ALEXIS DE

TOCQUEVILLE

Apie demokratiją Amerikoje

amžius

ALEXIS DE
TOCQUEVILLE

Apie demokratiją Amerikoje

ALEXIS DE

TOCQUEVILLE

Apie demokratiją Amerikoje

Iš prancūzų kalbos vertė
VALDAS PETRAUSKAS

Vilnius ALK Amžius 1996

UDK 321. 7(73)
To–12

Versta iš:
Alexis de Tocqueville. DE LA DÉMOCRATIE EN AMÉRIQUE. — Garnier-Flammarion, Paris, 1981

This edition published with the support of
the Open Society Fund-Lithuania,
the United States Information Service (Vilnius)
and the Central European University Press (Budapest)

Knygos vertimą ir leidimą finansavo
Atviros Lietuvos fondas,
Jungtinių Amerikos Valstijų Informacijos tarnyba Vilniuje (USIS)
ir Vidurio Europos universiteto leidykla Budapešte (CEU Press)

ISSN 1392–1673
ISBN 9986–430–45–3

TURINYS

I tomas

Antra dalis

Antra dalis

DEMOKRATIJOS ĮTAKA AMERIKIEČIŲ JAUSMAMS

Trečia dalis

DEMOKRATIJOS ĮTAKA VADINAMIESIEMS MORALĖS PRINCIPAMS

Ketvirta dalis

APIE DEMOKRATINIŲ IDĖJŲ IR JAUSMŲ ĮTAKĄ POLITINEI VISUOMENEI

APIE DEMOKRATIJĄ AMERIKOJE

I

ĮŽANGA

Iš viso to, ką nauja išvydau lankydamasis Jungtinėse Valstijose, labiausiai man krito į akis visuotinė lygybė. Aš beregint pastebėjau, kokią nepaprastą įtaką toji lygybė turi visuomenės raidai; visuomenės nuomonei ji teikia kryptingumo, įstatymams — lankstumo, valdantiesiems — naujų idėjų, o valdinius verčia įgyti ypatingų įpročių.

Netrukus aš suvokiau, kad toji lygybė turi įtakos ne tik politiniam gyvenimui ir įstatymams, kad jos poveikis piliečiams ne mažesnis nei vyriausybei: ji skatina susidaryti nuomones, ugdo jausmus, padeda rastis naujiems papročiams ir keičia visa tai, ko nekuria pati.

Taigi, tirdamas Amerikos visuomenę, vis aiškiau mačiau, jog ir visuotinė lygybė — tai pagrindinė visa ko priežastis ir paskata, tarytum susidedanti iš daugybės atskirų paskatų, ir aš tolydžio grįždavau prie jos kaip visa ko centro, kur telkėsi visi mano stebėjimai.

Paskui mintimis nusikeliu į mūsų pusrutulį, ir man pasirodė, jog čia įžvelgiu panašių dalykų, kuriuos pastebėjau Naujajame Pasaulyje. Aš pamačiau, jog visuotinė lygybė, nors dar neįgavusi galutinės išraiškos, kaip Jungtinėse Valstijose, kasdien vis labiau prie to artėja; ir ta pati demokratija, kuri viešpatauja Amerikos visuomenėje, sparčiai žengia į valdžią Europoje.

Kaip tik tuo metu mano galvoje ir subrendo mintis parašyti štai šitą knygą.

Mes gyvename didelės demokratinės revoliucijos laikais; visi tai mato, bet nevienodai suvokia. Vieni ją laiko naujove ir, manydami, jog tai atsitiktinumas, tikisi dar galėsią užkirsti jai kelią; anot kitų, priešintis jai neįmanoma, nes tai esąs veržliausias, seniausias ir tolydžiausias vyksmas iš visų, žinomų istorijoje.

Trumpam grįžtu mintimis į Prancūziją, buvusią prieš septynis šimtus metų; matau ją, pasidalytą nedaugelio šeimų, valdančių žemę ir jos gyventojus; valdymo teisė tuomet buvo perduodama iš kartos į kartą

drauge su palikimu; žmonės vieni kitus veikti galėjo tik vieninteliu būdu — jėga; valdžios atsiradimas siejamas tik su žemės nuosavybe.

Bet štai ima formuotis ir veikiai sustiprėja politinė dvasininkijos valdžia. Dvasininkija priima į savo luomą visus: ir skurdžius, ir turtuolius, ir prasčiokus, ir kilminguosius; Bažnyčios dėka į valdžios aplinką pradeda smelktis lygybė, ir tas, kuris būtų kaip baudžiauninkas vilkęs amžinos vergystės jungą, tapęs kunigu, atsiduria tarp kilmingųjų ir dažnai užima vietą, aukštesnę nei karaliai.

Visuomenei ilgainiui tampant civilizuotesnei ir organiškesnei, žmonių santykiai darosi vis sudėtingesni, įvairesni ir gausingesni. Labai pasigendama pilietinių įstatymų. Tada ir atsiranda teisininkai; jie ateina iš teismų tamsos, iš ankštų apdulkėjusių teismo raštinių ir posėdžiauja karaliaus dvare, atsisėdę šalia šarvuotų, šermuonėlių mantijomis apsisiautusių feodalinių baronų.

Karaliai žlunga nukamuoti didžių darbų ir žygių, kilmingieji nusigyvena įsivėlę į tarpusavio karus; prastuomenė lobsta iš prekybos. Vis labiau didėja pinigų įtaka valstybės reikalams. Prekyba atveria naujus kelius į valdžią, ir finansininkai tampa politine galia, niekinama ir drauge supama meilikautojų.

Pamažu plinta švietimas; bunda domėjimasis literatūra ir menu; protas tampa viena iš sėkmės sąlygų, mokslas — valdymo priemone, išmintis — visuomenės jėga; veiklos imasi šviesuoliai.

Atsiveriant naujiems keliams į valdžią, vis labiau mažėja kilmingumo vertė. XI amžiuje kilmė buvo neįkainojama; XIII amžiuje titulus pradėta pirkti; pirmąsyk bajoro titulas suteiktas 1207 metais, ir pati aristokratija pagaliau atveda lygybę į valdžią.

Per tuos prabėgusius septynis šimtmečius kartais pasitaikydavo, jog, kovodama su karaliaus galybe arba stengdamasi iš varžovų pagrobti valdžią, aristokratija įtraukdavo į politinę valdžią ir liaudį.

Dar dažniau karaliai įtraukdavo žemesnius luomus į valstybės valdymą, kad pažemintų aristokratiją.

Prancūzijos karaliai buvo patys veikliausi ir nuosekliausi „lygintojai“. Būdami valdingi ir stiprūs, jie stengdavosi sulyginti liaudį su aristokratija, o būdami nuosaikūs ir silpni, leisdavo liaudžiai pranokti juos pačius. Vieni skatino demokratiją savo talentais, kiti — ydomis. Liudvikas XI ir Liudvikas XIV norėjo sulyginti visus sosto papėdėje, o Liudvikas XV galiausiai pats su savo dvaru nusirito į dulkes.

Kai tik piliečiai pradėjo valdyti žemę remdamiesi feodalinės nuosavybės teise ir kai tik kilnojamasis turtas savo ruožtu įgalino turėti įtakos ir suteikti valdžią, kiekvienas meno atradimas, kiekviena pažangi naujovė prekybos ir pramonės srityse prisidėdavo prie žmonių lygybės įtvirtinimo. Nuo tos akimirkos visi nauji metodai, visi atsirandantys poreikiai arba patenkinimo reikalaujantys norai yra tarsi žingsniai visuotinio sulyginimo keliu. Ištaigos pomėgis, polinkis į karus, madų viešpatystė — visos akivaizdžiausios ir slapčiausios žmogaus širdies aistros, regis, sutartinai ima skurdinti turtuolius ir turtinti skurdžius.

Kai protinis darbas tapo galios ir turtų šaltiniu, kiekvieną mokslo atradimą, kiekvieną naują pažinimo faktą, kiekvieną naują mintį reikėjo laikyti liaudžiai prieinama galybės sėkla. Poezija, iškalbos menas, atmintis, proto žavesys, vaizduotės polėkis, minties gelmė — visi šie talentai, dangaus išdalyti kam pakliūva, pasitarnavo demokratijai ir, net atitekę jos priešams, pravertė jai iškeldami aikštėn prigimtinį žmogaus didingumą; tad jos laimėjimai pasklido po šalį drauge su civilizacijos ir švietimo laimėjimais, o literatūra virto visiems atviru šaltiniu, kur silpnieji ir neturtėliai kasdien ėjo pasisemti stiprybės.

Sklaidydami Prancūzijos istorijos puslapius, galima sakyti, neaptinkame nė vieno didelio įvykio, kuris per septynis šimtmečius nebūtų pasitarnavęs lygybės labui.

Kryžiaus žygiai ir karai su Anglija smarkiai išretina bajoriją ir suskaldo jos žemes; komunų institucija įdiegia demokratinę laisvę feodalinėje monarchijoje; šaunamųjų ginklų išradimas sulygina prastuolį ir kilmingąjį mūšio lauke; pradėtos spausdinti knygos suteikia vienodas galimybes jų protinei veiklai; paštas atgabena mokslo šviesą ir prie varguolio lūšnelės slenksčio, ir prie rūmų vartų; protestantizmas skelbia, jog visi žmonės gali nukeliauti į dangų. Vos atrasta Amerika atveria tūkstančius naujų praturtėjimo būdų ir niekam nežinomą nuotykių ieškotoją apdovanoja lobiais ir valdžia.

Jei, pradėdami XI a., panagrinėsime, kas atsitinka Prancūzijoje per pusšimtį metų, kiekvieno tokio laikotarpio pabaigoje pastebėsime dvigubą revoliuciją, įvykusią visuomenės sandaroje. Kilmingasis bus nusileidęs visuomenės pakopomis, varguomenės žmogus — pakilęs; vienas atsiduria žemiau, kitas aukščiau. Kas penkiasdešimt metų jie vis labiau suartėja ir neilgai trukus susilygina

Ir tai būdinga ne tik Prancūzijai. Kur tik pažvelgtume, visame krikščioniškajame pasaulyje matytume vykstant tą pačią revoliuciją.

Įvairiausi įvykiai visur kreipė tautų gyvenimą demokratijos linkme; žmonės iš paskutiniųjų stengėsi jai pagelbėti: ir tie, kurie norėjo prisidėti prie jos sėkmės, ir tie, kurie nė neketino jai tarnauti, ir tie, kurie dėl jos kovojo, ir netgi tie, kurie skelbėsi jos priešais; visi buvo pastūmėti tuo pačiu keliu, ir visi drauge dirbo, vieni prieš savo valią, kiti nesąmoningai, būdami akli įrankiai Dievo rankose.

Tad laipsniška visuotinės lygybės raida yra likimo nulemta. Štai tos raidos pagrindiniai bruožai: ji universali, ilgalaikė ir kasdien darosi vis labiau nepriklausoma nuo žmonių valios; jai pavaldus kiekvienas įvykis, kiekvienas žmogus.

Ar būtų protinga manyti, jog socialinį vyksmą, prasidėjusį nuo neatmenamų laikų, galima sulaikyti vienos kartos pastangomis? Ar galima įsivaizduoti, jog, nušlavusi feodalinę santvarką ir nugalėjusi karalius, demokratija ims trauktis susidūrusi su buržuazija ir turtuoliais? Ar sustabarės ji dabar, kai šitaip sustiprėjo, o jos priešininkai pasidarė tokie silpni?

Kurgi mes einame? Niekas negalėtų atsakyti, nes mums trūksta net duomenų palyginimui: dabar krikščioniškuosiuose kraštuose visuotinė lygybė kur kas didesnė, nei kada nors yra buvusi kurioje nors pasaulio šalyje; tad mastas to, kas jau padaryta, nebeleidžia numatyti to, kas dar gali įvykti.

Ši knyga buvo parašyta autoriaus širdį sukrėtus keistam dievobaimingam siaubui, kai prieš akis atsivėrė ta nesutramdoma revoliucija, šimtmečių šimtmečius žengianti į priekį, šluodama visas kliūtis, ir šiandien dar tebežygiuojanti per savo pačios suverstus griuvėsius.

Dievui pačiam nė nereikia prabilti, idant mes įspėtume tikruosius Jo valios ženklus; gana panagrinėti įprastinį gamtos vystymąsi ir nenutrūkstamą įvykių eigą; aš žinau, jog žvaigždės ir be Dievo paliepimo pačios juda erdvėje orbitomis, kurias nubrėžė Jo pirštas.

Ilgi stebėjimai ir apmąstymai skatina šių laikų žmogų pripažinti, jog tiek žmonijos istorijos praeitį, tiek ateitį lemia tolygi, nuosekli lygybės raida, ir perša jam mintį, jog tai yra Viešpaties valios pasireiškimas. Taigi pastangos sustabdyti demokratijos raidą būtų tarsi kova prieš patį Dievą, ir tautoms nelieka nieko kita, kaip susitaikyti su Apvaizdos skirta santvarka.

Šiuolaikinių krikščioniškųjų tautų būklė man kelia baimę; nešanti jas srovė jau pernelyg stipri, kad būtų galima ją sulaikyti, bet dar ne tokia veržli, kad nebūtų vilties nukreipti jos tėkmę; tautos laiko likimą savo rankose, bet netrukus nebeįstengs jo išlaikyti.

Tų, kurie šiuo metu valdo visuomenę, pirmoji priedermė ugdyti demokratiją, teikti tvirtumo, jeigu tai įmanoma, jos pažiūroms, gryninti jos papročius, vadovauti jos raidai, padėti jai pamažu įveikti nepatyrimą ir mokyti valstybės reikalų išmanymo, slopinti aklus instinktus ir diegti tikrųjų jos interesų suvokimą, derinti valdžią prie laiko ir vietos reikalavimų ir keisti ją atsižvelgiant į aplinkybes ir žmonių poreikius.

Visiškai naujam pasauliui reikia naujo politinio mokslo.

Bet apie tai kuo mažiausiai galvojame; atsidūrę vidury sraunios upės, mes neįstengiame atplėšti žvilgsnio nuo kokių griuvėsių, vis dar riogsančių pakrantėje, o tėkmė neša mus atžagarius stačiai į bedugnę.

Nėra Europoje tokios tautos, kur mano aprašytoji didžioji socialinė revoliucija būtų vykusi greičiau negu pas mus, bet jos vyksmą visada vairavo atsitiktinumai.

Valstybės vadovai niekada nėra iš anksto jai ruošęsi: ji vyko prieš jų valią arba jiems nežinant. Stipriausi, šviesiausi ir doriausi tautos sluoksniai niekad nėra bandę jos suvaldyti ir nukreipti tinkama linkme. Taigi demokratija buvo palikta savo laukinių instinktų valiai; ji augo kaip tėvų neprižiūrimi vaikai, kurie patys lavinasi mūsų miestų gatvėse ir apie visuomenę sprendžia tik iš jos ydų ir negerovių. Apie ją tarytum nieko dar nežinota, bet staiga ji užgrobė valdžią. Ir visi vergiškai pakluso jos menkiausiems norams; ji buvo dievinama kaip jėgos įvaizdis; o kai galop ją nusilpnino jos pačios kraštutinumai, įstatymų leidėjai, užuot stengęsi ugdyti ir tobulinti, sukūrė nevykusį projektą jai sunaikinti; nė neketindami jos mokyti valdymo meno, tik ir svajojo nustumti ją nuo valdžios vairo.

Štai kodėl demokratinė revoliucija nuslydo tik visuomenės paviršiumi, nepakeisdama įstatymų, idėjų, pažiūrų, papročių bei tradicijų, — tokios permainos būtinos, kad revoliucija pasiektų tikslą. Taigi mes turime demokratiją, stokojančią to, kas galėtų užglostyti jos trūkumus ir išryškinti prigimtinius pranašumus. Ir štai dabar, jau matydami visas jos blogybes, dar nenuvokiame, ką gera ji mums gali duoti.

Kai galingi karaliai, remdamiesi aristokratija, taikiai valdė Europos tautas, visuomenė, nors ir prislėgta vargų, mėgavosi visokiomis gėrybėmis, kurias šiandien sunku apibūdinti ir įvertinti.

Kai kurių valdinių galybė buvo neįveikiama kliūtis valdovo tironijai; ir, jausdamiesi minios akyse esą kone dievai, karaliai, beje, nenorėjo piktnaudžiauti valdžia, kad neprarastų tautos pagarbos, kurią patys jai buvo įkvėpę.

Be galo nutolę nuo liaudies, kilmingieji vis dėlto ramiai ir nuoširdžiai rūpinosi jos likimu, kaip piemuo kad rūpinasi banda. Nelaikydami neturtėlio sau lygiu, jie globojo varguolio dalią tartum Apvaizdos jiems patikėtą aruodą.

Neįsivaizduodama, kad galėtų užimti kokią kitokią socialinę padėtį ar kada nors susilyginti su savo vadais, liaudis mielai naudojosi jų geradarystėmis ir niekad nesiginčijo dėl savo teisių. Ji mylėjo valdovus, kai jie būdavo gailestingi ir teisingi, ir, nesijausdama nei skriaudžiama, nei žeminama, susitaikydavo su jų rūstybe kaip su neišvengiamu, Dievo siunčiamu blogiu. Beje, papročiai buvo nubrėžę tironijai tam tikras ribas ir, jėgai viešpataujant, sukūrę savotišką teisės sistemą.

Kadangi kilmingieji niekada nemanė, jog norima iš jų paveržti teisėtas privilegijas, o baudžiauninkai sunkią savo padėtį laikė gamtos nepajudinamos tvarkos padariniu, savaime suprantama, tarp tų dviejų likimo taip skirtingai apdovanotų luomų galėjo atsirasti šioks toks abipusis palankumas. Tuomet visuomenėje būta nelygybės, negerovių, tačiau nebūta dvasinio išsigimimo.

Ne valdžia ar paklusnumas tvirkina žmones, bet neteisėta laikoma valdžia ir paklusnumas, žmonių manymu, pasisavintai ir engėjiškai valdžiai.

Vienoje pusėje buvo turtai, jėga ir begalė laisvo laiko, užpildomo pramogų ieškojimu, skonio lavinimu, protinės mankštos malonumais ir menine kūryba; kitoje — darbas, atšiaurumas ir tamsumas.

Bet šitoje tamsioje ir šiurkščioje minioje būta nesutramdomų aistrų, taurių jausmų, tikro, nuoširdaus tikėjimo ir nesuteptų dorybių.

Ilgainiui luomai ima maišytis; griūva žmones skiriančios sienos; dideli dvarai suskaldomi į mažesnius, paskirstoma valdžia, plečiasi švietimas, susilygina protiniai sugebėjimai. Visuomeninė santvarka tampa demokratinė, ir institucijose bei papročiuose pagaliau taikiai įsiviešpatauja demokratija.

Mano supratimu, tai būtų tokia visuomenė, kurioje visi žmonės, įstatymą laikydami bendro darbo vaisiumi, jį mėgtų ir jam lengvai paklustų; valdžios autoritetas būtų gerbiamas kaip būtinas, o ne kaip Dievo duotas; meilė valstybės vadovui būtų ne aistra, o santūrus racionalus jausmas. Jei kiekvienas turėtų tam tikras teises ir būtų įsitikinęs, kad gali tomis teisėmis naudotis, visus luomus susietų tvirtas pasitikėjimas vieni kitais ir tarpusavio pagarba, nieko bendra neturinti nei su puikybe, nei su vergišku nuolankumu.

Suvokdami savo interesus, žmonės suprastų, jog, norint naudotis visuomenės gėriu, reikia vykdyti jos prievoles. Tuomet asmeninę kilmingųjų valdžią galėtų pakeisti laisva piliečių bendrija (*association*), ir valstybė būtų apsaugota nuo tironijos ir savivalės.

Aš suprantu, jog šitaip sutvarkytoje demokratinėje valstybėje visuomenė nebūtų visiškai sustingusi; tačiau socialinės permainos galėtų vykti nuosekliai ir tvarkingai; būtų mažiau prabangos, nei valdant aristokratijai, bet būtų ir mažiau skurdo; pramogos nevirstų siautuliu, užtat visuotinesnė būtų gerovė; nebūtų pasiekta didelių mokslo viršūnių, tačiau būtų mažiau nemokšiškumo; jausmai būtų nebe tokie karšti, o papročiai — švelnesni; ydų gal ir nesumažėtų, bet mažiau nusikaltimų.

Išblėsus entuziazmui, išnykus fanatizmui, švietimas ir patirtis kartais iš piliečių pareikalautų didelių aukų; būdamas silpnas, žmogus jaustų, kad jam, kaip ir visiems kitiems, reikia kaimynų pagalbos, ir, suprasdamas, jog paramą gaus tik tada, jeigu pats padės kitiems, lengvai suvoktų, kad jo asmeninė nauda glaudžiai susijusi su visuomenine nauda.

Tauta, kaip vieninga visuma, būtų ne tokia prašmatni, ne tokia įspūdinga ir galbūt ne tokia stipri, bet diduma piliečių naudotųsi ištekliumi, ir žmonės būtų ramūs, ir ne todėl, jog nesitikėtų nieko geresnio, — stačiai žinotų, kad gerai gyvena.

Jeigu ne viskas būtų gera ir pravartu, esant tokiai santvarkai, visuomenė bent naudotųsi tuo, kas gali būti pravartu ir gera, ir žmonės, amžinai atsižadėdami aristokratijos teikiamos naudos, iš demokratijos pasiimtų visas tas vertybes, kurias ji gali jiems duoti.

O ką gi mes, atsisakę protėvių gyvenimo socialinės sanklodos, pasiėmėme naudinga iš jų institucijų, idėjų ir papročių?

Išnyko karaliaus galybės autoritetas, bet jo vietos neužėmė įstatymų didybė; šiuolaikiniai žmonės niekina valdžią, bet ir bijo jos, o baimė atima iš jų daugiau, nei kitados duodavo pagarba ir meilė.

Pastebiu, jog mes sunaikinome individus, galėjusius pavieniui kovoti prieš tironiją, bet matau, kad visas privilegijas, atimtas iš giminių, korporacijų ir atskirų žmonių, paveldėjo valdžia pati viena; taigi vietoj būrelio piliečių galios — kartais engiamosios, bet dažniausiai globojamosios — atsirado visuotinė silpnybė.

Turtų padalijimas sumažino atstumą, skiriantį skurdžių nuo turtuolio; tačiau suartėdami jie tarytum rado naujų priežasčių neapkęsti vienas kito ir, pilni baimės ir pavydo, stengiasi nustumti vienas kitą nuo valdžios. Tiek vienam, tiek kitam svetima teisės idėja ir abu laiko jėgą vieninteliu dabarties argumentu ir vienintele ateities garantija.

Skurdžius perėmė daug savo tėvų prietarų, bet ne pažiūras, išlaikė jų tamsumą, bet ne dorybes; savo veiksmų paskata jis pasirinko naudos doktriną, nors ir nesuvokdamas jos esmės, ir jo egoizmas dabar toks pat nykus, koks kadaise buvo atsidavimas šeimininkams.

Visuomenė rami, bet anaiptol ne todėl, jog suvokia savo jėgą ir gerovę, — priešingai, ji tariasi esanti silpna ir negalinga; ji bijo, kad menkiausia pastanga gali jai kainuoti gyvybę; kiekvienas jaučia blogį, bet niekas neturi pakankamai drąsos nei jėgų ieškoti ko nors geresnio; žmonės pilni geismų, apmaudo, liūdesio ir džiaugsmo, bet visa tai neduoda jokių pastebimų ar apčiuopiamų rezultatų — kaip ir bejėgiškos senių aistros.

Taigi mes atsisakėme tų gerų dalykų, kuriuos galėjo mums duoti senasis būvis, ir nesugebėjome pasiimti nieko naudinga iš dabarties; sunaikinę aristokratinę visuomenę ir jaukiai įsikūrę senojo statinio griuvėsiuose, atrodo, norime čia pasilikti visam laikui.

Tai, kas dabar vyksta dvasiniame pasaulyje, žadina ne mažesnį apmaudą.

Kartais varžoma, kartais paliekama savo nežabotų aistrų valiai, Prancūzijos demokratija nusiaubė viską, kas pasitaikė kelyje, ir sudrebino tai, ko nepajėgė sugriauti. Ji neketino ilgai terliotis su visuomene ir taikiai imti valdžią; priešingai, žygiavo veldamasi į grumtynes, keldama suirutę. Priešininko išpuolių ir pažiūrų išblokštas iš įprastinių vėžių, kiekvienas kovos įkarštyje staiga pamiršta užsibrėžtą tikslą ir prabyla žodžiais, neatspindinčiais nei jo tikrųjų jausmų, nei slaptų instinktų.

Taip kyla keista sumaištis, ir mes norom nenorom tampame jos liudytojais.

Veltui stengiuosi perkratyti savo prisiminimus — nerandu nieko, kas galėtų sužadinti didesnį sielvartą ar gailestį, negu tai, kas dedasi prieš akis; atrodo, jog dabar būtų nutrauktas įprastinis ryšys, pažiūras siejęs su polinkiais, veiksmus su įsitikinimais; nebeliko nuo amžių buvusios jausmų ir idėjų harmonijos, ir, galima sakyti, nūnai nebegalioja jokie moralinės analogijos įstatymai.

Mūsų gretose vis dar pasitaiko karštai tikinčių krikščionių, kurie dvasiniu penu laiko anapusinio gyvenimo tiesas ir, be abejo, turi stoti į kovą dėl žmonijos laisvės — dvasinės didybės šaltinio. Krikščionybė, paskelbusi, jog visi žmonės lygūs prieš Dievą, negali nepripažinti, kad visi piliečiai yra lygūs ir prieš įstatymą. Tačiau, keistai susiklosčius įvykiams, religija susisiejo su demokratijos griaunamomis institucijomis, ir dabar dažniausiai atsitinka taip, kad ji atmeta pamėgtą lygybę ir prakeikia laisvę kaip priešininkę, užuot paėmusi ją už rankos ir palaiminusi jos siekius.

Šalia šitų tikinčių žmonių aš pastebiu kitus, kurių žvilgsniai nukreipti veikiau į žemę negu į dangų; tai laisvės šalininkai, kuriems laisvė yra ne tik tauriausių dorybių šaltinis, bet, svarbiausia, — didžiausio gėrio versmė, jie nuoširdžiai trokšta įtvirtinti jos viešpatavimą ir padėti žmonėms naudotis jos geradarystėmis. Man aišku, jog jie greičiausiai telktųsi į pagalbą religiją, nes žino, kad neįmanoma sukurti laisvės karalystės, nesukūrus doros karalystės, nei įtvirtinti doros, neturint tvirtų įsitikinimų. Tačiau jie išvysta religiją savo priešininkų stovykloje, ir to jiems pakanka: vieni atvirai ją puola, kiti nesiryžta jos ginti.

Praėjusiais amžiais niekingi parsidavėliai liaupsino vergiją, o nepriklausomi protai ir kilnios širdys beviltiškai kovojo už žmonių laisvę. Net šiandien galima sutikti iš prigimties taurių ir išdidžių žmonių, kurių nuomonės visiškai skiriasi nuo jų pažiūrų ir kurie šlovina vergišką nuolankumą ir niekšybę, jiems svetimą ir visai nepatirtą. Esama ir kitokių, kurie, priešingai, kalba apie laisvę taip, lyg būtų pajutę jos didybę ir šventumą, ir garsiai reikalauja žmonijai teisių, apie kurias patys nieko nėra girdėję.

Matau ir dorų, malonių žmonių, kurie įgimtų dorybių, romių įpročių, turtų ir išprusimo dėka atsiduria priešaky tautiečių, susibūrusių aplink juos. Nuoširdžios tėvynės meilės skatinami, jie pasiryžę aukotis jos labui, tačiau dažnai tampa civilizacijos priešais; jie neskiria jos

klaidų nuo geradarysčių, ir jų sąmonėje blogio sąvoka glaudžiai siejasi su naujovės sąvoka.

Šalia jų matau ir kitokių, kurie, dangstydamiesi pažangos vardu, siekia žmogų paversti materialistu, kurie, visiškai nepaisydami teisingumo, vien trokšta naudos, nori mokslą atriboti nuo tikėjimo, o gerovę atskirti nuo dorybės. Tokie žmonės skelbiasi šiuolaikinės civilizacijos šaukliais ir begėdiškai stoja visų priešaky, neteisėtai savindamiesi jiems užleidžiamą vietą, nors patys suvokia, jog nėra jos verti.

Tad kurgi mes esame?

Tikintieji kovoja prieš laisvę, o laisvės šalininkai puola tikėjimą; taurūs ir prakilnūs protai šlovina vergiją, o niekingos ir vergiškos dvasios skelbia nepriklausomybę; dori ir išprusę piliečiai tampa pažangos priešais, o žmonės, kuriems svetima dora ir tėvynės meilė, dedasi civilizacijos ir švietimo apaštalais!

Ar visi šimtmečiai buvo panašūs į mūsiškį? Ar žmogus visada matė prieš akis pasaulį tokį, koks yra dabar, pasaulį, kur viskas pairę, kur dorybė neturi talento, o talentas neturi garbės? Kur tvarkos pomėgis pinasi su polinkiu į tironiją, o šventas laisvės kultas — su įstatymų nepaisymu? Kur sąžinė tik blausiai apšviečia žmonių darbus? Kur, atrodo, nebėra nieko, kas būtų draudžiama, leidžiama, garbinga, gėdinga, teisinga, apgaulu?

Ar turėčiau manyti, jog Viešpats sukūrė žmogų, kad jis vienas amžinai grumtųsi su visu mus supančiu dvasios skurdu? Nenorėčiau tuo patikėti; Europos tautoms Dievas rengia ramesnę ir pastovesnę ateitį; aš nežinau Jo ketinimų, bet nepaliausiu jais tikėti, nors negaliu jų permanyti, ir verčiau suabejosiu savo išmintimi negu Jo teisingumu.

Pasaulyje yra šalis, kur mano minima didžioji socialinė revoliucija, regis, pamažu pasiekė savo natūralias ribas; ji įvyko labai paprastai ir lengvai, ar veikiau galima pasakyti, jog toji šalis, pati nepatyrusi revoliucijos, mato pas mus vykstančios demokratinės revoliucijos padarinius.

Kolonistai, XVII a. pradžioje įsikūrę Amerikoje, vienaip ar kitaip išskyrė demokratijos principą iš visų kitų, prieš kuriuos kovojo gyvendami Europos senosiose visuomenėse, ir perkėlė jį vieną į Naujojo Pasaulio krantus. Ten jis galėjo laisvai ir ramiai plėtotis nenukrypdamas nuo papročių ir įstatymų.

Nė kiek neabejoju, jog anksčiau ar vėliau, kaip ir amerikiečiai, pasieksime beveik visišką luominę lygybę. Iš to nedarau išvados, kad ir mums, turintiems tokią pat visuomenės sąrangą, kada nors neišvengiamai teks patirti tokius politinius padarinius, kuriuos patyrė amerikiečiai. Aš toli gražu nesu tikras, jog jie surado vienintelę valdymo formą, įmanomą esant tik demokratijai; pakanka ir to, kad abiejose šalyse įstatymų ir papročių radimąsi sąlygotų tos pačios aplinkybės, idant mes nepaprastai stengtumės sužinoti, kas daroma kitoje šalyje.

Taigi ne vien tenkindamas smalsumą, beje, visiškai pagrįstą, aš studijavau Ameriką; norėjau rasti duomenų, kuriais galėtume patys pasinaudoti. Nepaprastai klystų tas, kuris manytų, jog rengiausi rašyti panegiriką: kas skaitys mano knygą, greitai įsitikins, kad ne tokį tikslą buvau užsibrėžęs; juo labiau nebuvau pasiryžęs piršti tokios valdymo formos apskritai, nes esu iš tų, kurie tiki, jog beveik niekada nebūna absoliučiai teisingų įstatymų; aš net neketinau svarstyti, ar naudinga žmonijai, ar pragaištinga socialinė revoliucija, mano nuomone, nesustabdomai žengianti per pasaulį. Aš suprantu, jog šita revoliucija — įvykęs arba veikiai įvyksiantis faktas, ir iš tautų, ją patyrusių, išsirinkau tokią, kurioje ji vystėsi taikiausiai iki pat galo, kad galėčiau aiškiai pamatyti natūralius jos padarinius. Prisipažįstu, jog Amerikoje pamačiau ne tiktai Ameriką; aš ieškojau pačios demokratijos paveikslo, jos polinkių, pobūdžio, jos prietarų ir aistrų; aš norėjau ją pažinti bent jau tiek, kad suvokčiau, ko mums dera bijoti ir tikėtis.

Taigi pirmoje šios knygos dalyje mėginau parodyti, kokia natūralia linkme pakreipė įstatymų leidybą demokratija, Amerikoje palikta savo polinkių ir beveik nevaržomų instinktų valiai, kokį postūmį padarė valdžiai ir kokią įtaką turėjo visiems reikalams apskritai. Aš norėjau sužinoti, ką gera ir ką bloga ji padarė. Aš tyriau, kokių atsargumo priemonių ėmėsi amerikiečiai, ją reguliuodami, ir kokių nesiėmė, ir bandžiau išnagrinėti veiksnius, kurių dėka ji valdo visuomenę.

Antroje dalyje buvau užsibrėžęs apsakyti, kokią įtaką Amerikoje pilietinei visuomenei, įpročiams, idėjoms ir papročiams turi visų luomų lygybė ir demokratinis valdymas, bet jaučiu, jog ima vėsti mano pirmykštis troškimas atlikti šį uždavinį. Nespėsiu užbaigti to savo pradėtojo darbo, o jis jau bus pasidaręs beveik nereikalingas. Kitas autorius netrukus atskleis skaitytojams pagrindinius amerikiečių charakte-

rio bruožus ir, tartum šydu dangstydamas rūsčius paveikslus, suteiks tiesai tą žavesį, kuriuo aš nebūčiau mokėjęs jos padabinti.[1]

Nežinau, ar man pavyko atskleisti tai, ką regėjau Amerikoje, bet iš tikrųjų nuoširdžiai to troškau ir niekad nepasidaviau pagundai — nebent netyčia — pritempti faktus prie teiginių, užuot teiginius parėmus faktais.

Kai būdavo įmanoma kokį faktą įrodyti rašytiniais dokumentais, stengdavausi remtis pirmaisiais šaltiniais ir autentiškiausiais bei labiausiai vertinamais veikalais.[2] Šaltinius nurodžiau „Paaiškinimuose", ir kiekvienas įsigeidęs gali juos patikrinti. Prireikus rašyti apie pažiūras, politinį gyvenimą, papročius, žūtbūtinai susisiekdavau su kompetentingiausiais tos srities žmonėmis. Pasitaikius itin svarbiam ar abejotinam atvejui, nesitenkindavau vienu liudytoju — išvadas pagrįsdavau kelių liudytojų atsiliepimais.

Prašau skaitytoją tikėti kiekvienu mano žodžiu. Dėstydamas savo teiginius, būčiau galėjęs daug kur remtis jam žinomais ar bent jau pagarbos vertais autoritetais, bet to atsisakiau. Sėdėdamas prie židinio, svetimšalis iš šeimininko dažnai sužino tokių svarbių tiesų, kokių šis gal nepasakytų nė geram draugui; svečiui, užklydusiam į šalį, jis nesidrovėdamas atveria savo širdį ir atskleidžia tai, ko niekam neat-

[1] Tuo metu, kai buvo spausdinamas šio veikalo pirmas leidimas, p. Gustave'as de Beaumont'as, drauge su manimi keliavęs į Ameriką, vis dar rašė knygą, antrašte *Marija, arba Vergija Jungtinėse Valstijose*, pasirodžiusią truputį vėliau. Pagrindinis pono de Beaumont'o uždavinys buvo atskleisti negrų padėtį Amerikos anglų visuomenėje. Šitas veikalas savitai ir naujai nušvies vergijos klausimą, tokį gyvybiškai svarbų jungtinėms respublikoms. Tikiuosi, nesuklysiu sakydamas, jog, labai sudominusi visus tuos, kurie trokšta įspūdžių ir vaizdingų aprašymų, pono de Beaumont'o knyga turės dar didesnį ir tvaresnį pasisekimą tarp skaitytojų, pageidaujančių pirmiausia teisingų vertinimų ir didžių tiesų. (*Aut. paaišk.*)

[2] Visada su dėkingumu prisiminsiu, kaip paslaugiai man buvo parūpinti visi dokumentai, susiję su įstatymų leidyba ir valdymu. Tarp visų kitų amerikiečių pareigūnų, suteikusių man tokio pobūdžio pagalbą, ypač norėčiau paminėti p. Edwardą Livingstoną, tuometinį valstybės sekretorių (dabar įgaliotąjį ambasadorių Paryžiuje). Man lankantis Kongreso rūmuose, p. Livingstonas malonėjo parūpinti didumą federalinės vyriausybės veiklą nusakančių dokumentų, kuriuos parsivežiau namo. P. Livingstonas yra vienas tų retų žmonių, įkvepiančių meilę savo raštais: tokius žmones imi gerbti dar jų nepažindamas, žaviesi jais ir džiaugiesi, kad gali būti jiems dėkingas.

skleistų, nes nebijo, kad jo žodžiai gali išeiti į viešumą. Aš užsirašiau visus tuos pasakojimus, kai tik išgirdau, bet niekada jų nepanaudosiu savo knygose: verčiau tegu nukenčia mano aprašymai, kad tik mano pavardė nepakliūtų į sąrašą tų keliautojų, kurie už svetingą viešnagę atsidėkoja širdgėla ir nemalonumais.

Žinau, — kad ir kaip stengsiuos, šią knygą sukritikuoti bus labai lengva kiekvienam, kuriam kils toks noras.

Pageidaujantys gilintis į šį veikalą, man regis, suvoks pagrindinę mintį, siejančią visus knygos skyrius. Tačiau aptariamų dalykų yra tiek daug ir visi jie tokie skirtingi, jog kiekvienas, kuris tik įsigeis, galės nesunkiai įrodyti, kad vienas kuris faktas prieštarauja mano pateiktų faktų visumai, o vienas kuris teiginys — teiginių visumai. Tad norėčiau paprašyti, kad skaitytumėte mano knygą taip nusiteikę, kaip buvau nusiteikęs aš pats, ją rašydamas, ir spręstumėte apie mano darbą, kai susidarysite bendrą nuomonę, vadovaudamiesi ne vienu argumentu, bet jų diduma, kaip aš kad vadovavausi.

Taip pat nevalia pamiršti, jog autorius, pageidaudamas būti suprastas, yra priverstas nuosekliai rutulioti kiekvieną savo teiginį, pateikdamas teoriškai visas įmanomas išvadas, dažnai net prieidamas aklavietę ir tiesos ribą, nes kartais pravartu veiksmais nukrypti nuo logikos taisyklių, kurių nevalia nesilaikyti dėstant mintis žodžiais: žmogui paprastai beveik taip pat sunku ir nenuosekliai kalbėti, ir nuosekliai veikti.

Baigdamas aš pats nurodau tai, ką daugelis skaitytojų palaikys pagrindiniu šio veikalo trūkumu. Jį rašydamas, neketinau nei tarnauti kokiai partijai, nei kovoti su jokia partija; aš mėginau pasižiūrėti — ne kitoniškai, bet daug toliau nei partijos: jos rūpinasi rytojum, o aš norėjau pasvajoti apie ateitį apskritai.

PIRMA DALIS

I SKYRIUS

Šiaurės Amerikos paviršius

Šiaurės Amerika padalyta į dvi dideles sritis: viena pasidavusi ašigalio, kita — pusiaujo link. — Misisipės slėnis. — Žemės kataklizmų pėdsakai. — Atlanto vandenyno pakrantė, kur įsikūrė pirmosios anglų kolonijos. — Kuo skyrėsi Pietų ir Šiaurės Amerika tuo metu, kai buvo atrasta. — Šiaurės Amerikos miškai. — Prerijos. — Klajoklių čiabuvių gentys. Jų išvaizda, papročiai, kalbos. — Nežinomos tautos pėdsakai.

Šiaurės Amerikos išorinėms apybraižoms, jos paviršiui būdingas savitumas, kurį nejučia pamatai iš pirmo žvilgsnio.

Sausuma ir vanduo, kalnai ir slėniai, regis, būtų atskirti vieni nuo kitų pagal griežtai apgalvotą tvarką. Net daiktų bei reiškinių maišatyje, nepaprastoje kraštovaizdžio įvairovėje jauti tą paprastą ir sykiu didingą darną.

Žemyną skelia pusiau dvi didelės, beveik vienodos dalys.

Pirmoji siekia Šiaurės ašigalį; rytuose ir vakaruose ją skalauja du dideli vandenynai. Nusidriekdama toli į pietus, ji tarsi sudaro netaisyklingą trikampį, kurio šoninės kraštinės susikerta žemiau Kanados Didžiųjų ežerų.

Antroji teritorija prasideda ten, kur baigiasi pirmoji, ir užima visą likusį žemyną.

Pirmoji šiek tiek pasislinkusi ašigalio, antroji — pusiaujo link.

Pirmajai sričiai priklausančios žemės driekiasi į šiaurę su tokiu nežymiu nuolydžiu, kad ją būtų galima pavadinti lyguma ar plokščiakalniu. Toje bekraštėje plynėje nėra nei aukštų kalnų, nei gilių slėnių.

Upės vingiuoja tarsi kaip pakliuvo; jos raizgosi, susilieja, šakojasi, vėl jungiasi, dingsta gausybėje pelkių, tolydžio raitosi jų pačių sudarytais vandenų labirintais ir, davusios begalę lankstų, galop įteka į poliarines jūras. Didieji ežerai, pirmojo regiono riba, nėra apsupti kal-

vų ir uolų kaip diduma Senojo Pasaulio ežerų; jų krantai lėkšti, vos per keletą pėdų iškilę virš vandens lygio. Kiekvienas jų — tai lyg didžiulė sklidina taurė: nuo menkiausių Žemės plutos pokyčių jų vandenys siūbtelėtų Šiaurės ašigalio arba atogrąžų jūrų link.

Antroji sritis — nelygesnio paviršiaus — labiau tinka nuolatiniam žmogaus gyvenimui. Ją išilgai kerta dvi ilgos kalnų grandinės; viena, vadinama Apalačų kalnais (*Alleghenies*), eina Atlanto vandenyno pakrante; kita, vadinama Uolėtaisiais kalnais (*Rocky Mountains*), driekiasi lygia greta su Ramiuoju vandenynu.

Žemės plotas tarp tų dviejų kalnų grandinių lygus 228 343 kvadratinėms ljė [1], arba maždaug šešiskart didesnis už Prancūzijos plotą [2].

Šita didelė teritorija yra ištisas slėnis, kuris leidžiasi nuo pusapvalių Apalačų viršukalnių ir, nesutikdamas jokių kliūčių, pamažėle kyla iki pat dantytų Uolėtųjų kalnų kalnagūbrių.

Slėnio dugnu teka milžiniška upė; į ją nuo kalnų iš abiejų pusių ir suplūsta vandenys.

Kadaise prancūzai, pagerbdami prarastą tėvynę, upę buvo pakrikštiję šventojo Liudviko vardu, o indėnai iškilmingai vadino ją Misisipe (*Mississippi*), arba Vandenų Tėvu.

Misisipė išteka iš mano jau apibūdintų dviejų didžiųjų sričių sandūros, iš skiriančio jas plokščiakalnio aukščiausios vietos.

Netoliese prasideda kita upė [3], plukdanti savo vandenis į poliarines jūras. Misisipė tarytum kiek dvejoja, kuria kryptimi jai plaukti: daugel kartų vis suka atgal ir, tik sulėtinusi tėkmę ežerų ir pelkių labirinte, galop apsisprendžia ir ima iš lėto tekėti į pietus.

Kartais romiai srūvanti gamtos išskobta molinga vaga, kartais patvinusi nuo liūčių, Misisipė drėkina daugiau kaip tūkstantį kvadratinių ljė [4].

Už 600 ljė [5] nuo žiočių upės gylis jau siekia vidutiniškai 15 pėdų, ir 300 tonų talpos laivai plaukia aukštupio link beveik 200 ljė.

---

[1] 1 341 649 kvadratinės mylios. Žr. Darby. *View of the United States*, p. 499. Mylias aš paverčiau ljė po 2000 tuazų.

[2] Prancūzijos plotas lygus 35 181 kvadratinei ljė.

[3] Raudonoji upė.

[4] 2500 mylių, arba 1032 ljė. Žr. Warden. *Description of the United States*, t. 1, p. 166.

[5] 1364 mylios, arba 563 ljė. Žr. ibid., t. 1, p. 169.

Į Misisipę įteka penkiasdešimt septynios laivininkystei tinkamos upės. Iš Misisipės intakų vienas yra 1300 ljė[6], vienas — 900[7], vienas — 600[8], vienas — 500[9], keturi — 200[10]; be to, savo vandenis plukdo į ją nesuskaitoma daugybė upelių, įtekančių iš abiejų pusių.

Slėnis, drėkinamas Misisipės, atrodo lyg jai vienai sukurtas; tarytum deivė ji dovanoja ir gera, ir bloga. Upės apylinkėse gamta stebina neišsenkamu derlingumu; kuo toliau nuo krantų, tuo skurdesnė augmenija, žemė vis liesesnė, viskas geibsta ir nyksta. Niekur didieji Žemės plutos pakitimai nėra įrėžę tokių ryškių pėdsakų kaip Misisipės slėnyje. Visas kraštovaizdis byloja apie vandens darbą. Tiek nevaisingumas, tiek derlingumas yra to darbo vaisius. Pirmykščio vandenyno bangos nuklojo slėnio dugną storais derlingos žemės klodais ir ilgai juos lygino. Dešiniajame upės krante driekiasi akimis neaprėpiamos lygumos, kaip artojo nuvoluoti arimai. Tačiau kuo labiau artėjama prie kalnų, tuo kraštas darosi kalvotesnis ir nebe toks derlingas; daugybėje vietų šen bei ten, tarytum griaučiai, per ilga sudūlėjus kūnui, barkšo lyg iš žemės išdygusios pirmykštės uolos. Žemė padengta iš granito susidariusiu smėliu, įvairių formų ir dydžio akmenimis, tarp jų vargiai kalasi augalai; atrodo, tarsi derlingas laukas būtų užverstas kokio milžiniško pastato griuvėsiais. Patyrinėjus tuos akmenis ir smėlį, nesunku pamatyti, jog lygiai tokios pat sandaros yra ir bevaisės dantytos Uolėtųjų kalnų viršūnės. Nuplovę dirvožemį į slėnio dugną, vandenys tekėdami galop pagraužė ir nuvertė dalį uolų; jos ritosi gretimais šlaitais, susidauždamos skaldė viena kitą ir nubarstė kalnų papėdes viršukalnių nuolaužomis (žr. *Paaiškinimai, A*).

Apskritai Misisipės slėnis — nuostabiausia vieta, visiems laikams Dievo sukurta žmogui, bet galima sakyti, jog tai vis dar tik bekraštė dykynė.

Rytinėje Apalačų pusėje, tarp kalnų ir Atlanto vandenyno, įsiterpęs ilgas uolų ir smėlynų ruožas, kurį jūra slūgdama tarytum būtų pamir-

---

[6] Missouri. Žr. *ibid.*, t. 1, p. 132 (1278 ljė).

[7] Arkansas. Žr. *ibid.*, t. 1, p. 188 (877 ljė).

[8] Raudonoji upė. Žr. *ibid.*, t. 1, p. 190 (598 ljė).

[9] Ohio. Žr. *ibid.*, t. 1, p. 192 (490 ljė).

[10] Illinois'as, St. Pierre'as, St. Francisas, Des Moines'as. Nurodydamas dydžius, rėmiausi įteisintąja mylia (*statute mile*) ir prancūzų pašto ljė, tolygia 2000 tuazų.

šusi. Jo plotis vidutiniškai yra vos 48 ljė[11], užtat ilgis 390 ljė[12]. Šitoje Amerikos žemyno dalyje dirva įdirbama tik didelėmis pastangomis. Augmenija skurdi ir vienoda.

Kaip tik čia, toje nesvetingoje pakrantėje, iš pradžių visomis išgalėmis stengėsi šaknis įleisti žmogus. Šiame bevaisės žemės ruože įsikūrė ir išaugo anglų kolonijos, vieną gražią dieną davusios pradžią Jungtinėms Amerikos Valstijoms. Ir šiandien čia tebėra jų galybės židinys, o toliau, krašto gilumoje, beveik slapčia formuojasi tikrasis branduolys didžios tautos, kuriai, be abejonės, priklauso žemyno ateitis.

Kai europiečiai pasiekė Antilų salas, o vėliau Pietų Amerikos krantus, jiems pasirodė, kad jie atsidūrė poetų apdainuotuose pasakų kraštuose. Jūra žaižaravo nuo atogrąžų žiburių; vanduo buvo toks vaiskus, jog prieš jūreivių akis pirmąsyk atsivėrė bedugnė vandenyno gelmė[13]. Šen bei ten buvo matyti gardžiakvapės salelės, nelyginant gėlių pintinės, plūduriuojančios ramiame vandenyno paviršiuje. Viskas, ką regėjai tose stebuklingose salelėse, atrodė lyg skirta žmogaus poreikiams ar malonumams tenkinti. Daugumas medžių linko nuo maistingų vaisių, o mažiau naudingi džiugino akį spalvų ryškumu ir įvairove. Kvapniųjų citrinmedžių, laukinių figmedžių, apskritalapių mirtų, akacijų ir oleandrų giraitėse, išraizgytose žydinčių lianų, gausybė Europoje neregėtų paukščių plazdeno tviskančiais purpuriniais ir žydrais sparneliais, savo giesmėmis įsiliedami į darnų gyvybingos, judančios krutančios gamtos chorą (žr. *Paaiškinimai, B*).

Šia spindinčia skraiste dangstėsi mirtis, bet tuomet ji buvo dar nepastebima; beje, tų platumų ore sklandė tarytum koks dirgiklis, kvaitinantis, skatinantis žmogų džiaugtis dabartimi ir visiškai nesirūpinti ateitimi.

Šiaurės Amerika pasirodė kitokia: viskas čia buvo oru, rimta, iškilminga; tarytum ji būtų buvusi sukurta tam, kad taptų proto buveine, kaip Pietų Amerika — jausmų ir juslių prieglobsčiu.

---

[11] 100 mylių.

[12] Apie 900 mylių.

[13] Antilų (Karibų) jūroje, pasak Malte-Bruno (t. 3, p. 726), vanduo toks skaidrus, jog šešių brasų (1 brasas tolygus 1,624 m) gilumoje matyti koralai ir žuvys. Laivas tarytum sklendžia oru; keliautojui svaigsta galva krištolinio vandens gelmėje regint povandeninius sodus, kur tarp jūros dumblių guotų spindi kriauklės ir auksinės žuvytės.

Jos krantus skalavo audringas, ūkanotas vandenynas; ją supo granito uolos ir smėlėti paplūdimiai; pakrantėse niūksojo tamsūs ir gūdūs miškai; tik vienur kitur galėjai išvysti pušį, maumedį, ąžuolą, laukinį alyvmedį ar lauramedį.

Prasibrovęs pro tą pirmąją užtvarą, įžengdavai į miško glūdumos ūksmę; ten sumišai augo abiejų pusrutulių medžiai milžinai. Platanai, katalpos, cukriniai klevai ir Virginijos tuopos pynėsi šakomis su ąžuolais, bukais ir liepomis.

Kaip ir žmonių valdomuose miškuose, čia be atilsio darbavosi mirtis, tik nebuvo kam tvarkyti jos sąvartynų; užtat tolydžio didėjo lūžtvių, laikas nespėdavo greitai paversti jų dūlėsiais ir paruošti dirvos naujiems ūgliams. Tačiau netgi tose lūžtvėse be perstojo dygo vis nauji augalai. Nugalėdami kliūtis, smelkėsi į šviesą vijokliai ir visokiausi augalai, apraizgę nuvirtusius medžius, skverbėsi į sudūlėjusią medieną, aižė ir plėšė suzmekusią žievę ir skynė kelią savo jaunoms atžaloms. Taip mirtis savaip padėjo gyvybei; jiedvi abi, susidūrusios akis į akį, tarytum troško supinti draugėn, sumaišyti savo darbus ir kūrinius.

Tuose miškuose tvyrojo niūri tamsa; nuo daugybės upelių, dar žmogaus neapvaldytų, sklido amžina drėgmė. Veltui ten būtum ieškojęs gėlių, laukinių vaisių ar paukščių.

Gamtos tylą sudrumsdavo nebent griūdamas laiko pagraužtas medis, slenksčiais almantis vanduo, buivolų maurojimas ar vėjo švilpimas.

Į rytus nuo didžiosios upės miškai pamažėle retėja, nyksta, užleisdami vietą bekraštėms prerijoms. Gal gamta, mėgdama begalinę įvairovę, neįsileido medžių sėklų į šias derlias lygumas, o gal veikiau žmogaus ranka iškirto kadaise čia niūksojusias girias? Nei padavimai, nei mokslo tyrimai kol kas nesugebėjo atsakyti į šį klausimą.

Ir vis dėlto šiose bekraštėse dykynėse negali nepastebėti žmogaus pėdsakų; ištisus šimtmečius po ūksmingas girias ir prerijų ganyklas klaidžiojo klajoklių gentys. Nuo pat Šv. Lauryno žiočių iki Misisipės deltos, nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno gyvenantys laukiniai turėjo labai panašių bruožų, liudijančių bendrą jų kilmę. Kita vertus, jie skiriasi nuo visų mums žinomų rasių atstovų [14]: tai nei baltaodžiai kaip europiečiai, nei geltonodžiai kaip diduma azijiečių, nei juodaodžiai

[14] Neseniai buvo pastebėta, jog Šiaurės Amerikos indėnai tiek išvaizda, tiek kalba ir papročiais panašūs į tungusus, mandžiūrus, mongolus, totorius ir kitus Azijos klajoklių genčių atstovus. Tos gentys gyvena netoli Beringo są-

kaip negrai; jų oda raudona, plaukai ilgi ir blizgantys, lūpos plonos, o skruostikauliai labai išsišovę. Amerikos laukinių genčių kalbos skyrėsi viena nuo kitos tam tikrais žodžiais, bet visos jos laikėsi tų pačių gramatikos taisyklių. Šios taisyklės labai nutolusios nuo tų, kuriomis pagrįsta žmonių kalbos sandara apskritai.

Amerikos genčių kalbos atrodo lyg naujų darinių rezultatas; tai rodo, jog tų kalbų pradininkai turėjo nepalyginamai aukštesnį intelektą negu dabartiniai indėnai (žr. *Paaiškinimai, C*).

Tų genčių socialinė padėtis daugeliu atvejų irgi gerokai skyrėsi nuo to, kas matoma Senajame Pasaulyje. Indėnai, laisvi, nuo niekieno nepriklausomi, dauginosi savo dykynėse, nesusidurdami su aukštesnės civilizacijos tautomis. Tad jiems buvo svetimas gėrio ir blogio savokų prieštaringumas, niekšybė, ištvirkimas, kaip, beje, tamsumas ir papročių žiaurumas, paprastai būdingas sulaukėjusioms civilizuotoms tautoms. Indėnai patys išsiugdė ir savo dorybes, ir ydas, ir savo prietarus, išsiugdė laisvą, nepriklausomą prigimtį.

Civilizuotuose kraštuose liaudies žmonės atšiaurūs ir šiurkštūs ne vien todėl, kad jie tamsūs ir neturtingi, bet ir todėl, kad, tokie būdami, kasdien susiduria su išsilavinusiais ir turtingais žmonėmis.

Vargana jų nedalia ir bejėgiškumas, dar akivaizdesni nuolatos matant kitų, į juos panašių, turtus ir klestėjimą, kursto jų širdyse pyktį ir podraug baimę; juos žemina ir siutina jų priklausomybė ir menkesnė padėtis visuomenėje. Toji dvasinė būklė atsispindi jų papročiuose ir kalboje; jie įžūlūs, atžarūs ir drauge vergiškai nuolankūs.

Tai lengvai įrodoma stebėjimų duomenimis. Liaudis šiurkštesnė aristokratiniuose kraštuose nei kur kitur ir klestinčiuose miestuose nei kaimuose.

Ten, kur esama labai turtingų ir galingų žmonių, silpnieji ir neturtėliai jaučiasi tarytum prislėgti savo menkos padėties; nematydami jokios išeities, jokio būdo, kaip galėtų iškilti ir prilygti galingiesiems, jie visiškai netenka pasitikėjimo savimi, nusmunka ir praranda savo orumą.

---

siaurio, tad galima daryti prielaidą, jog senovėje jos bus atsikėlusios į Ameriką ir įsikūrusios negyvenamame žemyne. Tačiau mokslas dar nėra galutinai to išaiškinęs. Žr. Malte-Brun, t. 5; [Aleksandro von] Humboldto veikalai; Fischer. *Conjectures sur l'origine des Américains* (Prielaidos apie amerikiečių kilmę) [galbūt J. E. Fischer. *De l'Origine des Américains*. Petersbourgh, 1771]; Adair. *History of the American Indians*.

Laukiniame gyvenime nėra tokių visuomeninės padėties skirtumų: indėnai, visi būdami tamsūs, neraštingi ir neturtingi, visi yra lygūs ir laisvi.

Atkeliavus europiečiams, Šiaurės Amerikos vietiniai gyventojai dar nežinojo, ko verti turtai, ir buvo abejingi gerovei, civilizuoto žmogaus įgyjamai drauge su turtais. Tačiau jie neatrodė nei šiurkštūs, nei atšiaurūs; priešingai, jų elgesiui buvo būdingas savitas santūrumas ir tartum aristokratiškas mandagumas.

Romūs ir svetingi taikos metais, negailestingi kare, žiaurumu net peržengiantys žmogui leistinas ribas, indėnai būdavo pasirengę patys mirti badu, kad tik pagelbėtų prašalaičiui, vakare pasibeldusiam į jų lūšnelės duris, bet galėdavo savo rankomis suplėšyti į gabalus dar gyvą belaisvį. Garsiausios senovės valstybės negalėtų pasigirti didesne narsa, išdidesne siela, atkaklesne laisvės meile, nei tuomet slypėjusi Naujojo Pasaulio neįžengiamose giriose [15]. Pirmąsyk pasirodę prie Šiaurės Amerikos krantų, europiečiai padarė menką įspūdį indėnams, nesukėlė nei baimės, nei pavydo. Kokią įtaką galėjo jie turėti tokiems žmonėms? Indėnas mokėjo gyventi nieko nereikalaudamas, kentėti nesiskųsdamas ir mirti dainuodamas [16]. Beje, kaip ir visi kiti didžiosios žmonių giminės nariai, tie laukiniai vylėsi esant geresnį gyvenimą ir skirtingais vardais garbino Dievą, Visatos Kūrėją. Jie labai paprastai ir filosofiškai suvokė didžiąsias išminties tiesas (žr. *Paaiškinimai, D*).

Kad ir kokia primityvi atrodytų mūsų aprašomoji tauta, vis dėlto neabejotina, jog tame pačiame krašte anksčiau už ją gyveno kita tauta, civilizuotesnė ir visa kuo pažangesnė. Tarp daugelio indėnų gen-

---

[15] Kaip rašo prezidentas Jeffersonas (*Notes on the State of Virginia*, p. 148), kai irokėzus užpuldavo pranašesnės jėgos, seniai paniekindavo galimybę pabėgti arba gelbėti gyvybę savo kraštui žūvant ir nepaisydavo mirties, kaip senovės romėnai, galams siaubiant Romą.

Toliau, p. 150: „Nėra buvę tokio atvejo, — sako jis, — kad indėnas, pakliuvęs į priešo rankas, būtų meldęs pasigailėjimo. Priešingai, belaisvis tarytum pats stengdavosi prisišaukti mirtį nuo nugalėtojų rankos, visaip juos įžeidinėdamas ir provokuodamas".

[16] Žr. Lepage-Dupratz. *Histoire de la Lousiane*; Charlevoix. *Histoire de la Nouvelle-France*; *Letters of the Rev. G. Heckewelder*; *Transactions of the American philosophical Society*, t. 1; Jefferson. *Notes on Virginia*, p. 135—190. Ypač reikšminga tai, ką sako Jeffersonas, turint galvoje rašytojo nuopelnus, ypatingą jo padėtį ir pozityvų realistišką gyvenamąjį laikotarpį.

čių, gyvenančių palei Atlanto vandenyną, pasklidusiame padavime miglotai pasakojama, jog kitados indėnų gyventa į vakarus nuo Misisipės. Ohio pakrantėse ir visame didžiajame slėnyje vis dar pasitaiko žmogaus rankomis supiltų kalvelių. Prisikasus iki tų kalvelių vidurio, randama žmonių kaulų, keistų įrankių, ginklų, visokiausių metalinių rykų, šiuolaikiniam žmogui nematytų ir nežinia kam naudotų.

Dabartiniai indėnai nieko negali pasakyti apie tą nežinomą tautą. Tie, kurie gyveno prieš tris šimtus metų, Amerikos atradimo laikotarpiu, taip pat nėra pasakę nieko tokio, kuo galėtume grįsti kokią nors prielaidą. Saugo šimtmečių paslaptį padavimai, tie netvarūs, bet tolydžio atgaivinami pirmykščio pasaulio paminklai. Ir vis dėlto ten gyveno tūkstančiai žmonių; tuo nevalia abejoti. Tačiau kada jie atkeliavo, iš kur buvo kilę, koks jų likimas, kokia jų istorija? Kada ir kaip jie žuvo? Niekas negalėtų atsakyti.

Keista, bet esama tautų, visiškai dingusių nuo žemės paviršiaus; netgi jų vardas išdilo iš atminties, jų kalba buvo pamiršta, šlovė pranyko kaip garsas be aido; bet, man rodos, nėra tautos, kuri nebūtų palikusi bent vieno savo kapo, įamžinusio jos atminimą. Taigi iš visų žmogaus paminklų tvariausias yra tas, kuris geriausiai primena jo menkystę ir nebūtį!

Nors plačiame, ką tik aprašytame krašte gyveno gausybė indėnų genčių, galima drąsiai tvirtinti, jog tuo metu, kai jis buvo atrastas, čia plytėjo tikra dykynė. Indėnai gyveno tame krašte, bet jis jiems nepriklausė. Tik dirbdamas žemę žmogus tampa jos šeimininku, o pirmieji Šiaurės Amerikos gyventojai vertėsi medžiokle. Neįveikiami prietarai, nesutramdomos aistros, ydos, o gal dar labiau laukinės dorybės stūmė juos į neišvengiamą pražūtį. Tų genčių žlugimas, prasidėjęs tą dieną, kai prie Amerikos krantų priplaukė europiečiai, tęsėsi be atvangos ir tebetrunka iki pat mūsų dienų. Apgyvendindama indėnus vidury Naujojo Pasaulio turtų, Apvaizda tarytum davė jiems labai mažai laiko tais turtais naudotis; jie gyveno čia tarytum *kažko laukdami*. Šitos pakrantės, tokios tinkamos prekybai ir pramonei, šitos gilios upės, šitas tarpstantis Misisipės slėnis — apskritai visas žemynas — tuomet buvo nelyginant tuščias lopšys, skirtas dar negimusiai didžiai tautai.

Štai čia civilizuoti žmonės turėjo pabandyti sukurti visuomenę, padėję naujus pamatus, ir, pirmąsyk diegdami ligi tol dar nežinomas arba nepritaikomomis laikomas teorijas, jie ketino parodyti pasauliui reginį, kuriam praeities istorija žmonijos dar nebuvo paruošusi.

II SKYRIUS

Apie ištakas ir jų svarbą amerikiečių ateičiai

Reikia patyrinėti tautų ištakas, kad suprastum jų visuomeninę-socialinę sanklodą ir įstatymus. — Amerika — vienintelė šalis, kur aiškiai matyti didžios tautos ištakos. — Kuo panašūs žmonės, atvykstantys gyventi į angliškąją Ameriką? — Kuo jie skiriasi vieni nuo kitų? — Pastaba, tinkanti visiems europiečiams, įsikūrusiems Naujojo Pasaulio pakrantėje. — Virginijos kolonizacija. — Naujosios Anglijos kolonizacija. — Pirmųjų Naujosios Anglijos gyventojų savitumas. — Jų atvykimas. — Pirmieji įstatymai. — Visuomeninė sutartis. — Baudžiamasis kodeksas, perimtas iš Mozės. — Religinis fanatizmas. — Respublikoniška dvasia. — Glaudus tikėjimo dvasios ir laisvės geismo ryšys.

Gimsta žmogus; nejučiomis prabėga pirmieji metai, kupini vaikystės džiaugsmų ir žaidimų. Jis auga, bręsta; pagaliau prieš jį atsiveria pasaulio durys, ir jis pirmąsyk susiduria su panašiais į save žmonėmis. Šie jį stebi, tyrinėja ir tariasi regį kalantis jo būsimų, brandžiam amžiui būdingų ydų ir dorybių daigus.

Štai čia, jei neapsirinku, slypi didžiausia klaida.

Grįžkite atgal; įsižiūrėkite į vaiką motinos glėbyje; stebėkite, kaip išorinis pasaulis pirmąsyk atsispindi dar blausiame jo sąmonės veidrodyje; įsidėmėkite, kas pirmąkart labiausiai patrauks jo dėmesį; įsiklausykite į pirmuosius žodžius, kurie pažadina snaudžiančias jo minties galias; nepraleiskite pro akis pirmųjų išbandymų, kuriuos jis turės atlaikyti; ir tik tada suprasite, iš kur atsirado prietarai, įpročiai, pomėgiai, lydėsiantys jį visą gyvenimą. Kitaip sakant, lopšyje guli suvystytas jau galutinai susiformavęs žmogus.

Panašiai atsitinka ir tautoms. Jos visada paženklintos savo kilmės. Aplinkybės, susiklosčiusios joms gimstant ir vystantis, įtakoja visą jų gyvavimo metą.

Jeigu mums būtų įmanoma prisigauti prie pačių visuomenės užuomazgų ir ištirti pirmuosius jos istorijos paminklus, esu tikras, jog atskleistume pirmines priežastis, nulėmusias visus prietarus, įpročius, ryškiausius polinkius — žodžiu, visa tai, kas sudaro vadinamąjį nacionalinį charakterį; mums pavyktų išsiaiškinti, kodėl kai kurie senoviniai papročiai nūnai atrodo priešingi esamiems, kodėl kai kurie įstatymai tarytum kertasi su visuotinai pripažintais principais, kodėl visuomenėje pasitaiko padrikų, atsajų požiūrių — tai lyg sutraukytos grandinės, vis dar tabaluojančios senų pastatų paskliautėse, bet jau nieko nebelaikančios. Taip paaiškėtų likimas kai kurių tautų, nesuvokiamos jėgos genamų į joms pačioms nežinomą tikslą. Bet ligi šiol tokiems tyrimams trūko faktų. Analizės dvasia apninka tautas, artėjančias prie senatvės, o kai jos pagaliau sumano pažvelgti į savo lopšį, jį jau supa laiko ūkanos, neišmanymas ir puikybė apipina pasakomis, užgožiančiomis tiesą.

Amerika — vienintelė šalis, kur galima stebėti ramią savaiminę visuomenės raidą ir aiškiai nusakyti ištakų įtaką Valstijų ateičiai.

Tuo metu, kai europiečiai pirmąsyk pasiekė Naujojo Pasaulio krantus, jau buvo galutinai susiformavę jų nacionalinio charakterio bruožai; visos tautos labai ryškiai skyrėsi viena nuo kitos, o kadangi jau buvo pasiekusios tą civilizacijos pakopą, kai žmonės linkę save tirti, jos paliko mums labai teisingą savo pažiūrų, papročių ir įstatymų atvaizdą. XV a. žmonės mums pažįstami beveik taip pat gerai kaip mūsų amžininkai. Tad Amerika mums plačiai atskleidžia tai, ką slėpė nuo mūsų akių pirmųjų amžių tamsumas arba barbariškumas.

Mūsų amžininkams, ne per daugiausia nutolusiems nuo to meto, kai kūrėsi Amerikos valstybė, todėl gerai žinantiems, iš kokių pradmenų ji gimė, ir vis dėlto esantiems pakankamai atstu nuo tų laikų, kad galėtų spręsti, kas iš tų užuomazgų išsirutuliojo, regis, labiau negu ankstesnėms kartoms lemta perprasti žmonijos istoriją.

Kai, atidžiai išstudijavę Amerikos istoriją, stropiai išnagrinėjame jos politinę ir socialinę sandarą, mums atsiskleidžia įtikinanti tiesa: nėra tokio požiūrio, tokio papročio, tokio įstatymo, sakyčiau, netgi tokio įvykio, kurių nebūtų galima lengvai paaiškinti remiantis ištakomis. Taigi knygos skaitytojai šitame skyriuje suras užuomazgą to, kas bus toliau pasakojama, tai yra beveik viso veikalo šifrą.

Imigrantai, įvairiu metu atvykę ir apsigyvenę dabartinėje Jungtinių Valstijų teritorijoje, skyrėsi vieni nuo kitų daugeliu atžvilgių; jie turėjo nevienodus tikslus ir vadovavosi skirtingais principais.

Šiaip ar taip, tie žmonės turėjo bendrų bruožų, ir visų jų padėtis buvo panaši.

Ko gero, kalba yra pats tvirčiausias ir patvariausias ryšys, jungiantis žmones. Visi imigrantai kalbėjo ta pačia kalba, visi jie buvo tos pačios tautos vaikai. Gimę krašte, nuo amžių draskomame partijų kovos, krašte, kur sąmokslininkų grupės viena po kitos būdavo priverstos ieškoti įstatymų globos, jie mokėsi politikos toje rūsčioje mokykloje, todėl su teisės sąvokomis, tikros laisvės principais buvo susipažinę kur kas geriau negu diduma to meto Europos tautų. Amerikos kolonizacijos pradžioje bendruomeninė savivalda, ta vaisinga laisvųjų institucijų sėkla, buvo jau giliai įdiegta į anglų papročius, o drauge ir tautos suverenumo idėja buvo įsismelkusi į pačią Tudorų monarchiją.

Tuo metu visą krikščioniškąjį pasaulį draskė religinės rietenos. Anglija karštligiškai bloškėsi į tą jai naują kelią. Jos gyventojai, visada buvę nuosaikūs ir blaivaus proto, tapo griežti ir linkę ginčytis. Vykstant toms protų grumtynėms, labai pažengė švietimas, išaugo anglų dvasinė kultūra. Vis diskutuojant apie religiją, ir papročiai pasidarė dorovingesni. Visos tautos bruožai daugiau ar mažiau buvo būdingi tiems jos vaikams, kurie, ieškodami laimės, persikėlė į kitą vandenyno krantą.

Beje, dar viena pastaba, prie kurios grįšime vėliau, taikytina ne tik anglams, bet ir prancūzams, ir ispanams, ir kitiems europiečiams, pagrečiui įsikūrusiems Naujojo Pasaulio pakrantėse. Visos tos naujos europiečių kolonijos gal ir nebuvo tikros demokratijos pavyzdys, bet čia jau glūdėjo jos užuomazgos. Tai sąlygojo dvi priežastys; apskritai galima sakyti, jog, išvykdami iš tėvynės, tie žmonės neturėjo jokio supratimo apie kokį nors vienų pranašumą prieš kitus. Savo kraštą palieka anaiptol ne patys laimingiausi ir stipriausi, o vargas ir nelaimė — patikimiausias žmonių lygybės laidas. Tačiau pasitaikydavo, jog į Ameriką atkildavo ir didikų, nukentėjusių nuo politinių ar religinių kivirčų. Buvo leidžiami įstatymai tam tikrai luomų hierarchijai įtvirtinti, bet veikiai pastebėta, jog Amerikos dirvai visiškai netiko aristokratinė žemėvalda. Įsitikinta, kad tiems neklusniems dirvonams išplėšti reikia nuolatinių ir nuoširdžių paties savininko pastangų. Įdirbus žemę, paaiškėjo, jog ji ne tokia derlinga, kad pralobintų sykiu ir žemvaldį, ir valstietį. Užtat žemė savaime buvo

suskaldyta nedideliais sklypais, paties savininko įdirbamais. Ir aristokratija laikosi žemės, prie jos prisiriša; juk aristokratiją sukuria anaiptol ne vien privilegijos, jos esmę sudaro ne priklausymas tam tikrai giminei, bet ir palikimu perduodama žemės nuosavybė. Tauta gali turėti nesuskaitomų turtų ir begales nepriteklių, bet jeigu tie turtai — ne žemės valdos, būna ir turtuolių, ir vargšų, o aristokratijos tikrąja to žodžio prasme nėra.

Kuriantis anglų kolonijoms, visos jos tuo metu atrodė kaip viena didelė šeima. Iš pat pradžių joms tarytum buvo skirta skleisti ir puoselėti laisvę, — ne atsivežtą iš tėvynės aristokratinę laisvę, bet buržuazinę ir demokratinę laisvę, kurios idealaus pavyzdžio dar nebūta pasaulio istorijoje.

To bendro vaizdo fone vis dėlto būta labai ryškių niuansų, kuriuos ir reikia panagrinėti.

Pažvelgę į didžiąją Amerikos anglų šeimą, pastebime dvi pagrindines atšakas, kurios plėtėsi, bet ligi šiol galutinai nesusiliejo, — viena Pietuose, kita Šiaurėje.

Pirmoji anglų kolonija buvo įkurta Virginijoje. Imigrantai čia atsikėlė 1607 metais. Europa tada dar tebebuvo pagauta idėjos, jog visų tautų gerovės pagrindas — aukso ir sidabro kasyklos. Ta pragaištinga mintis nuskurdino ja susižavėjusias tautas Europoje ir pražudė daugybę žmonių Amerikoje — labiau nei karas ir visi draugėn sudėti blogi įstatymai. Pirmiausia į Virginiją[1] buvo siunčiami aukso ieškotojai, neturtingi ir neišsilavinę žmonės, neramiu, vaidingu būdu sudrumstę gimstančios kolonijos atmosferą[2] ir kuriam laikui pristabdę pažangą.

---

[1] 1609 m. Anglijos karaliaus paskelbtoje chartijoje, be kita ko, buvo sakoma, jog kolonistai privalo mokėti Karūnai penktadalį aukso ir sidabro kasyklose gaunamo pelno (žr. Marshall. *Vie de Washington*, t. 1, p. 18—66).

[2] Pasak Stitho (*History of Virginia*), diduma naujųjų kolonistų buvo jaunuoliai, kilę iš palaidų šeimų ir tėvų išsiųsti, kad jų neištiktų gėdingas likimas; visi kiti buvo šeimininkų išvyti tarnai, subankrutavę sukčiai, ištvirkėliai ir panašaus plauko žmonės, linkę veikiau plėšikauti ir siaubti, negu kurti nausėdijas. Maištingi vadeivos nesunkiai visą tą gaują įtraukdavo į visokias niekšybes ir smurto veiksmus; žr. veikalus, susijusius su Virginijos istorija:
Smith. *History of Virginia from the first Settlements to the year 1624* (Virginijos istorija nuo pirmųjų nausėdijų iki 1624 metų); William Stith. *History of Virginia*; Beverly. *History of Virginia from the Earliest Period* (Virginijos istorija nuo ankščiausių laikų, versta į prancūzų kalbą 1807).

Vėliau atvyko pramonininkai ir žemdirbiai, ramesnio būdo, doresni žmonės, tačiau beveik niekuo nesiskiriantys nuo žemiausiųjų Anglijos luomų[3]. Kurdami naujas gyvenvietes, jie nesivadovavo jokiomis tauriomis idėjomis ar aukštesniais dvasiniais polėkiais. Vos įkūrus koloniją, joje buvo įteisinta vergija[4]. Tai pagrindinis dalykas, turėjęs nepaprastą įtaką Pietų charakteriui, įstatymams ir ateičiai.

Vergija, kaip kalbėsime toliau, nuvertina darbą; su ja visuomenėje įsigali tinginystė, o drauge — tamsumas ir puikybė, skurdas ir prabanga. Ji pakerta proto galias ir užmigdo žmogaus veiklumą. Turint galvoje vergijos įtaką ir anglų charakterį, galima suvokti Pietų papročius ir socialinę būklę.

Šiaurėje, tame pačiame angliškame fone, ryškėjo visiškai kitokie, iš esmės priešingi niuansai. Leisiu sau keletą dalykų aptarti.

Kaip tik šiaurinėse anglų kolonijose, plačiau žinomose kaip Naujosios Anglijos valstijos[5], susiformavo dvi trys pagrindinės idėjos, šiandien sudarančios Jungtinių Valstijų valstybės teorijos pagrindus.

Idėjos, išsirutuliojusios Naujojoje Anglijoje, iš pradžių pasklido po gretimas valstijas; paskui pamažu skverbėsi vis tolyn ir galop, jei taip galima sakyti, *persmelkė* visą konfederaciją. Dabar jos peržengė visas ribas ir daro įtaką Amerikos žemynui. Naujosios Anglijos civilizacija — kaip tie laužai aukštumose, kurie, skleisdami aplinkui šilumą, savo gaisais nutvieskia tolimiausius horizonto pakraščius.

Naujosios Anglijos įkūrimas buvo visai naujas reiškinys; viskas ten buvo neįprasta ir savita.

Beveik visose kolonijose pirmiausia apsigyveno neturtingi, neišsilavinę žmonės, skurdo ar savo netikusio elgesio išginti iš tėvynės, taip pat godūs spekuliantai ir pramonės verteivos. Esama kolonijų, kurių kilmė dar prastesnė; pavyzdžiui, San Domingo įkūrė piratai. Beje, dar ir šiais laikais Anglijos teismai tolydžio gausina Australijos gyventojų skaičių.

---

[3] Tik daug vėliau kolonijoje apsigyveno vienas kitas turtingas žemvaldys, atsikėlęs iš Anglijos.

[4] Vergija buvo įteisinta apie 1620 m., kai Jameso upės pakrantėje olandų laivas išlaipino dvidešimt negrų (žr. Chalmer).

[5] Naująją Angliją, esančią į rytus nuo Hudsono, sudaro šešios valstijos: Connecticutas, Rhode Islandas, Massachusettsas, Vermontas, New Hampshire'as, Maine'as.

Visi imigrantai, atsikėlę į Naujosios Anglijos pakrantes, savo tėvynėje priklausė pasiturintiems luomams. Jų sambūris Amerikos žemėje iš pat pradžių buvo ypatingas reiškinys: mat radosi visuomenė, kurioje nebūta nei didikų, nei prasčiokų — kitais žodžiais tariant, nei turtuolių, nei vargšų. Santykiniu požiūriu tarp jų būta nepalyginamai daugiau apsišvietusių žmonių, negu jų esama dabar kurioje nors Europos tautoje. Jie visi buvo gana aukšto išsilavinimo, o kai kurie netgi Europoje pagarsėję savo talentais ir veikalais. Kitas kolonijas įkūrė bekilmiai nuotykių ieškotojai. Naujosios Anglijos kolonistai atsivežė nuostabius tvarkos ir dorovės pradus; į tą negyvenamą kraštą jie atvyko lydimi žmonų ir vaikų. Nuo kitų ateivių jie ypač skyrėsi savo kelionės tikslu. Ne koks reikalas ar būtinybė juos vertė palikti tėvynę; ten jie turėjo pavydėtiną visuomeninę padėtį ir pakankamą pragyvenimo šaltinį; jie keliavo į Naująjį Pasaulį ne pagerinti savo padėties ar sukaupti daugiau turtų; paklusę proto balsui, atsižadėjo namų židinio jaukumo; nesibaimindami neišvengiamų tremties vargų ir nepriteklių, jie tikėjo *idėjos* pergale.

Imigrantai, arba, jų pačių žodžiais tariant, piligrimai (*Pilgrims*), priklausė tiems anglų atskalūnams, kurie laikėsi labai griežtų principų ir todėl buvo vadinami puritonais. Puritonizmas buvo ne vien religinė doktrina; daugeliu atžvilgių jis siejosi su drąsiausiomis demokratinėmis ir respublikoniškomis teorijomis. Dėl to ir turėjo pačių pavojingiausių priešininkų. Valdžios persekiojami tėvynėje, dėl savo griežtų principų nuolat pažeidžiami visuomenės, kurioje gyveno, puritonai ieškojo pasaulyje tokios negyvenamos, apleistos šalies, kur galėtų nevaržomi laikytis savo įsitikinimų ir melstis Dievui.

Kelios citatos padėtų daug geriau pajusti tų dievobaimingų nuotykių ieškotojų dvasią negu visa tai, ką galėčiau pats papasakoti.

Nathanielas Mortonas, Naujosios Anglijos ankstyvosios istorijos metraštininkas, šitaip pradeda pasakojimą[6]:

„Visados buvau įsitikinęs, jog mūsų šventa priedermė raštu įamžinti žygdarbį, atliktą mūsų tėvų, kurie, gavę tokią gausybę nepamirštamų Dievo gerumo liudijimų, pirmieji įkūrė šitą koloniją. Tai, ką esame matę patys ir girdėję iš tėvų, privalome persakyti savo vaikams, idant

[6] *New England's Memorial* (Naujosios Anglijos Metraštis), Boston, 1826, p. 14. Taip pat žr. Hutchinson. *History*, t. 2, p. 440.

ateinančios kartos išmoktų šlovinti Viešpatį (Ps 78, 3–4); idant jo tarnai, Abraomo ainija, ir jo rinktiniai, Jokūbo vaikaičiai, visados atsimintų jo nuostabius darbus (Ps 105, 5–6). Tegu jie žino, kaip Viešpats atnešė vynmedį į tyrus; kaip įdiegė jį ten ir išginė pagonis; kaip paruošė jam dirvą, kad giliai suleistų šaknis, o paskui skėstų savo šakas ir padengtų visą žemę (Ps 80, 9–12). Ir negana to, savo galia jis nuvedė savo tautą prie Sandoros skrynios, kurią pastatė savo palikimo kalne (Iš 15, 13). Tie dalykai pridera žinoti, idant Dievas būtų tinkamai pašlovintas ir idant keli jo šlovės spinduliai nutviekstų jam tarnavusių garbių šventųjų vardus".

Skaitant šią įžangą, nejučia apima iškilmingas religinis įspūdis; tarytum jauti senovės dvasią ir Biblijos laikų dvelksmą.

Tikėjimas, įkvėpęs rašytoją, sudvasina jo kalbą. Žvelgdamas jo akimis, sakytum matai nebe gaują avantiūristų, ieškančių laimės už jūrų marių; tai didžios tautos grūdai, kuriuos Dievo ranka pasėjo Pažadėtojoje žemėje.

Pasakodamas toliau, autorius šitaip aprašo pirmųjų emigrantų išplaukimą[7]:

„Taip jie paliko tą miestą (Delft-Haleft), laikiną savo prieglobstį, bet buvo ramūs; žinojo, kad čia jie tik piligrimai ir pakeleiviai. Jie nebuvo prisirišę prie šios žemės daiktų, tik pakėlę akis žiūrėjo į dangų, savo brangiąją tėvynę, kur Dievas jiems buvo paruošęs šventąjį miestą. Pagaliau atvyko į uostą, kur jų laukė laivas. Juos atlydėjo daugybė draugų, kurie negalėjo vykti kartu. Naktis praslinko be miego; jų bičiuliškos šnekos buvo tartum pamokslai, tikros krikščioniškos meilės pilni žodžiai. Rytojaus dieną jie sulipo į laivą kartu su draugais; tuomet pasigirdo sunkūs dūsavimai, visų akys paplūdo ašaromis, apsikabinę visi karštai meldėsi nepaleisdami vienas kito iš glėbio ir net sugraudino pašalinius, tai reginčius. Kai buvo duotas ženklas išplaukti, visi puolė ant kelių, ir pastorius, ašarų pilnas akis pakėlęs į dangų, pavedė juos Viešpaties malonei ir gailestingumui. Galop jie atsisveikino ir tarė „sudievu", kuris ne vienam jų buvo paskutinis".

Žmonių, skaičiuojant ir moteris, ir vaikus, buvo apie pusantro šimto. Jie ketino įkurti koloniją Hudsono pakrantėje; tačiau, ilgai klajoję po vandenyną, galop buvo priversti priplaukti prie bevaisių

[7] *Ibid.*, p. 22.

Naujosios Anglijos krantų, toje vietoje, kur šiandien stovi Plymoutho miestas. Ligi šiol vis dar teberodoma ta uola, ant kurios išsilaipino piligrimai [8].

„Tačiau, užuot pasakoję toliau, — sako metraštininkas, — valandėlę susimąstykime apie tų nelaimingųjų padėtį ir pašlovinkime juos apsaugojusio Dievo gerumą [9].

Štai jie ir perplaukė platųjį vandenyną, pasiekė kelionės tikslą, bet neišvydo nei draugų, kurie svetingai juos būtų sutikę, nei būsto, kur būtų galėję prisiglausti. Buvo pats žiemovidis, ir tie, kuriems mūsų klimatas ne naujiena, supranta, kokios atšiaurios būna žiemos ir kokie pašėlę uraganai tada siaubia mūsų pakrantes. Tuo metų laiku pavojinga keliauti pažįstamomis vietovėmis, tad juo pavojingiau kurtis svetimame krante. Aplinkui plytėjo tik šiurpi nyki dykynė, pilna žvėrių ir laukinių žmonių, apie kurių žiaurumą ir gausą jie nieko nežinojo. Žemė buvo įšalusi, apaugusi krūmynais ir miškais. Kraštas atrodė laukinis. Pažvelgę atgal, jie matė tiktai bekraštį vandenyną, skiriantį juos nuo civilizuoto pasaulio. Kad jų širdyse rastųsi bent truputis ramybės ir vilties, jie galėjo savo žvilgsnius nukreipti nebent į aukštybes".

Nereikia manyti, jog puritonų maldingumas buvo grynai spekuliatyvinis, visiškai svetimas žemiškiesiems reikalams. Puritonizmas, kaip jau esu sakęs, — tiek pat politinė teorija, kiek ir religinė doktrina. Vos išsilaipinę tame nesvetingame krante, aprašytame Nathanielo Mortono, jie pirmiausia nusprendė susiburti į bendruomenę. Ir tuojau pat surašė tokį dokumentą [10]:

„Mes, čia pasirašiusieji, Dievo garbės, krikščionių tikėjimo skleidimo ir mūsų tėvynės šlovės vardan pasiryžome šiose tolimose pakrantė-

---

[8] Ta uola vėliau buvo garbinama Jungtinėse Valstijose ir laikoma savotišku paminklu. Aš pats esu matęs daugelyje Amerikos miestų kruopščiai išsaugotas jos skeveldras. Argi tai neįrodo, jog žmogaus galia ir didybė glūdi jo dvasioje? Štai akmuo, akimirką paliestas kelių nelaimingųjų kojų, tampa garsus; jis patraukia didžios tautos dėmesį; jo skeveldros garbinamos, jo smulkiausios atskalos nukeliauja į nuošaliausias krašto vietoves. Kur dingo tiekos rūmų slenksčiai? Kam jie rūpi?

[9] *New England's Memorial*, p. 35.

[10] Imigrantai, 1638 m. įkūrę Rhode Islando valstiją, 1637 m. apsigyvenę New Havene, 1639 m. apsistoję Connecticute, 1640 m. įkūrę Providence'ą, taip pat pradėjo visuomenine sutartimi, kurią turėjo patvirtinti visi jos subjektai (žr. Pitkin. *History*, p. 42 ir 47).

se įsteigti pirmąją koloniją, tad šiuo dokumentu vieningai ir iškilmingai nutariame susiburti į politinę bendruomenę, turėdami tikslą geriau tvarkytis ir veiksmingai įgyvendinti savo siekius; remdamiesi šia sutartimi, mes leisime įstatymus, aktus, nutarimus, potvarkius, prireikus skirsime pareigūnus, pasižadame vykdyti jų valią ir jų klausyti".

Tai įvyko 1620 metais. Nuo to laiko imigracija niekad nenutrūko. Religinės ir politinės aistros, draskančios Britų imperiją valdant Karoliui I, į Amerikos pakrantę kasmet atblokšdavo vis naujus būrius atskalūnų. Anglijoje puritonizmo židinys visada buvo viduriniieji luomai, iš kurių būta ir daugiausia emigrantų. Naujosios Anglijos gyventojų sparčiai gausėjo, ir tuo metu, kai tėvynėje žmonės vis dar buvo despotiškai skirstomi pagal luomų hierarchiją, kolonijoje vis labiau ryškėjo visais požiūriais nauja, vienalytė visuomenė. Iš senosios visuomenės gelmių visa didybe ir galia iškilo demokratija — tokia, apie kurią nesvajota nė Antikos laikais.

Anglijos vyriausybė nė kiek nesijaudino dėl tokios gausios emigracijos — priešingai, džiaugėsi, kad krašte nebelieka neramumų skleidėjų ir naujų revoliucijų užuomazgų. Net skatino tą procesą ir kuo mažiausiai rūpinosi tais, kurie Amerikos žemyne ieškojo prieglobsčio, gelbėdamiesi nuo jos žiaurių įstatymų. Jie laikė Naująją Angliją tarytum svajotojų valiai atiduotu kraštu, kur naujovių diegėjams leista nevaržomai eksperimentuoti.

Anglų kolonijos — ir tai buvo viena pagrindinių jų klestėjimo priežasčių — visada naudojosi kur kas didesne vidine laisve ir politine nepriklausomybe negu kitų valstybių kolonijos; tačiau niekur kitur laisvės principas nebuvo taip visapusiškai taikomas kaip Naujosios Anglijos valstijose.

Tuo metu jau visuotinai pripažinta, jog Naujojo Pasaulio žemės priklauso tai Europos tautai, kuri pirmoji jas buvo atradusi.

XVI amžiaus pabaigoje beveik visa Šiaurės Amerikos pakrantė tapo Anglijos nuosavybe. Apgyvendindama tas naujas valdas, Britanijos vyriausybė imdavosi įvairių priemonių; kai kada karaliai atiduodavo dalį Naujojo Pasaulio savo pasirinktam gubernatoriui, kuris, vykdydamas tiesioginius valdovo įsakymus, jo vardu valdydavo paskirtą kraštą[11]; tokia kolonijinė sistema buvo įprasta visoje Europoje. Kar-

[11] Tokia buvo New Yorko valstija.

tais vyriausybė vienam žmogui arba kokiai bendrovei suteikdavo nuosavybės teisę į tam tikrą krašto dalį [12]. Tuomet visa pilietinė ir politinė valdžia būdavo sutelkta vieno ar kelių žmonių rankose, ir jie, Karūnos prižiūrimi ir kontroliuojami, pardavinėdavo žemes ir valdydavo gyventojus. Trečioji sistema buvo tokia: tam tikram imigrantų skaičiui būdavo leidžiama sudaryti tėvynės globojamą politinę bendruomenę ir turėti savo valdžią, atitinkančią karalystės įstatymus.

Tokia kolonizacijos forma, labai palanki laisvės puoselėjimui, buvo pritaikyta tik Naujojoje Anglijoje [13].

Tokio pobūdžio chartiją 1628 m. [14] Karolis I suteikė imigrantams, įkūrusiems Massachusettso koloniją.

Bet apskritai Naujosios Anglijos kolonijoms chartijos buvo suteiktos daug vėliau, kai jų gyvavimas tapo neginčijamu faktu. Plymouthas, Providence'as, New Havenas, Connecticuto ir Rhode Islando [15] valstijos susikūrė tėvynei neprisidedant ir net, galima sakyti, nežinant. Neginčydami metropolijos viršenybės, naujakuriai nelaukė, kol ji suteiks jiems įgaliojimus, jie patys sudarė savo struktūras, kurios tik po trisdešimties ar keturiasdešimties metų, valdant Karoliui II, buvo įteisintos karaliaus chartija.

Todėl, tyrinėjant pirmuosius Naujosios Anglijos istorinius ir teisinius paminklus, dažnai sunku atsekti ryšį, imigrantus siejantį su pro-

---

[12] Tokios buvo Marylando, Carolinų, Pennsylvanijos ir New Jersey valstijos (žr. Pitkin. *History*, t. 1, p. 11—31).

[13] Žr. veikalą: Ebenesar Hasard. *Historical Collections of State Papers and Other Authentic Documents Intended as Materials for an History of the United States of America*, Printed at Philadelphia MDCCXCII, kurį sudaro gausybė savo turiniu ir autentiškumu reikšmingų dokumentų, atspindinčių kolonijų kūrimosi laikotarpį, be to, įvairios joms suteiktos Anglijos vyriausybės chartijos ir kolonijų valdžios pirmieji aktai.

Taip pat žr. Story, JAV Aukščiausiojo teismo teisėjo, visų tų chartijų analizę jo knygos *Commentary on the Constitution of the United States* įžangoje.

Visi tie dokumentai rodo, jog atstovaujamoji valdymo sistema ir politinės laisvės išorinės formos atsirado kolonijose beveik drauge su jų įkūrimu. Tie principai buvo labiau išplėtoti Šiaurėje negu Pietuose, bet gyvavo visur.

[14] Žr. Pitkin. *History*, t. 1, p. 35; Hutchinson. The *History of the colony of Massachusetts*, t. 1, p. 9.

[15] *Ibid.*, p. 42—47.

tėvių žeme. Kiekvienąsyk pastebime juos naudojantis savo suverenitetu; jie skiria pareigūnus, skelbia taiką ir karą, nustato viešosios tvarkos palaikymo taisykles, leidžia įstatymus, lyg klausytų tik Dievo [16].

Nėra nieko savitesnio ir drauge labiau pamokomo už to meto įstatymų leidybą; tik perpratus jos esmę, galima įminti didžiąją socialinę mįslę, kurią šiais laikais pasauliui užmena Jungtinės Valstijos.

Iš visų paminklų kaip vienas savičiausių ypač išsiskiria Baudžiamasis kodeksas, mažos Connecticuto valstijos priimtas 1650 metais [17].

Connecticuto [18] įstatymų leidėjams pirmiausia parūpo baudžiamoji teisė; kuriant Baudžiamąjį kodeksą, jiems šovė į galvą keista mintis pasiremti Šventuoju Raštu:

„Kiekvienas, kas šlovins kitą Dievą, bet ne mūsų Viešpatį, bus nubaustas mirtimi", — pradžioje skelbia jie.

Paskui skaitome dešimt ar dvylika panašaus pobūdžio teiginių, žodis žodin paimtų iš Pakartoto Įstatymo, Išėjimo ir Kunigų knygų.

Už burnojimą, raganavimą, svetimavimą [19], išžaginimą baudžiama mirtimi; sūnui, įžeidusiam tėvus, gresia ta pati bausmė. Taip šiurkščių, pusiau civilizuotų žmonių teisena buvo perkelta į išsilavinusią, švelnių papročių visuomenę; tad mirties bausmė iki šiol dar niekada nebuvo taip dažnai įstatymuose numatoma ir taip retai taikoma nusikaltusiems.

To Baudžiamojo kodekso sudarytojai ypač rūpinosi visuomenės dorove ir gerais papročiais, taigi tolydžio kreipė dėmesį į sąžinės daly-

---

[16] Taikydami baudžiamąją ir civilinę teisę, nagrinėjant bylas ir skelbiant teismo sprendimus, Massachusettso gyventojai nebesilaikė Anglijoje įsišaknijusių papročių; 1650 m. teisinių dokumentų antraštėse jau nebūdavo minimas karaliaus vardas (žr. Hutchinson. *History*, t. 1, p. 452).

[17] *Code of 1650* (Hartford, 1830), p. 28.

[18] Taip pat žr. Hutchinson. *History*, t. 1, p. 435—455, 1648 m. Massachusettso kolonijos priimto baudžiamojo kodekso analizę; šis kodeksas grindžiamas panašiais principais kaip ir Connecticuto kodeksas.

[19] Massachusettso kodeksas už svetimavimą irgi numato mirties bausmę, ir Hutchinsonas (t. 1, p. 441) rašo, kad keletas žmonių tikrai buvo nubausti mirtimi už tokį nusikaltimą; ta proga jis mini anekdotišką atsitikimą, įvykusį 1663 m. Viena ištekėjusi moteris buvo užmezgusi romaną su jaunuoliu; vyrui mirus, už jo ištekėjo; prabėgo keleri metai; kilus įtarimui, kad kitados turėję intymių ryšių, vyras ir žmona buvo patraukti į teismą, pakliuvo į kalėjimą ir tik per plauką išsigelbėjo nuo mirties bausmės.

kus, ir nebuvo beveik nė vienos nuodėmės, kurios nebūtų nagrinėjęs teismas. Skaitytojai tikriausiai pastebėjo, kaip griežtai įstatymai baudžia už svetimavimą ir išžaginimą. Griežtai baudžiama ir už paprasčiausią nesusituokusių žmonių flirtą. Teisėjas turėjo teisę nusikaltusiems taikyti vieną iš trijų bausmių: piniginę baudą, nuplakimą arba santuoką[20]; jei galima tikėti senais New Haveno teismų protokolais, šitokios bausmės nebuvo retos; antai 1660 m. gegužės 1 dienos data pažymėtu nuosprendžiu priteisiama piniginė bauda ir drausminė nuobauda merginai, kuri kaltinama pasakiusi keletą nekuklių žodžių ir sutikusi būti bučiuojama[21]. 1650 metų Kodekse gausu įspėjamųjų priemonių. Jame numatytos griežtos bausmės už tinginiavimą ir girtuoklystę[22]. Smuklininkams nevalia įpilti lankytojui vyno daugiau, nei nustatyta; už paprasčiausią melą, galintį pakenkti kitam[23], baudžiama pinigine bauda arba rykštėmis. Kitose Kodekso vietose, visiškai pamiršę savo pačių Europoje skelbtus didžiuosius tikėjimo laisvės principus, įstatymų leidėjai reikalauja dalyvauti pamaldose, gąsdindami piniginėmis baudomis[24], ir netgi numato griežtas bausmes[25], o dažnai ir mirties bausmę krikščionims, norintiems garbinti Dievą kitoniškai,

---

[20] *Code of 1650*, p. 48.
Regis, kartais pasitaikydavo, jog priteisdavo išsyk kelias skirtingas bausmes, kaip tai matyti iš 1643 m. paskelbto teismo nuosprendžio (*New Haven Antiquities*, p. 114 sakoma, jog Margaret Bedfort už peiktiną elgesį buvo nuteista nuplakti ir įpareigota ištekėti už Nicolaso Jemmingso, savo bendrininko.

[21] *New Haven Antiquities*, p. 101. Taip pat žr. Hutchinson. *History*, t. 1, p. 435, kelis tokius pat neįprastus nuosprendžius.

[22] *Code of 1650*, p. 50, 57.

[23] *Ibid.*, p. 64.

[24] *Ibid.*, p. 44.

[25] Connecticute tai nebuvo išimtis. Be kita ko, pažiūrėkite 1644 m. rugsėjo 13 d. Massachusettse išleistą įstatymą, baudžiantį anabaptistus tremtimi (*Historical Collection of State Papers*, t. 1, p. 538). Taip pat žr. 1656 m. spalio 14 d. įstatymą, nukreiptą prieš kvakerius: „Atsižvelgiant į tai, skelbia įstatymas, jog neseniai atsirado prakeikta kvakeriais vadinamų heretikų sekta..." Toliau dėstoma, kokiomis didelėmis baudomis baudžiami laivų kapitonai, atvežantys kvakerių į kraštą. Kvakeriai, neteisėtai apsigyvenę krašte, būsią nuplakti, pasodinti į kalėjimą ir priversti dirbti. Tie, kurie ginsią savo pažiūras, būsią iš pradžių nubausti pinigine bauda, paskui nuteisti kalėti ir ištremti iš provincijos. Tas pats rinkinys, t. 1, p. 630.

negu jiems pridera[26]. Kartais fanatiškas troškimas viską reglamentuoti ima viršų ir paskatina įstatymų leidėjus griebtis dėmesio nevertų dalykų. Antai tame pačiame Kodekse randame įstatymą, draudžiantį vartoti tabaką[27].

Beje, nereikia pamiršti, jog visi tie keisti arba tironiški įstatymai nebuvo primesti iš šalies; jog visi jie buvo priimti suinteresuotiems asmenims laisvai balsuojant ir jog papročiai buvo dar griežtesni ir puritoniškesni negu įstatymai. 1649 metais Bostone buvo iškilmingai įkurta draugija, užsibrėžusi tikslą kovoti prieš pasaulietišką prašmatną — ilgus plaukus[28] (žr. *Paaiškinimai, E*).

Tokie nukrypimai, be abejonės, daro gėdą žmogaus protui; jie liudija mūsų prigimties menkystę: nesugebėdamas gerai suvokti, kas yra teisinga ir tikra, žmogus dažniausiai apsisprendžia pasirinkti tik vieną iš dviejų kraštutinumų.

Šalia tos baudžiamosios teisės, kurią taip paženklino ribotas sektantiškas protas bei persekiojimo pažadintos ir vis dar žmonių sielose nerimstančios religinės aistros, yra rinkinys savotiškai su baudžiamuoju kodeksu susijusių politinių įstatymų, kurie, priimti prieš du šimtus metų, atrodo gerokai pranokę šių laikų dvasią.

Bendrieji principai, kuriais remiasi šiuolaikinės konstitucijos, tie principai, kurie XVII a. didumai europiečių buvo sunkiai suvokiami ir tik iš dalies viešpatavo Didžiojoje Britanijoje, Naujosios Anglijos įstatymų buvo pripažinti ir įteisinti: valdymo visuotinumas, laisvas balsavimas dėl mokesčių, valdžios atstovų atsakomybė, asmens laisvė ir prisiekusiųjų dalyvavimas teisme — visa tai įgyvendinta be jokių ginčų ir realiai.

Tie pradiniai principai buvo taip išplėtoti ir pritaikyti, kaip dar nė viena Europos tauta nebuvo išdrįsusi padaryti.

Connecticute balsavimo teisę turėjo visi piliečiai, ir tai puikiai suprantama[29]. Toje gimstančioje tautoje tuomet viešpatavo beveik ideali turtinė lygybė ir juo labiau — intelekto lygybė[30].

---

[26] Remiantis Massachusettso baudžiamąja teise, katalikų kunigas baudžiamas mirtimi, jei išvarytas vėl grįžta į koloniją.

[27] *Code of 1650*, p. 96.

[28] *New England's Memorial*, p. 316.

[29] *1638 metų Konstitucija*, p. 17.

[30] Rhode Islando visuotinis susirinkimas (*general assembly*) 1641 m. vieningai pritarė demokratinei valdymo formai valstijoje ir paskelbė, jog vyriau-

Visi valdžios atstovai Connecticute tuo metu buvo renkami, taip pat ir valstijos gubernatorius[31].

Piliečiai, sulaukę šešiolikos metų, turėjo nešioti ginklą; jie sudarė nacionalinę gvardiją (*national militia*), kuri skyrė savo karininkus ir turėjo būti visada pasirengusi ginti kraštą[32].

Connecticuto, kaip ir kitų Naujosios Anglijos valstijų, įstatymai atspindi, kaip radosi ir plėtojosi bendruomeninė nepriklausomybė, jie dar ir dabar tebėra amerikietiškosios laisvės ir gyvybingumo pagrindas.

Daugelio Europos tautų politinis gyvenimas prasidėjo aukščiausiose visuomenės sferose, paskui pamažu, bet ne visiškai, apėmė įvairius jos sluoksnius.

Amerikoje, priešingai, galima sakyti, jog vietinė bendruomenė susidarė anksčiau už grafystę, grafystė — anksčiau už valstiją, valstija — anksčiau už Sąjungą (Konfederaciją).

Naujojoje Anglijoje vietinės bendruomenės visiškai ir galutinai susidaro nuo 1650 m. Apie kiekvieną tokią bendruomenę susigrupuoja ir prie jos tvirtai pritampa interesai, aistros, priedermės ir teisės. Pačioje bendruomenėje užverda tikras, aktyvus politinis gyvenimas, perdėm demokratinis ir respublikoniškas. Kolonijos dar pripažįsta metropolijos viršenybę; valstijos tebevaldomos pagal monarchijos įstatymus, bet kiekvienoje bendruomenėje jau prigijusi respublika.

Bendruomenė skiria įvairius pareigūnus, pati nusistato ir paskirsto mokesčius[33]. Naujosios Anglijos bendruomenėje nebuvo priimtas atstovavimo įstatymas. Visiems rūpintys reikalai čia svarstomi kaip Atėnuose — turgaus aikštėje, visuotiniame piliečių susirinkime.

Atidžiai panagrinėjus įstatymus, išleistus pirmaisiais Amerikos respublikų gyvavimo metais, stebina įstatymų leidėjų išmintis, valstybinė nuovoka ir jų įgyvendinamos pažangios teorijos.

Savaime aišku, savo pareigas kitiems visuomenės nariams jie suprato daug tauriau ir visapusiškiau negu tuometiniai jų kolegos europiečiai ir uždėjo visuomenei tokias priedermes, kurių kitur ji dar kratėsi. Naujosios Anglijos valstijose vargšais pasirūpinta iš pat pra-

---

sybė remiasi laisvų žmonių bendruomene, kuri vienintelė turi teisę leisti įstatymus ir sekti, kaip jie vykdomi. *Code of 1650*, p. 70.

[31] Pitkin. *History*, p. 47.

[32] *1638 metų Konstitucija*, p. 12.

[33] *Code of 1650*, p. 80.

džių[34]; imtasi griežtų priemonių prižiūrėti kelius, tam skiriami specialūs valdininkai[35]; bendruomenės turi registracijos knygas, kur įrašoma viešų svarstymų rezultatai, piliečių mirčių, santuokos ir gimimo faktai[36]; tiems rejestrams tvarkyti samdomi raštininkai[37]; vieni valdininkai tvarkė paveldėjimo reikalus, kiti prižiūrėjo paveldimų žemės plotų ribas, o kai kuriems pavedama bendruomenėje rūpintis viešąja tvarka[38].

Įstatymas kuo nuodugniausiai nagrinėja begalę tenkintinų socialinių poreikių, apie kuriuos ligi šiol tik miglotai suvokiama Prancūzijoje.

Bet ypač Amerikos civilizacijos savitumas išryškėja skaitant nurodymus, susijusius su liaudies švietimu.

„Atsižvelgiant į tai, — skelbia įstatymas, — jog Šėtono, žmonijos priešo, galingiausias ginklas — žmonių tamsumas ir jog labai svarbu, kad tėvų atsivežta išmintis nebūtų palaidota drauge su jų palaikais; atsižvelgiant į tai, jog vaikų auklėjimas yra vienas svarbiausių Valstybės rūpesčių, Viešpačiui padedant..."[39] O toliau nurodymai — visose bendruomenėse steigti mokyklas ir didelėmis piniginėmis baudomis bausti gyventojus, atsisakančius vykdyti savo tiesioginę pareigą jas remti. Tankiau apgyvendintose vietovėse lygiai taip steigiamos aukštosios mokyklos. Bendruomenės pareigūnams privalu sekti, kad tėvai leistų vaikus į mokyklą; jie turi teisę bausti piniginėmis baudomis tuos, kurie atsisako tai daryti; jeigu tėvai dar nepaklūsta, visuomenė, prisiimdama šeimos atsakomybę ir priedermę rūpintis vaiku, atima iš tėvų teises, kurias gamta jiems davė ir kuriomis jie piktnaudžiavo[40]. Skaitytojai, be abejonės, pastebėjo, kas rašoma tų nurodymų preambulėje: Amerikoje švietimo keliu veda tikėjimas, o Dievo įsakymų laikymasis atveria žmogui kelią į laisvę.

Jei, trumpai apžvelgę 1650 metų amerikiečių visuomenę, panagrinėtume to laikotarpio Europos, ypač kontinentinės Europos visuomenę, nepaprastai nustebtume: XVII a. pradžioje visame žemyne trium-

[34] *Ibid.*, p. 78.
[35] *Ibid.*, p. 49.
[36] Žr. Hutchinson. *History*, t. 1, p. 455.
[37] *Code of 1650*, p. 86.
[38] *Ibid.*, p. 40.
[39] *Ibid.*, p. 90.
[40] *Ibid.*, p. 83.

favo absoliutinė monarchija, įsikūrusi oligarchinės ir feodalinės viduramžių laisvės griuvėsiuose. Toje prašmatnioje, išprususioje, apsiskaičiusioje Europoje gal kaip niekad anksčiau buvo pamiršta mintis apie teises; dar niekad žmonės taip menkai tesidomėjo politika; dar niekad tikrosios laisvės idėja taip mažai terūpėjo žmonių protams; ir tuo metu šie principai, nežinomi Europos tautoms arba jų niekinami, buvo paskelbti Naujojo Pasaulio dykynėse ir tapo didžios ateities simboliu. Toje iš pažiūros tokioje kuklioje visuomenėje buvo įgyvendintos pačios drąsiausios žmonijos teorijos, kuriomis, be jokios abejonės, nesiteikė domėtis nė vienas valstybės veikėjas. Sutelkusi visas savo galias, žmogaus vaizduotė sukūrė savitą, precedento neturinčią įstatymų sistemą. Viešpataujant tai miglotai demokratijai, dar nedavusiai pasauliui nei generolų, nei politinių veikėjų, nei filosofų, nei didžių rašytojų, žmogus galėjo atsistoti prieš laisvų žmonių sambūrį ir, visiems balsu pritariant, šitaip gražiai apibūdinti laisvę:

„Neapsigaudinėkime ir neklaidinkime savęs stengdamiesi suvokti, kas gi yra laisvė ir nepriklausomybė. Juk, tiesą sakant, esama pakrikusios, nežabotos laisvės, kuria naudodamiesi ir gyvuliai, ir žmonės daro ką tik nori. Šita laisvė — kiekvienos valdžios priešas, ji nepakenčia jokių varžtų; naudodamiesi tokia laisve, smunkame vis žemyn ir žemyn; tokia laisvė nesuderinama su tiesa ir santarve, pats Dievas sutramdė ją savo įsakymais! Tačiau esama pilietinės, moralinės laisvės, kurios galia glūdi sąjungoje, valdžios priedermė — ją ginti; tai laisvė be jokios baimės daryti visa, kas teisinga ir gera. Tą šventąją laisvę mes privalome ginti nuo visų pavojų, o prireikus — paaukoti dėl jos gyvybę[41]".

Jau pakankamai mano pasakyta, kad išryškėtų tikrasis Amerikos anglų civilizacijos pobūdis. Tai dviejų visiškai skirtingų pradų vaisius (ir šitą išeities tašką reikia visados prisiminti), tų pradų, kurie, beje, labai dažnai vienas kitam prieštaravo, bet Amerikoje pavyko juos vienaip ar kitaip sujungti ir netgi nuostabiai suderinti. Turiu galvoje *tikėjimo dvasią* ir *laisvės dvasią*.

---

[41] Mather. *Magnalia Christi Americana*, t. 2, p. 13.
Šitą kalbą pasakė Winthropas; kaip pareigūnas, jis buvo apkaltintas savavaliavimu; jo kalbai, kurios ištrauką pateikiu šioje knygoje, buvo pritarta plojimais, ir nuo to laiko jis buvo visad perrenkamas valstijos gubernatorium (žr. Marshall, t. 1, p. 166).

Naujosios Anglijos kūrėjai buvo užkietėję atskalūnai ir drauge fanatiški naujovių diegėjai. Sukaustyti kiečiausių religinių varžtų, jie buvo nusikratę visų politinių prietarų.

Iš čia — dvi skirtingos, bet anaiptol ne priešingos tendencijos, kurių pėdsakus nesunku surasti visur: ir papročiuose, ir įstatymuose.

Dėl religinių pažiūrų žmonės paaukoja draugus, šeimas, tėvynę; galima pamanyti, kad jie visa esybe atsidavę tam dvasiniam gėriui, įgytam tokia brangia kaina. Tačiau mes matome juos beveik taip pat atkakliai siekiant materialinių vertybių ir dvasinių malonumų, rojaus aname pasaulyje, o sykiu gerovės ir laisvės šioje žemėje.

Jų pastangų dėka politiniai principai, įstatymai ir žmonių institucijos tampa paslankiais dalykais, kuriuos galima kaip nori kaitalioti, kombinuoti, jungti vienus su kitais.

Jie griauna užtvaras ir kliūtis, skaldžiusias juos pagimdžiusią visuomenę; taip nunyksta senos pažiūros, amžių amžius valdžiusios pasaulį; atsiveria neapžvelgiama perspektyva, bekraščiai horizontai; ten veržiasi žmogaus protas, viską, ką gali, ištiria; tačiau, pasiekęs politinio pasaulio ribas, pats sustoja; drebėdamas atsisako pasinaudoti savo grėsmingiausiais sugebėjimais; jis nusikrato abejonės; atmeta naujovių būtinybę; net susitvardo nekilstelėjęs skraistės, dengiančios šventenybę; pagarbiai suklumpa prieš tiesas, kurias priima neginčydamas.

Taigi dorovės pasaulyje viskas surūšiuota, suderinta, numatyta, iš anksto nuspręsta. Politiniame pasaulyje viskas keičiasi, viskas netikra, nepastovu, ginčytina; vienur — paklusnumas, nors savanoriškas, bet aklas; kitur — nepriklausomybė, panieka patyrimui ir pavydus valdžios geismas.

Užuot kenkusios viena kitai, tos dvi pažiūrėti tokios priešiškos tendencijos darniai plėtojasi ir tarytum remia viena kitą.

Pilietinė laisvė, religijos požiūriu, — taurus žmogaus sugebėjimų ugdymas, o politikos pasaulis — dirva, Kūrėjo paruošta proto darbui. Laisva ir visagalė savo srityje, patenkinta jai numatyta vieta, religija žino, kad jos karalystė bus tuo stipresnė, kuo labiau ji viešpataus kliaudamasi savo jėgomis ir pati viena, niekieno nepadedama, valdys žmonių širdis.

Religija, laisvės požiūriu, — tai jos kovų ir pergalių liudytoja, jos vaikystės lopšys, dieviškasis jos teisių šaltinis. Religiją ji laiko papročių sargu, o papročius — įstatymų garantija ir jos pačios būties laidu (žr. *Paaiškinimai, F*).

KAI KURIŲ AMERIKOS ANGLŲ ĮSTATYMŲ IR PAPROČIŲ SAVITUMO PRIEŽASTYS

Keletas aristokratijos institucijų liekanų, viešpataujant visiškai demokratijai. — Kodėl? — Reikia skirti tai, kas yra puritoniška, ir tai, kas yra angliška.

Skaitytojams nereikėtų daryti pernelyg apibendrintų ar kategoriškų išvadų apie visa tai, kas buvo pasakyta. Pirmųjų imigrantų socialinė padėtis, tikėjimas ir papročiai, be abejo, turėjo nepaprastai didelę įtaką jų naujosios tėvynės likimui. Šiaip ar taip, jie negalėjo sukurti tokios visuomenės, kurios ištakos nebūtų glūdėjusios juose pačiuose; niekas negali visiškai nusikratyti praeities; taip atsitiko, kad sąmoningai arba nejučia į savo idėjas ir papročius jie įpynė auklėjimo įdiegtas idėjas ir papročius, savo krašto tautines tradicijas.

Taigi, norint pažinti ir perprasti šių dienų Amerikos anglus, reikia sugebėti atskirti tai, kas puritoniška ir kas angliška.

Jungtinėse Valstijose dažnai pasitaiko įstatymų arba papročių, nesiderinančių su aplinkiniu pasauliu. Tų įstatymų dvasia, regis, prieštarauja Amerikos teisėtvarkai; o papročiai tarytum iš esmės prieštarauja visuomenės dvasiai. Jei anglų kolonijos būtų buvusios įkurtos tamsybės amžiuje ir jų ištakos būtų dingusios laikų naktyje, ši mįslė būtų buvusi neįmenama.

Pateiksiu vieną pavyzdį, kad geriau suprastumėte mano mintį.

Amerikos civilinė ir baudžiamoji teisė pripažįsta tik du veikos būdus: *įkalinimą* ir *užstatą*. Pirmiausia iš atsakovo pareikalaujama užstato, o jeigu jis atsisako mokėti, — įkalinamas; paskui apsvarstoma, ar apkaltinta teisėtai, ar nusikaltimas sunkus.

Aišku, jog tokia teisėtvarka nukreipta prieš vargšą ir palanki tiktai turtuoliui.

Vargšas niekada negali sumokėti užstato, netgi esant civiliniam ieškiniui, ir pasmerktas laukti teismo kalėjime; tas priverstinis nieko neveikimas jį greitai pastūmėja į visišką skurdą.

Iškėlus civilinį ieškinį turtuoliui, jis, priešingai, visados išvengia kalėjimo; negana to, padaręs nusikaltimą, lengvai išsisuka nuo gresiančios bausmės: sumokėjęs užstatą, jis dingsta. Vadinasi, galima drąsiai sakyti, jog visos įstatymo jam numatytos bausmės apsiriboja pi-

nigine bauda[42]. Ar esama kokios kitos teisės, dar palankesnės aristokratams?

Tačiau Amerikoje įstatymus leidžia vargšai, paprastai sau garantuodami visuomenės teikiamus privalumus.

To reiškinio priežasčių reikia ieškoti Anglijoje: mat aptariami įstatymai yra angliški[43]. Amerikiečiai jų nė kiek nepakeitė, nors apskritai jie prieštarauja jų teisėtvarkai ir daugeliui idėjų.

Mažiausiai tauta keičia savo papročius ir civilinę teisę. Apie civilinę teisę puikiai nutuokia tik įstatymų leidėjai, tai yra tie, kurie tiesiogiai suinteresuoti išlaikyti ją tokią, kokia ji yra, gera ar bloga, tik todėl, kad gerai ją išmano. Diduma tautos menkai apie ją tenutuokia: žmonės susiduria su ja nebent ypatingais atvejais, sunkiai suvokia jos bendrą kryptį ir paklūsta jai nė negalvodami.

Aš pateikiau vieną pavyzdį, bet galėčiau jų nurodyti ir daugiau.

Amerikos visuomenės paveikslas, jeigu galima taip pasakyti, iš viršaus yra padengtas demokratijos sluoksniu, pro kurį šen bei ten prasimuša senosios aristokratijos spalvos.

---

[42] Be abejo, esama nusikaltimų, iš kurių negalima išsipirkti užstatu, bet jų ne tiek daug.

[43] Žr. Blackstone and Delolme, kn. 1, p. 10.

III SKYRIUS

AMERIKOS ANGLŲ VISUOMENINĖ-SOCIALINĖ SANKLODA

Visuomeninė-socialinė sankloda paprastai yra aplinkybių, kartais įstatymų, bet dažniausiai tų dviejų priežasčių samplaikos padarinys. Bet kai ji jau susiformuoja, pati tampa pirmine priežastimi didumos įstatymų, papročių ir pažiūrų, sąlygojančių tautos elgesį; ji keičia netgi tai, ko pati nėra sukūrusi.

Norint pažinti šalies įstatymus ir papročius, pirmiausia reikia išnagrinėti jos visuomeninę-socialinę sanklodą.

AMERIKOS ANGLŲ VISUOMENINĖS-SOCIALINĖS SANKLODOS PAGRINDINIS BRUOŽAS YRA DEMOKRATIŠKUMAS

Pirmieji Naujosios Anglijos imigrantai. — Visuotinė lygybė. — Aristokratiniai įstatymai Pietuose. — Revoliucijos laikotarpis. — Paveldėjimo įstatymo kitimas. — To kitimo padariniai. — Lygybė, pasiekusi neregėtą lygį naujose Vakarų valstijose. — Protinių sugebėjimų lygybė.

Galima pasakyti daug svarbių dalykų apie Amerikos anglų visuomeninę-socialinę sanklodą, bet vienas jos bruožas yra svarbiausias.

Amerikiečių socialinis gyvenimas išimtinai demokratiškas. Toks jis buvo kuriantis kolonijoms, juo labiau toks tebėra dabar.

Ankstesniame skyriuje esu sakęs, jog tarp imigrantų, įsikūrusių Naujosios Anglijos pakrantėse, viešpatavo neregėta lygybė. Šitoje dalyje niekad nebuvo jokio aristokratijos pėdsako. Čia turėjo įtakos tik protiniai sugebėjimai, ir žmonės įprato gerbti kai kuriuos vardus ir garsenybes kaip išsimokslinimo ar dorybių simbolius. Kai kurių piliečių balsas įgijo tokią galią, kad jeigu ji būtų perduodama iš kartos į kartą, būtų galima pagrįstai vadinti ją aristokratine.

Taip buvo į rytus nuo Hudsono; į pietvakarius nuo tos upės ir ligi pat Floridos viskas klostėsi kitoniškai.

Daugelyje valstijų į pietvakarius nuo Hudsono įsikūrė stambūs anglų žemvaldžiai. Jie atsivežė aristokratinius principus ir savo šalies paveldėjimo įstatymus. Aš jau atskleidžiau priežastis, trukdžiusias Amerikoje atsirasti tikrajai aristokratijai. Šios priežastys, daug ką lėmusios į pietvakarius nuo Hudsono esančiose teritorijose, vis dėlto čia buvo ne tokios svarbios kaip į rytus nuo šios upės. Pietuose vienas vienintelis žmogus, pasitelkęs vergų, galėjo įdirbti didelį žemės plotą. Toje žemyno dalyje buvo daug turtingų žemvaldžių, bet jų įtaka buvo kur kas mažesnė negu aristokratijos Europoje, nes jie neturėjo jokių privilegijų, o kadangi žemę dirbo vergai, jie nelaikė nuomininkų, vadinasi, negalėjo būti šeimininkai. Šiaip ar taip, stambieji žemvaldžiai, gyvenantys į pietus nuo Hudsono, sudarė aukščiausiąjį luomą, turintį savo pažiūras, polinkius ir apskritai niekam neperleidžiantį politinės veiklos monopolio. Tai buvo savotiška aristokratija, beveik niekuo nesiskirianti nuo vietinių gyventojų, lengvai užsikrečianti jų aistromis ir interesais, neskatinanti nei meilės, nei neapykantos, trumpai tariant, tai buvo silpnas ir nelabai gyvybingas sluoksnis. Bet Pietuose jo atstovai stojo sukilimo priešaky; iš jo kilę didieji žmonės daug nuveikė Amerikos revoliucijos labui.

Tuo metu visuomenė buvo sujudinta iš pamatų. Tauta, kurios vardu buvo kariaujama, suvokė savo galią ir panoro veikti pati; pabudo demokratijos instinktai; nusimetus metropolijos jungą, imta linkti į visokias nepriklausomybės apraiškas; pamažu silpnėjo atskirų asmenybių įtaka; papročiai ir įstatymai ėmė veikti išvien to paties tikslo vardan.

Tačiau galutinai lygybė įsitvirtino tik paveldėjimo įstatymo dėka.

Stebiuosi, kad nei praėjusių, nei dabartinių laikų publicistai nėra pripažinę to labai didelio paveldėjimo įstatymų[1] poveikio žmonių santykių raidai. Tiesa, tie įstatymai priklauso civilinės teisės sričiai, bet

[1] Kalbėdamas apie paveldėjimo įstatymus, turiu galvoje visus įstatymus, reguliuojančius turto likimą po savininko mirties.

Jiems priklauso ir substitucijų įstatymas; tiesa, jis trukdo savininkui disponuoti savo turtu prieš mirtį, bet įpareigoja išsaugoti jį nepaliestą paveldėtojui. Taigi substitucijos įstatymo pagrindinis tikslas — reguliuoti turto likimą mirus savininkui. Visa kita yra tik priemonės tam tikslui pasiekti.

galėtų būti visų politinių institucijų dėmesio centre, nes turi neįtikėtinai didelės įtakos tautų socialinei sanklodai, kurią politiniai įstatymai tik atspindi. Be kita ko, jie tolydžio nuosekliai veikia visuomenę, o tam tikra prasme ir ištisas kartas, dar šioms neatėjus į pasaulį. Tų įstatymų dėka žmogus įgyja kone dievišką galią lemti į save panašių ateitį. Kartą nustatęs turto paveldėjimo tvarką, įstatymų leidėjas gali ilsėtis ištisus šimtmečius: paleidęs į darbą savo kūrinį, jis gali susidėti rankas; mechanizmas veikia pats savaime ir lyg niekieno nevaldomas juda iš anksto numatyta kryptimi. Tas mechanizmas taip sukurtas, jog keleto žmonių rankose sujungia, sukaupia, sutelkia nuosavybę, o netrukus — ir valdžią; jis net padeda atsirasti aristokratams žemvaldžiams. Pagrįstas kitais principais, nukreiptas kita linkme, jis darosi dar veiksmingesnis: skaldo, skaido, sklaido turtus ir valdžią; kartais išsigąstama jo sukimosi greičio; netekę vilties jį sustabdyti, žmonės stengiasi bent jau apsunkinti jo darbą, spęsti kliūtis; išmušti jį iš pusiausvyros, griebdamiesi priešingų veiksmų. Bet viskas veltui! Jis traiško, trupina į šipulius viską, kas pasitaiko kelyje, nelyginant milžiniškas kūjis, be perstojo daužantis žemę, kol telieka vien smulkios birios dulkės, ant kurių deda pamatus demokratija.

Jeigu paveldėjimo įstatymas leidžia, juo labiau reikalauja tėvo turtus po lygiai padalyti vaikams, rezultatai būna dvejopi; būtina juos kruopščiai skirti, nors abiem atvejais siekiama to paties tikslo.

Pagal paveldėjimo įstatymą kiekvieno savininko mirtis sukelia tikrą perversmą nuosavybėje; turtas ne tik pereina kitam šeimininkui, bet ir pats keičiasi, nes tolydžio skyla į vis smulkesnes dalis.

Toks būtų tiesioginis ir realiai apčiuopiamas įstatymo poveikis. Tuose kraštuose, kur įstatymai numato dalijimą lygiomis dalimis, turtai ir ypač žemės valdos turi tendenciją ilgainiui mažėti. Šiaip ar taip, tokių įstatymų padariniai būtų juntami tik praėjus ilgam laikui, jeigu įstatymas veiktų savaime, niekam nesikišant iš šalies, nes, šeimoje esant dviem vaikams (o šalyje, turinčioje tiek gyventojų kaip, sakykim, Prancūzija, jų būna ne daugiau negu trys), pasidaliję tėvo ir motinos turtą, jie būtų ne ką turtingesni už kiekvieną iš tėvų.

Tačiau įstatymas, kuriuo remiantis nuosavybė pasidalijama lygiomis dalimis, turi įtakos ne tik turto likimui; jis veikia ir jo savininkų dvasią, kursto jų aistras. Tai netiesioginis poveikis, sparčiai sunaikinantis didžiulius turtus, ypač — dideles žemių valdas.

Tose tautose, kur paveldėjimo įstatymas remiasi pirmagimio teise, žemių valdos dažniausiai neskaldomos eina iš kartos į kartą. Taip giminės dvasia savotiškai įsikūnija žemėje. Giminė atstovauja žemei, žemė atstovauja giminei, įamžindama jos vardą, kilmę, šlovę, galią, dorybes. Tai tvarus praeities liudytojas ir neįkainojamas ateities laidas.

Numatydami turto pasidalijimą lygiomis dalimis, paveldėjimo įstatymai sutrauko glaudų ryšį, giminės dvasią siejantį su žeme; žemė paliauja atstovavusi giminei, nes pagal įstatymą pasidalijama vienos arba dviejų kartų; savaime suprantama, jos plotai tolydžio mažėja ir galiausiai visiškai sunyksta. Stambaus žemvaldžio sūnūs, — jeigu jų nedaug arba jeigu likimas jiems palankus, — gali puoselėti viltį būsią ne mažiau turtingi už tėvą, tačiau tegu nesitiki išlaikyti tuos pačius turtus; jų turtas neišvengiamai bus visai kitokios sudėties.

Taigi, kai tik iš žemvaldžių atimsite beribį troškimą išsaugoti žemę, žadinančią prisiminimus, pasididžiavimą, savimeilę, galite neabejoti, jog anksčiau ar vėliau ji bus parduota, nes jiems daug naudingiau ją parduoti — mat kilnojamas turtas duoda daugiau pelno negu kitos nuosavybės formos, be to, jį lengviau panaudoti tenkinant kasdieninius poreikius ar akimirkos užgaidas.

Jau bent kartą suskaldytos didelės žemės valdos niekada netampa tokios pat, kokios buvo anksčiau, nes smulkus žemvaldys gauna atitinkamai daugiau pajamų iš savo mažo sklypo negu stambus[2] — iš savo ir todėl jį parduoda daug brangiau. Todėl turtuolis, vadovaudamasis ekonominiais sumetimais, paskatinusiais jį parduoti dideles valdas, juo labiau nesigvieš supirkti nedidelių sklypų, kad vėl turėtų stambų ūkį.

Tai, kas vadinama giminės dvasia, dažniausiai yra egoizmo iliuzija, tuštybė. Kiekvienas žmogus stengiasi įsiamžinti ir savaip pasidaryti nemirtingas, įsikūnydamas savo palikuonyse. Tada, kai dingsta giminės dvasia, ypač prasiveržia asmens egoizmas. Kadangi giminė įsivaizduojama kaip kažkas miglota, neapibrėžta, neaišku, kiekvienas rūpinasi savo kasdieniais malonumais, gerove, nori turėti vaikų, pastatyti ant kojų augančią kartą, ir ne daugiau.

---

[2] Nemanau, kad smulkus žemvaldys geriau dirba žemę, bet jis dirba nuoširdžiau, stropiau ir darbu laimi tai, ką stambusis žemvaldys gauna naudodamasis pažangesne technika.

Jeigu ir stengiamasi įamžinti savo giminę, tai kokiu nors kitokiu būdu, o ne vien išsaugant žemės nuosavybę.

Tad paveldėjimo įstatymas ne tik trukdo giminei išsaugoti nesuskaldytą žemės valdą, bet netgi atima norą stengtis ją išsaugoti ir savotiškai skatina padėti įstatymui — save pačią sužlugdyti.

Dalijimo lygiomis dalimis įstatymas veikia dviem būdais: veikdamas turtą, jis veikia žmogų; veikdamas žmogų, daro įtaką turtui.

Vienaip ar kitaip, jis padaro didelę žalą žemėvaldai ir labai sparčiai susidoroja tiek su giminėmis, tiek su turtais[3].

Tikrai ne mums, XIX a. prancūzams, kasdien stebėjusiems politines ir visuomenines permainas — paveldėjimo įstatymo padarinius, dera abejoti jo galia. Nuolat matome, kaip jis be atlydos siaubia mūsų kraštą, griauna kelyje pasitaikančius mūsų namus, ardo mūsų laukų tvoras ir ežias. Tačiau paveldėjimo įstatymas, nors ir daug ką pakeitęs mūsų krašte, dar turi daug ką pakeisti. Jam atkakliai priešinasi mūsų prisiminimai, mūsų pažiūros ir papročiai.

Jungtinėse Valstijose ardomasis jo darbas jau beveik baigtas. Ten ir pravartu nagrinėti jo svarbiausius padarinius.

Anglijos įstatymas dėl turto paveldėjimo buvo panaikintas beveik visose valstijose revoliucijos metais.

Substitucijos įstatymas buvo pakeistas taip, kad tik nežymiai varžytų laisvą žemių pardavimą (žr. *Paaiškinimai, G*).

Išėjo pirmoji karta; prasidėjo žemės valdų dalybos. Ilgainiui procesas darėsi vis spartesnis. Šiandien, praslinkus vos šešiasdešimčiai metų, visuomenės vaizdas jau sunkiai atpažįstamas: beveik visos stambių-

---

[3] Kadangi žemė yra patikimiausia nuosavybė, retkarčiais pasitaiko turtingų žmonių, linkusių aukotis dėl žemės valdos ir mielai atiduodančių didelę dalį pajamų, kad nereikėtų baimintis dėl likusios dalies. Bet tai atsitiktiniai atvejai. Prie žemės labiausiai prisirišę tik neturtingieji. Smulkus žemvaldys, menkiau išprusęs, turintis mažiau vaizduotės ir polėkių negu stambusis, paprastai visomis išgalėmis stengiasi išplėsti savo valdas, ir dažnai jam pavyksta pamažu sukaupti tam išteklių, gaunant palikimą, vedant arba sėkmingai prekiaujant.

Taigi drauge su tendencija skaldyti žemės valdas, yra ir kita tendencija — jas plėsti. Šioji ganėtinai trukdanti žemės valdoms skaldytis iki begalybės tendencija nėra tokia stipri, kad padėtų susikurti stambioms valdoms nei juo labiau jas išlaikyti tų pačių giminių rankose.

jų žemvaldžių giminės susiliejo, išsklido. New Yorko valstijoje, kur buvo labai daug stambiųjų žemvaldžių, tik du vos laikėsi ant prarajos krašto. Tų lobingų piliečių sūnūs šiandien yra komersantai, advokatai, gydytojai. Diduma jų dingo be pėdsako. Sunaikinti paskutiniai paveldimų luomų ir rangų likučiai; paveldėjimo įstatymas visus juos sulygino.

Tai nereiškia, jog Jungtinėse Valstijose, kaip ir kitur, nebėra turtuolių; netgi nežinau kitos tokios šalies, kur žmogaus širdyje būtų taip įsišaknijęs geismas pralobti ir kur taip įnirtingai būtų niekinama nekintamos turtinės lygybės teorija. Turtas neįtikėtinai greit eina iš rankų į rankas, ir patirtis rodo, jog labai retai laimė nusišypso dviem kartoms pagrečiui.

Šitas vaizdas, gal ir pernelyg spalvingai nupieštas, tik iš dalies atskleidžia tai, kas dedasi naujosiose Vakarų ir Pietvakarių valstijose.

Praėjusio šimtmečio pabaigoje nutrūktgalviai nuotykių ieškotojai ėmė skverbtis į Misisipės slėnį. Tai buvo lyg naujasis Amerikos atradimas; netrukus ten siūbtelėjo diduma imigrantų; negyvenamose žemėse staiga atsirado ligi tol neregėtos bendruomenės. Amerikos Sąjungoje susikūrė valstijos, kurių nė vardo niekas nebuvo girdėjęs prieš keletą metų. Kaip tik ten, Vakaruose, demokratija pasiekė aukščiausią lygį. Tų, rodos, atsitiktinai susikūrusių valstijų gyventojai tik vakar atsikėlė į kraštą, tapusį jiems naująja tėvyne. Jie vos pažįsta vieni kitus, žmogus nė žinoti nežino, kas iš tikrųjų yra jo artimiausias kaimynas. Šitoje Amerikos žemyno dalyje gyventojai nesusiduria ne tik su garsių vardų ir didelių turtų įtaka, bet ir su tikrąja aristokratija, išprususia ir garbinga. Niekas čia neturi autoriteto, kurio nusipelno visuomenės akyse žmogus, visą gyvenimą darydamas gera kitų labui. Naujosios Vakarų valstijos jau apgyvendintos, tačiau visuomenės dar nėra.

Beje, Amerikoje vyrauja ne vien turtinė lygybė; žmonės čia daugmaž lygūs ir savo išsilavinimu.

Nemanau, ar yra pasaulyje dar kokia nors kita šalis, kurioje proporcingai gyventojų skaičiui būtų tiek mažai beraščių ir dar mažiau mokslo žmonių negu Amerikoje.

Pradinis mokslas pasiekiamas kiekvienam, aukštojo siekia tik vienas kitas.

Tai savaime suprantama ir neišvengiamai plaukia iš to, apie ką jau kalbėta anksčiau.

Beveik visi amerikiečiai yra pasiturintys; tad jiems lengvai prieinami žmonijos pažinimo pradmenys.

Amerikoje nedaug turtuolių; beveik visiems amerikiečiams reikia turėti profesiją, verstis kokiu nors amatu, o kiekvieno amato reikia mokytis, todėl bendro išsilavinimo dalykais gali domėtis tik vaikystėje ir paauglystėje; sukakus penkiolikai metų, jie pradeda „skintis kelią į gyvenimą"; jų lavinimasis dažniausiai baigiasi tada, kai mūsiškis tik prasideda. Jeigu jie tęsia mokslus, tai gilinasi tik į specialius ir pravarčius dalykus; mokomasi ko nors kaip amato: dedamasi į galvą tik tai, kas praktiškai pritaikoma gyvenime, kas tuo metu laikoma naudinga.

Daugelis Amerikos turtuolių iš pradžių buvo vargšai; beveik visi dykinėtojai jaunystėje labai daug dirbo; mat jeigu kas ir buvo linkęs į mokslus, neturėjo tam laiko, o kai atsirado laiko, nebebuvo noro mokytis.

Amerikoje visai nėra tokio sluoksnio — žmonių, kurie drauge su ištekliumi bei laisvalaikiu būtų paveldėję polinkį į smagią proto mankštą ir laikę garbe protinį darbą.

Atsidėti tokiam darbui trūksta tiek noro, tiek galimybių.

Amerikoje nusistovėjęs tam tikras vidutinis išsilavinimo lygis. Visi prie jo daugmaž priartėję: vieni truputį jį prašoka, kiti truputį jo nepriaugę.

Todėl čia susiduriame su galybe žmonių, maždaug vienodai nutuokiančių apie tikėjimą, istoriją, gamtos mokslus, politinę ekonomiją, įstatymus, valstybės valdymą.

Protinė nelygybė eina tiesiogiai nuo Dievo, ir žmogus per silpnas tam priešintis, taip buvo ir bus visada.

Tačiau, kaip matyti iš to, kas jau sakyta, Kūrėjo valia skirtingų sugebėjimų žmonės turi vienodas galimybes.

Todėl Amerikoje mūsų laikais aristokratijos pradas, ganėtinai silpnas nuo pat pradžių, jei dar nesunaikintas, tai bent taip nuslopintas, jog sunku pasakyti, ar jis turi kokią įtaką įvykių eigai.

O demokratijos pradą, priešingai, laikas, įvykiai ir įstatymai padarė ne tik pranašiausią, bet ir, galima sakyti, vienintelį. Įtakos jam neturėjo nei giminės, nei klanai; dažniausiai net sunku įžiūrėti bent kiek stipresnę kokio vieno asmens įtaką.

Tad socialinė padėtis Amerikoje — vienas keisčiausių reiškinių. Tiek turtu, tiek intelektualiniu lygiu žmonės ten jaučiasi tokie lygūs,

kitaip sakant, turintys tokį tvirtą pagrindą po kojomis, kaip jokioje kitoje pasaulio šalyje ir jokiame kitame šimtmetyje, kuriuos saugo istorijos atmintis.

AMERIKOS ANGLŲ VISUOMENINĖS-SOCIALINĖS SANKLODOS ĮTAKA POLITINIAM GYVENIMUI

Nesunku numatyti tokios visuomeninės-socialinės sanklodos politinius padarinius.

Būtų visiškai nesuprantama, jeigu lygybė galop neįsismelktų į politinį gyvenimą, kaip įsismelkė visur kitur. Net sunku įsivaizduoti, jog vienu požiūriu žmonės galėtų būti amžinai nelygūs, o visais kitais — lygūs; taigi ateis toks laikas, kai žmonės bus lygūs visais atžvilgiais.

Aš žinau, jog valstybėje įtvirtinti lygybę įmanoma tik dviem būdais: reikia suteikti teises visiems piliečiams arba nesuteikti jų nė vienam.

Tautoms, turinčioms tokią pat visuomeninę-socialinę sanklodą kaip Amerikos anglų, labai sunku įžiūrėti ribą tarp visuotinio suverenumo ir absoliučios vieno žmogaus valdžios.

Ir nereikia slėpti nuo savęs, jog tiek pirmasis, tiek antrasis atvejis kuo puikiausiai derinasi su mano aprašytąja visuomenės sankloda.

Iš tikrųjų teisėtas yra atkaklus lygybės troškimas, kurstantis žmonėms norą būti stipriems ir gerbiamiems. Šio troškimo tikslas — mažus žmones prilyginti didiesiems. Tačiau žmogaus širdyje glūdi ir iškreiptas lygybės geismas, kuris skatina silpnuosius trokšti, kad stiprieji atsidurtų jų padėtyje, ir gundo žmones labiau branginti lygybę vergystėje negu nelygybę laisvėje. Taip yra ne todėl, jog tautos, turinčios demokratinę sanklodą, iš prigimties niekina laisvę; priešingai, instinktyviai jos siekia. Tačiau laisvė nėra didžiausias ir nuolatinis jų troškimas; lygybė — štai kas yra jų amžina meilė; laisvės jos siekia impulsyviai, proveržiais ir, jeigu nepasiekia tikslo, greit su tuo susitaiko; bet lygybę laiko aukščiausia vertybe ir sutiktų veikiau žūti, negu jos netekti.

Kita vertus, kai visi piliečiai yra daugiau ar mažiau lygūs, jiems sunku darosi ginti laisvę nuo valdžios spaudimo ir pasikėsinimų. Kadangi nė vienas jų nėra pakankamai stiprus, kad galėtų sėkmingai

grumtis, garantuoti laisvę galima nebent sutelktomis jėgomis. Tačiau sutelkti jėgas ne visada pavyksta.

Taigi, turėdamos tokią pačią visuomeninę-socialinę sanklodą, tautos gali susilaukti dvejopų rimtų politinių rezultatų; tai iš esmės skirtingi rezultatai, tačiau to paties fakto sąlygojami.

Pirmieji su šita pavojinga alternatyva, apie kurią jau esu kalbėjęs, susidūrė Amerikos anglai; jie buvo gana laimingi išvengę absoliučios valdžios. Aplinkybės, kilmė, išsilavinimas ir ypač papročiai jiems leido sukurti ir išsaugoti tautos suverenumą.

IV SKYRIUS

Apie tautos suverenumo principą Amerikoje

Jis viešpatauja amerikiečių visuomenėje. — Kaip amerikiečiai naudojosi tuo principu dar prieš revoliuciją. — Revoliucijos poveikis to principo plėtojimui. — Lėtas tolydinis rinkimų cenzo reikalavimų mažinimas.

Kalbant apie Jungtinių Valstijų politinius įstatymus, visada reikia pradėti nuo tautos suverenumo.

Tautos suverenumo principas, kuriuo daugiau ar mažiau pagrįstos beveik visos institucijos, paprasta akimi nematomas, tarsi giliai paslėptas. Šio principo laikomasi, net jo nepripažįstant, o jeigu kartais trumpam iškeliamas į dienos šviesą, tuojau pat skubama jį vėl grąžinti į šventavietės tamsą.

Tautos valia — tai vienas posakių, kuriuo labiausiai piktnaudžiavo visų laikų intrigantai ir visų epochų despotai. Vieniems atrodė, jog tos valios išraiška — keleto valdžios atstovų nupirkti balsai; kitiems — suinteresuotos ar įbaugintos mažumos pritarimas; būta ir tokių, kurie tautos valia laikė žmonių tylėjimą ir manė, kad pats paklusnumo *faktas* suteikia jiems valdymo *teisę*.

Amerikoje tautos suverenumo principas nėra nei toks paslėptas, nei bevaisis kaip kituose kraštuose; jis atsispindi papročiuose; jį skelbia įstatymai; jis laisvai plėtojamas, nevaržomas, pasiekia savo galutinį tikslą.

Pasaulyje yra vienintelis kraštas, kur galima tikėtis deramai įvertinti tautos suverenumo principą, išnagrinėti jo pritaikymą visuomenės veikloje ir spręsti apie jo pranašumus ir pavojus, — tai Amerika.

Jau esu sakęs, jog nuo pat pradžių tautos suverenumo principas buvo didumos Amerikoje besikuriančių anglų kolonijų pagrindinis principas.

Tačiau visuomenės valdymui jis dar toli gražu neturėjo tokios galios, kokią turi dabar.

Jo pergalingam žygiui trukdė dvi kliūtys: vidinė ir išorinė.

Jis negalėjo iškilti aikštėn įstatymuose, nes kolonijos dar buvo priverstos klausyti metropolijos; tad jis turėjo slėptis provincijų ir ypač bendruomenių susirinkimuose. Ten paslapčia plėtojosi.

Amerikiečių visuomenė tuomet dar nebuvo pasiruošusi jo priimti drauge su visais padariniais. Naujojoje Anglijoje, kurios gyventojai skyrėsi didesniu išsilavinimu, ir turtingoje teritorijoje į pietus nuo Hudsono, kaip jau buvo sakyta ankstesniame skyriuje, dar ilgai gyvavo tam tikra aristokratinė įtaka, siekianti visuomenės valdymą sutelkti kelių žmonių rankose. Turėjo praeiti daug laiko, kad pareigūnai būtų renkami, o visi piliečiai taptų rinkėjais. Rinkimų teisė visur buvo apribota ir sąlygojama rinkiminio cenzo. Šiaurėje šio cenzo paisyta mažiau, o Pietuose — griežčiau.

Prasidėjo Amerikos revoliucija. Suverenumo principas iš bendruomenių perėjo į vyriausybę; visos klasės padarė nuolaidų jo labui; dėl jo buvo kovojama ir pasiekta pergalė; jis tapo visų įstatymų įstatymu.

Beveik tokia pat sparti permaina įvyko ir pačioje visuomenėje. Paveldėjimo įstatymas galutinai sugriovė visas vietines įtakas.

Tuo metu, kai visi pamatė tuos įstatymų ir revoliucijos padarinius, demokratija jau buvo laimėjusi galutinę pergalę. Valdžia faktiškai buvo jos rankose. Netgi buvo nevalia prieš ją kovoti. Aukščiausieji sluoksniai nemurmėdami ir nesipriešindami susitaikė su neišvengiamu blogiu. Jiems atsitiko tai, kas paprastai atsitinka žlungančiai valdžiai: kiekvienas ima rūpintis tik savimi; kadangi išplėšti valdžios iš liaudies rankų buvo nebeįmanoma, o neapykanta daugumai ne tokia stipri, kad būtų galima jos nepaisyti, stengtasi žūtbūt pelnyti jos palankumą. Tad už demokratiškiausius įstatymus aktyviausiai balsavo tie žmonės, kurių interesus jie labiausiai žeidė. Šitaip aukštieji sluoksniai išvengė liaudies pykčio ir patys pagreitino naujosios tvarkos pergalę. Taigi neregėta, negirdėta: posūkis į demokratiją buvo juo ryžtingesnis tose valstijose, kur buvo gilesnės aristokratijos šaknys.

Didikų įkurta Marylando valstija pirmoji paskelbė visuotinę rinkimų teisę [1] ir valdymo sistemoje padarė demokratiškiausių permainų.

Kai pradedama reformuoti rinkimų cenzą, galima manyti, jog anksčiau ar vėliau jis bus visiškai panaikintas. Tai viena pagrindinių visuo-

[1] Marylando Konstitucijos pataisos, padarytos 1801 ir 1809 metais.

menės gyvenimo taisyklių. Kuo labiau plečiamos rinkimų teisės, tuo didėja poreikis dar labiau jas plėsti, nes sulig kiekviena nuolaida stiprėja demokratijos jėgos ir drauge su nauja galia didėja jos reikalavimai. Kuo daugiau žmonių gauna rinkimų teisę, tuo labiau ją trokšta įgyti tie, kuriems dar trukdo rinkimų cenzas. Galiausiai išimtis tampa taisykle; nuolaidos daromos be perstojo, ir sustojama tik tada, kai įsigali visuotinė rinkimų teisė.

Jungtinėse Valstijose tautos suverenumo principas dabar diegiamas į gyvenimą taip plačiai, kad sunku net įsivaizduoti. Jis nusikratė visų fikcijų, kuriomis buvo stengiamasi jį apgaubti; dabar, nelygu aplinkybės, jis reiškiasi įvairiausiomis formomis. Kartais pati liaudis, kaip Atėnuose, leidžia įstatymus; kartais deputatai, išrinkti visuotiniu balsavimu, atstovauja tautai ir veikia jos vardu, beveik tiesiogiai jos kontroliuojami.

Esama šalių, kur valdžia, savotiškai nepriklausoma nuo visuomenės, jį veikia ir kreipia tam tikra linkme.

Esama ir kitokių šalių, kur valdžia suskaidyta, drauge ir priklausoma, ir nepriklausoma nuo visuomenės. Nieko panašaus nepamatysime Jungtinėse Valstijose; ten visuomenė valdo pati ir save pačią. Be jos nėra kitos valdžios; ten nesutiksime tokio žmogaus, kuris išdrįstų pagalvoti ir ypač pareikšti ieškosiąs valdžios kur kitur. Liaudis prisideda prie įstatymų kūrimo, rinkdama įstatymų leidėjus, o rinkdama vykdomosios valdžios pareigūnus, prižiūri, kaip vykdomi įstatymai; galima sakyti, jog pati ir valdo, nes dalis, atiduota vyriausybei, tokia silpna ir nedidelė, ir pati vyriausybė taip jaučia, kad yra kilusi iš liaudies, ir taip nuolankiai klauso ją pagimdžiusios galios. Liaudis valdo Amerikos politinį gyvenimą, kaip Dievas — Visatą. Ji yra visa ko priežastis ir pabaiga; viskas iš jos išeina ir viskas į ją sugrįžta (žr. *Paaiškinimai, H*).

V SKYRIUS

PRIEŠ PRADEDANT KALBĄ APIE JUNGTINIŲ VALSTIJŲ VALDYMO SISTEMĄ, REIKIA PANAGRINĖTI, KAS DEDASI ATSKIROSE VALSTIJOSE

Šitame skyriuje bus nagrinėjama valdymo forma Amerikoje, pagrįsta tautos suverenumo principu, jos veikimo priemonės, kliūtys, pranašumai ir pavojai.

Pirmasis keblumas yra toks: Jungtinės Valstijos turi sudėtinę sandarą; mes matome dvi skirtingas valstybes, jeigu galima taip sakyti, įspraustas viena į kitą; tai dvi visiškai atskirtos ir beveik nepriklausomos vyriausybės: viena, įprasta ir turinti neribotus įgaliojimus, tenkina kasdienius visuomenės poreikius, kita, ypatinga ir apribota, rūpinasi tam tikrais bendrais reikalais. Žodžiu, yra dvidešimt keturios nepriklausomos valstybėlės, drauge sudarančios Jungtines Amerikos Valstijas.

Nagrinėti, kas yra Sąjunga, prieš tai nepanagrinėjus ją sudarančių atskirų valstijų, — vadinasi, pasirinkti kliūtimis nužymėtą kelią. Federalinio valdymo forma Jungtinėse Valstijose atsirado vėliausiai; tai buvo tik savotiška respublikos atmaina, santrauka politinių principų, anksčiau plačiai paplitusių visuomenėje ir gyvavusių nepriklausomai nuo jos. Beje, federalinė vyriausybė, kaip jau sakiau, yra tik išimtis; kiekvienos valstijos vyriausybė — bendra taisyklė. Rašytojas, panūdęs atkurti tokio paveikslo visumą, bet prieš tai neapgalvojęs detalių, neišvengiamai nugrimztų į painiavą arba pasikartojimus.

Didieji politiniai principai, šiandien valdantys amerikiečių visuomenę, atsirado ir plėtojosi *valstijoje*; tuo nevalia abejoti. Taigi, norint suvokti visumą, pirmiausia reikia patyrinėti valstiją.

Valstijos, dabar sudarančios Amerikos Sąjungą, visos turi iš pažiūros vienodas institucijas ir vienodai atrodo. Politinis ir administracinis gyvenimas sutelktas trijuose veiklos židiniuose, kuriuos galima palyginti su įvairiais nervų mazgais, valdančiais žmogaus kūną.

Apatiniame lygmenyje yra *bendruomenė*, aukštėliau — *grafystė*, o viršuje — *valstija*.

Amerikos bendruomenių sistema

Kodėl politinių institucijų nagrinėjimą autorius pradeda bendruomene. — Bendruomenę turi visos tautos. — Kaip sunku įtvirtinti ir išsaugoti bendruomenės laisvę. — Jos svarba. — Kodėl pagrindiniu nagrinėjimo objektu autorius pasirinko Naujosios Anglijos bendruomenės sandarą.

Neatsitiktinai pirmiausia imu nagrinėti bendruomenę.

Bendruomenė — vienintelis toks gyvastingas sambūris: visur, kur buriasi žmonės, jie savaime sudaro bendruomenę.

Bendruomeninė sandara būdinga visoms tautoms, kad ir kokie būtų jų papročiai ar įstatymai; žmogus kuria karalystes ir respublikas; bendruomenė atrodo lyg paties Dievo rankų kūrinys. Bet nors bendruomenė atsirado drauge su žmogumi, bendruomeninė laisvė — retas ir netvarus dalykas. Tauta visada gali telkti didelius politinius sambūrius, nes joje paprastai yra pakankamai žmonių, kurių išlavintas protas tam tikru mastu atsiriboja nuo kasdienių gyvenimo reikalų. Bendruomenė sudaryta iš tamsuolių, dažnai atsisakančių įstatymų leidėjo paslaugų. Plečiantis tautų švietimui, veikiau daugėja, negu mažėja sunkumų, susijusių su bendruomenių nepriklausomybės įtvirtinimu. Tikrai civilizuota visuomenė vargiai pakenčia bandymus įtvirtinti bendruomeninę laisvę; ji piktinasi galybe klaidų ir nusivilia sėkme gerokai anksčiau, negu pasiekiama galutinių rezultatų.

Iš visų laisvės formų sunkiausiai įtvirtinama yra bendruomeninė laisvė ir sykiu ji labiausiai valdžios pasikėsinimų pažeidžiama. Paliktos likimo valiai, bendruomeninės institucijos visai neįstengtų priešintis sumaniai ir stipriai vyriausybei; kad galėtų sėkmingai gintis, jos turi būti visapusiškai išsivysčiusios ir perėmusios tautos idėjas ir papročius. Tad, kol bendruomeninė laisvė nėra įsismelkusi į papročius, ją sunaikinti labai lengva, o įsismelkti į papročius ji gali tik tada, kai bus ilgai gyvavusi įstatymų įteisinta.

Taigi bendruomeninė laisvė nėra, taip sakant, žmogaus pastangų vaisius. Todėl dirbtinai įdiegti ją retai tepavyksta; veikiau ji atsiranda pati savaime. Ji beveik slapčia bręsta puslaukinės visuomenės gelmėse. Ir tik tolydžio veikiant įstatymams ir papročiams, aplinkybėms, o ypač laikui, pavyksta ją galop įtvirtinti. Iš visų žemyninės Europos

tautų, galima sakyti, nėra nė vienos, kuri žinotų, kas yra bendruomeninė laisvė.

Šiaip ar taip, laisvų tautų galia slypi bendruomenėje. Bendruomeninės institucijos tautų laisvei reikalingos taip pat, kaip pradinės mokyklos — mokslui; jos daro laisvę prieinamą žmonėms, moko žmones ramiai ja mėgautis ir pratina ja naudotis. Neturėdama bendruomeninių institucijų, tauta gali susikurti laisvės nevaržančią valdžią, bet jai svetima laisvės dvasia. Trumpalaikės aistros, vienadieniai interesai, aplinkybių sutapimas gali jai sukurti tik nepriklausomybės regimybę, tačiau visuomenės viduje glūdintis despotizmas vėl anksčiau ar vėliau išsiveržia į paviršių.

Kad skaitytojai geriau perprastų pagrindinius principus, kuriais remiasi Jungtinių Valstijų bendruomenės ir grafystės politinė struktūra, laikiau naudinga kaip pavyzdį paimti kurią nors valstiją, nuodugniai išnagrinėti, kas joje vyksta, o paskui bendrais bruožais apžvelgti visą kraštą.

Aš pasirinkau vieną Naujosios Anglijos valstiją.

Skirtingose Sąjungos valstijose bendruomenės ir grafystės struktūra nevienoda, tačiau nesunku pastebėti, jog visose valstijose, sudarant bendruomenes ir grafystes, vadovautasi tais pačiais principais.

Taigi man pasirodė, jog tie principai Naujojoje Anglijoje išsirutuliojo labiau nei kur kitur ir pasiekė nepalyginamai geresnių rezultatų. Ten jie reljefiškesni, labiau krinta į akį ir svetimšaliui lengviau pastebimi.

Naujosios Anglijos bendruomeninės institucijos sudaro baigtinę ir darnią visumą; jos senos; jos remiasi įstatymais, o dar tvirčiau — papročiais; turi nepaprastą įtaką visai visuomenei.

Kaip tik dėl to jos vertos mūsų dėmesio.

Bendruomenės dydis

Lyginant su Prancūzijos kantonais ir bendruomenėmis (*commune*), Naujosios Anglijos bendruomenės (*Township*) dydžiu nusileidžia pirmiesiems ir pranoksta antrąsias. Paprastai jos turi nuo dviejų iki trijų tūkstančių gyventojų [1]; taigi nėra tokios didelės, kad gyventojų inte-

---

[1] 1830 m. Massachusettso valstijoje buvo 305 bendruomenės, gyventojų — 610 014; tad vidutiniškai kiekvienoje bendruomenėje buvo apie du 2000 gyventojų.

resai daugiau ar mažiau nesutaptų, kita vertus, jos apgyvendintos gana tankiai, todėl čia visada yra žmonių, sugebančių ją gerai valdyti.

NAUJOSIOS ANGLIJOS BENDRUOMENIŲ VALDŽIA

Bendruomenėje, kaip ir kitur, valdžios pagrindas — žmonės. — Jie patys aptaria svarbiausius reikalus. — Nėra savivaldybės. — Didžiausia bendruomenės valdžia sutelkta „išrinktųjų“ (selectmen) rankose. — Kaip jie veikia? — Bendruomenės gyventojų visuotinis susirinkimas (Town meeting). — Visų bendruomenės pareigūnų sąrašas. — Privalomos ir apmokamos pareigos.

Bendruomenėje, kaip ir visur kitur, valdžia remiasi žmonėmis, tačiau niekur kitur jų įtaka nėra tokia tiesioginė. Liaudis Amerikoje yra šeimininkė, kurios privalu klausyti, kiek tik įmanoma.

Naujojoje Anglijoje, sprendžiant bendrus valstijos reikalus, dauguma reiškia savo valią per atstovus. Taip buvo būtina; tačiau bendruomenėje, kur teisė ir valdžia glaudžiausiai susijusios su pavaldiniais, atstovavimo sistemos atsisakyta. Nėra savivaldybės (*municipal council*); rinkėjai, išsirinkę pareigūnus, patys jiems vadovauja viskam, kas nėra susiję su įprastu ir tiesioginiu valstijos įstatymų vykdymu [2].

Tokia tvarka šitaip nesiderina su mūsų pažiūromis ir prieštarauja mūsų papročiams, jog aiškumo dėlei būtina pateikti keletą pavyzdžių.

Kaip matysime toliau, bendruomenėje nepaprastai gausu smulkių tarnybų, bet didžiausią valdžią turi keletas kasmet renkamų asmenų, vadinamų *selectmenais* [3].

[2] Tos pačios taisyklės netinka didelėms bendruomenėms. Jose paprastai yra meras ir municipalitetas, sudarytas iš dviejų padalinių, bet tai jau išimtis, kurią būtina įteisinti įstatymu. Žr. 1822 m. vasario 22 d. įstatymą, nusakantį Bostono miesto valdžios struktūras (*Laws of Massachusetts*, t. 2, p. 588). Tai taikoma dideliems miestams. Maži miesteliai taip pat dažnai turi savitą valdymo organų sistemą. 1832 m. New Yorko valstijoje buvo šimtas keturios taip tvarkomos bendruomenės (William. *Register*).

[3] Mažiausiose bendruomenėse jų išrenkama trys, o didžiausiose — devyni. Žr. *The Town Officer*, p. 186, taip pat pagrindinius Massachusettso įstatymus, kuriuose minimi *selectmenai*. Įstatymai išleisti 1786 m. vasario 20, t. 1, p. 219; 1796 m. vasario 24, t. 1, p. 488; 1801 m. kovo 7, t. 2, p. 45;

Bendrieji valstijos įstatymai jiems numato tam tikras pareigas. Jas vykdydami, *selectmenai* neprivalo atsiklausti valdinių sutikimo, o jų nevykdydami negali išvengti asmeninės atsakomybės. Pavyzdžiui, valstijos įstatymas juos įpareigoja bendruomenėje sudaryti rinkėjų sąrašus; to nepadarę, jie nusižengia įstatymui. Tačiau, spręsdami visus kitus klausimus, patikėtus bendruomenės valdžiai, *selectmenai* vykdo žmonių valią, kaip Prancūzijoje meras vykdo municipalinės tarybos sprendimus. Dažniausiai jie veikia savo atsakomybe, laikydamiesi tų principų, kuriems dauguma jau buvo anksčiau pritarusi. Tačiau, panūdę šiek tiek pakeisti esamą tvarką, pradėti kokią naują veiklą, jie turi grįžti prie savo valdžios ištakų. Tarkime, norima statyti naują mokyklą. *Selectmenai* sukviečia visus rinkėjus numatytą dieną į nurodytą iš anksto vietą; ten išdėsto rūpimą dalyką, kurio nevalia atidėlioti, apsvarsto, ko tam reikėsią, kiek tai kainuosią ir kur ta mokykla bus statoma. Visapusiškai su problema supažindintas susirinkimas pritaria minčiai, numato vietą, balsuoja dėl mokesčių ir įpareigoja *selectmenus* vykdyti jo valią.

Selectmenai vieninteliai turi teisę šaukti bendruomenės susirinkimą (*town meeting*), bet galima juos paskatinti tai padaryti. Sugalvoję kokį naują projektą ir norėdami gauti bendruomenės pritarimą, dešimt savininkų gali pareikalauti sušaukti visuotinį susirinkimą; *selectmenai*, patenkinę jų norą, turi teisę tik pirmininkauti tam susirinkimui[4].

Tie papročiai, prigiję tiek politiniame, tiek visuomeniniame gyvenime, be abejonės, mums labai svetimi. Šiuo metu neketinu nei jų kritikuoti, nei aiškinti slaptų aplinkybių, juos sąlygojančių ir palaikančių; apsiriboju tik jų išdėstymu.

Selectmenai renkami kasmet balandžio arba gegužės mėnesį. Tuo pat metu bendruomenės visuotinis susirinkimas į svarbius administracijos postus išrenka daugybę kitų vietos savivaldos pareigūnų[5]. Vieni jų, vadinami asesoriais, nustato mokesčius, kiti, kolektoriai, renka tuos mokesčius. Karininkas, vadinamas konstebliu, įpareigojamas būti policininku, palaikyti viešąją tvarką, rūpintis viešosiomis vietomis ir dėti pastangas, kad būtų vykdomi įstatymai. Bendruomenės raštininkas užrašo

1795 m. birželio 16, t. 1, p. 175; 1808 m. kovo 12, t. 2, p. 186; 1787 m. vasario 28, t. 1, p. 302; 1797 m. birželio 22, t. 1, p. 539.

[4] Žr. *Laws of Massachusetts*, t. 1, p. 150; 1786 m. kovo 25 d. įstatymas.

[5] *Ibid.*

visus nutarimus, taip pat daro civilinės būklės aktų įrašus. Iždininkas saugo bendruomenės lėšas. Taip pat yra pareigūnų, kurie rūpinasi vargšais, jiems pavedama labai sunki pareiga sekti, kaip vykdomi vargšų šalpos įstatymai; mokyklų įgaliotiniai rūpinasi visuotiniu švietimu; kelių inspektoriai prižiūri tiek mažesnių, tiek didesnių kelių tinklą, — štai ir visas pagrindinių bendruomenės administracijos pareigūnų sąrašas. Tačiau tai toli gražu ne viskas; tarp vietos savivaldos pareigūnų dar matome parapijų įgaliotinius, atsakingus už lėšas kulto reikalams, įvairių sričių inspektorius: vienus, turinčius telkti piliečius gaisro atveju, antrus — kontroliuoti, kaip mokama dešimtinė, trečius — spręsti ginčus, kylančius dėl žemių ribų, ketvirtus — matuoti medieną, penktus — tikrinti, kaip laikomasi svorio ir kitų matų sistemos[6].

Bendruomenėje yra iš viso devyniolika pagrindinių pareigybių. Kiekvienas gyventojas išrinktas privalo eiti savo pareigas, priešingu atveju jam gresia bauda; tiesa, daugelis pareigybių apmokamos, kad neturtingi piliečiai galėtų skirti joms pakankamai laiko, nepatirdami nuostolių. Beje, Amerikoje neįprasta mokėti pareigūnui tvirto atlyginimo. Paprastai kiekvienas darbas, atliktas einant pareigas, įvertinamas tam tikra suma, ir žmonėms atlyginama už tai, kas padaryta.

Bendruomenės gyvenimas

Kiekvienas teisingiausiai įvertina tik tai, kas jam vienam pravartu. — Tautos suverenumo principo padariniai. — Kaip Amerikos bendruomenės įgyvendina šį principą. — Naujosios Anglijos bendruomenė nepriklausoma visa kuo, kas tiesiogiai su ja susiję, ir pavaldi visais kitais atžvilgiais. — Bendruomenės priedermės valstijai. — Prancūzijoje vyriausybės pareigūnai tarnauja bendruomenei. — Amerikoje bendruomenės pareigūnai tarnauja vyriausybei.

Jau esu minėjęs, jog visa Amerikos anglų politinė sistema remiasi tautos suverenumo principu. Kiekvienas šios knygos puslapis vis plačiau atskleidžia, kaip taikomas šis principas.

---

[6] Visi tie pareigūnai yra iš tikrųjų. Visos jų pareigos išsamiai nusakytos knygoje: Issac Goodwin. *Town Officer* (Worcester, 1829) ir trijų tomų *General Laws of Massachusetts*. Boston, 1823.

Šalyse, kur viešpatauja tautos suverenumo principas, kiekvienas žmogus yra suverenas lygia dalimi su visais ir vienodai dalyvauja valstybės valdyme.

Tad kiekvienas žmogus laikomas tokiu pat apsišvietusiu, doru ir stipriu, kaip ir visi kiti į jį panašūs.

Tad kodėl jis paklusnus visuomenei ir kokios to paklusnumo ribos?

Jis paklusnus visuomenei anaiptol ne todėl, kad neprilygsta tiems, kurie ją valdo, ar nesugeba tvarkytis pats; jis paklusnus visuomenei todėl, kad sąjunga su tokiais pat kaip jis atrodo jam naudinga ir kad jis žino, jog be reguliuojamosios valdžios tokia sąjunga neįmanoma.

Taigi, vykdydamas privalomas piliečių tarpusavio priedermes, jis yra valdinys. Darydamas tai, kas priklauso tik jam vienam, jis pats sau ponas: jis laisvas ir už savo veiksmus atsako tik Dievui. Iš čia ir išmintis, jog žmogus — geriausias, teisingiausias savo norų bei poelgių teisėjas ir visuomenė turi teisę kištis į jo gyvenimą tik tada, kai savo elgesiu jis kenkia jai arba kai jai reikia jo pagalbos.

Jungtinėse Valstijose šis požiūris yra visuotinai pripažintas. Aš dar panagrinėsiu skyrium, kokią didelę įtaką jis turi paprasčiausiems gyvenimo reiškiniams; o dabar apsiribosiu bendruomenėmis.

Bendruomenė, aptariama kaip visetas arba centrinės valdžios atžvilgiu, panaši į kiekvieną žmogų, kuriam taikoma ką tik išdėstyta teorija.

Taigi bendruomenės laisvė Jungtinėse Valstijose remiasi tuo pačiu tautos suverenumo principu. Visos Amerikos respublikos daugiau ar mažiau pripažįsta šitą nepriklausomybę, bet ypač palankios jos raidai buvo aplinkybės, susiklosčiusios Naujojoje Anglijoje.

Šitoje Sąjungos dalyje politinis gyvenimas užsimezgė pačioje bendruomenių glūdumoje; beveik galima sakyti, jog iš pat pradžių kiekviena jų buvo nelyginant nepriklausoma tautelė. Vėliau, pareikalavę savosios suverenumo dalies, Anglijos karaliai pasitenkino centrine valdžia. Jie paliko bendruomenes tokias, kokias rado. Dabar Naujosios Anglijos bendruomenės pavaldžios, bet iš pradžių nebuvo ar beveik nebuvo tokios. Taigi jos neišsikovojo sau valdžios; priešingai, atrodo, net atsižadėjo dalies savo nepriklausomybės valstijos naudai; tai didelis skirtumas, ir skaitytojui reikėtų tai įsidėmėti.

Bendruomenės paprastai pavaldžios valstijai tik tiek, kiek jas sieja vadinamieji *socialiniai* interesai, tai yra interesai, svarbūs ir kitoms bendruomenėms.

Bendruomenės išsaugojo nepriklausomybę išskirtinai jai svarbiuose reikaluose, ir, man regis, visoje Naujojoje Anglijoje vargu ar pasitaikytų bent vienas žmogus, kuris pripažintų valstijos vyriausybei teisę kištis į grynai vidinius bendruomenės reikalus.

Taigi Naujosios Anglijos bendruomenės perka ir parduoda, reiškia ieškinius ir bylinėjasi, didina ir mažina biudžetus, ir jokia administracinė valdžia nė neketina jai ko nors drausti [7].

Tačiau bendruomenės turi vykdyti tam tikras socialines priedermes. Pavyzdžiui, valstijai prireikus pinigų, bendruomenė negali jų savo nuožiūra duoti arba neduoti [8]. Valstijai numačius tiesti kelią, bendruomenė negali neįsileisti darbininkų į savo teritoriją. Bendruomenė privalo laikytis valstijos patvirtintų viešosios tvarkos taisyklių. Vyriausybei priėmus vienodą visuotinio švietimo sistemą visoje šalyje, bendruomenė turi kurti tokias mokyklas, kokias numato įstatymas [9]. Vėliau kalbėdami apie Jungtinių Valstijų valdymo sistemą, pamatysime, kaip ir kas priverčia bendruomenes klausyti visais tais atvejais. Čia aš tik noriu konstatuoti, kad jos turi įpareigojimus. Tie įpareigojimai nėra dideli, bet, juos pateikdama, valstijos vyriausybė tik išreiškia principą; bendruomenė, jį vykdydama, stačiai laikosi savo nepriklausomybės teisių. Taigi, pavyzdžiui, mokesčių dydį balsavimu patvirtina įstatymų leidėjai, tačiau bendruomenė juos paskirsto ir surenka; įpareigojama įsteigti mokyklą, tačiau ją stato, išlaiko ir jai vadovauja bendruomenė.

Prancūzijoje bendruomenių mokesčius renka valstybės mokesčių rinkėjas; Amerikoje bendruomenės mokesčių rinkėjas renka valstybės mokesčius.

Taigi pas mus centrinės valdžios pareigūnai tarnauja bendruomenei; Amerikoje bendruomenės pareigūnai tarnauja centrinei valdžiai. Vien tik iš to matyti, kaip skiriasi abi visuomenės.

---

[7] Žr. *Laws of Massachusetts*, 1786 m. kovo 23 d. įstatymas, t. 1, p. 250.

[8] *Ibid.*, 1786 m. vasario 20 d. įstatymas, t. 1, p. 217.

[9] Žr. tą patį rinkinį, 1789 m. birželio 25 d. ir 1827 m. kovo 8 d. įstatymas, t. 1, p. 367 ir t. 3, p. 179.

Bendruomenės dvasia Naujojoje Anglijoje

Kodėl Naujosios Anglijos bendruomenė patinka jos gyventojams. — Kaip sunku Europoje sukurti bendruomenės dvasią. — Amerikoje tą dvasią padeda sukurti bendruomenių teisės ir pareigos. — Jungtinėse Valstijose tėvynės sąvoka daug platesnė nei kur kitur. — Kaip bendruomenės dvasia pasireiškia Naujojoje Anglijoje. — Kokie geri tų apraiškų rezultatai.

Amerikoje yra ne tik bendruomeninės institucijos, bet yra ir bendruomenės dvasia, palaikanti jas ir teikianti joms gyvybingumo.

Naujosios Anglijos bendruomenė turi du pranašumus, kurie visur, kur tik su jais susiduriama, nepaprastai traukia žmonių dėmesį: tai nepriklausomybė ir valdžia. Nors bendruomenės veiklos sfera ribota, bet šioje sferoje ji gali laisvai veikti. Jau vien nepriklausomybė teikia jai didelės svarbos, kurios negarantuoja nei jos plotas, nei gyventojų skaičius.

Reikia turėti galvoje, jog žmones paprastai traukia jėga. Tėvynės meilė neilgai tebviešpatauja nukariautame krašte. Naujosios Anglijos gyventojas prisirišęs prie bendruomenės ne todėl, kad joje yra gimęs, o todėl, kad bendruomenė, jo akimis žiūrint, — laisva ir stipri korporacija, kuriai jis priklauso ir kuriai vadovauti verta stengtis.

Europoje dažnai atsitinka, jog pati valdžia pasigenda bendruomenės dvasios, nes visiems aišku, kad toji dvasia — svarbus visuomenės tvarką ir ramybę palaikantis elementas; bet valdžia nežino, kaip reikia ją sukurti. Ji būgštauja, kad, padariusi bendruomenę stiprią ir nepriklausomą, ji atiduoda dalį savo galios ir valstybę gali pastūmėti į anarchiją. Tad atimkite iš bendruomenės galią, nepriklausomybę, ir jūs turėsite anaiptol ne piliečius, o tik paklusnius valdinius.

Beje, reikia atkreipti dėmesį į dar vieną svarbų dalyką: Naujosios Anglijos bendruomenė sudaryta taip, kad žmonių širdyse ji žadina karštus jausmus, bet anaiptol nekursto aistringo valdžios troškimo.

Grafystės pareigūnai nėra renkami, ir jų valdžia labai apribota. Net pati valstija atlieka antraeilį vaidmenį, jos gyvavimas nepastebimas ir ramus. Tik nedaugelis ryžtasi atsižadėti savo interesų ir asmeninio gyvenimo, kad įgytų teisę atsidurti prie valdžios vairo.

Galią ir šlovę turi tie, kurie sudaro federalinę vyriausybę, tačiau nedaugeliui skirta turėti didesnę įtaką. Prezidento postas yra labai auk-

štas, ir į jį patenka tiktai tam tikro amžiaus sulaukę asmenys; į kitus aukštus federalinės valdžios postus dažniausiai iškylama atsitiktinai ir jau pagarsėjus kitose veiklos srityse. Garbės troškimas nėra pagrindinė paskata nenuilstamai veržiantis į užsibrėžtą tikslą. Veikiau bendruomenėje, kur glaudžiai susimezga įprastiniai gyvenimo santykiai, žmonėms kyla noras pelnyti kitų pagarbą, patenkinti tikruosius poreikius ir interesus, pabunda valdžios ir šlovės troškimas; tos aistros, taip dažnai drumsčiančios visuomenę, iš esmės keičiasi namų aplinkoje, jaukiame šeimos židinyje.

Matote, kaip išmoningai amerikiečių bendruomenėje sugebėta, taip sakant, *išsklaidyti* valdžią, idant kuo daugiau žmonių domėtųsi visuomenės reikalais. Greta rinkėjų, retkarčiais pašaukiamų vykdyti valdžios funkcijas, kiek dar daug esama įvairiausių tarnautojų, pareigūnų, ir kiekvienas jų pagal savo kompetenciją atstovauja galingai korporacijai, kurios vardu veikia, eina savo pareigas. Kiek daug žmonių naudojasi bendruomenės galia, patys būdami ja suinteresuoti!

Amerikinė sistema, patikėdama savivaldą daugeliui piliečių, kartu nesibaimina užkrauti bendruomenei kuo daugiau pareigų. Amerikiečiai teisingai mano, jog tėvynės meilė — tartum tikėjimas, stiprinamas kasdienėmis apeigomis.

Tad bendruomenės gyvenimo pulsas tolydžio jaučiamas; ir vykdant kasdienines pareigas, ir naudojantis teisėmis. Tokia politinė veikla nuolat skatina visuomenės aktyvumą, neleidžia jai sustabarėti, apkiausti, kita vertus, jos nedrumsčia ir neaudrina.

Amerikiečiai prisiriša prie savo gyvenamosios vietos dėl tos pačios priežasties kaip ir kalnėnai prie savo krašto. Ir vieniems, ir kitiems gimtinė vienintelė ir neprilygstama; ji daug ypatingesnė ir brangesnė už visas kitas šalies vietoves.

Apskritai Naujosios Anglijos bendruomenės gyvena laimingai. Valdžia atitinka jų skonį ir reikalavimus. Amerikoje viešpataujant nedrumsčiamai ramybei ir materialinei gerovei, bendruomenių gyvenimą retai tesukrečia audros. Tvarkyti bendruomenės reikalus nesudėtinga. Be to, žmonės jau seniai politiškai išprusę, tiesą pasakius, jie jau išprusę ir atvyko į tą kraštą, kur dabar gyvena. Naujojoje Anglijoje apie luomus niekas net neužsimena, todėl viena dalis bendruomenės nesikėsina engti kitos, o skriaudos, kurias patiria tik atskiri žmonės, greit užmirštamos visuotinio pasitenkinimo fone. Gal valdžia ir turi

trūkumų, kuriuos, beje, nesunku pastebėti, bet jie pernelyg nekrinta į akis, nes valdžia tikrai atstovauja valdiniams, ir, nors ji bent šiek tiek darbuojasi, ją gaubia tarsi tėviškas pasididžiavimas savo kūrybos vaisiumi. Beje, jos nėra su kuo nė palyginti. Anglija kadaise valdė visas kolonijas, bet žmonės visada patys tvarkė bendruomenės reikalus. Tad liaudies suverenumas bendruomenėje ne tik labai senas, bet pirmykštis dalykas.

Naujosios Anglijos gyventojas yra prisirišęs prie savo bendruomenės, nes ji stipri ir nepriklausoma; jis rūpinasi ja, nes prisideda prie jos valdymo; jis ją myli, nes čia jam nėra ko skųstis likimu; jis deda į ją visas viltis ir su ja sieja savo ateitį; jis dalyvauja kiekviename bendruomenės įvykyje, nes šioje tegu ir ribotoje, bet jam prieinamoje srityje jis mokosi valdyti visuomenę, pratinasi prie nustatytos tvarkos, kuri be revoliucijų ir perversmų atveria kelią laisvei, susigyvena su ja, pamažu tą tvarką pamėgsta, suvokia valdymo sistemos darną ir galiausiai aiškiai perpranta, kokios iš tiesų yra jos pareigos ir kokios teisės.

Naujosios Anglijos grafystė

Naujosios Anglijos grafystė atitinka Prancūzijos apygardą (arrondissement). — Sudaryta grynai administraciniais sumetimais. — Jai niekas neatstovauja. — Ji valdoma nerenkamų pareigūnų.

Amerikos grafystė daug kuo panaši į Prancūzijos apygardą. Kaip ir apygardos, jos ribos nubrėžtos be jokio pagrindimo; tai darinys, kurio atskiros dalys nesusietos jokiais ryšiais, kuris neskatina nei meilės, nei prisiminimų, nei bendro gyvenimo būdo. Ji sudaryta grynai administraciniais sumetimais.

Bendruomenė buvo per maža, kad joje galėtų veikti teisingumo organai. Tad grafystė yra pirminis teisėsaugos centras. Kiekvienoje grafystėje yra teismas [10], šerifas, vykdantis jo sprendimus, ir kalėjimas nusikaltėliams laikyti.

Beveik visos grafystės bendruomenės turi tam tikrų tolygiai svarbių poreikių, kuriuos patenkinti, savaime suprantama, gali būti įgalio-

[10] Žr. 1821 m. vasario 11 d. įstatymas, *Laws of Massachusetts*, t. 2, p. 551.

ta tik centralizuota valdžia. Massachusettse tą valdžią savo rankose sutelkę keli pareigūnai, kuriuos skiria valstijos gubernatorius savo tarybos [11] pritarimu [12].

Grafystės pareigūnų valdžia labai ribota ir pasireiškia tik išimtiniais, iš anksto numatytais atvejais. Kasdieniams reikalams tvarkyti pakanka valstijos ir bendruomenės. Minėti pareigūnai nebent sudaro grafystės biudžeto projektą, kurį legislatūra tvirtina balsavimu [13]. Nėra jokios asamblėjos, jokio susirinkimo, tiesiogiai ar netiesiogiai atstovaujančio grafystei.

Tad, tiesą pasakius, grafystėje nėra politinio gyvenimo.

Daugumoje Amerikos konstitucijų pastebima tendencija išskaidyti vykdomąją valdžią, o įstatymų leidžiamąją — sutelkti. Naujosios Anglijos bendruomenė turi tik jai būdingą gyvavimo principą, kurio niekas negali iš jos atimti; grafystei reikėtų dirbtinai sukurti tokio gyvavimo sąlygas, bet tai niekam nereikalinga; visos bendruomenės susijungusios sudaro valstiją, kuri yra visų valdžios struktūrų centras; be bendruomenių ir valstybės atliekamo darbo, dar paminėtina atskirų žmonių individuali veikla.

Naujosios Anglijos valdymo organų sistema

Amerikoje valdymo organų veikla visiškai nepastebima. — Kodėl? — Europiečiai mano laisvę įgysią iš valdžios atimdami kai kurias teises, o amerikiečiai — paskirstydami jos funkcijas. — Beveik visa valdžia tiesiogine to žodžio prasme atiduota bendruomenei ir išdalyta įvairiems jos pareigūnams. — Nei bendruomenėje, nei už ją aukštesniuose dariniuose nėra administracinės hierarchijos. — Kodėl taip yra? — Tad kodėl gi valstija vienodai valdoma ir tvarkoma? — Kieno pareiga prižiūrėti, kad ir bendruomenės, ir grafystės valdžia laikytųsi įstatymų? — Teisėsaugos santykis su valdžia. — Renkamumo principo, privalomo visiems pareigūnams, rezultatas. — Naujosios Anglijos

---

[11] Gubernatoriaus taryba yra renkamas organas.

[12] Žr. 1819 m. vasario 20 d. įstatymas, *Laws of Massachusetts*, t. 2, p. 494.

[13] Žr. 1791 m. lapkričio 2 d. įstatymas, *Laws of Massachusetts*, t. 1, p. 61.

taikos teisėjai. — Kas juos skiria. — Jie valdo grafystę. — Jie užtikrina bendruomenių valdymą. — Posėdininkų teismas. — Kaip jis veikia. — Kas jam pateikia medžiagą. — Tikrinimo ir apskundimo teisės plačiai paskirstytos kaip ir visos kitos valdymo funkcijos. — Informatorių skatinimas, skiriant jiems dalį baudos.

Europietį, keliaujantį po Jungtines Valstijas, labiausiai stebina, kad to, kas pas mus vadinama vyriausybe arba valdžia, nėra. Amerikoje matai surašytus įstatymus ir kaip jie kasdien vykdomi; viskas aplinkui juda, bet niekur nematyti varomosios jėgos. Tolydžio dingsta iš akių ranka, valdanti socialinį mechanizmą.

Tačiau, kaip kiekviena tauta, norėdama reikšti mintis, turi naudotis savo kalbos gramatika, taip kiekviena visuomenė, norėdama išgyventi, priversta klausyti tam tikros aukščiausios valdžios, kad neprasidėtų anarchija. Ta valdžia gali būti paskirstyta įvairiai, bet kur nors ji vis tiek turi būti.

Kiekvienos tautos valdžios galią įmanoma susilpninti dviem būdais.

Pirmuoju atveju susilpninamas pats valdžios pagrindas, atimant iš visuomenės teisę arba galimybę apsiginti tam tikromis aplinkybėmis. Šitoks valdžios silpninimas Europoje paprastai vadinamas laisvės įtvirtinimu.

Galima ir kitaip apriboti valdžios įtaką: neatimant iš visuomenės kai kurių teisių ir nesukaustant jos veiklos, bet paskirstyti valdžią, leidžiant naudotis jos galia daugeliui rankų; padidinti pareigūnų, jų kiekvienam suteikti visus įgaliojimus, kurių reikia, kad jis galėtų vykdyti savo pareigas. Kai kuriose šalyse toks valdžios funkcijų padalijimas dar gali sudaryti prielaidas anarchijai, bet iš esmės neturi nieko bendra su anarchija. Tiesa, taip išskirstyta valdžia pasidaro nebe tokia neįveikiama ir pavojinga, bet ji nesugriaunama.

Revoliucija Jungtinėse Valstijose yra brandaus, apgalvoto laisvės siekimo išdava, bet anaiptol ne migloto ir neapibrėžto nepriklausomybės instinkto padarinys. Ją kurstė ne anarchistinės griovimo aistros, bet, priešingai, tvarkos ir teisėtumo pomėgis.

Tad Jungtinėse Valstijose niekas nemanė, kad žmogus laisvoje šalyje gali daryti ką tinkamas; priešingai, čia jam buvo duota daugiau visuomeninių įpareigojimų nei kur kitur; niekam nekilo mintis griau-

ti valdžios pamatų ar atimti iš jos visas teises, — buvo apsiribota tik jos funkcijų padalijimu. Šitaip siekta, kad valdžia būtų stipri, o pareigūnų įtaka — silpna, idant visuomenė būtų laisva ir toliau gerai tvarkoma.

Nėra pasaulyje tokios šalies, kur įstatymas būtų toks griežtas ir visagalis kaip Amerikoje, ir juo labiau nėra kitos tokios šalies, kur teisė jį vykdyti būtų patikėta tokiai gausybei pareigūnų.

Jungtinių Valstijų vykdomoji valdžia nei centralizuota, nei hierarchinė, todėl ji ir nepastebima. Valdžia yra, bet nežinia, kur rasti jos atstovą.

Jau esame kalbėję, jog Naujosios Anglijos bendruomenės niekieno neglobojamos. Jos pačios rūpinasi savo reikalais.

Be to, labai dažnai bendruomenių pareigūnams pavedama rūpintis bendrųjų valstijos įstatymų vykdymu arba patiems juos vykdyti [14].

Be bendrųjų įstatymų, valstija kartais išleidžia bendrus viešosios tvarkos palaikymo nuostatus, bet paprastai pačios bendruomenės ir bendruomenių pareigūnai drauge su taikos teisėjais, atsižvelgdami į vietinius poreikius, rūpinasi kasdieniais visuomenės reikalais ir skelbia potvarkius, susijusius su sveikatos apsauga, viešąja tvarka ir piliečių dora [15].

Pagaliau bendruomenių pareigūnai, nelaukdami jokių nurodymų iš šalies, patys savo iniciatyva imasi spręsti netikėtai atsiradusius reikalus, su kuriais dažnai susiduria bendruomenės [16].

---

[14] Žr. *The Town Officer*, ypač ten, kur minima *Selectmen, Assessors, Collectors, Schools, Surveyors of highways*... Vienas pavyzdys iš tūkstančio: valstija draudžia sekmadieniais važinėti be pateisinamos priežasties. Stebėti, kaip laikomasi šito įstatymo, tam tyčia įpareigoti bendruomenių pareigūnai (*tithingmen*).

Žr. 1792 m. kovo 8 d. įstatymas, *Laws of Massachusetts*, t. 1, p. 410.

Selectmenai sudaro rinkėjų sąrašus prieš gubernatoriaus rinkimus ir praneša balsavimo rezultatus respublikos sekretoriui. 1796 m. vasario 24 d. įstatymas, *ibid.*, t. 1, p. 488.

[15] Pavyzdys: *selectmenai* leidžia kasti kanalizacijos griovius, nurodo vietas skerdykloms ir tam tikroms prekybos įmonėms, galinčioms pakenkti kaimynams. Žr. 1785 m. birželio 7 d. įstatymas, *ibid.*, t. 1, p. 193.

[16] Pavyzdys: *selectmenai* rūpinasi sveikatos apsauga, kilus užkrečiamųjų ligų epidemijai, ir drauge su taikos teisėjais imasi reikiamų priemonių (1797 m. birželio 22 d. įstatymas, *ibid.*, t. 1, p. 539).

Kaip matome, Massachusettse vykdomoji valdžia beveik visa atiduota bendruomenei [17], tik paskirstyta įvairiems pareigūnams.

Prancūzijos bendruomenę iš tikrųjų valdo tik vienas pareigūnas, tai yra meras.

Naujosios Anglijos bendruomenėje, kaip matėme, buvo mažiausiai devyniolika pareigūnų.

Tie devyniolika pareigūnų paprastai nepriklauso vienas nuo kito. Įstatymas griežtai apibrėžia kiekvieno pareigūno veiklos sritį. Vykdydami savo pareigas, jie yra visagaliai ir nepriklauso nuo jokios bendruomenės valdžios.

Jei pasižvalgysime už bendruomenės ribų, pastebėsime tik menkus valdžios hierarchijos požymius. Retkarčiais grafystės pareigūnai pataiso bendruomenių arba bendruomenių pareigūnų sprendimus [18], bet apskritai, galima sakyti, grafystės pareigūnai neturi teisės vadovauti bendruomenių pareigūnų veiklai [19]. Jie gali duoti kokių nors nurodymų tik sprendžiant su grafyste susijusius reikalus.

Labai retais ir iš anksto numatytais atvejais bendruomenių ir grafystės pareigūnai privalo duoti savo veiklos ataskaitą centrinės valdžios pareigūnams [20]. Tačiau centrinėje valdžioje nėra tokio žmogaus, kuris būtų įpareigotas reglamentuoti viešąją tvarką arba nurodinėti,

---

[17] Sakau *beveik*, nes daugelį bendruomenės gyvenimo atvejų tvarko taikos teisėjai, arba vykdydami savo tiesiogines pareigas, arba susirinkę *in corpore* į grafystės centrinį miestą. Pavyzdys: licencijas išduoda tik taikos teisėjai (žr. 1787 m. vasario 28 d. įstatymą, *ibid.*, t. 1, p. 297).

[18] Pavyzdys: licencijos išduodamos tik asmenims, pateikusiems *selectmenų* išduotą gero elgesio liudijimą. Jei *selectmenai* atsisako išduoti tokį liudijimą, asmuo gali kreiptis į taikos teisėjus, susirinkusius į posėdininkų teismą (*court of sessions*), ir tie gali jam išduoti licenciją. Žr. 1808 m. kovo 12 d. įstatymas, *ibid.*, t. 2, p. 186. Bendruomenės turi teisę leisti nuostatus (*bylaws*) ir nustatyto dydžio baudomis priversti jų laikytis, tačiau tuos nuostatus turi tvirtinti posėdininkų teismas (*court of sessions*). Žr. 1786 m. kovo 23 d. įstatymas, *ibid.*, t. 1, p. 254.

[19] Massachusettse grafystės pareigūnai dažnai kviečiami įvertinti bendruomenių pareigūnų veiksmus, tačiau, kaip matysime vėliau, jie veikia ne kaip vykdomosios valdžios, o kaip teisingumo atstovai.

[20] Pavyzdys: bendruomenių mokyklų komitetai kasmet privalo duoti ataskaitą apie mokyklos padėtį respublikos sekretoriui. Žr. 1827 m. kovo 10 d. įstatymas, *ibid.*, t. 3, p. 183.

kaip vykdyti įstatymus, nuolat palaikyti ryšį su grafystės ir bendruomenių pareigūnais, tikrinti jų veiklą, vadovauti jiems ir skirti nuobaudas už padarytas klaidas.

Taigi niekur nėra centro, kur susipintų visos vykdomosios valdžios gijos.

Kaipgi pavyksta maždaug tolygiai tvarkyti visuomenę? Kaip galima priversti klausyti grafystes ir jų pareigūnus, bendruomenes ir jų pareigūnus?

Naujosios Anglijos valstijose įstatymų leidžiamoji valdžia aprėpia daugiau dalykų negu pas mus. Įstatymų leidėjas, taip sakant, prasismelkia į pačią vykdomosios valdžios esmę; įstatymas aprėpia menkiausias detales; jis apibrėžia ir principus, ir drauge jų taikymo būdą; taip išdėstomos žemesnio lygmens pareigūnų funkcijos, aptariama gausybė smulkių, griežtai apibrėžtų įpareigojimų.

Vadinasi, jeigu visos to lygmens tarnybos ir visi pareigūnai laikosi įstatymo, visuomenei viskas vienodai prieinama; bet kyla klausimas, kaip priversti laikytis įstatymo tos grandies tarnybas ir pareigūnus.

Apskritai visuomenė gali tik dviem būdais priversti pareigūnus laikytis įstatymų.

Ji gali suteikti vienam jų neribotą valdžią, kad tas visiems vadovautų, o neklusniuosius atleistų.

Arba ji gali įpareigoti teismus nusižengusius bausti teismine tvarka.

Ne visada galima laisvai pasirinkti vieną ar kitą būdą.

Teisė vadovauti pareigūnui duoda teisę jį atleisti, jeigu jis nevykdo gaunamų įsakymų, arba paaukštinti tarnyboje, jeigu jis stropiai vykdo savo pareigas. O išrinkto pareigūno negalima nei atleisti, nei paaukštinti. Taip jau yra, kad renkamų pareigūnų nevalia atšaukti, kol nepasibaigia jų mandato galiojimo laikas. Tiesą pasakius, kai visos pareigos yra tvirtinamos balsavimu, renkamas pareigūnas neturi nei ko tikėtis, nei bijoti, nes jo vienintelis šeimininkas — rinkėjai. Todėl tarp tokių pareigūnų negali būti ir tikros hierarchijos, nes vienam žmogui neįmanoma suteikti teisės įsakinėti ir drauge teisės veiksmingai bausti už nepaklusnumą, kaip kad galios įsakinėti neįmanoma suderinti su galia skatinti, apdovanoti ir bausti.

Tad tautos, balsavimu keliančios į valdžią žemesniosios grandies pareigūnus, yra priverstos plačiai naudoti teismines nuobaudas kaip valdymo priemonę.

Iš karto tai nekrinta į akis. Valdantieji mano, kad pirmoji jų nuolaida — pritarimas, jog pareigūnai būtų renkami, o antroji — kad išrinktas pareigūnas būtų priklausomas nuo teisėjų sprendimo. Beje, valdžios žmonės vienodai bijo abiejų naujovių, o kadangi labiau linkę daryti pirmą nuolaidą negu antrą, sutinka, kad pareigūnai būtų renkami, bet palieka juos nepriklausomus nuo teisėjų. Šiaip ar taip, viena tų priemonių yra vienintelė įmanoma atsvara kitai. Reikia turėti galvoje, jog renkamoji valdžia, nepavaldi teisinei, anksčiau ar vėliau netenka jokios priežiūros arba būna sunaikinta. Teismai — vieninteliai tarpininkai tarp centrinės valdžios ir renkamųjų pareigūnų visumos. Tik jie vieni gali priversti renkamą pareigūną laikytis įstatymo, nepažeisdami rinkėjų teisių.

Taigi teisinės valdžios svoris politiniame gyvenime turi atitikti renkamosios valdžios svorį. Jeigu tiedu dalykai nesiderina, valstybei gresia arba anarchija, arba vergija.

Visais laikais buvo pastebėta, jog teisinė patirtis labai menkai padeda žmonėms vykdyti pareigas valdžios struktūrose.

Amerikiečiai perėmė iš savo protėvių anglų instituciją, neturinčią nieko bendra su mums žinomomis Europoje, — taikos teisėjų instituciją.

Taikos teisėjas užima tarpinę padėtį tarp visuomenininko ir pareigūno, tarp valdininko ir teisėjo. Taikos teisėjas — išprusęs pilietis, nebūtinai išmanantis įstatymus. Todėl jis įpareigojamas rūpintis visuomenės viešąja tvarka, o tam reikia daugiau blaivaus proto ir sąžinės negu mokslo. Dalyvaudamas valdymo struktūrų darbe, taikos teisėjas ima reikalauti, kad būtų paisoma tam tikrų formalumų ir viešumo, todėl tampa labai neparankus despotizmui; bet jis nepasiduoda pavergiamas tų teisinių prietarų, kurie pareigūnams trukdo dirbti valdymo struktūrose.

Amerikiečiai perėmė taikos teisėjų instituciją, bet apvalė nuo to aristokratiškumo, kuriuo ji buvo paženklinta senojoje tėvynėje.

Massachusettso gubernatorius[21] septyneriems metams[22] skiria tam tikrą skaičių taikos teisėjų visose grafystėse.

---

[21] Vėliau susipažinsime su gubernatoriaus pareigomis; čia galiu pasakyti tik tiek, jog gubernatorius atstovauja visos valstijos vykdomajai valdžiai.

[22] Žr. Massachusettso Konstitucija, II skyrius, I dalis, 9 paragrafas; III skyrius, 3 paragrafas.

Be to, kiekvienoje grafystėje jis skiria po tris taikos teisėjus, kurie sudaro vadinamuosius posėdininkų teismus (*court of sessions*).

Taikos teisėjai asmeniškai dalyvauja valdymo struktūrų darbe. Kartais jie įpareigojami drauge su išrinktaisiais pareigūnais vykdyti tam tikras administracines funkcijas [23]; kartais sudaro teismą, kuriame pareigūnai trumpai išdėsto kaltinimą piliečiams, nepaklususiems įstatymui, arba pilietis apskundžia pareigūnus piktnaudžiaujant padėtimi. Tačiau svarbiausias administracines funkcijas taikos teisėjai atlieka posėdininkų teismuose.

Posėdininkų teismas renkasi dusyk per metus centriniame grafystės mieste. Kaip tik posėdininkų teismui Massachusettse pavesta priversti paklusti didumą [24] valdininkų [25].

Reikia atkreipti dėmesį, jog Massachusettse posėdininkų teismas atlieka ir valdžios, ir politinio teismo funkcijas.

Kaip jau minėta, grafystė [26] yra grynai administracinio paskirstymo rezultatas. Posėdininkų teismas nagrinėja nedaugelį klausimų, ku-

---

[23] Štai vienas pavyzdys. Iš krašto, kur siaučia užkrečiamoji liga, į bendruomenę atvyksta pakeleivis. Suserga. Pasitarę su *selectmenais*, du taikos teisėjai gali įsakyti grafystės šerifui nugabenti jį kur nors kitur ir ten slaugyti. 1797 m. birželio 22 d. įstatymas, *Laws of Massachusetts*, t. 1, p. 540. Paprastai taikos teisėjai dalyvauja visuose administracinio gyvenimo svarbiausiuose įvykiuose ir suteikia jiems pusiau teisinį pobūdį.

[24] Sakau *didumą*, nes, tiesą pasakius, kai kurie administraciniai nusižengimai nagrinėjami įprastuose teismuose. Pavyzdys: bendruomenei atsisakius skirti privalomas lėšas mokykloms arba patvirtinti mokyklų komitetą, jai priteisiama sumokėti labai didelę baudą, kurią priteisia Aukščiausiasis Teismas, vadinamas *supreme judicial court*, arba teismas, nagrinėjantis tik buitines bylas, — *the court of common pleas* (žr. 1827 m. kovo 10 d. įstatymas, *ibid.*, t. 3, p. 190). Tokia pat bauda priteisiama, kai bendruomenė pamiršta apsirūpinti šaudmenų atsargomis karo atvejui. 1822 m. vasario 21 d. įstatymas, *ibid.*, t. 2, p. 570.

[25] Taikos teisėjai asmeniškai dalyvauja bendruomenių ir grafysčių valdymo struktūrų darbe. Svarbiausi bendruomenės gyvenimo sprendimai paprastai daromi tik jiems dalyvaujant.

[26] Posėdininkų teismas rūpinasi su grafystės gyvenimu susijusiais reikalais, kuriuos galima suskirstyti taip: 1) kalėjimų ir teismų statyba; 2) grafystės biudžeto projekto paruošimas (už jį balsuoja valstijos legislatūra); 3) balsavimo būdu nustatytų mokesčių paskirstymas; 4) kai kurių patentų išdavimas; 5) grafystės kelių tiesimas ir taisymas.

rie susiję su keliomis bendruomenėmis arba su visomis grafystės bendruomenėmis drauge ir kurių neįmanoma išspręsti vienoje kurioje nors bendruomenėje.

Kai sprendžiami grafystės reikalai, posėdininkų teismo pareigos yra grynai administracinio pobūdžio; jis dažnai pasinaudoja vienokiais ar kitokiais teisiniais formalumais, tačiau tik norėdamas išsiaiškinti reikalo esmę[27] ir duoti garantiją valdiniams. O prireikus spręsti bendruomenių valdymo klausimus, jis beveik visada veikia kaip teisingumo organas ir tik labai retais atvejais kaip valdymo organas.

Didžiausias sunkumas — priversti pačią bendruomenę, beveik nepriklausomą valdžią, laikytis bendrųjų valstijos įstatymų.

Mes jau esame matę, jog bendruomenės kasmet turi skirti tam tikrą skaičių pareigūnų, vadinamų asesoriais, paskirstyti mokesčius. Bendruomenė mėgina išsisukti nuo mokesčių neskirdama asesorių. Posėdininkų teismas priteisia jai didelę baudą[28]. Baudą privalo mokėti visi bendruomenės gyventojai. Sprendimą vykdo grafystės šerifas, teisingumo pareigūnas. Šitaip Jungtinėse Valstijose valdžia gana pavydėtinai stengiasi iš paskutiniųjų būti nepastebima. Valdžios potvarkis beveik visada dangstosi teismo sprendimu; todėl jis įgyja dar didesnę galią, tiesą sakant, beveik neįveikiamą galią, kurią žmonės paprastai priskiria teisiniams dokumentams.

Tą procedūrą nesunku stebėti ir suvokti. Bendruomenės priedermės iš esmės yra aiškios ir apibrėžtos; tai paprastas, nesudėtingas dalykas, principas, o ne detalus to principo pritaikymas[29]. Tačiau sunkiausia būna priversti laikytis įstatymo ne bendruomenę, o bendruomenės pareigūnus.

---

[27] Taip, prireikus tiesti arba taisyti kelią, posėdininkų teismas beveik visada įveikia sunkumus, padedamas prisiekusiųjų teismo.

[28] Žr. *Laws of Massachusetts*, 1786 m. vasario 20 d. įstatymas, t. 1, p. 217.

[29] Bendruomenę galima netiesiogiai priversti klausyti. Sakykim, įstatymas įpareigoja bendruomenes kruopščiai prižiūrėti kelius. Jei bendruomenė balsavimu neskiria pinigų kelių priežiūrai, pareigūnas, atsakingas už kelius, gali oficialiai susirinkti reikiamus pinigus. Būdamas atsakingas už blogą kelių būklę ir prieš piliečius, kurie gali jį apkaltinti posėdininkų teisme, jis, be abejonės, pasinaudos bendruomenėje įstatymo jam suteikta ypatingąja teise. Taip, baugindamas valdininką, posėdininkų teismas priverčia ir bendruomenę klausyti. Žr. 1787 m. kovo 5 d. įstatymas, *ibid.*, t. 1, p. 305.

Visi nusižengimai, kuriuos gali padaryti valdžios pareigūnas, apibendrintini taip.

Jis gali aplaidžiai ir vangiai daryti tai, ką liepia įstatymas.

Jis gali nedaryti to, ką liepia įstatymas.

Be to, jis gali daryti tai, ką draudžia įstatymas.

Teisminiu požiūriu pareigūno elgesys vertintinas tik dviem paskutiniais atvejais, nes teisinės veikos pagrindu tampa tik aiškus, rimtas pažeidimo faktas.

Antai *selectmenai*, nevykdantys formalumų, kurie numatyti bendruomenės rinkimų įstatyme, gali būti baudžiami pinigine bauda [30].

Tačiau, jeigu valdininkas neprotingai atlieka savo pareigas, abejingai ir aplaidžiai vykdo įstatymo nurodymus, teismas jokiu būdu negali jo paveikti ar nubausti.

Netgi turėdamas administracinius įgaliojimus, posėdininkų teismas yra bejėgis priversti valdininką šiuo atveju deramai eiti savo pareigas. Nuo tokių pusiau nusižengimų jį gali sulaikyti tik baimė, kad bus atšauktas, tačiau ne posėdininkų teismas suteikė bendruomenei valdžios įgaliojimus — jis negali atšaukti pareigūnų, kurių nėra paskyręs.

Beje, norint įsitikinti, ar esama aplaidumo ir abejingumo, reikia žemesnio rango valdininką nuolat stebėti. Tačiau posėdininkų teismas posėdžiauja tik dusyk per metus; jis nieko netikrina ir nestebi, tik nagrinėja pateiktus nusižengimus.

Tik neribota galia atleisti tarnautojus iš pareigų yra vienintelė garantija sąmoningo ir aktyvaus jų klusnumo, kurio neįmanoma išreikalauti teisminiu keliu.

Prancūzijoje tokią garantiją mums duoda *administracinė hierarchija*, o Amerikoje — *rinkimai*.

Taigi glaustai apibendrinkime visa, kas pasakyta.

Jeigu Naujosios Anglijos valdininkas, eidamas savo pareigas, padaro *nusikaltimą*, jį *visada* traukia atsakomybėn paprastas teismas.

Jeigu jis padaro *administracinę klaidą*, jį nubausti gali tik administracinis teismas; o jei reikalas yra svarbus ir skubus, teisėjas atlieka tai, ką būtų turėjęs padaryti pats valdininkas [31].

---

[30] *Ibid.*, t. 2, p. 45.

[31] Pavyzdys: jeigu bendruomenė atkakliai nesutinka rinkti asesorių, juos skiria posėdininkų teismas; paskirtieji pareigūnai turi tokią pat valdžią,

Žodžiu, jeigu valdininkas tikrai padaręs bent vieną iš tų neapčiuopiamų nusižengimų, kurių teisingumo organai nesugeba nei apibrėžti, nei įvertinti, kasmet jis pats stoja prieš teismą, kurio sprendimas neskundžiamas ir kuris staigiai atima iš jo įgaliojimus; netekdamas mandato, jis drauge netenka valdžios.

Šita sistema tikrai turi daug pranašumų, bet vykdyti ją praktiškai sunku, ir tai būtina iškelti į viešumą.

Jau esu minėjęs, jog administracinis teismas, vadinamas posėdininkų teismu, neturi teisės tikrinti bendruomenės pareigūnų darbo; jis gali veikti tik tada, kai jam *pateikiama bylos medžiaga.* Tai silpniausia šitos sistemos grandis.

Naujosios Anglijos gyventojai neįsteigė prokuroro institucijos prie posėdininkų teismo [32], ir reikia įsivaizduoti, kaip sunku būtų buvę jiems tai padaryti. Jeigu kiekvienos grafystės centriniame mieste jie būtų paskyrę po prokurorą ir nebūtų numatę jam pagalbininkų (agentų) bendruomenėse, argi tas pareigūnas būtų daugiau nei posėdininkai žinojęs, kas dedasi grafystėje? O jei kiekvienoje bendruomenėje jis būtų turėjęs agentų, jo rankose būtų sutelkta grėsmingiausia valdžia, teisinė valdžia. Beje, papročiai — įstatymų tėvai, Anglijos teisinėje sistemoje nieko panašaus nėra buvę.

Taigi, amerikiečiai atskyrė priežiūros ir apskundimo teisę, kaip ir visas kitas valdymo funkcijas.

Prisiekusiųjų teismo nariai, kaip liepia įstatymas, teismui, prie kurio jie priskirti, turi pranešti apie įvairius nusižengimus grafystėje [33]. Esama rimtų administracinių nusižengimų, kuriuos oficialiai nagrinėti pavedama įprastinei prokuratūrai arba atornėjui [JAV teismo pareigūnas, turintis teisę vesti bylas tik tam tikrame teisme. — *Vert.*] [34]; dažniausiai bausti nusižengusius įpareigojamas iždo pareigūnas, turintis rinkti baudas; bendruomenės iždininkas yra įpareigotas išaiškinti didumą administracinių nusižengimų, įvykstančių jo akyse, ir atlikti prokuroro funkciją.

---

kaip ir renkamieji pareigūnai (žr. jau minėtą 1787 m. vasario 20 d. įstatymą).

[32] Sakau būtent *prie posėdininkų teismo.* Mat paprasti teismai turi pareigūną, atliekantį atornėjaus funkcijas.

[33] Prisiekusiųjų teismo nariai turi, pavyzdžiui, pranešti posėdininkų teismui apie prastą kelių būklę (*Laws of Massachusetts*, t. 1, p. 308).

[34] Jei, pavyzdžiui, grafystės iždininkas nepateikia sąskaitų (*ibid.*, t. 1, p. 406).

Tačiau didžiausią dėmesį Amerikos įstatymų leidyba skiria privatiems interesams[35]; tai svarbiausias principas, tolydžio krintantis į akis nagrinėjant Jungtinių Valstijų įstatymus.

Amerikos įstatymų leidėjai ne per daugiausia tiki žmonių sąžiningumu, bet visada turi galvoje, jog žmogus yra protingas. Tad dažnai jie pasikliauja tuo, jog, vykdant įstatymus, turima asmeninės naudos. Jei administracinis nusižengimas iš tikrųjų padaro rimtų nuostolių asmeniui, savaime suprantama, jog, paisydamas asmeninių interesų, jis būtinai skųsis, prašys atlyginti skriaudą.

Bet nesunku numatyti, jog, susidūręs su kokiu teisėtu potvarkiu, kuris, būdamas naudingas visuomenei, asmeniui tuo tarpu nežada jokios naudos, kiekvienas suabejos, ar verta imtis kaltintojo vaidmens. Todėl, visiems tyliai pritariant, įstatymai galėtų kaip niekur nieko dingti užmaršty.

Savo sistemos blaškomi į kraštutinumus, amerikiečiai yra priversti tam tikrais atvejais skatinti informatorius, siūlydami jiems dalį gautos baudos[36].

Tai labai pavojinga priemonė, kuri užtikrina įstatymų vykdymą, drauge krikdydama papročius.

Aukščiau grafystės pareigūnų lygmens, tiesą pasakius, nebėra jokios administracinės valdžios, — prasideda vyriausybės kompetencija.

---

[35] Vienas pavyzdys iš tūkstančio: privatus asmuo sugadina automobilį arba susižeidžia prastame kelyje; jis turi teisę kreiptis į posėdininkų teismą ir pareikalauti, kad bendruomenė arba grafystė, atsakinga už kelio priežiūrą, jam atlygintų nuostolius (*ibid.*, t. 1, p. 309).

[36] Jei, užpuolus priešui arba prasidėjus sukilimui, bendruomenių pareigūnai neaprūpina pašauktinių reikiamomis atsargomis ir šaudmenimis, bendruomenė gali būti nubausta nuo 200 iki 500 dolerių.

Savaime suprantama, tokiu atveju gali atsitikti, jog niekas nebus suinteresuotas nei turės noro imtis kaltintojo vaidmens. Todėl įstatyme pridėta: „Visi piliečiai turės teisę reikalauti bausmės už tokius nusikaltimus, ir kaltintojui priklausys pusė baudos" (žr. 1810 m. kovo 6 d. įstatymas, *ibid.*, t. 2, p. 236). Tokių pastabų dažnai pasitaiko Massachusettso įstatymuose. Kartais, užuot skatinęs privačius asmenis kaltinti pareigūnus, įstatymas skatina pareigūną bausti privačius asmenis už neklusnumą. Pavyzdys: gyventojas atsisako atlikti savo darbo dalį tiesiant vieškelį. Kelių prižiūrėtojas turi jį įkaltinti ir gauna pusę baudos, priteistos gyventojui (žr. anksčiau minėtus įstatymus, *ibid.*, t. 1, p. 308).

Bendrais bruožais apie Jungtinių Valstijų valdymo sistemą

Kuo atskirų valstijų valdymo sistemos skiriasi viena nuo kitos. — Kuo toliau į pietus, tuo pasyvesnis ir vienpusiškesnis darosi bendruomenių gyvenimas. — Pareigūno galia tuomet tampa didesnė, o rinkėjo — menkesnė. — Valdymas pereina iš bendruomenės į grafystę. — New Yorko, Ohio, Pennsylvanijos valstijos. — Valdžios principai, tinkami visoms Jungtinėms Valstijoms. — Valdžios pareigūnų rinkimas, arba jų funkcijų nepakeičiamumas. — Jokios hierarchijos. — Teisinės procedūros valdžios sistemoje.

Jau anksčiau buvau minėjęs, jog, nuodugniai išnagrinėjęs Naujosios Anglijos bendruomenių ir grafysčių sandarą, apžvelgsiu visas Jungtines Amerikos Valstijas.

Kiekvienoje valstijoje yra bendruomenių ir vyksta jų gyvenimas, bet visose Jungtinėse Valstijose nerasime tokių kaip Naujosios Anglijos bendruomenės.

Kuo toliau važiuoji į pietus, tuo pasyvesnis darosi bendruomenių gyvenimas; vis mažiau pareigūnų, teisių, pareigų; gyventojai neturi tokios tiesioginės įtakos reikalams; bendruomenių susirinkimai šaukiami daug rečiau, juose aptariama kur kas mažiau dalykų. Tad renkamojo pareigūno galia palyginti daug didesnė, o rinkėjo — menkesnė, bendruomenė ne tokia gyvybinga ir stipri[37].

Tie skirtumai jau pastebimi New Yorko valstijoje; Pennsylvanijoje jie dar ryškesni, bet nebe taip krinta į akis važiuojant į šiaurės vakarus. Diduma imigrantų, įkūrę Šiaurės Vakarų valstijas, buvo Naujosios Angli-

[37] Išsamiau žr. *The Revised Statutes of the State of New York*, d. I, XI sk., antrašte *Of the Powers, Duties and Privileges of Towns* (Apie bendruomenių teises, prievoles ir privilegijas), t. 1, p. 336—364.

Žr. rinkinyje, antrašte *Digest of the laws of Pennsylvania*, žodžius *Assessors, Collectors, Constables, Overseers of the poor, Supervisor of highways*. Ir rinkinyje, antrašte *Acts of General Nature of the State of Ohio*, 1834 m. vasario 25 d. įstatymas dėl bendruomenių, p. 412. Ir nuostatai, kuriuose aptariamos kai kurios bendruomenių pareigybės, kaip antai: *Township's clerks, Trustees, Overseers of the poor, Fence viewers, Appraisers of property, Township's treasurer, Constables, Supervisors of highways.*

jos išeiviai ir savo tikrojoje tėvynėje įgytą valdžios patyrimą diegė naujame krašte. Ohio bendruomenės labai panašios į Massachusettso.

Kaip matėme, Massachusettse bendruomenė vietinių valstybinės valdžios organų pagrindas. Bendruomenė — tai centras, kuriame telkiasi žmonių interesai ir polinkiai. Tačiau ji vis labiau netenka savo turinio, keliaujant link tų valstijų, kur švietimas nėra visuotinis ir todėl vykdomoji ir tvarkomoji valdžia vis silpnesnė ir vis mažiau garantijų, jog bendruomenė protingai tvarkoma ir valdoma. Taigi, tolstant nuo Naujosios Anglijos, bendruomenės gyvenimo centras pamažu persikelia į grafystę. Grafystė tampa dideliu administracinės valdžios centru ir tarpine grandimi, siejančia vyriausybę ir paprastus piliečius.

Kaip minėjau, Massachusettse grafystės reikalai tvarkomi posėdininkų teisme. Posėdininkų teismą sudaro tam tikras skaičius pareigūnų, skiriamų gubernatoriaus ir jo tarybos. Grafystė neturi atstovaujamojo susirinkimo, ir jos biudžetą balsavimu tvirtina nacionalinė legislatūra (įstatymų leidybos organas).

Didžiojoje New Yorko valstijoje, Ohio ir Pennsylvanijos valstijose, priešingai, kiekvienos grafystės gyventojai išrenka tam tikrą skaičių deputatų; visi tie deputatai sudaro grafystės atstovaujamąjį susirinkimą[38].

Grafystės susirinkimas turi šiokią tokią teisę apmokestinti piliečius; šia prasme tai tikras įstatymų leidybos organas; drauge atstovaudamas ir grafystės vykdomajai valdžiai, jis daugeliu atvejų vadovauja bendruomenių savivaldybėms ir apriboja jų įgaliojimus, kurie dėl to daug mažesni negu Massachusettse.

Tokie tat pagrindiniai bendruomenių ir grafysčių skirtumai įvairiose valstijose. Jeigu imčiausi nuodugniau nagrinėti vykdomosios valdžios apraiškas, galėčiau nurodyti ir daugiau skirtumų. Bet čia juk ne paskaita apie Amerikos administracinę teisę.

Man regis, jau pakankamai pasakyta, kad būtų galima suprasti, ko-

---

[38] Žr. *Revised Statutes of the State of New York*, d. I, XI sk., t. 1, p. 340, taip pat XII sk., p. 366; taip pat *The Acts of the State of Ohio*, 1821 m. vasario 25 d. įstatymas dėl apygardų įgaliotinių (*county commissioners*), p. 263. Žr. *Digest of the Laws of Pennsylvania*, po žodžių *County rates* ir *Levies*, p. 170.
New Yorko valstijoje kiekviena grafystė išrenka po deputatą, ir tas pats deputatas įeina tiek į grafystės, tiek į bendruomenės valdžios organus.

kiais pagrindiniais principais Jungtinėse Valstijose remiasi vykdomoji valdžia. Tie principai skirtingai įgyvendinami ir įvairiose vietovėse jų padariniai skirtingi, nors apskritai patys principai visur vienodi. Įstatymai įvairuoja; keičiasi jų formos, bet visus juos įkvepia ta pati dvasia.

Bendruomenės ir grafystės ne visur sudarytos pagal tą patį modelį, tačiau galima tvirtinti, jog bendruomenių ir grafysčių sąranga Jungtinėse Valstijose remiasi tuo pačiu požiūriu, kaip antai: kiekvienas žmogus geriausiai žino, ko jam reikia, ir pats vienas gali gražiausiai patenkinti savo poreikius. Tad bendruomenė ir grafystė įpareigotos ginti tam tikrus jų interesus. Valstija valdo, bet neadministruoja. Pasitaiko tos taisyklės išimčių, bet anaiptol ne priešingos taisyklės.

Pirmasis šio principo rezultatas yra tas, jog gyventojai patys turi išsirinkti visą bendruomenės ir grafystės vykdomąją valdžią ar bent jau išsirinkti tuos pareigūnus iš savo žmonių.

Kadangi vykdomosios valdžios pareigūnai visur renkami ar bent neatšaukiami, Jungtinėse Valstijose niekur negali atsirasti valdymo hierarchijos. Taigi čia yra beveik lygiai tiek nepriklausomų pareigūnų, kiek ir pareigybių. Vykdomoji valdžia išsibarsčiusi daugelio žmonių rankose.

Kadangi nėra administracinės hierarchijos, o vykdomosios valdžios atstovai renkami ir neatšaukiami, kol galioja jų mandatas, į vykdomąją valdžią daugiau ar mažiau įtraukiami teismai. Todėl veikia baudų sistema, dėl kurios žemesnės pakopos organai ir jų atstovai priversti klausyti įstatymų. Šita sistema galioja visose Jungtinėse Valstijose.

Beje, teisę bausti už administracinius pažeidimus arba prireikus vykdyti administracinius aktus yra gavę ne visose valstijose tie patys teisėjai.

Amerikos anglai naudojasi tos pačios kilmės taikos teisėjų institucija, esančia visose valstijose. Tačiau ne visur ji atlieka tas pačias funkcijas.

Taikos teisėjai visur padeda bendruomenių ir grafysčių vykdomajai valdžiai[39] arba patys eidami vykdomosios valdžios funkcijas, arba kovodami su administraciniais pažeidimais, tačiau daugelyje valstijų rimčiausius pažeidimus nagrinėja paprasti teismai.

---

[39] Kai kuriose Pietų valstijose grafystės teismų (*county court*) teisėjai yra tiesiogiai atsakingi už visus vykdomosios valdžios veiksmus. Žr. *The Statutes of the State of Tennessee*, straipsniai: *Judiciary*, *Taxes* ir t. t.

Taigi tai, kad vykdomosios valdžios pareigūnai renkami ir neatšaukiami, tai, kad nėra administracinės hierarchijos, kad teisėsaugos organai dalyvauja žemesnės pakopos valdžios organų darbe, ir yra pagrindiniai amerikietiškos vykdomosios valdžios bruožai nuo Maine'o iki Floridos.

Keliose valstijose jau pastebimi vykdomosios valdžios centralizmo požymiai. Šiuo atžvilgiu toliausiai pažengusi yra New Yorko valstija. New Yorko valstijos vykdomosios valdžios pareigūnai kai kuriais atvejais vykdo žemesnės pakopos organų priežiūrą ir kontrolę[40]. Kai kada jie sudaro savotišką apeliacinį teismą tam tikriems reikalams spręsti[41]. New Yorko valstijoje rečiau nei kur kitur teisminės bausmės

[40] Pavyzdys: švietimo valdymas yra vyriausybės rankose. Legislatūra skiria vadinamuosius universiteto valdytojus — regentus (*regents*); valstijos gubernatorius ir vicegubernatorius pagal savo tarnybos pareigas taip pat yra regentai (žr. *Revised Statutes*, t. 1, p. 156). Universiteto regentai kasmet lanko koledžus bei akademijas ir pateikia legislatūrai metinę ataskaitą; šita priežiūra anaiptol nėra grynas formalumas štai dėl ko: norėdami tapti teisėtomis organizacijomis (*corporation*), galinčiomis pirkti, parduoti ir turėti nuosavybę, koledžai privalo gauti vyriausybės leidimą (*charter*), o šitą leidimą išduoda legislatūra tik atsiklaususi regentų. Valstija kasmet skiria koledžams ir akademijoms specialaus fondo, įsteigto mokymuisi skatinti, procentus. Šiuos pinigus paskirsto regentai (žr. XV skyrius, Švietimas. — *Revised Statutes*, t. 1, p. 455).

Kasmet viešųjų mokyklų įgaliotiniai (*commissioners*) privalo respublikos superintendantui siųsti ataskaitą apie mokyklų padėtį (*ibid.*, p. 488).

Tokią pat ataskaitą būtina siųsti kiekvienais metais, išdėstant vargšų skaičių ir padėtį (*ibid.*, p. 631).

[41] Jeigu kas nors tariasi esąs nuskriaustas mokyklų įgaliotinių (kurie yra bendruomenių pareigūnai), jis gali skųstis pradinių mokyklų superintendantui, kurio sprendimas yra galutinis ir neapskundžiamas (*ibid.*, p. 487).

New Yorko valstijos įstatymuose kur ne kur randama nuostatų, panašių į ką tik minėtus pavyzdžius. Bet apskritai centralizacijos pastangos yra silpnos ir nevaisingos. Valstijos aukščiausiems pareigūnams suteikiama teisė prižiūrėti ir tikrinti pavaldžius pareigūnus, bet draudžiama juos skatinti arba bausti. Tas pats asmuo beveik niekad neturi įgaliojimų duoti įsakymą ir bausti už to įsakymo nevykdymą; taigi jis turi teisę vadovauti, bet negali priversti, kad jo klausytų.

1830 m. mokyklų superintendantas savo metinėje ataskaitoje legislatūrai skundžiasi, jog kai kurie mokyklų įgaliotiniai, jo raginami, neatsiskaito kaip pridera. „Jeigu ir toliau bus nevykdomi mano nurodymai, — priduria

taikomos kaip administracinės nuobaudos. Teisė bausti už administracinius prasižengimus taip pat duota mažesniam skaičiui žmonių[42].

Ta pati tendencija daugmaž pastebima ir kitose valstijose[43]. Bet apskritai Jungtinių Valstijų vietiniai valdžios organai, galima sakyti, yra nepaprastai decentralizuoti.

Apie valstiją

Aš kalbėjau apie bendruomenes ir jų valdymą; dabar man lieka apibūdinti valstiją ir vyriausybę.

Jas galiu aptarti greitosiomis, nesibaimindamas, jog būsiu neteisingai suprastas; tai, ką ketinu pasakyti, aiškiai išdėstyta rašytinėse konstitucijose, kurios kiekvienam lengvai prieinamos[44]. Visos tos konstitucijos remiasi paprasta ir racionalia teorija.

Diduma tų pagrindinių įstatymų naudojasi visos valstybės, turinčios konstitucinę vyriausybę, tad jie mums gerai žinomi.

Taigi čia pateiksiu tik trumpą apžvalgą. Vėliau pasistengsiu apibendrinti visa, kas mano aprašyta.

Valstijos įstatymų leidžiamoji valdžia

Įstatymų leidybos organo suskirstymas į dvejus rūmus. — Senatas. — Atstovų Rūmai. — Įvairios šių dviejų organų prerogatyvos.

Valstijos įstatymų leidimas pavestas dviem organams (*bodies*); pirmasis vadinamas Senatu.

---

jis, — būsiu priverstas, laikydamasis įstatymo, paduoti juos į kompetentingą teismą".

[42] Pavyzdys: ministerijos pareigūnas, priskirtas prie kiekvienos grafystės (*district attorney*), yra įgaliotas išreikalauti visas baudas, ne mažesnes kaip penkiasdešimt dolerių, jeigu tokios teisės įstatymas nėra aiškiai suteikęs kitam pareigūnui (*Revised Statutes*, d. I, X sk., t. 1, p. 383).

[43] Massachusettse yra kai kurių vykdomosios valdžios centralizacijos požymių. Pavyzdys: bendruomenių mokyklų komitetai įpareigoti kasmet atsiskaityti valstijos sekretoriui (*Laws of Massachusetts*, t. 1, p. 367).

[44] Žr. New Yorko Konstitucija.

Senatas paprastai yra įstatymų leidybos organas, bet kartais tampa vykdomosios ir teisminės valdžios organu.

Laikydamasis vienos ar kitos konstitucijos, jis vienaip ar kitaip dalyvauja administracinės valdžios organų darbe [45], bet, prisidėdamas prie pareigūnų skyrimo, jis labiausiai įsiterpia į vykdomosios valdžios sritį.

Nagrinėdamas kai kuriuos politinius nusižengimus ir kartais spręsdamas kai kurias civilines bylas, jis vykdo teisminės valdžios funkcijas [46].

Jis visad susideda iš daugelio narių.

Kitas įstatymų leidybos organas, vadinamas Atstovų Rūmais, nedalyvauja jokioje administracinėje valdžioje ir teismo funkcijas vykdo tik kaltindamas valstijos pareigūnus prieš Senatą.

Abiejų Rūmų nariai beveik visur renkami tomis pačiomis sąlygomis. Ir vieni, ir kiti renkami tokiu pat būdu ir tų pačių rinkėjų.

Vienintelis skirtumas yra tas, jog senatorių mandatas galioja ilgiau negu atstovų. Atstovai labai retai išsilaiko ilgiau kaip metus; senatoriai renkami dvejiems arba trejiems metams.

Suteikdamas senatoriams privilegiją posėdžiauti kelerius metus ir atnaujindamas jų sudėtį rotacijos būdu, įstatymas turėjo tikslą įstatymų leidyboje išlaikyti valstybės reikalus išmanančių žmonių branduolį, kuris galėtų daryti gerą įtaką naujai išrinktiesiems.

Suskirstydami įstatymų leidybos organą į dvejus rūmus, amerikiečiai neketino sukurti vienos paveldimos asamblėjos, o kitos — renkamos; jie nesirengė paversti vienos — aristokratijos organu, kitos — demokratijos atstove; juo labiau jie neturėjo tikslo pirmuosius rūmus padaryti valdžios ramsčiu, o antriesiems patikėti liaudies rūpesčius ir aistras.

Įstatymų leidžiamosios valdžios padalijimas, politinių grupuočių veiklos sutramdymas ir apeliacinio teismo įstatymų peržiūrėjimui įsteigimas — štai vieninteliai pranašumai, išryškėję Jungtinėse Valstijose sudarius dvejus rūmus.

Laikas ir patirtis amerikiečius įtikino, jog, nekalbant apie visus tuos pranašumus, įstatymų leidžiamosios valdžios padalijimas yra neatidė-

[45] Massachusettse Senatas neturi vykdomosios valdžios funkcijų.

[46] Kaip New Yorko valstijoje.

liotina būtinybė. Pennsylvanija, vienintelė iš visų valstijų, pradžioje bandė įteisinti vienerius rūmus. Franklinas, ir tas, paveiktas tautos suverenumo principo loginių išvadų, pritarė tai minčiai. Bet netrukus teko keisti įstatymą ir sudaryti dvejus rūmus. Taip buvo galutinai įteisintas įstatymų leidžiamosios valdžios padalijimo principas; tad būtinumas įstatymų leidybą padalyti į kelis organus nuo šiol laikytinas įrodyta tiesa. Ši teorija, beveik nežinoma senovės respublikose, buvo kone atsitiktinai įgyvendinta pasaulyje, kaip ir dauguma didžiųjų tiesų, ir pagaliau tapo dabartinio politikos mokslo aksioma.

Apie valstijos vykdomąją valdžią

Amerikos valstijos gubernatoriaus funkcijos. — Jo santykis su įstatymų leidybos organais. — Jo teisės ir pareigos. — Jo priklausomybė nuo piliečių.

Valstijos vykdomajai valdžiai atstovauja gubernatorius.

Žodį „atstovauja" pasirinkau neatsitiktinai. Valstijos gubernatorius tikrai atstovauja vykdomajai valdžiai, bet naudojasi tik kai kuriomis jos teisėmis.

Aukščiausiosios valdžios pareigūnas, vadinamas gubernatorium, užima vietą greta įstatymų leidybos organo kaip moderatorius ir patarėjas. Jis naudojasi suspensyvinio veto teise, leidžiančia savo nuožiūra sustabdyti ar bent sulėtinti įstatymų projektų tvirtinimą. Jis išdėsto įstatymų leidybos organui krašto poreikius ir siūlo priemones, kurių, jo nuomone, reikėtų imtis šiems poreikiams patenkinti; jis savaime vykdo to organo valią visose tautai svarbiose srityse[47]. Jeigu nėra įstatymų leidybos organo, jis turi įgaliojimus imtis visų priemonių valstijai apsaugoti nuo smurto ir netikėtų pavojų.

Gubernatorius turi savo rankose visą karinę valstijos galią. Jis yra pašauktinių vadas ir ginkluotųjų pajėgų vyriausiasis vadas.

[47] Šiaip jau ne visada tik gubernatorius vykdo įstatymų leidybos organų sumanytus darbus; dažnai būna taip, jog, balsuodamas už kokį projektą, įstatymų leidybos organas drauge paskirdavo specialius žmones jo vykdymui prižiūrėti.

7.-x02

Kai priešinamasi visuotiniu sutikimu priimtam įstatymui, gubernatorius pats imasi vadovauti valstijos ginkluotosioms jėgoms, palaužia pasipriešinimą ir atstato įprastą tvarką.

Beje, gubernatorius nesikiša į bendruomenių ir grafysčių valdymą arba prisideda prie jo netiesiogiai — paskirdamas taikos teisėjus, kurių vėliau nebegali atšaukti[48].

Gubernatorius yra renkamas pareigūnas. Paprastai stengiamasi rinkti ne daugiau kaip vieneriems arba dvejiems metams; tad jis visada griežtai priklausomas nuo savo rinkėjų daugumos.

Vykdomosios valdžios decentralizacijos politiniai padariniai Jungtinėse Valstijose

Kuo skiriasi valstybinės valdžios organų ir vietinių valdžios organų centralizacija. — Jungtinėse Valstijose nėra vietinių valdžios organų centralizacijos, bet labai didelė valstybinės valdžios organų centralizacija. — Kai kurie pernelyg didelės Jungtinių Valstijų vietinių valdžios organų decentralizacijos padariniai. — Tokio valdymo pranašumai. — Jėga, valdanti visuomenę, ne tokia darni, išprususi, protinga kaip Europoje. — Tokios tvarkos politiniai pranašumai. — Jungtinėse Valstijose visur jauti tėvynę. — Valdinių parama vyriausybei. — Provincijos institucijos darosi vis reikalingesnės santvarkai vis labiau demokratėjant. — Kodėl?

Centralizacija — tai mūsų dienomis tolydžio kartojamas žodis, kurio prasmės apskritai niekas nesistengia pabrėžti.

Šiaip ar taip, yra dvi labai aiškios centralizacijos atmainos, kurias pravartu geriau pažinti.

Kai kurie dalykai, kaip antai bendrųjų įstatymų leidyba ir piliečių santykiai su svetimšaliais, rūpi visam kraštui.

Kai kurie kiti dalykai, pavyzdžiui, vietinės įmonės, rūpi tik tam tikriems visuomenės sluoksniams.

Valdžios sutelkimą vienoje vietoje arba vienose rankose pirmo tipo interesų labui aš vadinčiau valstybinės valdžios organų centralizacija.

[48] Kai kuriose valstijose taikos teisėjus skiria ne gubernatorius.

Antro tipo dalykais besirūpinančios valdžios sutelkimas vienoje vietoje būtų tai, ką pavadinčiau vietinių vykdomosios valdžios organų centralizacija.

Yra tam tikrų atvejų, kai tos dvi centralizacijos atmainos sutampa. Tačiau žvelgiant į visumą tų dalykų, kurie yra kiekvienos valdžios tipo savastis, labai lengva juos atskirti.

O kai valstybinė valdžia susijungia su vietine vykdomąja valdžia, savaime suprantama, tokia centralizacija tampa milžiniška jėga. Šitaip ji pratina žmones visiškai ir nuolat atsižadėti savo valios, paklusti ne kai kada ir ne vienu klausimu, bet visur ir visada. Ji ne tik tramdo juos jėga, bet įsiskverbia į jų įpročius; ji atplėšia juos vieną nuo kito, veikia kiekvieną skyrium, o paskui visus drauge.

Tos dvi centralizacijos atmainos remia ir traukia viena kitą, bet negalėčiau tvirtinti, kad jos neatskiriamos.

Valdant Liudvikui XIV, Prancūzijoje buvo tokia didelė valdžios centralizacija, kokią tik įmanoma įsivaizduoti, nes tas pats žmogus leido bendrus (visuotinius) įstatymus ir turėjo galią juos aiškinti, atstovavo Prancūzijai užsienyje ir veikė jos vardu. „Valstybė — tai aš“, — sakė jis, ir sakė tiesą.

Šiaip ar taip, valdant Liudvikui XIV, būta mažiau vykdomosios valdžios centralizacijos negu mūsų laikais.

Dabar matome galingą Angliją, kur valstybinės valdžios centralizacija nepaprastai didelė; valstybė veikia tarytum vienas asmuo; ji lenkia savo valiai didžiules žmonių mases, sutelkia jas ir tokią galybę panaudoja visur, kur tik nori.

Anglijoje, per paskutiniuosius penkiasdešimt metų nuveikusioje tokius didžius darbus, nėra vykdomosios valdžios centralizacijos.

Aš, pavyzdžiui, visai nesuvokiu, kaip tauta galėtų gyventi ir juo labiau klestėti neturėdama stiprios centralizuotos valstybinės valdžios.

Bet, man regis, vykdomosios valdžios centralizacija gali tik dirginti jai paklūstančius žmones, nes ji stengiasi tolydžio slopinti jų pilietinę dvasią. Tiesa, tokia centralizacija padeda tam tikru metu ir tam tikroje vietoje suburti visas įmanomas tautos pajėgas, bet trukdo joms atsinaujinti. Kautynių dieną ji leidžia tautai pasidžiaugti pergale, bet ilgainiui išsekina jos jėgas. Ji gali leisti ir kokiam vienam žmogui papuikuoti trumpalaike didybe, bet anaiptol neprisideda prie ilgo tautos klestėjimo.

Reikia turėti omenyje, jog, sakant, kad necentralizuota valstybė yra neveiksni, beveik visada nejučia galvojama apie valstybinės valdžios centralizaciją. Vokietijos imperija, kaip tolydžio kartojama, niekada negalėjo deramai pasinaudoti savo galybe. Sutinku. Bet kodėl? Todėl, kad niekada nebuvo centralizuotos tautos jėgos, todėl, kad valstybė niekados nesugebėjo priversti laikytis savo pagrindinių įstatymų, todėl, kad to didelio viseto atskiros dalys visada turėjo teisę arba galimybę atsisakyti bendradarbiauti su bendros valdžios atstovais netgi tuomet, kai grėsdavo pavojus visų piliečių interesams, kitaip tariant, todėl, kad nebuvo valstybinės valdžios centralizacijos. Tas pats teiginys tinka ir viduramžiams: feodalinė visuomenė tik todėl kentė vargą, kad valdžia — ne tik vietinė vykdomoji, bet ir valstybinė — buvo suskaidyta daugybe įvairiausių būdų ir atiduota į daugybę rankų; tik todėl, kad valstybinė valdžia nebuvo centralizuota, to meto Europos tautos negalėjo energingai siekti savo tikslo.

Kaip matėme, Jungtinėse Valstijose visiškai nebuvo vykdomosios valdžios centralizacijos. Hierarchijos požymių čia labai mažai. Decentralizacija buvo pasiekusi tokį lygį, kad kiekviena Europos tauta, man regis, būtų pasijutusi žlunganti, ir net pačioje Amerikoje ši decentralizacija pridarė visokių blogybių. Tačiau valstybinės valdžios centralizacija Jungtinėse Valstijose yra pasiekusi aukščiausią laipsnį. Galima lengvai įrodyti, jog nacionalinė galia čia labiau sutelkta negu senosiose Europos monarchijose. Kiekvienoje valstijoje ne tik yra vienintelis įstatymų leidybos organas, ne tik yra vienintelė jėga, galinti kurti aplink save politinį gyvenimą, bet apskritai čia vengta suburti daugybę apygardų, arba grafysčių, asamblėjų (*assembly*), būgštaujant, kad jos nebandytų peržengti savo kompetencijos ir netrukdytų vyriausybės veiklai. Amerikoje nėra jėgos, galinčios pasipriešinti valstijos įstatymų leidybos organui — legislatūrai. Niekas negali pastoti jam kelio, nei privilegijos, nei vietinis valdžios imunitetas, nei kokia asmens įtaka, nei proto autoritetas, nes jis atstovauja daugumai, laikančiai save vieninteliu proto ramsčiu. Taigi šis atstovaujantis organas, niekieno nevaržomas, pats nubrėžia ribas savo veikimui. Greta yra jam pavaldus vykdomosios valdžios atstovas, kuris, remdamasis fizine jėga, turi įgaliojimus priversti nepatenkintuosius klausyti.

Vyriausybės veiklos silpnumas atsispindi tik kai kuriose detalėse. Amerikos respublikos neturi nuolatinių ginkluotųjų pajėgų mažu-

moms slopinti, bet mažumos ligi šiol niekad nebuvo priverstos kariauti, ir kariuomenės dar nebuvo prireikę. Valstija, norėdama paveikti piliečius, dažniausiai panaudoja bendruomenių arba grafysčių pareigūnus. Pavyzdžiui, Naujojoje Anglijoje bendruomenės asesorius nustato mokesčius, o juos renka bendruomenės mokesčių rinkėjas; bendruomenės iždininkas pristato pinigus į valstijos iždą, o skundai nagrinėjami paprastuose teismuose. Šitoks mokesčių rinkimo būdas yra lėtas, sudėtingas ir tolydžio varžo vyriausybės veiklą, kuriai reikia didelių pinigų sumų. Apskritai pageidautina, kad visiems savo gyvybiniams reikalams tvarkyti vyriausybė turėtų pareigūnus, jos pačios skiriamus ir atšaukiamus, sugebančius greit ir lanksčiai dirbti, tačiau šitokiai centrinei valdžiai, kaip kad Amerikoje, visada nesunku prireikus imtis energingesnės veiklos ir veiksmingesnių metodų.

Taigi neteisybė, kad Naujojo Pasaulio respublikos pražus, kaip dažnai tvirtinama, dėl to, kad Amerikoje nėra centralizacijos; Amerikos valstijų vyriausybės toli gražu nėra nepakankamai centralizuotos, galima tvirtinti, kad jos pernelyg centralizuotos; tai aš įrodysiu vėliau. Įstatymų leidžiamos amsamblėjos kasdien praryja kokią nors dalelę vyriausybinės valdžios; jos stengiasi pamažu pasiglemžti ją visą, kaip padarė Konventas. Šitaip centralizuojama visuomeninė valdžia be perstojo eina iš rankų į rankas, nes ji pavaldi liaudies balsui. Jai dažnai pritrūksta išminties ir įžvalgumo, nes ji viską gali. Štai čia ir slypi pavojus. Jai gresia pražūtis, bet ne todėl, kad ji silpna, o todėl, kad stipri.

Vykdomosios valdžios decentralizacija Amerikoje turi įvairių padarinių.

Kaip matėme, amerikiečiai visiškai atskyrė vykdomąją valdžią nuo vyriausybės; taip elgdamiesi, man regis, jie nusižengė sveiko proto reikalavimams, nes tvarka net antraeiliuose dalykuose atsiliepia nacionaliniams interesams [49].

---

[49] Valdžia, atstovaujanti valstijai, netgi tada, kai ji pati nevykdo savo funkcijų, neturi, mano nuomone, atsisakyti teisės prižiūrėti vietinius valdžios organus. Man regis, vyriausybės atstovas, kiekvienoje grafystėje skiriamas eiti nuolatines pareigas, sakykim, galėtų pranešti teismo organams, kokie nusižengimai daromi bendruomenėse ir grafystėje. Argi taip nebūtų daug vieningiau palaikoma viešoji tvarka, nepažeidžiant vietinės nepriklausomybės? Beje, Amerikoje nėra nieko panašaus. Be grafysčių teismų, nėra aukštesnių teismo organų, ir tie teismai tik atsitiktinai sužino apie administracinius nusižengimus, už kuriuos reikėtų bausti.

Neturėdama savo vykdomosios valdžios pareigūnų, kuriems, įvairiose krašto vietose paskirtiems į nuolatines pareigas, būtų galima duoti bendrus nurodymus, valstybė retai tesistengia nustatyti visuotines viešosios tvarkos palaikymo taisykles. O tokių taisyklių būtinai reikia. Europiečiai dažnai jų pasigenda. Matydami tariamą netvarką, jie iš pirmo žvilgsnio įtiki, jog visuomenėje viešpatauja visiška anarchija, ir, tik pasigilinę į dalykų esmę, įsitikina klydę.

Kai kurie užmojai, dominantys valstiją, neįgyvendinami, nes nėra nacionalinės vykdomosios valdžios, kuri juos remtų, diegtų. Palikti bendruomenių ir grafysčių rūpesčiui, patikėti laikiniems renkamiems pareigūnams, tie sumanymai ir darbai neduoda jokių rezultatų arba yra trumpalaikiai.

Centralizacijos šalininkai Europoje tvirtina, jog vyriausybė tvarko vietines bendruomenes geriau, negu jos gali tvarkytis pačios; gal tai ir pasiteisina, kai centrinė valdžia nuovoki ir išmintinga, o vietinė — ne, kai centrinė valdžia veikli, o vietinė pasyvi, kai centrinė valdžia įpratusi veikti, o vietinė — klausyti. Net galima sutikti, jog, esant didesnei centralizacijai, tos abi tendencijos stiprėja — vis labiau ryškėja vienos valdžios pajėgumas, o kitos — nepajėgumas.

Bet, mano nuomone, tas teiginys nepasitvirtina, kai visuomenė išprususi, žino, ko nori, ir pripratusi rūpintis savo interesais, kaip tat yra Amerikoje.

Priešingai, esu įsitikinęs, jog šiuo atveju kolektyvinė piliečių galia visada sėkmingiau sukurs socialinę gerovę negu vyriausybė.

Pripažįstu, kad sunku apsnūdusiai liaudžiai nurodyti vienintelį tikrą būdą pabusti iš snaudulio, uždegti žmones ir apšviesti, kad nebūtų vangūs ir apkiautę; žinau, jog nelengva juos įtikinti, kad patys turi rūpintis savo reikalais. Dažnai būna lengviau sudominti juos karaliaus dvaro etiketo smulkmenomis, negu paskatinti suremontuoti bendrus namus.

Bet manau, jog centrinė vykdomoji valdžia klysta pati arba nori jus suklaidinti, apsiimdama pati viena daryti tai, ko savanoriškai imtųsi suinteresuoti žmonės.

Centrinė valdžia, kad ir kokia kompetentinga, kad ir kokia išmintinga ji būtų, negali pati viena aprėpti visų plačiosios visuomenės reikalų. Ji to negali padaryti, nes toks užmojis pranoksta žmogaus jėgas. Pasiryžusi pati viena sukurti ir paleisti į darbą tokį sudėtingą mecha-

nizmą, ji susilaukia labai menkų rezultatų arba išsisemia bergždžiai dėdama pastangas.

Tiesa, centralizacija žmogaus veiksmams lengvai primeta tam tikrą išprinį vienodumą, prie kurio priprantama savaime, nesvarstant, kam jis reikalingas, — taip stabmeldžiai garbina statulą, pamiršdami, kokią dievybę ji vaizduoja. Centralizacijai nesunkiai pavyksta kasdieniams reikalams suteikti tobulo vyksmo iliuziją, išmoningai reguliuoti viešosios tvarkos detales, slopinti šiokią tokią netvarką ir nedidelius nusižengimus, išlaikyti tam tikrą visuomenės *status quo*, kurio negalima pavadinti nei nuosmukiu, nei pažanga, stengtis, kad visuomenė, nesirūpindama vykdomąja valdžia, grimztų į savotišką mieguistumą, vykdomosios valdžios atstovų paprastai vadinamą pavyzdine tvarka ir visuomenės ramybe[50]. Žodžiu, ji nuostabiai sugeba trukdyti, bet ne veikti. Kai prireikia sujudinti iš pagrindų visuomenę arba paskatinti ją sparčiai žengti į priekį, vyriausybei pritrūksta jėgų. Kai jos veiklai prireikia piliečių paramos, visi negali atsistebėti, kaip vangiai sukasi tas milžiniškas mechanizmas, staiga pasirodo esąs visiškai bejėgis.

Kartais, pristigusi jėgų, centrinė vyriausybė bando šauktis piliečius į pagalbą, bet juos perspėja: „Jūs darysite tai, ko aš noriu, tiek, kiek aš noriu ir tik taip, kaip aš noriu. Jūs rūpinsitės detalėmis ir nesidomėsite visu darbu; jūs dirbsite aklai ir apie mano darbą spręsite vėliau iš rezultatų“. Pateikiant tokias sąlygas, nėra ko tikėtis žmonių geros valios. Žmonės turi veikti laisvai, jausdami atsakomybę už savo darbą. Žmogus toks yra: jis verčiau nepakrutės iš vietos, bet, būdamas nepriklausomas, neis nežinomo tikslo link.

Neneigiu, jog Jungtinėse Valstijose dažnai pasigendama tų akivaizdžių taisyklių, kurios nuolatos tarytum globoja kiekvieną iš mūsų Prancūzijoje.

Retkarčiais pasitaiko didelio socialinio nerūpestingumo ir aplaidumo pavyzdžių. Dar rečiau būna šiurkščių pažeidimų, visiškai nesiderinančių su aplinkine civilizacija.

---

[50] Kinija, mano akimis žiūrint, yra tobulas pavyzdys tokios visuomenės gerovės, kurią labai centralizuota vykdomoji valdžia gali suteikti nuolankiai visuomenei. Pasak keliautojų, kinai turi ramybę be laimės, pramonę be pažangos, stabilumą be jėgos panaudojimo ir materialinę tvarką be doros sampratos. Jų visuomenė visad vystosi gana gerai, bet niekada nesivysto labai gerai. Įsivaizduoju, jog kai Kinija taps atvira europiečiams, tie pamatys ten gražiausią pasaulyje vykdomosios valdžios centralizacijos modelį.

Naudingi darbai, reikalaujantys nuolatinės priežiūros ir griežto tikslumo, dažnai paliekami nebaigti, nes Amerikoje, kaip ir kitur, žmonės griebiasi ko nors priešokiais, pagauti staigaus impulso.

Europietis, įpratęs nuolatos greta matyti valdininką, beveik visur kaišiojantį nosį, sunkiai pripranta prie šio visai skirtingo bendruomenės vykdomosios valdžios mechanizmo. Apskritai, galima pasakyti, Amerikoje nepaisoma tų viešosios tvarkos detalių, kurių dėka taip patogu ir jauku gyventi Europoje, bet pagrindinės žmogaus, kaip visuomenės nario, garantijos saugomos kaip ir kitur pasaulyje. Amerikoje valstijos valdžia ne tokia darni, ne tokia kompetentinga ir išmintinga kaip Europoje, bet šimtąsyk stipresnė. Nėra tokio krašto pasaulyje, kur žmonės dėtų tiek pastangų socialinės gerovės labui. Nežinau kitos tokios šalies, kur būtų tiek daug ir tokių gerų mokyklų, bažnyčių, atliepiančių tikinčiųjų poreikius, arba geriau prižiūrimų bendruomeninių kelių. Tad Jungtinėse Valstijose neverta ieškoti pažiūrų darnos ir pastovumo, skrupulingumo smulkiems dalykams, administracinių procedūrų tobulumo[51]; čia randame įsikūnijusią jė-

[51] Vienas talentingas rašytojas, kuris, palyginęs Jungtinių Valstijų ir Prancūzijos finansų sistemas, įrodė, jog protas ne visada atstoja kompetenciją, pagrįstai priekaištauja amerikiečiams, kad jų bendruomenių biudžetuose daug painiavos, ir, kaip pavyzdį pateikęs Prancūzijos departamento biudžetą, priduria: „Centralizacijos, didžio žmogaus nuostabaus kūrinio, dėka visoje karalystėje municipalitetų biudžetai, tiek didmiesčių, tiek labai kuklių bendruomenių biudžetai, sudaryti taip pat tvarkingai, apdairiai ir metodiškai". Žinoma, aš žaviuosi šiuo rezultatu, bet matau, jog dauguma tų Prancūzijos bendruomenių, puikuojančių tobula buhalterija, visiškai neišmano savo tikrųjų reikalų ir skendi tokioje nesudrumsčiamoje apatijoje, jog visuomenė tarytum veikiau gyvalioja, negu gyvena; kita vertus, aš pastebiu, jog tose amerikiečių bendruomenėse, kurių biudžetai sudaryti be jokios metodikos, nei juo labiau pagal kokį vieną pavyzdį, gyventojai yra nuovokūs, aktyvūs ir iniciatyvūs; visuomenė ten visada veikli. Tas kontrastas mane stebina; nes, man atrodo, jog rimtos vyriausybės pagrindinis tikslas — užtikrinti piliečių gerovę, o ne įvesti tam tikrą tvarką, visuomenėje viešpataujant skurdui. Tad klausiu savęs, ar ne dėl tos pačios priežasties klesti amerikiečių bendruomenės, esant akivaizdžiai finansų sistemos netvarkai, ir skursta Prancūzijos bendruomenės, nors jų biudžetai sudaryti tobulai. Šiaip ar taip, aš nesidžiaugiu tokiu gėriu, atmieštu gausybe blogybių, ir lengvai taikstausi su blogiu, kompensuojamu gėrybių gausumu.

gą, gal ir primityvoką, užtat gyvybingą, ir gyvenimą, pilną nelaimingų atsitikimų, užtat judrų ir darbingą.

Beje, jeigu to būtų norima, sutikčiau, jog Jungtinių Valstijų kaimuose ir grafystėse vykdomąją valdžią daug veiksmingiau įgyvendintų centrinė valdžia, per daug nesikišanti į vidaus reikalus, esanti toliau negu vietiniai pareigūnai. Pageidaučiau, jeigu to būtų reikalaujama, kad Amerikoje būtų saugiau gyventi ir kad būtų protingiau, labiau laikantis įstatymų, remiamasi visuomenės aktyvumu, jeigu visos šalies vykdomoji ir tvarkomoji valdžia būtų sutelkta vienose rankose. Bet politiniai pranašumai, kurių amerikiečiams teikia decentralizuota sistema, mane skatintų labiau vertinti ją negu priešingą sistemą.

Pagaliau bene man svarbu, jog valdžia visad budi, rūpinasi, kad ramiai mėgaučiausi gyvenimu, stengiasi užbėgti man už akių ir pašalinti iš kelio visus pavojus, neleisdama man pačiam tuo pasirūpinti, jeigu ta valdžia, sauganti mane nuo menkiausių nemalonumų, yra visiška mano laisvės ir gyvenimo šeimininkė, jeigu ji turi tokią išimtinę teisę tvarkyti visą veiklą ir gyvenimą, kad viskas merdi aplinkui, jai merdint, viskas miega aplinkui, jai miegant, ir viskas žūva, jai žūvant?

Yra tokių kraštų Europoje, kur gyventojai tariasi esą nelyginant baudžiauninkai, abejingi savo gyvenamos vietovės likimui. Didžiausios permainos krašte vyksta jiems neprisidedant; jie net gerai nenumano, kas atsitiko; jie nieko nežino ir tik atsitiktinai išgirsta, kas kur dedasi. Negana to, jiems visiškai nerūpi kaimo gerovė, gatvės saugumas, jų bažnyčios ir parapijos likimas; jų manymu, visa tai jiems svetima ir priklauso visagaliui svetimšaliui, vadinamam vyriausybe. O jie naudojasi savo turtu kaip nuomininkai, nesuvokdami, jog tai jų nuosavybė, ir neketindami ką nors pagerinti. Tas nesirūpinimas savimi toks didelis, jog, jiems ar jų vaikams gresiant pavojui, užuot stengęsi pašalinti grėsmę, jie, susidėję rankas, laukia, kada visas kraštas ateis jiems į pagalbą. Beje, tie žmonės, nors ir visiškai atsižadėję savo laisvos valios, ne mažiau nei kas kitas nemėgsta paklusnumo. Tiesa, jie taikstosi su valdininkų savivale, bet vos tik jėgai nuo jų nutolus, tuojau pamina įstatymą kaip nugalėtą priešą. Taip jie tolydžio pasiduoda čia vergiškam nuolankumui, čia nežabotai savivalei.

Šaliai patekus į tokią padėtį, reikia keisti ir įstatymus, ir papročius, kad ji nežūtų, nes galutinai pašlijusi visuomenės dora: valdinių dar esama, bet piliečių nebėra.

Esu tikras, jog tokia tauta lengvai nukariaujama. Ji nenueina nuo pasaulio scenos tik todėl, kad aplinkui gyvena arba panašios, arba dar labiau pakrikusios tautos, kad joje dar rusena nenusakomas patriotizmo instinktas, nesąmoningas pasididžiavimas savo vardu, miglotas prisiminimas buvusios šlovės, kuri, nors ir nesusijusi su kokiu konkrečiu dalyku, prireikus pažadina savisaugos instinktą.

Būtų klaidinga guostis mintimi, jog kai kurie žmonės parodė stebuklus gindami tėvynę, kurioje gyveno kaip svetimtaučiai. Rimčiau patyrinėjus, atsiskleidžia, jog pagrindinė jų atspirtis beveik visada buvo tikėjimas.

Tautos istorija, šlovė ir gerovė buvo jiems šventenybė, ir, gindami tėvynę, jie gynė ir tą šventą vietą, kur jautėsi esą piliečiai.

Turkų gyventojai niekada nedalyvavo krašto valdyme, tačiau turkai įvykdė didžius žygdarbius, suvokdami, jog sultonų nukariavimai įtvirtina Mahometo religijos pergalę. Šiandien tikėjimas senka, lieka tik despotizmas, ir tautos krinka.

Teigdamas, jog despotizmui savaime yra būdinga nepaprasta galia, Montesquieu, man regis, suteikė jam daugiau garbės, negu jis nusipelno. Despotizmas nesukuria nieko tvaraus. Gerai panagrinėjus absoliutinę valdžią, galima įsitikinti, jog priežastis, dėl kurios ji taip ilgai klestėjo, buvo ne baimė, bet tikėjimas.

Nesunku pastebėti ir tai, kad žmonės iš tikrųjų stiprūs tik tada, kai bendradarbiauja ir vienijasi laisva valia. Pasaulyje tik patriotizmas arba religija gali būti paskata piliečiams išvien ir ilgai siekti to paties tikslo.

Įstatymams neprivalu gaivinti gęstančių tikėjimų; įstatymai turi sužadinti žmonių susirūpinimą savo krašto likimu. Jie privalo prikelti ir nukreipti reikiama linkme tą miglotą tėvynės meilės instinktą, visados glūdintį žmogaus širdyje, ir, susieję jį su kasdienos mintimis, aistromis, įpročiais, paversti brandžiu ir tvariu jausmu. Ir tegu niekas nesako, kad jau per vėlu to imtis; tauta nesensta kaip žmonės. Kiekviena karta, gimusi tautos įsčiose, yra lyg nauja tauta, atsiduodanti įstatymų leidėjo valiai.

Labiausiai mane žavi Amerikoje ne *administraciniai*, bet *politiniai* decentralizacijos rezultatai. Jungtinėse Valstijose visur jauti tėvynę. Ji — vienintelis rūpesčių objektas, pradedant mažiausiu miesteliu, baigiant visomis Jungtinėmis Valstijomis. Gyventojas įsijaučia į savo

krašto interesus, lyg tai būtų jo paties interesai. Jis didžiuojasi savo tautos šlove; jos sėkmes laiko savo darbo vaisiumi ir jomis nuoširdžiai džiaugiasi; jis laimingas matydamas visuotinę gerovę, kuria pats naudojasi. Prie tėvynės jis prisirišęs beveik taip pat kaip prie savo šeimos ir rūpinasi valstybe tartum savanaudiškais sumetimais.

Europiečiui valstybės pareigūnas dažnai simbolizuoja jėgą; amerikiečiui jis simbolizuoja įstatymą. Tad galima sakyti, jog Amerikoje žmogus paklūsta ne žmogui, bet teisingumui arba įstatymui.

Žmogus dažnai apie save pernelyg geros nuomonės, kuri jam beveik visada išganinga. Jis drąsiai pasikliauja savo jėgomis, kurių, jo manymu, turi pakakti viskam. Antai sugalvoja ką nors padaryti; nors tas sumanymas susijęs su visuomenės gerove, žmogus nė neketina kreiptis į valdžią paramos. Jis išdėsto savo sumanymą, siūlosi jį įgyvendinti, pasikviečia į talką tokių pat kaip jis žmonių ir stengiasi žūtbūtinai įveikti visas kliūtis. Dažnai jam pasiseka blogiau, nei būtų pasisekę valstybei; bet ilgainiui bendras visų individualių sumanymų rezultatas prašoka tai, ką galėtų padaryti vyriausybė.

Kadangi vykdomoji ir tvarkomoji valdžia yra greta jai pavaldžių žmonių ir savaip jiems atstovauja, ji nekursto nei pavydo, nei neapykantos. Kadangi jos veikimo priemonės gana ribotos, kiekvienas jaučia, kad negali kliautis vien tik ja.

Tad, valdžiai vykdant savo funkcijas, ji nepaliekama likimo valiai kaip Europoje. Niekam neateina į galvą, kad, pradėjus dirbti valdžios atstovui, piliečiams nebereikia vykdyti savo pareigų. Priešingai, kiekvienas jam padeda, jį paremia, palaiko.

Individualioms pastangoms sutampant su visuomeninėmis, dažnai padaroma tai, ko neįstengia padaryti net energingiausia ir sutelkčiausia vykdomoji valdžia (žr. *Paaiškinimai, I*).

Galėčiau paminėti daugelį faktų savo teiginiui paremti, bet verčiau pateiksiu vieną, man pačiam gerai žinomą.

Amerikoje valdžia turi labai mažai priemonių nusikaltimams atskleisti ir nusikaltėliams suimti.

Nėra administracinės policijos; dėl pasų niekas nekvaršina sau galvos. Jungtinių Valstijų kriminalinės policijos neįmanoma nė lyginti su mūsiške; labai nedaug ir prokuratūros pareigūnų, jie ne visada gali imtis tyrimo iniciatyvos, o suimtųjų kvota būna trumpa, žodinė. Tačiau vargu ar kurioje kitoje šalyje nusikaltėlis taip retai lieka nenubaustas.

Mat visi žmonės įsitikinę, kad privalo pateikti įkalčių ir padėti suimti kaltinamąjį.

Būdamas Jungtinėse Valstijose, esu matęs, kaip vienoje grafystėje, kur buvo įvykdytas didelis nusikaltimas, gyventojai patys ėmė steigti komitetus, norėdami pagauti nusikaltėlį ir atiduoti teismui.

Europoje nusikaltėlis laikomas nelaimingu žmogum, kuris grumiasi su valdžios atstovais, gelbėdamas gyvybę; gyventojai savaip dalyvauja tose grumtynėse. Amerikoje nusikaltėlis laikomas žmonių priešu, ir jam nepakantūs visi žmonės.

Mano nuomone, vietiniai valdžios organai reikalingi visoms tautoms, bet labiausiai jie praverčia demokratinėms bendruomenėms.

Kai valdžia yra aristokratijos rankose, visados gali būti tikras, jog tvarka bus palaikoma ir esant laisvei.

Kai valdantieji sluoksniai bijo daug ką prarasti, jiems itin rūpi palaikyti tvarką.

Taip pat galima tvirtinti, jog aristokratijos valdomai šaliai negresia despotizmo pavojus, nes visada pakanka organizuotų jėgų, pasirengusių priešintis despotui.

Demokratija, neturinti vietinių valdžios organų, nėra apsaugota nuo panašių blogybių.

Kaip išmokyti pasinaudoti laisve ir didžių dalykų siekti minią, niekada nemokytą ja naudotis mažų dalykų labui?

Kaip priešintis tironijai krašte, kur kiekvienas individas yra silpnas ir kur individų nevienija jokie bendri interesai?

Tie, kurie bijo sumaišties, savivalės, ir tie, kurie baisisi neribota valdžia, turi sutartinai norėti, kad pamažu skleistųsi vietinės laisvės.

Beje, esu įsitikinęs, jog didžiausias pavojus užsimesti administracinės centralizacijos jungą gresia valstybėms, kurių santvarka demokratinė.

Tam yra daug priežasčių, bet svarbiausios štai šitos.

Nuolatinis tų šalių siekis — visą valstybinę valdžią sutelkti vienose rankose, kad ji tiesiogiai atstovautų tautai, nes kitaip būtų tik lygūs individai, suplakti į bendrą masę.

Tačiau kai vienai valdžiai suteikti visi vyriausybės įgaliojimai, labai sunku užgniaužti pagundą gilintis į valdymo detales, juo labiau kad ilgainiui vis gausėja progų tai daryti. Mes jau buvome panašių dalykų liudininkai Prancūzijoje.

Prancūzų revoliucija turėjo dvi priešingas tendencijas, kurių nedera painioti: viena palanki laisvei, kita palanki despotizmui.

Senojoje monarchijoje valdydavo vienas karalius. Žemesnioji valdžia būdavo pusiau sunaikinti buvusios vietinės valdžios likučiai. Tie vietiniai valdžios organai būdavo nesusiję vieni su kitais, blogai tvarkomi, dažnai absurdiški. Atsidūrę aristokratijos rankose, kartais jie tapdavo priespaudos įrankiu.

Revoliucija stojo ir prieš karaliaus, ir prieš vietinę valdžią. Ji vienodai neapkentė visko, kas buvo anksčiau, — ir absoliučios valdžios, ir to, kas galėjo sušvelninti jos griežtumą. Revoliucija siekė drauge ir respublikos, ir centralizacijos.

Tuo dvilypiu Prancūzų revoliucijos pobūdžiu sumaniai pasinaudojo absoliučios valdžios šalininkai. Matydami, kaip jie kovoja dėl vykdomosios valdžios centralizacijos, jūs manote, kad jie yra despotizmo šalininkai? Jokiu būdu, jie gina vieną didžiausių Revoliucijos laimėjimų (žr. *Paaiškinimai, K*). Taip galima būti ir liaudies draugu, ir liaudies teisių priešu; ir slaptu tironijos tarnu, ir ištikimu laisvės šalininku.

Aš lankiausi abiejose šalyse, ištobulinusiose vietinių laisvių sistemą, ir bandžiau klausytis tautą skaldančių partijų balsų.

Amerikoje sutikau žmonių, slapta besistengiančių savo šalyje sugriauti demokratines institucijas. Anglijoje susidūriau su žmonėmis, nuožmiai puolančiais aristokratiją. Tarp jų nepasitaikė nė vieno, kuris vietinių laisvių nebūtų laikęs dideliu gėriu.

Abiejose šalyse girdėjau valstybės trūkumus aiškinant gausybe įvairiausių priežasčių, bet niekada nesu girdėjęs tarp jų minint vietinių laisvių.

Girdėjau piliečius vardijant daugybę priežasčių, lėmusių jų tėvynės didybę ir klestėjimą, ir visi kaip vienas didžiausiu pranašumu ir svarbiausiu dalyku laikė vietines laisves.

Ar galiu patikėti, jog žmonės, taip griežtai pasiskirstę, kad nesutaria nei dėl tikėjimo tiesų, nei dėl politinių teorijų, vienodai vertina tą patį faktą, apie kurį gali geriausiai spręsti, nes jis kasdien jiems krinta į akis? Argi aš galėčiau patikėti, kad jie klysta?

Tik tautos, turinčios nedaug ar suvis neturinčios vietinės valdžios organų, gali neigti jų naudą; kitaip sakant, koneveikia tik tie, kurie to neišmano.

VI SKYRIUS

Apie teismo valdžią Jungtinėse Valstijose ir jos įtaką politinei santvarkai

Amerikos anglai išsaugojo tuos teismo valdžios bruožus, kurie jiems būdingi ir kitose valstybėse. — Bet jie suteikė teismo valdžiai didelę politinę galią. — Kaip? — Kuo amerikiečių teismų sistema skiriasi nuo visų kitų. — Kodėl Amerikos teisėjai turi teisę įstatymus laikyti nekonstituciniais? — Kaip Amerikos teisėjai naudojasi ta teise? — Įstatymų leidėjų atsargumo priemonės, kad nebūtų piktnaudžiaujama ta teise.

Laikau savo pareiga bent viename skyriuje aptarti teismo valdžią. Jų politinė svarba tokia didelė, jog, man regis, tik ją sumenkinčiau, jei kalbėčiau apie juos probėgomis.

Konfederacijų būta ne tik Amerikoje; respublikų esama ne tik Naujojo Pasaulio pakrantėse; atstovaujamoji valdžios organų sistema įteisinta daugelyje Europos šalių, bet nesu tikras, jog kuri nors pasaulio tauta būtų ligi šiol šitaip sutvarkiusi teisinės valdžios sistemą, kaip Amerika.

Jungtinėse Valstijose užsieniečiui sunkiausia perprasti teismų sistemą. Jam atrodo, jog nėra tokio politinio įvykio, kuris apsieitų nesišaukiant teisėjo, todėl, savaime suprantama, peršasi išvada, jog Jungtinėse Valstijose teisėjas yra viena pagrindinių politinių jėgų. Tačiau, pradėjęs nagrinėti teismų sandarą, iš pirmo žvilgsnio jis pastebi tik teismams būdingas funkcijas ir procedūras. Jam atrodo, jog teisėjas tik atsitiktinai kišasi į valdžios reikalus, tačiau tas atsitiktinumas kartojasi kasdien.

Kai Paryžiaus parlamentas, padaręs pastabų, atsisakė patvirtinti edikta arba kai savo posėdyje privertė atgailauti nesąžiningą pareigūną, buvo akivaizdu, jog tai veikiančios teisminės valdžios politinis aktas. Tačiau Jungtinėse Valstijose nieko panašaus nebūna.

Amerikiečiai išsaugojo visas teisminei valdžiai būdingas funkcijas ir tiksliai nubrėžė jos veiklos ribas.

Visose valstybėse pirmoji ir pagrindinė teisėjo funkcija — būti arbitru. Kad teismas galėtų pradėti veiklą, reikia konfliktinės situacijos — ginčo. Tik sudarius bylą, teisėjas pradeda vykdyti savo funkcijas. Kol įstatymas neduoda pagrindo situaciją laikyti ginču, teisėjas negali jos nagrinėti. Ginčo esama, bet teisėjas tartum to nepastebi. Kai teisėjas, nagrinėdamas bylą, ima kritikuoti įstatymą, kuris susijęs su ta byla, jis praplečia savo įgaliojimų ribas, bet jų neperžengia, nes jam reikia vienaip ar kitaip aptarti įstatymą, kad būtų galima išspręsti bylą. Tačiau, reikšdamas nuomonę apie įstatymą, nesusijusį su nagrinėjama byla, jis peržengia savo kompetencijos ribas ir įsibrauna į įstatymų leidžiamosios valdžios sritį.

Teismo organų antroji funkcija — pareikšti nuomonę apie konkrečius atvejus, bet ne apie bendro pobūdžio principus. Kai teisėjas, spręsdamas kokį nors konkretų privatų klausimą, griauna bendro pobūdžio teiginį, įsitikinęs tuo, jog, paneigus kiekvieną to teiginio išvadą, ir pats teiginys bus nevaisingas, jis neperžengia įprastų savo veiklos ribų, bet kai teisėjas ima svarstyti kokį bendro pobūdžio teiginį ir griauti jį, nesiremdamas byla, jis viršija įgaliojimus, kurie teisėjui suteikti pagal visų tautų susitarimą, ir tampa svarbesnis, gal net naudingesnis už teismo pareigūną, bet drauge paliauja atstovavęs teisminei valdžiai.

Teismo organų trečioji funkcija yra ta, kad jie gali imtis teisminių veiksmų tik tada, kai į juos kreipiamasi, arba, pasak teisininkų, kai jiems pareiškiamas ieškinys. Ta funkcija nėra tokio bendro pobūdžio kaip dvi kitos. Tačiau, nepaisant kai kurių išimčių, mano nuomone, ji laikytina esmine. Teismo organai patys savaime inertiški; kad jie pradėtų veikti, reikia paleisti juos į darbą. Jiems pranešama apie nusikaltimą, ir jie nubaudžia nusikaltėlį; prašomi ištaisyti neteisybę, ją ištaiso; jiems pakišamas dokumentas — jį išaiškina; bet patys savaime neieško nusikaltėlių, nekelia į viešumą neteisybių ir nenagrinėja faktų. Teismo organai tam tikra prasme nusižengtų savo inertiškai prigimčiai, jeigu patys imtųsi iniciatyvos ir pasiskelbtų įstatymų vertintojais.

Amerikiečiai išsaugojo tuos tris skiriamuosius teismo organų požymius. Amerikos teisėjai skelbia nutartį tik esant ieškiniui. Jie nagrinėja tik atskirus atvejus ir niekad nesiima teisminių veiksmų, kol nepareikštas ieškinys.

Tad Amerikos teisėjas niekuo nesiskiria nuo kitų šalių teisėjų. Tačiau jis turi didelę politinę galią.

Kodėl taip yra? Jis veikia toje pačioje srityje, naudojasi tomis pačiomis priemonėmis kaip kiti teisėjai. Kodėl jis turi tokią galią, kokios neturi kiti?

Vienintelė priežastis yra ta, jog amerikiečiai suteikė teisėjui teisę skelbiant sprendimus remtis daugiau *konstitucija* negu *įstatymais*. Kitaip sakant, leido nesivadovauti įstatymais, kurie, jo nuomone, prieštarauja konstitucijai.

Žinau, jog tokios teisės kartais reikalaudavo kitų šalių teismai, bet ji niekad jiems nebuvo suteikta. Amerikoje ją pripažįsta visi valdžios organai; nei viena partija, net nei vienas žmogus jos neginčija.

Tai galima paaiškinti pačiu Jungtinių Valstijų konstitucijų principu.

Prancūzijos Konstitucija neliečiama ar bent jau tokia laikoma. Jokia valdžia nieko negali joje keisti; tokia yra nusistovėjusi teorija (žr. *Paaiškinimai, L*).

Anglijoje parlamentui pripažįstama teisė keisti konstituciją. Taigi Anglijos konstitucija gali nuolat keistis, veikiau jos išvis nėra kaip tokios. Būdamas įstatymų leidybos organas, parlamentas drauge yra ir konstitucijos priėmimo organas (žr. *Paaiškinimai, M*).

Amerikoje politinės teorijos paprastesnės ir racionalesnės.

Valstijos konstitucija nėra laikoma nekintama — kaip kad Prancūzijos; jos negali keisti įprastiniai valstybinės valdžios organai kaip Anglijoje. Tai ypatingas įstatymų sąvadas, kuris, išreikšdamas visos tautos valią, įpareigoja jo laikytis tiek įstatymų leidėjus, tiek paprastus piliečius, bet tautos valia gali būti keičiamas pagal nustatytą tvarką ir iš anksto numatytais atvejais.

Taigi Amerikos Konstitucija gali keistis, bet, kol galioja, ji yra visų valdžių šaltinis. Joje glūdi viešpataujanti jėga.

Nesunku pastebėti, kaip visi tie skirtumai trijose minėtose šalyse daro įtaką teismo organų padėčiai ir teisėms.

Jei Prancūzijoje teismai galėtų nesilaikyti įstatymų, remdamiesi tuo, kad šie prieštarauja konstitucijai, valdžia, įgaliota priimti konstituciją, iš tikrųjų būtų jų rankose, nes tik jie vieni turėtų teisę aiškinti konstituciją, kurios teiginių niekas negali pakeisti. Taigi jie užimtų tautos vietą ir viešpatautų visuomenėje tiek, kiek leistų tai daryti kiekvienai teisminei valdžiai būdingas bejėgiškumas.

Žinau, jog, neduodami teisėjams teisės įstatymus skelbti nekonstituciniais, įstatymų leidybos organui mes netiesiogiai suteikiame galią keisti konstituciją, nes nebelieka teisinės užkardos, kuri jį sulaikytų. Bet verčiau galią keisti konstituciją suteikti žmonėms, netobulai atstovaujantiems tautos valiai, negu žmonėms, atstovaujantiems tik patiems sau.

Būtų dar neprotingiau anglų teisėjams suteikti teisę priešintis įstatymų leidybos organo valiai, nes parlamentas, leidžiantis įstatymus, taip pat priima konstituciją, — vadinasi, jokiu būdu negalima skelbti nekonstituciniu įstatymo, kuriam suteikia galią trys valdžios: karalius, Lordų ir Bendruomenių Rūmai.

Nė vienas tų dviejų teiginių netinka Jungtinėms Valstijoms.

Jungtinėse Valstijose konstitucija turi tokią pat galią ir įstatymų leidėjams, ir paprastiems piliečiams. Taigi ji yra pagrindinis įstatymas ir negalėtų būti įstatymu keičiama. Vadinasi, teisinga, kad teismai pirmiausia turi laikytis konstitucijos, o ne visų kitų įstatymų. Tokia tat teisminės valdžios esmė: kiekvieno teisėjo natūrali teisė — iš visų legalių priemonių (normatyvinių aktų) pasirinkti tas, kurios labiausiai susijusios su jo darbu.

Prancūzijoje Konstitucija taip pat yra pagrindinis įstatymas, ir teisėjai privalo ja remtis skelbdami sprendimus, tačiau, naudodamiesi ta teise, jie neišvengiamai pamina kitą, daug šventesnę teisę, tai yra teisę visuomenės, kurios vardu jie veikia. Šiuo atveju paprastų žmonių interesai turi nusileisti valstybės interesams.

Amerikoje, kur tauta, keisdama Konstituciją, visada gali priversti teismo pareigūnus laikytis įstatymo, toks pavojus negresia. Šiuo požiūriu politika neprasilenkia su logika, tad ir tauta, ir teisėjas nepraranda privilegijų.

Jungtinių Valstijų teisme kuriai nors šaliai remiantis įstatymu, teisėjas gali paskelbti, kad įstatymas prieštarauja Konstitucijai, ir atsisakyti jį taikyti. Tai vienintelė ypatinga amerikiečių teismo pareigūno galia, bet ji turi didelę politinę įtaką.

Iš tikrųjų yra labai mažai įstatymų, kurie dėl savo pobūdžio ilgesnį laiką nenagrinėjami teisme, nes tik nedaugelis iš jų neliečia asmens interesų, ir kuriais bylininkai negali arba neturi teisės remtis teismo procese.

Taigi, teisėjui atsisakius taikyti kurį nors įstatymą nagrinėjamai bylai, šis įstatymas tą pačią akimirką netenka dalies moralinio poveikio.

8.-802

Tie, kurių teises jis pažeidžia, bemat suvokia, jog įmanoma išvengti priedermės jam paklusti; bylų daugėja, ir įstatymas ilgainiui netenka galios. Tada būna dvi išeitys: arba tauta keičia konstituciją, arba įstatymų leidžiamoji valdžia atšaukia įstatymą.

Taigi amerikiečiai savo teismams yra suteikę milžinišką politinę galią; bet, įgaliodami juos grumtis su įstatymais tik teisminėmis priemonėmis, jie gerokai sumažino tos galios grėsmę.

Jei teisėjas galėtų kritikuoti įstatymus teoriškai, jei galėtų imtis iniciatyvos ir savo nuožiūra kontroliuoti įstatymų leidybą, jis atliktų svarbų vaidmenį politinėje arenoje: tapęs kokios partijos lyderiu arba priešininku, sutelktų kraštą skaldančias aistras ir įtrauktų jas į politinę kovą. Tačiau, nagrinėdamas bylą ir triuškindamas nelabai aiškų kokio įstatymo teiginį, teisėjas iš dalies nuslepia nuo visuomenės savo kritikos svarbą. Savo nuosprendžiu jis turi tikslą pažeisti asmeninius žmogaus interesus; įstatymas pažeidžiamas tik atsitiktinai.

Beje, šitaip sukritikuotas įstatymas nėra sugriaunamas; jo moralinis poveikis sumažėja, bet faktinis poveikis tebegalioja. Tik ilgainiui, jurisprudencijos tolydžio triuškinamas, jis nebetenka galios.

Be kita ko, nesunku suvokti, jog, asmeniniais sumetimais iškeliant įstatymų trūkumus, įstatymo nagrinėjimą teisme glaudžiai siejant su kokios bylos nagrinėjimu, įstatymų leidyba susilaukia palyginti griežtos kritikos. Esant tokiai sistemai, įstatymui leidybai negresia kasdienis partijų puolimas. Įstatymų leidėjo klaidos atskleidžiamos paklusus realiam poreikiui: remiamasi pozityviu ir dėmesio vertu faktu, nes juo turi būti grindžiamas bylos nagrinėjimas.

Nežinau, ar tokia amerikiečių teisminė veikla, būdama palanki viešajai tvarkai, drauge yra palanki laisvei.

Jei teisėjas galėtų kritikuoti įstatymų leidėjus tik atvirai, akis į akį, neretai jis bijotų tai daryti; o kai kada, partinių interesų pastūmėtas, išdrįstų juos kritikuoti kasdien. Atsitiktų taip, jog įstatymai, kuriuos priėmė silpna valdžia, būtų kritikuojami, o būtų aklai laikomasi tų įstatymų, kurie priimti stiprios valdžios; tai yra įstatymai būtų dažnai kritikuojami tada, kai būtų naudingiau jų laikytis, ir gerbiami tada, kai būtų lengva engti jų vardu.

Tačiau amerikiečių teisėjas išstumiamas į politinės veiklos areną prieš jo valią. Jis nagrinėja įstatymą tik todėl, jog turi nagrinėti bylą ir negali išsisukti nuo šios pareigos. Politinis klausimas, kurį teisėjui

reikia išspręsti, siejasi su bylininkų interesais, ir, jį apeidamas, jis nusižengtų teisingumui. Tik stropiai atlikdamas jam patikėtas teisėjo pareigas, jis atlieka ir piliečio priedermę. Tiesa, šitokia teisminė įstatymų peržiūra, teismuose nagrinėjant bylą, neaprėpia visų be išimties įstatymų, nes esama ir tokių, kurių niekada neprireikia teismo procesu vadinamo civilinio ginčo metu. O gali atsitikti ir taip, kad, iškilus tokiam ginčui, neatsiras norinčių pareikšti ieškinį.

Amerikiečiai dažnai susiduria su tokiu keblumu, bet tenkinasi ta pačia netobula priemone, baimindamiesi, kad vienaip ar kitaip teismams nesuteiktų pavojingos galios.

Apribota Amerikos teismų galia skelbti įstatymus nekonstituciniais — viena patikimiausių užtvarų, sukurtų prieš politinių jėgų tironiją.

KITI ĮGALIOJIMAI, SUTEIKTI AMERIKIEČIŲ TEISĖJAMS

Jungtinėse Valstijose visi piliečiai turi teisę valstybės pareigūną apskųsti paprastam teismui. — Kaip jie naudojasi ta teise? — VIII metų Prancūzijos Konstitucijos 75 straipsnis. — Amerikiečiams ir anglams nesuvokiama to straipsnio prasmė.

Aš nežinau, ar reikia sakyti, kad tokioje laisvoje šalyje kaip Amerika visi piliečiai turi teisę apskųsti valstybės pareigūnus paprastam teismui ir kad visi teisėjai gali nuteisti valstybės pareigūnus, nes tai savaime suprantamas dalykas.

Leisti teismams bausti vykdomosios valdžios atstovus, nusižengusius įstatymui, — jokia privilegija. Priešingai, jeigu teismai turėtų juos ginti, iš jų būtų atimta natūrali teisė.

Aš nemanau, jog, padarant visus pareigūnus atsakingus teismui, Jungtinėse Valstijose būtų buvęs susilpnintas vyriausybės mechanizmas.

Priešingai, man pasirodė, jog taip elgdamiesi amerikiečiai paskatino dar labiau gerbti vykdomosios valdžios pareigūnus, kuriems nieko kita nebeliko, kaip stengtis išvengti kritikos.

Taip pat nesu pastebėjęs, kad Jungtinėse Valstijose būtų populiarūs politiniai procesai, ir tai puikiai suprantama. Kiekvienas procesas vi-

sada yra sudėtingas ir brangiai kainuoja. Lengva apkaltinti valstybės veikėją laikraščiuose, bet, norint jį paduoti į teismą, reikia turėti rimtų įkalčių. Kad pareigūnas būtų patrauktas į teismą, reikia pagrįsto skundo, o pareigūnai, bijodami teismo, vengia duoti kokią nors dingstį skundui.

Tai nepriklauso nuo amerikiečių įtvirtintos respublikos tipo valstybės formos, nes tie patys dalykai Anglijoje gali dėtis kasdien.

Tiedvi tautos nesitikėjo išsaugoti savo nepriklausomybę, leisdamos teisti aukščiausiosios valdžios atstovus. Jos manė, kad laisvę galima užtikrinti veikiau nedideliais procesais, su kuriais kasdien supažindinami piliečiai, negu milžiniškais procesais, kurie niekad nekeliami arba keliami per vėlai.

Viduramžiais, kai būdavo labai sunku pagauti nusikaltėlius, teisėjai, sučiupę vieną kitą, siaubingai kankindavo tuos nelaimėlius, bet jų dėl to nė kiek nemažėjo. Vėliau buvo įsitikinta, jog, tapęs patikimesnis ir švelnesnis, teisingumas drauge pasidarė daug veiksmingesnis.

Amerikiečių ir anglų nuomone, į savivalę ir tironiją reikia žiūrėti kaip į vagystę, taigi palengvinti sąlygas pareikšti ieškinį ir sušvelninti bausmę.

Prancūzijos Respublikos VIII metais pasirodė Konstitucija, kurios 75 straipsnis skelbė: „Aukščiausiosios valdžios atstovai, išskyrus ministrus, gali būti patraukti atsakomybėn už veiksmus, susijusius su jų pareigomis, tik Valstybės Tarybos sprendimu; tuo atveju ieškinys keliamas paprastame teisme“ [1].

VIII m. Konstitucija atgyveno, bet 75 straipsnis išliko ir dabar vis dar cituojamas, atremiant pagrįstus piliečių nusiskundimus.

Daugsyk esu bandęs amerikiečiams ir anglams išaiškinti to 75 straipsnio prasmę, ir visada man būdavo labai sunku tai padaryti.

Pirmiausia jie įsivaizdavo, jog Prancūzijos Valstybės Taryba — lyg didelis teismas pačiame karalystės vidury; o tai, kad visi ieškovai iš pradžių siunčiami tenai, atrodė tartum tironijos apraiška.

Bet kai aš bandydavau jiems paaiškinti, jog Valstybės Taryba —

---

[1] [Plg. L. Duguit, H. Monnier, R. Bonnard. *Les Constitutions et les principales Lois politiques de la France depuis 1789* (Prancūzijos konstitucijos ir pagrindiniai politiniai įstatymai nuo 1789 m.), 7-as leidimas, Paryžius, 1952, p. 116.]

anaiptol ne teismo organas tikrąja to žodžio prasme, bet vykdomosios valdžios organas, kurio nariai priklauso nuo karaliaus, tad karalius, naudodamasis savo aukščiausiąja galia, įsako vienam savo valdinių, vadinamam prefektu, nusižengti teisybei, o paskui, naudodamasis aukščiausiąja galia, įsako kitam savo valdiniui, vadinamam valstybės patarėju, neleisti nubausti pirmojo; kai jiems papasakojau, kaip dėl valdovo įsakymo nukentėjęs pilietis buvo priverstas kreiptis į tą patį valdovą, prašydamas leidimo šauktis teisingumo, jie atsisakė tikėti tokiomis nesąmonėmis ir apšaukė mane melagiu ir neišmanėliu.

Senosios monarchijos laikais dažnai atsitikdavo, jog parlamentas paskelbdavo nutarimą suimti nusikaltusį valstybės pareigūną. Kartais įsikišdavo pats karalius ir įsakydavo nutraukti procesą. Tokiu atveju despotizmas reikšdavosi atvirai, ir tai buvo jėga, kuriai paklūstama.

Mes nutolome nuo mūsų tėvų pasiekto tikslo, nes leidome dangstytis teisingumu ir įstatymo vardu aukoti tai, kas vien smurtu iš jų būdavo išplėšiama.

VII SKYRIUS

Apie politinę jurisdikciją Jungtinėse Valstijose

Ką turi galvoje autorius, sakydamas „politinė jurisdikcija"? — Kaip politinė jurisdikcija suprantama Prancūzijoje, Anglijoje, Jungtinėse Valstijose. — Amerikoje teisėjas, politinės jurisdikcijos atstovas, nagrinėja tik valstybinės valdžios pareigūnų bylas. — Jis veikiau atšaukia pareigūnus, negu skiria jiems bausmes. — Politinis teismas — įprasta vyriausybės priemonė. — Politinis teismas, toks kaip Jungtinėse Valstijose, nors ir būdamas negriežtas, o gal kaip tik dėl to, yra labai galingas ginklas daugumos rankose.

Sakydamas „politinė jurisdikcija", turiu galvoje sprendimus, kuriuos skelbia aukščiausiasis valdžios organas, laikinai turintis teismo funkcijas.

Absoliutinei valdžiai nėra reikalo suteikti jurisdikcijai kokių nors ypatingų formų; valdovas, kurio vardu vykdomas teisingumas, būdamas teismų kaip ir visa ko šeimininkas, vienintele garantija laiko savo paties valdžią. Jis gali nebent baimintis, kad jo valios vykdytojai nesilaikys teisingumo formalumų ir, užuot sustiprinę jo valdžią, nuplėš jai šlovę.

Tačiau daugelyje laisvų kraštų, kur dauguma niekada negali teismams daryti tokios įtakos, kokią daro absoliutus valdovas, kartais būtina teisminę valdžią laikinai atiduoti į pačių visuomenės atstovų rankas. Kur kas geriau šitaip laikinai suplakti valdžias, negu pažeisti būtiną vyriausybės vienovės principą. Anglija, Prancūzija, Jungtinės Valstijos įstatymais įtvirtino politinę jurisdikciją; įdomu panagrinėti, ką tuo laimėjo tos trys didžiosios tautos.

Anglijoje ir Prancūzijoje Perų rūmai sudaro aukščiausiąjį šalies baudžiamąjį teismą[1]. Jis nenagrinėja visų politinių nusižengimų, bet gali nagrinėti visus.

---

[1] Anglijos Perų rūmai taip pat yra aukščiausiasis apeliacinis teismas ir nagrinėja kai kurias civilines bylas. Žr. Blackstone, kn. 3, IV sk. [*Commentaries on the Laws of England*, London, 1809, t. 3, p. 57].

Šalia Perų Rūmų yra kiti politinės valdžios organai, turintys įkaltinimo teisę. Vienintelis skirtumas tarp abiejų šalių šiuo požiūriu tas: Anglijoje Bendruomenių Rūmų nariai gali kaltinti Lordų Rūmuose ką tinkami, o Prancūzijoje deputatai gali traukti atsakomybėn tiktai karaliaus ministrus.

Beje, abiejose šalyse Perų Rūmai naudojasi visu Baudžiamuoju kodeksu, prireikus bausti nusižengėlius.

Jungtinėse Valstijose, kaip ir Europoje, viena iš dviejų įstatymų leidybos organo atšakų turi teisę apkaltinti, kita — nuteisti. Atstovai įkaltina kaltinamąjį, o Senatas jį baudžia.

Tačiau Senatui *pateikti medžiagą* gali tik *Atstovų Rūmų nariai*, o Atstovų Rūmų nariai gali įkaltinti tik *valstybės pareigūnus*. Taigi Senato kompetencija kur kas siauresnė negu Prancūzijos Perų Rūmų, o Atstovų Rūmų nariai turi didesnę įkaltinimo teisę negu Prancūzijos deputatai.

Bet didžiausią skirtumą tarp Amerikos ir Europos sudaro štai kas: Europoje politiniai teismai gali taikyti visus Baudžiamojo kodekso straipsnius, o Amerikoje, atėmus iš kaltinamojo valstybės tarnautojo statusą ir paskelbus, jog ateityje jis nebegalės eiti jokių valstybinių pareigų, pasibaigia politinių teismų teisės, ir savo darbą pradeda paprastas teismas.

Tarkime, jog Jungtinių Valstijų prezidentas įvykdė valstybės išdavystę.

Atstovų Rūmai jį įkaltina, Senatas paskelbia jo atstatydinimą. Paskui jis stoja prieš teismą, ir tas vienintelis gali atimti jam arba laisvę, arba gyvybę.

Tatai galutinai išaiškina mums rūpimą temą.

Įstatymais įtvirtindami politinį teismą, europiečiai norėjo prigriebti didžiuosius nusikaltėlius, kad ir kokios kilmės ar rango jie būtų, kad ir kokią valstybinę valdžią turėtų. Tam tikslui jie laikinai suteikė visas teismų prerogatyvas aukščiausiajam valstybinės valdžios organui.

Taigi įstatymų leidėjas virto teismo pareigūnu, galinčiu nustatyti nusikaltimą, jį įvertinti ir už jį skirti bausmę. Suteikdamas jam teisėjo teises, įstatymas taip pat suteikė jam visus įgaliojimus ir įpareigojo stropiai laikytis visų teisingumo vykdymo formalumų.

Prancūzijos ar Anglijos politinis teismas, patraukdamas atsakomybėn valstybės pareigūną ir paskelbdamas jam nuosprendį, drauge pašalina jį iš pareigų ir gali uždrausti ateityje eiti tokias pareigas, tačiau

šiuo atveju atstatydinimas ir draudimas eiti valstybines pareigas yra nuosprendžio rezultatas, o ne pats nuosprendis.

Tad Europoje politinis teismas — veikiau teisminis aktas negu administracinė priemonė.

O Jungtinėse Valstijose — priešingai, ir nesunku įsitikinti, jog ten politinis teismas — veikiau administracinė priemonė negu teisminis aktas.

Tiesa, Senato nuosprendis yra teisminis savo forma; skelbdami jį, senatoriai priversti laikytis procedūros iškilmingumo ir tradicijų. Jis yra teisminis ir motyvais, kuriais remiamasi; juk Senatas savo sprendimą turi pagrįsti bendrosios teisės pažeidimo faktu. Tačiau šio sprendimo esmė yra administracinė.

Jei Amerikos įstatymų leidėjai būtų iš tikrųjų turėję tikslą aukščiausiajai valstybės valdžiai suteikti didelę teisminę galią, jie nebūtų apriboję jos veiklos vien valstybės pareigūnų veikla, nes patys pavojingiausi valstybės priešai paprastai neina jokių pareigų; tai ypač akivaizdu respublikose, kur partijų įtaka yra stipriausia ir kur didžiausią galią dažniausiai turi tie, kurie neturi jokios teisėtos valdžios.

Jei Amerikos įstatymų leidėjai būtų norėję pačiai visuomenei suteikti tokią teisę užkirsti kelią valstybiniams nusikaltimams, kokią turi teismai, gąsdinantys bausmėmis, jie būtų leidę politiniams teismams pasinaudoti visomis Baudžiamajame kodekse numatytomis priemonėmis, tačiau įdavė jiems toli gražu netobulą ginklą, kuriuo neįmanoma įveikti pavojingiausių nusikaltėlių. Juk tas, kuris kėsinasi sulaužyti pačius įstatymus, menkai tepaiso nuosprendžių, atimančių teisę užimti valstybines pareigas.

Tad pagrindinis Jungtinių Valstijų politinio teismo tikslas — atimti valdžią iš to, kuris ja piktnaudžiauja, ir neleisti tam piliečiui ateityje vėl ją atgauti. Tai, kaip matome, administracinis aktas, kuriam suteiktas teismo nuosprendžio iškilmingumas.

Amerikiečiai yra sukūrę mišrią sistemą: administracinis nušalinimas nuo užimamų pareigų atliekamas laikantis visų politinio teismo formalumų, o politinei jurisdikcijai nevalia taikyti savo griežčiausių nuobaudų.

Šitai turint galvoje, viskas išsirikiuoja darnia seka; darosi aišku, kodėl pagal Jungtinių Valstijų konstitucijas visi civiliniai valstybės pareigūnai priskirti Senato jurisdikcijai, bet ji negalioja karininkams,

nors jų nusikaltimai daug grėsmingesni. Amerikos civilinėje administracijoje, galima sakyti, beveik nėra atšaukiamų pareigūnų: vieni yra nekeičiami, kiti vykdo savo įgaliojimus pagal mandatą, kurio negalima panaikinti. Tad, norint atimti iš jų įgaliojimus, reikia juos visus teisti. O karininkai priklauso nuo valstybės vadovo, kuris pats yra civilinis pareigūnas. Teisiant valstybės vadovą, drauge nukenčia visi karininkai [2].

Palyginę, kokių rezultatų duoda ar gali duoti Amerikos ir Europos sistemos, pastebime taip pat ne ką mažesnius skirtumus.

Prancūzijoje ir Anglijoje politinė jurisdikcija laikoma ypatingu ginklu, kuriuo visuomenė privalo naudotis tik norėdama apsisaugoti nuo didelių pavojų.

Negalima neigti, kad politinė jurisdikcija, tokia, kaip ji suprantama Europoje, nepažeidžia konservatyvaus valdžių atskyrimo principo ir nekelia nuolatinės grėsmės žmonių laisvei ir gyvybei.

Politinė jurisdikcija Jungtinėse Valstijose tik netiesiogiai nukreipta prieš valdžių atskyrimo principą; ji nekelia jokio pavojaus piliečių gyvenimui, nekybo, kaip Europoje, virš visų galvų, nes grūmoja tik tiems, kurie, apsiimdami eiti valstybines pareigas, iš anksto susitaiko su griežtais reikalavimais.

Ji ne tokia baisi ir ne tokia veiksminga.

Todėl Jungtinių Valstijų įstatymų leidėjai laikė ją ne visagaliu vaistu nuo didžių visuomenės blogybių, bet įprastine vyriausybės priemone.

Šiuo požiūriu visuomenei ji iš tikrųjų turi mažesnę įtaką Amerikoje negu Europoje. Kalbant apie politinę jurisdikciją ir jos nuosprendžius, gali suklaidinti tariamas Amerikos įstatymų leidėjų atlaidumas. Pirmiausia reikia įsidėmėti, jog Jungtinėse Valstijose teismas, skelbiantis nuosprendžius, sudarytas iš tų pačių žmonių ir veikiamas tų pačių įtakų, kaip ir kaltinimo teisę turintis organas, o tai beveik neišvengiamai sukursto kerštaujančių partijų aistras. Jungtinių Valstijų politinių teismų teisėjai negali skelbti tokių griežtų nuosprendžių kaip jų kolegos Europoje, užtat yra mažiau galimybių būti jų išteisintiems. Bausmė ne tokia baisi, bet sunkiau jos išvengti.

Steigdami politinius teismus, europiečiai turėjo tikslą *nubausti*

---

[2] Karininko nevalia pažeminti laipsniu, bet galima nušalinti jį nuo vadovavimo.

kaltininkus, o amerikiečiai — *atimti iš jų valdžią*. Politinis teismas Jungtinėse Valstijose yra savotiška prevencinė priemonė. Teisėjas neprivalo labai tiksliai apibūdinti nusikaltimo.

Nėra nieko baisesnio už vadinamųjų politinių nusikaltimų miglotus apibrėžimus Amerikos įstatymuose. „Nusikaltimai, kuriais remiantis skelbiamas nuosprendis prezidentui (sakoma Jungtinių Valstijų Konstitucijoje, I straipsnis, 4 skirsnis*), yra valstybės išdavystė, korupcija arba kiti valstybės masto nusikaltimai ir nusižengimai". Daugelis valstijų konstitucijų dar miglotesnės.

„Valstybės pareigūnai bus teisiami už nusikalstamą elgesį ir blogą pareigų vykdymą", — sakoma Massachusettso Konstitucijoje[3]. „Visi pareigūnai, sukėlę pavojų valstijai blogu pareigų vykdymu, korupcija arba kitais nusižengimais, gali būti deputatų rūmų įkaltinti", — sakoma Virginijos Konstitucijoje. Kai kuriose konstitucijose apskritai neapibūdinami jokie nusikaltimai, kad valstybės pareigūnai jaustų neribotą atsakomybę[4].

Tačiau kaip tik dėl to savo švelnumo Amerikos įstatymai stačiai pasibaisėtini.

Europoje, kaip matėme, pareigūno atstatydinimas ir draudimas ateityje eiti valstybines pareigas — tik bausmės rezultatas, o Amerikoje tai pati bausmė. Iš to darome išvadą: Europoje politiniai teismai turi siaubingas teises, bet kartais nemoka jomis naudotis; retsykiais jie net nebaudžia kaltinamojo, bijodami per griežtai nubausti. O Amerikoje teismas nedvejodamas skiria tokią bausmę, kuri nešiurpina žmonijos: nuteisti politinį priešą mirti, siekiant atimti iš jo valdžią, — daugeliui atrodo siaubinga žmogžudystė; paskelbti priešininką netinkamu turėti tą valdžią ir ją atimti, paliekant jam laisvę ir gyvybę, — gali atrodyti tarsi garbingos kovos rezultatas.

Tačiau tas lyg ir švelnus nuosprendis nė kiek ne mažesnė nelaimė daugeliui tų, kuriems jis skelbiamas. Valstybės masto nusikaltėliams tas bergždžias griežtumas, be abejo, vieni niekai, bet paprastiems žmonėms tai būtų baisus nuosprendis, sugriaunantis jų gyvenimą, atimantis šlovę ir pasmerkiantis gėdingai dykystei, baisesnei už mirtį.

[3] I skyrius, VIII straipsnis, 2 skirsnis.

[4] Žr. Illinois'o, Maine'o, Connecticuto ir Georgijos konstitucijas.

Tad Jungtinėse Valstijose politinė jurisdikcija visuomenės raidai daro tuo didesnę įtaką, kuo ji atrodo atlaidesnė. Ji neturi tiesioginio poveikio valdiniams, bet daugumą daro visiškais valdančiųjų šeimininkais; ji nesuteikia įstatymų leidybos organui neribotos valdžios, kuria tas galėtų pasinaudoti tik krizės metu, bet palieka jam saikingą ir tolygią galią, kuria jis gali naudotis kasdien. Kuo silpnesnė jėga, tuo patogiau ja naudotis, o kita vertus — ir lengviau piktnaudžiauti.

Drausdami politiniams teismams skirti teismines bausmes, amerikiečiai, man regis, bus numatę priemones veikiau prieš baisiausius įstatymų leidybos organo tironijos padarinius negu prieš pačią tironiją. Apskritai politinė jurisdikcija, tokia kaip Jungtinėse Valstijose, ko gero, bus pats baisiausias ginklas, įduotas į daugumos rankas.

Kai Amerikos respublikos pradės išsigimti, man regis, bus lengva tai pastebėti; pakaks tik pasidomėti, ar nedaugėja politinių teismų (žr. *Paaiškinimai, N*).

VIII SKYRIUS

APIE FEDERALINĘ KONSTITUCIJĄ

Ligi šiol aš kalbėjau apie kiekvieną valstiją kaip apie vienos visumos dalį ir aptariau įvairius mechanizmus, kuriuos piliečiai gali paleisti į darbą, taip pat jų naudojamas poveikio priemones. Tačiau visos tos valstijos, kurias apibūdinau kaip nepriklausomas, vis dėlto tam tikrais atvejais priverstos klausyti aukštesnės valdžios, tai yra visų Jungtinių Valstijų valdžios. Atėjo laikas panagrinėti, kokia suverenumo dalis atiduota Jungtinėms Valstijoms, ir greitosiomis peržvelgti federalinę Konstituciją [1].

FEDERALINĖS KONSTITUCIJOS ISTORIJA

Jungtinių Valstijų ištakos. — Sąjungos silpnumas. — Kongresas siūlo sudaryti Konstitucijos priėmimo organą. — Praslinkus dvejiems metams, paskelbiama nauja Konstitucija.

Trylika kolonijų, praėjusio šimtmečio pabaigoje drauge nusikračiusių Anglijos priespaudos, kaip jau minėjau, jungė ta pati kalba, tas pats tikėjimas, tie patys papročiai, beveik tie patys įstatymai; jos kovojo prieš bendrą priešą, tad suprantama, kodėl panoro susivienyti ir susilieti į vieną tautą.

Bet kiekviena jų, tebegyvendama skyrium ir turėdama savo vyriausybę, puoselėjo savo interesus, taip pat tradicijas ir baugėjosi tvirtos ir visapusiškos sąjungos, kuri kiekvienos jų reikšmę būtų pavertusi bendravalstybine reikšme. Todėl buvo dvi priešingos tendencijos: viena skatino Amerikos anglus vienytis, kita — skirtis.

Vykstant karui su motina tėvyne, viršų ėmė sąjungos principas. Ir

---

[1] Žr. Federalinės Konstitucijos tekstas.

nors įstatymai, kuriais remiantis buvo sudaryta sąjunga, turėjo trūkumų, vis dėlto jas siejo bendri ryšiai [2].

Tačiau, vos sudarius taiką, iškilo į paviršių įstatymų leidybos trūkumai: valstybė, rodės, tuoj sugrius. Kiekviena kolonija, gavusi nepriklausomybę, tapo visiškai suverenia respublika. Federalinė vyriausybė, savo pačios Konstitucijos pasmerkta bejėgiškumui ir nebepalaikoma visuotinio pavojaus grėsmės jausmo, pamatė, jog didžiosios Europos valstybės niekina jos vėliavą, juo labiau kad ji nebeįstengė atremti indėnų genčių antpuolių nei turėjo lėšų apmokėti skoloms, į kurias įklimpo Nepriklausomybės karo metu. Atsidūrusi prie pražūties slenksčio, ji oficialiai pasiskelbė esanti bejėgė ir pasiūlė sudaryti konstitucinės valdžios organą [3].

Jei Amerika kada nors bent kelioms akimirkoms buvo iškilusi į tokias šlovės aukštybes, kur ją amžinai regėti trokštų išdidumo kupini gyventojai ir mums įteigti šį vaizdą, šitai atsitiko tą didžią valandą, kai nacionalinė vyriausybė atsižadėjo valdžios.

Kiekvienas šimtmetis mums pateikia pavyzdžių, kaip tautos atkakliai grumiasi dėl nepriklausomybės. Beje, gerokai perdėtos amerikiečių pastangos nusikratyti anglų jungo. Nutolusios nuo priešo per 2800 jūrmylių (1300 ljė), padedamos galingo sąjungininko, Jungtinės Valstijos laimėjo pergalę veikiau dėl savo padėties negu dėl savo armijos šaunumo ar piliečių patriotizmo. Kas drįstų palyginti Amerikos karą su Prancūzų revoliucijos laikų karais arba amerikiečių pastangas su mūsų pastangomis, kai Prancūzija, puolama visos Europos, be pinigų, be kreditų, be sąjungininkų, bloškė atremti priešo dvidešimtąją dalį gyventojų, viena ranka slopindama gaisrą, liepsnojantį viduje, kita mosuodama deglu? Tačiau žmonijos istorijoje dar nebuvo girdėta, kad didi tauta, savo įstatymų leidėjų perspėta, jog nebesisuka valdžios vairas, ramiai ir drąsiai nukreiptų žvilgsnį į save, išmatuotų negandos dydį, palauktų dvejus metus, stengdamasi laisvalaikiu atrasti vaistą, o tą

[2] Žr. 1778 m. Pirmosios konfederacijos straipsniai. Tą federalinę Konstituciją visos valstijos priėmė tik 1781 m.
Žr. taip pat tos Konstitucijos analizę: *The Federalist*, Nr. 15—22, ir M. Story. *Commentaries on the Constitution of the United States*, p. 85—115. [Tocqueville'is mini sutrumpintą leidimą — Boston, 1833.]

[3] Tą pareiškimą Kongresas paskelbė 1787 m. vasario 21 [plg. Story. *Commentaries*, p. 107].

vaistą suradus, savo noru imtų gydytis, idant dėl tos ligos žmonija nepralietų nei vienos ašaros, nei lašo kraujo.

Atsiskleidus pirmosios federalinės Konstitucijos trūkumams, jau buvo nuslūgusios revoliucijos sužadintos politinės aistros, bet dar buvo gyvi visi didieji žmonės, kuriuos toji sumaištis iškėlė. Tai dviguba Amerikos sėkmė. Negausi grupė[4], įsipareigojusi sudaryti antrąją konstituciją, subūrė pačius šviesiausius Naujojo Pasaulio protus ir tauriausias širdis. Jiems vadovavo George'as Washingtonas.

Po ilgų ir vaisingų svarstymų ta nacionalinė komisija pagaliau pateikė tautai pagrindinius įstatymus, kuriais ligi šiol vadovaujamasi Jungtinėse Valstijose. Visos valstijos priėmė juos viena po kitos[5]. Po dvejų tarpuvaldžio metų, 1789 m., pradėjo eiti savo pareigas naujoji federalinė vyriausybė. Tad Amerikos revoliucija pasibaigė kaip tik tuo metu, kai prasidėjo mūsiškė.

Federalinės Konstitucijos turinys

Federalinės ir valstijų vyriausybių pasidalijimas valdžia. — Valstijos vyriausybė remiasi bendrąja teise, o federalinė — išimtine.

Pirmasis sunkumas amerikiečiams iškilo tada, kai reikėjo padalyti valdžią taip, kad valstijos, sudarančios Sąjungą, ir toliau tvarkytųsi pačios, rūpindamosi vidaus gerove, ir kad visa tauta, atstovaujama Sąjungos, išliktų vieninga ir rūpintųsi bendrais poreikiais. Tai sudėtingas ir sunkiai išsprendžiamas uždavinys.

Buvo neįmanoma iš anksto tiksliai nustatyti, kokius įgaliojimus gauna kiekviena iš dviejų vyriausybių, dalydamosi aukščiausiąja valdžia.

Kas galėjo iš anksto numatyti visas tautos gyvenimo detales?

Federalinės vyriausybės pareigos bei teisės buvo paprastos ir len-

[4] Komisiją sudarė tik penkiasdešimt penki nariai. Tarp jų buvo Washingtonas, Madisonas, Hamiltonas, abu broliai Morrisai.

[5] Konstituciją priėmė anaiptol ne įstatymų leidėjai. Tam tikslui tauta išrinko deputatus. Kiekvienoje tų asamblėjų buvo nuodugniai svarstoma naujoji Konstitucija.

gvai apibrėžiamos, nes Sąjunga buvo sudaryta tenkinant kelis svarbius bendruosius poreikius. Valstijų vyriausybių pareigos ir teisės, priešingai, — gausios ir painios, nes kiekviena vyriausybė stengėsi aprėpti visus socialinio gyvenimo reiškinius.

Tad, kruopščiai aptarus federalinės vyriausybės funkcijas, nuspręsta visa, kas dar neaptarta, palikti valstijų vyriausybės kompetencijai. Taigi valstijų vyriausybė turėjo remtis bendrąja teise, o federalinė — išimtine[6].

Tačiau buvo numatyta, kad gyvenime gali neišvengiamai kilti ginčų dėl tų ypatingų vyriausybės įgaliojimų ribų ir kad būtų pavojinga tokių klausimų nagrinėjimą patikėti paprastiems teismams, pačių valstijų įsisteigtiems, todėl buvo įsteigtas federalinis Aukščiausiasis Teismas[7], vienintelis teismas, įgaliotas apginti Konstitucijos nustatytą valdžių padalijimą tarp dviejų besivaržančių vyriausybių[8].

---

[6] Žr. Federalinės Konstitucijos pataisos. *The Federalist*, Nr. 32. Story, p. 711. Kent. *Commentaries on American Law*, t. 1, p. 364.
Įsidėmėkite, jog kiekvieną syk, kai Konstitucija neduoda Kongresui išimtinės teisės tvarkyti tam tikrus reikalus, valstijos gali tvarkytis pačios, nelaukdamos, kol to imsis Kongresas. Pavyzdys: Kongresas turi teisę priimti bendrą bankroto įstatymą, tačiau to nedaro; kiekviena valstija galėtų priimti savo įstatymą. Beje, šis klausimas buvo sprendžiamas teisme ir yra ne kas kita, kaip teismo sprendimas.

[7] Kaip matysime vėliau, to teismo veikimas yra netiesioginis.

[8] Kaip Sąjunga ir kiekviena valstija dalijasi suverenitetu, aiškina *The Federalist*, Nr. 45: „Įgaliojimai, Konstitucijos suteikti federalinei vyriausybei, apriboti ir negausūs, o tie, kurie palikti atskirai valstijai, priešingai, neriboti ir gausūs. Pirmieji daugiausia susiję su išoriniais dalykais, kaip antai: karu, taika, derybomis, prekyba. Įgaliojimai, prisiimti valstijų, aprėpia visa, kas siejasi su kasdieniais valstijos gyvenimo reikalais, laisve ir gerove“.
Šioje knygoje aš ne viena proga cituosiu *The Federalist*. Kai įstatymo projektas, vėliau tapęs Jungtinių Valstijų Konstitucija, dar tik buvo pateiktas tautos valiai, trys vyrai, tuomet jau garsūs, o vėliau dar labiau pagarsėję — Johnas Jay, Hamiltonas ir Madisonas, sudarė sąjungą pasiryžę atskleisti tautai pateikto projekto pranašumus. Ta dingstimi jie ėmė leisti tarytum laikraštį, kur išspausdino seriją straipsnių, drauge sudarančių užbaigtą traktatą. Savo laikraštį jie pavadino *The Federalist*, o vėliau tas pavadinimas atiteko knygai.
The Federalist — puikus veikalas ir, nors skirtas tik Amerikai, labai praverstų visų šalių valstybės veikėjams.

FEDERALINĖS VYRIAUSYBĖS PREROGATYVOS

Federalinei vyriausybei suteikti įgaliojimai sudaryti taiką, skelbti karą, nustatyti bendrus mokesčius. — Vidaus politikos reikalai. — Jungtinių Valstijų vyriausybė kai kuriais požiūriais labiau centralizuota negu karaliaus valdžia, viešpataujant Prancūzijos senajai monarchijai.

Tautos tarpusavy bendrauja kaip individai, kaip paskiri žmonės. Savaime suprantama, kad, norint bendrauti su užsienio valstybėmis, tautai reikalinga vienalytė vyriausybė.

Todėl Sąjungai buvo suteikta išimtinė teisė spręsti taikos ir karo klausimus, sudaryti prekybos sutartis, telkti kariuomenę, rūpintis laivynu[9].

Nacionalinės vyriausybės būtinumas nėra taip aiškiai jaučiamas, kai sprendžiami visuomenės vidaus reikalai.

Tačiau esama tam tikrų bendrų interesų, kuriais veiksmingai pasirūpinti gali tik bendra valdžia.

Sąjungai buvo palikta teisė tvarkyti šalies valiutą, pinigus; ji įpareigota rūpintis pašto tarnyba; jai suteikta teisė tiesti pagrindinius kelius, turinčius sujungti įvairias krašto vietoves[10].

Apskritai kiekvienos valstijos vyriausybė gavo laisvę elgtis kaip tinkama savo teritorijoje; tačiau ji galėjo piktnaudžiauti ta nepriklausomybe ir neatsargiomis priemonėmis pakenkti visos Sąjungos saugumui; atsižvelgiant į tuos retus, iš anksto aptartus atvejus, federalinei vyriausybei buvo leista kištis į valstijų vidaus reikalus[11]. Todėl, kiekvienai konfederacijos respublikai pripažįstant teisę keisti ir kaitalioti savo įstatymų leidybą, vis dėlto buvo uždrausta leisti retroaktyvius (atgalinio veikimo) įstatymus ir steigti valstijoje kilmingųjų organus[12].

---

[9] Žr. Konstitucija, I straipsnis, 8 skirsnis. *The Federalist*, Nr. 41 ir 42; Kent. *Commentaries*, t. 1, p. 207 ir kt.; Story, p. 358—382, 409—426.

[10] Yra ir kitų panašaus pobūdžio teisių, pvz., priimti bendrą bankroto įstatymą, išduoti išradimų patentus... Todėl aišku, kodėl Sąjungai, kaip visumai, priklauso tvarkyti tokius reikalus.

[11] Netgi tuo atveju jos kišimasis bus netiesioginis. Kaip matysime vėliau, Sąjunga kišasi panaudodama savo teismus.

[12] Federalinė Konstitucija, I straipsnis, 10 skirsnis.

Kad federalinė vyriausybė galėtų vykdyti jai duotus įpareigojimus, galop jai buvo suteikta neribota teisė rinkti mokesčius [13].

Patyrinėjus federalinės Konstitucijos nustatytą valdžios įgaliojimų pasidalijimą, atsižvelgiant į atskirų valstijų pasiimtą aukščiausiosios valdžios dalį ir Sąjungos pasiskirtą valdžios dalį, nesunku pastebėti, jog federaliniai įstatymų leidėjai aiškiai ir teisingai suvokė tai, ką esu pavadinęs valdžios centralizacija.

Jungtinės Valstijos — tai ne tik respublika, bet ir konfederacija. Vis dėlto nacionalinė vyriausybė tam tikru požiūriu joje centralizuota labiau, nei buvo centralizuota kai kuriose Europos valstybėse absoliutinės monarchijos laikais. Pateiksiu tik du pavyzdžius.

Prancūzijoje buvo trylika aukščiausiųjų teismų, kurie dažniausiai turėjo neatšaukiamą teisę aiškinti įstatymus. Be to, buvo provincijų, vadinamų valstybės žemėmis (*pays d'État*), kurios, tautai atstovauti įgaliotai aukščiausiajai valdžiai įsakius rinkti mokesčius, galėjo neklausyti įsakymo.

Sąjungoje yra tik vienas teismas įstatymams aiškinti ir tik vienas įstatymų leidybos organas; mokesčiai, patvirtinti tautos atstovų balsavimu, privalomi visiems piliečiams. Taigi Sąjunga šiais dviem atvejais centralizuota labiau, nei buvo centralizuota senoji Prancūzijos monarchija, o juk Sąjunga tėra jungtinių respublikų konfederacija.

Ispanijoje kai kurios provincijos turėjo teisę nustatyti savo muitinių sistemą; nors iš esmės tai turėtų būti centrinės aukščiausiosios valdžios įgaliojimas.

Amerikoje tik kongresas turi teisę tvarkyti atskirų valstijų prekybos ryšius. Taigi šiuo požiūriu konfederacijos valdžia labiau centralizuota negu Ispanijos karalystėje.

Tiesa, tiek Prancūzijoje, tiek Ispanijoje karaliaus valdžia visada galėjo daryti — kartais smurtu — visa, ką draudžia karalystės Konstitucija, taigi galutinis rezultatas būdavo tas pats. Bet šičia aš kalbu apie teoriją.

---

[13] Konstitucija, I straipsnis, 8, 9 ir 10 skirsniai; *The Federalist*, Nr. 30—36. *Ibid*., 41, 42, 43, 44; Kent. *Commentaries*, t. 1, p. 207 ir 381; Story, p. 329 ir 514.

FEDERALINIAI VALDYMO ORGANAI

Aiškiai nubrėžus federalinės vyriausybės veiklos ribas, reikia nustatyti, kaip ji turėtų veikti.

ĮSTATYMŲ LEIDŽIAMOJI VALDŽIA

Įstatymų leidybos organo padalijimas į dvi dalis. — Skirtumai formuojant abejus rūmus. — Sudarant Senatą, nugali valstijų nepriklausomybės principas. — Tautos suverenumo principas sąlygoja Atstovų Rūmų sudėtį. — Konstitucijos būna logiškos tik tada, kai tautos jaunos; to fakto ypatybės.

Sudarant Sąjungos valdymo organus, daugeliu atvejų buvo prisilaikoma tvarkos, jau anksčiau aptartos kiekvienos valstijos konstitucijoje.

Jungtinių Valstijų federalinis įstatymų leidybos organas buvo sudarytas iš Senato ir Atstovų Rūmų.

Sudarant kiekvieną šių rūmų, buvo stengiamasi derinti skirtingus požiūrius ir vadovautis skirtingomis taisyklėmis.

Jau anksčiau esu minėjęs, jog, prireikus priimti federalinę Konstituciją, susidūrė dvi priešingos tendencijos. Tos dvi tendencijos davė pagrindą atsirasti dviem požiūriams.

Vieni norėjo Sąjungą paversti nepriklausomų valstijų lyga, tam tikru kongresu, kur skirtingų tautų atstovai rinktųsi aptarti kai kurių bendrų reikalų.

Kiti visus buvusių kolonijų gyventojus norėjo suburti į vieną valstybę, duoti jiems vyriausybę, kuri galėtų veikti tam tikroje, nors ir apribotoje, srityje kaip viena ir vienintelė tautos atstovė. Praktiniai tų dviejų teorijų rezultatai turėjo labai skirtis.

Taigi ar lygą reikia sudaryti, ar nacionalinę vyriausybę, — šį klausimą turėjo spręsti dauguma valstijų, bet ne dauguma Sąjungos gyventojų. Mat kiekviena valstija, didelė ar maža, laikė save nepriklausoma valstybe ir sudarė Sąjungą su kitomis kaip lygi su lygiomis.

Tačiau, pripažinus, jog Jungtinių Valstijų gyventojai yra viena tauta, tą klausimą spręstų tik dauguma Sąjungos gyventojų.

Savaime aišku, jog mažosios valstijos galėjo pritarti tam teiginiui

tik atsižadėdamos nepriklausomybės federacijos sudėtyje, nes iš lygiateisės valstybės būtų virtusios didžios tautos atplaiša. Pirmoji sistema joms būtų suteikusi nepaprastą galią, antroji — jas pražudžiusi.

Taip susiklosčius aplinkybėms, atsitiko tai, kas atsitinka visada, kai susikerta interesai ir samprotavimai: logikos taisyklės buvo palenktos tikrovės reikalavimams. Įstatymų leidėjai pasirinko vidurio kelią ir pasistengė prievarta suderinti tas dvi teoriškai nesuderinamas sistemas.

Sudarant Senatą, nugalėjo valstijų nepriklausomybės principas, o sudarant Atstovų Rūmus, laikytasi tautos suverenumo principo.

Kiekviena valstija turėjo siųsti į Kongresą po du senatorius ir, priklausomai nuo gyventojų skaičiaus, tam tikrą kiekį atstovų [14].

Pagal šį nutarimą New Yorko valstija ligi šiol siunčia į Kongresą keturiasdešimt atstovų ir tik du senatorius, Delawaro valstija — du senatorius ir tik vieną atstovą. Taigi Senate Delawaro valstija prilygsta New Yorko valstijai, kuri Atstovų Rūmuose turi keturiasdešimt kartų daugiau įtakos negu pirmoji. Todėl tautos mažuma, imdama viršų Senate, gali paralyžiuoti kitų rūmų atstovaujamos daugumos valią, o tai prieštarauja konstitucinio valdymo dvasiai.

Tai aiškiai rodo, kaip sunku ir beveik neįmanoma logiškai ir racionaliai suderinti įstatymų leidybos mechanizmo.

Laikas ilgainiui iš esmės keičia tos pačios tautos interesus, ji įgyja naujų teisių. Kai vėliau reikia priimti visuotinę Konstituciją, tie interesai ir teisės sudaro tarytum natūralią kliūtį, ir tuomet joks politinis principas neatitinka aplinkybių. Taigi logiškus įstatymus kurti įmanoma tik vos gimstančioje visuomenėje. Matydami šiuo atžvilgiu pranašesnę tautą, neskubėkite daryti išvados, kad ji išmintinga, verčiau pagalvokite, jog ji dar jauna.

---

[14] Kas dešimt metų Kongresas iš naujo nustato, kiek deputatų kiekviena valstija turi siųsti į Atstovų Rūmus. 1789 m. jų buvo 65, 1833 m. — 240 (*American Almanac*, 1834, p. 194). Konstitucijoje nustatyta, jog 30 000 gyventojų negali būti daugiau kaip vienas atstovas, bet nenustatyta, koks gali būti minimumas. Didėjant gyventojų skaičiui, Kongresas nelaikė būtina perskaičiuoti proporciją. Pirmajame įstatyme, priimtame šiuo klausimu, 1792 m. balandžio 14 d. (žr. Story. *Laws of the United States*, t. 1, p. 235) nurodyta, kad 33 000 gyventojų atstovauja vienas deputatas. Paskutinis įstatymas, išleistas 1832 m., numato vieną atstovą 48 000 gyventojų. Gyventojų skaičių sudaro visi laisvi žmonės ir trys penktadaliai vergų skaičiaus.

Tada, kai buvo rengiamasi priimti federalinę Konstituciją, Amerikos anglams dar egzistavo tik du visiškai priešingi interesai: išsaugoti atskirų valstijų individualumą ir suvienyti visą tautą; tad reikėjo kompromiso.

Šiaip ar taip, turime pripažinti, jog šita Konstitucijos dalis nesukėlė tų blogybių, dėl kurių buvo galima būgštauti.

Visos valstijos yra jaunos; jos viena su kita susijusios; panašūs jų papročiai, požiūriai ir poreikiai; skirtumų, atsirandančių iš to, jog vienos jų didesnės, o kitos — mažesnės, nepakanka, kad interesai iš esmės susikirstų. Dar nėra buvę, kad mažesnės valstijos sudarytų Senate opoziciją didžiųjų valstijų planams. Beje, visos tautos valios legali išraiška turi tokią neįveikiamą galią, jog kai Atstovų Rūmų dauguma reiškia savo valią, Senatas yra bejėgis ją paneigti.

Be to, nevalia pamiršti, kad Amerikos įstatymų leidėjai neturėjo tikslo vientisa valstybe paversti tautos, kurią norėjo aprūpinti įstatymais. Federaline Konstitucija buvo siekiama ne sugriauti valstijas, bet tik apriboti jų galią. Tad, palikus tiems viduriniosios pakopos organams realią valdžią (niekas negalėjo jos atimti), buvo iš anksto atsisakyta vartoti įprastinę prievartą, stengiantis valstijas palenkti daugumos valiai. Todėl savarankiškų valstijų dalyvavimas federalinės vyriausybės darbe nieko nestebina, tik patvirtina faktą, jog privalu gerbti, bet ne prievartauti pripažintą jėgą.

Kuo dar skiriasi Senatas ir Atstovų Rūmai

Senatą renka valstijų įstatymų leidėjai. — Atstovus renka tauta. — Dviejų pakopų rinkimai į Senatą. — Tiesioginiai rinkimai į Atstovų Rūmus. — Įvairių mandatų galiojimo laikas. — Funkcijos.

Senatas ir Atstovų Rūmai skiriasi vieni nuo kitų ne tik atstovavimo sistema, bet ir rinkimų sistema, mandatų galiojimo laiku ir skirtingomis funkcijomis.

Atstovus renka visa tauta, Senatą — kiekvienos valstijos įstatymų leidėjai.

Rinkimai į Atstovų Rūmus — tiesioginiai, į Senatą — dviejų pakopų.

Atstovų įgaliojimų laikas — dveji metai, senatorių — šešeri.

Atstovų Rūmai teturi įstatymų leidybos funkcijas; jie dalyvauja teisminėje veikloje tik įkaltindami valstybės pareigūnus. Senatas padeda kurti įstatymus, nagrinėja politines bylas, kurias pateikia Atstovų Rūmai, be to, jis yra tautos didžioji vykdomoji taryba. Senatas patvirtina prezidento sudarytas sutartis; be to, kad įsigaliotų jo paskyrimai, juos taip pat turi patvirtinti Senatas [15].

APIE VYKDOMĄJĄ VALDŽIĄ [16]

Prezidento priklausomybė. — Renkamas ir atskaitingas. — Laisvas savo sferoje, Senatas jį prižiūri, bet nevadovauja. — Prezidento atlyginimas nustatomas jam pradėjus eiti pareigas. — Suspensyvinis veto.

Amerikos įstatymų leidėjai turėjo sunkų uždavinį: norėjo sukurti vykdomąją valdžią, kuri priklausytų nuo daugumos ir drauge būtų pakankamai stipri, kad galėtų laisvai veikti savo srityje.

Norint išlaikyti respublikos tipo valdymo formą, reikėjo, kad vykdomosios valdžios atstovas būtų priklausomas nuo tautos valios.

Prezidentas — renkamas pareigūnas. Savo garbe, turtu, laisve, gyvybe jis nuolat garantuoja tautai, kad dorai naudosis jam suteikta valdžia. Beje, naudodamasis valdžia, jis nėra visiškai nepriklausomas: Senatas stebi jo santykius su užsienio valstybėmis ir pareigūnų skyrimą, tad jis negali nieko papirkti nei būti papirktas.

Jungtinių Valstijų įstatymų leidėjai pripažino, kad vykdomoji valdžia negalėtų oriai ir naudingai vykdyti savo funkcijų, jeigu jie netaikytų jai daugiau stabilumo ir galios, negu to teikiama atskirose valstijose.

Prezidentas renkamas ketveriems metams ir gali būti perrinktas, juo labiau jeigu jis turi ryžto ir išgalių darbuotis tautos labui.

---

[15] Žr. *The Federalist*, Nr. 52—66. Story, p. 199—314; Konstitucija, I straipsnis, 2 ir 3 skirsniai.

[16] *The Federalist*, Nr. 67—77; Konstitucija, II straipsnis; Story, p. 315, p. 515—780; Kent. *Commentaries*, p. 255.

Prezidentas padarytas vieninteliu Jungtinių Valstijų vykdomosios valdžios atstovu. Net buvo susilaikyta jo valią padaryti priklausomą nuo tarybos sprendimų; tai labai pavojinga, nes, silpninant vyriausybės darbą, mažinama ir valdančiųjų atsakomybė. Senatas turi teisę panaikinti kai kuriuos prezidento potvarkius, bet negali jo priversti nei veikti Senato nurodymu, nei dalytis su juo vykdomąja valdžia.

Įstatymų leidybos organai gali tiesiogiai veikti vykdomąją valdžią; mes ką tik matėme, kaip amerikiečiai pasistengė, kad to nebūtų. Bet poveikis gali būti ir netiesioginis.

Atimdami atlyginimą iš valstybės pareigūno, Senatas ir Atstovų Rūmai drauge atima ir dalį jo nepriklausomybės; leisdami įstatymus savo nuožiūra, jie kelia grėsmę prezidentui, nes gali pamažu atimti tą dalį valdžios, kurią sutiko jam palikti Konstitucija.

Ta vykdomosios valdžios priklausomybė yra vienas iš trūkumų, būdingų respublikų konstitucijoms. Amerikiečiai neįstengė panaikinti aplinkybių, skatinančių įstatymų leidžiamuosius susirinkimus pajungti vyriausybę, bet susilpnino jų poveikį.

Prezidentui pradėjus eiti pareigas, jam nustatomas atlyginimas visam prezidentavimo laikui. Beje, prezidentas turi suspensyvinio veto teisę, kuria naudodamasis gali sustabdyti kiekvieną priimamą įstatymą, besikėsinantį iš jo atimti Konstitucijos suteiktą nepriklausomybės dalį. Tačiau prezidentas negali kovoti su įstatymų leidybos organais kaip lygus su lygiu, nes tie atkakliai vykdo savo ketinimus ir visad įveikia pasipriešinimą; o suspensyvinis veto priverčia juos bent atsitraukti, iš naujo apsvarstyti klausimą ir šįkart priimti įstatymą jau dviejų trečdalių dauguma. Beje, veto yra savotiškas kreipimasis pagalbos į tautą. Vykdomoji valdžia, neturėdama tokios garantijos, būtų buvusi slapčia užsmaugta, bet dabar ji gina savo bylą, viešai dėsto argumentus. Tačiau ar įstatymų leidybos organai negalėtų įveikti pasipriešinimo, jeigu neatlyžtų? Į tai atsakysiu, jog kiekvienos šalies, kad ir kokia ji būtų, konstitucijoje esama tokio straipsnio, kuris priverčia įstatymų leidėją pasikliauti piliečių sveiku protu ir dora. Toks straipsnis labiau pastebimas respublikų konstitucijose, labiau užslėptas monarchijų konstitucijose, bet vis dėlto jis yra. Nėra tokios šalies, kur įstatymas galėtų viską numatyti ir kur institucijos atstotų protą ir tradicijas.

KUO JUNGTINIŲ VALSTIJŲ PREZIDENTO PADĖTIS SKIRIASI NUO PRANCŪZIJOS KONSTITUCINIO KARALIAUS PADĖTIES?

Vykdomoji valdžia Jungtinėse Valstijose apribota ir ypatinga, kaip ir aukščiausioji, kurios vardu ji veikia. — Prancūzijoje ir vykdomoji valdžia, ir aukščiausioji aprėpia viską. — Karalius — vienas įstatymų kūrėjų. — Prezidentas — tik įstatymo vykdytojas. — Kiti skirtumai, kuriuos sąlygoja abiejų valdžių įgaliojimų laikas. — Prezidentas yra suvaržytas vykdomosios valdžios srityje. — Karalius jaučiasi laisvas. — Nepaisant tų skirtumų, Prancūzija veikiau panaši į respubliką negu Jungtinės Valstijos į monarchiją. — Santykinis skaičius pareigūnų, abiejose šalyse priklausančių vykdomajai valdžiai.

Vykdomoji valdžia atlieka tokį svarbų vaidmenį tautų gyvenime, jog noriu truputį stabtelėti ir paaiškinti, kokią vietą ji užima Amerikoje.

Norint teisingai ir aiškiai suvokti, kokią vietą užima Jungtinių Valstijų prezidentas, pravartu jo padėtį palyginti su Europos kurios nors konstitucinės monarchijos karaliaus padėtimi.

Lygindamas aš menkai kreipsiu dėmesį į išorinius valdžios požymius; jie ne tiek padeda stebėtojui, kiek jį klaidina.

Monarchijai pamažu tampant respublika, vykdomoji valdžia išsaugo savo titulus, šlovę, garbę ir net pinigus, nors tikrosios valdžios ji seniai netekusi. Nukirtę vienam karaliui galvą, o kitą nuviję nuo sosto, anglai dar ilgai klaupdavosi ant kelių, kreipdamiesi į tų valdovų palikuonis.

Kita vertus, kai respublikų valdžia atsiduria vieno žmogaus rankose, jis elgiasi kaip ir anksčiau, paprastai, ramiai ir kukliai, lyg ir nebūtų iškilęs aukščiau už visus. Imperatoriai, despotiškai valdę savo bendrapiliečių turtus ir gyvybes, žmonių vis dar būdavo vadinami cezariais ir eidavo kaip niekur nieko vakarieniauti pas bičiulius.

Tad negalima tikėti išore, o reikia smelktis gilyn.

Aukščiausioji valdžia Jungtinėse Valstijose padalyta tarp Sąjungos ir valstijų, o pas mus ji vieninga ir neskaidoma; tai, man regis, pirmasis ir svarbiausias skirtumas tarp Jungtinių Valstijų prezidento ir Prancūzijos karaliaus.

Jungtinėse Valstijose vykdomoji valdžia apribota ir išskirtinė, kaip

ir pati aukščiausioji, kurios vardu ji veikia; Prancūzijoje tiek vykdomoji, tiek aukščiausioji valdžia yra viską aprėpianti.

Amerikiečiai turi federalinę vyriausybę; mes turime nacionalinę vyriausybę.

Štai pirmoji, bet ne vienintelė mažesnės prezidento galios priežastis, plaukianti iš pačios dalykų esmės. Antroji svarbi priežastis, nuo kurios priklauso aukščiausiosios valdžios vaidmuo, yra teisė leisti įstatymus.

Prancūzijos karalius — realus suverenas, nes įstatymai be jo sankcijos paprasčiausiai negalioja; be to, jis pats yra tų įstatymų vykdytojas.

Prezidentas taip pat vykdo įstatymus, bet realiai neprisideda prie jų rengimo; jeigu jis ir nepritaria įstatymams, jie vis tiek priimami. Taigi jis nėra visagalė aukščiausioji valdžia, o tik jos atstovas.

Prancūzijos karalius ne tik turi dalį aukščiausiosios valdžios teisių, bet ir formuoja įstatymų leidybos organus, kurie turi vis kitą tos valdžios teisių dalį. Prisideda skirdamas įstatymų leidybos rūmų narius ir savo nuožiūra nutraukdamas kito kurio nario mandato galiojimą. Jungtinių Valstijų prezidentas niekuo neprisideda prie įstatymų leidybos ir negali paleisti jos organo.

Karalius, kaip ir įstatymų leidybos organas, turi teisę pasiūlyti įstatymo projektą.

Prezidentui tokia iniciatyva neleistina.

Karaliui įstatymų leidybos organuose atstovauja pareigūnai, kurie išdėsto jo požiūrį, remia jo nuomonę ir stengiasi, kad imtų viršų jo valdymo principai.

Prezidentui nevalia įeiti į Kongresą; jo ministrai taip pat neįleidžiami; tam labai svarbiam įstatymų leidybos organui jis gali daryti poveikį ir įpiršti savo nuomonę tik netiesiogiai.

Taigi Prancūzijos karalius bendrauja su įstatymų leidybos organu kaip lygus su lygiu, jie veikia sutartinai, ir nei vienas, nei kitas negali apsieiti be vienas kito.

Prezidentas yra šalia įstatymų leidybos organo kaip priklausoma žemesnės pakopos valdžia.

Prezidentas tarytum labiausiai priartėja prie Prancūzijos karaliaus, įgyvendindamas vykdomąją valdžią, bet šiaip jau smarkiai atsilieka nuo jo daugeliu atžvilgių.

Pirmiausia Prancūzijos karalius pranoksta prezidentą valdymo laiku. O laikas — tai vienas svarbiausių jėgos elementų. Tiek meilę, tiek baimę žadina tik tas, kam lemta ilgai būti.

Jungtinių Valstijų prezidentas yra pareigūnas, renkamas ketveriems metams. Prancūzijos karalius — valdovas, turintis paveldėjimo teisę.

Įgyvendindamas vykdomąją valdžią, Jungtinių Valstijų prezidentas be atvangos pavydžiai stebimas. Jis rengia sutartis, bet jų nesudaro, jis siūlo pareigūnus į tam tikras pareigas, bet pats jų neskiria [17].

Vykdomosios valdžios srityje Prancūzijos karalius — absoliutus šeimininkas.

Jungtinių Valstijų prezidentas atsako už savo veiksmus. Prancūzijos įstatymas skelbia, jog Prancūzijos karaliaus asmuo neliečiamas.

Tačiau ir vienas, ir kitas turi vadovaujančią valdžią, tai yra viešąją nuomonę. Šita valdžia Prancūzijoje menkiau apibrėžta negu Jungtinėse Valstijose, menkiau pripažįstama, menkiau įtvirtinta įstatymais, bet iš tikrųjų ji yra. Amerikoje ji pasireiškia per rinkimus ir priimant sprendimus, Prancūzijoje — revoliucijomis. Prancūziją ir Jungtines Valstijas, nors jų konstitucijos ir skirtingos, sieja tas bendrumas, jog viešoji nuomonė yra viešpataujančioji valdžia. Tiesą pasakius, įstatymų priėmimo principas iš esmės vienodas ir vienur, ir kitur, nors taikomi jie ten daugiau ar mažiau laisvai ir padariniai dažniausiai būna skirtingi. Tas principas apskritai būdingas tik respublikoms. Todėl man ir dingtelėjo mintis, jog Prancūzija su savo karalium labiau panaši į respubliką, negu Jungtinės Valstijos su savo prezidentu — į monarchiją.

Aš stengiausi iškelti tik pagrindinius skirtumus. Jei būčiau leidęsis į smulkmenas, vaizdas būtų buvęs dar įspūdingesnis. Tačiau, turėdamas tiek daug medžiagos, noriu ją glaustai išdėstyti.

Jau sakiau, jog Jungtinių Valstijų prezidento valdžios sfera apribota, o Prancūzijos karaliaus valdžia visiškai nepriklausoma ir beribė.

Galėčiau atskleisti, jog Prancūzijos karaliaus vykdomoji valdžia

[17] Konstitucijoje aiškiai nenusakyta, ar, skiriant bei atstatydinant federalinį pareigūną, prezidentas turi atsiklausti Senato nuomonės. *The Federalist*, Nr. 77, atrodo, atsako teigiamai į tą klausimą, bet 1789 m. Kongresas oficialiai pareiškė, jog prezidentas, prisiimantis visą atsakomybę, negali būti verčiamas tenkintis pareigūnais, nekeliančiais jam pasitikėjimo. Žr. Kent. *Commentaries*, t. 1, p. 289.

peržengia net savo ribas, kad ir kaip plačiai jos būtų nubrėžtos, ir daugybe būdų įsiskverbia į privačių interesų tvarkymo sritį.

Galėčiau pridurti dar vieną karaliaus įtakos priežastį — tai daugybė valstybės pareigūnų, kurie beveik visi už gautus įgaliojimus turi būti dėkingi aukščiausiajai vykdomajai valdžiai. Mūsų šalyje jų be saiko — apie 138 000 [18]. Kiekvieną iš tų pareigūnų reikia laikyti tarytum valdžios galios dalele. Prezidentas neturi absoliučios teisės skirti valstybės pareigūnus, be to, ir postų yra ne daugiau kaip 12 000 [19].

Atsitiktinumai, galintys nulemti vykdomosios valdžios įtakos didėjimą

Jungtinių Valstijų sienų saugumas. — Laukimo politika. — Šešiatūkstantinė kariuomenė. — Vos keli laivai. — Prezidentas turi didelių prerogatyvų, bet negauna progos jomis naudotis. — Atsiradus tokiai progai, jis yra bejėgis.

Jei vykdomoji valdžia Amerikoje silpnesnė negu Prancūzijoje, man regis, kaltinti reikia veikiau aplinkybes negu įstatymus.

Dažniausiai tik palaikydama ryšius su užsienio valstybėmis, kiekvienos tautos aukščiausioji vykdomoji valdžia turi progą atskleisti savo išmanymą ir galią.

Jeigu Jungtinių Valstijų egzistavimui nuolat grūmotų pavojai, jei gyvybiniai jų interesai kasdien susidurtų su kitų galingų valstybių interesais, vykdomosios valdžios autoritetas didėtų priklausomai nuo to, kaip ji vykdo tai, ko iš jos tikimasi.

[18] Atlyginimai, kuriuos valstybė moka įvairiems pareigūnams, kasmet siekia 200 milijonų frankų.

[19] Jungtinėse Valstijose kasmet išleidžiamas kalendorius, vadinamasis *The National Calendar* [*The National Calendar and Annals of the United States for 1833*, t. 9, Washington, 1833]; jame yra visų federalinių pareigūnų sąrašas. Jums pateikiamus skaičius ėmiau iš 1833 m. *The National Calendar*. Remiantis tuo, kas pasakyta, galima padaryti išvadą, jog Prancūzijos karalius turi vienuolika kartų daugiau pareigūnų negu Jungtinių Valstijų prezidentas, nors gyventojų skaičiumi Prancūzija tik pusantro karto lenkia Jungtines Valstijas.

Tiesa, Jungtinių Valstijų prezidentas yra ir vyriausiasis kariuomenės vadas, bet ją sudaro tik 6000 kareivių; jis vadovauja laivynui, tačiau tai tik keletas laivų; jis atsakingas už Jungtinių Valstijų ryšius su užsienio valstybėmis, bet Jungtinės Valstijos neturi kaimynų. Vandenyno atskirti nuo viso pasaulio, pernelyg silpni, kad viešpatautų jūrose, amerikiečiai neturi priešų, ir jų interesai labai retai susiduria su kitų Žemės rutulio valstybių interesais.

Iš to galima padaryti išvadą, jog nedera teoriškai svarstyti vyriausybės veiklos.

Jungtinių Valstijų prezidentas turi beveik karaliaus prerogatyvų, bet negauna progos jomis naudotis, be to, ir teisės, kuriomis jis ligi šiol naudojasi, labai ribotos: įstatymai jam leidžia būti stipriam, tačiau aplinkybės jį daro silpną.

Prancūzijos karaliaus valdžiai, priešingai, daugiausia galios teikia ne tiek įstatymai, kiek aplinkybės.

Prancūzijoje vykdomoji valdžia grumiasi su begale kliūčių ir turi begalę priemonių joms įveikti. Ji įgauna didybės, darydama didžius darbus, ir svarbos, vadovaudama svarbiems įvykiams, ir net konstitucijos dėl to jai nereikia keisti.

Nors įstatymai ir padarė valdžią tokią silpną ir apribotą kaip Jungtinėse Valstijose, netrukus jos įtaka turėtų gerokai padidėti.

Kodėl, tvarkant reikalus, Jungtinių Valstijų prezidentui nereikia Senato ir Atstovų Rūmų balsų daugumos

Europoje yra įsigalėjusi aksioma, jog konstitucinis karalius nebegali valdyti, jeigu jo nuomonė nesutampa su įstatymų leidybos organo nuomone.

Ne vienas Jungtinių Valstijų prezidentas buvo praradęs įstatymų leidybos organo daugumos paramą, bet jam nereikėjo atsisakyti valdžios ir visuomenė dėl to pernelyg nenukentėjo.

Esu ne kartą girdėjęs, kaip, tuo faktu remiantis, buvo bandoma įrodyti Amerikos vykdomosios valdžios nepriklausomybę ir galią. Tačiau bent kiek įsigilinus paaiškėja, jog, priešingai, — tai jos bejėgiškumo įrodymas.

Europoje karaliui reikia įstatymų leidybos organo paramos, kad jis galėtų įvykdyti konstitucijoje nurodytą užduotį, nes tai be galo sunki užduotis. Europos konstitucinis karalius yra ne tik įstatymo vykdytojas; įstatymo vykdymas taip tiesiogiai pareina nuo jo valios, kad jeigu tas įstatymas būtų jam priešiškas, karalius galėtų sustabdyti jo galią. Jam reikia abiejų rūmų, kad būtų priimti įstatymai, jis reikalingas rūmams, kad tie įstatymai būtų vykdomi. Tai dvi valdžios, negalinčios egzistuoti viena be kitos; vos tik jų nuomonėms išsiskyrus, valdymo mechanizmas sustoja.

Amerikos prezidentas negali sutrukdyti priimti įstatymų; bet jis negalėtų išvengti įpareigojimo juos vykdyti. Nuoširdi ir uoli jo pagalba, be abejonės, labai pravarti, bet valdymo mechanizmui jos nereikia. Visa, ką jis daro esminga, yra tiesiogiai arba netiesiogiai priklausoma nuo įstatymų leidžiamosios valdžios; ten, kur jis visiškai nepriklausomas, beveik nieko negali padaryti. Vadinasi, dėl savo silpnumo, bet ne dėl galios jis užima poziciją, priešišką įstatymų leidybos organui.

Europoje karalius ir įstatymų leidėjai turi gerai sutarti, nes priešingu atveju gali užvirti rimta kova. Amerikoje toks sutarimas nebūtinas, nes kova yra neįmanoma.

APIE PREZIDENTO RINKIMUS

Kuo daugiau prerogatyvų turi vykdomoji valdžia, tuo daugiau pavojų kelia rinkimų sistema. — Amerikiečiams ta sistema paranki, nes jie gali apsieiti be stiprios vykdomosios valdžios. — Kaip aplinkybės gali padėti rinkimų sistemos įgyvendinimui? — Kodėl prezidento rinkimai nepaskatina keisti valdymo principų? — Prezidento rinkimai turi įtakos žemesniųjų pareigūnų likimui.

Kaip gana akivaizdžiai liudija patirtis ir istorikai, didelės valstybės vykdomosios valdžios vadovo rinkimų sistema kelia daug pavojų.

Kalbėsiu apie tai, turėdamas galvoje tik Ameriką.

Rinkimų sistemos pavojai gali būti didesni arba mažesni, nelygu kokią vietą užima vykdomoji valdžia ir kokią reikšmę turi valstybėje, nelygu rinkimų sistema ir aplinkybės, sąlygojančios rinkėjų apsisprendimą.

Valstybės vadovo rinkimų sistema labiausiai kritikuojama dėl to, jog tai yra toks masalas valdžios trokštantiems žmonėms ir taip sukursto jų aistras, kad jie dažnai nebesitenkina teisėtomis priemonėmis ir, nepaisydami jiems duotų teisių, griebiasi smurto.

Savaime aišku, kuo vykdomoji valdžia turi daugiau prerogatyvų, tuo labiau ji masina; kuo labiau valdžios geidžia pretendentai, tuo aktyviau juos remia gausybė garbėtroškų, žemesniųjų pareigūnų, kurie tikisi pasidalyti valdžia, nugalėjus jų kandidatui.

Taigi kuo didesnę įtaką turi vykdomoji valdžia valstybės reikalams, tuo daugiau pavojų kelia rinkimų sistema.

Revoliucijos Lenkijoje kildavo ne vien todėl, kad ten apskritai buvo rinkimų sistema, bet kaip tik todėl, kad buvo renkamas didelės monarchijos galva.

Todėl, prieš svarstant rinkimų sistemos pranašumus, pirmiausia reikia išspręsti prejudicialų klausimą, tai yra: ar ten, kur norima įvesti rinkimų sistemą, geografinė padėtis, įstatymai, papročiai, tradicijos ir pažiūros leidžia įteisinti silpną ir priklausomą vykdomąją valdžią; nes noras turėti valstybės vadovą su plačiais įgaliojimais ir dar renkamą, mano supratimu, tai du nesuderinami dalykai. Norint paveldėjimo teise perduodamą karaliaus valdžią paversti renkamąja valdžia, man regis, yra vienintelė išeitis: pirmiausia reikia apriboti jos veiklos sferą, nepastebimai mažinti įgaliojimus ir pamažu pratinti tautą gyventi be jos globos. Tačiau Europos respublikonams tai visiškai nerūpi. Didžiuma jų nekenčia tironijos tik todėl, kad yra nuo jos nukentėję, todėl jų nė kiek nejaudina vykdomosios valdžios mastas. Jie kritikuoja tik valdžios kilmę, nepastebėdami tuos du dalykus glaudžiai siejančio ryšio.

Dar nesu girdėjęs, kad koks nors žmogus būtų surizikavęs gyvybe ir garbe, norėdamas tapti Jungtinių Valstijų prezidentu, nes prezidento valdžia laikina, apribota ir priklausoma. Fortūna turi pažadėti didžiulę sėkmę, kad prie stalo atsirastų lošėjų, pasiryžusių stoti į kovą. Ligi šiol joks kandidatas dar nėra sužadinęs nei karštų simpatijų, nei pavojingų liaudies aistrų. Priežastis labai paprasta: tapęs prezidentu, jis negali draugų apdalyti nei valdžia, nei turtais, nei garbe, o jo įtaka valstybėje tokia menka, kad, jį išrinkus, šalininkai nei ką laimėtų, nei pralaimėtų.

Monarchijos, grindžiamos paveldėjimo teise, turi didelį pranašumą: giminės interesai taip glaudžiai susiję su valstybės interesais, jog

valstybė nė akimirką nelieka be priežiūros. Nežinau, ar tokios monarchijos tvarkosi geriau nei kitos valstybės, bet jose visados būna bent vienas žmogus, kuris geriau ar blogiau, nelygu sugebėjimai, jomis rūpinasi.

Valstybėse, kur valdžia renkama, priešingai, artėjant rinkimams, valdžios mechanizmas ilgai sukasi pats savaime. Aišku, galima taip pakreipti įstatymus, kad rinkimai įvyktų staigiai ir greitai ir vykdomosios valdžios kėdė niekad nebūtų tuščia; tačiau, nors ir kaip stengtųsi įstatymų leidėjai, tuštumos galvose neįmanoma užpildyti.

Artėjant rinkimams, vykdomosios valdžios vadovas rūpinasi tik būsima kova; jis nebeturi ateities, nieko negali imtis ir vangiai tvarko reikalus, kuriuos gal turės užbaigti jo įpėdinis. „Jau tiek nedaug man beliko eiti savo pareigas, — rašė prezidentas Jeffersonas 1809 m. sausio 21-ąją (šešioms savaitėms likus iki rinkimų), — jog beveik netvarkau jokių reikalų, tik pareiškiu apie juos savo nuomonę. Protingiausia, man regis, palikti viską įpėdiniui, kad jis savo iniciatyva imtųsi reikiamų priemonių, stebėtų, kaip viskas daroma, ir pats už tai atsakytų".

Tauta savo ruožtu įdėmiai stebi tai, kas dedasi; ji susirūpinusi tik pasirengimu artėjančiam gimdymui.

Kuo didesnis vykdomosios valdžios darbų užmojis, kuo platesnė ir svarbesnė jos kasdienė veikla, tuo pavojingesnė susidariusi padėtis. Tautai, įpratusiai, kad vykdomoji valdžia ją valdytų ir juo labiau tvarkytų visus reikalus, rinkimai neišvengiamai sukelia didelę suirutę.

Jungtinėse Valstijose vykdomosios valdžios veikla gali kaip niekur nieko sulėtėti, nes toji veikla silpna ir ribota.

Išrinkus vyriausybės vadovą, beveik visada sutrinka valstybės vidaus ir užsienio politikos stabilumas. Tai viena pagrindinių šios sistemos blogybių.

Tačiau šita blogybė daugiau ar mažiau jaučiama priklausomai nuo to, kokia valdžios dalis atitenka išrinktam pareigūnui. Romos imperijoje valdymo principai nė kiek nesikeisdavo, nors konsulai būdavo keičiami kasmet, nes Senatas buvo vadovaujanti valdžia ir drauge valdžios organas, sudaromas remiantis paveldėjimo teise. Daugelyje Europos monarchinių valstybių, išrinkus naują karalių, kiekvienąsyk iš pagrindų keistųsi ir pati karalystė.

Amerikos prezidentas turi gana didelę įtaką valstybės reikalams, bet jis jų netvarko; sprendžiamąjį balsą turi visos tautos atstovai. Va-

dinasi, kad pasikeistų politikos kryptis, reikia pakeisti begalę žmonių, ne tik prezidentą. Todėl vykdomosios valdžios vadovo rinkimų sistema Amerikoje nelabai teatsiliepia vyriausybės stabilumui.

Beje, stabilumo stoka yra blogybė, tokia neatsiejama nuo rinkimų sistemos, jog ji jaučiama ir prezidento veiklos sferoje, kad ir kokia apribota ji būtų.

Amerikiečiai pagrįstai nusprendė, jog, atlikdamas savo priedermę ir prisiimdamas visą atsakomybę, vykdomosios valdžios vadovas turi laisvai pasirinkti pareigūnus ir prireikus juos atleisti; įstatymų leidžiamoji valdžia veikiau prižiūri prezidentą, negu jam vadovauja. Iš to galima daryti išvadą, jog po kiekvienų naujų rinkimų visų federalinių valdininkų likimas lyg pakimba ore.

Konstitucinėse Europos monarchijose kartais skundžiamasi, jog kuklių vykdomosios valdžios tarnautojų dalia dažniausiai priklauso nuo ministrų likimo. Daug blogiau būna valstybėse, kur vyriausybės vadovas renkamas. Priežastis labai paprasta: esant konstitucinei monarchijai, ministrai keičiasi labai greitai, tačiau pagrindinis vykdomosios valdžios atstovas niekad nesikeičia, ir todėl valdininkų atnaujinimo problema turi tam tikras ribas. Valdymo sistemos čia keičiasi ne iš esmės, o tik iš dalies; vieną sistemą skubiai ir ryžtingai keičiant kita, neišvengiamai kiltų savotiška revoliucija. Amerikoje tokios revoliucijos vyktų kas ketveri metai, ir visos įstatymo vardu.

Kalbant apie atskirus žmones, nukenčiančius nuo tokios teisinės sistemos, reikia pripažinti, jog valdininkų padėties nepastovumas Amerikoje nėra toks pražūtingas, koks galėtų būti kitur. Jungtinėse Valstijose taip lengva susikurti nepriklausomą padėtį, kad, atleidžiant valdininką iš užimamų pareigų, jis kartais praranda tam tikrus patogumus, bet ne pragyvenimo šaltinį.

Šio skyriaus pradžioje esu sakęs, jog vykdomosios valdžios vadovo rinkimų sistemos pavojai gali būti didesni ar mažesni, nelygu aplinkybės, sąlygojančios rinkėjų apsisprendimą.

Veltui stengiamasi sumenkinti vykdomosios valdžios vaidmenį, yra viena sritis, kur ši valdžia turi labai didelę įtaką, kad ir kokią vietą jai skirtų įstatymai, — tai užsienio politika: pradėti ir vaisingai baigti derybas gali tik vienas žmogus.

Kuo beviltiškesnė ir sunkesnė žmonių padėtis, tuo reikalingesnis nuoseklus ir stabilus vadovavimas išorės politikai, tuo pavojingiau valstybės vadovui taikyti rinkimų sistemą.

Amerikos užsienio politika labai paprasta; beveik galima tvirtinti, kad Amerikos niekam nereikia ir kad jai nieko nereikia. Jos nepriklausomybei negresia joks pavojus.

Amerikoje vykdomosios valdžios vaidmuo apribotas ir aplinkybių, ir įstatymų. Prezidentas gali dažnai keisti savo požiūrius, bet nuo to valstybė nei nukenčia, nei žūva.

Kad ir kokie įgaliojimai būtų suteikti vykdomajai valdžiai, laiką prieš pat rinkimus ir rinkimų metu reikia laikyti nacionalinės krizės periodu.

Kuo sudėtingesnė krašto vidaus padėtis ir kuo daugiau išorės pavojų, tuo pavojingesnis valstybei krizės laikotarpis. Labai daug Europos valstybių, rinkdamosi naują vadovą, kiekvienąsyk bijo arba priešų užpuolimo, arba anarchijos.

Amerikoje visuomenė taip sudaryta, kad gali laikytis pati, niekieno nepadedama; jai niekad negresia jokie išorės pavojai. Prezidento rinkimai sukelia triukšmą, bet nesugriauna valstybės.

Rinkimų sistema

Amerikos įstatymų leidėjų išmonė pasirenkant rinkimų sistemą. — Ypatingieji rinkėjai. — Atskiras ypatingųjų rinkėjų balsavimas. — Kokiu atveju Atstovų Rūmai renka prezidentą? — Kas atsitiko per dvylika rinkimų kampanijų, įvykusių nuo to laiko, kai įsigaliojo Konstitucija.

Be pavojų, kylančių iš pačios rinkimų esmės, esama nemaža tokių, kurie atsiranda dėl įvairių rinkimų formų ir kurių galima išvengti įstatymų leidėjų pastangomis.

Kai ginkluoti žmonės susiburia aikštėje norėdami išsirinkti vadą, jiems gresia ne tik pačioje rinkimų sistemoje glūdintys pavojai, bet ir pilietinis karas, kurį gali sukelti tokie rinkimai.

Darydami karaliaus išrinkimą priklausomą nuo vieno žmogaus *veto*, lenkų įstatymai skatino nužudyti tą žmogų arba iš anksto rengė anarchiją.

Nagrinėdamas Jungtinių Valstijų institucijas ir įdėmiai gilindamasis į politinę ir socialinę krašto būklę, įžvelgiau nuostabią likimo užma-

čių ir žmogaus pastangų darną. Amerika buvo nauja šalis, bet jos žmonės, anksčiau kitur gyvendami, jau seniai naudojosi laisve: tai dvi vidaus tvarkos priežastys. Be to, Amerika nebijojo, kad gali būti užkariauta. Naudodamiesi tomis palankiomis aplinkybėmis, Amerikos įstatymų leidėjai be vargo sudarė silpną ir priklausomą vykdomąją valdžią; sukūrę ją tokią, jie galėjo nė kiek nenuogąstaudami padaryti ją renkamą.

Jiems nebeliko nieko kita, kaip iš įvairių rinkimų sistemų pasirinkti pačią saugiausią; jų sudaryti rinkimų nuostatai puikiai atitiko garantijas, kurias teikė fizinė ir politinė krašto sandara.

Svarbiausia buvo sukurti tokią rinkimų sistemą, kuri, išreikšdama tikrąją piliečių valią, kuo mažiau kurstytų aistras ir kuo trumpiau laikytų žmones nežinioj. Iš pat pradžių buvo sutarta, jog lemti turi *paprastoji* dauguma. Bet ne taip paprasta buvo surinkti tą daugumą, nesibaiminant pertraukų, kurių labiausiai derėjo vengti.

Tiesą pasakius, labai retai žmogus gali išsyk surinkti balsų daugumą, esant dideliam gyventojų skaičiui. Dar didesni sunkumai kyla šalyje, sudarytoje iš konfederacinių valstijų, kur vietinės įtakos labai išsišakojusios ir stiprios.

Stengiantis išvengti to antrojo keblumo, buvo pasirinkta kita priemonė — suteikti rinkimų teisę organui, atstovaujančiam tautai.

Toks rinkimų būdas padidina galimybę surinkti balsų daugumą, nes kuo mažiau rinkėjų, tuo lengviau jiems susitarti tarpusavyje. Be to, tokia sistema užtikrina, kad bus išrinktas tinkamas kandidatas.

Tačiau ar dera patikėti rinkimų teisę pačiam įstatymų leidybos organui, įprastam tautos atstovui, ar, priešingai, verčiau suteikti ją tam tikram rinkėjų organui, kurio vienintelė funkcija būtų paskirti prezidentą?

Amerikiečiai pasirinko pastarąjį kelią. Jų nuomone, žmonės, deleguoti priimti eilinius įstatymus, tik iš dalies atstovautų piliečių valiai, renkant pagrindinį valstybės pareigūną. Be to, išrinkti daugiau nei vieneriems metams, jie galėtų atstovauti jau pasenusiai valiai, pasikeitusiai per tą laiką. Amerikiečių manymu, įstatymų leidybos organą įpareigojus išrinkti vykdomosios valdžios vadovą, to organo nariai dar gerokai prieš rinkimus galėtų tapti intrigų įrankiu ir korupcijos bei įvairių machinacijų objektu; tuo tarpu ypatingieji rinkėjai, panašiai kaip prisiekusieji, būtų nežinomi iki pat tos dienos, kai turėtų atlikti

savo funkciją, ir pasirodytų viešumoje tik trumpam, kad galėtų paskelbti savo sprendimą.

Tad buvo nutarta kiekvienoje valstijoje išrinkti tam tikrą skaičių rinkėjų[20], kurie savo ruožtu rinktų prezidentą. Kadangi buvo pastebėta, jog asamblėjos, įpareigotos šalyse, kur yra rinkimų sistema, išrinkti vyriausybių vadovus, neišvengiamai tampa aistrų ir intrigų židiniais, kadangi jos kartais pasisavina įgaliojimus, kurių joms niekas nesuteikė, ir kadangi jų veikla ir neapibrėžtumas, kaip tos veiklos rezultatas, dažnai taip ilgai užsitęsia, jog sukelia valstybei pavojų, — buvo nutarta, kad visi rinkėjai turi balsuoti nustatytą dieną, bet nesirinkdami į vieną vietą[21].

Dviejų pakopų rinkimų sistema teikė galimybę surinkti balsų daugumą, tačiau to neužtikrino, nes rinkėjų balsai galėjo pasiskirstyti kaip ir jų patikėtinių balsai.

Tuo atveju reikėjo neišvengiamai rinktis vieną iš trijų galimų išeičių: arba paskirti naujus rinkėjus, arba dar kartą pasitarti su išrinktaisiais, arba galiausiai patikėti rinkimų teisę naujam atstovui.

Du pirmieji būdai, jau nekalbant apie tai, kad buvo nelabai patikimi, nežadėjo greito sprendimo ir sudarė sąlygas ilgam grėsmingam bruzdėjimui.

Tad buvo pasirinktas trečiasis kelias ir nutarta, jog rinkėjų balsai užantspauduoti bus įteikti Senato pirmininkui; numatytą dieną, dalyvaujant Senato ir Atstovų Rūmų nariams, jis turėjo nuplėšti antspaudus ir suskaičiuoti balsus. Jeigu nė vienas kandidatas nebus surinkęs balsų daugumos, Atstovų Rūmai nedelsdami patys išrinksią prezidentą; tačiau ši teisė jiems buvo griežtai apribota. Atstovų Rūmai gali išrinkti tik vieną iš trijų kandidatų, surinkusių daugiausia balsų[22].

---

[20] Tiek pat narių buvo deleguojama į Kongresą. 1833 m. rinkimuose dalyvavo 288 rinkėjai (*The National Calendar*).

[21] Tos pačios valstijos rinkėjai renkasi vienoje vietoje, bet siunčia centrinei vyriausybei asmeninio balsavimo sąrašą, o ne rinkimų rezultatus.

[22] Tokiu atveju sprendžiamą balsą turi ne narių, bet valstijų dauguma, kad, sakykim, rinkimuose New Yorkas nepersvertų Rhode Islando. Taigi iš pradžių atsiklausiama Sąjungos piliečių, kaip vientisos tautos narių, nuomonės; ir tik tada, kai jie negali tarpusavyje susitarti, kreipiamasi į atskiras valstijas, sudarančias vieną visumą, ir kiekvienai jų suteikiama vieno nepriklausomo balso teisė.

Kaip matome, tik retais ir sunkiai numatomais atvejais rinkimai patikimi paprastiems tautos atstovams, ir, be to, jie tegali pasirinkti ypatingųjų rinkėjų didžiosios daugumos palaikomą pilietį; tai puikus sprendimas, nes garantuoja ir tautos valią, ir deramą pagarbą, ir greitą rinkimų tempą, ir atsargumo priemones, kurių reikalauja valstybės interesai. Beje, balsų pasidalijimo atveju pavedant spręsti klausimą Atstovų Rūmams, anaiptol nepašalinami visi sunkumai, nes ir Atstovų Rūmai gali nesurinkti lemiamos balsų daugumos; tokiu atveju Konstitucija nesiūlo jokios išeities. Tačiau nustatydama privalomą trijų kandidatų skaičių ir pasikliaudama keleto šviesuolių išmintingu sprendimu, ji pašalina visas kliūtis[23], kurioms įveikti turi tam tikrą galią; visa kita lemia pati rinkimų sistema.

Per tuos keturiasdešimt ketverius metus, kai galioja Jungtinių Valstijų federalinė Konstitucija, jau dvylika kartų vyko prezidento rinkimai.

Dešimt rinkimų įvyko iš karto, ypatingiesiems rinkėjams balsuojant vienu metu įvairiose Jungtinių Amerikos Valstijų vietose.

Atstovų Rūmai tik du kartus naudojosi išimtine teise, numatyta balsų pasidalijimo atveju: pirmąsyk 1801 m., kai buvo išrinktas Jeffersonas, ir antrąsyk 1825 m., kai buvo išrinktas Quincy Adamsas.

Rinkimų krizė

Prezidento rinkimų laikotarpis laikytinas nacionalinės krizės periodu. — Kodėl? — Žmonių aistros. — Prezidento rūpesčiai. — Ramybė, ateinanti po rinkimų bruzdesio.

Jau esu minėjęs, kaip palankiai Jungtinėms Valstijoms buvo susiklosčiusios aplinkybės, priimant rinkimų sistemą, ir išdėstęs, kokių atsargumo priemonių ėmėsi įstatymų leidėjai, stengdamiesi sumažinti gresiančius pavojus. Amerikiečiai yra pripratę prie įvairių rinkimų. Patirtis juos išmokė, kiek leistina kurstyti aistras ir kada reikia jas nu-

---

Tai dar viena federalinėje Konstitucijoje pasitaikančių keistybių, kurią galima paaiškinti nebent priešingų interesų susidūrimu.

[23] 1801 m. Jeffersonas buvo išrinktas tik per trisdešimt šeštąjį rinkimų turą.

ramdyti. Nedideliam gyventojų skaičiui pasiskleidus po platų kraštą, Jungtinėse Valstijose mažiau nei kur kitur įmanomi pavojingi partijų susidūrimai. Politinės aplinkybės, susiklostančios per rinkimus, ligi šiol nėra davusios pagrindo kilti bent menkiausiam pavojui.

Ir vis dėlto Jungtinių Valstijų prezidento rinkimų laikotarpį galima laikyti nacionalinės krizės periodu.

Be abejo, prezidento įtaka įvykių eigai yra menka ir netiesioginė, bet ją jaučia visa tauta; prezidento rinkimai nelabai rūpi kiekvienam piliečiui skyrium, bet labai rūpi piliečių visumai. Taigi interesai, kad ir kokie menki jie būtų, įgyja didelės svarbos, kai tik tampa bendrais interesais.

Palyginus su kokio Europos krašto karalium, prezidentas, be abejonės, turi mažiau galimybių pasitelkti šalininkų; šiaip ar taip, jo žinioje yra gana nemažai pareigybių, kad ne vienas tūkstantis rinkėjų tiesiogiai ar netiesiogiai būtų suinteresuoti jo pergale.

Be to, Jungtinėse Valstijose, kaip ir kitose valstybėse, partijos dažniausiai telkiasi apie kokį nors žmogų, kad būtų lengviau atskleisti savo pozicijas visuomenei. Apskritai jos naudojasi kandidato į prezidentus vardu kaip simboliu, jo asmenyje įkūnydamos savo teorijas. Taigi partijos labai suinteresuotos laimėti rinkimus, trokšdamos ne tiek įtvirtinti savo doktrinas, padedant išrinktajam prezidentui, kiek jo išrinkimu įrodyti, kad joms pritaria dauguma piliečių.

Gerokai prieš ateinant nustatytai dienai, rinkimai tampa svarbiausiu ir, galima sakyti, vieninteliu dalyku, dominančiu visus protus. Tuo metu dar karščiau įsiliepsnoja priešingų grupuočių kovos, visos dirbtinės aistros, kokias tik įmanoma įsivaizduoti, laimingoje ir ramioje šalyje triukšmingai išsiveržia į paviršių.

Prezidentas savo ruožtu stengiasi iš paskutiniųjų apsiginti. Jis eina savo pareigas rūpindamasis nebe valstybės interesais, bet savo perrinkimu; jis keliaklupsčiauja prieš daugumą ir dažnai, užuot priešinęsis jos aistroms, kaip įpareigoja padėtis, mielai tenkina jos užgaidas.

Vis labiau artėjant rinkimams, gausėja intrigų, bruzdėjimas didėja ir plečiasi. Piliečiai pasidalija į keletą stovyklų, kiekviena pasivadina savo kandidato vardu. Visą šalį krečia karštligė, rinkimai kasdien aptarinėjami laikraščiuose, tampa privačių pokalbių tema, visų žygių tikslu, visų minčių objektu, vieninteliu dėmesio vertu dalyku.

Tiesa, likimui tarus žodį, įkarštis nuslūgsta, viskas nurimsta, ir ūmai išsiliejusi upė vėl tykiai grįžta į savo krantus. Bet argi nenuostabu, kad galėjo kilti tokia audra?

Apie prezidento perrinkimą

Kai yra perrenkamas vykdomosios valdžios vadovas, pati valstybė griebiasi intrigų ir korupcijos. — Troškimas laimėti rinkimus nustelbia visas Jungtinių Valstijų prezidento mintis. — Perrinkimo nepatogumai, būdingi Amerikai. — Būdinga demokratijų blogybė — visų valdžių pataikavimas menkiausiems daugumos potroškiams. — Prezidento perrinkimas skatina tą blogybę.

Ar gerai, ar blogai padarė Jungtinių Valstijų įstatymų leidėjai, įteisindami prezidento perrinkimą?

Neleisti vykdomosios valdžios vadovui dar kartą balotiruotis į prezidentus iš pirmo žvilgsnio atrodo nesąmonė. Ne paslaptis, kokią įtaką vieno žmogaus talentas arba charakteris daro visai tautai, o ypač sunkiomis aplinkybėmis ar krizės metu. Įstatymai, draudžiantys piliečiams perrinkti pagrindinį valstybės pareigūną, atimtų iš jų gerą progą prisidėti prie valstybės klestėjimo arba jos išgelbėjimo. Beje, galėtų atsitikti taip, jog žmogus išstumiamas iš vyriausybės tuo metu, kai jam pavyko įrodyti, kad jis puikus vadovas.

Be abejo, tie argumentai stiprūs, nepaneigiami, bet ar nebūtų galima jų atremti dar tvirtesniais?

Intrigos ir korupcija yra blogybės, būdingos renkamoms vyriausybėms. Tačiau, kai galima perrinkti valstybės vadovą, tų blogybių mastas taip padidėja, jog iškyla pavojus pačiam šalies egzistavimui. Jei rinkimų pergalės intrigomis siekia paprastas kandidatas, jo gudrybių sfera gana siaura. Tačiau į rinkiminę kovą įsitraukus pačiam valstybės vadovui, jis panaudoja valdžios galią asmeniniams interesams.

Pirmuoju atveju tai paprastas žmogus, kurio išgalės gana menkos; antruoju — pati valstybė, turinti neribotas galimybes intrigoms ir korupcijai.

Paprastas pilietis, neteisėtomis priemonėmis siekiantis valdžios, gali tik netiesiogiai pakenkti visuomenės gerovei, tačiau, į priešrinki-

minę kovą stojus vykdomosios valdžios atstovui, valstybės reikalai pasidaro antraeiliai; pagrindinis jo rūpestis — laimėti rinkimus. Ir derybos, ir įstatymai virsta rinkiminės kovos priemonėmis; pareigybės tampa atlyginimu už paslaugas, suteiktas ne valstybei, bet jos vadovui. Netgi tuomet, kai vyriausybės veikla neprieštarauja valstybės interesams, kraštui ji vis tiek nenaudinga. O juk vyriausybės priedermė — tarnauti krašto labui.

Regint įprastą įvykių eigą Jungtinėse Valstijose, nesunku pastebėti, jog visas prezidento mintis nustelbia troškimas laimėti rinkimus, jog visa jo administracijos politika nukreipta į tą tikslą, net menkiausi darbai tam skirti, jog, ypač artėjant krizės metui, asmeniniai interesai užgožia visuomeninius.

Taigi prezidento perrinkimo principas renkamų vyriausybių pražūtingą įtaką daro dar stipresnę ir pavojingesnę. Pakrinka tautos politinė moralė, patriotizmą nustelbia apsukrumas.

Amerikoje tas principas klibina pačius tautinės egzistencijos pamatus.

Kiekviena vyriausybė turi būdingą blogybę, tarytum įgimtą, kilusią iš jos pačios esmės; įžvalgus įstatymų leidėjo protas turi ją pasverti. Valstybė gali panaikinti daug netikusių įstatymų, beje, jų daroma žala dažnai perdedama. Tačiau kiekvienas įstatymas, savo poveikiu puoselėjantis pražūtingą užuomazgą, ilgainiui neišvengiamai darosi pragaištingas, nors jo padariniai ne iškart atsiveria.

Absoliutinėse monarchijose jau savaime pražūtinga ir sveikam protui nesuvokiama nežabota karaliaus valdžia. Todėl kiekviena priemonė, užgniaužianti konstitucijoje numatytą atasvarą tai valdžiai, būtų iš esmės bloga, nors jos padariniai ir ilgai neatsiskleistų.

Be to, šalyje, kur viešpatauja demokratija, kur tolydžio viską į savo rankas perima tauta, įstatymai, skatinantys ją veikti vis paslankiau ir vaisingiau, tiesiogiai kelia grėsmę pačiai vyriausybei.

Didžiausias Amerikos įstatymų leidėjų nuopelnas yra tas, kad jie suvokė tą tiesą ir ryžosi ją įdiegti praktikoje.

Jie nutarė, jog, be tautos valios, dar reikalingi ir tam tikri valdžios organai, kurie, nors ir nebūdami visiškai nuo jos nepriklausomi, savo srityje vis dėlto naudotųsi šiokia tokia laisve; kad ir priversti klausyti nuolatinių daugumos nurodymų, šie organai vis tiek galėtų kovoti su jos užgaidais ir netenkinti jos pražūtingų reikalavimų.

Užsibrėžę tokį tikslą, visą valstybės vykdomąją valdžią jie sutelkė vienose rankose, davė prezidentui didelius įgaliojimus ir *veto* teisę, kad jis galėtų priešintis įstatymų leidybos organų spaudimui.

Tačiau, įteisindami perrinkimo principą, jie pavertė niekais dalį savo darbo. Jie suteikė prezidentui didelę valdžią, bet atėmė valią ja naudotis.

Būdamas neperrenkamas, prezidentas būtų ne mažiau priklausomas nuo tautos, nes vis tiek būtų jai atskaitingas, tačiau tautos palankumas jam nebebūtų toks svarbus ir nebereikėtų kiekviename žingsnyje lankstytis jos valiai.

Būdamas perrenkamas, Jungtinių Valstijų prezidentas tėra klusnus įrankis daugumos rankose (tai ypač aišku mūsų dienomis, kai politinė moralė pašlijusi ir taurios širdies vyrai nueina nuo scenos). Jis mėgsta tai, ką ji mėgsta, neapkenčia to, ko ji neapkenčia; jis tenkina jos menkiausias užgaidas, užbėga už akių jos skundams, paiso menkiausių jos norų; įstatymų leidėjai norėjo, kad jis ją vestų, o jis seka jai iš paskos.

Taigi, stengdamiesi, kad valstybė neprarastų talentingos asmenybės, įstatymų leidėjai jo talentus beveik pavertė niekais, o norėdami turėti tvirtą atramą ypatingoms aplinkybėms susiklosčius, jie pasmerkė šalį nuolatinei pavojų grėsmei.

FEDERALINIAI TEISMAI [24]

Teismo organų politinė reikšmė Jungtinėse Valstijose. — Kaip sudėtinga plėtoti šią temą. — Teisingumo organų nauda konfederacijoms. — Kokių teismų esama Jungtinėse Valstijose. — Būtinybė steig-

[24] Žr. VI sk., antrašte: Teismo organai Jungtinėse Valstijose. Tame skyriuje supažindinama su bendrais principais, kuriais amerikiečiai pagrindžia teisingumą. Taip pat žr. Federalinė Konstitucija, III str.

Žr. *The Federalist*, Nr. 78—83; Thomas Sergeant. *Constitutional Law; Being a View of the Practice and Jurisdiction of the Courts of the United States* (Konstitucinė teisė ir JAV teismo organų praktikos ir jurisdikcijos apžvalga); Story, p. 134—162, 489—511, 581, 668. Žr. 1789 m. rugsėjo 24 d. įstatymas apie teismų sandarą Story rinkinyje, antrašte: *Laws of the United States*, t. 1, p. 53.

ti federalinius teismus. — Federalinių teisingumo organų sistema. — Aukščiausiasis Teismas. — Kuo jis skiriasi nuo visų mums žinomų teismų.

Aš išnagrinėjau Jungtinių Valstijų įstatymų leidybos ir vykdomosios valdžios organų sistemas. Telieka apžvelgti teisingumo organus. Čia turiu pasidalyti su skaitytojais savo būgštavimais.

Teismo įstaigos turi didelę įtaką Amerikos anglų gyvenimui; jos užima labai svarbią vietą tarp vadinamųjų politinių institucijų. Šiuo požiūriu jos itin vertos mūsų dėmesio.

Tačiau ar galima paaiškinti Amerikos teismų politinę veiklą, nuodugniau neįsigilinus į jų sandarą ir procedūras? Ar galima atskleisti esmę, neatbaidant skaitytojų savaime suprantamu tokios temos sausumu? Ar galima aiškiai dėstyti mintis ir išvengti daugžodžiavimo?

Džiaugiuosi, kad man pavyko išvengti daugelio pavojų. Tiesa, paprasti skaitytojai vis tiek apkaltins mane daugžodžiavimu, o įstatymų leidėjai — pernelyg dideliu glaustumu. Bet tos daugžodystės sunku išvengti nagrinėjant šią temą, o ypač šiame skyriuje.

Kebliausia buvo sužinoti ne tai, kaip sudaryta federalinė valdžia, bet tai, kaip priverčiama laikytis jos įstatymų.

Valdžios šiaip jau turi tik dvi priemones valdinių priešinimuisi sutramdyti: fizinę jėgą ir moralinę jėgą, kurios jiems prideda teismų sprendimai.

Valdžia greit atsidurtų prie pražūties slenksčio, jei nuolat kariautų su valdiniais, versdama juos laikytis įstatymų. Ko gero, jai liktų tik tokia alternatyva: arba būti silpnai ir nuosaikiai, panaudoti jėgą tik kraštutiniu atveju ir žiūrėti pro pirštus į begalę nepaklusnumo apraiškų; tuomet valstybė pamažu nusiristų į anarchiją.

Arba būti stipriai ir ryžtingai, kasdien griebtis smurto ir netrukus išsigimti, virsti kariniu despotu. Tiek neveiklumas, tiek ryžtingumas būtų vienodai pragaištingi valdiniams.

Svarbiausias teisingumo tikslas — smurto teisę pakeisti teisės idėja, skirti tarpininkus tarp valdžios ir fizinės jėgos panaudojimo.

Stebėtina, kokią galią visuomenės nuomonė apskritai teikia teismams. Toji galia tokia didelė, jog siejasi su teismo formalumais, kai nebėra substancijos; jos dėka šešėlis tampa kūnu.

Kadangi teismas daro moralinį poveikį, fizinė jėga panaudojama be galo retai, nes daugeliu atvejų ją atstoja moralinė jėga, ir, tik prireikus fizinės jėgos, ją paremia moralinė.

Daugiausia teisingumo organų paramos reikia federalinei vyriausybei, nes iš esmės ji yra silpna ir prieš ją maištauti daug lengviau[25]. Jeigu jai nuolatos reikėtų pirmiausia griebtis jėgos, ji nesusidorotų su savo uždaviniu.

Jungtinėms Valstijoms ypač reikėjo teismų, kad galėtų priversti piliečius laikytis įstatymų arba apginti juos nuo galimų užpuolimų.

Tačiau kokių teismų joms reikėjo? Kiekviena valstija jau turėjo savus teismus. Gal reikėjo kreiptis į juos? Gal reikėjo sukurti federalinę teismų sistemą?

Nesunku įrodyti, jog Jungtinės Valstijos negalėjo sau pritaikyti atskirose valstijose sukurtos teismų sistemos.

Norint garantuoti saugumą kiekvienam piliečiui ir laisvę visiems, reikia teisminę valdžią atskirti nuo kitų valdžių, bet šalies egzistavimui ne mažiau svarbu, kad įvairūs valstybės organai būtų tos pačios kilmės, laikytųsi tų pačių principų ir veiktų išvien, kitaip sakant, kad būtų *tarpusavy susiję* ir *vienodos sandaros*. Man regis, niekam neateitų į galvą už nusikaltimus, padarytus Prancūzijoje, teisti užsienio šalių teismuose, kad būtų užtikrintas teisėjų nešališkumas.

Federalinės valdžios atžvilgiu amerikiečiai sudaro vieningą tautą, gyvenančią vienoje valstybėje, bet toje valstybėje buvo palikti politiniai organai, tik tam tikru požiūriu priklausomi nuo federalinės vyriausybės, o visais kitais — nepriklausomi; kiekvienas jų buvo skirtingos kilmės, laikėsi savo nuostatų ir savaip tvarkė reikalus. Patikėti Jungtinių Valstijų įstatymų vykdymą tų politinių organų sukurtiems teismams — buvo kone tolygu atiduoti tautą svetimos šalies teismui.

Negana to, kiekviena valstija buvo ne tik svetima Jungtinių Valstijų Sąjungai, tai buvo drauge amžinas priešas, nes atskirų valstijų valdžia gyvavo tik Sąjungos aukščiausiosios valdžios sąskaita.

[25] Teismai ypač reikalingi tam, kad prižiūrėtų, kaip vykdomi federaliniai įstatymai, nors patys mažiausiai jų paiso. Taip yra todėl, jog didžiuma konfederacijų buvo sudarytos iš nepriklausomų valstybių, kurios iš tikrųjų nenorėjo klausyti centrinės valdžios ir, duodamos jai teisę vadovauti, stropiai gynė savo teisę jos neklausyti.

Taigi, leidus atskirų valstijų teismams taikyti gyvenime Sąjungos įstatymus, tauta būtų atiduota ne tik svetimiems, bet ir šališkiems teisėjams.

Beje, valstijų teismai ne tik dėl savo pobūdžio negalėjo tarnauti tautos interesams, bet ir dėl to, kad jų buvo per daug.

Priimant federalinę Konstituciją, Jungtinėse Valstijose jau veikė trylika teismų, kurių nuosprendžiai buvo galutiniai ir neapskundžiami. Dabar jų yra dvidešimt keturi. Kaip gali gyvuoti valstybė, kai jos pagrindiniai įstatymai aiškinami ir taikomi dvidešimt keturiais skirtingais būdais iškart? Tokia sistema nesuderinama nei su sveiko proto reikalavimais, nei su patirties pamokomis.

Tad Amerikos įstatymų leidėjai nutarė sukurti federalinį teismo organą, kuris taikytų Sąjungos įstatymus ir nagrinėtų kai kuriuos iš anksto suderintus bendro pobūdžio klausimus. Visa Sąjungos teisminė valdžia buvo atiduota vienam teismui, vadinamam Jungtinių Valstijų Aukščiausiuoju Teismu, tačiau, kad būtų lengviau tvarkyti reikalus, jam buvo priskirti žemesniųjų pakopų (instancijų) teismai, įpareigoti neapskundžiamai nagrinėti menkesnes bylas ir spręsti rimtesnius ginčus kaip pirmosios instancijos teismai. Aukščiausiojo Teismo nariai nebuvo renkami nei tautos, nei įstatymų leidybos organų; juos skirdavo Jungtinių Valstijų prezidentas, atsiklausęs Senato nuomonės.

Kad Aukščiausiojo Teismo nariai būtų nepriklausomi nuo kitų valdžių, jie buvo skiriami iki gyvos galvos; taip pat buvo nutarta, jog vienąsyk ir galutinai nustatyti jų atlyginimai negali būti kontroliuojami įstatymų leidybos organų [26].

---

[26] Sąjunga buvo suskirstyta į apygardas, kiekviena turėjo skiriamą federalinį teisėją, gyvenantį toje apygardoje. Teisėjo pirmininkaujamas teismas vadinosi apygardos teismu (*district court*).

Be to, kiekvienas Aukščiausiojo Teismo teisėjas turėjo kasmet apvažiuoti tam tikrą respublikos dalį ir vietoje spręsti svarbiausias bylas; to pareigūno pirmininkaujamas teismas vadinosi išvažiuojamuoju teismu (*circuit court*).

Galiausiai pačios svarbiausios bylos turėjo būti arba tiesiai, arba apeliacijos tvarka nukreipiamos į Aukščiausiąjį Teismą, kur jas nagrinėdavo išvažiuojamieji teisėjai (*circuit judges*), kartą per metus susirenkantys į iškilmingą posėdį.

Kaip ir valstijų teismuose, tokiais pat atvejais federalinių teismų posėdžiuose dalyvaudavo prisiekusieji.

Beje, buvo gana nesunku paskelbti federalinio teisingumo organo įsteigimą, bet, prireikus nustatyti jo funkcijas, atsirado begalė sunkumų.

KAIP NUSTATOMA FEDERALINIŲ TEISMŲ KOMPETENCIJA

Sunkumai, susiję su įvairių teismų kompetencijos nustatymu konfederacijose. — Sąjungos teismai gavo teisę nusistatyti savo kompetenciją. — Kodėl gi ši nuostata atima dalį valdžios iš valstijų. — Tų valstijų aukščiausiąją valdžią apriboja ir patys įstatymai, ir jų aiškinimas. — Todėl kai kurioms valstijoms gresia veikiau tariamas negu tikras pavojus.

Iškart kyla klausimas: Jungtinių Valstijų Konstitucijai įteisinus dvi viena šalia kitos egzistuojančias valdžios formas, teisingumo srityje atstovaujamas dviejų skirtingų kategorijų teismų, kad ir kaip kruopščiai būtų stengiamasi nustatyti kiekvieno tų teismų jurisdikciją, neįmanoma užkirsti kelio dažniems susidūrimams tarp jų. Taigi kam šiuo atveju priklauso teisė nustatyti kompetenciją?

Valstybėse, kurias sudaro vieninga politinė visuomenė, tarp dviejų teismų iškilus kompetencijos klausimui, paprastai jį spręsti perduodama trečiajam, atliekančiam arbitro vaidmenį.

Tai padaroma nesunkiai, nes tose valstybėse juridinės kompetencijos klausimai neturi nieko bendra su aukščiausiosios valdžios problemomis.

Bet, sprendžiant valstijos Aukščiausiojo Teismo ir Jungtinių Valsti-

---

Kaip matome, nėra beveik jokios analogijos tarp Jungtinių Valstijų Aukščiausiojo Teismo ir mūsų kasacinio teismo (*court de cassation*). Aukščiausiajam Teismui medžiagą pateikia pirmosios instancijos teismai, o kasaciniam — tik antrosios arba trečiosios pakopos. Tiesą pasakius, Aukščiausiasis Teismas, kaip ir kasacinis, yra vienintelis teismas, įgaliotas taikyti vienodą jurisprudenciją; bet Aukščiausiasis Teismas nagrinėja bylą lygiai kaip įstatymą ir *savarankiškai* skelbia sprendimą, nepersiųsdamas atgal į kitą teismą, — tai du dalykai, neleistini mūsų kasaciniam teismui.

Žr. 1789 m. rugsėjo 24 d. įstatymas apie teismų sandarą. — Story. *Laws of the United States*, t. 1, p. 53.

jų Aukščiausiojo Teismo ginčą, būtų neįmanoma pasitelkti kokio nors kito aukštesnės pakopos teismo, kuris nebūtų nei tas, nei anas.

Taigi vienam tų dviejų teismų reikėjo būtinai suteikti teisę savarankiškai skelbti sprendimus pagal savo kompetenciją ir peržiūrėti arba atmesti apskųstą nuosprendį. Tos privilegijos nebuvo galima suteikti įvairiems valstijų teismams; taip būtų faktiškai griaunama anksčiau įteisinta aukščiausioji Sąjungos valdžia, nes teisė aiškinti Konstituciją būtų veikiai grąžinusi atskiroms valstijoms tą nepriklausomybės dalį, kurią iš jų atėmė Konstitucijos straipsniai.

Įkuriant federalinį teismą, norėta iš valstijų teismų atimti teisę kiekvienam savo nuožiūra spręsti valstybinės svarbos klausimus ir šitaip sudaryti bendrą jurisprudencijos organą Sąjungos įstatymams aiškinti. Tikslas nebūtų buvęs pasiektas, jeigu atskirų valstijų teismai, atsisakydami nagrinėti federalinėmis laikomas bylas, būtų galėję jas nagrinėti, tvirtindami, kad jos ne federalinės.

Todėl Jungtinių Valstijų Aukščiausiajam Teismui buvo suteikta teisė spręsti visas problemas, susijusias su kiekvieno teismo kompetencija [27].

Tai buvo pats pavojingiausias smūgis valstijų aukščiausiajai valdžiai. Šitaip ji buvo apribota ne tik įstatymais, bet ir įstatymų aiškinimu: vienos ribos buvo žinomos, kitos — ne, vienos taisyklės buvo tvirtai nustatytos, kitos — savavališkai sugalvotos. Tiesa, Konstitucija buvo aiškiai nustačiusi federalinės valdžios ribas; bet vos tik ji imdavo konkuruoti su valstijų valdžia, jų ginčą spręsdavo federalinis teismas.

Beje, pavojai, kuriuos šitai, regis, kėlė valstijų savarankiškumui, iš tikrųjų buvo ne tokie jau dideli, kaip atrodė.

Toliau pamatysime, jog Amerikoje tikroji valdžia veikiau priklauso valstijų, o ne federalinei vyriausybei. Federaliniai teisėjai, jausda-

[27] Beje, kad tokių ginčų dėl kompetencijos būtų kuo mažiau, buvo nutarta, jog, susikaupus daug federalinių bylų, atskirų valstijų teismai turėtų teisę jas nagrinėti, varžydamiesi su Sąjungos teismais; bet tuomet pralaimėjusioji šalis visada gali apskųsti sprendimą Jungtinių Valstijų Aukščiausiajam Teismui. Virginijos Aukščiausiasis Teismas užginčijo Jungtinių Valstijų Aukščiausiojo Teismo teisę tikrinti jo nuosprendžius, bet veltui darbas. Žr. Kent. *Commentaries*, t. 1, p. 300, 370 ir toliau. Žr. Story. *Commentaries*, p. 646, ir 1789 m. įstatymą apie teismų sandarą, *Laws of the United States*, t. 1, p. 53.

mi, kokia palyginti silpna yra valdžia, kurios vardu jie veikia, yra linkę verčiau atsisakyti juridinio sprendimo teisės tais atvejais, kai įstatymas jiems ją suteikia, negu neteisėtai jos reikalauti.

ĮVAIRŪS JURISDIKCIJOS ATVEJAI

Byla ir šalis, federalinės jurisdikcijos pagrindas. — Ieškiniai, reiškiami ambasadoriams, Sąjungai, atskiroms valstijoms. — Kas juos nagrinėja. — Bylos, susijusios su Sąjungos įstatymais. — Kodėl jas nagrinėja federaliniai teismai. — Bylas dėl sutarčių nevykdymo nagrinėja federaliniai teismai. — Padariniai.

Suradę būdą, kaip nustatyti federalinių teismų kompetenciją, Sąjungos įstatymų leidėjai apibrėžė tuos jurisdikcijos atvejus, kuriuos jai privalu spręsti.

Buvo prieita nuomonės, jog tam tikrų šalių ginčus priklauso nagrinėti tik federaliniams teismams, kad ir koks būtų ginčo objektas.

Paskui nuspręsta, jog tam tikras bylas turi nagrinėti tik tie patys teismai, nepriklausomai nuo to, kokio lygio yra besibylinėjančios šalys.

Taigi šalis ir bylos pobūdis tapo dviem federalinės kompetencijos pagrindais.

Ambasadoriai atstovauja draugiškoms Sąjungos valstybėms; tai, kas svarbu ambasadoriams, vienaip ar kitaip svarbu visai Sąjungai. Kai viena iš šalių teisme yra ambasadorius, byla tampa dalyku, neatsiejamu nuo krašto gerovės; savaime suprantama, tokią bylą nagrinėja tiktai federalinis teismas.

Pati Sąjunga gali būti šalimi teisme; būtų nesuderinama su sveiko proto reikalavimais ir su valstybių tradicijomis atiduoti tokią bylą teismui, atstovaujančiam svetimai valdžiai. Tik federaliniai teismai gali ją nagrinėti.

Kai bylinėjasi skirtingų valstijų gyventojai, nepatogu jų bylą nagrinėti viename kurios nors valstijos teisme. Patikimiausia būtų pasirinkti teismą, kuris nesukeltų įtarimų nė vienai šaliai, ir tas teismas, savaime aišku, gali būti tik Sąjungos teismas.

Kai bylinėjasi nebe paskiri žmonės, o valstijos, prie tų pačių teisingumo sumetimų prisideda labai svarbūs politiniai motyvai. Šiuo

atveju šalių padėtis turi valstybinės reikšmės; menkiausias dviejų valstijų ginčas gali pažeisti visos Sąjungos santarvę[28].

Dažnai iš paties bylos pobūdžio galima spręsti, kokio teismo kompetencijai ji priklauso. Pavyzdžiui, visi klausimai, susiję su jūrų prekyba, turi būti sprendžiami federaliniuose teismuose[29].

Priežastis savaime suprantama: beveik visi šie klausimai įeina į tarptautinės žmogaus teisės kompetenciją. Šiuo požiūriu jie neatsiejami nuo visos Sąjungos santykių su užsieniečiais. Beje, kadangi jūros reikalai priklauso tiek teisės, tiek kitoms sritims, tik nacionalinis teismas gali nagrinėti bylas, susijusias su jūros reikalais.

Konstitucija įtraukė į vieną kategoriją beveik visas bylas, savo esme priklausančias federalinių teismų kompetencijai.

Nuostata, kuria ji remiasi šiuo požiūriu, yra paprasta, bet ji viena apima platų idėjų diapazoną ir aprėpia gausybę faktų.

Pasak jos, federaliniai teismai turi nagrinėti visas bylas, *iškylančias iš Jungtinių Valstijų įstatymų*.

Du pavyzdžiai puikiai iliustruoja įstatymų leidėjų mintį.

Konstitucija draudžia valstijoms leisti įstatymus dėl pinigų apyvartos; nepaisydama to draudimo, valstija priima tokį įstatymą. Suinteresuotos šalys atsisako įstatymui paklusti, manydamos, kad jis prieštarauja Konstitucijai. Tada reikia kreiptis į federalinį teismą, nes dingstis ieškiniui yra Jungtinių Valstijų įstatymas.

Kongresas nustato įvežimo muitą. Atsiranda sunkumų dėl muito ėmimo. Vėl reikia kreiptis į federalinį teismą, nes muito mokėjimo klausimus aiškina Jungtinių Valstijų įstatymas.

Ši nuostata puikiai derinasi su federalinės Konstitucijos priimtais pagrindais.

---

[28] Konstitucijoje taip pat sakoma, jog ginčai, kilę tarp valstijos ir kitos valstijos piliečio, sprendžiami federaliniame teisme. Netrukus imta aiškintis, ar Konstitucijoje kalbama apie visus ginčus, galinčius kilti tarp valstijos ir kitos valstijos piliečių, ar tik tuos, kai ir valstijos, ir valstijų piliečiai yra *ieškovai*. Aukščiausiasis Teismas atsakė teigiamai; bet tas sprendimas sukėlė nerimą atskiroms valstijoms, pabūgusioms, kad jos norom nenorom gali būti patrauktos į federalinį teismą. Konstitucijoje buvo padaryta pataisa, nusakanti, jog Sąjungos teismas negali turėti tokios kompetencijos, kad nagrinėtų vienos valstijos piliečio ieškinį, pareikštą kitai valstijai.

Žr. Story. *Commentaries*, p. 624.

[29] Pavyzdys: visi piratavimo faktai.

Sąjunga, kokia ji buvo sudaryta 1789 m., tiesą sakant, turi ribotą suverenumą, bet nutarta, jog toje srityje ji yra vieninga ir vientisa valstybė [30]. Taigi apribota ir suvereni. Iškėlus ir priėmus šį teiginį, visa kita yra labai paprasta, nes jeigu jūs pripažįstate, jog Konstitucijos nubrėžtose ribose Jungtinės Valstijos sudaro vieną valstybę, reikia jai suteikti teises, kurias turi visos valstybės ir tautos.

Juk nuo pat valstybių atsiradimo šiuo požiūriu buvo sutarta: kiekviena jų turi teisę savo teismuose nagrinėti visas bylas, susijusias su jos įstatymų vykdymu. Tačiau tam prieštaraujama: Sąjungos padėtis tokia ypatinga, kad ji yra vientisa valstybė tik atsižvelgiant į tam tikrus dalykus; visais kitais atvejais ji yra niekas. Kas iš to išeina? Kad, bent jau atsižvelgiant į visus įstatymus, susijusius su tais dalykais, ji turi visas teises būti visiškai suvereni. Sunkiausia nustatyti, kas yra tie dalykai. Išsprendus šį klausimą (kalbėdami apie kompetenciją, jau esame įsidėmėję, kaip tai daroma), tiesą pasakius, nebėra jokių problemų, nes, nustačius, jog byla federalinė, tai yra priklauso Konstitucijos numatytai Sąjungos suverenumo daliai, savaime aišku, ją nagrinėti turi tik federalinis teismas.

Kiekvieną kartą, kai pasipriešinama Jungtinių Valstijų įstatymams arba norima jais remiantis apsiginti, reikia kreiptis į federalinį teismą.

Tad Sąjungos teismų jurisdikcija tai prasiplečia, tai susiaurėja, plečiantis arba siaurėjant Sąjungos valdžios įgaliojimams.

Jau esame matę, jog 1789 m. įstatymų leidėjų pagrindinis tikslas buvo suskirstyti aukščiausiosios valdžios įgaliojimus į dvi skirtingas dalis. Vienai daliai jie priskyrė Sąjungos bendrų interesų valdymą, kitai — kai kurių jos dalių visų ypatingų interesų valdymą.

Svarbiausia buvo federalinei valdžiai suteikti tokius įgaliojimus, kad ji galėtų savo sferoje gintis nuo atskirų valstijų pasikėsinimų.

O dėl atskirų valstijų — buvo priimtas bendras principas: suteikti visišką laisvę kiekvienai jų savo kompetencijos ribose. Centrinė vyriausybė negali nei joms vadovauti, nei tikrinti jų veiksmų.

---

[30] Tas principas buvo šiek tiek apribotas, atskiras valstijas įvedant į Senatą kaip nepriklausomas valstybes ir prezidento rinkimų atveju suteikiant teisę balsuoti skyrium Atstovų Rūmuose; bet tai tik išimtys. Pirmauja priešingas principas.

Skyriuje apie valdžių atskyrimą jau esu minėjęs, kad šis principas niekad nebuvo gerbiamas. Yra tam tikrų įstatymų, kurių atskira valstija negali priimti, nors tie įstatymai iš pažiūros siejasi tik su jos interesais.

Kai kuri nors Sąjungos valstija priima tokio pobūdžio įstatymą, piliečiai, nukentėję jį vykdant, gali kreiptis į federalinius teismus.

Tad federalinių teismų jurisdikcijai priklauso ne tik visos bylos, išplaukiančios iš Sąjungos įstatymų, bet ir tos, kurioms galioja atskirų valstijų įstatymai, prieštaraujantys Konstitucijai.

Valstijoms draudžiama priimti retroaktyvius (atgalinio galiojimo) baudžiamuosius įstatymus; žmogus, nuteistas remiantis tokiu įstatymu, gali apskųsti nuosprendį federaliniam teismui.

Be to, Konstitucija draudžia valstijoms priimti įstatymus, kurie gali panaikinti arba pažeisti teises, įgytas įvairių susitarimų dėka (*impairing the obligations of contracts*)[31].

Kai tik fizinis asmuo tariasi pastebėjęs, jog jo valstijos įstatymas pažeidžia tokio pobūdžio teisę, jis gali atsisakyti tam įstatymui paklusti ir jį apskųsti federaliniam teismui[32].

---

[31] Pasak Story (*Commentaries*, Boston, 1833, p. 503), savaime aišku, jog kiekvienas įstatymas, vienaip ar kitaip praplečiantis, susiaurinantis arba pakeičiantis šalių ketinimus, išdėstytus sutarties sąlygose, iš dalies pakeičia (*impairs*) tą sutartį. Tas pats autorius ten pat išsamiai nusako, kaip federalinė jurisprudencija apibūdina sutartį. Apibrėžimas yra labai ilgas. Koncesija (leidimas), valstybės suteikta fiziniam asmeniui ir to asmens priimta, yra sutartis ir negali būti nutraukta priėmus naują įstatymą. Chartija, kurią valstija suteikia bendrovei, taip pat yra sutartis ir galioja tiek valstijai, tiek koncesininkui. Taigi minimas Konstitucijos straipsnis garantuoja ne visų, bet didelės dalies *įgytų teisių* (*acquired rights*) galiojimą. Aš galiu teisėtai turėti nuosavybę, perėjusią į mano rankas ne sutarties būdu. Tai, kad ją turiu ir valdau, man yra įgyta teisė, bet šios teisės federalinė Konstitucija negarantuoja.

[32] Štai puikus pavyzdys, Story pateiktas p. 508. Darmoutho koledžas New Hampshire buvo įsteigtas remiantis chartija, suteikta tam tikriems asmenims prieš Amerikos revoliuciją. Jo vadovai, remdamiesi ta chartija, įkūrė bendriją, arba, amerikiečių žodžiais tariant, *korporaciją*. New Hampshire'o įstatymų leidybos organas laikė savo pareiga pakeisti pirminės, tikrosios, chartijos teiginius ir naujiesiems vadovams priskyrė visas teises, privilegijas ir lengvatas, įgytas tos chartijos dėka. Senieji vadovai pasipriešino ir pasiskundė federaliniam teismui, kuris išsprendė bylą jų naudai, nes pirminė

Šita nuostata, man regis, labiau nei visa kita kėsinasi į valstijų nepriklausomybę.

Federalinei vyriausybei suteiktos teisės apsaugoti grynai nacionalinius interesus yra aiškiai apibrėžtos ir lengvai suprantamos. O teisės, kurias netiesiogiai suteikia jai minėtas straipsnis, nėra nei lengvai suprantamos, nei griežtai apibrėžtos. Beje, yra daugybė politinių įstatymų, susijusių su sutartiniais įsipareigojimais, ir, remiantis jais, būtų galima pateikti daugiau pavyzdžių apie centrinės vyriausybės kišimąsi.

Federalinių teismų veikla

Konfederacijų teisingumui būdingas silpnumas. — Įstatymų leidėjai deda pastangas, kad federaliniai teismai nagrinėtų kuo daugiau fizinių asmenų, bet ne valstijų bylų. — Kaip amerikiečiams tai pavyko. — Federaliniai teismai tiesiogiai veikia fizinius asmenis. — Netiesioginio poveikio priemonės, nukreiptos prieš valstijas, pažeidžiančias Sąjungos įstatymus. — Federalinio teismo sprendimu valstijų įstatymai ne panaikinami, bet susilpninami.

Aš supažindinau su federalinių teismų teisėmis; ne mažiau svarbu žinoti, kaip jie jomis naudojasi.

Tose šalyse, kur valdžia nėra padalyta, neįveikiamą teisingumo galią lemia tai, jog ten teismai atstovauja visai šaliai, kovojančiai su fiziniu asmeniu, kurio laukia nuosprendis. Prie teisės idėjos prisideda galios idėja, paremdama teisę.

Tačiau tose šalyse, kur valdžia yra padalyta, ne visada taip būna. Prieš teismą dažniausiai atsiduria ne atskiras fizinis asmuo, bet dalis valstybės. Todėl sumažėja tiek moralinė, tiek fizinė galia.

Federalinėse valstybėse teisingumas silpnesnis, o teisiamasis — stipresnis.

Konfederacijų įstatymų leidėjas nuolat stengiasi suteikti teismams tokią pat vietą, kokią jie užima valstybėse, kur valdžia nepadalyta; ki-

chartija buvo tikra sutartis, sudaryta valstijos ir koncesininkų, ir naujas įstatymas negalėjo pakeisti tos chartijos nuostatų, nepažeisdamas teisių, įgytų sutarties dėka, taip pat nepažeisdamas Jungtinių Valstijų Konstitucijos I straipsnio, 10 skirsnio.

taip sakant, jis nuolat deda pastangas, kad federalinis teismas atstovautų valstybei, o teisiamasis — asmeniniams interesams.

Kiekviena valdžia, kad ir kažin kokia ji būtų, stengiasi paveikti valdinius ir priversti juos atiduoti tai, kas jai priklauso; valdžia turi juos spausti, kad apsigintų nuo jų puolimo.

Turint galvoje tai, kad vyriausybė verčia pavaldinius laikytis įstatymų, Konstitucijoje numatyta (ir tai buvo šedevras), jog, veikdami įstatymo vardu, teismai visada turėtų reikalų tik su fiziniais asmenimis. Ir tikrai, kadangi buvo paskelbta, jog konfederaciją sudaro viena ir vientisa valstybė Konstitucijos nubrėžtose ribose, — vadinasi, ir vyriausybė, sudaryta remiantis ta Konstitucija ir veikianti jos ribose, turi visus nacionalinės vyriausybės įgaliojimus, kurių pagrindinis — visus savo nurodymus pateikti paprastam piliečiui be jokių tarpininkų. Taigi, įsakydama rinkti muito mokestį, Sąjunga kreipiasi ne į valstijas, bet į kiekvieną Amerikos pilietį sulig jo kvota. Federalinis teismas, savo ruožtu įpareigotas užtikrinti to Sąjungos įstatymo vykdymą, turi teisti ne valstiją, atsisakančią mokėti mokestį, bet mokesčių mokėtoją. Kaip ir kitų valstybių teisėtvarkos organas, federalinis teismas susiduria su atskirais asmenimis.

Įsidėmėkite, jog šiuo atveju Sąjunga pati pasirenka priešininką. Ji pasirinko silpną priešininką, kuris, be abejonės, pralaimi.

Tačiau, kai Sąjunga, užuot puolusi, yra priversta pati gintis, sunkumų daugėja. Konstitucija pripažįsta valstijoms teisę leisti įstatymus. Tie įstatymai gali pažeisti Sąjungos teises. Neišvengiamai prasideda kova su įstatymą priėmusios valstijos valdžia, jos savarankiškumu. Iš visų poveikio priemonių tereikia pasirinkti mažiausiai pavojingas. Ši priemonė jau nurodyta mano minėtuose[33] bendruosiuose principuose.

Šiuo hipotetiniu atveju Sąjunga galėtų valstiją paduoti į federalinį teismą, ir tas paskelbtų, jog įstatymas negalioja; tai būtų savaime suprantama įvykių seka. Bet šiuo atveju federalinis teisingumas būtų tiesiogiai susidūręs su valstija, o to visokiais būdais stengiamasi išvengti.

Amerikiečiai buvo apgalvoję, jog beveik neįmanoma, kad naujas įstatymas, pradėtas vykdyti, nepažeistų kieno nors privačių interesų.

Štai šitais interesais ir remiasi federalinės Konstitucijos autoriai,

---

[33] Žr. sk., antrašte: Apie teismo valdžią Jungtinėse Valstijose.

puldami įstatymines priemones, galinčias nepatikti Sąjungai. Kaip tik tuos interesus jie ir stengiasi apginti.

Antai valstija bendrovei parduoda žemių; po metų naujas įstatymas reiškia kitokį požiūrį į tas žemes ir šitaip pažeidžia Konstitucijos dalį, draudžiančią keisti sutartimi įgytas teises. Pirkėjas, įsigijęs žemes pagal naują įstatymą, nori pradėti jose šeimininkauti, bet savininkas, jas įsigijęs pagal senąjį, paduoda pirkėją į Sąjungos teismą ir įrodo, kad jo varžovo pretenzijos neturi pagrindo [34]. Taigi iš tikrųjų federalinis teisingumas grumiasi su valstijos aukščiausiąja valdžia, bet puola ją netiesiogiai ir ne iš esmės. Taigi jis nukreipia smūgį ne prieš patį įstatymo principą, bet prieš jo taikymo rezultatus; jis ne panaikina įstatymą, bet jį susilpnina.

Liko paskutinė hipotezė.

Kiekviena valstija sudaro korporaciją, turinčią savo atskirą gyvenimą ir pilietines teises; žodžiu, ji gali teisme būti ir ieškovė, ir atsakovė. Viena valstija, sakykim, gali patraukti į teismą kitą valstiją.

Tokiu atveju Sąjunga nukreipia savo galią ne prieš vietinius įstatymus, bet nagrinėja bylą, kurios viena šalis yra valstija. Tai įprastinė byla, tik bylininkų padėtis kitokia. Vis dar tebėra pavojus, minėtas skyriaus pradžioje, bet šįkart nepasiseks jo išvengti, nes jis būdingas pačiai visų federalinių konstitucijų esmei; valstybės viduje jos neišvengiamai sukuria tokius galingus stiprius fizinius arba juridinius asmenis, kad teisingumui būtų nelengva su jais grumtis.

Svarbi Aukščiausiojo Teismo padėtis palyginti su aukščiausiaisiais valstybės valdymo organais

Jokia valstybė neturi tokios stiprios teisminės valdžios kaip Jungtinės Valstijos. — Jos prerogatyvų gausumas. — Jos politinė įtaka. — Sąjungos santarvė ir egzistavimas priklauso nuo septynių federalinių teisėjų išminties.

Kai, nuodugniai išnagrinėję Aukščiausiojo Teismo sandarą, apžvelgiame visas jam suteiktas prerogatyvas, lengvai pastebime, jog nė vie-

[34] Žr. Kent. *Commentaries*, t. 1, p. 387.

na valstybė dar nėra turėjusi teismo organo su tokiais plačiais įgaliojimais.

Aukščiausiasis Teismas yra aukštesnis už kitą kurį žinomą teismą ir savo teisių *esme*, ir interesantų *kategorija*.

Visose civilizuotose Europos valstybėse vyriausybės niekada nebuvo linkusios paprastam teismui patikėti spręsti joms pačioms rūpimus klausimus. Toks nenoras, savaime suprantama, tuo didesnis, kuo absoliutiškesnė valdžia. Priešingai, didėjant laisvei, didėja ir teismo prerogatyvos; bet nė vienoje Europos valstybėje dar niekam neatėjo į galvą, jog kiekvienas juridinis klausimas, nepriklausomai nuo jo pobūdžio, gali būti atiduotas spręsti bendrosios teisės teisėjams.

Amerikoje šita teorija įgyvendinta. Jungtinių Valstijų Aukščiausiasis Teismas yra vienintelis valstybinis teismas.

Jis įgaliotas aiškinti įstatymus ir sutartis; jo išskirtinė kompetencija — visa, kas susiję su jūrų prekyba, žmogaus teisių gynimu, tarptautine teise. Galima netgi sakyti, kad, nors jis yra grynai teisminė įstaiga, jo prerogatyvos beveik perdėm politinės. Vienintelis jo uždavinys — priversti laikytis Sąjungos įstatymų; o pati Sąjunga reguliuoja vyriausybės santykius su valdiniais ir valstybės santykius su užsienio valstybėmis; beveik visi piliečių tarpusavio santykiai — valstijų vyriausybės kompetencija.

Prie pirmosios jų reikšmingumo priežasties dera pridurti dar vieną, kur kas svarbesnę. Europos valstybėse teismai nagrinėja tik privačių asmenų reikalus, o Jungtinių Valstijų Aukščiausiasis Teismas traukia atsakomybėn, galima sakyti, suverenus. Kai teismo raštininkas, palypėjęs teismo laiptais, garsiai taria šiuos kelis žodžius: „New Yorko valstija prieš Ohio valstiją", atrodo, lyg būtum ne įprastame teisme. O pagalvojęs, jog viena šalis atstovauja milijonui gyventojų, o kita — dviem milijonams, stebiesi, kokios atsakomybės imasi septyni teisėjai, kurių nuosprendis nuliūdins arba pradžiugins tokią daugybę jų bendrapiliečių.

Nuo septynių federalinių teisėjų nuolat priklauso visos Sąjungos santarvė, gerovė ir net egzistavimas. Be jų Konstitucija būtų tikras mirėsis; į juos kreipiasi vykdomoji valdžia, priešindamasi įstatymų leidybos organų kišimuisi, įstatymų leidybos organai — gindamiesi nuo vykdomosios valdžios išpuolių, Sąjunga — reikalaudama valstijų klusnumo, valstijos — kratydamosi didelių Sąjungos pretenzijų,

visuomenė, besigrumianti su privačiais interesais, konservatyvios jėgos, savisaugos instinkto skatinamos kovoti prieš demokratinį nestabilumą. Jų galia, regis, beribė; bet vis dėlto priklausoma nuo visuomenės nuomonės. Jie visagaliai, kol tauta sutinka laikytis įstatymų; jie bejėgiai, kai tauta įstatymų nepaiso. Beje, visuomenės nuomonės poveikis yra tai, kuo sunkiausia naudotis, nes neįmanoma tiksliai nusakyti to poveikio ribų. Dažnai lygiai taip pavojinga jo laikytis, kaip ir jį peržengti.

Tad federaliniai teisėjai turi būti ne tik geri piliečiai, sąžiningi ir išprusę žmonės, — tokios savybės būtinos visiems pareigūnams; be to, jie turi būti tikri valstybės vyrai, jaučiantys savo laikų dvasią, turi grumtis su kliūtimis, kurias įmanoma įveikti, ir išsprūsti iš tėkmės, kuri kėsinasi drauge su jais nusinešti Sąjungos aukščiausiąją valdžią, sutramdyti tuos, kurie negerbia įstatymų, juos pažeidinėja.

Prezidentas gali suklupti, ir valstybė dėl to nenukentės, nes prezidento įgaliojimai riboti. Kongresas gali klysti, ir Sąjunga nesužlugs, nes aukščiau už Kongresą yra rinkėjai, kurie, pakeisdami jo narius, gali pakeisti jo dvasią.

Bet jeigu Aukščiausiasis Teismas bent kartą būtų sudarytas iš neapdairių arba korumpuotų žmonių, konfederacijai grėstų anarchija arba pilietinis karas.

Beje, tiesą pasakius, pagrindinė pavojaus priežastis — anaiptol ne teismo sandara, bet federalinės valdžios prigimtis, pati jos esmė. Mes esame matę, jog niekur kitur nereikia sudaryti tokio stipraus teismo organo kaip konfederacijose, nes niekur kitur nėra tokių stiprių bylininkų, galinčių kovoti prieš visuomenę ir taip atkakliai atsispirti vyriausybės naudojamai fizinei jėgai.

Taigi kuo labiau reikia stiprios valdžios, tuo daugiau įgaliojimų ir nepriklausomybės jai reikia duoti. Tad blogybės priežastis glūdi ne tos valdžios sudėtyje, bet sudėtyje tos valstijos, kuriai reikalinga tokia valdžia.

KUO FEDERALINĖ KONSTITUCIJA PRANAŠESNĖ UŽ VALSTIJŲ KONSTITUCIJAS?

Kaip galima Sąjungos Konstituciją lyginti su atskirų valstijų konstitucijomis. — Sąjungos Konstitucijos pranašumas — federalinių įsta-

tymų leidėjų išminties vaisius. — Sąjungos įstatymų leidybos organai mažiau priklausomi nuo tautos negu valstijų. — Vykdomoji valdžia daug laisvesnė savo srityje. — Teismo organai mažiau priklausomi nuo daugumos valios. — Kaip tai atsispindi gyvenime. — Federaliniai įstatymų leidėjai susilpnino pavojus, būdingus demokratinėms vyriausybėms; valstijų įstatymų leidėjai tuos pavojus padidino.

Federalinė Konstitucija iš esmės skiriasi nuo valstijų konstitucijų užsibrėžtu uždaviniu, bet labai panaši į jas priemonėmis tam uždaviniui įgyvendinti. Vyriausybės tikslai yra skirtingi, bet valdymo formos nesiskiria viena nuo kitos. Šiuo požiūriu būtų pravartu jas palyginti.

Mano nuomone, federalinė Konstitucija pranašesnė už valstijų konstitucijas. Tą pranašumą lėmė daug priežasčių.

Dabartinė Sąjungos Konstitucija buvo sudaryta vėliau už daugelio valstijų konstitucijas; taigi buvo galima pasinaudoti patyrimu.

Šiaip ar taip, prisimenant, jog, priėmus federalinę Konstituciją, Amerikos Konfederacija pasipildė vienuolika naujų valstijų, beveik visada veikiau ryškinusių nei švelninusių savo pirmtakų konstitucijų trūkumus, galima įsitikinti, kad toji priežastis tik antraeilė.

Svarbiausia federalinės Konstitucijos pranašumo priežastis — tai pačių įstatymų leidėjų charakteris, jų privalumai.

Tada, kai Konstitucija dar tik buvo rengiama, Konfederacijos žlugimas atrodė neišvengiamas: galima sakyti, jis buvo akivaizdus. Tokiu kritiniu metu žmonės išrinko ne tuos, kuriuos labiausiai mėgo, bet tuos, kuriuos labiausiai gerbė.

Jau esu minėjęs, jog beveik visi Sąjungos įstatymų leidėjai buvo ne tik labai išprusę, bet ir dideli patriotai.

Visi jie iškilo socialinės krizės laikotarpiu, kai laisvės dvasia be perstojo grūmėsi su stipria, viešpatauti siekiančia valdžia. Kovai pasibaigus, kai minią užvaldžiusios aistros vis dar buvo nukreiptos prieš seniai dingusią grėsmę, jie sustojo ir, ramesniu, skvarbesniu žvilgsniu įsižiūrėję į tėvynę, pamatė, jog revoliucija jau visiškai pasibaigusi, o pavojai, grėsę žmonėms, gali atgimti tik piktnaudžiaujant laisve. Jie išdrįso pasakyti tai, ką galvojo, nes širdies gilumoje puoselėjo nuošir-

džią ir karštą meilę tai laisvei; jie pasiūlė ją apriboti, anaiptol nenorėdami jos užgniaužti[35].

Daugelio valstijų konstitucijos Atstovų Rūmų nariams suteikia įgaliojimus tik vieneriems metams, o senatoriams — dvejiems. Tad įstatymų leidėjai yra nuolat ir glaudžiai susieti su menkiausiais savo rinkėjų potroškiais.

Sąjungos įstatymų leidėjai suprato, kad visiška įstatymų leidybos organų priklausomybė iškreipia pagrindinius atstovavimo sistemos rezultatus, atiduodama tautai ne tik visų valdžių pradžią, bet ir pačią valdymo sistemą.

Jie prailgino rinkiminio mandato laiką, suteikdami deputatams galimybę kuo ilgiau naudotis laisva valia.

---

[35] Tuo metu garsusis Aleksandras Hamiltonas, vienas įtakingiausių Konstitucijos autorių, nepabūgo *The Federalist* Nr. 71 išspausdinti tokius žodžius: „Aš žinau, kad yra žmonių, linkusių žiūrėti į vykdomąją valdžią kaip į tarnaitę, vergiškai nuolankią arba tautos, arba įstatymų leidėjų norams; bet tie žmonės, man rodos, gana paviršutiniškai numano, kokiam tikslui sudaroma vyriausybė ir kokiomis priemonėmis iš tikrųjų pasiekiama visuomenės gerovė.

Respublikos tipo valdymo principai reikalauja, kad tie, kuriems tauta patiki tvarkyti savo reikalus, vadovautųsi blaivia ir svaria bendruomenės nuomone, bet tai anaiptol nereiškia, jog reikėtų lengvapėdiškai pasiduoti kiekvienam minios aistrų šuorui arba kiekvienam vienadieniam impulsui, kurį miniai gali įteigti klastūnai, pataikavimu jos prietarams dangstantys jos interesų išdavystę.

Sutinku, jog žmonės paprasčiausiai siekia visuotinės gerovės, bet, darbuodamiesi jos labui, dažnai apsirinka; jeigu kas nors sako, kad jie visada blaiviai pasirenka priemones gerovei siekti, sveikas protas neleistų pritarti tokiam meilikavimui. Juk jie iš patyrimo žino, jog kartais pasitaiko suklysti, o stebėtis reikia tik tuo, kad palyginti retai klysta, be atvangos persekiojami klastas rezgančių parazitų ir sikofantų, pinkles pinančių garbėtroškų, gobšuolių, smurtautojų, kasdien apviliami klastūnų, nepelnytai įgijusių jų pasitikėjimą arba veikiau trokštančių jį pelnyti, bet jokiu būdu ne pateisinti.

Kai tikrieji tautos interesai prasilenkia su jos troškimais, tiems, kuriuos ji pasirinko saugoti tuos interesus, reikia atverti jai akis ir parodyti, jog šiuo metu ji klysta, idant turėtų laiko susivokti ir blaiviai viską įvertinti. Ir ne kartą yra atsitikę, jog tauta, šitaip apsaugota nuo savo klaidų pragaištingų padarinių, atsidėkodama pastatė paminklus žmonėms, kurie turėjo tiek taurumo, kad nepabūgo užsitraukti jos nemalonę, linkėdami jai gera“.

Kaip ir daugelio valstijų konstitucijos, federalinė Konstitucija įstatymų leidybos organą padalijo į dvejus rūmus.

Tačiau valstijose tie dveji rūmai sudaromi iš tų pačių žmonių ir laikantis tos pačios rinkimų sistemos. Todėl daugumos aistros bei troškimai taip pat lengvai, greitai prasismelkė į vienus ir į kitus rūmus ir čia surado paklusnių savo valios reiškėjų. Įstatymų leidybai tai suteikė smurtingą ir netolygų pobūdį.

Federalinė Konstitucija įteisino ir abejų rūmų sudarymą tautos rinkimų pagrindu, bet pritaikė skirtingas renkamumo sąlygas ir rinkimų sistemas: kad jeigu vieni rūmai kaip kai kuriose valstybėse neatstovautų įvairiems kitų rūmų interesams, bent jau atstovautų aukščiausiajai išminčiai.

Reikėjo sulaukti brandaus amžiaus, norint tapti senatorium, o jį turėjo išrinkti nedidelė ir taip pat išrinkta asamblėja.

Demokratinės valstybės visą valstybės valdžią linkusios sutelkti įstatymų leidybos organo rankose. Kadangi tai yra tiesiogiai iš tautos išeinanti valdžia, ji panaudoja visą savo galią.

Taigi, kaip pastebime, įstatymų leidybos organams būdinga suteikti kuo didesnę valdžią.

Tas valdžios kaupimas ne tik nepaprastai kenkia sėkmingai reikalų eigai, bet ir tampa dingstimi daugumos despotizmui.

Valstijų įstatymų leidėjai dažnai pasiduodavo tiems demokratijos instinktams, o Sąjungos įstatymų leidėjai visada drąsiai su jais kovojo.

Vykdomoji valdžia valstijose atiduota pareigūnui, lyg ir esančiam šalia įstatymų leidybos organo, bet iš tikrųjų aklai vykdančiam jo valią ir neretai esančiam jo valios pasyviu įrankiu. Iš kur jis semtųsi jėgų? Iš įgaliojimų laiko? Paprastai jis renkamas tik vieneriems metams. Iš savo prerogatyvų? Galima sakyti, kad jų neturi. Įstatymų leidybos organas gali jį padaryti visiškai bejėgį, pavesdamas įstatymus vykdyti tam tikroms komisijoms, sudarytoms iš jo paties narių. Panorėjęs jis galėtų savaip panaikinti tą pareigybę, sumažindamas atlyginimą.

Federalinė Konstitucija visas vykdomosios valdžios teises, kaip ir visą atsakomybę, suteikė vienam žmogui. Ji davė prezidentui įgaliojimus ketveriems metams, užtikrino tam laikui tvirtą atlyginimą, sudarė jam pavaldžias pareigybes ir apginklavo jį suspensyvinio veto teise. Žodžiu, griežtai apibrėžusi vykdomosios valdžios sritį, ji pa-

sistengė toje srityje prezidentui suteikti kuo tvirtesnę ir nepriklausomesnę padėtį.

Pagal valstijų konstitucijas teisminė valdžia iš visų valdžių mažiausiai priklausoma nuo įstatymų leidėjų valios.

Tačiau visose valstijose įstatymų leidybos organas vienintelis nustato atlyginimus teisėjams, kurie patenka į tiesioginę jo įtaką.

Kai kuriose valstijose teisėjai skiriami tik tam tikram laikotarpiui, ir tai atima iš jų didžiąją dalį galios ir laisvės.

Kitose valstijose įstatymų leidybos ir teismo organai yra visiškai susipynę. Pavyzdžiui, New Yorko Senatas nagrinėja kai kurias bylas, eidamas valstijos Aukščiausiojo Teismo funkcijas.

Federalinė Konstitucija, priešingai, pasistengė teisminę valdžią atskirti nuo visų kitų valdžių. Be to, ji padarė teisėjus nepriklausomus, paskelbdama, kad jų atlyginimai yra tvirti, o jų pareigos neatšaukiamos.

Tų skirtumų praktiniai padariniai nesunkiai pastebimi. Kiekvienam įžvalgesniam stebėtojui aišku, jog Sąjungos reikalai tvarkomi nepalyginamai geriau negu atskirų valstijų.

Federalinė valdžia teisingesnė ir nuosaikesnė nei valstijų. Jos sprendimai išmintingesni, projektai solidesni ir išradingiau sudaryti, užsibrėžti uždaviniai vykdomi sumaniau, nuosekliau ir tvirčiau.

Reziumuoti šį skyrių galima keliais žodžiais.

Demokratijos gyvavimui gresia du pagrindiniai pavojai.

Pirmasis — tai visiška įstatymų leidybos organų priklausomybė nuo rinkėjų valios.

Antrasis — visų kitų aukščiausiosios valdžios įgaliojimų santalka įstatymų leidybos organuose.

Valstijų įstatymų leidėjai skatino tuos pavojus. Sąjungos įstatymų leidėjai padarė viską, ką galėjo, kad tik tie pavojai būtų ne tokie grėsmingi.

Kuo skiriasi Jungtinių Amerikos Valstijų Federalinė Konstitucija nuo visų kitų federalinių konstitucijų?

Amerikos Konfederacija iš pažiūros panaši į kitas konfederacijas. — Iš esmės ji visiškai kitokia. — Kodėl? — Kuo ši konfederacija skiria-

si nuo visų kitų. — Amerikos vyriausybė — anaiptol ne federalinė vyriausybė, bet ir ne nacionalinė vyriausybė.

Jungtinės Amerikos Valstijos — tai ne pirmas ir ne vienintelis konfederacijos pavyzdys. Tokių pavyzdžių būta senovės laikais, turime keletą jų ir šiuolaikinėje Europoje. Šveicarija, Vokietijos imperija, Nyderlandų respublika buvo arba tebėra konfederacijos.

Nagrinėdami tų skirtingų šalių konstitucijas, net nustembame, kad federalinėms vyriausybėms jos yra suteikusios beveik tokius pat įgaliojimus, kaip Amerikos Konstitucija — Jungtinių Valstijų vyriausybei. Kaip ir Amerikos Konstitucija, centrinei vyriausybei jos duoda teisę skelbti karą ir taiką, teisę telkti kariuomenę ir rinkti mokesčius, tenkinti bendruosius poreikius ir tvarkyti bendrus valstybės reikalus.

Beje, šių skirtingų valstybių federalinė vyriausybė beveik visur silpna ir bejėgė, o Jungtinių Valstijų vyriausybė energingai ir niekieno nevaržoma tvarko visus reikalus.

Be kita ko, pirmoji Amerikos Sąjunga neįstengė išsilaikyti, nes turėjo be galo silpną vyriausybę, kuri, tiesą sakant, buvo gavusi tokius plačius įgaliojimus, kokius turi dabartinė federalinė vyriausybė. Galima netgi sakyti, jog tam tikru požiūriu tos privilegijos net buvo didesnės.

Taigi šiuolaikinėje Jungtinių Valstijų Konstitucijoje esama keleto naujų principų, kurie iš pradžių nekrenta į akis, bet turi labai didelę įtaką.

Ši Konstitucija, pirmu įspūdžiu pasikliaujant, lyg ir panaši į ankstesnes federalines konstitucijas, iš tikrųjų remiasi visiškai nauja teorija ir turi būti laikoma dideliu šiuolaikinių politinių mokslų laimėjimu.

Visose ankstesnėse konfederacijose, gyvavusiose iki 1789 m. sudarytos Amerikos konfederacijos, valstijos, susijungdamos dėl bendro tikslo, pakluso federalinės vyriausybės nurodymams, bet pasiliko teisę savo teritorijoje leisti įsakus ir prižiūrėti, kaip vykdomi Sąjungos įstatymai.

Amerikos valstijos, susijungusios 1789 m., sutiko, kad federalinė vyriausybė ne tik diktuotų joms savo įstatymus, bet dar ir rūpintųsi jų vykdymu.

Abiem atvejais teisė ta pati, tik naudojimasis ja yra skirtingas. Tačiau tas vienintelis skirtumas turi rimtų padarinių.

Visose konfederacijose, buvusiose iki dabartinės Amerikos Sąjungos, federalinė vyriausybė kreipdavosi į žemesnio pavaldumo vyriausybes, kad šios patenkintų jos poreikius. Jeigu kuriai jų federalinės vyriausybės nurodymai nepatikdavo, ji visada galėdavo jiems nepaklusti. Būdama stipri, ji griebdavosi ginklo; būdama silpna, toleruodavo priešinimąsi Sąjungos įstatymams, jau tapusiems jai savais, ir pasiduodavo inercijai, nes jautėsi esanti bejėgė.

Paprastai atsitikdavo viena iš dviejų: arba stipriausia konfederacijos valstybė pasiimdavo į savo rankas federalinės vyriausybės valdžią ir jos vardu valdydavo visas kitas[36], arba federalinė vyriausybė vaduodavosi savo jėgomis, tuomet konfederacijoje įsiviešpataudavo anarchija, ir sąjunga netekdavo galios[37].

Amerikoje Sąjunga valdo ne valstijas, o paprastus piliečius. Norėdama rinkti mokesčius, ji kreipiasi ne į Massachusettso vyriausybę, bet į kiekvieną Massachusettso gyventoją. Ankstesnės federalinės vyriausybės turėdavo reikalų su valstybėmis, tautomis, o Sąjungos vyriausybė — su atskirais žmonėmis. Jai nereikia jėgų iš šalies, ji turi jų pati,— turi savo pareigūnus, savo teismus, savo teisėjus, savo kariuomenę.

Be abejo, kiekvienos valstijos tautos dvasia, kolektyvinės aistros, vietiniai prietarai vienaip ar kitaip susiaurina tokios federalinės vyriausybės veiklos sritį ir sukuria priešinimosi jos valiai židinius; turėdama tik dalį aukščiausiosios valdžios įgaliojimų, ji nebegali būti tokia stipri kaip vyriausybė, turinti visą valdžią; bet tai blogybė, apskritai būdinga federalinei sistemai.

Amerikoje kiekviena valstija turi mažiau progų ir pagundų priešintis centrui; ir net jeigu kiltų toks noras, ji galėtų tai padaryti tik atvirai atsisakydama vykdyti Sąjungos įstatymus, nutraukdama teisingumo organų veiklą, iškeldama maišto vėliavą; žodžiu, jai reikėtų griebtis kraštutinių priemonių, o tam žmonės ilgai nesiryžta.

---

[36] Taip atsitiko Graikijoje, valdant Pilypui, kai karalius įsipareigojo pats vykdyti Amfiktionijos dekretus. Taip atsitiko Nyderlandų respublikoje, kur visada viešpatavo Olandija. Tas pats darosi mūsų dienomis Vokietijoje. Austrija ir Prūsija pačios pasidarė parlamento nariais ir jo vardu valdo visą konfederaciją.

[37] Taip visada buvo Šveicarijos Konfederacijoje. Jei ne kaimynų kėslai, Šveicarija būtų nustojusi egzistuoti prieš kelis šimtmečius.

Ankstesnėse konfederacijose teisės, suteiktos Sąjungai, būdavo veikiau nesantaikos, karų negu galios priežastis, nes tos teisės tik padidindavo reikalavimus, o priemonių joms sustiprinti nepadaugėdavo. Todėl beveik visada matome: kuo labiau stiprėjo federalinių vyriausybių nominalinė valdžia, tuo silpnesnės jos darėsi iš tiesų.

Visiškai kitaip yra Amerikos Sąjungoje; kaip ir daugelis kitų vyriausybių, federalinė vyriausybė gali daryti visa, ką jai leidžia teisės.

Žmogaus sąmonėje lengviau iškyla daiktų vaizdai nei žodžiai, todėl esama tiek netinkamų žodžių ir netikslių terminų.

Keletas tautų sudaro nuolatinę lygą ir įveda aukščiausiąją valdžią, kuri, neturėdama tokio poveikio paprastiems piliečiams, kaip kad nacionalinė vyriausybė, veikia kiekvieną tautą, įeinančią į konfederacijos sudėtį.

Ši vyriausybė, tokia skirtinga nuo visų kitų, ir vadinama federaline.

Paskui išryškėja valstybinės santvarkos forma, kuri suvienija kelias mažesnes valstybes, turinčias bendrų interesų; jas sieja tik konfederacijos ryšiai, o visus kitus reikalus sprendžia atskirai.

Šios sąjungos centrinė valdžia veikia pavaldinius be tarpininkų, pati juos valdo, teisia, kaip ir nacionalinės vyriausybės, bet jos veiklos sritis griežtai apribota. Savaime aišku, tai nebe federalinė vyriausybė, tai veikiau nacionalinė vyriausybė, neturinti visų funkcijų. Taip buvo atrasta nei grynai nacionalinės, nei federalinės vyriausybės forma; bet čia ir sustota: ligi šiol dar nėra tinkamo žodžio, kuris apibūdintų tą naują reiškinį.

Visos ankstesnės sąjungos tik todėl, kad joms buvo nežinoma toji konfederacijos forma, įsivėlė į pilietinį karą, patyrė vergystę arba sąstingį. Valstybėms, anksčiau sudariusioms konfederacijas, trūko apsišvietusių žmonių, kurie atrastų būdą, gelbstintį nuo visų blogybių, ir ryžtųsi jį pritaikyti. Pirmoji Amerikos Sąjunga tik dėl to sužlugo.

Tačiau Amerikoje sąjungą sudariusios valstijos, prieš išsikovodamos nepriklausomybę, ilgai buvo didelės imperijos dalimi; tad jos dar nebuvo įpratusios tvarkytis vienos pačios, ir nebuvo spėję giliau įsišaknyti tautiniai prietarai; labiau apsišvietusios nei kitos pasaulio šalys, išprusimu jos prilygo lyg viena kitai ir menkai tejautė kunkuliuojant aistras, kurias paprastai sukelia federalinės valdžios užmačios; tas aistras, beje, sutramdė didieji Amerikos piliečiai. Vos tik pajutę negalią, suskato ryžtingai ją gydyti. Jie pataisė įstatymus ir išgelbėjo šalį.

Federalinės sistemos pranašumai, apskritai paėmus, ir jos ypatinga nauda Amerikai

Mažų valstybėlių laimė ir laisvė. — Didžiųjų valstybių galybė. — Didelės imperijos sudaro sąlygas civilizacijos plėtrai. — Galia dažnai yra pagrindinė valstybių klestėjimo sąlyga. — Federalinės sistemos tikslas susieti draugėn pranašumus, kuriuos valstybės turi ir dėl savo didelės, ir dėl mažos teritorijos. — Pranašumai, kuriuos teikia Jungtinėms Valstijoms ši sistema. — Įstatymas turi tenkinti gyventojų poreikius, o ne gyventojai — įstatymo reikalavimus. — Amerikiečių veiklumas, pažanga ir mokėjimas naudotis laisve. — Sąjungos visuomeninė sąmonė — tai tik menkas vietinio patriotizmo atspindys. — Daiktai ir idėjos laisvai plinta po Jungtinių Valstijų teritoriją. — Sąjunga yra laisva ir laiminga kaip maža valstybė, o gerbiama kaip didelė.

Mažose valstybėlėse visuomenės akis mato viską; čia linkstama viską gerinti, viską iki menkiausių smulkmenų; būdama silpna, šalis neturi didelių užmojų, tad visais ištekliais ir įmanomais būdais nuolat stengiasi kelti savo gerovę ir nesišvaistyti turtais dėl vienadienės šlovės. O kadangi čia žmonių galimybės ribotos, riboti ir jų norai. Turėdami gana nedidelį turtą, žmonės gyvena palyginti vienodai, jie paprasti ir taikūs. Be to, atsižvelgus dar į skirtingą žmonių dorovingumo ir išsilavinimo lygį, galima pasakyti, jog mažose šalyse gyvenimas daug ištaigesnis ir ramesnis negu didelėse.

Mažoje valstybėje įsigalėjus tironijai, padėtis čia keblesnė nei kur nors kitur, nes, turėdama labai nedaug erdvės, ji aprėpia visa, kas yra toje erdvėje. Negalėdama imtis didžių darbų, ji griebiasi gausybės mažų ir pasirodo esanti smurtinga ir priekabi. Iš politikos pasaulio, kuris yra tikroji jos veiklos sfera, ji skverbiasi į privatų gyvenimą. Trokšta vadovauti ne tik žmonių veiksmams, bet ir pažiūroms, valdyti ne tik valstybę, bet ir šeimas. Tačiau tai atsitinka retai; juk laisvė tėra savaime suprantama nedidelių bendruomenių gyvavimo sąlyga. Būti vyriausybės nariu ten nelabai ką masina, žmonių ištekliai pernelyg riboti, kad aukščiausioji valdžia lengvai patektų į vienas rankas. Jeigu tai ir atsitinka, pavaldiniams ne per sunkiausia susivienyti ir bendromis pastangomis nuversti ir tironą, ir tironiją.

Tad mažos šalys visada buvo politinės laisvės lopšys. Atsitikdavo ir taip, kad daugelis jų didėdamos netekdavo tos laisvės, ir tai puikiai įrodo, jog laisvę sąlygoja šalies mažumas, o ne pati šalis.

Pasaulio istorijoje nėra pavyzdžių, rodančių, jog didelė valstybė ilgai galėjusi būti respublika[38], o tai byloja, kad tokie dalykai neįmanomi. Man rodos, neprotinga, kai žmogus bando apriboti savo dabarties galimybes ir spėlioti ateitį, juo labiau kad jis miglotai suvokia kasdien regimą tikrovę bei dabartį ir tolydžio stebisi įprastų dalykų neįprastumu. Tad galima tvirtai sakyti, jog didelei respublikai visada gresia nepalyginamai daugiau pavojų negu nedidelei.

Kuo didesnė respublikos teritorija, tuo daugiau įsiliepsnoja jai pražūtingų aistrų, deja, jos gyvavimą palaikančių veiksnių, esant tokiai pat proporcijai, nedaugėja.

Žmonių užmačios didėja stiprėjant valstybei; didėja ir partijų įtaka, ir jų užsibrėžto tikslo mastas, tačiau tėvynės meilė, turinti įveikti tas griaunančias aistras, didelėje respublikoje nėra stipresnė nei mažoje. Net būtų nesunku įrodyti, jog ten ji menkiau išugdyta ir ne tokia stipri. Milžiniški turtai ir baisus skurdas, didmiesčiai, pakrikę papročiai, savanaudiškumas, egoizmas, prieštaringi interesai — tokios tat blogybės beveik visada atsiranda didelėje valstybėje. Didžiuma jų nė kiek nekenkia monarchijai, o kai kurios net padeda jai ilgiau išsilaikyti. Beje, monarchijų valdžia yra galinga: ji išnaudoja liaudį, bet nuo jos nepriklauso; kuo valstybė didesnė, tuo valdovas stipresnis; o respublikos vyriausybė visus tuos pavojus gali įveikti tik daugumos remiama. Taigi, laikantis proporcijos, tas jėgos elementas didelėje respublikoje nėra stipresnis nei mažoje. Be atvangos gausėjant ir stiprėjant priemonėms, pasipriešinimo jėga nesikeičia. Net, galima sakyti, silpnėja, nes kuo gausesnė yra tauta ir kuo didesnė yra mąstymo, nuomonių ir interesų įvairovė, tuo sunkiau sudaryti vieningą daugumą.

Beje, pastebėta, jog aistros itin įsiliepsnoja ne tik nuo siekiamo tikslo didybės, bet ir nuo tas aistras patiriančių žmonių santalkos. Žmogus visada stipriau išgyvena to paties jausmo pagautoje minioje negu pats vienas. Didelėje respublikoje politinės aistros darosi nesu-

---

[38] Čia turiu galvoje anaiptol ne mažų respublikų konfederaciją, bet didelę vientisą respubliką.

tramdomos ne tik todėl, kad jas įžiebė didelis tikslas; bet ir todėl, kad milijonai žmonių tuo pat metu jaučia tą patį.

Taigi apskritai galima sakyti, jog žmonių laisvei ir gerovei nepalankiausios yra didelės imperijos.

Tačiau didelės valstybės turi ir joms būdingų pranašumų, kuriuos reikia pripažinti.

Kaip valdžios geismas ten karščiau nei kur kitur dega prastuomenės širdyse, taip ir šlovės troškimas labiau būdingas tam tikriems žmonėms, kuriems didelės tautos plojimai yra ganėtinas atpildas už jų pastangas ir iškelia juos savo pačių akyse. Mintys ten gauna stipresnių ir greitesnių paskatų, idėjos sukasi greičiau ir laisviau, didmiesčiai yra nelyginant intelektualiniai centrai, spinduliuojantys į visas puses žmogaus proto šviesą; šitai mums padeda suprasti, kodėl didžiosios tautos greičiau už mažąsias įdiegia švietimą ir aktyviau prisideda prie visuotinės pažangos plėtojimo. Reikia pridurti, jog svarbiems atradimams dažnai reikia tokio nacionalinių jėgų išsivystymo ir tokios stiprios paspirties, kokios negali garantuoti mažos valstybės vyriausybė; didelių valstybių vyriausybės turi daugiau bendro pobūdžio idėjų, visiškai nusikrato savo pirmtakų rutinos ir vietinio egoizmo. Jų sumanymai nepalyginamai talentingesni, o veiksmai ryžtingesni ir drąsesni.

Vidinė gerovė nedidelėse valstybėse yra didesnė ir visuotinesnė taikos metu; karas jas labiau nualina nei dideles valstybes. Daugybė žmonių, kurie gyvena toli nuo sienų, kartais ištisus šimtmečius nepatiria jokių negandų. Karas juos nukamuoja, bet nepražudo.

Beje, šiuo požiūriu, kaip ir daugeliu kitų, viršų ima vienas dalykas: būtinybė.

Jeigu pasaulyje būtų tik nedidelės valstybės ir visai nebūtų didelių, žmonija, be abejo, džiaugtųsi laisve ir laime; bet didelių valstybių egzistavimas neišvengiamas, ir nieko čia nepadarysi.

Beje, pasaulyje atsiranda dar vienas nacionalinio klestėjimo elementas — jėga. Tai kas, kad žmonės gyvena pasiturinčioje ir laisvoje valstybėje, jeigu kasdien jai gresia pavojus būti nusiaubtai ar užkariautai? Tai kas, kad ji sėkmingai verčiasi pramone ir prekyba, jeigu kita valstybė viešpatauja jūrose ir diktuoja įstatymus rinkai? Mažos valstybės dažnai yra skurdžios — ne todėl, kad jos mažos, bet todėl, kad silpnos; didžiosios klesti ne todėl, kad didelės, bet todėl, kad stiprios. Taigi jėga daugeliui valstybių dažnai yra ne tik laimės, bet ir gyvavi-

mo pagrindinė sąlyga. Todėl, nesusiklosčius toms ypatingoms aplinkybėms, mažosios valstybės galop visada jėga prijungiamos prie didžiųjų arba pačios prie jų prisijungia. Neįsivaizduoju liūdnesnės padėties, kai tauta negali nei gintis, nei pati viena gyventi.

Federalinė sistema ir buvo sukurta kaip tik tam, kad būtų galima sujungti didelių ir mažų valstybių pranašumus.

Pažvelkime į Jungtines Amerikos Valstijas ir pamatysime, kiek naudos joms duoda tos sistemos įgyvendinimas.

Didelėms centralizuotoms valstybėms įstatymų leidėjas yra priverstas taikyti bendro pobūdžio įstatymus, neatspindinčius nei vietovių, nei tradicijų įvairovės; niekad nesigilinęs į specifinius atvejus, jis vadovaujasi tik bendromis nuostatomis; žmonės yra priversti nusileisti įstatymų leidybos reikalavimams, nes įstatymų leidyba nesugeba prisitaikyti prie žmonių poreikių ir papročių; šitai tampa visokių blogybių ir sumaišties priežastimi.

Tokių keblumų nepasitaiko konfederacijose: Kongresas priima pagrindinius įstatymus, reguliuojančius visuomenės gyvenimą; visos smulkmenos paliekamos vietiniams įstatymų leidybos organams.

Sunku įsivaizduoti, kiek toks valdžios pasidalijimas duoda naudos kiekvienai Sąjungos valstijai. Tose nedidelėse bendruomenėse, kurioms nerūpi nei gintis, nei didinti savo valdas, tiek valdžios išgalės, tiek žmonių energija panaudojama vidinės padėties gerinimui. Kiekvienos valstijos centrinė vyriausybė, būdama arti pavaldinių, nuolatos jaučia jų poreikius; į juos atsižvelgdama, kasmet pateikia naujų projektų, kurie svarstomi arba bendruomenių susirinkimuose, arba valstijos įstatymų leidybos organuose, o vėliau, paskelbti spaudos puslapiuose, tie projektai sukelia visuotinį piliečių susidomėjimą ir paskatina jų uolumą. Tas poreikis ką nors tobulinti niekada neatlėgsta Amerikos respublikose, bet nesukelia sumaišties; valdžios geismą ten užgožia gerovės siekimas, daug paprastesnė, užtat ne tokia pavojinga aistra. Amerikoje paplitusi nuomonė, jog tokios valdymo formos kaip respublika gyvavimas ir patikimumas Naujajame Pasaulyje priklauso nuo federalinės sistemos gyvavimo ir patikimumo. Sakoma, jog daugelis nelaimių, ištikusių naująsias Pietų Amerikos valstybes, įvyko tik todėl, kad, užuot pasidalijus aukščiausiosios valdžios įgaliojimus, panorėta įkurti dideles respublikas.

Iš tiesų negincytina, jog Jungtinėse Valstijose respublikos kaip valdymo formos įvaizdis susiformavo bendruomenėse ir vietiniuose visuotiniuose susirinkimuose. Pavyzdžiui, tokioje mažytėje valstybėlėje kaip Connecticutas, kur kanalo atidarymas arba nutiestas kelias tampa kone politinės svarbos dalyku, kur valstybei nereikia išlaikyti kariuomenės nei rinkti pinigų karui ir net valdžios vyrams ji negali duoti nei daug turtų, nei šlovės, sunku įsivaizduoti kokią tinkamesnę valdymo formą nei respublika. Tad ta pati respublikos dvasia, laisvos tautos tradicijos ir papročiai, atsiradę ir susiformavę atskirose valstijose, vėliau lengvai prigyja visame krašte. Sąjungos viešoji nuomonė — tai savotiška vietinio, provincinio patriotizmo atspindys. Kiekvieno Jungtinių Valstijų piliečio prisirišimas prie savo mažos respublikos, jos interesų, galima sakyti, virsta visiems bendros tėvynės meile. Gindamas Sąjungą, pilietis gina ir didėjančią savo valstijos ar apygardos gerovę, teisę ten tvarkyti savo reikalus ir viltį įgyvendinti tą gerovę skatinančius planus, kurie turėtų praturtinti jį patį, — žodžiu, visa tai, kas paprastai jaudina žmones labiau negu bendri krašto interesai ir valstybės garbė.

Kita vertus, kad savo dvasia ir papročiais gyventojai daugiau negu kiti linkę prisidėti prie didelės respublikos klestėjimo, federalinė sistema gerokai palengvina tą jų pareigą. Amerikos valstijų konfederacijoje nėra keblumų, paprastai būdingų didelėms žmonių santalkoms. Teritorijos požiūriu Sąjunga — didelė respublika, bet tam tikra prasme ją galima palyginti su nedidele respublika, nes jos vyriausybė susiduria ne su kažin kokia daugybe reikalų. Jos veiksmai yra svarbūs, bet retai jų prireikia. Kadangi Sąjungos aukščiausioji valdžia apribota ir suskaidyta, naudojimasis ta valdžia jokiu būdu nėra pavojingas laisvei. Juo labiau jis nekursto tų beribės valdžios ir šlovės potroškių, tokių pragaištingų didelėms respublikoms. Kadangi nėra vieno bendro centro, į kurį viskas suplauktų, nėra čia nei didelių miestų, nei didelių turtų, nei didelio vargo, nei staigių perversmų. Politinės aistros, užuot kaip gaisras akimoju įsiplieskęs visame krašte, užgęsta susidūrusios su kiekvienos valstijos interesais ir vietinėmis aistromis.

Šiaip ar taip, Sąjungoje, kaip vientisoje valstybėje, laisvai cirkuliuoja daiktai ir idėjos. Niekas nevaržo užmojų ir iniciatyvos. Vyriausybė skatina ir telkiasi talentus ir šviesius protus. Visoje Sąjungoje

tartum vienvaldėje karalystėje viešpatauja nedrumsčiama sandora, taika; tarptautinėje arenoje ji užima vietą tarp galingiausių pasaulio valstybių; aštuonių šimtų ljė (arba du tūkstančiai mylių) ilgio pakrantė atvira užsienio prekybai; ir, laikydama rankose Naujojo Pasaulio raktus, netgi pačiose toliausiose jūrose ji įkvepia pagarbą savo vėliavai.

Sąjunga yra laisva ir laiminga kaip maža valstybė, bet šlovinga ir stipri kaip didelė.

KODĖL FEDERALINĖ SISTEMA NETINKA VISOMS VALSTYBĖMS IR KODĖL AMERIKOS ANGLAMS PAVYKO JĄ PRISITAIKYTI SAU

Esama visai federalinei sistemai būdingų blogybių, kurių įstatymų leidėjai negali įveikti. — Kiekvienos federalinės sistemos sudėtingumai. — Jos valdiniai kasdien turi vadovautis savo protu. — Amerikiečių patirtis valdymo srityje. — Tariamas Sąjungos vyriausybės silpnumas — dar viena federalinei sistemai būdinga blogybė. — Amerikiečiai ją susilpnino, bet nesugriovė. — Atskirų valstijų savarankiškumas iš pažiūros silpnesnis nei visos Sąjungos, o iš tikrųjų yra stipresnis. — Kodėl? — Nepriklausomai nuo įstatymų, dar turi būti savaime suprantamos priežastys, kodėl atskiros valstijos sudarė Sąjungą. — Kokie ryšiai sieja anglus ir amerikiečius? — Maine'ą ir Georgiją skiria keturi šimtai ljė (tūkstantis mylių), bet jiedvi artimesnės nei Normandija ir Bretanė. — Karas — didžiausias pavojus konfederacijoms. — Tai rodo net pačių Jungtinių Valstijų pavyzdys. — Sąjungai nėra ko bijoti didelių karų. — Kodėl? — Pavojai, gresiantys Europos valstybėms, perimančioms Amerikos federalinę sistemą.

Kartais po didelių pastangų įstatymų leidėjui pavyksta netiesiogiai paveikti tautų likimą, tuomet šlovinamas jo protas, nors dažniausiai dingstis visuomenės raidos nesulaikomiems poslinkiams, su kuriais jis bergždžiai grumiasi ir kurie jį patį galiausiai nusineša, yra geografinė šalies padėtis, kuriai jis negali turėti jokios įtakos, santvarka, susiklosčiusi be jo įsikišimo, papročiai ir idėjos, kurių kilmė jam nežinoma, ir valstybės ištakos, kurios jam nelabai aiškios.

Įstatymų leidėjas panašus į žmogų, keliaujantį per vandenyną. Jis gali vairuoti laivą, kuriuo plaukia, bet negali pakeisti jo konstrukcijos, sukelti vėją ar uždrausti vandenynui banguoti.

Aš atskleidžiau privalumus, kurių amerikiečiams teikia federalinė sistema. Dar paaiškinsiu, kodėl jie prisitaikė tą sistemą, nes ne visos valstybės gali džiaugtis jos privalumais.

Federalinėje sistemoje pasitaiko atsitiktinių blogybių, kurias lemia įstatymai; jas gali ištaisyti įstatymų leidėjai. Pasitaiko ir kitokių blogybių, kurių neįstengia panaikinti tą sistemą pasirinkusios valstybės, nes jos glaudžiai susijusios su pačia sistema. Taigi šios valstybės turi pačios savyje rasti jėgų, reikalingų jų vyriausybės netobulumams iškęsti.

Iš federalinei sistemai būdingų blogybių labiausiai krinta į akis jos naudojamų priemonių sudėtingumas. Ta sistema neišvengiamai išryškina dvi valdžias. Įstatymų leidėjui pavyksta pasiekti, kad tos abi valdžios būtų lygiateisės, kad jų veiksmai būtų paprasti ir kad kiekvienos jų veiklos sritys būtų aiškiai apibrėžtos, bet jis negali padaryti, kad jiedvi sutaptų arba kad nesusidurtų kuriame nors taške.

Tad, nors ir kažin ką darytume, federalinė sistema remiasi sudėtinga teorija, kurią gvildendami valdiniai turi kasdien kliautis savo šviesiu protu.

Apskritai žmonių protams prieinamos tik paprastos, aiškios idėjos. Klaidinga, bet aiškiai suformuluota idėja visada susilauks pasaulyje didesnio atgarsio negu teisinga, bet paini, miglota idėja. Kaip tik todėl partijos, sudarančios tarytum nedideles valstybėles, visada stengiasi simboliu paversti kokį vardą ar principą, kuris dažniausiai ne visiškai, o tik iš dalies atitinka jų užsibrėžtą tikslą ir naudojamas priemones, tačiau be šio simbolio jos, regis, negalėtų nei gyvuoti, nei veikti. Valdžia, kuri remiasi tik viena idėja ar vienu kokiu lengvai apibūdinamu jausmu, nėra pati geriausia, bet ji neabejotinai stipriausia ir patvariausia.

Nagrinėjant Jungtinių Valstijų Konstituciją, iš visų žinomų federalinių konstitucijų tobuliausią, priešingai, darosi net šiurpu, kiek įvairių žinių ir nuovokos reikalaujama iš tų, kuriems ji skirta. Vadovavimas Sąjungai beveik ištisai grindžiamas įteisinta išmone. Sąjunga yra ideali valstybė, egzistuojanti, galima sakyti, tik protuose, ir tik protas sugeba aprėpti jos mastą ir ribas.

Jei bendroji teorija ir lengvai suprantama, vis tiek sunku ją pritaikyti; tų sunkumų begalė, nes Sąjungos suverenumas taip susipynęs su atskirų valstijų suverenumu, jog iš pirmo žvilgsnio stačiai neįmanoma įžvelgti jų ribų. Esant tokiai valdžiai, viskas atrodo konvencionalu ir dirbtina, tokia valdžia tinka tik valstybei, kuri nuo seno įpratusi pati tvarkyti savo reikalus ir kur politikos mokslas prieinamas net žemiausiems visuomenės sluoksniams. Aš visada žavėjausi amerikiečių sveiku blaiviu protu ir praktine nuovoka, o labiausiai matydamas, kaip jie sugeba išvengti aibės sunkumų, kylančių iš jų federalinės Konstitucijos. Amerikoje beveik nesu sutikęs nė vieno paprasto žmogaus, kuris prievolių, plaukiančių iš Kongreso įstatymų, nesugebėtų labai lengvai atskirti nuo prievolių, uždedamų jo valstijos įstatymų, ir kuris, atskyręs Sąjungos sferai priklausančius spręstinus klausimus nuo vietinių įstatymų leidybos organų uždavinių, negalėtų nurodyti, kur prasideda federalinių teismų kompetencija ir kur baigiasi valstijų teismų kompetencija.

Jungtinių Valstijų Konstitucija — tarytum gražūs žmogaus proto kūriniai, kurie išradėjus apdovanoja šlove ir turtais, bet, pakliuvę į kitas rankas, yra niekam nereikalingi, bevaisiai.

Tai mes matome šiuolaikinėje Meksikoje.

Norėdami sukurti federaciją, meksikiečiai beveik ištisai nukopijavo savo kaimynų Amerikos anglų federalinę Konstituciją[39]. Bet į savo kraštą perkeldami įstatymo raidę, jie nesugebėjo drauge perkelti tam įstatymui gyvybę įkvepiančios dvasios. Tad matome, kaip amžinai užsikerta jų dvigubos valdžios mechanizmai. Ir Sąjungos, ir atskirų valstijų valdžia kasdien peržengia konstitucijos nubrėžtus joms rėmus ir vis įsiskverbia į viena kitos įtakos sferas. Dar ir dabar Meksika čia ritasi į anarchiją, čia griebiasi karinio despotizmo, čia iš karinio despotizmo vėl nusirita į anarchiją.

Antroji ir pragaištingiausioji blogybė, mano išmanymu, būdinga pačiai federalinei sistemai, — tai santykinis Sąjungos valdžios silpnumas.

Principas, kuriuo remiasi visos konfederacijos, — tai valdžios suskaidymas. Įstatymų leidėjų dėka jis menkai tejaučiamas; kuriam laikui netgi nuslepiamas nuo pašalinio žvilgsnio, bet nieko negalima pa-

[39] Žr. 1824 m. Meksikos Konstitucija.

daryti, kad jo nebūtų. Tačiau suskaidyta valdžia visada silpnesnė už vientisą ir vieningą.

Jungtinių Valstijų Konstitucijos apžvalgoje matėme, kaip meistriškai Sąjungos valdžią susiaurindami tai pačiai federacijai priklausančių valstijų valdžios veikla, amerikiečiai meistriškai suteikė jai nacionalinės vyriausybės regimybę ir netgi tam tikrą galią.

Taip darydami, Sąjungos įstatymų leidėjai susilpnino konfederacijoms nuolat gresiantį pavojų, bet neįstengė visiškai jo panaikinti.

Amerikos vyriausybė, kaip jau minėta, visai nesikreipia į valstijas; ji perduoda savo nurodymus tiesiogiai piliečiams ir kiekvieną skyrium priverčia vykdyti bendrą valią.

Bet jeigu federalinis įstatymas smarkiai pažeistų valstijos interesus ir nuostatas, argi nevertėtų būgštauti, kad kiekvienas tos valstijos pilietis gali ryžtis ginti žmogų, atsisakantį klausyti įstatymo? Valstijos piliečiai pasijustų visi drauge vienodai nuskriausti Sąjungos valdžios, veltui federalinė vyriausybė stengtųsi juos išsklaidyti ir susidoroti su kiekvienu atskirai: jie nesąmoningai suvoktų, jog, norėdami apsiginti, turi susivienyti, ir surastų visiškai pasirengusią ją remti organizaciją, atstovaujančią tai suverenumo daliai, kurią leista turėti jų valstijai. Išmonė tuomet užleistų vietą tikrovei, ir būtų galima išvysti, kaip organizuota valdžia stoja į kovą su centrine valdžia.

Tą patį galėčiau pasakyti apie federalinį teisingumą. Jei, nagrinėdami kokio piliečio bylą, Sąjungos teismai pažeistų svarbų valstijos įstatymą, prasidėtų ne tik atvira, bet ir tikra kova tarp piliečio atstovaujamos nukentėjusios valstijos ir teismų atstovaujamos Sąjungos[40].

Tik tie, kurie visai neturi gyvenimo patirties, gali manyti, jog įstatymų leidėjų išmonėmis bus visados įmanoma žmonėms trukdyti savo

[40] Pavyzdys: Sąjunga pagal Konstituciją gali kam nors perleisti teisę savo naudai pardavinėti neužimtas žemes. Tarkime, kad Ohio valstija reikalauja tokios pat teisės į žemes, esančias jos teritorijoje, remdamasi tuo, jog Konstitucijoje kalbama tik apie žemes, kurios juridiškai dar nepriklauso jokiai valstijai ir kurias, suprantama, norėtų parduoti ir pati. Sąjunga užmegztų bylą tarp pirkėjų, veikiančių valstijos vardu, ir pirkėjų, veikiančių Sąjungos vardu, bet ne tarp Sąjungos ir Ohio valstijos. Tačiau ką darytų teisingumas, jei Jungtinių Valstijų teismas paskelbtų, kad žemių šeimininkas yra federalinis pirkėjas, ir Ohio valstijos teismas paremtų jo varžovo teisę į nuosavybę?

troškimų ir poreikių patenkinimui pasinaudoti jau įteisinta priemone. Tad kovą tarp dviejų valdžių padarydami beveik neįmanomą, Amerikos įstatymų leidėjai nepašalino jos priežasčių.

Dar daugiau, galima sakyti, jog tokiai kovai prasidėjus, jie nebūtų galėję federalinei vyriausybei užtikrinti persvaros.

Sąjungai jie davė pinigų ir kareivių, bet valstijos išsaugojo tėvynės meilę ir tradicijas.

Sąjungos aukščiausioji valdžia yra abstrakcija, mažai susijusi su išoriniu pasauliu. Valstijų valdžia yra konkreti, visa aprėpianti; tolydžio regi ją darbuojantis. Pirmoji iš jų yra naujovė, antroji gimė drauge su valstybe.

Sąjungos aukščiausioji — valdžia tarsi meno kūrinys. Valstijų aukščiausioji valdžia yra natūralus reiškinys, gyvuojantis savaime, be jokių pastangų, kaip šeimos galvos autoritetas.

Sąjungos aukščiausioji valdžia siejasi su žmonėmis tik keleto labai svarbių interesų dėka; ji įkūnija didžiulę, bet tolimą tėvynę, miglotą nenusakomą jausmą. Valstijų aukščiausioji valdžia artima kiekvienam piliečiui ir vienaip ar kitaip kasdien įsiterpia į jo gyvenimą. Ji saugo piliečio nuosavybę, laisvę, gyvybę; ji nuolat rūpinasi jo gerove arba gelbsti nuo negandų. Jos atspirtis yra prisiminimai, žmonių įpročiai, vietinės tradicijos, šeimos ir provincijos egoizmas, — žodžiu, visi tie dalykai, kurie žmogaus širdyje įžiebia tokį stiprų jausmą — tėvynės meilę. Kaipgi galima abejoti šios valdžios pranašumu?

Kadangi įstatymų leidėjai negali užkirsti kelio pavojingiems susidūrimams tarp dviejų aukščiausiųjų valdžių, kurias suformavo federalinė sistema, jie, dėdami pastangas, kad konfederacijos nariai neįsiveltų į karą, turi dar sudaryti kokias nors ypatingas prielaidas, skatinančias gyventi santarvėje.

Todėl federalinė sutartis būtų neilgalaikė, jeigu nebūtų tam tikrų tos sutarties dalyvių sąjungai palankių aplinkybių, kurių dėka bendras gyvenimas yra patogus, o vyriausybės uždavinys lengvesnis.

Taigi, kad federalinė sistema būtų sėkminga, reikia ne tik gerų įstatymų, bet ir palankių aplinkybių.

Visos tautos, kurios sudarydavo konfederacijas, turėjo bendrų interesų, tapusių tartum santaros dvasiniais saitais.

Be medžiaginių interesų, žmogus dar turi idėjų ir jausmų. Taigi, kad konfederacija ilgai gyvuotų, nė kiek ne mažiau reikia, jog suda-

rančios ją įvairios tautos turėtų ir vienodą civilizacijos lygį, ir bendrus interesus, poreikius. Vaudo ir Urio kantonų civilizacijos lygis skiriasi taip kaip devynioliktas amžius nuo penkiolikto, todėl Šveicarijoje, tiesą pasakius, niekada nėra buvę federalinės vyriausybės. Labai skirtingų kantonų sąjunga egzistuoja tik žemėlapyje; ir tai būtų itin akivaizdu, jei centrinė valdžia panorėtų tuos pačius įstatymus taikyti visai šalies teritorijai.

Jungtinėse Valstijose vienas dalykas nuostabiai palengvina federalinės vyriausybės egzistavimą. Skirtingas valstijas jungia ne tik daugmaž bendri interesai, ta pati kilmė ir ta pati kalba, jos yra ir to paties civilizacijos lygmens, todėl beveik visada gali lengvai susitarti. Nežinau, ar Europoje yra kokia maža valstybėlė, turinti tiek bendrumo visame krašte, kiek jo turi Amerika, kurios teritorija didumu prilygsta pusei Europos.

Maine'o valstiją nuo Georgijos valstijos skiria maždaug keturi šimtai ljė (keli tūkstančiai mylių). Šiaip ar taip, Maine'as civilizacijos lygiu skiriasi nuo Georgijos kur kas mažiau negu Normandija nuo Bretanės. Taigi Maine'o ir Georgijos valstijos, esančios priešinguose milžiniškos valstybės pakraščiuose, turi daugiau realių galimybių sudaryti konfederaciją negu Normandija ir Bretanė, atskirtos viena nuo kitos menko upelio.

Amerikos įstatymų leidėjų padėtį lengvino ne tik tai, kad jie rėmėsi krašto tradicijomis bei papročiais, bet ir kitos aplinkybės, susijusios su geografine šalies padėtimi. Šios aplinkybės ir lėmė tai, jog buvo pritarta federalinei sistemai ir stengtasi ją išlaikyti.

Vienas svarbiausių įvykių, paženklinančių valstybės, tautos gyvenimą, yra karas. Karo metu tauta vieningai grumiasi su užpuolikais: ji kovoja už savo egzistavimą.

Kol reikia tik palaikyti taiką šalies viduje ir rūpintis jos gerove, visiškai pakanka vyriausybės sumanumo, valdinių sveikos nuovokos ir natūralaus, kiekvienam žmogui būdingo prisirišimo prie tėvynės, bet, įsitraukus į rimtą karą valstybei, iš jos piliečių pareikalaujama didelių ir skaudžių aukų. Tie, kurie mano, jog daugybė žmonių gera valia sutiks aukotis tautos labui, — menkai tepažįsta žmoniją.

Todėl visos tautos, kadaise įtrauktos į didelius karus, norom nenorom buvo priverstos sustiprinti savo vyriausybę. Tos, kurios nesugebėjo to padaryti, buvo nukariautos. Ilgas karas beveik visada pateikia

valstybėms skaudžią alternatyvą: arba pralaimėti ir sužlugti, arba laimėti ir įtvirtinti despotizmą.

Apskritai karo metu akivaizdžiai ir pragaištingai atsiskleidžia valdžios silpnumas, o aš esu jau minėjęs, jog silpnumas yra federalinei valdžiai būdinga blogybė.

Federalinėje sistemoje ne tik nėra valdymo centralizacijos ar ko nors į ją panašaus, bet ir pati valdžios centralizacija yra tik dalinė, ir tai iš esmės lemia jos silpnumą, prireikus gintis nuo valstybių, turinčių stiprią centralizuotą valdžią.

Net Jungtinių Valstijų Federalinėje Konstitucijoje, centrinei valdžiai suteikiančioje daugiau realios galios nei kuri kita federalinė konstitucija, ta blogybė dar labai akivaizdi.

Kad skaitytojai tuo įsitikintų, pakaks vieno pavyzdžio.

Konstitucija suteikia Kongresui teisę įvairių valstijų prievolininkus šaukti į tikrąją karo tarnybą, prireikus nuslopinti maištą arba atremti įsibrovusį priešą; kitame straipsnyje sakoma, jog tokiu atveju Jungtinių Valstijų prezidentas tampa vyriausiuoju kariuomenės vadu.

1812 m. kilus karui, prezidentas įsakė Šiaurės kariuomenei žygiuoti prie sienų; Connecticutas ir Massachusettsas, kurių interesus itin pažeidė šis karas, atsisakė siųsti ten savo žmones.

Jų žodžiais tariant, Konstitucija leidžia federalinei vyriausybei panaudoti pašauktinių kariuomenę *maišto* ir *užpulties* atveju, tuo tarpu nesą nei maišto, nei užpulties. Jie pridūrė, jog ta pati Konstitucija, kuri suteikia Sąjungai teisę į tikrąją karo tarnybą šaukti prievolininkus, valstijoms paliko teisę skirti karininkus; todėl, pasak jų, nė vienas Sąjungos karininkas, išskyrus patį prezidentą, neturįs teisės vadovauti pašauktiniams. Taigi šiuo atveju reikėsią tarnauti kariuomenėje, kuriai vadovaująs ne jis, o kas nors kitas.

Tuos absurdiškus ir pragaištingus teiginius parėmė ne tik gubernatoriai ir įstatymų leidybos organai, bet ir abiejų valstijų teismai, todėl federalinė vyriausybė buvo priversta trūkstamos kariuomenės ieškotis kitur[41].

---

[41] Kent. *Commentaries*, t. 1, p. 244. Įsidėmėkite, jog pavyzdį parinkau iš tų laikų, kai dabartinė Konstitucija jau buvo priimta. Nukilęs į pirmosios konfederacijos laikus, būčiau galėjęs pateikti dar įtaigesnių faktų. Tautą tuomet buvo apėmęs nepaprastas entuziazmas; revoliucinėms jėgoms atstovavo

Tai kodėl sąlygiškai tobulų įstatymų saugoma Amerikos valstijų Sąjunga nesuiro, įsiliepsnojus dideliam karui? Tik todėl, kad jai nebuvo ko bijoti didelių karų.

Būdama vidury bekraščio žemyno, kur žmogaus veiklai skleistis nėra ribų, Sąjunga beveik taip pat atskirta nuo viso pasaulio, tarytum būtų iš visų pusių supama vandenyno.

Kanadoje tėra vos milijonas gyventojų, pasidalijusių į dvi priešiškas tautas. Atšiaurus klimatas dar labiau sumažina jos naudingąjį plotą ir šešiems mėnesiams uždaro uostus.

Teritorijoje, nusidriekusioje nuo Kanados iki Meksikos įlankos, tebegyvena kelios pusiau išnaikintos laukinių gentys, kurias vaikosi šeši tūkstančiai kareivių.

Pietuose Sąjunga vienoje vietoje ribojasi su Meksikos imperija; kaip tik ten kada nors tikriausiai kils dideli karai. Tačiau palyginti nedaug pažengusi civilizacija, pakrikimas ir skurdas dar ilgai neleis Meksikai užimti svarbesnės vietos tarp kitų valstybių. O Europos valstybės yra taip toli, jog visai nepavojingos (žr. *Paaiškinimai, O*).

Taigi Jungtinėms Valstijoms labiausiai pasisekė ne todėl, kad jos priėmė federalinę Konstituciją, įgalinančią atlaikyti didelius karus, o todėl, kad jų geografinė padėtis tokia patogi, jog joms nėra ko bijoti.

Vargu ar kas nors kitas sugebės geriau už mane įvertinti federalinės sistemos pranašumus. Tokia sistema, man regis, — vienas tvirčiausių žmonijos klestėjimo ir laisvės garantų. Pavydžiu valstybėms, kurioms buvo lemta ja pasinaudoti. Ir vis dėlto negaliu patikėti, jog konfederacijos galėtų kaip lygios su lygiomis ilgai grumtis su valstybėmis, turinčiomis centralizuotą valdžią.

Valstybė, kuri didžiųjų Europos monarchijų akivaizdoje išskaido savo aukščiausiąją valdžią, mano nuomone, vien jau tuo veiksmu atsižada savo galybės ir galbūt savo egzistavimo ir vardo.

Kokia nuostabi Naujojo Pasaulio padėtis! Ten žmogus neturi kitų priešų, išskyrus save patį. Kad būtų laimingas ir laisvas, jam gana to panorėti.

---

labai išgarsėjęs žmogus, bet vis dėlto Kongresas tuo metu, atvirai kalbant, neturėjo jokios galios. Jam vis trūko žmonių ir pinigų; puikiausi planai buvo nevykdomi, ir Sąjunga, atsidūrusi ant pražūties slenksčio, išsigelbėjo veikiau dėl to, kad priešai buvo silpni.

ANTRA DALIS

Ligi šiol aš nagrinėjau institucijas, peržvelgiau rašytinius įstatymus, aprašiau politines Jungtinių Valstijų santvarkos šiuolaikines formas.

Tačiau yra suvereni galia, stipresnė už visas institucijas, neįspraudžiama į jokias formas, — tai tautos valia, savo nuožiūra visas jas galinti panaikinti arba pakeisti.

Man telieka parodyti, kaip veikia toji galia, įstatymų valdovė, atskleisti jos instinktus, aistras, slaptus variklius, skatinančius ją veržtis į priekį arba stabdančius, kreipiančius į tikslą atskleisti jos visagalybės padarinius ir jai skirtą ateitį.

I SKYRIUS

KUO REMIANTIS GALIMA TVIRTAI TEIGTI, KAD JUNGTINĖSE VALSTIJOSE ŠALĮ VALDO TAUTA

Amerikoje tauta pati skiria ir įstatymų leidėjus, ir įstatymų vykdytojus; pati sudaro prisiekusiųjų teismą, baudžiantį už nusižengimus įstatymui. Institucijos ne tik formuojamos, bet ir veikia demokratiniais pagrindais; taigi tauta *tiesiogiai* skiria savo atstovus ir juos renka *kasmet*, kad jie būtų kuo labiau priklausomi nuo rinkėjų. Vadinasi, iš tikrųjų valdo tauta, ir nors valdymo forma yra atstovaujamoji, akivaizdu, jog tautos pažiūroms, tradicijoms, interesams ir net aistroms visiškai netrukdoma reikštis kasdieniniame visuomenės valdyme.

Jungtinėse Valstijose, kaip ir visose šalyse, kur valdo tauta, iš tikrųjų tautos vardu valdo dauguma.

Tą daugumą sudaro taikūs piliečiai, nuoširdžiai trokštantys gera savo šaliai, linkę ją visokeriopai remti. Be atvangos šurmuliuojančios partijos stengiasi juos įtraukti į savo veiklą, kad galėtų jais remtis.

II SKYRIUS

APIE PARTIJAS JUNGTINĖSE VALSTIJOSE

Skirtumai tarp partijų. — Partijos — tai lyg tautos varžovės. — Kokios yra tos partijos. — Kuo skiriasi didžiosios partijos nuo mažųjų. — Kada jos atsiranda. — Joms būdingi požymiai. — Amerikoje yra buvę didelių partijų. — Jų nebėra. — Federalininkai. — Respublikonai. — Federalininkų pralaimėjimas. — Kaip sunku Jungtinėse Valstijose kurti partijas. — Kas daroma, kad būtų galima sukurti partiją. — Visos partijos turi aristokratinių ir demokratinių požymių. — Generolo Jacksono kova su banku.

Iš pradžių turiu nurodyti pagrindinius skirtumus tarp partijų.

Esama tokių didelių kraštų su tiek daug įvairių gyventojų, kurie, nors ir siejami to paties suvereniteto, turi skirtingus interesus, todėl tarp jų nuolat kyla visokių nesutarimų. Tačiau skirtingos tos pačios tautos žmonių grupės dar nesudaro partijų, tai tartum skirtingos valstybės ar šalys, ir, jei prasideda pilietinis karas, tarpusavyje kovoja ne grupuotės, bet, sakytume, tautos varžovės.

Tačiau kai piliečiai nesutaria dėl tokių problemų, kurios visam kraštui rūpi taip pat, kaip, pavyzdžiui, bendrieji valdymo principai, tada ir atsiranda tai, ką tikrai vadinčiau partijomis.

Partijos — demokratinio valdymo blogybė, bet įvairiais laikotarpiais skiriasi jų veiklos pobūdis ir paskatos.

Būna laikotarpių, kai tautas ir valstybes sukrečia tokios didelės negandos, jog kyla mintis iš pagrindų pakeisti politinę santvarką. Būna ir kitokių laikotarpių, kai jas ištinka dar didesnės krizės ir ima braškėti valstybės pagrindai. Tai didžių revoliucijų ir didelių partijų metas.

Bet po suiručių, negandų ir skurdo šimtmečių ateina laikai, kai visuomenė ilsisi, o žmonija tartum atsikvepia. Tačiau tai tik regimybė; laikas nesustoja nei žmonėms, nei valstybėms: tiek vieni, tiek kiti kas-

dien eina į nežinomą ateitį; ir jeigu mums atrodo, jog ir žmonės, ir valstybės stovi vietoje, — vadinasi, nepastebime jų judėjimo. Juk bėgantiems žmonėms atrodo, kad einantys stovi vietoje.

Šiaip ar taip, yra laikotarpių, kai politinė valstybių sandara ir socialinė padėtis keičiasi taip lėtai ir nepastebimai, jog žmonės tariasi pasiekę galutinį būvį; patikėję, kad po jų kojomis tvirtas pagrindas, jie nesistengia žvelgti pernelyg toli į ateitį.

Tai intrigų ir mažų partijų metas.

Vadinamąsias didžiąsias partijas, mano supratimu, labiau domina principai, o ne jais grindžiamos veiklos rezultatai, abstrakcijos, bendrybės, o ne konkretūs atvejai, idėjos, o ne žmonės. Šiaip jau tos partijos pasižymi didesniu taurumu, jų siekiai prakilnesni, įsitikinimai tvirtesni, veikla atviresnė ir ryžtingesnė. Asmeniniai interesai, visada turintys svarbiausią vaidmenį verdant politinėms aistroms, čia sumaniai dangstomi visuomeninės naudos skraiste; ir kartais pavyksta apdumti netgi tuos, kuriuos tie interesai įkvėpė veikti.

Mažosios partijos, priešingai, beveik neturi jokios politinės programos. Kadangi dideli siekiai neatplėšia jų nuo žemės ir nepakylėja į padanges, kiekvienu veiksmu ar poelgiu atvirai prasiveržia jų egoizmas. Jų įkarštis visada tariamas; jų kalbos aistringos, o veikia tos partijos nedrąsiai ir neryžtingai. Jų priemonės tokios pat apgailėtinos, kaip ir siekiami tikslai. Todėl, po didžios revoliucijos stojus ramybės metui, atrodo, lyg visi didieji žmonės būtų ūmai dingę, o širdys staiga užsivėrusios.

Didžiosios partijos iš pagrindų sukrečia visuomenę, mažosios — sujudina; vienos ją suskaldo, kitos — ištvirkina; pirmosios sukrėsdamos kartais ją išgelbsti, antrosios tik tuščiai kelia sumaištį.

Amerikoje būta didelių partijų; šiandien jų nebėra. Partijų dėka ji išsikovojo gerovę, pasidarė laimingesnė, bet nė kiek ne doresnė.

Pasibaigus Nepriklausomybės karui ir prireikus dėti pamatus naujai valdžiai, tauta suskilo į dvi dalis, kurios atkakliai laikėsi savo nuomonės. Tos nuomonės buvo senos kaip pasaulis ir įvairiomis formomis bei įvairiais pavadinimais tebegyvuoja kiekvienoje laisvoje visuomenėje. Viena tautos dalis norėjo apriboti liaudies valdžią, kita — padaryti ją beribę.

Tų dviejų nuomonių kova Amerikoje nevirto smurtu, kaip dažnai virsdavo kitur. Amerikoje abi partijos esminiais klausimais sutarė. Nė

viena neketino sugriauti senos tvarkos arba apversti aukštyn kojom socialinės sanklodos. Nė viena partija nesikėsino daugelio gyvybių kaina laimėti savo principų pergalę. Tačiau jos palietė svarbiausius dvasinius interesus, tokius kaip lygybė ir nepriklausomybės meilė. To buvo gana, kad įsiliepsnotų didžiulės aistros.

Partija, ketinanti apriboti tautos galią, ypač stengėsi įdiegti savo teiginius į Sąjungos Konstituciją, todėl ir pelnė *federalininkų* vardą (*Federal*).

Antroji, kuri skelbėsi vienintelė mylinti laisvę, pasivadino *respublikonų* partija (*Republican*).

Amerika — demokratijos kraštas. Tad federalininkų visad būdavo mažuma, tačiau jų gretose buvo beveik visi Nepriklausomybės karo garsieji žmonės, turintys didelį autoritetą. Beje, aplinkybės irgi buvo jiems palankiai susiklosčiusios. Žlugus pirmajai konfederacijai, žmonės pabūgo anarchijos, ir federalininkai pasinaudojo tomis laikinomis nuotaikomis. Dešimt ar dvylika metų jie išsilaikė prie valdžios vairo ir sugebėjo įdiegti kai kuriuos, bet ne visus savo principus, nes priešinga srovė kasdien vis labiau stiprėjo, ir jie nebedrįso su ja grumtis.

1801 m. valdžia pagaliau atiteko respublikonams. Prezidentu buvo išrinktas Thomas Jeffersonas; jis parėmė respublikonus savo garsiu vardu, didžiu talentu ir nepaprastu populiarumu.

Federalininkams ne visad padėdavo išsilaikyti tik dirbtinės ir trumpalaikės priemonės; jų atėjimą į valdžią lėmė palankios aplinkybės, jų vadų talentas arba doras vardas. Laimėjus respublikonams, federalininkų partija atsidūrė lyg ištvinusioje jūroje. Didžioji dauguma pasisakė prieš federalininkus, ir jie pasijuto esą tokia menka mažuma, jog nusivylė savo jėgomis ir beregint pasidavė. Nuo tol respublikonų, arba demokratų, partija skynė vieną pergalę po kitos ir ilgainiui pelnė visuomenės palankumą.

Pasijutę nugalėti, be išteklių, atstumti tautos, federalininkai suskilo: vieni prisijungė prie nugalėtojų, kiti sudėjo ginklus ir pakeitė pavadinimus. Jau praėjo daug laiko, kai jie visiškai nustojo būti partija.

Federalininkų trumpalaikis buvimas valdžioje, mano nuomone, — tai vienas geriausių įvykių; juk tada ir gimė didžioji Amerikos valstijų Sąjunga. Federalininkai kovojo prieš neįveikiamą savo šimtmečio ir savo krašto vystymosi tendenciją. Kad ir kokios geros ar ydingos būdamos, federalininkų teorijos turėjo vienintelį trūkumą — buvo

nepritaikomos visuomenei, kurią jie ketino tvarkyti; todėl tai, kas atsitiko valdant Jeffersonui, būtų atsitikę anksčiau ar vėliau. Be to, federalininkų vyriausybė davė laiko naujajai respublikai įsitvirtinti, o paskui leido greitai subrandinti idėjas, dėl kurių jie kovojo. Beje, perėmę daugelį jų principų, priešininkai juos pavertė savo simboliu, o federalinė Konstitucija, tebeveikianti ligi šiol, yra tvarus jų patriotizmo ir išminties paminklas.

Dabar Jungtinėse Valstijose nebėra didelių politinių partijų. Tiesa, pasitaiko nemažai partijų, grūmojančių Sąjungos vienybei, bet visos jos pritaria dabartinei valstybės valdymo formai ir bendrai visuomenės raidai. Partijos, kurių veikla yra grėsminga Sąjungos ateičiai, vadovaujasi ne principais, bet materialiniais interesais. Šie interesai tokio plataus krašto įvairiose provincijose veikiau sudaro pagrindą atsirasti besivaržančioms valstybėms negu partijoms. Antai paskutiniu metu Šiaurė ėmė remti prekybos draudimų sistemą, o Pietūs griebėsi ginklo gindami prekybos laisvę, mat Šiaurė atstovauja pramonei, Pietūs — žemės ūkiui, o draudimų sistema naudinga pirmajai ir pražūtinga antrajai.

Kadangi nėra didelių partijų, Jungtinėse Valstijose knibždėte knibžda mažų, ir, prireikus aptarti sudėtingesnius klausimus, viešoji nuomonė skaidosi be galo, be krašto. Neįmanoma įsivaizduoti, kaip sunku steigti partijas; šiais laikais tai labai keblus dalykas. Jungtinėse Valstijose nėra religinės neapykantos, nes tikėjimas visuotinai gerbiamas ir nė viena sekta nelaikoma viršesne; nėra ir klasinės neapykantos, nes tauta vientisa ir niekas nedrįsta prieš ją kovoti; taigi neįmanoma dangstytis visuomenės vargais, nes krašto materialinė padėtis tokia, jog kiekvienas turi didelių galimybių pasireikšti pramonės srityje, reikia tik duoti žmogui laisvę, ir jis darys stebuklus. Ir vis dėlto reikia leisti valdžios trokštantiems steigti partijas, nes sunku nuversti tą, kuris laiko valdžios vairą, vien tik tokia dingstimi, kad norima užimti jo vietą. Politinių veikėjų apsukrumas ir pasireiškia gebėjimu steigti partijas; politinis veikėjas Jungtinėse Valstijose pirmiausia stengiasi apsibrėžti savo interesus ir žvalgosi kokių nors tapačių interesų, kuriuos galėtų prišlieti prie savųjų; paskui ieško, ar kartais pasaulyje nesama kokio teiginio ar principo, kuris pritiktų kaip naujos asociacijos iškaba ir kuriuo remdamasi toji asocia-

cija turėtų teisę plėstis ir laisvai veikti. Tai nelyginant karaliaus teikiama išimtinė teisė (*imprimatur*), leidimas, kuriuo mūsų protėviai kadaise paženklindavo savo veikalų pirmą puslapį, įterpdami į knygą tarytum kokį svetimkūnį.

Šitaip į politikos pasaulį įtraukiama nauja jėga.

Beveik visi amerikiečių vidaus nesutarimai svetimšaliui iš pirmo žvilgsnio atrodo nesuvokiami arba vaikiški, ir jis nežino, ar turėtų gailėtis tautos, rimtai susirūpinusios tokiais niekais, ar pavydėti laimės, kad ji gali tuo rūpintis.

Tačiau, stropiai panagrinėjus, kokiomis slaptomis paskatomis vadovaujasi grupuotės, nesunku pastebėti, jog diduma jų daugiau ar mažiau susijusios su dviem didžiosiomis partijomis, skaldančiomis žmones nuo tų laikų, kai atsirado laisva visuomenė. Gilinantis į tų partijų esminę mintį, galima pastebėti, jog vienos stengiasi susiaurinti valstybinės valdžios ribas, kitos, priešingai, — praplėsti.

Netvirtinu, kad amerikiečių partijos visada būtų turėjusios regimą ar slepiamą tikslą šalyje suteikti pirmenybę aristokratijai arba demokratijai; aš tik sakau, jog, gerai patyrinėjus visas tas partijas, nesunku įžiūrėti jose aristokratines arba demokratines aistras, ir, nors jos nelabai pastebimos, yra tarytum jų esmė ir lengvai pažeidžiama dvasia.

Paminėsiu vieną neseną įvykį: prezidentas kritikuoja Jungtinių Valstijų banką; kraštas įsiaudrina ir susiskaldo; turtingieji sluoksniai palaiko banką, liaudis — prezidentą. Jūs manote, kad liaudis sugebėjo paaiškinti savo argumentus, esant tokiai kebliai situacijai, kai nesiryžta savo nuomonės pasakyti net patyrę žmonės? Jokiu būdu! Tačiau bankas — didelė nepriklausoma įmonė, ir žmonės, naikinantys arba kuriantys visas valdžias, nieko negali jam padaryti, ir tai juos erzina. Visuotiniame visuomenės sambrūzdyje tas nejudantis daiktas kliūva, ir žmonės nori įsitikinti, ar nepavyks jo išjudinti taip pat kaip visa kita.

Apie aristokratinės partijos likučius Jungtinėse Valstijose

Slaptas turtuolių priešinimasis demokratijai. — Jie pasitraukia į privatų gyvenimą. — Namų interjerai atspindi jų skonį, polinkį į rafinuo-

tus malonumus ir prabangą. — Išorinis kuklumas. — Atsainus atlaidumas paprastiems žmonėms.

Kartais atsitinka, jog šalyje, kur visuomenės nuomonė susiskaldžiusi ir pusiausvyra tarp partijų pašlyja, viena jų gauna neginčijamą persvarą. Ji nušluoja visas kliūtis, įveikia savo priešininkę ir kiek tinkama išnaudoja visuomenę. Nugalėtieji, netekę vilties laimėti, slepiasi arba nuščiūva. Įsiviešpatauja visuotinė rimtis ir tyla. Tauta tarytum susivienija. Partija nugalėtoja oriai pareiškia: „Aš grąžinau kraštui ramybę, turite man už tai atsidėkoti".

Tačiau tuo tariamu vieningumu tik dangstomas didelis susiskaldymas ir opozicija.

Taip atsitiko Amerikoje: kai demokratų partija paėmė viršų, netrukus paaiškėjo, kad ji pasisavino teisę tvarkyti visus valstybės reikalus. Nuo tol ji kaip nori formuoja šalies papročius, tradicijas ir įstatymus.

Šiandien galima pasakyti, jog Jungtinių Valstijų turtingieji beveik visai nusišalinę nuo politikos, ir turtas ne tik kad nesuteikia jokios teisės, bet yra tikroji nemalonės priežastis ir kliūtis, užtverianti jiems kelią į valdžią.

Tad turtuoliai mieliau sutinka pasitraukti iš arenos, negu stoti į kovą, dažniausiai nelygią, su daug skurdesniais bendrapiliečiais. Viešajame gyvenime negalėdami užimti tokios padėties kaip privačiame, jie verčiau atsisako pirmojo ir visą dėmesį skiria antrajam. Toje pačioje valstybėje jie sudaro sakytum ypatingą visuomenę, turinčią savo polinkius ir pramogas.

Turtuolis prisitaiko prie tokios būklės kaip prie kokio nepataisomo blogio; jis net iš visų jėgų stengiasi neišsiduoti, jog tokia padėtis jam užgauli; tačiau viešai jis liaupsina respublikonų valdymo saldybes ir demokratinių formų pranašumus. Mat jeigu negali savo priešams parodyti neapykantos, nejučia imi jiems meilikauti.

Matote tą lobingą pilietį? Argi jis nepanašus į viduramžių žydą, bijantį, kad tik kas nors neįtartų jį esant turtingą? Jo drabužiai paprasti, eisena kukli; tarp savo keturių sienų jis šlovina prabangą; į savo šventyklą įsileidžia tik vieną kitą rinktinį svečią, kurį įžūliai vadina sau lygiu. Europoje nesutiksite tokio aristokrato, labiau už jį linkusio mėgautis malonumais, taip trokštančio naudotis menkiausiomis išskirtinės padėties teikiamomis privilegijomis. Bet štai jis išeina iš namų ir

traukia į dulkėtą patalpą miesto centre, į savo darbo vietą, kur kiekvienas gali jį užkalbinti. Pusiaukelėje susitinka savo batsiuvį ir ima su juo šnekučiuoti. Apie ką juodu gali kalbėtis? Ogi tiedviem piliečiams rūpi valstybiniai reikalai, ir išsiskirdami jie būtinai paspaudžia vienas kitam ranką.

Įsigilinus į tą neva sutartinį entuziazmą ir meilikavimo valdančiajai partijai formas, nesunku pastebėti turtuolių bjaurėjimąsi savo šalies demokratinėmis institucijomis. Paprasti žmonės — tai jėga, kurios jie bijo ir kurią niekina. Jeigu kada nors blogas demokratinis valdymas sukeltų politinę krizę, jeigu kada nors pasirodytų, jog Jungtinėse Valstijose įmanoma įvesti monarchiją, netrukus paaiškėtų, jog visa, ką čia dėstau, — gryna tiesa.

Du pagrindiniai ginklai, kuriais naudojasi partijos stengdamosi laimėti pergalę, — tai laikraščiai ir sąjungos (*associations*).

III SKYRIUS

APIE SPAUDOS LAISVĘ JUNGTINĖSE VALSTIJOSE

Sunkumai norint apriboti spaudos laisvę. — Ypatingos priežastys, lemiančios tai, jog kai kuriose valstybėse stengiamasi išsaugoti tą laisvę. — Spaudos laisvė — neišvengiama tautos suverenumo išdava, kaip manoma Amerikoje. — Periodinės spaudos kalbos smurtingumas. — Periodinė spauda turi tik jai būdingų instinktų: tai įrodo Jungtinių Valstijų pavyzdys. — Amerikiečių nuomonė apie teisminį susidorojimą su spaudos nusižengimais. — Kodėl Jungtinėse Valstijose spauda ne tokia galinga kaip Prancūzijoje.

Spaudos laisvė turi įtakos ne tik politinėms, bet ir apskritai visoms žmonių pažiūroms. Ji formuoja ne vien įstatymus, bet ir papročius. Kitoje šio veikalo dalyje pasistengsiu apibūdinti, kokią įtaką Jungtinių Valstijų pilietinei visuomenei daro spaudos laisvė; aš pasistengsiu išaiškinti, kokia linkme ji nukreipė idėjų plėtotę, kokių minčių ir jausmų įdiegė amerikiečiams. Dabar pabandysiu panagrinėti, kokį poveikį turėjo spaudos laisvė politiniam gyvenimui.

Prisipažįstu, spaudos laisvei aš nesu kupinas tos nepaprastos, staiga įsiliepsnojusios meilės, kurią paprastai įkvepia patys savaime geri dalykai. Man ji patinka todėl, jog labiau trukdo išsikeroti blogiui, nei padeda įsigalėti gėriui.

Jeigu kas nors man nurodytų tarpinę padėtį tarp visiškos minties laisvės ir absoliučios jos priklausomybės, kur turėčiau vilčių išsilaikyti, veikiausiai ją rinkčiausi. Bet kur surasti tokią tarpinę būseną? Ką jūs darote, kai, susidūręs su nežabotu spaudos siautėjimu, siekiate tvarkos? Pirmiausia atiduodate į teismą rašytojus, bet teisėjai juos išteisina, ir tai, kas buvo tik vieno žmogaus nuomonė, tampa visos šalies nuomone. Vadinasi, jūs padarėte per daug ir sykiu per mažai; reikia veikti toliau. Jūs pareiškiate autoriams ieškinį, bet teisėjai, prieš skelbdami nuosprendį, turi išklausyti atsakovus, ir tai, kas bijota pa-

sakyti knygoje, nebaudžiamai paskelbiama teismo salėje; tai, kas būtų miglotai aptarta viename straipsnyje, kartojama tūkstančiuose kitų. Kalbinė išraiška yra išorinė forma ir, taip sakant, minties apvalkalas, bet ne mintis. Jūsų teismai sulaiko apvalkalą, tačiau nepagauna dvasios, ir ji nejučia išsprūsta jiems iš rankų. Taigi jūs padarėte per daug ir sykiu per mažai; reikia veikti toliau. Galiausiai jūs atiduodate rašytojus cenzorių valiai. Puiku! Tikslas jau nebetoli! Bet argi politinė tribūna nėra laisva? Taigi jūs dar nieko nenuveikėte; atsiprašau, klystu: jūs pagausinote blogį. O gal kartais imsite tvirtinti, jog mintis — tai medžiaginė jėga, kuri didėja, didėjant jos reiškėjų skaičiui? O gal, jūsų nuomone, rašytojai — tai nelyginant armijos kareiviai? Priešingai nei fizinė jėga, minties galia nepriklauso nuo jos reiškėjų gausumo. Vienintelis tvirtai ištartas išmintingo žmogaus žodis, kuris nuramdo susirinkusios minios aistras, turi daugiau galios negu tūkstančio oratorių padriki šūkavimai; ir užtenka tik apie ką nors laisvai prabilti vienoje viešoje vietoje — rezultatas toks, tarsi būtumėte apie tai kalbėję kiekviename kaime. Vadinasi, jūs norite panaikinti ir žodžio, ir rašto laisvę? Šįkart pasiekėte tikslą: visi tyli. Ir ką gi jūs padarėte? Jūsų išeities taškas buvo piktnaudžiavimas laisve, o štai dabar regiu jus prie despoto kojų.

Jūs nuėjote kelią nuo didžiausios nepriklausomybės iki klaikiausios vergystės ir tame ilgame kelyje neradote nė vienos vietelės, kur būtumėte galėję apsistoti.

Esama valstybių, kurios, be mano išsakytų bendro pobūdžio teiginių, turi dar savo argumentų spaudos laisvei paremti.

Kai kuriose valstybėse, laikančiose save laisvomis, kiekvienas valdžios pareigūnas gali nebaudžiamas nusižengti įstatymui, o šalies Konstitucija skriaudžiamiesiems nesuteikia teisės skųstis teismui. Tokiose valstybėse spaudos laisvė laikytina ne kaip viena garantijų, bet kaip vienintelė garantija, užtikrinanti piliečių laisvę ir saugumą.

Tokių valstybių vadovams, įsigeidusiems panaikinti spaudos laisvę, piliečiai galėtų atsakyti: „Leiskite mums už nusikaltimus patraukti jus į paprastą teismą, tada gal mes ir sutiksime nebesikreipti į viešosios nuomonės teismą“.

Šalyje, kur viešpatauja tautos suverenumo idėja, cenzūra yra ne tik pavojinga, bet ir absurdiška.

Kai kiekvienam žmogui suteikiama teisė valdyti visuomenę, reikia jam duoti galimybę pasirinkti vieną iš skirtingų nuomonių, kuri būtų patraukli jo amžininkams, teisingai įvertinti įvairius faktus; tos žinios jam vėliau pravers.

Tautos suverenumas ir spaudos laisvė — du tarpusavyje susiję dalykai; o cenzūra ir visuotinė rinkimų teisė, atvirkščiai, — du priešingi dalykai ir negali ilgai laikytis drauge vienos valstybės politinėse institucijose. Iš dvylikos milijonų žmonių, gyvenančių Jungtinėse Valstijose, nėra *nė vieno*, kuris būtų išdrįsęs pasiūlyti apriboti spaudos laisvę.

Kai atvykau į Ameriką, pirmame man pasitaikiusiame laikraštyje buvo toks straipsnis, kurį išverčiau pažodžiui:

„Apie tai Jacksonas (prezidentas) kalbėjo kaip beširdis despotas, kuriam terūpi išlaikyti savo valdžią. Valdžiotroška yra nusikaltimas, ir už tai jis bus deramai nubaustas. Jo pašaukimas — regzti intrigas, tos intrigos sužlugdys jo planus ir išplėš iš jo rankų valdžią. Jis valdo remdamasis korupcija ir savo nusikalstamais gudravimais užsitrauks gėdą ir pasmerkimą. Politinėje arenoje jis pasirodė kaip nežabotas begėdis lošėjas. Jam pasisekė, bet artėja teisingumo valanda; netrukus jis turės atiduoti tai, ką išlošė, mesti šalin savo apgaulų žaidimo kauliuką ir baigti dienas kokioje nors prieglaudoje, kur jis galės į valias plūsti savo beprotybę, nes atgaila — tai dorybė, kurios patirti nebuvo leista jo širdžiai“ (Vincenne's *Gazette*).

Daugelis žmonių Prancūzijoje mano, jog mūsų spauda taip smarkauja dėl socialinės padėties nestabilumo, mūsų politinių aistrų ir visuotinio nerimo, kaip visa ko rezultato. Todėl jie nuolat laukia tų laikų, kai visuomenė nusiramins, o spauda savo ruožtu atvės. Aš taip pat sutinku, jog dėl minėtų priežasčių ji turi mums milžiniškos įtakos, bet nemanau, kad tos priežastys turėtų didelį poveikį mūsų kalbai. Periodinei spaudai, mano išmanymu, būdingi instinktai ir aistros, nepriklausančios nuo konkrečių aplinkybių. Tai, kas dedasi Amerikoje, mane galutinai tuo įtikina.

Amerika, ko gero, dabar yra vienintelė pasaulio šalis, kur mažiausiai galima tikėtis esant kokių nors revoliucijos prielaidų. Amerikoje, kaip ir Prancūzijoje, spauda turi tų pačių destruktyvių polinkių ir pana-

šaus įdūkio, nors priežastys ir skirtingos. Amerikoje, kaip ir Prancūzijoje, ji yra toji nepaprasta galia, kurioje kuo keisčiausiai susipynęs gėris ir blogis ir be kurios negalėtų gyvuoti laisvė, bet, jai prasiveržus, kyla grėsmė tvarkai.

Reikia pripažinti, jog Jungtinėse Valstijose spauda turi kur kas mažiau galios negu pas mus Prancūzijoje. Vis dėlto toje šalyje retai pasitaiko ieškinių, pareikštų spaudai. Priežastis labai paprasta: pripažindami tautos suverenumo principą, amerikiečiai nuoširdžiai stengiasi jį įgyvendinti. Jiems net mintis nekyla kasdien besikeičiančiais reiškiniais pagrįsti amžinai veikiančią konstituciją. Tad kritikuoti esamus įstatymus ne nusikaltimas, svarbu į juos nesikėsinti jėga.

Beje, pasak amerikiečių, teismai yra bejėgiai pričiupti spaudą, o kadangi teismas niekada nesugebės išnagrinėti kalbos vingrybių, tokio pobūdžio pažeidėjai visada išslys iš rankos, pasirengusios juos pригriebti. Jų manymu, norint tikrai paveikti spaudą, reikėtų surasti tokį teismą, kuris ne tik būtų ištikimas esamai tvarkai, bet ir sugebėtų nepaisyti aplinkui sklandančios visuomenės nuomonės; teismą, kuris nagrinėtų bylą atsisakydamas viešumo, skelbtų nuosprendžius nesiremdamas argumentais ir baustų veikiau už ketinimus nei už pačius žodžius. Tasai, kuris turėtų galią sudaryti ir išlaikyti tokį teismą, tik veltui gaištų laiką stengdamasis suvaržyti spaudos laisvę, nes tuo metu jis būtų absoliutus pačios visuomenės valdovas ir galėtų kaip niekur nieko nusikratyti tiek rašiniais, tiek pačiais rašytojais. Spaudos atžvilgiu tikrai sunku rasti aukso vidurį tarp vergijos ir nežabotos laisvės. Norint gauti spaudos laisvės garantuojamą neįkainojamą gėrį, reikia mokėti prisitaikyti prie jos sukeliamo blogio. Pageidauti vienų dalykų stengiantis išvengti kitų — tai pasiduoti vienai tų iliuzijų, kuriomis paprastai mėgina užliūliuoti save negalios pakirstos tautos, kai, išvargintos kovų, išeikvojusios jėgas, jos ieško būdų, kaip tame pačiame krašte tuo pat metu suderinti priešiškas pažiūras ir nesuderinamus principus.

Tai, kad Amerikos laikraščiai tokie bejėgiai, lėmė daug priežasčių; štai pagrindinės.

Rašymo laisvė, kaip ir visos kitos, tuo grėsmingesnė, kuo ji naujesnė; tauta, niekad negirdėjusi, kaip jos akivaizdoje svarstomi valstybės reikalai, tiki pirmuoju pasirodžiusiu tribūnu. Pasak Amerikos anglų, toji laisvė tokia pat sena kaip pačios kolonijos; beje, spauda, mo-

kanti taip puikiai sukurstyti žmonių aistras, negali pati viena sužadinti jų iš nieko. Amerikos politinis gyvenimas labai gyvas, įvairus, netgi judrus, bet retai drumsčiamas stiprių aistrų; jos sukyla tik tada, jeigu paliečiami materialiniai interesai, o Jungtinėse Valstijose šitie interesai klesti. Užtenka permesti akimis prancūzų ir amerikiečių laikraščius, kad suprastum, kaip skiriasi tiedvi tautos šiuo požiūriu. Prancūzijoje prekybiniai skelbimai užima labai nedaug vietos, naujienų, ir tų ne per daugiausia; laikraščiui gyvybės įkvepia politinės diskusijos. Amerikoje tris ketvirtadalius dideliausio laikraščio, išpleikto jums prieš akis, užima skelbimai, o vienas ketvirtadalis skiriamas politinėms naujienoms arba paprasčiausiems anekdotams; tik retkarčiais kokioje kertelėje pastebi nukištą vieną tų karštų diskusijų, kurios prancūzų skaitytojams yra kasdieninė duona.

Kuo galia labiau centralizuota, tuo ji stipresnė; tai bendras patyrimo patikrintas gamtos dėsnis, kurį instinktyviai suvokia net menkiausias despotas.

Prancūzijoje yra dvi skirtingos spaudos centralizacijos rūšys.

Beveik visos jos pajėgos sutelktos vienoje vietoje, kitaip sakant, vienose rankose, nes spaudos organų labai mažai.

Šitaip skeptiškos tautos sukurta spauda privalėtų turėti beveik neribotą galią. Tai priešas, su kuriuo vyriausybė gali sudaryti ilgesnes ar trumpesnes paliaubas, bet jai sunku ilgai gyventi su tokiu priešu akis į akį.

Amerikoje nėra nė vienos iš tų dviejų centralizacijos rūšių.

Jungtinės Valstijos neturi sostinės; šviesos židiniai, taigi ir jų poveikis, išsklaidyti po platų kraštą; žmogaus proto spinduliai, užuot sklidę iš vieno centro, kryžiuojasi įvairiomis kryptimis; amerikiečiai niekur neįsteigė nei minties, nei juo labiau reikalų valdymo centro.

Tai sąlygoja vietos aplinkybės, nepriklausančios nuo žmonių valios; bet štai kokį vaidmenį atlieka įstatymai.

Jungtinėse Valstijose spaustuvininkams nereikia patentų, laikraščiams — žyminių ženklų nei registravimo; neįprasta ir piniginių garantijų sistema.

Todėl leisti laikraštį paprasta ir nesudėtinga; žurnalisto išlaidoms padengti reikia gana nedaug prenumeratorių; todėl periodinių arba pusiau periodinių leidinių Jungtinėse Valstijose neįtikėtina daugybė. Labiausiai išprusę amerikiečiai tvirtina, jog toks beatodairiškas spaudos jėgų iš-

sklaidymas yra jos silpnumo priežastis; Jungtinėse Valstijose štai tokia politikos mokslo aksioma: vienintelė priemonė neutralizuoti laikraščių įtaką — leisti jų kuo daugiau. Negaliu įsivaizduoti, kodėl tokia akivaizdi ir savaime suprantama tiesa pas mus dar nėra plačiai paplitusi. Aš puikiai suprantu, kodėl tie, kurie ketina daryti revoliucijas pasitelkdami spaudą, stengiasi įsteigti tik kelis didelius laikraščius, bet niekaip negaliu suvokti, kodėl oficialūs esamos tvarkos šalininkai ir galiojančių įstatymų saugotojai, centralizuodami spaudą, tikisi susilpninsią jos įtaką. Europos vyriausybės, mano nuomone, elgiasi su spauda taip, kaip kitados riteriai elgdavosi su priešininkais: iš patyrimo įsitikinusios, jog centralizacija — galingiausias ginklas, nori juo apginkluoti savo priešą, be abejonės, tam, kad garbingiau jam priešintųsi.

Jungtinėse Valstijose beveik nerasi vietovės, kur nebūtų leidžiamas laikraštis. Esant tokiai gausybei kovotojų, savaime aišku, neįmanoma nei drausmė, nei veiksmų darna, tad kiekvienas mosuoja savo vėliava. Negalima sakyti, kad visi Jungtinių Valstijų politiniai laikraščiai nebūtų susitelkę už arba prieš administraciją, bet, puldami ją arba gindami, jie naudoja šimtus įvairiausių priemonių. Tad Jungtinėse Valstijose laikraščiai negali sukurti tų didžiųjų visuomenės nuomonės srovių, kurios išgriauna arba pralaužia tvirčiausias užtvankas. Ta spaudos jėgų sklaida duoda kitų ne mažiau įsidėmėtinų rezultatų: kadangi leisti laikraštį labai lengva, kiekvienas gali imtis to darbo; kita vertus, esant didelei konkurencijai, leidėjas negali tikėtis labai didelio pelno; todėl didelių pramoninių pajėgumų įmonės nesiryžta imtis leidybos. Tačiau, jeigu laikraščiai ir žadėtų didelius turtus, neužtektų talentingų žurnalistų tokiai jų gausybei leisti. Amerikiečių žurnalistai paprastai užima neaukštą padėtį visuomenėje, turi paviršutinišką išsilavinimą ir gana lėkštai dėsto savo mintis. Visur duoda toną dauguma; ji nustato tam tikras elgesio taisykles, prie kurių netrukus visi prisitaiko; tų bendrų įpročių visuma vadinama dvasia: vienokia yra advokatūros, kitokia — teismo dvasia. Prancūzų žurnalistikai būdinga karšta diskusija: gana kovingai, bet neperžengiant ribų ir dažniausiai iškalbingai samprotaujama apie svarbiausius valstybės reikalus; deja, ne visada taip būna, tačiau juk nėra taisyklių be išimties. Amerikiečių žurnalistikai būdinga tiesmukai, be jokio subtilumo ar išmonės atakuoti auką, kurstyti aistras nepaisant jokių principų, nutykoti žmones, smaguriauti jų asmeniniu gyvenimu, kelti aikštėn jų silpnybes ir ydas.

Reikia tik apgailestauti, kad taip piktnaudžiaujama mintimi; vėliau turėsiu progos panagrinėti, kokią įtaką daro laikraščiai amerikiečių skoniui ir dorovei, bet šiuo metu, kartoju, aš kalbu tik apie politinį pasaulį. Reikia pripažinti, jog spaudos nežabotos laisvės politiniai padariniai netiesiogiai prisideda prie viešosios ramybės palaikymo. Mat žmonės, užimantys aukštą padėtį ir jau nusipelnę savo bendrapiliečių pagarbą, nebedrįsta rašyti į laikraščius ir šitaip netenka grėsmingiausio ginklo, kuriuo galėtų pasinaudoti, norėdami savo labui sukurstyti liaudies aistras [1]. Dėl tos priežasties žurnalistų asmeninė nuomonė skaitytojų akyse visad nesvarbi ir neįdomi. Laikraštyje juos domina faktai; tik iškreipdamas arba sudarkydamas faktus, žurnalistas gali pasiekti, kad jo nuomonė turėtų kokią nors įtaką.

Nors ir naudodamasi tokiomis ribotomis priemonėmis, spauda Amerikoje vis dar turi milžinišką galią. Ji kuria politinį klimatą kiekviename plačios šalies kampelyje. Visada akylai stebėdama, kas dedasi, ji kelia į viešumą slaptas politikos varomąsias jėgas ir priverčia vieną po kito prieš viešosios nuomonės teismą stoti politinius veikėjus. Tai ji sutelkia interesus apie tam tikras doktrinas ir kuria partijų šūkius; jos dėka partijos kalbasi nesusitikdamos ir tariasi nesueidamos. Kai daugelis laikraščių ima veikti ta pačia kryptimi, jų įtaka ilgainiui taip sustiprėja, jog viešoji nuomonė, tolydžio kreipiama į vieną pusę, galop pasiduoda jų poveikiui.

Laikraštis pats vienas Amerikoje turi menką galią, bet visa periodinė spauda savo galybe nusileidžia tik tautos valiai (žr. *Paaiškinimai, A*).

Pažiūros, susidariusios Jungtinėse Valstijose viešpataujant laisvajai spaudai, dažnai daug tvirtesnės negu pažiūros, susidariusios kitur, viešpataujant cenzūrai.

Jungtinėse Valstijose demokratija be paliovos kelia vis naujus žmones į vadovus; tad sprendimai ne visada nuoseklūs ir pamatuoti. Tačiau bendrieji valdžios principai ten daug tvirtesni nei daugelyje kitų šalių ir pažiūros, viešpataujančios visuomenėje, taip pat nepalygina-

---

[1] Jie rašo į laikraščius tik retais atvejais, kai nori kreiptis į tautą ir kalbėti savo vardu: pavyzdžiui, kai būna apšmeižti ir nori apginti tiesą.

mai pastovesnės. Kai amerikiečiai pasigauna kokią nors idėją, nesvarbu, ar ji teisinga, ar klaidinga, nėra nieko sunkesnio, kaip ją išrauti.

Tą pat esu pastebėjęs Anglijoje, Europos šalyje, kur ištisą šimtmetį viešpatavo didžiausia minties laisvė ir neįveikiamiausi prietarai.

Mano nuomone, šį reiškinį sąlygoja ta pati priežastis, kuri, kaip atodo iš pirmo žvilgsnio, turėtų užkirsti jam kelią, tai yra spaudos laisvė. Tauta, kuri naudojasi ta laisve, laikosi savo pažiūrų tiek iš išdidumo, tiek iš įsitikinimo. Jos jai patinka, nes atrodo teisingos, ir dar todėl, kad pati jas pasirinko, ji prisirišusi prie jų ne tik kaip prie tikrenybės, bet ir kaip prie kokio nuosavo daikto.

Yra ir daugiau priežasčių.

Vienas didis žmogus yra pasakęs, jog ***nemokšiškumas laikosi įsitvėręs mokslo iš abiejų kraštų***. Gal teisingiau būtų pasakyti, kad tvirti įsitikinimai laikosi tik iš kraštų, o per vidurį yra abejonė. Ir iš tikrųjų galima įžvelgti tris skirtingus ir dažniausiai vienas kitą keičiančius žmogaus sąmonės būvius.

Žmogus tvirtai tiki todėl, kad rimčiau nesusimąsto. Jis ima abejoti kilus prieštaravimams, abejonėms. Dažnai jam pavyksta išsklaidyti visas abejones, ir tuomet jis vėl pradeda tikėti. Šįkart tiesa ateina nebe atsitiktinai ir nebe tamsoje; žmogus mato ją prieš akis ir žengia tiesiai į šviesą[2].

Kai spaudos laisvė ima veikti esančius pirmojoje stadijoje, ji dar ilgai palaiko jų įprotį tvirtai tikėti negalvojant, kasdien kaitaliodama jų nesąmoningo tikėjimo objektus. Visame intelekto akiratyje žmogaus protas tuomet mato tik vieną tašką, bet tas taškas be atvangos keičiasi. Tai staigių revoliucijų metas. Vargas toms kartoms, kurios pirmosios ūmai pripažįsta spaudos laisvę!

Tačiau netrukus šiek tik susipažįstama su naujomis idėjomis. Patyrimas nugramzdina žmogų į visuotinio nepasitikėjimo ir abejonių akivarą.

Galima manyti, jog diduma žmonių visada pasiliks pirmoje arba antroje stadijoje: jie tikės patys nežinodami kodėl arba nežinos, kodėl iš tikrųjų reikia tikėti.

Ir tik nedaugeliui atkaklių, užsispyrusių žmonių bus lemta patirti,

[2] Dar nesu tikras, ar tas apgalvotas ir tvirtas įsitikinimas kada nors įteigia žmogui tokį fanatizmą ir atsidavimą, kokį įkvepia dogmatiškas tikėjimas.

kas yra sąmoningas, tvirtas įsitikinimas, kuris gimsta iš pažinimo, apmąstymų, atsiranda pačiame abejonių verpete.

Buvo pastebėta, jog religinio fanatizmo šimtmečiais žmonės kartais keisdavo tikėjimą, o abejonių laikotarpiais kiekvienas atkakliai gindavo savo tiesą. Taip atsitinka ir politikoje, viešpataujant spaudos laisvei. Kai visos socialinės teorijos sukritikuojamos ir sutriuškinamos, žmonės, įsikibę į vieną, laikosi jos iš paskutiniųjų ne todėl, jog tiki, kad ji būtų gera, bet todėl, jog nėra tikri, ar esama geresnės.

Tokiais laikotarpiais žmonės nelabai linkę mirti dėl savo pažiūrų, bet jų nekeičia, todėl būna daug mažiau ir kankinių, ir atskalūnų.

Prie to pridurkite dar vieną, kur kas svarbesnį dalyką: apnikus abejonėms, žmonės galop ima vadovautis tik instinktais ir materialiniais interesais, akivaizdesniais, labiau apčiuopiamais ir pastovesniais už pažiūras.

Labai sunku nuspręsti ir atsakyti į klausimą: kas geriau valdo — aristokratija ar demokratija? Tik aišku, jog demokratija varžo vienus, o aristokratija engia kitus.

Tai akivaizdi tiesa, dėl kurios neverta ginčytis: jūs esate turtingas, o aš esu vargšas.

IV SKYRIUS

Apie politines sąjungas Jungtinėse Valstijose

Amerikos anglai kasdien naudojasi teise steigti sąjungas, asociacijas. — Trys politinių sąjungų rūšys. — Kaip amerikiečiai pritaiko sąjungoms atstovavimo sistemą. — Valstybei dėl to gresiantys pavojai. — Didžysis 1831 metų konventas, skirtas tarifams. — To konvento įstatymų leidžiamasis pobūdis. — Kodėl neribota laisvė steigti sąjungas Jungtinėse Valstijose nėra tokia pavojinga kaip kitur. — Kodėl ją galima laikyti būtina. — Sąjungų nauda demokratinėms valstybėms.

Niekur kitur tiek naudos nėra davusios sąjungos ir asociacijos, kaip Amerikoje, ta galinga veikimo priemonė padėjo įgyvendinti daug įvairiausių tikslų.

Be nuolatinių sąjungų, sukurtų pagal įstatymą ir vadinamų bendruomenėmis, miestais, grafystėmis, yra gausybė kitų, atsiradusių ir išaugusių vien atskirų žmonių iniciatyvos dėka.

Jungtinių Valstijų gyventojas nuo pat gimimo patiria, jog grumiantis su gyvenimo blogybėmis ir vargais reikia pasikliauti savo jėgomis; jis nepatikliai ir įtariai žiūri į valdžią ir šaukiasi jos pagalbos tik tada, kai negali be jos išsiversti. Tai pastebima dar mokykloje, kur vaikai net žaisdami laikosi savo taisyklių ir baudžia vieni kitus už savo pačių sugalvotus nusižengimus. Tą patį matome visose visuomeninio gyvenimo sferose. Kelyje susidarė kamštis, eismas sustojo, neįmanoma pravažiuoti; artimiausi kaimynai tučtuojau renkasi pasitarti, ir tas improvizuotas suinteresuotų žmonių komitetas tampa vykdomąja valdžia, kuri padeda įveikti kliūtį pirma, negu kas nors prisimins jau esamą vietinę valdžią. Jei rengiama kokia pramoga, žmonės susiburia, kad šventė vyktų kuo gražiau ir darniau. Be to, sąjungos sudaromos, kad būtų galima priešintis grynai moralinėms negerovėms: bendromis jėgomis kovojama su nesaikingumu. Jungtinėse Valstijose buriamasi į sąjungas,

turint tikslą užtikrinti visuomenės saugumą, sklandžią prekybos ir pramonės eigą, ginti dorą ir tikėjimą. Nėra ničnieko, ko žmogaus valia negalėtų pasiekti laisvai besireiškiančiomis sutelktomis individų pastangomis.

Vėliau turėsiu progos pakalbėti apie tai, kokią įtaką daro sąjungos pilietiniame gyvenime. O dabar turiu apsiriboti politikos pasauliu.

Gavę teisę burtis į sąjungas, piliečiai gali ja visokeriopai naudotis.

Sąjunga įsigalioja, kai tam tikra grupė asmenų viešai ir oficialiai paskelbia vienokią ar kitokią veiksmų programą ir įsipareigoja vienaip ar kitaip stengtis ją įgyvendinti. Šiuo požiūriu teisė steigti sąjungas beveik prilygsta spaudos laisvei, tačiau sąjunga turi didesnę galią negu spauda. Sąjungos vardu reiškiama kokia nors nuomonė turi būti suformuluota aiškiai ir tiksliai. Sąjunga buria šalininkus ir įtraukia juos į savo veiklą. Šalininkai patys mokosi pažinti vienas kitą, ir, gausėjant jų gretoms, didėja jų entuziazmas. Sąjunga suvienija skirtingų protų galias ir energingai nukreipia jas į aiškiai nubrėžtą tikslą.

Antroji sąjungų steigimo pakopa — tai susirinkimų laisvė. Kai politinei sąjungai leidžiama svarbiose krašto vietose steigti veiklos židinius, padidėja jos aktyvumas ir įtaka. Ten žmonės susitinka, aptaria veiklos priemones, reiškia savo nuomones taip karštai ir su tokia įtaiga, kokios niekada negali turėti raštu išsakyta mintis.

Politikos sritis — aukščiausia naudojimosi sąjungų steigimo teise pakopa: tų pačių pažiūrų šalininkai gali sudaryti rinkėjų klubus ir išrinkti įgaliotinius, kad tie jiems atstovautų sąjungos centro susirinkime. Tai yra atstovavimo sistemos pritaikymas partijai tiesiogine to žodžio prasme.

Tad pirmuoju atveju tų pačių pažiūrų žmonės užmezga grynai intelektinį ryšį; antruoju atveju jie buriasi į nedideles grupeles, sudarančias partijos padalinius; galop trečiuoju atveju jie tampa lyg ir atskira valstybe valstybėje, atskira valdžia valdžios struktūroje. Jų įgaliotiniai, panašiai kaip daugumos įgaliotiniai, patys vieni atstovauja kolektyvinei savo šalininkų jėgai ir kaip pastarieji yra tarytum valstybės atstovai, turintys moralinę teisę vadintis tuo vardu. Tiesa, jie neturi teisės leisti įstatymus, bet gali kritikuoti esamus ir rengti priimtinų įstatymų projektus.

Įsivaizduoju tautą, kuri dar nėra visiškai išmokusi naudotis laisve arba kurią drasko karštos politinės aistros. Tos tautos daugumą, kuri

rengia įstatymus, gretinu su mažuma, kuri tik svarsto, aptarinėja juos, bet lieka nuošaly juos priimant, ir nė kiek neabejoju, jog viešajai tvarkai gresia dideli pavojai.

Teigiant, jog vienas įstatymas yra savaime geresnis už kitą, toli gražu neįrodome, kad jį reikia pakeisti anuo kitu. Tačiau ten, kur apsišvietusių žmonių protas dar apčiuopia didelį atstumą ar skirtumą, minios vaizduotė jau nieko neįžvelgia. Beje, kartais tauta kone lygiai pasiskirsto tarp dviejų partijų, kurių kiekviena tariasi atstovaujanti daugumai. Argi įtikėtina, kad greta valdančiosios partijos atsiradus kitai jėgai, beveik prilygstančiai jai moraliniu autoritetu, toji jėga ilgai tenkinsis kalbomis, užuot veikusi?

Ar visad sulaikys ją toks metafizinis teiginys, jog sąjungų uždavinys — formuoti nuomones, bet ne sprausti jas į kokius nors rėmus, teikti siūlymus rengiant įstatymus, bet anaiptol ne juos leisti?

Kuo labiau gilinuosi į spaudos laisvę ir jos apraiškas, tuo labiau įsitikinu, jog šiuolaikiniame pasaulyje spaudos nepriklausomybė yra esminė ir, taip sakant, sudėtinė laisvės dalis. Tauta, norinti būti laisva, turi teisę reikalauti, kad toji nepriklausomybė būtų tausojama bet kuria kaina. Tačiau *neribota* politinių sąjungų steigimo laisvė negali būti visiškai sutapatinama su spaudos laisve. Pirmoji yra ne tokia svarbi ir daug pavojingesnė už antrąją. Tauta gali ją apriboti, nepaliaudama būti pati sau šeimininkė; beje, kartais ji privalo tai padaryti, kad tokia būtų.

Amerikoje politinių sąjungų steigimo laisvė neribojama.

Pavyzdys aiškiau nei kokie nors žodžiai galėtų parodyti, kaip ji toleruojama.

Visi prisimena, kaip stipriai suaudrino amerikiečius tarifų, arba prekybos laisvės, klausimo svarstymas. Tarifų įstatymas vienaip ar kitaip užkliudė ne tik pažiūras, bet ir labai svarbius materialinius interesus. Šiaurė gynė jį, priskirdama jam savo klestėjimą, Pietūs kaltino jį dėl visų savo negandų. Galima sakyti, jog kaip tik tarifų klausimas, nedavęs ramybės Sąjungai, gana ilgai kurstė politines aistras.

1831 m., itin įsiliepsnojus ginčams, nežinomam Massachusettso piliečiui dingtelėjo mintis per laikraščius pasiūlyti visiems tarifų priešininkams nusiųsti savo deputatus į Philadelphiją ir ten drauge pasvarstyti, kokių priemonių reikėtų imtis, kad būtų grąžinta prekybos laisvė. Spaudos dėka tas pasiūlymas per keletą dienų perskriejo kraštą nuo

Maine'o iki New Orleano. Jo karštai griebėsi tarifų priešininkai. Jie suvažiavo iš visų kampų ir išsirinko deputatus. Daugelis jų buvo žymūs žmonės, o kai kurie išgarsėjo vėliau. Pietų Carolina, vėliau dėl to pašaukusi visus prie ginklų, nusiuntė šešiasdešimt tris delegatus. 1831 m. spalio 1 d. susirinkimas, amerikiečių papročiu pavadintas konventu (*convention*), pradėjo darbą Philadelphijoje; jame dalyvavo daugiau kaip du šimtai delegatų. Diskusijos vyko viešai ir nuo pat pirmos dienos įgavo įstatymų leidybos pobūdį; buvo apsvarstyta Kongreso įgaliojimų dydis, prekybos laisvės teorijos ir pagaliau įvairūs tarifų nuostatai. Po dešimties dienų susirinkimas paskelbė kreipimąsi į Amerikos tautą ir išsiskirstė. Tame kreipimesi buvo sakoma, jog pirmiausia Kongresas neturėjo teisės priimti tarifų įstatymo ir jog esami tarifai prieštarauja Konstitucijai, antra, jog nė vienai valstybei, juo labiau Amerikai, nėra naudinga, kad prekyba būtų nelaisva.

Reikia pripažinti, kad ligi šiol Jungtinėse Valstijose politinių sąjungų steigimo teisė neturėjo pražūtingų rezultatų, kaip šito būtų galima tikėtis kur nors kitur. Teisė steigti sąjungas buvo perimta iš Anglijos ir visą laiką gyvavo Amerikoje. Naudojimasis ta teise šiandien jau virtęs papročiu ir tradicija.

Laisvė steigti sąjungas dabar tapo būtina garantija, sauganti nuo daugumos tironijos. Kuriai nors partijai nugalėjus Jungtinėse Valstijose, visa valdžia pereina į jos rankas; artimiausi jos šalininkai užima visus valstybinius postus ir kontroliuoja visas organizacijas. Žymiausi kitos partijos veikėjai negali įveikti barjero, skiriančio juos nuo valdžios; jiems tenka laikytis kitoje barjero pusėje; tuomet mažuma turi sutelkti savo dvasines jėgas ir nukreipti jas prieš gniuždančią fizinę jėgą. Taigi viena grėsmė atgręžiama prieš dar didesnę grėsmę.

Daugumos visagalybė, mano akimis žiūrint, Amerikos respublikoms kelia tokį didelį pavojų, kad grėsminga priemonė, kuria stengiamasi ją apriboti, man atrodo tikras gėris.

Čia dar kartą primenu tai, ką kitur esu sakęs apie bendruomenių laisves: tik tose šalyse, kur yra demokratinė santvarka, sąjungos labiausiai reikalingos, kad būtų užkirstas kelias partijų despotizmui arba valdovų savivalei. Aristokratijos valdomose valstybėse antrosios pakopos valdžios organai yra tarytum natūralios sąjungos, užtveriančios kelią piktnaudžiavimui valdžia. Šalyse, kur nėra tokių sąjungų ir privatūs asmenys negali dirbtinai ar laikinai įkurti ko nors į jas panašaus, aš nematau

kliūčių įvairaus pobūdžio tironijai, — juk ir didelė tauta gali beatodairiškai pakliūti į nagus saujelei sąmokslininkų ar vienam žmogui.

Didelio politinio konvento (mat esama visokių konventų) sušaukimas, dažnai galintis imtis labai griežtų priemonių, visur, netgi Amerikoje, ir visada būna svarbus įvykis, keliantis nerimą tikriems krašto patriotams.

Tai aiškiai parodė 1831 m. konventas, kur visų jame dalyvavusių įžymių veikėjų pastangomis buvo siekiama sušvelninti toną ir apriboti diskusijų objektą. Matyt, 1831 m. konventas tikrai turėjo didelės įtakos nepatenkintiesiems ir paruošė juos atviram maištui prieš Sąjungos prekybos įstatymus; jis įvyko 1832 m.

Nėra ko slėpti, jog iš visų galimų laisvių neribotą politinių sąjungų steigimo laisvę valstybė užvis mažiausiai gali sau leisti. Toji laisvė nenustumia krašto į anarchiją, bet ją jausti kiekvieną akimirką. Ši tokia pavojinga laisvė tam tikru požiūriu duoda ir garantijų: šalyse, kur egzistuoja sąjungų steigimo laisvė, nebūna slaptų sąjungų. Amerikoje esama maištininkų, bet nėra sąmokslininkų.

Kaip įvairiai sąjungų steigimo teisė suprantama Europoje ir Jungtinėse Valstijose ir kaip įvairiai ja naudojamasi.

Be natūraliausios asmeninės veikimo laisvės, žmogaus prigimčiai ne mažiau būdinga laisvė jungtis prie kitų žmonių veiklos ir bendrai veikti. Sąjungų steigimo laisvė, man rodos, beveik tokia pat natūrali ir neatsiejama nuo žmogaus, kaip ir asmens laisvė. Įstatymų leidėjas, įsigeidęs ją panaikinti, pasikėsintų į pačią visuomenę. Esama valstybių, kur būrimosi ir vienijimosi laisvė yra gerovės ir klestėjimo šaltinis, deja, esama ir tokių, kur, ta laisve piktnaudžiaujant, ji iškraipoma ir gyvybės versmė tampa griovimo priežastimi. Mano nuomone, tiek vyriausybėms, tiek partijoms būtų pravartu palyginti, kokiu pagrindu buriamasi į sąjungas šalyse, kur ta laisvė teisingai suprantama, ir tose, kur ji virsta visuotiniu pakrikimu.

Daugumai europiečių vis dar atrodo, jog sąjunga — tai karo ginklas, skubiai užtaisomas ir tuojau pat išbandomas mūšio lauke.

Į sąjungas buriamasi turint tikslą išsikalbėti, bet visiems dilgsi mintis, jog reikia ką nors veikti. Sąjunga — tai lyg kariuomenė: iš pradžių

kalbama norint susivokti, įkvėpti sau drąsos, o paskui žygiuojama pulti priešo. Sąjungos narių požiūriu, teisėtos priemonės gali būti stačiai priemonės, ir tiek, bet jos niekada nėra vienintelės tikslui pasiekti.

Visai kitaip suprantama sąjungų steigimo teisė Amerikoje. Jungtinių Valstijų piliečiai, sudarantys mažumą, vienijasi pirmiausia norėdami žinoti, kiek jų yra, ir taip susilpninti moralinę daugumos persvarą; kita vertus, stodama į varžybas su dauguma, susivienijusi mažuma stengiasi pateikti tokius argumentus, kad jie darytų kuo didesnį įspūdį daugumai, — mat šitaip ji visad puoselėja viltį patraukti į savo pusę pastarąją ir paskiau valdyti jos vardu.

Tad politinės sąjungos Jungtinėse Valstijose taikiai siekia savo tikslų ir naudojasi teisėtomis priemonėmis; tvirtindamos, jog ketina teisėtai laimėti pergalę, apskritai jos sako tiesą.

Daugelis dalykų lemia tai, jog šiuo požiūriu mes labai skiriamės nuo amerikiečių.

Europoje esama partijų, kurios savo idėjomis tokios tolimos daugumai, kad net negali tikėtis jokios jos paramos, ir, be to, tos partijos tariasi pačios esančios ganėtinai stiprios, kad įstengtų prieš daugumą kovoti. Kai tokio pobūdžio partija sudaro sąjungą, ji nori ne įtikinti, bet sutriuškinti. Amerikoje žmonės, savo pažiūromis svetimi daugumai, yra bejėgiai prieš jos galią; visi kiti tikisi palenkti ją į savo pusę.

Tad naudojimasis sąjungų steigimo teise darosi tuo pavojingesnis, kuo didžiosios partijos turi mažiau galimybių tapti dauguma. Tokioje šalyje kaip Jungtinės Valstijos, kur žmonių pažiūros skiriasi tik niuansais, sąjungų steigimo teisė gali būti neribojama.

Tai, kad sąjungų steigimo laisvę vis dar laikome teise kariauti su vyriausybe, siejasi su mūsų nepatyrimu naudotis ta laisve. Tiek partijai, tiek žmogui įgavus jėgų, pirmiausia šauna mintis imtis smurto; supratimas, jog kitus reikia įtikinti savo tvirtumu, ateina daug vėliau, kai įgyjama patirties.

Anglai, nesutaikomai susiskaldę tarpusavy, retai piktnaudžiauja sąjungų steigimo teise, nes labai seniai ja naudojasi.

Mes, europiečiai, iš prigimties tokie karingi, esame pasirengę pulti į kiekvieną, kad ir beprotišką, valstybei pražūtingą žygį, laikydami garbe mirti su ginklu rankose.

Bet iš visų priemonių, Jungtinėse Valstijose padedančių sutramdyti politinių partijų smurtą, veiksmingiausia, ko gero, yra visuotinė rin-

kimų teisė. Tose šalyse, kur galioja visuotinė rinkimų teisė, dauguma niekad nekelia įtarimų, nes nė viena partija negali teisėtai pasiskelbti atstovaujanti tiems, kurie nėra dalyvavę rinkimuose. Tad sąjungos žino, ir visi žino, kad jos neatstovauja daugumai. Tai jų pačių egzistavimo pamatas: mat jeigu jos atstovautų daugumai, pačios pakeistų įstatymą, užuot reikalavusios reformų.

Jų kritikuojamos vyriausybės moralinis poveikis yra labai didelis, o jų pačių — labai menkas.

Europoje beveik nėra tokių sąjungų, kurios nesiskelbtų ar nesitartų atstovaujančios daugumos valiai. Tas įsivaizdavimas ar tikėjimas tuo sustiprina jų padėtį ir stebuklingai padeda joms teisinti savo veiksmus. Mat kaip nepateisinsi smurto, kai jo griebiamasi ginant slopinamą teisę?

Žmonijos įstatymai kartais taip susipina ir pasidaro tokie sudėtingi, jog didžiausia laisvė padeda išvengti piktnaudžiavimo laisve, o didžiausia demokratija apsaugo pačią demokratiją nuo pavojų.

Europoje sąjungos tariasi esančios lyg valstybės įstatymų leidybos ir vykdymo taryba, pati negalinti kelti balso; remdamosi ta mintimi, jos veikia ir vadovauja. Amerikoje, kur, visų manymu, sąjungos atstovauja tik menkai tautos mažumai, jos diskutuoja ir rengia peticijas.

Priemonės, kuriomis naudojasi sąjungos Europoje, atitinka užsibrėžtus tikslus.

Kadangi pagrindinis jų tikslas yra veikti, o ne diskutuoti, triuškinti, o ne įtikinėti, savaime suprantama, jos yra priverstos kurti tokią organizaciją, kuri niekuo nepanaši į civilinę, įteisinti savo struktūrose karinę drausmę ir leksiką; todėl matome, kaip jos stengiasi centralizuoti savo pajėgų valdymą ir visą valdžią atiduoti saujelei žmonių.

Sąjungos nariai atsiliepia į slaptažodį ar įsakymą kaip kareiviai žygyje; jie pasirenka pasyvų paklusnumą arba veikiau — vienydamiesi drauge atsižada ir savo nuomonės, ir laisvos valios; todėl tokiose sąjungose dažniausiai viešpatauja nepakenčiama tironija, dar bjauresnė už jų kritikuojamos, visuomenę valdančios vyriausybės despotiškumą.

Tai labai susilpnina jų moralinę jėgą. Taip jie netenka šventumo aureolės, kuri gaubia engiamųjų kovą prieš engėjus. Mat kaipgi žmogus gali skelbtis trokštąs laisvės, jeigu tam tikrais atvejais sutinka vergiškai paklusti kitiems, tokiems kaip jis žmonėms, atsiduodamas jiems visa valia ir net visomis mintimis?

Amerikiečiai sąjungose taip pat įkūrė valdymo organus, tačiau, tiesą pasakius, tai grynai civilinis valdymas. Ten pripažįstama asmens nepriklausomybė; ir visuomenės, ir sąjungos nariai drauge siekia to paties tikslo, bet nė vienam neprimetamas reikalavimas eiti tuo pačiu keliu drauge su visais. Nereikalaujama atsižadėti savo valios ir proto, — priešingai, kiekvienas stengiasi savo protą ir valią taip panaudoti, kad geriau sektųsi bendras darbas.

V SKYRIUS

Apie demokratinį valdymą Amerikoje

Žinau, jog įžengiu į pavojingą zoną. Kiekvienas šito skyriaus žodis turi vienaip ar kitaip užgauti įvairias partijas, suskaidžiusias mūsų kraštą. Ir vis dėlto pasakysiu viską, ką manau.

Mums sunku spręsti apie tikrąjį demokratijos pobūdį ir jos instinktus Europoje, nes čia vyksta dviejų priešingų principų kova, ir sunku nustatyti, kas priskirtina tiems principams ir kas yra toje kovoje gimstančios aistros.

Visiškai kitaip yra Amerikoje. Ten be jokių kliūčių viešpatauja tauta; jai nereikia baimintis jokių pavojų nei keršyti už įžeidimus.

Taigi demokratija Amerikoje palikta savo pačios nuožiūrai. Jos eiga natūrali, apraiškos nevaržomos. Tik atsižvelgiant į tai, ir galima apie ją kalbėti. Kam kitam šita studija galėtų būti įdomi ir pravarti, jeigu ne mums, audringos gyvenimo tėkmės kasdien nešamiems į priekį, aklai žengiantiems gal į despotizmą, gal į respubliką, bet neabejotinai į demokratinę santvarką.

Apie visuotinę rinkimų teisę

Jau anksčiau esu sakęs, jog visos Sąjungos valstijos įtvirtino visuotinę rinkimų teisę. Ją turi skirtingų socialinės raidos pakopų tautos. Turėjau progų stebėti jos padarinius įvairiausiose vietose, — ir Louisianoje, ir Naujojoje Anglijoje, ir Georgijoje, ir Kanadoje, — ten, kur žmonės dėl kalbos, tikėjimo arba papročių skirtumų beveik svetimi vieni kitiems. Esu pastebėjęs, kad visuotinė rinkimų teisė Amerikoje toli gražu nelemia visų tų gėrybių ar visų tų blogybių, kurių tikimasi iš jos Europoje, ir kad jos rezultatai apskritai kitokie, nei galima numanyti.

APIE TAUTOS PASIRINKIMĄ IR AMERIKOS DEMOKRATIJOS YPATUMUS, SĄLYGOJANČIUS TĄ PASIRINKIMĄ

Jungtinėse Valstijose patys iškiliausi žmonės retai kviečiami prie valdžios vairo. — To reiškinio priežastys. — Pavydas, žemuosius Prancūzijos visuomenės sluoksnius nuteikiąs prieš aukštuosius, — tai jausmas, būdingas ne prancūzams, bet demokratijai. — Kodėl Jungtinėse Valstijose įžymiausi žmonės dažnai patys šalinasi politinės karjeros.

Daug žmonių Europoje tiki, bet nesako, arba sako, bet netiki, jog vienas didžiausių visuotinės rinkimų teisės pranašumų — tai galimybė valdžios vairą patikėti visuomenės autoritetą pelniusiems žmonėms. Liaudis, kaip manoma, pati negali savęs valdyti, tačiau ji visada nuoširdžiai linki gera valstybei ir instinktyviai pajunta tuos, kurie taip pat jai palankiai nusiteikę ir sugeba savo rankose laikyti valdžios vairą.

Noriu pasakyti, jog tai, ką esu patyręs Amerikoje, neleidžia man taip manyti. Vos atvykęs į Jungtines Valstijas, buvau priblokštas matydamas, kiek daug puikių, garbingų žmonių tarp valdinių ir kiek nedaug jų tarp valdančiųjų. Šiuolaikinėse Jungtinėse Valstijose tai dėsninga: iškilių žmonių čia retai pamatysi tarp valdančiųjų, ir reikia pripažinti, jog, demokratijai peržengus visas anksčiau nustatytas ribas, toji tendencija vis stiprėja. Aišku kaip dieną, kad per paskutiniuosius penkiasdešimt metų Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės vyrų padermė labai susmulkėjo, sumenko.

Galima nurodyti keletą to reiškinio priežasčių.

Kad ir kažin ką darytum, liaudies švietimo neįmanoma pakelti aukščiau tam tikro lygmens. Nors ir kaip lengvintum kelią į mokslą, tobulintum mokymo metodus, kad žmonijos sukauptos žinios būtų prieinamesnės, ar net sumažintum mokslo išlaidas, niekada nebus taip, kad žmonės ko nors išmoktų ar išlavintų savo intelektą neskirdami tam laiko.

Tad didesnės ar mažesnės galimybės gyventi nedirbant nubrėžia neišvengiamą žmonių intelektinio lygio ribą. Vienose šalyse tas lygis aukštesnis, kitose — žemesnis, bet kad toji riba nebūtų jaučiama, reikia, jog žmonėms neberūpėtų materialiniai dalykai, kitaip sakant, jog visai nebebūtų liaudies, žemesniųjų sluoksnių. Taigi sunku įsivaizduoti

visuomenę, kurioje visi žmonės būtų labai apsišvietę, kaip ir valstybę, kurioje visi būtų turtingi; tai du tarpusavyje susiję sunkumai. Mielai sutinku, jog diduma piliečių nuoširdžiai trokšta gero savo šaliai; dar daugiau — esu net linkęs sakyti, kad žemieji visuomenės sluoksniai menkiau nei aukštieji grindžia tą troškimą asmeniniais interesais, bet viena aišku, jog jiems visada daugiau ar mažiau pritrūksta išmanymo pasirenkant priemones nuoširdžiai siekiamam tikslui įgyvendinti. Kiek reikia laiko ir kiek įvairiausių žinių, nuovokumo, norint perprasti vieno vienintelio žmogaus charakterį! Tad ar gali minia padaryti tai, ko nesugeba padaryti Genijai? Ir jie klysta. Tai kodėl turėtų neklysti minia? Ji niekad neturi nei laiko, nei galimybių atsidėti kokiam darbui. Ji visada daro skubotus sprendimus ir susivilioja patrauklia išore. Kaip tik todėl visokiausi šarlatanai taip puikiai moka jai įtikti, o tikrieji jos draugai dažniausiai pralaimi.

Beje, demokratijai visad trūksta ne tiek sugebėjimo atsirinkti vertingus žmones, kiek noro ir polinkio tai daryti.

Nereikia slėpti to dalyko, jog demokratinės institucijos žmonių širdyse išugdo pavydą. Ir ne todėl, kad kiekvienam čia duota galimybių prilygti kitiems, bet todėl, kad tų galimybių paprastai stinga tiems, kurie jomis naudojasi. Demokratinės institucijos pažadina ir kursto lygybės aistrą, bet negali jos visiškai patenkinti. Ta lygybė labai dažnai išslysta žmonėms iš rankų, kai jie tariasi ją pasiekę ir jau nebepaleisią, ir, pasak Paskalio, virsta amžinu bėgimu tolyn; žmonės iš paskutiniųjų vaikosi to gėrio, juo labiau neįkainojamo, kad jis atrodo esąs visai čia pat, taip lengvai pasiekiamas ir drauge toks tolimas, neprieinamas. Viltis pasiekti laimę jaudina, o netikrumas sėkme kelia nirtulį; jie blaškosi, kamuojasi, tūžta. Visa, kas vienaip ar kitaip prašoka jų lygį, atrodo neįveikiama kliūtis jų norams, bet koks, kad ir visiškai pagristas, pranašumas jiems tarsi akibrokštas.

Daug kas mano, jog tik Prancūzijoje atsiskleidžia tas slaptas instinktas, skatinantis žemuosius visuomenės sluoksnius nustumti kuo toliau nuo valdžios aukštuosius sluoksnius; tai klaida: savybė, apie kurią kalbu, būdinga visai ne prancūzams, o pačiai demokratijai; politinės aplinkybės suteikė jai daug kartėlio, bet nesudarė sąlygų jam rastis.

Jungtinėse Valstijose liaudis nejaučia jokios neapykantos aukštiesiems visuomenės sluoksniams, bet ir nejaučia per daug palankumo,

stengiasi aukštuomenę laikyti atstu nuo valdžios; ji nebijo didelių talentų, bet ir nelabai juos mėgsta. Apskritai krinta į akis, jog visa, kas iškyla be jos paramos, sunkiai pelno jos palankumą.

Tokia jau demokratijos prigimtis: jos skatinama, liaudis laiko įžymybes toliau nuo valdžios, bet ne ką silpnesnis instinktas skatina įžymius žmones šalintis politinės karjeros, kur jiems sunku išsaugoti savąjį „aš" ir nedegraduoti. Šią mintį gana paprastai yra išsakęs kancleris (*chancellor*) Kentas. Iškėlęs į padanges Konstitucijos dalį, kuri vykdomąją valdžią įgalina skirti teisėjus, tas žymus autorius priduria: „Būdami pernelyg santūraus elgesio ir pernelyg griežtų pažiūrų, toms pareigybėms tinkamiausi žmonės, galimas daiktas, niekad nesugebėtų surinkti balsų daugumos, jeigu būtų renkami visuotinės rinkimų teisės pagrindu" (Kent. *Commentaries*, t. 1, p. 273). Štai kas buvo be jokių prieštaravimų spausdinama Amerikoje 1830 metais.

Man pasidarė aišku, jog labai klysta tie, kurie visuotinę rinkimų teisę laiko atrankos patikimumo garantija. Visuotinė rinkimų teisė turi kitokių pranašumų, bet tik ne šitoje srityje.

APIE PRIEŽASTIS, KURIOS GALI IŠ DALIES KOREGUOTI DEMOKRATIJOS INSTINKTUS

Dideli pavojai skirtingai veikia tiek tautas, tiek atskirus žmones. — Kodėl prieš penkiasdešimt metų Amerikoje prie valdžios vairo būta tiek įžymių žmonių. — Švietimo ir papročių įtaka tautos pasirinkimui. — Naujosios Anglijos pavyzdys. — Kokią įtaką kai kurie įstatymai daro tautos pasirinkimui. — Dviejų pakopų rinkimai. — Jų įtaka Senato sudarymui.

Kai valstybei gresia dideli pavojai, tauta dažnai sėkmingai išsirenka piliečius, galinčius ją išgelbėti.

Pastebėta, jog pavojaus akivaizdoje žmogus retai išlieka pačiu savimi: jis arba pranoksta save, arba sugniūžta. Taip atsitinka ir tautoms. Didžiuliai pavojai, užuot sustiprinę tautos dvasią, kartais visiškai ją sugniuždo; jie pažadina aistras, bet nenukreipia jų derama linkme ir sudrumsčia protą, užuot jį apšvietę. Žydai vis dar žudė vieni kitus vidury smilkstančių šventyklos griuvėsių. Bet dažniausiai neišvengiami

pavojai atskleidžia nepaprastas tautų ir atskirų žmonių dorybes. Tada ir išryškėja didūs charakteriai, tarytum nakties gaubiami paminklai, gaisro pašvaistės staiga išplėšti iš tamsos. Genijus nesvyruodamas ryžtasi žengti į priekį, o pavojų įgąsdinta tauta kuriam laikui pamiršta savo pavydą. Tokiu metu per visuotinius rinkimus neretai suskamba garsūs vardai. Jau esu minėjęs, jog šiuolaikinėje Amerikoje valstybės vyrai toli gražu neprilygsta tiems, kurie prieš penkiasdešimt metų buvo prie valdžios vairo. Tai priklauso ne tik nuo įstatymų, bet ir nuo aplinkybių. Kai Amerika kovojo už didžiausią teisybę, kai viena valstybė stengėsi nusikratyti kitos valstybės jungo, kai nauja tauta veržėsi į pasaulį, visų širdys buvo kupinos jausmo, prilygstančio siekiamo tikslo taurumui. To visuotinio pakilimo įkarštyje pranašiausi žmonės atsiliepdavo į liaudies šauksmą, ir liaudis, pasitikdama juos išskėstomis rankomis, išsirinkdavo juos savo vadovais. Tačiau tai atsitinka retai; o apie viską reikia spręsti remiantis įprastine įvykių eiga.

Trumpalaikiai rūpesčiai ar įvykiai kartais prigesina demokratijos aistras, tačiau išsilavinimas ir ypač papročiai šiems polinkiams turi nė kiek ne mažesnės, o gal dar stipresnės įtakos. Tai itin akivaizdu Jungtinėse Valstijose.

Naujojoje Anglijoje, kur išsilavinimas ir laisvė yra tikėjimo ir moralės vaisius, kur seniai nusistovėjusi ir susiformavusi visuomenė jau turėjo gyvenimo filosofiją, elgesio normas ir papročius, liaudis, nepripažindama turtų ir kilmės teikiamų pranašumų, ilgainiui išmoko gerbti intelektualinį ir moralinį pranašumą ir gera valia jam nusilenkti; todėl, kaip matome, Naujojoje Anglijoje demokratija leidžia daryti geresnę žmonių atranką nei kur kitur.

Priešingai, kuo toliau į Pietus, kur socialiniai ryšiai nėra tokie seni ir stiprūs, kur žmonių išsilavinimas menkesnis, kur blogiau sekasi derinti moralės, tikėjimo ir laisvės principus, tuo rečiau tarp valdančiųjų pasitaiko žmonių, apdovanotų talentais ir dorybėmis.

O kai galop nusigauni į naująsias Pietvakarių valstijas, kur tik vakar susiformavusį visuomenės branduolį sudaro avantiūristų ir spekuliantų gauja, ima siaubas pamačius, į kieno rankas pakliuvo valdžia, ir nejučia kyla klausimas, ar tokia jėga, nepriklausoma nuo įstatymų ir žmonių, gali skatinti valstybę augti, o visuomenę klestėti.

Yra įstatymų, savo esme demokratinių ir vis dėlto galinčių iš dalies pakoreguoti tuos pavojingus demokratijos instinktus.

Vašingtone įėję į Atstovų Rūmų posėdžių salę, apstulbstate išvydę tokį didelį ir tokį neįspūdingą sambūrį. Akis veltui stengiasi įžiūrėti kokią įžymybę. Beveik visi Rūmų nariai — pilki žmonės, kurių vardai nesužadina jokių įvaizdžių. Daugiausia tai provincijos advokatai, prekybininkai arba netgi žemiausių visuomenės sluoksnių atstovai. Šalyje, kur įteisintas beveik visuotinis švietimas, kiek teko girdėti, ne visi liaudies atstovai moka taisyklingai rašyti.

Už kelių žingsnių ir Senato durys, už kurių ankštoje salėje susibūrusi diduma Amerikos įžymybių. Čia vargu ar surastumėt bent vieną žmogų, kurio garsus vardas nebūtų gyvas jūsų atmintyje. Tai iškalbingi advokatai, žymūs generolai, išmintingi pareigūnai, pagarsėję valstybės veikėjai. Kiekvienas žodis, nuskambėjęs toje asamblėjoje, padarytų garbę didžiausiems Europos parlamentarų debatams.

Koks keistas kontrastas! Kodėl tautos elitas yra šitoje, o ne anoje salėje? Kodėl pirmuosiuose rūmuose tiek lėkštų žmonių, o antrieji tarytum turi talentų ir šviesių protų monopolį? Ir vieni, ir kiti kilę iš liaudies, ir vieni, ir kiti — visuotinės rinkimų teisės rezultatas, ir ligi šiol dar niekas nepareiškė, jog Senatas — liaudies interesų priešas. Tad iš kur toks milžiniškas skirtumas? Tai, mano nuomone, gali paaiškinti vienintelis faktas: rinkimai į Atstovų Rūmus yra tiesioginiai, o į Senatą — dviejų pakopų. Piliečių visuma renka kiekvienos valstijos įstatymų leidybos organus, o federalinė Konstitucija, savo ruožtu kiekvieną tą įstatymų leidybos organą paversdama rinkėjais, šitaip sudaro Senatą. Tad senatoriai, nors ir netiesiogiai, išrenkami visuotiniu balsavimu, nes įstatymų leidybos organai, skiriantys senatorius, — tai anaiptol ne kokie aristokratijos ar šiaip privilegijuoti organai, patys savaime turintys rinkimų teisę, bet iš esmės priklauso nuo piliečių visumos; paprastai jie renkami dvejiems metams, tačiau piliečiai visada gali papildomai išrinkti naujų narių. Tautos valia, perėjusi per tą savo pačios išrinktą susirinkimą, pasikeičia ir įgyja tauresnį, gražesnį pavidalą. Šitaip išrinkti žmonės visada tikrai atstovauja valdančiajai tautos daugumai, bet atstovauja tik aukštoms idėjoms, išsirutuliojusioms tautos gelmėse, ir atspindi tauriausius jos bruožus, o ne kokias nors niekingas aistras, dažnai ją drumsčiančias, ir ne ydas, teršiančias jos vardą.

Nesunku numatyti, jog ateis toks metas, kai Amerikos respublikos bus priverstos kur kas dažniau naudotis dvipakope rinkimų sistema, kad beviltiškai neįstrigtų demokratijos slenksčiuose.

Prisipažįstu, jog, mano akimis žiūrint, tik dviejų pakopų rinkimų sistemos dėka visiems sluoksniams bus vienodai prieinama politinė laisvė. Man regis, vienodai klysta ir tie, kurie tikisi tuo naudotis kaip ypatingu partijos ginklu, ir tie, kurie to bijo.

APIE AMERIKOS DEMOKRATIJOS ĮTAKĄ RINKIMŲ ĮSTATYMAMS

Retai vykstant rinkimams, valstybei gresia didelės krizės. — Dažnai vykstant rinkimams, neatslūgsta karštligiška nuotaika. — Amerikiečiai pasirinko antrąją tų dviejų blogybių. — Įstatymų nepastovumas. — Hamiltono, Madisono ir Jeffersono nuomonės šiuo klausimu.

Kai rinkimai vyksta labai retai, kiekvieną syk rinkimų metu valstybei gresia perversmas.

Partijos neriasi iš kailio stengdamosi nutverti laimę, kuri taip retai pasitaiko joms pašonėje; o kadangi pralaimėjusieji kandidatai nebeturi ko prarasti, iš jų galima tikėtis kokių nors grėsmingų protrūkių, paskatintų nepatenkinto valdžios geismo, nevilties. Ir, priešingai, jeigu netrukus vėl gali prasidėti lygiateisė kova, nugalėtieji kantriai laukia.

Kai rinkimai vyksta labai dažnai, visuomenė nuolatos suaudrinta, valstybiniai reikalai darosi labai permainingi.

Taigi viena vertus, valstybei gresia sunkumai, antra vertus, — revoliucija; viena sistema kenksminga krašto valdymui, kita pražūtinga pačiai vyriausybei.

Amerikiečiai pasirinko verčiau antrąją blogybę nei pirmąją. Jie vadovavosi veikiau instinktu negu protu, demokratijos jiems išugdytas permainų, įvairovių pomėgis virto beprotiška aistra. Tas nepastovumas būdingas ir įstatymų leidybai.

Daugelis amerikiečių įstatymų nepastovumą laiko neišvengiamu visuomenei naudingos sistemos rezultatu. Bet, man regis, Jungtinėse Valstijose niekas nesiryžtų neigti to nepastovumo arba jį laikyti dideliu blogiu.

Įrodęs, kokia naudinga yra valdžia, galinti sutrukdyti ar bent pristabdyti blogų įstatymų priėmimą, Hamiltonas priduria: „Galbūt kas nors man pasakys, jog ta pati valdžia, kuri neleidžia blogų įstatymų, paprasčiausiai gali neleisti nė gerų įstatymų. Bet šitas prieštaravimas

gali pasirodyti menkas tiems, kurie patys įsitikino, kiek blogybių mums pridaro įstatymo nepastovumas ir kintamumas. Tasai įstatymų nestabilumas — didžiausias mūsų valdžios institucijų trūkumas" (*form the greatest blemish in the character and genius of our gouvernments, The Federalist,* Nr. 73).

„...lengvabūdiškas įstatymų kaitaliojimas ir piktnaudžiavimas įstatymų leidyba, — yra pasakęs Madisonas, — mano nuomone, tai pačios pavojingiausios ligos, būdingos mūsų vyriausybei" (*The Federalist,* Nr. 62).

Tuos pačius pavojus nurodė ir Jeffersonas, didžiausias iš visų Amerikos demokratijos pagimdytų demokratų.

„Mūsų įstatymų nepastovumas — iš tikrųjų labai rimtas nepatogumas, — pasakė jis. — Manau, jog mums reikėtų numatyti vienerių metų laikotarpį įstatymo projekto svarstymui ir galutiniam jo priėmimui. Įstatymą apsvarsčius ir priėmus, nebūtų galima pakeisti nė žodžio, o jeigu, aplinkybėms susiklosčius, reikėtų priimti jį anksčiau, pateiktas siūlymas galėtų būti priimtas ne paprasta balsų dauguma, bet dviem trečdaliais vienų ir kitų Rūmų balsų"[1].

Valstybės pareigūnai, viešpataujant amerikinei demokratijai

Amerikos pareigūnai labai paprasti. — Jie nevilki uniformų. — Visi pareigūnai gauna algą. — Iš to plaukiantys politiniai padariniai. — Amerikoje nesiekiama politinės karjeros. — Kas iš to išeina.

Valstybės pareigūnai Jungtinėse Valstijose niekuo neišsiskiria iš piliečių minios; jie neturi nei rūmų, nei sargybos, nei paradinės aprangos. Tą išorinį valdžios žmonių paprastumą sąlygoja ne tik amerikietiško charakterio ypatybės, bet ir pagrindiniai principai, kuriais vadovaujasi visuomenė. Demokratijos požiūriu, valdžia nėra gėris, tai neišvengiama blogybė. Valdžios pareigūnams reikia suteikti tam tikrus įgaliojimus, nes ką gi jie padarytų, neturėdami jokios galios? O ko-

[1] Laiškas Madisonui, 1787 m. gruodžio 20 (plg. *The Writings of Thomas Jefferson.* Washington, 1905, t. 6, p. 393).

kių nors ypatingų išorinių požymių valdžiai nereikia; jie tik erzintų visuomenę.

Patys pareigūnai kuo puikiausiai jaučia, jog teisę valdyti kitus jie gavo tik todėl, kad savo manieromis ir išore nesiskiria nuo visų.

Negalėčiau įsivaizduoti jokio kito valdininko, kuris taip ramiai veiktų, būtų visiems toks prieinamas, toks dėmesingas prašymams ir mandagiai atsakinėtų į klausimus, kaip Jungtinių Valstijų valstybės pareigūnas.

Man patinka tokia natūrali demokratinės vyriausybės elgsena; šitą vidinę galią, kuri sietina veikiau su pareigomis negu su pareigūnu, veikiau su žmogum negu su išoriniais valdžios ženklais, laikau vyriškumu ir juo žaviuosi.

Manau, jog šiandien kostiumai jau nebėra tokie svarbūs ir nebedaro tokio įspūdžio kaip ankstesniais laikais. Nesu pastebėjęs, kad Amerikoje valstybės pareigūnas susilauktų mažiau dėmesio ir pagarbos, negu yra to nusipelnęs savo darbu ir veikla.

Kita vertus, labai abejoju, ar ypatingas drabužis pareigūnams skatina savigarbą arba pagarbą vienas kitam, jei apskritai nėra į tai linkę; aš nenorėčiau patikėti, kad jie galėtų labiau gerbti savo fraką negu save pačius.

Matydamas, kaip kai kurie mūsų teismo pareigūnai šiurkščiai elgiasi su šalių atstovais arba jų adresu laido sąmojus, kaip trauko pečiais, klausydamiesi gynėjų, ir atlaidžiai šypso vardijant kaltinimus, norėčiau, kad iš jų būtų atimta mantija, idant, pasijutę esą apsirengę kaip paprasti piliečiai, jie prisimintų žmonėms įgimtą orumą.

Valstybės pareigūnai Jungtinėse Valstijose nevilki uniformų, užtat visi gauna atlyginimus.

Tai juo labiau demokratinių principų rezultatas. Demokratija gali apsupti pareigūnus ištaiga, apipilti juos auksu, apsiausti šilkais, bet neliesti jų gyvavimo esmės. Tokios privilegijos yra laikinos, taikomos ne žmogui, bet užimamai vietai. Steigti neapmokamas pareigybes — vadinasi, kurti turtingų ir nepriklausomų pareigūnų sluoksnį, sudaryti aristokratijos branduolį. Jei tauta dar turi pasirinkimo teisę, būtinai reikia nustatyti naudojimosi šia teise ribas.

Kai demokratinėje respublikoje apmokamos pareigybės paverčiamos neapmokamomis, man regis, einama prie monarchijos. O kai, esant monarchijai, imama mokėti neapmokamiems pareigūnams, neabejotinai žengiama į despotizmą arba respubliką.

Tad, mano nuomone, vien jau neapmokamų pareigybių pavertimas apmokamomis yra tikra revoliucija.

Vienu iš akivaizdžiausių demokratijos viešpatavimo Amerikoje požymių aš laikau tai, kad čia visiškai nėra neapmokamų pareigybių. Žmonės moka už visas paslaugas, todėl kiekvienas turi ne tik teisę, bet ir galimybę jas daryti.

Nors demokratinėse valstybėse visi piliečiai gali gauti tarnybą, bet ne visi stengiasi ją gauti. Tad rinkėjų pasirinkimą dažniausiai sąlygoja ne kandidato rangas ar kilmė, bet kandidatų skaičius ir jų sugebėjimai.

Tose šalyse, kur įsigalėjusi visuotinė rinkimų sistema, tiesą pasakius, nebesiekiama politinės karjeros. Žmonės lyg ir atsitiktinai užima kokias nors pareigas ir nemano ilgai jose išsilaikysią. Ypač kai rinkimai vyksta kasmet. Todėl ramiais laikais valstybinė tarnyba mažai ką masina. Jungtinėse Valstijose vingiuoti politikos keliai pavilioja nuosaikių poreikių žmones. Labai gabūs, plataus užmojo žmonės paprastai šalinasi valdžios ir siekia turtų; dažnai atsitinka taip, jog žmonės imasi tvarkyti valstybės reikalus, kai nebesugeba tvarkyti savų.

Tad kaip tik dėl tų priežasčių labai daug vidutiniškų, menkų žmonių eina aukštas pareigas. Nežinau, ar amerikiečiai išsirinktų pranašesnių žmonių, jeigu tie veržtųsi į valdžią, bet labai akivaizdu, kad jie anaiptol tos valdžios nesiekia.

APIE PAREIGŪNŲ SAVIVALĘ, VIEŠPATAUJANT AMERIKINEI DEMOKRATIJAI[2]

Kodėl pareigūnų savivalė didesnė esant absoliutinėms monarchijoms ir demokratinėms respublikoms negu nuosaikioms monarchijoms. — Pareigūnų savivalė Naujojoje Anglijoje.

Yra dvi valdžios rūšys, itin skatinančios pareigūnų savivalę: tai nežabota vienvaldystė ir demokratija.

Abi valdymo formos turi labai daug panašumo.

Despotinėse valstybėse asmens — tiek valstybės pareigūno, tiek

[2] Žodį „pareigūnas“ čia vartoju plačiąja prasme, turėdamas galvoje visus tuos, kurių priedermė — vykdyti įstatymus.

privataus asmens — likimas nėra užtikrintas. Visada turėdamas savo rankoje valdinių gyvybę, turtą ir kartais garbę, valdovas nė nemano, kad reikėtų jų bijoti, ir duoda jiems visišką veikimo laisvę, būdamas tikras, jog jie niekada neišdrįs ja piktnaudžiauti ir jam kenkti.

Despotinėse valstybėse valdovas taip susižavėjęs savo galybe, jog bijo ją varžyti netgi savo paties taisyklėmis; norėdamas įsitikinti, kad jo pareigūnai niekada nebandys prieštarauti jo norams, leidžia jiems elgtis daugiau ar mažiau nevaržomai.

Demokratinėse valstybėse dauguma, galėdama kasmet atimti valdžią iš rankų tiems, kuriems ją patikėjo, taip pat nebijo, kad pareigūnai, norėdami jai pakenkti, gali piktnaudžiauti valdžia. Turėdama teisę kiekvieną akimirką pareikšti savo valią valdantiesiems, dauguma duoda jiems visišką laisvę, užuot apribojusi jų veiklą griežtomis taisyklėmis, kurios, suvaržydamos juos, suvaržytų ir ją pačią.

Žvelgiant iš arčiau, galima įsitikinti, jog demokratinėse valstybėse pareigūnų savivalė, ko gero, yra didesnė negu despotinėse valstybėse.

Šiose valstybėse valdovas gali tučtuojau nubausti už visas pastebėtas klaidas; bet jis negali paglostyti savo savimeilės ir pasakyti, kad pastebi visas klaidas, už kurias reikia bausti. Demokratinėse valstybėse, priešingai, suverenas yra ir visagalis, ir visažinis, visur esantis tuo pačiu metu; todėl ir matome, kad amerikiečių valdininkai jaučiasi laisvesni įstatymo apibrėžtoje veikimo srityje negu jų kolegos europiečiai. Dažnai apsiribojama tik tuo, jog nurodoma, kokio tikslo jie turi siekti, o priemones leidžiama pasirinkti patiems.

Pavyzdžiui, Naujojoje Anglijoje kiekvienos bendruomenės *selectmenams* pavedama sudaryti prisiekusiųjų sąrašą, laikantis vienintelės taisyklės: prisiekusiuosius reikia išrinkti iš piliečių, turinčių rinkimų teisę ir gerą reputaciją[3].

Prancūzijoje kokiam nors valdininkui patikėję naudotis tokia pavojinga teise, galėtume neabejoti, jog žmonių gyvybei ir laisvei gresia pavojus.

Naujosios Anglijos pareigūnai gali įsakyti smuklėse iškabinti gir-

---

[3] Žr. 1813 m. vasario 27 d. įstatymas *(General Collection of the Laws of Massachusetts*, t. 2, p. 331). Beje, vėliau prisiekusieji buvo renkami traukiant burtus.

tuoklių sąrašus ir, grasindami baudomis, uždrausti savininkams parduoti jiems vyno[4].

Tokie apribojimai ir draudimai papiktintų žmones šalyje, kur viešpatauja griežčiausia absoliutinė monarchija; čia, Amerikoje, su tuo lengvai susitaikoma.

Niekur kitur įstatymas nepaliko tiek daug vietos savivalei kaip demokratinėse respublikose, nes ten jos tarytum ir neverta bijoti. Netgi galima tvirtinti, jog kuo rinkimų teisė yra palankesnė žemesniesiems sluoksniams ir kuo labiau ribojamas pareigūno įgaliojimų trukmės laikas, tuo pareigūnas tampa laisvesnis.

Kaip tik todėl labai sunku demokratinę respubliką paversti monarchija. Pareigūnai, būdami neberenkami, tebeturi visas renkamų pareigūnų teises ir pareigas. Tuomet žengiama į despotizmą.

Valstybėse, kur įsigalėjusi nuosaikioji monarchija, įstatymas nubrėžia pareigūnams tam tikrą veiklos sritį ir drauge stengiasi vadovauti kiekvienam jo žingsniui. Nesunku įspėti, kodėl taip yra.

Nuosaikiosios monarchijos valdžia dalijasi tauta ir valdovas. Tiek tautai, tiek valdovui rūpi, kad pareigūno padėtis būtų tvirta ir pastovi.

Valdovas nenori savo valdininkų likimo atiduoti į liaudies rankas, bijodamas, jog tie gali jį išduoti ir pakenkti jo valdžiai; liaudis, savo ruožtu, bijo, kad pareigūnai, absoliučiai priklausydami valdovui, gali imti slopinti laisvę; todėl stengiamasi, kad jie nepriklausytų nuo nieko.

Dėl tos pačios priežasties valdovas ir liaudis, padarę pareigūną nepriklausomą, stengiasi užsitikrinti, kad jis nepiktnaudžiautų savo nepriklausomybe, — nenukreiptų jos prieš valdovo valdžią arba prieš liaudies laisvę. Abi pusės susitaria, jog reikia iš anksto valstybės pareigūnui nubrėžti veiklos liniją ir, atsižvelgdamos į savo interesus, nustato taisykles, nuo kurių jam nevalia nukrypti.

---

[4] 1787 m. vasario 28 d. įstatymas, *ibid.*, t. 1, p. 302. Štai tekstas: „Kiekvienos bendruomenės *selectmenai* iškabina krautuvėlėse, smuklėse ir užvažiuojamuosiuose namuose sąrašus pagarsėjusių girtuoklių, lošėjų, tose užeigose švaistančių savo laiką ir turtą; ir perspėja, kad tų išvardytų namų savininkai, kurie, nepaisydami draudimo, leis minėtiems asmenims savo namuose gerti ir lošti arba parduos jiems spiritinių gėrimų, bus baudžiami pinigine bauda".

Administracijos nepastovumas Jungtinėse Valstijose

Amerikoje visuomeniniai darbai dažnai palieka mažiau pėdsakų negu kokios šeimos veikla. — Laikraščiai — vieninteliai istorijos paminklai. — Kaip kraštutinis administracijos nepastovumas kenkia valdymo menui.

Trumpai tepabuvę valdžioje, žmonės netrukus dingsta minioje, kuri ir pati kasdien keičiasi, todėl visuomeniniai darbai Amerikoje dažnai palieka mažiau pėdsakų negu paprasčiausios šeimos triūsas. Valstybės valdymas čia oralinis (žodinis) ir tradicinis. Nieko nerašoma, o jeigu kas nors užrašoma, tuos raštus kaip Sibilės lakštelius nusineša menkiausias vėjo gūsis, ir jie dingsta amžinai.

Vieninteliai Jungtinių Valstijų istorijos paminklai — tai laikraščiai. Jeigu dingsta bent vienas egzempliorius, tarytum nutrūksta laikų grandinė: praeitis nebesisieja su dabartimi. Neabejoju, jog po penkiasdešimties metų surinkti autentiškus dokumentus apie šiuolaikinių amerikiečių socialinio gyvenimo detales bus ne ką lengviau negu apie Prancūzijos valdymą viduramžiais; o jeigu Jungtines Valstijas staiga nusiaubtų barbarai, panorus šį tą sužinoti apie čia gyvenančią tautą, reikėtų griebtis kitų tautų istorijos.

Valdymo nepastovumas pamažu tampa įpročiu; galiu beveik tvirtinti, jog šiandien kiekvienas galiausiai susitaiko su tuo. Niekam nerūpi, kas buvo daroma anksčiau jo pirmtakų. Nepripažįstami jokie metodai; nėra archyvų; nerenkami dokumentai, nors tai būtų taip nesunku padaryti. Svarbūs dokumentai, atsitiktinai pakliuvę į kieno nors rankas, nei branginami, nei laikomi vertybe. Tarp savo popierių ir aš turiu originalų, kuriuos esu gavęs iš įstaigų kaip atsakymus į vieną kitą savo klausimą. Amerikiečių visuomenė gyvena tartum sulig šia diena, nelyginant kariuomenė stovykloje. Tačiau vadyba yra tikrų tikriausias mokslas, o visų mokslų pažangai būtina nuosekliai kaupti įvairių kartų pasiekimus ir patirtį. Vienas žmogus per savo trumpą gyvenimą pastebi kokį faktą, kitam ateina į galvą mintis; tas suranda būdą, anas sugalvoja formulę; žmonija ilgainiui surenka tuos individualios patirties vaisius ir ugdo mokslus. Deja, amerikiečių administratoriams labai sunku ko nors išmokti vieniems iš kitų. Vadovaudami visuomenei, jie iš visur prisi-

graibsto padrikų duomenų, betgi tai ne jų pačių žinios, kurių taip reikia valdymui. Todėl, priėjusi kraštutinę ribą, demokratija kenkia vadybos menui. Šiuo požiūriu ji labiau tinka administracinį išsilavinimą gavusiai tautai negu tautai, vos gavusiai šio mokslo pradmenis.

Beje, turiu galvoje ne tik valdymo mokslą. Demokratinė valdžia, kurios veikla grindžiama tokia paprasta ir tokia savaime suprantama idėja, visados mano, jog šalies visuomenė yra labai išsimokslinusi ir civilizuota[5]. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad toji demokratinė valdžia gimė pirmaisiais mūsų eros amžiais; rimčiau pasigilinus, atsiskleidžia, kad ji paskutinė atėjo į šį pasaulį.

Valstybės išlaidos, valdant amerikinei demokratijai

Kiekviena visuomenė skirstoma į tam tikrus sluoksnius. — Kokį poveikį kiekvienas iš tų sluoksnių daro valstybės finansų tvarkymui. — Kodėl, liaudžiai valdant, valstybės išlaidos turi polinkį didėti. — Kodėl Amerikoje nėra ko per daug bijoti demokratijos keistenybių. — Valstybinių pajamų naudojimas esant demokratinei santvarkai.

Ar demokratinė santvarka yra ekonomiška? Norint atsakyti į šį klausimą, pirmiausia reikia žinoti, su kuo norime ją palyginti.

Į tą klausimą būtų nesunku atsakyti, jeigu norėtume demokratinę respubliką lyginti su absoliutine monarchija. Pamatytume, jog respublikos valstybinės išlaidos gerokai viršija monarchijos valstybines išlaidas. Bet šitaip yra visose laisvose šalyse, kai palygini jas su tomis, kurios nėra laisvos. Akivaizdu, jog despotizmas žlugdo žmones veikiau trukdydamas jiems gaminti, nei atimdamas gamybos vaisius; jis dažniausiai gerbia įsigytą turtą, bet sekina turtų šaltinį. Laisvė, priešingai, sukuria gėrybių šimtąsyk daugiau, negu sunaikina, ir valstybėse, kur ji viešpatauja, tautos ištekliai visad didėja greičiau negu mokesčiai.

Dabar svarbu palyginti tarpusavyje dvi laisvas tautas ir nustatyti, kokią įtaką daro demokratija valstybės finansams.

[5] Turbūt nereikia aiškinti, jog čia turiu galvoje demokratinę santvarką, kurią įsiveda tauta, o ne kokia maža gentis.

Visuomenės, kaip apskritai visos organizacijos, susidaro laikydamosi griežtų taisyklių, kurioms negali nusižengti. Jos yra sudarytos iš tam tikrų elementų, kurių esama visur ir visada.

Yra nesudėtinga kiekvieną tautą suskirstyti į tris idealius sluoksnius.

Pirmąjį sluoksnį sudaro turtuoliai. Antrąjį — tie, kurie, nors ir nebūdami turtingi, gyvena ištekliuje. Trečiąjį sudaro tie, kurie visai neturi arba turi nedaug nuosavybės ir gyvena išimtinai iš darbo, samdomi dviejų pirmųjų sluoksnių atstovų.

Tų įvairių sluoksnių atstovų gali būti daugiau arba mažiau, nelygu santvarka; bet jų panaikinti niekas negali.

Savaime aišku, tvarkydamas valstybės finansus, kiekvienas tų sluoksnių vadovautųsi tik jam būdingais instinktais.

Tarkime, jog valdžia priklauso vien tik pirmajam sluoksniui; galimas daiktas, jis ne per daugiausia stengsis taupyti valstybės lėšas, nes mokesčiai, kuriais apdedamas didelis turtas, nugriebia tik perteklių ir stambiam kapitalui daro vos juntamą įtaką.

Jeigu valdžia priklausytų tik viduriniajam sluoksniui, galima neabejoti, kad jis neluptų nežmoniškų mokesčių, nes nedideliam kapitalui nėra nieko pragaištingesnio kaip milžiniški mokesčiai.

Viduriniųjų sluoksnių valdžia laisvoje valstybėje, man regis, turėtų būti nei labiausiai išprususi, nei, žinoma, kilniausia, bet visų taupiausia.

O dabar įsivaizduokime, kad valdžia atiteko paskutiniam sluoksniui; numanau, jog tuo atveju valstybiniai mokesčiai, užuot mažėję, didėtų ir tai atsitiktų dėl dviejų priežasčių.

Dauguma rinkėjų, balsuojančių už įstatymą, neturėtų jokios apmokestinamos nuosavybės, todėl pinigai, skirti visuomenės labui, visada atneštų jiems naudą, bet ne žalą. Ir tie, kurie turėtų nedidelę nuosavybę, puikiausiai sugebėtų mokesčius paskirstyti taip, kad turtuoliai juos mokėtų, o vargšai jais naudotųsi, — to niekada negalėtų padaryti turtuoliai, būdami prie valdžios vairo.

Šalyse, kur valdžia patikėta visiškiems vargšams[6], negalima tikė-

[6] Savaime suprantama, žodis „vargšai" čia vartojamas ne absoliučia, bet santykine prasme. Amerikos vargšai, palyginus su Europos vargšais, dažnai gali atrodyti turtuoliai; šiaip ar taip, lyginant su turtingesniais bendrapiliečiais, čia juos tikslinga vadinti vargšais.

tis taupios valstybės išlaidų politikos: tos išlaidos visados bus labai didelės, nes arba mokesčiais nebus apdėti tie, kurie balsuoja už mokesčių įstatymą, arba tie mokesčiai bus paskirstyti taip, kad balsuotojai jų nemokės. Kitaip sakant, demokratinė santvarka yra vienintelė, kuri suteikia galimybę išvengti prievolės mokėti mokesčius žmonėms, balsuojantiems už mokesčių įstatymą.

Veltui man prieštaraus, jog liaudies savaime suprantamas rūpestis yra tausoti turtuolių turtą, nes, priešingu atveju, ji greit patirs nepriteklių. Bet argi karaliams nerūpi padaryti savo valdinius laimingus, o kilmingiesiems — prireikus papildyti savo gretas? Jeigu interesai, nukreipti į tolimą ateitį, būtų galėję pranokti dabarties aistras ir vienadienius poreikius, niekad nebūtų buvę nei tironų, nei tikrosios aristokratijos.

Kas nors vėl man paprieštaraus: „O kam gali šauti mintis leisti vargšams vieniems valdyti?" Kam? Tiems, kurie įteisino visuotinę rinkimų teisę. Kas valdo: dauguma ar mažuma? Aišku, dauguma; ir jeigu aš įrodau, jog daugumą visados sudaro vargšai, argi nebūsiu teisus sakydamas, kad šalyse, kur jiems leidžiama balsuoti, valdo tik jie?

Taigi neabejotina, jog ligi šiol visose pasaulio valstybėse daugumą visad sudarydavo tie, kurie neturi nuosavybės arba jos turi tiek nedaug, jog nedirbdami negali gyventi ištaigiau. Tad visuotinė rinkimų teisė realiai vargšams atiduoda visuomenės valdžią.

Kokią blogą įtaką liaudies valdžia kartais gali daryti valstybės finansams, rodo mums kai kurių senovės demokratinių respublikų pavyzdys: ten valstybės iždą ištuštindavo parama nepasiturintiems piliečiams arba liaudžiai rengiami žaidimai ir reginiai.

Tiesa, senovės laikais atstovavimo sistema buvo beveik nežinoma. Mūsų laikais liaudies aistros sunkiau įsismelkia į valstybinius reikalus; šiaip ar taip, galima tikėtis, jog ilgainiui liaudies įgaliotiniai visada atstovaus savo rinkėjams ir stengsis, kad viršų imtų jų požiūriai ir interesai.

Beje, gausėjant savininkų, mažėja demokratijos kraštutinumų baimė, nes tuomet, pirma, liaudžiai reikia mažiau turtuolių pinigų, o antra, jai vis sunkiau pačiai išvengti mokesčių. Šiuo požiūriu visuotinė rinkimų teisė mažiau pavojinga Prancūzijai negu Anglijai, kur beveik

visas apmokestinamas turtas yra sukauptas keliose rankose. Prancūziją šiuo atžvilgiu pralenkia Amerika, kur didžioji dauguma piliečių — savininkai.

Yra ir kitokių priežasčių, lemiančių valstybinių išlaidų didėjimą demokratinėse šalyse.

Valdant aristokratijai, esantieji prie valdžios vairo nejaučia jokio stygiaus; patenkinti savo padėtimi, jie rūpinasi kuo didesne šalies galybe ir šlove; aukštai iškilę virš pilkos piliečių minios, jie nelabai tesuvokia, kaip visuotinė gerovė prisideda prie jų didybės. Negalima sakyti, kad jie nemato vargšų kančių, bet jie nesugeba įsijausti į jų vargus taip, lyg patys juos patirtų; žodžiu, matydami, kad liaudis atrodo susitaikiusi su savo padėtimi, jie yra patenkinti ir nieko daugiau nenori iš vyriausybės. Aristokratijai rūpi veikiau išlaikyti valdžią, negu ją tobulinti.

Priešingai, kai valdžia yra liaudies rankose, suverenas visur stengiasi padaryti ką nors geresnio, kitaip nėra patenkintas savimi.

Tobulinimo dvasia tada apima aibę visokių dalykų, aprėpia begalę smulkmenų ir ypač skverbiasi ten, kur visokiausi patobulinimai žada daug pinigų, tik šitaip įmanoma pagerinti ir nesugebančio savo jėgomis išsiversti vargšo dalią.

Kita vertus, demokratinėse visuomenėse esama betikslio bruzdėjimo; tai lyg amžina karštligė, tolydžio pereinanti į visokiausių naujenybių diegimą, o tos naujenybės beveik visada brangiai kainuoja.

Valdant monarchams ir aristokratijai, garbėtroškos pataikauja valdovui, kurstydami jo įgimtą šlovės ir galybės geismą, ir šitaip skatina jį švaistyti didelius pinigus.

Demokratinėse šalyse, kur suverenui visad trūksta lėšų, jo palankumą galima pelnyti vien keliant jo gerovę, o tai beveik visada daroma tik pinigais.

Be to, kai liaudis pati ima mąstyti apie savo padėtį, atsiranda tūkstančiai naujų poreikių, kuriuos galima patenkinti nebent valstybės lėšomis. Todėl valstybinės išlaidos paprastai didėja augant civilizacijos lygiui, o mokesčiai — vystantis švietimui.

Pagaliau dar viena priežastis lemia tai, jog demokratinė santvarka atsieina brangiau nei kuri kita. Kartais demokratija trokšta taupiai naudoti savo lėšas, bet negali, nes nėra išmokusi taupumo meno.

Kadangi ji dažnai keičia pažiūras ir dar dažniau savo įgaliotinius, visi jos reikalai būna arba blogai tvarkomi, arba lieka neužbaigti; pirmuoju atveju valstybė daro per dideles išlaidas, neatitinkančias siekiamo tikslo, antruoju — veltui švaistomos lėšos.

KAIP PASIREIŠKIA AMERIKINĖS DEMOKRATIJOS INSTINKTAI, NUSTATANT VALDININKAMS ATLYGINIMUS?

Tie, kurie nustato didelius atlyginimus demokratinėse šalyse, patys negali jų gauti. — Amerikinės demokratijos tendencija antrosios pakopos valdininkams pakelti atlyginimus, pirmosios pakopos valdininkams — sumažinti. — Kodėl taip yra? — Jungtinių Valstijų ir Prancūzijos valstybės tarnautojų užmokesčio lyginamoji lentelė.

Demokratinėse šalyse yra viena svarbi priežastis, skatinanti taupyti valstybės tarnautojų atlyginimus.

Demokratinėse šalyse tų, kurie nustato atlyginimus, yra tiek daug, kad jiems beveik nepasitaiko progos tuo pasinaudoti.

Aristokratijos valdomose šalyse, priešingai, tie, kurie nustato didelius atlyginimus, beveik visada turi viltį gyventi pasiturimai. Jie susikuria sau kapitalus ar bent jau paruošia atsargų savo vaikams.

Tačiau reikia pripažinti, jog demokratija yra smulkmeniškai šykšti tik savo aukščiausio rango pareigūnams.

Amerikoje antraeiliai tarnautojai gauna didesnius atlyginimus nei kitose šalyse, bet aukštieji pareigūnai čia apmokami daug blogiau.

Tokius prieštaringus rezultatus lemia ta pati priežastis; abiem atvejais atlyginimus valstybės tarnautojams nustato liaudis; ji galvoja apie savo poreikius, lygina juos su kitais ir tuo palyginimu vadovaujasi. Kadangi ji pati gyvena ištekliuje, atrodo savaime suprantama, jog ir tie, kurie jai tarnauja, turėtų panašiai gyventi [7]. Tačiau prireikus spręsti

[7] Išteklių, kuriame gyvena Jungtinių Valstijų antrosios pakopos valdininkai, lemia ir kita priežastis, niekuo nesusijusi su bendraisiais demokratijos instinktais: privati veikla duoda daug pelno, ir valstybė nerastų antrosios pakopos valdininkų, jei nemokėtų gerų atlyginimų. Taigi ji tampa lyg komercinė įmonė, kuri, nepaisydama savo ekonominių sumetimų, turi laikytis nelengvų konkurencijos dėsnių.

aukštųjų valstybės pareigūnų likimą, jos nuostata susvyruoja, ir viską lemia atsitiktinumas.

Vargšas niekad negali aiškiai suvokti aukštuomenės poreikių. Tai, kas turtuoliui tėra kukli suma, vargšui, kuris tenkinasi tik būtiniausiais dalykais, atrodo milžiniški pinigai, tad, jo manymu, valstijos gubernatorius turi džiaugtis gaudamas du tūkstančius ekiū ir kelti kitiems pavydą[8].

Jei bandysite jam įteigti, jog tokios didelės valstybės atstovas svetimšalių akyse turi pasirodyti apsuptas tam tikra prabanga, iš pradžių jis jus supras, bet paskui, prisiminęs savo paprastą būstą ir kuklius sunkaus darbo vaisius, pasvarstys, ką galėtų nuveikti gaudamas tokį, pasak jūsų, menką atlyginimą, ir bus apstulbintas, stačiai pritrenktas tokių neregėtų turtų.

Be to, nevalia pamiršti, jog antraeilis valdininkas yra beveik to paties lygmens kaip liaudis, o aukščiausieji pareigūnai iškilę. Tad pirmieji dar gali sužadinti palankumą, bet antrieji jau pradeda kurstyti jai pavydą.

Tai aiškiai matyti Jungtinėse Valstijose: čia kuo aukštesnis pareigūno rangas, tuo užmokestis savotiškai mažėja[9].

---

[8] Ohio valstija, turinti milijoną gyventojų, savo gubernatoriui moka 1200 dolerių, arba 6504 frankus, per mėnesį.

[9] Kad ši tiesa būtų akivaizdesnė, užtenka peržvelgti kai kurių federalinės vyriausybės tarnautojų atlyginimus. O kad skaitytojui būtų dar aiškiau, palyginimui pateikiu atitinkamų prancūzų tarnautojų užmokesčio lentelę.

JUNGTINĖS VALSTIJOS

FINANSŲ MINISTERIJA (*Treasury department*)

Pasiuntinys (*messenger*)	— 3734 Fr.
Mažiausiai apmokamas tarnautojas (*clerk*)	— 5420
Geriausiai apmokamas tarnautojas (*clerk*)	— 8672
Generalinis sekretorius, valdytojas (*chief clerk*)	— 10 840
Ministras (*secretary of State*)	— 32 520
Vyriausybės galva (prezidentas)	— 135 000

PRANCŪZIJA

FINANSŲ MINISTERIJA

Ministro pasiuntinys (*huissier du ministre*)	— 1500 Fr.
Mažiausiai apmokamas tarnautojas (*commis*)	— 1000—1800
Geriausiai apmokamas tarnautojas (*commis*)	— 3200—3600
Generalinis sekretorius (*secrétaire général*)	— 20 000
Ministras	— 80 000
Vyriausybės galva (karalius)	— 12 000 000

Aristokratijai valdant, aukštieji pareigūnai, priešingai, gauna labai didelius atlyginimus, o žemieji dažniausiai vos suduria galą su galu. Labai lengva paaiškinti tą reiškinį, remiantis tuo, ką esame dėstę anksčiau. Kaip demokratija nesuvokia turtuolio malonumų arba jų pavydi, taip aristokratija, savo ruožtu, nesupranta vargšų skurdo arba veikiau apie jį net nenutuokia. Tiesą pasakius, vargšas anaiptol nepanašus į turtuolį; tai kitos rūšies būtybė. Tad aristokratija per mažai rūpinasi savo žemesniųjų tarnautojų likimu. Ji didina atlyginimus tik tada, kai tie atsisako pernelyg pigiai ją aptarnauti.

Demokratijos šykštumas pirmosios pakopos pareigūnų atžvilgiu gali būti aiškinamas taupumo sumetimais, bet tokių sumetimų ji neturi.

Kas be ko, demokratija skiria valdantiesiems tiek lėšų, kad tie galėtų dorai, sąžiningai gyventi, bet švaisto milžiniškas lėšas liaudies poreikiams arba malonumams [10]. Tai geresnis mokesčių pajamų panaudojimas, bet anaiptol ne taupumas.

Apskritai demokratija mažai ką duoda valdantiesiems ir daug valdomiesiems. Priešingai yra aristokratijos valdomose šalyse, kur valstybės pinigais daugiausia naudojasi valdantieji sluoksniai.

Apie tai, kaip sunku įžvelgti priežastis, skatinančias Amerikos vyriausybę taupyti

Didelių klaidų gali pridaryti tas, kuris stengiasi faktais parodyti, kokią įtaką turi įstatymai žmonijos likimui, nes visų sunkiausia vertinti faktus.

Gal negerai padariau palyginimui imdamas Prancūziją. Prancūzijoje, kur į vyriausybę kasdien vis labiau smelkiasi demokratijos instinktai, jau ryškėja tendencija didinti mažus atlyginimus ir mažinti didelius. Antai finansų ministras 1834 m. gauna 80 000 frankų, nors Imperijos laikais gaudavo 160 000 frankų; generaliniai finansų direktoriai, gaudavę 50 000 frankų, dabar gauna 20 000 frankų.

[10] Beje, pažiūrėkime, kiek Amerikos biudžetui kainuoja pavargėlių šalpa ir nemokamas mokymas.

1831 m. New Yorko valstija pavargėliams skyrė 1 200 000 frankų. O suma liaudies švietimui siekia mažų mažiausiai 5 420 000 frankų (William. *New York Annual Register*, 1832, p. 205 ir 243).

1830 m. New Yorko valstijoje buvo 1 900 000 gyventojų, beveik dvigubai daugiau negu Šiaurės departamente (Prancūzijoje).

Viena tauta iš prigimties yra lengvabūdiška ir linksma, kita — viską apgalvoja ir apskaičiuoja. Tai priklauso nuo jos fizinės sandaros ir nuo kitų man nežinomų priežasčių, kurias gaubia istorijos tamsa.

Esama tautų, kurios mėgsta iškilmes, triukšmą, džiugesį ir nesigaili vėjais paleisto milijono. Esama tokių, kurios mėgsta tik nuošalias pramogas ir gėdisi atvirai reiškiamo džiaugsmo.

Kai kuriose šalyse itin mėgstami gražūs pastatai. Kitose visiškai nebranginami meno dirbiniai ir niekinama tai, kas neduoda pelno. Be to, esama kraštų, kur didžiuojamasi garsiu vardu, ir esama tokių, kur svarbiausia yra pinigai.

Nepriklausomai nuo įstatymų, visi tie dalykai turi nepaprastą įtaką valstybės finansų tvarkymui.

Valdžia Amerikoje niekad nešvaisto liaudies pinigų viešoms šventėms ne vien todėl, kad už mokesčių įstatymus balsuoja liaudis, bet ir todėl, kad ta liaudis čia nemėgsta linksmintis.

Amerikiečiai kratosi architektūrinių pagražų ir vertina tik materialinius, apčiuopiamus pranašumus ne vien todėl, jog tai demokratinė tauta, bet ir todėl, jog tai prekybininkų tauta.

Privataus gyvenimo papročiai prigyja viešame gyvenime; bet reikia griežtai skirti dvi taupumo rūšis: vieną, sąlygojamą institucijų, ir kitą, priklausomą nuo papročių ir tradicijų.

AR GALIMA JUNGTINIŲ VALSTIJŲ VALSTYBINES IŠLAIDAS PALYGINTI SU PRANCŪZIJOS VALSTYBINĖMIS IŠLAIDOMIS?

Norint apskaičiuoti valstybinių mokesčių sumą, reikia žinoti du dalykus: kokios yra nacionalinės pajamos ir kokio dydžio mokesčiai. — Prancūzijos nacionalinių pajamų ir mokesčių neįmanoma tiksliai nusakyti. — Kodėl nėra vilčių sužinoti Sąjungos nacionalines pajamas ir išlaidas? — Autoriaus pastangos sužinoti, kiek mokama mokesčių Pennsylvanijoje. — Bendri požymiai, pagal kuriuos galima nustatyti, kiek tauta moka mokesčių. — Tokio nagrinėjimo rezultatas Sąjungoje.

Paskutiniu metu dažnai bandoma lyginti Jungtinių Valstijų ir Prancūzijos valstybines išlaidas. Tas darbas nedavė jokių rezultatų, ir, man regis, neverta ilgai įrodinėti, jog taip ir turėjo būti.

Norint apskaičiuoti kurios nors šalies valstybinius mokesčius, reikia žinoti du dalykus: pirma, kokios yra tos šalies nacionalinės pajamos ir, antra, kokia tų pajamų dalis skiriama valstybės išlaidoms. Bergždžiai dirbs tasai, kuris stengsis apskaičiuoti mokesčių sumą prieš tai nesužinojęs bendros nacionalinių pajamų sumos, nes svarbu ne pačios išlaidos, bet išlaidų ir pajamų santykis.

Tie patys mokesčiai, kurie nė kiek nenuostolingi turtingam mokesčių mokėtojui, varguolį visiškai nuskurdina.

Nacionalinį turtą sudaro daugelis elementų: pirma, tai nekilnojamasis turtas, antra — kilnojamasis.

Sunku apskaičiuoti kokios nors šalies dirbamų žemių plotą, jų pradinę arba įgytąją vertę. Dar sunkiau apskaičiuoti visą kokios tautos kilnojamąjį turtą. Jis toks neaprėpiamas dėl savo įvairovės ir dėl gausumo, jog nepasiduoda jokiai analizei.

Kaip matome, net seniausios ir kultūringiausios Europos tautos, turinčios centralizuotą valdžią, ligi šiol nėra tiksliai apskaičiavusios savo nacionalinio turto vertės.

Amerikoje dar niekam nebuvo šovusi į galvą tokia mintis. Ir kaipgi būtų galima bent pabandyti tai daryti naujame krašte, kur nėra galutinai nusistovėjusi visuomenė, kur nacionalinė vyriausybė neturi pakankamai tarnautojų, mokančių deramai jiems vadovauti ir kreipti jų veiklą tam tikra linkme, kaip kad daroma pas mus, kur, beje, visai nėra statistikos užuomazgų, nes nėra žmonių, mokančių rinkti dokumentus arba turinčių laiko juos peržvelgti?

Taigi mes nebūtume savo apskaičiavimams gavę svarbiausių duomenų. Mes negalime palyginti Jungtinių Valstijų ir Prancūzijos turto: vienos šalies turtas mums dar nežinomas, o apskaičiuoti kitos šalies turto nėra jokių galimybių.

Tačiau esu pasirengęs kol kas atsisakyti to būtinojo palyginimo nario; aš nenoriu žinoti, koks yra pajamų ir mokesčių santykis, tad kalbėsiu tik apie mokesčius ir bandysiu nustatyti jų dydį.

Skaitytojas turės pripažinti, jog, apribodamas savo tyrimų sritį, nė kiek nepalengvinau sau uždavinio.

Neabejoju, kad net centrinė Prancūzijos valdžia, pasitelkusi visus savo tarnautojus, neįstengtų tiksliai apskaičiuoti piliečius slegiančių tiesioginių ir netiesioginių mokesčių sumos. Tokių darbų, kurių negalėtų imtis pavienis žmogus, net Prancūzijos vyriausybė nėra užbaigu-

si ar bent jau nėra paskelbusi jų rezultatų. Mums žinoma, kokie yra valstybiniai mokesčiai; ne paslaptis mums ir bendra departamentų išlaidų suma; mes nežinome, kas darosi bendruomenėse; niekas negalėtų pasakyti (bent jau šiuo metu), kokią sumą sudaro Prancūzijos valstybės išlaidos.

Dabar, grįžęs į Ameriką, pastebiu vis daugiau ir vis didesnių sunkumų. Sąjunga man teikia tikslių duomenų apie savo mokesčius; galiu gauti visų dvidešimt keturių jos valstijų biudžetus, bet iš kur aš sužinosiu, kiek išleidžia piliečiai grafystės ir bendruomenės valdymo organų išlaikymui? [11]

Federalinė valdžia neturi tokios galios, kad paliepty vietinės valdžios organams išaiškinti mums šitą dalyką, ir net jei patys valdžios organai norėtų mums padėti, kažin, ar būtume jais patenkinti. Nors toks uždavinys vargiai įmanomas, dar ir tų organų struktūra apsunkintų jo vykdymą. Bendruomenės ir grafystės pareigūnus skiria ne valstijos administracija, ir jie visiškai nuo jos nepriklauso. Tad reikia manyti,

[11] Amerikoje, kaip matome, yra keturių rūšių biudžetai: Sąjunga, valstijos, grafystės ir bendruomenės — visos jos turi savo atskirus biudžetus. Lankydamasis Amerikoje, stengiausi sužinoti pagrindinių Sąjungos valstijų bendruomenių ir grafysčių valstybines išlaidas. Man lengvai pasisekė gauti didžiausių bendruomenių biudžetus, bet nepavyko gauti mažųjų. Tad negalėjau susidaryti nuomonės, kokios yra bendruomenių išlaidos. Nors apie grafysčių išlaidas turiu gana padrikų duomenų, tačiau jie tikriausiai gali sudominti skaitytojus. Ponas Richardas, buvęs Philadelphijos meras, buvo toks malonus, kad parūpino man trylikos Pennsylvanijos grafysčių — Lebanono, Centre'o, Franklino, La Fayette'o, Montgomery'o, La Luzerne'o, Dauphino, Buttlero, Allegheny'o, Columbijos, Northumberlando, Northamptono, Philadelphijos — 1830 m. biudžetus. 1830 m. jose gyveno 495 207 žmonės. Pažvelgę į Pennsylvanijos žemėlapį, pamatysime, kad tos trylika grafysčių išmėtytos visomis kryptimis ir priklauso nuo bendro pobūdžio sąlygų, galinčių turėti įtakos krašto padėčiai; tad sunku pasakyti, kodėl nepateikta tikslių duomenų apie Pennsylvanijos grafysčių finansinę padėtį. 1830 m. tos pačios grafystės išleido 1 800 221 franką, vadinasi, vienam gyventojui išeina po 3,61 franko. Aš apskaičiavau, jog 1830 m. kiekvienas tų gyventojų federacijos poreikiams skyrė po 12,70, o Pennsylvanijos poreikiams — po 3,80 franko; vadinasi, 1830 m. tie piliečiai valstybinėms išlaidoms (neįskaitant bendruomenių) atidavė po 20,14 franko. Tai negalutiniai rezultatai, nes aprėpia tik vienerius metus ir tik dalį valstybinių išlaidų, tačiau jais galima remtis.

kad, valstijai pareikalavus mums reikalingų duomenų, ji susidurtų su žemesniųjų pakopų valdininkų aplaidumu, nes būtų priversta naudotis jų paslaugomis [12].

Beje, beprasmiška ieškoti to, ką amerikiečiai būtų galėję nuveikti šioje srityje, nes aišku, kad ligi šiol jie nieko nėra padarę.

Taigi šiandien nei Amerikoje, nei Europoje nėra tokio žmogaus, kuris galėtų mums pasakyti, kiek moka kasmet kiekvienas Sąjungos pilietis, kad padengtų valstybės išlaidas [13].

---

[12] Pageidavusieji sugretinti amerikiečių ir mūsų išlaidas aiškiai pamatė, jog neįmanoma palyginti bendrų Prancūzijos ir Jungtinių Valstijų valstybinių išlaidų, bet jie bandė lyginti tų išlaidų atitinkamas dalis. Nesunku įrodyti, kad šitas metodas ne ką geresnis už pirmąjį.

Su kuo, pavyzdžiui, galėčiau lyginti mūsų nacionalinį biudžetą? Su Sąjungos biudžetu? Betgi į Sąjungos kompetenciją įeina mažiau dalykų negu į mūsų centrinės valdžios organų kompetenciją, todėl ir jos išlaidos turėtų būti mažesnės. Ar galėčiau palyginti mūsų departamentų ir atskirų Sąjungos valstijų biudžetus? Bet valstijos apskritai turi daugiau ir kur kas svarbesnių interesų negu mūsų departamentų administracija, tad ir jų išlaidos, savaime suprantama, yra daug didesnės. Na o grafysčių biudžetai mūsų finansų sistemoje neturi panašių atitikmenų. Ar tas išlaidas derėtų priskirti prie valstijos, ar prie bendruomenių biudžeto? Bendruomenių išlaidų esama abiejose šalyse, bet jos ne visada atitinka vienos kitas. Amerikoje bendruomenė rūpinasi tokiais dalykais, kurie Prancūzijoje priskiriami departamentų arba valstybės žinyboms. Beje, kaip reikėtų apibūdinti Amerikos bendruomenių išlaidas? Kiekvienoje valstijoje bendruomenė turi skirtingą sandarą. Tad kokią bendruomenę imsime pagrindu: Naujosios Anglijos, Georgijos, Pennsylvanijos, o gal Illinois'o?

Nesunku pastebėti tam tikrą abiejų šalių biudžetų analogiją, bet visada daugiau ar mažiau skiriasi sudėtinės dalys, ir būtų neįmanoma jų rimčiau palyginti.

[13] Net išsiaiškinę, kiek tiksliai kiekvienas Prancūzijos ar Jungtinių Valstijų pilietis kasmet moka į valstybės iždą, sužinotume tik dalį tiesos.

Vyriausybės reikalauja iš mokesčių mokėtojų ne vien pinigų, bet ir tam tikrų pinigais įvertinamų pastangų. Valstybė išlaiko kariuomenę; nepriklausomai nuo to, kiek visa tauta moka jos išlaikymui, reikia pridėti dar kareivio tarnaujamą laiką, turintį didesnę ar mažesnę vertę, nelygu kaip kareivis jį panaudotų būdamas laisvas. Tą patį reikėtų pasakyti ir apie pašauktinių kariuomenę. Žmogus, tarnaujantis pašauktinių kariuomenėje, tam tikrą brangaus laiko dalį aukoja visuomenės apsaugai ir iš tikrųjų valstybei atiduoda tai, ką pats tuo metu galėtų užsidirbti. Be šitų pavyzdžių, galėčiau pateikti

Tad galime padaryti išvadą, jog taip sunku sėkmingai palyginti mūsų ir amerikiečių socialines išlaidas, kaip Sąjungos ir Prancūzijos turtą. Pridursiu, kad netgi būtų pavojinga tai daryti. Statistika, pagrįsta netiksliais apskaičiavimais, užuot pateikusi tikrą vaizdą, klaidina. Mus lengvai apgauna išorinis tikslumo įspūdis, kurį statistika daro net gerokai nukrypdama nuo tikrovės ir apsukriai klaidas dangstydama teisingomis matematinėmis formulėmis.

Tad palikime nuošaly skaičius ir pasistenkime kitur paieškoti įrodymų.

Ar kraštas daro materialinės gerovės įspūdį? Ar atsiskaitęs su valstybe vargšas dar turi kokių išteklių, o turtuolis — pertekliaus? Ar juodu abu atrodo patenkinti likimu ir kasdien stengiasi pagerinti savo padėtį, kad pramonei niekad nepritrūktų nei investicijų, nei kapitalo? Atsakymai į šiuos klausimus, trūkstant reikiamų duomenų, ir padėtų išsiaiškinti, ar valstybinės išlaidos, užkraunamos piliečiams, atitinka jų turtą.

Remdamasis šiais duomenimis, stebėtojas, be abejo, pasakytų, jog Jungtinių Valstijų pilietis valstybei atiduoda mažesnę pajamų dalį negu prancūzas.

O ar galėtų būti kitaip?

Prancūzų skolos dalis — tai dviejų invazijų rezultatas; Jungtinėms Valstijoms nėra ko bijoti priešo užpuolimo. Mūsų geografinė padėtis

---

ir daug kitų. Tiek Prancūzijos, tiek Amerikos vyriausybė ima tokio pobūdžio mokesčius; tie mokesčiai slegia piliečius, bet kas gi galėtų abiejose šalyse tiksliai apskaičiuoti jų vertę?

Yra ir daugiau sunkumų, trukdančių palyginti Sąjungos ir mūsų valstybės išlaidas. Prancūzijoje valstybė prisiima tokių įsipareigojimų, kurių neprisiima Jungtinės Valstijos, ir atvirkščiai. Prancūzijos vyriausybė moka dvasininkijai, o Amerikos vyriausybė tai palieka tikinčiųjų rūpesčiui. Amerikoje vyriausybė rūpinasi vargšais, o Prancūzijoje tai patikėta visuomenės labdarai. Mes nustatome visiems tarnautojams tvirtus atlyginimus, amerikiečiai leidžia jiems imti papildomą atlyginimą už paslaugas (*certain dues*). Prancūzijoje piliečiai turi prižiūrėti tik nedaugelį kelių, Amerikoje — beveik visus. Mūsų keliais galima važinėti nemokamai, Jungtinėse Valstijose yra daug mokamų kelių. Turint galvoje visus tuos skirtumus, labai sunku palyginti, kiek visuomenės išlaidų abiejose šalyse padengia mokesčių mokėtojai, nes yra tokių išlaidų, kurių patys piliečiai visai nedarytų arba stengtųsi jas sumažinti, jeigu valstybė nebūtų įsipareigojusi veikti jų vardu.

verčia mus laikyti didelę kariuomenę; Jungtinių Valstijų atsiskyrimas nuo pasaulio leidžia turėti vos 6000 karių. Mes turime apie 300 laivų, o amerikiečiai — tik 52 laivus [14]. Tad kodėl Jungtinių Valstijų gyventojas turėtų valstybei mokėti tiek pat, kiek moka Prancūzijos gyventojas?

Taigi niekaip neįmanoma palyginti dviejų tokių skirtingų šalių finansų.

Tik nagrinėdami, kas dedasi Sąjungoje, o ne lygindami Sąjungą su Prancūzija, galime spręsti, ar Amerikos demokratija iš tikrųjų yra taupi.

Peržvelgęs kiekvieną konfederacijos respubliką, pastebiu, jog jų vyriausybėms dažnai trūksta nuoseklumo įgyvendinant savo užmojus, be to, jos reguliariai nekontroliuoja savo tarnautojų. Savaime suprantama, iš to darau išvadą, kad jos dažnai be reikalo švaisto mokesčių mokėtojų pinigus arba skiria jų savo planams daugiau, negu reikia.

Aš matau, kad, būdama ištikima savo liaudiškai kilmei, vyriausybė iš paskutiniųjų stengiasi patenkinti žemiausiųjų visuomenės sluoksnių poreikius, atverti jiems kelią į valdžią, rūpintis jų gerove, ugdyti švietimą. Ji globoja vargšus, kasmet milijonus skiria mokykloms, apmoka visas paslaugas ir dosniai atsilygina tarnautojams. Toks valdymas man atrodo naudingas ir protingas, bet esu priverstas pripažinti, kad jis nuostolingas, pernelyg švaistus.

Matydamas vargšą tvarkant valstybės reikalus ir savo žinioje turint nacionalinius išteklius, dažnai suabejoju, ar, rūpindamasis valstybės išlaidomis, jis neužkrauna valstybei naujų išlaidų.

Tad nenorėdamas remtis ne visai tiksliais duomenimis ir nesigriebdamas lengvapėdiškų palyginimų, darau išvadą, jog Amerikos demokratinė valdžia nėra, kaip kartais teigiama, pigi valdžia, ir aš nebijau pranašauti, kad, dideliems sunkumams kada nors užgriuvus Jungtines Valstijas, ten mokesčiai bus tokie pat dideli, kaip ir daugelyje aristokratijos ar monarchijos valdomų Europos šalių.

---

[14] Žr. Prancūzijos Jūrų ministerijos detalūs biudžetai, o apie Ameriką — *The National Calendar of 1833*, p. 228.

APIE VALDANČIŲJŲ KORUPCIJĄ IR YDAS, ESANT DEMOKRATIJAI; IR KAIP TAI ATSILIEPIA VISUOMENĖS DOROVEI

Aristokratinėse šalyse valdantieji kartais linkę į korupciją. — Demokratinėse šalyse valdantieji dažniausiai patys pasirodo esą korumpuoti. — Pirmuoju atveju ydos tiesiogiai veikia liaudies dorovę. — Antruoju atveju jos daro netiesioginę įtaką, kuri dar pražūtingesnė.

Aristokratai ir demokratai priekaištauja vieni kitiems, jog duoda pagrindą korupcijai; šitai reikia aptarti skyrium.

Viešpataujant aristokratijai, valstybės reikalus tvarko turtingi žmonės, trokštantys vien valdžios. Valdant demokratijai, valstybės veikėjai yra vargšai, jie dar tik kraunasi turtą.

Vadinasi, aristokratinėse valstybėse valdantieji sunkiai paperkami ir labai saikingai trokšta pinigų, o demokratinėse šalyse viskas dedasi visai priešingai.

Kadangi aristokratijos valdomose šalyse tie, kurie trokšta valdyti, turi didelius turtus, o tų, kurie gali juos paremti, yra gana mažai, valdžia tarytum parduodama iš varžytynių. Demokratinėse šalyse, priešingai, tie, kurie žūtbūtinai siekia valdžios, niekad nebūna turtingi, o tų, kurie juos kelia, yra labai daug. Gal demokratinėse šalyse yra ne mažiau parsiduodančių žmonių, bet ten beveik nėra pirkėjų; beje, norint pasiekti tikslą, reikėtų nupirkti pernelyg daug žmonių.

Iš tų, kurie paskutinius keturiasdešimt metų valdė Prancūziją, daugelis buvo apkaltinti susikrovę turtus valstybės ir sąjungininkų sąskaita; tokių priekaištų retai susilaukdavo valstybės veikėjai senosios monarchijos laikais. Be kita ko, Prancūzijoje beveik negirdėta, kad už pinigus būtų perkami rinkėjų balsai, o Anglijoje tai įprastas dalykas, stačiai kasdienybė.

Niekad nesu girdėjęs, kad Jungtinėse Valstijose kas būtų panaudojęs savo turtą papirkti valdiniams, bet dažnai esu matęs abejojant valstybės pareigūno sąžiningumu. Dar dažniau esu girdėjęs kaltinant juos niekšingomis intrigomis arba nusikalstamomis machinacijomis.

Tad aristokratijos valdantieji kartais stengiasi papirkinėti kitus, o demokratinių šalių vadovai patys leidžiasi papirkinėjami. Pirmuoju atveju tiesiogiai veikiama liaudies dorovė, antruoju daroma netiesioginė įtaka visuomenės sąžinei, o tai dar baisesnis dalykas.

Demokratinių kraštų vadovai, beveik visada įtarinėjami nusikalstama veikla, vyriausybės lygiu savotiškai remia nusikaltimus, kuriais yra kaltinami. Taigi jie duoda pražūtingą pavyzdį dar tebekovojančiai dorybei ir puikių palyginimų užsislėpusiai nedorybei.

Pragaištingų aistrų pasitaiko visuose sluoksniuose, jos dažnai įsitaiso soste, remdamosi paveldėjimo teise; taigi niekšų pasitaiko tarp tautos vadų ir aristokratijos, ir demokratijos valdomose šalyse.

Toks atsakymas manęs visiškai nepatenkina; tų, kurie atsitiktinai atsiduria prie valdžios vairo, korupcija pasižymi šiurkštumu ir vulgarumu, kuriuo užsikrečia minia; o moralinis didikų nuopuolis, kuriam būdingas tam tikras aristokratiškas rafinuotumas ir didingumas, priešingai, dažniausiai nėra toks užkrečiamas.

Liaudis niekad neprasismelks į tamsų labirintą, kur viešpatauja karaliaus dvaro dvasia; jai visada bus sunku atskleisti niekšybę, dangstomą elegantiškomis manieromis, subtiliu skoniu ir puikia iškalba. Bet grobstyti valstybės iždą arba prekiauti valstybės malonėmis — šitai puikiai moka kiekvienas niekšas ir dar giriasi, kad gali ne blogiau apsisukti.

Beje, baimintis reikėtų ne tiek dėl valdžios žmonių, ne dėl aukštuomenės nedorovingumo, kiek dėl nedorovingumo, skinančio kelią į aukštybes, į valdžią. Demokratinėse šalyse paprasti piliečiai mato, kaip žmogus išeina iš jų aplinkos ir per kelerius metus pelno turtus, valdžią ir galią; tai juos stebina ir sužadina pavydą; jie ima aiškintis, kaip tas žmogus, tik vakar buvęs su jais lygus, šiandien turi teisę jiems vadovauti. Priskirti iškilimą gabumams arba dorybėms nepatogu, nes reikėtų prisipažinti, kad jie patys nėra tokie sumanūs, apsukrūs ir doringi kaip jis. Tad pagrindine iškilimo priežastimi jie laiko kokias nors jo ydas ir dažniausiai neklysta. Šitaip susidaro šlykšti niekšybės ir valdžios, menkumo ir sėkmės, naudos ir nešlovės sąvokų samplaika.

KĄ GALI DEMOKRATIJA

Sąjunga tik vieną kartą kovojo dėl būvio. — Entuziazmas karo pradžioje. — Abejingumas karo pabaigoje. — Kaip sunku Amerikoje imti naujokus į laivyną. — Kodėl demokratinė šalis nesugeba taip ilgai grumtis su sunkumais kaip kuri kita valstybė?

Perspėju skaitytoją, jog šičia kalbu apie valdžią, vykdančią tikrąją tautos valią, o ne vien tik valdančią tautos vardu.

Nėra nieko baisesnio už tironiją, valdančią tautos vardu, nes, turėdama moralinę galią, priklausomą nuo daugumos valios, ji veikia taip ryžtingai, greitai ir atkakliai, kaip veiktų vienas žmogus.

Gana sunku pasakyti, ką gali padaryti demokratinė vyriausybė nacionalinės krizės metu.

Ligi šiol dar nėra buvę jokios didelės demokratinės respublikos. Respublikos būtų įžeistos tuo vardu pavadinus oligarchiją, 1793 m. viešpatavusią Prancūzijoje. Jungtinės Valstijos vienintelės atstovauja naujai santvarkai.

Per tuos penkiasdešimt Sąjungos gyvavimo metų jos egzistavimui tik vieną kartą — Nepriklausomybės karo metu — grėsė pavojus. To ilgo karo pradžioje būta nepaprasto entuziazmo tarnauti tėvynei [15]. Tačiau, karui vis nesibaigiant, pasireiškė įprastas egoizmas: pinigai nustojo plaukti į valstybės iždą, vyrai nebėjo į kariuomenę, tauta vis dar troško nepriklausomybės, bet kratėsi priemonių, būtinų jai įtvirtinti. „Veltui mes didinome mokesčius ir bandėme rinkti juos naujais metodais, — rašė Hamiltonas (*The Federalist*, Nr. 12), — visuomenės viltys nepasitvirtino, ir valstijų iždai liko tušti. Demokratinės valdymo formos, būdingos mūsų vyriausybės demokratinei esmei, pritrūkus grynųjų pinigų dėl merdinčios prekybos, ligi šiol vertė niekais visas mūsų pastangas surinkti didesnes pinigų sumas. Įvairūs įstatymų leidybos organai pagaliau suprato, kokios beprotiškos yra tos pastangos“.

Nuo to laiko Jungtinės Valstijos nebuvo įsivėlusios į jokį rimtą karą.

Norint spręsti, kokias aukas gali prisiimti demokratija, reikia palaukti to meto, kai amerikiečių tauta bus priversta atiduoti vyriausybei pusę savo pajamų kaip Anglija arba turės dvidešimtąją gyventojų skaičiaus dalį mesti į mūšių laukus, kaip tai padarė Prancūzija.

Amerikoje nežinomas naujokų ėmimas; ten kariuomenė yra samdoma. Priverstinis šaukimas į karo tarnybą yra toks priešingas amerikiečių pažiūroms ir svetimas krašto papročiams, jog aš labai abejoju, ar ten kada nors bus išdrįsta įteisinti tai įstatymu. Vadinamoji karinė

[15] Vienas neįprasčiausių nutarimų, mano nuomone, buvo amerikiečių apsisprendimas apsieiti be arbatos. Tie, kurie žino, jog žmonės labiau brangina įpročius negu gyvybę, be abejo, stebėsis, kaip visa tauta sugebėjo ūmai padaryti tokią didelę ir nesuvokiamą auką.

tarnyba Prancūzijoje — neabejotinai viena sunkiausių mūsų prievolių, bet priešingu atveju mes visai neįstengtume sausumoje laimėti didelio karo.

Amerikiečiai nepasisavino anglų papročio prievarta imti jūreivius į laivyną. Amerikoje nėra nieko panašaus į mūsų jūrų tarnybos prievolę. Tiek valstybės, tiek prekybos laivynas papildomas savanoriais.

Sunku įsivaizduoti, kaip valstybė, nepanaudodama nė vieno iš minėtųjų laivyno papildymo būdų, įstengtų rimtai kariauti jūroje; Jungtinės Valstijos, nors jau laimėjusios jūroje šlovingų pergalių, niekada nėra turėjusios didelio laivyno, bet ir nedaugelio laivų komandų išlaikymas joms visada labai brangiai kainavo.

Esu ne kartą girdėjęs Jungtinių Valstijų valstybės veikėjus kalbant, jog Sąjungai būsią sunku išlaikyti deramą padėtį jūrose, jeigu nebūsią priimti rekrutų ėmimo arba jūrų tarnybos prievolės įstatymai; tačiau nelengva priversti tautą, turinčią suvereno teises, susitaikyti su rekrutų ėmimu arba jūrų tarnybos prievole.

Neginčytina, jog, gresiant pavojui, laisvos tautos paprastai atskleidžia nepalyginamai didesnę galią negu nelaisvos, bet esu linkęs manyti, kad tai ypač būdinga laisvoms tautoms, kuriose dominuoja aristokratinis pradas. Demokratija, man regis, labiau tinka taikiai visuomenei arba tam atvejui, kai prireikia staigių ir didelių pastangų įveikti sunkumams, negu ilgoms politinio gyvenimo audroms, keliančioms pavojų valstybės egzistavimui. Priežastis labai paprasta: entuziazmas padeda žmonėms ištverti pavojus ir nepriteklius, bet ilgai su jais grumtis įmanoma tik proto pastangomis. Vadinamoji instinktyvi drąsa yra labiau paremta išskaičiavimu, negu manoma, ir, nors tik jausmai paskatina žengti pirmuosius žingsnius, tai, ką pradėję, žmonės tęsia jau matydami galutinį rezultatą. Rizikuojama netekti dalies to, kas brangu, kad būtų išgelbėta visa kita.

Taigi demokratijai trūksta dažniausiai to aiškaus ateities suvokimo, pagrįsto žiniomis ir patyrimu. Tauta vadovaujasi veikiau jausmais negu protu, ir, dabar slegiant didelėms negandoms, baugu, kad ji nesusimąsto apie dar didesnes negandas, kurios galbūt jos laukia pralaimėjimo atveju.

Yra dar viena priežastis, dėl kurios demokratinė valdžia negali būti tokia ištverminga ir atspari kaip aristokratija.

Liaudis ne tik nesugeba aiškiau už aukštuomenę įžvelgti to, ko galima tikėtis ar baimintis ateityje, bet ir visiškai kitaip pakelia esamas blogybes. Aristokratas rizikuodamas turi tiek pat galimybių ir pelnyti šlovę, ir atsidurti pavojuje. Atiduodamas valstybei didžiąją dalį pajamų, jis kuriam laikui atsižada turto teikiamų malonumų; vargšui mirtis nežada garbės, o mokesčiai, turtuolį tik vos vos suvaržantys, iš vargšo dažniausiai atima patį pragyvenimo šaltinį.

Šis sąlyginis demokratinių respublikų silpnumas krizės atveju, ko gero, yra didžiausia kliūtis tokioms respublikoms rastis Europoje. Demokratinė santvarka tik tada nesunkiai išsilaikytų kurioje nors Europos šalyje, jeigu ji tuo pat metu įsigalėtų ir visur kitur.

Aš manau, jog demokratinė valdžia ilgainiui turi padidinti tikrąsias visuomenės jėgas, bet vienoje šalyje vienu metu ji negalėtų iškart sutelkti tiek jėgų, kiek sugeba sukaupti absoliuti monarchija arba aristokratijos valdoma valstybė. Jeigu demokratinė šalis kokį šimtmetį būtų valdoma respublikonų, galima tikėtis, jog po šimto metų ji būtų turtingesnė, labiau apgyvendinta ir klestinti negu kaimyninės despotijos, bet per tą laiką jai ne kartą grėstų pavojus būti tų despotijų nukariautai.

Apie amerikinės demokratijos saviraidą

Amerikiečių tauta ilgai neprisiruošia, o kartais ir suvis atsisako daryti tai, kas pravartu jos gerovei. — Amerikiečių sugebėjimas daryti taisytinas klaidas.

Keblumai, su kuriais demokratija Jungtinėse Valstijose susiduria malšindama aistras ir ateities labui tramdydama vienadienius poreikius, pastebimi net smulkmenose.

Meilikautojų apsupta tauta sunkiai galynėjasi pati su savim. Kiekvienąsyk, kai liaudį bandoma įtikinti, jog laikinai reikėtų susitaikyti su kai kuriais nepritekliais ar suvaržymais, netgi jei protu ir suvokiama, kokiu tikslu tai darytina, beveik visada iš pradžių nesutinka paklusti. Amerikiečiai pagrįstai giriami, kad laikosi įstatymų. Reikia pridurti, jog Amerikoje įstatymus leidžia tauta, ir leidžia juos pati sau. Taigi

Jungtinėse Valstijose įstatymai palankūs tiems, kurie visur kitur labiausiai linkę juos pažeisti. Tad visiškai įtikėtina, jog griežtas įstatymas, kuris daugumai tuo metu atrodys nenaudingas, nebus priimtas arba jo nebus laikomasi.

Jungtinėse Valstijose nėra tyčinio bankroto įstatymo. Gal todėl, kad nebūna bankrotų? Ne, priešingai, todėl, kad jų labai daug. Baimė būti patrauktam į teismą už tyčinį bankrotą visuomenės sąmonėje nugali baimę būti kitų bankrotų sužlugdytam, ir todėl dauguma taikstosi su nedovanotinu pakantumu nusikaltimui, kurį kiekvienas individualiai smerkia.

Naujosiose Pietvakarių valstijose piliečiai susidoroja vienas su kitu be teismo, ten be paliovos vyksta žmogžudystės. Taip darosi todėl, jog tose dykynėse pernelyg žiaurūs papročiai ir per menkai paplitęs švietimas, kad būtų pasikliaujama įstatymo galia; čia labiau mėgstamos dvikovos, o ne teismai.

Philadelphijoje kartą man sakė, jog beveik visi nusikaltimai Amerikoje įvyksta dėl piktnaudžiavimo alkoholiu, kurio pigiai prisipirkusi, prastuomenė geria į valias. „Bet kodėl jūs neapmokestinate degtinės prekiautojų?“ — paklausiau aš. — „Mūsų įstatymų leidėjai jau ne kartą apie tai galvojo, — buvo man atsakyta, — tačiau tai nelengva padaryti. Bijoma maišto, be to, tie, kurie balsuotų už tokį įstatymą, tikrai nebūtų išrinkti antrą kartą“. — „Vadinasi, — pareiškiau, — pas jus daugumą sudaro girtuokliai, ir nėra saiko“.

Jei apie tai užsimeni valstybės vyrams, jie paprasčiausiai atsako: „Laikas — geriausias patarėjas; liaudis ilgainiui pati suvoks blogį ir susipras“. Tai dažniausiai pasitvirtina; demokratija gali apsigauti dažniau negu karalius ar kokia aristokratų taryba, bet ji taip pat turi daugiau galimybių atitokti protui prašvitus, nes apskritai jos interesai negali prasilenkti su daugumos valia ir prieštarauti blaiviam protui. Tačiau demokratijai atveria akis tik patyrimas, taigi daugelis tautų galėtų ir žūti nesulaukusios savo klaidų rezultatų.

Didžiausias amerikiečių pranašumas — ne tik tai, kad jie labiau apsišvietę nei kitos tautos, bet ir tai, kad moka daryti pataisomas klaidas.

Pridurkime, jog, norėdama pasinaudoti praeities patyrimu, demokratija turi būti jau pasiekusi tam tikrą civilizacijos ir švietimo lygį.

Esama tautų, kurių pradinis išsilavinimas toks ydingas ir kurių esmę sudaro toks keistas aistrų, nemokšiškumo ir klaidingo visa ko su-

vokimo kratinys, kad jos neįstengia perprasti savo vargų priežasties ir žūva pačios nežinodamos kodėl.

Aš apkeliavau plačius kraštus, kur kadaise gyveno didelės indėnų gentys, šiandien jų nebėra; aš gyvenau išretėjusiose gentyse, kurios sulig kiekviena diena nyksta ir netenka buvusios laukinės šlovės spindesio; aš girdėjau pačius indėnus pranašaujant, kokia dalia laukia jų rasės. Beje, kiekvienas europietis puikiai suvokia, ką reikėtų daryti, kad tos nelaimingos tautelės būtų apsaugotos nuo neišvengiamos žūties. Bet patys indėnai visai to nesuvokia; jie jaučia, kaip kasmet virš galvų telkiasi negandos, ir žus visi kaip vienas, atsisakydami pagalbos. Reikėtų nebent jėga priversti juos gyventi.

Stebimasi tuo, kad jau ketvirtis amžiaus naujos Pietų Amerikos tautos grumiasi nesibaigiančių revoliucijų verpetuose, ir kasdien laukiama, kada jos vėl grįš į savo vadinamąjį pirmykštį būvį (*état naturel*). O kas gali paneigti, jog šių laikų revoliucijos — natūraliausias Pietų Amerikos ispanų būvis? Tos šalies gyventojai blaškosi prarajos dugne, patys savo jėgomis neįstengdami iškopti. Žmonės, gyvenantys šitoje gražioje pusrutulio pusėje, rodos, žūtbūt stengiasi užsinerti sau kilpą ant kaklo, ir niekas negali jų sulaikyti. Išsekę jie valandėlę ilsisi, o pailsėję ima dar nirtulingiau šėlti. Stebėdamas tą tolydžio besikaitaliojantį kančių, skurdo ir nusikaltimų būvį, aš kartais noriu patikėti, jog despotizmas jiems būtų malonė.

Bet šie du žodžiai man niekaip nesisieja galvoje.

KAIP AMERIKOS DEMOKRATIJA TVARKO VALSTYBĖS UŽSIENIO REIKALUS

Washingtono ir Jeffersono numatyta Jungtinių Valstijų užsienio politikos kryptis. — Beveik visi demokratijai būdingi trūkumai atsiskleidžia tvarkant užsienio politikos reikalus, o jos privalumai beveik nepastebimi.

Kaip matėme, federalinė Konstitucija įpareigoja prezidentą ir Senatą nuolat tvarkyti valstybės užsienio reikalus [16], todėl tam tikra da-

[16] Konstitucijoje (II straipsnis, 2 skirsnis, § 2) sakoma, jog prezidentas „sudaro sutartis, atsiklausdamas Senato nuomonės ir sutikimo". Nevalia pa-

limi bendrajai Sąjungos politikai liaudis neturi tiesioginės ir kasdienės įtakos. Taigi negalima griežtai tvirtinti, jog Amerikoje valstybės užsienio reikalus tvarko demokratija.

Du žmonės nubrėžė užsienio politikos kryptį, kurios amerikiečiai ligi šiol tebesilaiko: pirmasis buvo Washingtonas, antrasis — Jeffersonas.

Washingtonas nuostabiame laiške bendrapiliečiams, kuris yra tarsi šio didžio žmogaus politinis testamentas, rašė:

„Plėsti prekybinius ryšius su užsienio valstybėmis ir užmegzti kuo mažiau politinių santykių su jomis — tokia yra mūsų politikos pagrindinė taisyklė. Mes turime nuosekliai vykdyti jau sudarytas sutartis, bet stenkimės nesudaryti naujų.

Europa turi savo interesų, kurie arba visai nesisieja, arba tik netiesiogiai siejasi su mūsų reikalais, ji dažnai įsivelia į nesutarimus, savaime suprantama, mums visai svetimus; tad neapdairiai elgtumėmės dirbtiniais ryšiais susisaistydami su jos permaininga politika, sudarydami įvairiausias sąjungas su jos draugais ir priešais, dalyvaudami tarp jų kilusiose batalijose.

Mūsų atsiskyrimas ir nutolimas nuo Europos mums leidžia pasirinkti kitokį kelią. Jeigu ir toliau būsime vieninga ir vientisa valstybė, valdoma stiprios vyriausybės, jau greitai nebeturėsime ko bijoti. Tuomet galėsime laikytis tokios politikos, kad kiti imtų gerbti mūsų neutralumą; karingos valstybės, jausdamos nieko iš mūsų nelaimėsiančios, bijos be priežasties mus provokuoti; o mes patys galėsime rinktis arba taiką, arba karą, atsižvelgdami tik į savo interesus ir teisingumą.

Kodėl mes turėtume atsisakyti tokios palankios padėties teikiamų pranašumų? Kodėl turėtume palikti savo dirvonus ir leisti šaknis svetimoje žemėje? Kodėl pagaliau, susiedami savo likimą su kuria nors Europos dalimi, savo taiką ir gerovę turėtume aukoti jos teritorijoje gyvenančių tautų ambicijoms, varžyboms, interesams ir kaprizams?

Mūsų tikrosios politikos esmė — nesudaryti nuolatinės sąjungos su jokia užsienio valstybe; juo labiau kad šiuo metu dar turime galimybių laikytis to principo, bet aš jokiu būdu nesiūlau atsisakyti duotų

---

miršti, kad senatorių mandatas galioja šešerius metus ir kad jie, išrinkti kiekvienos valstijos įstatymų leidėjų, yra dvipakopės rinkimų sistemos rezultatas.

įsipareigojimų. Sąžiningumas visada yra geriausia politika: ši taisyklė, mano nuomone, taikytina tvarkant tiek valstybių, tiek atskirų asmenų reikalus. Tad esu įsitikinęs, jog mums reikia įvykdyti visus jau duotus įsipareigojimus, bet manau, jog nereikalinga ir neprotinga sudaryti naujus. Elkimės visada taip, kad mūsų nuostata būtų gerbiama, ir, susidūrę su pavojais, galėsime kliautis laikinais sąjungininkais".

Anksčiau Washingtonas buvo pasakęs tokią gražią ir teisingą mintį: „Valstybė, kuri leidžiasi užvaldoma meilės arba neapykantos kitai valstybei, tampa savotiška verge. Ji yra arba savo meilės, arba savo neapykantos vergė".

Politinėje veikloje Washingtonas visada vadovavosi tomis mintimis. Jam pavyko išsaugoti krašte taiką, kai visas pasaulis kariavo, ir jis suformulavo lyg ir doktriną, pasak kurios, amerikiečiams niekada nedera kištis į Europos vidaus nesutarimus.

Jeffersonas nuėjo dar toliau — į Amerikos politiką jis įdiegė tokią mintį: „Amerikiečiai niekad neturi prašyti lengvatų iš užsienio valstybių, kad patys nebūtų priversti jų teikti".

Šie du principai, savo įtaigiu teisingumu lengvai suvokiami miniai, labai supaprastino Jungtinių Valstijų užsienio politiką.

Visiškai nesikišdama į Europos reikalus, Sąjunga, galima sakyti, neturi su kuo svarstyti užsienio politikos, nes dar neturi Amerikos žemyne galingų kaimynų. Kadangi veikiau dėl geografinės padėties negu dėl savo valios ji atsiribojo nuo Senojo Pasaulio aistrų, todėl nebereikia nei jų saugotis, nei prie jų derintis. Na, o dėl Naujojo Pasaulio aistrų, — jos dar slypi tolimoje ateityje.

Sąjunga yra laisva nuo ankstesnių įsipareigojimų, tad naudojasi senųjų Europos valstybių patyrimu, nebūdama priversta, kaip šios, mokytis iš praeities pamokų ir taikyti jas dabarčiai; skirtingai nuo Europos valstybių, jai nereikia prisiimti milžiniško tėvų paveldo — šlovės ir negandų, tautų meilės ir neapykantos sampynų. Laukimas yra Jungtinių Valstijų užsienio politikos nuostata: užuot ką nors darius, verčiau reikia susilaikyti.

Tad sunku numatyti, kaip lanksčiai Amerikos demokratija tvarkys valstybės užsienio reikalus. Tiek jos draugai, tiek jos priešininkai turės vėliau pareikšti savo nuomonę šiuo klausimu.

O aš pasakysiu nesvyruodamas: valstybės užsienio reikalų tvarkymo srityje demokratinė santvarka, man regis, toli gražu neprilyg-

sta kitoms. Remdamasi patyrimu, tradicijomis ir išsimokslinimu, demokratija beveik visada išsiugdo kasdienę praktinę išmintį ir buities smulkmenų bei įvykių nuovoką, vadinamą blaiviu protu. Blaivaus proto pakanka kasdieniam visuomenės gyvenimui; ir kai tauta yra puikiai išsilavinusi, demokratinė laisvė, pritaikyta valstybės vidaus reikalams, duoda daugiau gera, negu demokratinės vyriausybės klaidos galėtų pridaryti bloga. Bet, nagrinėjant tautų santykius, ne visada tai pasitvirtina.

Užsienio politikai nereikia beveik jokių demokratijai būdingų gerų savybių, — priešingai, ji įsakmiai reikalauja išsiugdyti beveik visas tas, kurių jai trūksta. Demokratija paskatina valstybės vidaus išteklių augimą, prisideda prie gerovės kėlimo, ugdo valstybės dvasią, skirtingiems visuomenės sluoksniams skiepija pagarbą įstatymui, — žodžiu, daro visa, kas turi netiesioginę įtaką vienos valstybės pozicijai kitos atžvilgiu. Tačiau demokratija vargiai įstengtų koordinuoti plataus masto darbus, aprėpti detales, prisiimti kokį uždavinį ir atkakliai jį vykdyti, nepaisant jokių kliūčių. Ji vargiai sugebėtų slapčia imtis kokių priemonių ir kantriai laukti rezultato. Tai savybės, kuriomis dažniausiai apdovanotas arba vienas žmogus, arba aristokratija. Tačiau ilgainiui kaip tik tokias savybes nelyginant individas išsiugdo ir tauta, kad galėtų dominuoti.

Priešingai, atkreipę dėmesį į aristokratijai būdingus trūkumus, pamatysite, jog jų įtaka valstybės užsienio politikai beveik nepastebima. Didžiausia aristokratijos blogybe laikoma tai, kad ji dirba ne masių, o vien tik savo naudai. Tačiau užsienio politikos srityje aristokratijos interesai labai retai nesutampa su visos tautos interesais.

Demokratijos polinkis sprendžiant politines problemas vadovautis labiau jausmais negu protu ir ilgai brandintą sumanymą paaukoti akimirksnio aistrai ypač pasireiškė įsiliepsnojus Prancūzų revoliucijai. Tada, kaip ir dabar, nereikėjo daug proto ir išmanymo, kad amerikiečiai suvoktų, jog jiems neverta veltis į karą, kuris krauju užlietų Europą, bet nepridarytų Jungtinėms Valstijoms jokių nuostolių.

Vis dėlto liaudies simpatija Prancūzijai buvo taip karštai reiškiama, jog tiktai nepalenkiamo Washingtono būdo ir tuo metu dar milžiniško jo autoriteto dėka Anglijai nebuvo paskelbtas karas. Negana to, griežtais argumentais grumdamasis su tauriomis, bet nežabotomis bendrapiliečių aistromis, tas didis žmogus vos neprarado vienintelio pelnyto

atpildo — savo tėvynės meilės. Dauguma pasisakė prieš jo politiką; dabar visa tauta jam pritaria [17].

Jeigu Konstitucija ir visuotinis palankumas nebūtų suteikę Washingtonui teisės tvarkyti valstybės užsienio reikalų, be abejo, liaudis būtų padariusi kaip tik tai, ką šiandien ji smerkia.

Beveik visoms tautoms, plačiai nuskambėjusioms pasaulyje, visoms toms, kurios, pradedant romėnais ir baigiant anglais, sumanė, subrandino ir įvykdė didžius darbus, vadovavo aristokratija, todėl nėra ko stebėtis!

Aristokratijos pažiūros ir įsitikinimai yra tvirčiausi pasaulyje. Liaudies mases galima suvedžioti pasinaudojus jų tamsumu arba aistromis; galima iš netyčių užklupus apgauti karalių ir priversti jį atsisakyti savo užmojų; beje, juk karalius — irgi mirtingasis. Tačiau aristokratija yra pernelyg gausi, kad būtų galima ją užklupti iš netyčių, ir visiškai negausi, kad lengvai pasiduotų beprotiškoms aistroms. Aristokratija — tai lyg tvirtas, apsišvietęs žmogus, ji nemirtinga.

---

[17] Žr. Marshall. *Life of Washington*, t. 5, p. 314: „Esant tokiai vyriausybei kaip Jungtinėse Valstijose, pirmasis pareigūnas, kad ir koks būtų nepalenkiamas, negali ilgai priešintis visuomenės nuomonės spaudimui, o tada viršų lyg ir ėmė nuomonė, reikalaujanti karo. Ir iš tikrųjų, tuo metu vykstant Kongreso sesijai, buvo pastebėta, jog Washingtonas prarado daugumą Atstovų Rūmuose". Beje, kalbos ir išpuoliai prieš jį buvo žiaurūs; viename politiniame susirinkime nepabūgta jį netiesiogiai palyginti su išdaviku Arnoldu (p. 265). Marshallas dar sako: „Opozicinės partijos nariai pareiškė, jog administracijos šalininkai sudarę aristokratų frakciją, parsidavusią Anglijai ir trokštančią restauruoti monarchiją, vadinasi, esą Prancūzijos priešai; tos frakcijos nariai esą lyg ir kilmingieji, kurie vietoj titulų banke turį akcijų ir taip biją kokių nors priemonių, galinčių turėti įtakos jų kapitalo vertei, jog nepaisą jokių įžeidimų, į kuriuos atsakyti reikalaują tautos garbė ir interesai" (p. 355).

VI SKYRIUS

Tikrieji pranašumai, kurių demokratinis valdymas teikia amerikiečių visuomenei

Prieš pradėdamas šį skyrių, manau, jog reikia priminti skaitytojams tai, apie ką jau ne kartą esu kalbėjęs knygoje.

Jungtinių Valstijų politinė sandara — tai, man regis, viena demokratijos valdymo formų, tad ir amerikiečių institucijų nelaikau vienintelėmis arba geriausiai tinkamomis demokratinei tautai.

Rodydamas, kiek naudos gauna amerikiečiai iš demokratinės santvarkos, aš anaiptol nelinkęs sakyti ar manyti, kad tokių pranašumų galima pasiekti tik leidžiant tokius pat įstatymus.

Bendroji įstatymų tendencija, valdant amerikinei demokratijai, ir jų vykdytojų instinktai

Demokratijos ydos iškart krinta į akis. — Jos pranašumai pastebimi tik ilgainiui. — Amerikinė demokratija dažnai nepaslanki, tačiau bendras įstatymų kryptingumas yra naudingas. — Valstybės tarnautojai amerikinės demokratijos sąlygomis neturi kokių nors pastovių interesų, kurie skirtųsi nuo daugumos interesų. — Kas iš to išeina.

Demokratinės santvarkos ydas ir blogybes nesunku pastebėti; galima jas įrodyti akivaizdžiais faktais, o jos išganinga įtaka veikia nejučiomis ir, galima sakyti, paslaptingai. Jos trūkumai kaipmat krinta į akis, o privalumai atsiskleidžia tik ilgainiui.

Amerikinės demokratijos įstatymai dažniausiai netobuli arba pilni trūkumų; kartais jie pažeidžia įgytas teises arba sankcionuoja pavojingas teises; kad ir kokie jie būtų geri, dažnas jų kaitaliojimas vis tiek yra didelė blogybė. Tai pastebima iš pirmo žvilgsnio.

Tad kodėl Amerikos respublikos gyvuoja ir klesti?

Reikia gerai skirti įstatymų tikslą ir priemones tam tikslui pasiekti, jų absoliutų ir santykinį gerumą.

Aš manau, jog įstatymų leidėjo tikslas — daugumos sąskaita sudaryti palankias sąlygas mažumos interesams; jie imasi tokių priemonių, kad gautų geidžiamą rezultatą per trumpiausią laiką ir mažiausiomis sąnaudomis. Įstatymas bus gerai surašytas, bet jo tikslas bus blogas; ir kuo jis bus veiksmingesnis, tuo bus pavojingesnis.

Apskritai demokratijos įstatymai sudaro palankiausias sąlygas daugumai, nes atsiranda iš visų piliečių daugumos, kuri gali klysti, bet negali turėti sau priešingų interesų.

Aristokratijos įstatymai, atvirkščiai, palaiko mažumos norą monopolizuoti turtą ir valdžią, nes aristokratija apskritai visada būna mažuma.

Taigi galima pasakyti, jog įstatymų leidybos srityje demokratijos vaidmuo yra naudingesnis žmonijai negu aristokratijos.

Bet čia ir baigiasi jos pranašumai.

Aristokratija nepalyginamai geriau išmano įstatymų leidybą negu demokratija. Puikiai mokėdama tvardytis, ji niekad nepasiduoda akimirkos impulsams; ji kuria ilgalaikius planus ir moka juos brandinti, iki susiklosto palankios aplinkybės jiems įgyvendinti. Aristokratija veikia išmaningai; ji žino, kaip reikia tam tikru metu nukreipti į vieną tikslą visų įstatymų sukauptą galią.

Demokratija elgiasi priešingai; jos įstatymai beveik visada netobuli arba išleidžiami ne laiku.

Tad demokratija naudojasi kur kas netobulesnėmis priemonėmis negu aristokratija; dažnai ji nejučia veikia savo nenaudai, tačiau siekia daug naudingesnio tikslo.

Įsivaizduokite visuomenę, kurios sandara taip susiklosčiusi, kad jai nekenkia blogų įstatymų laikinas poveikis ir ji gali nesužlugdoma laukti įstatymų *kryptingumo* rezultatų, ir jūs suvoksite, jog demokratinė santvarka, kad ir turėdama trūkumų, vienintelė gali sudaryti palankias sąlygas tos visuomenės klestėjimui.

Kaip tik tai ir vyksta Jungtinėse Valstijose; čia kartoju, ką esu jau sakęs kitur: didžiausias amerikiečių pranašumas yra tas, kad jie gali daryti pataisomas klaidas.

Kai ką panašaus pasakysiu ir apie valstybės tarnautojus.

Nesunku pastebėti, jog amerikinė demokratija dažnai klysta rinkdamasi žmones, kuriems patiki valdžią, bet sunku pasakyti, kodėl, jiems valdant, valstybė klesti.

Pirmiausia įsidėmėkime, jog demokratinėje valstybėje valdantieji ne tokie sąžiningi ir gabūs, o valdiniai — labiau išprusę ir gyvybingesni.

Demokratinėse šalyse liaudis, amžinai susirūpinusi savo reikalais ir atšiauriai ginanti savo teises, neleidžia savo atstovams nukrypti nuo jos interesais remiantis nubrėžtos generalinės linijos.

Įsidėmėkite ir tai, jog demokratinis pareigūnas, blogiau nei kuris kitas naudodamasis valdžia, paprastai trumpiau būna prie jos vairo.

Yra ir bendresnio pobūdžio priežastis.

Be abejo, tautoms svarbu, kad jų valdytojai būtų dori ir talentingi, bet, ko gero, joms dar svarbiau, kad valdytojai neturėtų valdiniams priešingų interesų, nes tuo atveju dorybės galėtų būti beveik nereikalingos, o gabumai — pražūtingi.

Kaip sakiau, svarbu, kad valdantieji neturėtų skirtingų ar priešingų interesų negu valdinių dauguma; tačiau nereikia norėti, kad visų interesai visiškai sutaptų. Tai kol kas neįmanomas dalykas.

Ligi šiol dar nėra tokios politinės santvarkos, kuri būtų vienodai palanki visų visuomenės sluoksnių klestėjimui ir gerovei. Tie sluoksniai susiformavo kaip įvairios tautos vienos tautos sudėtyje, ir patirtis parodė, jog beveik taip pat pavojinga vienam kuriam jų visiškai patikėti rūpintis kitų likimu, kaip vieną tautą padaryti kitos tautos arbitru. Valdant vien turtingiesiems, visada gresia pavojus vargšų interesams, o prie valdžios vairo atsidūrus vargšams, kyla didelė grėsmė turtuolių interesams. Tad kokį pranašumą turi demokratija? Tikrasis demokratijos pranašumas yra ne tas, kad ji, kaip sakoma, sudaro palankias sąlygas visų klestėjimui, bet kad ji tik tarnauja daugumos gerovei.

Jungtinėse Valstijose įpareigotieji tvarkyti valstybės reikalus dažnai nei sugebėjimais, nei dorumu neprilygsta žmonėms, kuriuos keltų į valdžią aristokratija, bet jų interesai sutampa su daugumos bendrapiliečių interesais. Jie gali dažnai netesėti žodžio, pridaryti didelių klaidų, bet niekada nuosekliai nesilaiko daugumai priešiškos pozicijos; jie niekada negalėtų pastūmėti vyriausybės į kokią išskirtinę ir pavojingą padėtį.

Demokratinėje santvarkoje blogas kokio pareigūno valdymas yra, beje, paskiras faktas, turintis įtakos tik trumpu to valdymo laikotarpiu.

Korupcija ir nekompetencija — tai ne bendri interesai, kurie galėtų susieti žmones ilgesniam laikui.

Korumpuotas arba nekompetentingas pareigūnas nesistengs derinti veiksmų su kitu pareigūnu tik todėl, jog pastarasis toks pat korumpuotas ir nekompetentingas, ir tiedu žmonės niekada nedirbs ranka rankon, idant tarp jų palikuonių klestėtų korupcija ir nekompetencija. Priešingai, vieno jų grobuoniškumas ir suktybės padės demaskuoti kitą. Demokratinėse šalyse pareigūnų ydos apskritai yra asmeninio pobūdžio.

O valdant aristokratijai, jos pareigūnai turi luominio pobūdžio interesų, kurie kartais sutampa su daugumos interesais, bet dažniausiai nuo jų skiriasi. Tie interesai susieja juos ilgam laikui, skatina vienytis ir sutartinai siekti tikslo, kuris ne visada žada laimę daugumai; jie susieja ne tik valdančiuosius, bet ir pritraukia didelę dalį valdinių, nes daugelis piliečių, nors ir neturėdami tarnybos, priklauso aristokratijai.

Todėl aristokratinį pareigūną nuolat remia ir visuomenė, ir vyriausybė.

Bendras tikslas, valdant aristokratijai, sieja pareigūnus su dalimi amžininkų, bet jiems artimi ir būsimųjų kartų interesai, kuriems jie, galima sakyti, įsipareigoja tarnauti. Taigi aristokratiniai pareigūnai dirba ir ateities, ir dabarties labui. To paties tikslo siekti juos skatina tiek valdinių, tiek jų pačių ir, beveik galėčiau pasakyti, tiek jų palikuonių aistros ir jausmai.

Argi įmanoma tam nepasiduoti? Todėl, valdant aristokratijai, dažnai matome, kaip luominiai interesai pavergia dar nesugadintus žmones ir taip juos paveikia, kad jie nejučiomis ima paisyti tik jų, be to, jie daro viską, kad aprūpintų savo įpėdinius.

Nežinau, ar kada kur nors yra buvusi tokia liberali aristokratija kaip kad Anglijoje, kuri šalies vyriausybei vieną po kito davė tiek garbingų ir apsišvietusių žmonių.

Šiaip ar taip, nesunku pastebėti, jog Anglijos įstatymų leidėjai vargšo gerovę galop dažniausiai paaukodavo turtuolio gerovės labui, o daugumos teises — kelių asmenų privilegijų labui; todėl šių dienų Anglija ir yra gyvenimo kraštutinumų šalis: skurdo čia beveik tiek pat, kiek galybės ir šlovės.

Jungtinėse Valstijose, kur valstybės tarnautojai neteikia pirmenybės klasiniams interesams, nenutrūkstama vyriausybės darbo eiga

duoda naudos, nors valdantieji dažnai nekompetentingi, o kartais net verti paniekos.

Taigi demokratinėms įstaigoms būdinga neperprantama tendencija, kurios skatinami žmonės, nors ir turintys ydų arba darantys klaidų, vis dėlto prisideda prie visuotinės gerovės kėlimo, o aristokratinėse institucijose taip pat kartais dedasi nesuvokiami dalykai, kurių veikiami talentingi ir dori žmonės nugramzdina kitus į dar didesnį skurdą ir kančias. Taip jau atsitinka, jog aristokratinėse valstybėse valdžios žmonės daro bloga, patys to nenorėdami, o demokratinėse jie daro gera, apie tai net negalvodami.

Apie viešąją nuomonę Jungtinėse Valstijose

Instinktyvi tėvynės meilė. — Sąmoningas patriotizmas. — Kuo skiriasi tokia dvejopa meilė. — Kodėl tautos turi visomis išgalėmis siekti sąmoningo patriotizmo, kai išblėsta tėvynės meilė. — Amerikiečių pastangos siekti patriotizmo. — Paskiro žmogaus interesai glaudžiai susiję su krašto interesais.

Esama tėvynės meilės, kurios šaltinis — instinktyvus, nesavanaudiškas, nenusakomas jausmas, žmogaus širdį siejantis su gimtine. Ta instinktyvi meilė susipynusi su prieraišumu seniesiems papročiams, su pagarba proseneliams ir praeities prisiminimais; žmonės myli savo kraštą kaip gimtuosius namus. Jiems brangi čia tvyranti ramybė; jie ištikimai laikosi čia susiklosčiusių širdžiai malonių papročių; jie prisirišę prie tėvynės žadinamų prisiminimų ir net mielai paklūsta vyriausybei. Dažnai tėvynės meilę dar sustiprina karštas tikėjimas, ir tada ji daro stebuklus. Beje, pati tėvynės meilė — tarsi religijos atmaina: jos kupinas žmogus neprotauja, jis tiki, jaučia, veikia. Esama tautų, tarytum suasmeninusių tėvynę, jos simboliu pavertusių valdovą. Jos nukreipė į jį dalį patriotinių jausmų; jos didžiuojasi jo pergalėmis ir galybe. Senosios monarchijos laikais prancūzai kartais kone džiaugdavosi nežaboto monarcho savivale, išdidžiai sakydami: „Mus valdo galingiausias pasaulio karalius“.

Kaip visi instinktyvūs jausmai, toji tėvynės meilė įkvepia didiems, bet trumpalaikiams užmojams, o ne nuolatinėms pastangoms. Išgelbėjusi krizės ištiktą valstybę, ji dažnai leidžia jai nykti taikos metais.

Instinktyvią tėvynės meilę matome viešpataujant tada, kai tautos dar labai prisirišusios prie savo papročių, kai tebėra tvirtas jų tikėjimas, kai visuomenė taikiai laikosi senosios tvarkos, kurios teisėtumo niekas neginčija.

Bet esama kitokios meilės, racionalesnės, gal ne tokios taurios, ne tokios karštos, bet vaisingesnės ir patvaresnės; ji gimsta drauge su išprusimu, ugdoma padedant įstatymams, stiprėja naudojantis teisėmis ir galiausiai susilieja su asmeniniais interesais. Žmogus supranta, kokią įtaką jo gerovei turi krašto gerovė, žino, jog įstatymas leidžia jam prisidėti prie tos gerovės kėlimo, ir ima rūpintis krašto klestėjimu, iš pradžių kaip sau naudingu dalyku, o vėliau kaip savo darbo vaisiumi.

Bet kartais tautų gyvenime stoja toks metas, kai senieji papročiai keičiasi, kai sugriaunamos tradicijos, pakertamas tikėjimas, išblėsta prisiminimų šlovė ir kai švietimas dar nėra pasiekęs deramo lygio, o politinės teisės apribotos arba menkai teginamos. Tuomet žmonėms tėvynės sąvoka ima atrodyti blausi ir miglota; tėvynės jie nesieja nei su teritorija, kuri jiems tampa tarsi negyvąja žeme, nei su prosenių tradicijomis, į kurias jie jau ėmė žvelgti kaip į jungą, nei su tikėjimu, kuris kelia jiems tiek abejonių, nei su įstatymais, prie kurių rengimo jie neprisideda, nei su įstatymų leidėjais, kurių bijo ir kuriuos niekina. Jie niekur jos nebeįžvelgia, praranda jos vaizdinį, visus bruožus, kuriuos ji buvo įkūnijusi, ir užsisklendžia ankštame nykaus egoizmo kiaute. Žmonės nusikrato prietarų, bet nepripažįsta ir proto galios; jie nebeturi nei instinktyvaus monarchijos patriotizmo, nei racionalios meilės respublikai, bet yra tarsi pusiaukelėje tarp tų dviejų jausmų, apnikti sumaišties ir negandų.

Ką daryti tokiu atveju? Trauktis. Tačiau tautos nebesusigrąžina savo jaunystės jausmų, kaip ir žmonės — nekaltų kūdikystės pomėgių; jie gali jų ilgėtis, bet nebegali atgaivinti. Kadangi beatodairiška tėvynės meilė išblėsta ir nebeatgyja, reikia eiti pirmyn ir skubiai daryti viską, kad tauta pagaliau suvoktų, jog krašto interesai — tai jos asmeniniai interesai.

Aš anaiptol nesakau, jog, siekiant to tikslo, būtinai reikia iškart visiems žmonėms garantuoti politines teises, bet tvirtinu, kad veiksmingiausias, o gal ir vienintelis būdas žmones sudominti tėvynės likimu — sudaryti sąlygas jiems dalyvauti šalies valdyme. Mūsų laikais pilietinė dvasia, man regis, yra neatsiejama nuo galimybės naudotis politi-

nėmis teisėmis, ir priklausomai nuo tų teisių plėtimo ar siaurinimo Europoje daugės arba mažės tikrų piliečių.

Kodėl taip yra, kad Jungtinėse Valstijose, kur žmonės tik vakar atvyko ir apsigyveno, kur jie neatsivežė nei tradicijų, nei prisiminimų, kur jie pirmąsyk susitiko ir dar nepažįsta vienas kito, kur vargu ar gali gyvuoti tėvynės meilė, — kodėl taip yra, jog bendruomenės, kantono, visos valstijos interesai kiekvienam rūpi kaip savo paties reikalai. Todėl, kad kiekvienas žmogus pagal savo išgales aktyviai prisideda prie visuomenės valdymo.

Liaudis Jungtinėse Valstijose suvokė tokią paprastą ir vis dėlto taip sunkiai jai prieinamą tiesą, kad kiekvieno laimė priklauso nuo visuotinės gerovės. Be to, žmonės įprato žiūrėti į tą gerovę kaip į savo darbo vaisių. Supratę, kad valstybės klestėjimas — tai ir jų klestėjimas, jie dirba valstybės labui ne tik iš pareigos ar išdidumo skatinami, bet, drįsčiau pasakyti, ir iš gobšumo.

Norint įsitikinti, jog sakau tiesą, nebūtina studijuoti nei Amerikos institucijų, nei istorijos, — tai gana vaizdžiai atspindi papročiai. Dalyvaudamas visur, kur kas nors vyksta ar daroma jo krašte, amerikietis nusiteikęs karštai ginti visa, kas čia kritikuojama, nes kritika nukreipta ne tik prieš jo šalį, bet ir prieš jį patį; tad nacionalinis išdidumas, kaip matome, pasireiškia visokiomis gudrybėmis, priemonėmis ir netgi vaikiškais žmogaus tuštybės protrūkiais.

Niekas taip nevargina bendraujant su amerikiečiais kaip tas nepakenčiamas jų patriotizmas. Svetimšalis mielai sutiktų pagirti daugybę dalykų, matytų krašte, bet pageidautų ir kai ką pakritikuoti, deja, tai jam griežtai draudžiama.

Taigi Amerika yra laisvės šalis, kur, saugodamasis ką nors įžeisti, svetimšalis negali laisvai kalbėti nei apie žmones, nei apie valstybę, nei apie valdinius, nei apie valdančiuosius, nei apie valstybinius reikalus, nei apie privačių asmenų ketinimus, — žodžiu, negali kalbėti apie nieką, išskyrus klimatą ir žemę, bet ir tada amerikiečiai pasirengę ginti ir viena, ir kita, lyg ir tai būtų sukūrę savo rankomis.

Mūsų laikais reikia mokėti apsispręsti ir drįsti pasirinkti arba visuotinį patriotizmą, arba mažumos valdžią, nes neįmanoma suderinti patriotizmo teikiamos socialinės galios ir veiklumo su ramybės garantijomis, kurių kai kada duoda mažumos valdžia.

APIE TEISIŲ SUPRATIMĄ JUNGTINĖSE VALSTIJOSE

Teisių sąvoka būdinga kiekvienai didelei tautai. — Kaip galima tautai įteigti teisių sąvoką. — Pagarba teisėms Jungtinėse Valstijose. — Tos pagarbos šaltinis.

Po bendro pobūdžio dorybės sąvokos, mano nuomone, gražiausia yra teisių sąvoka, ar veikiau tiedvi sąvokos, susiliejusios į vieną. Teisių sąvoka — tai ne kas kita kaip dorybės sąvoka, įdiegta politikos pasaulyje.

Suvokdami savo teises, žmonės suvokia ir kas yra nežabota laisvė bei tironija. Tad kiekvienas gali būti nepriklausomas nesipūsdamas ir nuolankus nesižemindamas. Paklusdamas smurtui, žmogus pasiduoda ir nusižemina, bet paklusdamas vadovavimo teisei, kurią pripažįsta kitam, į save panašiam, jis net pranoksta tą, kuris jam vadovauja. Nedoras žmogus negali būti didis; negali būti didi ir tauta, negerbianti teisių; galima sakyti, jog tokiu atveju nėra nė visuomenės, nes argi galima visuomene laikyti sambūrį protingų būtybių, kurias vienija tik jėga?

Man kyla klausimas, kaip šiuolaikiniams žmonėms galima įteigti teisių sąvoką, kad ji, taip sakant, įsišaknytų jų sąmonėje, ir matau tik vieną išeitį — reikia leisti jiems ramiai naudotis tam tikromis teisėmis. Taip daro vaikai, kurie yra tokie pat žmonės, tik neturi jėgos ir patirties. Vos tik vaikas pradeda judėti tarp aplinkinių daiktų, instinktas skatina jį stverti viską, kas pakliūva po ranka, jis nesuvokia, kas tai yra svetima nuosavybė ir kad ji apskritai egzistuoja, tačiau, pamažu suprasdamas daiktų vertę ir tai, jog jų galima netekti, jis darosi apdairesnis ir galop išmoksta gerbti svetima, idant kiti gerbtų tai, kas priklauso jam.

Kaip vaikas išmoksta elgtis su žaislais, taip suaugęs žmogus vėliau elgiasi su jam priklausančiais daiktais. Kodėl Amerikoje, tobuliausios demokratijos šalyje, negirdėti skundų dėl nuosavybės, kaip dažnai pasitaiko Europoje? Ar būtina atsakyti? Todėl, kad Amerikoje nėra proletarų. Kiekvienas, turėdamas ginti savo turtą, iš principo pripažįsta nuosavybės teisę.

Taip pat yra ir politikos pasaulyje. Amerikoje paprastas žmogus suvokia politinių teisių svarbą, nes pats jomis naudojasi; jis nepažeidžia

17.-802

kito žmogaus teisių, nenorėdamas, kad būtų pažeidžiamos jo teisės. Europoje toks pat žmogus nepripažįsta net aukščiausiosios valdžios, o amerikietis nemurmėdamas paklūsta kiekvieno pareigūno valdžiai.

Tą tiesą patvirtina net menkiausios tautų gyvenimo detalės. Prancūzijoje nedaug tėra pramogų, skirtų vien tik aukštiesiems visuomenės sluoksniams; vargšas įleidžiamas visur, kur vaikščioja turtuoliai; todėl, kaip matome, visur jis padoriai elgiasi ir tausoja viską, kas skirta pramogoms, kuriose jis dalyvauja. Anglijoje, kur malonumai, kaip ir valdžia, yra turtingųjų privilegija, skundžiamasi, jog vargšas, slapčia įsivogęs į turtuoliams skirtas pramogų vietas, pridaro keisčiausių eibių. Ko gi čia stebėtis? Juk buvo pasistengta, kad jis neturėtų ko prarasti.

Demokratinė santvarka įteigia supratimą apie politines teises visiems savo piliečiams, kaip ir turtų pasidalijimas kad daro prieinamą kiekvienam žmogui nuosavybės teisės sąvoką. Tai, mano galva, vienas didžiausių jos nuopelnų.

Nesakau, jog labai lengva visus žmones išmokyti naudotis politinėmis teisėmis; tik sakau, jog, esant tokioms galimybėms, rezultatai būna akivaizdūs.

Ir dar pridursiu: šis šimtmetis yra pats tinkamiausias, kad būtų bandoma tai padaryti.

Argi nejaučiate, jog religija praranda savo galią ir dingsta dieviškoji teisių sąvoka? Argi nematote, jog keičiasi papročiai, o drauge su jais nyksta dorovinė teisių sąvoka?

Argi nepastebite, jog visur įsitikinimus išstumia išprotavimai, o jausmus — išskaičiavimai? Jeigu toje visuotinėje griūtyje jums nepavyksta teisių sąvokos susieti su asmenine nauda, vieninteliu nepajudinamu dalyku žmogaus širdyje, nelieka nieko, kas dar galėtų valdyti pasaulį, išskyrus baimę?

Taigi, kai man sakoma, jog įstatymai yra silpni, o valdiniai maištingi, jog aistros verda, o dorybės bejėgės, ir kad tokiomis aplinkybėmis nevalia nė pagalvoti apie demokratijos teisių didinimą, aš atsakau, kad kaip tik dėl to, mano nuomone, ir reikia apie tai galvoti; man rodos, vyriausybės tuo iš tiesų labiau suinteresuotos negu visuomenė, nes vyriausybės žlunga, o visuomenė negali išmirti. Beje, čia anaiptol nenoriu remtis Amerikos pavyzdžiu.

Amerikoje liaudis gavo politines teises tuo metu, kai jai buvo sunku jomis piktnaudžiauti, nes piliečių buvo nedaug, o papročiai dar la-

bai paprasti. Daugėjant gyventojų, amerikiečiai, galima sakyti, nepadidino demokratijos įgaliojimų, tik veikiau praplėtė jų taikymo sritį.

Nėra abejonės, jog tuo metu, kai politinės teisės suteikiamos tautai, ligi tol jų neturėjusiai, prasideda krizė, dažnai neišvengiama, bet visada labai grėsminga.

Vaikas gali kam nors atimti gyvybę, nes nežino jos kainos; jis gali pasisavinti svetimą daiktą, nes dar nesupranta, kad kitas gali pasigviešti ir jo nuosavybę. Liaudies žmogus, gaudamas politines teises, patenka į tokią pat padėtį tų teisių atžvilgiu, į kokią patenka vaikas susidūręs su gamta, išoriniu pasauliu, ir tokiam atvejui galima pritaikyti garsų posakį: *Homo puer robustus* (žmogus suaugęs vaikas).

Šitai atsiskleidžia ir Amerikoje. Tose valstijose, kur piliečiai nuo seno naudojasi savo teisėmis, jie moka geriausiai jomis naudotis.

Viena aišku: didžiausių stebuklų daro menas būti laisvam, bet nėra nieko sunkesnio, kaip mokytis laisvės. Visai kas kita yra despotizmas. Jis dažnai pasireiškia kaip visų iškentėtų blogybių taisytojas, pagrįstų teisių ramstis, engiamųjų globėjas ir tvarkos sergėtojas. Tautos užminga apsalusios nuo jo sukurtos laikinos gerovės, o kai pabunda — pasijunta vargdienės. Laisvė, priešingai, paprastai gimsta šėlstant audroms, sunkiai įsiviešpatauja siaučiant pilietiniams nesutarimams, ir tik tada, kai ji pasensta, galima paragauti jos gerovės vaisių.

Apie pagarbą įstatymams Jungtinėse Valstijose

Amerikiečiai gerbia įstatymus. — Įstatymams jie jaučia tėvo meilę. — Kiekvienas asmeniškai suinteresuotas didinti įstatymo galią.

Ne visad įmanoma paveikti tautą, kad ji tiesiogiai arba netiesiogiai dalyvautų rengiant kokį įstatymą, tačiau neginčytina, kad, jei šitai pasiseka, įstatymas įgyja didelį svorį. Toji liaudiška įstatymų kilmė dažnai kenkia jų išmintingumui ir patikimumui, bet suteikia jiems nepaprastos galios.

Visos tautos išreikšta valia turi nuostabią jėgą. Jai prasiveržus, net ir tie, kurie norėtų prieš ją kovoti, pasijunta bejėgiai.

Šitai puikiai žino partijos.

Todėl jos stengiasi, kur tik gali, užginčyti daugumos nuomonę. Kai joms pritrūksta rinkėjų daugumos, jos ieško šalininkų tarp susilaikiusiųjų, o kai ir ten nieko nelaimi, randa daugumą tarp tų, kurie neturi balsavimo teisės.

Jungtinėse Valstijose visi, išskyrus vergus, tarnus ir bendruomenių išlaikomus pavargėlius, turi balsavimo teisę ir netiesiogiai dalyvauja rengiant įstatymus. Tie, kurie nori grumtis su įstatymais, turi atvirai daryti vieną iš dviejų dalykų: arba stengtis pakeisti tautos nuomonę, arba paminti jos valią.

Prie tos pirmosios priežasties pridurkime dar vieną, svaresnę ir veikiančią tiesiogiai: Jungtinėse Valstijose kiekvienas yra asmeniškai suinteresuotas, kad visi laikytųsi įstatymų, nes tasai, kuris šiandien nepriklauso daugumai, rytoj tikriausiai bus jos gretose ir, šiandien gerbdamas įstatymų leidėjų valią, netrukus turės progos pareikalauti, kad būtų gerbiama jo valia. Kad ir koks netinkamas būtų įstatymas, Jungtinių Valstijų gyventojas be vargo jam paklūsta, laikydamas jį ne vien daugumos, bet ir savo darbo vaisiumi; jis žiūri į įstatymą kaip į sutartį, o į save — kaip į vieną tos sutarties šalių.

Taigi Jungtinėse Valstijose nepamatysime gausios ir visada šurmulingos minios, kuri, laikydama įstatymą amžinu priešu, bailiai ir įtariai į jį dėbčiotų. Priešingai, neįmanoma nepastebėti, jog visi visuomenės sluoksniai labai pasitiki šalies įstatymų leidyba ir puoselėja jai kone tėvišką meilę.

Sakydamas *visi sluoksniai* klystu. Amerikoje europinė valdžios hierarchijos piramidė yra apversta, turtuoliai užima tokią pat padėtį kaip vargšai Europoje; beje, turtingieji dažniausiai ir nepasitiki įstatymais. Jau esu sakęs: demokratinės santvarkos tikrasis pranašumas yra tas, kad ji gina ne visų interesus, kaip kartais tvirtinama, bet tiktai daugumos interesus. Jungtinėse Valstijose, valdant vargšui, turtuoliai visada būgštauja, kad jis nepanaudotų prieš juos savo valdžios.

Tokia turtuolių nuostata gali sukelti tylų nepasitenkinimą, bet jis stipriau nesukrečia visuomenės pagrindų, nes ta pati priežastis, dėl kurios turtuolis nepasikliauja įstatymų leidėju, neleidžia jam prieštarauti jau priimtiems įstatymams. Jis nedalyvauja įstatymų leidyboje todėl, kad yra turtingas, nedrįsta tiems įstatymams nusižengti dėl tos pačios priežasties. Civilizuotuose kraštuose paprastai maištauja tik tie, kurie neturi ko prarasti. Tad jei demokratiniai įstatymai ne visada verti pa-

garbos, jie beveik visada gerbiami, nes tie, kurie pažeidžia įstatymus, negali nesilaikyti tų įstatymų, kuriuos patys priėmė ir kuriais patys naudojasi, o piliečiai, galintys turėti paskatų juos pažeisti tiek dėl charakterio, tiek dėl savo padėties visuomenėje, yra priversti paklusti įstatymų leidėjo valiai. Beje, Amerikos liaudis klauso įstatymų ne tik todėl, kad pati juos priima, bet ir todėl, kad gali pakeisti, jeigu šie ima jai kenkti; tad ji nusilenkia įstatymui pirmiausia kaip savo pačios prisiimtai blogybei ir, antra, kaip laikinai blogybei.

VEIKLA, APIMANTI VISAS JUNGTINIŲ VALSTIJŲ POLITINES STRUKTŪRAS; JOS ĮTAKA VISUOMENEI

Daug sunkiau suvokti politinę veiklą, kunkuliuojančią Jungtinėse Valstijose, negu ten viešpataujančią laisvę ir lygybę. — Be perstojo vykstanti įstatymų leidybos organų veikla — tai tik visuotinės veiklos epizodas, jos tęsinys. — Amerikiečiui negana rūpintis tik savo reikalais. — Politinė veikla daro įtaką visuomenės gyvenimui. — Ši priežastis iš dalies sąlygoja pramonės vystymąsi Amerikoje. — Pranašumai, kurių visuomenei netiesiogiai teikia demokratinis valdymas.

Iš laisvos šalies atvykus į nelaisvą, apstulbina neįprastas reginys: ten visur jautei veiklą ir judėjimą, čia viskas atrodo ramu ir sustingę. Pirmoje šalyje siekiama tobulėjimo ir pažangos, antrojoje visuomenė, tarytum jau apsirūpinusi visomis gėrybėmis, tik geidžia ramiai jomis mėgautis. Šiaip ar taip, šalis, energingai siekianti laimės, paprastai yra turtingesnė ir labiau klestinti negu toji, kuri, regis, tokia patenkinta savo likimu. Stebint vieną ir kitą, sunku suvokti, kodėl tiek daug naujų poreikių kasdien atsiranda pirmojoje, o antroji jų beveik visai neturi.

Ši pastaba tinka laisvoms šalims, išsaugojusioms monarchiją, ir toms, kur viešpatauja aristokratija, juo labiau ji tinka demokratinėms respublikoms. Ten visuomenės padėtį stengiasi pagerinti ne dalis tautos; tuo rūpinasi visa tauta. Ji stengiasi patenkinti ne vieno kurio visuomenės sluoksnio, bet išsyk visų sluoksnių poreikius ir norus.

Nėra neįmanoma suvokti, kokia beribe laisve naudojasi amerikiečiai; galima suprasti ir jų nepaprastą lygybę; bet tas, kas nėra regėjęs

savo akimis, niekada neįstengs įsivaizduoti politinės veiklos, verdančios Jungtinėse Valstijose.

Vos tik atsidūręs Amerikos žemėje, iškart pakliūvate į kunkuliuojantį verpetą; iš visų pusių sklinda ūžesys; tūkstančiai balsų vienu metu dirgina jūsų klausą: kiekvienas jų byloja apie kokius nors socialinius poreikius. Aplink jus viskas juda, kruta; čia kvartalo gyventojai susirinko pasitarti, ar reikia statyti bažnyčią; ten jau renka savo atstovą; tolėliau kantono deputatai skuba į miestą apsvarstyti kažkokių vietinės reikšmės projektų; kitur kaimo ūkininkai, atidėję savo žemės darbus, tariasi dėl kelio tiesimo ar mokyklos statybos. Vieni piliečiai renkasi pareikšti, kad nepritaria vyriausybės politikai, kiti, priešingai, buriasi norėdami paskelbti savo krašto tėvais žmones, užimančius aukštas pareigas. O štai dar vienas būrelis, girtuokliavimą laikantis pagrindiniu valstybės blogybių šaltiniu, iškilmingai pasižadėjo rodyti saikingumo ir blaivystės pavyzdį[1].

Be atvangos vykstanti aktyvi Jungtinių Valstijų įstatymų leidybos organų veikla — tai tik epizodas, tąsa visuotinės veiklos, prasidedančios žemiausiuose liaudies sluoksniuose ir ilgainiui apimančios visus kitus piliečių sluoksnius.

Niekas nesugebėtų taip stropiai darbuotis savo laimės dėlei.

Sunku apsakyti, kokią vietą amerikiečių gyvenime užima politika. Kištis į visuomenės valdymą ir apie jį kalbėti — amerikiečiui svarbiausias dalykas ir, galima sakyti, vienintelis malonumas. Tai pastebima menkiausiose gyvenimo smulkmenose; moterys, ir tos dažnai eina į viešus susirinkimus ir, klausydamosi politinių kalbų, pailsi nuo namų rūpesčių. Klubai joms iš dalies atstoja reginius. Amerikietis nemoka kalbėtis, jis ginčijasi; jis ne šneka, bet samprotauja. Jis kalba su jumis, lyg kreipdamasis į susirinkimą, o įsikarščiavęs savo pašnekovui ima sakyti: „Ponai!“

Kai kurių šalių gyventojai jaučia pasidygėjimą politinėmis teisėmis, kurias suteikia įstatymas; jiems atrodo, kad, rūpindamiesi bendrais interesais, jie tik tuščiai gaišta laiką, ir mieliau užsidaro ankštame egoizmo kiaute.

---

[1] Saikingumo ir blaivybės draugijų nariai duoda įžadą negerti alkoholinių gėrimų. Kai lankiausi Jungtinėse Valstijose, tose draugijose jau buvo 270 000 narių; vien Pennsylvanijos valstijoje jų pastangomis alkoholio vartojimas sumažėjo iki 500 000 galonų per metus.

Amerikiečiai, priešingai, manytų, kad iš jų atimta pusė gyvenimo, jeigu būtų priversti rūpintis vien tik savo reikalais; jie pajustų begalinę tuštumą ir pasidarytų neįtikėtinai nelaimingi [2].

Esu įsitikinęs, kad jeigu Amerikoje kada nors įsigalėtų despotizmas, įveikti laisvės išugdytus įpročius jam būtų sunkiau, negu palaužti pačią laisvės meilę.

Tas nuolatinis sambrūzdis, kurį demokratinė santvarka skatina politikos pasaulyje, ilgainiui persimeta į visuomenę. Apskritai gal tai didžiausias demokratinės valdžios pranašumas, ir aš ją liaupsinu labiau dėl to, ką ji verčia daryti, negu dėl to, ką pati daro.

Neginčytina, jog liaudis dažniausiai labai prastai tvarko valstybinius reikalus, bet kai ji imasi tų reikalų, jos akiratis prasiplečia, o protas nusikrato įprastinio rambumo, pasidaro lankstesnis. Liaudies žmogus, pašauktas valdyti visuomenės, ima save gerbti. Kadangi jis atstovauja valdžiai, jam į pagalbą ateina šviesiausi protai. Ir tie, kurie į jį kreipiasi ieškodami paramos, ir tie, kurie įvairiausiais būdais stengiasi jį apgauti, drauge miklina jo protą. Politikos srityje jis prisideda prie svetimų sumanymų vykdymo, ir šitai jį paskatina imtis ko nors savo jėgomis. Jam kasdien nurodinėjama, kaip pagerinti rūpinimąsi bendruomenės nuosavybe, ir jis jaučia kylant norą pasirūpinti tuo, kas jam priklauso. Jis nei doresnis, nei galbūt laimingesnis, bet labiau apsišvietęs ir veiklesnis už savo pirmtakus. Neabejoju, kad demokratinės institucijos, kaip ir geografinė krašto padėtis, be abejonės, yra netiesioginė priežastis, prisidėjusi prie to, jog Jungtinėse Valstijose taip nepaprastai suklestėjo pramonė. Ne įstatymai sudaro tam sąlygas, bet patys žmonės, leisdami įstatymus, prakunta.

Kai demokratijos priešininkai tvirtina, jog vienas žmogus, ką nors įsipareigojęs, padaro geriau negu daugelio valdžia, mano manymu, jie sako tiesą. Vienas žmogus valdo geriau, nuosekliau įgyvendina savo sumanymus negu daugybė žmonių, turint galvoje, jog tiek valdantieji, tie valdiniai vienodai išprusę; vienas žmogus atkaklesnis, nuovokesnis, plačiau aprėpia visumą, atidesnis smulkmenoms, teisin-

---

[2] Toks pat reiškinys buvo pastebėtas Romoje, valdant pirmiesiems cezariams. Pasak Montesquieu, kai kuriuos romėnus apimdavo neviltis, kai po audringos politinės veiklos jiems staiga tekdavo grįžti į privataus gyvenimo ramybę.

giau pasirenka žmones. Tie, kurie visa tai neigia, arba niekados nėra matę demokratinės respublikos, arba daro išvadas, remdamiesi vos keliais pavyzdžiais. Net jeigu vietinių aplinkybių ir žmonių pritarimo remiama demokratija ilgai išsilaiko, ji nepasižymi nuoseklia ir metodiška valdymo sistema. Tai gryna teisybė. Laisve pagrįsta demokratija neįvykdo taip tobulai kiekvieno savo sumanymo, kaip tai daro apsišvietęs despotizmas; dažnai ji atsižada savo užmojų, net neišvydusi rezultatų, arba griebiasi tokių sumanymų, kurie kelia pavojų; tačiau ilgainiui ji nuveikia daugiau negu despotizmas; ji blogiau daro kiekvieną darbą, bet padaro daugiau darbų. Jai viešpataujant, didu ne tai, ką nuveikia valdžia, didžiausi darbai padaromi, jai visai nesikišant. Demokratija neduoda liaudžiai itin sumanios valdžios, bet padaro tai, ko dažnai nesugeba padaryti nė pati kūrybingiausia valdžia: ji pripildo visuomenę nerimastingos veiklos, nepaprastų galių, energijos — viso to, kas įmanoma tik esant demokratijai ir kas daro stebuklus, susiklosčius daugiau ar mažiau palankioms aplinkybėms. Štai patys tikrieji pranašumai!

Šiame šimtmetyje, kai krikščioniškojo pasaulio likimas tartum kybo ant plauko, vieni užsipuola demokratiją kaip priešišką, tolydžio didėjančią galybę; kiti šlovina ją kaip naują dievybę, ateinančią iš nebūties; bet ir vieni, ir kiti tik paviršutiniškai pažįsta neapykantos arba geismo objektą; jie grumiasi tamsoje ir smogia iš netyčių.

Ko jūs tikitės iš visuomenės ir jos valdžios? Reikia išsiaiškinti.

Ar norite sutaurinti žmogaus dvasią, įdiegti jam kilnų požiūrį į šio pasaulio dalykus? Ar norite įkvėpti žmonėms panieką materialinėms gėrybėms? Gal trokštate įdiegti ar puoselėti tvirtas pažiūras ir išugdyti begalinį pasiaukojimą?

Gal jums rūpi sušvelninti žmonių papročius, ištobulinti jų elgesį, prisidėti prie menų suklestėjimo? Gal trokštate poezijos, populiarumo, šlovės?

Gal norite taip paveikti savo tautą, kad ji turėtų nepaprastos įtakos visoms kitoms tautoms? Gal tikite, jog jai skirta atlikti didžius žygdarbius ir, kad ir kokie būtų jos pastangų rezultatai, palikti istorijoje neišdildomą pėdsaką?

Jeigu toks, jūsų nuomone, turėtų būti visuomenės žmonių pagrindinis tikslas, nesirinkite demokratinės valdymo formos: ji tikrai nepadės įgyvendinti jūsų užmojų.

Bet jeigu jums atrodo, kad žmogaus intelektualinė ir moralinė veikla gali būti naudinga norint patenkinti materialaus gyvenimo poreikius ir sukurti gerovę, jeigu, jūsų nuomone, protas žmonėms pravartesnis už genialumą, jeigu jūsų tikslas — ugdyti ne didvyriškas dorybes, bet taikius įpročius, jeigu jūs verčiau renkatės ydas negu nusikaltimus ir jei esate linkę atsisakyti didžių darbų, kad sumažėtų piktadarysčių, jeigu, užuot gyvenę prašmatnioje visuomenėje, jūs sutinkate gyventi klestinčioje visuomenėje, jei pagaliau pagrindinis valdžios uždavinys, jūsų nuomone, ne suteikti visai tautai kuo daugiau galybės ir šlovės, bet užtikrinti kiekvienam visuomenės nariui kuo didesnę gerovę ir apsaugoti jį nuo skurdo, sulyginkite visų piliečių teises ir kurkite demokratinę santvarką.

Bet jeigu nebėra laiko rinktis ir jeigu žmogaus jėgas pranokstanti galia, nepaisydama jūsų norų, neša jus prie vienos tų dviejų valdymo formų, bent pasistenkite gauti iš jos didžiausią naudą, kokią tik ji gali duoti; žinodami tiek jos gerąsias, tiek blogąsias savybes, bandykite sumažinti pastarąsias ir ugdyti pirmąsias.

VII SKYRIUS

Apie daugumos visagalybę ir jos padarinius Jungtinėse Valstijose

Savaiminė daugumos galia demokratinėse šalyse. — Diduma Amerikos konstitucijų dirbtinai padidino tą savaiminę galią. — Kaip? — Priesakai delegatams. — Moralinė daugumos viršenybė. — Įsivaizdavimas, jog ji neklysta. — Pagarba jos teisėms. — Jos galios didėjimas Jungtinėse Valstijose.

Demokratinių valdymo formų esmę sudaro absoliuti daugumos valios viršenybė, nes demokratinėje valstybėje niekas jai negali pasipriešinti.

Daugelis Amerikos konstitucijų net pasistengia dirbtinai padidinti tą savaiminę daugumos galią [1].

Iš visų politinės valdžios organų įstatymų leidžiamoji valdžia linkusi klausyti daugumos. Amerikiečiai norėjo, kad įstatymų leidybos organų nariai būtų *tiesiogiai* liaudies renkami ir *labai trumpam* laikotarpiui, idant būtų priklausomi ne tik nuo visuomenės nuomonės, bet ir nuo vienadienių savo rinkėjų aistrų.

Abiejų Rūmų nariais gali tapti tų pačių visuomenės sluoksnių atstovai, jie renkami tokiu pat būdu; taigi visas įstatymų leidybos korpusas pasikeičia taip pat greitai ir veiksmingai kaip ir viena įstatymus leidžianti asambleja.

Šitaip sudarius įstatymų leidybos organus, jiems buvo atiduota beveik visa valdžia.

---

[1] Nagrinėdami federalinę Konstituciją, jau esame pastebėję, jog Sąjungos įstatymų leidėjai dirbo priešinga kryptimi. Jų tikslas buvo federalinę vyriausybę padaryti savo veiklos srityje labiau nepriklausomą negu valstijų vyriausybės. Tačiau federalinė vyriausybė rūpinasi tik užsienio politikos klausimais, o visuomenę valdo valstijų vyriausybės.

Stiprindamas jau savaime stiprią valdžią, įstatymas drauge silpnino savaime silpną valdžią. Vykdomosios valdžios atstovams jis nesuteikė nei pastovumo, nei nepriklausomybės, o visiškai atiduodamas juos įstatymų leidėjų užgaidų malonei, atėmė tą truputį įtakos, kurią jie būtų galėję turėti jau vien dėl pačios demokratinio valdymo prigimties.

Pagal daugelio valstijų įstatymą ir teisminę valdžią renka dauguma, bet visose valstijose ji vienaip ar kitaip priklausoma nuo įstatymų leidžiamosios valdžios — jos atstovams paliekama teisė kasmet nustatyti teisėjų atlyginimą.

Papročiai siekia toliau už įstatymus.

Jungtinėse Valstijose vis labiau plinta paprotys, kuris galų gale pavers niekais atstovaujamosios valdžios garantijas: labai dažnai atsitinka taip, jog, rinkdami deputatą, rinkėjai jam numato veiksmų programą ir duoda įpareigojimų, nuo kurių jam nevalia nukrypti. Susidaro tokia padėtis, lyg pati dauguma, susirinkusi aikštėje, svarstytų kokį klausimą.

Susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, daugumos galia Amerikoje ne tik ima viršų, bet ir tampa neįveikiama.

Moralinė daugumos viršenybė iš dalies grindžiama mintimi, jog draugėn susirinkusių žmonių būrys parodo daugiau nuovokumo ir išminties negu vienas žmogus, o įstatymų leidėjų skaičius nusveria jų atrankos kriterijus: kiekybė — kokybę. Tai intelektinės lygybės teorija. Toji doktrina kėsinasi į paskutinį žmogaus išdidumo prieglobstį; todėl mažuma sunkiai su ja susitaiko ir tik ilgainiui apsipranta. Kaip visos valdžios ir gal labiau nei kuri kita, daugumos valdžia tik po ilgesnio laiko pradedama laikyti teisėta. Iš pradžių ji stačiai priverčia savęs klausyti; tik ilgiau pagyvenus jos įstatymų priespaudoje, imama ją gerbti.

Idėją, jog dauguma, būdama išmintinga, turi teisę valdyti visuomenę, į Jungtines Valstijas atsivežė pirmieji jų gyventojai. Ši idėja, kurios vienos pakaktų, kad tauta pasijustų laisva, jau yra įsismelkusi į papročius, net į menkiausius gyvenimo įpročius.

Senosios monarchijos laikais prancūzai buvo įsitikinę, jog karalius niekados neklysta, ir jeigu kartais jam pasitaikydavo suklysti, jie kaltindavo jo patarėjus. Taigi jie labai lengvai paklusdavo karaliui. Buvo galima skųstis įstatymais, nepaliaujant gerbti ir mylėti jų leidėjo. Tokia pat amerikiečių nuomonė ir apie daugumą.

Moralinė daugumos viršenybė dar grindžiama ir tuo principu, jog su daugumos interesais turi būti labiau skaitomasi negu su mažumos. Tad nesunku suvokti, kad pagarba daugumos teisei tolydžio didėja arba mažėja priklausomai nuo partijų padėties. Tautai pasidalijus į dideles nesutaikomas skirtingų interesų grupes, daugumos privilegijos dažnai nepaisoma, nes pasidaro pernelyg sunku ją pripažinti.

Jeigu Amerikoje būtų tokia piliečių klasė, kuri nuo amžių naudotųsi tik išimtinėmis lengvatomis ir užimtų aukštą padėtį, ir jeigu įstatymų leidėjas bandytų panaikinti jos privilegijas ir sulyginti tuos piliečius su dauguma, visai galimas daiktas, mažuma nelabai nuolankiai paklustų jų įstatymams.

Tačiau Jungtinių Valstijų žmonės yra tarp savęs lygūs, todėl nėra savaiminio ir nuolatinio prieštaravimo ir tarp įvairių gyventojų interesų.

Esama santvarkų, kai mažumos nariai negali tikėtis palenkti daugumos į savo pusę, nes tuomet reikėtų atsižadėti tikslo, dėl kurio prieš ją kovoja. Pavyzdžiui, aristokratija negalėtų tapti dauguma ir drauge išsaugoti savo išskirtines privilegijas, kita vertus, ji negalėtų atsisakyti privilegijų ir nebebūti aristokratija.

Jungtinėse Valstijose politiniai klausimai negali būti aptariami abstrakčiai, bendrais bruožais, ir visos partijos mielai pripažįsta daugumos teises, nes visos jos tikisi kada nors pačios jomis naudotis.

Taigi dauguma Jungtinėse Valstijose turi nepaprastą faktinę galią, ją remia beveik tokia pat tvirta visuomenės nuomonė; ir jeigu dauguma kam nors pasiryžta, beveik nėra kliūčių, galinčių ne tik sustabdyti, bet ir sulėtinti jos žengimą, kad ji bent jau spėtų išgirsti aimanas tų, kurie žūsta po jos kojomis.

Tokia padėtis yra pavojinga ir ateityje gali sukelti pražūtingų padarinių.

Kaip daugumos visagalybė Amerikoje didina demokratinei santvarkai būdingą įstatymų leidybos ir valdžios organų nestabilumą

Kaip amerikiečiai didina demokratinei santvarkai būdingą įstatymų leidybos nestabilumą, kasmet keisdami įstatymų leidėjus ir suteikda-

mi jiems beveik neribotą valdžią. — Tas pats atsitinka valdžios organams. — Amerikoje socialinės problemos sprendžiamos energingiau, bet ne taip nuosekliai kaip Europoje.

Aš jau kalbėjau apie demokratiniam valdymui būdingas ydas; ne viena jų didėja stiprėjant daugumos galiai.

Pradėsime akivaizdžiausia blogybe.

Tai įstatymų leidybos nestabilumas, nes demokratijai būdinga į valdžią traukti vis naujus žmones. Tačiau ta blogybė gali būti didesnė arba mažesnė priklausomai nuo įstatymų leidėjui suteiktos galios ir veikimo priemonių.

Įstatymų leidžiamajai valdžiai Amerikoje suteikiama visų didžiausia galia. Ta valdžia gali greitai ir veiksmingai tenkinti visus savo norus, ji kasmet atsinaujina, vis keisdama savo sudėtį. Taip sakant, buvo pasirinktas būdas, labiausiai skatinantis demokratinį nestabilumą ir leidžiantis demokratijai nuolat kintančius savo įnorius diegti svarbiausiose srityse.

Todėl šiuolaikinėje Amerikoje įstatymai galioja trumpiau nei kitose pasaulio šalyse. Beveik visos Amerikos konstitucijos buvo taisomos praslinkus vos trisdešimčiai metų. Nėra tokios valstijos, kuri per tą laiką nebūtų keitusi savo įstatymų pagrindo.

O kalbant apie įstatymus, pakanka tik pasirausti įvairių Sąjungos valstijų archyvuose, ir pasidaro aišku, jog Amerikoje įstatymų leidėjo darbas niekada nesustoja. Ir ne todėl, kad Amerikos demokratija būtų iš esmės nestabilesnė už kurią nors kitą, — tiesiog, rengiant įstatymus, leidžiama pasireikšti jos permainingiems polinkiams [2].

Daugumos visagalybė, greitas ir absoliutus jos valios bei įnorių vykdymas Jungtinėse Valstijose ne tik daro įstatymus nestabilius, bet ir turi tokią pat įtaką įstatymų vykdymui ir valstybinės valdžios organų veiklai.

Kadangi dauguma yra vienintelė galybė, kuriai privalu pataikauti,

---

[2] Vien Massachusettso valstijos įstatymai, išleisti nuo 1780 m. iki pat šių dienų, sudaro tris storus tomus. Be to, reikia pridurti, jog, peržiūrėjus mano minimą įstatymų rinkinį, 1823 m. buvo paskelbti negaliojančiais pasenę įstatymai. Taigi Massachusettso valstija, apgyvendinta ne ką daugiau negu vienas kuris mūsų departamentų, gali būti laikoma stabiliausia, nuosekliausia ir protingiausiai tvarkanti savo reikalus.

karštai pritariama visiems jos užmojams, tačiau jos dėmesiui nukrypus kitur, visa parama pasibaigia, o laisvose Europos valstybėse, kur valstybiniai valdžios organai nepriklausomi ir turi tvirtą padėtį, įstatymų leidėjo valia toliau vykdoma netgi tada, kai jis imasi kitų darbų.

Amerikoje socialinės problemos sprendžiamos daug karščiau ir aktyviau nei kitur.

Europoje tas pačias problemas sprendžia kur kas mažesnės visuomenės jėgos, tik tai daro daug nuosekliau.

Prieš kelerius metus būrelis tikinčiųjų ėmė rūpintis kalinimo sąlygų gerinimu. Visuomenę sujaudino jų pagalbos šauksmas, ir kalėjimų reforma tapo visuotiniu reikalu.

Buvo pastatyti nauji kalėjimai. Į kalėjimus, kur viešpatavo bausmės idėja, pirmąsyk įsismelkė nusikaltėliams išganingų reformų dvasia. Tačiau toji reforma, kurią taip karštai parėmė visuomenė ir kurią sutartinai pasišovė daryti piliečiai, negalėjo įvykti akimoju.

Greta naujų kalinimo įstaigų, atsiradusių daugumos pageidavimu, tebebuvo senieji kalėjimai, kuriuose kamavosi galybė nuteistųjų. Jie atrodė dar kenksmingesni sveikatai ir dorai palyginti su naujaisiais, patobulintais ir, regis, mažiau gadinančiais sveikatą. Tas dvilypis rezultatas puikiai suprantamas: įnikusi steigti naujas kalinimo įstaigas, dauguma pamiršo senąsias. Nuo objekto, kuris neberūpėjo šeimininkui, nukrypo visų akys, ir priežiūra pasibaigė. Išganingieji drausmės saitai iš pradžių įsitempė ir greit visai sutrūko. Šalia kalėjimo, amžinojo mūsų laikų gailestingumo ir švietimo paminklo, liko belangės, primenančios viduramžių barbarybę.

Daugumos tironija

Kaip reikia suprasti tautos suverenumo principą. — Mišri vyriausybė — nesuvokiamas dalykas. — Reikalinga dar suvereni valdžia. — Atsargumo priemonės jos veiklai sušvelninti. — Jungtinėse Valstijose nebuvo imtasi tų atsargumo priemonių. — Kas iš to išėjo.

Aš laikau bedievišku ir nepriimtinu teiginį, jog valdymo srityje tautos dauguma turi teisę daryti viską, ir vis dėlto manau, kad kiekvienai valdžiai pradžią duoda daugumos valia. Gal aš prieštarauju pats sau?

Yra bendras dėsnis, sukurtas ar bent jau pripažintas ne tik vienos ar kitos tautos daugumos, bet visos žmonijos daugumos. Tas dėsnis — tai teisingumas.

Tad teisingumas apriboja kiekvienos tautos teisę.

Kiekviena tauta — tarytum prisiekusiųjų teismas, įpareigotas atstovauti žmonijai ir vykdyti teisingumą, kuris yra jos įstatymas. Ar prisiekusiųjų teismas, atstovaujantis visuomenei, privalo turėti daugiau galios už pačią visuomenę, kurios įstatymus jis vykdo?

Vadinasi, atsisakydamas paklusti neteisingam įstatymui, aš neginčiju daugumos teisės vadovauti; aš tik teikiu pirmenybę bendražmogiškiems įstatymams, o ne vienos tautos valiai.

Kai kurie žmonės nesvyruodami pareiškia, jog tauta, sprendžiant tik jai vienai rūpimus reikalus, negalinti peržengti teisingumo ir proto ribų, todėl nesą ko baimintis visą valdžią atiduoti jai atstovaujančiai daugumai. Tačiau tai vergo samprotavimai.

Argi dauguma, kaip tam tikras kolektyvas, nepanaši į individą, turintį savo pažiūras ir interesus, dažniausiai priešingus kitam individui, vadinamam mažuma? Taigi kodėl jūs, pritardami, kad visavaldystę gavęs žmogus gali ja piktnaudžiauti engdamas priešininkus, nepritariate, kai sakau, jog tą patį gali daryti dauguma? Argi žmonės, susiburdami draugėn, pasikeičia? Argi, pasidarę stipresni, jie tampa pakantesni, kantresni, kai susiduria su kliūtimis [3]? Aš, pavyzdžiui, negalėčiau tuo patikėti ir, atsisakydamas duoti valią daryti viską tokiam pat žmogui kaip aš, niekad nesutiksiu atiduoti jos daugeliui.

Man rodos, jog, norint išsaugoti laisvę, negalima valdymo grįsti supinant keletą principų, iš tikrųjų prieštaraujančių vienas kitam.

Vadinamoji mišri vyriausybė man visados atrodė tarsi chimera. Tiesą pasakius, nebūna mišrių vyriausybių (ta prasme, kuri teikiama šiai sąvokai), nes kiekvienoje visuomenėje galų gale išryškėja vienas veikimo principas, nustelbiantis visus kitus.

XVIII amžiaus Anglija, itin dažnai minima kaip tokių vyriausybių

[3] Niekas neims tvirtinti, jog viena tauta negali piktnaudžiauti jėga kitos tautos atžvilgiu. Bet partijos — tai lyg nedidelės tautelės, sudarančios vieną valstybę; jos bendrauja tarpusavy kaip visai svetimos viena kitai.
Jei sutinkame, jog viena valstybė gali tironiškai engti kitą, ar galime neigti, jog viena partija gali taip pat elgtis su kita?

pavyzdys, buvo išimtinai aristokratinė valstybė, nors turėjo ir labai akivaizdžių demokratijos elementų, nes ir įstatymai, ir papročiai buvo tokie, kad aristokratija turėjo ilgainiui vis tiek paimti viršų ir savo nuožiūra tvarkyti valstybės reikalus.

Klaida lėmė tai, jog, nuolat susiduriant didikų ir liaudies interesams, visas dėmesys buvo sutelktas į kovą ir visai nepaisyta tos kovos rezultatų, daug svarbesnio dalyko. Susiformavus tikrai mišriai vyriausybei, tai yra sudarytai iš vienodo priešingų pažiūrų narių skaičiaus, arba visuomenėje kyla revoliucija, arba toji vyriausybė pati žlunga.

Todėl esu linkęs manyti, jog aukščiausioji valdžia visuomenėje turi visada remtis kokiais nors principais, jeigu ji nesusiduria su jokiomis kliūtimis, galinčiomis pristabdyti jos veiksmus ir duoti laiko pačiai ateiti į protą, laisvei gresia rimtas pavojus.

Visagalybė pati savaime man atrodo blogas ir pavojingas dalykas. Joks žmogus negali būti visagalis, tai pranoksta jo jėgas. Tik vienam Dievui skirta būti visagaliui, nes Jo išmintis ir teisingumas visada prilygsta Jo galiai. Žemėje nėra tokios valdžios, — kad ir kokią pagarbą ji žadintų ar turėtų šventą teisę, — kuriai būtų leista veikti be priežiūros ir valdyti be kliūčių. Tad, matydamas suteikiant teisę ir galimybę daryti viską kokiai nors valdžiai, vadinamai arba tauta, arba karaliumi, arba demokratija, arba aristokratija, monarchija arba respublika, aš sakau: štai čia yra tironijos sėkla, — ir stengiuosi apsigyventi ten, kur galioja kitokie įstatymai.

Demokratinei santvarkai, tokiai, kokia yra Jungtinėse Valstijose, labiausiai priekaištauju anaiptol ne dėl jos silpnumo, kaip mano daugelis žmonių Europoje, bet priešingai — dėl jos neatremiamos galios. Ir griežčiausiai nepritariu ne tiek Amerikoje viešpataujančiai neribotai laisvei, kiek tam, jog ten per maža garantijų apsiginti nuo tironijos.

Kur gali kreiptis žmogus arba partija, Jungtinėse Valstijose patyrę neteisybę? Į viešąją nuomonę? Juk tai daugumos nuomonė. Į įstatymų leidybos organus? Jie atstovauja daugumai ir aklai jos klauso. Į vykdomąją valdžią? Ji renkama daugumos ir klusniai vykdo jos valią. Į policiją? Juk policija — tai ginkluota dauguma. Į prisiekusiųjų teismą? Prisiekusiųjų teismas — tai dauguma, kuriai suteikta teisė skelbti nuo-

sprendžius; teisėjai, ir tie kai kuriose valstijose yra daugumos renkami. Kad ir kaip neteisingai ar neprotingai su jumis bus pasielgta, jums nieko kita nebeliks, kaip paklusti [4].

O štai įsivaizduokime įstatymų leidžiamąją valdžią, sudarytą taip, kad ji atstovautų daugumai, bet jokiu būdu nebūtų jos aistrų vergė; įsivaizduokime vykdomąją valdžią, turinčią jai būdingą galią; įsivaizduokime teismus, nepriklausomus nuo kitų dviejų valdžių, štai tada turėsime demokratinę santvarką, kur galimybių tironijai beveik nebeliks.

Aš netvirtinu, jog šiuolaikinėje Amerikoje dažnai pasitaikytų tironijos atvejų. Tik sakau, jog nėra jokių garantijų nuo jos apsisaugoti ir jog valdžios švelnumą lemia veikiau aplinkybės ir tradicijos negu įstatymai.

---

[4] Per 1812 m. karą Baltimorėje atsitiko stulbinantis dalykas, rodantis, į kokius kraštutinumus gali pastūmėti daugumos despotizmas. Tuo metu karas Baltimorėje buvo labai populiarus. Vienas laikraštis, griežtai nusistatęs prieš karą, sukėlė gyventojų pasipiktinimą. Susirinko minia, sudaužė spausdinimo mašinas ir užpuolė redakciją, žurnalistų namus. Bandyta šauktis nacionalinės gvardijos, bet ji neatsiliepė. Gelbstint nelaiminguosius nuo įtūžusios minios, buvo nutarta uždaryti juos į kalėjimą kaip nusikaltėlius. Ta atsargumo priemonė nepadėjo: naktį minia vėl susirinko; pareigūnai veltui šaukėsi nacionalinės gvardijos pagalbos; kalėjimo vartai buvo išlaužti, vienas žurnalistas nužudytas, kiti liko gulėti paplūdę krauju; kaltinamieji stojo prieš prisiekusiųjų teismą, bet buvo išteisinti.

Kartą pasakiau vienam pensilvaniečiui: „Prašom paaiškinti, kodėl kvakerių įsteigtoje valstijoje, garsėjančioje pakantumu, į laisvę paleistiems negrams draudžiama naudotis piliečių teisėmis? Juk jie moka mokesčius, tad argi nederėtų pagaliau suteikti jiems rinkimų teisę?“ — „Jūs įžeidžiate mus įtardamas, kad mūsų įstatymų leidėjai būtų galėję taip šiurkščiai nusižengti teisingumui ir pakantumui“, — atsakė šis. „Vadinasi, pas jus negrai turi rinkimų teisę?“ — „Be jokios abejonės“. — „Tad kodėl šįryt nepastebėjau nė vieno negro rinkiminėje apygardoje?“ — „Įstatymas čia niekuo dėtas,— atsakė man pašnekovas. — Kas be ko, negrai turi teisę ateiti į rinkimus, bet jie nesirodo savo noru“. — „Tai neregėtas kuklumas!“ — „O, jie ne šiaip atsisako eiti į rinkimus, stačiai bijo gauti į kailį. Mat kartais, kai įstatymo nėmaž neremia dauguma, jis tampa bejėgis. O dauguma nepaprastai nusiteikusi prieš negrus, ir pareigūnai jaučiasi negalį garantuoti jiems teisių, kurias suteikė įstatymų leidėjai“. — „Ką? Dauguma turi privilegiją ne tik leisti įstatymus, bet ir jų nesilaikyti?“

Daugumos visagalybės įtaka Amerikos valstybės pareigūnų savivalei

Laisvė, kurią Amerikos įstatymai suteikia valstybės pareigūnams tam tikroje apibrėžtoje srityje. — Jų galia.

Reikia griežtai skirti savivalę nuo tironijos. Tironija gali remtis net įstatymu, tada ji nelaikytina savivale; gali būti savivaliaujama atsižvelgiant į valdinių interesus, ir tai nebus tironija.

Tironija paprastai naudojasi savivale, bet prireikus gali apsieiti be jos.

Daugumos visagalybė Jungtinėse Valstijose palanki tiek teisėtam įstatymų leidėjo despotizmui, tiek pareigūno savivalei. Būdama absoliuti įstatymų leidybos šeimininkė, turėdama teisę stebėti, kaip jie vykdomi, be to, galėdama vienodai kontroliuoti ir valdančiuosius, ir valdinius, dauguma laiko valstybės pareigūnus paklusniais įrankiais ir mielai jiems patiki įgyvendinti savo planus bei sumanymus. Todėl ji per daug nesigilina į jų pareigas ir iš anksto nesistengia apibrėžti jų teisių. Ji elgiasi su jais taip, kaip šeimininkas elgiasi su tarnais: matydamas, kaip jie darbuojasi, ir neišleisdamas jų iš akių, gali kas akimirką jiems įsakinėti ir vadovauti.

Apskritai įstatymas amerikiečių valdininkams tam tikroje apibrėžtoje srityje duoda daugiau laisvės, negu jos gauna mūsiškiai Europoje. Kartais dauguma netgi leidžia jiems peržengti tos srities ribas. Užsitikrinę palankią daugumos nuomonę ir jos remiami, jie ryžtasi tokiems dalykams, kurie stulbina europiečius, pripratusius prie savivalės. Šitaip laisvės prieglobstyje klostosi papročiai, kurie kada nors bus jai pragaištingi.

Apie daugumos įtaką mąstymui Amerikoje

Jungtinėse Valstijose daugumai galutinai aptarus kokį klausimą, dėl jo nebesiginčijama. — Kodėl? — Daugumos moralinė įtaka mąstymui. — Demokratinės respublikos materializuoja despotizmą.

Tik išnagrinėjus minties raidą Jungtinėse Valstijose, galima aiškiai suvokti, kaip labai daugumos galybė ir įtaka pranoksta visas galias ir įtakas, mums žinomas Europoje.

Mintis — tai neregima ir beveik neapčiuopiama galia, kurios neužgniaužia jokia tironija. Mūsų laikais net didžiausi, absoliučiausi Europos valdovai nesugebėtų užkirsti kelio priešiškoms, jų autoritetą smukdančioms mintims, slapčia plintančioms jų valstybėse ir net besismelkiančioms į jų dvarus. Visiškai kitaip yra Amerikoje; kol dauguma dėl kokio klausimo neapsisprendusi, apie jį daug kalbama, tačiau vos tik ji taria lemiamą žodį, visi nutyla, ir tiek jos draugai, tiek priešininkai, regis, susitarę traukia tą patį vežimą. Priežastis labai paprasta: nėra tokio absoliutaus monarcho, kuris galėtų suimt į kumštį visas visuomenės jėgas ir įveiktų jų priešinimąsi, kaip gali padaryti dauguma, kuriai suteikta teisė leisti įstatymus ir juos vykdyti.

Beje, karalius turi tik fizinę jėgą, galinčią sutramdyti žmonių veiksmus, bet nedarančią įtakos jų norams, o dauguma turi ir materialinę, ir moralinę galią tiek norams, tiek darbams, galią, kuri kartais taip paveikia žmogų, kad jis apskritai nebenori nieko daryti.

Aš nežinau nė vienos šalies, kur dvasios laisvė ir žodžio laisvė būtų labiau apribota kaip Amerikoje.

Nėra tokios religinės ar politinės doktrinos, kurios nebūtų galima laisvai skelbti konstitucinėse Europos valstybėse ir kuri nepasklistų kitose valstybėse, kaip nėra Europos šalyse tokios vienvaldės jėgos, kuri uždraustų norinčiam sakyti tiesą žmogui teisę į paramą ir apsaugą, jeigu jo nepriklausomo elgesio padariniai taptų jam pavojingi. Jeigu per nelaimę jam lemta gyventi absoliutinės monarchijos viešpatystėje, drauge su juo bus liaudis; jeigu jis gyvena laisvoje šalyje, prireikus gali šauktis karaliaus valdžios pagalbos. Demokratinėse šalyse jį palaiko aristokratija, kitokios santvarkos valstybėse — demokratija. Tačiau tokioje demokratinėje šalyje kaip Jungtinės Valstijos yra tik viena valdžia, vienintelis jėgos ir sėkmės šaltinis.

Amerikoje dauguma minčiai nubrėžia nepaprastai plačią erdvę. Toje erdvėje rašytojas yra laisvas; bet vargas, jeigu jis išdrįsta peržengti ribas. Tiesa, autodafė jam negresia, bet jis nuolat patiria visokius nemalonumus ir kasdien yra persekiojamas. Politinė karjera jam neįmanoma: mat jis įžeidė vienintelę jėgą, turinčią rankose visą valdžią. Jam nevalia tikėtis nieko, net šlovės. Prieš skelbdamas savo pažiūras, jis tikėjosi turįs šalininkų; dabar, atsiskleidęs visiems, jis mano nebeturįs jokios paspirties, nes jį smerkiantys garsiai reiškia savo nuomonę, o tie, kurie galvoja kaip jis, neturi tiek drąsos, todėl tyli ir jo šalinasi.

Jis pasiduoda, pagaliau sugniūžta nuo kasdienio ujimo ir užsisklendžia tyloje, lyg gėdydamasis ar grauždamasis, jog sakė tiesą.

Grandinės ir budeliai — tai žiaurūs įrankiai, kuriais kadaise naudojosi tironija, bet šiuolaikinė civilizacija ištobulino net despotizmą, kuriam, regis, jau nebuvo ko mokytis.

Valdovai materializavo smurtą; dabartinės demokratinės respublikos pavertė jį tokiu pat dvasingu kaip žmogaus valia, kurią jis stengiasi pažaboti. Esant absoliučiai vieno asmens valdžiai, despotizmas, stengdamasis pavergti dvasią, žiauriai kamuodavo kūną, ir dvasia, stengdamasi išvengti tų kančių, didingai pakildavo aukščiau visko; tačiau demokratinėse respublikose tironija elgiasi kitaip: ji nesikėsina į kūną, bet nori palaužti dvasią. Šeimininkas nebesako: „Arba tu galvosi kaip aš, arba mirsi"; jis sako: „Tu gali manyti kitaip negu aš; tau lieka viskas: ir gyvybė, ir turtas, bet nuo šiol tu būsi mums svetimas. Tu teturėsi savo pilietines teises, bet negalėsi jomis naudotis; jeigu stengsies laimėti rinkimus, bendrapiliečiai už tave nebalsuos, o jeigu trokši jų pagarbos, nesitikėk jos sulaukti. Tu būsi tarp žmonių, bet nebegalėsi jiems prilygti. Kai norėsi su jais suartėti, jie bėgs nuo tavęs kaip nuo maro, ir tave paliks netgi tie, kurie tiki tavo nekaltumu, nes ir nuo jų bus bėgama. Eik sau ramus, palieku tau gyvybę, bet ji bus sunkesnė už mirtį".

Absoliutinės monarchijos užtraukė nešlovę despotizmui; saugokimės, kad demokratinės respublikos jo neatgaivintų, kad padarydamos jį kai kam nepakeliamą, daugumos akyse neprislopintų jo niekingos prigimties ir žeminančio pobūdžio.

Išdidžiausios Senojo Pasaulio tautos yra išleidusios veikalų, vaizdžiai atkuriančių amžininkų ydas ir juokingas silpnybes; La Bruyère'as, gyvendamas Liudviko XIV dvare, parašė savo esė apie didikus, o Molière'as kritikavo karaliaus dvarą pjesėse, kurios buvo vaidinamos dvariškiams. Tačiau Jungtinėse Valstijose viešpataujanti galia visai nepakenčia, kai iš jos šaipomasi. Ją žeidžia menkiausias priekaištas, gąsdina bent kiek kandoka teisybė; nuolat reikia ją girti — pradedant jos kalbomis ir baigiant svariausiomis jos dorybėmis. Nė vienas rašytojas, kad ir koks garsus būtų, negali išvengti priedermės liaupsinti bendrapiliečius. Taigi dauguma gyvena amžinai keldama save į padanges; nebent svetimšaliai arba patyrimas kartais atskleidžia amerikiečiams vieną kitą tiesą.

Todėl visai nenuostabu, kad Amerikoje ligi šiol nėra didžių rašytojų: ten, kur nėra minties laisvės, negali būti literatūros genijų, o Amerikoje jos nėra.

Inkvizicija niekad neįstengė sutrukdyti, kad Ispanijoje plistų didumos žmonių išpažįstamam tikėjimui priešiškos knygos. Jungtinių Valstijų daugumos viešpatystei pavyko pasiekti daugiau: niekam net mintis nekyla leisti tokias knygas. Amerikoje pasitaiko netikinčių, bet tikėjimo laisvės nėra.

Kai kurios vyriausybės stengiasi apsaugoti papročius, drausdamos tvirkinančias knygas. Jungtinėse Valstijose tokio pobūdžio veikalų autoriai nesmerkiami, bet niekas nesiima jų rašyti. Ir vis dėlto negalima tvirtinti, jog visų piliečių papročiai būtų moralūs, bet daugumos papročiai yra sveiki.

Šiuo atveju valdžios naudingumas visuomenei neabejotinas, bet aš turėjau galvoje pačią valdžios esmę. Stipri valdžia yra pastovus dalykas, o jos teikiama nauda — tik atsitiktinumas.

Daugumos tironijos įtaka nacionaliniam amerikiečių charakteriui; karaliaus dvaro dvasia Jungtinėse Valstijose

Daugumos tironija ligi šiol turi daugiau įtakos papročiams negu visuomenės elgesiui. — Ji trukdo atsirasti dideliems žmonėms. — Tokio pobūdžio demokratinėse respublikose kaip Jungtinės Valstijos karaliaus dvaro dvasia būdinga piliečių daugumai. — Tos dvasios požymiai Jungtinėse Valstijose. — Kodėl liaudis turi daugiau patriotizmo negu tie, kurie valdo jos vardu.

Viso to, apie ką kalbėta anksčiau, įtaka dar menkai jaučiama politinėje visuomenėje, bet jau matyti jos pražūtingumas nacionaliniam amerikiečių charakteriui. Vis stiprėjant daugumos despotijai, šiandieninėje Jungtinių Valstijų politinėje arenoje vis mažėja įžymių žmonių.

Amerikoje prasidėjus revoliucijai, jų pasirodė daugybė; tuo metu visuomeninė nuomonė kreipė žmonių valią tam tikra linkme, bet jos netironizavo. To meto garsūs žmonės, laisva valia prisidėję prie inte-

lektinių sąjūdžių, pasižymėjo savitu didingumu; jie skleidė savo šlovės spindesį tautai, nieko iš jos nesiskolindami.

Valdant absoliutiniam monarchui, prie sosto susibūrę didikai pataikauja valdovui ir noriai tenkina jo aistras bei užgaidas. Tačiau tautos diduma nepasiduoda vergystei; dažniausiai ji lenkia galvą iš silpnumo, iš įpročio arba iš tamsumo, kartais — iš meilės karaliaus titului arba pačiam karaliui. O kai kurios tautos net džiūgavo ir didžiavosi aukodamos savo valią valdovui ir, būdamos jam vergiškai paklusnios, vis dėlto išsaugojo dvasinę nepriklausomybę. Tokios tautos patiria daug vargo, bet neišsigimsta. Beje, yra didelis skirtumas tarp to, ką žmogus daro tam nepritardamas, ir to, ką daro tariamai pritardamas; pirmuoju atveju tai silpnas žmogus, antruoju — turįs tarno įpročių.

Laisvose šalyse, kur kiekvienas vienaip ar kitaip gali pasakyti nuomonę apie valstybės reikalus, demokratinėse respublikose, kur visuomeninis gyvenimas nuolat pinasi su privačiu, kur suverenas visiems prieinamas ir kur tereikia sušukti, kad jis išgirstų, pasitaiko daugiau žmonių, trokštančių piktnaudžiauti jo silpnybėms ir gyventi jo aistrų sąskaita, negu absoliutinės monarchijos šalyse. Ir ne todėl, kad ten žmonės apskritai blogesni nei kitur, — stačiai pagunda ten stipresnė ir suviliojama iškart daugybė žmonių. Todėl čia didesnis dvasinis nuosmukis.

Demokratinėse respublikose dvaro dvasia pasklinda labai plačiai ir persmelkia išsyk visus visuomenės sluoksnius. Tai vienas pagrindinių priekaištų demokratinėms respublikoms.

Šitai itin būdinga tokioms demokratinėms valstybėms kaip Amerikos respublikos, kur dauguma viešpatauja taip absoliučiai ir neįveikiamai, jog, norint truputį nukrypti nuo jos nubrėžto kelio, privalu kone atsižadėti piliečio teisių ir, galima sakyti, žmogaus vardo.

Milžiniškoje minioje, darančioje politinę karjerą Jungtinėse Valstijose, tik nedaugelis pasižymi tuo vyrišku taurumu, ta drąsia minties nepriklausomybe, kuria anksčiau taip dažnai garsėdavo amerikiečiai ir kuri visur yra didžių žmonių skiriamasis bruožas. Sprendžiant iš pirmo žvilgsnio, būtų galima pasakyti, jog Amerikoje visi mąsto pagal vieną šabloną — mintys tarytum slenka ta pačia vėže. Tiesa, svetimšaliui pasitaiko sutikti amerikiečių, kurių pažiūros skiriasi nuo visuotinai įsigalėjusių; jie kritikuoja netobulus įstatymus, demokratijos ne-

pastovumą ir nepakankamą žmonių išprusimą; dažnai jie siekia taip toli, jog pastebi esminius trūkumus, neigiamus bruožus, darkančius nacionalinį charakterį, ir nurodo priemones, kuriomis juos būtų galima ištaisyti; bet, išskyrus jus, niekas jų neklauso, o jūs, kuriam jie patiki slapčiausias mintis, esate svetimšalis ir prašalaitis. Jie mielai jums atskleidžia tiesas, kuriomis jūs nepasinaudosite, o su tėvynainiais ar viešuomenėje jie kalba kitoniškai.

Jei šias eilutes kada nors paskaitys amerikiečiai, esu tikras, jog, pirma, tie skaitytojai vieningai mane pasmerks, o antra, širdies gilumoje daugelis mane pateisins.

Jungtinėse Valstijose esu girdėjęs kalbant apie tėvynę. Esu matęs tikro liaudies patriotizmo, bet pasigedau jo turint valdančiuosius. Tai savaime suprantama pagal analogiją: despotizmas sugadina labiau tą, kuris jam pasiduoda, negu tą, kuris jį primeta. Būdamas absoliutus monarchas, karalius dažnai turi didžių dorybių, tačiau jo dvariškiai visados yra niekšai.

Tiesa, jie Amerikoje nesako: *Valdove* arba *Jūsų didenybe*, — tai didžiausias ir pagrindinis skirtumas, bet nuolat kalba apie įgimtą savo valdovo pranašumą; jie nesvarsto, kuri valdovo dorybė verta didžiausio pasigėrėjimo, nes tvirtina, kad jis turi visas dorybes, kurias įgijo, taip sakant, nejučiomis, be jokių pastangų; jie neatiduoda jam savo žmonų ir dukterų, kad jis teiktųsi paversti jas savo meilužėmis, bet, aukodami jam savo pažiūras, parsiduoda patys.

Amerikiečiai moralistai ir filosofai nedangsto savo pažiūrų alegorijų skraistėmis, tačiau, prieš išdrįsdami pasakyti nemalonią tiesą, pareiškia: „Mes žinome, jog kalbamės su tauta, kuriai žmogiškosios silpnybės tokios svetimos, kad ji niekada negali prarasti blaivaus proto. Mes taip nekalbėtume, jei nežinotume, jog kreipiamės į žmones, kurie pelnė išskirtinę vietą tarp kitų tautų ir verti laisvės vien dėl savo dorybių ir išprusimo“.

Kažin ar Liudviko XIV meilikautojai būtų galėję juos pranokti?

Na, o mano nuomone, kad ir kokia būtų santvarka, niekšybė limpa prie jėgos, o meilikavimas — prie valdžios. Yra tik vienas būdas, galintis apsaugoti žmones nuo nuosmukio: niekam nevalia suteikti visagalybės, ir tada niekas neišdrįs jų niekinti ir žeminti.

Daugumos visagalybė kelia didžiausią pavojų Amerikos respublikoms

Demokratinėms respublikoms gresia pražūtis ne dėl bejėgiškumo, o dėl netikusio galios panaudojimo. — Amerikos respublikų valdžia labiau centralizuota ir energingesnė nei Europos šalyse, kur valdo monarchija. — Kokį tai kelia pavojų. — Madisono ir Jeffersono nuomonė šiuo požiūriu.

Vyriausybes paprastai pražudo bejėgiškumas arba tironija. Pirmuoju atveju jos netenka valdžios, antruoju — valdžia iš jų atimama.

Matydami demokratinėse valstybėse įsigalint anarchiją, daug žmonių manė, jog tų valstybių vyriausybė savaime silpna ir bejėgė. Tiesą sakant, kai prasideda partijų karas, vyriausybė netenka įtakos visuomenei. Bet man neatrodo, jog demokratinei valdžiai iš prigimties trūktų jėgų arba išteklių; priešingai, mano galva, beveik visada pražūtį jai lemia piktnaudžiavimas savo jėgomis ir netikęs naudojimasis ištekliais ir galimybėmis. Anarchiją beveik visada sukelia ne valdžios bejėgiškumas, bet tironija ir nelankstumas.

Nereikia suplakti stabilumo su jėga, kokio nors dalyko didingumo su jo ilgaamžiškumu. Demokratinėse respublikose valdžia, vairuojanti visuomenę[5], nebūna stabili, nes ji dažnai eina iš rankų į rankas, keičiasi ir jos tikslai. Bet visur, kur ji nukreipia savo veiklą, jos jėga yra neįveikiama.

Amerikos respublikų vyriausybės, mano nuomone, tokios pat centralizuotos, tik daug energingesnės nei Europos šalyse, absoliutinių monarchijų valdomose. Tad nemanau, kad tokią vyriausybę gali pražudyti jos silpnumas[6].

Jei kada nors Amerika praras laisvę, kaltinti reikės daugumos visagalybę, prirėmusią mažumas prie sienos ir privertusią jas griebtis fizinės jėgos. Tada įsigalės anarchija, bet tai bus despotizmo padarinys.

---

[5] Valdžia gali būti centralizuota asamblėjoje; tada ji stipri, bet nepastovi; ji gali būti sutelkta vieno žmogaus rankose; tada ji ne tokia stipri, bet daug stabilesnė.

[6] Man regis, nėra reikalo sakyti skaitytojui, jog šičia, kaip ir visame skyriuje, aš turiu galvoje ne federalinę vyriausybę, bet kiekvienos valstijos vyriausybę, kurią despotiškai valdo dauguma.

Tokias pat mintis yra išsakęs prezidentas Jamesas Madisonas (žr. *The Federalist*, Nr. 51):

„Respublikose labai svarbu ne tik apginti visuomenę nuo valdančiųjų priespaudos, bet ir užtikrinti, kad viena visuomenės dalis neskriaustų kitos. Teisingumas yra kiekvienos vyriausybės tikslas; tai tikslas, kurį užsibrėžia susibūrę žmonės. Tautos visada siekė ir sieks šito tikslo, kol pagaliau sugebės jį pasiekti arba neteks laisvės.

Apie visuomenę, kurios stipriausioji dalis sugebėtų lengvai sutelkti jėgas ir engti silpnesnę, galėtume pasakyti, kad joje viešpatauja anarchija. Čia kaip ir gamtoje, kur silpnesnysis yra bejėgis apsiginti nuo stipresniojo smurto. Bet štai likimo pervartos priverčia stipriausius paklusti valdžiai, kuri vienodai rūpinasi ir silpnaisiais, ir stipriaisiais. Esant anarchistinei vyriausybei, tos pačios priežastys pamažu skatins stipriausią visuomenės dalį trokšti valdžios, galinčios vienodai ginti visus jos sluoksnius, visas partijas, tiek silpnas, tiek stiprias. Rhode Islando valstijai atsiskyrus nuo konfederacijos, buvo sudaryta liaudies vyriausybė, turinti labai mažus įgaliojimus, todėl, be jokios abejonės, daugumos tironija taip apribotų naudojimąsi teisėmis, jog netrukus būtų pareikalauta vyriausybės, kuri visiškai nepriklausytų nuo liaudies. Ar tos pačios daugumos, pavertusios gyvenimą neįmanomą, netrukus taip pat imtų šauktis tokios vyriausybės“.

Jeffersonas yra pasakęs: „Vykdomoji mūsų vyriausybės valdžia — ne vienintelis ir anaiptol ne pagrindinis mano rūpestis. Dabar ir dar daugelį metų didžiausią pavojų kelia ir kels įstatymų leidėjų tironija. Vykdomosios valdžios pavojus taip pat iškils, bet kur kas vėliau“[7].

Man patinka šiuo atveju cituoti veikiau Jeffersoną nei ką kitą, nes aš jį laikau demokratijos apaštalu, patikimiausiu iš visų kada nors buvusių žemėje.

---

[7] Jeffersono laiškas Madisonui, 1789 m. kovo 15. [Plg. *The Writings of Thomas Jefferson*, Washington, 1905, t. 7, p. 312.]

VIII SKYRIUS

Kas švelnina daugumos tironiją Jungtinėse Valstijose

Nėra administracinės centralizacijos

Nacionalinė dauguma neketina visko daryti pati. — Suverenią jos valią bendruomenėse ir grafystėse vykdo pareigūnai.

Jau anksčiau esu minėjęs dvi centralizacijos rūšis: valstybinės valdžios centralizaciją ir vietinės valdžios — arba administracinę — centralizaciją.

Pirmoji vienintelė gyvuoja Amerikoje; antroji ten beveik nežinoma.

Jeigu valdžia, tvarkanti Amerikos visuomenę, turėtų savo žinioje tas dvi valdžios ir valdymo priemones ir, be teisės viskam vadovauti, dar sugebėtų ir būti įpratusi viską daryti pati; jeigu, nustačiusi bendro pobūdžio pagrindinius valdymo principus, ji gilintųsi į jų įgyvendinimo detales, o sutvarkiusi didžiuosius šalies reikalus, galėtų nusileisti iki asmeninių piliečių reikalų, laisvė netrukus būtų išguita iš Naujojo Pasaulio.

Tačiau Jungtinėse Valstijose daugumai, dažnai turinčiai despotiškus instinktus ir pomėgius, dar trūksta tobuliausių tironijos instrumentų.

Kiekvienoje Amerikos valstijoje centrinė vyriausybė visada rūpinosi tik nedaugeliu dalykų, kurie patraukdavo jos dėmesį savo svarbumu. Ji niekad nėra mėginusi tvarkyti antraeilių visuomenės reikalų ir, atrodo, niekada to nėra norėjusi. Pamažu tapdama absoliutine, dauguma nėra padidinusi centrinės valdžios įgaliojimų, tik padarė ją visagalę jos veiklos sferoje. Tad despotizmas gali būti nepakeliamas vienoje kurioje vietoje, bet nebūtinai įsiviešpatauja visur.

Beje, kad ir kaip toli aistrų nublokšta, kad ir kaip karštai vykdanti savo planus, nacionalinė dauguma negalėtų padaryti taip, kad visur vienodai ir tuo pat metu visi piliečiai nuolankiai klausytų jos valios.

Jai atstovaujanti centrinė vyriausybė turi kliautis valdininkais, jos nurodymų vykdytojais, kurie dažniausiai jai tiesiogiai nepavaldūs ir todėl jų veiklai ji negali kas akimirką vadovauti. Bendruomenių ir grafysčių valdžios yra tartum povandeninės uolos, stabdančios arba skaidančios liaudies valios srautą. Jeigu įstatymas būtų despotiškas, laisvė sugebėtų apsisaugoti pasinaudodama jo vykdymo tvarka, ir dauguma negalėtų gilintis į menkiausias ir, drįsčiau pasakyti, vaikiškas administracinės tironijos apraiškas. Ji netgi neįsivaizduoja, kad gali tai padaryti, nes ne visiškai suvokia savo galią. Ji pažįsta tik savo natūralias jėgas ir net nenutuokia, jog būtų galima praplėsti jų veikimo ribas.

Apie tai verta pagalvoti. Jeigu kada nors demokratinė respublika, panaši į Jungtines Valstijas, rastųsi tokiame krašte, kur vieno asmens valdžia administracinę centralizaciją jau būtų įtvirtinusi ir įdiegusi į papročius bei įstatymus, nebijau pasakyti, jog tokioje respublikoje despotizmas taptų labiau nepakenčiamas nei kokioje nors absoliutinio monarcho valdomoje Europos valstybėje. Reikėtų keliauti į Aziją, norint surasti ką nors panašaus.

APIE TEISĖS DVASIĄ JUNGTINĖSE VALSTIJOSE IR KAIP JI ATSVERIA DEMOKRATIJĄ

Kaip naudinga ištirti, kokie instinktai ir bruožai yra būdingi teisės dvasiai. — Teisininkams skirta atlikti svarbų vaidmenį gimstančioje visuomenėje. — Kaip teisininkų darbų modelis suteikia jų idėjoms aristokratiškumo. — Atsitiktinės priežastys, galinčios trukdyti tų idėjų plėtrai. — Aristokratija lengvai pritampa prie teisininkų. — Kaip despotas galėtų pasinaudoti teisininkais. — Kaip teisininkai sudaro vienintelį aristokratinį sluoksnį, kuris gali susijungti su demokratiniais sluoksniais. — Ypatingos priežastys, galinčios suteikti aristokratiškumo anglų ir amerikiečių teisininkų mąstymui. — Advokatai ir teisėjai. — Amerikos aristokratija. — Teisininkų įtaka amerikiečių visuomenei. — Kaip teisingumo dvasia skverbiasi į įstatymų leidybą, valdžios ir valdymo organus ir galop netgi pačiai tautai įskiepija šį tą panašaus į teismo pareigūnų instinktus.

Lankydamasis Amerikoje ir nagrinėdamas jos įstatymus, matai, jog teisininkams suteikta galia ir jų įtaka vyriausybei šiandien sudaro

tvirčiausią apsaugą nuo demokratijos pažeidimų. Tai sąlygoja, man regis, bendra priežastis, į kurią pravartu įsigilinti, nes ji gali pasireikšti ir kur kitur.

Jau penki šimtmečiai, kai teisininkai aktyviai dalyvauja visuose Europos politiniuose sąjūdžiuose. Kartais jie būdavo politinių jėgų įrankiai, kartais naudodavosi politinėmis jėgomis kaip įrankiais. Viduramžiais jie nepaprastai padėjo karaliams išplėsti viešpatavimą, o vėliau visomis išgalėmis stengėsi jį apriboti. Anglijoje jie glaudžiai bendradarbiavo su aristokratija, Prancūzijoje buvo pikčiausi jos priešai. Tad gal teisininkai pasiduoda staigiems akimirksnio impulsams arba, priklausomai nuo aplinkybių, daugiau ar mažiau paklūsta savo įgimtiems, tolydžio jų veiklą vairuojantiems instinktams? Norėčiau plačiau aptarti šią mintį, nes teisininkai, galimas daiktas, pašaukti atlikti pagrindinį vaidmenį gimstančioje politinėje visuomenėje.

Žmonės, specialiai studijavę įstatymus ir teisę, įprato laikytis tvarkos, tam tikrų formalumų, savaime įgijo ir įprotį nuosekliai sieti mintis, ir visa tai natūraliai nuteikė juos prieš revoliucinę dvasią ir gaivališkas demokratijos aistras.

Specialios teisininkų žinios, įgytos studijuojant įstatymus, užtikrina jiems išskirtinę vietą visuomenėje; jie sudaro privilegijuotą inteligentijos sluoksnį. Tą pranašumą jie jaučia kasdien, versdamiesi savo amatu; jie, vieninteliai tokio reikalingo ir labai mažai kam prieinamo mokslo specialistai, atlieka arbitrų vaidmenį, o piliečiams įsivėlus į konfliktus, įprotis nukreipti į tikslą aklas bylininkų aistras išugdo jiems savotišką panieką minios nuomonei. Dar pridurkite, kad teisėjai savaime sudaro tam tikrą *luomą* (*corps*). Ir anaiptol ne todėl, kad jie sutaria tarpusavyje ir bendromis pastangomis siekia to paties tikslo, — to paties mokslo studijos ir tokie pat metodai jungia jų protus, o bendri interesai gali sujungti ir jų valią. Teisininkų sielos gilumoje glūdi aristokratinių pomėgių ir įpročių. Kaip ir aristokratai, jie linkę į tvarką, iš prigimties mėgsta formalumus, labai bodisi minios, jaučia pasidygėjimą daugumos elgesiu ir slapčia niekina liaudies vyriausybę.

Anaiptol nenoriu pasakyti, jog tie teisininkams būdingi polinkiai yra tokie stiprūs, kad pernelyg tvirtai juos jungtų. Teisininkai, kaip ir visi žmonės, turi ypatingų, savitų, o ypač trumpalaikių, vienadienių interesų.

Esama valstybių, kurių politiniame gyvenime teisininkai negali užimti tokios pat padėties kaip asmeniniame gyvenime; galima numanyti, jog tokioje visuomenėje teisininkai bus aktyvūs perversmų skatintojai. Taigi reikia pasvarstyti, ar paskatos ką nors naikinti, griauti arba keisti kyla iš tvirto nusistatymo ar iš atsitiktinumo. Neabejotina, jog teisininkai itin daug prisidėjo prie prancūzų monarchijos nuvertimo 1789 metais. Tik būtų pravartu sužinoti, ar šitaip jie elgėsi todėl, kad studijavo teisę, ar todėl, kad negalėjo prisidėti prie įstatymų leidybos.

Prieš penkis šimtmečius Anglijos aristokratija stojo liaudies priešaky ir kalbėjo jos vardu; šiandien ji remia sostą ir kovoja už tvirtą karaliaus valdžią. Šiaip ar taip, aristokratija turi tik jai būdingų instinktų ir polinkių.

Tad reikia būti atsargiems ir pavienių luomo narių nepalaikyti pačiu luomu.

Visose laisvose šalyse, kad ir kokia būtų jų valdymo forma, teisininkai yra visų partijų pirmose gretose. Tai pasakytina ir apie aristokratiją. Beveik visiems demokratiniams judėjimams, sukrėtusiems pasaulį, vadovavo kilmingieji.

Elitas niekad negali patenkinti visų puoselėjamų savo norų, garbėtroškos; talentų ir užmojų visad būna daugiau negu galimybių jiems pasireikšti, ir toji daugybė žmonių, kurie negali gana greitai iškilti naudodamiesi luomo privilegijomis, stengiasi prasimušti stodami prieš jas į kovą.

Bet aš nemanau, jog ateis metas, kada *visi* teisininkai arba dauguma jų *visada* bus esamos tvarkos šalininkai ir permainų priešai.

Man tik atrodo, jog visuomenėje, kurioje teisininkai be kliūčių užims savaime jiems priklausančią aukštą padėtį, jie bus itin konservatyvūs ir nusistatę prieš demokratiją.

Neįsileisdama į savo tarpą teisininkų, aristokratija paverčia juos savo priešais, ir labai pavojingais, nes, neprilygdami jai turtais ir galia, jie jaučiasi nepriklausomi savo darbais ir prilygstantys jai išsilavinimu.

Bet kiekvieną sykį, kai kilmingieji pareikšdavo norą pasidalyti su teisininkais kai kuriomis savo privilegijomis, tiedu sluoksniai nesunkiai susivienydavo ir pasijusdavo, kaip sakoma, tos pačios šeimos nariais.

Be to, esu linkęs manyti, jog karaliui visada būtų lengva paversti teisininkus pačiais parankiausiais savo valdžios įrankiais.

Teisininkai nepalyginamai artimesni vykdomajai valdžiai negu liaudžiai, nors dažnai kėsinasi ją nuversti, kaip ir kilmingieji, iš prigimties artimesni karaliui negu liaudžiai, nors aukštuomenė dažnai susivienija su liaudimi, kovodama prieš karaliaus valdžią.

Teisininkai užvis labiausiai mėgsta tvarkingą gyvenimą, o didžiausią tvarkos garantiją duoda valdžia. Beje, nedera pamiršti, jog, brangindami laisvę, vis dėlto jie teikia pirmenybę teisėtumui; tironijos jie bijo mažiau negu savivalės ir, jeigu koks įstatymų leidėjas užsimoja apriboti žmonių nepriklausomybę, jiems šitai patinka.

Tad, mano nuomone, valdovas padarytų didelę klaidą, jei, kovodamas su plintančia demokratija, stengtųsi savo valstybėje susilpninti teisminę valdžią ir politinę teisininkų įtaką. Jis paleistų iš rankų pačią valdžią, jos esmę, kad nustvertų jos šešėlį.

Nė kiek neabejoju, jog jis turėtų daugiau naudos pritraukdamas teisininkus prie valdžios. Patikėjęs jiems despotizmą, grindžiamą smurtu, gal atsiimtų jį iš jų rankų, įgijusį teisingumo ir įstatymo bruožų.

Demokratinė valdžia palanki politinei teisininkų galiai. Kai tik iš valdžios pašalinami turtuolis, kilmingasis ir valdovas, jų vietą tvirtai užima teisininkai, nes tuomet jie yra vieninteliai išprusę ir sumanūs žmonės, kuriuos, kad ir kilusius ne iš liaudies, ji gali išsirinkti.

Kaip skoniu ir pomėgiais teisininkai savaime linksta prie aristokratijos ir valdovo, taip išskaičiavimai juos lenkia prie liaudies.

Tad teisininkai pritampa prie demokratinės santvarkos, neperimdami jos polinkių ir neužsikrėsdami jos silpnybėmis, — dviguba priežastis būti stipriems jos dėka ir jos atžvilgiu.

Demokratijos valdomose šalyse liaudis visiškai pasitiki teisininkais, žinodama, kad jiems naudinga jai tarnauti; vyriausybė klauso jų nepykdama, nes neįtaria, kad jie gali turėti slaptų kėslų. Teisininkai iš tikrųjų nė neketina nuversti demokratinės vyriausybės, bet nuolatos stengiasi kreipti jos veiklą nebūdinga vaga ir vadovautis tokiais metodais, kurie jai svetimi. Teisininkas priklauso liaudžiai savo interesais ir kilme, o aristokratijai — pomėgiais, skoniu ir įpročiais; jis yra lyg natūrali jųdviejų jungtis, tarsi gija, siejanti aristokratiją ir liaudį.

Teisininkų luomas — vienintelis aristokratinis luomas, galintis be ypatingų pastangų pritapti prie demokratijos ir sėkmingai su ja susilieti ilgam laikui. Aš žinau, kokie trūkumai būdingi teisininkų dvasiai; šiaip ar taip, abejoju, ar be šio teisinės ir demokratinės dvasios suta-

pimo demokratija ilgai galėtų valdyti visuomenę, ir aš nenorėčiau patikėti, jog mūsų laikais respublika galėtų ilgai gyvuoti, jei, stiprėjant liaudies valdžiai, nedidėtų teisininkų įtaka jos reikalams.

Tie aristokratiniai teisininkų luomo bruožai, mano nuomone, nepalyginamai ryškesni Jungtinėse Valstijose ir Anglijoje negu kitose šalyse. Tai priklauso ne tik nuo teisės mokslų lygio Jungtinėse Valstijose ir Anglijoje, bet ir nuo pačios įstatymų leidybos prigimties ir nuo teisininkų padėties tose šalyse.

Anglai ir amerikiečiai išsaugojo precedentinę įstatymų leidybą, tai yra jie perima savo tėvų teisinę patirtį, ir, ja remdamiesi, rengia įstatymus ir daro sprendimus.

Mėgdamas ir gerbdamas visa, kas sena, anglų arba amerikiečių teisininkas beveik visada puoselėja meilę tam, kas yra tobula ir teisėta.

Tai irgi turi įtakos teisininkų mąstysenai ir savo ruožtu visuomenės raidai.

Anglų arba amerikiečių teisininkas ieško to, kas jau buvo padaryta, prancūzų teisininkas — to, kas norėta padaryti; vienam rūpi nuosprendžiai, kitam — argumentai, motyvai.

Kai girdite kalbant anglų arba amerikiečių teisininką, stebitės, kaip dažnai jis remiasi kitų nuomone ir kaip retai sako savąją; prancūzas elgiasi visiškai priešingai.

Nagrinėdamas kad ir menkutę bylą, prancūzų advokatas būtinai išdėsto savo paties idėjų sistemą ir ginčijasi net dėl esminių įstatymo principų, kol galų gale teismas bent per sprindį atsitraukia nuo ginčijamo paveldo ribos.

Toks visiškas anglų ir amerikiečių teisininkų nenoras vadovautis savo protu ir nuolatinis rėmimasis tėvų nuomone, ta savotiška vergija, įkalinusi jų mąstymą, įspraudžia juos į rėmus; taigi Anglijos ir Amerikos teisininkai ribotesni ir labiau sukaustyti negu jų kolegos Prancūzijoje.

Mūsų [Prancūzijos] rašytinius įstatymus dažniausiai sunku suprasti, bet kiekvienas gali juos perskaityti; ir atvirkščiai, paprastam žmogui nėra nieko miglotesnio ir visiškai nesuvokiamo kaip precedentais pagrįsta įstatymų leidyba. Tas teisininkų poreikis Anglijoje ir Jungtinėse Valstijose, ta didžiulė pagarba jų žinioms, išmanymui ilgainiui vis labiau atitolina juos nuo liaudies, kol pagaliau jie tampa atskira klase. Prancūzų teisininkas — tiesiog mokytas žmogus, o Anglijoje ir Jungti-

nėse Valstijose į teisininkus žiūrima daugmaž kaip į žynius Egipte: tik jie vieninteliai išmano okultinius mokslus.

Visuomeninė anglų ir amerikiečių teisininkų padėtis taip pat daro ne ką mažesnę įtaką jų įpročiams ir pažiūroms. Anglų aristokratija, visada turėjusi polinkį priglobti visa, kas bent kiek panėšėjo į ją, nepašykštėjo teisininkams nei pagarbos, nei galios. Anglų teisininkai nepriklauso aukštuomenei, bet yra patenkinti savo padėtimi visuomenėje. Jie sudaro lyg jaunesniąją anglų aristokratijos atšaką, jie myli ir gerbia vyresniosios atšakos atstovus, nors naudojasi anaiptol ne visomis jų privilegijomis. Tad anglų teisininkai derina savo profesijos aristokratinius interesus su tos visuomenės, kurioje gyvena, aristokratiniais polinkiais ir pažiūromis.

Todėl ypač Anglijoje galima sutikti tą ryškų teisininko tipą, kurį stengiuosi apibūdinti: anglų teisininkas gerbia įstatymus ne tiek dėl to, kad jie geri, bet todėl, kad seni; priverstas juos bent truputį pakeisti, kad jie atitiktų visuomenėje ilgainiui įvykusias permainas, jis griebiasi įvairiausių gudrybių, stengdamasis save įtikinti, jog, šį bei tą pridėdamas prie tėvų kūrinio, tik išplėtoja jų mintį ir praturtina jų darbą. Nesistenkite jo paversti naujovių diegėju; jis veikiau prieis iki absurdo, negu prisipažins padaręs tokį didelį nusikaltimą. Kaip tik Anglijoje yra gimusi ta įstatymų dvasia, regis, labiausiai paisanti ne dalykų esmės, bet raidės ir greičiau linkusi išsižadėti sveiko proto ir žmoniškumo negu įstatymo.

Anglijos įstatymų leidyba — nelyginant labai seno medžio kamienas, į kurį teisininkai be paliovos skiepijo svetimus ūglius, tikėdamiesi, jog, duodami įvairiausių vaisių, tie bent savo lapais pritaps, priglus prie garbiojo liemens.

Amerikoje nėra nei aristokratijos, nei rašto žmonių, ir liaudis nepasitiki turtuoliais. Tad teisininkai sudaro aukščiausią politinę klasę ir intelektualiausią visuomenės dalį. Todėl, griebdamiesi naujovių, jie tik pralaimėtų; štai iš kur tas konservatyvizmas, papildantis profesinį tvarkos pomėgį.

Paklaustas, kam priskirčiau Amerikos aristokratiją, nedvejodamas atsakyčiau, kad jokiu būdu ne turtuoliams, su kuriais ji neturi nieko bendra. Amerikos aristokratiją matome advokatų suoluose ir teisėjų krėsluose.

Kuo daugiau galvoji apie tai, kas darosi Jungtinėse Valstijose, tuo labiau įsitikini, jog teisininkų luomas šitoje šalyje sudaro tvirčiausią ir, galima sakyti, vienintelę demokratijos atsvarą.

Tik Jungtinėse Valstijose be vargo supranti, jog teisės dvasia savo gerosiomis savybėmis ir, sakyčiau, netgi trūkumais daro nepavojingas liaudies valdžiai būdingas ydas.

Kai amerikiečių tauta pasiduoda aistroms arba susivilioja savo idėjomis, teisininkai panaudoja veik neregimą stabdį, sulaikantį ją ir sudrausminantį. Jos demokratiniams instinktams jie vogčia priešinasi savo aristokratiniais polinkiais, jos naujovių pomėgiui — savo prietaringa pagarba visam, kas sena, jos nežabotiems užmojams — savo griežtomis pažiūromis, taisyklių nepaisymui, chaotiškumui — formalumų pomėgiu, o gaivališkam jos įkarščiui — savo įpročiu veikti iš lėto, nesiblaškant ir nesikarščiuojant.

Teismai — akivaizdžiausi valstybės organai, kuriais naudojasi teisininkai, darydami įtaką demokratijai.

Teisėjas — tai įstatymo tarnas, kuriam būdingas ne tik prieraišumas tvarkai ir taisyklėms, įgytas studijuojant teisę, bet ir stabilumo pomėgis, skatinamas jo padėties: juk jis renkamas iki gyvos galvos. Teisės mokslų išmanymas ir šiaip jau užtikrino jam aukštą padėtį, palyginti su kitais; teisėjo įgaliojimai, politinė įtaka suteikia jam išskirtinę vietą visuomenėje, jis įgyja bruožų, kuriais pasižymi privilegijuotos klasės.

Turėdamas teisę skelbti įstatymus nekonstituciniais, teisėjas Jungtinės Valstijose tolydžio kišasi į politinius reikalus[1]. Jis negali versti liaudies leisti įstatymus, bet ragina ją bent jau nenusižengti savo įstatymams ir neprieštarauti sau pačiai.

Aš žinau, jog Jungtinėse Valstijose esama slaptos tendencijos, skatinančios liaudį silpninti teismų galią; daugelio valstijų konstitucijos suteikia vyriausybei teisę abiems rūmams reikalaujant atšaukti teisėjus. Pagal kai kurias konstitucijas teisėjai *renkami* ribotam laikui, jie dažnai perrinkinėjami. Drįstu pranašauti, jog tokios naujovės anksčiau ar vėliau turės pragaištingų padarinių ir jog vieną gražią dieną bus susivokta, kad, šitaip apribojant teisėjų nepriklausomybę, kovota ne tik prieš teismų galią, bet ir prieš pačią demokratinę respubliką.

[1] Žr. tai, kas mano sakyta apie teismus šios knygos pirmojoje dalyje.

19.-802

Beje, nereikia manyti, kad Jungtinėse Valstijose teisingumas gyvuoja vien tarp teismo sienų; jis siekia daug plačiau.

Sudarydami vienintelį išsilavinusį visuomenės sluoksnį, kuriuo liaudis neturi pagrindo nepasitikėti, teisininkai, savaime suprantama, kviečiami eiti daugelį valstybinių pareigų. Jie darbuojasi įstatymų leidybos srityje, vadovauja valdymo organams, turi didelę įtaką įstatymų rengimui ir vykdymui. Teisininkai priversti klausyti visuomenės nuomonės, bet nesunku pastebėti tai, ką jie mielai darytų, jeigu būtų laisvi. Įdiegę tiek naujovių į politinius valstybės įstatymus, amerikiečiai yra tik vos vos, ir tai vargais negalais, pakeitę Civilinį kodeksą, nors daugybė jo straipsnių neatitinka krašto socialinės padėties. Tai atsitiko todėl, kad civilinės teisės srityje dauguma yra priversta visados pasikliauti teisininkais, o amerikiečių teisininkai, turėdami laisvą valią, nė neketina leistis į jokias naujoves.

Prancūzui keista girdėti amerikiečius skundžiantis teisininkų nelankstumu, išankstinėmis nuostatomis ir nenoru nukrypti nuo nusistovėjusių tradicijų.

Teisės dvasios įtaka pasklidusi daug toliau už tų ribų, kurias ką tik bandžiau nubrėžti.

Nėra tokių valstybinės reikšmės klausimų, kurie Jungtinėse Valstijose anksčiau ar vėliau nebūtų sprendžiami kaip teisiniai klausimai. Todėl, kasdien diskutuodamos, partijos yra priverstos naudotis teisininkų kalba ir jų idėjomis. Daugelis politinių veikėjų, būdami arba buvę teisininkais, tvarko reikalus vadovaudamiesi savo profesiniais įgūdžiais ir mąstysena. Prisiekusiųjų teismas pripratina prie to visus visuomenės sluoksnius. Teisininkų terminologija nejučia ima skverbtis į šnekamąją kalbą; teisės dvasia, gimusi koledžuose ir teismuose, pamažu pasklinda už jų sienų; ji įsismelkia į visus visuomenės sluoksnius, net į žemiausius, ir galop visa tauta perima dalį teisininkams būdingų įpročių ir pomėgių.

Teisininkai Jungtinėse Valstijose turi galią, kurios nelabai kas bijo ir beveik nepastebi; ji neturi savo vėliavos, lanksčiai prisiderina prie laiko reikalavimų ir nesipriešindama pasiduoda visiems socialiniams poslinkiams, bet aprėpia visą visuomenę, įsiskverbia į kiekvieną jos sluoksnį, slapčia ją veikia, be atvangos daro įtaką ir galiausiai suformuoja ją tokią, kokios nori.

PRISIEKUSIŲJŲ TEISMAS JUNGTINĖSE VALSTIJOSE KAIP POLITINĖ INSTITUCIJA

Prisiekusiųjų teismas, viena iš tautos suverenumo formų, turi būti saistomas kitų įstatymų, įteisinančių tą suverenumą. — Prisiekusiųjų teismo sudarymas Jungtinėse Valstijose. — Prisiekusiųjų teismo įtaka nacionalinio charakterio formavimuisi. — Kaip jis auklėja tautą. — Kaip stengiasi įtvirtinti teisėjų įtaką ir skleisti teisės dvasią.

Kadangi savaime išėjo kalba apie teisingumą Jungtinėse Valstijose, nepraleisiu progos aptarti prisiekusiųjų teismo.

Į prisiekusiųjų teismą reikia žiūrėti dvejopai: kaip į teismo organą ir kaip į politinę instituciją.

Jei būtų svarstoma, kiek prisiekusiųjų teismas, ypač teismas, nagrinėjantis civilines bylas, prisideda prie teisingumo vykdymo, sakyčiau, kad jo teikiama nauda galima šiek tiek suabejoti.

Prisiekusiųjų teismas atsirado menkai išsivysčiusioje visuomenėje, kur teismai nagrinėdavo tik pačias paprasčiausias bylas; ne taip jau lengva, kad šis teismas atitiktų labai civilizuotos visuomenės poreikius, nes kai žmonės išprusę ir intelektualūs, jų tarpusavio santykiai nepaprastai sudėtingi [2].

[2] Būtų įdomu ir pravartu panagrinėti prisiekusiųjų teismą kaip teismo organą, įvertinti jo įtaką Jungtinėse Valstijose, patyrinėti, kaip amerikiečiai juo pasinaudojo. Tam klausimui galima paskirti ištisą knygą, kuri būtų itin įdomi prancūzams. Jiems, beje, paaiškėtų, kokias amerikiečių institucijas, susijusias su prisiekusiųjų teismu, būtų galima įdiegti Prancūzijoje ir kokia tvarka. Iš visų Amerikos valstijų šiuo požiūriu daugiausia medžiagos duotų Louisiana, kurios gyventojai yra prancūzai ir anglai. Taigi ten gyvuoja viena šalia kitos dvi teismų sistemos, kurios ilgainiui susilieja, kaip ir abi tautos. Tam tikslui labai praverstų Louisianos įstatymų dvitomis, antrašte *Digest of the Laws of Louisiana [A General Digest of the Acts of the Legislature of Louisiana Passed from the Year 1804, to 1827, Inclusive*, by L. Moreau Lislet, 2 vols., New Orleans, 1828], o dar labiau galbūt dvikalbis civilinio proceso vadovėlis, antrašte *Traité sur les Règles des Actions civiles* (Traktatas apie civilinių aktų taisykles), Buissono išleistas New Orleane 1830. Tas veikalas turi specifinį pranašumą: taisyklingai ir autentiškai išaiškina prancūzams anglų teisinę terminiją. Įstatymų kalba kiekvienoje šalyje — tai lyg išskirtinė kalba, o Anglijoje — juo labiau.

Dabar pagrindinis mano tikslas — aptarti prisiekusiųjų teismą politiniu aspektu, kitaip aš nukrypčiau nuo pasirinktos temos. Apie prisiekusiųjų teismą, kaip teismo organą, noriu pasakyti tik keletą žodžių. Kai anglai įsteigė prisiekusiųjų teismą, jie dar buvo puslaukinė tauta; vėliau jie tapo labiausiai apsišvietusia tauta visame pasaulyje, ir jų prisirišimas prie prisiekusiųjų teismo tarytum stiprėjo tolydžio plintant švietimui. Daugybė anglų paliko gimtąją šalį ir pasklido po visą pasaulį: vieni įkūrė kolonijas, kiti — nepriklausomas valstybes; tautos branduolys išsaugojo karalių, dalis išeivių įkūrė stiprias respublikas; ir visur anglai liaupsino prisiekusiųjų teismo instituciją[3]. Jie visose šalyse steigė prisiekusiųjų teismus arba bent jau skubėjo įsteigti. Teismo organas, amžiams gavęs didžios tautos pritarimą, karštai atkuriamas visais civilizacijos laikotarpiais, nepaisant klimato ir valstybinės valdymo formos, negalėtų būti priešiškas teisingumo dvasiai[4].

---

[3] Dėl to vieningai sutaria anglų ir amerikiečių teisininkai. Ponas Story, Jungtinių Valstijų Aukščiausiojo Teismo teisėjas, savo veikale *Commentaries on the Constitution of the United States* dar sykį teigiamai atsiliepia apie prisiekusiųjų teismo instituciją nagrinėjant civilines bylas: „Prisiekusiųjų teismo reikšmė, nagrinėjant civilines bylas, yra neįkainojama, — sako jis, — ne mažesnė ji ir sprendžiant kriminalines bylas, tad pagrindinė prisiekusiųjų teismo paskirtis — ginti politines ir pilietines laisves“ (kn. 3, sk. 38).

[4] Norėdami nustatyti, kokią naudą duoda prisiekusiųjų teismas kaip teismo organas, turėtume pateikti daugiau argumentų, tarp jų ir tokius:

Į bylų nagrinėjimą įtraukiant prisiekusiuosius, galima be jokių keblumų sumažinti teisėjų, o tai didelis privalumas. Kai teisėjų labai daug, mirtis kasdien retina teismo pareigūnų hierarchiją ir vis atituština vietų gyviesiems. Tad teismo pareigūnų ambicijos niekad nenurimsta, ir todėl, savaime suprantama, jie priklauso nuo daugumos arba nuo žmogaus, skiriančio juos į laisvas vietas; taigi kopimas hierarchijos laiptais teismų sistemoje darosi panašus į laipsnių teikimą kariuomenėje. Tokia padėtis visiškai nesiderina su pavyzdinga teismo organų tvarka ir įstatymų leidėjų ketinimais. Kad teisėjai būtų laisvi, nevalia jų atšaukti, bet vargu ar būtina ginti jų nepriklausomybę, jeigu jie patys noriai jos atsižada.

Kai teisėjų labai daug, tarp jų, be abejonės, pasitaiko ir daug neišmanėlių, nes aukštas teismo pareigūnas — ne šiaip koks eilinis žmogus. Tad, man regis, pusmokslis teismas negali vykdyti tų uždavinių, kurie buvo jam iškelti kuriant teismų sistemą.

Na, o aš mieliau leisčiau nagrinėti bylą išmanaus teisėjo vadovaujamiems nemokšoms prisiekusiesiems, užuot atidavęs ją teisėjams, kurių diduma menkai nutuokia apie jurisprudenciją ir įstatymus.

Bet palikime šią temą. Laikydami prisiekusiųjų teismą vien teismo institucija, mintį įspraustume į labai siaurus rėmus, nes, turėdamas didelę įtaką bylos nagrinėjimui, prisiekusiųjų teismas dar didesnę įtaką turi pačios visuomenės likimui. Prisiekusiųjų teismas — pirmiausia politinė institucija. Štai šiuo požiūriu ir reikia visados apie jį kalbėti.

Prisiekusieji — tai, mano nuomone, grupė atsitiktinių piliečių, laikinai gavusių teisę teisti.

Kovojant prieš nusikalstamumą prisiekusiųjų rankomis, į valdžios struktūras, man regis, įdiegiamas grynai respublikoniškas elementas. Ir štai kodėl.

Prisiekusiųjų teismo institucija gali būti aristokratinė arba demokratinė, priklausomai nuo to, kokiam visuomenės sluoksniui atstovauja prisiekusieji, bet ji visad išlaiko respublikonišką pobūdį, nes tikrą visuomenės tvarkymą atiduoda į rankas valdomiesiems arba bent jų daliai, bet ne valdantiesiems.

Jėga galima tik laikinai laimėti sėkmę; neilgai trukus, prireikia teisės pagalbos. Valdžia, sugebanti grumtis su priešais tik kovos lauke, greit nuverčiama. O tikrąsias valstybinių įstatymų poveikio priemones numato baudžiamoji teisė, ir jeigu nėra politinio poveikio priemonių, įstatymas anksčiau ar vėliau netenka galios. Taigi *nusikaltėlį* teisiantis žmogus yra tikrasis visuomenės šeimininkas. Vadinasi, prisiekusiųjų teismas sodina pačią tautą ar bent jau tam tikrą piliečių grupę į teisėjo kėdę. Taigi prisiekusiųjų teismo institucija visuomenę tvarkyti tikrai paveda tautai arba minėtai grupei[5].

Anglijoje prisiekusieji parenkami iš tautos aristokratinės dalies. Aristokratija leidžia įstatymus, juos įgyvendina ir teisia už įstatymų pažeidimus (žr. *Paaiškinimai, B*). Viskas suderinta, nekyla jokių prieštaravimų, todėl Angliją galima vadinti aristokratine valstybe. Jungtinėse Valstijose ta pati sistema pritaikoma visai tautai. Kiekvienas

[5] Šiaip ar taip, reikia padaryti svarbią pastabą.

Prisiekusiųjų teismo institucija, be abejonės, suteikia tautai teisę kontroliuoti piliečių veiksmus, bet nei duoda priemonių tai kontrolei visais atvejais, nei leidžia visada tironiškai ją vykdyti.

Kai absoliutus valdovas savo įgaliotiniams paveda teisti žmones už nusikaltimus, kaltinamojo likimas, galima sakyti, jau nulemtas iš anksto. Bet jeigu tauta ir norėtų apkaltinti žmogų, prisiekusiųjų teismo sudėtis ir tai, kad jis niekam neatskaitingas, nekaltam sudarytų galimybę būti išteisintam.

Amerikos pilietis yra rinkėjas, gali būti renkamas, gali būti ir prisiekusysis (žr. *Paaiškinimai, C*). Prisiekusiųjų teismų sistema, — tokia, kokia ji yra Amerikoje, — mano nuomone, toks pat tiesioginis ir kraštutinis tautos suverenumo principo padarinys, kaip ir visuotinė rinkimų teisė. Tai dvi vienodai galingos priemonės, sąlygojančios daugumos viešpatavimą.

Visi suverenai, norėję patys vieni puoselėti savo galybės šaltinį ir vadovauti visuomenei, užuot leidęsi jos vadovaujami, arba panaikino, arba susilpnino prisiekusiųjų teismo instituciją. Tudorai siuntė į kalėjimą prisiekusiuosius, kurie atsisakydavo skelbti nuosprendžius, o Napoleonui valdant, prisiekusiuosius rinkdavo jo atstovai.

Kad ir kokios akivaizdžios būtų išdėstytos tiesos, jos nedaro įtakos visiems, ir mes, prancūzai, dažnai gana miglotai suvokiame, ką reiškia prisiekusiųjų teismo institucija. Kai svarstoma, kas turi sudaryti prisiekusiųjų sąrašą, aptariamas tik kandidatų išprusimas ir kompetencija, lyg būtų kalbama apie paprasčiausią teismo organą. Iš tikrųjų, man rodos, tai labai svarbi tema, nes prisiekusiųjų teismas — pirmiausia valstybinė institucija; jį reikia laikyti tam tikra tautos suverenumo forma; kai atsisakoma tautos suverenumo, šį teismą reikia visiškai atmesti arba derinti su kitais įstatymais, tą suverenumą įteisinančiais. Prisiekusiųjų teismas — tai dalis tautos, įpareigota užtikrinti įstatymų vykdymą, kaip kad Atstovų Rūmai — dalis tautos, įpareigota leisti įstatymus; kad visuomenė būtų valdoma nuosekliai ir vienodai, prisiekusiųjų sąrašai turi didėti arba mažėti priklausomai nuo rinkėjų sąrašų. Šitai, man regis, turi visada labiausiai rūpėti įstatymų leidėjams. Visa kita, galima sakyti, yra niekis.

Aš esu įsitikinęs, jog prisiekusiųjų teismas — pirmiausia valstybinė institucija, ir netgi laikau jį tokiu, kai jame nagrinėjami civiliniai ieškiniai.

Įstatymai visad netvirti, kai nesiremia papročiais; papročiai — vienintelė pastovi ir patvari tautos galia.

Kai prisiekusiųjų teismas nagrinėja vien kriminalines bylas, tauta mato jį dirbant tik retkarčiais ir ypatingais atvejais; ji pripranta apsieiti be prisiekusiųjų teismo kasdieniame gyvenime ir laiko ne vienintele, bet viena iš daugelio priemonių teisingumui pasiekti[6].

---

[6] Taip ir būna iš tikrųjų, kai prisiekusiųjų teismas nagrinėja tik tam tikras kriminalines bylas.

Priešingai, prisiekusiųjų teismui nagrinėjant civilinius ieškinius, jo darbas tolydžio krinta į akis; taigi jis paliečia visų interesus; kiekvienas stengiasi jam padėti; prisiekusiųjų teismas tampa savotiška tradicija, pripratina žmogaus protą prie savo procedūrų ir, galima sakyti, sutampa su pačia teisingumo sąvoka.

Taigi prisiekusiųjų teismo institucijai, apsiribojančiai kriminalinėmis bylomis, visada gresia pavojus; nagrinėdamas civilines bylas, prisiekusiųjų teismas nepaiso nei laiko grėsmės, nei priešiškų žmogaus veiksmų. Jei būtų buvę taip paprasta prisiekusiųjų teismą išstumti iš anglų papročių kaip iš įstatymų, jis būtų visiškai išnykęs valdant Tudorams. Vadinasi, Anglijos laisves iš tikrųjų apsaugojo prisiekusiųjų teismas, nagrinėjantis civilines bylas.

Kad ir kokioje srityje dirbtų prisiekusiųjų teismas, jis visada turi didelę įtaką nacionaliniam charakteriui, ir ta įtaka tolydžio didėja, leidžiant jam nagrinėti kuo daugiau civilinių bylų.

Prisiekusiųjų teismas, o labiausiai — prisiekusiųjų teismas, nagrinėjantis civilines bylas, visiems piliečiams įdiegia teisėjų mąstymo įgūdžius, ir kaip tik tie įgūdžiai geriausiai pripratina tautą prie laisvės.

Prisiekusiųjų teismas visiems visuomenės sluoksniams skiepija pagarbą teismo sprendimams ir teisės sąvokai. Atimkime tuos du dalykus, ir nepriklausomybės troškulys taps paprasčiausia destruktyvia aistra.

Prisiekusiųjų teismas moko žmones pačius teisingai spręsti ir teisti. Spręsdamas apie savo kaimyną, kiekvienas mano, kad ir apie jį galima lygiai taip pat spręsti kitiems. Tai ypač tinka turint galvoje prisiekusiųjų teismą, nagrinėjantį civilines bylas, nes beveik nėra tokio žmogaus, kuris bijotų, jog pats kada nors bus patrauktas į teismą už kriminalinį nusikaltimą, bet juk kiekvienas gali būti įveltas į kokią nors bylą.

Prisiekusiųjų teismas kiekvieną žmogų išmoko atsakyti už savo veiksmus, o jeigu žmogus neturi tokių vyriškų savybių, jam bus svetimos ir politinės dorybės.

Prisiekusiųjų teismas kiekvieną pilietį padaro savotišku teismo pareigūnu, įskiepija jam pareigos jausmą visuomenei ir mintį, kad visi yra tarytum šio teismo nariai. Priversdamas žmones rūpintis ne tik savo reikalais, jis įveikia individualų savanaudiškumą, kuris lyg rūdys ėda visuomenę.

Prisiekusiųjų teismas nepaprastai padeda ugdyti visuomenės sąmonę ir plėsti jos akiratį. Tai, mano nuomone, didžiausias jo privalumas. Jį galima laikyti savotiška nemokama ir visiems atvira mokykla, kur kiekvienas prisiekusysis mokosi savo teisių ir kasdien bendrauja su labiausiai išprususiais ir patyrusiais aukštesniųjų klasių kolegomis, kur teisės mokslai dėstomi praktiškai ir diegiami advokatų pastangomis, teisėjo patarimais ir net šalių aistros prisideda prie bendro lygio kėlimo. Mano nuomone, praktinį amerikiečių protą ir sveiką nuovoką lėmė tai, kad jie sukaupė didelę patirtį, prisiekusiųjų teismuose nagrinėdami civilines bylas.

Nežinau, ar prisiekusiųjų teismas naudingas bylininkams, bet esu tikras, kad jis labai naudingas nagrinėjantiems bylas. Todėl šį teismą laikau viena veiksmingiausių liaudies švietimo priemonių.

Tai, kas pasakyta, tinka visoms tautoms, bet štai kas tiesiogiai siejasi su amerikiečiais ir apskritai su demokratinėmis tautomis.

Jau esu sakęs, jog demokratinėse šalyse teisininkai ir ypač teisėjai sudaro vienintelį aristokratinį sluoksnį, galintį sutramdyti liaudies bruzdėjimus. Toji aristokratija neturi fizinės jėgos, ji tik daro įtaką protams. Tad pagrindinis jos galios šaltinis yra civilines bylas nagrinėjančio prisiekusiųjų teismo institucija.

Nagrinėjant baudžiamąsias bylas, kai visuomenė kovoja su paprastu žmogumi, prisiekusiųjų teismas linkęs laikyti teisėją pasyviu visuomeninės valdžios įrankiu ir nepasitiki jo nuomone. Be to, baudžiamosios bylos pagrįstos išimtinai paprastais faktais, lengvai sveiku protu suvokiamais. Tokiais atvejais teisėjai ir prisiekusieji lygūs.

Kitaip yra nagrinėjant civilines bylas; tuomet teisėjas — lyg bešališkas arbitras, atsidūręs tarp šalių aistrų. Prisiekusieji žiūri į jį su pasitikėjimu ir pagarbiai jo klausosi, nes tokiu metu jis pranoksta visus savo išmanymu. Jis vienintelis pateikia įvairių argumentų, kuriuos prisiekusieji sunkiai įsimena, ir, paėmęs už rankos, vedasi juos procedūrų labirintais; jis vienintelis apibrėžia jų užduotį bylos nagrinėjimo metu ir nurodo, kaip jie turėtų atsakyti į teisės klausimus. Jo įtaka jiems yra beveik nenusakoma.

Argi dar būtina aiškinti, jog mane menkai tejaudina argumentai, pagrįsti prisiekusiųjų nekompetencija civilinės teisės srityje?

Nagrinėjant civilines bylas, kiekvieną sykį, jei nėra akivaizdžių faktų, prisiekusiųjų teismas tik atlieka tariamo teismo vaidmenį.

Prisiekusieji skelbia teisėjo padarytą nuosprendį. Jį skelbdami, remiasi visuomenės, kuriai atstovauja, valdžia, o teisėjas — proto ir įstatymo galia (žr. *Paaiškinimai, D*).

Anglijoje ir Amerikoje, nagrinėjant baudžiamąsias bylas, teisėjai jų rezultatams turi tokią įtaką, kokios niekad nėra sapnavę prancūzų teisėjai. Labai lengva suprasti to skirtumo priežastį: įtvirtinęs savo autoritetą civilinės teisės srityje, anglų ar amerikiečių teisėjas naudojasi juo kitoje srityje, kurioje jam nieko nereikia pelnyti.

Esama atvejų, ir dažnai gana svarbių, kai Amerikoje teisėjas gali skelbti nuosprendį pats vienas [7]. Tuomet laikinai jis supanašėja su prancūzų teisėju, tik turi nepalyginamai didesnę moralinę jėgą; jam tarsi pritaria prisiekusieji, ir jo balsas skamba beveik taip pat įtaigiai, kaip ir visuomenės, kuriai atstovauja prisiekusieji.

Teisėjo įtaka nesumažėja net už teismo sienų; amerikiečių teisėją nuolat supa žmonės, įpratę jį laikyti protu juos pranokstantį tiek privataus gyvenimo pramogose ir valstybinėje veikloje, tiek visuomenėje ir įstatymų leidybos organuose; nulėmusi bylų sprendimą, jo galia turi įtakos visų protiniams įgūdžiams ir net nuteistųjų dvasiai.

Prisiekusiųjų teismas, iš pažiūros apribojantis teismo pareigūnų teises, iš tikrųjų grindžia jų viešpatavimą, ir jokioje kitoje šalyje teisėjai neturi tokios galios kaip ten, kur tauta naudojasi jų privilegijomis.

Amerikos teismo pareigūnams, ypač jeigu jiems padeda civilines bylas nagrinėjantis prisiekusiųjų teismas, net pačiuose žemiausiuose visuomenės sluoksniuose pavyksta skleisti tai, ką esu pavadinęs teisės dvasia.

Tad prisiekusiųjų teismas, būdamas veiksmingiausia priemone, padedančia įtvirtinti liaudies viešpatavimą, drauge veiksmingiausiai moko ją to viešpatavimo meno.

[7] Federacijos teisėjai beveik visada patys vieni sprendžia klausimus, tiesiogiai susijusius su krašto valdymu.

IX SKYRIUS

Apie pagrindines priežastis, palankias demokratinei respublikai Jungtinėse Valstijose

Jungtinėse Valstijose gyvuoja demokratinė respublika. Pagrindinis šitos knygos tikslas — išaiškinti to reiškinio priežastis.

Plėtodamas savo temą, kai kurias priežastis jau esu netyčia užkliudęs ir probėgšmais paminėjęs. Esama ir kitų, kurioms negalėjau skirti dėmesio, o tos, kurias įstengiau pagvildenti, tarytum palaidotos po gausybe smulkmenų.

Tad pagalvojau, jog, prieš pradėdamas kalbėti apie ateitį, turiu glaustai aptarti visa, kas padeda suvokti dabartinę padėtį.

Toje santraukoje stengsiuos kalbėti kuo glausčiau, nes priminsiu skaitytojams tik tai, kas jau žinoma, ir pateiksiu tik pagrindinius faktus, kurių dar nebuvau palietęs.

Mano nuomone, visas priežastis, skatinančias palaikyti demokratinę respubliką Jungtinėse Valstijose, galima suskirstyti į tris grupes:

pirmoji — ypatinga padėtis, kurią amerikiečiai pelnė atsitiktinai — Apvaizdos malone,
antroji — įstatymai,
trečioji — papročiai ir tradicijos.

Atsitiktinės ir Apvaizdos nulemtos priežastys, padedančios išlikti demokratinei respublikai Jungtinėse Valstijose

Sąjunga neturi kaimynų. — Nėra didelės sostinės. — Amerikiečiai turėjo laimės gimti tokie, kokie yra. — Amerika — negyvenamas kraštas. — Šita aplinkybė labai prisideda prie demokratinės respublikos

klestėjimo. — Kaip apgyvendinamos tuščios žemės Amerikoje. — Amerikos anglai godisi Naujojo Pasaulio dykrų. — Materialinės gerovės įtaka politinėms amerikiečių pažiūroms.

Yra labai daug nuo žmogaus valios nepriklausomų aplinkybių, palankių demokratinei santvarkai Jungtinėse Valstijose. Vienos jau žinomos, kitas nesunku atskleisti; aš nusakysiu tik pagrindines.

Amerikiečiai neturi kaimynų, — vadinasi, nėra ko bijoti didelių karų, finansinių krizių, nusiaubimo ar užkariavimo; jiems nereikia nei didelių mokesčių, nei gausios kariuomenės, nei didžių karvedžių; jiems beveik nėra ko baimintis nelaimės, kuri demokratinėms respublikoms baisesnė net už visas paminėtąsias, — tai karinė šlovė.

Argi galima nuginčyti nepaprastą įtaką, kurią turi karinė šlovė tautos dvasiai? Generolas Jacksonas, amerikiečių dusyk išrinktas prezidentu, yra ūmaus charakterio ir menkos kompetencijos žmogus, savo politinės karjeros metais niekuo neįrodęs, jog turi įgimtų savybių valdyti laisvą tautą; todėl Sąjungos apsišvietusių visuomenės sluoksnių dauguma visad buvo jam priešiškai nusiteikusi. Tad kas jį pasodino į prezidento krėslą ir teberemia? Prieš dvidešimt metų prie New Orleano laimėtos pergalės prisiminimas, nors toji pergalė, deja, buvo eilinis karo žygis, ilgėliau minimas tik šalyje, kuri retai tekariauja. Tauta, kuri žavisi karine šlove, be abejonės, yra pati šalčiausia, racionaliausia, nelabai karinga ir, jei būtų galima taip pasakyti, proziškiausia iš visų pasaulio tautų.

Amerikoje nėra nė vienos didelės sostinės [1], kurios tiesioginė ar netiesioginė įtaka būtų jaučiama visoje šalyje, ir tai, mano nuomone, viena iš pagrindinių priežasčių, kurios lemia respublikoniškų institucijų

[1] Amerikoje nėra didelės sostinės, bet čionai jau esama labai didelių miestų. 1830 m. Philadelphijoje buvo 161 tūkstantis gyventojų, o New Yorke — 202 tūkstančiai. Padugnės, gyvenančios tuose didmiesčiuose, čia sudaro pavojingesnę nei Europoje gyventojų dalį. Tai pirmiausia į laisvę paleisti negrai, įstatymo ir visuomenės nuomonės pasmerkti išsigimti ir skursti iš kartos į kartą. Yra ten ir gausybė europiečių, kuriuos kasdien prie Naujojo Pasaulio krantų veja nelaimės ir teisingumo organai; tie žmonės skleidžia Jungtinėse Valstijose blogiausias mūsų ydas ir nė neketina jų nusikratyti. Gyvendami tame krašte ir nebūdami jo piliečiai, jie pasirengę išbandyti visas jį draskančias aistras; štai neseniai matėme Philadelphijoje ir New Yorke

gyvybingumą Jungtinėse Valstijose. Miestuose beveik neįmanoma sutrukdyti žmonėms burtis, įsiaudrinti susirinkus draugėn ir karštosiomis nutarti ką nors daryti. Miestai — tai lyg dideli susirinkimai, kuriuose dalyvauja jų gyventojai. Žmonės ten turi nepaprastos įtakos pareigūnams ir dažnai be jokių tarpininkų įvykdo savo valią.

Pajungus provincijas sostinei, visos šalies likimas ne šiaip sau atiduodamas į dalies tautos rankas; tai ne tik neteisinga, bet ir be galo pavojinga, jei tauta veikia savarankiškai. Tad sostinių viešpatystė daro didelę žalą atstovavimo sistemai ir skatina šiuolaikines respublikas kartoti senovės respublikų klaidas, — visos tos respublikos žlugo, nes neturėjo atstovavimo sistemos.

Būtų nesunku čia išvardyti dar daugybę kitų priežasčių, sudariusių palankias sąlygas ir demokratinę santvarką įgalinusių išsilaikyti Jungtinėse Valstijose. Tačiau tarp begalės palankių aplinkybių aš įžvelgiu dvi pagrindines ir skubu jas nurodyti.

Jau anksčiau esu sakęs, jog amerikiečių kilmė, kurią pavadinau ištakomis, man regis, yra svarbiausia priežastimi, lėmusia dabartinę Jungtinių Valstijų gerovę. Amerikiečiai turėjo gimti tokie, kokie yra: kadaise į žemę, kur jie dabar gyvena, jų tėvai atsinešė luominę ir intelektinę lygybę, iš šio natūralaus šaltinio vieną gražią dieną turėjo atsirasti demokratinė respublika. Ir tai dar ne viskas: drauge su demokratine valdymo forma savo palikuonims jie perdavė papročius, pažiūras ir tradicijas, kurios būtinos, kad klestėtų respublika. Kai pagalvoju apie to fakto padarinius, man atrodo, jog pirmasis puritonas, priplaukęs prie žemyno krantų, nulėmė visą Amerikos likimą, kaip visos žmonijos likimą — pirmasis žmogus.

Iš palankių aplinkybių, sudariusių sąlygas demokratinei santvarkai atsirasti Jungtinėse Valstijose ir leidusių jai įsitvirtinti, viena svarbiau-

---

liepsnojant dideles riaušes. Tokių neramumų kitose vietovėse nebūna, be to, niekas ten dėl jų nesijaudina, nes ligi šiol miestiečiai neturėjo kaimui nė jokios įtakos.

Kai kurių Amerikos miestų didumas ir ypač jų gyventojų kilmė, man regis, kelia tikrą grėsmę Naujojo Pasaulio demokratinių respublikų ateičiai, ir nebijau pranašauti, jog tai jas pražudys, jeigu tik jų vyriausybės nesugebės sukurti ginkluotų pajėgų, kurios, būdamos priklausomos nuo nacionalinės daugumos valios, vis dėlto būtų nepriklausomos nuo miesto žmonių ir galėtų nuslopinti bruzdėjimus.

sių laikau pasirinktą kraštą, kuriame dabar gyvena amerikiečiai. Tėvai jiems įkvėpė lygybės ir laisvės meilę, bet ne kas kitas kaip Dievas, atiduodamas jiems bekraštį žemyną, leido čia ilgai būti lygiems ir laisviems.

Visuotinė gerovė užtikrina visų santvarkų stabilumą, o ypač demokratinės santvarkos, kuri grindžiama daugumos nuotaikomis, o labiausiai — nusiteikimu tų, kuriuos spaudžia vargas. Kai valdo tauta, reikia, kad ji būtų laiminga, kitaip apvers valstybę aukštyn kojomis. Skurdas jai daro tokią pat įtaką, kokią valdžios troškimas daro karaliui. O Amerikoje kaip nė vienoje kitoje pasaulio šalyje visais istorijos laikotarpiais buvo daug įstatymams nepavaldžių materialinių prielaidų, nuo kurių priklauso krašto gerovė.

Jungtinėse Valstijose ne vien įstatymų leidyba yra demokratinė, net ir gamta, rodos, stengiasi padėti žmonėms.

Kurgi kitur, perkračius visus žmogaus prisiminimus, galima išvysti ką nors panašaus į tai, kas darosi mūsų akyse Šiaurės Amerikoje?

Visos garsiosios senovės laikų visuomenės formavosi supamos priešiškų tautų, kurias reikėjo nugalėti, norint įsikurti jų teritorijoje. Netgi šiuolaikinės tautos, Pietų Amerikos pietuose aptikusios didžiules teritorijas, susidūrė su čiabuviais, kurie, nors ir būdami kur kas menkesnės civilizacijos, turėjo žemės nuosavybę ir tą žemę patys dirbo. Kurdamos naujas valstybes, jos turėjo išnaikinti arba pavergti daugybę vietinių genčių ir savo pergalėmis užtraukė gėdą civilizacijai.

Tačiau Šiaurės Amerikoje gyveno tiktai klajokliai, kurie nė neketino naudotis gamtos turtais. Šiaurės Amerika, tiesą pasakius, buvo dar tuščias žemynas, negyvenama žemė, vis laukianti gyventojų.

Viskas nepaprasta Amerikoje, pradedant santvarka, baigiant įstatymais, bet visų nepaprasčiausia amerikiečių gyvenama žemė.

Kai Kūrėjas atidavė žmonėms žemę, ji buvo jauna ir kupina turtų, o žmonės silpni ir visiški neišmanėliai; kai jie išmoko naudotis žemės gelmių turtais, jos paviršius buvo jau beveik visas apgyventas; netrukus jiems prireikė grumtis dėl teisės turėti prieglobstį, kur galėtų netrukdomi ilsėtis.

Štai tada ir buvo atrasta Šiaurės Amerika, lyg Dievo laikyta atsargai ir tik dabar iškilusi iš visuotinio tvano vandenų.

Kaip ir pirmosiomis pasaulio sukūrimo dienomis, jos upės pilnos vandens, driekiasi žalios derlingos platybės, bekraščiai, niekados ar-

klo neliesti laukai. Tokia būdama, ji siūlėsi nebe vienišam neišmanėliui, laukiniam ankstyvųjų amžių žmogui, bet žmogui, jau atskleidusiam svarbiausias gamtos paslaptis, sudariusiam sąjungą su kitais žmonėmis, turinčiam penkiasdešimties šimtmečių patyrimą.

Dabar, kai aš rašau, trylika milijonų civilizuotų europiečių ramiausiai sklaidosi po derlingas negyvenamas žemes, dar gerai nežinodami nei koks jų plotas, nei kiek turtų jos gelmėse. Trys ar keturi tūkstančiai kareivių veja tolyn klajoklių čiabuvių gentis; paskui ginkluotus žmones eina medkirčiai, kurie skina kelius per girias, vaiko plėšrius žvėris, stebi upių tėkmę ir ruošia civilizacijai pergalingą žygį per miškų tankmę.

Rašydamas šią knygą, esu daug sykių užsiminęs apie amerikiečių materialinę gerovę ir kaip vieną pagrindinių priežasčių nurodęs jų įstatymus. Tą pačią priežastį anksčiau už mane yra minėję daugelis kitų; ji, vienintelė, labiausiai sudomino europiečius ir yra visiems žinoma. Tad daugiau nešnekėsiu ta tema, taip dažnai aptariama ir taip išgvildenta, tik pridėsiu vieną kitą naujesnį faktą.

Paprastai įsivaizduojama, jog Amerikos plynes ir dykvietes apgyvena europiečiai imigrantai, kasmet išlipantys į Naujojo Pasaulio krantą, o patys amerikiečiai įleidžia šaknis, auga ir dauginasi tėvų žemėse; tai didelė klaida. Atvykęs į Jungtines Valstijas, europietis neturi nei draugų, nei išteklių, jis priverstas parsisamdyti, kad išgyventų, ir labai retai peržengia palei vandenyną nusidriekusios didžiosios pramoninės zonos ribas. Neplėši dirvonų tyruose neturėdamas nei kapitalo, nei kreditų; prieš leisdamasis ieškoti laimės į girias, turi pripratinti kūną prie atšiauraus naujojo klimato. Savo gimtąsias vietoves kasdien palieka amerikiečiai, pasiryžę tolybėse įsigyti dideles valdas. Taigi, palikęs gimtąją pastogę, europietis keliasi gyventi kitapus Atlanto, o amerikietis, gimęs Atlanto pakrantėje, keliauja į Vidurio Amerikos negyvenamas platybes. Toji dviguba migracija niekad nesiliauja, ji prasideda Europos gilumoje, žmonės keliasi per didįjį Vandenyną, pasklinda po Naujojo Pasaulio negyvenamas platybes. Milijonai žmonių drauge žygiuoja to paties horizonto link; jų kalbos, tikėjimas, papročiai skirtingi, bet tikslas tas pats. Jiems pasakyta, jog laimė esanti kažkur vakarų pusėje, ir visi skuba jos ieškoti.

Su tuo amžinu žmonijos kraustymusi galima palyginti nebent tai, kas atsitiko žlugus Romos imperijai. Tada, kaip ir dabar, tuntai žmo-

nių skubėjo į tą pačią vietą ir plaukė ten iš visų pusių; tačiau Apvaizdos tikslas buvo kitoks. Kiekvienas atvykėlis nešė griovimą ir mirtį, o šiandien kiekvienas atsineša gerovės ir gyvybės sėklą.

Tos amerikiečių migracijos į Vakarus galutiniai rezultatai paaiškės ateityje, bet dabar jau ryškėja kai kurie padariniai: dalis senųjų gyventojų kasmet palieka gimtąsias valstijas, ir nors tos valstijos jau senos, gyventojų skaičius čia didėja labai lėtai. Pavyzdžiui, Connecticute, kur vienai kvadratinei myliai tenka tik penkiasdešimt devyni gyventojai, per paskutinius keturiasdešimt metų gyventojų padidėjo vos ketvirtadaliu, o Anglijoje per tą patį laikotarpį — trečdaliu. Taigi europiečiai imigrantai visad atplaukia į pusiau gyvenamą kraštą, kur pramonei trūksta darbo rankų. Jie tampa gerais darbininkais, jų sūnūs vyksta ieškoti laimės negyvenamame krašte ir tampa turtingais savininkais. Pirmieji kaupia kapitalą, antrieji gerai jį investuoja, ir neskursta nei atvykėliai, nei vietiniai.

Jungtinių Valstijų įstatymai sudaro kuo palankiausias sąlygas nuosavybės pasidalijimui, bet yra jėga, galingesnė už įstatymus, apsauganti nuosavybę nuo besaikio dalijimo[2]. Tai puikiai pastebima valstijose, kuriose vis daugėja gyventojų. Tankiausiai apgyvendinta Sąjungos valstija — Massachusettsas, kur vienai kvadratinei myliai tenka aštuoniasdešimt žmonių, nepalyginamai mažiau nei Prancūzijoje, čia tokiame pat plote gyvena šimtas šešiasdešimt du žmonės.

Tačiau Massachusettse nedidelės valdos dalijamos tik labai retais atvejais: paprastai vyriausiasis gauna žemę, o jaunesnieji eina ieškoti laimės negyvenamose platybėse.

Įstatymas panaikino vyriausiojo sūnaus teisę, bet Apvaizda, galima sakyti, ją atstatė taip, kad niekas neketina skųstis, ir šįkart ta teisė bent nesikerta su teisingumu.

Iš vieno vienintelio fakto galima spręsti, kiek daug žmonių šitaip išvyksta iš Naujosios Anglijos ir drauge su šeimomis įsikuria tuščiose žemėse. Kaip mums tvirtinama, 1830 m. Kongrese buvo trisdešimt šeši nariai, gimę mažoje Connecticuto valstijoje. Taigi Connecticutas, sudarantis keturiasdešimt trečiąją dalį Jungtinių Valstijų ploto, siųsdavo į Kongresą aštuntadalį visų šalies atstovų.

---

[2] Naujojoje Anglijoje žemė padalyta į labai mažas valdas, bet dalyti jas į dar mažesnes draudžiama.

Tačiau pats Connecticutas siunčia penkis deputatus į Kongresą, o trisdešimt vienas atstovauja naujosioms Vakarų valstijoms. Jeigu tie trisdešimt ir vienas žmogus būtų gyvenę Connecticute, visai galimas daiktas, jie būtų buvę ne turtingi savininkai, o smulkus žemdirbiai ir būtų gyvenę niekam nežinomi. Jie niekada nebūtų galėję padaryti politinės karjeros, ir, užuot tapę naudingais įstatymų leidėjais, būtų buvę pavojingi piliečiai.

Amerikiečiams šitai rūpi ne ką mažiau negu mums.

Savo veikale *Commentaries on American Law* (t. 4, p. 385) kancleris (*Chancellor*) Kentas sako, jog „žemės valdų dalijimas negali padaryti didelės žalos netgi tada, kai prieinama iki kraštutinumų ir kai viena šeima negali išgyventi naudodamasi savo valdos vaisiais, tačiau tokių dalykų niekad nebuvo justi Jungtinėse Valstijose, juos galėtų patirti nebent ateinančios kartos. Mums neprireiks smulkinti savo valdų, nes ir dabar pakanka, ir dar ilgai pakaks negyvenamų plotų, gausybės nedirbamos žemės ir nuolatinio imigracijos srauto, nuo Atlanto pakrantės be perstojo plūstančio į šalies gilumą“.

Sunku apsakyti, kaip gobšiai amerikietis puola prie to neaprėpiamo grobio, kurį siūlo jam likimas. Siekdamas turto, jis nepaiso indėnų strėlės nė ligų, tykančių tose platybėse; jo nežavi girių tyla, nebaimina plėšrūs žvėrys. Jį be atvangos varo tolyn aistra, daug stipresnė už gyvenimo meilę. Priešais plyti beveik bekraštis žemynas, ir, galima sakyti, bijodamas pražiopsoti savo grobį arba pavėluoti, jis skuba. Esu jau kalbėjęs apie emigraciją iš senųjų valstijų, o ką galėčiau pasakyti apie emigraciją iš naujųjų? Ohio valstija buvo įkurta vos prieš penkiasdešimt metų, daugumas jos gyventojų yra gimę kitur; sostinė gyvuoja apie trisdešimt metų; valstijos teritorijoje plyti neapžvelgiami žemių plotai, tačiau Ohio gyventojai jau pasinešė į Vakarus; diduma žmonių, įsikuriančių derlingose Illinois'o prerijose, ir yra Ohio gyventojai. Tie žmonės paliko pirmąją tėvynę ieškodami geresnės dalios; paskui paliko ir antrąją ieškodami dar geresnės; beveik visur jiems šypso gerovė, bet ne laimė. Geresnio gyvenimo troškimas tapo nerimu, deginančia aistra, kuri tenkinama tolydžio įsiliepsnoja. Kadaise jie nutraukė saitus, jungusius su gimtąja žeme, ir nuo to laiko nebeprisiriša prie nieko. Bastymasis jiems tapo poreikiu; šiandien jis yra jiems tartum azartinis lošimas, teikiantis ir malonią įtampą, ir laimikį.

Kartais žmogus taip skuba, jog, jam praėjus, užpakaly vėl atsiranda negyvenamos žemės. Giria tik palinksta prie jo kojų, o kai jis praeina, vėl atsitiesia. Keliaudamas po naująsias Vakarų valstijas, dažnai aptinki vidury miško apleistas pastoges, o pačioje tyrų gūdumoje — lūšnelės griuvėsius ir tik stebiesi žengdamas per išplėštus dirvonus, liudijančius žmogaus galybę ir podraug nepastovumą. Tuos apleistus laukus ir griuvėsius netrukus vėl apgožia giria, paukščiai vėl grįžta į savo karalystę, gamta kvatodama žaliomis šakomis ir gėlėmis užkloja žmogaus pėdsakus ir stengiasi kuo greičiau išdildyti jo laikino buvimo ženklus.

Pamenu, keliaudamas per vieną tų negyvenamų apygardų, kurių dar nemaža New Yorko valstijoje, atsidūriau lyg pasaulio pradžioje ant miškų apsupto ežero kranto. Vidury vandenų kyšojo salelė, apaugusi mišku, kurio žalia lapija ištisai dengė jos krantus. Ežero pakrantėje nebuvo matyti jokių žmogaus pėdsakų, tik horizonte virš girios dunksojo dūmų stulpas. Rodės, jog jis nutįsęs iš dangaus, o ne kylantis aukštyn.

Ant smėlio gulėjo ištraukta indėnų kanoja, labai man pravertusi, — mat netrukus atsidūriau salelėje, taip patraukusioje mano akis. Salelė dvelkė nuostabia Naujojo Pasaulio vienatve, tai buvo žavus kampelis, kurį išvydęs civilizuotas žmogus ima ilgėtis laukinio gyvenimo. Neregėto vešlumo augmenija pati bylote bylojo apie neapsakomus žemės turtus. Kaip ir visose Šiaurės Amerikos plynėse, ten viešpatavo gūdi tyla, kurią sudrumsdavo nebent monotoniškas purplelio burkavimas arba genio kaukšėjimas. Gamta atrodė dar neliesta žmogaus rankos, ir man net nekilo mintis, jog čia kada nors būtų gyventa, tačiau, kai nusigavau į salelės vidurį, staiga man pasidingojo, kad čia esama žmogaus pėdsakų. Įdėmiai apsižvalgęs, netrukus supratau, jog toje vietoje buvo europiečio prieglobstis. Bet kaip greit pasikeitė jo rankų darbas! Medžiai, kuriuos jis kadaise paskubomis nukirto norėdamas susirręsti pastogę, seniai išleido atžalas, tvoros virto gyvatvorėmis, o trobelė — giraite. Vidury tų brūzgynų aplink krūvelę pelenų kėpsojo keli nuo ugnies pajuodę akmenys, be abejonės, tai buvo ugniakuras, užverstas sugriuvusio kamino. Kurį laiką tylėdamas žavėjausi gamtos galybe ir žmogaus silpnumu, o galop, prieš palikdamas tą užburtą vietą, liūdnai pakartojau: „Štai kaip! Ir čia jau griuvėsiai!“

Nerimastingą dvasią, nežabotą turtų geismą, beribę nepriklausomybės meilę Europoje paprastai laikome dideliu socialiniu pavojumi.

Kaip tik tai Amerikos respublikoms užtikrina ilgą ir ramų gyvenimą. Jeigu nebūtų tų kunkuliuojančių aistrų, gyventojai susitelktų tam tikrose vietose ir lygiai kaip pas mus Prancūzijoje netrukus juos apniktų sunkiai patenkinami norai. Laimingas kraštas yra Naujasis Pasaulis, kur ydos praverčia visuomenei beveik taip pat kaip dorybės!

Tai turi didelės įtakos žmogaus veiklos vertinimui abiejuose pusrutuliuose. Dažnai amerikiečiai vadina pagirtinu sumanumu tai, ką mes laikome noru pasiplėšti pinigo, o tai, ką mes laikome savitvarda, jie vadina bailumu.

Paprasti, neįmantrūs pomėgiai, ramūs papročiai, šeimos židinio jaukumas ir gimtinės meilė — tai didžiausi valstybės laimės ir ramybės garantai Prancūzijoje, o Amerikoje tokios dorybės laikomos žalingiausiomis visuomenei. Kanados prancūzams, ištikimai išsaugojusiems senas tradicijas ir papročius, atrodo, jau nelengva gyventi savo teritorijoje, ir tą nedidelę, ką tik gimusią tautą netrukus apniks senoms tautoms būdingi vargai ir negalios. Kanados švietėjai, patriotai ir humanistai iš paskutiniųjų stengiasi įtikinti tautą, kad ji nesitenkintų esama paprasta laime. Jie šlovina turtų pranašumus, kaip kad pas mus tikriausiai liaupsintų padorios vidutinybės žavesį, ir deda daugiau pastangų sukurstyti žmonių aistras, negu kitur dedama jas maldant. Jų akimis, didžiausio pagyrimo esą verti tie, kurie ramius ir tyrus malonumus, tėvynės teikiamus vargšui, iškeičia į tuščią džiaugsmą, kurį teikia gerovė svetimoje padangėje, pameta tėvų namus ir laukus, kuriuose ilsisi protėvių palaikai, palieka gyvus ir mirusius ir lekia ieškoti laimės.

Šiandien Amerika atveria žmogui tokias plačias galimybes, kuriomis jis dar nemoka deramai pasinaudoti.

Amerikoje pažinimui turi būti nubrėžtos ribos, nes žinios, kurios gali būti naudingos tam, kas jų turi, praverčia ir tiems, kurie jų neturi. Nereikia bijoti naujų poreikių, nes visi poreikiai lengvai patenkinami; nereikia baimintis, kad gali įsiliepsnoti per daug aistrų, nes visos aistros randa išganingo peno; negalima duoti žmogui per daug laisvės, nes jis beveik niekada nesusigundys ja piktnaudžiauti.

Šiuolaikinės amerikiečių respublikos — tai lyg prekybininkų bendrovės, sukurtos kolektyviai užgyventi Naujojo Pasaulio tuščioms žemėms ir užsiimančios klestinčia prekyba.

Labiausiai amerikiečius audrina anaiptol ne politinės, bet prekybinės aistros, kitaip sakant, į politiką jie perkelia prekybos papročius. Jie

mėgsta tvarką, kuri užtikrina sėkmę ir klestėjimą, ir itin laikosi papročių bei tradicijų — tai juk patikimų firmų pagrindas; jie teikia pirmenybę sveikai nuovokai, padedančiai kaupti turtus, bet nepalankūs talentams, dažniausiai juos iššvaistantiems; jų protus, įpratusius prie tikslių apskaičiavimų, gąsdina bendro pobūdžio idėjos, praktiką jie vertina labiau už teoriją.

Norint suprasti, kokią įtaką materialinė gerovė turi politinei veiklai ir net pažiūroms, reikia važiuoti į Ameriką, nes pažiūros, jų nuomone, turi būti pamatuotos tik protu. Ta tiesa atsiskleidžia ypač bendraujant su užsieniečiais. Daugumas europiečių atsiveža į Ameriką tą nežabotą nepriklausomybės ir permainų siekį, taip dažnai atsirandantį iš mūsų vargų. Jungtinėse Valstijose esu sutikęs europiečių, kurie dėl politinių pažiūrų buvo priversti bėgti iš gimtojo krašto. Mane pribloškė jų kalbos, bet ypač apstulbino vienas iš jų. Keliaujant per labai tolimą atkampią Pennsylvanijos vietovę, mane užklupo naktis, ir aš pasiprašiau prieglobsčio turtingo plantatoriaus namuose. Tai buvo prancūzas. Jis pakvietė mane atsisėsti prie židinio, ir mudu ėmėme ramiai šnekučiuoti, kaip ir pridera žmonėms, atsidūrusiems girios gūdumoje už dviejų tūkstančių ljė nuo gimtinės. Man buvo ne paslaptis, jog prieš keturiasdešimt metų mano šeimininkas buvo didelis „svieto lygintojas" ir politinis veikėjas, savo vardą įamžinęs istorijoje.

Tad buvo keista ir nuostabu, kai išgirdau jį kalbant apie nuosavybės teisę taip, kaip būtų kalbėjęs ekonomistas, sakyčiau, netgi savininkas, žemvaldys; jis samprotavo apie neišvengiamą turtinę žmonių hierarchiją, būtinumą laikytis įstatymų, gerų papročių įtaką respublikose ir religijos dogmų naudą tvarkai ir laisvei; norėdamas pagrįsti savo politines pažiūras, jis lyg tarp kitko net pasirėmė net Jėzaus Kristaus mokymu.

Klausiausi jo ir galvojau apie žmogaus proto bejėgiškumą ir netobulumą. Kaip sužinoti, ar tai tikra, ar ne; jei nepadeda nei vis dvejojantis mokslas, nei patyrimo pamokos? Ir staiga naujas faktas išsklaidė mano dvejones. Buvau vargšas, štai esu turtuolis; o, kad išteklius, paveikdamas mano elgesį, tik nepavergtų proto! Betgi turtai iš tiesų pakeitė mano pažiūras, ir laimingo atsitiktinumo dėka galop suradau reikiamą argumentą, kurio ligi tol man taip trūko.

Gerovė daug didesnį įspūdį daro amerikiečiui negu svetimšaliui. Amerikietis visada matė tvarką ir gerovę einant koja kojon; jis negali

įsivaizduoti jų skyrium; juk jis nepamiršta nieko, ką jam įkalė paauglystėje mokykla ir — priešingai nei daugeliui europiečių — jam nėra ko prarasti.

Apie įstatymų įtaką demokratinės respublikos tvarumui Jungtinėse Valstijose

Trys pagrindinės priežastys, lemiančios demokratinės respublikos tvarumą. — Federacija. — Bendruomeninės institucijos. — Teismo organai.

Šios knygos pagrindinis tikslas buvo supažindinti su Jungtinių Valstijų įstatymais. Jeigu šis tikslas pasiektas, skaitytojas gali pats spręsti, kurie įstatymai iš tiesų palaiko ir remia demokratinę respubliką, o kurie kelia jai grėsmę. Jeigu to neatskleidė visa knyga, juo labiau neatskleis vienas skyrius.

Tad nenoriu kartoti jau išsakytų tiesų, pakaks ir trumpos santraukos.

Trys dalykai, man rodos, labiausiai padeda gyvuoti demokratinei respublikai Naujajame Pasaulyje.

Pirma, tai amerikiečių pasirinkta federacinė forma, leidžianti Sąjungai naudotis didelės valstybės galybe ir mažos valstybės saugumu.

Antra, tai bendruomeninės institucijos, malšinančios daugumos despotizmą, skiepijančios tautai laisvės meilę ir drauge mokančios ją išsaugoti.

Trečia, tai teisminė valdžia. Aš jau pasakojau, kaip teismai taiso demokratijos klaidas ir kaip, negalėdami sutramdyti daugumos protrūkių, juos apramina ir nukreipia reikiama linkme.

Apie papročių įtaką demokratinei respublikai Jungtinėse Valstijose

Anksčiau esu sakęs, jog papročiai, mano nuomone, — tai viena pagrindinių priežasčių, dėl kurių Jungtinėse Valstijose tebegyvuoja demokratinė respublika.

Sąvoką *papročiai* (*mœurs*) čia vartoju lotynų kalbos žodžio *mores* prasme; tai ne tiek papročiai tikrąja to žodžio prasme, kurie dar gali būti vadinami širdies ar dvasios polinkiais, kiek įvairios žmonių pažiūros, sampratos, plačiai pasklidusios, įsigalėjusios nuomonės, idėjų visuma, — tai, kas priskirtina proto veiklai ir proto polinkiams.

Tad šiuo žodžiu, man rodos, galima apibūdinti visą tautos moralinę ir intelektinę būklę. Aš neketinu smulkiai pasakoti apie amerikiečių papročius; tik stengiuosi aptarti tuos, kurie padeda stiprinti politines institucijas.

Apie religiją kaip politinę instituciją, padedančią stiprinti demokratinę santvarką Jungtinėse Valstijose

Šiaurės Amerikos gyventojai išpažįsta demokratinę ir respublikoniškąją krikščionybę. — Atvyksta katalikai. — Kodėl katalikai šiais laikais sudaro demokratiškiausią ir respublikoniškiausią visuomenės sluoksnį.

Kiekviena religija glaudžiai susijusi su jai giminingomis politinėmis pažiūromis.

Nevaržykite žmogaus proto ir dvasios, ir jis taip pat nevaržomai leis klostytis tiek politiniam gyvenimui, tiek dieviškajai sferai; jis stengsis, drįsčiau pasakyti, kad dangus ir žemė *darniai sutartų*.

Didžiojoje angliškosios Amerikos dalyje apsigyveno žmonės, kurie, nepanorę pripažinti popiežiaus valdžios, nebuvo linkę pripažinti ir jokios religinės viršenybės; į Naująjį Pasaulį jie atsivežė krikščionybės idėjas, kurias galėčiau apibūdinti nebent kaip demokratines ir respublikoniškas; jos ir sudarė nepaprastai palankias prielaidas respublikai ir demokratijai klestėti. Taigi politika ir religija čia sutarė nuo pat pradžių ir toji santarvė tebėra ligi šiol.

Maždaug prieš penkiasdešimt metų į Jungtines Valstijas iš Airijos siūbtelėjo katalikai. Amerikietiškoji katalikybė savo ruožtu susilaukė daug šalininkų; nūnai Jungtinėse Valstijose gyvena daugiau kaip milijonas krikščionių, išpažįstančių Romos Katalikų Bažnyčios tikėjimą.

Šie katalikai be galo ištikimi savo tikėjimui, nepaprastai pamaldūs

ir dievobaimingi; šiaip ar taip, jie sudaro respublikoniškiausią ir demokratiškiausią Jungtinių Valstijų visuomenės sluoksnį. Tai iš pradžių stebina, bet įsigilinus nesunku atskleisti slaptas priežastis.

Mano nuomone, klaidinga katalikų tikėjimą laikyti prigimtiniu demokratijos priešu. Tarp įvairių krikščioniškųjų doktrinų katalikybė, man regis, yra viena labiausiai skatinančių ir remiančių visuotinę lygybę. Katalikų religinė bendruomenė susideda iš dviejų dalių: kunigų ir tikinčiosios liaudies. Kunigas vienintelis viršesnis už tikinčiuosius; visi kiti yra lygūs.

Katalikybės dogmos sulygina skirtingo intelekto žmones: jų vienodai privalo paisyti tiek mokslininkas, tiek nemokša, tiek genijus, tiek eilinis žmogus; ir turtuolis, ir vargšas turi vykdyti tas pačias priedermes; religija griežta tiek galiūnui, tiek silpnam žmogui; ji nedaro nuolaidų nė vienam mirtingajam, kiekvienam atmatuoja tuo pačiu saiku; visi, kilmingi ir nekilmingi, yra lygūs prie altoriaus, kaip ir Dievo akivaizdoje.

Mokydama tikinčiuosius paklusnumo, katalikybė pratina juos prie lygybės. Protestantizmas, priešingai, skiepija žmonėms norą siekti ne tiek lygybės, kiek nepriklausomybės.

Katalikybė — tai lyg absoliutinė monarchija. Pašalinkite valdovą, ir lygybė čia bus didesnė negu respublikose.

Dažnai pasitaiko, jog katalikų dvasininkas išeina uš savo šventovės sienų ir įsitraukia į visuomeninę ar politinę valdžios veiklą, taigi atsistoja ant socialinės hierarchijos laiptų; kartais jis pasinaudoja dvasininko įtaka, norėdamas paremti ir sustiprinti politinę santvarką, kuriai pats atstovauja, beje, dėl tų pačių religinių įsitikinimų katalikai buvo aristokratijos šalininkai.

Tačiau, dvasininkams pasitraukus arba juos nušalinus nuo valdžios, kaip, sakykim, būna Jungtinėse Valstijose, niekas kitas, tik katalikai yra pasirengę politiniame gyvenime skleisti visuotinės lygybės idėją.

Jungtinių Valstijų katalikams nelabai patrauklios demokratinės ir respublikoniškos pažiūros, bet jie bent jau nėra prieš jas nusistatę iš esmės; dėl savo socialinės padėties ir negausumo jie priversti su tomis pažiūromis taikstytis.

Diduma katalikų yra neturtingi, todėl jie galėtų patekti į valdžią tik tada, jei teisę valdyti turėtų visi piliečiai. Katalikai sudaro mažumą, jie laisvai galės naudotis savo teisėmis tik tada, kai bus gerbiamos vi-

sų teisės. Tos dvi priežastys skatina juos norom nenorom pritarti politinėms doktrinoms, kurioms vargu ar taip karštai pritartų, jeigu būtų turtingi ir turėtų daugumą.

Jungtinių Valstijų katalikų dvasininkija nė nemėgina kovoti prieš tą politinę tendenciją, bet veikiau stengiasi ją pateisinti. Amerikos katalikų kunigai dvasinį pasaulį padalijo į dvi dalis: viena jų — tai religinės dogmos, kurioms reikia be atodairos paklusti, kita dalis — politinės tiesos, kurių ieškoti, kunigų nuomone, Dievas leido žmonėms nevaržydamas jų laisvės. Taigi Jungtinių Valstijų katalikai yra ir patys nuolankiausi tikintieji, ir nepriklausomiausi piliečiai.

Tad galima sakyti, kad Jungtinėse Valstijose nė viena religinė doktrina nėra nukreipta prieš demokratines ir respublikoniškas institucijas. Visi dvasininkai yra tos pačios nuomonės; jų nuostatos neprieštarauja įstatymams, ir, galima sakyti, ten viešpatauja protų santarvė.

Kai gyvenau viename didžiausių Amerikos miestų, kartą mane pakvietė į politinį sambūrį lenkams paremti — parūpinti jiems ginklų ir pinigų.

Didelėje salėje išvydau du ar tris tūkstančius žmonių. Netrukus prie kalbėtojams skirtos pakylos krašto priėjo dvasininkas bažnytiniais drabužiais. Visi susirinkusieji nutilo, nusivožė skrybėles, ir jis prabilo šiais žodžiais:

„Visagalis Viešpatie! Kariaunų Viešpatie! Tu, drąsinęs ir vedęs mūsų tėvus, kai jie gynė nacionalinės nepriklausomybės šventąsias teises! Tu, padėjęs jiems nusikratyti bjaurios priespaudos ir suteikęs mūsų tautai taikos ir laisvės palaimą! O Viešpatie, nukreipki savo maloningas akis į kitą pusrutulį, gailestingu žvilgsniu pažiūrėk į didvyrišką tautą, kuri grumiasi šiandien taip, kaip kadaise grūmėmės mes, ji gina tas pačias teises! Viešpatie, sukūręs visus žmones pagal savo paveikslą, niekad neleiski, kad despotizmas sugriautų Tavo darbą ir įtvirtintų žemėje nelygybę! Visagalis Dieve, sergėki lenkų likimus, padaryki, kad jie būtų verti laisvės; tegu jų patarimus nutvieskia Tavo išmintis, tegu Tavo jėga slypi jų rankose; paskleiski baimę tarp jų priešų, suskaidyki galybes, kurios sutartinai kėsinasi juos sužlugdyti, ir neleiski, kad šiandien įsigalėtų neteisybė, kurią pasaulis stebi štai jau penkiasdešimt metų. Viešpatie, savo galingoje rankoje laikantis ir tautų, ir žmonių likimus, suvienyki sąjungininkus šventai kovai už tikrąsias teises; padaryki taip, kad prancūzų tauta

pagaliau atsibustų ir, pakilusi iš miego, savo vadų užleisto, dar sykį stotų į kovą dėl pasaulio laisvės.

O Viešpatie, nenukreipki nuo mūsų savojo veido; padaryki taip, kad mes būtume kaip buvę ir dievobaimingiausia, ir laisviausia tauta!

Visagalis Dieve, išklausyki šiandien mūsų maldos, išgelbėki lenkus. Prašome Tave to vardan Tavo mylimiausiojo sūnaus mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus, mirusio ant kryžiaus dėl visų žmonių išganymo. *Amen*".

Visas susirinkimas susikaupęs pakartojo žodį *Amen*.

Religinių įsitikinimų netiesioginė įtaka Jungtinių Valstijų politiniam gyvenimui

Krikščioniškoji moralė, būdinga visoms sektoms. — Religijos įtaka amerikiečių papročiams. — Pagarba santuokos ryšiams. — Kaip tikėjimas daugiau ar mažiau suvaržo amerikiečių vaizduotę ir sutramdo naujovių aistrą. — Amerikiečių nuomonė apie religijos poveikį politikai. — Amerikiečių pastangos plėsti ir stiprinti religijos viešpatavimą.

Aš ką tik atskleidžiau tiesioginę religijos įtaką Jungtinių Valstijų politiniam gyvenimui. Jos netiesioginė įtaka, man regis, dar didesnė, nes, visiškai nekalbėdama apie laisvę, ji geriausiai išmoko amerikiečius meno būti laisviems.

Jungtinėse Valstijose yra devynios galybės visokiausių sektų. Kiekviena jų reikalauja skirtingai garbinti Kūrėją, bet visos vieningai sutaria dėl žmonių priedermių vieni kitiems. Nors kiekviena jų savaip šlovina Dievą, tačiau visos jos Dievo vardu skelbia tą pačią moralę. Žmogui, kaip individui, labai svarbu, kad jo tikėjimas būtų teisingas, o visuomenei tai visiškai nerūpi. Visuomenė nieko nesitiki iš pomirtinio gyvenimo nei jo bijo; jai svarbu ne tai, kad visi piliečiai išpažintų tikrąjį tikėjimą, o kad laikytųsi kokio nors tikėjimo. Beje, visos konfesijos Jungtinėse Valstijose priklauso didžiajai krikščionių unijai, o krikščioniškoji moralė visur ta pati.

Manoma, jog kai kurie amerikiečiai garbina Dievą daugiau iš įpročio negu iš įsitikinimų. Be kita ko, Jungtinėse Valstijose suverenas yra

tikintis, todėl veidmainystė turi būti bendra. Šiaip ar taip, Amerika tebėra tokia pasaulio vieta, kur krikščionybė tebeturi didžiulę galią žmonių sieloms, ir niekas geriau neįrodo, kokia ji naudinga ir reikalinga žmogui, kaip tas faktas, jog šalis, kur ji turi didžiausią įtaką, drauge yra ir labiausiai apsišvietusi, ir laisviausia.

Jau esu minėjęs, jog amerikiečių dvasininkai iš esmės pritaria pilietinei laisvei, neišskiriant netgi tų, kurie griežtai pasisako prieš religinę (sąžinės) laisvę; beje, nė vienas jų neremia kokios nors politinės sistemos. Jie stengiasi laikytis atstu nuo politinės veiklos ir nesikiša į partijų rietenas. Taigi negalima sakyti, kad Jungtinėse Valstijose religija turi įtakos įstatymams ar apskritai politinėms pažiūroms, bet ji daro labai didelį poveikį papročiams ir, rūpindamasi šeima, sykiu rūpinasi ir valstybės gerove ir darna.

Nė kiek neabejoju, kad didelis papročių griežtumas, pastebimas Jungtinėse Valstijose, nėra kilęs iš tikėjimo. Religija dažnai bejėgė išgelbėti žmogų nuo begalės likimo peršamų pagundų. Ji negali numalšinti jam vis neduodančio ramybės turto geismo, užtat įsakmiai valdo moters sielą, o juk papročius kuria moteris. Amerika, be abejonės, yra ta pasaulio šalis, kur labiausiai gerbiami santuokos ryšiai, o šeimyninė laimė laikoma tauriausia ir tikriausia.

Europoje kone visi visuomenės sukrėtimai prasideda prie šeimos židinio ir ne per toliausia nuo vedybinio guolio. Kaip tik ten vyrai pajunta pasidygėjimą natūraliais ryšiais ir nekaltais malonumais, permainų ilgesį, širdies nerimą, geismų nepastovumą. Europietis, draskomas liepsningų aistrų, dažnai drumsčiančių jo būsto ramybę, tik vargais negalais paklūsta valstybės įstatymų leidžiamajai valdžiai. Išnėręs iš politinio pasaulio verpetų, amerikietis grįžta į šeimos prieglobstį ir čia patiria pavyzdingos tvarkos ir ramybės palaimą. Čia visi jo džiaugsmai yra paprasti ir natūralūs, visi malonumai nekalti ir ramūs; laimę teikiantis, tvarkingas, jaukus gyvenimas savaime išugdo nuosaikias pažiūras, pripratina prie saikingų pomėgių.

Europietis stengiasi nusikratyti namų nemalonumų, drumsdamas visuomenės ramybę, o amerikietis namuose įdiegtą pomėgį tvarkai pritaiko ir valstybiniuose reikaluose.

Jungtinėse Valstijose religija ne tik veikia ir formuoja papročius, bet turi galios net mąstymui.

Vieni anglų kilmės amerikiečiai paklūsta krikščioniškoms dogmoms todėl, kad jomis tiki, kiti, kad bijo pasirodyti netikintys. Tad krikščionybė viešpatauja nevaržoma jokių kliūčių, visų pripažįstama; todėl, kaip jau esu minėjęs, moralės pasaulyje viskas yra tikra ir tvirta, o politikos pasaulis atrodo paliktas žmonių ginčams ir eksperimentams. Bet žmogaus mąstymo laukas niekad nėra beribis: kad ir kokia būdama drąsi, mintis retkarčiais stabteli susidūrusi su neįveikiama kliūtimi. Prieš diegdamas naujoves, žmogus priverstas atsižvelgti į tam tikrus pradmenis ir savo drąsiausiems sumanymams suteikti tam tikrą formą, kuri ir tramdo jo polėkius.

Net ir turėdami labai lakią, gyvą vaizduotę, amerikiečiai, šiaip jau yra apdairūs ir ja nepasikliaujantys; jie neleidžia savo vaizduotei pasireikšti, apkarpo jai sparnus. Politinėje visuomenėje vertinamas santūrumas labai palankiai veikia tautos ramybę ir jos sukurtas institucijas daro tvarias. Gamtos ir aplinkybių dėka amerikietis yra ryžtingas žmogus; tai aišku iš to, kaip jis siekia savo laimės. Jeigu amerikiečių protui ir dvasiai būtų leista darbuotis nevaržomiems, Amerika greitai taptų drąsiausių pasaulio novatorių ir nenuginčijamų logikų šalimi. Tačiau revoliucionieriai, pranokėjai čia turi būti pagarbūs krikščioniškai moralei ir teisingumui ir, jei jų sumanymai prieštarauja tiems principams, jie negali jų nepaisyti; ir net jeigu jiems pavyktų įveikti savo abejones, jie būtų bejėgiai prieš tų principų šalininkų svyravimus. Ligi šiol Jungtinėse Valstijose nepasitaikė nė vieno žmogaus, kuris būtų išdrįsęs paskelbti mintį, jog visuomenės labui viskas leistina! Tai bedieviška mintis, regis, gimusi laisvės eroje, norint pateisinti visus būsimus tironus.

Taigi, nors įstatymas amerikiečių tautai leidžia daryti viską, religija trukdo daug kur smelktis ir draudžia daug kam ryžtis.

Religija, Jungtinėse Valstijose niekada tiesiogiai nesikišanti į visuomenės tvarkymą, vis dėlto laikytina pirmąja jų politine institucija: mat, nors ji pati neskatina mėgautis laisve, bet labai padeda ja naudotis.

Patys Jungtinių Valstijų gyventojai panašiai žiūri į religinius įsitikinimus. Nežinau, ar visi amerikiečiai iš tiesų tiki, — kas gali įspėti širdies paslaptis? — bet esu tikras, jog, jų manymu, religija būtina respublikoniškoms institucijoms palaikyti. Tai ne kokios nors vienos klasės ar partijos, bet visos tautos nuomonė; jai pritaria visų sluoksnių žmonės.

Kai kuris nors politinis veikėjas Jungtinėse Valstijose užsipuola kurią nors sektą ar konfesiją, kartais jį palaiko netgi tos pačios sektos šalininkai; bet jeigu jis puola visas konfesijas drauge, niekas jo neparemia, ir galop jis lieka vienui vienas.

Kai buvau Amerikoje, vienas liudytojas, pakviestas į Chesterio grafystės (New Yorko valstija) teismą, pareiškė netikįs Dievo buvimu ir sielos nemirtingumu. Teismo pirmininkas atsisakė išklausyti liudytojo priesaiką, nes šis iš anksto sugriovęs tikėjimą savo parodymais[3]. Laikraščiai pateikė įvykį be komentarų.

Amerikiečiams krikščionybės ir laisvės sąvokos taip glaudžiai susipynusios, kad jie beveik neįstengia jų atskirti; pasak jų, tai anaiptol ne koks bevaisis tikėjimas, kurį dabartis perėmė iš praeities ir kuris veikiau rusena, vegetuoja, nei gyvena sielos gilumoje.

Esu matęs, kaip amerikiečiai steigia bendruomenes ir siunčia dvasininkus į naująsias Vakarų valstijas, kad tie statytų ten bažnyčias ir mokyklas; jie bijo, jog tikėjimas išblės vidury miškų ir jog auganti tauta bus ne tokia laisva kaip toji, iš kurios ji yra kilusi. Buvau sutikęs turtingų žmonių iš Naujosios Anglijos, kurie, palikę savo gimtinę, iškeliavo į Misurio pakrantes ir Illinois'o pievas dėti krikščionybei ir laisvei pamatų. Šitaip Jungtinėse Valstijose patriotizmas tolydžio kursto religinį uolumą. Klystate, jei manote, jog tie žmonės veikia, įkvėpti minčių apie kitą gyvenimą: amžinybė jiems kuo mažiausiai rūpi. Pasikalbėję su tais krikščioniškosios civilizacijos misionieriais, nusistebėtumėte, kaip dažnai jie užsimena apie šios žemės turtus, ir manytumėte, jog susidūrėt su politikais, o manėt juos esant dvasininkais. „Visos Amerikos respublikos yra solidarios, — sako jie. — Respublikoniškoms institucijoms, klestinčioms Atlanto vandenyno pakrantėje, grėstų didelis pavojus, jeigu Vakarų valstijose įsigalėtų anarchija arba despotizmas; todėl mums labai svarbu,

[3] Štai kaip 1831 m. rugpjūčio 23 d. New Yorko *Spectator* išdėsto įvykį: „Chesterio apygardos (New Yorko valstija) teismo posėdžio dėl pilietinio ieškinio metu buvo atsisakyta išklausyti liudytoją, pareiškusį, kad jis netiki į Dievą. Šiam posėdžiui pirmininkaujantis teisėjas prisipažino iki šiol net neįsivaizdavęs, kad žmogus gali netikėti į Dievą, nes būtent tikėjimu ir pagrįstas visų liudytojų parodymų teismo procesuose teisingumas bei tikrumas, ir kad jis nežinąs nė vieno atvejo krikščioniškoje šalyje, kur netikinčiam į Dievą liudytojui būtų leista duoti parodymus“.

kad naujosios valstijos būtų religingos ir nekeltų pavojaus mūsų laisvei".

Tokios tat amerikiečių pažiūros, bet jie akivaizdžiai klysta: kasdien man labai atkakliai įrodinėjama, jog Amerikoje viskas yra gerai, išskyrus kaip tik tą religinę dvasią, kuria taip žaviuosi; ir aš sužinau, kad kitoje vandenyno pusėje nieko kito netrūksta, nebent Spinozos tikėjimo pasaulio amžinumu ir Cabaniso teiginio, jog smegenys gamina mintį. Į šiuos teigimus tikrai nieko negaliu atsakyti, nebent tai, jog tie, kurie šitaip kalba, niekad nėra buvę Amerikoje ir nėra matę nei religingų, nei laisvų tautų. Tad laukiu jų grįžtant iš Amerikos.

Prancūzijoje esama žmonių, kurie respublikoniškas institucijas laiko priemone jų didybei paremti. Jie suvokia atstumą, jų ydas ir skurdą skiriantį nuo galybės ir turtų, ir mielai norėtų griuvėsiais užversti tą bedugnę. Tie žmonės su laisve sietini ne ką daugiau nei viduramžių *condottieri* su karalium; jie kariauja dėl savo interesų, kad ir po kokia vėliava būtų: respublika, jų manymu, gyvuosianti pakankamai ilgai, todėl jie spėsią išbristi iš savo dabartinio nuopuolio. Anaiptol ne jiems skirta mano knyga; esama kitų, kurie respubliką mato kaip nuolatinį ir ramų būvį, kaip būtina tikslą, kurio kasdien siekia šiuolaikinės visuomenės, skatinamos idėjų ir papročių, ir kurie nuoširdžiai trokšta paruošti žmones laisvei. Puldami religiją, tie kovotojai vadovaujasi aistromis, bet ne interesais. Tačiau be tikėjimo gali apsieiti despotizmas, tik jokiu būdu ne laisvė. Religija daug reikalingesnė jų skelbiamai respublikai negu jų puolamai monarchijai, ir juo labiau demokratinei respublikai negu kuriai kitai. Kaip visuomenė galėtų išvengti žlugimo, jei, atsileidus politiniams saitams, moraliniai saitai nebūtų suveržti? Ir ką daryti su suverenia tauta, kai ji nebeklauso Dievo?

Pagrindinės priežastys, lemiančios religijos tvarumą ir įtaką Amerikoje

Amerikos pastangos atskirti Bažnyčią nuo valstybės. — Siekti to tikslo padeda įstatymai, visuomenės nuomonė, pačios dvasininkijos pastangos. — Kaip tik tai ir lemia religijos įtaką Jungtinių Valstijų piliečių dvasiai. — Kodėl? — Koks yra šiuolaikinio žmogaus požiūris į

religiją. — Kokios ypatingos ir atsitiktinės priežastys kai kuriose šalyse neleidžia žmonėms susitaikyti su tuo požiūriu.

XVIII a. filosofai labai paprastai aiškino, kodėl pamažu silpsta tikėjimas. Pasak jų, religinis uolumas turi išblėsti, tolydžio didėjant laisvei ir plečiantis švietimui. Faktai visiškai nepatvirtina šios teorijos.

Europoje didžiausi bedieviai neretai yra nuskurėliai ir tamsuoliai, o Amerikoje, laisviausioje pasaulyje ir labiausiai apsišvietusioje šalyje, uoliai atliekamos visos išorinės religinės priedermės.

Kai atvykau į Jungtines Valstijas, mane pirmiausia nustebino žmonių religingumas. Kuo ilgiau čia buvau, tuo aiškiau man atsiskleidė tų naujų man faktų svarbūs politiniai padariniai.

Kiek žinau, Prancūzijoje laisvė ir religingumas beveik visada nesuderinami dalykai. Amerikoje jie glaudžiai susiję; ir viena, ir kita viešpatauja drauge toje pačioje žemėje.

Jaučiau kasdien didėjant norą suvokti to reiškinio priežastis.

Todėl klausinėjau visų religinių bendruomenių narius; ypač stengiausi bendrauti su įvairių konfesijų dvasininkais, asmeniškai suinteresuotais stiprinti ir išlaikyti savo atstovaujamo tikėjimo pagrindus. Kaip praktikuojančiam katalikui, man ypač artima buvo katalikų dvasininkija, ir netrukus su kai kuriais jos atstovais net susibičiuliavau. Kiekvienam jų pasakojau, kas mane stebina, dėsčiau savo abejones; man pasirodė, jog visų tų žmonių nuomonė skyrėsi tik dėl smulkmenų, bet visi kaip vienas tvirtino, jog religija ramiai viešpatauja jų šalyje tik dėl visiško Bažnyčios atskyrimo nuo valstybės. Drąsiai galiu sakyti, kad, būdamas Amerikoje, nesu sutikęs nė vieno žmogaus, pasauliečio ar dvasininko, kuris nebūtų tam pritaręs.

Kaip tik todėl ėmiau atidžiau stebėti, kokią padėtį užima amerikiečių dvasininkai politinėje visuomenėje. Nustebau sužinojęs, kad jie neturi jokių valstybinių tarnybų[4]. Nė vieno nemačiau nei valdžios ar valdymo organuose, nė vieno jų atstovo neradau nei Kongrese, nei Senate, nei Atstovų Rūmuose.

Daugelyje valstijų kelią į politinę karjerą[5] jiems užtvėrė įstatymas, o visose kitose — visuomenės nuomonė.

---

[4] Jei valstybine tarnyba nevadinsime tų pareigų, kurias jie atlieka mokyklose. Auklėjimas didžia dalimi patikėtas dvasininkams.

[5] Žr. New Yorko Konstitucija, VII straipsnis, § 4.

Patyrinėjęs pačios dvasininkijos nusistatymą šiuo požiūriu, galiausiai supratau, jog diduma dvasininkų tarytum savo noru šalinasi valdžios ir tik iš profesinio išdidumo skelbiasi esą jai svetimi.

Girdėjau juos prakeikiant valdžiotrošką ir bedievystę, kad ir kokiomis politinėmis pažiūromis jos būtų dangstomos. Tačiau, jų klausydamasis, supratau ir tai, jog Dievo akivaizdoje žmonės negali būti kaltinami dėl savo pažiūrų, jeigu jos nuoširdžios, ir jog valdžios reikaluose klysti ne ką didesnė nuodėmė, nei klysti statantis būstą ar vagojant savo lauką.

Mačiau, kaip jie šalinasi visų partijų ir labai vengia užmegzti su jomis kokius nors ryšius.

Tai galutinai mane įtikino, jog visa, ką buvau girdėjęs, yra tiesa. Tuomet panorau atskleisti to reiškinio priežastis; klausiau save, kaip, silpninant regimąją religijos galią, įmanoma stiprinti jos tikrąją jėgą, ir man atrodė, jog tai įspėjama mįslė.

Žmogaus vaizduotė niekada neapsiribos trumpu jo pragyventų šešiasdešimties metų laikotarpiu; netobulų šios žemės džiaugsmų niekada nepakaks jo širdžiai. Vienintelė gyva būtybė — žmogus iš prigimties bodisi gyvenimu ir beprotiškai trokšta gyventi; jis niekina gyvenimą ir bijo nebūties. Tie skirtingi jausmai be atvangos skatina jo sielą domėtis kitu pasauliu, ir veda jį ten religija. Tad religija — ne kas kita, kaip ypatinga vilties forma, ji būdinga žmogaus širdžiai kaip ir viltis. Tik protui pakrikus ir moraliniam smurtui paveikus prigimtį, žmonės nutolsta nuo tikėjimo, tačiau nenugalima trauka vėl grąžina juos atgal. Bedievystė — tai atsitiktinumas; tikėjimas — natūralus žmonijos būvis.

Idem, Šiaurės Carolinos Konstitucija, XXXI str.

Idem, Virginijos Konstitucija.

Idem, Pietų Carolinos Konstitucija, I straipsnis, § 23.

Idem, Kentucky Konstitucija, II straipsnis, § 26.

Idem, Tennessee Konstitucija, VIII straipsnis, § 1.

Idem, Louisianos Konstitucija, II straipsnis, § 22.

Štai ką byloja New Yorko Konstitucijos straipsnis: „Evangelijos tarnų pašaukimas — tarnauti Dievui ir rūpintis sielų išganymu, todėl negalima nukreipti jų dėmesio nuo tų svarbių priedermių vykdymo; taigi nė vienas Evangelijos tarnas ar kunigas, kad ir kokiai sektai jis priklausytų, negali būti skiriamas į valstybinę, pilietinę ar karinę tarnybą“.

Žvelgiant į religijas grynai žmogišku požiūriu, galima sakyti, jog visos religijos semiasi iš žmogaus tam tikros galios, kurios jam niekad netrūksta, — tai viena pagrindinių žmogaus prigimties savybių.

Žinau, jog būna laikotarpių, kai religijos įtaką dar sustiprina įstatymas ir remia visuomenę valdančios fizinės jėgos. Žinau, jog kai kurių religijų atstovai glaudžiai bendradarbiavo su šios žemės valdovais ir drauge skiepijo baimę žmonėms ir prievartiniu tikėjimu gniuždė jų dvasią, bet, vienydamasi į tokią sąjungą, Bažnyčia — nebijau to tvirtinti — daro tokią pat klaidą, kurią darytų koks nors žmogus: ji aukoja ateitį dabarties labui ir, įgydama sau nebūdingą jėgą, praranda tikrąją savo galią.

Skatindama ir palaikydama visų žmonių sielose gyvą nemirtingumo troškimą, religija gali tikėtis visuotinės viešpatystės, tačiau, sudariusi sąjungą su kokia nors vyriausybe, ji turi skelbti tiesas, priimtinas tik kai kuriems žmonėms. Taigi, tapdama politinės valdžios ramsčiu, religija padidina savo įtaką tik kai kuriems žmonėms, bet netenka vilties valdyti visus.

Kol religija vadovaujasi tik jausmais, teikia paguodą ištiktiems vargų, tol ji gali patraukti visų žmonių širdis. Įsipynusi į šios žemės aistrų siautulį, ji neretai priversta ginti sąjungininkus, pasirinktus ne tiek iš meilės, kiek iš apskaičiavimo, ir atstumti kaip priešus tuos žmones, kurie ją tebemyli, bet grumiasi su jos sąjungininkais. Tad religija, dalydamasi fizine jėga su valdančiaisiais, turi prisiimti ir dalį jų sukurstytos neapykantos.

Politinėms jėgoms, kurios atrodo pačios stipriausios, sėkmę garantuoja tik vienos kartos pažiūros, vieno amžiaus interesai, o dažnai net vieno žmogaus gyvybė. Koks nors įstatymas gali pakeisti, regis, galutinai nusistovėjusią visuomenės sanklodą, bet drauge keičiasi viskas. Visos valdžios yra daugiau ar mažiau laikinos, kaip ir mūsų gyvenimas šioje žemėje; jos greit keičiasi, kaip mūsų kasdieniai rūpesčiai, ir dar niekad nėra buvę tokios valdžios, kuri būtų galėjusi remtis nesikeičiančiu žmogaus širdies palankumu ar imti pagrindu amžinus interesus.

Kol religija semiasi atsparos iš jausmų, instinktų, aistrų, atgimstančių visais istorijos periodais, tol ji nebijo laiko grėsmės, ją gali nustelbti nebent kokia kita religija. Tačiau, pasinėrusi į šios žemės interesus, ji tampa beveik tokia pat pažeidžiama kaip ir visos pasaulio ga-

lybės. Religija tik viena gali tikėtis nemirtingumo; šliedamasi prie laikinos valdžios, ji susilaukia to paties likimo ir dažnai pražūva drauge su trumpalaikėmis aistromis.

Taigi sanderis su įvairiomis politinėmis jėgomis religijai yra pragaištingas. Jai nereikia jų paspirties, o joms tarnaujant, laukia pražūtis.

Toks pavojus gresia visais laikais, bet ne visada jis akivaizdus.

Būna šimtmečių, kai valdžia atrodo amžina, tačiau būna ir tokių laikotarpių, kai visuomenės gyvenimas dar netvaresnis nei žmogus.

Kai kurios konstitucijos tarytum užmigdo piliečius letargo miegu, kai kurios sukelia karštligišką sambrūzdį.

Kai valdžia atrodo tvirta, o įstatymai pastovūs žmonės nepastebi, kokia pavojinga religijai sąjunga su valdžia.

Kai valdžia atrodo labai silpna, o įstatymai tolydžio keičiasi, tas pavojus krinta visiems į akis, bet dažniausiai nebėra laiko jo išvengti. Taigi reikia išmokti jį numatyti iš anksto.

Valstybei renkantis demokratinę santvarką, o visuomenei linkstant prie respublikos, religijos ryšys su valdžia darosi vis pavojingesnis, nes artėja metas, kai valdžia eis iš rankų į rankas, kai nuolat kaitaliosis politinės teorijos, kai kasdien keisis arba dings nebūtyje žmonės, įstatymai, net konstitucijos, ir tai vyks ne kurį laiką, o be paliovos. Demokratinių respublikų prigimčiai būdingas judrumas ir nepastovumas, kaip absoliučiai monarchijai — sustingimas ir vangumas.

Jei amerikiečiai, kas ketveri metai keičiantys valstybės vadovą, kas dveji metai renkantys naujus įstatymų leidėjus ir kasmet perrenkantys vietinės valdžios pareigūnus, jei jie, politikos pasaulyje leidę eksperimentuoti naujovių diegėjams, nebūtų religijos atskyrę nuo politikos, argi ji būtų išsilaikiusi šėlstančiuose visuomenės nuomonių verpetuose? Kas ją, įsivėlusią į partijų grumtynes, gerbtų kaip pridera? Ko būtų vertas jos amžinumas, jei viskas aplinkui žūtų?

Amerikiečių dvasininkai pirmieji suvokė tą tiesą ir prie jos prisiderino. Jie pamatė, jog, norėdami įgyti politinę galią, jie turi atsisakyti religijos įtakos, ir sutiko verčiau netekti valdžios paramos, negu nuolat patirti jos nepastovumą.

Amerikoje religija, ko gero, ne tokia galinga, kaip kitados buvo kai kuriose šalyse, tačiau jos įtaka daug patvaresnė. Ji remiasi savo pačios jėgomis, kurių niekas negali iš jos atimti; ji veikia tik vienoje

aprėžtoje srityje, bet viešpatauja joje vienvaldiškai, nedėdama jokių pastangų.

Visoje Europoje girdžiu aimanuojant, jog tikėjimas užgesęs, ir svarstant, kaip religijai grąžinti bent dalelę buvusios galybės.

Man rodos, pirmiausia reikia suvokti, koks šiandien turėtų būti žmonių ***natūralus požiūris*** (***l'état naturel***) į religiją. Tik gerai žinodami, ko galime viltis ir ko privalome bijoti, aiškiai pamatytume tikslą, į kurį turėtų būti kreipiamos visos mūsų pastangos.

Religijų gyvavimui gresia du dideli pavojai: atskalūnybė ir abejingumas.

Ir uoliausio religingumo amžiais žmonės kartais išsižada savo tikėjimo, bet, nusikratę vieno jungo, iškart užsideda kitą. Keičiasi garbinimo objektas, bet tikėjimas nemiršta. Tuomet senoji religija širdyse uždega arba karštą meilę, arba baisią neapykantą; vieni atsisveikina su ja įtūžę, kiti dar labiau prie jos prisiriša: tikėjimai skiriasi, tačiau tai ne bedievystė.

Visiškai kitaip būna tada, kai žmogaus tikėjimą slapčia pagraužia doktrinos, kurias pavadinčiau negatyviomis, nes, vieną religiją vadindamos klaidinga, jos negali įrodyti jokios kitos teisumo.

Žmonių sąmonėje vyksta nepaprastos pervartos, kurios nesukelia aistrų siautulio, ir jie patys lyg nenumano, kas darosi. Matome, kaip žmonės, lyg praradę nuovoką, nuklysta nuo brangiausių vilčių objekto. Nejučia nešami srauto, kuriam nedrįsta priešintis ir nenorom, apgailestaudami pasiduoda, jie atsižada savo brangaus tikėjimo ir leidžiasi paskui abejonę, stumiančią į neviltį.

Tais laikais, apie kuriuos ką tik kalbėjau, tikėjimo buvo atsižadama veikiau iš abejingumo negu iš neapykantos; tikėjimas neatmetamas, stačiai prarandamas, ir tiek. Atsimetęs nuo savo tikrojo tikėjimo, žmogus vis dar laiko jį reikalingu. Žvelgdamas į tikėjimą žmogiškuoju požiūriu, netikintysis pripažįsta didžiulį jo poveikį papročiams, jo įtaką įstatymams. Netikintysis supranta, kad religija padeda žmonėms taikiai gyventi ir pamažu pripratina prie minties apie mirtį. Jis apgailestauja, jog prarado tikėjimą, ir, netekęs gėrio, kurio tikrąją vertę suvokia, bijo atimti jį iš tų, kurie dar jo neprarado.

O tasai, kuris nepaliauja tikėti, nė kiek nebijo atvirai rodyti savo tikėjimo. Į tuos, kuriems svetimos jo viltys, jis žiūri veikiau kaip į nelaiminguosius negu kaip į priešininkus; jis žino, kad gali pelnyti jų

pagarbą ir nesekdamas jų pavyzdžiu; tad nekariauja su niekuo; visuomenė jam anaiptol ne arena, kurioje religija turi be paliovos grumtis su tūkstančiais atšiaurių priešų; jis myli amžininkus, bet sykiu smerkia jų silpnybes ir sielvartauja dėl jų klaidų.

Kai vieni netiki ir slepia savo netikėjimą, o kiti tiki atvirai, visuomenės nuomonė būna palanki religijai; ji mėgstama, remiama, gerbiama, ir reikia įsismelkti į pačias sielų gelmes, norint pamatyti ten kraujuojančias žaizdas.

Diduma žmonių, kurių tikėjimas niekad nebuvo atšalęs, nė neįsivaizduoja, nuo kokių pavojų jį reikėtų saugoti. Kito gyvenimo ilgesys veda juos tiesiai prie altoriaus ir atveria jų širdis tikėjimo žodžiui ir paguodai.

Kodėl visa tai netinka mums?

Tarp mūsų — prancūzų — yra nemaža žmonių, praradusių tikėjimą krikščionybe, bet neprisirišusių prie jokios kitos religijos.

Yra tokių, kurie, abejonių apnikti, tariasi nebetikį.

Esama ir tokių krikščionių, kurie vis dar tiki, bet nedrįsta prisipažinti.

Tarp tų drungnų bičiulių ir ugningų priešininkų galop matau būrelį tikratikių, pasirengusių nepaisyti jokių kliūčių ir įveikti visus pavojus, grūmojančius jų tikėjimui. Jie drąsiai nugalėjo žmogiškąjį silpnumą ir pakilo aukščiau už viešąją nuomonę. Jėgų pertekliaus iš inercijos nešami tolyn, jie nebežino, kur iš tikrųjų jiems derėtų sustoti. Savo tėvynėje matę, jog, naudodamasis laisve ir nepriklausomybe, žmogus pirmiausia užsipuolė religiją, jie bijo amžininkų ir, siaubo apimti, šalinasi jų siekiamos laisvės. Netikėjimas jiems atrodo naujas dalykas, ir jie ima nekęsti visko, kas nauja. Jie kariauja su savo šimtmečiu, savo kraštu, ir kitoniška pasaulėžiūra jiems atrodo neabejotinai priešiška tikėjimui.

Ne toks šiandien turėtų būti natūralus žmonių požiūris į religiją.

Mūsų visuomenėje susiduriame su ypatinga ir atsitiktine priežastim, trukdančia žmogaus dvasiai paklusti tikrajam savo palinkimui ir skatinančia veržtis už jai nubrėžtų ribų.

Esu nuoširdžiai įsitikinęs, jog ta ypatinga ir atsitiktinė priežastis — tai glaudi politikos ir religijos sąjunga.

Netikintys europiečiai persekioja krikščionis veikiau kaip politinius priešus nei kaip religinius priešininkus; jie neapkenčia religijos

veikiau kaip partinių pažiūrų, o ne kaip klaidingo tikėjimo, kunigą jie atstumia ne kaip Dievo atstovą, o kaip valdžios šalininką.

Europoje krikščionybė glaudžiai susisiejo su šios žemės viešpačiais. Šiandien tie viešpačiai žlunga, ir tikėjimas tarsi laidojamas po griūvančios valdžios griuvėsiais. Gyvąjį norėta surišti su mirusiuoju; nutraukite raištį, kuriuo gyvasis prisietas, ir jis atgims.

Nežinau, ko reikėtų griebtis, norint Europos krikščionybei įkvėpti jaunystės jėgų. Tik vienas Dievas įstengtų tai padaryti, bet žmonės turi leisti tikėjimui naudotis visomis išgalėmis, kurias jis vis dar tebeturi.

KAIP AMERIKIEČIŲ ŠVIETIMAS, PAPROČIAI IR PRAKTINĖ PATIRTIS PRISIDEDA PRIE DEMOKRATINIŲ INSTITUCIJŲ KLESTĖJIMO

Ką reiškia amerikiečių išsilavinimas. — Amerikiečių kultūra yra seklesnė negu europiečių. — Tačiau nėra nemokšų. — Kodėl? — Kaip greitai mintis aplekia valstijas, Vakaruose beveik negyvenamas. — Kaip praktinė patirtis amerikiečiams atstoja literatūrinį išprusimą.

Šioje knygoje daugelį kartų minėjau skaitytojams, kokią įtaką amerikiečių išsilavinimas ir papročiai turi jų politinėms institucijoms. Tad dabar beveik nebeturiu ko pridurti.

Amerikoje ligi šiol būta ne per daugiausia žymių rašytojų, nėra didžių istorikų, sunku iškart prisiminti bent vieną tikrą poetą. Tiesą pasakius, amerikiečiai nelabai temėgsta literatūrą: koks menkas Europos miestukas kasmet išleidžia daugiau literatūros kūrinių negu visos dvidešimt keturios Sąjungos valstijos.

Bendrybės svetimos amerikiečių dvasiai, jai nerūpi teoriniai išvedžiojimai. Nei politika, nei pramonė neskatina jais domėtis. Jungtinėse Valstijose be paliovos kuriami nauji įstatymai, bet neatsirado nė vieno garsaus rašytojo, kuris būtų gilinęsis į bendrus jų principus.

Amerikoje yra juriskonsultų ir įstatymų aiškintojų, bet nėra publicistų; politikos srityje amerikiečiai veikiau rodo pasauliui pavyzdį, užuot jį mokę.

Tą pat galima pasakyti apie amatus, pramonę.

Amerikiečiai apdairiai ir sumaniai diegia europiečių išradimus; patobulinę juos nuostabiai pritaiko savo šalies poreikiams. Amerika — pramonės kraštas, bet pramonės mokslai čia visai neplėtojami. Ten yra daug gerų darbininkų, bet mažai išradėjų. Fultonas ilgai prekiavo savo talentu svečiose šalyse, kol pagaliau sugebėjo pritaikyti jį tėvynėje.

Tas, kas nori susidaryti nuomonę apie Amerikos anglų išsilavinimą, turi žiūrėti į šį reiškinį dviem aspektais. Jeigu jis domėsis mokslininkais, nustebs sužinojęs, kiek jų nedaug; jeigu ims skaičiuoti nemokšas ir tamsuolius, amerikiečiai jam pasirodys kone labiausiai pasaulyje apsišvietusi tauta.

Tarp tų dviejų kraštutinumų yra visi gyventojai; apie tai jau esu kalbėjęs anksčiau.

Naujojoje Anglijoje kiekvienas pilietis gauna žmonėms būtiniausių žinių pradmenis; be kita ko, jis susipažįsta su savo tikėjimo tiesomis ir pagrindais; jis turi mokėti savo tėvynės istoriją ir būti susipažinęs su svarbiausiais Konstitucijos teiginiais. Connecticute ir Massachusettse beveik nesutiksi žmogaus, kuris bent jau paviršutiniškai neišmanytų visų tų dalykų, o toks, kuris nebūtų apie juos girdėjęs, be galo retas reiškinys.

Graikų ir romėnų respublikas lyginant su Amerikos respublikomis, rankraščių pilnas bibliotekas ir tamsią prastuomenę su tūkstančiais laikraščių ir daugybe apsišvietusių gyventojų, prisimenant, kaip sudėtinga įvertinti pirmąsias, gretinant jas su antrosiomis, ir, turint galvoje, kas dėjosi prieš du tūkstančius metų, numatyti, kas atsitiks šiais laikais, mane ima pagunda sudeginti savo knygas, idant būtų galima tokią naują santvarką grįsti tik naujomis idėjomis.

Beje, tai, ką sakiau apie Naująją Angliją, nebūtinai tinka visai Sąjungai. Važiuojant į vakarus arba pietus, žmonių išsilavinimas menkėja. Valstijose palei Meksikos įlanką, kaip ir pas mus Prancūzijoje, pasitaiko nemažai žmonių, kuriems neįdiegti net pažinimo pradmenys, tačiau veltui ieškotume Jungtinėse Valstijose tokios apygardos, kur visi ištisai būtų analfabetai. Priežastis labai paprasta: Europos tautos ištrūko iš tamsos ir barbarybės ir pasuko civilizacijos ir švietimo link. Jos žygiavo nevienodai: vienos bėgo į priekį, kitos vos slinko, kai kurios sustojo ir užsnūdo pakelėje.

Visiškai kitaip buvo Jungtinėse Valstijose.

Anglai jau visiškai civilizuoti atvyko į Amerikos žemyną, kur da-

bar gyvena jų palikuonys; jiems nieko nereikėjo mokytis, pakako tik nieko nepamiršti. Tai tų pačių amerikiečių vaikai, kurie kasmet drauge su savo namais vežasi į negyvenamas žemes jau įgytas žinias ir pagarbą mokslui. Būdami išsilavinę, jie suvokė švietimo naudą ir galėjo perteikti savo žinias palikuonims. Tad Jungtinėse Valstijose visuomenė neturi vaikystės: ji gimsta subrendusi.

Amerikiečiai nevartoja žodžio „valstietis", nes nesuvokia jo reikšmės; jie nežino, kas yra tas pirmykštis kaimo tamsuoliškumas, paprastumas, nepažįstami jokie jo požymiai; jiems nesuprantamos ką tik gimusios civilizacijos ydos ir dorybės, šiurkštūs papročiai ir naivus žavesys.

Valstijų konfederacijos pakraščiuose, toli nuo civilizuotos visuomenės, glaudžiasi nutrūktgalviai nuotykių ieškotojai, kurie, bėgdami nuo skurdo, grėsusio jiems tėvų pastogėje, nepabūgo leistis į neaprėpiamas Amerikos platybes ir ten ieškoti naujos tėvynės. Vos susiradęs prieglobstį, toks pionierius (*the pioneer*) paskubom nukerta keletą medžių ir miške susirenčia lūšnelę. Nėra vargingesnių būstų už tas vienišas pakriūtes. Vakare prie jų artėdamas, keliauninkas jau iš tolo mato pro sienų plyšius blykčiojant ugniakuro liepsną, o naktį, pakilus vėjui, girdi, kaip brazda medžio šakos, kuriomis dengtas stogas. Ir reta kas nepagalvotų, jog toje varganoje trobelėje gyvena tamsūs, atšiaurūs žmonės? Tačiau visai nereikia pionieriaus sieti su jo gyvenama vieta. Tai plynės, primityvus laukinis kraštas, o pionierius — aštuoniolikos šimtmečių darbo ir patyrimo vaisius. Jis dėvi miestiškais drabužiais, kalba miestiečių kalba, nėra atitrūkęs nuo praeities, domisi ateitimi, samprotauja apie dabartį; tai labai civilizuotas žmogus, kuris, ryžęsis laikinai pagyventi vidury miškų ir girių, nešinas Biblija, kirviu ir laikraščiais, smelkiasi į Naujojo Pasaulio negyvenamas žemes.

Sunku įsivaizduoti, kaip neįtikėtinai sparčiai mintis aplekia tas negyvenamas platybes[6].

---

[6] Aš apvažinėjau dalį Jungtinių Valstijų pasienio rajonų atviru vežimaičiu, vadinamu pašto karieta. Dieną naktį mes lėkdavome keliais, neseniai nutiestais per neįžengiamas žaliuojančias girias; kai pasidarydavo tamsu, nors į akį durk, vežėjas uždegdavo maumedžio šakų, ir, liepsnoms šviečiant, važiuodavome toliau. Retkarčiais vidury girių pasitaikydavo trobelė — pašto skyrius. Prie jos slenksčio vežėjas numesdavo didžiausią pundą laiškų, ir mes vėl leisdavomės smagia risčia toliau, o artimesni ir tolimesni kaimynai skubėdavo iš visų pusių atsiimti savosios lobio dalies.

Visai nemanau, jog tankiausiai gyvenamuose ir labiausiai išsilavinusiuose Prancūzijos kantonuose galėtų vykti tokia gyva minties veikla [7].

Nėra abejonių, jog liaudies švietimas Jungtinėse Valstijose labai padeda išsaugoti demokratinę respubliką. Taip, mano galva, turi būti visur, kur mokslas, lavinantis protą, nėra atsietas nuo auklėjimo, veikiančio papročius.

Šiaip ar taip, aš neišpučiu to pranašumo ir, kaip dauguma Europos žmonių, anaiptol netikiu, jog pakanka tik išmokyti žmones skaityti, rašyti, ir jie iškart taps piliečiais.

Tikrąjį išsilavinimą duoda patyrimas, ir jeigu amerikiečiai nebūtų patys įpratę tvarkytis savo reikalų, jų literatūrinis išprusimas šiandien nė kiek nepadėtų jiems žengti į priekį.

Esu ilgokai gyvenęs tarp amerikiečių ir labai žavėjausi jų patyrimu ir sveika nuovoka.

Neklauskite amerikiečio nuomonės apie Europą; jis prabils apie ją labai pasipūtęs, kupinas paiko pasididžiavimo. Jis pažers bendro pobūdžio minčių, samprotavimų, kaip kad mėgsta daryti visų šalių neišmanėliai. Bet paklausinėkite jį apie jo paties šalį, ir pamatysite, kaip staiga išsisklaido tamsa, užgulusi jo protą: jis ima kalbėti aiškiai, taikliai ir nuovokiai, sklandžiai dėsto savo mintis. Jis jums paaiškins, kokiomis teisėmis gali naudotis; papasakos, kas dedasi politiniame pasaulyje. Jūs pastebėsite, kad jis išmano apie valdžios ir valdymo struktūras, kad ne paslaptis jam ir įstatymų mechanizmas. Jungtinių Valstijų gyventojas ne iš knygų gauna praktinių žinių ir reikiamų duomenų; literatūrinis išsilavinimas tik padeda pasirengti toms žinioms, bet jų pačių neduoda.

---

[7] 1832 m. kiekvienas Michigano gyventojas mokėdavo 1,22 franko pašto mokesčio, o kiekvienas Floridos gyventojas — 1,5 franko (žr. *The National Calendar*, 1833, p. 244). Tais pačiais metais kiekvienas Šiaurės departamento (Prancūzija) gyventojas mokėjo 1,4 franko (žr. *Compte général de l'administration des finances*, 1833, p. 623). Tuo metu vienoje kvadratinėje lyjė Michigane gyveno tik septyni žmonės, o Floridoje — penki; šiose dviejose apygardose švietimas ir su juo susijusi veikla buvo menkiau išsivystę nei kitose Sąjungos valstijose, o Šiaurės departamentas, kur vienoje kvadratinėje lyjė gyvena 3400 žmonių, laikoma viena labiausiai apsišvietusių ir pramoninių Prancūzijos sričių.

Pats dalyvaudamas įstatymų leidyboje, amerikietis gerai perpranta įstatymus; pats dalyvaudamas valdymo organuose, išmoksta valdymo formalumų. Jo akyse ir, galima sakyti, jam pačiam prisidedant, kuriama visuomenė.

Švietimas Jungtinėse Valstijose orientuotas į politiką; Europoje pagrindinis jo tikslas — paruošti žmogų privačiam gyvenimui. Piliečių dalyvavimas valdymo organuose — čia gana retas dalykas, kurio negalima numatyti iš anksto.

Lyginant abi visuomenes, atsiskleidžia tie skirtumai, kurie pastebimi iš išorės.

Mes, europiečiai, privataus gyvenimo mintis ir papročius dažnai įdiegiame į viešąjį gyvenimą ir, iš šeimos židinio staiga atsidūrę prie valstybės valdžios vairo, dažniausiai svarstome svarbius visuomenės reikalus taip, tarytum šnekučiuotume su draugais.

O amerikiečiai, priešingai, viešo gyvenimo papročius beveik visada perkelia į privatų gyvenimą. Pavyzdžiui, net moksleiviai mėgsta žaisti prisiekusiųjų teismą, o parlamentinės formos pritaikomos rengiant pobūvį.

ĮSTATYMAI LABIAU NEI FIZINĖS SĄLYGOS PADEDA IŠSAUGOTI DEMOKRATINĘ RESPUBLIKĄ JUNGTINĖSE VALSTIJOSE, O PAPROČIAI PADEDA DAR LABIAU UŽ ĮSTATYMUS

Visoms Amerikos tautoms būdinga demokratinė santvarka. — Ir vis dėlto demokratinės institucijos gyvuoja tik Jungtinėse Valstijose. — Pietų Amerikos ispanams gamtinės sąlygos tokios pat palankios kaip ir Amerikos anglams, bet jie nesugeba išlaikyti demokratinės santvarkos. — To nesugeba nė Meksika, perėmusi Jungtinių Valstijų Konstituciją. — Vakarų Amerikos anglams sunkiau išsaugoti demokratinę santvarką negu Rytų Amerikos anglams. — Kuo pagrįsti tie skirtumai?

Jau sakiau, jog Jungtinėse Valstijose išlaikyti demokratines institucijas padėjo aplinkybės, įstatymai ir papročiai [*].

[*] Primenu skaitytojams, kokia reikšme vartoju žodį *papročiai*; tuo žodžiu aš apibūdinu proto ir dvasios polinkius, kuriuos žmonės įdiegia į visuomenės gyvenimą.

Daugelis europiečių pripažįsta tik pirmąją iš tų trijų priežasčių ir teikia jai didžiausios svarbos, nors taip ir nėra.

Beje, amerikiečiai atsivežė socialinę lygybę į Naująjį Pasaulį. Jie niekada nesiskirstė į kilmingus ir nekilmingus; neturėjo prietarų, susijusių su kilme, nei su profesija. Kadangi patys gyvenimo pagrindai buvo demokratiški, demokratija nesunkiai įsigalėjo visoje valstybėje.

Tačiau tas reiškinys būdingas ne vien Jungtinėms Valstijoms; beveik visas kolonijas Amerikoje įkūrė lygūs žmonės arba tie, kurie tapo lygūs ten gyvendami. Užtat nė vienoje Naujojo Pasaulio vietoje europiečiams nepavyko išugdyti aristokratijos.

Šiaip ar taip, demokratinės institucijos klesti tik Jungtinėse Valstijose.

Amerikos valstijų Sąjunga neturi priešų, su kuriais reikėtų kovoti. Ji yra vienui viena neaprėpiamose platybėse tartum sala vidury vandenyno.

Gamta šitaip atskyrė nuo viso pasaulio ir Pietų Amerikos ispanus, bet jie vis dėlto turi kariuomenę. Kai pritrūko svetimšalių, jie ėmė kariauti vieni su kitais. Amerikos anglų demokratija vienintelė sugebėjo ligi šiol išsaugoti taiką.

Jungtinių Valstijų teritorija — tai bekraštis žmogaus veiklos laukas, atveriantis didžiules galimybes pramonei ir darbui. Valdžiotrošką čia nustelbia turto geismas, ir gerovė pamažu išdildo partijų nesantaiką.

Nė vienoje pasaulio dalyje nėra tokių derlingų negyvenamų žemių, tokių plačių upių, tokių neišsemiamų ir neliestų turtų kaip Pietų Amerikoje. Tačiau Pietų Amerikoje neprigyja demokratija. Jeigu tam, kad tautos pasijustų laimingos, ganėtų įsikurdinti tokiame pasaulio krašte, kur galima pasklisti po negyvenamas žemes, Pietų Amerikos ispanai neturėtų skųstis savo likimu. Ir jeigu jie negali džiaugtis tokia pat laime kaip Jungtinių Valstijų gyventojai, tai bent jau turėtų kelti pavydą europiečiams. Deja, nėra žemėje tautų, vargingesnių už gyvenančias Pietų Amerikoje.

Taigi ne tik fizinės sąlygos tiek Pietų, tiek Šiaurės Amerikos gyventojams neleidžia pasiekti vienodų rezultatų; beje, tos sąlygos Pietų amerikiečiams nepadėjo bent kiek prilygti tam, kas pasiekta Europoje, kur tos sąlygos visiškai nepalankios.

Tad fizinės sąlygos neturi tokios įtakos tautų likimui, kaip manoma.

Naujojoje Anglijoje esu sutikęs žmonių, pasirengusių palikti tėvynę, kur jie būtų galėję neblogai gyventi, ir keliauti į negyvenamas žemes ieškoti laimės. Visai netoli, Kanadoje, esu matęs prancūzus, susispaudusius nedideliame žemės plotelyje, nors čia pat buvo neapgyventos platybės; tuo metu, kai imigrantai Jungtinėse Valstijose už kelių dienų darbo atlyginimą įsigydavo dvarus, kanadietis mokėdavo už žemę taip brangiai, lyg būtų gyvenęs Prancūzijoje.

Gamta, atverdama europiečiams Naujojo Pasaulio erdves, duoda jiems turtų, kuriais jie vis dar nemoka naudotis.

Matau, kad ir kitos Amerikos tautos turi tokias pat puikias sąlygas kaip Amerikos anglai, bet jos neturi nei tokių įstatymų, nei papročių kaip šie ir gyvena skurdžiai. Tad Amerikos anglų įstatymai bei papročiai yra pagrindinė ir svarbiausia jų didybės priežastis, kurią stengiuosi atskleisti.

Aš anaiptol nemanau, jog amerikiečių įstatymai absoliučiai tobuli; jokiu būdu nemanau, kad jie pritaikomi visoms demokratinėms tautoms; nemažai tų įstatymų, man regis, pavojingi net pačioms Jungtinėms Valstijoms.

Negalėčiau ginčyti, kad amerikiečių įstatymai, apskritai paėmus, visiškai atitinka tautos, kurią jie valdo, dvasią ir krašto gamtą.

Vis dėlto amerikiečių įstatymai yra geri, ir didžia dalimi jų dėka Amerikoje klesti demokratija, bet nemanau, kad tai būtų pagrindinė priežastis. Ir nors, mano nuomone, amerikiečių socialinei gerovei jie turi net daugiau įtakos negu krašto gamta, kita vertus, esu linkęs manyti, kad jų įtaka mažesnė negu papročių.

Federaliniai įstatymai, be abejonės, sudaro svarbiausią Jungtinių Valstijų įstatymų dalį.

Meksika, turinti tokias pat palankias sąlygas kaip Amerikos anglų Sąjunga, priėmė panašius įstatymus, bet negali priprasti prie demokratinės santvarkos.

Taigi yra priežasčių, nesusijusių nei su fizinėmis sąlygomis, nei su įstatymais ir lemiančių demokratinio valdymo sėkmę Jungtinėse Valstijose.

Štai dar keli įrodymai. Beveik visi žmonės, gyvenantys Sąjungos teritorijoje, yra to paties kraujo. Jie kalba ta pačia kalba, taip pat meldžiasi Dievui, gyvena tokiose pat sąlygose, laikosi tų pačių įstatymų.

Tai kodėl jie taip skiriasi vieni nuo kitų?

Kodėl Sąjungos rytuose respublikos valdžia tokia stipri, tvarkinga ir veikia svariai, apgalvotai, nesikarščiuodama? Visais savo darbais ji įrodo esanti išmintinga ir patvari.

O kodėl vakaruose, priešingai, valdžia, rodos, veikia aklai, neapgalvotai?

Visus reikalus ji ten tvarko taip padrikai, priešokiais, galima sakyti, karštligiškai, jog apie tokios valdžios tolimesnę ateitį nėra ko nė kalbėti.

Neketinu lyginti Amerikos anglų su kitomis tautomis; dabar lyginu vienus Amerikos anglus su kitais ir klausiu, kodėl jie tokie nepanašūs. Bet negaliu atsakyti, kad tik dėl skirtingų fizinių sąlygų ir įstatymų. Reikia griebtis kokių nors kitų argumentų, o ko gi kito dar galėčiau griebtis, jei ne papročių?

Demokratinę santvarką amerikiečiai ilgiausiai išlaikė rytuose, tenai susiklostė palankiausi jos klestėjimui papročiai ir idėjos. Demokratija ten pamažu įsismelkė į papročius, pažiūras, tradicijas; ji pastebima kiekvienoje visuomeninio gyvenimo smulkmenoje, kaip ir įstatymuose. Rytuose didesnis raštingumas, bendras išprusimas ir aukštesnio lygio praktinis auklėjimas; ten ir religija labiausiai susijusi su laisve. O juk tuos įpročius, požiūrius, tikėjimus, prietarus aš ir esu pavadinęs papročiais.

Vakaruose, priešingai, kaip tik trūksta dalies tų pačių pranašumų. Dauguma Vakarų valstijų amerikiečių gimė miškuose, jie perėmė tėvų išsilavinimą, bet drauge perėmė ir laukinio gyvenimo įpročius ir įgūdžius. Jų aistros stipresnės, audringesnės, labiau pašlijusi moralė, dora, ne tokios tvirtos pažiūros. Žmonės ten visiškai nekontroliuoja vieni kitų, nes yra vos vos pažįstami. Taigi tenykščiams vakariečiams būdingas menkai civilizuotų tautų nepatyrimas, nenusistovėję papročiai. Ir nors Vakarų valstijų visuomenė buvo kuriama iš senų elementų, jų dariniai netikėti.

Tik papročių dėka Jungtinių Valstijų amerikiečiai, beje, vieninteliai iš visų amerikiečių, sugeba išlaikyti demokratijos viešpatavimą; ir tik papročių dėka gyvuoja įvairios Amerikos anglų demokratijos formos ir yra daugiau ar mažiau sureguliuotos.

Europiečiai pernelyg išpučia geografinės krašto padėties įtaką demokratinių institucijų ilgaamžiškumui. Per daug reikšmės teikia įstatymams, papročiams. Tos trys svarbiausios priežastys neabejotinai pa-

deda išlaikyti ir plėtoti amerikinę demokratiją, bet, prireikus jas suskirstyti pagal svarbą, sakyčiau, jog fizinės priežastys turi mažiau įtakos negu įstatymai, o įstatymai — mažiau negu papročiai.

Esu įsitikinęs, jog nei patogiausia geografinė padėtis, nei geriausi įstatymai negali apsaugoti Konstitucijos, jei nepaisoma papročių, o papročiams visai nekenkia nei pačios nepalankiausios sąlygos, nei patys blogiausi įstatymai. Kad papročiai yra labai svarbūs — visiems žinoma tiesa, kurią nuolat patvirtina patyrimas ir mokslas. Regis, ir aš, viską apmąstęs, nuolatos prieinu prie tokios pat išvados.

Noriu pridurti dar kelis žodžius.

Jeigu šioje knygoje nesugebėjau skaitytojui parodyti, kokie svarbūs įstatymų tvarumui, mano galva, yra amerikiečių praktinis patyrimas, jų įpročiai, požiūriai, žodžiu, papročiai, — vadinasi, aš nepasiekiau pagrindinio tikslo, kurį buvau užsibrėžęs rašydamas.

AR KUR NORS KITUR, NE AMERIKOJE, UŽTEKTŲ ĮSTATYMŲ IR PAPROČIŲ DEMOKRATINĖMS INSTITUCIJOMS ĮTVIRTINTI IR IŠLAIKYTI?

Persikėlę į Europą, Amerikos anglai būtų priversti keisti savo įstatymus. — Reikia skirti demokratines institucijas apskritai nuo amerikietiškųjų institucijų. — Galima sukurti geresnių demokratinių įstatymų ar bent kitokių negu tie, kuriuos sukūrė amerikietiškoji demokratija. — Amerikos pavyzdys tik įrodo, jog nereikia prarasti vilties — remiantis įstatymais ir papročiais, įmanoma įdiegti ir plėtoti demokratiją.

Jau esu minėjęs, jog demokratinių institucijų sėkmę Jungtinėse Valstijose veikiau lemia įstatymai ir papročiai nei krašto geografinė padėtis.

Tačiau ar iš to galima daryti išvadą, jog tos pačios priežastys, perkeltos kitur, turi tą pačią galią, ir jeigu gamtinės sąlygos negali nusverti įstatymų ir papročių, ar įstatymai ir papročiai savo ruožtu gali nusverti tas sąlygas?

Čia, savaime aišku, trūksta kai kurių įrodymų: Naujajame Pasaulyje, be Amerikos anglų, yra ir kitokių tautų, ir aš palyginau tarpusavyje šias tautas, gyvenančias tose pačiose sąlygose.

Tačiau už Amerikos ribų nėra tokių tautų, kurios, nors ir neturėdamos pranašumų, gamtos teikiamų Amerikos anglams, vis dėlto būtų prisitaikiusios jų įstatymus ir papročius.

Taigi šiuo požiūriu neturime ko lyginti; galime nebent pasamprotauti šia tema.

Pirmiausia, man rodos, reikia skirti Jungtinių Valstijų institucijas nuo demokratinių institucijų apskritai.

Galvodamas apie Europos padėtį, apie jos dideles valstybes, gausiai apgyventus miestus, didžiules armijas, politikos painybes, abejoju, ar Amerikos anglai, su visomis savo idėjomis, pažiūromis, religija, papročiais persikėlę į mūsų žemę, galėtų gyventi iš esmės nekeisdami savo įstatymų.

Bet ar negalima įsivaizduoti kokios nors kitos demokratinės valstybės, kuri tvarkoma kitaip negu Jungtinės Valstijos?

Argi neįmanoma įsivaizduoti tokios vyriausybės, kuri remtųsi tikrąja daugumos valia, bet dauguma, slopindama jai būdingus lygybės instinktus ir trokšdama išsaugoti valstybės tvarką ir stabilumą, sutiktų patikėti vykdomąją valdžią kokiai giminei arba vienam žmogui? Ar negalima įsivaizduoti demokratinės visuomenės, kur nacionalinės jėgos būtų labiau centralizuotos negu Jungtinėse Valstijose, kur tauta turėtų ne tokią tiesioginę ir ne tokią neatremiamą įtaką valstybės reikalams, kur kiekvienas pilietis, turėdamas tam tikras teises, savaip dalyvautų valdymo procese?

Įsigilinęs į anglų kilmės amerikiečių patirtį, drįstu manyti, jog tokios demokratinės institucijos, apdairiai įdiegtos į visuomenę, galėtų gyvuoti ne tik Amerikoje; pamažu susiliedamos su papročiais, jos ilgainiui taptų visuomeninės nuomonės dalimi.

Jeigu Jungtinių Valstijų įstatymai būtų vieninteliai įsivaizduojami demokratiniai arba patys tobuliausi pasaulyje įstatymai, aišku, būtų galima daryti išvadą, jog Jungtinių Valstijų įstatymų gerumas neįrodo, kad demokratiniai įstatymai apskritai gali būti geri krašte, kuriam gamta ne tokia palanki.

Tačiau kadangi Amerikos įstatymai man atrodo daugeliu atžvilgių ydingi, aš nesunkiai įsivaizduoju kitokius demokratinius įstatymus, o ypatinga krašto padėtis ir sąlygos man anaiptol nėra įrodymas, jog demokratinės institucijos negali prigyti valstybėje, kur įstatymai daug geresni, nors fizinės sąlygos ir mažiau palankios.

Jei žmonės Amerikoje būtų kitokie nei kitur, jeigu socialinė padėtis skatintų amerikiečius kurti kitokius papročius ir pažiūras, nei papročiai ir pažiūros, gimstantys tokioje pat europiečių socialinėje aplinkoje, matydamas tai, kas dedasi demokratinėje Amerikoje, negalėčiau nusakyti, kas turėtų dėtis kitose demokratinėse šalyse.

Jei amerikiečiai turėtų tokių pat polinkių kaip kitos demokratinės tautos ir jeigu jų įstatymų leidėjai, atsižvelgdami į krašto gamtą ir palankias aplinkybes, bandytų vienaip ar kitaip apriboti tuos polinkius, Jungtinių Valstijų gerovę reikėtų priskirti grynai fizinėms aplinkybėms, ir tautoms, neturinčioms tokių palankių sąlygų, nebūtų jokio akstino sekti amerikiečių pavyzdžiu.

Tačiau nei pirmoji, nei antroji prielaidos nepatvirtintos faktais.

Amerikoje esu matęs šėlstant aistras, panašias į tas, kurios pratrūksta ir Europoje: vienos būdingos pačiai žmogaus dvasios prigimčiai, kitos — visuomenės demokratinei sanklodai.

Pavyzdžiui, Jungtinėse Valstijose esu sutikęs daug vidinio nerimo apimtų žmonių, kurių kiekvienas, turėdamas daugiau ar mažiau vienodas sąlygas, turi ir vienodas galimybes prasisiekti. Esu pastebėjęs daugybe visokių būdų prasiveržiantį demokratišką pavydo jausmą. Esu susidūręs su valdžios reikalus tvarkančiais išpuikėliais ir podraug nemokšomis, ir iš to padariau išvadą, kad Jungtinėse Valstijose, kaip ir pas mus Prancūzijoje, žmonės tokie pat netobuli ir prislėgti tų pačių vargų.

Tačiau, įdėmiai išnagrinėjęs visuomenės sandarą, veikiai supratau, jog amerikiečiai didelėmis pastangomis sėkmingai įveikė tas žmogui būdingas dvasines silpnybes ir pataisė įgimtus demokratijos trūkumus.

Įvairūs vietiniai įstatymai man pasirodė nelyginant kokios kliūtys, kurios sutramdo nerimstančias piliečių ambicijas ir bendruomenės labui priverčia tarnauti demokratines aistras, galinčias sukelti valstybės perversmą. Man regis, amerikiečių įstatymų leidėjams pasisekė — ir gana sėkmingai — pavydo jausmui kaip priešpriešą ir atasvarą pateikti teisių idėją, nuolatiniam politinio pasaulio sūkuriavimui — religinės moralės tvirtumą, tautos teorinei nenuovokai — jos patyrimą, nepasotinamiems troškimams — įprotį ramiai dirbti savo darbą.

Amerikiečiai per daug nesikliovė krašto geografine padėtimi, kai stojo grumtis su pavojais, kuriuos kėlė jų Konstitucija ir valstybės įstatymai. Gelbėdamiesi nuo negandų, apninkančių visus demokratinius

kraštus, jie griebėsi priemonių, kurių ligi tol niekas nenaudojo; ir nors pirmieji jas išbandė, jiems pasisekė.

Amerikiečių įstatymai ir papročiai nėra vieninteliai tinkami kitoms demokratinėms tautoms, tačiau amerikiečiai įrodė, jog yra vilties, kad įstatymais ir papročiais galima įtvirtinti demokratiją ir išlaikyti.

Jei kitos tautos, skolindamosi iš Amerikos tą vaisingą bendro pobūdžio idėją, bet nenorėdamos aklai mėgdžioti jos gyventojų, bandytų ją įgyvendinti mūsų laikų žmonėms Apvaizdos duotoje visuomenėje ir mėgintų šitaip išvengti despotizmo ar anarchijos grėsmės, kodėl turėtume manyti, jog visos jų pastangos nueis vėjais?

Viena svarbiausių šiuolaikinių politinių problemų — tai demokratijos organizavimas ir diegimas krikščioniškuose kraštuose. Savaime suprantama, amerikiečiai neišsprendė šios problemos, bet jie teikia naudingų pamokų tiems, kurie nori ją išspręsti.

To, kas pasakyta, svarba Europai

Nesunku suvokti, kodėl ėmiausi nagrinėti visa tai, kas išdėstyta knygoje. Mano aptariamas klausimas domina ne tik Jungtines Valstijas, bet ir visą pasaulį, ne tik vieną tautą, bet ir visą žmoniją.

Jei tautos, kurių politinė santvarka yra demokratinė, galėtų būti laisvos tik gyvendamos tyruose, turėtume baimintis dėl žmonijos ateities... Žmonės sparčiai žengia į demokratiją, ir tyruose vis daugėja gyventojų.

Jei iš tikrųjų demokratinėms institucijoms išlaikyti nepakanka įstatymų ir papročių, tautoms nėra kitos išeities kaip tik vieno žmogaus despotizmas.

Žinau, jog yra nemažai dorų žmonių, kurių nebaimina tokia ateitis ir kurie, išvargę nuo laisvės, norėtų pagaliau pailsėti kuo toliau nuo jos audrų.

Tačiau jie menkai išmano, į kokį uostą plaukia. Nugrimzdę į prisiminimus, jie puoselėja kadaise buvusios absoliutinės valdžios vaizdinį ir visai neįsivaizduoja, kokia ji galėtų būti šiandien.

Neabejoju, jog, iš naujo įsitvirtinusi demokratinėse Europos valstybėse, absoliutinė valdžia pasireikštų naujomis formomis ir turėtų naujų, mūsų tėvams nežinomų bruožų.

Vienu tarpu Europoje įstatymas ir tautos valia buvo suteikę karaliams nežabotą valdžią. Bet jiems beveik niekada netekdavo ja naudotis.

Aš nekalbėsiu apie išimtines aristokratijos teises, karališkųjų teismų galią, korporacijų teisę, provincijos privilegijas, nors visa tai sušvelnino valdžios smūgius ir palaikė tautoje pasipriešinimo dvasią.

Be tų politinių institucijų, kurios, dažnai ribodamos individo laisvę, vis dėlto padėjo išsaugoti širdyse laisvės troškulį ir todėl atrodo neginčijamai naudingos, dar pažiūros ir papročiai spendė karaliaus valdžiai kliūtis, gana neįprastas ir sunkiai įveikiamas.

Religija, valdinių meilė, valdovo gerumas, garbė, šeimos dvasia, provincijos prietarai, visuomenės tradicijos ir nuomonė — visa tai ribojo karaliaus valdžią ir neregimu ratu aprėžė jo galybę.

To meto konstitucijos būdavo despotiškos, o papročiai — laisvi. Valdovai turėdavo teisę daryti viską, bet neturėjo tam nei galimybių, nei noro.

Kas šiandien liko mums iš tų kliūčių, kadaise stabdžiusių tironiją?

Religijai netekus galios mūsų sieloms, dingo aiški riba, skyrusi gėrį nuo blogio; dorovės pasaulyje viskas dabar atrodo abejotina ir netikra; karaliai ir tautos žygiuoja pakrikai, ir niekas negalėtų nubrėžti deramų ribų nei despotizmui, nei savivalei.

Ilgos revoliucijos sunaikino pagarbą, deramą valstybės vadovams. Nusimetę visuomenės pagarbos naštą, dabar valdovai gali drąsiai svaigintis savo galybe.

Karaliai, matydami į juos linkstant tautos širdį, būna gailestingi, nes jaučiasi stiprūs; jie puoselėja valdinių meilę, nes toji meilė — sosto pamatas. Tarp valdovo ir tautos užsimezga tokie švelnūs ryšiai, jog netgi primena šeimyninius santykius. Skųsdamiesi savo karaliumi, valdiniai graužiasi, kad negali jam įtikti, o karalius švelniai pliaukšteli valdiniams nelyginant tėvas, baudžiantis vaikus.

Tačiau, kai revoliucijų sūkury sugriuvo karalystės autoritetas, kai karaliai, vienas po kito užimdami sostą, tautoms parodė *teisės* (įstatymo) silpnumą ir *fakto* kietumą — jėgos persvarą, valdovas atrodo jau nebe valstybės tėvas, o kiekvieno valdinio šeimininkas. Jeigu jis silpnas, visi jį niekina; jeigu stiprus, — jo neapkenčia. Ir jis pats pilnas baimės ir pykčio; jis jaučiasi kaip svetimšalis savo krašte ir su valdiniais elgiasi kaip su nugalėtaisiais.

Kai provincijos ir miestai buvo tarsi skirtingos valstybėlės bendroje tėvynėje, kiekviena jų savaip buvo pasirengusi priešintis visuotinei vergystės dvasiai; šiandien visos tos pačios imperijos dalys, netekusios savo privilegijų, tradicijų, papročių ir net prisiminimų bei savo pavadinimų, įprato laikytis tų pačių įstatymų, todėl engti visas jas ne ką sunkiau, negu engti kiekvieną skyrium.

Kai kilmingieji dar turėjo valdžią, ir vėliau, kai jau buvo ją praradę, aristokrato garbė teikdavo ypatingos atsparos asmenybės priešinimuisi.

Tada būta žmonių, kurie, nors būdami bejėgiai, vis dar puoselėjo taurias mintis apie asmenybės vertę ir drįso pavieniui priešintis valstybės pastangoms ją varžyti.

Tačiau šiais laikais, kai baigia susimaišyti visi visuomenės sluoksniai, kai asmenybė vis labiau dingsta minioje ir lengvai pranyksta visuotinėje tamsybėje, šiandien, kai valdovo garbės, kuri beveik netekusi galios, neatsveria dorybė, nebėra nieko, kas išsaugotų žmogaus orumą, kas galėtų pasakyti, kada prieis ribą valdžios reikalavimai ir baigsis nuolaidos, rodančios jos silpnumą.

Kol buvo gyva šeimos dvasia, žmogus, kovojantis prieš tironiją, niekad nesijausdavo vienišas, aplink visada būdavo šalininkų, senų bičiulių, artimųjų. O netekęs tos paramos, jis dar jautėsi remiamas protėvių ir įkvepiamas palikuonių. Tačiau, kur būtų galėjusi išlikti šeimos dvasia, jei subyrėjo tėvonijos ir gana greitai suskilo ir susimaišė giminės?

Ko verta papročių galia, jei tauta iš esmės pasikeitusi ir vis dar be paliovos keičiasi, jei visos tironijos apraiškos jau turi precedentą, jei visi nusikaltimai gali remtis konkrečiu pavyzdžiu, jei tarytum nebėra nieko sena, ką bijotum sunaikinti, ir pridaryta tiek nauja, kad drįstum išgalvoti ką nors sava?

Kaip gali priešintis papročiai, jau šitiek kartų nuolaidžiavę?

Ką gali viešoji nuomonė, kai nebesusirenka nė *dvidešimties* žmonių, kuriuos jungtų bendras ryšys, kai nebėra nei žmogaus, nei giminės, nei visuomenės sluoksnio, nei laisvos asociacijos, — nieko, kas galėtų atstovauti tai nuomonei ir veikti jos vardu?

Kai, būdamas toks pat bejėgis, toks pat neturtingas, toks pat vienišas kaip visi kiti, kiekvienas pilietis organizuotai valdžios galybei kaip atasvarą gali pateikti tik savo paties silpnumą?

Norėdami suvokti, kas dar panašaus galėtų dėtis mūsų šalyje, turėtume gręžtis anaiptol ne į istoriją. Reikėtų žvilgsnį nukreipti į senovės paminklus ir siaubingus romėnų tironijos šimtmečius, garsėjusius nedorovingumu, pakrikusiais papročiais, visuotiniu pairimu, — šimtmečius, kai laisvė, išvyta iš įstatymų, nebežinojo, kur rasti prieglobstį, kai niekas negarantavo piliečių saugumo ir net patys piliečiai negalėjo sau jo užsitikrinti, kai žmonės piktnaudžiavo savo prigimtimi, o valdovai veikiau šaukėsi dangaus keršto, nei bandė savo valdinių kantrybę.

Tie, kurie svajoja atkurti Henriko IV arba Liudviko XIV monarchiją, man atrodo tikri apakėliai. O aš, stebėdamas, kur nuėjo kai kurios Europos valstybės ir kur eina visos kitos, esu linkęs manyti, jog gana greitai jos neturės jokio kito pasirinkimo — tiktai demokratinę laisvę arba cezarių tironiją.

Argi neverta apie tai galvoti? Jeigu žmonės iš tikrųjų pasiekė tokią ribą, kurią peržengę visi jie arba bus laisvi, arba taps vergais, arba visi gaus vienodas teises, arba iš visų bus atimtos teisės, jeigu tie, kurie valdo visuomenę, priversti pasirinkti vieną iš dviejų galimybių: arba pamažu kelti minią iki savo lygio, arba taip nusmukdyti visus piliečius, kad jie prarastų žmogiškumą, — nejau to nepakanka, kad būtų įveikta daugybė abejonių, nuraminta daugybė sąžinių ir kiekvienas žmogus būtų pasirengęs didelėms aukoms?

Tad ar nereikėtų į lėtą demokratinių institucijų ir papročių raidą žiūrėti ne kaip į geriausią, bet kaip į vienintelę priemonę, garantuojančią mums laisvę? Ir netgi nemėgdami demokratinės valdžios, ar nebūtume linkę sutikti, jog tai pats tinkamiausias ir garbingiausias būdas, gelbstintis dabartinę visuomenę nuo visokiausių negalių?

Sunku į valdžią atsivilioti tautą; dar sunkiau išmokyti ją patyrimo ir įkvėpti tuos jausmus, kurių jai stinga, kad galėtų gerai valdyti.

Demokratijos valia yra permaininga, jos vykdytojai netašyti, o įstatymai netobuli. Su tuo sutinku. Bet jei iš tikrųjų greitai nebereikės jokio tarpininko tarp demokratijos viešpatystės ir vieno žmogaus jungo, ar neturėtume verčiau siekti pirmosios, užuot savanoriškai pasidavę antrajam? Ir jei pagaliau pasiektume visišką lygybę, ar nebūtų geriau leistis sulyginamiems laisvės, o ne kokio nors despoto?

Labai klys tie, kurie, perskaitę šią knygą, įsivaizduos, jog, ją rašydamas, raginau valstybes, turinčias demokratinę santvarką, mėgdžioti

anglų kilmės amerikiečių įstatymus ir papročius; jie daugiau dėmesio kreips į formą negu į minties substanciją. Remdamasis Amerikos pavyzdžiu, turėjau tikslą parodyti, jog įstatymai ir ypač papročiai gali padėti demokratinei tautai išlikti laisvai. Beje, aš anaiptol nemanau, jog mums privalu sekti Amerikos demokratijos pavyzdžiu ir aklai perimti tas priemones, kuriomis ji naudojosi siekdama savo tikslo, nes puikiai žinau, kokią įtaką valstybės Konstitucijai turi krašto geografinė padėtis ir ankstesni įvykiai, ir, man regis, žmonijai būtų didžiausia nelaimė, jeigu laisvė visur turėtų pasireikšti tuo pačiu pavidalu.

Bet jeigu mūsų šalyje nepavyktų pamažu steigti ir stiprinti demokratinių institucijų, jeigu būtų atsisakyta piliečiams skiepyti minčių ir jausmų, kurie iš pradžių parengia juos laisvei, o paskui išmoko ja naudotis, man regis, niekas neturėtų nepriklausomybės — nei miestelėnas, nei kilmingasis, nei turtuolis, nei vargšas, užtat visus vienodai slėgtų tironija; ir aš numatau, kad jeigu mūsų krašte nebus laiku įkurta taiki daugumos viešpatystė, anksčiau ar vėliau mes pateksime į *nežabotą* vieno asmens valdžią.

X SKYRIUS

Keletas samprotavimų apie Jungtinių Valstijų teritorijoje gyvenančių trijų rasių dabartinę padėtį ir galimą ateitį

Pagrindinis mano uždavinys dabar jau atliktas; kaip mokėdamas skaitytoją supažindinau su amerikietiškosios demokratijos įstatymais ir papročiais. Čia galėčiau ir sustoti, tačiau skaitytojui, ko gero, pasirodytų, kad aš ne visiškai pateisinau jo viltis.

Amerika — ne tik beribės ir visiškos demokratijos šalis; į žmones, gyvenančius Naujajame Pasaulyje, galima pažvelgti daugiau nei vienu požiūriu.

Šiame veikale jau ne kartą esu aptaręs indėnų ir negrų padėtį, bet negalėjau pernelyg nukrypti nuo temos ir išsamiau papasakoti, kokią vietą tos dvi rasės užima mano aprašomoje demokratinėje valstybėje. Kalbėdamas apie dvasią ir įstatymus, kuriais remiantis buvo sukurta Amerikos anglų konfederacija, aš tik probėgšmais, tik vienu kitu žodžiu užsiminiau jai gresiančius pavojus, bet smulkiai neanalizavau galimybių, lemiančių ilgą jos gyvavimą, kuris priklauso ne tik nuo įstatymų ir papročių. Kalbėdamas apie respublikų Sąjungą, aš nesiryžau spėlioti apie respublikos tipo valstybių stabilumą Naujajame Pasaulyje ir, dažnokai užsimindamas apie Sąjungoje klestinčią prekybą, vis dėlto negalėjau skirti deramo dėmesio amerikiečių, kaip prekybininkų, ateičiai.

Tie dalykai siejasi su mano pagrindine tema: jie būdingi Amerikai, bet ne demokratijai, o aš buvau užsibrėžęs tikslą pirmiausia aptarti demokratiją. Tad iš pradžių juos palikęs nuošaly, baigdamas knygą, turiu prie jų grįžti.

Teritorija, kurią dabar užima arba į kurią pretenduoja Amerikos Sąjunga, driekiasi nuo Atlanto vandenyno iki Ramiojo vandenyno krantų, ji užima visą žemyną nuo rytų iki vakarų. Pietuose ji tiesiasi iki pat atogrąžų jūrų, o šiaurėje dingsta Arkties ledynuose.

Žmonės, plačiai pasklidę toje teritorijoje, nesudaro, kaip europiečiai, tos pačios šeimos atšakų. Iš pirmo žvilgsnio aišku, jog tai trys skirtingos ir — galėčiau tvirtinti — priešiškos rasės. Išsilavinimas, įstatymai, kilmė ir net išvaizda atskyrė jas vieną nuo kitos tarytum neįveikiamos kliūtys; likimas subūrė toje pačioje žemėje, bet neįstengė jų sumaišyti tarpusavyje, todėl kiekviena skyrium eina savo keliu.

Tarp tų tokių skirtingų tautų pirmasis, kuris patraukia dėmesį, yra baltasis žmogus, europietis, tobuliausias žmogus, pirmaujantis išsilavinimu, stiprybe, sėkme; žemesni už jį negrai ir indėnai.

Tos dvi nelaimingos rasės neturi nieko bendra nei kilme, nei išvaizda, nei kalba, nei papročiais; jas sieja tik bendri vargai ir kančios. Abiejų rasių padėtis gyvenamame krašte pati blogiausia, abi velka tironijos jungą, ir, nors jų negandos skirtingos, dėl jų kalti tie patys žmonės.

Matydami, kas dedasi pasaulyje, tegalime pasakyti, jog europietis su kitų rasių žmonėmis elgiasi kaip kad žmogus su gyvuliais. Jis verčia juos tarnauti sau, o kai negali jų palaužti — sunaikina.

Priespauda kaipmat atėmė iš afrikiečių palikuonių beveik visus žmogui būdingus privalumus! Jungtinių Valstijų negras net neprisimena savo gimtinės; jis negirdi kalbos, kuria kalbėjo tėvai; jis atsižadėjo savo tikėjimo, pamiršo tradicijas ir papročius. Nebepriklausydamas Afrikai, jis, deja, neįgijo jokios teisės į Europos gėrybes; jis atsidūrė tarp dviejų visuomenių, liko atskirtas ir izoliuotas tarp dviejų tautų: vienos parduotas, kitos atstumtas; visame pasaulyje jam nebėra nieko brangesnio už šeimininko namus, iš dalies atstojančius prarastą gimtinę.

Negras neturi šeimos; moteris negrui — tik laikina malonumų draugė, o vaikai jau gimdami tampa tokie pat bedaliai.

Ar Dievo malone, ar didžiausia Jo rūstybe ir prakeikimu galima pavadinti tokią dvasios būklę, kai žmogus nejautrus baisiausiam vargui ir dažnai net jau nebesveikai ima mėgautis savo nelaimių priežastimi?

Skendėdamas tame blogybių akivare, negras menkai tejaučia savo nelaimę; smurtu jis buvo atiduotas į vergiją, vergavimo įprotis įskiepijo jam vergo mintis ir potroškius; jis daugiau žavisi savo tironais, negu jų neapkenčia, ir, vergiškai mėgdžiodamas engėjus, džiaugiasi ir didžiuojasi savimi.

Jo protas nusmuko ligi jo dvasios lygio.

Negras gimsta ir iškart tampa vergu. Ką aš sakau? Dažnai jis perkamas motinos įsčiose, taigi dar negimęs jau yra vergas.

Jis neturi nei poreikių, nei malonumų, jaučiasi nereikalingas net pačiam sau; vos susidūręs su gyvenimu, jis pirmiausia sužino, jog priklauso kitam žmogui, kuris sergsti jo gyvybę; jis mato, kad jam nevalia rūpintis savo likimu; protas, ir tas jam atrodo nereikalinga Apvaizdos dovana, ir jis romiai naudojasi visomis savo pažeminimo privilegijomis.

Jei atgauna laisvę, nepriklausomybė dažnai jam atrodo jungas, sunkesnis už pačią vergiją, nes gyvendamas priprato klausyti visko, išskyrus protą, o kai protas tampa jo vieninteliu vadovu, jis negirdi proto balso. Jį apninka galybė naujų poreikių, jiems atsispirti pritrūksta žinių ir energijos. Poreikiai — šeimininkai, kuriuos reikia nugalėti, o jis teišmokytas nuolankiai paklusti. Tad jis yra pasiekęs tą negandos slenkstį, kai vergavimas jį nužmogina, o laisvė pražūtinga.

Priespauda ne ką mažiau paveikė indėnų gentis, tik jos rezultatai kitokie.

Prieš baltiesiems atvykstant į Naująjį Pasaulį, Šiaurės Amerikos gyventojai ramiai gyveno miškuose. Grumdamiesi su laukinio gyvenimo sunkumais, jie išsiugdė necivilizuotų tautų ydas ir dorybes. Išsklaidę indėnų gentis po bekraštes platybes, europiečiai pasmerkė juos klajoklių gyvenimui, pilnam neapsakomų kančių ir skurdo.

Laukinės tautos vadovaujasi tik savo pažiūromis ir papročiais.

Europiečių tironija išblėsino Šiaurės Amerikos indėnų tėvynės meilę, išsklaidė šeimas, sugriovė tradicijas, nutraukė prisiminimų giją, pakeitė visus jų įpročius, be saiko išpūtė poreikius, pavertė juos dar didesniais pakrikėliais ir laukiniais, negu jie buvo anksčiau. Tuo pat metu dvasinės ir materialinės tų genčių sąlygos tolydžio blogėjo, ir, vis labiau grimzdamos į vargą, jos visiškai sulaukėjo. Vis dėlto europiečiams nepavyko pakeisti indėnų būdo; jie galėjo juos fiziškai sunaikinti, bet niekada neįstengė jų palenkti savo valiai ir pavergti.

Negras yra nustumtas ant žemiausios vergijos pakopos, indėnas — prie kraštutinės laisvės ribos. Vergija vienam ne ką mažiau pragaištingesnė negu kitam nepriklausomybė.

Negras neturi teisės būti sau šeimininkas, žengti savarankišką žingsnį jam būtų tas pat, kas padaryti smulkią vagystę.

Laukiniam niekas negali drausti, kai jis nori ką nors veikti. Vargu ar jam žinoma, kas yra šeimos autoritetas; jis niekad neleido kitiems palenkti savo valios; niekas jo nemokė savanoriško paklusnumo skirti nuo gėdingo jungo; net žodžio „įstatymas" jis nėra girdėjęs. Būti laisvam, jo įsivaizdavimu, — tai išvengti kone visų visuomenės saitų. Jis brangina savo laukinę nepriklausomybę ir linkęs veikiau žūti, negu paaukoti bent menkiausią jos dalelytę. Civilizacija tokiam žmogui beveik neturi galios.

Negras veltui stengiasi iš paskutiniųjų įsibrauti į atstumiančią jį visuomenę; jis pataikauja engėjų užgaidoms, persiima jų pažiūromis ir, juos mėgdžiodamas, bando su jais sutapti. Nuo ankstyvos kūdikystės jam pasakyta, kad jo rasė iš prigimties žemesnė už baltųjų, ir jis beveik tuo tiki, taigi gėdisi pats savęs. Kiekvienas jo bruožas, regis, paženklintas vergystės, ir, jeigu jis galėtų, mielai sutiktų atsižadėti savęs viso.

Indėnas, priešingai, didžiuojasi savo įsivaizduojamu kilmingumu. Jis gyvena ir miršta, pasinėręs į puikybės godas. Iš tolo kratydamasis mūsų papročių, jis prisirišęs prie laukinio būvio, kaip savo rasės skiriamojo požymio, ir atsižada civilizacijos ne tiek jos neapkęsdamas, kiek bijodamas būti panašus į europiečius [1].

---

[1] Šiaurės Amerikos čiabuviai laikosi savo pažiūrų ir papročių su tokia nepalaužiama valia, jog net ir istorijoje nėra buvę panašių pavyzdžių. Daugiau kaip du šimtus metų kasdien bendraudamos su baltąja rase, indėnų gentys nėra perėmusios nei vienos idėjos, nei vieno papročio. Europiečiai, šiaip ar taip, turėjo labai didelės įtakos laukiniams. Indėnai dar labiau pakriko, bet nė kiek nepriartėjo prie europiečių.

1831 metų vasarą būdamas už Michigano ežero, Green Bay vietovėje, Jungtinių Valstijų ir Šiaurvakarių indėnų žemių pasienyje, aš susipažinau su amerikiečių karininku, majoru H., kuris vieną dieną, ilgai kalbėjęs apie indėnų būdo nepalenkiamumą, papasakojo tokį atsitikimą: „Kadaise pažinojau jauną indėną, išauklėtą Naujosios Anglijos koledže. Jis buvo labai gabus ir iš išvaizdos atrodė kaip tikras civilizuotas žmogus. 1810 m. prasidėjus karui tarp mūsų ir anglų, vėl susitikau tą jaunuolį; tada jis tarnavo mūsų kariuomenėje ir vadovavo savo genties kariams. Amerikiečiai leido tarnauti kariuomenėje indėnams tik tuo atveju, jeigu jie atsižadės savo baisaus papročio lupti nugalėtųjų skalpus. Vakare, po kautynių, jaunuolis atsisėdo mūsų stovykloje prie laužo; paklausiau, kas jam atsitiko dieną; jis man papasakojo apie savo žygdarbius ir, galiausiai įkaitęs nuo įspūdžių, praskleidė drabužį tardamas: „Pažiūrėkite, tik neišduokit manęs!" Ir aš pa-

Jis atsisako mūsų tobulų išradimų ir gėrybių, verčiau tenkindamasis tyrų ištekliais; atsisako mūsų taktikos, verčiau pasikliaudamas savo pramuštgalviška drąsa; jis niekina mūsų apgalvotus planus, verčiau paklusdamas savo laukinės prigimties instinktams. Ir pralaimi toje nelygioje kovoje.

Negras norėtų sutapti su europiečiu, bet negali. Indėnas galėtų daugiau ar mažiau sėkmingai pasiekti tą tikslą, bet jam atrodo niekinga net bandyti. Vieno vergiškumas stumia į vergiją, kito išdidumas stumia į mirtį.

Pamenu, kartą, keliaudamas per miškingąją Alabamos valstiją, užklydau į pionieriaus trobelę. Anaiptol nenorėjau brautis į amerikiečio būstą, bet ryžausi atsipūsti prie šaltinio, trykštančio netoliese miške. Man ilsintis, pasirodė indėnė (tuo metu buvome krikų genties teritorijoje); ji vedėsi už rankos penkerių ar šešerių metukų mergytę, baltąją, tikriausiai pionieriaus dukrelę. Iš paskos ėjo negrė. Indėnės drabužis buvo puošnus kaip visų laukinių: nosies šnirpšlėse ir ausyse kabaliavo metaliniai žiedai; palaidi plaukai buvo padabinti stikliniais blizgučiais; supratau, kad ji dar netekėjusi, nes turėjo kriauklių karolius, kuriuos skaistuolės pirmąją naktį turi padėti į guolį; negrė vilkėjo europietiškais drabužiais, perdėm sudriskusiais.

Jos susėdo visos trys prie šaltinio, ir laukinukė, apglėbusi mergytę, ėmė ją myluoti, kaip gali myluoti tik motina; negrė, savo ruožtu, stengėsi įvairiomis nekaltomis gudrybėmis patraukti kreoliukės dėmesį. O šitoji kiekvienu judesiu rodė savo pranašumą, keistai nesiderinantį su jos amžiumi ir silpnumu; sakytum atsainiai žvelgė į palydovių pastangas.

Tupėdama priešais šeimininkę, stengdamasi įminti kiekvieną jos norą, negrė irgi tarytum buvo draskoma prieštaringų jausmų — beveik motiniško atsidavimo ir vergiškos baimės; o laukinukė, apimta švelnumo, atrodė laisva, išdidi ir kone rūsti.

Aš priėjau arčiau ir, netardamas nė žodžio, stebeilijau į tą reginį; mano smalsumas tikriausiai nepatiko indėnei, nes ji staigiai atsistojo, gana šiurkščiai atstūmė mergytę ir, pervėrusi mane piktu žvilgsniu, nuėjo į mišką.

---

mačiau po marškiniais prie nuogo kūno vis dar kraujuojantį anglo skalpą,— pridūrė majoras H.". [Plg. Tocqueville. *Journey to America*, ed. J. P. Mayer, New Haven, 1960, p. 37. Majoras H. ten nusakytas kaip majoras Lamardas.]

Man dažnai pasitaikydavo matyti susibūrus vienoj vietoj trijų rasių atstovus, gyvenančius Šiaurės Amerikoje; iš daugelio požymių jau buvau pažinęs baltųjų pranašumą, bet ką tik aprašytas reginys mane savotiškai sugraudino: tas pats meilės ryšys čia siejo engėjus su engiamaisiais, ir gamta, stengdamasi juos suartinti, dar labiau pabrėžė, kaip toli vienus nuo kitų juos atstūmė prietarai ir įstatymai.

SĄJUNGOS TERITORIJOJE GYVENANČIŲ INDĖNŲ GENČIŲ DABARTINĖ PADĖTIS IR ATEITIS

Lėtas čiabuvių genčių nykimas. — Kaip tai vyksta? — Negandos, lydinčios priverstinę indėnų migraciją. — Šiaurės Amerikos laukiniai, norėdami, kad jų neišnaikintų, turėjo tik dvi galimybes: kariauti arba susitaikyti su civilizacija. — Jie nebegali kariauti. — Kodėl jie nenori tapti civilizuoti, kai gali tai padaryti, ir nebegali, kai pagaliau to panori. — Krikų ir čerokių pavyzdys. — Įvairių valstijų politika tų indėnų atžvilgiu. — Federalinės vyriausybės politika.

Visos indėnų gentys, kitados gyvenusios Naujosios Anglijos teritorijoje, — naragansetai, mohikanai, pekotai — tebėra gyvi tik žmonių prisiminimuose; lenapai, prieš šimtą penkiasdešimt metų Delaware'o pakrantėje pasitikę generolą Penną, dabar jau išnykę. Buvau susidūręs su paskutiniais irokėzais: jie prašė išmaldos. Visos ką tik minėtos gentys kadaise gyveno plačiai pasiskleidusios ligi pat jūros; dabar reikia nukeliauti daugiau kaip šimtą ljė į žemyno gilumą, kad susitiktum gyvą indėną. Tie laukiniai ne tik pasitraukė, jie stačiai išnaikinti [2]. Indėnams vis traukiantis ir mirštant, jų vietą užima be paliovos auganti milžiniška tauta. Dar niekad neregėta, kad vienos tautos taip stebuklingai daugintųsi ir plėstųsi, o kitos taip sparčiai būtų naikinamos. Labai nesunku atskleisti, kaip vyksta tas naikinimas.

Kai indėnai patys vieni gyveno tose platybėse, iš kurių šiandien vejami, jų poreikiai buvo labai nedideli; jie gaminosi ginklus, gėrė tik upių vandenį, vilkėjo gyvulių kailiais, maitinosi jų mėsa.

---

[2] Trylikoje valstijų begyvena ne daugiau kaip 6373 indėnai (žr. *Legislative Documents*, 20th Congress [Cecond Session], Nr. 117, p. 20).

Europiečiai įpiršo Šiaurės Amerikos čiabuviams šaunamuosius ginklus, geležį ir degtinę; išmokė indėnus nešioti drabužius iš mūsų audinių vietoj paprastų apdarų, kurie jiems ligi tol taip tiko. Įgiję naujų pomėgių, indėnai neišmoko jų tenkinti savo išgalėmis, tad turėjo kreiptis į baltuosius. Norėdamas atsiteisti už tas gėrybes, kurių pats nemokėjo gamintis, indėnas neturėjo pasiūlyti nieko kito, tik prašmatnius kailius, kurių dar galėdavo prasimanyti miškuose. Nuo to laiko medžioklė tapo ne tik savo reikmių, bet ir lengvabūdiškų Europos užgaidų tenkinimu. Jis ėmė medžioti miško žvėris ne vien todėl, kad apsirūpintų maistu, bet ir kad įsigytų vienintelių mainams tinkamų daiktų, kurių ir tegalėjo mums duoti [3].

Šitaip tolydžio didėjant čiabuvių poreikiams, jų išteklių vis mažėja. Kai tik netoli indėnų užimamos teritorijos įsikuria europiečiai, laukiniai gyvuliai persigąsta [4]. Tūkstančiai laukinių, klajojančių po

---

[3] Ponai Clarkas ir Cassas savo ataskaitoje Kongresui [*Report to Congress*, Second Session, House of Representatives Document No. 117] 1829 m. vasario 4 d. sakė:

„Jau seniai praėjo tas laikas, kai indėnai galėjo prasimanyti maisto ir drabužių, nesinaudodami civilizuotų žmonių darbo vaisiais. Kitapus Misisipės, krašte, kur dar ganosi didžiulės bandos buivolų, bizonų, gyvena indėnų gentys, klajojančios drauge su tais laukiniais gyvuliais; mūsų minimi indėnai dar sugeba išgyventi laikydamiesi tėvų papročių, tačiau buivolų mažėja, jie traukiasi vis tolyn. O smulkesnių laukinių žvėrių, tokių kaip lokiai, danieliai, bebrai, muskusinės žiurkės, kurie indėnams yra maistas ir pragyvenimo šaltinis, jie gali dabar susimedžioti tik šautuvais ir žabangais (*traps*).

Norėdami išmaitinti šeimas, ypač šiaurės vakaruose, indėnai turi dėti nepaprastai daug pastangų. Dažnai medžiotojas keletą dienų nesėkmingai persekioja grobį, o jo šeima tuo metu arba minta šaknimis ir žievėmis, arba žūva; labai daug indėnų miršta badu žiemą“.

Indėnai nenori gyventi kaip europiečiai, tačiau negali apsieiti be europiečių nei gyventi visiškai taip, kaip gyveno jų tėvai. Apie tai byloja kad ir toks faktas, kurį taip pat sužinojau iš oficialių šaltinių. Keli indėnų genties, gyvenančios prie Aukštutinio ežero, vyrai nužudė europietį; amerikiečių vyriausybė uždraudė prekiauti su kaltininkų gentimi, iki ta juos išduos: taip ir įvyko.

[4] Važiuodamas iš Vincennes'ų į Kaskaskiasą, per kraštą, dabar įeinantį į Illinois'o valstiją, o tada (1797) visiškai laukinį, Volney savo knygoje *Tableau des États-Unis*, p. 370, rašo: „Prieš penkerius metus, keliaudamas prerijomis, tolydžio pastebėdavau keturių penkių šimtų buivolų kaimenes, dabar

miškus ir neturinčių pastovios gyvenamosios vietos, jų nebaugina; bet kai tik kur nors pasigirsta baisus, nenuščiūvantis europiečių darbų triukšmas, žvėrys ir gyvuliai leidžiasi bėgti, traukiasi į vakarus, kur, kaip sako jiems instinktas, vis dar plyti bekraštės negyvenamos žemės. „Bizonų kaimenės traukiasi be perstojo, — rašo savo ataskaitoje Kongresui ponai Cassas ir Clarkas 1829 m. vasario 1 dieną. — Prieš kelerius metus jie dar ganėsi prie Apalačų (*Alleghenies*) kalnų; po kelerių metų galbūt jų nebeliks tose bekraštėse lygumose, nusidriekusiose palei Uolėtuosius kalnus". Buvau patikintas, jog baltųjų artinimąsi žvėrys dažnai jaučia per du šimtus ljė. Taip baltieji stumia į pražūtį gentis, net nežinodami jų vardo, o tos kenčia nuo grobikų, dar jų nepažindamos[5].

Nutrūktgalviai nuotykių ieškotojai greitai skverbiasi į indėnų žemes; jie nutolsta nuo baltųjų gyvenamo krašto per penkiolika—dvidešimt ljė ir statosi civilizuotų žmonių būstus vidury laukinės šalies. Jiems tai nesunku padaryti: medžiotojų genčių ribos juk nenužymėtos. Beje, ta teritorija priklauso valstybei ir yra niekieno nuosavybė; tad į ją negali pretenduoti nė vienas asmuo.

Kelios europiečių šeimos, gyvendamos labai toli viena nuo kitos, galutinai išbaido visus laukinius gyvulius iš teritorijos, nusidriekusios tarp jų ūkių. Kitados gyvenę beveik pertekliuje, indėnai vargais negalais manosi maisto, o dar sunkiau — reikiamų prekių mainams. Jų grobio išbaidymas tolygus mūsų žemdirbių laukų nulaisinimui. Netrukus jie beveik visiškai netenka pragyvenimo šaltinių. Ir tada tie nelaimingieji klajoja po savo tuščius miškus nelyginant alkani vilkai. Instinktyvi tėvynės meilė sieja juos prie gimtosios žemės[6], bet čia jų

jų nebėra; jos perplaukė Misisipę, bėgdamos nuo medžiotojų ir ypač nuo amerikiečių karvių skambalų".

[5] Peržvelgus Jungtinių Valstijų skelbiamoje teritorijoje gyvenančių indėnų genčių sąrašą (*Legislatives Documents*, 20th Congress, Nr. 117, p. 90—105), galima įsitikinti, jog sakau tiesą. Pamatysime, jog Vidurio Amerikoje indėnų genčių sparčiai mažėja, nors europiečiai dar labai toli.

[6] Kaip savo *Report to Congress* (Ataskaita Kongresui), p. 15, rašo ponai Clarkas ir Cassas, indėnai taip pat prisirišę prie savo krašto, kaip ir mes prie savojo; be to, mintį atsižadėti žemių, kurias jų protėviams padovanojo Didžioji Dvasia, jie sieja su tam tikrais prietarais, turinčiais didelės įtakos gentims, dar nieko neatidavusioms arba atidavusioms europiečiams tik da-

laukia tik skurdas ir mirtis. Pagaliau jie ryžtasi, iškeliauja ir, iš tolo seka paskui buivolus ir bebrus, vildamiesi, jog tie laukiniai gyvuliai parinks jiems naują tėvynę. Tiesą sakant, ne europiečiai guja Amerikos čiabuvius iš namų, bet badas: didžiulis skirtumas, kurio nebuvo pastebėję senieji kazuistai ir kurį atskleidė šiuolaikiniai teisės daktarai.

Sunku net įsivaizduoti, kokie negandai lydi tuos klajoklius per prievartą. Gimtuosius laukus indėnai palieka jau išsekę ir nukamuoti. Krašte, kur jie ketina apsistoti, gyvena kitos gentys, kurios įtariai ir nepalankiai žiūri į atėjūnus. Iš paskos juos vejasi badas, priekyje laukia karas, iš visų pusių tyko vargas. Tikėdamiesi pabėgti nuo tokios gausybės priešų, jie išsisklaido. Kiekvienas jų skyrium mėgina slapčia kaip nors prasimanyti ir neaprėpiamoje girių platybėje gyvena lyg tremtiniai civilizuotoje visuomenėje. Tuomet nutrūksta seniai susilpnėję bendruomeniniai ryšiai. Netekę tėvynės, netrukus jie nebeturės ir savo tautos, išliks tiktai šeimos; genties vardas prarastas, kalba užmirštama, dingsta kilmės pėdsakai. Tauta išnyksta. Ji gyvuoja tik amerikiečių senienų mėgėjų ir nebent vieno kito Europos erudito prisiminimuose.

Nenorėčiau, kad skaitytojai pagalvotų, jog tirštinu spalvas. Savo akimis esu matęs tų negandų, ką tik aprašytų knygoje; esu regėjęs tokių nelaimių, kurių neįmanoma nė apsakyti.

1831 m. pabaigoje buvau atsidūręs kairiajame Misisipės upės krante, vietovėje, europiečių vadinamoje Memphisu. Man tenai būnant, pasirodė didelis būrys šoktavų (Louisianos prancūzai juos vadina šaktasais); palikę savo kraštą, tie klajokliai norėjo persikelti į dešinįjį upės krantą, tikėdamiesi rasti Amerikos vyriausybės pažadėtą prieglobstį. Buvo pats žiemovidis, tais metais spirgino neįprastai dideli šalčiai; sniegas ant žemės buvo virtęs ledu, upe plaukė didžiulės lytys. Indėnai keliavo su šeimoms, sužeistaisiais, ligoniais, naujagimiais ir merdėjančiais karšinčiais. Jie neturėjo nei palapinių, nei vežimų, tik šiek tiek maisto atsargų ir ginklų. Mačiau, kaip jie rengiasi plaukti per plačią upę, ir tas didingas reginys niekada neišdils iš mano atminties. Toje glaudžioje

---

lelę savo teritorijos. „Mes neparduodame vietos, kur ilsisi mūsų protėvių palaikai", — taip jie visad pirmiausia atsako tiems, kurie siūlosi nupirkti jų žemes.

minioje nebuvo girdėti nei verksmų, nei dejonių; jie tylėjo. Jų nelaimės buvo įsisenėjusios ir, kaip jie jautė, nepataisomos. Indėnai jau buvo sulipę į laivą, o šunys dar tupėjo pakrantėj; galop pamatę, kad laivas tolsta nuo kranto, jie pratrūko siaubingai kaukti ir, šokę į ledinius Misisipės vandenis, plaukte nuplaukė paskui šeimininkus.

Indėnų nustūmimas nuo žemių vyksta be perstojo ir, galima sakyti, teisėtai.

Europiečių kolonijai artėjant prie tyrų, kur gyvena laukinė gentis, Jungtinių Valstijų vyriausybė paprastai siunčia ten iškilmingą delegaciją; baltieji suburia indėnus plačioje lygumoje ir, su jais pavalgę ir išgėrę, sako: „Ką jūs darote savo tėvų žemėje? Netrukus, norėdami joje gyventi, turėsite išsikasti jų kaulus. Kuo jūsų gyvenamas kraštas geresnis už kurį kitą? Nejaugi tik čia, kur jūs esate, yra miškų, pelkių ir pievų ir nejaugi tik šviečiant šiai saulei galėtumėte gyventi pasaulyje? Anapus kalnų, kuriuos matote horizonte, anapus ežero, vakaruose ribojančio jūsų žemes, driekiasi platybės, kur gausu laukinių gyvulių ir žvėrių; parduokite mums savo žemes ir gyvenkite laimingi aname krašte". Pasakę tokią kalbą, jie išdėlioja indėnams prieš akis šaunamuosius ginklus, vilnonius drabužius, statinaites degtinės, krūvas stiklinių karolių, alavinių apyrankių, auskarų ir veidrodėlių [7]. Jeigu, matydami visus tuos turtus, jie vis dar dvejoja, jiems įteigiama, jog netrukus jie negalėsią atsisakyti siūlomo sandėrio ir net pati vyriausybė būsianti bejėgė užtikrinti jų teises. Ką dary-

---

[7] Kas dedasi tokiomis aplinkybėmis, žr. *Legislative Documents*, 20th Congress, Nr. 117. Tas įdomus pasakojimas įeina į jau cituotą ponų Clarko ir Lewiso Casso *Ataskaitą Kongresui*, pateiktą 1829 m. vasario 4 d. P. Cassas šiuo metu yra valstybės sekretorius karo reikalams.

„Į tą vietą, kur turi būti sudaryta sutartis, indėnai atvyksta nuskurę ir pusnuogiai. Ten jie mato ir apžiūri gausybę jiems reikalingų daiktų, kurių apdairiai atsigabena amerikiečių pirkliai. Moterys ir vaikai išūžia galvas vyrams, prašydami patenkinti jų norus, ir panaudoja visą savo įtaką, kad įvyktų sandėris. Indėnai kaip paprastai neapdairūs. Laukiniai apskritai neatsispiria pagundai, skuba tučtuojau patenkinti savo įgeidžius ir akimirkos poreikius, apie ateitį jie mažai tegalvoja, lengvai pamiršta praeitį ir nesirūpina rytojumi. Veltui prašytumėte indėnus užleisti dalį savo teritorijos, negalėdami tuoj patenkinti jų poreikių. Bešališkai žvelgiant į tų nelaimingųjų padėtį, nėra ko stebėtis, kad jie karštai trokšta bent kiek palengvinti savo kančias".

ti? Pusiau įtikinti, pusiau priversti, indėnai keliasi gyventi į naujas žemes, kur baltieji dešimt metų duos jiems ramybę. Šitaip amerikiečiai pusvelčiui superka ištisas provincijas, kurių neišgalėtų įsigyti nė turtingiausi Europos monarchai [8].

Aš ką tik aptariau didžiąsias negandas, ir priduriu, kad jos man atrodo nepataisomos. Manau, jog Šiaurės Amerikos indėnų rasė yra pasmerkta žūti, ir, ko gero, tą dieną, kai europiečiai įsikurs Ramiojo vandenyno pakrantėje, jos nebeliks [9].

---

[8] 1830 m. gegužės 19 d. p. Edwardas Everettas Atstovų Rūmuose tvirtino, jog amerikiečiai *sutarčių pagrindu* jau yra įsigiję 230 mln. akrų į rytus ir į vakarus nuo Misisipės.

1808 m. ozažai perleido 18 mln. akrų už 1000 dolerių rentą.

1818 m. guapavai perleido 20 mln. akrų už 4000 dolerių; jie pasiliko medžioklei 1 mln. akrų. Jiems iškilmingai prisiekta gerbti sutarties sąlygas, bet netrukus buvo užgrobtos visos jų žemės.

1830 m. vasario 24 d. M. Bellas ataskaitoje Kongreso Indėnų reikalų komitetui rašė: „Įsigydami negyvenamas žemes, indėnų skelbiamas savo nuosavybe, mes patvirtinome nuostatą indėnų gentims už žemes mokėti tiek, kiek verti jų medžioklės plotai (*hunting grounds*) išbėgiojus žvėrims arba juos išnaikinus. Šitaip veikti kur kas patogiau, žmoniškiau ir, be abejonės, teisiškiau, negu ginklu iš laukinių atimti žemes.

Nuostata iš indėnų pirkti nuosavybės teisę yra ne kas kita, kaip naujas žemių įsigijimo būdas, žmoniškumo ir interesų (*humanity and expediency*) įtvirtintas vietoj smurto ir užtikrinantis mums teisę į žemes, kurių reikalaujame remdamiesi tuo, kad jas atradome, ir kurios, be kita ko, mums priklauso pagal teisę, civilizuotoms tautoms leidžiančią įsikurti laukinių genčių užimamoje teritorijoje.

Ligi šiol dėl tam tikrų priežasčių, indėnų akimis žiūrint, tolydžio mažėjo jų užimamų žemių vertė, ir tai paskatino juos tas žemes lengvai parduoti mums. Tad nuostata iš laukinių pirkti žemių užėmimo teisę (*right of occupancy*) niekad negalėjo pastebimai pristabdyti Jungtinių Valstijų gerovės augimo" (*Legislative Documents*, 21st Congress [First Session], Nr. 227, p. 36).

[9] Be kita ko, tokią nuomonę yra išsakę beveik visi Jungtinių Valstijų valstybės vyrai.

Ponas Cassas Kongrese pareiškė: „Spręsdami apie ateitį pagal praeitį, galime numatyti tolydinį indėnų mažėjimą ir tikėtis visiško jų rasės išnaikinimo. O kad to neįvyktų, reikia, jog mūsų teritorija nebesiplėstų ir laukiniai įsikurtų už jos ribų, arba iš esmės pasikeistų mūsų santykiai su jais, o to tikėtis neprotinga".

Šiaurės Amerikos indėnams buvo tik du išsigelbėjimo būdai: karas arba civilizacija; kitaip sakant, jiems reikėjo arba išnaikinti europiečius, arba jiems prilygti.

Steigiantis kolonijoms, jie dar galėjo suvieniję jėgas išsivaduoti nuo negausaus būrelio svetimšalių, išsikėlusių į žemyno krantą[10]. Ne kartą jie bandė tai padaryti, ir jiems jau buvo pavykstą. Šiandien jėgos per daug nelygios, kad jie galėtų svajoti apie tokį žygį. Beje, tarp indėnų dar atsiranda genialių žmonių, numatančių, koks likimas laukia klajojančių genčių, ir mėginančių suvienyti visas gentis bendros neapykantos europiečiams dingstimi, bet jų pastangos bergždžios. Gentys, gyvenančios baltųjų kaimynystėje, pernelyg nusilpusios, kad įstengtų rimtai pasipriešinti; kitos, kaip būdinga laukinių prigimčiai, it vaikai viską nerūpestingai atidėlioja rytojui, ketindamos imtis žygių, kai pavojus prisiartins; vieni negali, kiti visiškai nenori veikti.

Aiškiai matyti, jog indėnai arba niekada nepanorės tapti civilizuotais žmonėmis, arba panorės ir bandys tai daryti, kai bus jau per vėlu.

Civilizacija — tai ilgo, vienoje vietoje vykstančio socialinio darbo rezultatas, daugelis kartų tą patirtį perduoda viena kitai. Sunkiausiai civilizacija įsigali medžiotojų tautose. Piemenų gentys nuolat keliauja, bet keliaudamos visad laikosi tam tikros tvarkos ir sugrįžta atgal į tą pačią vietą; medžiotojai kraustosi iš vienos vietos į kitą, kaip ir jų persekiojami žvėrys bei laukiniai gyvuliai.

Ne kartą buvo bandyta indėnus šviesti, nesikėsinant į jų klajokliškus papročius; tai darė jėzuitai Kanadoje, puritonai Naujojoje Anglijoje[11]. Nei vienų, nei kitų pastangos nedavė geresnių rezultatų. Gimusi lūšnelėje, civilizacija išblėsdavo miške. Švietėjų, bandžiusių pratinti indėnus prie įstatymų, didžiausia klaida buvo ta, kad jie nesuprato, jog, norint civilizuoti kokią tautą, pirmiausia reikia pasiekti, kad ji nuolat gyventų vienoje vietoje, o tai galėtų padaryti tiktai dirbdama žemę; taigi pirmiausia reikėjo indėnus paversti žemdirbiais.

---

[10] Be kitų, prisiminkime vampanoagų ir kitų susivienijusių genčių, Metacomo vadovaujamų, karą prieš Naujosios Anglijos kolonistus 1675 m., taip pat 1622 m. anglų laimėtą karą Virginijoje.

[11] Žr. Naujosios Anglijos istorikų darbus. Taip pat žr. Charlevoix. *Histoire de la Nouvelle-France* ir *Lettres édifiantes* (Pamokomi laiškai).

Indėnai ne tik neturi tų būtinų civilizacijos prielaidų, bet jiems labai sunku jas įsisąmoninti.

Žmonės, pripratę prie dyko ir nuotykingo medžiotojų gyvenimo, jaučia beveik nenugalimą pasibjaurėjimą nuolatiniu monotonišku žemdirbio triūsu. Tai galima pastebėti net mūsų visuomenėje, juo labiau — tautelėse, kur medžiotojų papročiai tapę nacionalinėmis tradicijomis.

Be šios pagrindinės priežasties, yra dar viena, ne ką menkesnė, ir pasitaikanti tik tarp indėnų. Jau esu ją nurodęs ir jaučiu pareigą dar kartą prie jos grįžti.

Šiaurės Amerikos čiabuviai laiko darbą ne tik blogybe, bet ir negarbe, ir jų išdidumas priešinasi civilizacijai beveik taip pat atkakliai kaip jų tinginystė [12].

Nėra nė vieno indėno, kad ir koks vargdienis jis būtų, kuris žievėmis dengtoje savo lūšnelėje nesididžiuotų savimi; į kiekvieną darbą jis žiūri kaip į žeminantį užsiėmimą; žemdirbys, jo akimis, nelyginant vagą verčiantis jautis; kiekvienas mūsų amatas jam panašus į vergo triūsą. Negalima sakyti, kad jis nevertintų baltųjų galybės ir proto, bet, nors ir žavėdamasis mūsų pastangų rezultatais, jis niekina priemones, kuriomis tai pasiekiama, o pripažindamas mūsų autoritetą, vis dėlto save laiko pranašesniu už mus. Medžioklė ir karas, pasak jo, — vieninteliai vyro vardo verti užsiėmimai [13]. Skurdžiai gyvendamas savo miš-

[12] Savo veikale *Tableau des États-Unis* [p. 423] Volney rašo: „Visose gentyse tebėra senosios kartos karių, kurie, matydami imant į rankas kauptuką, piktinasi, kad išsigimė senieji papročiai, ir skelbia, jog indėnus pražudžiusios tik tos naujovės ir jog, norint susigrąžinti buvusią šlovę ir galybę, jiems tereikia grįžti prie ankstesnių papročių".

[13] Viename oficialiame dokumente randame tokį aprašymą:
„Kol jaunuolis nėra grūmęsis su priešu ir negali girtis kokiais žygdarbiais, jo nėmaž nepaisoma, į jį žiūrima beveik kaip į moterį.
Šokdami savo didžiuosius karo šokius, kariai vienas po kito trenkia į ritualinį stulpą ir pasakoja apie savo žygdarbius; ta proga klausytojais būna pasakotojo giminės, bičiuliai ir bendražygiai. Tyla liudija, kaip įdėmiai jo klausomasi, o kokį įspūdį daro jo žodžiai, rodo audringi plojimai pasakojimo pabaigoje. Jaunuolis, neturintis ko papasakoti tokiuose sambūriuose, laikomas labai nelaimingu, ir būna atvejų, kai pasakojimų įaudrinti jauni kariai staiga nustoja šokti ir patys vieni išvyksta ieškoti trofėjų ir nuotykių, kuriais galėtų pasigirti".

kų glūdumoj, indėnas puoselėja tas pačias svajones ir mintis, kaip ir viduramžių bajoras savo pilyje-tvirtovėje, ir, kad prilygtų pastarajam, jis nebent turėtų tapti nugalėtoju. Kaip keista! Senieji Europos prietarai šiandien gyvuoja Naujojo Pasaulio giriose, bet ne tarp europiečių, įsikūrusių jo pakrantėse.

Šiame veikale ne kartą stengiausi parodyti, kokią stebuklingą įtaką, mano nuomone, žmonių įstatymams ir papročiams turi socialinė padėtis. Ta tema norėčiau tarti dar vieną kitą žodį.

Matydamas mūsų protėvių germanų ir Šiaurės Amerikos klajoklių genčių politinių institucijų, taip pat Tacito aprašytų ir mano kartais stebėtų papročių panašumą, negaliu negalvoti, jog abiejuose pusrutuliuose ta pati priežastis sukėlė tuos pačius padarinius ir jog tariamoje žmogaus gyvenimo ir veiklos formų įvairovėje įmanoma rasti bent šiek tiek pradinių faktų, reiškinių, davusių pradžią visiems kitiems dalykams. Tai, ką vadiname germaniškomis institucijomis, mano galva, tėra barbariški papročiai, o tai, ką vadiname feodalinėmis idėjomis, — laukinių pažiūros.

Kad ir kokie prietarai bei ydos draustų Šiaurės Amerikos indėnams tapti žemdirbiais ir civilizuotais žmonėmis, kartais būtinybė juos priverčia nugalėti savo prietarus.

Kai kurios didelės Pietų gentys, kaip antai čerokiai ir krikai [14], yra lyg apsuptos europiečių, kurie, išsilaipindami vandenyno pakrantėje, slinkdami į Ohio žemupį ir Misisipės aukštupį, siautė jas iš visų pusių. Jos nebuvo vaikomos iš vienos vietos į kitą kaip Šiaurės gentys, užtat vis labiau spaudžiamos iš visų pusių, — taip medžiotojai užspeičia grobį

[14] Tos gentys ir šiandien tarytum apsuptos Georgijos, Tennessee, Alabamos ir Mississippės valstijų.
Kadaise pietuose gyveno keturios didelės gentys (dar ne visai išnykusios): šoktavai (*choctaws*), šikasavai (*chikasaws*), krikai (*creeks*) ir čerokiai (*cherokees*).
1830 m. visų keturių genčių dar buvo likę apie 75 000 žmonių. Manoma, jog šiuo metu Amerikos anglų Sąjungos užimamoje arba skelbiamoje teritorijoje gyvena 300 000 indėnų (žr. *Proceedings of the Indian Board in the City of New York*). Kongresui pristatytuose oficialiuose dokumentuose tas skaičius siekia 313 130. Skaitytojams, norintiems žinoti visų genčių, gyvenančių Amerikos anglų teritorijoje, pavadinimus ir žmonių skaičių, patariu susipažinti su mano nurodytais dokumentais (*Legislative Documents*, 20th Congress, Nr. 117, p. 90—105).

prieš galutinai jį puldami. Atsidūrę tarp mirties ir civilizacijos, indėnai susivokė esą priversti gėdingai manytis savo darbu kaip baltieji; taigi jie virto žemdirbiais ir, galutinai neatsižadėdami nei įpročių, nei tradicijų, paaukojo tai, kas buvo tikrai reikalinga gyvybei išsaugoti.

Čerokiai pasiekė dar daugiau; sukūrė alfabetą, rašytinę kalbą, palyginti tvirtą valdymo formą; o kadangi Naujajame Pasaulyje viskas vyksta šuoliais, dar neturėdami visų drabužių, ėmė leisti laikraštį[15].

Europietiškų papročių plitimą tarp indėnų itin paspartino metisai[16]. Perimdami tėvo išprusimą ir galutinai neišsižadėdami motinos rasės laukinių papročių, metisai tapo natūraliu ryšiu tarp civilizacijos ir barbarybės. Visur, kur būta daugiau metisų, pamažu kito indėnų socialinė padėtis ir papročiai[17].

---

[15] Aš parsivežiau Prancūzijon keletą to keisto leidinio egzempliorių.

[16] *Report of the Committee on Indian Affairs*, 21st Congress, Nr. 227 [First Session], p. 23 pasakojama apie tai, kodėl tarp čerokių daugėjo metisų; pagrindinė priežastis — Nepriklausomybės karas. Daugelis Georgijos valstijos Amerikos anglų, stojusių į Anglijos pusę, buvo priversti trauktis pas indėnus ir ten sukūrė šeimas.

[17] Gaila, metisų būta labai nedaug, ir Šiaurės Amerikoje jie turėjo nepalyginamai mažiau įtakos nei kur kitur.

Šitoje Amerikos žemyno dalyje gyveno dvi didžiausios Europos tautos: prancūzai ir anglai.

Pirmieji labai greit užmezgė santykius su čiabuvių dukterimis, beje, indėnų ir prancūzų charakteriai buvo tarytum slapčia giminingi. Užuot diegę barbarams civilizuoto gyvenimo gėrį ir papročius, prancūzai dažniausiai patys pamėgdavo laukinį gyvenimą ir prie jo prisirišdavo; jie pasidarė pavojingiausi negyvenamų žemių šeimininkai ir pelnė indėnų draugystę, perimdami jų ydas ir dorybes. Kanados gubernatorius ponas de Denonville'is 1685 m. rašė Liudvikui XIV: „Anksčiau buvo manyta, jog reikia priartinti laukinius prie mūsų ir juos suprancūzinti; deja, turiu pripažinti, jog mes klydome. Tie, kurie suartėjo su mumis, nė kiek nesuprancūzėjo, o prancūzai, lankęsi pas juos, pasidarė laukiniai. Jie stengiasi ir rengtis, ir gyventi kaip laukiniai" (žr. Charlevoix. *Histoire de la Nouvelle-France*, t. 2, p. 15).

Anglai, priešingai, gyveno atkakliai prisirišę prie savo tėvų pažiūrų, tradicijų, menkiausių įpročių ir vidury Amerikos platybių išliko tokie, kokie buvo Europos miestuose; tad jie niekino laukinius ir nenorėjo su jais užmegzti jokių santykių, juo labiau saugojosi sumaišyti savo kraują su barbarų krauju.

Žodžiu, prancūzai neturėjo jokios išganingos įtakos indėnams, o anglai visados jiems buvo svetimi.

Čerokių pavyzdys rodo, jog indėnai gali tapti civilizuotais žmonėmis, bet jokiu būdu neįrodo, kad jiems gali tai pavykti.

Sunkumus, trukdančius indėnams pritapti prie civilizacijos, lemia viena bendro pobūdžio priežastis, kurios beveik neįmanoma išvengti.

Įdėmiai peržvelgę istoriją, pastebime, jog barbarų gentys dažniausiai pačios savo jėgomis siekė civilizacijos.

Tik tauta nugalėtoja paprastai semdavosi žinių ir kultūros iš nugalėtųjų tautų.

Kai nugalėtoji tauta yra išsilavinusi, o nugalėtojų — puslaukinė, kaip tai atsitiko Romos imperiją užplūdus šiaurės tautoms arba Kiniją — mongolams, pergalė užtikrina barbarui galybę, kurios dėka jis atsiduria civilizuoto žmogaus lygmenyje ir jaučiasi su juo kaip lygus su lygiu, o paskui tampa jo varžovu; vienas turi jėgos, kitas — proto; vienas žavisi nugalėtųjų menais ir mokslais, kitas pavydi nugalėtojams jų galybės. Paskui barbarai įsileidžia į savo rūmus civilizuotą žmogų, o civilizuotas žmogus savo ruožtu atveria jiems mokyklas. Tačiau kai tas, kuris turi fizinę jėgą, yra dar ir pranašesnio intelekto, nugalėtasis tik labai retais atvejais paklūsta civilizacijai: jis arba pasitraukia, arba sunaikinamas.

Todėl galima apskritai pasakyti, jog laukiniai eina ieškoti mokslo su ginklu rankose, bet niekad nepriima jo kaip dovanos.

Jeigu indėnų gentys, dabar gyvenančios vidury žemyno, galėtų pačios sukaupti pakankamai energijos ir pabandytų siekti civilizacijos, joms tikriausiai pavyktų. Būdamos pranašesnės už aplinkines barbarų gentis, jos ilgainiui sustiprėtų, įgytų patyrimo ir, europiečiams staiga pasirodžius pasienyje, gal nesugebėtų apginti savo nepriklausomybės, tačiau bent jau priverstų gerbti savo teises ir pritaptų prie nugalėtojų. Deja, indėnai, patys būdami puslaukiniai, susidūrė su civilizuočiausia ir, sakyčiau, gobšiausia pasaulio tauta, o jų mokytojai drauge tapo jų šeimininkais ir kartu su švietimu atnešė jiems priespaudą.

Laisvi gyvendami miškuose, Šiaurės Amerikos indėnai buvo vargdieniai, bet nesijautė žemesni už kitus; panūdę smelktis į baltųjų socialinę hierarchiją, jie turi tenkintis tik žemiausia jos pakopa, nes, būdami vargšai ir bemoksliai, atsiduria visuomenėje, kur viešpatauja mokslas ir turtas. Palikę judrų gyvenimą, pilną negandų ir pavojų, bet

drauge didingą ir žadinantį jausmus [18], jie priversti taikstytis su nykiu, monotonišku, varganu gyvaliojimu. Vienintelė tos visų garbstomos civilizacijos dovana — tai nuolatiniai pažeminimai ir sunkiu darbu pelnytas duonos kąsnis.

Bet ir tą kąsnį jam ne visada pavyksta užsidirbti.

Kai indėnai ryžtasi mėgdžioti savo kaimynus europiečius ir kaip tie pradeda dirbti žemę, jiems gresia pragaištinga konkurencija. Baltasis puikiai žino žemės dirbimo paslaptis. Indėnas nemokšiškai imasi nežinomo amato. Vienas be vargo išsiaugina gausų derlių, kitas, įdėjęs daug triūso, nusiraško tik skurdžius žemės vaisius.

---

[18] Nuotykingas medžiotojų tautų gyvenimas turi žavesio, kuris pakeri žmogaus širdį ir suvilioja jį, nepaisant jo proto ir patyrimo. Tuo galima įsitikinti skaitant Tannero „Prisiminimus".

Tanneras — europietis, nuo šešerių metų auklėtas indėnų ir trisdešimt metų bastęsis drauge su jais giriose. Nėra nieko kraupesnio už jo aprašomus vargus. Jis pasakoja mums apie gentis be vadų, šeimas, atsilikusias nuo genčių, pavienius žmones, stiprių didžiųjų genčių likučius, klaidžiojančius po ledynus nykiomis Kanados plynėmis. Juos gena badas ir šaltis; kasdien atrodo, kad jie tuojau atsisveikins su gyvybe. Papročiai nebetekę savo galios, tradicijų niekas nebesilaiko. Kuo toliau, tuo labiau tie žmonės laukėja. Tanneras drauge su jais kenčia visus vargus; niekas jo čia nelaiko, jis — europietis ir galėtų kada nori grįžti pas baltuosius; kasmet vyksta su jais prekiauti, lankosi jų namuose, mato jų išteklių; žino, jog panūdęs visada galės grįžti į civilizuotą gyvenimą, bet trisdešimt metų praleidžia tyruose. Pagaliau sugrįžęs į civilizuotą visuomenę, prisipažįsta, jog aprašytasis vargingas gyvenimas jam atrodo pilnas nenusakomo žavesio; neatsispirdamas traukai, jis nuolatos keliauja į tas plynes ir kaskart su didžiausia širdgėla palieka ten karaliaujantį skurdą; o kai pagaliau visam laikui įsikuria tarp baltųjų, vaikai atsisako drauge su juo ramiai ir pasiturimai gyventi.

Aš pats buvau susitikęs Tannerą Aukštutinio ežero gale. Jis man pasirodė panašus daugiau į laukinį negu į civilizuotą žmogų.

Tannero veikalas padrikas, be jokio stiliaus, bet autorius įspūdingai pasakoja apie tų, tarp kurių gyveno, papročius, aistras, ydas ir ypač vargus.

Vikontas Ernestas de Blosseville'is, nuostabios knygos apie anglų baudžiamąsias kolonijas autorius, yra išvertęs Tannero Prisiminimus. Prie savo vertimo p. de Blosseville'is pridūrė nepaprastai įdomių pastabų, kuriomis remdamiesi skaitytojai galės Tannero aprašytus faktus palyginti su daugybės senųjų ir šiuolaikinių tyrinėtojų pasakojimais.

Visi tie, kurie nori susipažinti su dabartine Šiaurės Amerikos indėnų padėtimi ir įsivaizduoti jų ateitį, turėtų perskaityti p. de Blosseville'io veikalą.

Europietis gyvena tarp žmonių, kuriuos pažįsta ir kurių poreikiai jam puikiai žinomi.

Laukinis gyvena tarp priešų, menkai numano apie jų papročius, kalbą ir įstatymus, tačiau be jų negalėtų išsiversti. Tik keisdamasis gaminiais su baltaisiais, jis gali turėti šiokią tokią naudą, nes tautiečiai mažai jam teįstengia pagelbėti.

Taigi, norėdamas parduoti savo darbo vaisius, laukinis sunkiai randa pirkėją, kuris europiečiui žemdirbiui pats eina į rankas, ir tai, ką laukinis pagamina, kainuoja brangiai, o europietis tuo tarpu ir gamina, ir pardavinėja pusvelčiui.

Tikėdamasis išvengti vargų, persekiojančių barbarus, indėnas įpuola dar į didesnį vargą, tykantį jo tarp civilizuotų žmonių, ir jam kone taip pat sunku gyventi apsuptam mūsų ištekliaus, kaip ir vidury miškų.

Indėnas tebėra prisirišęs prie klajoklių papročių, jį tebeveikia tradicijos; tebegyvas ir medžioklės instinktas. Dabar jo sudrumsta vaizduotė dar spalvingiau piešia kadaise miškuose patirtus laisvo gyvenimo džiaugsmus; iškęsti nepritekliai ir nuolat grėsę pavojai atrodo nebe tokie baisūs. Nepriklausomybė, kuria jis naudojosi tarp sau lygių, yra nepalyginama su civilizuotoje visuomenėje užimama vergiška padėtimi. O tyrai, kur jis taip ilgai gyveno laisvas, visai netoli, vos kelios valandos kelio pėsčiomis. Už pusiau išplėštą dirvoną, kuris vos ne vos jį išmaitina, baltieji kaimynai siūlo, jo manymu, per didelę kainą. Gal tie europiečių pinigai suteiks jam galimybę ramiai ir laimingai gyventi atstu nuo jų? Jis palieka arklą, pasiima ginklus ir visam laikui grįžta į miškus [19].

---

[19] Pražūtinga civilizuotų tautų įtaka mažiau civilizuotoms atsiskleidžia ir stebint pačių baltųjų gyvenimą.

Beveik prieš šimtą metų vidury negyvenamų žemių prancūzai įkūrė miestą, pavadintą Vincennes'ais prie Wabasho. Ten jie ištaigiai gyveno iki atvykstant amerikiečių imigrantams. Tie tuojau pradėjo konkurencija žlugdyti senuosius gyventojus, o paskui pusvelčiui supirko jų žemes. Tuo metu, kai p. de Volney, iš kurio aš ir pasisėmiau šitų žinių, važiavo per Vincennes'us, prancūzų čia buvo likę apie šimtą, dauguma jų persikėlė į Louisianą ir Kanadą. Tie prancūzai buvo dori, bet menko išsilavinimo žmonės, neturintys įgūdžių ir jau iš dalies užsikrėtę laukinių papročiais. Amerikiečiai, galbūt neprilygstantys jiems dora, gerokai juos lenkė intelektu: buvo apsukrūs, išprusę, turtingi ir mokėjo tvarkyti savo reikalus.

To liūdno aprašymo autentiškumą gali patvirtinti mano pasakojimas apie tai, kas atsitiko krikams ir čerokiams.

Nors ir ne per daugiausia nuveikę, tie indėnai tikrai turi įgimtų sugebėjimų, ne ką mažesnių nei Europos tautos, turinčios plačių užmojų, tačiau tautoms, kaip ir žmonėms, negana proto ir pastangų, kad ko nors išmoktų, — reikia laiko.

Tuo tarpu, kai laukiniai patys stengiasi tapti civilizuoti, europiečiai toliau spaudžia iš visų pusių ir vis labiau supa juos glaudžiu ratu. Šiandien abi rasės pagaliau susitiko akis į akį, atsidūrė greta viena kitos. Indėnas jau pranoko savo tėvą laukinį, bet toli gražu neprilygsta baltajam kaimynui. Savo turto ir žinių dėka europiečiai ėmė nedelsdami grumtis dėl pranašumo, kurį iki tol čiabuviams teikė turėta žemė; jie įsikūrė tarp indėnų, užgrobė arba pusvelčiui supirko žemes, ėmė su jais konkuruoti, ir nuskurdinti, sužlugdyti indėnai nebeįstengė varžovams atsilaikyti. Izoliuoti savo tėvynėje, jie virto tik nedidele grasių svetimšalių kolonija, apsupta gausios, juos engiančios tautos[20].

Aš pats esu pastebėjęs, jog prancūzų Kanadoje, kur skirtumai tarp dviejų tautų nėra ryškūs, pirmauja ne kanadiečiai, o anglai. Paėmę į savo rankas prekybą ir pramonę, prancūzams jie palieka vis mažiau ir mažiau erdvės. Louisianoje visa pramonė ir prekyba taip pat sutelkta Amerikos anglų rankose.

Stulbinantys dalykai dedasi Texaso valstijoje, kuri, kaip žinome, priklauso Meksikai ir skiria abi valstybes. Prieš kelerius metus Amerikos anglai pradėjo vienas po kito smelktis į tą mažai gyvenamą provinciją, supirko žemes, paėmė į savo rankas pramonę ir gana sparčiai išstūmė visus gyventojus. Jei Meksika nesuskubs sustabdyti šito proceso, ji veikiai neteks Texaso.

Jei keli skirtumai, menkai juntami europinei civilizacijai, sukelia tokius padarinius, nesunku suvokti, kas turi atsitikti, kai tobuliausia europinė civilizacija susiduria su laukiniais indėnais.

[20] Žr. *Legislative Documents*, 21st Congress, Nr. 89 [First Session] — apie baltųjų piktnaudžiavimus indėnų teritorijoje. Kartais Amerikos anglai įsikuria dalyje teritorijos, lyg jiems kitur būtų pritrūkę žemės, ir Kongresas turi siųsti kariuomenę, kad juos išgintų; kartais jie ima grobti indėnų gyvulius, degina jų namus, nusiima jų derlių arba naudoja prieš juos smurtą. Visi tie įkalčiai rodo, jog indėnai kasdien tampa piktnaudžiavimo jėga aukomis. Tarp indėnų paprastai gyvena Sąjungos atstovas; tarp minėtų dokumentų yra ir su čerokiais gyvenusio atstovo ataskaita; valdininkas beveik visada palankiai atsiliepia apie indėnus. „Baltųjų įsibrovimas į čerokių teritoriją, — rašo jis 12 puslapyje, — pražudys žmones, skurdžiai ir taikiai

Viename pranešime Kongresui Washingtonas yra pasakęs: „Mes esame labiau išprusę ir galingesni už indėnų gentis; mums turi būti garbė gražiai ir netgi tauriai su jomis elgtis".

Tos taurios ir doros politikos niekad nebuvo laikomasi.

Prie kolonistų gobšumo paprastai prisideda vyriausybės tironija. Nors čerokiai ir krikai buvo įsikūrę toje žemėje, kur gyveno prieš atvykstant europiečiams, nors amerikiečiai dažnai tarėsi su jais kaip su svetimšaliais, valstijos, kuriose jie buvo, nenorėjo jų pripažinti kaip nepriklausomų tautų ir sumanė priversti tuos žmones, neseniai išėjusius iš miškų, klausyti savo pareigūnų, laikytis savo papročių ir įstatymų[21]. Vargas paskatino tuos nelaiminguosius indėnus šlietis prie civilizacijos, priespauda skatina juos šiandien grįžti atgal į laukinį gyvenimą. Daugelis jų, palikdami pusiau išplėštus dirvonus, vėl pratinasi gyventi pagal laukinių papročius.

Panagrinėję Pietų Valstijų įstatymų leidėjų tironiškas priemones, jų gubernatorių veiklą ir jų teismų sprendimus, lengvai įsitikintumėme, jog pagrindinis tikslas, kurio siekiama sutelktomis pastangomis, — visiškai išstumti indėnus. Tos dalies Sąjungos amerikiečiai godžiai žiūri į indėnų žemes[22]; jie nujaučia, jog tie dar nėra visiškai pamiršę laukinio gyvenimo tradicijų, ir, kol civilizacija dar nėra tvirtai jų pririšusi prie žemės, nori įvaryti jiems neviltį ir priversti keltis kitur.

Atskirų valstijų engiami krikai ir čerokiai kreipėsi į centrinę vyriausybę. Toji nėra visiškai nejautri indėnų vargams ir rūpesčiams, ji

---

ten gyvenančius". Toliau sakoma, jog Georgijos valstija, norėdama įsiskverbti į čerokių žemes, ėmė ženklinti ribas; federalinės vyriausybės agentas praneša, kad ženklino baltieji, o ne indėnai, todėl ženklinimas neturįs jokios galios.

[21] 1829 m. Alabamos valstija suskirsto krikų teritoriją į grafystes ir indėnus pajungia europiečių pareigūnų valdžiai.

1830 m. Mississippės valstija šoktavus ir šikasavus sulygina su baltaisiais ir paskelbia, jog tie, kurie pasiskelbs vadais, bus nubausti 1000 dolerių bauda ir vienerių metų kalėjimu.

Kai Mississippės valstija šitaip primetė savo įstatymus indėnams šoktavams, gyvenantiems valstijos ribose, tie susirinko, jų vadas pranešė baltųjų valią ir perskaitė vieną kitą iš jiems primetamų įstatymų; indėnai vienu balsu pareiškė, kad geriau vėl trauktis į negyvenamas žemes (*Mississippi Papers*).

[22] Georgijos gyventojai, kuriems taip trukdo indėnų kaimynystė, užima teritoriją, kur vienoje kvadratinėje mylioje gyvena ne daugiau kaip septyni žmonės. Prancūzijoje tokiame pat plote gyvena 162 žmonės.

nuoširdžiai norėtų išsaugoti čiabuvių likučius ir užtikrinti jiems laisvę naudotis teritorija, kurią pati garantavo[23], bet, jai mėginant įgyvendinti tuos planus, nepaprastai priešinasi atskiros valstijos, ir tuomet ji lengvai ryžtasi leisti žūti kelioms pusiau išnaikintoms indėnų gentims ir apsaugoti nuo pavojų amerikiečių Sąjungą.

Būdama bejėgė globoti indėnus, federalinė vyriausybė norėtų bent palengvinti jų dalią; ji net apsiėmė savo lėšomis perkelti juos kitur.

Tarp 33° ir 37° šiaurės platumos driekiasi erdvus kraštas, pagrindinės upės vardu pavadintas Arkansasu. Iš vienos pusės jis ribojasi su Meksika, iš kitos jį skalauja Misisipė. Jį vagoja gausybė upių ir upelių, klimatas labai švelnus, o žemė derlinga. Tame krašte pasitaiko tik viena kita klajojanti orda. Kaip tik į šitą krašto dalį, esančią arčiausiai Meksikos ir toliausiai nuo amerikiečių gyvenviečių, Sąjungos vyriausybė nusprendė perkelti Pietų čiabuvių likučius.

1831 m. pabaigoje mums buvo tvirtai pareikšta, jog 10 000 indėnų jau įsikūrę Arkansaso pakrantėse, kiti atvyksta kasdien. Tačiau Kongresas nesugebėjo išgauti vieningo sprendimo iš tų, kurių likimą norėjo sutvarkyti: vieni džiaugsmingai sutiko bėgti tolyn nuo tironijos židinio, labiausiai išprusę atsisakė palikti želiančius pasėlius ir naujus būstus; jie mano, jog, nutrūkus civilizacijos procesui, jis nebeprasidės iš naujo; jie bijo, kad sėslaus gyvenimo įpročiai vos radęsi nesugrąžinamai pranyks vidury dar laukinio krašto, kur niekas neparuošta žemdirbių gyvenimui; jie žino, kad tame civilizacijos neliestame krašte jie susidurs su priešų ordomis, su kuriomis nebeįstengs kovoti, — barbarų energija bus išsekusi, o civilizacijos jėgų jie dar nebus įgavę. Beje, indėnai nesunkiai perprato, jog federalinės vyriausybės pasiūlymas labai lengvabūdiškas. Kas gali jiems užtikrinti, kad pagaliau jie ramiai pailsėsią naujajame prieglobstyje? Jungtinės Valstijos įsipareigojančios ten jais rūpintis, bet ir dabartinė teritorija kadaise jiems buvusi garantuota pačiomis iškilmingiausiomis priesaikomis[24]. Tiesa, šiandien amerikiečių vyriausybė nebeatimanti žemių, bet leidžianti jas grobti.

[23] 1818 m. Kongreso įsakymu Arkansaso teritoriją apžiūrėjo amerikiečių komisarai, lydimi krikų, šoktavų ir šikasavų delegacijos. Tai ekspedicijai vadovavo ponai Kennerly, McCoy, Washas Hoodas ir Johnas Bellas (žr. *Documents of Congress*, Nr. 87, House of Representatives, komisarų ataskaitas ir jų dienoraštį).

[24] 1790 m. sutartyje su krikais randame tokį straipsnį: „Jungtinės Valstijos iš-

Praslinksią keleri metai, ir tie patys baltieji, siaučiantys juos iš visų pusių, be abejonės, vėl lipsią ant kulnų Arkansaso platybėse; vėl apniksią ir tie patys vargai, nuo kurių vėl nebūsią jokio išsigelbėjimo; anksčiau ar vėliau pritrūkus žemės, jiems vis tiek reikėsią nusilenkti likimui ir numirti.

Sąjunga indėnams rodo mažiau gobšumo ir smurto negu kiekvienos valstijos vyriausybė, bet pasitikėjimo jiems nekelia nei Sąjungos, nei valstijų politika.

Skleisdamos tarp indėnų, pasak jų, savo įstatymų gėrį, valstijos tikisi, jog tie greičiau persikels kitur, negu ims jų laikytis, o centrinė vyriausybė, žadėdama tiems nelaimingiesiems nuolatinę gyvenamąją vietą Vakaruose, gerai žino, kad negali jiems to garantuoti [25].

Tad valstijos tironiškai verčia laukinius bėgti, o Sąjunga pažadais ir parama palengvina tą bėgimą. Taip skirtingomis priemonėmis siekiama to paties tikslo [26].

---

kilmingai garantuoja krikų tautai visas žemes, kurias ji turi Sąjungos teritorijoje".

1791 m. liepos mėnesį su čerokiais sudarytoje sutartyje yra toks straipsnis: „Jungtinės Valstijos iškilmingai garantuoja čerokiams visas žemes, kurių anksčiau ji nėra perleidusi. Jeigu kuris Jungtinių Valstijų pilietis arba bet kuris kitas ne indėnų tautybės žmogus įsikurtų čerokių teritorijoje, Jungtinės Valstijos pareiškia, kad nebegloboja to piliečio ir leidžia jį nubausti čerokių tautai" (8 straipsnis).

[25] Ir vis dėlto oficialiai tai jiems garantuoja. Žr. prezidento laišką, 1829 m. kovo 23 d. rašytą krikams (*Proceedings of the Indian Board in the City of New York*, p. 5): „Už Didžiosios upės (Misisipės), jūsų Tėvas yra paruošęs jums platų kraštą. Ten jūsų broliai baltieji neateis drumsti jums ramybės; jie neturės jokių teisių į jūsų žemes; galėsite ten gyventi ir jūs, ir jūsų vaikai, džiaugdamiesi taika ir ištekliumi, kolei žolė želia ir upeliai teka; *jos priklausys jums amžinai*".

Kitame laiške, 1829 m. balandžio 18 d. Karo departamento sekretoriaus rašytame čerokiams, pareiškiama, jog indėnai neturį dėti vilčių į šiuo metu užimamą kraštą, bet jis užtikrinąs jų žemių neliečiamumą tada, kai jie būsią kitapus Misisipės (tas pats dokumentas, p. 6), lyg tuomet jis turėsiąs tą galią, kurios neturįs šiuo metu!

[26] Norint visapusiškai išnagrinėti, kokią politiką indėnų atžvilgiu vykdė atskiros valstijos ir Sąjunga, reikia išstudijuoti: 1) atskirų valstijų įstatymus, susijusius su indėnais (tas rinkinys įtrauktas į *Legislative Documents*, 21st Congress, Nr. 319); 2) to paties turinio Sąjungos įstatymus ir ypač 1802 m. kovo 30 d. įstatymą (tie įstatymai įtraukti į p. Story veikalą, antrašte

Savo peticijoje Kongresui[27] čerokiai pareiškia: „Mūsų dangiškojo Tėvo, valdančio pasaulį, valia Amerikos raudonųjų žmonių rasė sumažėjo, baltoji rasė išsiplėtė ir pagarsėjo.

Kai jūsų protėviai pasirodė mūsų pakrantėse, raudonieji žmonės buvo stiprūs ir, nors buvo tamsuoliai ir laukiniai, gražiai juos pasitiko ir leido sausoje žemėje pailsinti nutirpusias kojas.

Indėnai pasiskubino duoti visko, ko prašė baltieji žmonės, norėdami patenkinti savo poreikius. Tada indėnai buvo šeimininkai, o baltieji — prašytojai. Šiandien padėtis pasikeitė: raudonųjų žmonių stiprybė virto silpnumu. Kuo sparčiau gausėjo kaimynų, tuo labiau silpo jų galia, o dabar iš tiekos galingų genčių, gyvenusių krašte, jūsų vadinamame Jungtinėmis Valstijomis, tėra viena kita, išlikusi po visuotinės katastrofos. Šiaurės gentys, kadaise garsėjusios galybe, pranyko viena po kitos. Toks likimas buvo skirtas Amerikos raudoniesiems žmonėms.

Ar mums, paskutiniams savo rasės palikuonims, taip pat lemta mirti?

Nuo neatmenamų laikų mūsų bendras Tėvas, esantis danguje, mūsų protėviams padovanojo žemę, kurią dabar užimame; mūsų protėviai perdavė ją mums kaip palikimą. Mes pagarbiai ją išsaugojome, nes joje ilsisi jų palaikai. Ar esame kada nors pardavę ar praradę tą palikimą? Leiskite jus nuolankiai paklausti, ar tauta turi kokią nors kitą teisę į kraštą, didesnę už paveldėjimo ir valdymo teisę, kuria naudojamasi nuo neatmenamų laikų? Mes žinome, jog Georgijos valstija ir Jungtinių Valstijų prezidentas tvirtina, kad mes praradę tą teisę. Bet tas teiginys mums atrodo klaidingas. Kada esame ją praradę? Kokį nusikaltimą esame padarę, kad norima iš mūsų atimti tėvynę? Ar prikaišiojama, jog Nepriklausomybės karo metais kariavome po Didžiosios Britanijos karaliaus vėliava? Jeigu tai laikote nusikaltimu, kodėl iškart po karo pirmojoje sutartyje nepareiškėte, kad mes praradome nuosavybės teisę į savo žemę? Kodėl tuomet neįterpėte štai tokio straipsnio: „Jungtinės Valstijos labai norėtų sudaryti taiką su čerokių tauta, bet, baudžiant ją už dalyvavimą kare, yra pareikšta, jog čerokiai nebebus laikomi žemdirbiais ir bus priversti keltis kitur, kai to pareikalaus

Laws of the United States); 3) pagaliau, norėdami suprasti dabartinius Sąjungos ir indėnų genčių santykius, žiūrėkite p. Casso, valstybės sekretoriaus karo klausimais, 1823 m. lapkričio 29 d. ataskaitą.

[27] 1829 m. lapkričio 19 d. Teksto vertimas pažodinis.

kaimyninės valstijos"? Tuomet ir reikėjo taip kalbėti, bet niekam neatėjo į galvą tokia mintis, ir mūsų tėvai niekad nebūtų sutikę pasirašyti tokios sutarties, kuri atimtų iš jų švenčiausias teises ir atplėštų tėvynę".

Taip kalba indėnai; jie sako tiesą, ir to, ką jie numato, manding, neįmanoma išvengti.

Kad ir iš kokios pusės žiūrėtum į Šiaurės Amerikos čiabuvių negandas, visos jos nepataisomos; jeigu jie liks laukiniai, bus tolydžio verčiami kilnotis iš vienos vietos į kitą; jeigu jie panūs civilizuoto gyvenimo, bus pasmerkti priespaudai ir vargui, bendraudami su labiau civilizuotais žmonėmis. Jeigu nesiliaus klajoję po negyvenamas žemyno platybes, žus; jeigu apsispręs įsikurti vienoje vietoje, irgi žus. Šviestis jie gali tik europiečių padedami, tačiau, bendraudami su europiečiais, išsigimsta ir grįžta atgal į laukinį gyvenimą. Gyvendami Amerikos tyrų platybėse, jie atsisako keisti savo papročius, bet jau būna per vėlu juos keisti, kai pagaliau priverčiami to norėti.

Ispanai pjudo indėnus šunimis kaip laukinius žvėris; jie plėšia Naująjį Pasaulį kaip šturmu paimtą miestą — be atodairos ir pasigailėjimo, bet visko neįmanoma sunaikinti, teroras turi pabaigą; žudynių išvengę indėnai galiausiai susijungia su nugalėtojais ir perima jų tikėjimą ir papročius [28].

Jungtinių Valstijų amerikiečių elgesys su čiabuviais, priešingai, pagrįstas šventa pagarba teisingumui ir įstatymams. Kol indėnai laikosi savo laukinio gyvenimo, amerikiečiai nesikiša į jų reikalus ir žiūri į juos kaip į nepriklausomas tautas; jie neužiminėja indėnų žemių, kol jų neįsigyja deramai sudarę sutartį; ir jeigu kokia indėnų gentis staiga atsisako gyventi savo teritorijoje, broliškai tiesia jai ranką ir veda kitur, kad toji galėtų numirti toli nuo protėvių žemės.

Ispanai, neregėtu žiaurumu užsitraukę nenuplaunamą gėdą, nesugebėjo išnaikinti indėnų rasės nei pasisavinti jų nuosavybės teisių; Jungtinių Valstijų amerikiečiai pasiekė tą dvigubą tikslą nepaprastai lengvai, ramiai, teisėtai, filantropiškai, nepraliedami nė la-

---

[28] Beje, nereikia per daug girti ispanų už tai, ką jie padarė. Jeigu indėnų gentys, europiečiams atvykus, nebūtų jau seniai įsikūrusios nuolatinėje gyvenimo vietoje ir dirbusios žemės, Pietų Amerikoje jos, be abejo, būtų buvusios išnaikintos, kaip ir Šiaurės Amerikoje.

šo kraujo, nepažeisdami nė vieno didžiųjų bendražmogiškų moralės principų[29]. Niekas nemokėtų išnaikinti žmonių, labiau gerbdamas žmonijos įstatymus.

JUODOSIOS RASĖS PADĖTIS JUNGTINĖSE VALSTIJOSE[30]; JOS GRĖSMĖ BALTIESIEMS

Kodėl šiuolaikinėje visuomenėje panaikinti vergovę ir išdildyti jos pėdsakus sunkiau negu senovėje? — Jungtinėse Valstijose, naikinant vergovę, baltųjų nusistatymas prieš juoduosius tarytum vis labiau stiprėja. — Negrų padėtis šiaurinėse ir pietinėse valstijose. — Kodėl amerikiečiai panaikina vergovę. — Vergovė, paverčianti vergą gyvuliu, skurdina jo šeimininką. — Skirtumai tarp Ohio dešiniojo ir kairiojo kranto. — Kuo jie pagrįsti. — Juodoji rasė daugiausia sutelkta Pietuose, kur tebėra vergija. — Kaip tai paaiškinti. — Kliūtys, trukdančios pietinėse valstijose panaikinti vergiją. — Ateities pavojai. — Visuotinis nerimas. — Juodaodžių kolonijos įkūrimas Afrikoje. — Kodėl pietinių valstijų amerikiečiai, bjaurėdamiesi vergija, drauge būna labai griežti vergams?

Indėnai gyvena ir miršta nuo visų atsiskyrę, o negrų likimas vis pinasi su europiečių likimu. Abi rasės susijusios viena su kita, bet jos

---

[29] Be kita ko, peržvelkite p. Bello ataskaitą, 1830 m. vasario 24 d. rašytą Indėnų reikalų komitetui, kurioje, p. 5, sakoma: „The fundamental principle, that the Indians had no right by virtue of their ancient possession either of soil, or sovereignty, has never been abandoned expressly or by implication". Tai yra, kad pagrindinis principas, kurio niekada nei raštu, nei slapčia nebuvo atsisakyta, skelbia, jog, atsižvelgiant į jų ankstesnįjį valdymą, indėnai nėra įgiję jokių nuosavybės teisių nei suverenumo.
Skaitydamas tą ataskaitą, beje, labai išmintingai surašytą, stebiesi, kaip lengvai ir patogiai autorius pačiais pirmaisiais žodžiais atmeta prigimtine teise ir protu pagrįstus argumentus, kuriuos jis vadina abstrakčiais ir teoriniais principais. Juo daugiau galvoju, juo labiau įsitikinu, kad civilizuotas žmogus nuo necivilizuoto teisingumo požiūriu skiriasi tik tuo, jog pirmasis užginčija teisingumui teises, kurias antrasis paprasčiausiai pažeidžia.

[30] Imdamasis šitos temos, pirmiausia turiu perspėti skaitytojus. Šio veikalo pradžioje esu užsiminęs, jog netrukus turi pasirodyti mano kelionės bend-

negali susimaišyti tarpusavyje; joms lygiai taip pat sunku ir visiškai atsiskirti, ir susijungti.

Pati didžiausia grėsmė Jungtinių Valstijų ateičiai — negrai, gyvenantys jų teritorijoje. Prie tokios išvados prieinama beveik visada, kai ieškoma dabartinių Sąjungos sunkumų ir būsimų pavojų priežasties.

Kad atsirastų sunkiai išsprendžiamų socialinių problemų, dažnai reikia didelių ir nuolatinių pastangų; bet yra toks blogis, kuris vogčiomis tarpsta visuomenėje: iš pradžių jis beveik nekrinta į akis, kaip daugelis piktnaudžiavimų valdžia; to blogio užuomazga siejasi su žmogum, kurio vardo istorijoje nerasime; tai lyg prakeikta sėkla, nubirusi į dirvą; ji maitinasi savo syvais, greit išleidžia daigus ir bręsta drauge su visuomene, kurioje suvešėjo; tasai blogis — vergija.

Krikščionybė jau seniai panaikino vergiją; XVI a. krikščionys ją vėl atgaivino, bet įteisino savo socialinėje sistemoje kaip išimtį ir pritaikė ją tik vienai vienintelei žmonių rasei. Todėl toji žmonijos piktžaizdė neišplito, bet vis tiek sunku ją išgydyti.

Reikia griežtai skirti du dalykus: pačią vergiją ir jos padarinius.

Blogybės, kurias vergija sukėlė tiek senaisiais, tiek dabartiniais laikais, beveik tokios pat, tik jų padariniai skirtingi. Senovės pasaulyje vergas priklausė tai pačiai rasei, kaip ir šeimininkas, dažnai būdavo net pranašesnis išsilavinimu ir protu[31]. Juodu skyrė tik laisvė; atgavę laisvę, vergai niekuo nesiskirdavo nuo šeimininkų.

Taigi senovėje būta vieno paprasto būdo išsivaduoti iš vergijos ir jos padarinių — išlaisvinti vergą; kaip tik tą būdą plačiai pritaikiusi, senovės visuomenė ir laimėjo.

---

ro p. Gustave'o de Beaumont'o knyga, kurios pagrindinis tikslas — supažindinti prancūzus su negrų padėtimi Jungtinių Valstijų baltųjų visuomenėje. P. de Beaumont'as iš esmės išnagrinėjo šią temą; aš ją čia galiu tik priešokiais paliesti.

Toje knygoje, kurios pastabose pateikta daug vertingų ir nežinomų teisinių ir istorinių dokumentų, nupieštas labai raiškus ir tikroviškas paveikslas. P. de Beaumont'o knygą pravartu perskaityti norintiems suvokti, kokiais baisiais tironais ilgainiui gali virsti žmonės, paniekinę gamtos dėsnius ir žmogiškumą.

[31] Kaip žinome, daugelis garsių senovės autorių buvo vergai; tarp jų Ezopas ir Terencijus. Vergai ne visada būdavo pagrobti barbarai; karo metu į vergiją patekdavo labiausiai civilizuoti žmonės.

Žinoma, ir panaikinus vergiją, jos pėdsakai senovės visuomenėje kurį laiką dar būdavo pastebimi.

Žmogus iš prigimties linkęs ilgai niekinti tą, kuris buvo žemesnės padėties, bet tapo jam lygus; tikrąją nelygybę, sąlygojamą turto arba įstatymo, visad lydi tariama nelygybė, giliai įsišaknijusi papročiuose; tačiau senovėje šis antrinis vergijos padarinys nebuvo ilgalaikis: atleistinis vergas taip panėšėjo į laisvus iš prigimties žmones, jog veikiai būdavo neįmanoma jo atskirti nuo kitų.

Senovėje sunkiausia būdavo pakeisti įstatymą, šiuolaikinėje visuomenėje sunkiausia pakeisti papročius, taigi mums tikrieji sunkumai prasideda tuo, kuo senovėje jie baigdavosi.

Tai atsitinka todėl, kad šiuolaikinių žmonių sąmonėje nematerialus ir laikinas vergijos faktas pragaištingai siejasi su materialiu ir nekintamu — dviejų rasių egzistavimu. Vergijos prisiminimai užtraukia gėdą rasei, o kita vertus, pati rasė yra amžinas vergijos priminimas.

Nėra tokio afrikiečio, kuris būtų laisva valia atvykęs į Naująjį Pasaulį; vadinasi, visi afrikiečiai, dabar gyvenantys Amerikoje, arba vergai, arba atleistiniai. Tad negras gimsta jau paveldėjęs iš protėvių išorinius jų pažeminimo požymius. Įstatymas gali panaikinti vergiją, tačiau tik vienas Dievas gali išdildyti jos pėdsakus.

Šiuolaikinis vergas skiriasi nuo šeimininko ne vien laisvės požiūriu, bet ir kilme. Jūs galite duoti negrui laisvę, tačiau baltajam jis vis tiek bus svetimas.

Ir tai dar ne viskas; tą žmogų, gimusį iš pažemintųjų, tą svetimšalį, vergijos įterptą tarp mūsų, mes vargiai pripažįstame esant žmogumi. Jo veidas mums atrodo šlykštus, jo protas — ribotas, jo polinkiai — niekingi; nedaug tetrūksta, kad jį laikytume tarpine grandimi tarp gyvulio ir žmogaus[32].

Tad, panaikinusi vergiją, šiuolaikinė visuomenė turi išrauti tris neapčiuopiamus ir dar stipresnius negu pati vergija prietarus: šeimininko-vergvaldžio prietarą, rasės prietarą ir pagaliau baltojo prietarą.

Mums, turėjusiems laimės gimti tarp žmonių, kuriuos gamta sukūrė panašius vienas į kitą, o įstatymas padarė lygius, labai sunku suvok-

[32] Kad baltieji atsikratytų minties, jog buvusieji vergai atsilikę nuo jų protiniu ir doroviniu požiūriu, negrai turėtų pasikeisti, bet, kol gyvuoja tokia mintis, jie negali pasikeisti.

ti, kokia neįveikiama siena skiria Amerikos negrą nuo europiečio. Bet galime susidaryti šiokią tokią nuomonę, pasiremdami analogija.

Kadaise mūsų visuomenėje būta didelės, vien tik įstatymu pagrįstos nelygybės. Tačiau kas gali būti labiau nepriimtina už įteisintą žemesnę padėtį? Kas žmogaus instinktams gali būti labiau priešiška už amžiną nelygybę tarp neginčijamai panašių žmonių? Šiaip ar taip, ta nelygybė gyvavo ištisus šimtmečius, ji tebėra daugelyje vietų; visur ji paliko žmonių sąmonėje pėdsakų, kurių neišgrauš nė laikas. Jeigu taip sunku išrauti įstatymu įteisintą nelygybę, kaipgi panaikinti tą, kurios nepajudinamus pamatus tarytum yra padėjusi pati gamta?

Prisimindamas, kaip sunkiai aristokratijai, kad ir kokios kilmės ji būtų, sekėsi susilieti su liaudies masėmis ir kaip ryžtingai šimtmečius ji stengėsi išsaugoti dirbtines ribas, skiriančias ją nuo masių, aš nesitikiu kada nors pamatyti išnyksiant aristokratiją, išsiskiriančią akivaizdžiais ir amžinais požymiais.

Tad manyti, jog europiečiai kada nors susilies su negrais, — tai tik puoselėti iliuzijas. Protas neleidžia man tuo patikėti, ir nematau nė vieno fakto, kuris galėtų patvirtinti tokį dalyką.

Ligi šiol visur, kur baltieji ėmė viršų, jie laikė negrus pažemintus arba pavergtus. Visur, kur negrai ėmė viršų, jie išnaikino baltuosius; tik tokie buvo įmanomi abiejų rasių santykiai.

Žvelgdamas į šių dienų Jungtines Valstijas, matau, jog kai kur įstatymai, skyrę abi rases, nebe tokie griežti, bet papročiai nesikeičia; pastebiu, kaip traukiasi vergovė, bet jos pagimdyti prietarai neįveikiami.

Ar toje Sąjungos dalyje, kur negrai jau nebe vergai, jie priartėjo prie baltųjų? Manau, jog kiekvienas žmogus, gyvenęs Jungtinėse Valstijose, bus pastebėjęs priešingą reiškinį.

Rasiniai prietarai, man regis, labiau įsišakniję tose valstijose, kur vergovė panaikinta, negu tose, kur ji tebegyvuoja, o labiausiai jie paplitę valstijose, kur vergijos niekados nėra buvę.

Tiesa, šiaurinėse valstijose įstatymas leidžia baltiesiems tuoktis su negrais, tačiau viešoji nuomonė baltąjį, vedusį negrę, laiko išgama; taigi tokių santuokų beveik nepasitaiko.

Beveik visose valstijose, kur vergija panaikinta, negrams suteikta rinkimų teisė, bet, eidami balsuoti, jie rizikuoja gyvybe. Skriaudžiami gali skųstis, bet tarp teisėjų nėra nė vieno negro. Tiesa, įstatymas jiems leidžia būti prisiekusiesiems, tačiau rasiniai prietarai užkerta

tam kelią. Jų vaikai šalinami iš mokyklų, kurias lanko baltųjų atžalos. Net už didžiausius pinigus jie negalėtų nusipirkti bilieto į teatrą ir atsisėsti šalia buvusių šeimininkų; ligoninėse jie guli skyrium. Juodaodžiai gali melstis tam pačiam Dievui, kuriam meldžiasi baltieji, tik ne prie to paties altoriaus. Jie turi savo kunigus ir savo bažnyčias. Dangaus vartai jiems neuždaryti, bet nelygybė pastoja kelią net į anapus. Negrui mirus, jo palaikai pakasami nuošaly, ir net mirtis nesulygina juodųjų su baltaisiais.

Taigi negras yra laisvas, bet jam nevalia naudotis tomis pat teisėmis, mėgautis tais pačiais malonumais, dirbti tą patį darbą, jausti tą patį skausmą kaip baltajam, net ilsėtis šalia jo tose pačiose kapinėse, nors ir skelbiama, kad jie esą lygūs; jis niekur negali prilygti baltajam — nei gyvas, nei miręs.

Pietuose, kur tebėra vergovė, negrų mažiau šalinamasi, kartais jie dirba ir pramogauja kartu su baltaisiais; jiems netgi leidžiama bendrauti tam tikrose ribose; įstatymai jiems griežtesni, bet papročiai atlaidesni ir švelnesni.

Pietuose šeimininkas nebijo elgtis su vergu kaip su lygiu, nes žino, kad panorėjęs visada galės sutrypti jį į dulkes. Šiaurėje baltasis nepastebi griežtos ribos, skiriančios jį nuo pažemintos rasės, ir juo labiau šalinasi negro, nes bijo kada nors su juo sutapti.

Pietų valstijų amerikietis kartais neįstengia atsispirti prigimčiai, ir akimirkai ji sulygina baltuosius su juodaisiais. Šiaurėje puikybė numalšina pačias audringiausias žmogaus aistras. Šiaurės valstijų amerikietis gal ir sutiktų trumpam užmegzti meilės ryšį su negre, jeigu įstatymuose nebūtų numatyta, kad ji turi teisę pretenduoti į santuokinį guolį, taigi ji gali tapti jo žmona, ir jis pasibaisėjęs sprunka nuo jos šalin.

Susidaro įspūdis, kad, Jungtinėse Valstijose negrams paliovus būti vergais, prietarai, juos stumiantys iš visuomenės, tarytum stiprėja, o nelygybė, panaikinta įstatymu, įsišaknija papročiuose.

Bet jeigu abiejų Jungtinėse Valstijose gyvenančių rasių santykinė padėtis yra tokia, kaip aprašiau, kodėl amerikiečiai panaikino vergiją Sąjungos šiaurėje ir išsaugojo pietuose ir kodėl ten jie pasidarė dar griežtesni?

Atsakymas labai paprastas. Jungtinėse Valstijose vergija panaikinta atsižvelgiant ne į juodųjų, bet į baltųjų interesus.

Pirmieji negrai buvo atgabenti į Virginiją 1621 m.[33] Amerikoje, kaip ir visame Žemės rutulyje, vergovė atsirado Pietuose. Iš ten ji pamažėle išplito po visą Ameriką, tačiau, kuo toliau į šiaurę, tuo vergų skaičius mažėjo[34]; Naujojoje Anglijoje niekad nėra buvę daug vergų.

Praslinkus šimtmečiui, kai įsikūrė kolonijos, visų dėmesį patraukė keistas reiškinys. Provincijose, kuriose nebuvo vergų, greičiau gausėjo gyventojų, augo turtai ir didėjo gerovė negu tose, kur jų būta.

Ten, kur nebūta vergų, žmonės buvo priversti patys dirbti žemę arba samdytis darbininkų; ten, kur jų būta, gyventojai turėjo nemokamų darbininkų. Tad vienur buvo darbas ir išlaidos, kitur — laisvalaikis ir lėšų taupymas, bet viršų paėmė vergijos nepripažįstančios provincijos.

Tas reiškinys juo sunkiau paaiškinamas, nes imigrantai priklausė tai pačiai europiečių giminei, buvo tos pačios civilizacijos vaikai, laikėsi tų pačių papročių ir įstatymų ir labai menkai skyrėsi vieni nuo kitų.

Bėgo laikas; palikę Atlanto vandenyno krantus, Amerikos anglai sulig kiekviena diena skverbėsi vis tolyn į neištirtas Vakarų platybes; ten jie atrado naujas žemes, susidūrė su kitonišku klimatu, turėjo nugalėti visokiausias kliūtis; maišėsi rasės, pietiečiai keliavo į Šiaurę, šiauriečiai — į Pietus. Esant tokioms aplinkybėms, visur ir visada kartojosi tas pats reiškinys: labiau apgyvendintos ir klestinčios buvo tos kolonijos, kur nebūta vergijos.

Ilgainiui vis labiau aiškėjo, kad vergovė, tokia žiauri vergui, pragaištinga šeimininkui.

Toji tiesa galutinai atsiskleidė prie Ohio upės krantų.

---

[33] Žr. Beverly. *History of Virginia*. Be to, žr. Jefferson. *Memoirs*, kur rasite įdomių žinių apie vergų įvežimą į Virginiją ir apie pirmąjį nutarimą 1778 m., draudžiantį juos įvežti.

[34] Vergų būta mažiau Šiaurėje, bet vergijos teikiama nauda ten buvo nė kiek ne mažiau pripažįstama negu Pietuose. 1740 m. New Yorko valstijos įstatymų leidėjai paskelbė, jog reikia visokeriopai skatinti tiesioginį vergų įvežimą ir griežtai bausti kontrabandininkus, kurie žlugdo dorus pirklius (Kent. *Commentaries*, t. 2, p. 206).

Knygoje *Historical Collection of Massachusetts*, t. 4, p. 193, randame įdomių Belknapo tyrinėjimų ir pastabų apie vergiją Naujojoje Anglijoje. Iš jų aiškėja, jog vergus ten pradėta įvežti 1630 m., ir nuo tol įstatymai ir papročiai ėmė priešintis vergijai.

Tame pačiame veikale rašoma, kaip viešoji nuomonė, o paskui ir įstatymai prisidėjo prie vergijos panaikinimo.

Upės, indėnų vadinamos Ohio, arba Gražiąja Upe, vandenys drėkina vieną pačių nuostabiausių slėnių, kur kada nors yra gyvenęs žmogus. Abipus jos driekiasi kalvotos lygumos, kurių derlinga žemė kasdien teikia žemdirbiui visokių gėrybių; oras čia sveikas, o klimatas nuosaikus; abiem pakrantėm eina plačiai nusidriekusių valstijų sienos: kairiąja pakrante drauge su išsiraičiusia Ohio upe vingiuoja Kentucky valstijos ribos; dešiniajame krante yra valstija, turinti upės pavadinimą. Abi valstijos skiriasi tik vienu dalyku: Kentucky leidžiama turėti vergų, Ohio valstijoje — draudžiama [35].

Keliautojas, plaukiantis pasroviui Ohio upe iki pat Misisipės, galima sakyti, plaukia tarp laisvės ir vergovės, ir jam tereikia apsižvalgyti, kad akimoju galėtų įvertinti, katra jų palankesnė žmonėms.

Kairysis krantas mažai tegyvenamas; tik retkarčiais šmėsteli būrys nerūpestingų vergų pustuščiuose, apleistuose laukuose; vis regi dunksant neįžengiamas girias; visuomenė čia, rodos, įmigusi, žmogus dykinėja, o gamta kupina gyvybės ir energijos.

Dešiniajame krante, priešingai, girdėti duslus gausmas, atsklindantis iš toli, iš ten, kur verda darbas pramonės gamyklose; laukai žada gausų derlių; dailios sodybos byloja apie žemdirbių skonį ir kruopštumą; visur matyti gausa, išteklius; žmogus atrodo turtingas ir patenkintas: jis dirba [36].

Kentucky valstija buvo įkurta 1775 m., Ohio valstija — po dvylikos metų; dvylika metų Amerikoje — tai daugiau nei pusė šimtmečio Europoje. Dabar Ohio valstijoje jau 250 000 gyventojų daugiau negu Kentucky [37].

Tie skirtingi vergijos ir laisvės padariniai lengvai suprantami; jais galima paaiškinti ir senosios bei šiuolaikinės civilizacijų skirtumus.

Kairiajame upės krante darbas — vergų dalia; dešiniajame — tai

[35] Ohio valstija ne tik nepripažįsta vergijos; jos teritorijoje draudžiama rodytis paleistiniams, juo labiau įsigyti kokią nors nuosavybę (žr. Ohio valstijos įstatymų rinkinius).

[36] Ohio valstijoje veiklus ne vien atskiras žmogus; pati valstija yra užsimojusi padaryti didžius darbus; Ohio valstija iškasė kanalą, Erijo ežerą jungiantį su Ohio upe; tuo kanalu Misisipės slėnis susisiekia su Šiaurės upe. Prekės, iš Europos patekusios į New Yorką, tuo kanalu gabenamos iki Naujojo Orleano, įveikdamos daugiau kaip 5000 ljė kelio per žemyną.

[37] 1830 m. gyventojų surašymo duomenimis, Kentucky buvo 688 844, Ohio valstijoje — 937 669 gyventojai.

būdas siekti gerovės ir pažangos; vienur jis niekinamas, kitur — gerbiamas; kairiajame krante neįmanoma rasti baltosios rasės darbininkų, nes jie bijo panėšėti į vergus; tad vienintelė darbo jėga čia yra negrai; dešiniajame krante su žiburiu nerastum dykinėjančio žmogaus: ir protu, ir rankomis baltieji nudirba visus darbus.

Taigi žmonėms, kurie Kentucky verčiami apdoroti žemės turtus, stinga ir darbštumo, ir išmanymo, o tie, kurie turi tas dvi savybes, arba ničnieko neveikia, arba persikelia per Ohio upę, kad galėtų kur nors pritaikyti savo sugebėjimus nė kiek to nesigėdydami.

Savaime suprantama, Kentucky šeimininkai lenkia vergus prie darbo ir nieko jiems nemoka, bet toks darbas menkai teduoda pelno, o pinigai, užmokėti laisviems darbininkams, pardavus pagamintas prekes, grįžtų atgal su dideliais procentais.

Laisvam darbininkui reikia mokėti pinigus, užtat jis dirba kur kas greičiau už vergą, o darbo spartumas — vienas svarbiausių ekonomikos elementų. Baltasis parduoda savo paslaugas, bet jos perkamos tik tada, kai teikia naudos; juodasis už darbą negali reikalauti jokio atlyginimo, bet jį reikia nuolat maitinti, visą gyvenimą išlaikyti — tiek šeimininkui nenaudingais vaikystės metais, tiek jėgų ir energijos kupinoje jaunystėje, tiek brandžiame amžiuje, tiek senatvėje, tiek sveiką, tiek ligonį. Štai kaip apmokamas tų dviejų žmonių darbas: laisvas darbininkas gauna atlyginimą, vergas — išsilavinimą, maistą, priežiūrą, drabužius; pinigai vergo išlaikymui leidžiami pamažu, nedidelėmis sumomis, atlyginimas darbininkui sumokamas iškart ir tarytum praturtina jo gavėją, bet iš tikrųjų vergas kainuoja brangiau negu laisvas žmogus, ir jo darbas ne toks produktyvus[38].

[38] Be tų priežasčių, dėl kurių visur, kur esama pakankamai laisvų darbininkų, jų darbas našesnis ir labiau apsimokantis negu vergų, reikėtų paminėti dar vieną, itin būdingą Jungtinėms Valstijoms: visoje Sąjungoje niekur kitur taip gerai neauga cukranendrės kaip Misisipės žiotyse, prie Meksikos įlankos. Louisianoje auginti cukranendres be galo pelninga, niekur kitur darbas neduoda tiek pajamų, o kadangi visada nusistovi tam tikras gamybos kaštų ir pagamintų produktų santykis, Louisianoje vergai labai brangiai kainuoja. Taigi, kadangi Louisiana yra konfederacijos narė, vergus čia galima gabenti iš visų Sąjungos vietų; kadangi Naujajame Orleane vergai kainuoja labai brangiai, jų kainos kyla visoje vergų rinkoje. Ten, kur žemė nėra naši, vergų darbas itin brangus, ir susidaro palankios sąlygos laisvų darbininkų samdai.

Vergijos įtaka siekia dar toliau; ji įsismelkia net į paties šeimininko dvasią, veikia jo mintis ir polinkius.

Abiejuose Ohio upės krantuose gamta apdovanojo žmones energija, veiklumu ir sumanumu, bet kiekviename krante tie bruožai skirtingai pasireiškia.

Baltasis, gyvenantis dešiniajame upės krante, verčiasi iš savo triūso, pagrindinis jo tikslas — materialinė gerovė; gimtasis kraštas teikia jo išmonei daug galimybių, o veiklai siūlo vis naujų pagundų, jo troškimas kuo labiau praturtėti pranoko visas žmogaus gobšumo ribas; turto geismo draskomas, jis beatodairiškai puola ten, kur tik kelią rodo laimė; jis tampa čia jūrininku, čia pionierium, čia amatininku, čia žemdirbiu, ir visada narsiai, atkakliai iškenčia visus sunkumus ir pavojus, būdingus kiekvienam amatui; jo išradingumas ir talentai neišsenkami, o pastangos, kuriomis jis siekia pelno, kone didvyriškos.

Amerikietis kairiajame krante niekina ne tik patį darbą, bet ir visas pastangas, kurias reikia įdėti, kad darbas sektųsi; gyvendamas ištaigiai ir nieko nedirbdamas, jis turi dykinėtojo polinkių; pinigai jam lyg ir praradę vertę; turtas jį traukia mažiau negu linksmybės ir pramogos, ir tam jis negaili savo jėgų, kurias jo kaimynas atiduoda kitam tikslui; didžiausia jo aistra — medžioklė ir karas, jis mėgsta drastiškiausią fizinę mankštą, pripratęs naudotis ginklais ir nuo mažens linkęs rizikuoti gyvybe grumtynėse vyras prieš vyrą. Taigi vergija ne tik trukdo baltiesiems susikrauti turtus — ji draudžia jiems to norėti.

Toms dviem priešiškoms tendencijoms veikiant Šiaurės Amerikos anglų kolonijose ištisus du šimtmečius, pietiečiai ir šiauriečiai galop ėmė nepaprastai skirtis prekybiniais sugebėjimais. Dabar tik Šiaurėje esama laivų, fabrikų, geležinkelių ir kanalų.

Tie skirtumai pastebimi lyginant ne tik Pietus su Šiaure, bet ir pačius pietiečius vienus su kitais. Beveik visi žmonės, kurie piečiausiose Sąjungos valstijose verčiasi prekyba ir stengiasi pasipelnyti iš vergijos, yra atkeliavę iš Šiaurės; šiauriečiai kasdien sklinda po tą Amerikos teritorijos dalį, kur jiems mažiausiai gresia konkurencija; jie randa čia galimybių, kurių nebemato vietiniai gyventojai, ir, taikstydamiesi su nepriimtina sistema, sugeba gauti naudos daugiau negu tie, kurie šią sistemą įkūrė ir ligi šiol teberemia.

Lygindamas toliau, lengvai įrodyčiau, jog beveik visus amerikiečių, pietiečių ir šiauriečių, būdo skirtumus lėmė vergija; bet nukrypčiau

nuo temos: dabar aš stengiuosi atskleisti ne tiek visus vergovės padarinius, kiek jos įtaką tos sistemos įtvirtintojų materialinei gerovei.

Apie tai, kad vergija padeda kaupti turtus, senovėje menkai tegalvota. Vergija tuomet gyvavo visame civilizuotame pasaulyje, ir tik barbarai jos nebuvo patyrę.

Krikščionybė ėmė klibinti vergovės pagrindus, gindama vergo teises; dabar vergovę galima smerkti šeimininko požiūriu: šioje kovoje nauda su dorove nesikerta.

Toms tiesoms vis labiau įsišaknijant amerikiečių sąmonėje, ir vergovė pamažu traukėsi, stumiama žinių ir patyrimo.

Vergovė atsirado Pietuose, paskui paplito Šiaurėje, o šiandien jau nyksta. Laisvė, gimusi Šiaurėje, nesustodama žygiuoja į Pietus. Iš didžiųjų vergovinių valstijų dabar Pennsylvanija toliausiai išsikišusi į šiaurę, bet ir ten ta sistema griūva; Marylandas, pietinis Pennsylvanijos kaimynas, kasdien ruošiasi jos atsisakyti, ir net Virginija, einanti tuoj po Marylando, svarsto vergijos naudą ir pavojus [39].

Ten, kur žmonijos institucijose vyksta didelės permainos, viena tų permainų priežasčių visada yra paveldėjimo įstatymas.

Tol, kol Pietuose viešpatavo pirmagimio teisė, kiekvienai šeimai atstovaudavo turtingas žmogus, neturintis nei poreikio, nei noro dirbti; kiti šeimos nariai, iš kurių įstatymas atėmė teisę gauti dalį bendro palikimo, gyveno aplink jį kaip parazitiniai augalai; pietiečių šeimose tada galėjai matyti tai, ką dabar tebematome kai kurių Europos šalių kilmingųjų šeimose, kur jaunesnieji šeimos nariai, neturėdami tokio turto, kokį turi vyriausiasis sūnus, dykinėja kaip ir jis. Tiek Amerikoje, tiek Europoje tai lėmė visiškai panašios aplinkybės. Jungtinių Valstijų pietuose visi baltieji sudarė aristokratijos luomą, kuriam vadovavo grupelė privilegijuotų asmenų, iš kartos į kartą paveldinčių tą patį turtą ir gyvenimo būdą. Tie amerikietiškosios aristokratijos vadovai, atsto-

[39] Vienas išskirtinis dalykas lėmė vergovės panaikinimą dviejose ką tik minėtose valstijose.

Tos Sąjungos dalies turtai anksčiau buvo sukrauti vien iš tabako auginimo. Vergai buvo išmokyti dirbti daugiausia tabako plantacijose. Bet štai keleerius metus iš eilės krinta tabako kaina, o vergų kaina nesikeičia. Taigi pasikeičia gamybos kaštų ir pagaminto produkto santykis. Marylando ir Virginijos gyventojai labiau nei prieš trisdešimt metų yra linkę auginti tabaką be vergų pagalbos arba atsisakyti drauge ir tabako auginimo, ir vergovės.

vaudami savo luomui, įamžino tradicinius baltosios rasės prietarus ir dykinėjimą laikė garbe. Tarp tų aristokratų pasitaikydavo ir vargšų, bet jokiu būdu ne dirbančių; jie buvo linkę veikiau skursti negu dirbti, todėl negrai darbininkai ir vergai neturėjo varžovų; kad ir kaip menkinant jų darbo naudą, reikėjo tenkintis jų paslaugomis, nes kitos išeities nebuvo.

Panaikinus įpėdinystės įstatymą, visi turtai susyk ėmė mažėti, visos giminės tuo pačiu laiku priartėjo prie padėties, kai darbas pasidaro pragyvenimo būtinybė; daugelis jų apskritai išnyko; visi suprato, kad atėjo metas, kai kiekvienas turi pats pasirūpinti savimi. Ir šiandien dar esama turtuolių, bet jie nebesudaro vieningo luomo, kurio tradicijos paveldimos iš kartos į kartą; jie nesugebėjo perimti, išlaikyti ir visuose sluoksniuose paskleisti savo luomui būdingos dvasios ir nuostatų. Tad pradėta lyg sutartinai pamiršti prietarą, jog darbas plėšia garbę; atsirado daugiau skurdžių, kurie galėjo neraudonuodami iš gėdos užsidirbti pragyvenimui. Taigi vienas palikimo dalijimosi lygiomis dalimis tiesioginių padarinių buvo tas, jog susikūrė laisvų darbininkų sluoksnis. Laisvam darbininkui tapus vergo varžovu, išryškėjo jo žemesnė padėtis bei lygis, ir kova nukrypo prieš patį vergovės principą, tai yra prieš šeimininko interesus.

Traukiantis vergovei, drauge traukėsi ir juodoji rasė, ji ėmė grįžti atgal į atogrąžas, iš kur buvo kilusi ir iš kur kadaise atvežta.

Iš pirmo žvilgsnio tai atrodo keista, bet netrukus paaiškės kodėl.

Panaikindami vergovės principą, amerikiečiai nedavė vergams laisvės.

Galimas daiktas, sunku bus suprasti tolesnį dėstymą, todėl pateiksiu vieną pavyzdį, pasirinkęs New Yorko valstiją. 1788 m. New Yorko valstija uždraudžia vergų prekybą savo teritorijoje. Taip iš tikrųjų siekta uždrausti negrų įvežimą. Nuo to laiko negrų skaičius ten didėjo tik natūraliai didėjant gyventojų prieaugliui. Po aštuonerių metų imtasi dar ryžingesnių priemonių ir paskelbta, jog nuo 1799 m. visi vergų naujagimiai laikomi laisvais. Užkirstas kelias vergų gausėjimui; vergų dar esama, bet vergijos, galima sakyti, nebėra.

Vienai Šiaurės valstijai uždraudus įvežti vergus, į ją nebevežama negrų iš Pietų.

Vienai Šiaurės valstijai uždraudus negrų prekybą, vergas nebegali išsprūsti iš šeimininko rankų, tampa nepatogia nuosavybe, ir šeimininkui maga gabenti jį į Pietus.

Tada, kai Šiaurės valstija paskelbia, jog vergo sūnus gimsta laisvas, vergo kaina labai sumažėja, nes jo palikuonimis nevalia prekiauti, ir šeimininkui taip pat kyla didelis noras gabenti jį į Pietus.

Tas pats įstatymas draudžia Pietų vergams vykti į Šiaurę ir verčia juos iš Šiaurės traukti į Pietus.

Bet štai dar viena priežastis, svarbesnė už visas mano minėtąsias. Valstijoje mažėjant vergų, didėja laisvų darbininkų poreikis. Kuo daugiau laisvų darbininkų įsitraukia į gamybą, tuo vergo darbas darosi akivaizdžiai nenaudingas, o pats vergas tampa niekam tikusia arba nereikalinga nuosavybe, ir šeimininkui kyla didelis noras gabenti jį į Pietus, kur nėra jokios konkurencijos.

Taigi vergovės panaikinimas neduoda vergui laisvės, tik pasikeičia šeimininkas: iš Šiaurės vergas persikelia į Pietus.

Paleistiniai vergai ir negrai, gimę po vergovės panaikinimo, neišvyksta iš Šiaurės į Pietus, bet, gyvendami šalia europiečių, pakliūva į tokią pat padėtį kaip čiabuviai: jie pusiau civilizuoti ir beteisiai tarp gyventojų, nepalyginamai pranašesnių tiek turtais, tiek išsilavinimu, kenčia įstatymų tironiją[40] ir papročių nepakantumą. Kai kuriais atžvilgiais nelaimingesni už indėnus, jie jaučiasi prislėgti vergovės prisiminimų ir negali turėti nė menkiausio sklypelio žemės; daugelis miršta iš skurdo[41]; kiti glaudžiasi miestuose, kur, dirbdami juodžiausią darbą, sunkiai stumia varganas dienas.

Beje, jeigu negrų skaičius tebedidėtų taip pat, kaip didėjo, kai jie dar nebuvo gavę laisvės, baltųjų skaičiui po vergijos panaikinimo didėjant dvigubai greičiau, negrai, vaizdingai kalbant, netrukus paskęstų kitos rasės gyventojų jūroje.

Apskritai vergų dirbamas kraštas rečiau apgyvendintas negu kraštas, kuriame dirba laisvi žmonės; be kita ko, Amerika — tai nauja šalis; tad kuriai nors valstijai naikinant vergiją, ji dar tėra pusiau apgy-

---

[40] Valstijos, panaikinusios vergiją, paprastai stengiasi padaryti taip, kad laisviems negrams būtų neįmanoma gyventi jų teritorijoje, o kadangi valstijos tarytum lenktyniauja tarpusavyje, nelaimingi negrai priversti rinktis mažesnį blogį.

[41] Valstijose, kur panaikinta vergovė, baltųjų ir juodųjų mirtingumas labai skiriasi: nuo 1820 m. iki 1831 m. mirė tik vienas baltasis iš keturiasdešimt dviejų, o juodųjų — vienas negras iš dvidešimt vieno. Negrų vergų mirtingumas nėra toks didelis (žr. Emerson. *Medical Statistics*, p. 28).

vendinta. Vos tik panaikinus vergovę, pasigendama laisvųjų darbininkų, ir iš visų pusių užplūsta minios drąsių nuotykių ieškotojų; jie skuba pasinaudoti naujomis galimybėmis, atsiveriančiomis verslams. Jie pasidalija žemę; kiekviename sklypelyje įsikurdina baltųjų šeima, ir toji žemė tampa jos nuosavybe. Į laisvąsias valstijas siūbteli ir europiečių imigrantų banga. Ką darytų skurdžius europietis, į Naująjį Pasaulį atvykęs ieškoti laimės ir turtų, jeigu apsigyventų krašte, kur dirbti laikoma gėda?

Taigi baltaodžių gyventojų daugėja natūraliai ir drauge gausios imigracijos sąskaita, o juodaodžių gyventojų nepapildo imigracija, ir jų ima mažėti. Netrukus ankstesnis gyventojų santykis pasikeičia iš esmės. Negrai tampa nelaiminga atplaiša, maža, skurdžia klajoklių gentimi, pasklidusia didelėje gausingoje tautoje, kuri yra žemės šeimininkė; jei ne skriaudos ir neteisybės, nuo kurių jie nuolat kenčia, niekas nekreiptų į juos nė dėmesio.

Daugumoje Vakarų valstijų negrų niekad nebūta; Šiaurės valstijose jie išnyko. Tad jų ateities klausimas aprėpia nedidelę sritį, ir ta svarbi problema nėra tokia grėsminga, bet vis dėlto ne taip jau lengvai išsprendžiama.

Kuo toliau į pietus, tuo sunkiau panaikinti vergovę. Tai priklauso nuo daugelio aplinkybių, kurias reikia išsamiau aptarti.

Pirmiausia — klimatas: kuo labiau europiečiai artinasi prie atogrąžų, tuo sunkiau jiems darosi dirbti; pasak daugelio amerikiečių, darbas tam tikroje platumoje jiems stačiai pražūtingas, o negrų gyvybei tenykštės klimatinės sąlygos nekelia jokio pavojaus[42]; bet aš nesu tikras, jog tas teiginys, taip gražiai pateisinantis pietiečių tinginystę, grindžiamas patirtimi. Sąjungos pietuose ne ką karščiau negu Ispanijos ar Italijos pietuose[43]. Kodėl europietis Amerikoje negalėtų dirbti tokio pat darbo kaip tenai? Jeigu Italijoje ir Ispanijoje, vergiją panaikinus, vergvaldžiai nežuvo, kodėl jie turėtų žūti Sąjungoje? Nemanau, jog dėl gamtos, grasinančios mirtimi, į Georgiją arba Floridą atklydę europie-

[42] Taip yra ten, kur auginami ryžiai. Ryžių laukai kenksmingi sveikatai visame pasaulyje, o ypač atogrąžose. Europiečiams būtų labai sunku dirbti žemę toje Naujojo Pasaulio dalyje, jeigu jie žūtbūtinai užsimotų auginti ryžius. Bet argi negalima apsieiti be ryžių laukų?

[43] Tos valstijos yra arčiau pusiaujo negu Italija ir Ispanija, tačiau Amerikos žemyne klimatas daug šaltesnis negu Europoje.

čiai negalėtų manytis žemdirbyste, nors tas darbas, be abejonės, jiems daug sunkesnis ir ne toks našus[44] negu Naujosios Anglijos gyventojams. Kadangi Pietuose laisvasis darbininkas ne ką labiau vertinamas už vergą, čia nėra taip naudinga panaikinti vergovę.

Sąjungos Šiaurėje auga visi europiniai augalai, Pietuose — tik tenykščiai.

Pastebėta, jog vergų darbas netinka verčiantis grūdininkyste. Tuose kraštuose, kur nebūta vergovės, javų augintojas paprastai laiko nedaug darbininkų; tiesa, atėjus sėjos arba pjūties metui, jis pasitelkia daug žmonių, bet šie neilgai gyvena jo pastogėje.

Norėdamas prisipildyti aruodus arba apsėti laukus, ūkininkas, gyvenantis vergovinėje valstijoje, turi kiaurus metus išlaikyti didelį būrį tarnų, kurie jam reikalingi tik trumpam, nes, skirtingai nuo laisvųjų darbininkų, vergai negalėtų dirbti sau ir laukti, kol kam nors prireiks jų rankų darbo. Norint priversti dirbti, reikia juos pirkti.

Taigi jau nekalbant apie bendro pobūdžio keblumus, vergų darbas mažiau pritaikomas tuose kraštuose, kur auginami javai, negu plantacijose, kur auginamos kitos kultūros. Antai tabakui, medvilnei ir ypač cukranendrėms reikia nuolatinės priežiūros. Čia galima panaudoti moteris ir vaikus, kurių darbas netinka javų ūkiui. Tad vergovė pačios gamtos pritaikyta kraštams, auginantiems šias kultūras.

Tabakas, medvilnė, cukranendrės auga tik Pietuose ir yra pagrindinis šalies turtų šaltinis. Naikindami vergovę, pietiečiai turėtų pasirinkti vieną iš dviejų dalykų: arba pakeisti auginamas kultūras ir pradėti konkuruoti su veiklesniais ir labiau įgudusiais šiauriečiais, arba auginti tas pačias kultūras apsieinant be vergų, tačiau tada jie neįstengtų konkuruoti su kitomis Pietų valstijomis, kur tebesinaudojama vergų darbu.

Todėl Pietūs, skirtingai nuo Šiaurės, turi savų sumetimų išsaugoti vergovę.

O štai dar vienas argumentas, pats svarbiausias iš visų. Sakykim, Pietuose galų gale būtų panaikinta vergovė, bet kur tada dėti juodao-

[44] Į vieną Louisianos sritį, vadinamą Attakapasu, ispanai kadaise buvo atvežę valstiečių iš Azorų salų. Tai buvo eksperimentas: vergovė tenai nebuvo įvesta. Tie žmonės ir dabar dirba žemę be vergų, bet jų darbas toks varganas, kad jie patys vos įstengia patenkinti savo poreikius.

džius? Šiaurėje nusikratoma vergovės ir podraug vergų. Pietuose iškart pasiekti tokio dvejopo rezultato neįmanoma.

Bandydamas įrodyti, jog vergovė naudingesnė ir pagal gamtos sąlygas tinkamesnė pietinėms valstijoms negu šiaurinėms, aš daug kartų tvirtinau, kad ten vergų turėtų būti nepalyginamai daugiau. Pirmieji afrikiečiai buvo atvežti į Pietus; kaip tik čia jų visada buvo atgabenama daugiausia. Kuo toliau į pietus, tuo labiau garbinama dykystė, tuo labiau įsišaknijęs tas prietaras. Valstijose, esančiose arčiausia atogrąžų, nedirba nė vienas baltasis. Taigi, savaime aišku, todėl Pietuose negrų nepalyginamai daugiau negu Šiaurėje. Ir kasdien, kaip jau esu sakęs, jų vis daugėja, nes, vienoje Sąjungos dalyje panaikinus vergovę, negrai persikelia į kitą dalį. Taigi Pietuose juodaodžių daugėja ne tik dėl natūralaus prieaugio, bet ir dėl priverstinės jų imigracijos iš Šiaurės. Šitoje Sąjungos dalyje afrikiečių rasės gausėjimą skatina tos pačios priežastys kaip ir europiečių rasės gyventojų — Šiaurėje.

Maine'o valstijoje iš trijų šimtų gyventojų yra tik vienas negras; Massachusettse — vienas iš šimto; New Yorko valstijoje — du iš šimto; Pennsylvanijoje — trys iš šimto; Marylande — trisdešimt keturi iš šimto; Virginijoje — keturiasdešimt du iš šimto; Pietų Carolinoje — penkiasdešimt penki iš šimto[45]. Toks buvo juodųjų ir baltųjų santykis 1830 m. Tačiau šis santykis tolydžio keičiasi: kasdien jis tampa mažesnis Šiaurėje ir didesnis Pietuose.

Akivaizdu, jog piečiausiose Sąjungos valstijose bus neįmanoma panaikinti didelių pavojų, kurių šioms nėra ko bijoti.

Jau matėme, kaip palaipsniui Šiaurės valstijose pereinama iš vergovės į laisvę. Dabartinė negrų karta tebelaikoma pančiuose, o kelias į laisvę atveriamas jų palikuonims, būsimosioms kartoms; šitaip neg-

---

[45] 1833 m. Amerikoje išleistoje Carey knygoje *Letters on the Colonization Society* rašoma: „Pietų Carolinoje juodoji rasė per paskutinius keturiasdešimt metų gausėja greičiau negu baltoji. Suskaičiavus penkių valstijų — Marylando, Virginijos, Šiaurės Carolinos, Pietų Carolinos ir Georgijos, — iš pradžių turėjusių vergų, gyventojus, paaiškėja, kad nuo 1790 m. iki 1830 m. tose valstijose baltųjų pagausėjo 80, o juodųjų — 112 procentų.

1830 m. Jungtinėse Valstijose abiem rasėms priklausantys gyventojai buvo pasiskirstę šitaip: valstijose, kur vergovė panaikinta, — 6 565 434 baltieji, 120 520 negrų; valstijose, kur vergovė nepanaikinta, — 3 960 814 baltųjų, 2 208 102 negrai.

rai pamažu įsileidžiami į visuomenę; vergovėje dar paliekami tie, kurie, iš jos ištrūkę, galėtų piktnaudžiauti savo nepriklausomybe, o paleidžiami tie, kurie, prieš tapdami šeimininku pačiam sau, dar gali išmokti naudotis laisve.

Būtų sunku ši metodą pritaikyti Pietuose. Paskelbiant, jog nuo tam tikros datos negro sūnus būsiąs laisvas, į pačią vergovės esmę įdiegiami laisvės principai ir idėjos; juodaodžiai, kurie pagal įstatymą dar lieka vergais, matydami laisvus savo vaikus, priblokšti nelygybės, kurią jiems skyrė likimas, nerimauja ir niršta. Vergovė jų akyse praranda moralinę galią, kurios jai teikė laikas ir papročiai; vergovė tampa akivaizdžiu piktnaudžiavimu jėga. Šiaurei niekad nereikėjo bijoti to kontrasto, nes čia negrų buvo nedaug, o baltųjų — labai daug. Bet jei pirmieji tokios laisvės aušros spinduliai išsyk nutviekstų du milijonus žmonių, engėjai turėtų sudrebėti.

Paleidę į laisvę savo vergų sūnus, Pietų valstijų europiečiai netrukus buvo priversti tą pačią malonę suteikti visai juodajai rasei.

Šiaurėje, kaip jau minėjau, vos panaikinus vergovę ar net anksčiau, vos paaiškėjus, jog artėja laisvės valanda, prasidėjo dvigubas procesas: vergai gabenami į Pietus, palieka kraštą; į jų vietą plūsta baltieji iš Šiaurės valstijų ir europiečiai imigrantai.

Tiedu procesai negali taip vykti labiausiai į pietus pasislinkusiose valstijose. Pirmiausia ten per daug vergų, kad būtų galima tikėtis išstumti juos iš krašto; antra, europiečiai ir Šiaurės valstijų amerikiečiai bijo apsigyventi krašte, kur darbas tebelaikomas gėda. Be kita ko, jie visai pagrįstai mano, jog valstijoms, kur juodaodžiai skaičiumi prašoka baltuosius gyventojus arba bent jiems prilygsta, gresia dideli negandai, ir neskuba ten steigti savo įmonių.

Taigi, naikindami vergovę, Pietų žmonės nesugebėtų pamažu suteikti negrams laisvės kaip jų broliai šiauriečiai; jie nesugebėtų gerokai sumažinti juodaodžių skaičiaus ir veltui stengtųsi juos atsverti. Prabėgus keleriems metams, tose valstijose gyventų po lygiai juodųjų ir baltųjų.

Toks pat piktnaudžiavimas valdžia, teisių pažeidimas, kuriuo dabar grindžiama vergovė, gali sukelti didelių pavojų, kurių reikėtų bijoti baltiesiems. Šiandien visa žemė yra europiečių palikuonių rankose; jis, europietis baltasis, yra absoliutus visa ko šeimininkas; jis vienintelis turtingas, apsišvietęs, ginkluotas. Negras neturi jokių pranašumų, bet gali be jų apsieiti, nes jis — vergas. Gavęs laisvę, priverstas rūpintis

savo likimu, nes nebegali išsiversti be būtiniausių dalykų, jo tyko mirtis. Tai, kas buvo baltojo galybė esant vergijai, grasina jam tūkstančiais pavojų, ją panaikinus.

Paliekant negrą vergovėje, su juo galima elgtis beveik kaip su gyvuliu; davus laisvę, nevalia uždrausti jam mokytis, semtis žinių, kad jis suvoktų visų savo vargų mastą ir surastų išeitį. Beje, žmogaus širdyje slypi keistas reliatyvaus teisingumo principas. Žmones labiau sukrečia nelygybė, klestinti tame pačiame visuomenės sluoksnyje, negu įvairių sluoksnių nelygybė. Jie gali susitaikyti su pačia vergove, bet negali suprasti, kodėl keli milijonai piliečių turi iš kartos į kartą kęsti pažeminimą ir skurdą. Šiaurėje paleistinių negrų bendruomenė patiria tas negeroves, pažeminimą ir jaučia neteisybę, bet ji nedidelė ir silpna, o Pietuose ji būtų gausi ir stipri.

Vos tik padarius prielaidą, jog baltieji ir paleistiniai kada nors gyvens toje pačioje žemėje kaip viena kitai svetimos tautos, nesunku suprasti, jog ateityje esama tik dviejų galimybių: arba jiems reikės visiškai susimaišyti, arba išsiskirti.

Jau išreiškiau savo nuomonę pirmuoju atveju[46]. Nemanau, kad baltoji ir juodoji rasės negalėtų niekur gyventi kaip lygi su lygia.

Bet esu įsitikinęs, jog Jungtinėse Valstijose tai įgyvendinti bus daug sunkiau negu kur nors kitur. Kartais žmogus gali nusikratyti religinių, nacionalinių, rasinių prietarų, ir jeigu tas žmogus yra karalius, jis gali padaryti visuomenėje nuostabių perversmų; visa tauta niekada negalėtų pranokti savęs.

Gal koks despotas ir įmanytų sumaišyti tarpusavyje amerikiečius ir jų buvusius vergus, visiems užkraudamas tą patį jungą; bet kol visus reikalus tvarko Amerikos demokratija, niekas neišdrįs imtis tokio žygio, ir galima numatyti, jog kuo labiau Jungtinių Valstijų baltieji jausis laisvi, tuo labiau jie stengsis nuo visų atsiskirti[47].

---

[46] Tą nuomonę, beje, remia dar didesni autoritetai negu aš. Be kita ko, Jeffersono veikale *Memoirs* skaitome: „Likimų knygoje yra aiškių aiškiausiai parašyta, kad juodoji rasė turi būti laisva, ir, beje, visiškai aišku, jog abi rasės, būdamos laisvos, niekada negalės gyventi drauge, tos pačios vyriausybės valdomos. Gamta, papročiai, pažiūros — neperžengiama riba, juos atskyrusi“ (žr. M. Conseil. *Extracts from Jefferson's Memoirs*).

[47] Jeigu Antilų anglai būtų turėję savivaldą, reikia manyti, jie nebūtų priėmę vergovės panaikinimo akto, kurį jiems primetė tėvynė.

Jau esu sakęs, jog tikroji europiečio ir indėno samplaika yra metisas; tikroji baltaodžio ir juodaodžio jungtis — mulatas; visur, kur esama labai daug mulatų, dviejų rasių susimaišymas visiškai įmanomas. Amerikoje yra tokių vietovių, kur europiečiai su negrais taip susimaišę, jog retai kur pamatysi visiškai baltą arba visiškai juodą žmogų; taigi, susidūrę su tokiu reiškiniu, galime iš tikrųjų sakyti, jog abi rasės susimaišė, arba tikriau — atsirado trečioji, susijusi su abiem, bet netapati nei vienai, nei kitai.

Iš visų europiečių anglai mažiausiai susimaišę su negrais. Sąjungos Pietuose mulatų esama daugiau negu Šiaurėje, bet apskritai jų nepalyginamai mažiau negu kurioje kitoje europiečių kolonijoje; mulatų labai nedaug Jungtinėse Valstijose; jie neturi jokios galios ir, kilus rasiniams ginčams, dažniausiai palaiko baltųjų pusę. Juk ir Europoje didikų liokajai, bendraudami su liaudimi, elgiasi tarytum kilmingieji.

Tas didžiavimasis savo kilme paprastai būdingas anglams, o amerikiečiams dar itin būdingas savo vertės pajautimas, kurį jiems įkvepia laisvė ir demokratija. Jungtinių Valstijų baltasis didžiuojasi savo rase ir savimi.

Beje, kaip nesimaišydami Sąjungos Šiaurėje, negrai ir baltieji gali susimaišyti Pietuose? Ar galima bent akimirką įsivaizduoti, jog Pietų valstijų amerikietis, visą laiką būdamas tarp savo fizinį ir moralinį pranašumą jaučiančio baltojo ir negro, kada nors galėtų leisti kilti minčiai susimaišyti su juoduoju? Pietų amerikietis turi dvi stiprias aistras, kurios visada jį skatins atsiriboti nuo visų: jis bijos būti panašus į savo buvusį vergą negrą ir kuo nors nusileisti savo kaimynui baltajam.

Jei būtinai reikėtų numatyti ateitį, pasakyčiau, jog, sprendžiant iš galimos visa ko eigos, vergovės panaikinimas Pietuose sukels dar didesnį baltųjų pasibjaurėjimą juodaodžiais. Aš remiuosi tuo, ką esu panašaus pastebėjęs Šiaurėje. Jau sakiau, jog kuo labiau nyksta įstatymų kadaise nubrėžtos ribos, skiriančios abi rases, tuo griežčiau Šiaurės baltieji stengiasi atsiriboti nuo negrų. O kodėl gi negalėtų šitaip būti Pietuose? Nors Šiaurėje baltieji ir bijo susimaišyti su juodaisiais, tas pavojus įsivaizduojamas. Pietuose, kur pavojus tikrai įmanomas, nemanau, kad jo būtų mažiau bijomasi.

Jei, pirma, pripažįstama (ir tas faktas neginčijamas), jog Pietų valstijose juodosios rasės gausėja daug greičiau nei baltosios; jei, antra vertus, pritariama minčiai, kad baltieji niekados galutinai nesusimai-

šys su juodaisiais ir niekados abi rasės nesinaudos tomis pačiomis teisėmis, ar negalima padaryti išvados, kad Pietų valstijose anksčiau arba vėliau negrai ir baltieji galų gale pradės kovoti vieni su kitais?

Kuo gi pasibaigs toji kova?

Nesunku suprasti, jog čia įmanomos tik miglotos prielaidos. Žmogus, įtempęs visas proto galias, kartais įstengia numatyti ateitį, bet kelyje į tą ateitį neįmanoma išvengti atsitiktinumo, kuris niekam nepavaldus. Ateities paveiksle atsitiktinumas visados tarytum tamsi dėmė, kurios negali perskrosti proto šviesa. Galima nebent pasakyti: Antilų salose, atrodo, lemta žūti baltajai rasei, žemyne — juodajai.

Antilų salose baltųjų bendrija — lyg salelė, apsupta nesuskaičiuojamos juodųjų gausybės; žemyne juodieji suspausti tarp jūros ir milžinės tautos, kuri gyvena glaudžiai susispietusi didžiuliame plote nuo Kanados ledynų iki Virginijos sienų, nuo Misurio krantų iki Atlanto vandenyno. Jei Šiaurės Amerikos baltieji bus vieningi, vargu ar negrai išvengs jiems gresiančio sunaikinimo: jie žus nuo ginklo arba nuo skurdo. Tačiau juodaodžiams, apsigyvenusiems Meksikos įlankos pakrantėse, yrą galimybių išlikti, jeigu kovos tarp abiejų rasių prasidėtų iširus Amerikos konfederacijai. Trūkus federacijos saitams, vargu ar pietiečiai galėtų viltis tvirtos Šiaurės brolių paramos. Šiauriečiai žino, kad jiems jokie pavojai nebaisūs; jeigu protas ir pareiga neprivers jų žygiuoti į pagalbą pietiečiams, galima numatyti, jog rasinės simpatijos juo labiau nieko nepadės.

Beje, jei kada kiltų kova, baltieji pietiečiai, nors ir palikti patys vieni, stotų į mūšį nepalyginamai pranašesni tiek išsilavinimu, tiek ištekliais; bet juodaodžiai gali nusverti juos gausingumu ir jėga, pažadinta nevilties. Tai didelis pranašumas, turint rankoje ginklą. Gal baltuosius Pietuose ištiks toks pat likimas kaip maurus Ispanijoje. Šimtmečius valdę kraštą, baltieji galop pamažu pasitrauktų ten, iš kur kitados atvyko jų proseneliai, ir negrams paliktų šalį, tarytum pačios Apvaizdos jiems skirtą; čia jie be vargo gyventų ir dirbtų daug lengviau negu baltieji.

Sąjungos Pietuose gyvenančių juodųjų ir baltųjų kova, galinti kilti anksčiau ar vėliau, bet, šiaip ar taip, neišvengiama, — nelyginant košmaras, be perstojo kamuojantis amerikiečius. Šiauriečiai kasdien kalba apie tą pavojų, nors jiems nėra ko baimintis. Jie vis svarsto, kaip atitolinti gresiančias nelaimes.

Pietų valstijose — tyla: su svetimšaliais apie ateitį nekalbama. Vengiama kalbėtis net su draugais; kiekvienas nešiojasi savo rūpestį širdyje. Tačiau Pietų tylėjimas baisesnis už triukšmingą, atvirą Šiaurės baiminimąsi.

Tas visuotinis susirūpinimas paskatino kai kuriuos žmones imtis žygių, kurie gali pakeisti dalies žmonijos likimą.

Taigi, baimindamiesi mano apsakytų pavojų, grupė Amerikos piliečių įsteigė draugiją, kurios pagrindinis tikslas — savo lėšomis į Gvinėjos pakrantę nugabenti laisvuosius negrus, norinčius pabėgti nuo slogios vergijos [48].

1820 m. tai draugijai pasisekė Afrikos pakrantėje, 7° šiaurės platumoje, įkurti koloniją, kuri buvo pavadinta *Liberija*. Paskutiniais duomenimis, ten jau persikėlė 2500 negrų. Grąžinti į senąją tėvynę negrai įkūrė amerikietiškas institucijas. Liberijoje yra atstovaujamoji sistema, prisiekusieji teisėjai negrai nagrinėja bylas, pareigūnai negrai eina savo pareigas, dvasininkai negrai gano sielas; yra ten bažnyčių, leidžiami laikraščiai, ir, keistai susiklosčius aplinkybėms, kaip paprastai būna pasaulyje, tenai draudžiama apsistoti baltiesiems [49].

Štai kokia iš tiesų likimo užgaida! Du šimtmečiai praėjo nuo tos dienos, kai europiečiai ėmė grobti negrus iš jų namų ir vežti Šiaurės Amerikos krantų link. Dabar europiečiai gabena atgal per Atlanto vandenyną tų pačių negrų palikuonis, ir jie vėl atsiduria toje pačioje žemėje, iš kur kadaise buvo pagrobti jų tėvai ir protėviai. Vilkdami jungą, barbarai sėmėsi civilizacijos šviesos, būdami vergais, jie išmoko būti laisvi.

Ligi šių dienų Afrika buvo uždara baltųjų menui ir mokslui. Gal dabar ten prasismelks afrikiečių parsivežta Europos šviesa. Žodžiu, įkuriant Liberiją, būta gražios ir taurios idėjos, tačiau toji idėja, galinti duoti vaisių Senajame Pasaulyje, visiškai bevaisė Naujajame.

---

[48] Toji draugija pasivadino Juodųjų kolonizacijos draugija.
Žr. jos metines ataskaitas, ypač penkioliktąją. Taip pat žr. leidinį: M. Carey. *Letters on the Colonization Society and Its Probable Results* (Philadelphia, April 15, 1833).

[49] Tą paskutinę sąlygą įrašė patys kolonijos steigėjai. Jie bijojo, kad Afrikoje gali atsitikti kas nors panašaus, kas darosi Jungtinių Valstijų pakraščiuose, ir kad negrai, kaip indėnai, patekę į civilizuotesnės rasės įtaką ir dar netapę civilizuotais žmonėmis, nebūtų išnaikinti.

Per dvylika metų Juodųjų kolonizacijos draugija pargabeno į Afriką 2500 negrų. Per tą patį laiką Amerikoje jų gimė apie 700 000. Liberijos kolonija kasmet galėtų priimti tūkstančius naujų gyventojų, ir visi jie ten būtų reikalingi; jeigu ne Draugija, o Sąjunga apsiimtų savo laivais ir savo lėšomis[50] gabenti negrus į Afriką, ji negalėtų net subalansuoti juodųjų gyventojų natūralaus prieaugio: neįstengdama kasmet išvežti tiek žmonių, kiek jų gimsta Amerikoje, ji nesugebėtų sustabdyti tolydžio progresuojančios vidinės negalios[51].

Juodoji rasė niekada nepaliks Amerikos žemyno krantų, kur ją atbloškė Europos aistros ir ydos; ji dings iš Naujojo Pasaulio tik tada, kai liausis egzistavusi. Jungtinių Valstijų gyventojai gali atitolinti nelaimes ir sukrėtimus, kurių jie taip bijo, bet šiandien jie nesugebėtų pašalinti jų priežasties.

Esu priverstas pripažinti, jog vergovės panaikinimas neužkerta kelio abiejų rasių kovai Pietų valstijose ir jos neatitolina.

Negrai gali ilgai būti vergais nesiskųsdami, tačiau, atgavę laisvę, jie netrukus ims piktintis, kad neturi beveik jokių piliečių teisių, ir, negalėdami susilyginti su baltaisiais, labai greitai pasidarys jų priešai.

Šiaurėje vergų išlaisvinimas atnešė labai daug naudos; tenai nusikratyta vergovės, nesibaiminant laisvais tapusių negrų. Jų buvo per mažai, kad jie kada nors imtų reikalauti savo teisių. Tačiau Pietuose visai kas kita.

Šiaurėje vergovė šeimininkams buvo problema, susijusi su prekyba ir manufaktūromis; Pietuose tai gyvybės arba mirties klausimas. Tad nereikia lygiai taip pat žiūrėti į vergovę tiek Pietuose, tiek Šiaurėje.

---

[50] Imantis tokių žygių, iškiltų daugybė ir kitokių kliūčių. Jeigu, norėdama Amerikos negrus perkelti į Afriką, Sąjunga ryžtųsi išpirkti juodaodžius iš vergvaldžių, negrų kainos, proporcingai didėdamos, pakiltų iki nežmoniškų sumų, atitinkamai mažėjant vergų skaičiui, ir sunku patikėti, kad Šiaurės valstijos sutiktų daryti tokias išlaidas, kurios neduoda jokio pelno. Jeigu Sąjunga grobtų jėga arba pirktų jos nustatytomis žemomis kainomis vergus Pietuose, toje Sąjungos dalyje imtų priešintis visos valstijos. Ir vienaip, ir kitaip nebūtų nieko laimėta.

[51] 1830 m. Jungtinėse Valstijose buvo 2 010 327 vergai ir 319 439 paleistiniai: iš viso 2 329 766 negrai; tai sudarė to meto Jungtinių Valstijų visų gyventojų penktąją dalį.

Neduok, Dieve, jog tartum kai kurie amerikiečių autoriai imčiau teisinti negrų pavergimą; tiek tegaliu pasakyti, kad tiems, kurie kadaise įteisino tą siaubingą vergovę, dabar nelengva ją panaikinti.

Aš pripažįstu, jog, mąstydamas apie Pietų valstijas, esu numatęs ten gyvenančiai baltajai rasei tik dvi išeitis: arba paleisti vergus ir su jais susimaišyti, arba būti nuo jų atstu ir stengtis kuo ilgiau išlaikyti juos vergovėje. Kompromisai, tarpinės priemonės, man regis, gali labai greitai sukelti vieną siaubingiausių pilietinių karų, kuris, galimas daiktas, baigtųsi vienos rasės žūtimi.

Taip mano ir Pietų valstijų amerikiečiai, ir tuo paaiškinamas jų elgesys. Nenorėdami susimaišyti su negrais, jie nenori duoti jiems laisvės.

Anaiptol ne visi pietiečiai vergovę laiko šeimininko turtų šaltiniu; šiuo požiūriu daugelis jų pritaria šiauriečiams ir mielai sutinka, jog vergovė — tai blogybė, tačiau mano, jog, norint išgyventi, reikia tą blogybę išsaugoti.

Pietuose vis labiau plintant švietimui, žmonės vis geriau supranta, jog vergovė nenaudinga šeimininkui, bet apsišvietę žmonės dar aiškiau negu pirma mato, kad jos panaikinti beveik nebeįmanoma. Taigi keistas dalykas: vergovė vis labiau įteisinama įstatymais tuo metu, kai jos nauda darosi vis labiau ginčytina; ir kai Šiaurėje vergovės pagrindai pamažu griūva, Pietuose jie stiprinami vis griežtesniais įstatymais.

Įstatymai, lemiantys vergų likimą Pietų valstijose, šiais laikais neregėta žiaurybė, jie patys savaime byloja apie įstatymų leidybos krizę. Gana tik patyrinėti Pietų valstijų įstatymus, kad suprastum, kokia beviltiška ten gyvenančių abiejų rasių padėtis.

Ir ne todėl, kad tos Sąjungos dalies amerikiečiai būtų sugriežtinę vergijos įstatymus; priešingai, jie sušvelnino vergų gyvenimo sąlygas. Senovėje vergui baimę įvarydavo tik grandinės ir mirtis; Pietų valstijų vergvaldžiai sugalvojo rafinuotesnių būdų savo galiai sustiprinti. Jei galima taip pasakyti, jie sudvasino despotizmą ir smurtą. Senaisiais laikais stengtasi sutrukdyti vergui nusitraukti grandines; dabar stengiamasi atimti jam norą išsilaisvinti.

Senovėje šeimininkai sukaustydavo vergo kūną, bet palikdavo dvasią laisvą ir leisdavo jam šviestis. Taip elgdamiesi jie būdavo nuoseklūs; mat vergijos baigtis jiems atrodė savaime suprantama: kada nors vergai bus laisvi ir lygūs su savo šeimininku.

O Pietų valstijų amerikiečiams net į galvą neateidavo, kad vergai kada nors galėtų su jais susimaišyti, todėl, grasindami griežčiausiomis bausmėmis, uždraudė jiems mokytis skaityti ir rašyti. Nenorėdami, kad vergai pasiektų jų lygį, šeimininkai elgiasi su jais beveik kaip su gyvuliais.

Visais laikais vergovės glūdumoj rusenusi laisvės viltis sušvelnindavo kančias.

Pietų valstijų amerikiečiai suprato, kad jeigu vergas neturi vilčių kada nors susilyginti su šeimininku, paleisti jį labai pavojinga. Duoti žmogui laisvę, bet jį pasmerkti tolesniam skurdui ir pažeminimui, — vadinasi, parūpinti vadą būsimam vergų maištui? Jau seniai pastebėta, jog, regint laisvą negrą, nelaisvų negrų širdis ima drumsti neaiškus nerimas, ir tarytum blausi liepsnelė įsižiebia mintis apie savo teises. Pietų valstijose įstatymai daugeliu atvejų apribojo šeimininkams galimybes paleisti vergą į laisvę[52].

Pietuose esu sutikęs senį, kadaise neteisėtai gyvenusį su viena savo verge. Jie susilaukė keleto vaikų, kurie, atkeliaudami į šį pasaulį, išsyk tapdavo savo tėvo vergais. Tėvas ne sykį ketino padovanoti jiems bent jau laisvę, tačiau bėgo metai, o jis niekaip negalėjo įveikti kliūčių, kurias įstatymų leidėjai paspendė vergų išlaisvinimui. Atėjo senatvė, artinosi mirtis. Ir senis vaizdavosi, kaip jo sūnūs tampomi iš vieno turgaus į kitą, kaip iš tėvo globos patenka po svetimo žmogaus botagu. Mirštančiojo vaizduotė piešė siaubingus reginius. Matydamas jo kančias ir neviltį, aš supratau, kaip gamta keršija už įstatymų jai padarytas žaizdas.

Be abejo, tos kančios pasibaisėtinos, tačiau argi tai ne pačios vergijos seniai numatytos ir neišvengiamos pasekmės, juo labiau — šiais laikais?

Tuo metu, kai europiečiai pavertė vergais kitos rasės žmones, kuriuos diduma jų laikė žemesniais už kitų rasių atstovus ir su kuriais susimaišyti visiems atrodė siaubinga, jie tikėjosi, kad vergovė gyvuos amžinai, nes tarp vergijos sukuriamos baisios nelygybės ir visiškos lygybės, įsiviešpataujančios tarp nepriklausomais tapusių žmonių, negali būti kokio nors ilgesnio tarpinio būvio. Europiečiai miglotai suvokė tą tiesą, bet jos neįsisąmonino. Kiekvieną sykį, kai būdavo sprendžiamas

[52] Vergų išlaisvinimas nėra draudžiamas, bet tam reikia sudėtingų formalumų.

negrų klausimas, viršų imdavo arba jų interesai, arba išdidumas, arba gailestis. Iš pradžių europiečiai pažeidė visas žmogaus teises, o paskui ėmė negrams kalbėti apie tų teisių vertę ir nepažeidžiamumą. Jie pasiūlė savo vergams vietą visuomenėje, o kai tie bandė prie jos pritapti, niekšingai juos nuvijo šalin. Trokšdami išlaikyti vergovę, jie vis dėlto arba prieš savo valią, arba nesąmoningai linko prie laisvės, nesiryždami nei visiškai paneigti tiesą, nei ją pripažinti.

Jeigu neįmanoma numatyti to meto, kada Pietų valstijų amerikiečiai susimaišys su negrais, argi jie gali rizikuoti savo gyvybe ir leisti šiems ištrūkti į laisvę? Ir jeigu, gelbėdami savo rasę, jie priversti laikyti vergus sukaustytus grandinėmis, ar negalima jiems dovanoti, kad, siekdami tikslo, jie griebėsi pačių veiksmingiausių priemonių?

Tai, kas darosi pietinėse valstijose, man atrodo baisus ir podraug savaime suprantamas vergovės padarinys. Matydamas aukštyn kojomis apverstą gamtos tvarką, girdėdamas dejuojant ir bergždžiai grandines daužant įstatymų gniuždomą žmoniją, prisipažįstu, jog nebeturiu jėgų piktintis šiuolaikiniais žmonėmis, tų niekšybių autoriais, bet visą savo neapykantą nukreipiu prieš tuos, kurie daugiau negu po tūkstantmečio lygybės vėl atgaivino pasaulyje vergovę.

Beje, kad ir kaip stengtųsi pietinių valstijų amerikiečiai išsaugoti vergovę, jiems nepasiseks. Vergovė, besiglaudžianti viename Žemės rutulio sklypelyje, krikščionybės kritikuojama kaip neteisinga, politinės ekonomikos — kaip pragaištinga, vergovė mūsų demokratinės laisvės ir švietimo klestėjimo laikais negalėtų išlikti. Ji išnyks arba vergo, arba jo šeimininko valia. Ir vienu, ir kitu atveju reikia laukti didelių nelaimių.

Jeigu Pietų valstijų negrai negaus laisvės, galų gale patys ją smurtu išsikovos; jeigu laisvė jiems bus suteikta, labai greitai jie ims ja piktnaudžiauti.

Ar Amerikos Sąjunga turi galimybių išlikti? Kokie pavojai jai gresia?

Kodėl persvarą veikiau turi valstijos negu Sąjunga? — Konferencija gyvuos tik tol, kol ją sudarančios valstijos sutiks joje būti. — Priežastys, skatinančios jas likti konfederacijoje. — Konfederacijos nau-

da priešinantis svetimšaliams ir gujant juos iš Amerikos. — Apvaizdos dėka valstijų neskiria gamtinės sienos. — Valstijų neskiria materialiniai išskaičiavimai. — Šiaurei svarbu, kad klestėtų ir būtų suvienyti Pietūs ir Vakarai; Pietums svarbu, kad klestėtų ir būtų suvienyti Šiaurė ir Vakarai; Vakarams svarbu, kad klestėtų ir būtų suvienyti Šiaurė ir Pietūs. — Nematerialiniai interesai, vienijantys amerikiečius. — Pažiūrų vienodumas. — Pavojų konfederacijai kelia skirtingi ją sudarančių žmonių charakteriai ir aistros. — Pietiečių ir šiauriečių charakteriai. — Didžiausia grėsmė Sąjungai — nepaprastai greitas jos augimas. — Gyventojų antplūdis į šiaurės vakarus. — Svorio centro pasislinkimas į tą pusę. — Aistros, kurias sužadina greiti likimo posūkiai. — Ar, Sąjungai išlikus, jos vyriausybė stiprės, ar silpnės? — Įvairūs valdžios silpnėjimo požymiai. — Vidinė gerovė (Internal improvements). — Negyvenamos žemės. — Indėnai. — Bankai. — Tarifų įstatymas. — Generolas Jacksonas.

Nuo Sąjungos gyvavimo iš dalies priklauso, kaip bus išsaugota tai, kas būdinga kiekvienai ją sudarančių valstijų. Tad iš pradžių reikėtų pasvarstyti, kokia ateitis laukia Sąjungos. Bet pirmiausia turėčiau pasakyti vieną, man regis, neabejotiną dalyką: jei dabartinė konfederacija suirtų, ją sudarančios valstijos tikrai nebenorėtų susigrąžinti pirmykščio savarankiškumo. Vietoj vienos Sąjungos atsirastų kelios kitos. Aš neketinu nagrinėti, kuo remdamosi susidarytų tos naujosios sąjungos; tik noriu parodyti, kokios priežastys gali paskatinti dabartinės Sąjungos irimą.

Todėl būsiu priverstas dar kartą peržvelgti tai, ką jau anksčiau buvau nagrinėjęs. Turėsiu priminti kai kuriuos jau aptartus dalykus. Žinau, jog, šitaip elgdamasis, galiu susilaukti skaitytojų priekaištų, bet mane pateisins nagrinėtinos medžiagos svarbumas. Esu linkęs verčiau kai ką retkarčiais pakartoti, nei būti nesuprastas; man regis, geriau pakenkti autoriui negu jo nagrinėjamai temai.

Įstatymų leidėjai, sudarę 1789 m. Konstituciją, stengėsi federalinei vyriausybei suteikti išskirtinę padėtį ir pranašumą.

Tačiau jų užmojus apribojo pačios sprendžiamo uždavinio sąlygos. Jie buvo įpareigoti anaiptol ne sudaryti vieningos valstybės vyriausybę, bet suderinti kelių valstybių sąjungą; kad ir kokie būtų buvę jų norai, jie negalėjo apeiti valdžių padalijimo, jų savarankiškumo problemos.

Norint aiškiai suprasti tų dalybų rezultatus, reikia apibūdinti įvairias valdžios sferas.

Esama valstybinių reikalų, gyvybiškai svarbių visai tautai; juos galima patikėti tik vienam žmogui arba susirinkimui, kuo visapusiškiau ir esmingiau atstovaujantiems tautai. Šiai kategorijai priskirčiau karo ir diplomatijos dalykus.

Esama vietinės reikšmės dalykų, tai yra susijusių su tam tikra vietove ir deramai spręstinų tik toje vietovėje. Tokios rūšies dalykas būtų bendruomenių biudžetas.

Pagaliau esama mišrių reikalų; jie laikomi nacionaliniais, kai rūpi visiems tautą sudarantiems individams; jie provinciniai, kai nėra aktualūs visai tautai. Tai, pavyzdžiui, pilietinės ir politinės teisės. Jokia visuomeninė santvarka neįmanoma be pilietinių ir politinių teisių. Tos teisės vienodai svarbios visiems piliečiams, bet tautos gyvavimui ir klestėjimui ne visada svarbu, kad tos teisės būtų vienodos, taigi nebūtina, kad jomis rūpintųsi centrinė vyriausybė.

Kiekvienoje tvarkingoje, gerai organizuotoje visuomenėje, kad ir kokiais principais ji būtų pagrįsta, visados yra dvi pagrindinės kategorijos reikalų, kuriuos tvarko valdžia.

Tarp tų dviejų polių tarytum plūduriuoja daugybė bendro pobūdžio dalykų, kuriuos esu pavadinęs mišriais reikalais. Tuos reikalus — nei išimtinai nacionalinius, nei visiškai provincinius — tvarkyti galima įpareigoti tiek nacionalinę vyriausybę, tiek vietinę valdžią, priklausomai nuo sąjungą sudarančių šalių sutarimo ir nenusižengiant sąjungos sudarymo tikslui.

Sudaryti aukščiausiosios valdžios dažniausiai susirenka paprasti žmonės, ir jų susirinkimas — tarytum liaudies valia. Be jų sudarytos vyriausybės, yra tik stiprios asmenybės ir įtakingos žmonių grupės, kurių kiekviena atstovauja mažai aukščiausiosios valdžios dalelytei. Todėl, savaime suprantama, jog pagrindinė valdžia turi tvarkyti ne tik visai tautai svarbius — nacionalinius dalykus, bet ir didumą mano minėtų mišraus pobūdžio reikalų. Vietinės valdžios organams atitenka tik tiek valdžios, kiek jos reikia, kad jų valdomas kraštas klestėtų.

Kartais, prieš sudarant sąjungą, aukščiausioji valdžia jau yra susiformavusi iš seniau buvusių valdymo organų; tada vietinė valdžia atsako ne tik už išimtinai provincinius dalykus, bet ir už visus mišraus

pobūdžio dalykus ar bent jau jų dalį, kai prireikia juos spręsti. Mat valstybės, kurios, prieš stodamos į konfederaciją, anksčiau pačios turėjo aukščiausią valdžią, nors ir sudariusios sąjungą su kitomis tautomis, vis dar tebeturi gana didelę jos dalį ir patiki federalinei vyriausybei tik tiek įgaliojimų, kiek jų reikia, kad sąjunga gyvuotų.

Drauge su savo pagrindinėmis prerogatyvomis gavusi teisę tvarkyti mišrius valstybinius reikalus, nacionalinė vyriausybė įgyja nusveriančią galią. Ji turi ne tik daug teisių, bet ir visos teisės, kurių ji neturi, yra jos valioje, ir esama rimto pavojaus, jog ji gali atimti iš provincijų valdžios natūralias ir joms būtinas teises.

Ir atvirkščiai, mišrius reikalus gauna teisę tvarkyti provincijos valdžia, visuomenėje įsigali priešinga tendencija. Nusveriančią jėgą turi provincija, ne valstybė, ir kyla grėsmė, jog nacionalinė vyriausybė galų gale praras savo gyvavimui būtinas privilegijas.

Taigi vientisos valstybės savaime linksta į centralizaciją, o konfederacijos — į susiskaldymą.

O dabar reikia šias bendro pobūdžio mintis pritaikyti Amerikos Sąjungai.

Taigi atskiros valstijos gauna teisę tvarkyti grynai provincinius reikalus.

Be to, valstijos nustato pilietines ir politines teises, reguliuoja žmonių tarpusavio santykius ir vykdo teisingumą; žodžiu, tai bendro pobūdžio įgaliojimai, bet jie nebūtinai turi priklausyti nacionalinės vyriausybės kompetencijai.

Esame matę, jog Sąjungos vyriausybė įgaliota veikti visos valstybės vardu tuo atveju, kai valstybė turi veikti kaip viena individuali galia. Ji atstovauja valstybei, palaikydama santykius su užsieniu; ji vadovauja bendroms ginkluotoms pajėgoms kovoje prieš bendrą priešą. Žodžiu, ji tvarko reikalus, kuriuos esu pavadinęs išimtinai valstybiniais, svarbiais visai tautai.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog tose valdžios teisių dalybose Sąjungai atitenka didesnė dalis negu valstijoms; nuodugniau panagrinėjus, paaiškėja, jog toji dalis, tiesą sakant, mažesnė.

Sąjungos vyriausybė vykdo didesnio masto uždavinius, bet jos veikla mažiau jaučiama. Provincijos valdžia tvarko mažesnius reikalus, bet niekad nesiilsi — kiekvieną akimirką matyti jos veikla.

Sąjungos vyriausybė rūpinasi bendrais šalies reikalais, tačiau bendrieji valstybės interesai menkai tesisieja su asmenine piliečių laime. Provincijos reikalai, priešingai, turi tiesioginį poveikį vietinių žmonių gerovei.

Sąjunga užtikrina valstybės nepriklausomybę ir klestėjimą, tačiau tie dalykai tik netiesiogiai susiję su atskirais piliečiais. Valstybė rūpinasi kiekvieno piliečio ateitimi, nustato jo teises, garantuoja turto ir gyvybės saugumą, palaiko jo tikėjimą ateitimi.

Federalinė vyriausybė labai nutolusi nuo savo valdinių; vietinė valdžia visų pasiekiama. Pakanka garsiau riktelėti, kad ji išgirstų. Į centrinę vyriausybę energingai veržiasi vadovauti trokštantys garsūs žmonės, o provincijos valdžia traukia antraeilius žmones, kurie tikisi įgyti galios tik savo valstijoje, ir kaip tik jie, esantys arčiausiai liaudies, turi jai didžiausią įtaką.

Tad amerikiečiams reikia daugiau ko nors tikėtis iš valstijos negu iš Sąjungos, be to, labiau saugotis valstijos negu Sąjungos, ir, paklusus širdies balsui, labiau mylėti valstiją negu Sąjungą.

Šiuo požiūriu papročiai ir jausmai atitinka interesus.

Vientisai valstybei suskaidžius savo suverenumą ir tapus konfederacija, prisiminimai, papročiai, įpročiai ilgai grumiasi su įstatymais ir centrinei vyriausybei teikia galios, kurios jai neduoda įstatymai. Konfederacijos valstybėms susijungus ir turint vieną aukščiausiąją valdžią, tos pačios aplinkybės veikia priešinga kryptimi. Nė kiek neabejoju, kad, jeigu Prancūzija taptų konfederacine respublika kaip Jungtinės Valstijos, jos vyriausybė nebūtų veiklesnė nei Sąjungos, ir jei Sąjunga pasidarytų monarchija kaip Prancūzija, man regis, jos vyriausybė kurį laiką būtų silpnesnė negu mūsiškė. Tuo metu, kai Amerikoje buvo įteisintas valstybingumas, provincijos (valstijos) jau seniai gyvavo, tarp tų pačių valstijų bendruomenių ir žmonių užsimezgę reikiami ryšiai, tam tikrus dalykus buvo įprasta vertinti bendru požiūriu ir rūpintis bendrais reikalais, atsižvelgiant ir į savo specifinius interesus.

Sąjunga — milžiniškas darinys, patriotizmui sunkiai aprėpiamas objektas. Valstija turi tam tikrą formą ir griežtas ribas; tiems, kurie čia gyvena, ji siejasi ir sutampa su gerai pažįstamais, širdžiai mielais dalykais: žeme, peizažu, nuosavybe, šeima, praeities prisiminimais, da-

barties darbais, ateities godomis. Tad patriotizmas, dažniausiai esąs tik individualaus egoizmo apraiška, siejasi su valstija ir, taip sakant, netaikomas visai Sąjungai.

Taigi interesai, įpročiai, jausmai susipynę lemia tikrąjį politinį gyvenimą valstijoje, bet ne Sąjungoje.

Labai nesunku spręsti, kuo skiriasi dviejų vyriausybių (valstijos ir Sąjungos) stiprybė, stebint, kaip kiekviena jų veikia savo įgaliojimų srityje.

Kiekvienąkart, kai valstijos vyriausybė kreipiasi į žmogų arba žmonių grupę, jos kalba yra aiški ir įsakmi; lygiai taip pat ir federalinė vyriausybė byloja atskiriems žmonėms, tačiau, susidūrusi su valstija, pereina į derybų toną: aiškina savo paskatas ir stengiasi pateisinti savo elgesį; pateikia argumentų, patarimų, bet neįsakinėja. Kilus abejonėms dėl vienos kurios vyriausybės konstitucinių įgaliojimų, valstijos valdžia drąsiai gina savo teises ir imasi skubių, energingų priemonių joms apsaugoti. O Sąjungos vyriausybė samprotauja, ragina tautą vadovautis sveiku protu, primena jos interesus, jos didybę; ji stačiai vilkina laiką, derasi ir tik kraštutiniu atveju ryžtasi veikti. Iš pirmo žvilgsnio būtų galima susidaryti įspūdį, jog visos tautos įgaliojimai suteikti provincijos valdžiai ir jog Kongresas atstovauja vienai valstijai.

Taigi, kad ir kokios būtų Konstitucijos kūrėjų pastangos, federalinė vyriausybė, kaip jau esu minėjęs, iš esmės yra silpna vyriausybė, kuriai daugiau nei kuriai kitai reikia savanoriškos valdinių paramos, — antraip ji neišsilaikytų.

Visiškai aišku, kad jos uždavinys — įgyvendinti valstijų apsisprendimą išsaugoti konfederaciją. Ir federalinė vyriausybė išmintingai, veiksmingai ir lanksčiai vykdo šią pagrindinę sąlygą. Ją sudarant manyta, kad ji turės reikalų tik su atskirais piliečiais ir galės lengvai įveikti bet kieno priešinimąsi visuotinei valiai, tačiau nebuvo numatyta, jog tai vyriausybei reikės valdyti ir tada, kai visos arba tik kai kurios valstijos nebenorės būti konfederacijos narėmis.

Jei Sąjungos aukščiausioji valdžia šiandien susigrumtų su valstijų valdžia, ji neabejotinai pralaimėtų. Tik kažin, ar kada nors galėtų tarp jų įsiliepsnoti rimta kova. Kiekvienąsyk, kai valstija atkakliai pasipriešina federalinei vyriausybei, toji pasiduoda. Kaip parodė patirtis, valstijai užsispyrus ir griežtai ko nors pareikalavus, jos norai visados

būdavo patenkinami, o kai ji kategoriškai atsisakydavo ką nors daryti[53], jai būdavo nusileidžiama.

Jeigu Sąjungos vyriausybė net ir turėtų reikiamos galios, pasinaudoti ja būtų labai sunku dėl geografinės krašto padėties[54].

Jungtinės Valstijos užima milžinišką plotą; neišmatuojami toliai skiria vieną kraštą nuo kito; gyventojai plačiai pasiskleidę pusiau negyvenamoje šalyje. Pabandžiusi ginklu priversti valstijas, konfederacijos nares, laikytis įstatymų, Sąjunga atsidurtų tokioje padėtyje, kokioje atsidūrė Anglija karo dėl nepriklausomybės metais.

Beje, kad ir kokia stipri būtų vyriausybė, vargu ar ji galėtų nepaisyti principo, kuriuo pati pagrindė valstybės teisę, padarinių. Konfederacija buvo sudaryta laisva valstijų valia; jungdamosi į Sąjungą, jos neprarado individualaus savitumo ir nesusiliejo į vieną nedalomą valstybę. Jeigu šiandien kuri nors valstija įsigeistų išbraukti savo vardą iš sutarties, būtų labai sunku įrodyti, kad ji neturi teisės to daryti. Norėdama palaužti jos valią, federalinė vyriausybė negalėtų pagrįstai remtis nei jėga, nei teise.

Federalinė vyriausybė lengvai įveiktų kai kurių savo valdinių priešinimąsi tik tuo atveju, jei pasirodytų, jog vienos ar kelių valstijų interesai pernelyg glaudžiai susiję su Sąjungos gyvavimu, kaip ne kartą būta konfederacijų istorijoje.

Mano nuomone, kai kurioms iš valstijų, susietų federacijos ryšiais, Sąjunga teikia daugiau naudos negu kitoms, jos ir klesti tik todėl, kad priklauso Sąjungai; šios valstijos, aišku, visomis išgalėmis rems centrinę vyriausybę, padėdamos jai paklusnias išlaikyti visas kitas valstijas. Tačiau tada vyriausybė remsis jau nebe savo įgaliojimais, bet savo esmei priešingu principu. Valstybės jungiasi norėdamos vienodai naudotis sąjungos privalumais, o minėtu atveju federalinė vyriausybė stipri tik todėl, kad tarp susijungusių valstybių viešpatauja nelygybė.

---

[53] Žr. apie Šiaurės valstijų politiką 1812 m. kare. „To karo metais, — rašo Jeffersonas 1817 m. kovo 17 dieną generolui La Fayette'ui, — keturios Rytų valstijos buvo susijusios su Sąjunga ne daugiau nei lavonai su gyvaisiais" (*Correspondence of Jefferson*).

[54] Kadangi Sąjungoje viešpatauja taika, ji neturi jokio preteksto laikyti nuolatinių ginkluotųjų pajėgų. Neturėdama armijos, vyriausybė negali pasinaudoti palankiomis aplinkybėmis, palaužti pasipriešinimo ir netikėtai nuversti aukščiausiosios valdžios.

Be to, tarkim, kad viena iš jungtinių valstijų įgyja pakankamai didelį pranašumą ir pati viena pasisavina centrinę valdžią; visas kitas valstijas ji laikys savo valdinėmis ir, dangstydamasi Sąjungos interesais, primes joms savo valią. Tuomet federalinės vyriausybės vardu ji gali nuveikti didžius darbus, bet, tiesą pasakius, toji vyriausybė jau neturi jokios galios[55].

Abiem atvejais valdžia, veikianti konfederacijos vardu, tampa juo stipresnė, juo labiau toji nukrypsta nuo savo esmės ir praranda natūralius, konfederacijoms būdingus bruožus.

Amerikoje dabartinė Sąjunga naudinga visoms valstijoms, bet nė vienai jų nėra gyvybiškai būtina. Net jeigu keletas valstijų nutrauktų ryšius su federacija, jos nė kiek nepakenktų kitoms, nors apskritai šitai atsilieptų visų jų gerovei. Kadangi nėra nė vienos valstijos, kurios gyvavimas arba klestėjimas visiškai priklausytų nuo dabartinės konfederacijos, taip pat nėra nė vienos, kuri, stengdamasi išsaugoti konfederaciją, būtų linkusi labai aukotis.

Kita vertus, bent jau šiuo metu nėra tokios valstijos, kuri, skatinama puikybės, trokštų išlaikyti tokią konfederaciją, kokią ją matome mūsų dienomis. Be abejo, ne visos valstijos turi tokią pat įtaką federalinėms taryboms, bet nėra nė vienos, kuri galėtų būti tikra ten imanti viršų ir kitas valstijas laikytų žemesnėmis arba jai pavaldžiomis.

Man atrodo neabejotina, jog, Sąjungos daliai rimtai panorus atsiskirti, niekas ne tik negalėtų trukdyti, bet ir nemėgintų tai daryti. Dabartinė Sąjunga gyvuos tol, kol to norės ją sudarančios valstijos.

Aptarus šį klausimą, problema lyg ir išsisprendžia: vadinasi, svarbiausia ne tai, ar šiuo metu susijungusios valstijos galės atsiskirti, bet tai, ar norės išlikti Sąjungoje.

Iš visų priežasčių, nuo kurių priklauso dabartinės Sąjungos naudingumas, amerikiečiams ypač krinta į akis dvi pagrindinės.

Nors amerikiečiai, galima sakyti, yra vieniši visame žemyne, prekybos dėka visos pasaulio valstybės, su kuriomis jie prekiauja, yra jų kaimynai. Kad ir tariamai nuo visų nutolusiems, amerikiečiams reikia būti stipriems, o stiprūs jie gali būti tik susivieniję.

---

[55] Antai Olandijos provincija Nyderlandų respublikoje ir imperatorius Vokietijos federacijoje kartais susitapatindavo su Sąjunga ir federacijos valdžią panaudodavo savo tikslams.

Nuo Sąjungos atsiskyrusios valstijos būtų ne tik silpnesnės palyginti su kitomis šalimis, bet ir jų pačių žemėje atsirastų kitašalių. Tuomet būtų įteisinta vidinių muitinių sistema, slėnius kirstų įsivaizduojamos ribos, būtų suvaržyta laivų navigacija upėmis ir visokiausiais būdais trukdoma naudotis Dievo dovanotais neaprėpiamo žemyno turtais.

Šiandien jiems nėra ko baimintis svetimšalių įsiveržimo, todėl nereikia išlaikyti kariuomenės ir imti mokesčių tam tikslui; suirus Sąjungai, netrukus viso to tikriausiai prireiktų.

Taigi amerikiečiams nepaprastai svarbu išsaugoti vienybę.

Kita vertus, beveik neįmanoma nusakyti, kokios materialinės naudos turėtų kuri nors Sąjungos dalis, atsiskirdama nuo visų kitų.

Kai meti žvilgsnį į Jungtinių Valstijų žemėlapį ir pamatai Apalačų kalnų grandinę, per keturis šimtus ljė nusidriekusią iš šiaurryčių į pietvakarius, dingteli mintis, jog Apvaizda norėjo tarp Misisipės baseino ir Atlanto vandenyno pakrantės pastatyti vieną tų gamtos užtvarų, kurios, užkirsdamos kelią nuolatiniam žmonių bendravimui, sudaro tarytum būtinas sienas tarp įvairių valstybių.

Tačiau vidutinis Apalačų kalnų aukštis neviršija 800 metrų[56]. Apvalios jų viršukalnės dunkso vidury plačių slėnių, lengvai prieinamos iš visų pusių. Be kita ko, didžiosios upės, plukdančios savo vandenis į Atlanto vandenyną, — Hudsonas, Susquehanna ir Potomacas — išteka anapus Apalačų iš atviro plokščiakalnio, kuris ribojasi su Misisipės baseinu. Prasidėjusios tame krašte[57], jos veržiasi pro užtvarą, kuri tarsi turėtų nukreipti jas į vakarus, ir kalnuose tiesia gamtinius kelius, visados atvirus žmogui.

Taigi jokios kliūtys neskiria vieną nuo kitos įvairių, dabar Amerikos anglų gyvenamo krašto dalių. Apalačai neatriboja nei tautų, nei valstijų. Jie įeina į Pennsylvanijos, New Yorko ir Virginijos valstijas, nusidriekusias nuo tų kalnų tiek į rytus, tiek į vakarus[58].

---

[56] Pagal Volney (*Tableau des États-Unis*, p. 33), vidutinis Apalačų kalnų aukštis — nuo 700 iki 800 metrų; pagal Darby — nuo 5000 iki 6000 pėdų; aukščiausia Vogėzų (*Vosges*) viršukalnė siekia 1400 metrų virš jūros lygio.

[57] Žr. Darby. *View of the United States*, p. 64 ir 79.

[58] Apalačų kalnagūbris nėra aukštesnis negu Vogėzai ir nesudaro tiek kliūčių žmogaus veiklai kaip pastarieji. Kraštas, išsidėstęs rytiniuose Apalačų šlaituose, lygiai taip natūraliai susijęs su Misisipės slėniu kaip Franche-Comté, Aukštutinė Burgundija ir Elzasas — su Prancūzija.

Teritorija, kurią šiandien užima 24 Sąjungos valstijos ir 3 didelės apygardos, dar negavusios valstijų vardo, nors jau apgyvendintos, sudaro 131 144 kvadratinių ljė plotą[59], tai yra penkiskart didesnį nei Prancūzijos plotas. Čia pasitaiko įvairių dirvožemių, klimatinių juostų, auginama grūdinių ir kitokių kultūrų.

Kaip tik todėl, kad Amerikos anglų respublikos užima tokią neaprėpiamą platybę ir sukėlė abejonių, ar Sąjunga išliks. Reikia turėti galvoje, jog įvairiose didelės imperijos dalyse neretai atsiranda priešingų interesų ir dėl jų galop užverda kova; taigi valstybės didumas kelia grėsmę jos gyvavimui. Tačiau jeigu tos neaprėpiamos teritorijos gyventojų interesai nėra priešiški, šalies didumas net gali skatinti jos klestėjimą, nes, valdant vienai vyriausybei, labai pravartu keistis įvairiais žemės ūkio produktais, o kai prekybai nedaroma kliūčių, tų produktų vertė tolydžio didėja.

Nors įvairiose Sąjungos dalyse esama skirtingų interesų, nepastebėjau, kad jie prieštarautų vieni kitiems.

Pietų valstijose verčiamasi beveik vien žemdirbyste; Šiaurės valstijose — ypač vystoma pramonė ir prekyba; Vakarų valstijose klesti ir manufaktūros, ir žemdirbystė. Pietuose auginama tabakas, ryžiai, medvilnė ir cukranendrės; Šiaurėje ir Vakaruose — kukurūzai ir kviečiai. Štai įvairūs turtų šaltiniai, tačiau semti iš tų šaltinių įmanoma tik bendromis jėgomis ir visiems vienodai palankiomis sąlygomis, — vadinasi, susijungus į Sąjungą.

Šiaurė, Amerikos anglų turtus gabenanti į visas pasaulio šalis, o pasaulio turtus — į Sąjungą, neabejotinai suinteresuota, kad konfederacija būtų tokia, kokia yra dabar, ir kad išliktų kuo daugiau amerikiečių gamintojų ir vartotojų, kuriuos ji turi aptarnauti. Šiaurė — pats natūraliausias tarpininkas, Pietus ir Vakarus siejantis su visu pasauliu; taigi Šiaurė turi norėti, kad Pietūs ir Vakarai priklausytų Sąjungai ir klestėtų, be to, jos manufaktūroms tiektų žaliavų, o laivams — krovinių.

Pietūs ir Vakarai, savo ruožtu, dar labiau suinteresuoti Sąjungos išsaugojimu ir Šiaurės klestėjimu. Didžioji dalis Pietų produktų išvežama už vandenyno; taigi Pietums ir Vakarams labai reikia Šiaurės prekybininkų pagalbos. Jiems taip pat rūpi, kad Sąjunga būtų stipri jūrų

[59] 1 002 600 kvadratinių mylių (žr. Darby. *View of the United States*, p. 435).

valstybė ir apgintų jų interesus. Pietūs ir Vakarai turi mielai prisidėti prie laivyno išlaikymo, nors patys ir neturi laivų, nes jeigu Europos laivynai užblokuotų Pietų uostus ir Misisipės žiotis, kur reikėtų dėti Carolinos ryžius, Virginijos tabaką, Misisipės slėniuose auginamą medvilnę ir cukranendres? Tad visas federalinis biudžetas panaudojamas konfederacijos narių bendram labui, jų materialinių interesų tenkinimui.

Pietums ir Vakarams sąjunga su Šiaure teikia ne tik prekybinę, bet ir politinę naudą.

Pietuose gyvena be galo daug vergų, pavojingų dabar ir dar pavojingesnių ateityje.

Visos Vakarų valstijos susitelkusios viename slėnyje. Upės, drėkinančios tų valstijų teritoriją, išteka iš Uolėtųjų kalnų, įteka į Misisipę, o ši plukdo savo vandenis iki pat Meksikos įlankos. Dėl tokios geografinės padėties Vakarų valstijos visiškai izoliuotos nuo Europos tradicijų ir Senojo Pasaulio civilizacijos.

Taigi pietiečiai turėtų norėti išsaugoti Sąjungą, kad neliktų patys vieni su juodaodžiais, o vakariečiai — kad neliktų atitverti vidury Amerikos, praradę galimybę laisvai bendrauti su pasauliu.

Šiaurė taip pat turėtų norėti, kad Sąjunga neiširtų ir kad ji būtų tarytum grandis, tą milžiną jungianti su pasauliu.

Taigi visų Sąjungos dalių materialiniai interesai glaudžiai susiję.

Tą patį galėčiau pasakyti apie pažiūras ir jausmus, kuriuos būtų galima pavadinti nematerialiais žmogaus interesais.

Jungtinių Valstijų gyventojai daug kalba apie savo tėvynės meilę; prisipažįstu, nelabai tikiu tuo apgalvotu patriotizmu, — jis pagrįstas išskaičiavimais ir tie patys nuolat besikeičiantys išskaičiavimai jį gali sunaikinti.

Aš visai nepaisiau ir amerikiečių nuolatinių kalbų apie tai, kad jie nori išsaugoti tėvų įtvirtintą federalinę sistemą.

Tai, kad tokia daugybė piliečių yra ištikimi tai pačiai vyriausybei, lemia ne tiek sąmoningas noras ar nuostata išlaikyti vienybę, kiek instinktyvi ir nevalinga santarvė, atsirandanti iš jausmų ir pažiūrų panašumo.

Aš niekad nesutiksiu, jog žmonės susiburia į visuomenę (*société*) tik todėl, kad pripažįsta tą patį vadą ir paklūsta tiems patiems įstatymams; visuomenė atsiranda tik tada, kai sutampa pažiūros ir nuomo-

nės apie daugybę dalykų, kai pagaliau tie patys įvykiai sukelia jiems tokias pat mintis ir tokius pat įspūdžius.

Šiuo požiūriu panagrinėjus tai, kas dedasi Jungtinėse Valstijose, nesunku įsitikinti, jog visi gyventojai, suskirstyti į dvidešimt keturias nepriklausomas valstybes, iš tikrųjų sudaro vieną tautą, o kartais į galvą net ateina mintis, kad Amerikos anglų Sąjungos visuomenė išties vientisesnė ir organiškesnė negu kai kuriose Europos šalyse, nors jos pavaldžios vieningiems įstatymams ir vienam žmogui.

Nors Amerikos anglai išpažįsta ne vieną tikėjimą, bet jų požiūris į religiją toks pat.

Kartais jų nuomonės išsiskiria svarstant, kaip dera geriau valdyti valstybę, kartais jie siūlo skirtingas valdymo formas, bet jie visiškai sutaria dėl pagrindinių principų, kuriais turi remtis žmonių visuomenė. Nuo Maine'o iki Floridos, nuo Misurio iki Atlanto vandenyno visi mano, jog kiekvienai teisėtai valdžiai pamatus deda tauta. Sutampa jų požiūriai į laisvę ir lygybę, į spaudą, į teisę burtis, prisiekusiųjų teismus, valdžios pareigūnų atsakomybę.

Jei nuo politinių ir religinių įsitikinimų pereitume prie filosofinių ir dorovinių pažiūrų, kuriomis grindžiami kasdienis gyvenimas, elgesio normos, matytume tą patį.

Amerikos anglai [60] blaivų visuomenės protą laiko geriausiu moralės vertintoju ir teisėju, kaip kad politinės valdžios vertintoja yra piliečių visuma, ir mano, jog būtina atsiklausti visų nuomonės, sprendžiant, kas leistina ir kas draustina, kas yra tiesa, o kas — netiesa. Dauguma jų įsitikinę, jog kiekvienas žmogus, gerai suvokdamas savo interesus, sieks tik to, kas teisinga ir dora. Pasak jų, kiekvienas gimsta turėdamas sugebėjimų pats tvarkytis savo likimą, ir niekas neturi teisės primesti kitam savo laimės vaizdinio. Amerikiečiai tiki žmogaus tobulumu; jie mano, jog mokslo žinių skleidimas tikrai duosiąs gerų rezultatų, o nemokšiškumas, tamsumas sukelsiąs pragaištingų padarinių; visuomenę jie laiko pažangiu reiškiniu, žmonija, jų įsivaizdavimu, — nuolat kintantis paveikslas, kuriame nėra nieko amžino; tai, kas šiandien jiems atrodo gera, rytoj gali būti pakeista tuo, kas dar geriau, bet kol kas tai tebėra paslaptis.

[60] Man regis, neverta aiškinti, jog žodžiai *Amerikos anglai* man reiškia didžiąją daugumą gyventojų. Be tos daugumos, dar esama ir atsiskyrusių individų.

Aš nesakau, jog visos tos pažiūros teisingos, bet visos jos — amerikietiškos.

Amerikiečius jungia ne tik panašios pažiūros, bet ir vienas jausmas, atitveriąs juos nuo visų kitų tautų. Tai puikybė.

Jau pusšimtis metų, kai amerikiečiams nepaliaujamai kartojama, kad jie vienintelė religinga, apsišvietusi ir laisva tauta. Matydami, kad jų demokratinės institucijos vis dar klesti, o visur kitur griūva, jie yra nepaprastai geros nuomonės apie save ir beveik linkę manyti, jog priklauso ypatingai žmonijos rūšiai.

Taigi Amerikos Sąjungai pavojų kelia ne tiek pažiūrų ar interesų skirtingumas. Jis glūdi amerikiečių charakterių ir aistrų įvairovėje.

Nors tos milžiniškos teritorijos gyventojai beveik visi kilę iš to paties kelmo, bet ilgainiui klimatas ir ypač vergovė labai skirtingai paženklino šalies Pietuose ir Šiaurėje įsikūrusių anglų charakterius.

Pas mus [Europoje] paprastai manoma, jog vergovė supriešino vieną Jungtinių Valstijų dalį su kita. Nepastebėjau, kad būtų šitaip. Vergovės išugdyti interesai Pietuose nėra priešingi Šiaurės interesams, bet ji pakeitė pietiečių charakterį ir įdiegė jiems kitokių įpročių.

Jau esu kalbėjęs, kokios įtakos vergovė yra turėjusi pietiečių prekybos interesams; ne mažiau ji veikė ir papročius.

Vergas — tai tarnas, kuris niekada nesiginčija ir nemurmėdamas vykdo visus įsakymus. Kartais jis nužudo šeimininką, bet jam nesipriešina. Pietuose net pačios neturtingiausios šeimos turi vergų. Pietų valstijų amerikietis nuo mažumės jaučiasi esąs tarsi namų diktatorius; vos žengęs pirmuosius žingsnius, jis sužino, jog yra gimęs įsakinėti, vadovauti, o pirmasis jo įgytas įprotis — be jokių pastangų imti viršų. Taigi auklėjimas Pietų valstijų amerikiečiui daro didžiulį poveikį ir paverčia jį išpuikusiu, staigiu, nepakančiu, tūžmingu, aikštingu žmogum, nepakenčiančiu jokių kliūčių, tačiau jis lengvai išmušamas iš vėžių, kai negali iškart ko nors laimėti.

Apie šiauriečio lopšį nesisukinėja vergai. Jis net neturi laisvai samdomų tarnų, dažniausiai priverstas pats tenkintis savo poreikius. Vos atėjęs į pasaulį, iš visų pusių pratinamas pasikliauti savo protu ir jėgomis, nuo mažens pats mokosi sverti savo galimybes, suvokti jų ribas; jis nesitiki prievarta palenkti tų, kurie nepaklūsta jo valiai, ir žino, jog, norint susilaukti kitų žmonių paramos, pirmiausia reikia pel-

nyti jų palankumą. Tad yra kantrus, protingas, pakantus, lėtas, apsvarstantis kiekvieną žingsnį ir atkakliai siekiantis tikslo.

Pietų valstijose neatidėliotini žmogaus poreikiai visada patenkinami. Pietietis nekvaršina sau galvos materialiniais rūpesčiais: apie tai galvoti pavesta kitiems. Kasdienių reikalų neužkėstą savo vaizduotę jis nukreipia į kitus, daug didesnius ir ne tokius konkrečius dalykus. Pietietis mėgsta didingumą, prabangą, šlovę, triukšmą, malonumus ir ypač dykinėjimą; niekas jo neverčia triūsti pragyvenimui, o kadangi darbas jam nėra neišvengiama būtinybė, jis apsnūsta ir nesiima netgi naudingo darbo.

Šiaurėje viešpatauja turtinė lygybė, čia nėra vergovės, todėl žmonės negali atitrūkti nuo tų kasdienių rūpesčių, kuriuos taip niekina baltieji Pietuose. Nuo pat vaikystės šiaurietis mokosi grumtis su skurdu, ir išteklius jam svarbiau už visus širdies ir proto malonumus. Gyvenimo smulkmenų išsekinta vaizduotė blėsta, idėjų mąžta, jo mintys daug skurdesnės, bet praktiškesnės, aiškesnės, konkretesnės. Kadangi visomis proto išgalėmis jis siekia vienintelio tikslo — gerovės, gana greitai jį pasiekia; gamindamas gėrybes, jis nuostabiai sugeba pasinaudoti gamta ir žmonėmis; jis meistriškai moka priversti visuomenę rūpintis kiekvieno savo nario klestėjimu ir kiekvieno egoizmą palenkti visų labui.

Šiaurietis turi ne tik patyrimo, bet ir žinių, tačiau mokslas jam ne malonumas, o priemonė; jis atkakliai kimba tik į tuos dalykus, kurie teikia praktinę naudą.

Pietietis spontaniškesnis, atviresnis, dvasingesnis, tauresnis, intelektualesnis ir šmaikštesnis.

Šiaurietis veiklesnis, sumanesnis, labiau apsišvietęs ir apsukresnis.

Vienas turi aristokratams būdingų polinkių, nuostatų, prietarų, silpnybių ir didybės.

Kitas — viduriniajam sluoksniui būdingų dorybių ir ydų.

Suburkite tokius žmones, įdiekite jiems tuos pačius interesus ir iš dalies tokias pačias pažiūras; tačiau jeigu jų charakteriai, išsilavinimas, kultūrinis lygis skiriasi, visai galimas daiktas, kad jie nesutars tarpusavyje. Tą patį galima pasakyti ir apie tautų sąjungą.

Vergovė nedaro tiesioginės žalos konfederacijai, kenkdama jos interesams, bet netiesiogiai veikia žmonių papročius.

1790 m. federacijos paktą pasirašė trylika valstijų; dabar konfederaciją sudaro dvidešimt keturios valstijos. Gyventojų skaičius, 1790 m. siekęs beveik keturis milijonus, per keturiasdešimt metų padidėjo keturgubai; 1830 m. jis siekė beveik trylika milijonų[61].

Tokie pokyčiai visada kelia pavojų.

Kad ir tautų, ir atskirų žmonių sąjunga ilgai gyvuotų, reikia trijų pagrindinių sąlygų: sąjungos narių išminties, kiekvieno jų silpnumo ir nedidelio jų skaičiaus.

Amerikiečiai, nuo Atlanto vandenyno krantų tolstantys į vakarus, nuotykių ieškotojai, nepakenčiantys jokios priespaudos ar jungo, godūs turtų, dažnai ištremti iš gimtųjų valstijų. Jie sueina vidury tyrų nepažinodami vieni kitų. Ten jų nepalaiko niekas — nei tradicijos, nei šeimos dvasia, nei pavyzdžiai. Įstatymai jiems beveik nedaro poveikio, papročiai — juo labiau. Žmonės, kasdien apsigyvenantys Misisipės slėniuose, visais požiūriais nusileidžia amerikiečiams, gyvenantiems senojoje Sąjungos teritorijoje. Šiaip ar taip, jie jau turi didelę įtaką tarybose ir iškyla į valdžią, tvarkančią valstybės reikalus, dar neišmokę tvarkytis patys[62].

Sąjunga turi juo daugiau galimybių ilgai gyvuoti, juo kiekvienas sąjungos narys skyrium yra silpnesnis, nes tuomet visi jausis saugūs tik būdami drauge. 1790 m., kai tankiausiai gyvenamoje Amerikos respublikoje buvo tik 500 000 gyventojų[63], kiekviena valstija jautė menkavertiškumą kaip nepriklausoma valstybė ir dėl šios priežasties lengvai paklusdavo federalinei vyriausybei. Tačiau, turėdama 2 000 000 gyventojų, kaip antai New Yorko valstija, ir užimdama teritoriją, plotu prilygstančią ketvirtadaliui Prancūzijos[64], konfederacijos valstija jaučiasi stipri pati viena ir, nors tebelaiko Sąjungą naudinga savo gerovei, nemano ją esant būtiną savo gyvavimui; ji gali puikiausiai apsi-

---

[61] Pagal 1790 m. surašymą — 3 929 328; pagal 1830 m. surašymą — 12 856 163.

[62] Tiesą pasakius, tai tik laikinas pavojus. Neabejoju, kad ilgainiui vakaruose visuomenės gyvenimas nusistovės ir susitvarkys, kaip tai įvyko Atlanto vandenyno pakrantėse.

[63] 1790 m. Pennsylvanijoje buvo 431 373 gyventojai.

[64] New Yorko valstijos plotas — 6213 kvadratinių lyjė, t. y. 500 kvadratinių mylių (žr. Darby. *View of the United States*, p. 435).

eiti be Sąjungos, o sutikusi joje būti, anksčiau arba vėliau pareiškia norą pirmauti.

Sąjungos narių skaičiui didėjant, tolydžio silpnėja federaliniai saitai. Žmonės, tuo pačiu požiūriu žvelgiantys į tuos pačius daiktus, mato juos skirtingai. Juo skirtingiau mato juos, kai žvelgia ne tuo pačiu požiūriu. Taigi, gausėjant Amerikos respublikų, mažėja galimybė sulaukti visų jų pritarimo tiems patiems įstatymams.

Šiandien įvairių Sąjungos dalių interesai neprieštarauja vieni kitiems. Bet kas galėtų numatyti, kokių permainų įvyks artimiausioje ateityje, nes juk kasdien gimsta vis nauji miestai, o kas penkeri metai — vis nauja valstija?

Nuo to laiko, kai įsikūrė anglų kolonijos, kas dvidešimt dveji metai gyventojų jose padidėja dvigubai; nematau priežasčių, galinčių sutrukdyti tai Amerikos anglų gyventojų skaičiaus didėjimo progresijai. Nepraėjus nė šimtui metų, Jungtinių Valstijų užimamoje arba skelbiamoje teritorijoje, man regis, bus šimtas milijonų gyventojų ir keturiasdešimt valstijų[65].

Tarkim, jog to šimto milijonų žmonių interesai nebus skirtingi ir jog jiems visiems bus naudinga laikytis drauge, Sąjungoje, bet vien jau tai, kad jų šimtas milijonų ir kad jie susiskirstę į keturiasdešimt skirtingų, stipresnių ar silpnesnių valstijų, man rodos, federalinis valdymas gali išlikti tik per laimingą atsitiktinumą.

Aš labai norėčiau tikėti žmonių siekimu tobulėti, bet, kadangi žmogaus prigimtis iš esmės nesikeičia, nepatikėsiu, kad ilgai gyvuos tokia vyriausybė, kurios uždavinys — laikyti draugėje keturiasdešimt

[65] Jei per 22 metus gyventojų padidės dvigubai ir tai tęsis dar vieną šimtmetį, kaip tai vyko 200 metų, 1852 m. Jungtinėse Valstijose bus 24 milijonai gyventojų, 1871 m. — 48 milijonai, 1896 m. — 96 milijonai. Tai bus netgi tuo atveju, jei pasirodys, jog rytiniai Uolėtųjų kalnų šlaitai netinka žemdirbystei. Jau užimtose žemėse gali kuo puikiausiai sutilpti šitiek gyventojų. 100 milijonų žmonių pasklidus po dabartinę Sąjungą, kurią sudaro 24 valstijos ir 3 apygardos, vienoje kvadratinėje ljė gyventų 762 žmonės, vadinasi, tai toli gražu neprilygtų Prancūzijos gyventojų tankiui, kurį sudaro 1006 žmonės vienoje kvadratinėje ljė; Anglijos gyventojų tankiui, kurį sudaro 1457 žmonės vienoje kvadratinėje ljė, ir net Šveicarijos gyventojų tankiui. Nors kalnuotoje ir ežeringoje Šveicarijoje gyventojų tankis vis dėlto yra 783 žmonės vienoje kvadratinėje ljė (žr. Malte-Brun, t. 6, p. 92).

valstybių, užimančių pusei Europos prilygstantį plotą[66], tramdyti jas, kad nesivaržytų tarpusavyje, nekovotų, nesistengtų viena kitai primesti savo valios, ir suvienyti visus jų siekius bendram labui.

Tačiau didžiausia grėsmė Sąjungai — nuolatinis vidinių jėgų persiskirstymas, jai plečiantis.

Nuo Aukštutinio ežero krantų iki Meksikos įlankos nosies tiesumu yra apie 400 prancūziškų ljė. Palei tą begalinę liniją vingiuoja Jungtinių Valstijų siena, kartais įlinkdama, bet dažniausiai išlinkdama ir giliai įsiskverbdama į negyvenamas platybes. Apskaičiuota, jog tuo plačiu frontu baltieji kasmet pasislenka vidutiniškai po septynias mylias[67]. Retkarčiais pasitaiko kokia kliūtis: nederlingas rajonas, ežeras, indėnų gentis, netikėtai pastojusi kelią. Kolona akimirką stabteli, jos abu galai išsilenkia į priekį, susijungia, ir tada vėl slenkama toliau. Tas nuolatinis nenutrūkstamas europiečių slinkimas Uolėtųjų kalnų link tarytum Apvaizdos nulemtas: tai lyg begalinis neatslūgstantis žmonių tvanas, kurio plūsmas, tarsi Dievui ranka mostelėjus, kasdien didėja, stiprėja.

Tame priešakiniame užkariautojų fronto ruože statomi miestai ir kuriamos didelės valstijos. 1790 m. buvo vos keli tūkstančiai pionierių, išsisklaidžiusių po Misisipės slėnius; šiandien tuose slėniuose gyvena tiek žmonių, kiek 1790 m. jų būta visoje Sąjungoje. Ten dabar beveik 4 milijonai gyventojų[68]. Washingtono miestas buvo įkurtas 1800 m. pačiame Amerikos konfederacijos vidury; dabar jis atsidūrė viename jos krašte. Deputatai, vykstantys į Kongresą iš naujausių Vakarų valstijų[69], priversti įveikti tokį nuotolį, kaip keliautojas, vykdamas iš Vienos į Paryžių.

Visos Sąjungos valstijos drauge siekia praturtėti, bet ne visos gali tolygiai vystytis ir klestėti.

Sąjungos šiaurėje Apalačų kalnų atšakos eina iki pat Atlanto vandenyno ir sudaro ten erdvias įlankas — uostus, visada atvirus didžiau-

---

[66] Jungtinių Valstijų plotą sudaro 295 000 kvadratinių ljė, Europos, kaip nurodo Malte-Brunas, t. 6, p. 4, — 500 000.

[67] Žr. *Legislative Documents*, 20th Congress [Second Session], Nr. 117, p. 105.

[68] 1830 m. surašymo duomenimis — 3 672 371 gyventojas.

[69] Nuo Jeffersono, Missourio valstijos sostinės, iki Washingtono — 1019 mylių, arba 420 pašto ljė (*American Almanac*, 1831, p. 48).

siems laivams. Į pietus nuo Potomaco iki pat Misisipės žiočių Amerikos pakrante ištisai driekiasi vien lėkšti smėlėti paplūdimiai. Toje Sąjungos dalyje beveik visų upių žiotys užneštos smėliu ir dumblu, ir uostai, pasitaikantys šen bei ten vidury tų lagūnų, tinka tik nedidelės gramzdos laivams ir prekybai teikia kur kas mažiau galimybių negu Šiaurės uostai.

Prie tų pirmųjų, gamtos sąlygojamų nepatogumų prisideda keblumai, atsirandantys dėl įstatymų.

Žinome, jog vergovė, panaikinta Šiaurėje, tebegyvuoja Pietuose ir, kaip jau esu kalbėjęs, daro pražūtingą įtaką paties šeimininko gerovei.

Taigi Šiaurėje prekyba [70] ir pramonė turi labiau klestėti negu Pietuose. Savaime suprantama, ir gyventojų, ir turtų ten turėtų gausėti kur kas greičiau.

Valstijos, esančios Atlanto vandenyno pakrantėje, jau pusiau apgyvendintos. Diduma žemių turi šeimininkus; tad jos nebegalėtų priimti

[70] Norint įsitikinti, kaip skiriasi Šiaurės ir Pietų prekybinė veikla, pakanka žvilgtelėti į šiuos duomenis:

1829 m. Virginijai, abiem Carolinoms ir Georgijai priklausančių artimosios ir tolimosios prekybos laivų talpa buvo ne didesnė kaip 5243 tonos.

Tais pačiais metais vienintelės Massachusettso valstijos laivų talpa siekė 17 322 tonas *.

Taigi vien Massachusettso valstija turėjo triskart daugiau laivų negu minėtos keturios didžiausios Pietų valstijos.

Massachusettso valstijos plotas — 959 kvadratinės ljė (7335 kvadratinės mylios), gyventojų skaičius — 610 014, o keturių minėtų valstijų plotas — 27 204 kvadratinės ljė (210 000 kvadratinių mylių), gyventojų skaičius — 3 047 767. Taigi Massachusettso plotas sudaro tik trisdešimtąją dalį keturių minėtų valstijų ploto, o gyventojų čia penkiskart daugiau nei tose valstijose **. Vergovė visaip kenkia Pietų valstijų prekybai: slopina baltųjų iniciatyvą, trukdo susirasti laivynui taip reikalingų jūreivių. Jūreiviai paprastai samdomi tik iš pačių žemiausių visuomenės sluoksnių, o tokį sluoksnį Pietuose sudaro vergai, kuriuos labai sunku panaudoti jūroje: jie dirba blogiau už baltuosius, be to, reikės nuolatos bijoti, kad nesukeltų maišto vidury vandenyno arba nepabėgtų laivui priplaukus svetimas pakrantes.

* Žr. *Legislature Documents*, 21st Congress, 2nd session, Nr. 140, p. 244.

** Žr. Darby. *View of the United States*.

tiek imigrantų, kiek jų gali įsileisti Vakarų valstijos, dar teikiančios neribotų galimybių žmogaus veiklai. Misisipės baseinas nepalyginamai derlingesnis už Atlanto vandenyno pakrantes. Dėl to ir dar dėl daugelio kitų priežasčių europiečiai energingai veržiasi į Vakarus. Tai vaizdžiai rodo skaičiai.

Imant visas Jungtines Valstijas apskritai, per keturiasdešimt metų gyventojų padidėjo trigubai. Tačiau, apžvelgę vien tik Misisipės baseiną, matome, jog per tą patį laiką gyventojų [71] jame pagausėjo trisdešimt vieną kartą [72].

Konfederacijos galybės centras kasdien keičia savo vietą. Prieš keturiasdešimt metų diduma Sąjungos piliečių gyveno jūros pakrantėje, maždaug toje vietoje, kur šiandien yra Washingtonas; dabar dauguma gyventojų pasidavė labiau į krašto gilumą ir labiau į šiaurę; nėra abejonių, jog po dvidešimties metų jie persikels kitapus Apalačų kalnų. Jei Sąjunga neiširs, Misisipės baseinas, būdamas vienas derlingiausių ir plačiausių, taps nuolatiniu federalinės galybės centru. Po trisdešimties ar keturiasdešimties metų Misisipės baseinas užims jam deramą vietą. Nesunku apskaičiuoti, kad jo gyventojų skaičius, lyginant su Atlanto vandenyno pakrantėje esančių valstijų gyventojų skaičiumi, apytikriai sudarys tokią proporciją — 40:11. Tad, praslinkus dar keleriems metams, valstijos, įkūrusios Sąjungą, galutinai praras vadovaujantį vaidmenį, o federalinėse tarybose viršų ims Misisipės slėnių gyventojai.

Tas nuolatinis konfederacijos galybės ir įtakos slinkimas į šiaurės vakarus itin išryškėja kas dešimt metų, kai po visuotinio gyventojų surašymo iš naujo nustatoma, kiek atstovų kiekviena valstija, turi siųsti į Kongresą [73].

---

[71] Darby. *View of the United States*, p. 444.

[72] Įsidėmėkite, jog, kalbėdamas apie Misisipės baseiną, aš neįtraukiu New Yorko, Pennsylvanijos ir Virginijos valstybių dalies, esančios į vakarus nuo Apalačų kalnų, bet tikrai jam priklausančios.

[73] Surašymas atskleidė, jog per dešimt metų tokios ir tokios valstijos, pavyzdžiui, Delaware'o, gyventojų padidėjo 5 procentais, o kitos, kaip Michigano apygarda, 250 procentų. Per tą patį laikotarpį Virginijos gyventojų padidėjo 13 procentų, o kaimyninės Ohio valstijos — 61 procentu. Pažvelkite į bendrąją lentelę, išspausdintą *National Calendar*, ir ten rasite įspūdingus duomenis apie kiekvienos valstijos skirtingą vystymąsi.

1790 m. Virginija turėjo Kongrese devyniolika atstovų. Iki 1813 m. tas skaičius ilgainiui didėjo, kol pagaliau pasiekė dvidešimt tris. Paskui pradėjo mažėti. 1833 m. sumažėjo iki dvidešimt vieno [74]. Tuo pačiu laikotarpiu New Yorko valstijoje buvo priešinga progresija: 1790m. Kongrese ji turėjo dešimt atstovų, 1813 m. — dvidešimt septynis, 1823 m. — trisdešimt keturis, 1833 m. — keturiasdešimt. Ohio valstija 1803 m. turėjo tik vieną atstovą, o 1833 m. — devyniolika.

Sunku įsivaizduoti ilgalaikę sąjungą tarp dviejų tautų, kurių viena — skurdi ir silpna, o kita — turtinga ir stipri, net jeigu ir įrodyta, jog pirmoji ne todėl yra silpna ir neturtinga, kad antroji stipri ir turtinga. Sunkiausia išlaikyti sąjungą tada, kai vienos tautos galia mąžta, o kitos tuo pat metu didėja.

Tas spartus ir neproporcingas kai kurių valstijų stiprėjimas kelia grėsmę kitų valstijų nepriklausomybei. New Yorkas, su dviem milijonais gyventojų ir keturiasdešimčia atstovų panūdęs pirmauti Kongrese, tikriausiai lengvai pasiektų tikslą. Netgi tuo atveju, jei stipriausios valstijos ir nesistengtų engti silpnesniųjų, toji grėsmė neišnyktų, nes fakto galimybė tokia pat pavojinga, kaip ir pats faktas.

Silpnieji retai pasitiki stipriųjų teisingumu ir blaiviu protu. Ne taip sparčiai augančios valstijos pavydžiai ir įtariai žvilgčioja į tas, kurioms palankus likimas. Šitai vienoje Sąjungos dalyje sukelia didelį nepasitenkinimą ir nerimą, kuris taip kontrastuoja gerovei ir tikrumui, viešpataujantiems kitoje jos dalyje. Mano nuomone, šios priežastys ir skatina Pietų valstijų priešiškumą.

---

[74] Toliau matysime, jog paskutiniu metu Virginijos gyventojų padidėjo 13 procentų. Būtina paaiškinti, kaip, tolydžio didėjant valstijos gyventojų skaičiui, gali sumažėti valstijos atstovų skaičius.

Palyginimui imu jau minėtą Virginijos pavyzdį. 1823 m. Virginijos valstijos deputatų skaičius buvo proporcingas bendram Sąjungos deputatų skaičiui; 1833 m. Virginijos valstijos deputatų skaičius yra proporcingas Sąjungos deputatų bendram skaičiui, be to, proporcingas per dešimt metų padidėjusiam gyventojų skaičiui. Virginijos deputatų naujo skaičiaus santykis su ankstesniuoju bus proporcingas, pirma, naujo bendrojo deputato skaičiaus santykiui su ankstesniuoju ir, antra, Virginijos ir visos Sąjungos gyventojų didėjimo proporcijų santykiui. Kad nesikeistų Virginijos deputatų skaičius, pirmas ir antras santykiai turi būti atvirkštiniai. Bet jeigu tik antrasis santykis bent truputį sumažės palyginti su pirmuoju, drauge sumažės ir Virginijos atstovų skaičius.

Iš visų amerikiečių, regis, pietiečiai turėtų labiausiai laikytis Sąjungos, nes kaip tik jie labiausiai nukentėtų, jei būtų palikti likimo valiai, tačiau jie vieninteliai grasina nutraukti konfederacijos saitus. Kodėl? Nesunku atsakyti. Pietūs davė konfederacijai keturis prezidentus [75]; šiandien pietiečiai jaučia, jog federalinė valdžia slysta jiems iš rankų; jie mato, kaip kasmet Kongrese mažėja jų atstovų ir daugėja Šiaurės ir Vakarų atstovų; tai erzina ir piktina karštakraujus pietiečius. Jie jaučiasi esą pažeminti, gailisi savęs; vis prisimena praeitį ir kasdien nerimauja, ar tik kas nors jų neengia. Vos paaiškėjus, jog kuris nors Sąjungos įstatymas jiems gana nepalankus, Pietūs ima triukšmauti, kad jų atžvilgiu piktnaudžiaujama jėga; jie karštai protestuoja, o jeigu jų balso nesiklausoma, niršta ir grasina pasitrauksią iš bendrijos, kurios priedermes vykdą, bet negauną jokios naudos.

1832 m. Carolinos gyventojai pareiškė: „Tarifų įstatymai praturtina Šiaurę ir nuskurdina Pietus, nes kaipgi kitaip būtų galima paaiškinti tai, jog Šiaurė, turėdama atšiaurų klimatą ir nevaisingą žemę, tolydžio didina savo turtus ir galią, o Pietūs, žydintis Amerikos sodas, taip sparčiai smunka?“ [76]

Jei tie pokyčiai vyktų taip pamažu, kad kiekviena karta galėtų neskubėdama atsisakyti buvusios tvarkos, pavojus būtų mažesnis, tačiau esama tam tikro skubotumo, net, sakyčiau, revoliucingumo, Amerikos visuomenei einant pažangos keliu. Tas pats pilietis matė, kaip jo valstija pirmavo Sąjungoje ir staiga liko be balso federacijos posėdžiuose. Kai kurios Amerikos anglų respublikos formavosi kaip žmogus: gimė, augo ir per trisdešimt metų subrendo.

Tik nereikia manyti, jog, prarasdamos galią, valstijos tuštėja arba nunyksta; jos nepaliauja klestėti, vystosi daug greičiau negu kuri nors Europos imperija [77]. Jos tik įsivaizduoja skurstančios, nes turtė-

---

[75] Washingtonas, Jeffersonas, Madisonas ir Monroe.

[76] Žr. komiteto ataskaitą Konventui, paskelbusiam vergijos panaikinimą Pietų Carolinoje.

[77] Krašto gyventojai, be abejonės, sudaro pagrindinį jo turtą. Nuo 1820 iki 1832 m., tuo pačiu laikotarpiu, kai Virginija Kongrese neteko dviejų deputatų, jos gyventojų skaičius padidėjo 13,7 procento, Carolinų — 15 procentų, Georgijos — 51,5 procento (žr. *American Almanac*, 1832, p. 162). Rusijoje, Europos šalyje, kur didžiausias gyventojų prieaugis, gyventojų padidėja per dešimt metų tik 9,5 procento, Prancūzijoje — 7 procentais, Europoje apskritai — 4,7 procento (žr. Malte-Brun, t. 6, p. 95).

ja ne taip sparčiai kaip kaimynės, ir prarandančios galią, nes netikėtai susiduria su didesne galybe [78], taigi nukenčia veikiau jų jausmai ir aistros negu interesai. Bet argi to nepakanka, kad konfederacija atsidurtų pavojuje? Jei nuo pat pasaulio pradžios valstybės ir karaliai būtų siekę ne ko kito, o tik naudingų dalykų, vargu ar žmonės žinotų, kas yra karas.

Tad Jungtinėms Valstijoms didžiausią pavojų kelia jų klestėjimas; vis gausėjantys turtai vienus konfederacijos narius apkvaitina, o kitiems, tuos turtus prarandantiems, sukelia pavydą, nepasitikėjimą ir apmaudą.

Amerikiečiai džiūgauja stebėdami tą neįprastą vyksmą; man regis, jiems derėtų žiūrėti į jį su baime ir gailesčiu. Šiaip ar taip, Jungtinių Valstijų amerikiečiai kada nors taps didžiausia tauta, jų atžalos aprėps beveik visą Šiaurės Ameriką; jų gyvenamas žemynas priklauso ir neabejotinai jiems priklausys. Tad ko jie taip skuba jau šiandien jį užvaldyti? Turtai, galybė, šlovė pelnomi ne per vieną dieną, o jie taip veržiasi į tą didingą rytojų, lyg turėtų tik akimirką tiems lobiams pastverti.

Man regis, jau esu įrodęs, jog dabartinės konfederacijos gyvavimas priklauso tik nuo visų konfederacijos narių santarvės ir noro išsaugoti Sąjungą; remdamasis ta premisa, aš išnagrinėjau, kokios priežastys galėtų paskatinti tą ar kitą valstiją atsiskirti. Tačiau Sąjungai žlugti yra du keliai: viena iš federacijos valstijų pati gali panorėti atsisakyti sutarties ir ūmai nutraukti bendrus ryšius; šiam atvejui ir tinka daugelis mano pastabų; be to, federalinė vyriausybė gali pamažu netekti galios, jungtinėms respublikoms drauge ėmus siekti savo nepriklausomybės. Vieną po kitos praradusi visas savo išskirtines teises, nebyliu valstijų sutarimu tapusi bejėgė, centrinė valdžia nebepajėgtų vykdyti pareigų, ir antroji Sąjunga, apimta senatviško marazmo, pražūtų kaip ir pirmoji.

Tolydinis federalinių ryšių silpnėjimas, rodąs Sąjungos irimą, pats savaime yra svarbus reiškinys, nes prieš jai žlungant gali sukelti daugybę kitų, ne tokių drastiškų, bet ne mažiau svarbių reiškinių. Dar te-

---

[78] Reikia pripažinti, jog prieš penkiasdešimt metų įvykęs tabako kainų mažinimas gerokai pakirto Pietų plantatorių išteklius, tačiau tas dalykas nepriklausė nei nuo šiauriečių, nei nuo pietiečių valios.

begyvuojančios vyriausybės silpnumas gali nualinti tautą, sukelti vidinę anarchiją ir sulėtinti visuotinio šalies klestėjimo tempus.

Taigi, panagrinėjus priežastis, skatinančias Amerikos anglus atsisakyti vienybės, reikia dar išsiaiškinti, ar, išliekant Sąjungai, jos vyriausybė praplečia savo veiklos sritį, jei tampa energingesnė, ar susiaurina, jei darosi silpnesnė.

Akivaizdu, jog amerikiečius kamuoja didelė baimė. Jie mato, jog didumoje pasaulio valstybių valdžia sutelkta nedaugelio rankose, ir juos baugina mintis, kad ir jų šalyje galų gale šitaip atsitiks. Net valstybės veikėjai dėl to baiminasi ar bent jau dedasi, jog baiminasi, nes Amerikoje centralizacijos idėja nėra populiari, todėl geriausias būdas įtikti daugumai — kelti balsą prieš tariamą centrinės vyriausybės kėsinimąsi paimti visą valdžią į savo rankas. Amerikiečiai nenori suprasti, jog toji jiems baisi centralizacijos tendencija pasireiškia tik vientisose valstybėse, o juk Sąjunga — skirtingų valstijų konfederacija; vien to dalyko pakanka sugriauti visus analogija paremtus spėliojimus.

Prisipažįstu, jog daugumos amerikiečių baimė man atrodo visiškai nepagrįsta. Aš nė kiek nepritariu jų nuogąstavimams, jog Sąjunga sukaupsianti visą valdžią, nes matau, kaip akivaizdžiai federalinė vyriausybė silpnėja.

Kad tai įrodyčiau, negrįšiu prie senų faktų, tik peržvelgsiu tuos įvykius, kuriuos pats esu matęs arba kurie atsitiko mūsų laikais.

Įdėmiai panagrinėjus, kas dedasi Jungtinėse Valstijose, nesunku pastebėti dvi skirtingas tendencijas: tai lyg dvi srovės, ta pačia vaga tekančios priešinga kryptimi.

Per keturiasdešimt penkerius Sąjungos gyvavimo metus ilgainiui išnyko gausybė jai pragaištingų provincialių prietarų. Susilpnėjo patriotiniai jausmai, kiekvieną amerikietį siejantys su savo valstija. Suartėjo geriau viena kitą pažinusios įvairios Sąjungos dalys. Paštas, didysis žmonių ryšys, šiandien jau pasiekia pačią tyrų gūdumą [79], o garlaiviai kasdien aplanko įvairias pakrančių vietoves. Prekybiniai lai-

[79] 1832 m. Michigano apygardoje, toje vos iš tyrų atkariautoje vietovėje, kur gyveno tik 31 639 žmonės, jau buvo nutiesta 940 mylių pašto kelių. Beveik dar laukiniame Arkansase skersai išilgai tiesėsi 1938 mylios pašto kelių (žr. *Report of the Postmaster General*, November 30, 1833). Vien laikraščių pristatymas kasmet duoda 254 796 dolerius pelno.

vai neregėtu greičiu keliauja aukštyn ir žemyn šalies upėmis[80]. Ir tos palankios aplinkybės, kurias sukūrė gamta ir žmogaus išmonės, nepasotinami norai, nerimas, turtų geismas nuolat veja amerikietį iš namų. Jis užmezga ryšius su daugybe bendrapiliečių, išvažinėja savo šalį skersai išilgai, aplanko visus miestus ir miestelius. Nėra Prancūzijoje tokios provincijos, kurios gyventojai taip puikiai pažintų vieni kitus, kaip vieni kitus pažįsta trylika milijonų žmonių, pasklidusių po visas Jungtines Valstijas.

Maišydamiesi tarpusavyje, amerikiečiai asimiliuojasi, įgyja panašių bruožų; nyksta dėl klimato, kilmės ir įvairių institucijų atsiradę skirtumai. Vis labiau ryškėja ir formuojasi bendras amerikiečio tipas. Tūkstančiai šiauriečių kasmet pasklinda po visą Sąjungą, sykiu visur skleisdami ir savo įsitikinimus, pažiūras, papročius, o kadangi jie labiau išprusę už tuos, tarp kurių apsigyvena, netrukus perima į savo rankas visus reikalus ir pradeda ugdyti visuomenę taip, kad ji teiktų jiems naudą. Tas nuolatinis šiauriečių kraustymasis į Pietus nepaprastai padeda daugybę provincijos charakterių sulydyti į vieną nacionalinį charakterį. Šiaurės civilizacijai, atrodo, lemta būti bendru matu, prie kurio kada nors turės prisiderinti visas kraštas.

Plėtojantis Jungtinių Valstijų pramonei, užsimezga vis glaudesni prekybiniai ryšiai tarp visų konfederacijos valstijų, ir vienybė, iš pradžių buvusi vaizduotės vaisius, pamažu darosi įprastinis dalykas, įsitvirtina papročiuose. Laikas ilgainiui sunaikina begalę fantastiškiausių baubų, kamavusių 1789 m. žmonių vaizduotę. Federalinė valdžia netapo engėja, nesunaikino valstijų nepriklausomybės, neprimetė konfederacijai monarchijos; įstojusios į Sąjungą, mažosios valstijos nepasidarė priklausomos nuo didžiųjų. Konfederacijoje tolydžio daugėjo gyventojų, gausėjo turtų, didėjo galybė.

Esu įsitikinęs, jog mūsų laikų amerikiečiams lengviau gyventi Sąjungoje nei 1789 m., ir pati Sąjunga turi mažiau priešų negu tuomet.

Ir vis dėlto, uoliai studijuojant Jungtinių Valstijų keturiasdešimt penkerių metų gyvavimo istoriją, galima pastebėti, jog federacijos galia silpnėja.

---

[80] Per dešimt metų (1821—1831) vien upėse, drėkinančiose Misisipės slėnį, buvo nuleistas į vandenį 271 garlaivis.

1829 m. Jungtinėse Valstijose buvo 256 garlaiviai (žr. *Legislative Documents*, Nr. 140, p. 274).

Nesunku nurodyti to reiškinio priežastis.

1789 m., paskelbus Konstituciją, viską siaubė anarchija; Sąjunga, paveldėjusi suirutę, daugeliui kėlė baimę ir neapykantą, bet turėjo ir karštų šalininkų, suvokusių, kokia ji reikalinga. Nors ir labiau puolama negu dabar, federalinė valdžia greitai pasiekė galybės viršūnę, — taip neretai atsitinka kiekvienai vyriausybei, kuri nugali kovoje užgrūdinusi savo jėgas. Tuometinis Konstitucijos interpretavimas veikiau praplėtė, negu susiaurino federalinės valdžios įgaliojimus, ir Sąjunga įvairiais požiūriais atrodė kaip vientisa šalis, kurios tiek vidaus, tiek užsienio politikai vadovavo viena vyriausybė.

Tačiau, to siekdama, valstybė turėjo pranokti pati save.

Konstitucija nepanaikino valstijų savitumo, o juk kiekvienoje visumos dalyje, kiekvienoje bendruomenėje slypi paskata — instinktas siekti nepriklausomybės. Tas instinktas ypač būdingas tokioms šalims kaip Amerika, kur kiekvienas miestelis yra tarytum savarankiška respublika. Taigi, atiduodamos pirmenybę konfederacijai, valstijos turėjo padaryti tam tikrų pastangų. O pastangos, nors ir vainikuotos sėkme, nusilpsta vos dingus jas skatinusioms priežastims.

Tolydžio stiprėjant federalinei vyriausybei, Amerika vėl užėmė deramą vietą tarp kitų valstybių, prie jos sienų vėl įsiviešpatavo taika, padidėjo valstybės autoritetas; baigėsi suirutė, nusistovėjo tvarka, kurios dėka ėmė laisvai vystytis asmeninė iniciatyva.

Suklestėjusi gerovė žmonių atmintyje ėmė greit stelbti visa, kas prieš tai būta; praslinkus pavojui, amerikiečiai nebeturėjo nei tos energijos, nei patriotizmo, kurie padėjo tą pavojų nugalėti. Atsikratę baimės, jie grįžo prie savo pirmykščių įpročių ir polinkių. Stipri vyriausybė jiems pasirodė nebereikalinga, varžanti jų užmojus. Esant Sąjungai, viskas klestėjo, ir niekas netroško nuo jos atsiskirti, bet netroško ir pernelyg jausti jos valdžią. Apskritai visos valstijos norėjo vienybės, tačiau kiekvienu konkrečiu atveju siekė būti nepriklausomos. Konfederacijos principui kasdien būdavo vis labiau pritariama, bet taikyta jį vis mažiau. Taip, kurdama tvarką ir ramybę, federalinė vyriausybė pati prisiartino galą.

Vos pradėjus šalyje reikštis tokioms nuotaikoms, partijų lyderiai, visada pešę naudą iš liaudies aistrų, ir dabar suskubo jomis pasinaudoti.

Federalinė vyriausybė atsidūrė kritiškoje padėtyje; visuomenė palaikė jos priešus, ir teisę vadovauti šaliai gaudavo tie, kurie žadėjo ją susilpninti.

Nuo to laiko kiekvienąsyk, kai Sąjungos vyriausybė susidurdavo su kurios nors valstijos valdžia, jai beveik visada tekdavo trauktis. Prireikus išsiaiškinti vieną ar kitą federalinės Konstitucijos straipsnį, išvados dažniausiai būdavo palankios valstijoms, o ne Sąjungai.

Konstitucija įpareigojo federalinę vyriausybę rūpintis bendratautiniais interesais; vyriausybė turėjo sudaryti palankias sąlygas dideliems užmojams ir darbams, pavyzdžiui, kanalams tiesti, ir visaip juos remti, idant kiltų visos Sąjungos vidinė gerovė (*internal improvements*).

Valstijas gąsdino mintis, jog dar ir kita valdžia, ne tik jų pačių, šeimininkaus dalyje jų teritorijos. Jos bijojo, kad centrinė vyriausybė, įsiskverbusi į jos žemes, įgis įtakos sferą, kuri turėtų priklausyti jos pačios pareigūnams.

Pirmiausia tuo pasipiktino demokratų partija, visada nusistačiusi prieš federalinės valdžios įgaliojimų plėtrą; Kongresas buvo apkaltintas uzurpacija, valstybės galva — ambicijomis. Tų kaltinimų pabūgusi centrinė vyriausybė pripažino savo klaidas ir sutiko apsiriboti jai skirta veiklos sritimi.

Konstitucija suteikia Sąjungai išimtinę teisę palaikyti santykius su užsienio šalimis ir kitomis tautomis. Čia turėta galvoje ir už Sąjungos sienų gyvenančios indėnų gentys. Kol indėnai bėgo nuo civilizacijos, ši federalinė teisė nebuvo ginčijama, bet vos tik viena gentis ryžosi pasilikti savo teritorijoje, aplinkinės valstijos pareikalavo nuosavybės teisės į tas žemes ir teisės ten gyvenantiems žmonėms valdyti. Centrinė vyriausybė tučtuojau pripažino ir viena, ir kita ir, pasiderėjusi su indėnais tarytum su nepriklausoma tauta, atidavė juos kaip pavaldinius valstijų įstatymų savivalei [81].

Kai kurios valstijos, susidariusios Atlanto vandenyno pakrantėje, be galo, be krašto nudryko vakarų pusėn į tyrus, kur dar nebuvo įsiskverbę europiečiai. Valstijos, turinčios griežtai nustatytas sienas, pavydžiai žiūrėjo į kaimynes, kurių laukė daug žadanti ateitis. Šios, norėdamos santarvės ir kad įsigaliotų Sąjungos sutartis, sutiko paženklinti savo sienas ir konfederacijai atiduoti visas žemes, esančias už nužymėtų sienų [82].

[81] Žr. *Legislative Documents*, jau mano minėtą skyrelį apie indėnus ir Jungtinių Valstijų prezidento laišką čerokiams, taip pat jo susirašinėjimą šia tema su savo pareigūnais ir jo raštus Kongresui.

[82] Pirmoji atidavė konfederacijai žemes New Yorko valstija 1780 m. Jos pa-

Nuo tol federalinė vyriausybė tapo visų tų nedirbamų žemių, plytinčių už trylikos konfederaciją sudariusių valstijų sienų, savininke. Ji apsiėmė skirstyti tas žemes ir pardavinėti, o gautus pinigus dėti vien tik į Sąjungos iždą. Tų pajamų sąskaita federalinė vyriausybė perka iš indėnų žemes, tiesia kelius naujose apygardose ir stengiasi kaip įmanydama čia puoselėti visuomeninio gyvenimo daigus.

Atsitiko taip, kad tose pačiose dykynėse, kurias Atlanto vandenyno pakrančių gyventojai kadaise atidavė Sąjungai, susikūrė naujos valstijos. Kongresas toliau pardavinėjo visos valstybės naudai nedirbamas žemes, jau įeinančias į tų valstijų ribas. Bet štai šiandien šios valstijos pareiškia, jog tai jų žemė ir jos turinčios išimtinę teisę už ją gautas pajamas panaudoti savo tikslams. Reikalavimai darėsi vis grėsmingesni, tad Kongresas, laikydamas savo pareiga atimti iš Sąjungos dalį privilegijų, kuriomis šioji ligi tol naudojosi, 1832 m. pabaigoje išleido įstatymą, kuriuo, nors ir draudžiama naujosioms Vakarų respublikoms naudotis nedirbamomis žemėmis kaip savo nuosavybe, bet didžioji dalis pajamų, gautų už parduotas žemes, vis dėlto paskirta jų labui [83].

Tik pavažinėjus po Jungtines Valstijas, galima įvertinti bankų privalumus. Tų privalumų esama visokių, bet vienas iš jų itin stebina svetimšalį: negyvenamų žemių pakraštyje Jungtinių Valstijų banknotai turi tokią pat vertę kaip ir Philadelphijoje, visų banko operacijų būstinėje [84].

Ir vis dėlto Jungtinių Valstijų bankas — didelių nesutarimų židinys. Jo direktoriai išsakė nepasitenkinimą prezidentu ir yra visai pagrįstai kaltinami, kad, naudodamiesi savo įtaka, skatina jo neperrinkti. Prezidentas savo ruožtu taip karštai užsipuola banko atstovus, tarytum tai būtų jo asmeniniai priešai. Beje, prezidentas ryžosi tokiam audringam kerštui jausdamas slaptą daugumos paramą.

---

vyzdžiu viena po kitos pasekė Virginija, Massachusettsas, Connecticutas, Pietų ir Šiaurės Carolinos, o paskutinioji — Georgija, atidavusi savo žemes tik 1802 m.

[83] Tiesa, prezidentas atsisakė patvirtinti tą įstatymą, bet iš principo jam pritarė (žr. 1833 m. gruodžio 8 d. laišką).

[84] Šiuolaikinis Jungtinių Valstijų bankas įsteigtas 1816 m., esant 35 000 000 dolerių (185 500 000 frankų) kapitalui; jo privilegija baigiasi 1836 m. Pernai Kongresas priėmė įstatymą, vėl ją pratęsiantį, bet prezidentas atsisakė jį patvirtinti. Dabar įsiliepsnojo atkakli kova, ir nesunku numatyti neišvengiamą banko žlugimą.

Bankas yra didysis Sąjungos piniginis ryšys, kaip Kongresas — didysis jos įstatyminis ryšys, ir tos pačios aistros, kurios siekia valstijas padaryti nepriklausomas nuo centrinės valdžios, siekia sugriauti ir banką.

Jungtinių Valstijų banke yra labai daug provincijos bankų vekselių, ir jis gali kasdien pareikalauti tuos vekselius apmokėti grynais. Bankui, priešingai, nėra ko bijoti: jis turi tokį didelį kapitalą, kad gali patenkinti visus reikalavimus. Provincijų bankai, kurių gyvavimui gresia pavojus, priversti būti atsargūs ir leisti į apyvartą vekselių skaičių, atitinkantį jų kapitalą. Tą priežiūrą provincijų bankai vos pakenčia. Jų papirkti laikraščiai ir prezidentas, kurį dividendų dėka jie pavertė savo garsiakalbiu, įnirtingai puola banką. Įsiliepsnoja vietinės aistros, pabunda aklas prieš jį nukreiptas demokratinis instinktas. Pasak jų, banko direktoriai sudarą nekintamą aristokratų luomą, darantį įtaką vyriausybei ir anksčiau ar vėliau iškreipsiantį lygybės principus, kuriais grindžiama amerikiečių visuomenė.

Banko kova su savo priešais — tai tik vienas to didžiojo karo tarp Amerikos provincijų ir centrinės valdžios epizodų; tai nepriklausomybės ir demokratijos dvasia grumiasi su hierarchijos ir subordinacijos dvasia. Aš anaiptol netvirtinu, jog Jungtinių Valstijų banko priešai — būtent tie patys žmonės, kurie kitu požiūriu kritikuoja federalinę vyriausybę, bet sakau, kad išpuolius prieš Jungtinių Valstijų banką paskatino tie patys instinktai, kurie pastūmėja žmones į kovą prieš federalinę vyriausybę, ir kad gausus banko priešų skaičius — tai apmaudus federalinės vyriausybės susilpnėjimo požymis.

Bet niekada Sąjunga nepasirodė esanti tokia silpna, kaip kilus garsiajai tarifų bylai[85].

Prancūzų revoliucijos kovos, taip pat ir 1812 m. karas, sutrikdė laisvą Amerikos ir Europos bendravimą, todėl Sąjungos šiaurėje atsirado manufaktūrų. Kai, stojus taikai, Europos gaminiams vėl atsivėrė kelias į Naująjį Pasaulį, amerikiečiai buvo priversti įsteigti muitų sistemą, kad apsaugotų gimstančią pramonę ir iš gautų lėšų išmokėtų karo metu prisidarytas skolas.

---

[85] Žr. pagrindinis šitos bylos šaltinis — *Legislative Documents*, 22st Congress, 2nd session, Nr. 30.

Pietų valstijos, kurios verčiasi žemdirbyste ir kurioms nereikėjo steigti manufaktūrų, labai greitai ėmė piktintis ta priemone.

Aš neketinu čia nagrinėti, ar tas nepasitenkinimas turėjo pagrindą, ar ne, — tik pateikiu faktus.

1820 m. Pietų Carolina savo peticijoje Kongresui tarifų įstatymą pavadino *nekonstituciniu*, *engiančiu* ir *neteisingu*. Paskui daugiau ar mažiau energingai protestą pareiškė Georgija, Virginija, Šiaurės Carolina, Alabama ir Mississippės valstija.

Nepaisydamas tų protestų, 1824 ir 1828 m. Kongresas įteisino dar didesnius muitus ir iš naujo patvirtino tarifų principą.

Tuomet Pietuose buvo paskelbta ar veikiau atgaivinta garsioji doktrina, pavadinta anuliavimu (*nullification*).

Jau esu minėjęs, jog federalinė Konstitucija turėjo tikslą ne sukurti lygą, bet sudaryti nacionalinę vyriausybę. Visais Konstitucijos numatytais atvejais Jungtinių Valstijų amerikiečiai yra viena tauta. Šiuo požiūriu, kaip ir visose konstitucinėse valstybėse, tautos valią išreiškia dauguma. Daugumai tarus savo žodį, mažuma privalo paklusti.

Tokia yra teisinė doktrina, vienintelė, atitinkanti ir Konstitucijos tekstą, ir jos kūrėjų norą.

Anuliavimo šalininkai Pietuose skelbė, kad, priešingai, jungdamiesi amerikiečiai nė neketinę susilieti į vieną tautą, bet norėję tik sudaryti nepriklausomų valstybių lygą; vadinasi, kiekviena valstija, išsaugojusi visišką — jei ne faktinę, tai principinę — nepriklausomybę, turi teisę pati aiškintis Kongreso įstatymus ir savo teritorijoje sulaikyti galią tų, kurie atrodo prieštaraują Konstitucijai arba teisingumui.

Visą anuliavimo teorijos esmę vienu sakiniu perteikė p. Calhounas, pripažintas jos šalininkų vadas, 1833 m. kreipdamasis į Jungtinių Valstijų Senatą:

„Konstitucija — tai suverenių valstijų sutartis. Taigi kiekvieną kartą, kai šalys, neturinčios bendro arbitro, sudaro sutartį, kiekviena šalis turi teisę pati spręsti apie savo įsipareigojimų mastą“.

Savaime aišku, jog toks teiginys iš principo nutraukia federalinius ryšius ir faktiškai sugrąžina anarchiją, nuo kurios 1789 m. Konstitucija išgelbėjo amerikiečius.

Pietų Carolina, pamačiusi, jog Kongresas dedasi negirdįs jos nepasitenkinimo, pagrasino federaliniam tarifų įstatymui pritaikysianti anuliavimo principą. Kongresas neatsisakė įstatymo; galop pratrūko audra.

1832 m. Pietų Carolinos liaudis[86] išsirinko Nacionalinį konventą, kuris turėjo imtis nepaprastų priemonių, ir tų pačių metų lapkričio 24 dieną konventas paskelbė įsaku pavadintą įstatymą, kuris panaikino federalinį tarifų įstatymą, uždraudė didinti jame numatytus muitus ir kreiptis į federalinį teismą[87]. Tas įsakas turėjo įsigalioti tik ateinančių metų vasario mėnesį, ir buvo nuspręsta, jog, iki to laiko Kongresui pakeitus tarifų įstatymą, Pietų Carolina greičiausiai sutiksianti nevykdyti savo grasinimų. Vėliau buvo pareikštas gana miglotas pageidavimas pateikti tą klausimą spręsti Nepaprastajam visų konfederacijos valstijų suvažiavimui.

Pietų Carolina tuo tarpu jau ginklavo savo pašauktinius ir ruošėsi karui.

O ką darė Kongresas? Kongresas, nekreipęs dėmesio į maldaujančius valdinius, iškart patenkino jų reikalavimus, kai pamatė juos ginkluotus[88]. Jis priėmė įstatymą[89], pagal kurį muitai turi būti palengva mažinami, iki galiausiai pasieks dydį, neviršijantį vyriausybės poreikių. Taip Kongresas galutinai atsisakė tarifų principo. Vietoj apsau-

---

[86] Tai yra tautos dauguma, nes opozicinę Sąjungos partiją (*Union Party*), vis dar rėmė labai stipri ir veikli mažuma. Carolinoje yra maždaug 47 000 rinkėjų: 30 000 pritarė anuliavimui, 17 000 buvo prieš.

[87] Prieš priimant įsaką, buvo paskelbta jo projektą įgalioto parengti komiteto ataskaita, kur išdėstyta to įstatymo esmė ir tikslas. P. 34 rašoma: „Kai sąmoningai pažeidžiamos teisės, kurias valstijoms suteikė Konstitucija, valstijos turi teisę ir privalo padaryti viską, kad užtvertų kelią blogiui, pasipriešintų uzurpacijai ir išlaikytų joms, *kaip nepriklausomiems suverenams*, priklausančias privilegijas ir galias. Jeigu valstijos tokios teisės neturėtų, veltui skelbtųsi esančios suverenios. Pietų Carolina pareiškia savo teritorijoje nepripažįstanti jokio viršesnio už save teismo. Žinoma, ji ir pasirašė su kitomis tokiomis pat suvereniomis valstijomis iškilmingą Sąjungos sutartį (*a solemn contract of union*), bet reikalauja, kad jai būtų suteikta teisė pačiai išsiaiškinti tos sutarties esmę; kadangi tą sutartį pažeidė jos dalyvės ir jų sudaryta vyriausybė, ji nori pasinaudoti neginčijama (*unquestionable*) teise spręsti, koks to pažeidimo dydis ir kokių priemonių būtina imtis teisingumui pasiekti".

[88] Kongresas galutinai apsisprendė imtis tos priemonės, įsikišus stipriai Virginijos valstijai; įstatymų leidėjai pasisiūlė būti arbitru, nagrinėjant Sąjungos ir Pietų Carolinos ginčą. Ligi tol pastarąją likimo valiai buvo palikusios net valstijos, iš pradžių drauge su ja pareiškusios protestą.

[89] 1833 m. kovo 2 d. įstatymas.

ginio pramonės muito buvo įvesta grynai fiskalinė priemonė[90]. Norėdama nuslėpti savo pralaimėjimą, Sąjungos vyriausybė griebėsi silpnoms vyriausybėms būdingos priemonės: nusileisdama *de facto*, parodė, kad nepalenkiamai laikosi principų. Pakeisdamas tarifų įstatymą, Kongresas drauge priėmė kitą įstatymą, suteikiantį prezidentui ypatingus įgaliojimus panaudoti jėgą prieš maištininkus, kurių nuo tol nebebuvo ko bijoti.

Pietų Carolina, savo ruožtu, nesutiko palikti Sąjungai netgi tos silpnos pergalės regimybės; tas pats nacionalinis konventas, panaikinęs tarifų įstatymą, susirinko iš naujo ir priėmė siūlomą nuolaidą, bet drauge pareiškė ketinimą jokiu būdu neatsisakyti anuliavimo politikos ir tai įrodydamas panaikino įstatymą, suteikiantį prezidentui ypatingus įgaliojimus, nors buvo tikras, kad jis nebus panaudotas.

Beveik visa tai atsitiko valdant prezidentui generolui Jacksonui. Negincytina, jog, sprendžiant tarifų klausimą, prezidentas išmaniai ir energingai gynė Sąjungos teises. Vis dėlto man atrodo, jog pavojų federalinei valdžiai šiandien kelia netgi jai atstovaujančio asmens elgesys.

Europoje yra žmonių, kurių nuomonė apie generolo Jacksono daromą įtaką krašto reikalams gali atrodyti ganėtinai keista tiems, kurie visa, kas dėjosi, matė iš arti.

Sklinda kalbos, kad generolas Jacksonas laimėjęs daug mūšių, kad tai energingas vyras, turįs įgimtų polinkių ir įpročių naudoti jėgą, geidžiąs valdžios ir linkęs į despotizmą. Gal tai ir tiesa, bet išvados, padarytos iš tų teiginių, yra labai klaidingos.

Buvo įsivaizduojama, kad generolas Jacksonas norįs Jungtinėse Valstijose įvesti diktatūrą, kurstąs militaristines nuotaikas ir ketinąs centrinei valdžiai suteikti neribotus įgaliojimus, pražūtingus provincijų laisvėms. Tačiau Amerikoje dar neatėjo metas tokiems darbams ir tokiems žmonėms: jei generolas Jacksonas būtų norėjęs šitokiu būdu paimti viršų, tikrai būtų sužlugdęs savo politinę karjerą ir susigadinęs gyvenimą, taigi jis nebuvo toks neatsargus ir nebandė taip daryti.

Užuot stengęsis didinti federalinės valdžios įgaliojimus, dabartinis prezidentas, priešingai, atstovauja partijai, kuri nori apriboti tuos įga-

[90] Tas įstatymas, p. Clay pateiktas, buvo priimtas per keturias dienas abiejuose rūmuose triuškinančia balsų dauguma.

liojimus, laikydamasi aiškiai ir tiksliai suformuluotų Konstitucijos straipsnių, ir kuri jokiu būdu nesutiktų, kad Konstitucija būtų aiškinama Sąjungos vyriausybės naudai. Užuot buvęs centralizacijos šalininku, generolas Jacksonas yra pavydulingai savo teises ginančių provincijų įgaliotinis; jis atėjo į valdžią kaip tik remiamas aistringų *decentralizacijos* (jei galima taip pasakyti) šalininkų. Tik pataikaudamas tiems aistruoliams, jis laikosi ir klesti. Generolas Jacksonas — daugumos vergas: jis vykdo jos valią ir norus, iš dalies dangstomus instinktus arba, tiesą pasakius, stengiasi įminti jos troškimus ir visa tai paversti savo veiklos programa.

Kiekvienąsyk, kai valstijų vyriausybės stoja į kovą su Sąjungos vyriausybe, prezidentas beveik visada suabejoja savo teisėmis; šiuo požiūriu jis beveik visada pralenkia įstatymų leidėjus; prireikus aiškintis federalinės valdžios įgaliojimų dydį, jis lyg ir stoja pats prieš save: elgiasi labai kukliai, gaužiasi, stengiasi būti nematomas, negirdimas. Ir taip daro anaiptol ne todėl, kad iš esmės būtų silpnas arba būtų Sąjungos priešas; antai kai dauguma pasipriešino pietiečių, anuliavimo šalininkų, pretenzijoms, jis beregint stojo jos priešaky, aiškiai ir energingai suformulavo jos idėjas ir pirmas prabilo apie tai, jog reikia imtis jėgos. Pasinaudodamas amerikiečių partine frazeologija, pavadinsiu generolą Jacksoną *federalu* iš pašaukimo ir *respublikonu* iš išskaičiavimo.

Norėdamas laimėti daugumos palankumą, generolas Jacksonas iš pradžių jai šiek tiek nusileidžia, paskui vėl kelia galvą; jis eina tiesiai prie tikslo, kurio siekia pati dauguma, arba prie tų, kurių ji nestebi pavydžia akimi, nublokšdamas nuo kelio visas kliūtis. Turėdamas tvirtą užnugarį, kokio neturėjo jo pirmtakai, jis sutriuškina visus po kojom pasipainiojusius asmeninius priešus taip lengvai, kaip nė vienam prezidentui nebuvo pavykę; savo atsakomybe jis imasi priemonių, kurių niekas anksčiau nebuvo ryžęsis imtis; kartais net beveik su užgaulia panieka žiūri į nacionalinį atstovavimą; atsisako patvirtinti Kongreso priimamus įstatymus ir dažnai nesiteikia atsakyti tai svarbiai valdžios institucijai. Tai lyg favoritas, kartais erzinantis savo šeimininką. Tad generolo Jacksono galia auga be perstojo, o prezidento galia mažėja. Jo rankose federalinė valdžia yra stipri; įpėdiniui ji pereis nusilpusi.

Arba aš klystu, arba Jungtinių Valstijų vyriausybė kasdien silpnėja; žingsnis po žingsnio ji traukiasi nuo valstybinių reikalų, palieka sau vis siauresnę veiklos sritį. Iš prigimties būdama silpna, ji net nebeturi jėgos regimybės. Kita vertus, man regis, nepriklausomybės troškimas vis stiprėja valstijose, vis labiau ryškėja meilė savo vietinei valdžiai. Norima Sąjungos, bet veikiau panašios į šešėlį, ji turi būti stipri tik tam tikrais atvejais, visais kitais atvejais tebūna silpna; manoma, kad karo metu ji valdytų visas ginkluotąsias pajėgas ir krašto išteklius, o taikos metu jos galėtų ir nebūti; lyg tokia stiprybės ir silpnumo kaitos galimybė būtų apskritai įmanoma.

Kol kas nematau nieko, kas galėtų užkirsti kelią tokiai visuotinės nuomonės tendencijai; paskatos, sudariusios sąlygas jai rastis, vis dar nepasikeitė. Taigi taip bus ir toliau, ir galima numatyti, jog jeigu neatsitiks kas nors nepaprasta, Sąjungos vyriausybė kasdien silpnės.

Bet, man rodos, dar negreit ateis laikas, kai federalinė valdžia, nebegalėdama išsilaikyti, apginti savęs ir užtikrinti šaliai taikos, užges pati savaime. Sąjunga įsismelkusi į papročius, amerikiečiai jos trokšta; jie akivaizdžiai mato jos teikiamas gėrybes ir naudą. Ir nė kiek neabejoju, jog, vos supratę, kad federalinės vyriausybės silpnumas kelia pavojų Sąjungos gyvavimui, jie tuojau pat imsis žygių jai sustiprinti.

Iš visų iki šiol gyvavusių federalinių vyriausybių Jungtinių Valstijų vyriausybė labiausiai pasirengusi aktyviai veiklai; jeigu ji nebus užpulta netiesioginiu būdu — jeigu įstatymai bus taip interpretuojami, kad ims klibėti jos pagrindai, staiga jėgų prireikus visada gali įkvėpti koks nors nuomonių lūžis visuomenėje, vidinė šalies krizė arba karas.

Aš norėjau pabrėžti štai ką: Europoje nemaža žmonių įsitikinę, jog Jungtinėse Valstijose visuomenės nuomonė palanki valdžios centralizacijai prezidento ir Kongreso rankose. Man regis, akivaizdi priešinga tendencija. Federalinė vyriausybė, užuot ilgainiui stiprėjusi ir kėlusi grėsmę valstijų suverenumui, kasdien silpnėja, ir pavojus gresia tiktai Sąjungos gyvavimui. Štai ką rodo dabartis. Koks bus galutinis šio vyksmo rezultatas, kas gali sustabdyti, sulėtinti arba paspartinti mano apibūdintą tendenciją? Tai slepia ateitis, ir aš nemanau, kad galiu kilstelėti jos uždangą.

Respublikoniškos institucijos Jungtinėse Valstijose ir jų gyvavimo galimybės

Sąjunga — atsitiktinumo vaisius. — Respublikoniškos institucijos turi didesnę ateitį. — Dabartiniu metu respublika Amerikos anglams yra natūrali būsena. — Kodėl? — Norint ją sunaikinti, reikėtų pakeisti drauge visus įstatymus ir papročius. — Sunkumai, su kuriais susiduria amerikiečiai kurdami aristokratiją.

Respublikoniškoms institucijoms ilgainiui galėtų sukelti grėsmę Sąjungos susiskaldymas, jei prasidėtų vidaus karai tarp dabartinių konfederacijos valstijų, jei būtų sutelkta nuolatinė kariuomenė, įvesta diktatūra ir įteisinti muitai.

Vis dėlto nereikėtų tapatinti respublikos ir Sąjungos ateities.

Sąjunga — atsitiktinumo vaisius, ji gyvuos tol, kol bus palankios aplinkybės. Respublika, kaip valdymo forma, man rodos, labiau tinka Amerikos anglams. Monarchija gali ją pakeisti tik nuolat, ilgai ir kryptingai veikiant priešiškoms, griaunančioms aplinkybėms.

Sąjunga gyvuoja iš esmės remdamasi įstatymu, kuriuo buvo sukurta. Ją gali visam laikui pražudyti revoliucija, pasikeitusi visuomenės nuomonė. Respublika turi gilesnes šaknis.

Tai, kas Jungtinėse Valstijose suvokiama kaip respublika, yra lėtas ir ramus visuomenės vystymasis. Tai santvarka, iš tiesų pagrįsta šviesia tautos valia. Tai valdžia taikintoja, kurios sprendimai ilgai brandinami, lėtai svarstomi ir išmintingai vykdomi.

Jungtinių Valstijų respublikonai gerbia papročius, įsitikinimus, pripažįsta teises. Jų nuomone, tauta turi būti dora, religinga ir nuosaiki todėl, kad ji laisva. Tai, kas Jungtinėse Valstijose vadinama respublika, yra ramus daugumos viešpatavimas. Dauguma, spėjusi save pažinti ir konstatuoti savo gyvavimą, yra visų valdžių šaltinis. Tačiau pati dauguma nėra visagalė. Ją pranoksta moraliniai principai — žmogiškumas, teisingumas ir protas; o politikos pasaulyje — žmonių įgytos teisės. Dauguma pripažįsta tas ribas, ir kartais pasitaiko, kad ji peržengia jas tik todėl, jog kaip kiekvienas žmogus turi aistrų ir gali daryti bloga, nors suvokia, kas yra gėris.

Bet mes, europiečiai, esame padarę keistų atradimų.

Pasak kai kurių mūsiškių, respublika — anaiptol ne daugumos vieš-

patavimas, kaip ligi šiol manyta, tai viešpatavimas tų, kurie skelbiasi jai atstovaują. Tokio pobūdžio vyriausybėse reikalus tvarko ne tauta, bet tie, kurie išmano, kas geriausia tautai: didelis skirtumas, leidžiantis veikti tautų vardu, jų neatsiklausiant, ir reikalauti jų dėkingumo, minant jas po kojomis. Beje, respublikos vyriausybė yra vienintelė, kuriai derėtų pripažinti teisę daryti viską ir kuri galėtų paniekinti tai, ką žmonės ligi šiol gerbė, — nuo pagrindinių moralinių principų iki paprasčiausių elgesio taisyklių.

Ligi šiol buvo manoma, jog despotizmas bjaurus, kad ir kokia forma reikštųsi. Bet šiais laikais atskleista, jog pasaulyje esama teisėtų tironijų ir šventų neteisybių — svarbu, kad jos vykdomos tautos vardu.

Respublikos vaizdinys, kurį yra susidarę amerikiečiai, labai lengvai pritaikomas gyvenime ir ilgai galioja. Respublikų vyriausybės veikla dažniausiai bloga, tačiau jos teorinis pamatas visada būna geras, ir tauta, ką nors darydama, paprastai prie jos prisiderina.

Centralizuoti administraciją Amerikoje buvo neįmanoma iš pat pradžių, o ateityje bus dar sunkiau. Žmonės per plačiai išsisklaidę po visą kraštą, juos pernelyg skiria vienus nuo kitų didelės gamtinės kliūtys, kad viena valdžia galėtų imtis tvarkyti smulkiausius jų reikalus. Todėl Amerikai puikiausiai tinka provincinis ir bendruomeninis valdymas.

Be šios priežasties, kuri žinoma visiems europiečiams, gyvenantiems Naujajame Pasaulyje, prisideda dar keletas kitų, būdingų tik Amerikos anglams.

Šiaurės Amerikoje įkūrus kolonijas, bendruomeninė laisvė jau buvo įsismelkusi į visus anglų įstatymus ir papročius, ir anglai emigrantai priėmė ją ne vien kaip būtinybę, bet ir kaip gėrį, kurio vertę jie puikiai suprato.

Be to, mes matėme, kaip buvo kuriamos kolonijos Amerikoje. Kiekvienos provincijos ir, galima sakyti, kiekvienos apygardos gyventojai čia atsikėlė skyrium, visiškai svetimi vieni kitiems arba turintys skirtingų tikslų.

Taigi Jungtinių Valstijų anglai iš pat pradžių buvo pasiskirstę mažytėmis bendrijomis, neturinčiomis vieno centro, ir kiekviena bendrija turėjo tvarkytis savo reikalus, nes nebuvo jokios centrinės valdžios, kuri privalėtų ir lengvai galėtų jomis rūpintis.

Tad ir krašto gamta, ir pats anglų kolonijų kūrimasis, ir pirmųjų imigrantų įpročiai — viskas, drauge paėmus, lėmė tai, jog provincijos ir bendruomenės įgijo neregėtą laisvę.

Taigi visos Jungtinių Valstijų šalies institucijos iš esmės yra respublikoniškos; norint galutinai panaikinti įstatymus, kuriais remiasi respublika, reikėtų vienaip ar kitaip panaikinti visus įstatymus.

Partija, mūsų dienomis pasišovusi Jungtinėse Valstijose įkurti monarchiją, atsidurtų dar sunkesnėje padėtyje negu prancūzų partija, kuri ryžtųsi dabar Prancūzijoje paskelbti respubliką. Monarchija neturėtų iš anksto parengtos įstatymų leidybos sistemos, ir ji turėtų gyvuoti iš visų pusių apsupta respublikoniškų institucijų.

Monarchijos principas taip pat sunkiai prigytų amerikiečių papročiuose.

Tautos suverenumo principas Jungtinėse Valstijose — anaiptol ne koks ore pakibęs teiginys, nesusijęs nei su papročiais, nei su viešpataujančių pažiūrų visuma; priešingai, į jį galima žiūrėti kaip į paskutinę grandį tos pažiūrų grandinės, kuri juosia visą Amerikos anglų pasaulį. Kiekvienam žmogui, kad ir koks jis būtų, Apvaizda davė tiek proto, kad jis galėtų pats suvokti labiausiai rūpimus dalykus. Tokia yra didžioji išmintis, kuria Jungtinėse Valstijose remiasi tiek pilietinė, tiek politinė visuomenė: šeimos tėvas ją skiepija vaikams, mokytojas — mokiniams, šeimininkas — tarnams, bendruomenė — savo valdiniams, provincija — bendruomenėms, valstija — provincijoms, Sąjunga — valstijoms. Taikoma visoje valstybėje, ji tampa tautos suverenumo dogma.

Taigi Jungtinėse Valstijose respublika grindžiama tuo pačiu principu, kuriuo remiasi daugelio žmonių veikla. Todėl respublika, jei galima taip išsireikšti, persmelkia amerikiečių idėjas, pažiūras ir papročius, ji įteisinta įstatymais; o kad pasikeistų įstatymai, turėtų savaip pasikeisti ir visi amerikiečiai. Jungtinėse Valstijose netgi daugelio žmonių tikėjimas taip pat respublikoniškas: jis leidžia kiekvienam žmogui pačiam pasverti dangiškojo pasaulio tiesas, kaip politika leidžia visiems piliečiams sveiku protu įvertinti šios žemės interesus, ir neprieštarauja, kad kiekvienas žmogus laisvai pasirinktų savo kelią į dangų, lygiai kaip įstatymas pripažįsta kiekvienam piliečiui teisę išsirinkti savo norimą vyriausybę.

Aišku, tik ilga grandinė panašių įvykių gali tą įstatymų, pažiūrų ir papročių visumą pakeisti priešingų papročių, pažiūrų ir įstatymų visuma.

Jei respublikoniškiems principams skirta žūti Amerikoje, jie žus tik po ilgų socialinių procesų, dažnai nutrūkstančių, bet ir vėl atsinaujinančių; daugelį kartų jie bandys atgyti ir galutinai nunyks tik tada, kai vietoj dabartinės atsiras visiškai nauja tauta. Tokiai revoliucijai kilti nėra pagrindo, nėra jokių ženklų, skelbiančių jos artėjimą.

Atvykus į Jungtines Valstijas, labiausiai stebina kunkuliuojantis politinis gyvenimas. Nuolatos keičiasi įstatymai, ir iš pradžių atrodo neįtikėtina, jog tokia neapsisprendusi tauta dabartinę valdymo formą galėtų greitai pakeisti visiškai nauja valdymo sistema. Tačiau būgštauti per anksti. Politinėms institucijoms būdingos dvi nepastovumo rūšys, kurių nevalia painioti: pirmoji susijusi su antraeiliais įstatymais ir gali ilgai viešpatauti nusistovėjusioje visuomenėje; antroji be atvangos ardo pačius Konstitucijos pamatus ir griauna kuriamuosius įstatymų principus; ji visada atveria kelią neramumams ir revoliucijoms; valstybė, esanti tokioje padėtyje, išgyvena smurtingą pereinamąjį laikotarpį. Patyrimas rodo, jog tiedvi įstatymų leidžiamosios valdžios rūšys nebūtinai susijusios, nes įvairiais laikais ir įvairiose šalyse jų pastebėta ir skyrium, ir kartu. Jungtinėse Valstijose matome ne antrąją, o pirmąją nestabilumo rūšį. Amerikiečiai dažnai keičia įstatymus, bet gerbia Konstitucijos pagrindus.

Šiuo metu respublikos principas viešpatauja Amerikoje, kaip, Liudvikui XIV valdant, Prancūzijoje buvo įsigalėjęs monarchijos principas. Tos epochos prancūzai buvo ne tik monarchijos šalininkai, bet stačiai negalėjo įsivaizduoti ko nors kita monarchijos vietoj; į monarchiją buvo žiūrima taip, kaip žiūrima į saulėtekį ar saulėlydį ir metų laikų seką. Karaliaus valdžia turėjo tiek pat rėmėjų, kiek ir priešininkų.

Panašiai Amerikoje gyvuoja respublika — be kovų, be priešinimosi, be įrodymų, tyliu sutarimu, savotišku *consensus universalis.*

Tačiau, man regis, taip dažnai keisdami savo administracines nuostatas, amerikiečiai sudaro grėsmę respublikoniškos vyriausybės ateičiai.

Nuolatinio įstatymų keitimosi priversti tolydžio kaitalioti savo planus, žmonės, galimas daiktas, ilgainiui respubliką ims laikyti nepatogia valdymo forma; tuomet antraeilių įstatymų nepastovumo keliamos blogybės sužadintų abejonių pagrindiniais įstatymais ir netiesiogiai sukurstytų revoliuciją, tačiau tas laikas dar labai toli.

Dabar nebent galima numatyti tai, kad jeigu amerikiečiai atsižadės respublikos, jie greitai pereis prie monarchijos, o tada neilgai trukus jų laukia despotizmas. Montesquieu yra pasakęs, jog labiausiai nežabota yra toji valdžia, kurią valdovas gauna žlugus respublikai: neapibrėžti įgaliojimai, kitados drąsiai suteikti renkamam pareigūnui, dabar atitenka į rankas suverenui su paveldėjimo teise. Tai iš esmės teisinga, bet labiausiai tinka demokratinei respublikai. Jungtinėse Valstijose pareigūnus renka ne ypatingas piliečių sluoksnis, bet tautos dauguma; jie tiesiogiai atstovauja minios aistroms ir visiškai priklauso nuo jos valios; tad jie nesukelia nei neapykantos, nei baimės; esu pastebėjęs, kad nesistengiama apriboti jų valdžios apréžiant jų veiklos sritį ir kad naudojimasis valdžia didžia dalimi paliekamas jų nuožiūrai. Tokiai tvarkai esant, atsiranda įpročių, kurie pergyvens respubliką. Amerikietis pareigūnas, turėdamas nežabotą valdžią, praranda atsakomybę, ir sunku pasakyti, kur baigiasi jo tironija.

Europoje esama žmonių, laukiančių, kada Amerikoje gims aristokratija, ir jau numatančių, kada ji paimsianti valdžią.

Esu jau sakęs ir sakau dar kartą, jog, mano nuomone, šiuolaikinė Amerikos visuomenė vis labiau demokratėja.

Žinoma, gali būti, jog kada nors amerikiečiai apribos politines savo piliečių teises arba visai atims tas teises ir leis jomis naudotis vienam žmogui, bet netikiu, kad jie leistų tomis teisėmis naudotis kokiam išskirtiniam piliečių sluoksniui arba, kitaip sakant, sukurtų aristokratiją.

Aristokratiją sudaro tam tikra klasė piliečių, pernelyg nenutolusių nuo minios, bet visados turinčių pranašumą; juos galima paliesti, bet jų negalima mušti; su jais kasdien susiduriama, bet jie niekados neįsileidžia į savo tarpą.

Sunku įsivaizduoti ką nors priešiškesnio žmogaus prigimčiai ir slaptai širdies bylai už tokio pobūdžio priklausomumą; palikti likimo malonei, žmonės visada pasirinktų verčiau karaliaus savivalę negu įstatymišką kilmingųjų valdžią.

Norėdama gyvuoti, aristokratija turi įteisinti nelygybės principą, iš anksto jį legalizuoti ir įdiegti tiek šeimoje, tiek visuomenėje; visi tie dalykai tokie priešiški prigimtinei lygybei, jog žmones galima tik prievarta prie jų pripratinti.

Žmonijos istorijoje nerandu nė vieno pavyzdžio, kad bent viena tauta, būdama laisva, pati savo pastangomis būtų sukūrusi aristokrati-

ją: visos viduramžių aristokratijos — užkariavimų rezultatas. Nugalėtojas būdavo kilmingasis, nugalėtasis — baudžiauninkas. Tada jėga įteisindavo nelygybę, kuri, įsitvirtinusi ir gyvuodama papročiuose, savaime pereidavo į įstatymus.

Būta tokių visuomenių, kurios, dėl kokių nors įvykių, lėmusių jų atsiradimą, taip sakant, jau gimdavo aristokratiškos, bet paskui šimtmetis po šimtmečio demokratėdavo. Toks buvo romėnų ir vėliau jų imperijoje įsikūrusių barbarų likimas. Tačiau būtų neregėtas dalykas pasaulyje, jeigu kokia nors tauta, būdama civilizuota ir demokratiška, pamažu artėtų prie luominės nelygybės ir galiausiai įteisintų nepažeidžiamas privilegijas ir išskirtines kastas.

Nėra tokių požymių, kad Amerikai būtų skirta pirmajai žengti tokiu keliu.

Kelios pastabos apie Jungtinių Valstijų prekybos plėtojimosi priežastis

Amerikiečiams iš prigimties lemta būti didelei jūros tautai. — Pakrančių ilgumas. — Uostų gilumas. — Upių didumas. — Amerikos anglų prekybos pranašumą lemia ne tiek geografinės sąlygos, kiek pačių žmonių protas ir būdas. — Kodėl taip manoma? — Amerikos anglų ateitis — prekybinė valstybė. — Net sužlugus Sąjungai, nė kiek nesulėtėtų ją sudariusių valstijų veržimasis į jūrą. — Kodėl? — Amerikos anglams gamtos skirta tenkinti Pietų Amerikos gyventojų poreikius. — Kaip ir anglai, jie pasidarys prekybos agentai didžiajai pasaulio daliai.

Nuo Fondy įlankos iki Sabinos upės, įtekančios į Meksikos įlanką, Jungtinių Valstijų pakrantė sudaro devynis šimtus ljė.

Nenutrūkstanti krantų linija priklauso tai pačiai valstybei.

Nėra pasaulyje valstybės, kurios turėtų prekybai tokių gilių, tokių erdvių ir tokių patikimų uostų kaip Amerika.

Jungtinių Valstijų gyventojai — tai didelė kultūringa tauta, likimo valia atsidūrusi vidury tyrų, už tūkstančio dviejų šimtų ljė nuo pagrindinio civilizacijos židinio. Taigi Amerikai kasdien reikia Europos. Ilgainiui amerikiečiai, be abejonės, sugebės patys auginti arba gamin-

tis didumą būtiniausių prekių, bet niekada abu žemynai negalės gyventi nepriklausomi vienas nuo kito: juodu sieja pernelyg daug gijų, tokių kaip poreikiai, pažiūros, papročiai, tradicijos.

Sąjunga turi prekių, kurios pasidarė mums reikalingos ir kurių visiškai neduoda arba labai brangiai duoda mūsų žemė. Amerikiečiai sunaudoja labai mažai tų produktų, o visa kita parduoda mums.

Taigi Europa yra Amerikos rinka, kaip Amerika — Europos rinka; jūrų prekyba būtina Jungtinių Valstijų gyventojams tiek nugabenti žaliavas į mūsų uostus, tiek parsigabenti mūsų pramonės gaminius.

Jungtinės Valstijos turėjo arba pačios atsisakyti prekybos ir suteikti jūrų valstybėms didelių galimybių plėtoti jūreivystę, kaip tai daro ligi šiol Meksikos ispanai, arba tapti viena didžiausių pasaulio jūrinių valstybių: tokia alternatyva buvo neišvengiama.

Amerikos anglai visada buvo linkę į jūreivystę. Naują ir stiprią paskatą jų jūreivystės genijui davė nepriklausomybė, nutraukusi prekybos ryšius, siejusius juos su Anglija. Nuo to laiko Sąjungos laivų skaičius didėjo beveik taip pat greitai kaip jos gyventojų skaičius. Šiuo metu amerikiečiai patys parsigabena devynias dešimtąsias Europos gaminių[91]. Be to, jie pristato Europos vartotojams tris ketvirtadalius Naujojo Pasaulio eksporto[92].

Jungtinių Valstijų laivai nebetelpa Havro ir Liverpoolio uostuose. New Yorko uoste matyti labai nedaug anglų arba prancūzų laivų[93].

Taigi amerikietis prekybininkas ne tik nepaiso konkurencijos savo krašte, bet ir nugali varžovus jų šalyse.

---

[91] 1832 m. rugsėjo 30 d., baigiantis finansiniams metams, tų metų importo bendrą vertę sudarė 101 129 266 doleriai. Svetimais laivais įvežta dešimtadalis prekių už 10 731 039 dolerius.

[92] Bendrą eksporto vertę tais pačiais metais sudarė 87 176 943 doleriai; svetimais laivais išvežta prekių už 21 036 183 dolerius, maždaug ketvirtadalis (Williams. *Register*, 1833, p. 398).

[93] 1829, 1830, 1831 m. į Sąjungos uostus įvežta 3 307 719 tonų prekių, iš jų užsienio laivais — 544 571 tona. Taigi užsienio laivų būta maždaug 16 procentų (*National Calendar*, 1833, p. 305).

1820, 1826 ir 1831 m. anglų laivais į Londono, Liverpoolio ir Hullio uostus atvežta 443 800 tonų. Užsienio laivais tais pačiais metais atvežta į tuos pačius uostus 159 431 tona, taigi iš viso 36 procentai (*Companion to the Almanac*, 1834, p. 169).

1832 m., lyginant su užsienio laivais, anglų laivų įplaukė į Didžiosios Britanijos uostus apie 20 procentų.

Tai lengvai paaiškinama: pigiausiai vežioja prekes jūromis tik Jungtinių Valstijų laivai. Kol Amerikos prekybos laivynas turės tą pranašumą, tol jis ne tik išlaikys tai, ką užkariavo, bet kasdien plės savo užkariavimus.

Sunku atsakyti į klausimą, kodėl amerikiečiams jūreivystė atsieina pigiau nei kitoms tautoms; iš pradžių bandyta tą pranašumą priskirti materialiniams privalumams, kurių jiems teikia gamta, tačiau taip nėra.

Pastatyti laivus amerikiečiams kainuoja beveik taip pat brangiai kaip mums[94]: jie nei geresni, nei patvaresni už mūsiškius ir daug greičiau atitarnauja.

Amerikietis jūreivis gauna didesnę algą negu europietis; štai todėl Jungtinių Valstijų prekybos laivyne tiek daug europiečių.

Ir vis dėlto — kodėl amerikiečiai plaukioja pigiau už mus?

Man rodos, veltui būtų šitai aiškinti tik palankiomis geografinėmis sąlygomis; viską lemia intelektinės ir moralinės žmonių savybės.

Gal mano mintis pasidarys aiškesnė, pateikus štai šitą palyginimą.

Vykstant Revoliucijai, prancūzai pritaikė naują karinę taktiką, sutrikdžiusią labiausiai patyrusius generolus ir vos nesugriovusią seniausiųjų Europos monarchijų. Jie pirmąsyk ryžosi išsiversti be daugybės dalykų, kurie ligi tol buvo laikomi kare būtinais; iš savo kareivių jie pareikalavo papildomų pastangų, kurių civilizuotos tautos dar niekada nebuvo reikalavusios iš savųjų; jie viską darė paskubomis, stačia galva ir nesvyruodami rizikavo žmonių gyvybe dėl užsibrėžto tikslo.

Prancūzų būta mažiau, jie buvo ne tokie turtingi kaip jų priešai; jų išgalės buvo nepalyginamai mažesnės; ir vis dėlto jie nuolat skynė pergales, kol pagaliau priešai nusprendė sekti jų pavyzdžiu.

Amerikiečiai įvedė panašią sistemą prekyboje. Tai, ką prancūzai darė siekdami pergalių, jie darė pigumo dėlei.

Europietis keliautojas apdairus; išplaukdamas į jūrą, žiūri, kad būtų palankus oras; jei atsitinka nelaimė, grįžta namo; naktį sutraukia dalį burių, o kai, žemei artėjant, ima pursloti vandenynas, jis sulėtina greitį ir žiūri į saulę.

Amerikietis nepaiso visų tų atsargumo priemonių ir pavojų. Jis leidžiasi į jūrą dar nenurimus audrai; tiek naktį, tiek dieną vėjui palieka

[94] Žaliavos apskritai Amerikoje kainuoja pigiau negu Europoje, bet ten brangesnė darbo jėga. '1'

išskleistas visas bures; plaukdamas taiso audrų apdaužytą laivą, o artėdamas prie tikslo, skrieja kranto link, lyg jau matytų uostą.

Amerikiečiui dažnai dūžta laivai, bet niekas kitas taip greitai neperplaukia jūrų kaip jis. Darydamas tą patį greičiau už kitus, jis tai daro ir pigiau už kitus.

Prieš pasiekdamas ilgos kelionės tikslą, europietis jūreivis paprastai užsuka pakeliui į vieną kitą uostą. Jis veltui gaišta brangų laiką ieškodamas reikiamo uosto arba laukdamas progos iš jo išplaukti ir kasdien moka pinigus už prastovą.

Amerikietis jūreivis plaukia iš Bostono į Kiniją pirkti arbatos. Jis atvyksta į Kantoną, pabūna keletą dienų ir sugrįžta. Mažiau nei per dvejus metus jis apiplaukė visą Žemės rutulį ir tik vieną kartą matė žemę. Aštuonių ar dešimties mėnesių kelionėje jis gėrė karčiai sūrų vandenį ir maitinosi sūdyta mėsa, be atvangos grūmėsi su jūra, su ligomis, su nuoboduliu, bet sugrįžęs jis gali parduoti svarą arbatos vienu su pigiau už anglą pirklį: tikslas pasiektas.

Vaizdingai kalbant, amerikiečiai prekiaudami atlieka kone žygdarbį.

Europiečiui pirkliui visada bus sunku varžytis su amerikiečiu pirkliu. Veikdamas taip, kaip aš aprašiau, amerikietis vaikosi ne tik pelno, — jis ypač klauso savo prigimties balso.

Jungtinių Valstijų gyventojui kyla visi tie poreikiai ir norai, kurie visiškai pagrįsti toli pažengusioje civilizacijoje, tačiau jį supanti visuomenė nėra taip išradingai sutvarkyta kaip Europoje, kad patenkintų visus jo norus; todėl jis priverstas pats prasimanyti įvairių dalykų, be kurių negali apsieiti dėl savo įpročių ir auklėjimo. Amerikoje pasitaiko ir taip, jog tas pats žmogus aria žemę, statosi namus, gaminasi įrankius, siuvasi batus ir audžia šiurkščius audinius, iš kurių siuvasi drabužius. Tai kenkia pramonės pažangai, gaminių kokybei, bet labai lavina darbininko protą ir sugebėjimus. Juk niekas taip nepaverčia žmogaus paprastu mechanizmu kaip didelis darbo pasidalijimas; jis daro jo kūrinius, jo triūsą bedvasį. Tokioje šalyje kaip Amerika, kur specialistų labai trūksta, neįmanoma ilgai mokyti tų, kurie imasi kokio amato. Tad amerikiečiai gali labai lengvai keisti profesiją ir prireikus tučtuojau tuo pasinaudoja. Pasitaikė sutikti tokių, kurie yra buvę advokatais, žemdirbiais, pirkliais, evangelikų dvasininkais, gydytojais. Nors amerikiečiai mažiau patyrę už europiečius ko-

ne kiekvienoje srityje, tačiau nėra tokio amato, apie kurį jie bent šiek tiek nenutuoktų. Jų sugebėjimai yra bendresnio pobūdžio, o akiratis platesnis. Amerikiečio nesustabdo jokios aksiomos; jam svetimi visokie profesiniai prietarai; jis neprisiriša prie vienos kurios darbo sistemos ar veiklos; jam vienodai priimtini tiek seni, tiek nauji metodai; jis neturi susidaręs jokių įpročių ir todėl lengvai išvengia svetimų papročių įtakos, nes žino, kad jo kraštas nepanašus į jokį kitą ir kad jo padėtis pasaulyje ypatinga.

Amerikietis gyvena stebuklų šalyje, aplinkui viskas juda, kruta be atvangos, ir tą judėjimą jis laiko pažanga, o kiekvieną naujovę tobulėjimu. Žmogaus pastangoms ir veiklai, amerikiečio manymu, nėra ribų; pasak jo, tai, ko nėra, yra tai, kas dar neišbandyta.

Tas visuotinis judėjimas, tos nuolatinės likimo išdaigos, tas netikėtas valstybės ir privačių asmenų turtų kilnojimasis Jungtinėse Valstijose protus užkrečia karštligišku jauduliu, kuris nuteikia kiekvienam darbui ir pakylėja juos virš bendro žmonijos lygmens. Amerikiečiui gyvenimas tartum azartinis lošimas, revoliucijos laikotarpis, mūšis.

Tos pačios priežastys, drauge veikdamos, galop neišdildomai paženklina nacionalinį charakterį. Kiekvienas amerikietis yra karštai ko nors siekiantis, sumanus žmogus, mėgstąs nuotykius, o ypač — naujoves. Šios savybės atsispindi visuose jo darbuose, visur — valstybės įstatymuose, religinėse doktrinose, politinės ekonomijos teorijose, privačiame versle; jos neatsiejamos nuo jo ir girių glūdumoje, ir didmiesčiuose. Tos pačios neramios dvasios įkvėptas, amerikietis imasi jūrų prekybos, raižo vandenynus pigiau ir greičiau už visus pasaulio prekybininkus.

Kol Jungtinių Valstijų jūrininkai turės tą intelektinį, o drauge ir praktinį pranašumą, tol jie ne tik patys tenkins savo šalies gamintojų ir vartotojų poreikius, bet ilgainiui kaip anglai[95] taps kitų tautų prekybos agentais.

[95] Nereikia manyti, jog anglų laivai vien gabena į Angliją užsienio gaminius arba anglų gaminius į užsienį; šiais laikais Anglijos prekybos laivynas siūlo savo paslaugas nelyginant samdomos karietos, jis pasirengęs patarnauti viso pasaulio gamintojams ir padėti visoms pasaulio valstybėms susisiekti vienoms su kitomis. Amerikiečių jūrų genijus atvirai stoja į varžybas su anglais.

Tai vyksta mūsų akyse. Mes jau matome, kaip amerikiečiai jūrininkai tampa daugelio Europos tautų prekybos tarpininkais[96]; Amerika atveria joms dar platesnes perspektyvas.

Ispanai ir portugalai įkūrė Pietų Amerikoje didelių kolonijų, vėliau tapusių imperijomis. Dabar tas dideles valstybes siaubia pilietiniai karai ir despotizmas. Gyventojų tenai negausėja, ir žmonėms — o jų ten gyvena ne per daugiausia — veikiau rūpi saugoti savo gyvybę, nei gerinti gyvenimo sąlygas.

Tačiau visada šitaip negali būti. Europa, palikta likimo valiai, savo pastangomis vargais negalais išsiveržė iš viduramžių tamsos; Pietų Amerika, kaip ir mes, išpažįsta krikščionybę; ji laikosi mūsų įstatymų, mūsų papročių; ji puoselėja visus tuos civilizacijos daigus, kurie suvešėjo prižiūrimi Europos tautų ir jų palikuonių; be to, Pietų Amerika gali sekti mūsų pavyzdžiu: tad kodėl ji vis tebėra barbariška?

Be abejo, viską čia lemia laikas: anksčiau arba vėliau Pietų Amerikos gyventojai turės klestinčias ir apsišvietusias valstybes.

Tačiau kai Pietų Amerikos ispanai ir portugalai pradės jausti civilizuotų kraštų poreikius, dar toli gražu negalės patys tų poreikių patenkinti; būdami jauniausi civilizacijos vaikai, jie turės pripažinti vyresniųjų tautų pranašumą. Jie dar ilgai bus žemdirbiai, kol taps manufaktūrininkais ir prekybininkais, ir neapsieis be svetimšalių tarpininkavimo parduodami savo produktus užjūry ir mainais įsigydami gaminių, kurių staiga jiems prireiks.

Nėra ko abejoti, kad Pietų Amerikos gyventojai kada nors šauksis Šiaurės Amerikos žmonių, kad šie padėtų jiems patenkinti savo poreikius. Gamta apgyvendino juos netoliese ir sudarė sąlygas geriau pažinti vieni kitų poreikius, užmegzti glaudžius ir nuolatinius ryšius ir stipresniesiems pamažu užvaldyti visą rinką. Tik Europos komersantai, jeigu jie būtų stipresni už Jungtinių Valstijų verslininkus, galėtų sutrukdyti šiems pasinaudoti gamtos teikiamais privalumais, tačiau amerikiečiai daugeliu atžvilgių gerokai pranoksta europiečius. Jungtinių Valstijų amerikiečiai turi didelės moralinės įtakos visoms Naujojo Pasaulio valstybėms. Jie skleidžia šviesą. Visos tautos, gyvenančios tame pačiame žemyne, jau įprato laikyti juos labiausiai apsišvietusiomis,

[96] Amerikiečių laivai jau atlieka daug prekybininkų užsakymų Viduržemio jūroje.

galingiausiomis ir turtingiausiomis didžiosios amerikiečių padermės atžalomis. Taigi jos tolydžio žvelgia į Sąjungą ir stengiasi būti panašios į ją sudarančias tautas. Iš Jungtinių Valstijų jos kasdien skolinasi politinių doktrinų ir perima daug įstatymų.

Jungtinių Valstijų amerikiečiai elgiasi su Pietų Amerikos tautomis taip, kaip jų protėviai anglai elgėsi su italais, ispanais, portugalais ir visomis kitomis Europos tautomis, kurios, būdamos žemesnės kultūros, turėdamos labiau atsilikusią pramonę, gauna iš jų didumą vartojimo reikmenų.

Anglija dabar yra tikras prekybos židinys beveik visoms ją supančioms tautoms; Jungtinėms Valstijoms skirtas tas pats vaidmuo kitame Žemės pusrutulyje. Kiekviena valstybė, gimstanti ir auganti Naujajame Pasaulyje, tarsi žada naudą Amerikos anglams.

Iširus Sąjungai, ją sudarančių valstijų prekyba, be abejonės, kurį laiką nustotų plėstis, tik ne taip ilgai, kaip būtų galima manyti. Kad ir kažin kas atsitiktų, prekybinės valstijos, savaime suprantama, išsaugotų vienybę. Visos jos turi bendrų sienų, laikosi tų pačių papročių, pažiūrų, turi tų pačių interesų ir pačios vienos gali sudaryti stiprią jūrų valstybę. Netgi tuo atveju, jeigu Sąjungos Pietūs taptų nepriklausomi nuo Šiaurės, jie negalėtų išgyventi patys vieni. Esu sakęs, jog Pietų valstijos nesiverčia prekyba; nėra požymių, kad jos galėtų imtis prekybos. Tad Jungtinių Valstijų pietiečiai dar ilgai bus priversti naudotis svetimšalių paslaugomis, eksportuodami savo produktus ir importuodami jų poreikiams būtinų gaminių. Taigi iš visų galimų tarpininkų Šiaurės kaimynai, be abejo, gali pigiausiai jiems pasitarnauti. Ir pasitarnaus, nes pigumas — svarbiausias prekybos dėsnis. Nei aukščiausioji valia, nei tautiniai prietarai negali ilgai spirtis pigumui. Niekas kitas nejaučia tokios kruvinos neapykantos anglams kaip amerikiečiai. Nors ir nekenčiami, anglai teikia amerikiečiams didumą pramonės gaminių, ir tik todėl, kad tiekia pigiau nei kitos valstybės. Taigi tolydžio didėjanti amerikiečių gyvenimo gerovė prieš jų pačių valią teikia naudą Anglijos pramonei.

Protas sako, o patyrimas rodo, jog prekybinė valstybė negali ilgai gyvuoti, jeigu prireikus jos nepalaiko karinės pajėgos.

Jungtinės Valstijos, kaip ir kitos šalys, tai puikiai supranta. Amerikiečiai jau moka priversti kitus gerbti savo vėliavą; neilgai trukus jie privers kiekvieną jos bijoti.

Esu įsitikinęs, jog Sąjungos susiskaldymas, užuot silpninęs amerikiečių karines jūrų pajėgas, priešingai, gerokai jas sustiprins. Šiuo metu prekybinės valstijos susivienijusios su neprekybinėmis, ir šios nenoriai sutinka stiprinti Sąjungos jūrų pajėgas, nes jomis naudojasi netiesiogiai.

Jeigu, priešingai, visos Sąjungos prekybinės valstijos sudarytų vieną valstybę, prekyba joms taptų pagrindiniu nacionaliniu interesu; jos būtų linkusios net aukotis, kad tik išsaugotų laivyną, ir niekas joms netrukdytų įgyvendinti savo ketinimų.

Mano nuomone, valstybės — kaip ir žmonės; iš kai kurių bruožų ir užuomazgų nuo pat pradžios galima spėti tolesnį likimą. Matydamas, kaip energingai Amerikos anglai verčiasi prekyba, kokių turi lengvatų ir kaip sėkmingai prekiauja, neabejoju, jog kada nors jie taps stipriausia pasaulyje jūrų valstybe. Jiems skirta užkariauti jūras, kaip romėnams — pasaulį.

IŠVADOS

Štai ir artėju prie pabaigos. Ligi šiol, kalbėdamas apie Jungtinių Valstijų ateitį, stengiausi savo temą suskaidyti į keletą dalių, kad galėčiau kiekvieną jų kuo nuodugniau išnagrinėti.

Dabar noriu viską apibendrinti vienu požiūriu. Kalbėsiu nesileisdamas į detales, kur kas apibrėžčiau. Nebetyrinėsiu kiekvieno dalyko skyrium, bet glaustai apžvelgsiu tai, kas bendra. Būsiu kaip tas keliauninkas, kuris, išėjęs už didelio miesto sienų, kopia į artimiausią kalvą. Ką tik palikti žmonės dingsta jam iš akių, jų būstai susilieja į vieną; jis nebemato aikščių, vos vos tematyti gatvių linijos, tačiau jo žvilgsnis lengviau aprėpia miesto kontūrus ir pirmąsyk pagauna jo formą. Man regis, aš lygiai taip prieš akis matau visą anglų padermės ateitį Naujajame Pasaulyje. To milžiniško paveikslo detalės tarytum šešėlyje, bet mano žvilgsnis regi visumą, ir aš viską aiškiai suvokiu.

Jungtinių Amerikos Valstijų užimama arba valdoma teritorija šiandien sudaro maždaug dvidešimtąją dalį gyvenamųjų žemių.

Kad ir koks platus tas kraštas, būtų klaidinga manyti, jog Amerikos anglams jo bus gana; jis driekiasi jau daug plačiau.

Buvo laikai, kai mes taip pat galėjome Amerikos tyruose sukurti didelę prancūzų valstybę ir drauge su anglais spręsti Naujojo Pasaulio likimą. Kadaise Prancūzija valdė Šiaurės Amerikoje teritoriją, beveik prilygstančią visai Europai. Trys didžiosios žemyno upės tuomet tekėjo mūsų valdomomis žemėmis. Indėnų gentys, gyvenančios nuo Šv. Lauryno žiočių iki pat Misisipės deltos, girdėjo tik mūsų kalbą; visos europiečių gyvenvietės, išmėtytos toje milžiniškoje teritorijoje, primindavo tėvynę: Louisbourgas, Montmorency, Duquesne'as, Saint-Louisas, Vincennes'ai, Nouvelle-Orléanas, — visi tie vardai tokie brangūs ir įprasti prancūzo ausiai.

Tačiau, nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, kurias reikėtų labai ilgai vardyti[1], mes netekome nuostabaus palikimo. Prancūzai pasitraukė iš tų vietų, kur jų būta nedaug ir kur sąlygos įsišaknyti buvo palankios. Jie susitelkė nedidelėje teritorijoje ir pakluso kitos šalies įstatymams. Keturi šimtai tūkstančių prancūzų žemutinėje Kanadoje dabar sudaro tarsi likučius senos valstybės, kuri žlugo lyg tvanas užplūdus naujai tautai. Aplink juos į visas puses be perstojo plečiasi ir gausėja atėjūnų gentis, skverbiasi net į buvusių krašto šeimininkų gretas, ima viršų jų miestuose ir darko jų kalbą. Tai tie patys žmonės, kurie gyvena ir Jungtinėse Valstijose. Vadinasi, ne be pagrindo sakiau, jog anglams negana Sąjungos teritorijos, jie traukia tolyn į šiaurryčius.

Šiaurės vakaruose pasitaiko viena kita nedidelė rusų gyvenvietė, o pietvakariuose tarytum siena Amerikos anglams kelią pastoja Meksika.

Taigi, tiesą pasakius, tik dvi varžovės tautos šiuo metu dalijasi Naująjį Pasaulį: ispanai ir anglai.

Ribos, turinčios skirti tas dvi tautas, buvo nustatytos sutartimi. Tačiau, kad ir kokia palanki ta sutartis yra Amerikos anglams, nėmaž neabejoju, jog šie netrukus ją sulaužys.

Anapus Sąjungos sienų Meksikos pusėje plyti vis dar negyvenamos provincijos. Žmonės iš Jungtinių Valstijų užplūs tuos tyrus anksčiau negu tie, kurie turi į juos teisę. Jie pasisavins žemes, sukurs bendruomenes, ir pagaliau pasirodęs teisėtas savininkas atras tyrus jau įdirbtus, o atėjūnus kuo ramiausiai įsikūrusius jo žemėse.

Žemė Naujajame Pasaulyje priklauso pirmam atėjusiam, o valdžia tam, kas greitesnis.

Net apgyvendintiems kraštams sunku atremti įsibrovėlius.

Jau esu pasakojęs, kas darosi Texaso provincijoje. Jungtinių Valstijų gyventojai kasdien pamažu skverbiasi į Texasą, įsigyja ten žemių ir, paklusdami vietos valdžiai, lieka ištikimi savo kalbai, papročiams ir čia kuria savo viešpatystę. Texaso provincija vis dar priklauso Meksikai, bet ilgainiui ten nebebus meksikiečių. Tokie pat dalykai darosi visur, kur Amerikos anglai susiduria su kitakilmiais.

---

[1] Svarbiausia jų yra ši: laisvoms, prie bendruomeninės tvarkos pripratusioms tautoms daug lengviau nei kitoms sekasi kurti klestinčias kolonijas. Įprotis pačiam galvoti ir pačiam tvarkyti savo reikalus yra būtinas naujame krašte, kur sėkmė didžia dalimi priklauso nuo pačių kolonistų pastangų.

Nėra ko slėpti, jog anglai įgijo nepaprastą pranašumą prieš visas kitas Europos tautas Naujajame Pasaulyje. Jie prašoka jas kultūra, pramone ir jėga. Jie tol be atvangos veršis į negyvenamas arba menkai apgyventas žemes, kol kelią jiems užtvers gyvenvietės, pro kurias jie neįstengs prasibrauti. Jie nesustos prie sutartyse nubrėžtų sienų ir iš visų pusių atakuos įsivaizduojamas kliūtis.

Taip nepaprastai greit pasklisti ir prigyti Naujajame Pasaulyje anglams padeda ir geografinė padėtis.

Už šiaurinių sienų plyti Arkties ledynai, o už pietinių sienų prasideda karštosios atogrąžos. Tad Amerikos anglai įsikūrę labiausiai tinkamoje gyventi vidutinio klimato zonoje.

Manoma, jog gyventojų Jungtinėse Valstijose ypač pradėjo gausėti paskelbus Nepriklausomybę; tai netiesa. Kolonijiniu laikotarpiu gyventojų Amerikoje daugėjo taip pat sparčiai, kaip daugėja dabar: per dvidešimt dvejus metus jų padidėjo dvigubai. Anksčiau buvo tūkstančiai gyventojų, o dabar jų — milijonai. Tai, kas buvo nepastebima prieš šimtmetį, dabar krinta į akis.

Anglų, Kanadoje pavaldžių karaliui, gausėja beveik taip pat sparčiai kaip anglų Jungtinėse Valstijose, kur gyvuoja respublika.

Per aštuonerius Nepriklausomybės karo metus gyventojų skaičius nesiliovė didėjęs tokiu pat santykiu.

Nors prie vakarinių sienų gyveno didelės indėnų gentys, sudariusios sutartis su anglais, migracijos banga, plūstanti į vakarus, galima sakyti, niekada nebuvo nuslūgusi. Priešui siaubiant Atlanto vandenyno pakrantes, Kentucky ir Pennsylvanijos vakarinėse apygardose, Vermonto ir Maine'o valstijose tolydžio gausėjo gyventojų. Net pokario suirutės nepristabdė gyventojų skaičiaus didėjimo ir veržimosi į dar niekieno neužkariautas dykynes. Tad įstatymų skirtingumas, taika arba karas, tvarka arba anarchija tam turėjo menkos įtakos.

Šitai nesunku suprasti: juk nėra tokių visuotinių priežasčių, kurių įtaka būtų vienodai jaučiama visose milžiniškos teritorijos vietose. Vieną krašto vietovę ištikus kokiems negandams, užuoglaudą nuo jų galima rasti kitoje; kad ir kokios didelės būtų nelaimės, galimybės jų išvengti ar nuo jų apsisaugoti nė kiek ne mažesnės.

Tad visai neįtikėtina, jog įmanoma sustabdyti anglų įsigalėjimą Naujajame Pasaulyje. Sąjungos suirimas ir dėl to žemyne kilęs vidaus karas, respublikų žlugimas, atveriantis kelią tironijai, galėtų tik sulė-

tinti procesą, bet anaiptol nesutrukdytų tautai įgyvendinti tai, kas jai skirta likimo. Nėra pasaulyje tokios jėgos, kuri galėtų imigrantams užtverti kelią į tas derlingas plynes, iš visų pusių atviras darbščioms rankoms ir suteikiančias prieglobstį ištiktiems negandų. Kad ir kas ateityje grėstų amerikiečiams, niekas iš jų neatims nei klimato, nei vidaus jūrų, nei didžiųjų upių, nei derlingų žemių. Nei blogi įstatymai, nei revoliucijos, nei anarchija negali nuslopinti skiriamųjų šios tautos būdo savybių, jų polinkio į gerovę ir sumanumo, negali užtemdyti ir šviesaus proto, kuriuo ji vadovaujasi.

Taigi, nors ateitis ir sunkiai nuspėjama, bent jau viena yra tikra. Kalbėdami apie tautų gyvenimą, galime nė kiek neabejoti, jog labai greitai Amerikos anglai patys vieni užtvindys milžinišką teritoriją, nusidriekusią tarp Arkties ledynų ir atogrąžų, tarp Atlanto vandenyno pakrančių ir Ramiojo vandenyno krantų.

Teritorija, kurią kada nors užims Amerikos anglai, manding prilygsta trims ketvirtadaliams Europos[2]. Sąjungos klimatas apskritai geresnis už europinį; ir gamta čia teikia daugiau patogumų; savaime aišku, ir jos gyventojų skaičius kada nors bus proporcingas mūsiškiam.

Europoje, padalytoje tarp įvairių tautų, Europoje, nuniokotoje vis įsiliepsnojančių karų ir viduramžių barbarybės, vienoje kvadratinėje ljė gyvena keturi šimtai dešimt[3] žmonių. Taigi kodėl ir Jungtinėse Valstijose kada nors negalėtų gyventi tiek pat žmonių?

Praeis keli šimtmečiai, kol Amerikos anglų palikuonys neteks pranašumo. Dar neįmanoma numatyti, kada Naujajame Pasaulyje įsigalės nuolatinė socialinė nelygybė.

Kad ir kaip skirtingai paženklins karas arba taika, laisvė arba tironija, gerovė arba skurdas didžiosios Amerikos anglų giminės palikuonių likimą, visus juos jungs bent jau panaši socialinė padėtis ir jos sąlygojami bendri papročiai ir pažiūros.

Viduramžiais įvairias Europos tautas, jungiamas tik bendros religijos, subūrė ta pati civilizacija. Anglus Naujajame Pasaulyje sieja tūkstančiai kitų ryšių, ir jie gyvena tokiame amžiuje, kai siekiama visokeriopos žmonių lygybės.

---

[2] Vien Jungtinės Valstijos užima plotą, lygų pusei Europos. Europos plotą sudaro 500 000 kvadratinių ljė; jose gyvena 205 000 000 žmonių (Malte-Brun, t. 6, kn. 114, p. 4).

[3] Žr. Malte-Brun, t. 6, kn. 116, p. 92.

Viduramžiai buvo skaidymosi metas. Kiekviena valstybė, kiekviena provincija, kiekvienas miestas, kiekviena šeima tuomet siekė individualumo. Dabar jaučiama priešinga tendencija, valstybės ir tautos linksta vienytis. Intelektiniai ryšiai jungia tolimiausius žemės kampelius, ir žmonės nė dienos negali būti svetimi vieni kitiems arba nežinoti, kas dedasi kokiame nors pasaulio krašte; todėl pastebima, jog europiečiai ir jų palikuonys Naujajame Pasaulyje, nors ir atriboti vandenyno, skiriasi mažiau negu kai kurie XIII a. miestai, vien upės atplėšti vienas nuo kito.

Ta asimiliacijos tendencija, suartinanti svetimas valstybes ir tautas, juo labiau priešinga tam, kad tauta skaldytųsi iš vidaus ir jos palikuonys taptų vieni kitiems svetimi.

Taigi ateis toks metas, kai Šiaurės Amerikoje gyvens šimtas penkiasdešimt milijonų lygių žmonių [4], kurie priklausys tai pačiai giminei, turinčiai tokias pat ištakas, tokią pat kultūrą, tokius pat papročius ir tradicijas, išpažįstančiai tą pačią religiją, kalbančiai ta pačia kalba, ir todėl jų mąstymo ir suvokimo būdas bus panašus. Visa kita kelia abejonių, bet šitai — neabejotina. Štai jums visiškai naujas dalykas pasaulyje, kurio svarbą net sunku įsivaizduoti.

Dabar pasaulyje gyvena dvi didelės tautos, kurios, turėdamos skirtingas ištakas, tarytum siekia to paties tikslo. Tai rusai ir Amerikos anglai.

Abi tautos augo ir stiprėjo nejučia; kai visų dėmesys buvo nukreiptas kitur, jos staiga atsidūrė pirmojoje tautų gretoje, ir pasaulis beveik tuo pat metu sužinojo ir apie jų buvimą, ir apie jų galią.

Visos kitos šalys tarytum pasiekė gamtos joms skirtas ribas ir dabar turi tik išsilaikyti, o tiedvi valstybės tolydžio didėja ir plečiasi [5]. Visos kitos jau liovėsi augti arba auga tik didelių pastangų dėka; tiedvi vienintelės sparčiai ir lengvai žygiuoja keliu, kurio pabaigos dar nematyti.

Amerikietis grumiasi su gamtos spendžiamomis kliūtimis; rusai kariauja su žmonėmis. Vieni kovoja su tyrais ir barbarybe, kiti — su ci-

---

[4] Tas gyventojų skaičius proporcingas Europos gyventojų skaičiui, turint galvoje, jog vienai kvadratinei ljė vidutiniškai tenka 410 žmonių.

[5] Iš visų Senojo Pasaulio valstybių gyventojų skaičius sparčiausiai auga Rusijoje.

vilizacija, apsiginklavusia iki dantų. Amerika laimi pergales arklu, o Rusija — durtuvu.

Siekdama tikslo, Amerika remiasi asmeniniais interesais ir duoda visišką laisvę žmogaus — individo — protui ir jėgai, nesistengdama jiems vadovauti.

Rusija stengiasi visuomenės galią sutelkti vieno žmogaus rankose.

Amerikoje veiklos pagrindas yra laisvė, Rusijoje — vergovė.

Jųdviejų išeities taškai skirtingi, skirtingi ir keliai; tačiau kiekvienai jų Apvaizdos, matyt, skirta kada nors laikyti rankose pusės pasaulio likimus.

PAAIŠKINIMAI

PIRMOJI DALIS

A, p. 32

Atkreipkite dėmesį į dvi karo gydytojo Longo keliones Kongreso lėšomis po visus Vakarų kraštus, kur europiečiai dar nebuvo įkėlę kojos.

Kalbėdamas apie didžiuosius Amerikos tyrus, p. Longas sako, jog nuo Raudonosios upės (*Red River*) iki Platte upės reikia nubrėžti tiesę, beveik lygiagrečią su dvidešimtąja lygiagrete (Washingtono lygiagretė, maždaug atitinkanti Paryžiaus devyniasdešimt devintąją). Nuo tos įsivaizduojamos tiesės iki Uolėtųjų kalnų (*Rocky Mountains*), vakaruose ribojančių Misisipės slėnį, plyti bekraštės lygumos, daugiausia žemdirbystei netinkami smėlynai arba granitinėmis uolomis nusmaigstytos plynės. Vasarą tenai nebūna vandens. Kur ne kur ganosi kaimenės buivolų arba laukinių arklių. Pasitaiko viena kita indėnų gentis, bet jos labai negausios.

P. Longas sakosi girdėjęs, jog, keliaujant aukštyn ta pačia kryptimi palei Platte upę, ir jos kairiajame krante driekiasi tyrai, bet jis pats negalėjęs patikrinti, ar tai tiesa (*Long's Expedition*, t. 2, p. 361).

Nors karo gydytojas Longas vertas pasitikėjimo, vis dėlto nedera pamiršti, jog jis keliavo per tą kraštą, beveik nenukrypdamas į šalis nuo įsivaizduojamos tiesės.

B, p. 33

Pietų Amerikos atogrąžose veši vijokliniai augalai, vadinami lianomis. Vien tik Antiluose jų esama daugiau nei keturiasdešimt įvairių rūšių.

Iš visų augalų pati grakščiausia yra grenadilija. Tas žavus augalas, kaip jį apibūdina Descourtilzas Antilų augmenijos apraše, ūseliais prikimba prie medžių, sudarydamas judrias, siūbuojančias arkadas, prašmatnias kolonadas, kerinčias purpuriniais ir mėlynais gardžiakvapiais žiedais, t. 1, p. 265 [J. T. Descourtilz. *Flore Pittoresque et Médicale des Antilles*, II leidimas, Paryžius, 1833, 3 tomai].

Ilgaankštės akacijos — tai labai storos lianos, kurios sparčiai auga ir, vyniodamosi nuo vieno medžio prie kito, kartais nudryksta daugiau nei pusę lyė (t. 3, p. 227).

C, p. 35

Apie Amerikos kalbas

Amerikos indėnų kalbos nuo pat Šiaurės ašigalio iki Horno rago visos sudarytos, kaip sakoma, pagal vieną pavyzdį ir turi tas pačias gramatikos taisykles; iš to galima daryti išvadą, jog visos indėnų gentys tikriausiai yra kilusios iš to paties kelmo.

Amerikos žemyne kiekviena gentis kalba skirtingu dialektu, tačiau tikrų kalbų labai nedaug, ir tai dar vienas įrodymas, jog Naujojo Pasaulio tautų istorija siekia ne tokius jau senus laikus.

Pagaliau Amerikos kalbos yra labai taisyklingos; tad visai galimas daiktas, jog tautos, jomis kalbančios, dar nėra patyrusios didelių sukrėtimų, revoliucijų ir prievarta arba laisva valia nėra susimaišiusios su kitomis tautomis, nes paprastai, kelioms kalboms susiliejus į vieną, atsiranda netaisyklingų gramatinių formų.

Amerikos ir ypač Šiaurės Amerikos kalbomis ne per seniausiai rimtai susidomėjo filologai. Pirmąsyk buvo atskleista, jog toji laukinių kalba yra labai sudėtingos idėjų ir išmoningų darinių sistemos rezultatas. Buvo pastebėta, kad tos kalbos labai turtingos ir kad, jas sudarant, itin paisyta garsų darnos.

Amerikos kalbų gramatinė sistema skiriasi nuo visų kitų daugeliu atžvilgių, o labiausiai štai kuo.

Kai kurios Europos tautos, tarp jų ir vokiečiai, linkusios prireikus kurti įvairius darinius ir šitaip tam tikriems žodžiams suteikti sudėtingą prasmę. Indėnai stebėtinai ištobulino tą polinkį — vienu vieninteliu žodžiu jie sugeba išreikšti daugybę sąvokų. Aiškumo dėlei pateiksime pavyzdį, cituotą p. Duponceau *Amerikos filosofų draugijos užrašuose*.

Žaisdama su kate arba šunyčiu, delavarė kartais ištaria žodį *kuligatschis*. Tai sudėtinis žodis: *K* reiškia antrąjį asmenį — *tu* arba *tavo*; *uli*, žodžio *wulit* dalis, reiškia *dailus, gražus*; *gat* irgi yra žodžio *Wichgat*, reiškiančio *letena*, dalis; galop *schis* yra mažybinė galūnė, reiškianti mažumo sąvoką. Tad vienu žodžiu indėnė pasakė: *tavo daili mažutė letenėlė*.

Štai dar vienas pavyzdys, įrodantis, kaip lengvai Amerikos laukiniai sudarinėjo žodžius.

Jaunuolis delavarų kalba yra *pilapé*. Šis žodis sudarytas iš *pilsit* — *tyras, skaistus, nekaltas*, ir *lénapé* — *vyras*, tai yra *nekaltybę ir skaistumą išsaugojęs vyras*.

Žodžių daryba ypač stebėtinai naudojamasi sudarant veiksmažodžius. Sudėtingiausias veiksmas dažnai nusakomas vienu vieninteliu žodžiu; beveik visi sąvokos niuansai veikia veiksmažodį ir jį keičia.

Tiems, kurie pageidautų nuodugniau susipažinti su šia tema, mano paliesta tik probėgšmais, patarčiau perskaityti:

1. P. Duponceau laiškus reverendui Heckewelderiui, kuriuose kalbama apie indėnų kalbas. Tą susirašinėjimą galima rasti 1819 m. Philadelphijoje Abrahamo Smallo išleistų *Amerikos filosofų draugijos užrašų*, t. 1, p. 356—464.

2. Geibergero *Delavarų, arba lenapų, kalbos gramatiką* su p. Duponceau įžanga. „Geibergeras" šiuo metu yra Davidas Zeisbergeras. 1821 m. jis išvertė Bibliją į delavarų kalbą ir 1806 m. Philadelphijoje išleido *Delavarų ir anglų kalbų vadovėlį* su p. Duponceau pastabomis. Plg. *Transactions of the American Philosophical Society*, t. 1, Philadelphia, 1819, p. 392.]

3. Puikią tų veikalų apžvalgą *American Encyclopaedia*, 6 tomo pabaigoje.

D, p.36

Charlevoix veikale [*Histoire et Description générale de la Nouvelle France avec le Journal historique d'un voyage fait par ordre du Roi dans l'Amérique septentrionale*, six vols., Paris, 1744] (Naujosios Prancūzijos istorija ir bendras aprašymas, taipgi Karaliaus įsakymu Šiaurės Amerikon atliktos kelionės dienoraštis, t. 1, p. 235) randame 1610 m. įvykusio pirmojo Kanados prancūzų ir irokėzų (*Iroqois*) karo aprašymą. Irokėzai, apsiginklavę tik lankais ir strėlėmis, iš paskutiniųjų priešinosi prancūzams ir jų sąjungininkams. Charlevoix, nors ir ne itin didelis rašytojas, vis dėlto tame fragmente sugebėjo puikiai parodyti, kokie skirtingi europiečių ir laukinių papročiai ir kaip skirtingai tiedvi rasės supranta garbę.

„Prancūzai, — rašo jis, — susigrobė bebrenas, kuriomis aikštėje buvo užkloti irokėzų lavonai. Tai matydami, jų sąjungininkai huronai didžiai pasipiktino. Jie savo ruožtu ėmė kaip visada žiauriai elgtis su belaisviais ir suvalgė vieną nukautųjų, tuo papiktindami prancūzus. Taip, — priduria Charlevoix, — tie laukiniai šlovino nesavanaudiškumą, stebėdamiesi, kad mūsų tautiečiai jo neturi, bet visai nesuprasdami, jog kur kas baisiau yra vaišintis lavoniena kaip plėšriems žvėrims, negu apiplėšinėti lavonus".

Tas pats Charlevoix kitur (t. 1, p. 230) šitaip aprašo pirmuosius Champlaino matytus kankinimus ir huronų grįžimą į savo kaimą.

„Nukeliavę aštuonias ljė, — pasakoja jis, — mūsų sąjungininkai sustojo ir, pagriebę vieną belaisvį, ėmė jam prikaišioti visus žiaurumus, kuriuos patyrė jų genties kariai, kritę nuo jo rankos. Jie pareiškė, kad ir jis turįs patirti tą patį likimą ir, jeigu esąs drąsus, privalėsiąs kankinamas dainuoti. Belaisvis tuoj už-

traukė karo giesmę, o paskui giedojo visas giesmes, kurias mokėjo, tik be galo liūdnu balsu, — priduria Champlainas, dar nespėjęs sužinoti, jog laukinių melodijos apskritai kraupiai liūdnos. — Jo kančios, lydimos visų kitų baisybių, apie kurias kalbėsime toliau, išgąsdino prancūzus, bet jų pastangos padaryti toms kankynėms galą buvo bergždžios. Kitą naktį vienam huronui susapnavus, kad vejasi priešai, laukinių traukimasis virto tikru bėgimu, jie liovėsi bėgti tik tada, kai pasijuto saugūs.

Iš tolo pamatę savo kaimo lūšneles, huronai išsipjovė ilgas lazdas, pririšo prie jų skalpus, kuriuos buvo išsidaliję, ir pergalingai juos nešė. Tai pamačiusios, atbėgo moterys, sušoko į vandenį ir, priplaukusios prie kanojų, plėšte išplėšė tuos kruvinus skalpus savo vyrams iš rankų ir pasikabino juos ant kaklo.

Kariai padovanojo Champlainui vieną tų siaubingų trofėjų, be to, dar keletą lankų ir strėlių, vienintelį grobį, paimtą iš irokėzų, prašydami parodyti visa tai Prancūzijos karaliui".

Visą žiemą Champlainas gyveno vienas tarp tų laukinių, bet nei į jo gyvybę, nei į jo turtą nė karto nebuvo pasikėsinta.

E, p. 50

Nors griežtas puritonizmas, viešpatavęs anglų kolonijoms kuriantis Amerikoje, jau gerokai susilpnėjo, jo pėdsakai dar nepaprastai ryškūs papročiuose ir įstatymuose.

1792 m., kai Prancūzijoje buvo paskelbta trumpai gyvavusi antikrikščioniškoji respublika, Massachusettso įstatymų leidėjai priėmė toliau pateikiamą įstatymą, verčiantį piliečius švęsti sekmadienį. Štai to įstatymo preambulė ir straipsniai, verti skaitytojų dėmesio:

„Kadangi visuomenei reikia švęsti sekmadienį; kadangi naudinga padaryti pertrauką dirbant; kadangi tai skatina žmones susimąstyti apie gyvenimo prasmę ir žmonijai būdingus paklydimus; kadangi sekmadienis skirtas individualiai ar viešai, drauge su kitais, garbinti Dievą, Pasaulio Kūrėją ir Viešpatį, ir atsidėti labdarai, puošiančiai krikščionių bendruomenę ir teikiančiai jai paguodą; kadangi netikintys arba lengvabūdžiai žmonės, pamiršdami sekmadienio priedermes ir dvasinę naudą, kurią tądien gauna visuomenė, išniekina jo šventumą pasinerdami į malonumus, pramogas arba griebdamiesi darbų; kadangi toks elgesys nesuderinamas su jų, kaip krikščionių, interesais; kadangi, be kita ko, toks elgesys krikdo tuos, kurie neseka jų pavyzdžiu, ir labai kenkia visuomenei, skatina palaidumą ir griauna papročius,

Senatas ir Atstovų Rūmai įsako:

1. Sekmadienį niekam nebus leista atidaryti krautuvės arba dirbtuvės. Tą dieną niekam nebus leista užsiimti kokiais nors darbais ar reikalais, dalyvauti

koncerte, pokylyje ar kokiame kitame renginyje bei pramogose — medžioklėje, žaidimuose, kitaip turės mokėti baudą. Už kiekvieną pažeidimą skiriama bauda, ne mažesnė nei 10 šilingų ir ne didesnė nei 20 šilingų.

2. Keleiviams, varovams, vežėjams nevalia keliauti sekmadienį, išskyrus būtinus atvejus; jiems gresia tokia pat bauda.

3. Smuklių, smulkmenų krautuvių, užeigų laikytojams nevalia sekmadienį įsileisti nė vieno bendruomenės gyventojo, jeigu jis norėtų pasilinksminti ar sutvarkyti kokius reikalus. Pažeidimo atveju ir šeimininkas, ir svečias mokės baudą. Be to, šeimininkas gali netekti licencijos.

4. Kiekvienas, kuris, būdamas geros sveikatos ir neturėdamas pateisinamos priežasties, per tris mėnesius nė karto neis viešai pagarbinti Dievo, bus baudžiamas 10 šilingų bauda.

5. Kiekvienas, kuris, būdamas šventovėje, nederamai elgsis, bus baudžiamas nuo 5 iki 40 šilingų bauda.

6. Vykdyti šitą įstatymą įpareigojami bendruomenių *tythingmenai*[1]. Jie turi teisę sekmadieniais įeiti į viešbučių kambarius ir visas viešas vietas. Užeigos savininkas, neįsileidęs jo į savo namus, vien už tai bus baudžiamas 40 šilingų bauda.

Tie pareigūnai privalės stabdyti keliautojus ir klausinėti, kas privertė juos keliauti sekmadienį. Tasai, kuris nepanorės atsakyti, bus baudžiamas bauda, galinčia siekti 5 svarus sterlingų.

Jei keleivio nusakyta priežastis pareigūnui pasirodys nepakankamai pagrįsta, tokį keleivį jis galės atiduoti apygardos taikos teisėjui". 1792 m. kovo 8 d. įstatymas (*General Laws of Massachusetts*, t. 1, p. 410).

1797 m. kovo 11 d. nauju įstatymu padidintos baudos; pusė jų atiduodama tam, kuris sulaiko nusikaltėlį (ten pat, t. 1, p. 525).

1816 m. vasario 16 d. nauju įstatymu patvirtintos tos pačios priemonės (ten pat, t. 2, p. 405).

Panašių straipsnių yra New Yorko valstijos įstatymuose, peržiūrėtuose 1827 ir 1828 m. (žr. *Revised Statutes*, d. I, 20 sk., p. 675). Ten draudžiama sekmadieniais medžioti, žvejoti, lošti, žaisti, lankytis namuose, kur geriama. Draudžiama keliauti, išskyrus būtinus atvejus.

Pirmieji imigrantai įstatymuose paliko ne tik savo tikėjimo ir griežtų papročių pėdsakus.

Revised Statutes of the State of New York, t. 1, p. 662 skaitome tokį straipsnį: „Kiekvienas, kuris lošdamas arba lažindamasis per dvidešimt keturias valandas išloš arba praloš 25 dolerius (apie 132 frankus), bus laikomas nusikal-

[1] Tai kasmet renkami pareigūnai, kurių funkcijos panašios į prancūzų kaimo policininkų arba teismo antstolių.

tusiu (*guilty of a misdemeanor*) ir, įrodžius tokį faktą, baudžiamas bauda, mažiausiai penkiskart didesne už išloštą arba praloštą sumą; toji bauda bus atiduota bendruomenės vargšų inspektoriui.

Kiekvienas, kuris pralošia 25 dolerius ar daugiau, gali juos išsireikalauti per teismą. Jeigu jis to nepadaro, vargšų inspektorius gali imtis priemonių prieš išlošusįjį ir priversti jį paaukoti vargšams arba išloštą, arba trigubai didesnę sumą".

Šie įstatymai išleisti visai neseniai, tačiau kas gali suvokti jų prasmę, nenukildamas į kolonijų kūrimosi pradžią? Neabejoju, jog tų įstatymų baudžiamoji dalis pritaikoma labai retai; įstatymai išlaiko savo griežtumą, nors papročiai jau seniai pasidavė laiko reikalavimams. Ir dabar svetimšalius labiausiai stebina tai, jog Amerikoje uoliai laikomasi įstatymo, reikalaujančio švęsti sekmadienį.

Yra Amerikoje vienas didmiestis, kuriame nuo šeštadienio vakaro visuomeninis gyvenimas tarsi apmiršta. Atsidūręs mieste tuo metu, kai pagyvenę žmonės, regis, turėtų užsiimti reikalais, o jaunimas — pramogomis, jūs pasijusite vienišas. Ne tik niekas nedirba, bet tarytum nėra nė gyvos dvasios. Negirdėti nei įmonių triukšmo, nei džiugesio garsų, net slopaus ūžesio, būdingo didmiesčiui. Aplink bažnyčias ištemptos grandinės, privertos langinės praleidžia į namų vidų vos vieną kitą saulės spindulėlį, tik retkarčiais pamatysite kokį žmogų, patyliukais sėlinantį tuščiomis gatvėmis ir sankryžomis.

Pirmadieniui auštant, vėl pasigirsta ratų dardėjimas, kūjų dunksėjimas, žmonių klegesys; miestas pabunda; sujaudrinta minia veržiasi į pramonės ir prekybos židinius; viskas juda, sukasi, verpetuoja aplink jus. Po letargo sąstingio vėl prasideda karštligiška veikla; galėtum pamanyti, jog žmogui skirta vienintelė diena įsigyti turtams ir jais mėgautis.

F, p. 54

Ką tik jūsų perskaitytame skyriuje aš anaiptol neturėjau tikslo išdėstyti Amerikos istoriją. Norėjau tik pasiūlyti skaitytojui pačiam įvertinti, kokią įtaką turėjo imigrantų pažiūros ir papročiai įvairių kolonijų ir visos Sąjungos likimui. Tad reikėjo apsiriboti keliais padrikais fragmentais.

Gal aš ir klystu, bet, regis, einant mano vos nubrėžtu keliu, galima nupiešti tokį Amerikos respublikų kūrimosi vaizdą, kuris patrauktų visuomenės dėmesį ir duotų peno valstybės veikėjų apmąstymams. Negalėdamas pats atsidėti tam darbui, norėjau bent jau palengvinti jį kitiems. Tad laikiau savo pareiga pateikti čia trumpą bibliografiją ir glaustą, mano galva, vertingų kūrinių apžvalgą.

Tarp tokių vaisingai naudotinų bendro pobūdžio veikalų pirmiausia paminėčiau veikalą, parengtą Ebenezero Hazardo, *Historical Collections, Consis-*

ting of State Papers and Other Authentic Documents, Intended as Materials for an History of the United States of America (Valstybinių popierių ir kitų tikrų dokumentų istorinis rinkinys).

Pirmą šio rinkinio tomą, išleistą 1792 m. Philadelphijoje, sudaro visų Anglijos karūnos (monarchų) imigrantams suteiktų chartijų tikslūs tekstai ir pagrindiniai kolonijų valdžios aktai, priimti pirmaisiais gyvavimo metais. Tarp jų daug autentiškų dokumentų, susijusių su to meto Naujosios Anglijos ir Virginijos reikalais.

Antras tomas beveik ištisai paskirtas 1643 m. konfederacijos aktams. Federalinė sutartis, sudaryta tarp Naujosios Anglijos kolonijų ginantis nuo indėnų antpuolių, buvo pirmasis Amerikos anglų sąjungos pavyzdys. Būta ir kitokių to paties pobūdžio federacijų, kol 1776 m. buvo sudaryta konfederacija, padėjusi kolonijoms išsikovoti nepriklausomybę.

Philadelphijos istorinis rinkinys yra Karališkojoje bibliotekoje.

Kiekviena kolonija, be to, turi savo istorinių paminklų, kai kurie jų labai vertingi. Savo apžvalgą pradėsiu Virginija, anksčiausiai apgyvendinta valstija.

Pirmasis Virginijos istorikas — jos įkūrėjas kapitonas Johnas Smithas. Kapitonas Smithas paliko knygą *in quarto General History of Virginia, New England, and the Summer Isles, by Captain John Smith, Sometime Governor in Those Countries and Admiral of New England* (Bendra Virginijos ir Naujosios Anglijos istorija), išleistą Londone 1627 m. (Ši knyga yra Karališkojoje bibliotekoje.) Smitho veikale yra puikių žemėlapių ir graviūrų iš tų laikų, kai buvo spausdinama knyga. Metraštis apima 1584—1626 m. Smitho knyga labai vertinama ir to tikrai nusipelno. Autorius — vienas žymiausių nuotykių ieškotojų, beje, gyvenęs itin nuotykingo amžiaus pabaigoje; pati knyga kupina atradimų įkarščio, žygių dvasios, būdingos to meto žmonėms; riteriškumas joje susipynęs su komerciniais polėkiais; ir viena, ir kita padeda siekiant to paties tikslo — pralobti.

Bet ypač pažymėtina tai, kad kapitonas Smithas amžininkams priskiria dorybes, kurios daugeliui jų visai svetimos; jo stilius aiškus ir paprastas, pasakojimas nenukrypsta nuo gyvenimo tiesos, aprašymuose vengiama išmonės ir gražbyliavimo.

Autorius turiningai nušviečia indėnų padėtį Šiaurės Amerikos atradimo laikotarpiu. (Knyga taip pat saugoma Britų muziejuje.)

Antras dėmesio vertas istorikas yra Beverley. Jo knyga *in duodecimo* buvo išversta į prancūzų kalbą ir 1707 m. išleista Amsterdame. Autorius pradeda pasakojimą 1585 m., o baigia 1700 m. Pirmą dalį sudaro vadinamieji istoriniai dokumentai, susiję su kolonijos kūrimusi. Antroje vaizdingai nupiešta indėnų padėtis tais senais laikais. Trečioje išsamiai aprašomi autoriaus laikų Virginijos gyventojų papročiai, socialinė padėtis, įstatymai ir politinės tradicijos.

Beverley buvo kilęs iš Virginijos, todėl knygos pradžioje „meldžia skaitytojus pernelyg kritiškai nežiūrėti į šį veikalą, nes jam, gimusiam Vakarų Indijoje [Amerikoje. — *Vert. past.*], sunku byloti gryna taisyklinga kalba". Parodęs tokį kolonisto kuklumą, autorius visoje knygoje stengiasi pabrėžti, jog sunkiai pakenčia tėvynės pranašumą. Beverley veikalas kupinas pilietinės laisvės dvasios, kuri tuomet jaudrino anglų kolonijas Amerikoje. Knygoje atsispindi ir kai kurie nesutarimai, gana ilgai skyrę kolonijas vieną nuo kitos, trukdę greičiau išsikovoti nepriklausomybę. Beverley nepakenčia savo kaimynų katalikų iš Marylando labiau negu anglų vyriausybės. Autoriaus stilius labai paprastas; pasakojimas dažniausiai įdomus ir įkvepia pasitikėjimą. Beverley istorijos prancūziškasis vertimas yra Karališkojoje bibliotekoje. [Britų muziejuje saugomas knygos egzempliorius su paties Roberto Beverley autografu: *The History and Present State of Virginia*, London, 1705; prancūziškasis leidimas: *Histoire de la Virginie*, par un auteur natif et habitant du Païs, Amsterdam, 1707.]

Dėmesio vertą veikalą esu matęs Amerikoje, bet niekaip jo negalėjau surasti Prancūzijoje; žr. William Stith. *The History of Virginia*. [*The History of the First Discovery and Settlement of Virginia Being an Essay Towards a General History of This Colony*, Williamsburg, 1717.] Šioje knygoje yra įdomių dalykų, bet apskritai ji man pasirodė ištęsta ir nerišli.

Seniausias ir patikimiausias istorinis dokumentas, pravartus nagrinėjant Carolinos istoriją, — nedidelė knygutė *in quarto*: John Lawson. *The History of Carolina*, 1714 m. išleista Londone.

Lawsono knyga prasideda apžvalgine kelione po vakarų Caroliną. Kelionė aprašyta dienoraščio forma; autoriaus pasakojimas gana padrikas, miglotas, pastebėjimai labai paviršutiniški; tačiau įspūdingai papasakota, kaip to meto laukinius nusiaubė raupų epidemija ir degtinė, kaip kriko jų papročiai, skatinant ten apsigyvenusiems europiečiams.

Antroji Lawsono veikalo dalis skirta Carolinos fizinei geografijai ir ūkiui.

Trečioje dalyje autorius įdomiai aprašo indėnų papročius, tradicijas ir valdžią.

Ši knygos dalis pasižymi savitumu ir sveika nuovoka.

Lawsono knygos pabaigoje yra Karolio II laikų chartija, suteikta Carolinai.

Šiaip jau knyga lengvo stiliaus, tarpais gana nešvanki ir iš esmės skiriasi nuo rimtų veikalų, tuo pat metu išleistų Naujojoje Anglijoje.

Lawsono istorija — nepaprastai reta knyga Amerikoje, o Europoje jos visai neįmanoma gauti. Beje, vienas egzempliorius saugomas Karališkojoje bibliotekoje.

Iš pačių Jungtinių Valstijų pietų staigiai persikeliu į šiaurę. Visas kraštas buvo apgyvendintas tik daug vėliau.

Pirmiausia noriu atkreipti dėmesį į nepaprastai įdomų rinkinį *Collection of the Massachusetts Historical Society*, pirmąsyk išleistą 1792 m. Bostone, antrą kartą — 1806 m. To veikalo nėra nei Karališkojoje, nei, man regis, jokioje kitoje bibliotekoje.

Tas rinkinys (leidžiamas kaip serija) sudarytas iš gausybės labai vertingų dokumentų, susijusių su įvairių Naujosios Anglijos valstijų istorija. Jame randame niekur nespausdintų laiškų ir autentiškų dokumentų, slypinčių provincijos archyvuose. Jame yra ir visas Gookino veikalas apie indėnus. [Plg. *Collections of the Massachusetts Historical Society for the year 1792*, Vol. I, Boston, 1792. Žr. *Historical Collections of the Indians in New England*, by Daniel Gookin, pp. 110 ff.]

Skyriuje, kuriam priklauso šis paaiškinimas, esu ne kartą minėjęs Nathanielo Mortono veikalą, antrašte *New England's Memorial*. Jau tai pakankamai įrodo, jog šią knygą verta panagrinėti tiems, kurie gilinasi į Naujosios Anglijos istoriją. Tai *in octavo* knyga, 1826 m. išleista Bostone. Jos nėra Karališkojoje bibliotekoje.

Pats vertingiausias ir svarbiausias Naujosios Anglijos istorijos dokumentas — Rev. Cottono Mathero veikalas, antrašte *Magnolia Christi Americana, or the Ecclesiastical History of New England, 1620—1698*, du tomai *in octavo*, 1820 m. antrąsyk išleisti Hartforde. Nemanau, kad jis būtų Karališkojoje bibliotekoje.

Autorius padalijo tą veikalą į septynias knygas.

Pirmojoje pateikiama Naujosios Anglijos įkūrimo priešistorė.

Antroji skirta pirmiesiems to krašto gubernatoriams ir svarbiausiems pareigūnams.

Trečioji supažindina su žmonių sielas tuo laikotarpiu ganiusių evangelikų dvasininkų gyvenimu ir darbais.

Ketvirtojoje autorius pasakoja, kaip buvo įsteigtas ir kaip išaugo Kembridžo universitetas (Massachusettse).

Penktojoje išdėstomi Naujosios Anglijos Bažnyčios principai ir mokymas.

Šeštojoje nušviečiami kai kurie įvykiai, anot Mathero, liudijantys Apvaizdos palankumą Naujosios Anglijos gyventojams.

Galop septintojoje autorius supažindina mus su erezijomis ir blogybėmis, gresiančiomis Naujosios Anglijos Bažnyčiai.

Cottonas Matheras buvo evangelikų dvasininkas, gimęs Bostone ir ten gyvenęs iki mirties.

Visos religinės aistros, pagreitinusios Naujosios Anglijos įkūrimą, labai gyvina jo pasakojimą. Veikale dažnokai pasitaiko prasto skonio apraiškų, bet patraukia autoriaus entuziazmas, kuriuo galop užsidega ir skaitytojas. Autorius dažnai nepakantus, dar dažniau pernelyg patiklus, bet niekada nemėgi-

na apgauti; jo veikale esama ir gražių vietų, teisingų rimtų minčių, įžvalgų, kaip antai:

„Prieš atvykstant puritonams, — pasakoja jis (t. 1, IV skyrius, p. 61), — anglai ne kartą bandė apsigyventi mūsų gyvenamame krašte; tačiau kadangi jų tikslai buvo ne ką aukštesni už medžiaginius interesus, neilgai trukus, susidūrę su kliūtimis, jie atsisakė savo ketinimų; visiškai kitaip nutiko žmonėms, kurie atvyko į Ameriką skatinami taurių religinių idėjų. Nors čia susidūrę su daugiau priešų, nei kada nors gal buvo susidūrę kokios nors kolonijos kūrėjai, jie neatsižadėjo savo ketinimų, ir jų darbo vaisiai gyvuoja ligi šių dienų".

Griežtą Mathero pasakojimą kartais paįvairina mieli, graudūs vaizdeliai. Aprašęs vieną anglę, kuri, karšto tikėjimo paskatinta, drauge su vyru atvyko į Ameriką ir netrukus, neišlaikiusi tremties vargų ir skurdo, mirė, autorius priduria: „O jos doringasis vyras Isaacas Johnsonas bandė gyventi vienas, bet neįstengė ir pasimirė" (t. 1, p. 71).

Mathero knyga gyvai supažindina su aprašomu laiku ir kraštu.

Matheras taip aiškina priežastis, skatinusias puritonus ieškoti prieglobsčio už jūrų marių: „Dievas kreipėsi iš dangaus į savo tautą, gyvenančią Anglijoje. Kalbėdamas iškart su tūkstančiais žmonių, niekad nemačiusių vienas kito, Jis įkvėpė jiems norą atsisakyti patogaus gyvenimo gimtajame krašte, perplaukti siaubingą vandenyną ir apsigyventi vidury dar siaubingesnių tyrų, kur galėtų nevaržomi laikytis Jo įstatymų".

„Prieš pasakojant toliau, — priduria jis, — pravartu atskleisti to žygio paskatas, idant juos įvertintų ateities kartos; ypač svarbu priminti jų žygį šių dienų žmonėms, kad jie neišleistų iš akių savo tėvų užsibrėžto tikslo ir neišsižadėtų tikrųjų Naujosios Anglijos interesų. Tad čia pateiksiu vieno rankraščio ištrauką, kur išdėstyti kai kurie to žygio motyvai.

Pirma. Norėta didžiai pasitarnauti Bažnyčiai — paskleisti Evangelijos šviesą toje pasaulio dalyje (Šiaurės Amerikoje) ir pastatyti užtvarą, ginančią tikinčiuosius nuo Antikristo, kurio karalystę stengiamasi sukurti visame pasaulyje.

Antra. Visos kitos Europos Bažnyčios žlugo, ir gali būti, jog Dievas yra paskelbęs tokią pat ištarmę ir mūsų Bažnyčiai. Kas gali žinoti, o gal Dievas parengė tą vietą (Naująją Angliją) kaip prieglobstį tiems, kuriuos Jis nori išgelbėti nuo visuotinės Katastrofos?

Trečia. Šalis, kurioje gyvename, atrodo, bodisi savo gyventojais; žmogus, pats brangiausias Dievo kūrinys, šičia vertinamas mažiau nei žemė po jo kojomis. Turėti vaikų, kaimynų, draugų laikoma didžia našta; vengiama pavargėlių; žmonės atsižada to, kas turėtų teikti didžiausią džiaugsmą, jeigu viskas klotųsi kaip pridera.

Ketvirta. Mūsų troškimai pasiekė tokį laipsnį, jog nebėra turto, kuris galėtų patenkinti žmogų ir paskatinti jį elgtis su kitais kaip lygiam su lygiais. Šiaip

ar taip, tasai, kuris nesugeba prasisiekti, yra niekinamas; todėl visų amatų žmonės stengiasi pralobti neteisėtai, doram žmogui sunku gyventi ištaigiai ir sykiu išsaugoti gerą vardą.

Penkta. Mokyklos, kuriose semiamasi mokslo žinių ir tikėjimo, yra tokios sugedusios, jog diduma vaikų, dažniausiai pačių geriausių, gabiausių ir teikusių didžiausias viltis, ištvirksta, matydami šitiek blogų pavyzdžių ir palaidumo aplinkui.

Šešta. Argi visa žemė — ne Viešpaties sodas? Argi Dievas neatidavė jos Adomo vaikams, idant šie dirbtų ją ir puoštų? Kodėl gi mes leidžiame sau mirti badu, kai tuo tarpu bekraštės žemės, tinkamos naudotis žmogui, tebėra negyvenamos ir nedirbamos?

Septinta. Argi gali būti tauresnių ir gražesnių užduočių, krikščioniui labiau derančių žygių, nei įsteigti ir remti reformuotą Bažnyčią, stiprinti ją, suvienijus savo jėgas su kita tikinčia tauta, puoselėti ir saugoti nuo nelaimių ir galbūt nuo visiškos pražūties, kuri grėstų jai, jeigu ji būtų palikta likimo valiai?

Aštunta. Jeigu žmonės, garsūs čia (Anglijoje) savo dievobaimingumu ir turtingu bei laimingu gyvenimu, atsisakytų savo turtų reformuotos Bažnyčios labui ir sutiktų dalytis su ja nežinomu ir sunkiu likimu, tai būtų didis ir pravartus pavyzdys, kuris įkvėptų dar didesnį tikėjimą tikintiesiems, meldžiantiems Dievą malonės kolonijai, ir paskatintų daugelį kitų žmonių prie jų dėtis".

Toliau, aiškindamas Naujosios Anglijos Bažnyčios principus moralės klausimais, Matheras įnirtingai pliekia paprotį siūlyti tostus prie stalo, vadindamas jį šlykščiu pagonišku papročiu.

Lygiai taip rūsčiai jis smerkia moteris, dabinančias savo plaukus blizgučiais, ir negailestingai prakeikia, pasak jo, pamažu įsigalintį paprotį apsinuoginti kaklą ir pečius.

Kitoje veikalo dalyje jis išsamiai pasakoja įvairius raganavimo atvejus, išgąsdinusius Naująją Angliją. Iš to galima daryti išvadą, jog regimas šėtono kišimasis į šios žemės reikalus jam atrodo neginčijama ir įrodyta tiesa.

Daugelyje tos pačios knygos vietų prasiveržia pilietinės laisvės ir politinės nepriklausomybės dvasia, būdinga autoriaus amžininkams. Tolydžio pasitaiko jų atsiliepimų apie valdžią. Antai 1630-aisiais, dešimčiai metų praslinkus nuo Plymoutho įkūrimo, Massachusettso gyventojai paaukoja keturis šimtus svarų sterlingų Cambridge'o universitetui įsteigti.

Pereidamas nuo bendro pobūdžio dokumentų, susijusių su Naujosios Anglijos istorija, prie veikalų apie įvairias jos valstijas, pirmiausia turėčiau paminėti dviejų tomų *in octavo* veikalą, antrašte *The History of the Colony of Massachusetts* [Bay], by Hutchinson, *Lieutenant Governor of the Massachusetts Province*. Karališkojoje bibliotekoje saugomas vienas tos knygos egzempliorius; tai 1765 m. Londone leistas antras leidimas.

Hutchinsono istorija, mano ne kartą minėta skyriuje, kuriam priklauso šis paaiškinimas, prasideda 1628 m. ir baigiasi 1750 m. Visame veikale justi tikrumo dvasia; stilius paprastas, be pagražinimų. Hutchinsono istorija labai detali.

Studijuojant Connecticuto istoriją, daugiausia naudos gali duoti Benjamino Trumbullo knyga *A Complete History of Connecticut, Civil and Ecclesiastical, 1630—1764*, 1818 m. išleista dviem *in octavo* tomais New Havene. Nemanau, kad Trumbullo knyga gali būti Karališkojoje bibliotekoje.

Tame veikale šaltai ir aiškiai išdėstyti visi įvykiai, atsitikę Connecticute antraštėje nurodytais metais. Autorius naudojosi patikimiausiais šaltiniais, ir jo pasakojimai paženklinti tiesos antspaudu. Visa tai, ką jis pasakoja apie pirmuosius Connecticuto gyvavimo metus, nepaprastai įdomu. Ypač pravartu pasidomėti, ką jis sako apie 1639 m. Konstituciją (t. 1, 6 sk., p. 100) ir Connecticuto Baudžiamąjį kodeksą (t. 1, 7 sk., p. 123).

Ne be pagrindo labai vertinamas Jeremy Belknapo veikalas *History of New Hampshire*, 1792 m. dviem *in octavo* tomais išleistas Bostone. Būtinai perskaitykite I tomo 3 skyrių. Jame autorius pateikia nepaprastai vertingų duomenų apie puritonų politines ir religines pažiūras, apie jų imigracijos priežastis ir įstatymus. Ten yra ir nuostabi 1663 m. pasakyto pamokslo ištrauka: „Naujajai Anglijai niekada nevalia pamiršti, kad ji buvo įkurta skleisti tikėjimą, o ne verstis prekyba. Jos kaktoje įrašyta, jog ji davė skaistybės įžadą tikėjimo ir drausmės srityje. Tegu prekijai ir tie, kurie deda centą prie cento, nepamiršta, jog, kuriant kolonijas, galvota apie tikėjimą, bet ne apie pelną. Ir žmogus, tikėjimą laikąs dvyliktoje vietoje, o pasaulį — tryliktoje, neturi tikrojo Naujosios Anglijos sūnaus dvasios". Belknapo veikale skaitytojai suras daugiau bendro pobūdžio minčių ir daugiau nuovokos negu visų kitų Amerikos istorikų darbuose.

Negaliu pasakyti, ar šita knyga saugoma Karališkojoje bibliotekoje.

Iš visų centrinių valstijų, susikūrusių palyginti seniai, didžiausio dėmesio vertos New Yorko ir Pennsylvanijos valstijos. Williamo Smitho *History of New York*, 1757 m. išleista Londone, — geriausia tos valstijos istorija. Yra ir prancūziškasis vertimas, 1767 m. išleistas Londone vienu *in duodecimo* tomu. Smithas mums pateikia įdomių duomenų apie prancūzų ir anglų karus Amerikoje. Iš visų Amerikos istorikų jis vienintelis puikiausiai nušviečia garsiąją irokėzų konfederaciją.

Tiems, kurie domisi Pennsylvanija, galėčiau nurodyti nebent įdomų Roberto Proudo veikalą *The History of Pennsylvania, from the Original Institution and Settlement of That Province, Under the First Proprietor and Governor, William Penn, in 1681, Till After the Year 1742*, 1797 m. dviem *in octavo* tomais išleistą Philadelphijoje.

Šita knyga itin verta skaitytojų dėmesio, nes joje yra gausybė įdomių dokumentų, susijusių su Pennu, kvakerių mokymu, pirmųjų Pennsylvanijos gyventojų charakterių, papročių ir tradicijų aprašymų. Man regis, jos nėra Karališkojoje bibliotekoje.

Turbūt nereikia priminti, jog tarp svarbiausių dokumentų, susijusių su Pennsylvanija, yra paties Penno ir Franklino raštai. Tai labiausiai skaitomi kūriniai.

Didumą čia paminėtų knygų esu peržiūrėjęs viešėdamas Amerikoje. Kai kuriomis maloniai leido naudotis Karališkoji biblioteka; kitas man paskolino p. Wardenas, buvęs Jungtinių Valstijų generalinis konsulas Paryžiuje, puikaus veikalo apie Ameriką autorius. Baigdamas šitą paaiškinimą, noriu nuoširdžiai padėkoti p. Wardenui.

G, p. 61

Jeffersono *Autobiografijoje* skaitome:

„Vos anglams įsikūrus Virginijoje, kai žemių būdavo galima įsigyti už mažmožį arba netgi už dyką, kai kurie įžvalgūs tipai gavo didelių koncesijų ir, trokšdami išsaugoti savo giminės galią, testamentu paskyrė antrinius savo turtų įpėdinius. Tų valdų perdavimas iš kartos į kartą žmonėms, turintiems tą pačią pavardę, galop išugdė tam tikrą giminių klasę, kuri, įstatymu įteisinusi privilegiją amžinai naudotis savo turtais, šitaip tapo savotiška patricijų kasta, išsiskirianti iš visų didybe ir prabanga. Iš tokių žmonių karalius paprastai rinkdavosi valstybės patarėjus". [Plg. *The Writings of Thomas Jefferson*, Washington, 1853, t. 1, p. 36.]

Jungtinėse Valstijose pagrindiniai anglų paveldėjimo įstatymo straipsniai buvo visuotinai atmesti.

Pasak p. Kento, paveldėjimo srityje amerikiečiai laikosi pirmiausia tokios taisyklės: „Kai žmogus miršta nesurašęs testamento, jo turtas atitenka tiesioginiams paveldėtojams; esant tik vienam paveldėtojui arba tik vienai paveldėtojai, jam arba jai atitenka visas palikimas. Esant keliems tolygiems paveldėtojams, jie pasidalija palikimą, neatsižvelgdami į paveldėtojo lytį".

Ši taisyklė pirmąsyk įsigaliojo New Yorko valstijoje, įteisinta 1786 m. vasario 23 d. statuto (žr. *Revised Statutes*, t. 3, *Priedas*, p. 48); vėliau buvo įtraukta į tos pačios valstijos peržiūrėtus statutus. Šiuo metu ji galioja visose Jungtinėse Valstijose, išskyrus Vermonto valstiją, kur vyriškos lyties paveldėtojas gauna dvigubą dalį (Kent. *Commentaries*, t. 4, p. 375).

Tame pačiame veikale (t. 4, p. 1—22) p. Kentas pasakoja paveldėjimo istoriją Amerikos įstatymų leidybos požiūriu. Peršasi išvada, jog prieš Amerikos revoliuciją anglų paveldėjimo įstatymai priklausė kolonijose bendrajai teisei.

Paveldėjimo (*estates' entail*) įstatymai buvo panaikinti 1776 m. Virginijoje (Jeffersono pasiūlymu; žr. Jefferson. *Autobiography*), o 1786 m. — New Yorko valstijoje. Vėliau tie įstatymai buvo panaikinti Šiaurės Carolinoje, Kentucky, Tennessee, Georgijoje, Missouryje. Substitucijos įstatymai niekad neurėjo galios Vermonte, Indianos valstijoje, Illinois'e, Pietų Carolinos valstijoje ir Louisianoje. Valstijos, laikiusios savo pareiga išsaugoti anglų substitucijos įstatymus, truputį juos pakeitė, kad nebeliktų pagrindinių aristokratijos požymių. „Mūsų bendro pobūdžio principai valdymo srityje, — sako p. Kentas, — skatina sudaryti visas sąlygas laisvai nuosavybės apyvartai".

Prancūzą, nagrinėjantį amerikiečių paveldėjimo įstatymus, labiausiai stebina tai, jog tos pačios srities mūsų įstatymai nepalyginamai demokratiškesni už amerikietiškuosius.

Amerikiečių įstatymai dalija po lygiai tėvo turtą, bet tik tuo atveju, kai jo valia nėra žinoma, „nes kiekvienas žmogus, — skelbia New Yorko valstijos įstatymas (*Revised Statutes*, t. 3, *Priedas*, p. 51), — turi visišką laisvę, galią ir valią testamentu paskirstyti savo turtą, padalyti jį, užrašyti bet kokiam žmogui, tik jokiu būdu ne kokiai politinei partijai ar organizacijai".

Pagal prancūzų įstatymus testatorius dalija turtą paprastai į lygias ar beveik lygias dalis.

Diduma Amerikos valstijų vis dar pripažįsta substitucijos įstatymus, tik stengiasi apriboti jų poveikį.

Prancūzijos įstatymai jokiu atveju neleidžia substitucijų.

Amerikos santvarka demokratiškesnė už mūsų, užtat mūsų įstatymai demokratiškesni už amerikietiškuosius. Tai savaime suprantama: Prancūzijoje demokratija vis dar griauna, o Amerikoje ji kuo ramiausiai viešpatauja griuvėsiuose.

H, p. 68

JUNGTINIŲ VALSTIJŲ RINKIMŲ NUOSTATŲ SANTRAUKA

Teisę rinkti turi visų valstijų piliečiai, kurie rinkimų dieną yra ne jaunesni kaip dvidešimt vienerių metų. Visose valstijose reikalaujama, kad rinkėjas savo rinkiminėje apygardoje būtų gyvenęs tam tikrą laiką. Tas laikas apima nuo trijų mėnesių iki dvejų metų.

Turto cenzas: Massachusettso valstijoje rinkėjui privalu turėti tris svarus sterlingų pajamų arba šešiasdešimt svarų sterlingų kapitalo.

Rhode Islande privalu turėti 133 dolerių (704 frankų) vertės žemės valdą.

Connecticute privalu turėti nuosavybę, duodančią 17 dolerių (apie 90 frankų) pajamų. Vieneri tarnybos metai pašauktinių kariuomenėje taip pat suteikia teisę rinkti.

New Jersey rinkėjui privalu turėti penkiasdešimties svarų sterlingų vertės turto.

Pietų Carolinoje ir Marylande rinkėjui privalu turėti penkiasdešimt akrų žemės.

Tennessee rinkėjui privalu turėti kokį nors turtą.

Mississippi, Ohio, Georgijos, Virginijos, Pennsylvanijos, Delaware'o, New Yorko valstijose, norint turėti teisę rinkti, reikia tik mokėti mokesčius; daugumoje tų valstijų karo tarnyba prilygsta mokesčių mokėjimui.

Maine'o ir New Hampshire'o valstijose pakanka ir to, kad žmogus nėra įrašytas į pavargėlių sąrašą.

Galop Missourio, Alabamos, Illinois'o, Louisianos, Indianos, Kentucky, Vermonto valstijose rinkėjui nekeliama jokių sąlygų, susijusių su jo turtine padėtimi.

Man regis, tik Šiaurės Carolinoje Senato rinkėjams keliamos kitokios sąlygos negu Atstovų Rūmų rinkėjams. Pirmiesiems privalu turėti penkiasdešimties akrų žemės valdą. Norintiems rinkti atstovus reikia tik sumokėti mokestį.

I, p. 107

Jungtinėse Valstijose veikia suvaržymų sistema (*protective tariffs*). Kadangi muitininkų palyginti nedaug, o pakrančių ruožas labai ilgas, nepaprastai lengva verstis kontrabanda; tačiau ja verčiamasi kur kas rečiau nei kur nors kitur, nes kiekvienas stengiasi su ja kovoti.

Kadangi Jungtinėse Valstijose nėra preventyvių tarnybų, gaisrų ten būna daugiau negu Europoje, bet apskritai jie gesinami greičiau, nes aplinkiniai gyventojai nedelsdami subėga į nelaimės vietą.

K, p. 109

Būtų neteisinga tvirtinti, jog centralizacija yra Prancūzų revoliucijos padarinys; Prancūzų revoliucija ją ištobulino, bet anaiptol nėra jos priežastis. Centralizacijos pomėgis ir reglamento manija Prancūzijoje atsirado tada, kai į valdžią atėjo legistai, tai yra Pilypo Gražiojo valdymo metais. Nuo to laiko ir viena, ir kita be paliovos stiprėja. Štai ką Malesherbes'as, kalbėdamas *Cour des Aides* (Teisminių-finansinių rūmų) vardu, 1775 m. yra pasakęs karaliui Liudvikui XVI[1]:

„...Kiekviena piliečių institucija, kiekviena bendruomenė dar tebeturi teisę tvarkytis savo reikalus, teisę, kurią laikome ne karalystės pirmapradės konsti-

[1] Žr. *Mémoires pour servir à l'histoire du droit public de la France en matière d'impôts*, Bruxelles, 1779, p. 654.

tucijos dalimi, nes ji siekia senesnius laikus: tai prigimtinė teisė, proto teisė. Tačiau ji atimta iš Jūsų valdinių, Jūsų didenybe, ir mums nebaisu pareikšti, kad šiuo požiūriu reikalai tvarkomi, galima sakyti, vaikiškai.

Visagaliams ministrams politiniu principu paskelbus draudimą sušaukti nacionalinę asamblėją, vienas precedentas sekė kitą, kol galiausiai imta skelbti niekiniais miesto gyventojų nutarimus, jeigu jie nepatvirtinti miesto valdytojo (intendanto); žodžiu, bendruomenei prireikus padaryti tam tikrų išlaidų, būtinas miesto valdytojo pavaduotojo pritarimas, kitaip sakant, privalu laikytis jo plano, samdytis darbininkus tik jam pritarus, mokėti už darbą tik jam nurodžius; bendruomenei prireikus pareikšti ieškinį, taip pat būtina atsiklausti intendanto. Atseit byla pirmiausia patenka į šitą, o vėliau — į kitą teismą. O jei bendruomenės ir intendanto nuomonės nesutampa arba jei atsakovas turi intendantūros pasitikėjimą, bendruomenė netenka galimybių apginti savo teises. Štai, Jūsų didenybe, kokių imtasi priemonių smaugiant Prancūzijoje savivaldos dvasią, slopinant kiek įmanoma netgi piliečių jausmus; visa tauta pripažinta, taip sakant, *neveiksni* ir apstatyta globėjais".

Ką būtų galima pasakyti šiandien, kai Prancūzų revoliucija centralizacijos srityje, kaip sakoma, pasiekė didelių laimėjimų?

1789 m. Jeffersonas rašė iš Paryžiaus draugui: „Nėra kitos tokios šalies, kur neaprėžto valdymo manija būtų taip giliai įsišaknijusi ir pridariusi tiek blogio" (Laiškai Madisonui, 1789 m. rugpjūčio 28 d.).

Tiesą pasakius, Prancūzijos centrinė valdžia daugel amžių stengėsi plėsti administracinę centralizaciją pasikliaudama tik savo jėga.

Centrinė valdžia, gimusi Prancūzų revoliucijos metais, nužengė toliau už savo pirmtakus, nes buvo stipresnė ir protingesnė: Liudvikas XIV kasdieninius bendruomenės reikalus atidavė spręsti savavaliui intendantui, Napoleonas pavedė juos ministrui. Principas liko tas pats, tik daugiau ar mažiau skiriasi padariniai.

L, p. 112

Prancūzijos Konstitucijos nekintamumas yra mūsų įstatymų nulemtas rezultatas.

Kalbėdami visų pirma apie svarbiausią įstatymą, sąlygojantį sosto paveldėjimo tvarką, galime paklausti, kas gali būti apskritai labiau nekintama už politinę santvarką, pagrįstą prigimtine tvarka, pagal kurią sūnus paveldi sostą iš tėvo? 1814 m. Liudvikas XVIII tą politinio paveldėjimo teisę pripažino nekintama ir amžina savo giminės naudai; tie, kurie įformino 1830 m. revoliucijos rezultatus, pasekė jo pavyzdžiu, tik įteisino amžino paveldėjimo teisę kitai giminei, sykiu pamėgdžiodami ir kanclerį Maupeou, kuris, steigdamas naują par-

lamentą ant senojo griuvėsių, tame pačiame įsake paskelbė, jog naujieji pareigūnai būsią nekeičiami kaip ir ankstesnieji.

Nei 1814 m., nei juo labiau 1830 m. įstatymai nenurodo jokio metodo Konstitucijai pakeisti. Tad aišku, jog tam nepakaks įstatymų leidybos įprastinių priemonių.

Kas suteikia karaliui įgaliojimus? Konstitucija. O perams? Konstitucija. O deputatams? Konstitucija. Tad kaipgi karalius, perai ir deputatai susirinkę galėtų bent kiek pakeisti įstatymą, kurio dėka jie valdo? Už Konstitucijos ribų jie yra niekas, tad kuo remdamiesi jie keistų Konstituciją? Yra dvi išeitys: arba jie prisipažįsta esą bejėgiai prieš chartiją, galiojančią nepriklausomai nuo jų, ir toliau valdo chartijos vardu, arba sugeba pakeisti chartiją, ir tada, pasikeitus įstatymui, kurio dėka jie egzistavo, nebelieka jų pačių. Panaikindami chartiją, jie susinaikina.

1830 m. įstatymai tai parodo dar aiškiau negu 1814 m. įstatymai. 1814 m. karaliaus valdžia buvo lyg šalia, lyg aukščiau Konstitucijos, bet 1830 m. ji prisipažįsta esanti Konstitucijos sukurta ir be jos esanti niekas.

Taigi viena mūsų Konstitucijos dalis yra nekintama, nes ji susieta su vienos giminės likimu; visa Konstitucija taip pat nekintama, nes nėra teisėtų priemonių jai pakeisti.

Visa tai nepritaikoma Anglijai. Anglija neturi rašytinės Konstitucijos, tad kas gali pasakyti, jog ji keičiama?

M, p. 112

Patys garbingiausi autoriai, rašę apie Anglijos Konstituciją, lyg susitarę nustato tokią parlamento visagalybę.

Delolme'as sako (10 sk., p. 77): „Tai pagrindinis anglų įstatymų leidėjų principas, kuriuo remdamasis Parlamentas gali daryti viską, tik moters negali paversti vyru, o vyro — moterimi“ [1].

Blakstone'as pareiškia dar griežčiau, gal net energingiau negu Delolme'as; štai jo žodžiai:

„Parlamento įgaliojimai ir jurisdikcija tokie platūs ir absoliutūs, kaip sako seras Edwardas Coke'as (4 Inst., 36), kad jokiu būdu negali būti apribojami, kalbant tiek apie žmones, tiek apie reikalus... Apie šitą aukštąjį teismą, priduria jis, galima teisingai pasakyti: *Si antiquitatem spectes, est vetustissima; si dignitatem, est honoratissima; si jurisdictionem, est capacissima.* Jo aukščiausioji ir niekieno nevaržoma valdžia gali tvirtinti, plėsti, papildyti, apriboti, pa-

---

[1] It is a fundamental principle with the English lawyers that Parliament can do everything *except* making a woman a man, or a man a woman.

naikinti, atšaukti, atnaujinti ir aiškinti įstatymus, susijusius su visais įmanomais dvasiniais, pasaulietiniais, civiliniais, kariniais, jūriniais, baudžiamaisiais klausimais. Būtent parlamentui šitų karalysčių konstitucijos patikėjo despotišką ir absoliučią valdžią, kuri, esant bet kuriai vyriausybei, turi kur nors būti. Šito nepaprastojo teismo jurisdikcijai priklauso viskas — ieškiniai ir skundai, veiksmai ir priemonės, sprendimai, išeinantys už įprastų įstatymo vykdymo ribų. Jis gali peržiūrėti arba pakeisti sosto paveldėjimo įstatymą, kaip tai padarė valdant Henrikui VIII ir Viljamui III; jis gali pakeisti nustatytą valstybinį tikėjimą, kaip tai įvairiais atvejais padarė valdant Henrikui VIII ir jo vaikams; jis gali pakeisti ir priimti naują karalystės ir pačių parlamentų konstituciją, kaip tai padarė Anglijos ir Škotijos sąjungos sutartimi ir įvairiais trimečių ir septynmečių rinkimų įstatymais. Žodžiu, jis gali padaryti viską, kas tik įmanoma žmogaus jėgoms; tad visai sąžiningai jo valdžią galima apibūdinti gal kiek per drąsia metafora — Parlamento *visagalybė*".

N, p. 123

Išskyrus politinę jurisdikciją, nėra kitos tokios srities, dėl kurios taip vieningai sutartų visos Amerikos valstijų konstitucijos.

Visos konstitucijos šiuo atžvilgiu suteikia Atstovų Rūmams išimtinę teisę kaltinti, išskyrus Šiaurės Carolinos Konstituciją, kuri tą pačią teisę suteikia didžiajam prisiekusiųjų teismui (23 straipsnis).

Beveik visos konstitucijos išimtinę teisę teisti suteikia Senatui arba jį atstojančiai asamblėjai.

Politiniai teismai gali skirti tik tokias bausmes: nušalinimą nuo pareigų arba draudimą ateityje užimti valstybines pareigas. Tik Virginijos Konstitucija leidžia skirti įvairias bausmes.

Politiniai teismai baudžia tik už tokius nusikaltimus: pagal federalinę Konstituciją (I straipsnis, 4 skirsnis), pagal Indianos Konstituciją (III straipsnis, p. 23 ir 24), pagal New Yorko Konstituciją (V straipsnis), pagal Delaware'o Konstituciją (V straipsnis) — valstybės išdavimas, korupcija ir kiti stambūs nusikaltimai ar nusižengimai.

Pagal Massachusettso Konstituciją (I skyrius, 2 skirsnis), pagal Šiaurės Carolinos Konstituciją (23 straipsnis) ir pagal Virginijos Konstituciją (p. 252) — netinkamas elgesys ir aplaidumas.

Pagal New Hampshire'o Konstituciją (p. 105) — korupcija, nusikalstami veiksmai ir aplaidumas.

Pagal Vermonto Konstituciją (II skyrius, 24 straipsnis) — aplaidumas.

Pagal Pietų Carolinos Konstituciją (V straipsnis), pagal Kentucky Konstituciją (V straipsnis), pagal Tennessee Konstituciją (IV straipsnis), pagal Ala-

bamos Konstituciją (6 straipsnis), pagal Pennsylvanijos Konstituciją (4 straipsnis), pagal Ohio Konstituciją (1 straipsnis, 23, 24 paragrafas), pagal Louisianos Konstituciją (5 straipsnis), pagal Mississippi Konstituciją (5 straipsnis) — nusižengimai einant tarnybines pareigas.

Illinois'o, Georgijos, Maine'o ir Connecticuto konstitucijos nenurodo nusikaltimo pavadinimo.

O, p. 185

Tiesa, didžiosios Europos valstybės gali pradėti su Sąjunga didelius jūrų karus, tačiau visada lengviau ir ne taip pavojinga kariauti jūroje negu sausumoje. Jūrų karas reikalauja tik tam tikrų pastangų. Prekybinė valstybė, kuri visada sutiks duoti vyriausybei reikalingų lėšų, gali neabejoti, kad turės laivyną. Taigi daug lengviau nuslėpti nuo tautos, kiek paaukota pinigų, negu kiek paaukota gyvybių ir pastangų. Beje, pralaimėjimai jūroje retai pakenkia valstybės gyvavimui arba nepriklausomybei.

Savaime suprantama, Europos valstybės negali pradėti sausumos karo, pavojingo Amerikos valstijų Sąjungai.

Labai sunku nugabenti į Ameriką ir ten išlaikyti dvidešimt penkis tūkstančius karių, atstovaujančių maždaug dviejų milijonų gyventojų valstybei. Pati didžiausia Europos valstybė, stojusi į karą su Sąjunga, atsidurtų tokioje padėtyje, kokioje atsidurtų dviejų milijonų gyventojų valstybė, kariaudama su dvylikos milijonų gyventojų valstybe. Juo labiau kad amerikiečiai turi čia pat visas atsargas, o europiečių atsargos už pusantro tūkstančio ljė, ir, be to, jau vien bekraštė Jungtinių Valstijų teritorija būtų neįveikiama kliūtis užkariautojams.

ANTRA DALIS

A, p. 202

Pirmasis amerikiečių laikraštis pasirodė 1704 m. balandžio mėnesį Bostone (žr. *Collection of the Historical Society of Massachusetts*, t. 6, p. 66).

Būtų klaidinga manyti, jog periodinė spauda Amerikoje visada buvo visiškai laisva; būta mėginimų įvesti kažką panašaus į išankstinę cenzūrą ir piniginę garantiją.

Štai kas rašoma Massachusettso teisiniuose dokumentuose, paženklintuose 1722 m. sausio 14 d. data.

Pasak visuotinio susirinkimo (*General Assembly* — provincijos įstatymų leidybos organas), paskirto komiteto laikraščio, antrašte *New England Courant*, bylai nagrinėti, „tasai laikraštis tendencingai išjuokia religiją ir stengiasi ją suniekinti; apie šventuosius autorius jame atsiliepiama šventvagiškai ir nepagarbiai; Evangelijos tarnų elgesys jame aiškinamas turint piktų kėslų; jame įžeidžiama Jo Didenybės vyriausybė, minėtas laikraštis drumsčia provincijos ramybę ir taiką; taigi, komiteto nuomone, Jamesui Franklinui, spaustuvininkui ir leidėjui, reikia uždrausti ateityje spausdinti ir leisti minėtą laikraštį arba bet kokį kitą rašinį prieš tai nepateikus jo provincijos sekretoriui. Suffolko grafystės prisiekusieji teisėjai įpareigojami p. Franklinui priteisti piniginę garantiją, laiduosiančią atsakovo gerą elgesį einamaisiais metais“.

Komiteto pasiūlymas buvo priimtas ir tapo įstatymu, tačiau neturėjo jokio poveikio. Laikraštis išvengė draudimo, leidėjui ėmus pasirašinėti nebe *Jamesu* Franklinu, bet *Benjaminu* Franklinu, ir visuomenės nuomonė teigiamai įvertino tą priemonę.

B, p. 293

Norint būti grafystės rinkėju (atstovaujančiu teritorinei nuosavybei) dar prieš 1832 m. priimant Reformų Bilį (*Reform Bill*), reikėjo būti keturiasdešimt šilingų grynų pajamų duodančio žemės sklypo savininku arba nuomininku iki gyvos galvos. Tą įstatymą išleido Henrikas VI apie 1450 m. Buvo apskaičiuota, jog Henriko VI laikais keturiasdešimt šilingų galėjo būti verti mūsų dienų trisdešimties svarų sterlingų. Tačiau XV a. priimtas pagrindas buvo išlaikytas iki 1832 m., ir tai įrodo, kokia demokratiška ilgainiui tapo Anglijos konstitucija, iš pažiūros atrodanti nekintama (žr. Delolme; žr. taip pat Blackstone, kn. 1, p. 4).

Anglų prisiekusiuosius tarėjus skiria grafystės šerifas (Delolme, t. 1, p. 13). Šerifas paprastai žymus grafystės žmogus; jis atlieka vykdomosios valdžios atstovo ir teisėjo funkcijas; jis atstovauja karaliui, kuris kasmet jį skiria (Blackstone, kn. 1, p. 9). Aukšta šerifo padėtis neleidžia net įtarti, kad jis gali būti papirktas vienos iš šalių; be kita ko, jei suabejojama jo bešališkumu, galima paleisti visus jo paskirtus prisiekusiuosius tarėjus, ir tada kitas pareigūnas įpareigojamas skirti naujus prisiekusiuosius tarėjus (žr. Blackstone, kn. 3, p. 23).

Teisę būti skiriamam prisiekusiuoju tarėju turi mažiausiai dešimt šilingų pajamų gaunantis žemės savininkas (Blackstone, kn. 3, p. 23). Reikia pridurti, jog ši sąlyga buvo įteisinta valdant karaliui Viljamui ir Marijai, tai yra apie 1700 m., tuo metu, kai pinigų vertė buvo nepalyginamai didesnė nei šiandien. Matome, jog anglai prisiekusiųjų teismų sistemą pagrindė ne sugebėjimais, bet, kaip ir visas kitas institucijas, — žemės nuosavybe.

Galop buvo leista prisiekusiaisiais tarėjais skirti ūkininkus, tik su ta sąlyga, kad jų žemės nuomos sutartis būtų labai ilga ir kad jie turėtų dvidešimt šilingų grynų pajamų, nepriklausomai nuo rentos (Blackstone, *idem*).

C, p. 294

Federalinė Konstitucija įvedė Sąjungos teismams prisiekusiųjų tarėjų instituciją, kaip kad valstijos pačios įvedė ją savo teismams; be kita ko, ji nenustatė taisyklių, kuriomis remiantis skiriami prisiekusieji tarėjai. Federaliniai teismai renkasi prisiekusiuosius tarėjus iš įprastų sąrašų, sudaromų kiekvienoje valstijoje savo naudojimui. Norint susipažinti su prisiekusiųjų teismų sudarymu Amerikoje, reikia išnagrinėti valstijų įstatymus (žr. Story. *Commentaries on the Constitution*, kn. 3, p. 38, 654—659, ir Sergeant. *Constitutional Law*, p. 165, taip pat federalinius įstatymus, priimtus 1789, 1800 ir 1802 m. šiuo klausimu).

Norėdamas perprasti amerikiečių principus, kuriais remiamasi sudarant prisiekusiųjų teismus, aš peržiūrėjau toli viena nuo kitos esančių valstijų įstatymus. Iš viso to galima padaryti štai tokias išvadas.

Visi piliečiai, turintys rinkimų teisę, Amerikoje gali būti prisiekusiaisiais tarėjais. Didžioji New Yorko valstija yra nustačiusi šiokį tokį skirtumą tarp tų dviejų dalykų, tačiau tai jau prieštarauja mūsų įstatymams; išeina, jog New Yorko valstijoje esama mažiau prisiekusiųjų tarėjų negu rinkėjų. Apskritai galima pasakyti, jog Jungtinėse Valstijose visi piliečiai turi teisę rinkti tiek prisiekusiuosius tarėjus, tiek deputatus, bet naudotis ta teise leidžiama ne visiems.

Kasmet bendruomenių arba apygardų teisėjų taryba, Naujojoje Anglijoje vadinama *selectmen*, New Yorko valstijoje — *supervisors*, Ohio valstijoje — *trustees*, Louisianoje — *sheriffs of the parish*, kiekvienai apygardai renka tam tikrą skaičių piliečių, turinčių teisę būti prisiekusiaisiais tarėjais ir, jos nuomone, galinčių jais būti. Tie teisėjai, patys būdami išrinkti, nekelia nepasitikėjimo; kaip apskritai visi respublikos teisėjai, jie turi labai plačius ir neribotus įgaliojimus, kaip sakoma, ir dažnai jais naudojasi, ypač Naujojoje Anglijoje, nušalindami nedorus arba negabius prisiekusiuosius tarėjus.

Šitaip parinktos prisiekusiųjų tarėjų kandidatūros pateikiamos grafystės teismui, ir iš bendro kandidatų skaičiaus burtais atrenkamas prisiekusiųjų teismas, turintis nagrinėti tokią ar tokią bylą.

Beje, amerikiečiai stengėsi visomis priemonėmis prisiekusiųjų teismą padaryti prieinamą liaudžiai ir kuo mažiau laiko atimantį išrinktam žmogui. Kadangi prisiekusiųjų tarėjų gana daug, eilė kiekvienam ateina kas treji metai. Teismo posėdžiai vyksta grafystės centriniame mieste (grafystė prilygsta prancūzų *arrondissement* — apygardai). Taigi teismas artėja prie prisiekusiųjų tarėjų, užuot kvietęs tarėjus atvykti į teismą, kaip tai daroma Prancūzijoje; be to,

prisiekusiesiems tarėjams atlygina arba valstybė, arba šalys. Paprastai jie gauna dolerį (5,42 franko) per dieną, neskaičiuojant kelionės išlaidų. Amerikoje į prisiekusiojo tarėjo priedermę vis dar žiūrima kaip į naštą, bet tai nesunki našta, ir ji prisiimama gana lengvai.

Žr.: Brevard. *Digest of the Public Statute Law of South Carolina*, t. 2, p. 338; t. 1, p. 454 ir 456; t. 2, p. 218. [Tikslus pavadinimas: *An Alphabetical Digest of the Public Statute Law of South Carolina*, by Joseph Brevard, 5 vols., Charleston, 1814.]

Žr. *The General Laws of Massachusetts, Revised and Published by Authority of the Legislature*, t. 2, p. 331 ir 187.

Žr. *The Revised Statutes of the State of New York*, t. 2 [Albany, 1829], p. 720, 411, 643, 717.

Žr. *The Statute Laws of the State of Tennessee*, t. 1 [Knoxville, Tenn., 1831], p. 209.

Žr. *Acts of the State of Ohio*, p. 95, 210.

Žr. *Digeste général des actes de la législature de la Louisiane*, t. 2, p. 55. [*A General Digest of the Legislature of Louisiana*, 2 vols., New Orleans, 1828. Iš tikrųjų nuoroda turi būti: t. 2, p. 239 ir t. t.]

D, p. 297

Atidžiai išnagrinėjus anglų prisiekusiųjų teismo struktūrą, paaiškėja, kad prisiekusiuosius tarėjus visada prižiūri teisėjai.

Tiesą pasakius, prisiekusiųjų tarėjų nutartis, nagrinėjant tiek civilinį ieškinį, tiek baudžiamąją bylą, paprastai tėra paprasčiausias fakto ir teisės išdėstymas. Pavyzdys: Petras reikalauja namo, tvirtindamas, kad jis tą namą nusipirkęs; štai jums faktas. Jo priešininkas tvirtina, jog pardavėjas neturėjęs teisės to namo parduoti; štai jums teisė. Prisiekusieji apsiriboja tik tuo, jog pareiškia, kad namas bus atiduotas Petrui: taip išsprendžiamas faktas ir teisė. Įpareigodami prisiekusiuosius nagrinėti civilinius ginčus, anglai nepripažino jiems neklaidingumo, kuris jiems pripažįstamas baudžiamosios teisės srityje, kai nutartis palanki teisiamajam.

Jeigu teisėjas mano, jog, darant nutartį, klaidingai pasinaudota įstatymu, jis gali atsisakyti ją priimti ir pasiūlyti prisiekusiesiems tarėjams dar kartą ją apsvarstyti.

Jei teisėjas nutarčiai neturi pastabų, byla dar nelaikoma galutinai užbaigta: yra įvairių būdų apskųsti teismo sprendimą. Paprastai kreipiamasi į teismą prašant panaikinti sprendimą ir sušaukti naujus prisiekusiuosius tarėjus. Tiesa, toks prašymas būna retai patenkinamas, beje, ne daugiau kaip du kartus; šiaip ar taip, tokį atvejį esu matęs savo akimis (žr. Blackstone, kn. 3, p. 24; kn. 3, p. 25).

APIE DEMOKRATIJĄ AMERIKOJE

II

PRATARMĖ

Amerikos, kaip demokratinės valstybės, pobūdį, jos visuomeninę-socialinę sanklodą lėmė tam tikri įstatymai ir tam tikri politiniai papročiai.

Toji pati valstybės sankloda, be kita ko, sužadino daugybę jausmų ir davė pagrindą atsirasti daugybei nuomonių, svetimų senosioms Europos aristokratinėms visuomenėms. Ji sugriovė arba pakeitė kadaise viešpatavusius santykius ir įteisino naujus. Pilietinės visuomenės vaizdas pasikeitė ne ką mažiau kaip politinis pasaulio žemėlapis.

Prieš penkerius metus išleistame veikale apie Amerikos demokratiją jau esu gvildenęs pirmąją temą. Antrąją nagrinėju šioje knygoje. Abi dalys papildo viena kitą ir sudaro vientisą veikalą.

Pirmiausia noriu perspėti skaitytoją, kad nepadarytų klaidos, kuri man labai pakenktų.

Matydamas, kiek visokiausių dalykų priskiriu lygybei, jis gali pagalvoti, jog laikau ją vienintele visko, kas šiandien vyksta, priežastimi. Toks požiūris man atrodytų pernelyg siauras.

Mūsų laikais esama begalė nuomonių, jausmų, instinktų, kuriuos pažadino su lygybe visai nesusijusios, netgi jai priešiškos aplinkybės. Tad, pavyzdžiu paėmęs Jungtines Valstijas, lengvai įrodyčiau, jog krašto gamta, gyventojų kilmė, pirmųjų kolonistų tikėjimas, išprusimas, įgyti papročiai nepriklausomai nuo demokratijos turėjo ir tebeturi didelę įtaką žmonių galvosenai ir jausenai. Daugelio Europoje atsitinkančių dalykų priežastys taip pat nieko bendra neturi su lygybe.

Pripažįstu visas tas priežastis ir jų svarbą, bet neketinu apie tai kalbėti. Nesu užsibrėžęs atskleisti visų mūsų polinkių ir idėjų paskatų; aš tik norėjau parodyti, kaip ir viena, ir kita pakeitė lygybė.

Gal pasirodys keista, jog aš, tvirtai įsitikinęs, kad demokratinė revoliucija, kurios liudininkai visi mes esame, yra neginčijamas dalykas,

su kuriuo grumtis būtų nepageidautina ir neprotinga, šioje knygoje pasakiau tiek griežtų žodžių apie demokratines visuomenes — tos revoliucijos padarinį.

Atsakysiu tik tiek, jog anaiptol nesu demokratijos priešininkas, — stačiai norėjau atvirai pareikšti savo nuomonę.

Priešai niekad nesako tiesos, ir draugai ne visad išdrįsta ją atskleisti; štai todėl ją ir pasakiau.

Man atrodė, jog daugelis pasirengę skelbti, kokių naujų gėrybių žmonijai žada lygybė, bet maža kas ryžtųsi bent užsiminti, kokie pavojai jai gresia įsiviešpatavus lygybei. Kaip tik į tuos pavojus ir sutelkiau visą dėmesį ir, įtikinamai juos atskleidęs, nepabūgau jų išdėstyti.

Tikiuosi, jog šioje knygoje, kaip ir pirmojoje, skaitytojai įvertins mano objektyvumą. Atsidūręs tarp priešiškų, mus skaldančių nuomonių, aš nuoširdžiai bandžiau nepasiduoti nei simpatijoms, nei nesąmoningai antipatijai, kurias žadina kiekviena jų. Jeigu skaitytojai aptiks bent sakinį, palankų vienai didžiųjų partijų, praeityje drebinusių mūsų kraštą, arba vienai frakcijų, mūsų dienomis keliančių sumaištį ir chaosą, tegu jie netyli ir protestuoja.

Tema, kurią norėjau aprėpti, labai plati. Ji apima daugybę nuotaikų ir idėjų, kurios pagimdė visai naują valstybę. Tokia tema, be abejonės, pranoksta mano jėgas, ir, ją gvildendamas, anaiptol nesugebėjau padaryti to, ką buvau užsimojęs.

Bet jeigu ir nepasiekiau užsibrėžto tikslo, tikiuosi, skaitytojai įvertins mano pastangas: buvau numatęs sau uždavinį ir stengiausi jį vykdyti pasirinkęs tokį būdą, kuris man padėjo sėkmingai tai atlikti.

PIRMA DALIS

DEMOKRATIJOS ĮTAKA INTELEKTINIAMS SĄJŪDŽIAMS JUNGTINĖSE VALSTIJOSE

I SKYRIUS

APIE AMERIKIEČIŲ FILOSOFINĮ METODĄ

Visame civilizuotame pasaulyje, man regis, nėra kitos tokios šalies, kur būtų taip mažai domimasi filosofija kaip Jungtinėse Valstijose. Amerikiečiai neturi jokios savo filosofinės mokyklos ir menkai tesidomi tomis mokyklomis, į kurias susiskirsčiusi Europa; vargu ar jie žino jų atstovų vardus.

Šiaip ar taip, akivaizdu, jog beveik visi Jungtinių Valstijų gyventojai panašiai mąsto, savo protinę veiklą grindžia tomis pačiomis taisyklėmis; ir nors niekados nėra dėję pastangų apibendrinti tų mąstymo taisyklių, vis dėlto turi tam tikrą, visiems bendrą filosofinį metodą.

Nepakantumas sistemai, vadavimasis iš įpročių jungo, šeimos nuostatų, luomo prietarų ir, kiek įmanoma, tautos prietarų; požiūris į tradicijas tik kaip į informacijos šaltinį, o į dabarties faktus — kaip į pravarčią pamoką, padedančią viską daryti kitoniškai ir geriau; noras individualiai ieškoti savyje visa ko esmės, tikslo siekimas nesivaržant dėl priemonių, skverbimasis į gelmę nepaisant formos, — tokie yra pagrindiniai bruožai, apibūdinantys tai, ką pavadinčiau filosofiniu amerikiečių metodu.

Eidamas dar toliau ir iš tų įvairių bruožų mėgindamas išskirti pagrindinį, vienintelį, kuriuo būtų galima apibendrinti beveik visus kitus, darau išvadą, jog daugumą protinių operacijų amerikietis atlieka tik individualiomis savo proto pastangomis.

Taigi Amerika — toks pasaulio kraštas, kur mažiausiai studijuojami Descartes'o veikalai, bet nuosekliausiai laikomasi jo priesakų. Tai neturėtų stebinti.

Amerikiečiai neskaito Descartes'o veikalų, nes socialinė padėtis nukreipia juos nuo spekuliatyvių mokslų, bet jie vadovaujasi Descartes'o maksimomis todėl, kad toji pati socialinė padėtis savaime nuteikia jų protus jomis vadovautis.

Demokratinės visuomenės gelmėse nuolat vykstant judėjimui ir kaitai, kartais jungiantis ryšys susilpnėja arba visai nutrūksta; todėl čia kiekvienam lengva pamiršti protėvių idėjas ir daugelis dėl to beveik nekvaršina sau galvos.

Tokioje visuomenėje gyvenantys žmonės negali savo pažiūrų ir įsitikinimų remti luomo, kuriam priklauso, pažiūromis, nes, tiesą sakant, nebėra luomų, o tie, kurie dar tebėra, yra sudaryti iš tokių paslankių ir kintamų dalių, jog visuma beveik neturi poveikio kiekvienai daliai skyrium.

Įtaka, kurią vienas protas gali daryti kitam, labai ribota tokiame krašte, kur daugiau ar mažiau supanašėję piliečiai pernelyg glaudžiai vienas su kitu bendrauja ir, nepastebėdami, kad kuris iš šalia esančių būtų neginčijamai kuo nors pranašesnis, tolydžio vis labiau kliaujasi savo protu kaip regimiausiu ir artimiausiu tiesos šaltiniu. Taip sugriaunamas ne tik pasitikėjimas kitu žmogumi, bet ir polinkis tikėti kieno nors žodžiu.

Tad kiekvienas bando spręsti apie pasaulį aklinai užsisklendęs savo kiaute.

Įprotis ieškoti argumentų savo jėgomis amerikiečiams įdiegia kitokias mąstymo tradicijas.

Matydami, jog jiems pasiseka be niekieno pagalbos įveikti nedidelius sunkumus, su kuriais susiduria praktiniame gyvenime, jie greit daro išvadą, kad pasaulyje viskas yra paaiškinama ir nėra nieko tokio, kas prašoktų suvokimo ribas.

Taigi jie lengvai paneigia tai, ko nesugeba suprasti: taip atsiranda jų nepasitikėjimas tuo, kas nepaprasta, ir veik nenugalimas pasibjaurėjimas antgamtiniais reiškiniais.

Pripratę pasikliauti savo akimis, jie nori labai aiškiai matyti rūpimą dalyką; taigi išlukštena, kiek tai įmanoma, iš apvalkalo, pašalina visa, kas jį skiria nuo jų, ir visa, kas jį slepia nuo jų žvilgsnio, idant matytų jį iš arti ir ryškiai apšviestą. Tokia mąstysena netrukus paskatina juos niekinti formas kaip nereikalingus ir nepatogius šydus, kuriais nuo jų dangstoma tiesa.

Taigi amerikiečiams nereikia filosofinio metodo ieškoti knygose, jie suranda jį savyje. Sakyčiau, jog panašūs dalykai dėjosi ir Europoje.

Šis metodas ėmė formuotis ir plisti Europoje daugmaž vienodėjant gyvenimo sąlygoms ir panašėjant žmonėms.

Pasekime, kaip nuosekliai viskas klostėsi.

XVI a. reformatoriai individualiam protui leidžia pasvarstyti kai kurias senojo tikėjimo dogmas, bet visos kitos tebelaikomos nediskutuotinomis. XVII a. Baconas, remdamasis gamtos mokslais, o Descartes'as — filosofija, atmeta senąsias formuluotes, sugriauna tradicijų viešpatystę ir mokytojo autoritetą.

XVIII a. filosofai pagaliau padaro tą principą visuotiniu, kad kiekvienas žmogus galėtų savarankiškai išanalizuoti savo pažiūrų ir įsitikinimų turinį.

Argi ne aišku, jog Lutheris, Descartes'as ir Voltaire'as rėmėsi tuo pačiu metodu, tik kiekvienas jų šiek tiek kitaip įsivaizdavo jo taikymo galimybes?

Kas atsitiko, kad reformatoriai taip griežtai apsiribojo siaura religinių idėjų sritimi? Kodėl Descartes'as, pritaikydamas savo metodą tik tam tikriems dalykams, nors laikė jį taikytinu visais atvejais, paskelbė, jog žmogaus protui dera svarstyti ne politikos, bet vien filosofijos dalykus? Kodėl XVIII a., remiantis tuo metodu, staiga buvo padarytos tokios išvados, kurios Descartes'ui ir jo pirmtakams arba nebuvo atėjusios į galvą, arba jie nenorėjo tų išvadų skelbti? Kodėl kaip tik tada metodas, apie kurį kalbame, staiga ištrūksta iš mokyklų nelaisvės, įsiskverbia į visuomenės sąmonę ir tampa visuotine mąstymo, intelektualinio gyvenimo norma? Ir kodėl, iš pradžių labiausiai prigijęs Prancūzijoje, jis buvo atvirai arba slapta įdiegtas visose Europos valstybėse?

Aptariamasis filosofinis metodas galėjo atsirasti XVI a., galėjo būti apibendrintas ir patobulintas XVII a., bet negalėjo tapti visuotiniu nei viename, nei kitame amžiuje. Tam trukdė politiniai įstatymai, visuomenės sankloda ir mąstymo įpročiai, nulemti abiejų pirmųjų priežasčių.

Jis buvo atrastas tuo metu, kai žmonės pradėjo darytis lygūs ir panašūs. Jis ir galėjo būti visuotinai naudojamas tik tais laikais, kai gyvenimo sąlygos daugmaž suvienodėjo, o žmonės pasidarė labai panašūs vienas į kitą.

Tad XVIII a. filosofinis metodas nėra išimtinai prancūzų nuosavybė; tai demokratinis metodas, todėl aišku, kodėl jis taip lengvai prigijo visoje Europoje ir taip paveikė jos mąstymą. Prancūzai sukrėtė pasaulį ne todėl, kad atsižadėjo savo senųjų tikėjimų, pažiūrų ir papro-

čių, — tiesiog jie pirmieji apibendrino ir paleido į pasaulį filosofinį metodą, kuriuo remiantis buvo įmanoma lengvai įveikti visa, kas sena, kas jau atgyveno, ir atverti kelius tam, kas nauja.

Jei dabar manęs kas nors paklaustų, kodėl to metodo ir šiandien griežčiau laikosi bei dažniau juo remiasi prancūzai, o ne amerikiečiai, kuriuos supanti lygybė yra ir visuotinesnė, ir senesnė, aš atsakyčiau, jog tai iš dalies lemia dvi aplinkybės, kurias pirmiausia ir reikia suprasti.

Amerikos anglų kolonijos atsirado religijos dėka, — to niekad nevalia pamiršti; Jungtinėse Valstijose religija glaudžiai susijusi su visais nacionaliniais papročiais ir jausmais, kuriuos sužadina žodis „tėvynė"; tai suteikia jai ypatingos galios.

Be to, yra dar viena, ne ką mažiau reikšminga aplinkybė. Religija Amerikoje yra, taip sakant, nusibrėžusi sau ribas; religinio gyvenimo struktūros visiškai atskirtos nuo valstybinių, tad buvo labai lengva pakeisti senuosius įstatymus negriaunant senųjų tikėjimų.

Tad krikščionybė išsaugojo didelę įtaką amerikiečių dvasiai ir — noriu ypač pabrėžti — viešpatauja ne vien kaip filosofija, kuri pripažįstama išlaikiusi egzaminą, bet ir kaip religija, kuria tikima be išlygų.

Jungtinėse Valstijose gyvuoja begalė įvairiausių, nuolat kintančių sektų, bet pati krikščionybė yra neginčijamas faktas, kurio niekas nesiryžta nei pulti, nei ginti.

Nekritiškai priėmę pagrindines krikščionybės dogmas, amerikiečiai priversti taip pat pritarti ir gausybei moralinių tiesų, iš jų kilusių ir jomis pagrįstų. Taip labai apribojama, susiaurinama individualios analizės sritis ir užkertamas kelias žmonėms susidaryti savo nuomonę.

O štai antroji aplinkybė, kurią turėjau galvoje.

Amerikos visuomeninė santvarka ir Konstitucija yra demokratinės, bet Amerikoje nėra buvę demokratinės revoliucijos. Jos gyventojai ir dabar tebėra beveik tokie patys, kokie atsikėlė į šią žemę. Tai labai svarbus dalykas.

Kiekviena revoliucija sudrebina senųjų tikėjimų pagrindus, susilpnina valdžią ir aptemdo bendrąsias idėjas. Taigi kiekviena revoliucija daugiau ar mažiau palieka žmones jų pačių nuožiūrai ir atveria jiems prieš akis tuščią ir beribę erdvę.

Pasibaigus ilgai trukusiai senąją visuomenę sudariusių luomų kovai ir supanašėjus gyvenimo sąlygoms, žmogaus širdį užvaldo pavy-

das, neapykanta ir panieka kaimynui, puikybė ir perdėta savimana ir kurį laiką joje viešpatauja. Nepaisant lygybės, visa tai nepaprastai suskaldo žmones, skatina nepasitikėti kitų sprendimais, tiesos ir išeities ieškoti tik savyje.

Tokiu metu kiekvienas stengiasi apsiriboti vien savo paties pasauliu ir didžiuojasi susikūręs jam vienam būdingas savitas pažiūras. Žmones sieja nebe idėjos, o tik interesai, ir žmonių nuomonės bei pažiūros virsta, galima sakyti, intelekto dulkėmis, pustomomis į visas puses, bet niekad nenusėdančiomis vienoje vietoje.

Tad lygybės sąlygojama minties nepriklausomybė nėra tokia jau didelė ir atrodo nepaprasta tik tuomet, kai lygybė pradeda įsitvirtinti ir vyksta skausmingas jos prigijimo procesas. Taigi reikia griežtai skirti intelekto laisvę, kurią gali suteikti lygybė, nuo anarchijos, kurią sukelia revoliucija. Reikia skyrium aptarti kiekvieną tų dviejų dalykų, kad būtų išvengta nepamatuotų ateities vilčių ir baimių.

Aš tikiu, jog žmonės, kurie gyvens naujose visuomenėse, dažnai vadovausis savo nuomone, bet anaiptol nemanau, kad jie dažnai ja piktnaudžiaus.

Mano tikėjimą stiprina tam tikros aplinkybės, paprastai būdingos demokratinėms šalims, aplinkybės, ilgainiui griežtai ir kartais pernelyg apribojančios individo minties laisvę.

Apie tai aš kalbėsiu kitame skyriuje.

II SKYRIUS

Apie pagrindinį pažiūrų ir įsitikinimų šaltinį demokratinėse valstybėse

Skirtingais laikotarpiais būna daugiau ar mažiau dogmatiškų pažiūrų ir įsitikinimų. Jie atsiranda dėl įvairių priežasčių, gali keistis jų forma bei turinys, tačiau visada yra tokių dogmatiškų tiesų, kitaip sakant, nuomonių bei pažiūrų, kuriomis žmonės patiki nesvarstydami ir neprieštaraudami. Jeigu kiekvienas ryžtųsi pats formuoti tas pažiūras ir savo paties prasiskintais keliais vienas ieškoti tiesos, vargu ar koks nors bendras tikėjimas ar požiūris suburtų kiek daugiau žmonių.

Taigi aišku kaip diena, kad jokia visuomenė negalėtų gyvuoti ar bent jau išsilaikyti be tokio bendro tikėjimo, nes kai nėra bendrų idėjų, nebūna bendros veiklos, o kai nėra bendros veiklos, egzistuoja atskiri žmonės, bet nėra visuomeninės-socialinės bendrystės. Kad būtų visuomenė ir juo labiau, kad ji klestėtų, visų piliečių protus turi nuolatos telkti ir jungti kokios nors didžios idėjos; tačiau tai būtų neįmanoma, jei kiekvienas jų kartais nepasisemtų teiginių iš to paties šaltinio ir nesutiktų pripažinti tam tikrų, jau galutinai nusistovėjusių pažiūrų ir įsitikinimų.

Kalbant apie kiekvieną žmogų skyrium, manau, kad dogmatiškos tiesos jam būtinai reikalingos ne tik tam, kad jis galėtų ką nors bendrai veikti su kitais žmonėmis, bet nė kiek ne mažiau — kad galėtų gyventi vienas.

Jei žmogus užsimotų pats patikrinti visas tiesas, kuriomis vadovaujasi kasdien, jis niekad neprieitų pabaigos; jis susipainiotų preliminariuose teiginiuose, įrodymuose ir nusikamuotų nė per žingsnį nepasistūmėdamas į priekį; kadangi tokiai veiklai gyvenimas per daug trumpas, o žmogaus proto sugebėjimai riboti, jis priverstas laikyti tiesa gausybę faktų ir nuomonių, kurių pats patikrinti ir išgvildenti neturi nei laiko, nei galimybių, nei jėgų, tačiau visa tai jau atskleidė gabesni, apsukresni už jį ir pripažino minia. Štai tokius pagrindus jis deda

savo minčių rūmui ir tai daro paklusdamas anaiptol ne savo valiai, o savo būties nepalenkiamam įstatymui.

Net didžiausi pasaulio filosofai patiki tūkstančiais dalykų, kuriais tiki kitas žmogus, ir tariasi suvokią daugiau tiesų, negu patys sugeba įrodyti.

Tai ne tik reikalinga, bet ir pageidautina. Žmogus, ryžęsis pats vienas viską patikrinti, kiekvienam dalykui galėtų skirti labai mažai laiko ir dėmesio; tokios užduoties amžinai dirginamas jo protas neįstengtų įsismelkti į jokią tiesą ir tvirtai kuo nors įsitikinti. Jo intelektas būtų nepriklausomas, bet sykiu ir bejėgis. Taigi iš daugelio dalykų, apie kuriuos žmonės turi susidarę nuomonę, reikia pasirinkti kai kuriuos ir pritarti daugeliui teiginių, jų neginčijant, kad būtų įmanoma labiau įsigilinti į nedaugelį, atsirinktų nagrinėjimui.

Tiesa, žmogus, kuris pritaria kokiai nors nuomonei, pasikliaudamas kito žodžiu, pasmerkia savo protą vergijai; tačiau tai išganinga vergija, nes ji leidžia jam tinkamai naudotis laisve.

Taigi, kad ir kažin kas atsitiktų, intelekto ir dorovės pasaulyje visada savo vaidmenį turi atlikti autoritetas. Tas vaidmuo gali kisti, bet, šiaip ar taip, jis yra reikalingas. Asmens nepriklausomybė gali būti didesnė arba mažesnė, bet niekada negali būti neribota. Mums svarbu nustatyti ne tai, ar demokratijos amžiais pripažįstamas intelekto autoritetas, — mums svarbu sužinoti jo židinį ir ribas.

Paskutiniame skyriuje aš parodžiau, kaip sąlygų, socialinės padėties lygybė išugdo instinktyvų nepasitikėjimą tuo, kas antgamtiška, ir skatina nepaprastai, kartais be saiko aukštinti žmogaus protą.

Žmonės, gyvenantys tais lygybės laikais, sunkiai prisiverčia pripažinti, jog intelekto autoritetas, kuriam jie sutinka paklusti, pranoksta žmoniją ir jai nepavaldūs. Apskritai tiesos šaltinių jie ieško savyje arba į save panašiuose. To pakaktų įrodyti, jog tokiais laikais neįmanoma įsigalėti naujai religijai ir visos pastangos ją įdiegti atrodytų ne tik bedieviškos, bet ir neprotingos, o gal juokingos. Galima numanyti, jog demokratinės tautos lengvai nepatikės dieviškosiomis misijomis, jog jos gardžiai juoksis iš naujų pranašų ir pagrindinį savo įsitikinimų arbitrą ar kriterijų norės surasti žmogiškojo suvokimo ribose, o ne už jų. Kai gyvenimo sąlygos nevienodos, o žmonės nelygūs ir nepanašūs, tarp jų būtinai pasitaiko keletas labai apsišvietusių, labai mokslingų asmenybių, turinčių labai didelę intelektualinę įtaką, užtat minia labai

neišprususi, nemokšiška. Taigi aristokratijos laikais gyvenantys žmonės savo minčių vadovu, savaime suprantama, linkę rinktis atskiro žmogaus arba luomo aukštesnį protą ir nelabai nusiteikę pripažinti minios neklaidingumą.

Lygybės amžiais atsitinka priešingai.

Kuo labiau piliečiai tampa lygūs ir panašūs, tuo mažiau jie linkę aklai tikėti kokiu žmogumi ar luomu. Tačiau jie linkę remtis masėmis, ir viešoji nuomonė vis tvirčiau ima valdyti pasaulį.

Demokratinėse valstybėse viešoji nuomonė — ne vienintelis asmenybės minčių vadovas, bet čia ji turi nepalyginamai didesnę galią nei kur nors kitur. Lygybės laikais, būdami panašūs, žmonės nėmaž nepasitiki vieni kitais, bet tasai panašumas įkvepia jiems kone begalinį pasitikėjimą visuomenės opinija, nes jiems atrodo neįtikėtina, kad, visiems esant vienodai išprususiems, tiesa galėtų būti ne daugumos pusėje.

Demokratinėje šalyje gyvenantis žmogus, lygindamas save su kitais, jaučiasi lygus tarp lygių ir tuo didžiuojasi, bet tučtuojau pasijunta prislėgtas savo nereikšmingumo ir silpnumo, kai tik bando mintimis aprėpti į save panašių visumą ir gretinti save su ta milžiniška minia.

Ta pati lygybė, kuri daro jį nepriklausomą nuo kiekvieno bendrapiliečio skyrium, paverčia jį vienišu ir bejėgiu daugumos akivaizdoje.

Taigi viešoji nuomonė demokratinėse valstybėse turi ypatingos galios, kuri aristokratinėse šalyse net neįsivaizduojama. Ji nesistengia įteigti savo požiūrio, bet primeta jį, darydama neatremiamą kolektyvinio proto įtaką kiekvieno paskiro žmogaus intelektui.

Dauguma Jungtinėse Valstijose įsipareigoja individams pateikti gausybę gatavų nuomonių, kad jiems patiems nebereikėtų stengtis jas susidaryti. Yra daugybė filosofinių, moralinių ir politinių teorijų, ir kiekvienas pasirenka sau tinkamą, nesigilindamas į ją ir pasikliaudamas visuomenės nuomone; nuodugniau panagrinėjus, galima įsitikinti, jog ir religija ten viešpatauja ne tiek kaip pripažinta doktrina, o kaip visuomenės opinija.

Aš žinau, jog politiniai amerikiečių įstatymai suteikia daugumai teisę kaip karaliui valdyti visuomenę ir jog tai gerokai padidina jos savaime suprantamą galią intelektui. Nes žmogui labiausiai būdinga pripažinti engėją esant pranašesnį ir išmintingesnį.

Taigi politinė daugumos visagalybė Jungtinėse Valstijose prisideda prie tos įtakos, kurią viešoji nuomonė ir šiaip turi kiekvieno pilie-

čio sąmonei, bet nėra jos pagrindas. Tos galios šaltinis yra pati lygybė, bet anaiptol ne daugiau ar mažiau populiarios institucijos, kurias lygūs žmonės gali susikurti. Reikia manyti, jog daugumos intelektinė galia būtų ne tokia absoliuti karaliaus valdomoje demokratinėje valstybėje negu grynosios demokratijos šalyje. Tačiau ji visados bus absoliuti, ir, kad ir kokiais valstybės įstatymais remiantis bus valdomi žmonės lygybės laikais, galima numatyti, jog tikėjimas visuomenės nuomone taps savotiška religija, o dauguma bus jos skelbėja.

Taigi intelekto autoritetas bus kitoks, bet nebus mažesnis. Užuot manęs, kad tas autoritetas išnyks, pranašauju, jog jis gali lengvai tapti per didelis ir protinę individo veiklą įsprausti į daug ankštesnius rėmus, nei pridera žmonijos didingumui ir laimei. Aiškiai matau dvi lygybės tendencijas: viena skatina žmogaus protą brandinti naujas mintis, o kita — laisva valia atsižadėti mąstymo. Ir jau vaizduojuosi, kaip, tam tikrų įstatymų valdoma, demokratija slopina demokratinės santvarkos skatinamą intelekto laisvę, ir žmogaus dvasia, ištrūkusi iš kadaise luomų arba žmonių primestų varžtų, nuolankiai pasiduoda visuotinei daugumos valiai.

Jeigu, atsikračiusios visokių jėgų, be saiko varžiusių arba slopinusių individo proto raidą, demokratinės valstybės paklustų absoliučiai daugumos valiai, pasikeistų tik blogio pobūdis. Žmonės nesusiprotėtų, kaip dera gyventi nepriklausomiems; jie gal tik miglotai susivoktų, kad vergijai suteikė naują pavidalą. Neperdėsiu sakydamas, jog verta rimtai pamąstyti tiems, kurie intelekto laisvę laiko šventa ir neapkenčia ne tik despotų, bet ir despotizmo. Na o man, kai pajuntu, kaip kieti valdžios gniaužtai smaugia gerklę, nelabai rūpi, kas mane engia, ir aš anaiptol nelinkęs kišti sprando po jungu tik todėl, kad jį man deda milijonas rankų.

III SKYRIUS

KODĖL AMERIKIEČIAI LABIAU LINKĘ Į ABSTRAKCIJAS IR APIBENDRINIMUS NEGU JŲ PROTĖVIAI ANGLAI

Žmonija Dievo akivaizdoje ne beveidė visuma. Vienu žvilgsniu Jis mato kiekvieną žmogų skyrium ir pastebi, kuo jis skiriasi nuo kitų ir kuo panašus į visus.

Taigi Dievui nereikia abstrakcijų, visuotinių idėjų, tai yra Jis niekada nejaučia būtinybės apibendrinti daugelio panašių objektų, kad būtų patogiau apie juos galvoti.

Visiškai kitaip daro žmogus. Jeigu žmogaus protas pabandytų individualiai išnagrinėti ir pasverti visus pasitaikančius konkrečius atvejus, jis veikiai paskęstų smulkmenų ir atsitiktinumų begalybėje ir nieko nebematytų; atsidūręs tokioje apgailėtinoje padėtyje, jis griebiasi netobulo, bet neišvengiamo būdo, kuris atskleidžia jo silpnumą ir drauge padeda jį įveikti.

Paviršutiniškai apžvelgęs tam tikrą kiekį dalykų ir pastebėjęs jų panašumą, žmogus pavadina juos vienu vardu, atskiria nuo visų kitų ir eina toliau.

Abstrakcijos įrodo anaiptol ne žmogaus proto galią, bet veikiau jo nepakankamumą, nes gamtoje nėra visiškai panašių būtybių, tapačių faktų, taisyklių, be jokio skirtumo, vienodai taikomų išsyk daugybei skirtingų daiktų ar reiškinių.

Abstrakcijos žavi tuo, jog žmogaus protui leidžia greitai spręsti apie daugybę objektų, juos išsyk suvokti, bet, kita vertus, tos sąvokos visada būna tik dalinės, ir kiek jomis aprėpiant daugybę dalykų laimima laiko, tiek prarandama tikslumo.

Sendamos visuomenės plečia savo pažinimą vis naujais faktais ir kasdien beveik nejučia praturtėja keliomis konkrečiomis tiesomis.

Kuo daugiau tokio pobūdžio tiesų sužino žmogus, tuo daugiau abstrakcijų jis geba savaime suvokti. Neįmanoma matyti gausybės paski-

rų faktų ir nepastebėti juos siejančio bendro ryšio. Individai buriasi į rūšį, rūšys neišvengiamai jungiasi į giminę. Taigi tokį pomėgį ir palinkimą į abstrakcijas juo labiau turės tautos, kurių kultūra yra senesnė, o pažinimas platesnis.

Tačiau esama ir kitokių dalykų, skatinančių arba atgrasinančių abstrahuoti savo idėjas.

Amerikiečiai nepalyginamai dažniau griebiasi abstrakcijų ir labiau į jas linkę negu anglai; iš pradžių tai atrodo labai keista, turint galvoje, jog tiedvi tautos yra tos pačios kilmės, ištisus šimtmečius gyveno paisydamos tų pačių įstatymų ir netgi dabar tolydžio perima viena kitos pažiūras ir papročius. Kontrastas dar labiau krinta į akis, žvelgiant į Europą ir lyginant dvi labiausiai apsišvietusias ten gyvenančias tautas.

Galima sakyti, jog anglai tik skausmingai, su gailesčiu atsiplėšia nuo atskirų dalykų, kad galėtų gilintis į jų priežastis, ir į apibendrinimus leidžiasi tik nevalingai.

Pas mus, priešingai, abstrakcijų pomėgis virto tokia nežabota aistra, jog žūtbūt reikia ją patenkinti. Kiekvieną rytą, vos pabudęs, sužinau, jog atrastas koks nors amžinas visuotinis dėsnis, ligi tol dar niekad man negirdėtas. Ir nė vienas, net vidutiniškiausias rašytojas nebūna patenkintas savimi, kad savo literatūriniu debiutu pavyko atskleisti tiesas, tinkančias tik didelei karalystei, o jis juk norėjo aprėpti visą žmoniją.

Mane stebina toks tų dviejų išsilavinusių tautų nepanašumas. Mintimis keliaudamas po Angliją ir panagrinėjęs, kas ten atsitiko per paskutinius penkiasdešimt metų, manau galįs drąsiai tvirtinti, jog, tolydžio mažėjant senosios konstitucijos įtakai, vis labiau didėja abstrakcijų, bendrų idėjų pomėgis.

Taigi vien aukštesniu ar žemesniu išsilavinimo lygiu dar negalima paaiškinti, kas žmogaus protui įdiegia abstrakcijų pomėgį ar nuo jų atgraso.

Kai gyvenimo sąlygos nevienodos ir kai nelygybė yra nuolatinis būvis, individai ilgainiui darosi tokie nepanašūs, jog galima sakyti, kad yra tiek įvairių žmonijos atmainų, kiek ir luomų. Mes galime kiekvieną jų tyrinėti tik skyrium ir, nepastebėdami bendro ryšio, siejančio juos visus į plačią žmoniją, paprastai matome ne žmogų, bet tam tikrus žmones.

Tad aristokratinės visuomenės nariai niekada nekalba apie save pernelyg dideliais apibendrinimais, ir to pakanka, kad atsirastų įprotis nepasikliauti visuotinėmis idėjomis ir instinktyviai jomis bjaurėtis.

Priešingai, tie, kurie gyvena demokratinėse valstybėse, mato aplinkui tik daugiau ar mažiau panašius į save žmones; tad, galvodami apie kokią nors vieną žmonių giminės dalį, jie taip išplėtoja savo mintį, kad ji beregint aprėpia visą žmoniją. Visos tiesos, taikomos jiems patiems, regis, lygiai taip pat gali pritikti kiekvienam bendrapiliečiui ir apskritai kiekvienam žmogui. Įgiję įprotį abstrahuoti toje mokslo srityje, kuri juos labiausiai domina, jie perkelia tą įprotį į visas kitas sritis, ir šitaip poreikis visiems dalykams numatyti bendras taisykles, daugybei objektų suteikti tą patį pavidalą ir faktų visumą paaiškinti viena priežastimi virsta karšta ir dažniausiai akla žmogaus proto aistra.

Šio teiginio tiesą geriausiai patvirtina Senojo Pasaulio požiūris į vergus.

Didieji Romos ir Graikijos proto genijai niekada negalėjo prieiti tokios visuotinės ir drauge tokios paprastos minties, jog kiekvienas žmogus gimdamas yra panašus į kitus ir turi tą pačią teisę į laisvę. Jie atkakliai stengėsi įrodyti, jog vergija esanti įgimtas dalykas ir gyvuos amžinai. Be kita ko, akivaizdu, jog netgi tie senovės išminčiai, kurie, prieš tapdami laisvi, buvo vergai (daugelis jų paliko mums puikių rašinių), lygiai taip pat žvelgė į vergiją.

Visi didieji Antikos rašytojai priklausė vergvaldžių aristokratijai ar bent jau buvo įsitikinę tos aristokratijos neginčijamomis teisėmis; taigi jų protas, tarytum beribis, šiuo požiūriu buvo ribotas, ir, tik Jėzui Kristui atėjus į žemę, žmonės pagaliau suprato, jog visi jie panašūs vienas į kitą ir lygūs.

Lygybės amžiais visi žmonės nepriklausomi, atskirti vieni nuo kitų ir silpni; sunku rasti tokį žmogų, kuris valingai nuolatos vadovautų miniai; tais laikais žmonija, regis, žengia į priekį pati savaime. Norint paaiškinti, kas dedasi pasaulyje, reikia atskleisti keletą didžiųjų priežasčių, kurios, vienodai veikdamos kiekvieną žmogų, skatina juos visus savanoriškai eiti tuo pačiu keliu. Šitaip, savaime suprantama, žmogaus protas ima abstrahuoti mintis ir ilgainiui išugdo tokį pomėgį.

Jau esu kalbėjęs, kaip sąlygų, socialinio būvio lygybė pastūmėja kiekvieną žmogų savarankiškai ieškotis tiesos. Nesunku pastebėti, jog toksai metodas nejučia išlavina žmogaus protą abstrahuoti visuotines

mintis. Atmesdamas luomo, profesijos bei šeimos tradicijų ir patyrimo galią ir vien savo protu ryždamasis ieškoti savo kelio, aš esu linkęs savo įsitikinimų motyvus grįsti žmogaus prigimties ypatumais, o tai neišvengiamai ir beveik nesąmoningai skatina mane susidaryti kuo didesnę abstrakcijų atsargą.

Visa tai, ką čia išdėsčiau, ir atskleidžia, kodėl anglai turi kur kas mažiau sugebėjimų abstrahuoti ir polinkių į visuotines idėjas nei jų provaikiai amerikiečiai, juo labiau jų kaimynai prancūzai ir kodėl mūsų dienų anglai turi jų daugiau negu jų protėviai.

Anglai ilgai buvo labai apsišvietusi ir labai aristokratiška tauta; išsilavinimas, kultūra nuolat ugdė jų polinkį į abstrakcijas, o aristokratiški papročiai laikė pririšę juos prie labai konkretaus mąstymo. Todėl Anglijoje ligi šiol viešpatauja ir vis dar laiko sukausčiusi tiek nejudrių ir nepaslankių protų toji filosofija, tokia drąsi ir drauge baili, tokio plataus ir drauge riboto akiračio.

Be visų tų dalykų, esama ir kitų, ne tokių akivaizdžių, bet ir ne mažiau veiksmingų, beveik visoms demokratinėms tautoms įkvepiančių polinkių, o dažniausiai net aistrą abstrakcijoms.

Reikia kruopščiai skirti keletą abstrakcijų rūšių. Esama abstrakcijų, kurios yra ilgo, nuodugnaus, sąžiningo darbo vaisius; jos praplečia žmogaus akiratį.

Esama ir kitokio tipo abstrakcijų, kurios gimsta iš menkiausios proto įstangos, bet dažniausiai tai labai paviršutiniškos ir labai nepatikimos sąvokos.

Žmonės, gyvenantys lygybės amžiais, viskuo labai domisi ir jiems visad stinga poilsio; jų gyvenimas toks praktiškas, toks sudėtingas, toks veiklus, kad beveik nelieka laiko mąstyti. Demokratinių amžių žmonėms patinka abstrakcijos, nes jų dėka sutaupo laiko — neprireikia nagrinėti konkrečių atvejų. Abstrakcijos, apibendrinimai, jei galėčiau taip pasakyti, sukaupia į vieną daiktą daug dalykų ir labai greitai duoda naudos. Vos tik nedėmesingai, probėgšmais panagrinėję tam tikrus dalykus, jie pastebi bendrą ryšį, toliau net neketina nagrinėti ir, nesigilindami į smulkmenas, kaip tie dalykai turėtų skirtis ar būti panašūs, paskubomis priskiria juos tai pačiai rūšiai ir lekia toliau.

Vienas demokratijos amžių skiriamųjų bruožų — visuotinis lengvų laimėjimų ir neatidėliotinų pramogų pomėgis. Tatai pastebima tiek intelekto, tiek ir visose kitose srityse. Daugumas gyvenančių lygybės lai-

kais puoselėja karštus ir drauge vangius norus: jie trokšta tučtuojau pasiekti didelių laimėjimų, bet anaiptol neketina dėti daug pastangų. Tie prieštaringi norai ir instinktai juos skatina sparčiai ieškoti visuotinių idėjų, kurių dėka jie tikisi labai pigiai ir greit nubrėžti plačias perspektyvas ir lengvai patraukti publikos dėmesį.

Nežinau, ar jie klysta taip galvodami, nes jų skaitytojai taip pat bijo gilintis į esmę ir paprastai proto darbuose ieško tik lengvų pramogų ir pigiai gaunamų žinių.

Taigi aristokratijos valdomose valstybėse vengiama abstrakcijų, čia jos dažniausiai nepagrįstai niekinamos, o demokratinės tautos, priešingai, visada pasirengusios piktnaudžiauti visuotinėmis idėjomis ir per daug nesigilindamos jomis persiima.

IV SKYRIUS

KODĖL AMERIKIEČIAI NIEKAD NEBUVO TAIP UŽSIDEGĘ DIEGTI ABSTRAKCIJŲ IR VISUOTINIŲ IDĖJŲ POLITIKOJE KAIP PRANCŪZAI

Jau esu minėjęs, jog amerikiečiai kur kas mažiau nei prancūzai domisi abstrakcijomis ir visuotinėmis idėjomis, ypač jeigu jos susijusios su politika.

Nors amerikiečiai įstatymų leidyboje panaudoja nepalyginamai daugiau abstrakcijų negu anglai ir labiau nei šie stengiasi praktiką derinti prie teorijos, Jungtinėse Valstijose nėra valstybinių institucijų, kurios taip mėgtų abstrakcijas kaip mūsų Steigiamasis susirinkimas ir Konventas. Amerikiečių tauta niekados visuotinai nesižavėjo tokiomis idėjomis taip karštai ir taip aklai netikėjo jokios teorijos gėriu ir absoliučia tiesa kaip prancūzų tauta XVIII amžiuje.

Tą skirtumą tarp mūsų ir amerikiečių sąlygoja daugelis dalykų, bet labiausiai štai kas.

Amerikiečiai — demokratinė tauta, visada pati tvarkiusi valstybės reikalus, o mes esame demokratinė tauta, gana ilgai tik svajojusi geriau juos tvarkytis.

Mūsų socialinė būklė paskatino atsirasti labai abstrakčioms mintims apie valdymą, bet mūsų politinė santvarka dar neleido mums patyrimu išbandyti tas mintis ir ilgainiui iškelti jų trūkumus, o Amerikoje tiedu dalykai nuolat gretinami ir savaime koreguojami.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog šis teiginys gerokai prieštarauja mano ankstesniems žodžiams, kad tokių teorijų pomėgį demokratinės tautos išsiugdo savo praktinio gyvenimo verpetuose. Nuosekliau panagrinėjus paaiškėtų, jog čia nėra jokių prieštaravimų.

Demokratinėse šalyse gyvenantys žmonės noriai griebiasi abstrakcijų, nes turi labai mažai laisvo laiko ir jo sutaupo bendrybes taikydami konkretiems atvejams. Tai tiesa, bet siejasi tik su įprastomis, kasdienėmis mintimis ir rūpesčiais. Komersantai paskubomis ir per daug

31.-802

nesigilindami susišluos visas abstrakcijas, susijusias su filosofija, politika, gamtos mokslais ir menu, bet, gerokai panagrinėję, atsirinks tas, kurios siejasi su prekyba, ir jas dar nuodugniau atsijos.

Taip daro ir valstybės veikėjai, susidūrę su politinėmis abstrakcijomis.

Jeigu pasitaiko tema, itin pavojinga demokratinėms tautoms, aklai ir be saiko užsidegančiomis aistra abstrakcijoms, visuotinėms idėjoms, geriausia, kad tautos ja domėtųsi praktiškai ir kasdien. Tuomet jos norom nenorom įsigilintų į detales, ir atsiskleistų silpnosios teorijos vietos.

Priemonės dažniausiai skausmingos, užtat jų poveikis neabejotinas.

Šitaip demokratinės institucijos, versdamos kiekvieną pilietį praktiškai spręsti valdymo klausimus, sušvelnina besaikį polinkį į lygybės peršamas abstrakčias politines teorijas.

V SKYRIUS

Kaip Jungtinėse Valstijose religija naudojasi demokratiniais instinktais

Ankstesniuose skyriuose jau aiškinau, kad žmonės negali apsieiti be dogmatiškų įsitikinimų ir kad jie netgi labai pageidautini. Pridursiu, jog iš visų dogmatiškų įsitikinimų labiausiai reikalingos man atrodytų religinės dogmos; tokia išvada peršasi pati savaime, net jeigu atsižvelgiama tik į šio pasaulio interesus.

Beveik nėra tokios žmogaus veiklos, kad ir kokia konkreti ar privati ji būtų, kuri nebūtų atsiradusi iš labai abstrakčios idėjos, žmonių susikurtos apie Dievą, jo ryšį su žmonija, apie sielos prigimtį ir pareigas kitiems, į save panašiems žmonėms. Šiaip ar taip, tos idėjos yra bendras šaltinis, iš kurio išsirutulioja visa kita.

Taigi be galo svarbu susikurti labai apibrėžtas idėjas apie Dievą, savo sielą, savo priedermes Kūrėjui ir kitiems žmonėms, nes abejonė pagrindiniais principais visus žmonių veiksmus pasmerktų atsitiktinumui, o juos pačius — didesniam ar mažesniam chaosui ir bejėgiškumui.

Tai svarbiausi dalykai, ir kiekvienam mūsų privalu turėti apie juos labai aiškią nuomonę, deja, kaip tik kiekvienam mūsų, paliktam likimo valiai, vien savo proto pastangomis sunkiausia tą nuomonę susidaryti.

Tik visiškai nuo kasdieniškų gyvenimo rūpesčių atpalaiduotas intelektas, skvarbus, subtilus ir labai išlavintas protas didžiulių pastangų dėka per ilgą laiką galėtų įsismelkti į tas, tokias reikalingas tiesas.

Be to, patys matome, jog filosofai, ir tie beveik niekada neįstengia nusikratyti abejonių, jog tikroji šviesa, rodanti jiems kelią, tolydžio blėsta, kas žingsnis grasindama visai užgesti, ir jog, padėję tiek pastangų, jie sugebėjo apibendrinti keletą prieštaringų sąvokų, dėl kurių tūkstančius metų be perstojo galuojasi žmogaus protas, nesugebėdamas nei prieiti tvirtos tiesos, nei bent jau atskleisti naujas klaidas. To-

kios problemos gerokai pranoksta vidutinių gabumų žmogaus lygį, ir net jeigu didumai žmonių netrūktų sugebėjimų joms atsidėti, savaime suprantama, jie nesurastų tam laiko.

Kasdieniam praktiniam žmogaus gyvenimui būtina tvirta nuomonė apie Dievą ir žmogaus prigimtį, tačiau tas pats kasdienis gyvenimas trukdo žmogui ją susidaryti.

Tai man atrodo keista. Yra mokslų, kurie, būdami naudingi liaudžiai, jai prieinami, bet esama mokslų, skirtų tik saujelei ir visiškai nepasiekiamų daugumai, kuriai jų pritaikymas rūpi kuo mažiausiai. Vienaip ar kitaip, šie mokslai kasdieniame gyvenime reikalingi visiems, nors jų studijos daugumai ir neprieinamos.

Tad visuotinės idėjos apie Dievą ir žmogaus prigimtį priklauso tai rūšiai idėjų, kurių nedera priskirti kasdienei žmogaus proto veiklai; šiuo atveju daugiau laimima ir mažiau pralaimima pripažįstant autoritetą.

Pagrindinis religijos tikslas ir didžiausias pranašumas yra tas, jog į kiekvieną tų esminių klausimų ji turi duoti aiškų, tikslų, miniai suprantamą ir tvirtą atsakymą.

Esama labai apgaulių ir absurdiškų religijų; šiaip ar taip, galima tvirtinti, jog kiekviena religija, kuri išsilaiko ką tik mano nusakytos įtakos sferoje, neketindama iš jos išsiveržti (beje, kai kurios bandė tai daryti, norėdamos visiškai pažaboti žmogaus proto polėkį ir dvasios laisvę), uždeda intelektui ir išganingą jungą; ir reikia pripažinti, kad jeigu ji ir neišgelbsti žmogaus aname pasaulyje, bent yra labai reikalinga jų laimei ir taurumui šiame.

Tai ypač taikytina žmonėms, gyvenantiems laisvose šalyse.

Sunaikinus valstybėje religiją, į aukščiausius intelekto sluoksnius įsiskverbia abejonė ir pusiau paralyžiuoja visą žmogaus protinę veiklą. Žmonės pripranta prie miglotų, nuolat besikeičiančių požiūrių į tai, kas labiausiai rūpi jų artimiesiems ir jiems patiems; jie blogai gina savo įsitikinimus arba net jų atsižada, o kadangi netenka vilčių patys vieni išspręsti likimo skirtus uždavinius, aplaidžiai stengiasi apie tai negalvoti.

Tokia padėtis išsekina dvasią, palaužia valią ir pamažėle rengia piliečius vergijai.

Tuomet jie ne tik nesipriešina, kai iš jų atimama laisvė, bet dažnai ir patys ją atiduoda.

Kai nebėra autoriteto nei religijos, nei juo labiau politikos srityje, žmonės netrukus ima baisėtis ta beribe nepriklausomybe. Tas amžinas visa ko nepastovumas ir kaita kelia nerimą ir vargina. Intelekto ir sąmonės pasauliui nuolat banguojant, jie nori, kad nors materialiniame pasaulyje tvarka būtų tvirta ir pastovi, ir, nebegalėdami atgaivinti savo ankstesniųjų įsitikinimų, susiranda sau kokį nors vadovą.

Aš labai abejoju, ar žmogus kada nors galėtų ištverti visišką religinę nepriklausomybę ir neribotą politinę laisvę. Esu linkęs manyti, jog, jeigu jis netiki, turi paklusti kokiai nors valdžiai, o jeigu jis yra laisvas, turi būti tikintis.

Nesu pastebėjęs, ar religija naudingesnė toms valstybėms, kur gyvenimo sąlygos maždaug vienodos, ar kitokios sanklodos šalims.

Reikia pripažinti, jog lygybė, teikianti daug gėrio žmonėms, vis dėlto žadina, kaip šitai parodysiu vėliau, labai pavojingus instinktus; ji izoliuoja juos vienus nuo kitų ir kiekvienas ima rūpintis vien tik savimi.

Ji plačiai atveria jų širdis medžiaginiams malonumams.

Didžiausias religijų nuopelnas yra tai, jog jos įkvepia visiškai priešingus poreikius ir pomėgius. Nėra tokios religijos, kuri žmogaus troškimų tikslo nenukeltų už žemiškojo gyvenimo ribų ir neskatintų sielos atsiplėšti nuo juslių pasaulio ir veržtis į aukštesnę plotmę. Taipgi nėra ir tokios religijos, kuri kiekvienai būtybei neskiepytų kokių nors priedermių žmonijai ir, artindama prie jos, bent kartkartėmis atitrauktų nuo minčių apie save. Tai būdinga net pačioms apgauliausioms ir pavojingiausioms religijoms.

Taigi religinga tauta savaime stipri kaip tik tuo požiūriu, kuriuo demokratinė yra silpna; ir tai įrodo, kaip svarbu, kad žmonės, tapdami lygūs, išsaugotų religiją.

Neturiu nei teisės, nei noro nagrinėti, kokiomis antgamtinėmis priemonėmis Dievas į žmogaus širdį diegia tikėjimą. Šiuo metu kalbu apie religijas tik grynai žmogiškuoju požiūriu. Aš stengiuosi suprasti, kaip jos galėtų be pastangų išlaikyti galią mūsų demokratijos amžiais.

Aš jau atskleidžiau, kaip sunkiai švietimo ir lygybės laikais žmogaus protas taikstėsi su dogmatiškais postulatais ir pripažino, kad tik religijos srityje jie labiausiai reikalingi. Pirmiausia tai rodo, jog tokiais laikais labiau nei kuriais kitais religijos turi būti daug santūresnės ir jokiu būdu neperžengti savo ribų, nes, norėdamos praplėsti įtaką už

dvasinio pasaulio ribų, jos gali netekti pasitikėjimo apskritai bet kurioje srityje. Taigi jos pačios turi kruopščiai nusibrėžti savo įtakos žmogaus protui ribas, o kitur duoti jam visišką laisvę.

Mahometas, nusileidęs iš dangaus, sudėjo į Koraną ne tik religines doktrinas, bet ir ir politinio gyvenimo taisykles, baudžiamąjį ir civilinį kodeksą, mokslines teorijas. Evangelija, priešingai, byloja tik apie žmogaus ir Dievo, taip pat žmonių tarpusavio santykius. Išskyrus tai, ji daugiau nieko nemoko ir neverčia kuo nors tikėti. Vien to, be tūkstančio kitų priežasčių, pakanka įrodyti, jog islamas negalėtų ilgai viešpatauti švietimo ir demokratijos laikais, o krikščionybei lemta viešpatauti amžių amžiais.

Toliau kalbėdamas ta pačia tema, sakau, jog demokratijos laikais religijos, paprasto žmogaus požiūriu, gali išsilaikyti ne vien griežtai apribotoje tikėjimo dalykų sferoje; jų įtaka labai priklauso ir nuo skelbiamų įsitikinimų pobūdžio, ir nuo išorinių apeigų formų, kurių jos laikosi, ir nuo žmonėms uždedamų priedermių.

Mano ankstesnės pastabos apie lygybę, žadinančią begalę visuotinių nevaržomų idėjų, iš esmės tinka ir religijai. Būdami panašūs ir lygūs, žmonės lengvai pripažįsta vienintelį Dievą, kiekvienam jų duodantį tuos pačius įsakymus ir ta pačia kaina žadantį laimę būsimajame gyvenime. Žmonių giminės vienybės idėja jiems be perstojo skiepija vieno Kūrėjo idėją, o labai susiskaldę ir skirtingi žmonės mielai susikuria tiek dievybių, kiek esama tautų, kastų, luomų ir giminių, ir nusibrėžia tūkstančius kelių, kuriais kiekvienas skyrium galįs pasiekti dangų.

Negalima paneigti, jog pati krikščionybė nėra vienaip ar kitaip patyrusi tos įtakos, kurią socialinės ir politinės sąlygos daro religiniams įsitikinimams.

Tuo metu, kai krikščionybė atsirado žemėje, Apvaizda, be abejonės, rengdama pasaulį jos atėjimui, didelę žmonijos dalį nelyginant kokią milžinišką kaimenę buvo subūrusi cezarių viešpatystėje. Žmonės, sudarantys tą gausybę, buvo labai skirtingi, bet turėjo ir kai ką bendra, nes visi klausė tų pačių įstatymų, ir kiekvienas buvo toks silpnas ir menkas palyginti su valdovo didybe, jog visi jie atrodė lygūs jo akivaizdoje.

Reikia pripažinti, jog ta nauja ir ypatinga žmonijos būklė buvo palanki krikščionybės skelbiamoms tiesoms, ir tuo galima paaiškinti, kodėl taip lengvai ir greitai krikščionybė tuomet palenkė žmogaus dvasią.

Visiškai kitokia padėtis susiklostė žlugus Romos imperijai. Romėnų pasaulis subyrėjo į tūkstančius druzgų, kiekviena tauta susigrąžino pirmykštį savarankiškumą. Netrukus tose tautose susikūrė begalinė rangų hierarchija. Išryškėjo rasiniai skirtumai, kastos suskaldė kiekvieną tautą į keletą tautų. Vykstant tam visuotiniam sambrūzdžiui, kuris tarytum skatino kiekvieną visuomenę skaldytis kuo smulkiau, krikščionybė ne tik nepametė iš akių savo pačios skelbtų visuotinių idėjų, bet ir vienaip ar kitaip prisidėjo prie naujųjų tendencijų, atsiradusių susiskaldžius žmonijai. Žmonės, kaip ir anksčiau, garbino vienatinį Dievą, visa ko Kūrėją ir Globėją, bet kiekviena valstybė, kiekvienas miestas ir, galima sakyti, kiekvienas žmogus tarėsi galį gauti skyrium kokių nors privilegijų ir prie Viešpaties sosto turėti savų globėjų. Negalėdami suskaldyti Dievybės, žmonės bent jau pagausino ir be saiko išaukštino jos tarnus. Didumai krikščionių angelų ir šventųjų garbinimas tapo beveik stabmeldišku kultu, ir vienu tarpu net būgštauta, ar krikščionybė nenusmuksianti ligi tų religijų, kurias nugalėjo.

Man atrodo savaime suprantama, jog kuo daugiau pertvarų, skiriančių pasaulio valstybes ir tos pačios valstybės piliečius, sugriūva, tuo labiau žmogaus sąmonė lyg pati savaime grįžta į vienatinį Visagalį, visiems žmonėms, neišskiriant nė vieno, liepiantį laikytis tų pačių įstatymų. Tad ypač demokratijos amžiais svarbu antraeilių Dievo tarnų garbinimo nesuplakti su kultu, kurio vertas tik vienas Kūrėjas.

Man atrodo labai akivaizdi dar viena tiesa, jog demokratijos viešpatavimo laikotarpiu religinių apeigų išorinės formos nėra tokios svarbios kaip kitais laikais.

Kalbėdamas apie filosofinį amerikiečių metodą, esu minėjęs, kad lygybės laikais niekas taip neįžeidžia žmogaus dvasios kaip reikalavimai laikytis formalumų. Tokiais laikotarpiais gyvenantys žmonės nemėgsta retorikos; simboliai jiems atrodo tarsi vaikiški žaislai, puošmenos, dangstančios arba dabinančios tiesas, kurias labiau vertėtų pateikti nuogas, be to, dienos šviesoje; jų nė kiek nežavi ceremonijos, o į apeigų detales jie kreipia kuo mažiausiai dėmesio.

Tiems, kurie demokratijos laikais įpareigoti rūpintis išviršinėmis religijų formomis, reikia ypač atsižvelgti į tuos įgimtus žmogaus proto instinktus, kad vėliau neprireiktų beprasmiškai su jais kovoti.

Aš tvirtai tikiu, jog išorinės apeigų formos yra būtinos; žinau, kad jos nukreipia žmogaus dvasią į abstrakčių tiesų kontempliaciją, padeda jas giliau įsisąmoninti ir jomis karštai įtikėti. Neįsivaizduoju, kaip būtų įmanoma išsaugoti religiją, atsisakant išviršinių apeigų formų. Kita vertus, man rodos, dabartiniais laikais būtų itin pavojinga be saiko jas gausinti ir puoselėti, veikiau derėtų mažinti ir išlaikyti tik tai, kas reikalingiausia pačios dogmos išsaugojimui, nes dogma yra religijų esmė [1], o apeigos tėra jų forma. Religijos skelbėjai, pasidarę smulkmeniški, nelankstūs ir atsitvėrę taisyklėmis, tarp žmonių vis labiau įsigalint lygybei, neilgai trukus virstų fanatikų būreliu, apsuptu netikėlių minios.

Žinau, jog man bus prieštaraujama, kad visos religijos esančios pagrįstos visuotinėmis ir amžinosiomis tiesomis, todėl negalinčios pasiduoti nepastoviems kiekvieno šimtmečio reikalavimams, nes prarastų žmonių akyse tikrumą ir reputaciją. Jau šiandien atsakau, jog reikia labai kruopščiai skirti pagrindines pažiūras, kurios sudaro įsitikinimus, ir tai, ką teologai vadina *articles de foi*, nuo antraeilių, su jomis susijusių idėjų. Religijoms privalu visados tvirtai ginti pirmąsias, kad ir kokia būtų laiko dvasia; bet joms lygiai taip pat dera saugotis susisieti su pastarosiomis tokiais laikais, kai viskas pasaulyje be paliovos juda iš vienos vietos į kitą ir kai protas, pripratęs prie žmonijos reikalų tolydinės kaitos ir permainų, skausmingai ilgisi pastovumo. Išoriniai ir antraeiliai dalykai, man regis, turi šansų išlikti tik tuo atveju, kai stabili pati pilietinė visuomenė. Kitomis aplinkybėmis stabilumas kelia pavojų.

Mes pamatysime, jog iš visų aistrų, kurias pažadina arba sukursto lygybė, ypač vienai ji įkvepia gyvybės ir drauge įskiepija ją visų žmonių širdyse, — tai gerovės meilė. Gerovės siekimas — ryškiausias ir nekintamas demokratijos amžių bruožas.

Manoma, jog religija, pasiryžusi sunaikinti tą visų troškimų motiną, galop bus jos pačios sunaikinta. Jeigu ji, panūdusi nukreipti žmonių mintis nuo šios žemės gėrybių, skatins juos visą dėmesį sutelkti į amžinojo gyvenimo turtus, galima numatyti, jog žmonių sielos vis tiek

[1] Kiekviena religija turi tam tikrų, su pačia įsitikinimų esme suaugusių ceremonijų, kurių nevalia keisti. Tai ypač būdinga katalikybei; forma ir turinys ten dažniausiai taip glaudžiai susiję, jog sudaro tarytum visetą.

išsprūs jai iš rankų ir pasiners į grynai medžiaginių ir trumpalaikių akimirksnio malonumų verpetus.

Pagrindinis religijų uždavinys — išgryninti, subalansuoti ir apriboti pernelyg karštą ir pernelyg didelį turtų, gerovės geismą, kuris lygybės laikais užvaldo žmones, bet, man regis, jos didžiai klystų bandydamos jį visiškai sutramdyti ir užgniaužti. Joms anaiptol nepavyks atgrėsti žmonių nuo turtų aistros, bet jos gali išmokyti dorai krautis turtus.

Taip prieinu prie paskutinės išvados, kuri tam tikra prasme aprėpia visas kitas. Žmonėms ilgainiui panėšėjant vieniems į kitus ir tampant lygiais, itin svarbu, kad religijos, apdairiai traukdamosi nuo kasdienių reikalų sumaišties, be reikalo nesikėsintų į visuotinai pripažintas idėjas ir mases užvaldžiusius nesikeičiančius interesus. Mat visuomenės nuomonė vis labiau darosi pagrindinė ir neįveikiama jėga, kurios smūgių negali ilgai atlaikyti jokie priešininkai. Taip yra ir despoto valdomoje demokratinėje valstybėje, ir respublikoje. Lygybės laikais karaliai dažniausiai priverčia paklusti, bet tikėti visados priverčia dauguma. Taigi visais klausimais, kurie neprieštarauja tikėjimui, reikia pataikauti daugumai.

Pirmoje savo knygos dalyje aš parodžiau, kaip amerikiečių dvasininkai šalinasi valstybės reikalų. Tai pats ryškiausias, bet ne vienintelis jų santūrumo pavyzdys. Amerikoje religija — atskiras pasaulis, kur viešpatauja dvasininkas, už to pasaulio ribų jis stengiasi niekada neišeiti; to pasaulio viduje jis valdo žmonių protus; kitapus jis palieka žmones vienus, atiduoda juos laisvei ir nepastovumui, būdingiems jų prigimčiai ir jų epochai. Nesu matęs tokios šalies, kur krikščionybė taip menkai laikytųsi formalumų, apeigų ir simbolių kaip Jungtinėse Valstijose ir žmogaus protui pateiktų aiškesnių, paprastesnių ir suprantamesnių idėjų. Nors Amerikos krikščionys suskilę į gausybę sektų ir tikėjimų, bet jų požiūris į savo religiją vienodas. Tai pasakytina ir apie katalikybę, ir apie kitus tikėjimus. Niekur kitur katalikų dvasininkai taip menkai tepaiso individualaus priedermių atlikinėjimo, taip nesistengia vaikytis nepaprastų, ypatingų išganymo būdų kaip Jungtinėse Valstijose; čia laikomasi įstatymo dvasios, o ne raidės; niekur kitur, kaip čia, taip įtikinamai nemokoma ir taip nuosekliai nesilaikoma Bažnyčios doktrinos, kuri draudžia šventuosius garbinti labiau negu Dievą. Beje, Amerikos katalikai labai nuolankūs ir labai nuoširdūs.

Kita pastaba tiktų visų bendruomenių dvasininkams: amerikiečių dvasininkai anaiptol nesistengia viso žmonių dėmesio nukreipti vien į būsimąjį anapusinį gyvenimą; dalį jų širdies jie mielai palieka kasdieniams rūpesčiams; šios žemės turtus laiko svarbiu, nors ir antraeiliu dalyku. Patys jie neprisideda prie tų turtų gamybos, tačiau bent jau domisi jos pažanga ir ja džiaugiasi; tikinčiajam tolydžio kalbėdami apie pomirtinį pasaulį kaip apie pagrindinį kiekvieno dievobaimingo žmogaus vilties ir baimės objektą, jie anaiptol nedraudžia dorai siekti gerovės šioje žemėje. Užuot įrodinėję, kokie tiedu pasauliai skirtingi ir priešingi vienas kitam, jie stengiasi atskleisti jųdviejų sąlyčio ir jungties vietas.

Amerikos dvasininkai puikiai suvokia daugumos intelekto viršenybę ir ją gerbia. Jie ima kovoti prieš ją tik tada, kai toji kova neišvengiama. Jie niekad nesikiša į partijų ginčus, bet mielai pritaria savo laiko ir krašto visuotinėms pažiūroms ir nesipriešina aplink juos kunkuliuojančiam jausmų ir idėjų srautui. Jie stengiasi tobulinti amžininkus, bet jų nesišalina. Tad visuomenės nuomonė visad jiems palanki, remia juos ir globoja. Jų įsitikinimai ima viršų ir dėl savo orumo, ir daugumos nuomonės remiami.

Taigi, toleruodama visus demokratijos instinktus, kurie nėra jai priešingi, ir net kai kuriais jų remdamasi, religija sugeba sėkmingai kovoti su pavojingiausiu savo priešininku — individualios nepriklausomybės dvasia.

VI SKYRIUS

Apie katalikybės plitimą Jungtinėse Valstijose

Amerika — demokratiškiausia pasaulio šalis ir drauge tai šalis, kur, remiantis pasitikėjimo vertais šaltiniais, labiausiai paplitusi katalikybė. Iš pradžių tai stebina.

Čia reikia turėti galvoje du dalykus: lygybė nuteikia žmones laikytis savo nuomonės, tačiau, kita vertus, ji paveikia jų protus ir jausmus taip, kad jie nori turėti vienintelę, paprastą ir tą pačią visuomenės valdžią visiems. Tad žmonės, gyvenantys demokratijos laikais, labai linkę kratytis bet kokio religinio autoriteto. Tačiau, sutikę paklusti tokiam autoritetui, nori, kad jis bent jau būtų vienalytis ir visiems vienodas. Religijos, neturinčios aiškaus bendro pamato, savaime kelia nepasitikėjimą, ir žmonės beveik lengvai daro išvadą, jog yra ne viena religija.

Mūsų laikais labiau nei kitados pastebima, jog katalikai praranda tikėjimą, o protestantai tampa katalikais. Kai į katalikybę žvelgiama iš vidaus, ji neatrodo patraukli, o stebima iš šalies, ji laimi. Tai nesunku paaiškinti.

Mūsų dienų žmonės iš prigimties nelabai linkę tikėti, bet, vos tik jiems pradėjus išpažinti kokį tikėjimą, tuojau pabunda slaptas instinktas, nejučia traukiantis juos prie katalikybės. Daugelis Romos katalikų Bažnyčios teiginių ir papročių jiems kelia nuostabą, bet slapčia jie žavisi jos galia ir nepaprasta vienybe.

Jeigu katalikybei pavyktų galų gale atsiriboti nuo jos sukeliamų politinių rietenų, beveik neabejoju, pati amžiaus dvasia, kuri šiuo metu atrodo jai tokia priešiška, galėtų tapti stipria jos sąjungininke ir padėtų laimėti didžių pergalių.

Viena būdingiausių žmogaus proto silpnybių — noras suderinti priešingus principus ir laimėti santarvę logikos sąskaita. Taigi visados buvo ir bus žmonių, kurie, leisdami vadovauti savo religiniams įsitiki-

nimams, nori išsaugoti kitų pažiūrų savarankiškumą ir palieka savo protą atsitiktinumo valiai — svyruoti tarp paklusnumo ir laisvės. Bet, man regis, jog tokių bus mažiau demokratijos amžiais nei kuriais kitais laikais ir jog jų vaikaičiai vis labiau stengsis pasiskirstyti tik į dvi dalis: tuos, kurie visiškai atsižada krikščionybės, ir tuos, kurie grįžta į Romos Bažnyčios globą.

VII SKYRIUS

Kodėl demokratinės tautos linksta į panteizmą

Vėliau aš parodysiu, kaip demokratinių tautų polinkis į visuotines idėjas pasireiškia politikoje, bet dabar noriu atskleisti jo įtaką filosofijai.

Niekas negalėtų nuginčyti, jog mūsų dienomis labai paplito panteizmas. Juo aiškiai persmelkta dalis Europos raštijos. Vokiečiai diegia jį į filosofiją, prancūzai — į literatūrą. Daugelyje grožinės literatūros kūrinių, išleidžiamų Prancūzijoje, pasitaiko nemaža teiginių arba aprašymų, perimtų iš panteistinių mokymų, arba pastebimas savotiškas jų autorių polinkis į panteizmą. Tai, man regis, anaiptol ne atsitiktinumas, bet gilias šaknis turintis reiškinys.

Didėjant lygybei, kiekvienas individas darosi vis labiau panašesnis į kitus, silpnesnis ir menkesnis, ir pamažu priprantama matyti ne piliečius, o tiktai liaudį. Individas pamirštamas, imama kalbėti apie žmonių giminę.

Tokiais laikais žmogaus protas linksta aprėpti išsyk daugybę skirtingų dalykų ir amžinai trokšta gausybę padarinių aiškinti viena vienintele priežastimi.

Jis apsėstas vienovės idėjos, visur jos ieško, o kai mano suradęs, ilsisi mėgaudamasis jos prieglobsčiu. Pasaulyje jis sugeba rasti tik Kūrėją ir Jo kūrinį, tačiau toks elementarus suskirstymas jį varžo, ir jis stengiasi išplėtoti ir supaprastinti savo mintį, Dievą ir pasaulį sujungdamas į vienumą. Jeigu man pasisektų aptikti tokią filosofinę sistemą, pagal kurią visi materialūs ir nematerialūs, regimi ir neregimi daiktai, esantys pasaulyje, yra atskiros dalys milžiniškos Esybės, kuri vienintelė lieka amžina ir nekintama, be paliovos kintant ir transformuojantis visoms Jos sudėtinėms dalims, būtų nesunku padaryti išvadą, jog žmonėms, gyvenantiems demokratijos laikais, tokia sistema, nors ir griaunanti žmogaus individualybę, o gal kaip tik todėl, kad ją griauna, turėtų slapto žavesio. Visi žmonių protiniai įpročiai padeda jiems

tai suvokti ir nukreipia juos keliu, kuriuo einant tokią sistemą lengviausia įgyvendinti. Ji savaime masina vaizduotę ir teikia jai peno, žadina proto puikybę ir skatina jo tingumą.

Iš visų filosofinių sistemų, kuriomis remiantis siekiama pažinti pasaulį, panteizmas, man regis, labiausiai gali suvilioti žmogaus protą demokratijos laikais. Tie, kurie brangina tikrąją žmogaus didybę, turi susivienyti ir bendromis jėgomis prieš jį kovoti.

VIII SKYRIUS

KAIP LYGYBĖ ĮPERŠA AMERIKIEČIAMS MINTĮ APIE NEPAPRASTĄ ŽMOGAUS SUGEBĖJIMĄ TOBULĖTI

Lygybė įperša žmogaus protui daug minčių, kurios šiaip jau nebūtų atėjusios pačios savaime, ir apverčia beveik visas, jau turimas. Pavyzdžiui, imkime kad ir gebėjimo tobulėti idėją, nes ji yra viena pagrindinių idėjų žmogaus sąmonėje ir pati savaime yra didžioji filosofinė teorija, tolydžio daranti įtaką visiems praktiniams reikalams.

Nors žmogus daugeliu atžvilgių panašus į gyvulius, tačiau tik jam vienam būdinga tokia ypatybė: jis tobulėja pats, o jie netobulėja. Žmonija negalėjo neatskleisti to skirtumo priežasties. Tad gebėjimo tobulėti idėja yra tokia pat sena kaip pasaulis; lygybė ne atrado ją, bet suteikė jai naują pobūdį.

Kai piliečiai surūšiuojami pagal rangą, amatą, kilmę ir visi priversti eiti tuo keliu, kurio pradžioje atsidūrė atsitiktinumo dėka, kiekvienas tariasi matąs čia pat paskutines žmogaus gebėjimų ribas, ir niekas nesistengia kovoti prieš neišvengiamą likimą. Tai nereiškia, jog aristokratijos valdoma valstybė visiškai nuginčija žmogaus gebėjimą tobulintis ir tobulėti, bet, šiaip ar taip, nelaiko jo begaliniu. Ji turi galvoje pagerinimą ar pagerėjimą, bet anaiptol ne esminį pasikeitimą; ji įsivaizduoja, kad būsimų visuomenių padėtis pagerėsianti, bet ne pasikeisianti, būsianti kitokia; sutikdama, jog žmonija nužengusi gana toli ir galinti pažengti dar toliau, ji iš anksto nustato žmonijai neperžengiamas ribas.

Taigi ji netiki, kad pasiekė aukščiausią gėrį ir absoliučią tiesą (koks žmogus ar kokia tauta galėtų kada nors subrandinti tokią beprotišką mintį?), bet mielai save įtikinėja, jog pasiektas maždaug toks didybės ir pažinimo lygmuo, kuris atitinka mūsų netobulą prigimtį; o kadangi aplink niekas nejuda, ji mielai sutinka su mintimi, jog viskas taip ir turi būti. Štai tada įstatymų leidėjas tariasi leidžiąs amžinuosius įstatymus, tautos ir karaliai trokšta statyti paminklus visiems laikams, o da-

bartinė karta apsiima apsaugoti būsimąsias kartas nuo kada nors iškilsiančių rūpesčių dėl savo likimo.

Kastoms nykstant, luomams susilyginant, audringai maišantis žmonėms, keičiantis tradicijoms, papročiams, įstatymams, atsiskleidžiant naujiems faktams ir naujoms tiesoms, senoms pažiūroms dingstant ir naujoms užimant jų vietą, žmogaus protas visada įsivaizduoja idealaus, bet sunkiai įgyvendinamo tobulėjimo galimybę.

Kiekvieno žmogaus akyse viskas be perstojo kinta. Kai kieno nors padėtis blogėja, žmogus puikiai supranta, jog niekas — nei tauta, nei individas, kad ir kokie būtų išsilavinę, — negali išvengti savo likimo. Kai kam pasiseka pagerinti savo padėtį, ir žmogus daro išvadą, jog jis apskritai yra apdovanotas begaliniu gebėjimu tobulėti. Nesėkmės jį persergi, kad niekas negali didžiuotis atradęs absoliutų gėrį; sėkmės skatina nuolatos jo ieškoti. Taip vis ieškodamas, klupdamas ir vėl stodamasis, dažnai nusivildamas, niekad neprarasdamas ištvermės, jis nuolat siekia tos begalinės didybės, kurią mato dūluojant žmonijai skirto kelio gale.

Sunku nustatyti, kiek duoda toji žmogaus begalinio tobulėjimo filosofinė teorija ir kokią stebuklingą įtaką ji daro tiems, kurie linkę ne tiek mąstyti, kiek veikti ir gyvena tarytum vadovaudamiesi jiems nežinoma teorija.

Susitinku amerikietį jūrininką ir klausiu, kodėl jo krašto laivai statomi taip, kad neilgai laikytųsi, ir jis tvirtai man pareiškia, jog laivininkystė taip greitai žengia į priekį, kad pats gražiausias laivas veikiai bus netinkamas, jei išsilaikysiąs ilgiau nei kelerius metus.

Tie žodžiai, atsitiktinai pasakyti netašyto žmogaus apie kokį nors dalyką, man padeda įžiūrėti visuotinę ir sisteminę idėją, kuria vadovaudamasi visus reikalus tvarkosi didžioji tauta.

Aristokratijos valdomos valstybės iš prigimties yra linkusios pernelyg apriboti žmogaus tobulėjimo galimybes, o demokratinės tautos kartais be saiko jas išplečia.

IX SKYRIUS

Kodėl amerikiečių pavyzdys neįrodo, jog demokratinei tautai nebūdingas polinkis į mokslus, literatūrą ir meną

Reikia pripažinti, jog mūsų laikais yra nedaug tokių civilizuotų kraštų, kur aukštieji mokslai būtų taip mažai pažengę kaip Jungtinėse Valstijose ir kur būtų mažiau didžių menininkų, garsių poetų ir žymių rašytojų.

To reiškinio nustebinti, daugelis europiečių įvertino jį kaip savaiminį ir neišvengiamą lygybės rezultatą ir tarė sau, kad jeigu kada nors visoje žemėje paims viršų demokratinė santvarka ir jos institucijos, žmogaus protui atsivers, kaip pamažu blėsta jį apšviečianti šviesa ir kaip žmonija vėl grimzta į tamsybes.

Šitaip svarstantieji, mano nuomone, suplaka kai kurias idėjas, kurias reikėtų atskirti ir išnagrinėti skyrium. Mat tai, kas yra demokratiška, jie painioja su tuo, kas yra amerikietiška.

Pirmųjų imigrantų religija, kurią perėmė palikuonys, buvo labai elementari, besiremianti griežtais, kone laukiniškais principais, nepakanti išoriniams simboliams ir prašmatnioms ceremonijoms. Savaime suprantama, ji buvo iš prigimties nepalanki menams ir literatūriniams pomėgiams.

Amerikiečiai — labai sena ir labai apsišvietusi tauta, atsidūrusi naujame beribiame krašte, kur gali nevaržomai gyventi ir gausinti jo gėrybes. Tokių dalykų dar nebūta pasaulyje. Amerikoje kiekvienas randa kitur nežinomų galimybių pralobti arba pasididinti turtą. Godumas ten neleidžia protui nė akimirkos mėgautis išmonės malonumais, intelekto veikla ir be atilsio verčia jį siekti turtų. Jungtinėse Valstijose, kaip ir visuose kituose kraštuose, tam tikri gyventojų sluoksniai verčiasi gamyba, kiti — prekyba, bet tiktai ten, kaip niekur kitur, visi žmonės užsiima drauge ir gamyba, ir prekyba.

32.-802

Vis dėlto esu įsitikinęs, jog jeigu amerikiečiai gyventų vieni visame pasaulyje, naudodamiesi iš protėvių paveldėtomis laisvėmis ir žiniomis ir paklusdami įgimtoms aistroms, jie gana greitai susivoktų, kad, patiems nekuriant teorijos, neįmanoma ilgai ir vaisingai naudotis mokslo laimėjimais. Jie susiprotėtų, jog, sąveikaujant įvairioms sritims, didėja patyrimas, ir, kad ir kaip būtų įsitraukę į savo troškimų, savo pagrindinio tikslo įgyvendinimą, neilgai trukus turėtų pripažinti, jog, norint greičiau pasiekti tikslą, reikia nuo jo retkarčiais nukrypti.

Beje, polinkis į intelektinius malonumus yra toks įgimtas civilizuoto žmogaus širdžiai, jog labai civilizuotose tautose, mažiausiai linkusiose į juos pasinerti, visada esama piliečių, negalinčių be tokių malonumų gyventi. Tas intelektinis poreikis, vos tik pasireiškęs, nedelsiant patenkinamas.

Tačiau tuo metu, kai amerikiečiai buvo savaime linkę pritaikyti mokslus verslams, pasilengvinti gyvenimą, išsimokslinę ir apsiskaitę europiečiai stengėsi gilintis į pagrindines tiesos ištakas ir drauge tobulino visa, kas gali žadinti malonumą ir kas turi tenkinti žmogaus poreikius.

Jungtinių Valstijų gyventojai buvo glaudžiai susiję tiek kilme, tiek bendrais papročiais su viena labiausiai apsišvietusių Senojo Pasaulio tautų. Ten buvo daugybė garsių mokslininkų, didžių rašytojų, ir jie galėjo kiek tinkami semtis intelekto turtų nė neketindami patys jų kaupti.

Aš nesutinku atplėšti Amerikos nuo Europos, nors jas ir skiria vandenynas. Jungtinių Valstijų gyventojai, mano nuomone, — tai dalis anglų, kuriems lemta iššvalgyti Naujojo Pasaulio girias, o kita tautos dalis, turėdama daugiau laisvalaikio ir mažiau materialinių rūpesčių, gali atsidėti mąstymui ir visokeriopai tobulinti minties viešpatiją.

Taigi amerikiečių padėtis išimtinė, ir, reikia manyti, tokių sąlygų niekad neturės jokia demokratinė valstybė. Puritoniška prigimtis, grynai prekybiniai papročiai, net jų gyvenamas kraštas, tarytum savaime nukreipiantis protus nuo gilinimosi į mokslus, literatūrą ir menus, Europos kaimynystė, leidžianti šalintis mokslų ir drauge apsauganti nuo tamsuoliškumo, — žodžiu, tūkstančiai ypatingų priežasčių, iš kurių paminėjau tik pagrindines, vienaip ar kitaip paskatino amerikiečius visą dėmesį sutelkti į grynai medžiaginius dalykus. Aistros, poreikiai, auklėjimas, aplinkybės — viskas, rodos, iš tikrųjų vertė amerikietį žiū-

rėti į žemę. Religija vienintelė retkarčiais paakindavo kilstelėti akis ir pažvelgti į dangų.

Tad nelyginkime visų demokratinių tautų su Amerika ir stenkimės pamatyti joms būdingus bruožus.

Galima įsivaizduoti tokią valstybę, kur nėra nei kastų, nei hierarchijos, nei visuomenės sluoksnių, kur įstatymas, nepripažindamas jokių privilegijų, po lygiai skirsto palikimus ir drauge atsižada kultūros ir laisvės. Tai ne šiaip kokia tuščia hipotezė; vadovaudamasis asmenine nauda, koks nors despotas gali padaryti lygius visus savo valdinius ir palikti juos neišprususius, idant būtų lengviau juos laikyti vergijoje.

Tokio pobūdžio demokratinė tauta ne tik neparodys jokių sugebėjimų ar polinkių į mokslus, literatūrą, menus, bet, reikia manyti, niekados jai nekils netgi mintis tuo domėtis.

Paveldėjimo įstatymas pats savaime sunaikins turtus, skirtus ateinančiai kartai, ir niekas nebekaups naujų. Vargšas, likęs be išsimokslinimo ir laisvės, net nesusivoks, kad jam reikia siekti turtų, o turtuolis grims į skurdą, nemokėdamas savo gėrybių apsaugoti. Neilgai trukus tiedu piliečiai pasidarys visiškai ir amžinai lygūs. Tuomet niekas neturės nei laiko, nei noro atsidėti intelektinei veiklai ir jos malonumams. Visi glūdos apkiautę, visi kaip vienas tokie pat nemokšos ir vergai.

Vos tik įsivaizdavęs tokią demokratinę visuomenę, pasijuntu tarytum kokiame tamsiame, tvankiame požemyje, kur blėsta ir gęsta iš kažkur atnešta šviesa. Staiga pasijuntu prislėgtas baisaus sunkumo, ir man atrodo, jog aklinoje tamsoje klupinėju ieškodamas kelio į lauką ir šviesą. Bet visa tai netinka jau apsišvietusiems žmonėms, kurie išsaugo laisvę, panaikinę asmens ir paveldėjimo teises, laidavusias turto neliečiamybę tam tikriems asmenims ir luomams.

Apsišvietę žmonės, gyvenantys demokratinėje visuomenėje, puikiai suvokia, jog niekas nei riboja, nei tramdo, nei verčia prisirišti prie turimo turto.

Taigi žmonės stengiasi jį gausinti. Būdami laisvi, jie bando tai daryti visi, bet ne visiems vienodai sekasi. Įstatymai, tiesa, nebesuteikia jokių privilegijų, bet įsikiša gamta. Kadangi labai didelė yra įgimta nelygybė, turtai pasiskirsto tuo metu, kai kiekvienas, trokšdamas pralobti, bando naudotis visais savo sugebėjimais.

Paveldėjimo įstatymas vis dar priešinasi turtingų giminių kūrimuisi, bet nebedraudžia žmonėms lobti. Jis tolydžio grąžina piliečius prie bendro lygmens, o tie stengiasi nuo jo atsiplėšti; jų turtinė nelygybė darosi tuo didesnė, kuo didesnė jų laisvė ir kuo platesnis akiratis.

Mūsų laikais atsirado neįprastumu ir talentais garsi sekta, sugalvojusi visus turtus sukaupti centrinės vadovybės rankose ir įpareigoti ją vėliau skirstyti juos visiems žmonėms, atsižvelgiant į nuopelnus. Taip būtų išsigelbėta nuo visiškos ir amžinos lygybės, regis, gresiančios demokratinėms visuomenėms.

Yra dar viena išeitis, paprastesnė ir ne tokia pavojinga: niekam neteikti privilegijų, visiems duoti vienodą išsilavinimą, garantuoti vienodą nepriklausomybę ir leisti kiekvienam rūpintis savo vieta. Netrukus pasireikš savaiminė nelygybė, ir turtai atiteks patiems apsukriausiems.

Taigi laisvose demokratinėse visuomenėse visados bus gausu pasiturinčių ir pralobusių žmonių. Tie turtingi žmonės nebus taip glaudžiai tarpusavy susiję, kaip buvo susiję senosios aristokratijos atstovai. Jie bus skirtingų temperamentų ir beveik niekad neturės tokio tikro, visiško laisvalaikio, bet jų bus nepalyginamai daugiau, nei galėjo būti aristokratijos laikais. Tie žmonės anaiptol nebus užsiėmę vien kasdienybės medžiaginiais rūpesčiais ir galės, žinoma, labai nevienodai, imtis protinės veiklos ir patirti jos teikiamus malonumus. Ir tikrai imsis, nes, kaip sakoma, žmogaus protas, viena vertus, krypsta į tai, kas ribota, naudinga, materialu, o kita vertus, smelkiasi į begalybę, į grožį, į tai, kas nematerialu. Fiziniai poreikiai protą tempia prie žemės, tačiau, vos tik šiems saitams nutrūkus, jis savaime kyla aukštyn.

Pagausės ne tik žmonių, galinčių domėtis proto ir dvasios kūriniais, bet ir pats polinkis į intelektinius malonumus pamažu taps prieinamas tiems, kurie aristokratinėje visuomenėje tarytum neturėjo nei laiko, nei sugebėjimų, nei galimybių jiems atsidėti.

Kai nebėra paveldimų turtų, luominių privilegijų ir kilmės prerogatyvų ir kai kiekvienas turi kliautis tik savo jėgomis, paaiškėja, jog pagrindinė žmonių turtinės nelygybės priežastis yra protas. Visa tai, kas padeda gludinti, lavinti, dabinti protą, tuojau įgyja nepaprastos vertės.

Net ir miniai itin ryškiai atsiskleidžia mokslo nauda. Tie, kuriems nerūpi jo žavesys, vertina jo rezultatus ir stengiasi jų siekti.

Demokratijos laikais, viešpataujant mokslui ir laisvei, niekas neskiria vieno žmogaus nuo kito ir neprikausto prie vienos vietos: žmonės iškyla ir nusmunka nepaprastai greit. Jie palaiko tokius artimus santykius vieni su kitais, jog nuolat susitinka visų sluoksnių žmonės. Jie bendrauja ir maišosi kasdien, mėgdžioja vieni kitus, varžosi vieni su kitais. Tam reikia daug idėjų, nuomonių, norų, kurių nebūtų buvę, jei visuomenė būtų buvusi suskirstyta rangais ir nejudri, sustabarėjusi. Tokioje visuomenėje tarnas niekada nesišalina pono pramogų, malonumų ir darbų, varguolis — turčiaus problemų. Kaimietis stengiasi panėšėti į miestietį, o provincijos — neatsilikti nuo metropolio.

Žodžiu, niekas nesileidžia lengvai įmurkdomas į kasdienybės rūpesčių akivarą, ir netgi pats paprasčiausias amatininkas kartais vogčia smalsiai dirsčioja į aukštesnįjį intelekto pasaulį. Tiesa, skaitoma ir domimasi skaitymu kitaip negu aristokratų laikais, bet skaitytojų tolydžio gausėja ir ilgainiui knygų skaitymas patraukia visus piliečius.

Kai tik minia pradeda domėtis intelektine veikla, atsiranda didelių galimybių pelnyti garbės, galybės ir turtų. Lygybės pažadinti troškimai prasisiekti tuojau ima gręžtis į visas kitas. Nepaprastai gausėja užsiimančių mokslais, literatūra, menais. Protinių interesų pasaulyje užverda didelė veikla; kiekvienas stengiasi ten prasismelkti ir atkreipti visuomenės dėmesį. Daugeliu atvejų viskas panėši į tai, kas dedasi Jungtinių Valstijų politiniame gyvenime; darbai dažniausiai atliekami netobulai, bet jų be galo daug, ir nors kiekvieno individo pastangų rezultatai palyginti menki, bendri rezultatai visados gana reikšmingi.

Taigi netiesa, kad demokratijos laikais žmonės iš prigimties abejingi mokslams, literatūrai, menams; tik reikia pripažinti, jog savaip jais užsiima, savo ruožtu įdiegdami jiems būdingų dorybių ir trūkumų.

X SKYRIUS

Kodėl amerikiečius labiau domina ne mokslinė teorija, o jos taikomoji vertė

Demokratinė santvarka ir jos institucijos nevaržo žmogaus proto polėkio, bet nukreipia tam tikra linkme. Tos pastangos, nors ir labai apribotos, yra gana didelės, ir, tikiuosi, man bus atleista, jei truputį sutelksiu į jas dėmesį.

Čia galima pasinaudoti kai kuriomis išvadomis, padarytomis kalbant apie amerikiečių filosofinį metodą.

Lygybė kiekvienam žmogui išugdo norą pačiam spręsti apie viską ir įdiegia polinkį siekti to, kas apčiuopiama ir tikra, be to, panieką tradicijoms ir formalumams. Tos bendrosios tendencijos išryškėja šiame skyriuje plėtojant pasirinktą temą.

Tie, kurie demokratinėse šalyse užsiima mokslais, visada bijo nuklysti į utopijas. Jie nepasitiki sistemomis, labiau laikosi faktų ir patys juos nagrinėja. Kadangi ne taip jau paprasta jiems primesti kokį autoritetą, jie niekada nėra linkę kliautis mokytojo žodžiu; priešingai, be perstojo stengiasi jo teiginiuose įžvelgti silpnąją vietą. Mokslo tradicijos jiems taip pat nedaro įspūdžio; jie niekada veltui negaišta laiko kokios nors mokyklos subtilybių studijoms, niekina skambius žodžius. Jie smelkiasi kuo gilyn į rūpimą temą ir pagrindinius teiginius mieliau dėsto šnekamąja kalba. Mokslo tyrimai tuomet atrodo laisvesni ir tikresni, ne tokie išpūsti.

Protas, man regis, mokslo žinias gali skirstyti į tris dalis.

Pirmąją sudaro teoriškiausi principai ir abstrakčiausios sąvokos, kurių pritaikymas dar absoliučiai neaiškus arba labai tolimas.

Antrąją sudaro visuotinės tiesos, kurios, nors vis dar remdamosi grynąja teorija, šiaip ar taip, tiesiausiu ir trumpiausiu keliu skatina diegimą praktikoje.

Trečiąją sudaro diegimo metodai ir praktinio darbo priemonės.

Kiekvieną iš tų skirtingų mokslo dalių galima studijuoti skyrium,

nors protas ir patyrimas mus moko, jog nė viena jų negalėtų ilgai gyvuoti, jei būtų visiškai atsieta nuo kitų dviejų.

Amerikoje grynai praktiniai mokslai yra nepaprastai plėtojami, gana didelis dėmesys skiriamas ir toms teorinėms žinioms, be kurių neįmanoma imtis praktinio darbo. Šiuo atveju amerikiečių protas visada būna blaivus, laisvas, savitas ir vaisingas; užtat Jungtinėse Valstijose beveik nėra žmonių, atsidėjusių grynai teoriniams ir abstraktiesiems žmonijos mokslams. Šiuo požiūriu amerikiečiai itin išsiskiria iš kitų, nors, man regis, tai pastebima ir visose kitose demokratinėse šalyse, tik ne taip akivaizdžiai.

Iškiliesiems mokslams arba bent jau iškiliausiajai mokslų daliai visų labiausiai reikalingas abstraktus mąstymas, bet demokratinės visuomenės terpė jam pati nepalankiausia. Priešingai negu aristokratinėje šalyje, čia nerasi gausesnio visuomenės sluoksnio, kuriam nereikia niekuo rūpintis, nes jis visko turi, nei kitokio sluoksnio, kuris nesiima jokios veiklos todėl, kad neturi vilčių ką nors pakeisti į gera. Jungtinėse Valstijose visi blaškosi: vieni siekia valdžios, kiti vaikosi turtų. Kur galima rasti ramią kertelę ar užuoglaudą rimtiems apmąstymams visuotinėje sumaištyje, kur tolydžio kertasi priešingi interesai, kur žmonės be perstojo veržiasi prie turtų? Kaip galima sutelkti mintis į kokį nors vieną dalyką, kai aplinkui viskas knibždėte knibžda ir kai tave patį kasdien įtraukia audringas srautas, nešantis su savim visa, kas pasitaiko pakeliui?

Reikia aiškiai skirti tą nuolatinį judėjimą, vykstantį ramios, jau nusistovėjusios demokratijos šalyje, nuo audringo revoliucinio šėlsmo, beveik visada kylančio gimstant ir formuojantis demokratinei visuomenei.

Kai smurtinga revoliucija vyksta labai civilizuotoje valstybėje, ji neabejotinai sukrečia žmonių jausmus ir pažiūras.

Tai ypač sakytina apie demokratines revoliucijas, kurios, išjudindamos iškart visus visuomenės sluoksnius, drauge pažadina kiekvieno piliečio širdyje didžius siekius.

Prancūzai staiga padarė tokią nuostabią pažangą tiksliųjų mokslų srityje kaip tik tuo metu, kai galutinai sugriovė senosios feodalinės santvarkos likučius, todėl toji netikėta kūrybinė veikla turėtų būti priskirta ne demokratijai, bet neregėto masto revoliucijai, žengusiai su ja koja kojon. Tai, kas atsitiko tuomet, buvo išimtis; būtų neatsargu minėti tai kaip visuotinio dėsnio požymį.

Didelės revoliucijos ne ką labiau būdingos demokratinėms šalims negu visoms kitoms valstybėms; netgi manyčiau, jog nelabai būdingos. Tačiau tose šalyse visą laiką vyksta įkyrus, prislopintas sambrūzdis, tarsi tolydinis žmonių pjudymasis, kuris erzina ir sekina protą, užuot jį skatinęs veikti ar taurinęs.

Žmonėms demokratinėse šalyse ne tik sunku atsidėti apmąstymams, bet jie iš prigimties netgi menkai juos vertina. Demokratinės socialinės sąlygos ir institucijos didumą žmonių skatina nuolat veikti, tačiau protavimo įpročiai, naudingi veiklai, ne visada pravartūs mąstymui. Veiklos žmogus dažniausiai priverstas tenkintis apytikriais dalykais, nes, norėdamas tobulai apgalvoti kiekvieną detalę, niekada nesuspėtų įgyvendinti sumanymo. Jis nuolat turi remtis mintimis, kurių nespėja išrutulioti, nes jam pravartesnis pačios minties atsiradimas negu griežtas jos tikslumas. Apskritai jam kur kas pravarčiau remtis kokiais nors klaidingais principais, negu gaišti laiką, tikrinant visų tų principų teisingumą. Gyvenime nusveria anaiptol ne ilgi moksliniai įrodymai. Viską lemia staigi mintis, dingtelėjusi įsigilinus į kokį dalyką, nepastovių minios aistrų kasdienis svarstymas, palanki aplinkybė ir sugebėjimas staigiai ja pasinaudoti.

Demokratijos laikais, kai beveik kiekvienas žmogus įsijungęs į kasdienę veiklą, paprastai yra labai vertinamos paviršutiniškos mintys ir staigi reakcija; priešingai, visiškai nevertinamas lėtas, nuodugnus minties darbas.

Tokia visuomenės nuostata daro įtaką mokslo žmonių sąmonei: ji įteigia jiems, kad jie gali daug pasiekti pernelyg nesigilindami į problemas, arba atbaido nuo tų mokslų, kuriems iš tikrųjų reikia susikaupimo.

Esama visokių būdų atsidėti mokslams. Pasitaiko daugybė žmonių, savanaudiškai, merkantiliškai, verteiviškai pasinešusių į proto atradimus, bet jų nedera tapatinti su tais, kurių širdyse dega nesavanaudiška aistra: tokių nedaug, bet yra. Esama troškimo praktiškai panaudoti žinias ir tyro troškimo kuo daugiau žinoti. Neabejoju, kad retkarčiais kai kam pabunda karšta, neužgesinama tiesos meilė, teikianti peno protui ir niekada jo visiškai nepatenkinanti. Kaip tik ta karšta, išdidi ir nesavanaudiška tiesos meilė veda žmones prie abstrakčių tiesos šaltinių, idant protas ten pasisemtų vaisingų minčių ir sumanymų.

Jei Pascalis būtų geidęs vien kokios nors didelės naudos arba netgi būtų vadovavęsis tik paprasčiausiu garbės troškimu, labai abejoju, ar

būtų kada nors sugebėjęs sutelkti visas savo proto galias ir atskleisti didžiausias Kūrėjo paslaptis. Kai matau jį vienaip ar kitaip atribojantį dvasią nuo kasdienybės rūpesčių, idant ji visa priklausytų mokslui, ir per anksti nutraukiantį saitus, siejančius ją su kūnu, kuris miršta nuo senatvės, nė keturiasdešimt metų nenugyvenęs šioje žemėje, man atima žadą, ir aš suprantu, jog tokių nepaprastų pastangų gali pareikalauti anaiptol ne šiaip koks dalykas.

Ateitis parodys, ar tos aistros, tokios retos ir tokios kūrybingos, taip lengvai gimsta ir įsiliepsnoja tiek demokratinėse, tiek aristokratinėse visuomenėse. Prisipažįstu, jog man sunku tuo patikėti.

Aristokratinėje visuomenėje sluoksnis, duodantis toną opinijai ir visa kam vadovaujantis, savaime yra nepaprastai geros nuomonės apie save ir žmogų, nes kilmės dėka visada jaučiasi esąs pranašesnis už minią. Jis savaime įsivaizduoja šlovingus malonumus ir numato savo norams didingus tikslus. Aristokratija dažnai imasi be galo tironiškų ir nežmoniškų veiksmų, bet labai retai puoselėja niekingas mintis ir su išdidžia panieka žiūri į lėkštas pramogas netgi tada, jeigu ir pati į jas įsitraukia. Tai teikia jai dvasinio taurumo. Aristokratijos valdymo laikais paprastai vyrauja labai išpuoselėtos mintys apie žmogaus orumą, galybę, didybę. Tos mintys turi įtakos ne tik mokslo, bet ir visiems kitiems žmonėms. Jos skatina savaiminį proto polėkį į aukštąsias intelekto sferas ir nuteikia jį dangiškai, beveik dieviškai tiesos meilei.

Tad tų laikų mokslininkai yra atsidėję teorijai ir dažnai jaučia nepagrįstą panieką praktikai. „Archimedas buvo tokios prakilnios dvasios, — rašo Plutarchas, — jog niekados nesiteikė taip rašyti savo traktatų, kad būtų įmanoma pagaminti visus tuos karo pabūklus. Laikydamas visą tą mašinų išradimų ir gamybos mokslą ir apskritai kiekvieną naudos duodantį meną žemu, niekingu, parsidavėlišku, jis naudojo savo talentus ir studijų valandas rašydamas tik tokius dalykus, kurių grožis ir subtilumas neturėjo nieko bendra su poreikiais“. Štai aristokratiškas požiūris į mokslus.

Demokratijos laikais tokio požiūrio negalėtų būti.

Demokratinėse šalyse diduma žmonių be galo godėjasi medžiaginių malonumų, kuriais galėtų mėgautis tuojau pat nedelsdami; amžinai nepatenkinti esama padėtimi ir pasirengę visada jos atsisakyti, jie tik ir svajoja, kaip būtų galima pakeisti savo likimą arba jį pagerinti. Šitaip nusiteikusiems protams kiekvienas naujas metodas, žadantis

trumpiausiu keliu nuvesti į turtų pasaulį, kiekvienas mechanizmas, pagreitinantis darbą, kiekvienas padargas, sumažinantis gamybos išlaidas, kiekvienas išradimas, suteikiantis galimybę lengvai turėti kuo daugiau malonumų, atrodo nuostabiausias žmogaus proto laimėjimas. Iš esmės kaip tik šiuo požiūriu demokratinės tautos vertina mokslus, juos supranta ir gerbia. Aristokratijos valdymo laikais pagrindinė mokslų paskirtis — suteikti malonumo protui, o demokratijos — suteikti malonumų kūnui.

Turėkime galvoje, jog kuo demokratiškesnė, labiau apsišvietusi ir laisvesnė bus tauta, tuo daugiau bus savanaudžių mokslinio genijaus vertintojų ir tuo daugiau naudos, šlovės ir galybės jų autoriams duos į gamybą tiesiogiai diegiami išradimai, nes demokratinėse valstybėse dirbančiųjų sluoksnis dalyvauja valstybės valdyme, ir tie, kurie jam tarnauja, pelnosi tiek šlovę, tiek pinigų.

Nesunku suprasti, jog šitaip tvarkomoje visuomenėje žmogaus protas nesąmoningai nuteikiamas atsižadėti teorijos ir skatinamas labai energingai atsidėti taikomajam mokslui ar bent jau tai teorijos daliai, kuri yra naudinga praktikai.

Veltui instinktyvus polinkis skatina protą kilti į aukščiausiąsias intelekto sferas, nauda grąžina jį atgal į viduriniąsias. Štai čia jis paleidžia į darbą savo galias ir daro stebuklus. Tie patys amerikiečiai, neišradę nė vieno bendrųjų mechanikos dėsnių, pakeitė pasaulio vaizdą panaudodami laivyboje naują mašiną.

Suprantama, aš anaiptol nemanau, jog mūsų laikų demokratinėms tautoms lemta pamatyti, kaip žmonių protuose gęsta transcendencijos šviesa arba netgi kaip sužimba nauja. Šiuo metu, kai tiek civilizuotų tautų karštligiškai puola į gamybą, ryšiai, siejantys įvairias mokslo šakas, negali nekristi į akis, ir polinkis į praktiką, jeigu jis pakankamai kultūringas, turi skatinti žmones jokiu būdu nesišalinti teorijos. Diegiant šitiek naujovių, kasdien darant šitiek bandymų, būtų beveik neįmanoma neįžvelgti bendrųjų dėsnių; taip tolydžio gausėtų didelių išradimų, nors ir nebūtų tiek daug didžių išradėjų.

Be kita ko, aš tikiu mokslo pašaukimu. Demokratija neskatina žmonių nesavanaudiškai atsidėti mokslui, bet ji sudaro sąlygas daugybei žmonių semtis mokslo. Sunku patikėti, jog tokioje gausybėje retkarčiais negimtų vienas kitas grynojo mąstymo genijus, degantis vien tiesos meile. Galima neabejoti, jog toks žmogus tikrai sugebėtų atskleis-

ti slapčiausias gamtos paslaptis, kad ir kokia būtų laiko ir krašto dvasia. Jo proto skrydžiui nereikėtų pagalbos; svarbu, kad niekas jam netrukdytų. Štai ką norėjau tuo pasakyti: nuolatinė nelygybė skatina žmones užsidaryti savyje, išdidžiai ir bergždžiai ieškant abstrakčių tiesų, o demokratinės visuomenės institucijos skatina juos kuo greičiau diegti mokslo laimėjimus praktikoje.

Ši tendencija yra savaime suprantama ir neišvengiama. Ją įdomu patyrinėti ir galbūt pravartu atskleisti.

Jeigu tie, kurie yra pašaukti vadovauti šiuolaikinėms tautoms, aiškiai ir iš anksto įžiūrėtų tas naujas tendencijas, netrukus įsiviešpatausiančias gyvenime, jie suprastų, jog laisvi ir apsišvietę žmonės, gyvenantys demokratijos laikais, negali netobulinti pramonės mokslų ir jog nuo šiol visuomenės valdžia turi kiek išgalėdama remti aukštuosius mokslus ir ugdyti meilę gryniesiems mokslams.

Mūsų dienomis žmogaus protą reikia sudominti teorija; į praktinę veiklą jis pats veržiasi; todėl, užuot amžinai telkus jo dėmesį į nuodugnų antraeilių reiškinių nagrinėjimą, būtų pravartu kartais duoti jam ramybę ir leisti susikaupus pasigilinti į pirmines priežastis.

Kadangi romėnų civilizacija žlugo įsiveržus barbarams, mes, ko gero, esame pernelyg linkę tikėti, jog kitaip civilizacija ir negalėtų žlugti.

Jeigu šviesa, padedanti mums gyventi, kada nors imtų gesti, ji blėstų pamažu ir lyg pati savaime. Įsikibę į praktiką, mes išleistume iš akių pagrindinius principus, o kai visiškai pamirštami principai, blogai naudojamasi metodais, kurie jais pagrįsti; naujų principų išrasti mes nebesugebėtume ir nemokšiškai bei neišmaningai naudotumės nebesuprantamais tyrimo būdais.

Prieš tris šimtus metų, pirmąsyk atplaukę į Kiniją, europiečiai pastebėjo, kad beveik visi menai čia yra pasiekę aukščiausio tobulumo, ir nustebo, jog šitaip išsivysčiusi šalis nė kiek nepažengė toliau. Vėliau europiečiai aptiko nepalyginamai aukštesnio, bet jau prarasto žinojimo pėdsakus. Šalyje klestėjo verslai; vis dar buvo naudojama daug mokslinių metodų, tačiau paties mokslo nebebuvo. Sekdami tėvų pėdomis, kinai pamiršo tai, kuo anie vadovavosi. Jie dar rėmėsi formulėmis, bet nebesuvokė jų prasmės; jie išsaugojo įrankius, bet nebemokėjo jų gaminti nei tobulinti. Žodžiu, kinai nieko negalėjo pakeisti. Jie turėjo atsižadėti tobulėjimo minties ir buvo priversti visa-

da ir visur mėgdžioti savo tėvus, kad nenugrimztų į akliną tamsą, jeigu akimirką nuklystų nuo praminto kelio. Žmonijos žinojimo šaltinis buvo beveik išsekęs, ir nors upė vis dar tekėjo, ji nebegalėjo patvinti nei pakeisti vagos.

Šiaip ar taip, Kinija ramiai sau gyvavo ištisus šimtmečius; jos užkariautojai persiėmė krašto papročiais; viešpatavo tvarka. Visur klestėjo materialinė gerovė. Revoliucijos kildavo labai retai, karas, galima sakyti, buvo nežinomas.

Taigi nereikia nusiraminti galvojant, jog barbarai dar labai toli: vienos tautos leidžia išplėšti sau civilizacijos deglą iš rankų, o kitos pačios jį sutrypia.

XI SKYRIUS

KOKIA LINKME AMERIKIEČIAI PUOSELĖJA MENUS

Man regis, tik veltui gaišinčiau skaitytojus ir save patį, aiškindamas, kaip vidutiniškas gyvenimo lygis, pertekliaus stoka, visuotinis gerovės troškimas ir nuolatinės pastangos siekti naudos ilgainiui užgožia grožio meilę. Tad, savaime suprantama, demokratinės tautos, kurioms šitai būdinga, puoselėja veikiau tuos menus (arba amatus), darančius gyvenimą patogų, o ne jį gražinančius; paprastai jos teikia pirmenybę ne grožiui, bet naudingumui, ir pageidauja, kad grožis teiktų naudą.

Bet aš eisiu toliau ir, nusakęs pirmąjį bruožą, pasistengsiu nurodyti dar keletą kitų.

Privilegijų laikais verstis beveik visais amatais yra privilegija, kiekviena profesija — tai atskiras pasaulis, kur ne kiekvienam valia įžengti. Ir netgi tada, kai verslai yra laisvi, aristokratijos valdomoms šalims būdingas sąstingis daro tokią įtaką, jog vieno amato žmonės galų gale susiburia į atskirą gildiją, visada susidedančią iš tų pačių šeimų, kurių nariai gerai pažįsta vienas kitą; neilgai trukus toje gildijoje įsigali viešoji korporacijos opinija ir garbė. Kiekvienas amatininkas, tokios gildijos narys, turi ne tik krautis turtą, bet ir saugoti gerą vardą. Lemia ne tiek jo paties ar pirkėjo interesai, kiek visos korporacijos interesai, o korporacijos interesai reikalauja, kad kiekvienas amatininkas gamintų šedevrus. Taigi aristokratijos viešpatavimo laikais amatininkų uždavinys — gaminti kuo geresnius dirbinius, o ne gaminti kuo greičiau ar pigiau.

Kai, priešingai, kiekviena profesija tampa atvira visiems, kai daugybė žmonių suplūsta tai šen, tai ten, kai susiburia tiek amatininkų, kad jie nebepažįsta vienas kito, tampa vienas kitam abejingi ir beveik niekad nesusitinka, socialinis ryšys nutrūksta, ir kiekvienas, paliktas likimo malonei, stengiasi kuo lengviau užsidirbti kuo daugiau pinigų. Jį sutramdyti gali nebent pirkėjo pasipriešinimas, bet visa bėda, kad ir pirkėjas drauge yra įtrauktas į atitinkamą gyvenimo virsmą.

Tose šalyse, kur ir turtai, ir valdžia sukaupti saujelės žmonių rankose, kaip tik ta saujelė žmonių, visada tų pačių, naudojasi diduma šios žemės gėrybių; visiems kitiems lieka nepritekliai, sąlyginumai, saikingumas.

Nuolat užimdama viešpataujančią padėtį, niekad nei didėdama, nei mažėdama, aristokratija visada turi tuos pačius poreikius ir vienodai juos tenkina. Jos atstovams yra įgimtas paveldimo pranašumo išugdytas gerai padirbtų ir patvarių daiktų pomėgis.

Tai sąlygoja visos tautos požiūrį į amatus ir menus.

Dažnai atsitinka taip, jog tokios šalies valstietis, ir tas geriau atsisako geidžiamų daiktų, užuot pirkęs nedailius ir nevertingus.

Taigi, valdant aristokratijai, amatininkas gamina tik labai nedaugeliui pirkėjų, kuriems be galo sunku įtikti. Laukiamas uždarbis iš esmės priklauso nuo gaminio tobulumo.

Padėtis keičiasi iš pagrindų, kai, panaikinus privilegijas, visuomenė susimaišo, ir žmonės čia kyla, čia leidžiasi visuomenės laiptais.

Demokratinėje šalyje visada gausu piliečių, kurių paveldėtas turtas paskirstomas į dalis ir tolydžio mažėja. Klestėjimo laikais pripratę prie tam tikrų pomėgių, išsaugotų ir vėliau, kai nebeliko galimybių jų patenkinti, tie žmonės karštligiškai ieško aplinkinių kelių tikslui pasiekti.

Kita vertus, demokratinėse šalyse pasitaiko labai daug žmonių, kurių turtai didėja, bet troškimai auga greičiau negu turtai, tad jie pradeda akimis ryti turto žadamas gėrybes daug anksčiau, nei gali jų įsigyti. Tokie žmonės puldinėja į visas puses, ieškodami trumpiausio kelio į tą, atrodo, artimą gėrį. Sąlygojant tiems dviem dalykams, demokratinėse šalyse visuomet gausu žmonių, kurių poreikiai prašoka pajamas ir kurie mielai sutinka pasitenkinti kuo nors nevertingu, bet jokiu būdu neatsižada geidžiamo daikto.

Amatininkas puikiai supranta tas aistras, nes tai ir jam nesvetima. Aristokratijai viešpataujant, jis stengdavosi brangiai parduoti savo dirbinius nedaugeliui. Dabar suvokė, jog galėtų greičiau praturtėti, pigiau parduodamas juos visiems.

Taigi tik dviem būdais įmanoma atpiginti prekę.

Pirma, reikia sugalvoti, kaip būtų galima greičiau, geriau ir profesionaliau gaminti. Antra, reikia gaminti daug prekių, daugiau ar ma-

žiau panašių, bet menkesnės vertės. Demokratinėse šalyse amatininkas visą savo išmonę nukreipia į tuos du būdus.

Jis ieško tokių darbo metodų, kurie leistų gaminti ne tik geriau, bet ir greičiau, ir pigiau, ir, jeigu tai neįmanoma, sumažinti gaminio esminę kokybę tiek, kad jis nebūtų visiškai netinkamas naudojimui. Kai laikrodžius nešiojo vien turtuoliai, beveik visi jie buvo puikūs. Dabar gaminami tik prasti laikrodžiai, ir visi juos turi. Taigi, nukreipdama žmogaus dėmesį į naudinguosius amatus, demokratija skatina amatininkus labai greit gaminti daugybę niekam tikusių daiktų, o vartotoją — jais tenkintis.

Negalima sakyti, jog demokratinėse šalyse amatininkai prireikus nesugeba daryti stebuklų. Kartais jie nustebina, kai atsiranda pirkėjų, sutinkančių mokėti ir už laiką, ir už vargą. Toji visų verslų kova, nežabota konkurencija ir begalė įvairiausių eksperimentų išugdo tobulus savo amato meistrus. Tačiau jie retai gauna progą parodyti tai, ką gali. Meistrai apdairiai tausoja savo talentą, sąmoningai orientuojasi į vidutinybės skonį ir, galėdami padaryti geriau, negu ketina, visą dėmesį sutelkia į užsibrėžtą tikslą. Valdant aristokratijai, amatininkai, priešingai, visada padaro tai, ką sugeba, ir nuleidžia rankas tik tada, kai prieina savo meistriškumo ribą.

Atvykęs į kokią šalį ir pamatęs nuostabių dirbinių, nieko negaliu pasakyti apie to krašto socialinę padėtį ir politinę santvarką. Bet pastebėjęs, kad gaminių labai daug ir pigių, ir didžia dalimi ne kažin kokios kokybės, esu tikras, jog toje šalyje privilegijos nyksta, socialiniai sluoksniai maišosi ir ilgainiui visiškai neteks savo tapatybės.

Demokratinių šalių amatininkai ne tik nori savo naudingus dirbinius padaryti prieinamus visiems piliečiams, bet ir stengiasi kiekvienam daiktui suteikti puikią išvaizdą, neatitinkančią jo tikrosios vertės.

Visuomenės sluoksniams maišantis, kiekvienas nori pasirodyti kitoks, negu yra iš tikrųjų, ir visomis išgalėmis stengiasi sudaryti tokį įspūdį. Demokratija nesužadina tokių norų, nes jie apskritai yra įgimti žmogui; demokratija tik nukreipia norus į materialius dalykus. Veidmainiška dorybė gyvuoja per amžius, bet veidmainiška prabanga atsiranda kaip tik demokratijos laikais.

Tenkindami tuos naujus žmogiškosios tuštybės poreikius, amatai (kaip ir menai) griebiasi visokių apgavysčių; kartais jie taip toli nueina, jog net pakenkia patys sau. Antai sugebama puikiai padirbti dei-

mantus, jog nesunku ir apsigauti. Tada, kai bus išmokta juos taip padirbti, kad netikrų nebus įmanoma atskirti nuo tikrų, matyt, bus atsisakyta ir vienų, ir kitų, ir jie vėl taps paprasčiausiais akmenukais.

Tai mane skatina pakalbėti apie tikrą meną.

Aš nemanau, jog socialinė ir politinė valstybės sankloda neišvengiamai sąlygoja menininkų mažėjimą, tačiau tai daro nepaprastai didelę įtaką kūrybai. Kai diduma meną pamėgusių žmonių nuskursta, o daugelis tų, kurie dar nespėjo pralobti, visuomenės nuomonės veikiami, užsikrečia meile menui, jo garbintojų gausėja, bet labai turtingų ir subtilių mėgėjų pasitaiko vis mažiau. Tuomet meno srityje atsitinka beveik tas pat, kaip ir amatų srityje. Didėja kiekybė, mažėja kokybė.

Atsisakius didingumo, siekiama elegancijos ir dailumo. Išvaizda vertinama labiau nei tikroviškumas.

Valdant aristokratijai, nutapomos kelios didingos drobės; demokratinėse šalyse pripiešiama begalė mažų paveikslų. Vienur liejamos statulos iš bronzos, kitur — lipdomos iš alebastro.

Pirmąsyk atvykdamas į New Yorką iš tos Atlanto vandenyno pusės, kuri vadinama *East River*, nustebau netoli miesto, pakrantėje, išvydęs keliolika nedidelių balto marmuro rūmų, kai kurie jų buvo klasikinio stiliaus. Rytojaus dieną, nuėjęs iš arti apžiūrėti dėmesį itin patraukusių statinių, pamačiau, kad jie sumūryti iš plytų ir nubaltinti, o jų kolonos — dažyto medžio. Rūmai, kuriais žavėjausi vakar, buvo visi kaip vienas.

Visuomenės sandara ir demokratinės institucijos visiems vaizduojamiesiems menams suteikia, be kita ko, tam tikrų ypatingų tendencijų, beje, lengvai pastebimų. Paveiksle dažnai nebelieka dvasios, vaizduojamas vien kūnas; judesiai ir pojūčiai atstoja jausmus ir mintis; galiausiai idealo vietą užima realizmas.

Abejoju, ar Rafaelis yra taip nuodugniai studijavęs žmogaus kūno mechaniką kaip šiuolaikiniai piešėjai. Jis anaiptol neteikė tiek reikšmės griežtam tikslumui, kiek teikia jie, nes tarėsi pranokstąs gamtą. Jis svajojo sukurti būtybę, pranašesnę už žmogų, ir tobulino patį grožį.

Davidas ir jo mokiniai, priešingai, buvo geri anatomijos žinovai ir puikūs dailininkai. Jie nuostabiai piešė modelius, kuriuos matė prieš akis, bet retai telkdavosi vaizduotę. Jie mėgdžiojo gamtą, o Rafaelis

bandė ją pranokti. Jie paliko mums tikslų žmogaus atvaizdą, o Rafaelio kūriniuose tarsi regime šmėstelint Dievybę.

Tos tendencijos daro įtakos ir temos pasirinkimui, ir jos traktavimui.

Renesanso dailininkai paprastai ieškodavo didžių temų dangiškose aukštybėse arba senovėje, idant vaizduotė turėtų nežabotą laisvę. Mūsų dailininkai dažniausiai sekina savo talentą tiksliai kopijuodami kasdienio gyvenimo smulkmenas, kurias nuolat mato, ir kruopščiai piešia banalybes, nors gamta siūlo tokią gausybę originalių dalykų.

XII SKYRIUS

Kodėl amerikiečiai stato ir tokius mažus, ir tokius didelius paminklus

Ką tik kalbėjau, jog demokratinėse šalyse meno paminklų daugėja, bet jie eina smulkyn. Skubu pridurti, kad nėra taisyklių be išimties.

Demokratinėse šalyse individai yra bejėgiai, o valstybė, visiems atstovaujanti ir visus laikanti savo rankoje, labai stipri. Niekur kitur piliečiai neatrodo tokie menki ir silpni kaip demokratinėje šalyje, ir jokia kita tauta neatrodo tokia didi, tad žmogui susidaro įspūdis, kad ji tarsi koks milžinas. Kai demokratinėje šalyje žmonės galvoja apie save, jų horizontas susiaurėja, o kai galvoja apie valstybę, jis prasiplečia be galo, be krašto. Kaip tik todėl ankštuose būstuose kukliai gyvenantys žmonės dažniausiai įsivaizduoja, kad valstybės paminklai turėtų būti milžiniški.

Projektuodami sostinę, amerikiečiai numatė jai tokį plotą, kokį turėtų užimti didmiestis; nors šiandien joje gyvena ne daugiau žmonių negu Pontoise, pasak jų, kada nors ji turėsianti milijoną gyventojų. Jie jau spėjo iškirsti medžius dešimties mylių spinduliu, nuogąstaudami, jog tie gali trukdyti įsivaizduojamo metropolio būsimiesiems piliečiams. Vidury miesto jie pastatė nuostabius Kongreso rūmus ir pompastiškai pavadino juos Kapitolijum.

Atskiros valstijos kasdien planuoja ir įgyvendina didingus užmojus, kurie nustebintų Europos didžiųjų valstybių architektus.

Taigi demokratija skatina žmones ne tik gaminti gausybę nieknieKių, bet ir statyti ne per daugiausia nepaprastai didelių paminklų. Tačiau tarp tų dviejų kraštutinumų nieko daugiau nėra. Paskiri kelių milžiniškų pastatų likučiai nieko nesako apie to krašto socialinę-politinę sanklodą ir institucijas.

Nors ir nukrypdamas nuo temos, pridursiu, jog iš jų nieko nesužinosime ir apie krašto didybę, civilizaciją ar tikrąją gerovę.

Kiekvienąsyk, kai valdžia sugeba suburti tautą kokiam nors vienam darbui, jai pavyksta tokiomis sutelktomis pastangomis, nors ne kažin ką išmanant ir gana negreit, nuveikti ką nors didaus. Tačiau iš to nevalia daryti išvados, jog tauta buvusi labai laiminga, labai apsišvietusi ar labai stipri. Meksiko mieste ispanai išvydo begalę nuostabių šventyklų ir milžiniškų rūmų, bet tai nesutrukdė Cortezui nukariauti Mekkos imperiją, turint tik šešis šimtus pėstininkų ir šešiolika arklių.

Jei romėnai būtų geriau išmanę hidraulikos dėsnius, jie nebūtų statę visų tų akvedukų, dabar supančių jų miestų griuvėsius, ir būtų galėję geriau panaudoti savo galybę bei turtus. Jei būtų išradę garo mašiną, gal nebūtų iki pat savo imperijos pakraščių nutiesę dirbtinių uolynų, vadinamų romėnų keliais.

Visi tie nuostabūs paminklai liudija jų nemokšiškumą ir podraug didybę.

Tauta, kaip praeities paminklus palikusi žemėje kelis švininius vamzdžius ir keletą geležinių bėgių ant žemės, galėtų pasirodyti esanti didesnė gamtos šeimininkė negu romėnai.

XIII SKYRIUS

Apie literatūrą demokratiniais laikais

Užėjus į knygyną Jungtinėse Valstijose ir pasklaidžius knygas, kurių prikrautos pilnos lentynos, susidaro toks įspūdis, jog knygų labai daug, o žinomų autorių, priešingai, labai mažai.

Pirmiausia krinta į akis gausybė elementarių traktatų, supažindinančių su žmonijos pažinimo pagrindais. Diduma tų knygų parašyta Europoje. Amerikiečiai jas persispausdina ir prisitaiko sau. Paskui dėmesį patraukia nesuskaitoma gausybė religinių knygų, Biblijų, pamokslų, šventų pasakojimų, diskusijų, labdaros įstaigų ataskaitų. Galiausiai rikiuojasi ilgiausios virtinės politinių pamfletų: Amerikoje partijos, grumdamosi viena su kita, leidžia ne knygas, bet brošiūras, kurios platinamos nepaprastai greitai, išgyvena vieną dieną ir dingsta.

Toje abejotinos vertės leidinių sangrūdoje sunku pastebėti garsiausius vieno ar kito autoriaus veikalus, kurie žinomi ar bent jau turėtų būti žinomi europiečiams.

Nors šiuolaikinėje Amerikoje literatūra, ko gero, domimasi mažiausiai nei kurioje kitoje civilizuotoje šalyje, šiaip ar taip, ir ten esama labai daug žmonių, kurie itin domisi intelektine kūryba, ir nors jie patys nėra paskyrę tai kūrybai viso savo gyvenimo, ji bent paįvairina jų laisvalaikį. Tačiau didumą reikiamų knygų amerikiečiams pateikia Anglija. Beveik visi anglų šedevrai yra pakartotinai išleisti Jungtinėse Valstijose. Didžiosios Britanijos literatūrinis genijus vis dar nušviečia savo spinduliais gūdžiausias Naujojo Pasaulio girias. Nėra tokios pionieriaus pirkelės, kur nepamatytum paskirų Shakespeare'o tomų. Menu, feodalinių laikų dramą *Henrikas V* pirmąsyk perskaičiau rąstinėje troboje.

Ne tik visas anglų literatūros lobynas yra prieinamas amerikiečiams, tiesą pasakius, pati anglų literatūra klesti Amerikos žemėje. Iš tų nedaugelio žmonių, kurie Jungtinėse Valstijose verčiasi literatūra,

diduma savo mąstymu ir dvasia yra anglai. Šitaip jie įdiegia į demokratiją literatūros metodus ir kryptis, perimtus iš aristokratinės visuomenės ir jų laikomus sektinais pavyzdžiais. Skolintomis spalvomis jie piešia svetimus papročius; beveik niekad nevaizduodami gimtojo krašto tokio, koks jis yra iš tikrųjų, jie labai retai pelno populiarumą.

Patys amerikiečiai, regis, taip tvirtai įsitikinę, jog knygos leidžiamos ne jiems, kad, prieš vertindami vieną kurį savo rašytojų, paprastai laukia, kol jis bus įvertintas Anglijoje. Tai lygiai tas pat, kas versti dailininką apie savo paveikslą spręsti iš jo reprodukcijos.

Taigi Jungtinių Valstijų gyventojai, tiesą pasakius, dar neturi savo literatūros. Tik žurnalistus, man rodos, galima laikyti tikrais amerikiečiais. Tiesa, jie ne kokie dideli rašytojai, bet šneka savo krašto kalba, ir visi jų klausosi. Amerikiečiai žiūri į juos, kaip mes kadaise žiūrėjome į graikų ir romėnų mėgdžiotojus Renesanso laikais, — tartum į keistenybes, nežadinančias visuotinės simpatijos. Jie teikia pramogą, bet neugdo papročių.

Jau esu minėjęs, jog dėl viso to kalta anaiptol ne viena demokratija ir jog veikiausiai tai lemia kai kurios ypatingos ir nuo jos nepriklausančios aplinkybės.

Jei amerikiečiai, turėdami tokią pat santvarką ir tuos pačius įstatymus, būtų buvę kitos kilmės ir būtų atsidūrę kitoje šalyje, nė kiek neabejoju, kad jie būtų turėję savo literatūrą. Esu tikras, jog, būdami tokie, kokie yra, galų gale ją ir turės. Tačiau ji bus kitokia, savita, ne tokia, kokia yra šiuolaikinė Amerikos literatūra. Iš anksto neįmanoma nusakyti jos pobūdžio.

Įsivaizduoju aristokratijos valdomą valstybę, kur puoselėjama literatūra; tokiu atveju intelektine veikla ir valstybės reikalais rūpinasi valdantysis visuomenės luomas. Literatūra, kaip ir politika, išimtinai priklauso tam luomui arba tiems, kurie jam artimi. To man pakanka, kad galėčiau atskleisti visa kita.

Saujelė žmonių, visada tų pačių, tuo pat metu užsiimančių tais pačiais dalykais, lengvai sutaria ir drauge nusistato tam tikrus pagrindinius principus, kuriais turi vadovautis. Jeigu tie žmonės atsideda literatūrai, netrukus atsiras griežtos taisyklės, kurių bus privalu stropiai laikytis.

Jeigu tie žmonės domėsis palikimo klausimu savo šalyje, savaime suprantama, jie bus linkę ne tik patys nusistatyti griežtas taisykles, bet

ir laikytis tų, kurių laikėsi jų proseniai; jų kodeksas bus ir griežtas, ir kartu tradicinis.

Kadangi jiems nelabai rūpi materialiniai dalykai, kurių niekad nesigviešė nei jie patys, nei jų protėviai, kelios jų kartos galėjo atsidėti intelektinei veiklai. Jie galutinai suprato, jog literatūra yra menas, ir pamėgo ją dėl jos pačios, mėgaudamiesi tuo, jog taip nuosekliai laikomasi nusistatytų taisyklių.

Tai dar ne viskas. Šie žmonės gimsta ir miršta turtingi, apsupti prabangos, tad, savaime aišku, puikiai išmano rafinuotus malonumus ir visa širdimi mėgsta subtilias ir rinktines pramogas.

Be kita ko, ilgas ir nuosaikus mėgavimasis tokia gausybe gėrybių, išugdo tam tikrą proto ir jausmų vangumą, skatinantį vengti tokių malonumų, kurie būtų netikėti arba galėtų pernelyg sukrėsti. Jie verčiau renkasi lengvą pramogą nei jaudinantį dalyką; jie nori kuo nors domėtis, bet labai saikingai.

Dabar įsivaizduokite, kokia bus diduma literatūros kūrinių, sukurtų arba tų pačių, arba jiems artimų žmonių, ir puikiai suvoksite, jog viskas ten turi būti taisyklinga ir iš anksto apgalvota. Menkiausias kūrinėlis bus kuo stropiausiai nušlifuotas, nepamirštant mažiausių detalių; visur bus justi ir menas, ir darbas; kiekvienas žanras vadovausis savo specifinėmis taisyklėmis, nuo kurių bus nevalia nukrypti, kad kas nors netyčia nesupainiotų jo su kokiu nors kitu žanru.

Stilius bus laikomas beveik tokiu pat svarbiu kaip mintis, forma — kaip turinys; tonas bus nugludintas, santūrus, rafinuotas. Bus justi daugiau orumo negu gyvybės. Rašytojai stengsis veikiau tobulinti kūrinius, negu rašyti.

Kartais gal atsitiks ir taip, kad literatai, bendraudami tik vieni su kitais ir rašydami tik vieni kitiems, visiškai nutols nuo tikrovės, ir tai pastūmės juos į rafinuotumą ir falšą. Jie susikurs vien tik sau pravarčius literatūros taisyklių sąvadėlius, kurie nejučia atims jiems sveiką protą ir galiausiai atitvers nuo gamtos.

Norėdami kalbėti kitoniškai nei prastuomenė, jie susikurs ir savitą aristokratišką kalbą, kuri nuo šnekamosios skirsis ne ką mažiau nei koks liaudies dialektas.

Tokie pavojai būdingi aristokratinių kraštų literatūrai.

Visiškai atitrūkusi nuo liaudies, aristokratija išsigimsta. Tai atsispindi ir literatūroje, ir politikoje.[1]

O dabar pažiūrėkime į visa tai iš kitos pusės.

Persikelkime į demokratinę šalį, senų tradicijų ir dabartinės kultūros dėka pasirengusią bet kada mėgautis intelektiniais malonumais. Visuomenės sluoksniai ten susimaišę ir neryškūs; tiek žinios, tiek valdžia suskaidytos iki begalybės ir, jei būtų galima taip pasakyti, išbarstytos aplinkui kur pakliuvo.

Štai mišri marga minia, reikalaujanti patenkinti savo intelektinius poreikius. Tie naujieji intelektinių malonumų mėgėjai yra gavę toli gražu nevienodą išsilavinimą, visi jie skirtingos kultūros, nė kiek nepanašūs į savo tėvus ir kas akimirką keičiasi patys, kintant jų gyvenamajai vietai, jausmams, turtinei padėčiai. Taigi jų protų nesieja nei tradicijos, nei bendri papročiai, ir jie niekad neturėjo nei galimybių, nei laiko, nei noro sutartinai bendrauti vieni su kitais.

Šiaip ar taip, toje įvairialypėje, judrioje minioje gimsta autoriai, ir ne kas kitas kaip ji apdovanoja juos pinigais, laimėjimais ir šlove.

Tokios tautos literatūroje nėra ko tikėtis griežtų taisyklių, kurių aristokratijos amžiais paiso ir skaitytojai, ir rašytojai. Jeigu vienos kartos žmonės pritaria kai kurioms taisyklėms, tai nereiškia, jog ateinančios kartos atstovams irgi privalu jų laikytis, nes demokratinėse šalyse kiekviena nauja karta — tai lyg nauja valstybė. Taigi jos vargu ar sutiktų, kad literatūra griežtai laikytųsi tam tikrų taisyklių, ir juo labiau — kad tos taisyklės būtų amžinos.

Demokratinėse šalyse visiems žmonėms, užsiimantiems literatūra, nebūtinai reikia literatūrinio išsilavinimo, ir daugelis žmonių, turinčių didesnį ar mažesnį literatūrinį talentą, siekia politinės karjeros arba pasirenka tokią profesiją, kuri leidžia tik retkarčiais vogčiomis mėgautis dvasiniais malonumais. Tad tie malonumai jiems nėra pagrindinis

[1] Šitai labai tinka aristokratinėms šalims, kurias ilgai ir taikiai valdė karalius.

Aristokratijos laikais, viešpataujant laisvei, aukštuomenė yra įpareigota nuolat naudotis prastuomenės paslaugomis, ir tos paslaugos abu sluoksnius suartina. Taip dažnai jiems bendraujant pabunda pirmieji demokratinės dvasios daigai. Be kita ko, privilegijuotas valdantysis sluoksnis įgyja energijos ir kūrybinės galios, atsiranda judėjimo ir triukšmo pomėgis, ir tai negali nedaryti įtakos visiems literatūros kūriniams.

gyvenimo džiaugsmas, tai tik laikina pramoga, nepamainoma atvanga svarbių gyvenimo reikalų sūkury. Tokie žmonės niekados nesugebėtų taip nuodugniai susipažinti su literatūros menu, kad galėtų įvertinti subtilybes. Jie nepastebi niuansų, nejaučia potekščių. Negalėdami literatūrai aukoti daug laiko, jie nori jį naudingai praleisti. Jiems patinka lengvai prieinamos, greitai skaitomos knygos, kurioms nereikia didelio išprusimo. Jie trokšta savaime atsiskleidžiančio elementarių formų grožio, kuriuo galima mėgautis tuojau pat, o svarbiausia — ko nors netikėta ir nauja. Pripratę prie monotoniškos, kasdienės kovos už būvį, jie trokšta ūmai užliejančių emocijų, netikėtų šviesos plykstelėjimų, pritrenkiančio tiesos arba melo išsakymo, akimoju priverčiančio pamiršti save ir beregint, tarytum smurtu panardinančio į pačią esmę.

Ar verta dar ką nors pridurti? Argi ir be mano aiškinimų kam nors dar sunku suvokti, kas bus toliau?

Visa demokratijos amžių literatūra niekad negalėtų atspindėti tvarkos, sandoros, mokslo ir meno taip, kaip aristokratijos laikų kūriniai; formos būtų nepaisoma, o kartais tyčia nesilaikoma. Stilius dažniausiai būtų neįprastas, netaisyklingas, perkrautas, įmantrus ir beveik visada maištingas ir siautulingas. Autoriai stengtųsi kuo greičiau parašyti kūrinį ir nėmaž neskirtų laiko detalių šlifavimui. Trumpi rašiniai išstumtų storas knygas, sąmojis stelbtų erudiciją, vaizduotė — mintį, viešpatautų nežabota ir beveik laukinė minties galia, dažniausiai labai įvairiopa ir nepaprastai vaisinga. Autoriai stengtųsi veikiau stebinti, negu patikti, ir veikiau sukurstyti aistras, negu patenkinti skaitytojų skonį.

Be abejo, retkarčiais pasitaikys rašytojų, panūdusių eiti kitokiu keliu, ir jeigu jie bus apdovanoti talentu, nežiūrint kūrybos trūkumų ir taip pat nežiūrint jos gerųjų pusių, jiems pavyks surasti skaitytojų. Tačiau tokių išimčių bus nedaug, ir netgi tie autoriai, kurie apskritai bus nusikratę bendrybių, viena ar kita detale visada išsiduos, jog priklauso tai epochai.

Aš nupiešiau du kraštutinius atvejus. Tačiau tautos vienu šuoliu niekados neperšoka iš vieno būvio į kitą, o pereina pamažu, išbandydamos daugybę tarpsnių. Civilizuotai tautai pereinant į kitą būvį, beveik visada būna toks metas, kai demokratinių tautų literatūros dvasia susiduria su aristokratijos laikų literatūros dvasia, ir jiedvi abi tarytum ketina drauge užvaldyti žmogaus protą.

Tie laikotarpiai trumpi, bet įspūdingi: vaisingumas nėra besaikis, o vyksmas — chaotiškas. Tokia buvo prancūzų literatūra XVIII amžiuje.

Pasakyčiau daugiau, nei turiu galvoje, tvirtindamas, jog tautos literatūra visada priklausoma nuo visuomenės socialinės padėties ir politinės santvarkos. Žinau, jog, be tų, esama daug kitokių dalykų, vienaip ar kitaip paženklinančių literatūros kūrinius, bet minėtieji man atrodo pagrindiniai.

Rašytojų kūryba, jos dvasia daugeriopai siejasi su socialine ir politine tautos padėtimi. Norėdamas pažinti viena, negali nuneigti kita.

XIV SKYRIUS

Literatūra kaip verslas

Demokratija ne tik diegia literatūros pomėgį verslininkų sluoksniams, bet ir skiepija verslo dvasią literatūrai.

Valdant aristokratijai, skaitytojų esama nedaug ir labai reiklių; demokratinėse šalyse skaitytojams lengviau įtikti, ir todėl jų nepaprastai daug. Vadinasi, viešpataujant aristokratijai, galima tikėtis sėkmės tik beprotiškų pastangų dėka, o tos pastangos, galinčios vainikuoti šlove, niekados nepadeda pelnyti daug pinigų; demokratinėse šalyse rašytojas gali labai pigiai nusipirkti pusėtiną šlovę ir didelį turtą. Tam nereikia, kad kas nors juo žavėtųsi; tik reikia, kad jis patiktų žmonėms. Tolydžio gausėjanti skaitytojų minia ir nuolatinis naujų skaitalų poreikis užtikrina kad ir ne per labiausiai vertinamos knygos pardavimą.

Demokratinėse šalyse skaitytojai paprastai elgiasi su rašytojais maždaug taip, kaip karaliai — su favoritais: duoda jiems pinigų ir juos niekina. Ko gi daugiau reikia perkamoms sieloms, gimstančioms karalių dvaruose arba vertoms juose gyventi?

Demokratijos laikais visada knibždėte knibžda rašytojų, į literatūrą žiūrinčių kaip į verslą, ir ten, kur yra keletas didelių rašytojų, galima tūkstančiais skaičiuoti minčių pirklius.

XV SKYRIUS

Kodėl demokratinėse šalyse labai pravartu studijuoti graikų ir lotynų literatūras

Žmonės, pačiose demokratiškiausiose senovės respublikose vadinami liaudimi, neturėjo nieko bendra su tais, kuriuos vadiname liaudimi dabar. Atėnuose valstybės valdymo reikalai buvo patikėti visiems piliečiams, bet iš 350 000 gyventojų buvo tik 20 000 piliečių; visi kiti buvo vergai ir vykdė priedermes, mūsų laikais priklausančias liaudžiai ir netgi viduriniesiems sluoksniams.

Tad Atėnai, nors ir turėdami visuotinę rinkimų teisę, šiaip ar taip, buvo aristokratinė respublika, kurioje visi kilmingieji turėjo lygias teises į valstybės valdymą.

Romos patricijų ir plebėjų kovą reikia vertinti kaip vidaus ginčą, kilusį tarp tos pačios giminės jaunesniosios ir vyresniosios kartos atstovų. Iš tikrųjų visi priklausė aristokratijai ir buvo tos pačios dvasios.

Be kita ko, dera priminti, jog Antikoje knygų būta nedaug ir jos buvo labai brangios, būta didelių sunkumų jas perrašinėti ir platinti. Aplinkybėms taip susiklosčius, tik saujelė žmonių, turinčių literatūrinį skonį ir mėgstančių knygas, sudarė tarytum negausią literatūrinę aristokratiją, gausios politinės aristokratijos elitą. Žodžiu, nėra jokių duomenų, kad graikai ir romėnai kada nors būtų į literatūrą žiūrėję kaip į verslą.

Tautų, kurios buvo ne tik aristokratinės, bet ir labai civilizuotos, ir labai laisvos, literatūroje vis dėlto neišvengta ypatingų trūkumų ir silpnųjų pusių, būdingų aristokratijos amžių literatūrai.

Iš tiesų, vos permetus akimis senovės išminčių paliktus raštus, iš karto matyti, jog, kartais pristigdami temų įvairovės, drąsios minties, polėkio ir apibendrinimo galios, rašytojai visados sugebėdavo meistriškai ir skrupulingai aprašyti detales. Jų kūriniuose nėra nė žodžio, brūkštelėto paskubomis ar neapgalvotai; viskas skiriama žinovams ir visur siekiama idealaus grožio. Toje senovės žmonių literatūroje aki-

vaizdžiausiai atsispindi gerosios savybės, kurių trūksta demokratiniams rašytojams. Žodžiu, ši literatūra demokratijos laikais užvis tinkamiausia studijuoti. Tokios studijos — geriausias priešnuodis, kovojant su tiems laikams būdingais trūkumais; na, o gerosios savybės gimsta pačios savaime, niekad nereikia mokyti, kaip jų įsigyti.

Šiuo požiūriu privalu turėti labai aiškią nuomonę.

Studijos gali praversti tautos literatūrai, bet jokiu būdu neturi būti pritaikytos socialinėms ir politinėms jos reikmėms.

Jeigu bus atkakliai siekiama tik grožinę literatūrą dėstyti tokiai visuomenei, kur kiekvienas visomis išgalėmis stengiasi susikrauti turtą ir jį išsaugoti, turėsime labai išprususius ir labai pavojingus piliečius; kadangi visuomenės socialinė ir politinė padėtis kasdien skatina poreikius, kurių patenkinti niekad neišmokys išsilavinimas, jie kels sumaištį valstybėje graikų ir romėnų vardu, užuot turtinę ją savo verslais.

Savaime suprantama, jog demokratinėse visuomenėse tiek individų interesai, tiek valstybės saugumas reikalauja, kad dauguma piliečių gautų veikiau mokslinį, prekybinį ar verslui tinkamą išsilavinimą negu literatūrinį.

Graikų ir lotynų kalbų neverta dėstyti visose mokyklose, bet labai svarbu, kad tie, kuriems likimo skirta pasirinkti literato kelią ar bent jau ugdyti literatūrinį skonį, galėtų rasti mokyklų, kur gerai dėstoma antikinė literatūra ir meistriškai skiepijama jos dvasia. Tam tikslui pasiekti kur kas labiau praverstų keli puikūs universitetai negu daugybė neaukšto lygio koledžų, kur netikęs išpūstas dėstymas tik trukdo įsigyti reikiamų žinių.

Visi tie, kurie demokratinėse šalyse nori profesionaliai išmanyti literatūrą, turi kuo dažniau maitintis Antikos vaisiais. Tai sveikiausias maistas.

Aš anaiptol netvirtinu, jog antikiniams kūriniams nėra ko prikišti, tik manau, kad jų gerosios savybės gali nuostabiai atsverti mūsų specifinius trūkumus. Jie padeda atitiesinti tą valties pusę, kuriai svyrant mums gresia pavojus iškristi.

XVI SKYRIUS

KAIP, VEIKIAMA AMERIKINĖS DEMOKRATIJOS, PAKITO ANGLŲ KALBA

Skaitytojas, gerai supratęs mano samprotavimus apie literatūrą apskritai, nesunkiai suvoks, kokią įtaką visuomenės sandara ir demokratinės institucijos gali turėti pačiai kalbai, pagrindinei minčių reiškimo priemonei.

Amerikiečių autoriai, tiesą pasakius, gyvena daugiau Anglijoje negu Amerikoje, nes be perstojo studijuoja anglų rašytojus ir kasdien seka jų pavyzdžiu. Visiškai kitaip gyvena amerikiečiai, nes jie tiesiogiai susiję su tomis sąlygomis, kurios būdingos Jungtinėms Valstijoms. Taigi, norint pamatyti, kaip pasikeitė aristokratinės valstybės kalba, tapusi demokratinės tautos kalba, reikia stebėti ne rašytinę, bet šnekamąją kalbą.

Išsilavinę anglai, sugebantys geriau už mane vertinti tokius subtilius niuansus, man dažnai tvirtindavo, jog gerai išauklėti amerikiečiai būtent kalba skiriasi nuo tokio pat sluoksnio žmonių Didžiojoje Britanijoje.

Jie skundžiasi ne tik tuo, jog amerikiečiai paleido į apyvartą daugybę naujų žodžių (tai galima paaiškinti abiejų šalių skirtumais ir nuotoliu tarp jų), bet ir tuo, kad tie nauji žodžiai paprastai imami arba iš partijų žargono, arba iš mechanikos, arba iš prekybos. Be to, seniesiems angliškiems žodžiams amerikiečiai suteikią visiškai naują reikšmę. Pasak jų, amerikiečiai dažnai visaip maišą stilius, o kartais viename sakinyje sugretiną tokius žodžius, kuriuos gimtojoje kalboje drauge vartoti būdavo vengiama.

Dažnai girdėdamas tas pačias pastabas iš žmonių, man rodos, vertų pasitikėjimo, suskatau ir pats apie tai pamąstyti ir teoriškai priėjau prie tų pačių išvadų, kurias jie buvo padarę remdamiesi savo patyrimu.

Viešpataujant aristokratijai, kalba, kaip ir visos institucijos, savaime suprantama, yra ramybės būvyje. Reikia nedaug naujų žodžių, nes

beveik nieko nauja neatsitinka, o vykstant kokiems naujiems dalykams, stengiamasi juos nusakyti jau žinomais žodžiais, kurių reikšmės remiasi tradicija.

Kartais atsitinka taip, jog protas pagaliau ima ir pabunda pats savaime arba jį prižadina iš lauko įspindusi šviesa, tuomet sukurti nauji posakiai yra mokslinio, intelektinio ir filosofinio pobūdžio, o tai rodo anaiptol ne demokratinę jų kilmę. Kai, žlugus Konstantinopoliui, mokslo ir literatūros žmonės plūstelėjo į Vakarus, prancūzų kalbą staiga užtvindė aibė naujų žodžių, ir visi jie buvo graikiškos ir lotyniškos kilmės. Tuomet Prancūzijoje mokslinius neologizmus vartojo tik išsilavinę žmonės, o liaudis arba niekada jų taip ir neišgirdo, arba įsisavino juos praėjus ilgesniam laikui.

Tas pat dėjosi ir visose kitose Europos valstybėse. Vien tik Miltonas praturtino anglų kalbą daugiau nei šešiais šimtais naujų žodžių, kilusių beveik vien iš lotynų, graikų ir hebrajų kalbų.

Amžinas judėjimas, būdingas demokratijai, priešingai, skatina tolydžio kisti kalbą — kaip ir visa kita. Vykstant tai visuotinei maišačiai ir protų varžyboms, atsiranda begalė naujų sąvokų; senosios arba išnyksta, arba atsinaujina, arba susiskaido, įgaudamos gausybę įvairiausių niuansų.

Tad tarp jų dažnai pasitaiko daug žodžių, jau turinčių išeiti iš apyvartos, ir tokių, kuriuos dar reikia įdiegti.

Beje, demokratinėms tautoms judėjimas ir maišatis patinka savaime. Tai atspindi ir kalba, ir politika. Kartais jos keičia žodžius, kai to visai nereikia, nes pačios to nori.

Demokratinių tautų dvasia pasireiškia ne tik gausybe naujadarų, bet ir naujomis idėjomis, kurias tie naujadarai išreiškia.

Tose valstybėse kalbos reikalus, kaip ir visa kita, tvarko dauguma. Čia, kaip ir visur kitur, atsiskleidžia jos dvasia. Taigi daugumai labiau rūpi reikalai negu mokslai, valstybės ir prekybos interesai — labiau negu filosofinės spekuliacijos ar grožinė literatūra. Diduma jos sukurtų arba į apyvartą paleistų žodžių bus paženklinti jos įpročių antspaudu; pirmiausia jie bus vartojami apibūdinti verslų poreikiams, partijų aistroms arba valstybės valdymo reikalams. Kalba turtės išskirtinai tų sričių sąskaita, o metafizikos ir teologijos srityse ji skurs.

Nesunku nusakyti, iš kur demokratinės tautos semiasi naujų žodžių ir kaip juos nukala.

Demokratinėse valstybėse gyvenantys žmonės vargu ar žino, kokia kalba kalbėta Romoje ir Atėnuose, ir nė neketina kilti į Antikos laikus ir ten ieškotis trūkstamų žodžių ar posakių. Jei ir griebiasi mokslinių etimologijų, tai tik skatinami tuštybės, kuri verčia jų ieškoti mirusių kalbų lobynuose, bet anaiptol neskatina pasikliauti erudicija, savaime pateikiančia jų atsargas protui. Kartais net pasitaiko, kad tuos naujus žodžius ima vartoti didžiausi nemokšos. Grynai demokratinis noras išsiveržti iš savo aplinkos dažnai skatina juos kokį prastą užsiėmimą sutaurinti graikišku arba lotynišku žodžiu. Kuo amatas menkesnis ir svetimesnis mokslui, tuo jo pavadinimas mokslingesnis ir pompastiškesnis. Šitaip mūsų lyno akrobatai ten tapo *funambulistais*.

Demokratinės tautos mieliau skolinasi žodžių iš gyvųjų kalbų negu iš mirusiųjų, nes nuolat bendrauja tarpusavy; įvairių šalių žmonės mielai mėgdžioja vieni kitus ir todėl kasdien vis labiau panašėja.

Tačiau dažniausiai demokratinės tautos turtina savo žodyną gimtosios kalbos ištekliais. Retkarčiais jos griebiasi pamirštų žodžių ar posakių ir paleidžia juos į apyvartą arba pasiskolina kokios nors visuomenės grupės vartojamą terminą ir perkeltine prasme įdiegia šnekamojoje kalboje. Šitaip daugybė posakių, vartojamų kokios nors partijos ar profesijos žmonių, tampa visuomenės savastimi.

Lengviausias būdas praturtinti žodyną, naudojamas demokratinėse šalyse, — tai netikėtos prasmės suteikimas plačiai vartojamam žodžiui. Tas metodas yra labai paprastas, greitas ir patogus. Nereikia didelio išmanymo, norint juo tinkamai naudotis, juo labiau kad neišmanėliui jis užvis geriausias. Tačiau jis pavojingas kalbai. Suteikdamos žodžiui dvejopą prasmę, demokratinės tautos sukelia vartotojo abejonę tiek senąja, tiek naująja prasme.

Rašytojas truputį iškreipia pirmykštę gerai žinomo žodžio prasmę, o galiausiai kaip įmanydamas geriau priderina ją prie savo minties. Kitas rašytojas suteikia žodžiui priešingą prasmės atspalvį. Atsiranda trečias ir pakreipia prasmę visiškai kita linkme. O kadangi nėra pripažinto arbitro, kuris padėtų galutinai nustatyti žodžio prasmę, ji netenka apibrėžtumo. Kaip tik todėl atrodo, jog rašytojai sako ne vieną kokią mintį, bet amžinai turi galvoje jų visą spiečių ir leidžia skaitytojui pačiam spręsti, kuri mintis yra tikroji.

Tai netikęs demokratijos bruožas. Man regis, geriau prikaišioti į kalbą kiniškų, totoriškų arba huroniškų žodžių, negu prancūziškus žo-

džius paversti dviprasmiškais. Kalbos darna ir vienalytiškumas čia tik antraeilis kalbos grožis. Esama daug tokio pobūdžio sąlyginumų, ir prireikus galima kuo puikiausiai be jų apsieiti. Tačiau kai žodžių prasmės neaiškios, kalba šlubuoja.

Lygybė neišvengiamai duoda pagrindą daugeliui kitokių kalbos pakitimų.

Aristokratijos viešpatavimo laikais, kai kiekviena valstybė stengiasi laikytis atstu nuo kitų ir išsaugoti tik jai vienai būdingą charakterį, kai kurios tautos, esančios tos pačios kilmės, dažnai pasidaro tokios svetimos viena kitai, jog, netgi galėdamos susišnekėti, kalba kiekviena savaip.

Tais pačiais laikais kiekviena tauta yra pasiskirsčiusi į tam tikrus sluoksnius, kurių atstovai retai susitinka ir jokiu būdu tarpusavy nesimaišo; kiekvieno sluoksnio žmonės išsiugdo ir puoselėja tik jiems būdingus intelektinius papročius ir vartoja tam tikrus žodžius ir posakius, kaip paveldas perduodamus iš kartos į kartą. Toje pačioje nacionalinėje terpėje egzistuoja vargšų kalba ir turtuolių kalba, prastuomenės šneka ir kilmingųjų kalba, literatūrinė kalba ir šnekamoji kalba. Kuo didesni ir kuo labiau neišdildomi tų sluoksnių skirtumai, tuo dažniau taip pasitaiko. Mielai eičiau lažybų, jog įvairių Indijos kastų kalbos nepaprastai skiriasi viena nuo kitos ir jog parijo kalba tiek skiriasi nuo brahmano kalbos, kiek skiriasi jųdviejų drabužiai.

Priešingai, kai žmonės nebepriklauso tam tikram visuomenės sluoksniui, nuolat susitinka ir bendrauja, kai nebelieka kastų ir visi luomai maišydamiesi tolydžio atsinaujina, visi kalbos žodžiai taip pat miešiasi. Tie, kurie netinka daugumai, nunyksta, visi kiti sudaro bendrą atsargą, iš kur kiekvienas renkasi ką nori. Beveik visi Europos kalbų dialektai turi tendenciją nykti; Naujajame Pasaulyje nėra tarmių, o Senajame jų tolydžio mažėja.

Socialinė revoliucija turi įtakos ir kalbai, ir stiliui.

Visi ne tik vartoja tuos pačius žodžius, bet ilgainiui pripranta juos kaišioti kur pakliūva. Beveik nebelieka stiliaus taisyklių. Visi posakiai atrodo tos pačios prigimties, — tiek kilę iš šnekamosios kalbos, tiek — elegantiško stiliaus. Įvairių visuomenės sluoksnių žmonės, nepaisydami užimamos padėties, vartoja tuos pačius žodžius ir posakius, prie kurių buvo pripratę: išnyko tiek žodžių, tiek žmonių kilmės požymiai, ir kalboje kilo tokia pat maišatis, kaip ir visuomenėje.

Aš žinau, jog žodžiai rūšiuojami pagal taisykles, sąlygojamas ne vienokios ar kitokios visuomeninės santvarkos, bet pačios dalykų esmės. Kai kurie posakiai ar žodžių junginiai vulgarūs todėl, kad reiškia iš tikrųjų žemus jausmus, o kiti — taurūs, nes nusako savaime prakilnius dalykus.

Luomams maišantis, tie skirtumai niekad neišdils. Tačiau lygybė neišvengiamai sunaikina visa tai, kas tose mąstymo formose yra konvencionalu ir nepagrįsta. Net žinau, jog mano jau minėtos klasifikacijos visada mažiau paisys demokratinė tauta nei kuri kita, nes demokratinėje šalyje nėra tokių žmonių, kurie būtų pakankamai išsilavinę, apsišvietę ir turėtų laiko nuolatos studijuoti vidinius kalbos dėsnius ir, jų laikydamiesi, skatintų kitus jų laikytis.

Nenoriu nukrypti nuo šios temos neaptaręs paskutinio bruožo, ko gero, būdingesnio demokratinėms kalboms nei kurioms kitoms.

Jau esu sakęs, jog demokratinės tautos turi polinkį ir net aistrą visuotinėms idėjoms; visa tai sąlygoja joms įgimtos gerosios savybės ir ydos. Tas visuotinių idėjų pomėgis demokratinėse kalbose pasireiškia nuolatiniu abstrakčių ir bendrinių žodžių vartojimu, taip pat to vartojimo maniera. Tai yra didelis tų kalbų nuopelnas ir trūkumas.

Demokratinės tautos mėgsta bendrinius ir abstrakčius žodžius, nes jie praplečia mintį ir, išsyk aprėpdami daug dalykų, skatina protinę veiklą.

Demokratinės šalies rašytojas mielai sako „talentai", turėdamas galvoje talentingus žmones, ir per daug nesigilina, kokiems dalykams tas talentas pritaikomas. Jis kalba apie „aktualijas", vienu matu aprėpdamas visa tai, kas tuo metu vyksta prieš akis, o sakydamas „galimybės" (*éventualités*), turi galvoje visa, kas gali atsitikti pasaulyje jam baigus kalbėti.

Demokratinių šalių rašytojai nuolat vartoja tokio pobūdžio abstrakčius žodžius ir vartodami juos dar labiau suabstraktina.

Negana to, stengdamiesi talpiau išreikšti mintį, jie suasmenina tas abstrakcijas ir šneka apie jas kaip apie tam tikrą asmenį. Pavyzdžiui, jie sako: *Gyvenimas reikalauja, kad valdytų talentai.*

Šitą teiginį galėčiau pailiustruoti savo paties patirtimi.

Žodį *lygybė* dažnai vartojau absoliučia prasme ir, be kita ko, daug kur jį suasmeninau; ne kartą man buvo išsprūdę, jog lygybė yra kai ką padariusi arba kai ko išvengusi. Galima tvirtinti, jog, Liudvikui XIV

valdant, prancūzai niekad nebūtų šitaip kalbėję; nė vienam į galvą nebūtų atėję vartoti žodį *lygybė*, netaikant jo kokiam konkrečiam dalykui; jie greičiau būtų sutikę jo atsisakyti, užuot pavertę gyvu asmeniu.

Gausybė abstrakčių žodžių demokratinių tautų kalbose, vartojamų kaip pakliūva, nesiejant su kokiu konkrečiu dalyku, praplečia ir užmaskuoja mintį. Taip viskas pasakoma glausčiau, bet pati mintis pasidaro nebe tokia aiški. Šiaip ar taip, kalbos srityje demokratinėms tautoms miglotumas patinka labiau už sunkų darbą.

Beje, man būtų įdomu sužinoti, ar tas neaiškumas kartais nekelia susižavėjimo patiems kalbantiesiems ir rašantiesiems.

Tų šalių žmonės, kurių gyvenimas dažniausiai priklauso nuo jų pačių proto pastangų, beveik visada draskomi abejonių. Kita vertus, kadangi jų padėtis be perstojo keičiasi, permainingų aplinkybių verčiami, jie niekada tvirtai nesilaiko kokios nors nuomonės.

Tad demokratinių kraštų gyventojų mintys dažniausiai nepastovios, ir jiems reikia gana lanksčios kalbos joms įtvirtinti. Kadangi jie niekad nežino, ar šiandien reiškiama mintis atitiks jau kitonišką rytojaus padėtį, savaime suprantama, jiems labiau patinka abstraktūs žodžiai. Abstraktus žodis — tai lyg dėžė dvigubu dugnu: sudedi ten norimas mintis ir, niekam nepastebint, išsiimi.

Visose tautose bendriniai ir abstraktūs žodžiai sudaro kalbos pagrindą; taigi aš netvirtinu, jog tie žodžiai pasitaiko tik demokratinių šalių kalbose, tik sakau, kad lygybės laikais yra polinkis itin gausinti tokių žodžių atsargas, vartoti juos atsietai, kur ir kaip pakliūva, netgi tada, kai to visiškai nereikia, ir tik pačia abstrakčiausia reikšme.

XVII SKYRIUS

Apie kai kuriuos poetinio įkvėpimo šaltinius demokratinėse šalyse

Žodžiui „poezija“ suteikiama daug įvairiausių reikšmių. Nenoriu veltui varginti skaitytojo ir drauge nagrinėti, kurią iš visų tų įvairių reikšmių labiausiai tiktų pasirinkti, ir stačiai sakau, kurią pasirinkau aš.

Poezija, mano supratimu, — tai idealo ieškojimas ir įkūnijimas.

Tik tasai yra poetas, kuris, atmesdamas dalį to, kas iš tiesų egzistuoja, praturtindamas paveikslą viena kita įsivaizduojama detale, supindamas tikras, realias, bet gyvenime drauge visai nepasitaikančias aplinkybes, sutaurina ir patobulina gamtą. Taigi poezijos uždavinys — ne vaizduoti tikrovę, bet ją gražinti ir pateikti žmogaus dvasiai įkvėptą, idealų vaizdą.

Eilėraščius aš laikau idealiausiu kalbos grožio įsikūnijimu, ir šiuo požiūriu jie turėtų būti nepaprastai poetiški, tačiau patys savaime eilėraščiai dar nėra poezija.

Norėčiau išsiaiškinti, ar demokratinių tautų veikloje, jausmuose ir mintyse negalima įžvelgti ko nors, kas vaizduotei pasirodytų idealu ir kas dėl šios priežasties būtų laikytina savaiminiu poezijos šaltiniu.

Pirmiausia reikia pripažinti, jog idealo ilgesys, jo siekimas ir malonumas, patiriamas regint jo įkūnijimą, demokratinėse šalyse nėra toks akivaizdus ir toks stiprus kaip aristokratijos gelmenyse.

Aristokratinėse šalyse žmogus kartais patiria tokią būseną, kad jo kūnas tarsi veikia pats savaime, o dvasia tuo tarpu skendi slopioje ramybėje. Tokiuose kraštuose net liaudį, ir tą dažnai pagauna poetinis polėkis, ir jos dvasia kartais pakyla virš supančio pasaulio ir nuskrieja toli už jo ribų.

Demokratinėse šalyse turtų geismas, gerovės siekimas, konkurencija, mėgavimasis būsima sėkme tarsi gena žmogų pasirinktu keliu ir neleidžia bent akimirką nuo jo nukrypti. Tam išeikvojamos kone vi-

sos dvasinės jėgos. Vaizduotė nėra užgesusi, bet visiškai paklūsta būtinumui fiksuoti tai, kas naudinga, ir atspindėti tikrovę.

Lygybė ne tik atitolina žmones nuo idealo kūrimo, bet ir sumažina tinkamų vaizduoti dalykų.

Nejudri aristokratinė visuomenė palankesnė pozityvių religijų tvirtumui ir pastovumui, kaip, beje, ir valstybinių institucijų stabilumui. Ji ne tik neužgesina tikėjimo žmogaus sieloje, bet ir nuteikia jį rinktis veikiau tą, o ne kitą tikėjimą. Aristokratinė tauta visada linkusi turėti galingų tarpininkų tarp Dievo ir žmogaus.

Tai turint galvoje, galima sakyti, jog aristokratija yra labai palanki ir poezijai. Kai pasaulis pilnas antgamtinių būtybių, kurių neapčiuopia juslės, bet atskleidžia žmogaus dvasia, vaizduotė pajunta laisvę, ir poetai, rasdami tūkstančius įvairiausių įkvėpimą žadinančių temų, susilaukia gausybės gerbėjų, trokštančių gilintis į jų kūrinius.

Demokratijos laikais kartais atsitinka priešingai: žmonių įsitikinimai tampa tokie pat neapibrėžti ir nepastovūs kaip įstatymai. Tuomet abejonės grąžina poetus į žemę ir įkalina juos regimame tikroviškame pasaulyje.

Netgi tada, kai lygybė negriauna religijų, ji jas supaprastina, nukreipia žmonių dėmesį nuo antraeilių veiksnių ir sutelkia jį tik į Aukščiausiąjį valdovą.

Aristokratija skatina žmogaus dvasią gręžtis į praeitį, jos ilgėtis ir nuolatos ją apmąstyti. Demokratija, priešingai, sužadina žmonėms instinktyvų bjaurėjimąsi visa tuo, kas sena. Šiuo požiūriu aristokratija daug palankesnė poezijai, nes paprastai viskas, kas yra atstu, atrodo kur kas didingiau ir slėpiningiau, ir kaip tik todėl šitai tampa idealo vaizdiniu.

Atimdama iš poezijos praeitį, lygybė atima ir dalį dabarties.

Viešpataujant aristokratijai, esama daugiau ar mažiau privilegijuotų būtybių, kurių gyvenimas visais atžvilgiais prašoka kasdienę žmogaus būtį; valdžia, turtai, garbė, protas, rafinuotumas ir pranašumas, regis, skirta tik jiems. Minia niekad jų nemato iš arti, nieko tikro apie juos nežino, todėl ne taip jau sunku kurti idealizuotus, poetiškus jų paveikslus.

Kita vertus, toje pačioje visuomenėje yra tamsių, nužemintų, pavergtų sluoksnių, ir tie nenusakomu skurdu ir netašytumu nė kiek ne mažiau traukia poetų dėmesį kaip anie savo rafinuotumu ir didybe. Be

to, kadangi visuomenė susideda iš tokių vienas nuo kito nutolusių ir taip menkai vienas kitą pažįstančių sluoksnių, piešdama juos, vaizduotė visada gali tikrovę pagražinti arba nuskurdinti.

Demokratinėse visuomenėse, kur žmonės labai nereikšmingi ir panašūs, kiekvienas, žvelgdamas į save, drauge mato ir visus kitus. Taigi poetai demokratijos laikais niekada negali konkretaus žmogaus padaryti savo kūrinio herojum, nes, būdamas vidutinybė, aiškiai regima iš visų pusių, jis niekada neatitiks idealo.

Taigi, sklisdama po pasaulį, lygybė išsekina didumą senųjų poezijos šaltinių.

Pabandykime parodyti, kaip ji randa naujų.

Kai abejonė ir skepticizmas pavertė dangų negyvenama erdve, o lygybė sumenkino žmogų, padarė jį mažesnių, labiau įprastų proporcijų būtybe, poetai, neįsivaizduodami, kuo galėtų pakeisti didžias temas, dingusias drauge su aristokratija, nukreipė akis į negyvąją gamtą. Nebematydami didvyrių ir dievų, jie ėmėsi iš pradžių vaizduoti upes ir kalnus.

Taip aštuonioliktajame amžiuje gimė vadinamoji aprašomoji poezija (*poésie descriptive*).

Kai kam atrodė, jog ši kūryba, išgražinusi, papuošusi tuos negyvus materialius daiktus, dengiančius žemę, ir esanti tikroji demokratinių laikų poezija, bet, man regis, tai klaida. Aš manau, jog tai tik pereinamojo laikotarpio reiškinys.

Esu įsitikinęs, jog ilgainiui demokratija nukreips vaizduotę nuo išorinio žmogaus pasaulio ir sutelks ją į patį žmogų.

Mėgavimasis gamta demokratinėms tautoms gali suteikti tik trumpalaikį džiaugsmą, bet iš tiesų sujaudina tik gilinimasis į save. Tik iš ten trykšta tų tautų poetinio įkvėpimo šaltiniai, ir, reikia manyti, tie poetai, kurie iš jų nesisems įkvėpimo, neturės jokios galios tiems, kuriuos jie tikisi sužavėti, ir galų gale juos tesups abejingi jų ekstazių liudytojai.

Jau esu kalbėjęs, kokia svarbi demokratijos laikais yra žmonijos pažangos ir begalinio tobulėjimo idėja.

Demokratinėms tautoms nė kiek nerūpi praeitis, bet jos mielai svajoja apie ateitį, šiuo požiūriu jų vaizduotė neturi ribų: ji plečiasi ir didėja be saiko.

Tai atveria poetams plačias perspektyvas ir leidžia įžvelgti tolimus vaizdus. Demokratija atriboja poeziją nuo praeities, bet atveria jai ateitį.

Kadangi visi demokratinės visuomenės piliečiai yra beveik lygūs ir panašūs, nė vienas jų netinka būti poetiniu herojum, užtat įamžinama prašosi pati tauta. Tas visų individų panašumas, dėl kurio kiekvienas skyrium negali būti poezijos objektu, įgalina poetus sukurti apibendrintą visos tautos paveikslą. Demokratinės tautos įsivaizduoja save aiškiau nei visos kitos, ir tas didis vaizdinys nuostabiai tinka idealo kūrimui.

Aš sutinku, jog amerikiečiai neturi poetų; bet negaliu sutikti, kad jie neturi poetinių idėjų.

Europą labai traukia Amerikos tyrai, bet patiems amerikiečiams jie menkai terūpi. Negyvosios gamtos stebuklai jų nejaudina, o nuostabiais miškais, dunksančiais aplinkui, jie susidomi tik tada, kai juos pradedama kirsti. Prieš amerikiečių akis veriasi visai kiti vaizdai. Jie regi save žygiuojant per tuos tyrus, sausinant pelkes, tiesinant upes, kurdinantis negyvenamose žemėse ir nugalint gamtą. Tas didingas reginys-autoportretas anaiptol ne atsitiktinai šmėkščioja amerikiečių vaizduotėje; galima sakyti, jis lydi juos kas žingsnis, tiek dirbant mažus, tiek didelius darbus, ir niekad neišeina jiems iš galvos.

Taigi nėra nieko menkesnio, banalesnio, pilnesnio niekingų rūpesčių, — žodžiu, antipoetiškesnio, — už kasdienį amerikiečio gyvenimą, tačiau tarp visų idėjų, kuriomis jis vadovaujasi, visada yra viena, pilna poezijos idėja — tai nelyginant slaptas nervas, suteikiantis tvirtybės visam organizmui.

Aristokratijos viešpatavimo laikais kiekviena tauta, kaip ir kiekvienas žmogus, yra linkusi į uždarą ramų gyvenimo būdą.

Demokratijos laikais nepaprastas žmonių judrumas ir karšti troškimai nuolat skatina juos keliauti, kraustytis iš vienos vietos į kitą; susitikdami, kalbėdamiesi įvairių kraštų gyventojai ima tarpusavy maišytis, panašėti. Supanašėja ne tik vienos tautos atstovai; asimiliuojasi pačios tautos ir visos drauge, iš šalies stebint, sudaro vientisą demokratiją, kurioje kiekviena tauta yra tartum paprastas pilietis. Taip pirmąsyk istorijoje gimsta visos žmonių giminės vienybės idėja.

Visa tai, kas siejasi su visos žmonijos gyvenimu, jos nepastovumu ir ateitimi, tampa neišsemiama poezijos tema.

Poetai, gyvenę aristokratijai viešpataujant, yra sukūrę nuostabių dalykų, kurių siužetai grindžiami tautos ar atskiro žmogaus gyvenimo

įvykiais, bet nė vienas jų nedrįso savo kūrinyje aprėpti žmonijos likimo, o demokratijos laikų poetai nepabūgsta tokių temų.

Ir kaip tik tuo metu, kai kiekvienas žmogus, atitraukdamas akis nuo savo šalies, pagaliau pradeda suvokti pačią žmoniją, jo sielai visa savo didybe ir pilnatve atsiveria Dievas.

Nors demokratijos laikais ima svyruoti, silpti tikėjimas pozityviomis religijomis ir blėsta vienaip ar kitaip vadinamų galingųjų tikėjimo tarpininkų kultas, žmonės, vis dėlto, yra linkę daug plačiau suvokti pačios Dievybės idėją, ir Dievo kišimasis į žmonių reikalus jiems atrodo visai kitoniškas, didingesnis.

Žvelgdami į žmoniją kaip į vieningą visumą, jie puikiai suvokia, jog visų likimus vairuoja viena ranka, ir kiekvieno individo veiksmuose ir poelgiuose jie ilgainiui pradeda įžvelgti visuotinį ir amžiną planą, kuriuo vadovaudamasis Dievas tvarko žmoniją.

Tai irgi gali būti laikoma nuostabiu poetinio įkvėpimo šaltiniu, atsiveriančiu tais laikais.

Demokratijos laikų poetai visada atrodys menki ir šalti, jei bandys dievams, demonams arba angelams suteikti kūniškas formas, privers juos nusileisti iš dangaus ir grumtis dėl pirmavimo žemėje.

Tačiau jeigu jie norės susieti savo pasakojamus didžius įvykius su Dievo ketinimais ir darbais, aprėpiančiais visatą, ir, nerodydami Visagalio rankos, pasistengs įžvelgti Jo valią, amžininkai supras savo poetus ir jais žavėsis, nes jų vaizduotė taip pat pasuks šiuo keliu.

Galima numatyti ir tai, jog demokratinių laikų poetus patrauks veikiau aistros ir idėjos negu asmenys ir jų darbai.

Demokratinių laikų žmonių kalba, drabužiai ir kasdieniai darbai nesiderina su idealo sąvoka. Visi tie daiktai savaime nėra poetiški, ir veltui būtų bandoma juos poetizuoti, nes jie pernelyg gerai žinomi tiems, kuriems apie juos bandytų kalbėti poetai. Todėl jie priversti tolydžio smelktis pro išorinį apvalkalą ten, kur juos veda juslės, idant atskleistų pačią jų esmę. Taigi, ieškodami idealo, poetai turi įsismelkti į žmogaus dvasinės prigimties slapčiausias gelmes.

Man nereikia klajoti po dangų ir žemę, ieškant stebuklingos temos, kupinos kontrastų — begalinės didybės ir menkystės, neįžvelgiamos tamsos ir akinančios šviesos, žadinančios ir užuojautą, ir susižavėjimą, ir panieką, ir siaubą. Aš turiu tik susimąstyti apie save: žmogus ateina iš nebūties, perskrodžia laiką ir amžinai dingsta Dievo prie-

globstyje. Jį matome tik trumpą akimirką tarp dviejų bedugnių, kur yra jo pradžia ir pabaiga.

Nieko apie save nežinodamas, žmogus negalėtų turėti poetinės galios, nes neįmanoma vaizduoti to, ko nesuvoki. Jeigu jis aiškiai save matytų, jo vaizduotei nebūtų ko veikti, ji neturėtų ko pridurti. Tačiau žmogaus prigimtis pakankamai atvira, kad jis suvoktų bent dalelę savęs, ir pakankamai slėpininga, kad visa kita skendėtų aklinoje tamsoje, į kurią jis tolydžio nugrimzta, ir visada veltui, stengdamasis galutinai save perprasti.

Nereikia manyti, kad demokratinėse šalyse poezija gyvuoja padavimais, semiasi įkvėpimo iš tradicijų, papročių ir senovės prisiminimų, apgyvendina pasaulį antgamtinėmis būtybėmis, kuriomis nebetiki nei skaitytojai, nei patys poetai, abejingai personifikuoja dorybes ir ydas, ir šiaip jau puikiai matomas gyvenime. Jai trūksta visų tų įkvėpimo šaltinių, bet ji turi žmogų, ir to jai gana. Žmogaus likimas, pats žmogus, išplėštas iš savo laiko ir krašto ir paliktas vienas gamtos ir Dievo akivaizdoje su visomis savo aistromis, abejonėmis, su visomis neregėtomis gėrybėmis ir nesuvokiamais vargais, toms tautoms taps pagrindiniu ir vieninteliu poezijos objektu. Tuo jau galima įsitikinti susipažinus su didžiais poetais, kurių atsirado pasaulyje, galutinai pasukusiame į demokratiją.

Mūsų laikų rašytojai, taip nuostabiai sukūrę Childe-Haroldo, René ir Jocelyno paveikslus, neketino apsakyti vieno žmogaus darbų ir poelgių; jie norėjo iškelti aikštėn ir apšviesti kai kurias vis dar tamsias žmogaus širdies kerteles.

Tokia yra demokratijos laikų poezija.

Tad lygybė nepanaikina visų poezijos objektų. Ji sumažina jų kiekį ir padidina jų matmenis.

XVIII SKYRIUS

Kodėl amerikiečių rašytojai ir oratoriai dažnai piktnaudžiauja gražbylyste

Ne kartą esu sakęs, jog amerikiečiai, šiaip jau reikalus aptarinėjantys aiškia, sausa, be jokių pagražinimų kalba, tokia paprasta, kad tas paprastumas dažnai atrodo net vulgarus, ima piktnaudžiauti gražbylyste, kai tik prabyla poetiniu stiliumi. Tuomet visa jų kalba būna pompastiška nuo pradžios iki galo, ir, girdint, kaip be perstojo ir be saiko švaistomasi vaizdingais posakiais, galima pamanyti, jog jie niekada nieko nesako paprastai.

Anglams irgi būdinga ta yda, tik daug rečiau pasitaiko.

Priežastį nesunku atskleisti.

Demokratinėje visuomenėje kiekvienas pilietis paprastai įsigilinęs į labai nereikšmingą dalyką, tai yra save. Nukreipęs žvilgsnį nuo savęs, jis pamato tik akimis neaprėpiamą visuomenę arba dar įspūdingesnį vaizdą — žmoniją. Jo galvoje spiečiasi tik labai aiškios ir konkrečios mintys arba labai miglotos abstrakčios sąvokos; tarp jų yra tuštuma.

Išplėštas iš savo pasaulėlio, jis visad tikisi, kad jo laukia koks nors stebuklas, ir tik todėl sutinka akimirką atitrūkti nuo savo menkučių painių rūpesčių, teikiančių jo gyvenimui įvairumo ir žavesio.

Iš to man darosi pakankamai aišku, kodėl demokratinių kraštų žmonės, nugrimzdę į tokius menkus kasdienybės rūpesčius, reikalauja iš poetų didelių užmojų ir plačių panoramų.

Rašytojai savo ruožtu nejučia paklūsta tiems instinktams, kurie būdingi jiems patiems; jie tolydžio kursto vaizduotę, be saiko ja piktnaudžiauja ir suserga gigantomanija, neretai išsižadėdami tikros didybės.

Šitaip jie tikisi beregint patraukti minios dėmesį, sutelkti jį į save, ir dažnai jiems tat pavyksta, nes minia, reikalaujanti iš poezijos tik didelio masto dalykų, neturi nei laiko visų jai pateikiamų kūrinių proporcijoms išmatuoti, nei pakankamo išprusimo ir išlavinto skonio, kad

tučtuojau pajustų, kur glūdi jų disproporcija. Taip autorius ir skaitytojai gadina vienas kitą.

Beje, jau esame matę, jog demokratinėse šalyse yra nuostabių poetinio įkvėpimo šaltinių, tik ne per daugiausia. Neilgai trukus jie galutinai išseks. Nerasdami medžiagos idealui realioje tikrovėje, poetai nuo jos nusigręžia ir kuria pabaisas.

Aš nebijau, kad demokratinių kraštų poezija pasirodys labai kukli, drovi ar pernelyg šliesis prie žemės. Mane kur kas labiau gąsdina, kad tiktai ji neskrajotų visą laiką padebesiais ir galop nesusiviliotų visiškai išgalvotais kraštais. Aš bijau, kad tų poetų kūrinių neužkėstų padriki gigantiški vaizdai, perkrauti aprašinėjimais, neužplūstų keistos, negirdėtos dermės arba tik jų vaizduotėje gimusios fantastinės būtybės, nes tokie kūriniai tesužadins realaus pasaulio ilgesį.

XIX SKYRIUS

Keletas pastabų apie demokratinių tautų teatrą

Kai revoliucija, pakeitusi aristokratinės valstybės visuomeninę ir politinę santvarką, ima skverbtis į literatūrą, jos poveikis pirmiausia pasireiškia teatre, ir čia jis akivaizdžiausias.

Teatro žiūrovas užklumpamas lyg iš netyčių, ir jam įteigiamas tam tikras įspūdis. Jis neturi laiko nei pasirausti savo atmintyje, nei pasitarti su patyrusiais kritikais. Jis nė neketina kovoti su literatūrinių naujovių apraiškomis: jis paprasčiausiai pasiduoda toms naujovėms dar nespėjęs su jomis susipažinti.

Autoriai greitai susivokia, kur slapčia krypsta žiūrovų simpatijos. Jie pakreipia į tą pusę savo kūrinius. Ir pjesės, atskleidusios pirmuosius literatūroje bręstančios revoliucijos požymius, netrukus padeda ją galutinai įvykdyti teatro scenoje. Jeigu norite iš anksto susidaryti nuomonę apie kokios nors į demokratiją žengiančios tautos literatūrą, pasidomėkite teatru.

Beje, aristokratinėse valstybėse dramaturgija yra demokratiškiausias literatūros žanras. Nėra jokio kito tokio žanro, kuris miniai teiktų didesnį malonumą. Nereikia nei iš anksto ruoštis, nei mokytis — teatru pakanka tik mėgautis. Kad ir koks būtumėte nemokša, kad ir kaip apsikrovęs rūpesčiais, teatras jus iškart pavergia. Dar pusiau išlavintiems dvasinių malonumų pomėgiams pradėjus smelktis į kokį nors piliečių sluoksnį, jie tuoj suskanta eiti į teatrą. Aristokratinių šalių teatrai visados lūždavo nuo žiūrovų, anaiptol nepriklausančių aristokratijai. Tik teatre aukštuomenė susimaišydavo su vidutiniaisiais ir žemaisiais sluoksniais ir sutikdavo išklausyti jų nuomonę ar bent teikdavosi ją pakęsti. Kaip tik teatre eruditams ir šviesuoliams būdavo sunkiausia apginti savo nuomonę, kad jos nenustelbtų prastuomenė ir neužkrėstų savo skoniu. Parteris dažnai primesdavo savo valią ložėms.

Jeigu aristokratijai sunku atsispirti liaudžiai ir neleisti, kad ji užgrobtų teatrą, savaime suprantama, liaudis čia beregint ims šeiminin-

kauti, vos tik demokratiniams principams įsigalėjus įstatymuose ir papročiuose, luomai susimaišys, protai, kaip ir turtai, susisies glaudesniais ryšiais ir vos tik valdančioji klasė drauge su paveldėtais turtais neteks valdžios, tradicijų ir laisvalaikio.

Demokratinių tautų literatūrinis skonis ir instinktai pirmiausia atsiskleidžia teatre, ir galima numatyti, kad tuo metu ten įvyksta sprogimas. Aristokratinės literatūros dėsniai kinta pamažu ir, sakytume, teisėtu būdu. Teatre tie dėsniai sugriūva kilus maištui.

Teatras išryškina didumą gerųjų savybių ir beveik visas ydas, būdingas demokratinei literatūrai.

Demokratinėms tautoms erudicija nedaro pernelyg didelio įspūdžio, joms beveik neįdomu, kas dėjosi Romoje ir Atėnuose. Jos nori, kad būtų kalbama apie jas, ir reikalauja šiuolaikinio pasaulio veidrodinio atvaizdo.

Taigi, kol scenoje dažnai rodomi Antikos herojai ir papročiai, kol dramaturgai stengiasi ištikimai laikytis ano meto tradicijų, galima drąsiai teigti, jog teatre dar neviešpatauja demokratiniai sluoksniai.

Savo veikalo *Britannicus* pratarmėje Racine'as labai nuolankiai atsiprašinėja, kad Juniją pavertė vestale, nes, kaip sako Aulus Gellius, vestalėmis „negalėjo tapti mergaitės, jaunesnės kaip šešerių metų ir vyresnės kaip dešimties". Jeigu jis būtų rašęs mūsų laikais, reikia manyti, jog jam nebūtų nė į galvą atėję kaltinti savęs tokiu nusižengimu nei teisintis.

Toks faktas atspindi ne tik tuometinės literatūros, bet ir pačios visuomenės padėtį. Demokratinis teatras dar neįrodo, jog tauta demokratiška, nes, kaip ką tik matėme, valdant aristokratijai, demokratiniai skoniai gali turėti įtakos dramaturgijai. Tačiau kai aristokratijos dvasia vienvaldiškai viešpatauja scenoje, šitai neginčijamai rodo, kad ir pati visuomenė yra aristokratinė, ir galima drąsiai tvirtinti, jog ta pati šviesuolių klasė, duodanti toną autoriams, valdo ir piliečius, ir valstybę.

Kai teatre viešpatauja rafinuotas aristokratijos skonis ir arogantiški polinkiai, dramaturgai, jų paisydami, beveik visada savo kūriniuose turi vaizduoti tik tam tikrus žmogaus prigimties aspektus. Ją domina tik tam tikros socialinės sąlygos bei aplinkybės ir ji pageidauja matyti tai scenoje. Jai atrodo, jog tik kai kurios dorybės ir netgi kai kurios ydos yra itin vertos dramaturgo plunksnos, tad ji pritaria tų dalykų vaizdavimui ir stengiasi nė iš tolo neįsileisti į akis to, kas jai nepatin-

ka. Teatre, kaip ir kitur, ji nori regėti tiktai didikus ir išgyventi vien dėl karalių nelaimių. Šitaip ji žiūri ir į stilių. Aristokratija mėgsta primesti dramaturgams tam tikrą kalbos manierą, nori, kad viskas būtų sakoma tokiu, o ne kitokiu tonu.

Tad teatras dažnai vaizduoja tik vieną kurią žmogaus pusę ir kartais jį apdovanoja tokiais bruožais, kurie nė nebūdingi žmogaus prigimčiai; dramaturgas visai atsiplėšia nuo žmogaus ir nuklysta į šalį.

Demokratinės visuomenės žiūrovai neturi tokių nuostatų ir retai rodo savo antipatiją. Scenoje jie nori matyti tai, kas dedasi gyvenime, jie mėgsta įvairių luomų, jausmų, minčių maišatį; užtat teatras pasidaro įspūdingesnis, kasdieniškesnis, tikroviškesnis.

Bet kartais ir demokratinių šalių dramaturgai nutolsta nuo žmogaus prigimties, tik visiškai kitaip nei jų pirmtakai. Stengdamiesi kruopščiausiai pavaizduoti savo meto kasdienybės smulkmenas ir kokio nors asmens savitą, labai individualų portretą, jie pamiršta suteikti jam bruožų, būdingų visai žmonių giminei.

Kai teatrą valdo demokratiniai sluoksniai, jie duoda laisvę dramaturgui: jis gali rinktis kokį tik nori siužetą ir kaip nori jį interpretuoti.

Iš visų literatūros žanrų teatras labiausiai artimas demokratinėms tautoms, todėl tose šalyse nepaliaujamai gausėja tiek autorių, tiek žiūrovų, tiek spektaklių. Tokia gausa, sudaryta iš tokių skirtingų elementų ir plačiai išsklaidyta po šitiek įvairiausių vietų, negali laikytis tų pačių taisyklių ir paklusti tiems patiems dėsniams. Tokiai daugybei arbitrų, vertintojų sunkoka susitarti; neturėdami sąlyčio taškų ir negalėdami susitikti vienas su kitu, kiekvienas jų skelbia savo ištarmę. Iš esmės sukėlusi abejonę literatūros taisyklėmis ir normomis, demokratija teatre jas visai atmeta, niekuo jų nepakeisdama, viską palikdama kiekvieno autoriaus valiai ir publikos kaprizams.

Teatre itin ryškiai atsispindi visa tai, ką jau esu kitur aptaręs, bendrais bruožais kalbėdamas apie demokratinės literatūros stilių ir meniškumą. Skaitant Liudviko XIV laikų dramaturgijos kritikų darbus, stebina didelė publikos pagarba tikroviškumui ir reikalavimai vaizduojamo charakterio logikai: personažas turi likti ištikimas savo prigimčiai ir nedaryti nieko tokio, kas lengvai nepaaiškinama ir nesuvokiama. Stebina ir tai, kaip tuomet buvo vertinamos kalbos formos ir kiek priekabių dėl kokio žodžio ieškota, kiek dėl menkniekių priekaištauta dramaturgams.

Atrodo, Liudviko XIV laikų žmonės teikė per daug reikšmės toms detalėms, kurios krinta į akis kabinete, bet visiškai nepastebimos scenoje. Šiaip ar taip, pagrindinis pjesės uždavinys — būti pastatytai, o svarbiausias jos nuopelnas — sužadinti jausmus. Reikia žinoti, jog to meto žiūrovai buvo ir skaitytojai. Grįžę po spektaklio namo, jie perskaitydavo pjesę ir tik tada galutinai susidarydavo nuomonę apie rašytoją.

Demokratinėse šalyse žmonės eina į teatrą žiūrėti spektaklių, bet pjesių neskaito. Diduma žiūrovų nori ne dvasinių malonumų, bet gyvų, širdį aitrinančių jausmų. Jiems svarbu ne literatūros kūrinys, o spektaklis, ir jie užganėdinti, jei autorius pakenčiamai ir suprantamai rašo krašto kalba, jei veikėjai sužadina smalsumą ir kelia simpatiją; nieko daugiau nereikalaudami iš autoriaus, jie beregint sugrąžinami į realųjį pasaulį. Taigi stilius čia kuo mažiausiai rūpi, nes scenoje nukrypimą nuo taisyklių juo sunkiau pastebėti.

Jei kalbėsime apie dramaturgijos tikroviškumą, tai jį dažnai sunku derinti su naujovėmis, netikėtumais, greitai besirutuliojančiu veiksmu. Tad jo nepaisoma, ir žiūrovai tai atleidžia. Jie nekvaršina sau galvos, kokiais keliais vesite juos į tikslą, — svarbu, kad galop pateiktumėte kokį sukrečiantį dalyką. Jie niekad jums nepriekaištaus, kad sujaudinote juos nusižengdamas taisyklėms.

Kai amerikiečiai ateina į teatrą, jie irgi patiria tuos pačius jausmus, apie kuriuos ką tik kalbėjau. Bet reikia pripažinti, jog apskritai ne tiek jau daug amerikiečių lankosi teatre. Nors per pastaruosius keturiasdešimt metų Jungtinėse Valstijose nepaprastai pagausėjo žiūrovų ir spektaklių, gyventojai labai santūriai žvelgia į šią pramogą.

Tai sąlygoja skaitytojui jau žinomos ypatingos priežastys, kurias būtų pravartu keliais žodžiais priminti.

Puritonai, Amerikos respublikų įkūrėjai, buvo ne tik visokių malonumų priešai, — jie itin baisėjosi teatru. Laikė jį šlykščia pramoga, ir ten, kur jie vienvaldiškai viešpatavo, scenos menas buvo visiškai nežinomas. Kolonijos įkūrėjų įsitikinimai paliko gilius pėdsakus jų palikuonių dvasioje.

Be kita ko, scenos meno plėtrą Jungtinėse Valstijose ligi šiol gerokai tramdė papročių griežtumas ir dorovės varžtai.

Krašte, kur nebūta didelių politinių katastrofų ir kur meilė tiesiausiu ir lengviausiu keliu visados veda į santuoką, nėra siužetų dramai.

Žmonių, kurie kas mielą dieną kala pinigą, o sekmadieniais meldžiasi Dievui, visai netraukia Komedijos mūza.

Pakanka vieno vienintelio fakto, kad pasidarytų aišku, kodėl Jungtinėse Valstijose teatras toks nepopuliarus.

Amerikiečiai, kuriems įstatymai garantuoja visišką žodžio laisvę ir kai kuriais atvejais netgi tam tikrą licenciją, dramaturgams yra numatę savotišką cenzūrą. Spektaklius leidžiama rodyti tik bendruomenei ar miesto valdžiai sutikus. Tai įrodo, jog tautos — tartum atskiri žmonės: jos be atodairos atsiduoda pagrindinėms aistroms, o paskui kuo atsargiausiai saugosi pomėgių, kurių iš tikrųjų neturi.

Dramaturgija — vienintelis literatūros žanras, labiausiai ir glaudžiausiai susijęs su šiuolaikine visuomene.

Vienos epochos teatras visai netinka kitos epochos žmonėms, jeigu didelis perversmas, skiriantis tas dvi epochas, pakeitė papročius ir įstatymus.

Praėjusio šimtmečio didžiųjų rašytojų kūriniai vis dar skaitomi. Tačiau nebeinama į teatrą žiūrėti pjesių, rašytų kitai publikai. Praeities dramaturgai gyvena tik knygose.

Aristokratinis teatras dar gali kurį laiką gyvuoti demokratijos laikais, palaikomas saujelės žmonių tradicinių polinkių, tuštybės, mados, kokio aktoriaus talento. Tačiau netrukus jis savaime nunyksta. Niekas jo negriauna, — stačiai jis nelankomas, ir tiek.

XX SKYRIUS

Tendencijos, būdingos demokratijos laikų istorikams

Aristokratijos valdymo laikų istorikai visus įvykius paprastai priskiria tam tikrų žmonių valiai ir charakteriui ir menkiausius atsitikimus laiko reikšmingiausių revoliucijų priežastimi. Su neregėtu įžvalgumu jie išlukštena menkučius faktus, o svarbiausiųjų nepastebi.

Demokratijos laikų istorikai įžvelgia visiškai priešingas tendencijas.

Diduma jų tvirtina, jog individai neturi beveik jokios įtakos žmonijos likimui, o piliečiai — tautos daliai. Užtat menkus paskirus faktelius jie aiškina svarbių, visuotinių jėgų poveikiu. Tos priešingos tendencijos nesunkiai paaiškinamos.

Metę žvilgsnį į pasaulio teatrą, aristokratijos laikais gyvenantys istorikai pirmiausia pastebi tik saujelę pagrindinių veikėjų, duodančių toną spektakliui. Tie didieji aktoriai, veikiantys pirmame plane, patraukia ir prikausto jų dėmesį; stengdamiesi atskleisti slaptus motyvus, skatinančius tas asmenybes veikti ir kalbėti, istorikai pamiršta visa kita.

Matydami kelis žmones nuveikiant didžius darbus, jie susidaro klaidingą nuomonę apie nepaprastą asmenybės įtaką ir įsiteigia mintį, jog, norint paaiškinti minios veiksmus, reikia remtis kokio nors vieno žmogaus praeities veiksmu.

Tačiau kai visi piliečiai nepriklausomi vieni nuo kitų ir kai kiekvienas jų silpnas, neįmanoma pastebėti to, kuris galėtų turėti labai didelę ar nuolatinę įtaką masėms. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog asmenybės joms neturi jokios įtakos, o visuomenė tarytum pati eina pažangos keliu visos žmonijos savanoriškai sutelktų pastangų dėka.

Tai savaime skatina žmogaus protą ieškoti pagrindinės priežasties, paveikusios išsyk tiek intelektų ir visus juos drauge pakreipusios ta pačia linkme.

Esu tvirtai įsitikinęs, jog netgi demokratinėse šalyse tam tikrų asmenybių talentai, ydos arba dorybės sulėtina arba paspartina savaiminę tautos likimo raidą, bet lygybės laikotarpiu tų antraeilių ir atsitiktinių priežasčių esama daug įvairesnių, slaptesnių, sudėtingesnių, silpnesnių negu aristokratijos amžiais ir jas sunkiau atskleisti ir pasekti, — mat aristokratinių laikų istorikas nagrinėja kokio-nors vieno ar kelių žmonių ypatingą veiklą bendro pobūdžio faktų ir įvykių fone.

Toks darbas netrukus nuvargina istoriką; pasiklydęs tame labirinte, neįstengdamas aiškiai įžvelgti ir iškelti aikštėn asmenybių įtakos, ima ją neigti. Jam verčiau kalbėti apie tautų prigimtį, krašto fizinę geografiją arba civilizacijos prasmę. Taip jis palengvina sau darbą ir labiau įtinka skaitytojui.

Savo *Atsiminimuose* p. de La Fayette'as rašė, jog besaikis pasitikėjimas bendro pobūdžio priežasčių sistema teikia nepaprastą paguodą nevykusiems valstybės veikėjams. Noriu pridurti, jog lygiai tą patį galima pasakyti apie nevykusius istorikus. Remdamiesi ta sistema, jie mikliai išsisuka iš keblios padėties, pasigavę keletą neginčijamų priežasčių, kuriomis pridengia savo minties lėkštumą arba tingumą ir dar pelno skvarbaus proto žmonių vardą.

Aš manau, jog kiekvienoje epochoje vieni įvykiai skirtini prie bendro pobūdžio dalykų, o kiti yra sąlygojami ypatingų, labai konkrečių aplinkybių. Tos dvejopos priežastys visada egzistuoja; skiriasi tik jų santykis. Bendro pobūdžio aplinkybėmis aiškintina daugiau tai, kas atsitinka demokratijos laikais, negu tai, kas vyksta viešpataujant aristokratijai, o ypatingomis aplinkybėmis — atvirkščiai. Aristokratijos laikais viskas klostosi priešingai: ypatingos aplinkybės yra svarbesnės, o bendro pobūdžio priežastys ne tokios svarbios, aišku, jei bendro pobūdžio aplinkybe nelaikysime pačios luomų nelygybės, kuri leidžia kelioms asmenybėms stoti prieš natūralius visų kitų polinkius.

Taigi istorikai, bandantys atkurti tai, kas vyksta demokratinėse visuomenėse, yra teisūs didžiausią dėmesį skirdami bendro pobūdžio priežastims ir labiausiai stengdamiesi jas atskleisti, tačiau jie klysta visiškai nuneigdami asmenybių veiklos svarbą — mat ne taip lengva ją atskleisti ir iškelti aikštėn.

Demokratijos laikų istorikai ne tik stengiasi kiekvieną įvykį pagrįsti kokia svarbia priežastimi, bet ir yra linkę atskirus faktus sieti tarpusavy ir kurti ištisas sistemas.

Viešpataujant aristokratijai, visą dėmesį sutelkdami vien į asmenybes, istorikai neįžvelgia įvykių ryšio ar bent jau netiki, kad tokio ryšio esama. Jų įsivaizdavimu, pasirodžius kokiam žmogui, nutrūksta istorijos gija ir jos vyksmas pažeidžiamas.

Demokratijos laikų istorikai, priešingai, matydami mažiau aktorių ir daugiau veiksmo, gali lengvai nustatyti ryšius, kurie sieja tuos įvykius, veiksmus, ir surikiuoti juos tam tikra metodine tvarka.

Antikos literatūra, itin turtinga nuostabių istorinių raštų, anaiptol nepateikia mums vieningos istorinės sistemos, o skurdžioje šiuolaikinėje visų kraštų literatūroje jų knibždėte knibžda. Senovės istorikai, regis, nelabai rėmėsi tomis bendro pobūdžio teorijomis, kuriomis mūsiškiai amžinai piktnaudžiauja.

Demokratinių laikų istorikams būdinga dar viena, kur kas pavojingesnė tendencija.

Dažnai pasitaiko, jog, nebeįžvelgdami asmenybių įtakos tautoms arba jos nepaisydami, matome pasaulio vyksmą, bet nenumanome, kas yra jo varomoji jėga. Kai pasidaro labai sunku įspėti ir nagrinėti priežastis, kurios, veikdamos skyrium kiekvieno piliečio valią, galop sukelia masinį judėjimą, ima pagunda tvirtinti, jog tas judėjimas nėra savaiminis ir jog visuomenės nejučia paklūsta visagalei aukščiausiajai jėgai.

Netgi bandant atskleisti žemėje viešpataujantį bendro pobūdžio dėsnį, visuotinę priežastį, nuo kurios priklauso visų individų valia, žmonijos laisvė neišgelbstima. Toji priežastis — tokia didelė, jog išsyk paveikia milijonus žmonių, ir tokia galinga, jog visus drauge palenkia į vieną pusę, atrodo neįveikiama. Matant, kaip jai pasiduodama, beveik galima patikėti, jog jai neįmanoma atsispirti.

Taigi istorikai, gyvenantys demokratijos laikais, ne tik neigia, jog saujelė piliečių gali turėti įtakos tautos likimui, bet ir atima galimybę iš pačių tautų pakeisti savo lemtį ir priverčia jas klausyti arba nepalenkiamos Apvaizdos, arba aklo fatališkumo. Pasak jų, kiekviena tauta turi nepermaldaujamą likimą, nulemtą jos padėties, ištakų, praeities ir prigimties, ir to likimo jokiomis pastangomis neįmanoma pakeisti. Jų manymu, kartos taip susijusios viena su kita, jog, einant nuo vieno šimtmečio prie kito, nuo vienų neišvengiamų įvykių prie kitų, esą galima pasiekti pasaulio pradžią, — šitaip jie nukala begalinę grandinę, kuri apjuosia ir sujungia visą žmoniją.

Jie nesitenkina įvykių logikos atskleidimu, jiems malonu įrodinėti ir įteigti savo skaitytojams, jog visa tai negalėjo atsitikti kaip nors kitaip. Aptardami tautą, pasiekusią tam tikrą istorijos etapą, jie tvirtina, jog toji buvusi priversta eiti tuo keliu. Taip daryti kur kas lengviau, negu įrodinėti, ką ji būtų turėjusi daryti, norėdama pasirinkti geresnį kelią.

Skaitant aristokratijos ir ypač senųjų laikų istorikų veikalus, atrodo, jog, norėdamas pasidaryti savo likimo šeimininku ir valdyti kitus, žmogus turi išmokti tvardytis, ir to tarsi gana. Sklaidant mūsų laikais parašytas istorijas, būtų galima pamanyti, jog žmogus neturi jokios galios — nei sau, nei aplinkai. Senųjų laikų istorikai mokė vadovauti, o mūsiškiai — tik klausyti. Skaitant jų rašinius, autorius dažniausiai atrodo didis, o žmonija — visada menka.

Jeigu tą neišvengiamos lemties idėją, tokią mielą demokratijos laikų rašytojams, iš istorikų perimtų skaitytojai, ilgainiui pasigautų piliečių masės ir ji įsismelktų į viešąją nuomonę, galima numanyti, jog neilgai trukus ji paralyžiuotų naujų visuomenių aktyvumą ir krikščionis paverstų turkais.

Be kita ko, tokia idėja itin pavojinga šiais laikais; mūsų amžininkai yra pernelyg linkę abejoti laisva valia, nes kiekvienas jaučiasi iš visų pusių apsuptas savo paties silpnumo. Šiaip ar taip, jie mielai pripažįsta, jog į vieningą socialinį darinį susijungę žmonės turi ir jėgą, ir nepriklausomybę. Nevalia aptemdyti tos minties, nes reikia kelti žmonėms dvasią, o ne galutinai ją gniuždyti.

XXI SKYRIUS

Apie Jungtinių Valstijų parlamentarų iškalbą

Aristokratinėse valstybėse visi žmonės yra susiję ir priklauso vieni nuo kitų; visus jungia hierarchinis ryšys, kurio dėka kiekvienas užima savo vietą, o visa bendruomenė yra paklusni ir darni. Šis tas panašaus visad yra tų tautų politiniuose institutuose. Partijos ten savaime susiburia apie lyderius, kuriems jos paklūsta skatinamos tam tikro instinkto — įpročio klausyti, atsiradusio iš gyvenimo patirties. Į tas nedideles grupeles jie perkelia papročius, būdingus didžiajai visuomenei.

Demokratinėse šalyse dažnai atsitinka, jog dauguma piliečių siekia to paties tikslo, bet kiekvienas eina į jį arba bent tariasi einąs pats savo jėgomis. Įpratęs daryti tik tai, kas jam priimtina, pilietis nenoriai klauso iš šalies primetamų nurodymų, pamokymų. Tą nepriklausomą būdą jis stengiasi išsaugoti ir nacionalinėse tarybose. Sutikdamas drauge su kitais siekti to paties tikslo, jis nori bent jau savarankiškai pasirinkti būdą, kuriuo prisidės prie bendro darbo.

Štai kodėl demokratinėse valstybėse partijos taip nepakenčia vadovavimo ir paklūsta savo vadams tik iškilus dideliam pavojui. Tačiau netgi tokiomis aplinkybėmis vadai, įgiję didesnės galios įsakyti joms veikti ir kalbėti, beveik niekad negali priversti jų nutilti.

Aristokratinėse šalyse valstybinių susirinkimų nariai yra tos pačios aristokratijos atstovai. Kiekvienas jų savaime užima privilegijuotą, tvirtą padėtį, ir vieta susirinkime jam dažniausiai atrodo ne tokia svarbi kaip vaidmuo, kurį jis atlieka savo krašto gyvenime. Tai jį paguodžia, jeigu jis nedaro jokios įtakos valstybiniams reikalams, ir atšaldo jo įkarštį ieškotis kokios menkos veiklos.

Amerikoje deputato autoritetą paprastai lemia jo vieta valstybės susirinkime. Tad jį be perstojo kankina poreikis įsigyti ten svorio, ir jam tolydžio knieti kiekviena proga išsakyti savo idėjas ir nuomones.

Tai daryti skatina ne tik jo paties, bet ir jo rinkėjų tuštybė, be to, amžina būtinybė jiems patikti.

Valdant aristokratijai, įstatymų leidžiamosios valdžios narys retai tiesiogiai priklauso nuo rinkėjų; dažniausiai jis yra vienaip ar kitaip jiems naudingas atstovas; kartais rinkėjai patys tiesiogiai priklauso nuo jo, ir jeigu šie pagaliau atsisako jį rinkti, jis gali iškelti savo kandidatūrą kitur arba, atsižadėjęs politinės karjeros, nerūpestingai ir prašmatniai leisti dienas.

Tokioje demokratinėje šalyje kaip Jungtinės Valstijos rinkėjų pasitikėjimas deputatu beveik niekada nebūna ilgalaikis. Kad ir kaip mažai būtų rinkėjų, esant demokratiniam nestabilumui, jų nuotaikos tolydžio keičiasi. Taigi juos reikia užsikariauti kasdien. Deputatas niekada nepasikliauja rinkėjais; jeigu šie nuo jo nusigręžia, jis lieka be jokios paramos: mat jis neužima pakankamai aukštos padėties, kad jį būtų įsidėmėję žmonės, kurie nėra jam artimi, o kadangi visi piliečiai yra visiškai nepriklausomi, jis negali tikėtis, jog bičiuliams arba vyriausybei pavyks jį lengvai įpiršti tokiems rinkėjams, kurie jo nepažįsta. Visos jo sėkmės laidas — jo paties atstovaujama vietovė; tik tuo žemės lopinėliu jis turi remtis, kad iškiltų į aukštybes, iš kurių galėtų valdyti valstybę ir daryti įtaką pasaulio likimui.

Tad savaime suprantama, jog demokratinėse šalyse politinių institutų nariai daugiau galvoja apie savo rinkėjus negu apie partijas, o aristokratinėse valstybėse jie labiau rūpinasi savo partija negu rinkėjais.

Taigi tai, ką deputatas turi sakyti norėdamas įtikti rinkėjams, ne visada sutampa su tuo, ką priderėtų daryti, atsižvelgiant į savo politinius įsitikinimus.

Didžiausias partijos rūpestis, kad deputatas, jos narys, visai nekalbėtų apie labai svarbius dalykus, kurių neišmano; kad apdairiai kalbėtų ir apie, regis, menkus reikalėlius, kad nepakenktų dideliems, o užvis geriausia, kad deputatas apskritai tylėtų. Tylėjimas — pati didžiausia paslauga, kurią prastas šnekėtojas gali padaryti sprendžiant valstybės reikalus.

Bet anaiptol ne to tikisi iš jo rinkėjai.

Tos ar kitos apygardos gyventojai įpareigoja kokį pilietį dalyvauti valstybės valdyme, nes labai gerai vertina jo nuopelnus. Kadangi žmonės atrodo didesni, kai juos supa vidutinybės, reikia manyti, jog patikėtinis nusipelno tuo geresnį vardą, kuo mažiau talentingų žmonių yra

tarp tų, kuriems jis atstovauja. Taigi dažniausiai atsitinka taip, kad rinkėjai tuo daugiau vilčių deda į savo deputatą, kuo mažiau galima iš jo tikėtis. Kad ir koks nevykėlis tas deputatas būtų, jie vis tiek reikalaus, kad jis dėtų pastangas, priderančias padėčiai, kurią jis įgijo jų dėka.

Rinkėjai laiko savo atstovą ne tik valstijos įstatymų leidžiamosios valdžios nariu, bet ir, savaime suprantama, vietinių interesų gynėju aukščiausiosios valdžios organuose; be kita ko, jie net yra linkę jį laikyti savo asmeniniu patikėtiniu ir puoselėja viltis, kad su tokiu pat įkarščiu jis ginsiąs ir krašto, ir jų asmeninius interesus.

Taigi rinkėjai iš anksto įsitikinę, kad jų išrinktasis deputatas būsiąs puikus oratorius ir kalbėsiąs kuo dažniau, o priverstas kurį laiką patylėti, jis net retose kalbose stengsis aptarti bent jau svarbiausius valstijos reikalus, nepamiršdamas išdėstyti ir visų jų pretenzijų bei menkų skundų; žodžiu, neturėdamas galimybių dažnai puikuoti iškalbos menu, kiekviena proga pasireikšiąs kaip išmanus veikėjas ir retkarčiais glaustai ir vaizdžiai išdėstysiąs visus rinkėjų ir savo paties rūpesčius bei reikalavimus. Tik tokiu atveju jie pažada per artimiausius rinkimus vėl atiduoti už jį balsus.

Tai varo į neviltį doras vidutinybes, kurios, puikiai žinodamos savo ribotumą, nesiryžtų pasireikšti savo iniciatyva. Įsidrąsinęs ir sukurstytas deputatas, didžiam draugų apmaudui, prašo žodžio ir, neapdairiai patekęs tarp geriausių oratorių, sujaukia diskusijas ir nukamuoja susirinkimą.

Taigi visi įstatymai, įtvirtinantys deputato priklausomybę nuo rinkėjo, daro poveikį ne tik įstatymų leidėjų elgesiui, kaip jau esu minėjęs kitur, bet ir jų kalbai. Jie turi įtakos tiek svarstomo dalyko esmei, tiek pačiai svarstymo manierai.

Vargu ar pasitaiko koks kongresmenas, kuris sutiktų grįžti namo nepasakęs nė vienos kalbos ir kuris leistų nutraukti savo kalbą pirma, negu spės jam skirtu laiku iškloti visus pasiūlymus, kurie galėtų būti naudingi visoms dvidešimt keturioms Sąjungos valstijoms, o ypač savo atstovaujamai apygardai. Taigi jis aiškina savo klausytojams didžiąsias bendro pobūdžio tiesas, kurių dažniausiai pats nesuvokia, ir čia pat postringauja apie smulkius atsitiktinius dalykus, bet ir tų jam nepavyksta rišliai, pagauliai išdėstyti. Žodžiu, to didžiojo valstybės susirinkimo debatai labai dažnai tampa migloti, painūs ir nė kiek nepasistūmėja į priekį, prie užsibrėžto tikslo.

Panašių dalykų, man regis, visada pasitaiko demokratinių šalių valstybės susirinkimuose.

Palankių aplinkybių ir gerų įstatymų dėka būtų galima į demokratinių šalių įstatymų leidybos organus išrinkti kur kas puikesnių žmonių negu tie, kuriuos amerikiečiai siunčia į Kongresą. Tačiau niekas negali uždrausti ten atsidūrusioms vidutinybėms viešai demonstruoti save iš visų pusių.

Man rodos, tas blogis stačiai neišvengiamas, nes jį sąlygoja ne tik Kongreso reglamentas, bet ir jo sudėtis, taip pat ir visos šalies sankloda.

Patys amerikiečiai, regis, panašiai žiūri į tą dalyką ir liudija, jog turi ilgą parlamentinio gyvenimo patirtį ne susilaikydami nuo blankių kalbų, bet drąsiai ryždamiesi jų klausytis. Jie tam aukojasi kaip blogiui, kurį, remdamiesi patyrimu, pripažįsta nebepataisomu.

Mes parodėme vieną, nereikšmingąją, demokratinėse šalyse vykstančių valstybinių debatų pusę; parodykime ir jų privalumus.

Tai, kas šimtą penkiasdešimt metų vyko Anglijos parlamente, nesukėlė pasaulyje jokio atgarsio; oratorių mintys ir jausmai niekad nežadino bent kiek simpatijos valstybėms, esančioms netoli didžiojo britų laisvės teatro, tačiau visą Europą sukrėtė pirmieji debatai, įvykę revoliucijos laikotarpiu nedidelėse Amerikos kolonijų valstybės asamblėjose.

Tai lėmė ne tiek ypatingos ir nelauktai susiklosčiusios aplinkybės, kiek ilgalaikės bendro pobūdžio priežastys.

Nėra nieko įspūdingesnio ir nuostabesnio už didį oratorių, svarstantį didžius dalykus demokratinės šalies susirinkime. Kadangi nebėra luomų, kurių siaurus interesus turi ginti įgaliotieji tų luomų atstovai, kalbama visai tautai ir visos tautos vardu. Tai suteikia svarumo minčiai ir polėkio kalbai.

Kadangi precedentai nebeturi galios, nebėra privilegijų, kurių teikdavo nuosavybė, nei teisių, kuriomis naudojosi kai kurie visuomenės sluoksniai ir jų atstovai, kiekvieno dalyko svarstymas turi remtis pamatinėmis tiesomis, plaukiančiomis iš pačios žmogaus prigimties. Taip demokratinės šalies susirinkime vykstančios diskusijos, kad ir koks menkas klausimas ten būtų svarstomas, tampa visuotinėmis ir todėl dažnai svarbios visai žmonijai. Visi jomis domisi, nes ten kalbama apie žmogų, o žmogus visur yra tas pats.

Didžiausiose aristokratinėse valstybėse bendriausio pobūdžio dalykai, priešingai, beveik visada yra svarstomi ypatingais atvejais, remiantis kokio šimtmečio papročiais arba kokio visuomenės sluoksnio teisėmis, — žodžiu, tai rūpi tik kalbamam sluoksniui arba daugių daugiausia valstybei, kurioje yra tas sluoksnis.

Būtent tas dalykas, kaip ir Prancūzijos valstybės didumas ir aplinkinių tautų dėmesys bei palankumas, lemia tai, kokią didelę įtaką mūsų politinės diskusijos kartais padaro pasauliui.

Mūsų oratoriai dažniausiai kalba visiems žmonėms, netgi tada, kai kreipiasi tik į savo šalies piliečius.

ANTRA DALIS

DEMOKRATIJOS ĮTAKA AMERIKIEČIŲ JAUSMAMS

I SKYRIUS

KODĖL DEMOKRATINIŲ TAUTŲ MEILĖ LYGYBEI YRA KARŠTESNĖ IR PASTOVESNĖ NEGU LAISVEI

Vargu ar man reikia sakyti, jog karščiausias ir pirmiausias jausmas, kurį įkvepia lygybė, — tai pačios lygybės meilė. Tada nieko stebėtina, kad apie tai kalbu pirmiausia.

Visi yra pastebėję, jog mūsų laikais, o ypač Prancūzijoje, tas lygybės potroškis kasdien vis stiprėja žmogaus širdyje. Jau šimtus kartų sakyta, jog mūsų laikų žmonės daug karščiau ir ištikimiau prisirišę prie lygybės negu prie laisvės, tačiau kol kas dar nesu pakankamai išnagrinėjęs to reiškinio priežasčių. Tad pabandysiu.

Galima įsivaizduoti ribą, tašką, kuriame laisvė ir lygybė susiliečia ir sutampa.

Tarkim, jog visi piliečiai dalyvauja valstybės valdyme ir visi turi lygias teises jame dalyvauti.

O kadangi visi yra lygiateisiai, niekas iš jų negalės tapti tironu; žmonės bus visiškai laisvi, nes visi bus visiškai lygūs, ir visi bus visiškai lygūs, nes bus visiškai laisvi. Štai šito idealo ir siekia demokratinės tautos.

Tai tobuliausia lygybės forma žemėje. Bet yra tūkstančiai kitokių, kurios, nors ir nebūdamos tokios tobulos, vis dėlto ne mažiau brangios toms tautoms.

Lygybė gali įsitvirtinti pilietinėje visuomenėje, bet neviešpatauti politiniame pasaulyje. Galima turėti teisę mėgautis tais pačiais malonumais, rinktis tas pačias profesijas, susitikti tose pačiose vietose, — žodžiu, taip pat gyventi ir tomis pačiomis priemonėmis siekti gerovės, tačiau valstybės valdyme dalyvauti nevienodai.

Tam tikra lygybė gali būti net politiniame gyvenime, nors politinės laisvės ir nėra. Žmogus gali būti lygus su visais kitais, išskyrus vieninteli, kuris juos visus valdo ir be atodairos pats renkasi iš jų savo valdžios vykdytojus, pareigūnus.

Būtų galima sukurti ir kitokių hipotezių pasak jų, gana didelė lygybė galėtų būti derinama su daugiau ar mažiau laisvomis arba net visiškai nelaisvomis institucijomis.

Kadangi žmonės negali būti visai lygūs, nebūdami visiškai laisvi, ir kadangi lygybė galop sutampa su laisve, vadinasi, esama pagrindo skirti jas vieną nuo kitos.

Žmogaus veržimasis į laisvę ir polinkis į lygybę — tiesą pasakius, du skirtingi dalykai, ir aš nedvejodamas pridurčiau, jog demokratinėse šalyse tai du netolygūs dalykai.

Įdėmiau panagrinėjus, galima pastebėti, jog kiekviename šimtmetyje išryškėja koks nors vienas ypatingas bruožas, susiejantis visus kitus. Tai beveik visada duoda pradžią vaisingai minčiai arba stipriausiai amžiaus aistrai, kuri galiausiai pasiglemžia ir nešasi drauge visus jausmus ir visas idėjas. Tai nelyginant plati upė, į kurią suteka aplinkiniai upeliai.

Laisvė švystelėdavo žmonėms įvairiais laikais ir įvairiomis formomis; ji nesisiejo išimtinai su socialine padėtimi ir gyvavo ne vien demokratijos laikais. Taigi ji negalėtų būti demokratijos laikų skiriamasis bruožas.

Ypatingas, išskirtinis tų laikų reiškinys — gyvenimo sąlygų, luomų lygybė; pagrindinė aistra, audrinanti to meto žmones, — tai tos lygybės siekimas.

Neklauskite, kodėl demokratijos laikų žmones žavi galimybė gyventi lygiems, neklauskite ir dėl kokių ypatingų priežasčių jie taip atkakliai siekia veikiau lygybės negu kitų visuomenės siūlomų gėrybių: lygybė yra skiriamasis jų epochos bruožas. To pakanka, kad suprastumėte, kodėl ji jiems brangesnė už visa kita.

Tačiau, be šitos priežasties, yra dar daug kitų, kurios visais laikais skatindavo žmogų duoti pirmenybę ne laisvei, bet lygybei.

Valstybė, panūdusi sunaikinti ar bent jau pažeisti visuomenėje viešpataujančią lygybę, pasiektų tikslą tik ilgomis ir skausmingomis pastangomis. Ji turėtų pakeisti socialinę sanklodą, panaikinti savo įstatymus, atgaivinti idėjas, įdiegti naujus papročius ir įpročius. O politinės laisvės netekti labai lengva: tik reikia ją paleisti iš rankų, ir jos nebelieka.

Taigi žmonės taip atkakliai įsitvėrę lygybės ne tik todėl, kad ją labai brangintų; jie prisiriša prie jos, vildamiesi, kad ji bus amžina.

Net labai riboti ar paviršutiniški žmonės nesuvokia, jog nežabota politinė laisvė gali sudrumsti ramybę, sukelti pavojų nuosavybei ir individų gyvybei. Tačiau tik toliaregiai skvarbaus proto žmonės įžvelgia pavojus, glūdinčius lygybėje, ir paprastai vengia apie tai kalbėti. Jie žino, jog tos gresiančios negandos dar negreit ištiksiančios, ir puoselėja viltį, kad jos užklupsiančios tik būsimąsias kartas, kurios dabartinei kartai menkai terūpi. Blogis, kurį sukelia laisvė, kartais atsiskleidžia beregint; jį mato visi ir daugmaž visi jį jaučia. Blogis, sukeltas besaikės lygybės, išryškėja ilgainiui; jis pamažu įsismelkia į socialinę visuomenės sanklodą ir atsiskleidžia tik retkarčiais, o kai jau tampa pavojingas, žmonės, su juo ilgainiui apsipratę, to nebepastebi.

Laisvės teikiamos gėrybės pasirodo tik praslinkus kuriam laikui, ir visada lengva apsirikti nagrinėjant jų atsiradimo priežastis.

Lygybės privalumai pajuntami tuojau pat, ir kasdien matyti, iš kur jie kyla.

Politinė laisvė kai kuriems piliečiams kartkartėmis teikia nepaprastų malonumų.

Lygybė kasdien kiekvienam žmogui dovanoja gausybę mažyčių malonumų. Lygybės žavesys juntamas kas akimirką ir veikia kiekvieną; pačios tauriausios širdys jam nėra abejingos, o pačios lėkščiausios sielos juo stačiai mėgaujasi. Tad lygybės sužadinta aistra ir stipri, ir visuotinė.

Žmonės negalėtų naudotis politine laisve ko nors dėl jos nepaaukoję ir išsikovoja ją tik didžių pastangų kaina. O lygybė dalija savo malonumus veltui. Jų teikia menkiausi kasdienybės nutikimai, įvykiai, ir, norint jais mėgautis, reikia gyventi, ir tiek.

Demokratinės tautos visais laikais mėgo lygybę, tačiau esama laikotarpių, kai lygybės potroškis tampa pašėlusia aistra. Tai atsitinka tuo metu, kai pirmykštė socialinė hierarchija, kuriai jau seniai grėsė pavojus, galiausiai sužlunga po paskutinių pilietinių karų ir kai pagaliau sugriūva piliečius skiriančios užtvaros. Žmonės tuomet puola lygybę tarsi karo grobį ir saugo ją kaip neįkainojamą brangenybę, kurią kėsinamasi iš jų išplėšti. Lygybės aistra su kaupu užtvindo žmogaus širdį. Ir nesakykite žmonėms, kad, šitaip aklai atsiduodami vienai aistrai, jie kelia grėsmę savo gyvybiniams interesams: jie jūsų negirdės. Neįrodinėkite, kad laisvė slysta jiems iš rankų, nes jie žiūri kitur: jie akli ar veikiau mato pasaulyje tik vieną vienintelę trokštamą gėrybę.

Tai, ką išdėsčiau anksčiau, tinka visoms demokratinėms valstybėms. Tai, apie ką kalbėsiu vėliau, taikytina tik mums, prancūzams.

Didumai šiuolaikinių valstybių ir ypač visoms Europos šalims laisvės idėja ir jos potroškis gimė ir išryškėjo tuo metu, kai gyvenimo sąlygos ėmė panašėti, — žodžiu, tai buvo pradedančios reikštis lygybės padarinys. Labiausiai sulyginti luomus stengėsi karaliai, absoliutiniai monarchai. Jų valdomose šalyse pirmiausia atsirado lygybė, o tik vėliau — laisvė; taigi lygybė jau buvo senas dalykas, o laisvė — dar naujiena; viena jau buvo spėjusi sukurti sau priimtinų nuomonių, papročių, įstatymų, o kita stengėsi pati viena prasikalti į dienos šviesą. Taigi laisvė dar buvo tik minčių ir polinkių objektas, kai lygybė jau buvo įsiskverbusi į papročius, užvaldžiusi tradicijas ir savaip pakreipusi net paprasčiausią žmonių veiklą. Tad ko gi stebėtis, kad šių dienų žmonės duoda pirmenybę ne laisvei, o lygybei?

Mano nuomone, demokratinėms tautoms būdingas natūralus veržimasis į laisvę; paliktos likimo valiai, jos siekia laisvės, brangina ją ir sielvartauja, jos netekusios. O lygybė yra karšta, nepasotinama, amžina, nenugalima jų aistra. Kai jos turi laisvę, trokšta lygybės, o jeigu neįstengia išsikovoti laisvės, trokšta lygybės dar nenusikračiusios vergijos. Jos pakenčia skurdą, engimą, barbariškumą, bet nepakenčia aristokratijos.

Ši tiesa tinka visiems laikams, o ypač dabartiniams. Visi žmonės ir visos valdžios, panūdę kovoti prieš tą neįveikiamą galybę, bus jos sutriuškinti ir sunaikinti. Mūsų dienomis laisvė negalėtų įsitvirtinti nesiremdama lygybe, net despotizmas, ir tas negalėtų viešpatauti be jos pagalbos.

II SKYRIUS

APIE INDIVIDUALIZMĄ DEMOKRATINIUOSE KRAŠTUOSE

Esu jau kalbėjęs, kaip lygybės laikais kiekvienas žmogus stengėsi savyje surasti savo įsitikinimų šaltinį; dabar noriu parodyti, kaip mūsų laikais visus jausmus jis nukreipia į save vieną.

Individualizmas — tai naujadaras, neseniai atsiradęs naujai sąvokai išreikšti. Mūsų tėvams buvo žinomas tik egoizmas.

Egoizmas — tai karšta, besaikė savimeilė, skatinanti žmogų pirmiausia galvoti tik apie save ir tik sau teikti pirmenybę.

Individualizmas — ramus, apgalvotas jausmas, nuteikiantis kiekvieną pilietį atsiskirti nuo kitų žmonių masės ir pasitraukti į nuošalę kartu su šeima ir bičiuliais; šitaip susikūręs mažytę visuomenę savo reikmėms, jis mielai paliauja rūpinęsis didžiąja visuomene.

Egoizmas gimsta iš aklo instinkto; individualizmas atsiranda veikiau iš klaidingo sprendimo negu iš iškrypusio jausmo. Jo ištakos yra labiau protavimo trūkumai negu širdies ydos.

Egoizmas išdžiovina visų dorybių sėklą; individualizmas pirmiausia išsekina tik visuomenės dorybių šaltinį, bet ilgainiui sunaikina ir visas kitas dorybes, o galiausiai susilieja su egoizmu.

Egoizmas — yda, tokia pat sena kaip pasaulis. Jis būdingas kiekvienai visuomenės valdymo formai.

Individualizmas yra demokratinės kilmės ir stiprėja panašėjant žmonių gyvenimo sąlygoms, tai yra įsigalint lygybei.

Aristokratinėse šalyse ištisus šimtmečius nesikeičia šeimų padėtis, o dažnai — ir gyvenamoji vieta. Todėl visos kartos pasidaro tarytum amžininkės. Žmogus pažįsta beveik visus protėvius ir juos gerbia; jis galvoja apie savo provaikaičių likimą ir juos myli. Jis mielai atlieka visas priedermes tiek vieniems, tiek kitiems ir dažnai aukojasi, atsižadėdamas asmeninių malonumų mirusiųjų ir dar negimusiųjų labui.

Aristokratinės institucijos, be kita ko, glaudžiai susieja kiekvieną žmogų su daugeliu bendrapiliečių.

Kadangi, aristokratijai viešpataujant, visuomenės sluoksniai griežtai atriboti ir pastovūs, kiekvienas luomas visiems jo atstovams tampa savotiška mažąja tėvyne, kur kas konkretesne ir brangesne už didžiąją.

Aristokratinėje visuomenėje visi piliečiai užima griežtai nustatytą, nekintamą vietą tų, kurie aukščiau, ir tų, kurie žemiau, atžvilgiu, todėl kiekvienas visados turi kokį nors už jį aukščiau esantį žmogų, kurio globa jam reikalinga, ir kokį nors esantį žemiau už jį, iš kurio gali pareikalauti paramos.

Tad žmonės, gyvenantys aristokratinėje visuomenėje, beveik visada glaudžiai susiję su kuo nors, esančiu tarp jų, ir dažnai linkę pamiršti save. Tiesa, aristokratijos viešpatavimo laikais bendrinė sąvoka *artimas*, arba *kitas žmogus (semblable)*, yra miglota, ir žmonės nelabai nori aukotis žmonijos labui, bet dažnai aukojasi dėl konkrečių žmonių.

Demokratijos laikais, priešingai, kiekvieno žmogaus priedermės žmonijai yra daug aiškesnės, bet aukojimasis kito žmogaus labui nėra toks dažnas. Žmonių jausminiai ryšiai darosi platesni, visuotinesni ir silpnesni.

Demokratinėse šalyse vis naujos šeimos ir giminės tolydžio kyla iš nebūties, o kitos tolydžio dingsta nebūtyje, taigi jų padėtis vis keičiasi. Laiko gijos vis trūkinėja, ir kartų pėdsakai išnyksta. Protėviai lengvai pamirštami, niekas nebegalvoja ir apie savo įpėdinius. Rūpi tik artimiausi žmonės.

Kadangi visuomenės sluoksniai suartėja ir susimaišo, jų atstovai tampa abejingi vieni kitiems ir tarytum svetimi. Aristokratija buvo sujungusi visus piliečius ilga grandine, einančia nuo valstiečio iki karaliaus. Demokratija sutrauko grandinę ir kiekvieną grandį palieka skyrium.

Įsigalint lygybei, atsiranda vis daugiau žmonių, kurie, nebūdami pakankamai turtingi ar galingi, kad galėtų turėti didelės įtakos kitų žmonių likimui, išsaugo arba įsigyja turto ir išmanymo savo poreikiams patenkinti. Tie žmonės nieko niekam neskolingi ir iš kitų, galima sakyti, nieko nesitiki. Jie įpranta visada galvoti tik apie save ir įsivaizduoja savo likimą esant jų pačių rankose.

Taigi demokratija ne tiktai skatina žmones pamiršti savo protėvius, bet ir atpratina juos nuo minčių apie palikuonis ir atskiria nuo amžininkų. Ji tolydžio verčia kiekvieną apsiriboti pačiu savimi, ir kyla pavojus, jog kada nors žmogus pasijus lyg įkalintas savo širdies vienatvėje.

III SKYRIUS

KODĖL INDIVIDUALIZMAS LABIAU IŠRYŠKĖJA BAIGIANTIS DEMOKRATINEI REVOLIUCIJAI NEGU KOKIU KITU LAIKOTARPIU

Kaip tik tuo metu, kai aristokratijos griuvėsiuose galutinai susiformuoja demokratinė visuomenė, labiausiai krinta į akis žmonių susvetimėjimas ir to proceso rezultatas — egoizmas.

Visuomenę sudaro ne tik daugybė nepriklausomų piliečių, — jų gretas kasdien papildo žmonės, neseniai gavę nepriklausomybę ir dar apsvaigę nuo savo naujos galios. Jie kupini išdidumo ir pasitikėjimo savo jėgomis ir, įsivaizduodami, jog nuo šiol nebereikės prašyti kitų pagalbos, nesivaržydami demonstruoja, kad rūpinasi tik savimi.

Aristokratija paprastai žlunga tik po ilgos kovos, kurios metu įvairūs visuomenės sluoksniai užsidega nenumaldoma neapykanta vieni kitiems. Tos aistros neišblėsta po pergalės, jų apraiškos aiškiai matyti gimstančios demokratijos sumaištyje.

Piliečiai, užėmę aukščiausią padėtį sugriautoje hierarchijoje, negali tučtuojau pamiršti buvusios didybės; jie dar ilgai laiko save svetimais naujajai visuomenei. Tuos, kuriuos visuomenė perša jiems kaip lygius, jie laiko engėjais, jų likimas nekelia jokių simpatijų; tie, su kuriais anksčiau jautėsi kaip lygūs su lygiais, dingo iš jų gyvenimo, ir jų nebesieja bendri interesai; kiekvienas, pasitraukęs į šalį, tariasi esąs priverstas rūpintis tik savimi pačiu. O tie, kurie kitados buvo visuomenės laiptų apačioje ir kuriuos revoliucijos šuoras priartino prie bendro lygmens, tik slapčia nerimastaudami naudojasi gauta nepriklausomybe; atsidūrę greta savo buvusių šeimininkų, jie žiūri į juos pergalingai, bet podraug baimingai ir traukiasi į šalį.

Taigi pačioje demokratinės visuomenės užuomazgoje žmonės yra dažniausiai linkę atsiskirti nuo kitų.

Demokratija neskatina žmonių suartėti su kitais į save panašiais, o demokratinės revoliucijos verčia juos vengti, šalintis vieni kitų ir lygybės prieglobstyje visiems laikams paskleidžia neapykantą, gimusią nelygybės laikais.

Didysis amerikiečių pranašumas — tai jų sugebėjimas pasiekti demokratiją be demokratinių revoliucijų ir gimti lygiems, užuot jais tapus.

IV SKYRIUS

Kaip amerikiečiai kovoja prieš individualizmą, remdamiesi laisvosiomis institucijomis

Despotizmas, iš prigimties būdamas įtarus, žmonių susiskaidymą laiko patikimiausia savo gyvavimo garantija ir paprastai stengiasi juos suskaidyti, izoliuoti vieną nuo kito. Iš visų žmogaus širdies ydų labiausiai jam tinka egoizmas: despotas mielai atleidžia valdiniams už tai, kad jie jo nemyli, — su sąlyga, jog jie nemyli ir vienas kito. Jis neprašo, kad jie padėtų jam valdyti valstybę; jam gana to, jog jie patys nesiveržia jos tvarkyti. Tuos, kurie nori sutelkti visas jėgas ir kurti visuotinę gerovę, jis vadina „ramybės drumstėjais ir kurstytojais", o tuos, kurie, užsisklendę savo kiaute, paiso tik savęs, — „gerais piliečiais".

Taigi despotizmas gimdo tas pačias ydas, kurioms yra palanki lygybė. Tiedu kraštutinumai papildo vienas kitą ir pragaištingai vienas kitą remia.

Lygybė surikiuoja žmones į vieną gretą, bet nesusaisto bendrais ryšiais. Despotizmas stato tarp jų sienas ir atskiria vieną nuo kito. Pirmoji nuteikia žmones negalvoti apie kitus, pastarasis abejingumą skelbia savotiška visuomenės dorybe.

Todėl despotizmas, kuris visada kelia pavojų, itin grėsmingas demokratijai valdant.

Nesunku pastebėti, jog tais laikais žmonės ypač trokšta laisvės.

Būdami priversti rūpintis valstybės reikalais, piliečiai neišvengiamai atitrūksta nuo asmeninių interesų ir kartais atsiplėšia nuo savęs.

Kai bendrai svarstomi visiems svarbūs reikalai, kiekvienas žmogus pastebi, jog jis ne toks jau nepriklausomas nuo kitų, kaip iš pradžių įsivaizdavo, ir jog, norėdamas gauti paramą, dažnai turi pagelbėti kitiems.

Kai šalį valdo visuomenės nuomonė, kiekvienas žmogus jaučia visuotinio pripažinimo kainą ir stengiasi jį pelnyti užsitarnaudamas aplinkinių pagarbą ir meilę.

Daugelis jausmų, sukietinančių širdis ir atskiriančių žmones vienus nuo kitų, tuomet turi trauktis ir glūdoti dvasios gilumoje. Puikybė slepiasi, panieka nedrįsta rodytis. Egoizmas bijo pats savęs.

Esant laisvam valdymui, kai diduma valstybės pareigūnų yra renkami, žmonės, kurių dvasios taurumas arba neramūs troškimai neleidžia užsidaryti ankštame asmeninių interesų pasaulėlyje, kasdien jaučia, jog nebegali apsieiti be aplinkinių žmonių.

Kartais būna, jog žmogus apie kitus ima galvoti iš savimeilės ir šitaip suranda progą pasimiršti. Visos tos rinkimų kampanijų intrigos, kandidatų dažnai naudojamos gėdingos priemonės ir jų priešininkų skleidžiami šmeižtai — štai kur yra dingstis neapykantai; ir kuo dažniau būna rinkimai, tuo daugiau tos neapykantos apraiškų.

Be abejo, tai didžios blogybės, bet jos greit praeina, o laukiamas gėris išlieka.

Noras laimėti rinkimus gali trumpam pastūmėti žmones stoti į kovą, bet tas pats troškimas ilgainiui paskatina visus padėti vienas kitam; ir jeigu kartais rinkimai netyčia išskiria du draugus, rinkimų sistema nuolatiniais ryšiais susaisto daugybę piliečių, kurie priešingu atveju būtų likę svetimi vieni kitiems. Laisvė kursto neapykantą tarp atskirų žmonių, o despotizmas pastūmėja į visuotinį abejingumą.

Naudodamiesi laisve kaip ginklu, amerikiečiai kovojo prieš lygybės pagimdytą individualizmą ir laimėjo pergalę.

Amerikos įstatymų leidėjai netikėjo, jog pakanka visuotinio atstovavimo pagydyti tokiai pražūtingai demokratijos laikų ligai. Jie manė, kad kiekvienai teritorijai reikia leisti turėti savo politinį gyvenimą, idant piliečiai gautų daugybę progų veikti išvien ir kasdien jaustų, jog priklauso vieni nuo kitų.

Jie elgėsi išmintingai.

Bendrieji krašto reikalai rūpi tik pagrindiniams piliečiams, turintiems vadovaujantį vaidmenį. Jie retkarčiais susirenka vienoje vietoje, o paskui išsiskirsto, ir todėl dažnai tvirtesni ryšiai tarp jų neužsimezga. Tačiau, kokios nors apygardos gyventojams prireikus tvarkyti vietinius reikalus, tie patys žmonės nuolat palaiko ryšį ir yra savotiškai priversti vienas kitą pažinti ir vienas prie kito taikytis.

Sunku ištraukti žmogų iš savo kiauto ir sudominti visos valstybės likimu, nes jis menkai nutuokia, kokią įtaką valstybės likimas gali turėti jo daliai. Bet, prireikus tiesti kelią per jo valdas, jis iškart pama-

to, kas tą menką valstybės mastu reikalą sieja su svarbiausiais jo interesais, ir pastebi, koks glaudus ryšys jungia jo asmeninę naudą ir visuotinės reikšmės dalyką.

Tad, ne tiek atiduodant piliečiams spręsti reikšmingus dalykus, kiek įpareigojant juos tvarkyti paprastus, konkrečius reikalus, galima sužadinti jų domėjimąsi visuomenės gerove ir įrodyti, jog jie nuolatos vienas kitam reikalingi ją kuriant.

Galima kokiu įspūdingu poelgiu staiga laimėti žmonių palankumą; bet vietos gyventojų meilę ir pagarbą įmanoma pelnyti tik gausybe smulkių paslaugų, teikiamų ilgus metus, tyliais gerais darbais ir tvirtu nesavanaudžio žmogaus vardu.

Taigi savivalda, vietinės laisvės, kurių dėka daugelis piliečių įvertina kaimynų ir artimųjų meilę, tolydžio suartina žmones, padeda nugalėti juos skiriančius instinktus ir išmoko padėti vieni kitiems.

Patys turtingiausi Jungtinių Valstijų piliečiai stengiasi nieku gyvu neatsiskirti nuo paprastų žmonių. Priešingai, jie tolydžio palaiko su jais gana artimus santykius, kasdien mielai išklauso kitų ir su visais kalbasi. Jie žino, jog demokratijos laikais turtuoliams visada reikalingi vargšai ir jog maloniu gražiu elgesiu galima įgyti jų prieraišumą labiau negu geradarystėmis. Geradarystės, pabrėžiančios nelygybę, tik slapčia sukelia apmaudą tiems, kurie jomis naudojasi. O paprastas elgesys turi beveik neatremiamo žavesio: familiarumas keri ir netgi storžieviškumas ne visada piktina.

Toji tiesa ne iškart suvokiama turtuoliams. Paprastai jie priešinasi šiai tiesai visą laiką, kol vyksta demokratinė revoliucija, ne tuojau pat susitaiko su ja net ir tai revoliucijai sėkmingai pasibaigus. Jie mielai sutinka žmonėms daryti gera, bet nori ir toliau griežtai laikytis atstu. Jie mano, jog to pakanka, deja, klysta. Šitaip nepaglostydami širdies aplinkiniams žmonėms, jie stačiai žlugdo save. Liaudis nori, kad jie atsižadėtų ne pinigų, o savo puikybės.

Atrodytų, jog Jungtinėse Valstijose kiekvienas žmogus, įtempęs vaizduotę, galvoja, kaip prasimanyti naujų būdų gerovei kelti ir visuomenės poreikiams tenkinti. Kiekvienos vietovės šviesuoliai visomis proto išgalėmis stengiasi atskleisti naujų paslapčių visuotinei gerovei padidinti, o sugalvoję ką nors, skuba kuo greičiausiai paskelbti savo sumanymus miniai.

Įdėmiau įsižiūrėjęs į dažnas Amerikos valdančiųjų ydas ir silpny-

bes, stebiesi didėjančia žmonių gerove, ir be reikalo. Juk ne išrinktojo pareigūno dėka klesti amerikietiškoji demokratija, — ji klesti todėl, kad pareigūnas yra renkamas.

Būtų klaidinga manyti, jog amerikiečių patriotizmas ir kiekvieno piliečio nuoširdžios pastangos kelti visuotinę gerovę neturi tvirto pagrindo. Nors Jungtinėse Valstijose, kaip ir visur kitur, asmeniniais išskaičiavimais pagrįsta diduma žmonių veiksmų, ne visada vien tik jais vadovaujamasi.

Esu dažnai matęs amerikiečius darant tikrai dideles aukas visuomenės labui ir šimtus kartų pastebėjęs, jog prireikus jie beveik niekada neatsisako nuoširdžiai padėti vieni kitiems.

Jungtinių Valstijų gyventojų laisvosios institucijos ir politinės teisės, kuriomis jie taip mėgsta naudotis, įvairiais būdais vis primena kiekvienam piliečiui, kad jis gyvena visuomenėje. Jos tolydžio kala jam į galvą, jog kiekvieno žmogaus pareiga ir interesas — pasitarnauti kitam. Neturėdamas ypatingo tikslo niekinti kitus žmones, nes jis nėra jų vergas nė šeimininkas, amerikietis visa širdimi linksta daryti gera. Iš pradžių jis dirba visuomenės labui, verčiamas būtinybės, paskui — galėdamas sąmoningai pasirinkti. Taip išskaičiavimas tampa instinktu. Dirbant bendrapiliečių labui, ilgainiui įgyjamas įprotis ir polinkis jiems tarnauti.

Daugelis prancūzų luominę lygybę laiko pirmuoju blogiu, o politinę laisvę — antruoju. Priversti taikstytis su pirmuoju, jie stengiasi bent jau išvengti antrojo. Bet aš sakau, jog nugalėti lygybės sukeltas blogybes veiksmingiausiai įmanoma tik vienu būdu — suteikiant politinę laisvę.

V SKYRIUS

Apie sąjungų vaidmenį visuomeniniame amerikiečių gyvenime

Aš neketinu pasakoti apie politines sąjungas, į kurias buriasi žmonės, gindamiesi nuo daugumos despotizmo arba nuo karaliaus valdžios, pažeidžiančios jų teises. Apie tai jau esu kalbėjęs kitur. Savaime aišku, kad, jeigu kiekvienas pilietis, jausdamasis vis silpnesnis ir nebeįstengdamas pats vienas apsaugoti savo laisvės, nesivienytų su kitais ir nemokėtų jos apginti, tironija neišvengiamai augtų drauge su lygybe. Tačiau šičia bus kalbama tik apie sąjungas, asociacijas, kuriamas visuomeniniame gyvenime ir nieko bendra neturinčias su politika.

Politinės sąjungos sudaro tik mažytę dalį begalės įvairiausių asociacijų, susivienijimų, bendrijų, susikūrusių Jungtinėse Valstijose.

Bet kokio amžiaus, bet kokios padėties, bet kokio mąstymo amerikiečiai nuolatos buriasi į sąjungas. Jie turi ne tik prekybinių ir pramoninių sąjungų, kurių veikloje aktyviai dalyvauja, bet ir tūkstančius kitų: religinių, dorovinių, rimtų, lėkštų, visiems prieinamų ir uždarų, milžiniškų ir visai negausių. Amerikiečiai vienijasi rengdami šventes, steigdami seminarijas, statydami bažnyčias, atidarydami smukles, platindami knygas, į kitą pasaulio kraštą siųsdami misionierius. Taip jie steigia ligonines, kalėjimus, mokyklas. Jie vienijasi prireikus paskelbti kokią tiesą arba norėdami ugdyti jausmus, remiantis didžiu pavyzdžiu. Visur, kiekvieno naujo vajaus priešaky, kur prancūzai skiria vietą vyriausybei, o anglai — kokiam didikui, Jungtinėse Valstijose jūs rasite kokį nors komitetą.

Amerikoje esu susidūręs su įvairiausiomis sąjungomis, apie kurias, prisipažįstu, neturėjau nė menkiausio supratimo, ir dažnai žavėdavausi stebėdamas, kaip meistriškai Jungtinių Valstijų gyventojai sugeba daugeliui žmonių nubrėžti bendrą tikslą ir paskatinti juos laisva valia kibti į darbą.

Vėliau esu važinėjęs po Angliją, iš kurios amerikiečiai pasiskolino vieną kitą įstatymą ir daugelį papročių, ir man pasirodė, jog ten ne taip dažnai ir sumaniai naudojamasi teise kurti sąjungas.

Anglai dažnai padaro didžių darbų pavieniui, savo jėgomis, o amerikiečiai vienijasi imdamiesi menkiausios veiklos. Savaime aišku, pirmieji sąjungą laiko galinga kolektyvinės veiklos priemone, o pastariesiems atrodo, jog tai vienintelė priemonė apskritai.

Tad demokratiškiausia pasaulio šalis mūsų laikais yra toji, kur žmonės labiausiai ištobulino gebėjimą bendromis jėgomis siekti bendro tikslo ir tą naują metodą pritaikė daugybei dalykų. Ar tai atsitiktinumas, ar iš tikrųjų lygybę ir sąjungas sieja toks glaudus ryšys?

Aristokratinėje visuomenėje tarp gausybės individų, visai negalinčių savarankiškai ką nors nuveikti, esama saujelės labai turtingų ir labai įtakingų piliečių, kurių kiekvienas gali atlikti didžius darbus.

Aristokratinėje visuomenėje žmonėms nereikia vienytis, norint imtis kokios nors veiklos, nes ir šiaip jie itin glaudžiai susieti.

Kiekvienas turtingas ir įtakingas pilietis ten yra tarytum vadovas kokios nuolatinės, prievarta sutelktos sąjungos, sudarytos iš visų nuo jų priklausomų žmonių, kuriems jis padeda vykdyti savo uždavinius.

Demokratinėse visuomenėse, priešingai, visi piliečiai yra nepriklausomi ir silpni; patys vieni jie beveik nieko negali, ir nė vienas jų nesugebėtų priversti kitų, kad jį paremtų. Tad visi jie tampa bejėgiai, jei neišmoksta vienas kitam padėti laisva valia.

Jeigu demokratinių kraštų gyventojai neturėtų nei teisės, nei noro vienytis politiniais tikslais, jų nepriklausomybei grėstų dideli pavojai, bet jie galėtų dar ilgai išsaugoti savo turtus ir žinias. Ir jeigu jie neturėtų įpročio vienytis į sąjungas kasdieniame gyvenime, pavojus grėstų pačiai civilizacijai. Tauta, kur žmonės pavieniui nesugeba nuveikti didžių darbų ir drauge neišmoksta darbuotis bendromis pastangomis, neilgai trukus vėl grįžtų į barbarybę.

Deja, ta pati socialinė sankloda, dėl kurios sąjungos tokios reikalingos demokratinėms tautoms, lemia tai, kad šioms steigti sąjungas daug sunkiau nei visoms kitoms.

Keliems aristokratams panorus steigti kokią nors sąjungą ar draugiją, tai nesunku padaryti. Kadangi kiekvienas jų visuomenėje turi didelį svorį, sąjunga gali turėti labai nedaug narių, o kai jų nedaug, jiems lengva užmegzti ir palaikyti ryšius, suprasti vienas kitą ir nusistatyti tvirtas taisykles.

Visiškai kitaip yra demokratinėse šalyse; kad sąjunga turėtų šiokios tokios galios, ji turi vienyti labai daug narių.

Aš žinau, jog daugelio mano amžininkų tie sunkumai nė kiek netrikdo. Jų nuomone, paskiriems piliečiams tampant vis silpnesniems ir bejėgiškesniems, vyriausybė turi būti veiklesnė ir sumanesnė, kad visuomenė darytų tai, ko neįstengia padaryti individas. Jie tariasi šitaip atsakę į visus klausimus, bet, man regis, klysta.

Vyriausybė galėtų atsverti vieną kitą didžiąją Amerikos sąjungą, ir kai kurios valstijos jau bandė tai padaryti. Tačiau kuri valdžia galėtų kada nors nuveikti gausybę nedidelių darbų, kuriuos kasdien nudirba amerikiečiai, susivieniję į sąjungas?

Nesunku numatyti, jog artėja laikai, kai žmogus nebesugebės pats vienas gamintis būtiniausių ir reikalingiausių daiktų. Tad vyriausybės uždavinių be paliovos gausės ir vis daugiau pastangų reikės jiems įgyvendinti. Juo labiau ji stengsis atstoti sąjungas, juo labiau pavieniams žmonėms, nepasinaudojusiems galimybe burtis į sąjungas, reikės jos pagalbos. Tai užburtas ratas. Pagaliau ar valdžia turi perimti į savo rankas visus tuos ūkio reikalus, kurių nesugeba aprėpti atskiri piliečiai? Ir jei pagaliau ateitų toks metas, kai, žemės valdas suskaidžius į smulkiausius sklypelius, jos įdirbti nebebūtų įmanoma be žemdirbių sąjungos pagalbos, ar vyriausybės galva turėtų palikti valstybės vairą ir imtis arklo?

Jeigu vyriausybė įsigeistų visiškai perimti sąjungų ir asociacijų funkcijas, demokratinės tautos dorovei ir intelektui grėstų kur kas didesnis pavojus negu prekybai ir gamybai.

Tik žmonėms bendraujant, jų jausmai ir mintys pagyvėja, širdis darosi tauresnė, o protas skvarbesnis.

Aš jau parodžiau, jog tokio bendravimo demokratiniuose kraštuose beveik nėra. Taigi jį reikia skatinti dirbtinai. O tai ir yra pagrindinis sąjungų ir susivienijimų uždavinys.

Subrandinę naują idėją arba išpuoselėję naują jausmą, aristokratai juos iškelia į aukštybes, kuriose patys viešpatauja; šitaip demonstruojami miniai, jie tampa prieinami visų žmonių protams ir širdims.

Demokratiniuose kraštuose taip daryti gali tik valstybinė valdžia, bet nesunku pastebėti, kad jos veikla visad būna nederama, o dažniausiai — pavojinga.

Vyriausybė pati viena ne ką labiau sugeba puoselėti ir gaivinti didelės tautos jausmus ir mintis, kaip ir tvarkyti visas pramonės įmones. Jeigu, palikusi politikos sritį, ji bandytų leistis nauju keliu, pati to ne-

norėdama, griebtųsi nepakenčiamos tironijos, nes ji temoka nurodinėti, diktuoti griežtas taisykles. Ji tarsi remia ir puoselėja geras idėjas bei jausmus, bet visada jos patarimus labai nelengva atskirti nuo įsakymų. Padėtis gali dar labiau pablogėti, jeigu vyriausybei pasirodys, jog tikrųjų jos interesų labui pravartu nuslopinti jausmų ir minčių aktyvumą. Tuomet viskas sustings, ir ją pačią sukaustys slogus miegas.

Todėl labai svarbu, kad vyriausybė nieko nesiimtų pati viena.

Demokratiniuose kraštuose įtakingus didikus, lygybės nustumtus nuo arenos, turi atstoti sąjungos.

Jeigu keletui Jungtinių Valstijų gyventojų šauna į galvą kokia mintis arba užplūsta koks jausmas, norėdami tuo pasidalinti su kitais, jie pradeda ieškoti vienminčių, o jų suradę — vienijasi. Nuo tos akimirkos tai nebe paskiri žmonės, bet akivaizdi galybė, kurios veiksmai tampa pavyzdžiu, kuri kalba ir kurios klausoma.

Pirmąsyk Jungtinėse Valstijose išgirdęs, jog šimtas tūkstančių žmonių viešai pasižadėjo niekada negerti alkoholio, pagalvojau, jog tai veikiau juokai negu rimtas dalykas, ir iš pradžių nesupratau, kodėl tie abstinentai negali tyliai ir ramiai siurbčioti vandenį šeimos aplinkoje. Galiausiai man toptelėjo, jog šimtas tūkstančių amerikiečių, išsigandę aplink didėjančio girtuokliavimo, panoro savo pavyzdžiu paremti blaivybę. Jie pasielgė kaip tas didikas, kuris, norėdamas paprastiems piliečiams įkvėpti panieką prabangai, pats labai kukliai rengiasi. Reikia manyti, kad jeigu tie šimtas tūkstančių žmonių būtų gyvenę Prancūzijoje, kiekvienas jų asmeniškai būtų kreipęsis į vyriausybę, prašydamas kontroliuoti visos karalystės smukles.

Man regis, jog labiausiai mums įdomios amerikiečių intelektinės ir dorovinės sąjungos. Jų politinės ir gamybinės sąjungos mums puikiai suprantamos, o visos kitos — nekrinta į akis, pagaliau netgi atkreipę į jas dėmesį, nesugebame jų perprasti, nes dar nesame nieko panašaus matę. Beje, reikia pripažinti, jog pastarosios amerikiečiams reikalingesnės už pirmąsias, ir gal nepalyginamai labiau.

Demokratiniuose kraštuose mokėjimas vienytis yra visuomeninio gyvenimo užuomazga; visų kitų jos sričių pažanga priklauso nuo šitos.

Tarp žmonių visuomenę valdančių dėsnių yra vienas, regis, tiksliausiai apibrėžtas ir aiškiausias iš kitų: kad žmonės būtų civilizuoti, jų mokėjimas vienytis į sąjungas turi tuo labiau tobulėti, kuo labiau didėja jų lygybė.

VI SKYRIUS

APIE SĄJUNGŲ IR LAIKRAŠČIŲ RYŠĮ

Kai žmonių nesieja nuolatiniai tvirti ryšiai, daugelį jų suburti bendrai veiklai įmanoma tik kiekvieną, kurio pagalba reikalinga, įtikinus, kad savanoriškai prisidėti prie kitų triūso jį skatina asmeniniai interesai.

Paprasčiausia ir patogiausia tai padaryti pasitelkus laikraštį. Tik laikraštis gali tūkstančiams protų tuo pačiu metu įteigti tą pačią mintį.

Laikraštis yra patarėjas, kurio nereikia ieškoti: jis pats atkeliauja pas jus ir kasdien trumpai ir aiškiai išdėsto visiems rūpimą bendrą reikalą, neatitraukdamas jūsų nuo asmeninių rūpesčių.

Tad kuo labiau žmonės darosi lygūs ir kuo didesnis individualizmo pavojus, tuo laikraščiai reikalingesni. Sumenkintume jų svarbą, tvirtindami, kad jie tik garantuoja laisvę: jie skatina ir puoselėja civilizaciją.

Neneigsiu, jog demokratiniuose kraštuose laikraščiai kartais pastūmėja piliečius bendrai imtis labai neprotingų žygių, bet jei nebūtų laikraščių, beveik nebūtų jokios bendros veiklos. Tad jų sukeltos blogybės kur kas mažesnės už tas, nuo kurių jie išgelbsti.

Laikraštis ne tik įteigia tą pačią mintį daugeliui žmonių; jis paskatina juos bendrai įgyvendinti savo pačių subrandintas mintis.

Įtakingi piliečiai, gyvenantys aristokratinėse šalyse, vienas kitą mato iš tolo ir, panorėję suvienyti jėgas, atsiveda iš paskos daugybę šalininkų.

Demokratiniuose kraštuose, priešingai, daugeliui žmonių panūdus arba prireikus susivienyti, jie negali to padaryti, nes, būdami bejėgiai, tartum pasiklydę minioje, jie nemato vieni kitų ir nemoka vienas kito susirasti. Ir štai į jų rankas patenka laikraštis, bylojantis apie jausmus ar skelbiantis mintis, kurios jau buvo kilusios kiekvienam jų beveik tuo pat metu, bet pavieniui. Visi tuoj atsigręžia į tą šviesą, ir tartum dvasios be vietos, ilgai ieškojusios viena kitos tamsybėse, pagaliau susitinka ir susivienija.

Laikraštis juos suartino ir tebėra jiems reikalingas, nes palaiko jų bendrystę.

Kad sąjunga demokratinėje valstybėje turėtų kokios galios, ji turi būti gausi. Jos nariai plačiai išsisklaidę po visą kraštą, ir kiekvienas jų prirakintas prie gyvenamosios vietos savo kuklių išteklių ir gausybės smulkių kasdienių rūpesčių. Jiems reikia kokio nors būdo nuolat pasikalbėti nesimatant ir eiti išvien nebūnant kartu. Todėl beveik nė viena demokratinė sąjunga negali išsiversti be laikraščio.

Taigi sąjungas ir laikraščius sieja kuo glaudžiausias ryšys: laikraščių dėka buriasi sąjungos, o šios leidžia laikraščius; ir jeigu tai tiesa, jog, įsigalint žmonių lygybei, turi gausėti sąjungų, nė kiek neabejotina, kad, gausėjant sąjungų, pasirodo vis daugiau laikraščių.

Todėl Amerika yra toji pasaulio šalis, kur esama daugiausia sąjungų ir laikraščių.

Tas laikraščių ir sąjungų tarpusavio ryšys mums padeda atskleisti dar kitą dalyką — kaip periodinės spaudos padėtis priklauso nuo krašto valdymo formos. Mes sužinome, jog demokratinėje šalyje laikraščių turi mažėti arba didėti atitinkamai didėjant arba mažėjant valdymo centralizacijai. Mat demokratinėje šalyje vietinės valdžios nevalia patikėti įtakingiems, privilegijuotiems piliečiams, kaip kad aristokratijai viešpataujant. Reikia arba panaikinti tą valdžią, arba atiduoti ją į rankas daugybei žmonių. Tie žmonės sudaro tikrą, tvirtą asociaciją, kuriai įstatymas suteikia teisę nuolatos valdyti tam tikrą krašto dalį, ir jiems, nugrimzdusiems į savo rūpesčius, reikia kasdien gauti laikraštį ir sužinoti apie krašto reikalų padėtį. Kuo daugiau vietinės valdžios, tuo daugiau pareigūnų, įstatymo įpareigotų atlikti jos funkcijų, ir kuo daugiau prireikia tos valdžios institucijų, tuo daugiau leidžiama laikraščių.

Nepaprastas administracinės valdžios suskaidymas nepalyginamai daugiau nei didelė politinė laisvė ir visiška spaudos nepriklausomybė lėmė tai, kad Amerikoje leidžiama be galo daug laikraščių. Jei visi Sąjungos gyventojai būtų rinkėjai, kuriems rinkimų sistema leidžia rinkti tik Kongreso narius, jiems reikėtų labai mažai laikraščių, nes jie turėtų tik kelias, bet labai svarbias progas veikti išvien. Tačiau didžioji bendruomenė, tai yra tauta, pagal įstatymą sudaryta iš nedidelių bendruomenių, atsakingų už vietinę valdžią kiekvienoje provincijoje, kiekviename mieste ir, galima sakyti, kiekviename kaime. Šitaip įstatymų leidėjai privertė kiekvieną amerikietį kasdien bendradarbiauti su

kitais piliečiais bendruomenės labui, todėl kiekvienam jų reikia laikraščio, kad jis sužinotų, ką daro kiti.

Man rodos, demokratinė tauta [1], turinti ne tautos atstovų susirinkimą, bet gausybę smulkių vietinių valdžių, galop ims leisti daugiau laikraščių negu kuri kita, centralizuotą administraciją turinti šalia renkamo įstatymus leidžiančio susirinkimo. Matydamas, kaip Amerikoje nevaržoma nacionalinė laisvė dera su visokiausiomis vietinėmis laisvėmis, aš puikiai supratau, kodėl Jungtinėse Valstijose leidžiama fantastiškai daug dienraščių.

Prancūzijoje ir Anglijoje manoma, jog užtenka tik panaikinti mokesčius, slegiančius spaudą, ir beregint pagausėtų laikraščių. Bet šitaip pernelyg išpučiami tokios reformos rezultatai. Laikraščių daugėja ne todėl, kad jie pelningi, o kad dideliam skaičiui žmonių vis dažniau ir dažniau prireikia bendrauti ir veikti išvien.

Didėjančią laikraščių galią aš priskirčiau veikiau bendro pobūdžio priežastims negu toms, kuriomis dažnai bandoma remtis aiškinant šį reiškinį.

Laikraštis gali gyvuoti tik tada, jeigu atspindi daugelio žmonių įsitikinimus arba jausmus. Taigi laikraštis visada atstovauja kokiai sąjungai, o nuolatiniai jo skaitytojai paprastai yra tos sąjungos nariai.

Toji sąjunga gali būti daugiau ar mažiau apibrėžta, atviresnė ar uždaresnė, gausesnė ar ne tokia gausi, bet ji turi būti tarytum žmonių mintyse brandinamas grūdas, idant tas laikraštis gyvuotų.

Tai perša mums dar vieną mintį, kuria ir baigsime šį skyrių.

Kuo labiau įsigali lygybė, tai yra panašėja gyvenimo sąlygos, o žmonės patys vieni darosi silpnesni, tuo lengviau jie pasiduoda minios instinktams ir tuo jiems sunkiau pavieniui laikytis nuomonės, kuriai nepritaria minia.

Laikraštis atstovauja sąjungai; galima sakyti, kad jis kalba su kiekvienu skaitytoju visų kitų vardu ir tuo lengviau jį patraukia į savo pusę, kuo tas žmogus yra silpnesnis kaip individas.

Tad laikraščių viešpatystė didėja įsigalint tarp žmonių lygybei.

---

[1] Aš sakau *demokratinė tauta*. Valdant aristokratijai, administracija gali būti labai decentralizuota, bet nebus justi laikraščių poreikio, nes tuomet vietinę valdžią savo rankose laikys saujelė žmonių, veikiančių skyrium arba pažįstančių vienas kitą ir galinčių susitikti ir susitarti, kada tik reikia.

VII SKYRIUS

VISUOMENINIŲ IR POLITINIŲ SĄJUNGŲ SANTYKIAI

Pasaulyje yra vienintelė valstybė, kur kasdien naudojamasi neribota teise vienytis į politines sąjungas. Ta valstybė — vienintelė pasaulyje ir tuo, jog jos piliečiams kilo mintis nuolat naudotis sąjungų steigimo teise, kurti piliečių bendrijas ir šitaip savo žinioje turėti visas civilizacijos siūlomas gėrybes.

Visose šalyse, kur politinės sąjungos yra uždraustos, retai pasitaiko piliečių bendrijų.

Vargu ar būtų teisinga sakyti, jog tai tik atsitiktinumas; protingiausia būtų padaryti išvadą, jog tas dviejų rūšių sąjungas sieja natūralus ir, ko gero, neišvengiamas ryšys.

Kartais žmones visiškai atsitiktinai sujungia kokie nors bendri interesai. Tai gali būti kokia prekybinė operacija, pramoninis sandėris; žmonės susitinka, sudaro asociaciją, pamažu apsipranta su pačia asociacijos idėja.

Kuo daugiau atsiranda tokių bendrų smulkių reikalų, tuo labiau žmonės nejučia išmoksta kartu siekti didelių tikslų.

Taigi piliečių susivienijimai paruošia kelią politinėms sąjungoms, bet, kita vertus, politinių sąjungų kūrimo metodika nepaprastai praverčia tobulinant piliečių asociacijas.

Pilietiniame gyvenime kiekvienas žmogus įsivaizduoja galįs apsiriboti vien pačiu savimi. Politikoje tai neįmanoma. Šalies politinis gyvenimas kiekvienam piliečiui kasdien žadina mintį ir norą vienytis. Kad ir kaip iš prigimties žmonės bjaurėtųsi bendra veikla, jie visada pasirengę drauge darbuotis savo partijos labui.

Šitaip politika diegia polinkį ir įprotį burtis į sąjungas; minios žmonių, anksčiau gyvenusių skyrium, panūsta vienytis ir ilgainiui to išmoksta.

Politika ne tik skatina kurti daugybę sąjungų, ji skatina kurti ir didelio masto sąjungas.

Kasdieniame gyvenime retai pasitaiko tokių interesų, kurie savaime sutrauktų daug žmonių bendrai veiklai. Reikia didelio sumanumo, kad pavyktų tai padaryti.

Politikoje tokių progų pasitaiko kas žingsnis. Ir vis dėlto susivienijimų svarbą atskleidžia tik didelės sąjungos. Piliečiai, individualiai būdami silpni, iš anksto neįsivaizduoja, kokią galią įgyja vienydamiesi; kad jie viską suprastų, reikia jiems tai parodyti. Todėl bendram tikslui lengviau sutelkti gausybę negu keletą žmonių; tūkstantis piliečių nesuvokia, kokios naudos turės vienydamiesi, o dešimt tūkstančių šitai supranta. Politikos srityje žmonės vienijasi turėdami didelių užmojų, ir sąjungos teikiama nauda, tvarkant svarbius reikalus, jiems praktiškai įrodo, kaip pravartu vienas kitam padėti net ir tada, kai reikalai nėra labai svarbūs.

Politinė sąjunga pritraukia gausybę žmonių, užsidariusių savo pasaulėlyje; kad ir koks skirtingas būtų jų amžius, išprusimas, turtinė padėtis, sąjunga juos suartina ir verčia bendrauti. Vieną kartą susitikę, jie jau visada žinos, kaip susirasti vienas kitą.

Negalima priklausyti daugeliui visuomeninių sąjungų, bendrijų, nerizikuojant tam tikra dalimi savo nuosavybės; ypač taip atsitinka įsitraukus į pramonės ir prekybos bendrovių veiklą. Menkai išmanydami, kaip apskritai sudaromos tos sąjungos, nenutuokdami apie pagrindinius jų principus, žmonės bijo, kad, stodami į tokias bendrijas, gali brangiai sumokėti. Tad, užuot rizikavę, jie verčiau bus linkę išsiversti be tos sėkmę žadančios priemonės tikslui pasiekti. Tačiau jie kur kas drąsiau stoja į politines sąjungas, kurios atrodo nepavojingos, kadangi nekelia grėsmės jų piniginei. Beje, dalyvaudami tų sąjungų veikloje, jie netrukus sužino, kaip palaikoma tvarka tarp daugelio žmonių ir kokiomis priemonėmis jie skatinami vieningai ir darniai siekti to paties tikslo. Jie išmoksta savo valią palenkti kitų valiai ir savo pastangas derinti prie bendros veiklos, žodžiu, išmoksta visų tų dalykų, kuriuos pravartu išmanyti susibūrus tiek į visuomenines, tiek į politines sąjungas.

Tad politines sąjungas galima laikyti nemokamomis mokyklomis, kuriose visi piliečiai gilinasi į bendrąją asociacijų teoriją.

Ir jeigu politinė sąjunga tiesiogiai neprisidėtų prie visuomeninės piliečių bendrijos pažangos, pirmosios panaikinimas gerokai pakenktų pastarajai.

Galėdami vienytis tik tam tikrais atvejais, piliečiai žiūri į sąjungas kaip į kokį keistą retą reiškinį ir nedrįsta apie jas net galvoti.

Visada turėdami teisę laisvai vienytis, jie galop įsitikina, jog sąjunga — tai visuotinė ir, galima sakyti, vienintelė priemonė žmonėms siekti tam tikrų užsibrėžtų tikslų. Kiekvienas naujas poreikis beregint pažadina tą idėją. Vienijimosi į sąjungas principai, kaip jau esu sakęs anksčiau, tuomet pasidaro viena svarbiausių pažinimo sričių; visi gilinasi į jos teorinius pagrindus ir stengiasi juos diegti praktikoje.

Kai vienos sąjungos draudžiamos, o kitos — leidžiamos, labai sunku iš anksto jas atskirti vienas nuo kitų. Apnikti abejonių, žmonės laikosi atstu nuo jų visų, susidaro bendra nuomonė, jog kiekviena sąjunga yra tarytum kokia akiplėšiška ir neteisėta veikla[1].

Absurdiška manyti, jog vienijimosi dvasia, užgniaužta vienoje vietoje, taip pat aktyviai nesireikš visose kitose arba jog pakanka leisti žmonėms bendrai imtis kokios nors veiklos, ir jie tučtuojau puls tai daryti. Turėdami polinkį ir įprotį burtis kiekviena dingstimi, piliečiai mielai vienysis tiek mažoms, tiek didelėms problemoms spręsti. Tačiau, galėdami jungtis tik mažiems uždaviniams įgyvendinti, jie neturės nei noro, nei sugebėjimo tai daryti. Veltui duosite jiems visišką laisvę bendrai verstis prekyba: jie labai abejingai naudosis suteiktomis teisėmis, ir tada, kai iššvaistysite visas jėgas neleisdami jiems vie-

[1] Tai ypač pasitvirtina, kai leisti ir drausti vienytis į sąjungas yra įpareigota vykdomoji valdžia, galinti ta teise naudotis savo nuožiūra.

Dar gerai, kai įstatymas, drausdamas burtis į kai kurias sąjungas, paveda teismui bausti neklusniuosius; tuomet kiekvienas pilietis iš anksto maždaug žino, kaip dera elgtis; jis pats sau yra tam tikra prasme teisėjas ir išvengia teismo, šalindamasis draudžiamų sąjungų ir stodamas į leidžiamas. Visos laisvos tautos visada supranta, jog teisė vienytis į sąjungas turi ribas. Tačiau jeigu atsitiktų taip, jog įstatymų leidėjas įpareigotų kokį žmogų nustatyti, kokios sąjungos yra pavojingos, o kokios — naudingos, ir duotų jam valią vienas sąjungas užgniaužti dar negimusias, kitas — puoselėti ir plėsti, sąjungų kūrimasis būtų visiškai paralyžiuotas, nes niekas negalėtų iš anksto numatyti, kada leistina vienytis, o kada — nevalia. Pirmasis tų dviejų įstatymų tiesiogiai nukreiptas prieš tam tikras sąjungas, antrasis — prieš pačią visuomenę ir jai kenkia. Aš suvokiu, jog teisinga vyriausybė turėtų remtis pirmuoju įstatymu, bet negaliu nė vienai vyriausybei pripažinti teisės naudotis antruoju.

nytis į draudžiamas sąjungas, nustebsite pamatę, kad jų nebeįmanoma įtikinti kurti leistinas.

Aš nesakau, jog šalyje, kur politinės sąjungos yra uždraustos, piliečių susivienijimai neįmanomi; žmonės juk negali gyventi visuomenėje, nesiimdami kokių nors bendrų darbų. Bet aš tvirtinu, kad čia tokių bendrijų būna labai nedaug, jos silpnos, nemokšiškai vadovaujamos, niekada neužsibrėžia didelio masto uždavinių, nes sužlugtų juos įgyvendindamos.

Tai man savaime perša mintį, jog politinių sąjungų kūrimo laisvė anaiptol nėra tokia pavojinga valstybei, kaip manoma, ir jog, visai galimas daiktas, kurį laiką griovusios valstybės pamatus, tos sąjungos paskui imtų juos tvirtinti.

Demokratinėse šalyse politinės sąjungos yra, taip sakant, vieninteliai stiprūs juridiniai asmenys, trokštantys valdyti valstybę. Todėl mūsų laikų vyriausybės į tokias sąjungas žiūri kaip viduramžiais karaliai į savo vasalus: jos instinktyviai jų bijo ir kiekviena proga stengiasi jas užgniaužti.

Piliečių susivienijimams, priešingai, vyriausybės iš prigimties yra palankios, nes aiškiai mato, jog, užuot telkę piliečių dėmesį į valstybės reikalus, jie nukreipia jų mintis visai kitur ir, nepaprastai sudomindami projektais, kuriems įgyvendinti reikalinga viešoji tvarka, užkerta kelią revoliucijoms. Bet jos neatsižvelgia į tai, kad politinės sąjungos nepaprastai prisideda prie piliečių bendrijų kūrimosi ir kad, stengdamosi išvengti pavojingos blogybės, jos pačios atsisako puikios priemonės jai įveikti. Matydami, kaip amerikiečiai kasdien laisvai kuria sąjungas, norėdami įtvirtinti kokį politinį požiūrį, padaryti vyriausybės nariu kokį valstybės veikėją arba atimti valdžią iš kito veikėjo, jūs negalite suprasti, kodėl tokie nepriklausomi žmonės nepiktnaudžiauja savo laisve.

Jei, kita vertus, pagalvosite, kiek daug pramonės įmonių Jungtinėse Valstijose dirba ranka rankon, ir pamatysite, jog amerikiečiai visur be atvangos triūsia įgyvendindami kokį svarbų ir sunkų užmojį, kurį galėtų sužlugdyti menkiausia sumaištis, jūs lengvai suvoksite, kodėl tiems darbštiems žmonėms nekyla pagunda kėsintis į valstybės ramybę ir sutrikdyti viešąją tvarką, tokią jiems naudingą.

Ar pakanka tuos dalykus nagrinėti skyrium, ar reikia atskleisti juos siejantį slaptą ryšį? Tik dalyvaudami politinėse sąjungose, visų valstijų

amerikiečiai, nepriklausomai nuo amžiaus ir įsitikinimų, kasdien visuotinai pratinasi prie bendros veiklos. Jie renkasi į didelius sambūrius, kalbasi, tariasi ir įkvepia vieni kitiems ryžto imtis bendro darbo. Paskui tokiu būdu įgytas žinias diegia į kasdienį gyvenimą ir visokeriopai jas panaudoja.

Šitaip mėgaudamiesi pavojinga laisve, amerikiečiai mokosi sumažinti joje glūdinčius pavojus.

Patyrinėjus kurį nors tautos gyvenimo laikotarpį, nesunku įrodyti, jog politinės sąjungos drumsčia valstybės ramybę ir paralyžiuoja pramonę, tačiau, remiantis visu tautos gyvenimu, gal būtų nesunku įrodyti, jog politinių sąjungų kūrimo laisvė prisideda prie krašto gerovės ir netgi piliečių rimties išsaugojimo.

Pirmojoje šios knygos dalyje rašiau: „Neribotos sąjungų kūrimo laisvės nevalia painioti su rašymo laisve: pirmoji yra ne tokia naudinga ir daug pavojingesnė negu antroji. Valstybė gali ją riboti, neprarasdama savo autoriteto; kartais ji turi tai padaryti, norėdama išlikti“. Ir toliau buvau pridūręs: „Reikia pripažinti, jog iš visų laisvės apraiškų, valstybė mažiausiai gali sau leisti neribotą politinių sąjungų kūrimo laisvę. Jeigu ji nesukelia krašte anarchijos, tai bent jos dvelksmą junti kiekvieną akimirką“.

Todėl aš nemanau, kad valstybė gali visada suteikti piliečiams absoliučią teisę kurti politines sąjungas, ir net abejoju, ar būtų įmanoma kokia nors valstybė ar epocha, kur būtų protinga neriboti sąjungų kūrimo laisvės.

Sakoma, jog, griežtai neapribojusi sąjungų kūrimo teisės, valstybė negalėtų įkvėpti pagarbos įstatymams nei sudaryti tvirtos vyriausybės. Be abejonės, tai labai svarbūs dalykai, ir aš suprantu, kad, norėdama juos įgyvendinti arba išsaugoti, valstybė turi ryžtis dideliems suvaržymams, bet ji turėtų gerai žinoti ir tų dalykų kainą.

Aš suprantu, jog, norint išsaugoti žmogui gyvybę, jam galima nupjauti ranką, bet niekada nesutiksiu su tais, kurie stengsis mane įtikinti, kad jis vis tiek bus toks pat vikrus, koks buvo turėdamas abi rankas.

VIII SKYRIUS

Kaip amerikiečiai nugali individualizmą savaime suprantamos naudos teorija

Kai pasaulį valdė saujelė turtingų ir įtakingų žmonių, jie mėgo kalbėti apie žmogaus priedermių taurumą. Jie skelbė, jog garbinga nesirūpinti savimi ir jog reikia nesavanaudiškai daryti gera, kaip tai daro Dievas. Tokia buvo to meto oficiali dorovės samprata.

Aš abejoju, ar, viešpataujant aristokratijai, žmonės buvo doresni nei kitais laikais, bet neginčytina, jog jie tolydžio kalbėdavo apie dorybės grožį ir tik slapčiomis tyrinėdavo jos teikiamą naudą. Tačiau, vaizduotei leidžiantis arčiau žemės ir kiekvienam žmogui vis labiau susitelkiant į save, moralistai ima vengti aukojimosi sąvokos ir nebedrįsta jos piršti žmogui. Jie pradeda svarstyti, ar kiekvienam piliečiui nebūtų naudinga darbuotis visų labui, ir, užčiuopę vieną tų taškų, kur asmeninė nauda sutampa su visuotine, jie tučtuojau kelia tai aikštėn. Ilgainiui tokių samprotavimų daugėja. Tai, kas buvo atskiro žmogaus nuomonė, tampa visuotine teorija, ir visi galiausiai įtiki, kad, tarnaudamas kitiems, žmogus tarnauja sau pačiam ir kad daryti gera jam yra naudinga.

Kai kuriose šios knygos vietose jau esu pasakojęs, kaip Jungtinių Valstijų gyventojai beveik visada sugeba savo gerovę derinti su bendrapiliečių gerove. Čia aš noriu pakalbėti apie visuotinę teoriją, kurios dėka jie pasiekia tokių rezultatų.

Jungtinėse Valstijose beveik niekad nesakoma, jog dorybė yra graži. Skelbiama, kad ji naudinga, ir tai įrodoma kasdien. Amerikiečių moralistai neskatina aukotis kitų labui todėl, jog tai esą tauru, bet aiškiai sako, kad toks aukojimasis reikalingas tiek tam, kas aukojasi, tiek tam, kieno labui aukojamasi.

Jie pastebėjo, kad jų krašte ir jų laikais neįveikiama jėga verčia žmogų nuolat rūpintis tik savimi, ir, netekę vilties tai jėgai atsispirti, ėmė galvoti, kaip ją suvaldyti.

Jie neginčija, kad žmogui valia paisyti savo interesų, naudos, bet iš paskutiniųjų stengiasi įrodyti, jog būti doram yra kiekvienam naudinga.

Aš neketinu čia gilintis į jų argumentus, nes nenoriu nukrypti nuo temos. Gana bus, jei konstatuosiu, kad jie sugebėjo įtikinti savo bendrapiliečius.

Jau seniai Montaigne'is yra pasakęs: „Nenorėdamas eiti tiesiu keliu tik dėl to, kad jis tiesus, aš eisiu juo, iš patyrimo žinodamas, jog, šiaip ar taip, juo eiti geriausia ir patogiausia".

Taigi savaime suprantamos naudos teorija nėra nauja, bet šių dienų amerikiečiai ją visuotinai pripažįsta. Ji plačiai paplitusi, ja grindžiama įvairiausia veikla. Ja remiamasi sakant visas kalbas, apie ją gali išgirsti tiek iš vargšo, tiek iš turtuolio lūpų.

Naudos teorija Europoje nėra tokia išdailinta kaip Amerikoje, bet drauge ir mažiau paplitusi, o svarbiausia — apie ją kuo mažiausiai kalbama. Kone kasdien dar bandoma užsiminti apie ištikimybę tai teorijai, bet jos nebėra.

Amerikiečiams, priešingai, labai patinka savaime suprantamos naudos teorija aiškinti beveik visus kasdienio gyvenimo įvykius. Jie mielai dėsto, kaip išlavinta savimeilė juos skatina tolydžio padėti kitiems ir valstybės labui savanoriškai paaukoti dalį savo laiko ir turto. Man rodos, jog tai ne visada teisinga, nes Jungtinėse Valstijose, kaip ir kitose šalyse, pasitaiko piliečių, kurie pasiduoda nesąmoningiems ir nesavanaudiškiems polėkiams, tokiems natūraliems žmogui, tačiau amerikiečiai nenori prisipažinti, jog yra pavaldūs tokiems neapgalvotiems jausmams; jie verčiau atiduoda duoklę savo filosofijai negu patiems sau.

Galėčiau čia sustoti ir nebesamprotauti apie tai, kas mano aprašyta. Galėčiau pasiteisinti nepaprastu temos sudėtingumu. Tačiau nenoriu tuo naudotis. Verčiau tegu skaitytojai, aiškiai matydami mano tikslą, atsisako žengti paskui mane, negu aš juos paliksiu pusiaukelėje.

Savaime suprantamos naudos teorija nėra itin tauri, bet ji aiški ir apibrėžta. Ja nesiekiama didžių tikslų, užtat ji lengvai pasiekia visus tuos, kuriems taikoma. Kadangi ji prieinama kiekvienam protui, kiekvienas ją lengvai suvokia ir įsideda į galvą. Nuostabiai prisitaikydama prie visų žmogaus silpnybių, ji greit įgyja didelę galią, kurią išsaugoti jai nelabai sunku, nes asmeninę naudą ji nukreipia prieš pačią

naudą ir valdo aistras, remdamasi tomis pačiomis paskatomis, kurios jas sukursto.

Savaime suprantamos naudos teorija nežadina didelio pasiaukojimo, bet kasdien reikalauja nedidelių aukų; ji pati negalėtų žmogaus padaryti doro, bet auklėja gausybę tvarkingų, nuosaikių, įžvalgių piliečių, mokančių tvardyti savo aistras. Ji nepriverčia žmogaus valios pastangomis beatodairiškai siekti dorybės, tačiau išugdo įprotį nejučia eiti doros keliu.

Jei savaime suprantamos naudos teorija įsiviešpatautų moralės pasaulyje, nepaprastų dorybių, be abejo, pasitaikytų rečiau. Bet, man regis, kad ir šiurkščių moralės pažeidimų būtų ne per daugiausia. Ši teorija, ko gero, kai kuriems žmonėms neleidžia iškilti aukščiau įprasto žmogiškumo lygmens, bet daugelis smukusiųjų žemiau to lygmens, griebęsi jos, susilaiko. Ji gal pažemina vieną kitą asmenybę, bet sutaurina visą žmoniją.

Galiu drąsiai tvirtinti, jog iš visų filosofinių teorijų savaime suprantamos naudos teorija, man regis, labiausiai atitinka mūsų laikų žmonių poreikius ir jog tai vienintelė tvirčiausia garantija, kuria jie gali remtis kovodami su savo instinktais. Taigi šiuolaikiniams moralistams reikėtų ja itin susidomėti. Net ir laikydami šią teoriją netobula, turėtų ją priimti kaip būtiną.

Apskritai paėmus, nemanau, kad pas mus būtų daugiau egoizmo negu Amerikoje; vienintelis skirtumas, jog ten jis apgalvotas, o šičia — ne. Kiekvienas amerikietis moka paaukoti dalį savo asmeninių interesų, kad išsaugotų nepaliestus visus kitus. Mes norime išsaugoti viską ir dažniausiai viską prarandame.

Aplink matau tik tokius žmones, kurie tarytum nori žodžiu ir pavyzdžiu kasdien įrodyti savo amžininkams, jog tai, kas naudinga, niekad nebūna nedora. Ar man pavyks kada nors sutikti ir tokių, kurie pasistengs jiems įteigti, kad padorumas ir sąžiningumas gali būti naudingas?

Pasaulyje nėra tokios galios, kuri, tolydžio įsiviešpataujant lygybei, neskatintų žmogaus proto siekti naudos ir nenuteiktų kiekvieno piliečio apsiriboti pačiu savimi.

Taigi reikia tikėtis, jog asmeniniai interesai kaip dar niekada pasidarys pagrindinė arba netgi vienintelė visų žmogaus veiksmų paskata, tik reikia išsiaiškinti, kaip kiekvienas žmogus supranta savo asmeninius interesus.

Jeigu, tapdami lygūs, piliečiai išliks nemokšos ir storžieviai, sunku numatyti, į kokius paikus kraštutinumus juos pastūmės egoizmas, ir neįmanoma iš anksto nusakyti, į kokią gėdingą menkystę jie nugrims bijodami bent dalelę savo gerovės paaukoti kitų žmonių labui.

Nemanau, jog šitokia naudos teorija, kokia skelbiama Amerikoje, būtų neabejotina visais atžvilgiais, bet ją sudaro gausybė tokių aiškių tiesų, kurias kiekvienas pakankamai išsilavinęs žmogus pats įsisąmonina. Tad lavinkite, švieskite žmones žūtbūtine kaina, nes jau negrįžtamai eina į praeitį aklo pasiaukojimo ir instinktyvių dorybių amžius, ir aš matau, kaip artėja metas, kai laisvė, visuotinė sandora ir visuomenės stabilumas bus neįmanomi be švietimo ir išsilavinimo.

IX SKYRIUS

Kaip amerikiečiai pritaiko savaime suprantamos naudos teoriją religijos srityje

Jeigu savaime suprantamos naudos teorija būtų taikoma tik šios žemės reikalams, jos anaiptol nepakaktų. Mat esama gausybė aukų, atlygintinų tik kitame pasaulyje. Kad ir kaip stengtumėmės protu suvokti dorybės naudą, žmogų, nenorintį galvoti apie mirtį, visada bus keblu paskatinti dorai gyventi.

Tad reikia žinoti, ar savaime suprantamos naudos teoriją galima lengvai suderinti su religiniais įsitikinimais.

Filosofai, šios teorijos šalininkai, nuolat skelbia, jog, norėdamas būti laimingas šiame gyvenime, žmogus turi tramdyti savo aistras, neleisti joms peržengti saiko, jog pelnyti tvirtą laimę įmanoma tik atsižadant begalės trumpalaikių malonumų ir jog, linkint sau gero, reikia nuolat save pergalėti.

Beveik visų religijų kūrėjai kalbėjo maždaug taip pat. Jie nurodydavo žmonėms tą patį kelią, tik nukeldavo toliau siekiamą tikslą: atpildą už aukas jie žadėdavo ne šiame, bet aname pasaulyje.

Tačiau nenoriu tikėti, jog pagal religijos mokymą dorai gyvenama tik viliantis atlygio.

Pažinojau nuoširdžiai tikinčių krikščionių, kurie, nuolat atsižadėdami savęs, su užsidegimu darbavosi visų labui, ir esu girdėjęs juos kalbant, jog šitaip jie tikisi pelnyti atpildą kitame pasaulyje. Bet aš negaliu atsikratyti minties, kad jie patys save apgaudinėja. Per daug juos gerbiu, kad tikėčiau jų žodžiais.

Tiesa, krikščionybė skelbia, jog, norint pelnyti dangų, reikia rūpintis ne savimi, o kitais. Tačiau krikščionybė taip pat skelbia, jog daryti gera kitiems privalu iš Dievo meilės. Tai taurūs žodžiai; žmogus paklūsta Dievo išminčiai; jis mato, jog Dievo tikslas yra pasaulio tvarka, ir laisva valia darbuojasi tam tikslui; aukodamas savo asmeninius

interesus stebuklingos visuotinės tvarkos labui, jis nesitiki jokio kito atpildo, išskyrus malonumą savo akimis tą tvarką regėti.

Todėl netikiu, jog vienintelis visų tikinčiųjų akstinas yra nauda, bet manau, kad tai pagrindinis motyvas, kuriuo remiasi religijos, telkdamos žmones, ir neabejoju, jog kaip tik šitaip jos pakeri minias ir tampa populiarios.

Visai nežinau, kodėl savaime suprantamos naudos teorija turėtų atstumti žmones nuo religijos, — priešingai, man regis, aš pradedu suvokti, kaip toji teorija gali juos prie religijos priartinti.

Darau prielaidą, jog, siekdamas laimės šiame pasaulyje, žmogus priešinasi visiems instinktyviems impulsams ir šaltakraujiškai pasveria kiekvieną savo žingsnį, jog, užuot aklai pasidavęs staiga užplūdusiems geismams, jis išmoksta juos nugalėti ir paprastai, be jokių pastangų sugeba atsižadėti akimirkos malonumo dėl vertybių, svarbių visam jo gyvenimui.

Jei toks žmogus yra tvirtai tikintis, jokie suvaržymai nebus sunkūs. Protas jam pataria deramai elgtis, o įpročiai jau seniai jį išmokė viską iškentėti.

Netgi šiek tiek abejodamas savo vilčių objektu, jis nesiduos taip lengvai suvedžiojamas ir nuspręs, jog išmintinga paaukoti vieną kitą šio pasaulio gėrybę, kad tik neprarastų teisės į neįkainojamą turtą, jam pažadėtą kitame pasaulyje. „Ne kažin ką prarandame, jei suklystame krikščionybę laikydami tiesa, — yra pasakęs Pascalis. — Bet kokia nelaimė, jei suklysime, ją palaikę melaginga!“

Amerikiečiai nedemonstruoja storžieviško abejingumo pomirtiniam gyvenimui nei juo labiau vaikiškai didžiuojasi niekindami pavojus, kurių tikisi išvengti.

Jie išpažįsta savo tikėjimą nesigėdydami ir nesidrovėdami, tačiau tas jų karštas tikėjimas paprastai atrodo toks ramus, toks metodiškas, toks apskaičiuotas, jog susidaro įspūdis, kad prie altoriaus juos veda veikiau protas negu širdis.

Amerikiečiai ne tik laikosi tikėjimo tiesų iš išskaičiavimo, bet ir dažnai sumeta, kokią naudą šiame pasaulyje turės jas išpažindami. Viduramžiais kunigai kalbėdavo tik apie pomirtinį gyvenimą; jie visai nesistengė įrodinėti, jog nuoširdus krikščionis gali būti laimingas žmogus ir šioje žemėje.

O Amerikos pamokslininkai tolydžio grįžta į žemę ir tik vargais negalais nuo jos atplėšia akis. Stengdamiesi labiau sujaudinti klausytojus, nuolat jiems įrodinėja, kaip religiniai įsitikinimai prisideda prie laisvės ir visuotinės tvarkos puoselėjimo; jų klausant, dažnai sunku suvokti, ar pagrindinis religijos uždavinys yra pelnyti amžiną palaimą aname pasaulyje, ar gerovę šiame.

X SKYRIUS

Apie materialinės gerovės pomėgį Amerikoje

Materialinės gerovės pomėgis Amerikoje ne visada išskirtinis, bet jis yra visuotinis; ne visi vienodai jį jaučia, bet jis visiems būdingas. Kiekvienam rūpi patenkinti menkiausius kūno poreikius ir turėti kasdienius gyvenimo patogumus.

Kažką panašaus vis labiau galima pastebėti ir Europoje.

Kai kurios priežastys, sukeliančios panašius procesus abiejuose Žemės pusrutuliuose, yra tiesiogiai susijusios su mano tema, todėl laikau savo priederme jas paminėti.

Kai turtas palikimo teise priklauso toms pačioms šeimoms, daugelis žmonių naudojasi materialine gerove nejausdami jai ypatingo pomėgio.

Žmogaus širdį labiausiai jaudina ne kokio brangaus daikto turėjimas, o tiktai iš dalies patenkintas noras jį turėti ir nuolatinė baimė jo netekti.

Aristokratinėje visuomenėje turtuoliai, niekada nepatyrę kitos dalios, nė kiek nesibaimina, kad ji gali pasikeisti; jie vargu ar įsivaizduoja kokią kitą. Tad materialinė gerovė, jų akimis žiūrint, — tai anaiptol ne gyvenimo tikslas, bet gyvenimo būdas. Gerovę jie laiko tam tikra savo būvio dalimi ir nesvarstydami ja naudojasi.

Kadangi šitaip be jokio vargo ir baimės patenkinamas tasai įgimtas, instinktyvus visų žmonių potraukis, jų mintys ima krypti kita linkme ir gilintis į sunkesnius bei didesnius uždavinius, kurie juos įkvepia ir uždega.

Todėl, naudodamiesi materialinėmis gėrybėmis, aristokratai dažnai žvelgia į jas su išdidžia panieka ir, jei pagaliau jas praranda, nepaprastai oriai išgyvena tokią netektį. Visos revoliucijos, sukrėtusios arba sunaikinusios aristokratiją, parodė, kaip žmonės, pripratę prie pertekliaus, gali lengvai išsiversti be to, kas būtiniausia, o žmonės, sunkiu darbu susikrovę turtą, vos išgyvena, kai tik jo netenka.

Nuo aukštesnių sluoksnių pereidamas prie žemesnių, aš matau tokius pat reiškinius, atsiradusius dėl skirtingų priežasčių.

Šalyse, kur aristokratijos valdoma visuomenė gana nepaslanki, liaudis galiausiai pripranta prie skurdo, kaip kad turtuoliai — prie savo prabangos. Vieni nesirūpina materialine gerove, nes turi ją piršto nepajudindami; kiti apie ją nė negalvoja, nes neturi vilties kada nors ją pasiekti ir deramo supratimo, kad jos trokštų.

Tokiose šalyse vargšo vaizduotė yra nukreipta į kitą pasaulį; ją varžo kasdienio gyvenimo sunkumai, bet ji ištrūksta iš tų varžtų ir ieško pasitenkinimo kitur.

Tačiau kai susimaišo įvairūs visuomenės sluoksniai ir panaikinamos privilegijos, kai suskaidoma paveldimoji nuosavybė, kai ima skleistis laisvė ir švietimas, vargšas užsidega noru siekti gerovės, o turtuolio protą aptemdo baimė jos netekti. Susidaro gausybė pusiau pasiturinčių žmonių. Tokie žmonės patiria ganėtinai materialinių malonumų, kad į juos įjunktų, bet ne tiek jau daug, kad jais pasitenkintų. Jie prasimano tų gėrybių tik didelėmis pastangomis ir naudojasi jomis drebėdami iš baimės, todėl įninka be atilsio grumtis dėl tų malonumų, tokių brangių, tokių pusinių ir trumpalaikių, arba stengiasi jų neprarasti.

Svarstau, kokia aistra galėtų labiausiai tikti žmonėms, kuriuos įkvepia ir suvaržo jų nekilmingumas, menkas turtas, ir, man regis, jog labiausiai jie mėgsta gerovę. Materialinės gerovės siekimas — tai išskirtinai viduriniajam sluoksniui būdinga aistra. Ji stiprėja ir auga drauge su tuo sluoksniu; drauge su juo ji ima viršų. Iš ten ji įsismelkia į visuomenės viršūnes ir nusileidžia į pačias liaudies gelmes.

Amerikoje nesu sutikęs neturtingo piliečio, kuris nebūtų su viltimi ir pavydu dėbčiojęs į turtuolio prabangą ir iš anksto nebūtų vaizdavęsis tų gėrybių, kurių užsispyręs likimas nenori jam duoti.

Kita vertus, niekad nesu pastebėjęs, kad Jungtinėse Valstijose turtuoliai būtų taip išdidžiai niekinę materialinę gerovę, kaip kartais daro prabangoje ir paleistuvystėje skendintys aristokratai.

Diduma tų turtuolių kadaise buvo skurdžiai; jie jautė nepriteklių varžtus; jie ilgai grūmėsi su priešišku likimu, ir štai dabar, kai pergalė laimėta, tebėra gyvos aistros, lydėjusios juos visus kovų metus. Jie dar lyg apsvaigę nuo mėgavimosi tais mažyčiais malonumais, kurių siekė keturiasdešimt metų.

Jungtinėse Valstijose, kaip ir kitur, nemaža turtuolių, paveldėję didelį turtą, nerūpestingai naudojasi gėrybėmis, kurioms įsigyti nepajudino nė piršto. Tačiau ir jie yra ne ką mažiau prisirišę prie materialaus gyvenimo malonumų. Gerovės pomėgis tapo pagrindiniu nacionaliniu bruožu. Į tą gerovę neša didysis aistrų srautas; plūsdamas jis griebia viską pakeliui ir plukdo su savimi.

XI SKYRIUS

Materialinių malonumų pomėgio ypatingieji padariniai demokratijos laikais

Iš to, kas pasakyta, galima daryti išvadą, jog materialinių malonumų pomėgis turėtų tolydžio krikdyti amerikiečių papročius, ardyti šeimas ir pagaliau kelti grėsmę pačios visuomenės egzistavimui.

Tačiau taip anaiptol nėra. Materialinių malonumų aistra demokratinėje visuomenėje turi kitokių padarinių negu aristokratinėje.

Kartais atsitinka, jog bodėjimasis valstybės reikalais, turtų perteklius, tikėjimo griuvimas, valstybės nuopuolis pamažu skatina aristokratiją atsiduoti vien žemiškiesiems malonumams. Kartais valdovo galybės arba valstybės silpnumo papiktinti kilmingieji pasitraukia iš valdžios, nes ji, nors ir nesikėsindama į jų turtus, užtveria kelią didelių sumanymų įgyvendinimui ir skatina vien tenkinti sukilusius geismus. Tuomet aristokratai sunkia širdimi užsisklendžia savyje ir buvusios didybės prisiminimus stengiasi nuslopinti kūniškais malonumais.

Atsidavę vien materialinių malonumų pomėgiui, aristokratai paprastai tam išeikvoja visą energiją, sukauptą per ilgus valdymo metus.

Tokiems žmonėms siekti gerovės per maža; jiems reikia prašmatnaus ištvirkimo ir akis rėžiančios paleistuvystės. Jie paverčia visa tai didingu kultu ir tarytum stengiasi pasiekti gyvuliško tobulumo viršūnę.

Kuo aristokratija buvo galingesnė, šlovingesnė ir laisvesnė, tuo ji rodysis palaidesnė, ir kuo labiau ji garsėjo dorybėmis, tuo labiau nusmuks į svaiginančias nedorybių bedugnes.

Materialinės gerovės troškulys niekada nepastūmėja į tokius kraštutinumus demokratinių tautų. Gėrybių geismas čia yra atspari, ypatinga, visuotinė, bet ir saikinga aistra. Tenkinant šias aistras, niekam nekyla mintis statyti milžiniškus rūmus, nugalėti gamtą arba su ja varžytis, nusiaubti visą pasaulį. Didžiausias troškimas — prisidurti kelis sieksnius žemės prie savo laukų, pasisodinti sodą, prasiplėsti būstą, tolydžio daryti gyvenimą lengvesnį ir patogesnį, nugalėti nepriteklius,

be didesnių pastangų ir beveik be jokių išlaidų patenkinti menkiausius savo poreikius. Tai maži tikslai, bet prie jų linksta širdis, tad puoselėja juos kasdien, ir labai rimtai; galų gale jie užstoja jai visą pasaulį, o kartais įsiterpia tarp jos ir Dievo.

Kai kas pasakys, jog tai daugiausia nelabai pasiturintys piliečiai; turtuolių pomėgiai būtų panašūs į tuos, kurie klestėjo aristokratijos laikais. Štai mano atsakymas.

Turint galvoje materialines gėrybes, lobingų piliečių skoniai demokratinėse šalyse menkai skiriasi nuo paprastų žmonių, nes arba jie patys kilę iš tokių žmonių ir laikosi jų požiūrio, arba yra įsitikinę, jog privalu jo laikytis. Demokratinėje visuomenėje žmonių juslingumas darosi ramesnis, nuosaikesnis, ir visi laiko savo priederme prie to taikytis. Tiek doriems, tiek nedoriems sunku nesilaikyti bendrų normų.

Demokratinių kraštų turtuoliai stengiasi verčiau tenkinti menkiausius poreikius, negu siekti ypatingų malonumų. Jie patenkina gausybę kuklių troškimų, bet nepasiduoda jokiai didelei krikdančiai aistrai. Šitaip jie veikiau pasidaro tinginiai negu paleistuviai.

Ypatingas demokratinių laikų žmonių polinkis į materialines gėrybes savo prigimtimi anaiptol nėra priešiškas tvarkai; net priešingai, jiems dažniausiai reikia tvarkos savo norams patenkinti. Juo labiau jie nėra nusiteikę prieš dorą, nes dora visada palanki visuomenės ramybei ir skatina verslus. Tas pomėgis dažnai nė kiek neprieštarauja religinei moralei: kiekvienas nori kuo geriau gyventi šiame pasaulyje, bet puoselėja viltį pelnyti amžiną palaimą aname.

Yra tokių materialinių gėrybių, kurių turėti laikoma nusikaltimu; tad stengiamasi nuo jų susilaikyti. Yra kitokių, kuriomis naudotis leidžia ir religija, ir dora. Tokių siekiama visa širdimi, tam skiriant visas vaizduotės išgales ir net gyvenimą, tačiau, stengiantis jų laimėti, pamirštamos nepalyginamai brangesnės vertybės, nuo kurių priklauso žmonijos šlovė ir didingumas.

Aš nepriekaištauju lygybei, kad ji skatina žmones siekti draudžiamų malonumų, bet nepritariu žmonėms, kai jie eikvoja savo jėgas siekdami leidžiamų malonumų.

Tad pasaulyje gali įsiviešpatauti tam tikras garbingas materializmas, kuris netvirkintų dvasios, bet atpalaiduotų ir galų gale nepastebimai pakirstų visas žmogaus dvasines jėgas.

XII SKYRIUS

KODĖL KAI KURIE AMERIKIEČIAI DEMONSTRUOJA TOKĮ EGZALTUOTĄ DVASINGUMĄ

Nors pagrindinė amerikiečių aistra — nenumaldomas žemės gėrybių troškimas, bet pasitaiko atoslūgio valandėlių, kai jų siela tarytum staiga nutraukia visus žemiškus saitus ir gaivalingai veržiasi į dangų. Visose Sąjungos valstijose, o ypač pusiau apgyvendintose Vakarų žemėse, pasitaiko pamokslininkų, kurie klajoja iš vienos vietos į kitą, skelbdami Dievo žodį.

Ištisos šeimos, seniai, moterys ir vaikai žengia per sunkiai įveikiamas vietoves, braunasi per tankiausias girias, nukeliauja didžiausius atstumus, kad tik galėtų jų pasiklausyti, o kai atvyksta į norimą vietą, kiauras dienas ir naktis klausosi jų ir pamiršta visus rūpesčius, netgi būtiniausius kūno poreikius.

Amerikoje tai vienur, tai kitur galima susidurti su egzaltuoto, beveik pašėlusio dvasingumo kupinais žmonėmis, kurių nesutiksi Europoje. Retkarčiais ten susikuria keistos sektos, kurios stengiasi neįprastais būdais siekti amžinos palaimos. Labai paplitusios keistos, kone religinio pamišimo formos.

Tai mūsų neturėtų stebinti.

Ne žmogus įkvėpė pats sau begalybės troškimą ir meilę tam, kas nemirtinga. Tie taurūs jausmai — tai anaiptol ne kokių užgaidų padariniai; jie būdingi žmogaus prigimčiai ir nepriklauso nuo jo pastangų. Jie gali varžyti ir deformuoti dvasią, bet negali jos sugriauti.

Dvasia turi poreikių, kuriuos būtina patenkinti. Kad ir kaip stengtumės ją išblaškyti, neilgai trukus ji ima viskuo bodėtis, nerimastauti ir blaškytis, jusles tenkinti visais malonumais.

Žmonijos diduma visomis išgalėmis gali siekti vien materialinių gėrybių, bet gali atsirasti tokių žmonių, kurių širdyje kils tam pasipriešinimas. Tokie žmonės stačia galva pasiners į dvasinį pasaulį, bijodami pernelyg ankštų varžtų, kuriuos nori uždėti jiems kūnas.

Tad nereiktų stebėtis tik apie šios žemės reikalus galvojančioje visuomenėje pastebėjus saujelę būtybių, norinčių žvelgti vien į dangų. Visai nesistebėčiau, jei tarp žmonių, susirūpinusių vien savo gerove, labai greit imtų plisti misticizmas.

Sakoma, jog imperatorių persekiojimai ir žudynės amfiteatruose paskatino žmones ieškoti prieglobsčio Tebaidės tyruose; man regis, akstiną tam davė veikiau romėnų pramogos ir graikų epikūrizmas.

Jeigu socialinės sąlygos, aplinkybės ir įstatymai taip griežtai neribotų amerikiečių proto, skatindami jį vis galvoti apie materialinę gerovę, reikia manyti, jog, susidomėję nematerialiais dalykais, amerikiečiai pasirodytų esą saikingesni, labiau nuovokūs ir nesunkiai susitvardytų. Bet jie tariasi užsisklendę tam tikrose ribose, kurių nevalia peržengti. Vos jas peržengę, patys nebežino, kur sustoti, ir dažniausiai bėga be atodairos, nepaisydami sveiko proto balso.

XIII SKYRIUS

Kodėl amerikiečiai nesijaučia ramūs, mėgaudamiesi savo gerove

Kai kuriuose Senojo Pasaulio užkampiuose kartais galima aptikti nedidelių gyvenviečių, tarytum pamirštų vidury visuotinio bruzdesio ir lyg apmirusių, aplinkui verdant gyvenimui. Diduma žmonių ten yra labai tamsūs ir neturtingi; jie nesikiša į valdžios reikalus, ir valdžia dažnai juos engia. Šiaip ar taip, tie žmonės paprastai atrodo ramūs ir dažnai net puikiai nusiteikę.

Amerikoje mačiau laisviausius ir nepaprastai išprususius žmones, turinčius nuostabiausias gyvenimo sąlygas, kokias tik galima įsivaizduoti esant pasaulyje; man atrodė, jog keistas šešėlis tartum debesis buvo apniaukęs jų veidus; net pramogaudami jie man atrodė rimti ir kone liūdni.

Pagrindinė priežastis yra ta, jog pirmieji nė kiek negalvoja apie savo kančias, o antrieji be paliovos mąsto apie gėrybes, kurių neturi.

Keista žiūrėti, kaip karštligiškai amerikiečiai vaikosi gerovės ir kaip be paliovos graužiasi, kamuojami neaiškios baimės, jog pasirinko ne patį trumpiausią kelią, vedantį į tą gerovę.

Amerikietis taip prisirišęs prie šios žemės turtų, lyg būtų įsitikinęs, jog niekada nemirs, ir taip skubotai griebia viską, ką gali, lyg bijotų, kad numirs, nespėjęs tais turtais pasinaudoti. Jis stveria visas gėrybes, kurios tik pasitaiko jam po ranka, bet nelaiko jų suspaudęs ir netrukus paleidžia iš rankų, skubėdamas laimėti naujų malonumų.

Amerikietis rūpestingai statosi namus, kad galėtų juose gyventi senatvėje, ir parduoda juos, vos pradėjęs dengti stogą; jis sodina sodą ir jį išnuomoja kaip tik tuo metu, kai pradeda megztis vaisiai; jis išplėšia dirvoną, bet leidžia nuimti derlių kitiems. Jis griebiasi kokios nors profesijos ir tuojau meta. Apsistoja kurioje nors vietovėje, tačiau netrukus keliauja kitur, apsėstas savo permainingų troškimų. Vos tik truputį atsipalaidavęs nuo kasdienių reikalų, tuojau stačia galva neria į

politikos sūkurį. O kai, kiaurus metus dirbęs nuo tamsos ligi tamsos, ištaiko bent kiek laisvo laiko, leidžiasi klajoti po Jungtinių Valstijų platybes, genamas nepasotinamo smalsumo. Ir štai per kelias dienas jis nukeliauja pusę tūkstančio mylių, kad išsiblaškytų nuo savo laimės. Pagaliau dar nespėjusį pavargti nuo bevaisio vis pasprunkančios palaimos vaikymosi jį užklumpa mirtis.

Tas neregėtas blaškymasis, kuriam paaukoja gyvenimą tiek laimingų žmonių, skendinčių ištekliuje, iš pradžių kelia nuostabą. Tačiau tas reginys — senas kaip pasaulis; nauja yra tai, jog tame spektaklyje dalyvauja visa tauta.

Materialinių gėrybių pomėgis turėtų būti laikomas pirmąja paskata to mįslingo, visaip pasireiškiančio amerikiečių nerimo ir to nepastovumo, kurį kasdien matome jų gyvenime, priežastimi.

Tas, kuris gyvena vien šios žemės gėrybių vaikymuisi, visada skuba, nes turi labai mažai laiko joms surasti, įgyti ir jomis naudotis. Jam neduoda ramybės mintis apie gyvenimo trumpumą. Be turimų turtų, jis įsivaizduoja dar tūkstančius kitų, kuriais mirtis neleis pasinaudoti, jeigu jis neskubės. Tos mintys pripildo jį nerimo, baimės ir nuogąstavimų, užkrečia jo dvasią tarsi karštlige, kuri skatina jį nuolatos keisti planus ir gyvenamąją vietą.

Jei prie materialinės gerovės troškulio dar prisideda tokia socialinė sankloda, kuri nei įstatymu, nei papročiais neįpareigoja žmogaus gyventi vienoje vietoje, šitai tik dar labiau paskatina jo dvasinį nerimą, todėl matome, kaip žmonės tolydžio keičia maršrutus, bijodami pražiopsoti patį trumpiausią kelią, turintį juos nuvesti į laimę.

Beje, nesunku suvokti, kad jeigu žmonės, aistringai siekiantys materialinių gėrybių ir malonumų, dega karštu noru, jie greitai ir atvėsta. Kadangi galutinis tikslas yra norų patenkinimas, priemonės tikslui pasiekti turi būti greitos ir patogios, nes vargas, padėtas toms gėrybėms laimėti, nustelbtų malonumą jomis naudotis. Todėl diduma žmonių dega įkarščiu ir drauge yra vangūs, pilni jėgų ir drauge išsekę. Dažnai mirties jie bijo mažiau negu nuolatinių pastangų siekiant vis to paties tikslo.

Lygybė tiesiausiu keliu veda ir prie kai kurių kitų, mano jau aprašytų padarinių.

Kai visos kilmės ir turto privilegijos panaikintos, kai visos profesijos yra prieinamos visiems, kai kiekvienas pats gali pasiekti kokią

nori viršūnę, ambicingam žmogui atrodo lengva padaryti gerą karjerą, ir jis tariasi, kad jo laukia kažkoks ypatingas likimas. Tačiau tai klaidingas požiūris, jo ydingumą greit atskleidžia kasdienė patirtis. Ta pati lygybė, kuri leidžia kiekvienam piliečiui puoselėti didžias viltis, kiekvieną skyrium padaro silpną. Ji apriboja jo galias iš visų pusių ir drauge kursto jo norus.

Žmogus ne tik bejėgis pats vienas, bet kiekviename žingsnyje dar susiduria su neįveikiamomis kliūtimis, kurių anksčiau nebuvo pastebėjęs.

Amerikiečiai panaikino kai kurias jiems trukdančias nedaugelio privilegijas, bet susidūrė su visuotine konkurencija. Kliuvinio forma pasikeitė, bet pats kliuvinys vis tiek liko. Kai žmonės yra daugiau ar mažiau panašūs ir eina tuo pačiu keliu, labai sunku vienam jų eiti greičiau ir prasiskverbti per nejudrią minią, supančią ir spaudžiančią iš visų pusių.

Tas nuolatinis prieštaravimas tarp lygybės pagimdytų norų bei jos teikiamų priemonių jiems patenkinti tolydžio kamuoja ir vargina žmones.

Galima įsivaizduoti, kad žmonės pasiekė visiškai juos patenkinančią laisvės pakopą ir naudojasi savo nepriklausomybe be jokio nerimo ir karštligiškumo. Bet žmonėms nelemta sukurti tokios lygybės, kuri juos patenkintų.

Tauta gali stengtis iš paskutiniųjų, bet ji niekada nesudarys visiems tobulai vienodų sąlygų. Netgi jei atsitiktų tokia nelaimė ir būtų įgyvendinta ta absoliuti visuotinė lygybė, dar išliktų protinė nelygybė, kuri, priklausydama tik nuo Dievo, niekada nepaklustų žmogaus įstatymams.

Kad ir kokia būtų tautos socialinė būklė ir politinė santvarka, reikia atsižvelgti į tai, jog kiekvienas pilietis visada pastebės šalimais labiau už jį prakutusių žmonių, ir galima numanyti, jog būtinai žvelgs į jų pusę. Kai nelygybė yra visuomenės pripažintas įstatymas, patys didžiausi kontrastai nerėžia akies; kai viskas yra daugmaž tokio paties lygio, menkiausia nelygybė žeidžia širdį. Štai kodėl, kuo didesnė lygybė, tuo jos troškimas darosi vis labiau nepasotinamas.

Demokratinėse šalyse žmonės lengvai pasiekia šiokią tokią lygybę, bet jie niekados negalės turėti tokios, kokios trokšta jų širdis. Tokia lygybė kasdien vis toliau traukiasi nuo jų, bet niekada nedingsta

iš akių, o traukdamasi vis masina juos. Jiems atrodo, jog štai ims ir ją nutvers, bet ji tolydžio išsprūsta jiems iš rankų. Jie regi ją iš arti, tad puikiai mato jos žavesį, bet negali taip prisiartinti, kad jį patirtų, ir pagaliau miršta neparagavę tos lygybės saldumo.

Štai kodėl prabangoje skendinčius demokratinių kraštų žmones dažnai apima keistas liūdesys, štai kodėl juos, ramiai ir ištaigiai gyvenančius, kartais užplūsta pasibjaurėjimas tuo gyvenimu.

Prancūzijoje skundžiamasi, jog daugėja savižudžių; Amerikoje savižudybė — retas dalykas, bet sakoma, kad pamišimas ten dažnesnis nei kur nors kitur.

Tai tos pačios blogybės skirtingos apraiškos.

Kad ir nerasdami niekur ramybės, amerikiečiai nesižudo, nes religija draudžia žudytis, o vadinamoji materialistinė filosofija jiems nežinoma, nors materialinės gerovės aistra yra visuotinė.

Jų valia atsispiria, bet dažnai neišlaiko protas.

Demokratijos laikais materialinėmis gėrybėmis mėgaujamasi karščiau nei aristokratijai valdant, beje, ir tų, kurie mėgaujasi, yra nepalyginamai daugiau. Tačiau, kita vertus, reikia pripažinti, jog demokratijos laikais dažniau neišsipildo viltys ir troškimai, daugiau nerimo ir jaudulio patiria sielos ir skaudžiau slegia širdį rūpesčiai.

XIV SKYRIUS

KAIP MATERIALINIŲ GĖRYBIŲ POMĖGĮ AMERIKIEČIAI DERINA SU LAISVĖS MEILE IR DĖMESIU VALSTYBĖS REIKALAMS

Demokratinei valstybei pasukus į absoliutinę monarchiją, veikla, anksčiau nukreipta į valstybės reikalus ir asmeninius interesus, staiga susitelkia į paskutiniuosius; dėl to gana greitai ima klestėti materialinė gerovė, bet netrukus įkarštis nuslūgsta, ir gamybos tempai sulėtėja.

Nežinau, ar galima paminėti bent vieną pramone ir prekyba pagarsėjusią valstybę, pradedant Tyru ir baigiant Florencija ir Anglija, kuri nebūtų buvusi laisva. Taigi tuos du dalykus — laisvę ir verslus — sieja glaudus ryšys ir būtinas santykis.

Tai pasitvirtina kalbant apie visas valstybes, o labiausiai — apie demokratines.

Jau esu minėjęs, jog žmonės, gyvenantys lygybės laikais, nuolat jaučia poreikį burtis į sąjungas, kad įgytų beveik visas trokštamas gėrybes, ir, kita vertus, esu parodęs, kaip didžioji politinė laisvė išugdo ir tobulina sąjungų kūrimo įgūdžius. Laisvė tokiais laikais itin palanki turtų gamybai. O despotizmas, kaip matyti, tam itin priešiškas.

Absoliutinė valdžia demokratijos laikais iš esmės nėra nei žiauri, nei barbariška, ji tik priekabi ir smulkmeniška. Despotizmas, nors ir netrypia žmonijos, yra akivaizdžiai nepalankus komerciniams užmojams ir verslų klestėjimui.

Tad žmonėms demokratijos laikais reikia laisvės, idant jie galėtų nesunkiai prasimanyti materialinių gėrybių, kurių be atlėgio taip godžiai trokšta.

Tačiau kartais atsitinka taip, jog, be saiko godėdamiesi tų pačių gėrybių, jie pakliūva į pirmo pasitaikiusio šeimininko pinkles. Gerovės aistra tuomet atsigręžia prieš save pačią, ir žmonės, to nė nesuvokdami, atitolsta nuo savo troškimų objekto.

Tai iš tikrųjų labai pavojingas demokratinių kraštų gyvenimo tarpsnis.

Jei materialinių gėrybių pomėgis viename tų kraštų pasidaro daug stipresnis nei švietimo ir laisvės poreikis, ateina toks metas, kai žmonės ima nebesivaldyti ir tarytum netenka proto, matydami naujas gėrybes, kurias norėtų susigrobti. Turėdami vienintelį tikslą — susikrauti turtą, jie nebepastebi glaudaus ryšio, kiekvieno jų labą siejančio su visuotine gerove. Iš tokių piliečių nebereikia atimti turimų teisių: jie patys laisva valia jų atsižada. Naudojimasis politinėmis teisėmis jiems atrodo apmaudus kliuvinys, atitraukiąs nuo verslo. Jiems visad pristinga laiko, kai reikia rinkti savo atstovus, suteikti paramą valdžiai, drauge su visais aptarti bendrus interesus: jie negali švaistyti tokio brangaus laiko nenaudingiems darbams. Tai, jų akimis žiūrint, dykaduonių žaidimai, kurie visiškai netinka oriems žmonėms, užsiimantiems rimtais, gyvybiškai svarbiais reikalais. Tie žmonės mano, jog vadovaujasi naudos teorija, bet apie ją menkai nutuokia: mat visą dėmesį skirdami tam, ką vadina savo verslu, jie pamiršta pagrindinį dalyką, jog svarbiausia būti savo pačių šeimininkais.

Kai piliečiai, pasinėrę į darbą, nenori galvoti apie valstybės reikalus ir kai nebėra tos klasės, kuri galėtų jais rūpintis net ir laisvalaikiu, valdžios vieta lieka tarytum tuščia.

Jei tokiu kritišku metu koks apsukrus garbėtroška įsigeistų užgrobti valdžią, visi keliai jam būtų atviri.

Ir jeigu jis kurį laiką dės pastangas, kad klestėtų visi materialiniai reikalai, jam bus dovanota visa kita. Svarbu, kad jis užtikrintų tvarką. Žmonės, linkstantys į materialines gėrybes, pastebi, jog bruzdėjimai dėl laisvės sutrikdo gerovę, bet ne iš karto supranta, jog laisvė padeda ją pasiekti. Vos tik koks gandas apie visuomenės aistrų protrūkius pasiekia menkais malonumais paįvairintą jų asmeninį gyvenimą, jie suklūsta ir sunerimsta; jau seniai jie budi, baimindamiesi anarchijos, ir yra pasirengę, kilus mažiausiems neramumams, iškart atsižadėti laisvės.

Mielai sutinku, jog visuotinė ramybė — didelis gėris, bet nenoriu pamiršti, kad, norėdami ramybės ir tvarkos, visi kraštai susitaikė su tironija. Anaiptol neperšu nuomonės, jog tautos turi niekinti visuomenės ramybę, bet nevalia tik ja viena tenkintis. Tauta, reikalaujanti iš vyriausybės vien palaikyti viešąją tvarką, širdies gilumoje jau yra ver-

gė: ji — savo gerovės vergė, ir tuojau pat gali pasirodyti žmogus, kuris uždės jai grandines.

Partijų despotizmo reikia bijoti ne mažiau negu vieno žmogaus despotizmo.

Kai piliečių masei, be asmeninių interesų, daugiau niekas neįdomu, valstybės reikalai gali lengvai pakliūti net į pačių mažiausių partijų rankas.

Didžiulėje pasaulio scenoje nelyginant teatre dažnai galima pamatyti kelis aktorius, neva atstovaujančius miniai. Jie patys vieni kalba nesamos arba neveiklios minios vardu; jie patys vieni veikia esant visuotiniam sąstingiui; jie tvarko viską pagal savo užgaidas, keičia įstatymus ir primeta savo valią dorovės nuostatoms; ir ima nuostaba regint didelę tautą, pakliuvusią į kelias silpnas ir niekingas rankas.

Ligi šiol amerikiečiai laimingai išvengdavo tų povandeninių slenksčių, šiuo atžvilgiu jie tikrai nusipelno susižavėjimo.

Ko gero, nėra pasaulyje tokio krašto, kur būtų mažiau dykūnų negu Amerikoje ir kur visi dirbantieji su tokiu įkarščiu siektų gerovės. Tačiau, kad ir nesutramdoma, materialinių gėrybių aistra anaiptol nėra akla, ir protas, bejėgis ją numalšinti, vis dėlto sugeba ją valdyti.

Amerikietis rūpinasi savo asmeniniais interesais taip, lyg būtų vienas pasaulyje, o netrukus pasineria į valstybės reikalus, lyg būtų pamiršęs asmeninius interesus. Kartais jį pagauna savanaudiškiausias godulys, kartais — didžiausias patriotizmas. Bet žmogaus širdis negali būti taip plėšoma. Amerikiečiai pakaitom reiškia tokius pat karštus ir tokius panašius jausmus čia savo gerovei, čia laisvei, jog galima pagalvoti, kad šiedvi aistros susijungia kokiame nors širdies kampelyje. Tiesą sakant, amerikiečiai laiko laisvę patikimiausia priemone gerovei pasiekti ir didžiausia jos garantija. Tuodu dalykai mieli jų širdžiai tik susiję vienas su kitu. Amerikiečiai nemano, jog jiems nevalia kištis į valdžios reikalus. Priešingai, jie įsitikinę, kad svarbiausias jų rūpestis — patiems suformuoti ir remti tokią vyriausybę, kuri padėtų jiems įsigyti trokštamų gėrybių ir nedraustų ramiai mėgautis ir naudotis jau įsigytomis.

XV SKYRIUS

Kaip religiniai įsitikinimai kartais paskatina amerikiečius domėtis dvasiniais dalykais

Jungtinėse Valstijose septintąją savaitės dieną šalies prekyba ir pramonė tarytum apmiršta; visur nuščiūva triukšmas. Įsiviešpatauja nedrumsčiama ramybė arba veikiau — iškilmingas susikaupimas. Dvasia pagaliau gauna tai, kas jai priklauso, ir atgyja.

Tą dieną prekybai skirtos vietos ištuštėja; piliečiai, apsupti vaikų, eina į bažnyčią; ten klausosi keistų pamokslų, tarytum ne jų ausiai skirtų. Jiems aiškinama, kiek daug blogybių sukelia puikybė ir geismai. Kalbama apie būtinumą tramdyti savo norus ir užgaidas, apie nuostabų džiaugsmą ir tikrąją laimę, kurią teikia vien dora ir skaistumas.

Grįžęs namo, pilietis anaiptol nepuola prie sąskaitybos knygų. Jis atsiverčia Šventąjį Raštą, ten randa didingus, jaudinančius aprašymus, atskleidžiančius Kūrėjo didybę ir gerumą, begalinį Dievo darbų puikumą, dedasi į galvą mintis apie taurią žmogaus paskirtį, jo priedermes ir kelią į nemirtingumą.

Šitaip amerikietis retkarčiais tarsi pabėga nuo savęs ir, bent akimirką atitrūkdamas nuo gyvenimą drumsčiančių menkų savo aistrų ir kasdienių rūpesčių, staiga atsiduria idealiame pasaulyje, kur viskas didu, tyra ir amžina.

Kitoje šios knygos vietoje esu nurodęs, kodėl Amerikoje taip tvirtai laikosi valstybinės institucijos, ir religija man pasirodė esanti viena pagrindinių to priežasčių. Dabar, kai kalbu apie žmones, vėl matau, kad religija ne ką mažiau naudinga kiekvienam piliečiui kaip visai valstybei.

Amerikiečių praktinė veikla rodo, jog religija jiems padeda dorinti demokratiją. Tai, ką kiekvienas jų šiuo požiūriu mano apie save, yra tiesa, kuria turi vadovautis visa demokratinė valstybė.

Aš nė kiek neabejoju, jog socialinė-politinė valstybės sandara skatina formuotis tam tikrus įsitikinimus ir polinkius, kurie vėliau prigy-

ja ir paplinta, ir tos pačios priežastys savaime užkerta kelią susiklostyti kitokioms pažiūroms bei pomėgiams, patiems žmonėms nededant beveik jokių pastangų.

Sumanus įstatymų leidėjas turi įžvelgti ir iš anksto įvertinti tuos natūralius žmonių poreikius ir polinkius, idant žinotų, kada reikia paremti piliečių pastangas, o kada — sutramdyti. Mat kiekvienas metas kelia savo reikalavimus. Nekintamas turi būti vien užsibrėžtas tikslas, kurio visada privalo siekti žmonija; priemonės jam pasiekti nuolat keičiasi.

Jei būčiau gimęs aristokratijos viešpatavimo laikais tokioje valstybėje, kur paveldimas turtas vienų ir neišbrendamas skurdas kitų vienodai atgresia žmones nuo minties apie savo dalios pagerinimą ir jie nugrimzta vien į apmąstymus apie anapusinį pasaulį, norėčiau, jog man būtų leista sužadinti tokių žmonių žemiškuosius poreikius, stengčiausi atrasti pačius veiksmingiausius ir lengviausiai prieinamus būdus tiems naujiems, mano pažadintiems troškimams patenkinti ir, nukreipdamas jų proto galias į gamtos mokslų studijas, bandyčiau juos paskatinti darbuotis gerovės ir klestėjimo labui.

Jeigu atsitiktų taip, jog kai kurie žmonės užsidegtų beprotišku noru krautis turtą ir besaike fizinių malonumų aistra, aš nė kiek nesunerimčiau. Tos individualios savybės netrukus pasidarytų nereikšmingos visuomenėje.

Demokratinių kraštų įstatymų leidėjai turi kitokių rūpesčių.

Duokite demokratinėms tautoms švietimą, laisvę ir netrukdykite joms. Jos sugebės be vargo išgauti iš šio pasaulio visas gėrybes, kurias jis gali pasiūlyti. Jos ištobulins kiekvieną amatą ir padarys kasdienį gyvenimą patogesnį, lengvesnį, malonesnį. Socialinė padėtis savaime skatins jas eiti tuo keliu. Aš nesibaiminu, kad jos gali sustabarėti.

Tačiau, kai žmogus įjunksta į tą dorą ir teisėtą gerovės siekimą, kyla pavojus, kad jis galop neteks tauriausių savo sugebėjimų ir, norėdamas viską aplinkui pagerinti, pats išsigims. Ne kur nors kitur, o štai čia slypi didžiausias pavojus.

Tad demokratinių kraštų įstatymų leidėjams ir visiems doriems ir apsišvietusiems žmonėms privalu be atlydos dėti visas pastangas ir taurinti sielas, kreipti piliečių žvilgsnius į dangų. Tie, kuriems rūpi demokratinių visuomenių ateitis, turi susivienyti ir drauge be atilsio dar-

buotis ir toms visuomenėms diegti begalybės pojūtį, didingumo jausmą ir dvasinių malonumų ilgesį.

O demokratinės visuomenės intelektinėje atmosferoje atsiradus kokioms nors pražūtingoms teorijoms, skelbiančioms, jog viskas žūva drauge su kūnu, jų skelbėjus reikia laikyti tos tautos priešais.

Mane žeidžia ir erzina daugelis materialistų skelbiamų idėjų. Jų teorijos man atrodo pavojingos, o jų puikybė stačiai piktina. Materialistinės pažiūros lyg ir galėtų būti naudingos, nes žmogui įteigia mintį apie kuklias jo galimybes. Bet materialistai nepateikia argumentų, patvirtinančių, jog šitaip esą; priešingai, vaizduodamiesi, jog įtikinamai įrodę savo tapatybę su gyvuliais, jie pasikelia į tokią puikybę, tarsi būtų įtikinę, jog pilygsta dievams.

Visuose kraštuose materializmas — pavojinga dvasinė liga, bet ypač jis grėsmingas demokratinėms šalims, nes puikiai derinasi su blogiu ir ydomis, tarpstančiomis tų šalių žmonių sielose.

Demokratija skatina materialinių gėrybių pomėgį. Tam pomėgiui ilgainiui virtus aistra, žmonės ima manyti, jog viskas yra materija; ir materializmas tik dar labiau pastūmėja juos beprotiškai mėgautis gėrybėmis ir žemiškais malonumais. Tai ydingas ratas, į kurį patenka demokratinės tautos. Būtų labai gerai, jeigu jos pamatytų pavojų ir susitvardyti.

Diduma religijų — tai tiktai paprastas, praktinis, visuotinis būdas mokyti žmones, jog siela nemirtinga. Tai didžiausias privalumas, kurį demokratinėms tautoms duoda religiniai įsitikinimai ir kurio dėka tie įsitikinimai būtinesni demokratinei tautai negu visoms kitoms.

Tad kokiai nors religijai giliai suleidus šaknis į demokratiją, nevalia jos rauti; priešingai, reikia kruopščiai ją puoselėti kaip patį brangiausią aristokratijos laikų palikimą. Nevalia slopinti senų religinių įsitikinimų, turint tikslą skiepyti naujus, nes, pereinant iš vieno tikėjimo į kitą, žmogaus širdis pasidaro tuščia, ir tuo metu joje gali ūmai suvešėti materialinių gėrybių godas ir ją visą užvaldyti.

Be abejo, metempsichozė neturi rimtesnio pagrindo negu materializmas, tačiau, demokratijai prireikus būtinai rinktis vieną katrą, aš nė kiek neabejočiau ir manyčiau, jog piliečiams gresia mažesnis pavojus sugyvulėti, jeigu jie tikės, kad jų siela persikelsianti į kiaulę, negu bus įsitikinę, kad jos suvis nėra.

Tikėjimas nemirtingu dvasiniu pradu, laikinai įgijusiu materialų apvalkalą, yra toks būtinas žmogaus didingumui, jog duoda nuostabių rezultatų netgi tada, kai nesiejamas su pomirtinio atpildo ir bausmės teorija ir nepriklausomai nuo to, kuo tiki žmonės: ar tuo, kad dieviškasis pradas, glūdintis žmoguje, po mirties susijungia su Dievu, ar tuo, kad jis įkvepia gyvybę kitai būtybei.

Ir vieni, ir kiti laiko kūną antrine ir žemesne mūsų prigimties dalimi ir niekina jį netgi tada, kai pasiduoda jo įtakai; iš prigimties gerbdami ir slapčia žavėdamiesi dvasiniu žmogaus pradu, kartais jie vis dėlto atsisako pripažinti jo pirmumą. Bet ir to pakanka, kad jų mintys ir polinkiai įgautų taurumo ir kad jie patys nejučia, be jokio išskaičiavimo imtų linkti į tyrus jausmus ir kilnius idealus.

Vargu ar Sokratas ir jo mokiniai gerai įsivaizdavo, kas laukia žmogaus kitame gyvenime, bet jie tvirtai tikėjo, kad siela nieko bendra neturi su kūnu ir gyvena ilgiau už jį; tai ir Platono filosofijai suteikia tam tikro dieviško prakilnumo, skiriančio ją nuo kitų mokymų.

Skaitant Platoną, galima pastebėti, jog tiek anksčiau, tiek jo laikais daugelis rašytojų žavėjosi materializmu. Tų rašytojų kūriniai neišliko iki mūsų dienų, o kai kurie mus pasiekė tik fragmentiškai. Taip būdavo visais laikais: literatūros šlovę lemia jos dvasingumas. Žmonija instinktyviai į jį linko ir dažnai jį gynė nuo pačių žmonių, iš užmiršties gelmių iškeldami jo skleidėjų vardus. Tad nereikia manyti, jog materialinių gėrybių aistra ir jai būdingos koncepcijos kuriuo nors metu galėtų tenkinti visą tautą, kad ir kokie būtų laikai ar politinė šalies santvarka. Žmogaus širdis aprėpia kur kas daugiau, negu galima įsivaizduoti; joje telpa ir šios žemės gėrybių pomėgis, ir dvasinių vertybių, dangaus ilgesys; kartais ji tarytum beprotiškai palinksta į vieną iš jų, bet netrukus prisimena ir kitą.

Nesunku pastebėti, jog ypač demokratijos laikais svarbu ugdyti dvasinį žmonių gyvenimą, bet ne taip paprasta nurodyti, kokiomis priemonėmis tai turėtų daryti demokratinių kraštų valdžia.

Aš tikiu gerove ne ką daugiau nei oficialių filosofijų pastovumu, o turėdamas galvoje valstybines religijas, visada buvau įsitikinęs, jog, kartais galėdamos laikinai pasitarnauti politinėms jėgoms, anksčiau ar vėliau jos visada pražūtingos Bažnyčiai.

Juo labiau nesu iš tų, kurie mano, jog, norint žmonių akyse padidinti religijos autoritetą ir išaukštinti jos skelbiamas idėjas, ugdančias

dvasinį gyvenimą, jos atstovams priderėtų netiesiogiai suteikti politinę įtaką, kurią jai draudžia įstatymai.

Manau, jog, dvasininkams įsipynus į valstybės reikalus, tikėjimui gresia beveik neišvengiami pavojai, ir esu taip tvirtai įsitikinęs, jog naujosioms demokratijoms būtinai reikia išsaugoti krikščionybę, kad sutikčiau dvasininkus verčiau laikyti uždarytus šventyklose, nei leisti jiems reikštis už jų sienų.

Tad kokių priemonių turėtų imtis valdžia, norėdama grąžinti žmonėms dvasinius pagrindus arba palaikyti jų religingumą, tikėjimą, kuris juos įkvepia?

Tai, ką ketinu pasakyti, be abejo, sumenkins mano autoritetą politikų akyse. Man regis, vienintelė veiksminga priemonė, kurios gali imtis valdžia, norėdama paremti mokymą apie sielos nemirtingumą, — tai kasdien pati elgtis taip, lyg juo tikėtų. Aš manau, jog tik kruopščiai laikydamasi religinės moralės normų, spręsdama svarbius reikalus, ji gali puoselėti viltį, jog išmokys tų normų laikytis ir jas gerbti savo piliečius, paskendusius mažuose kasdieniuose reikaluose.

XVI SKYRIUS

KAIP BESAIKIS GEROVĖS GARBSTYMAS GALI PAKENKTI PAČIAI GEROVEI

Kur kas glaudesnis ryšys, nei manoma, sieja dvasios tobulinimą ir materialinių sąlygų gerinimą. Žmogus gali traktuoti tuodu dalykus skyrium ir paeiliui aptarti kiekvieną, bet negalėtų visiškai jų atskirti, galop neišleisdamas iš akių abiejų.

Gyvuliai turi tas pačias jusles, kaip ir mes, ir maždaug tuos pačius geismus. Nėra tokių fizinių aistrų, kurios nebūtų bendros tiek mums, tiek jiems ir kurių užuomazgos nebūtų įgimtos tiek šuniui, tiek mums patiems.

Tad kodėl gyvuliai tenkina tik pagrindinius ir pačius primityviausius poreikius, o mes be galo kaitaliojame savo pomėgius ir nuolat keliame vis didesnius reikalavimus?

Mes pranokstame gyvulius tuo, jog, vaikydamiesi materialinių gėrybių, vadovaujamės dvasia, o tie jas randa tik vedami instinkto. Žmoguje angelas moko gyvulį meno tenkinti savo poreikius. Todėl žmogus sugeba paniekti kūniškuosius dalykus, atsižadėti net paties gyvenimo, o gyvuliui tai nesuprantama; žmogus sugeba gausinti tas pačias gėrybes, — gyvuliui šitai juo labiau nesuprantama.

Tai, kas taurina, kelia dvasią ir teikia didingumo, padeda jai įvykdyti tokius uždavinius, kurie nieko bendra su dvasia neturi.

Kita vertus, tai, kas ją sekina arba menkina, atima galią atlikti kiekvieną dalyką, tiek didį, tiek menką, ir grasina paversti ją visiška bejėge. Todėl dvasia turi išlikti didi ir stipri bent jau tokiam tikslui, kad retkarčiais galėtų savo stiprybę ir didingumą panaudoti kūno labui.

Jei žmonės kada nors imtų tenkintis vien materialinėmis gėrybėmis, reikia manyti, jog ilgainiui pamirštų, kaip jos gaminamos, ir galop imtų jomis naudotis nepaisydami jų rūšies ir kokybės — tarytum gyvuliai.

XVII SKYRIUS

KAIP SVARBU LYGYBĖS IR ABEJONIŲ LAIKAIS ŽMONES KREIPTI Į KUO TOLESNĮ TIKSLĄ

Tikėjimo laikais galutinis žmogaus tikslas yra pomirtinis gyvenimas.

Todėl tų laikų žmonės savaime, tarytum nesąmoningai pripranta ilgus metus prieš akis matyti nekintantį tikslą, į kurį tolydžio eina, ir, žingsnis po žingsnio slinkdami į priekį, nejučia išmoksta slopinti tūkstančius menkų akimirkos įgeidžių, idant galų gale išsipildytų didysis jų troškimas. Ir kai tie žmonės imasi žemiškų dalykų, jie vadovaujasi tokiais pat įpročiais. Savo veiklai šioje žemėje jie užsibrėžia kokį nors konkretų, aiškų tikslą ir nukreipia į jį visas pastangas. Jie nesigriebia kasdien vis naujų dalykų, bet vykdo užsibrėžtus uždavinius ir atkakliai stengiasi juos įgyvendinti.

Štai kodėl religingos tautos nuveikė tokius didelius darbus, kurie pergyveno savo laiką. Mąstydami apie pomirtinį pasaulį, jie atskleisdavo didžią paslaptį, kaip reikia sėkmingai darbuotis šiame, žemiškajame.

Religijos išmoko žmones žvelgti į ateitį, todėl jos naudingos siekiant ir šio gyvenimo laimės, ir ano gyvenimo palaimos. Tai vienas svarbiausių religijos politinių aspektų.

Tačiau, blėstant tikėjimo šviesai, žmonių akiratis ima siaurėti, ir jiems atrodo, jog gyvenimo tikslas kasdien artėja.

Liovęsi rūpintis tuo, kas dėsis po mirties, jie lengvai pasiduoda visiškam ir tiesiog barbariškam abejingumui, ir tas jų elgesys puikiai atliepia žmogaus prigimties instinktus. Netekę įpročio savo didžiąsias viltis bei lūkesčius sieti su tolima ateitimi, jie netrukus užsidega noru kuo greičiau patenkinti savo menkiausius įgeidžius, taigi, vos praradę amžinybės viltį, ima elgtis taip, lyg jiems būtų skirta gyventi ne daugiau kaip vieną dieną.

Tad skepticizmo laikais visada esama pavojaus, kad žmonės, tenkindami atsitiktines vienadienes užgaidas ir visiškai atsisakę siekti to, kas įgyjama tik nuolatinių pastangų dėka, nesukurs nieko didinga ir patvaraus.

Jeigu, įsigalėjus tokiai nuostatai, valstybė tampa demokratinė, tas pavojus dar padidėja.

Kai visi tolydžio keliasi iš vienos vietos į kitą, kai kiekvienas turi begalę varžovų, kai demokratijos verpetuose per kelias akimirkas susikaupia ir tuoj išsibarsto didžiuliai turtai, žmones apninka visokios mintys apie staigų ir lengvą pralobimą ir nuskurdimą, apie visokius atsitiktinumo pokštus. Socialinės padėties nepastovumas, savaime suprantama, skatina nepastovius norus. Kai likimas toks permainingas, dabartis pasidaro tokia reikšminga, jog užstoja ateitį, todėl žmonės galvoja tik apie rytojaus dieną.

Tokioje šalyje, kur, nesėkmingai susiklosčius aplinkybėms, sugyvena skepticizmas ir demokratija, filosofai ir valdžios nuolat žmonėms turi skiepyti mintį, kad jų veikla nesibaigia sulig šia diena; tai jų svarbiausias uždavinys.

Moralistas, prisitaikydamas prie laiko ir savo šalies dvasios, turi išmokti apginti savo poziciją. Jis turi kasdien įrodinėti amžininkams, jog, net aplinkui vykstant amžinoms permainoms, sudaryti ir vykdyti ilgalaikius planus yra lengviau, negu įsivaizduojama. Moralistas turi jiems parodyti, jog, pasikeitus žmonijos veidui, priemonės, kuriomis galima pasiekti gerovę šioje žemėje, yra tos pačios ir jog demokratinėse šalyse, kaip ir visose kitose, tik tramdant tūkstančius menkučių aistrų, įmanoma patenkinti pagrindinę aistrą, laimės aistrą, neduodančią žmogui ramybės.

Valdžios žmonių uždavinys taip pat aiškus.

Visais laikais svarbu, kad valstybių vadovai stengtųsi pavaldinių žvilgsnius kreipti į ateitį. Tai itin būtina demokratijos ir skepticizmo laikais, būtiniau nei kada nors. Šitaip besielgiantys demokratinių kraštų vadovai ne tik puikiai tvarko valstybės reikalus, bet ir savo pavyzdžiu moko visus žmones, kaip pridera tvarkytis asmeninius reikalus.

Svarbiausia, kad iš politinio gyvenimo jie visomis išgalėmis guitų atsitiktinumą.

Staigus ir nepelnytas kokio dvariškio iškilimas daro menką įspūdį aristokratijos valdomoje šalyje, nes institucijų ir pažiūrų bei įsitikini-

mų visuma paprastai verčia žmones lėtai slinkti keliu, iš kurio jie negali išklysti.

Tačiau nėra nieko baisesnio, kai tokie pavyzdžiai rodomi demokratinei tautai. Jie nukreipia jos jausmus tokia linkme, kuri kelia grėsmę vadovų egzistavimui. Taigi skepticizmo ir lygybės laikais nereikia pervertinti nei liaudies, nei valdovo malonės, kuri, atsitiktinai įgyjama ir taip pat prarandama, neprilygsta nei nuopelnams, nei nuveiktiems darbams. Linkėtina, kad kiekvienas paaukštinimas atrodytų kaip atpildas už tam tikrą veiklą, kad joks aukštas postas nebūtų lengvai pasiekiamas ir kad garbėtroškos ilgai žiūrėtų į priekį, kol pagaliau pasieks savo tikslą.

Vyriausybės turi stengtis žmonėms skiepyti domėjimąsi ateitimi, kurio negali įkvėpti nei religija, nei santvarka, ir ne žodžiais, bet kasdieniais darbais mokyti piliečius, jog turtai, autoritetas, valdžia — tai atlyginimas už darbą, jog didelė sėkmė ateina ilgai ko nors troškus ir jog ką nors vertinga galima įsigyti tik didelių pastangų kaina.

Kai žmonės įpratę iš anksto numatyti, kas jiems gali atsitikti šioje žemėje, ir gyventi viltimis, jiems visados labai sunku savo mintis griežtai apriboti tam tikrais periodais ir visados magėte maga peržengti jų ribas ir pažiūrėti, kas yra anapus.

Nė kiek neabejoju, jog, pratinami mąstyti apie ateitį šiame pasaulyje, piliečiai ilgainiui patys nejučia išsiugdo religinius įsitikinimus.

Tad ta pati priemonė, leidžianti žmonėms iki tam tikro meto apsieiti be religijos, veikiausiai virsta vienintele galimybe žmonijai ilgu aplinkiniu keliu grįžti prie tikėjimo.

XVIII SKYRIUS

KODĖL AMERIKIEČIAI VISAS DORAS PROFESIJAS LAIKO GARBINGOMIS

Demokratinėse valstybėse, kur nėra paveldimų turtų, kiekvienas dirba norėdamas išgyventi, arba dirbo, arba yra kilęs iš dirbančių žmonių. Tad žmogaus protui visada peršasi mintis, jog darbas yra savaime suprantama, būtina ir garbinga žmogaus egzistavimo sąlyga.

Tose valstybėse darbas ne tik nėra gėda, priešingai, jis gerbiamas; viešoji nuomonė nuteikia ne prieš darbą, bet remia darbą. Jungtinėse Valstijose turtingas žmogus, laisvalaikį paskirdamas kokioms nors visuomeninėms pareigoms, palenkia savo naudai viešąją nuomonę. Jis pelnytų blogą reputaciją, jeigu visą gyvenimą skirtų vien privalomam darbui. Tik vengdami tos darbo prievolės, turtingi amerikiečiai važiuoja į Europą, kur jie randa aristokratijos liekanų ir kur dykystė vis dar šlovinama.

Lygybė ne tik grąžina gerą vardą darbui, bet ir sutaurina pačią darbo idėją ir darbą, ypač tą, kuriuo pelnoma pinigų, laiko garbingu.

Aristokratinėse visuomenėse niekinamas ne tiek pats darbas, kiek darbas naudos sumetimais. Darbas laikomas tauriu, kai jo imasi garbingi arba tyros dorybės įkvėpti žmonės. Bet vis dėlto, viešpataujant aristokratijai, taip jau atsitinka, kad žmogus, dirbantis šlovės sumetimais, anaiptol nesibodi pinigų, tačiau tiedu troškimai slypi jo širdies gilumoje. Jis stengiasi iš paskutiniųjų nuslėpti nuo visų jų sąsają. Slepia ją netgi nuo paties savęs. Aristokratijos valdomose šalyse beveik nėra tokių valstybės pareigūnų, kurie tartųsi be jokio išskaičiavimo tarnaują valstybei. Jų atlyginimas yra smulkmena, apie kurią jie tik kartais pagalvoja ir dedasi niekad apie tai negalvoją.

Taigi naudos sąvoka nesisieja su darbo sąvoka. Kad ir kaip stengtumės susieti draugėn, tradicija jas visad išskiria.

Demokratinėje visuomenėje tos dvi sąvokos, priešingai, visados susijusios. Kadangi gerovės troškimas yra visuotinis, o turtas nedidelis

39.-802

ir laikinas, kadangi kiekvienam rūpi gausinti savo labą arba sukaupti naujų turtų savo vaikams, visiems aišku, jog naudos siekimas apskritai ar bent iš dalies skatina dirbti. Netgi tie, kurių pagrindinė paskata yra garbės troškimas, norom nenorom susitaiko su mintimi, jog dirba ne vien tik tam, ir suvokia, jog noras gyventi jiems visada siejasi su noru gyventi prabangiai.

Kai tik sutampa tos dvi prielaidos, jog darbas yra garbinga žmogaus egzistavimo būtinybė ir, kita vertus, jog dirbama kaip tik dėl atlyginimo, beregint dingsta neperžengiama praraja, aristokratinėje visuomenėje skirianti įvairias profesijas. Aišku, ne visos jos vienodos, bet jau bent turi panašumo.

Nėra tokios profesijos, kad žmogus dirbtų ne dėl pinigų. Atlyginimas, mokamas kiekvienos profesijos žmogui, suteikia joms giminingų savybių.

Iš to darosi aišku, kodėl amerikiečių požiūris į visas profesijas beveik vienodas.

Amerikiečiai tarnautojai nesijaučia pažeminti dėl to, jog dirba. Mat dirba visi aplinkui. Jų nežemina tai, kad jie gauna atlyginimą, nes ir Jungtinių Valstijų prezidentui atlyginama už darbą. Jam mokama už vadovavimą taip pat, kaip jiems — už tarnavimą.

Jungtinėse Valstijose yra daugiau ar mažiau sunkių, daugiau ar mažiau pelningų profesijų, bet jos niekad nebūna nei taurios, nei niekingos. Kiekviena dora profesija yra garbinga.

XIX SKYRIUS

KAS SKATINA BEVEIK VISUS AMERIKIEČIUS RINKTIS GAMYBINES PROFESIJAS

Žemdirbystė, atrodo, yra vienas iš lėčiausiai plėtojamų ir, dažnai sakoma, nepaslankiausių verslų demokratinėse šalyse, nes daugelis verslų, regis, veržte veržiasi į priekį.

Beveik visi polinkiai ir papročiai, atsiradę drauge su lygybe, savaime skatina žmones imtis prekybos ir pramonės.

Imkime veiklų, apsišvietusį, laisvą, troškimų pilną žmogų. Jis per daug neturtingas, kad galėtų gyventi nieko nedirbdamas; jis pakankamai turtingas, kad nejaustų stygiaus ir nepriteklių baimės, todėl trokšta pagerinti savo padėtį. Tą žmogų traukia materialinės gėrybės; jis mato aplinkui tūkstančius žmonių, kurie jomis naudojasi, ir dega noru atskleisti daugiau galimybių savo pomėgiui patenkinti. Tačiau gyvenimas bėga, laikas nelaukia. Ką gi daryti?

Žemdirbystė jam žada tikrai atlyginti už triūsą, bet negreitai. Dirbant žemę, praturtėjama pamažu ir gana sunkiai. Žemdirbystė tinka tiktai turtuoliams, jau gyvenantiems pertekliuje, arba vargšams, nieko kito nepageidaujantiems, kaip stumti dienas. Žmogus ilgai nesirenka: parduoda sklypą, palieka namus ir griebiasi kokios nors rizikingos, bet sykiu pelningos profesijos.

Tad demokratinėje visuomenėje apstu tokių žmonių; kuo labiau įsitvirtina lygybė, tuo jų atsiranda daugiau.

Demokratijos laikais ne vien didėja dirbančiųjų; demokratija skatina juos imtis veikiau to, o ne kito darbo. Ji atgraso žmones nuo žemdirbystės ir nukreipia juos į prekybą ir pramonę [1].

---

[1] Ne sykį buvo pastebėta, jog prekybininkus ir pramonininkus yra apsėdęs besaikis materialinių gėrybių geismas, ir dėl to buvo kaltinami prekyba ir pramonė. Mano nuomone, šiuo atveju rezultatas ir priežastis sukeisti vietomis. Anaiptol ne prekyba ir pramonė žmonėms skiepija materialinių gėrybių

Toks mąstymas būdingas ir turtingiausiems piliečiams.

Demokratinėse šalyse žmogus, kad ir koks turtingas būtų, beveik niekad nėra patenkintas savo dalia, nes tariasi esąs ne turtingesnis už tėvą ir baiminasi, kad jo vaikai gali būti dar neturtingesni už jį. Tad diduma turtuolių demokratinėse šalyse be paliovos svajoja ir svarsto, kaip savo turtus pagausinti, ir savaime kreipia žvilgsnį į prekybą ir pramonę, pasak jų, veiksmingiausius ir sparčiausius būdus tikslui pasiekti. Šiuo požiūriu savo instinktais jie artimi vargšams, nors ir neturi jų poreikių, ar veikiau juos ragina pats valdingiausias visų poreikių: poreikis išsilaikyti ir nenusigyventi.

Aristokratijai viešpataujant, turtuoliai yra drauge ir valdžios žmonės. Nuolatinis dėmesys svarbiems valstybės reikalams atitraukia juos nuo smulkių rūpesčių, kurių reikalauja prekyba ir pramonė. Jeigu vienas kuris netyčia paklūsta įgimtam polinkiui — imasi prekybos, jam nedelsiant užkerta kelią viešoji nuomonė, nes žmogus, kad ir kaip norėdamas maištauti prieš visuomenės valią, niekad nesugeba visiškai nusikratyti to jungo, ir net aristokratų sluoksniuose, griežtai atsisakančiuose pripažinti tautos daugumos teises, susidaro atskira dauguma, primetanti savo valdžią (žr. *Paaiškinimai, A*).

Demokratinėse šalyse, kur pinigai ne tik neatveria kelio į valdžią, bet, priešingai, dažniausiai jį užkerta, turtuoliai nežino, ką daryti laisvalaikiu. Juos skatina imtis veiklos dideli nesutramdomi troškimai, nesuskaičiuojami turtai, ypatingi pomėgiai, beveik visada neduodantys ramybės tiems, kurie vienaip ar kitaip iškyla virš minios. Jiems atviras vienintelis kelias — kelias į prekybą. Demokratinėse šalyse nėra didesnių ir labiau kerinčių dalykų už prekybą; ji traukia visuomenės dėmesį ir kursto minios vaizduotę; į ją krypstama visa energija. Niekas negali turtuoliams sutrukdyti jos imtis, nei jų pačių, nei kieno kito

troškulį, bet veikiau tas troškulys skatina žmones imtis prekybos ir pramonės, — tose srityse jie tikisi visapusiškiau ir greičiau patenkinti savo norus. Prekyba ir pramonė sustiprina gerovės troškimą todėl, kad kiekvienas troškimas savaime stiprėja, kai yra labiau puoselėjamas, ir dar labiau sustiprėja, kai dedamos pastangos jį patenkinti. Kiekvienas dalykas, žmogaus širdyje teikiantis pirmenybę šios žemės gėrybių aistrai, prisideda prie pramonės ir prekybos plėtros. Vienas tų dalykų yra lygybė. Ji skatina prekybą, ne tiesiogiai skiepydama žmonėms polinkį į prekybą, bet netiesiogiai jų širdyse įtvirtindama ir puoselėdama gerovės troškulį.

prietarai. Demokratinių šalių turtuoliai nėra uždara visuomenė, turinti savo tradicijas ir jų sergėtojus; jų visai nestabdo tam sluoksniui būdingos pažiūros, o pažiūros, būdingos jų kraštui, priešingai, skatina tam žingsniui. Be kita ko, dideli turtai demokratinėje šalyje beveik visada būna sukaupti iš prekybos; turi pasikeisti kelios kartos, kad jų savininkai visiškai pamirštų prekybos įgūdžius.

Įsprausti į ankštą terpę, atlikusią jiems nuo politikos, demokratinių kraštų turtuoliai stačia galva metasi į prekybą; tik čia jie gali atsiskleisti ir pritaikyti savo įgimtus sugebėjimus. Sprendžiant iš jų užmojų masto ir drąsos, galima numanyti, kokius menkus darbus jie būtų nuveikę verslo srityje, jei būtų gimę aristokratinėje visuomenėje.

Tą patį galima pasakyti apie visus demokratinių kraštų žmones — ir vargšus, ir turtuolius.

Atsitiktinumas — vienintelis dalykas, kurį tolydžio regi žmonės, patiriantys demokratinių kraštų nestabilumą, ir galop jie pamėgsta visus sumanymus, kur kokį nors vaidmenį atlieka atsitiktinumas.

Tad visi jie linksta į prekybą ne vien tik dėl geidžiamo pelno, bet ir dėl to, kad juos traukia daug emocijų teikiantis užsiėmimas.

Vos prieš pusę šimtmečio Jungtinės Valstijos nusikratė kolonijinės priklausomybės nuo Anglijos; labai turtingų žmonių jose gana nedaug, ir kapitalo dar trūksta, tačiau pasaulyje nėra tokios šalies, kuri būtų taip sparčiai išplėtojusi prekybą ir pramonę kaip amerikiečiai. Šiuo metu tai antroji jūrų valstybė, ir nors amerikiečių manufaktūroms dar reikia įveikti beveik nenugalimas kliūtis, kasdien jos vis sparčiau žengia į priekį.

Jungtinėse Valstijose kaip niekur nieko įgyvendinami patys didžiausi pramoniniai sumanymai, nes prisideda visi gyventojai: tiek skurdžiausias, tiek lobingiausias pilietis negaili tam pastangų. Galima tik stebėtis kasdien regint, kaip lengvai klostosi milžiniški darbai tokioje šalyje, kur, galima sakyti, nėra turtuolių. Amerikiečiai tik vakar išsikėlė į žemyną, kuriame gyvena, ir jau spėjo pertvarkyti gamtą savo naudai. Jie sujungė Hudsoną su Misisipe, ir dabar iš Atlanto vandenyno galima nusigauti į Meksikos įlanką skersai žemyno, įveikus penkis šimtus lyjė, skiriančias tiedvi jūras. Pats ilgiausias geležinkelis mūsų dienomis taip pat nutiestas Jungtinėse Valstijose.

Tačiau labiausiai stulbina mane Jungtinės Valstijos ne tiek neregė-

tu kai kurių pramonės įmonių didumu, kiek nesuskaitoma gausybe mažų įmonių.

Beveik visi Jungtinių Valstijų ūkininkai, be žemdirbystės, verčiasi kokia nors prekyba; diduma jų pačią žemdirbystę pavertė prekyba.

Amerikos ūkininkui neįprasta visam laikui įsikurti turimoje žemėje. Ypač naujosiose Vakarų provincijose plėšiami dirvonai, kad būtų galima žemę ne dirbti, bet perparduoti. Žmonės statosi trobesius, iš anksto numatydami, jog veikiai juos galima bus brangiai parduoti, kai tik padidėjus gyventojų skaičiui pasikeisiąs vietovės statusas.

Daugybė Šiaurės gyventojų kasmet atvyksta į Pietų valstijas ir apsigyvena žemėse, kur auginama medvilnė ir cukranendrės. Tie žmonės dirba žemę, turėdami tikslą per kelerius metus pralobti, ir jau numato, kada maždaug galės grįžti atgal į gimtinę ir naudotis užpelnytu turtu. Tad amerikiečiai šitaip diegia į žemdirbystę prekybos dvasią, ir jų, kaip verslininkų, aistra reiškiasi tiek toje, tiek kitose srityse.

Amerikiečiai daro didelę pažangą pramonėje, nes visi kartu jos griebiasi, ir kaip tik todėl juos ištinka labai netikėtos ir labai katastrofiškos ūkio krizės.

Kadangi jie visi užsiima prekyba, šiai turi įtakos tokia gausybė painiausių dalykų, jog neįmanoma iš anksto nė numatyti visų keblumų. Kadangi kiekvienas amerikietis daugiau ar mažiau verčiasi pramone, bent kiek pašlijus reikalams, nukenčia kiekvieno turtas, ir valstybė patiria smūgį.

Man regis, periodinės ūkio krizės — tai šiuolaikinių demokratinių valstybių endeminė liga, kurią įmanoma padaryti mažiau pavojingą, bet anaiptol ne išgydyti, nes ją sukelia ne kokia nelaimė, o tų šalių gyvybingumas.

XX SKYRIUS

Kaip pramonės dėka galėtų gimti aristokratija

Aš jau atskleidžiau, kaip demokratija sudarė sąlygas plėtotis pramonei, be saiko gausindama pramone užsiimančių žmonių skaičių. Dabar pamatysime, kaip pramonės dėka žmonės aplinkiniais keliais galėtų grįžti į aristokratiją.

Visuotinai pripažįstama, jog, darbininkui kasdien gaminant tas pačias detales, visas gaminys padaromas lengviau, greičiau ir pigiau.

Taip pat pripažįstama, jog kuo pramonė vystoma didesniu mastu, panaudojant didelius kapitalus ir neribotus kreditus, tuo jos gaminiai pigesni.

Tos tiesos žinomos nuo seno, bet įrodytos tik mūsų laikais. Jos jau buvo diegiamos į įvairias pramonės šakas, o dabar jomis naudojasi ir nedidelės įmonės.

Sprendžiant valstybės reikalus, mano nuomone, įstatymų leidėjams turėtų labiausiai rūpėti šios dvi naujos ūkio mokslų aksiomos.

Tolydžio gamindamas tik vieną kokį daiktą, amatininkas galop išmoksta nepaprastai meistriškai atlikti savo darbą. Tačiau sykiu jis netenka įgimtos galimybės panaudoti savo protą darbo eigai. Kasdien didėja jo nagingumas ir mažėja sumanumas, ir galima sakyti, jog, tobulėjant meistrui, išsigimsta žmogus.

Ko galima tikėtis iš žmogaus, dvidešimt gyvenimo metų gaminusio smeigtukų galvutes? Ir kam dabar gali būti panaudota žmogaus proto galia, ne kartą sukrėtusi pasaulį? Nebent prasimanyti tobulesniam būdui gaminti smeigtukų galvutes!

Kai darbininkas šitaip praleidžia didelę gyvenimo dalį, jo mintys tolydžio krypsta į kasdienio darbo objektą; jo kūnas pripranta prie tam tikrų nekintamų pozų, kurių jam nevalia keisti. Žodžiu, jis priklauso nebe pats sau, bet pasirinktai profesijai. Kad ir kaip įstatymai ir dorovės principai laužtų sienas, išdygusias aplink tą žmogų, ir į visas puses atvertų jam tūkstančius įvairiausių kelių į turtą, gamybos teorija,

galingesnė už įstatymus ir moralės principus, sieja jį prie amato ir dažniausiai prie vietos, kurios jis nebegali palikti. Ta teorija numatė jam visuomenėje tam tikrą vietą, kurios jis turi laikytis. Ji sukaustė jį vidury visuotinio judėjimo.

Vis labiau didėjant darbo pasidalijimui, darbininkas darosi silpnesnis, ribotesnis, vis labiau priklausomas. Amatai tobulėja, amatininkas atsilieka. Kita vertus, vis labiau aiškėjant, jog pramonės gaminiai tuo geresni ir tuo pigesni, kuo didesnės įmonės ir kuo daugiau kapitalo į jas investuota, atsiranda labai turtingų ir labai apsišvietusių žmonių, pasiryžusių eksploatuoti gamybos šakas, ligi tol paliktas tamsuoliams arba nemokšoms amatininkams. Juos vilioja darbų mastas ir laukiamų rezultatų dydis.

Taigi gamybos mokslas, tolydžio smukdydamas darbininkų klasę, drauge kelia šeimininkų sluoksnį.

Tuo metu, kai darbininkas visus savo protinius sugebėjimus vis labiau sutelkia į vieną detalę, šeimininkui kasdien atsiveria vis platesni akiračiai, ir jo protas darosi lankstus, o darbininko stabarėja. Netrukus pastarajam bus gana tik fizinės jėgos ir nereikės jokio proto, o pirmajam — reikės ne tik išmanymo ir žinių tikslui pasiekti, bet ir kone genialumo. Vienas darysis vis labiau panašus į didelės imperijos valdovą, o kitas — į gyvulį.

Taigi šeimininkas ir darbininkas neturi nieko bendra ir sulig kiekviena diena vis labiau skiriasi vienas nuo kito. Juodu susiję vienas su kitu panašiai kaip ilgos grandinės kraštinės grandys. Kiekvienas užima jam skirtą vietą, kurios jam nevalia palikti. Vienas yra nuolat, artimai ir neišvengiamai priklausomas nuo kito ir atrodo tarytum gimęs klausyti, o kitas — įsakinėti.

Argi tai ne aristokratija?

Lygybei vis labiau įsiviešpataujant visoje šalyje, didėja ir darosi visuotinis pramonės gaminių poreikis, ir pigumas, suteikiantis galimybę įsigyti tų daiktų ne per turtingiausiems piliečiams, tampa vienu svarbiausių sėkmės elementų.

Taigi kasdien atsiranda labai turtingų ir puikiai išsilavinusių žmonių, kurie turtus ir išmanymą skiria pramonei ir, atidarydami dideles dirbtuves, kur darbas griežtai padalytas, stengiasi patenkinti visur pasireiškiančius naujus poreikius.

Šitaip, didžiajai tautos daugumai krypstant į demokratiją, ypatingas sluoksnis, užsiimantis pramone, vis labiau aristokratėja. Vieno sluoksnio žmonės atrodo vis panašesni, o kito — vis skirtingesni, ir mažojoje visuomenėje nelygybė didėja tokiu santykiu, kokiu mažėja didžiojoje.

Šitaip einant prie ištakų, atrodo, jog pačios demokratijos gelmėse savaime gimsta aristokratija.

Tačiau šita aristokratija visiškai nepanaši į ankstesniąsias.

Pirmiausia krinta į akis, kad, būdama susijusi tik su pramone ir kai kuriomis gamybinėmis profesijomis, pačios santvarkos kontekste ji atrodo lyg išimtis, lyg išsigimusi.

Nedideles aristokratų bendruomenes, tam tikrų pramonės šakų sukurtas šiuolaikinės demokratijos šalyse, kaip ir didžiąsias senųjų laikų aristokratų visuomenes, sudaro keli labai turtingi žmonės ir gausybė visiškų skurdžių.

Tie skurdžiai turi mažai galimybių pakeisti savo padėtį ir praturtėti, užtat turtuoliai tolydžio nuskursta arba, ganėtinai pasipelnę, pasitraukia iš verslo. Tad vargšų sluoksnis daugiau ar mažiau pastovus, o turtuolių sluoksnis anaiptol toks nėra. Tiesą pasakius, nors turtuolių ir esama, bet nėra turtuolių klasės, nes turtuolių nesieja nei dvasinis, nei medžiaginis bendrumas, neturi jie nei bendrų tradicijų, nei bendrų vilčių. Tad jie — tik atstovai, bet nėra tų, kuriems atstovauja.

Ne tik turtuolių nesieja jokie ryšiai, bet, galima sakyti, iš tikrųjų niekas nesieja ir vargšo su turtuoliu.

Jie nėra visiems laikams atsidūrę greta vienas kito; kiekvieną akimirką juodu tai suartina, tai išskiria interesai. Darbininkas apskritai priklauso nuo šeimininkų, bet jokiu būdu ne nuo kokio vieno šeimininko. Tiedu žmonės susitinka fabrike ir niekur kitur nebesusieina, juos suveda tik koks nors interesas, visais kitais atžvilgiais jie lieka vienas kitam svetimi. Pramonininkas reikalauja iš darbininko tik darbo, o darbininkas reikalauja tik atlyginimo. Vienas neįsipareigoja kito saugoti ir globoti, kitas neįsipareigoja ano ginti, ir jųdviejų tvirčiau nesieja nei papročiai, nei priedermės.

Pramoninė aristokratija beveik niekada neapsigyvena ten, kur glaudžiasi jos vadovaujama darbininkija; aristokratijos tikslas — ne valdyti ją, bet ja naudotis.

Tokia aristokratija negalėtų turėti didesnės galios tiems, kuriuos samdosi; ir jeigu kartais jai pavyktų tuos savo samdinius prigriebti, netrukus jie vėl išsprūstų jai iš rankų. Ji nesugeba norėti ir negali veikti.

Praėjusiųjų amžių teritorinė aristokratija būdavo įstatymo įpareigojama arba jausdavosi moralės įpareigota padėti savo tarnams ir palengvinti jų kančias. O šiuolaikinė pramoninė aristokratija, nuskurdinusi ir nužmoginusi engiamus žmones, krizės metu palieka juos visuomenės labdaros malonei. Tai viso to, kas pasakyta, savaime suprantamas rezultatas. Darbininką ir šeimininką sieja nuolat palaikomi santykiai, bet jųdviejų nesaisto tikras ryšys.

Šiaip ar taip, pramoninė aristokratija, gimstanti mūsų akyse, man regis, yra viena žiauriausių pasaulyje, bet ir viena labiausiai suvaržytų bei mažiausiai pavojingų.

Apskritai demokratijos šalininkai turi nenuleisti nuo jos akių, nes jeigu amžina nelygybė ir aristokratija kada nors bandytų vėl grįžti į pasaulį, galima numatyti, kad jiedvi įeis pro šiuos vartus.

TREČIA DALIS

DEMOKRATIJOS ĮTAKA VADINAMIESIEMS MORALĖS PRINCIPAMS

I SKYRIUS

KAIP, PAMAŽU ĮSIGALINT LYGYBEI, VIS LABIAU ŠVELNĖJA PAPROČIAI

Jau ne vieną šimtmetį matome, jog vis labiau panašėjant žmonių gyvenimo sąlygoms, sykiu švelnėja papročiai, moralės principai. Ar tiedu dalykai atsirado tuo pat metu, ar juodu sieja koks slaptas ryšys, kad vienam keičiantis, tuojau pat ima keistis ir kitas?

Yra daug priežasčių, dėl kurių tautos papročiai pasidaro ne tokie atšiaurūs, tačiau iš visų jų svarbiausia, mano manymu, yra lygybė. Sąlygų lygybė ir papročių švelnėjimas, mano akimis žiūrint, — tai ne tik tuo pat metu atsiradę, bet ir koreliatyvūs reiškiniai.

Norėdami mus sudominti gyvulių elgesiu, pasakėtininkai priskiria jiems žmonių mintis ir jausmus. Taip daro ir poetai, kalbėdami apie dvasias ir angelus. Kad ir kokios baisios būtų nelaimės, kad ir kokios nuostabios būtų džiaugsmo valandėlės, jos nepaliestų mūsų proto ir nesujaudintų mūsų širdies, jeigu būtų mums pavaizduotos perkeltine prasme.

Tai labai siejasi su dabar mano dėstoma tema.

Aristokratinėje visuomenėje visi žmonės griežtai susiskirstę į uždaras grupes pagal profesiją, turtinę padėtį ir kilmę; kiekvieno sluoksnio nariai, laikydami vieni kitus tarytum vienos šeimos vaikais, nuolat jaučia nuolatinę nuoširdžią tarpusavio simpatiją, kurios niekada negali būti tarp demokratinio krašto piliečių.

Tačiau visiškai kitaip žiūri vieni į kitus įvairūs visuomenės sluoksniai.

Aristokratinėje šalyje kiekviena kasta turi savo pažiūras, įsitikinimus, teises, moralės principus — žodžiu, gyvena skyrium. Tad vieną kastą sudarantys žmonės niekuo nepanašūs į kitų kastų narius; jie visiškai kitaip mąsto ir jaučia ir vargu ar laiko save tos pačios žmonijos dalimi.

Taigi, remdamiesi savo gyvenimo patyrimu, jie nesugebėtų gerai suprasti nei kitų žmonių jausmų, nei jų elgesio.

Kartais jie karštai vieni kitiems padeda, tačiau tai neprieštarauja tam, kas mano pasakyta.

Aristokratinės institucijos, šitaip suskaidžiusios tos pačios žmonių giminės būtybes, vis dėlto susiejo jas labai tvirtais politiniais ryšiais.

Nors baudžiauninkas šiaip nesidomi dvarininkų likimu, bet laiko savo priederme ištikimai tarnauti tam, kuriam skirta būti šeimininku. O dvarininkas tariasi esąs visiškai kitos prigimties negu baudžiauninkai, tačiau jis jaučia, jog priedermė ir garbė jam liepia, net rizikuojant savo gyvybe, ginti tuos, kurie gyvena jo valdose.

Savaime aišku, tuos abipusius įsipareigojimus sąlygoja anaiptol ne prigimtinė, bet valstybės teisė, ir tai, ko žmonija pati viena negali pasiekti, padaro visuomenė. Pagalba suteikiama anaiptol ne konkrečiam žmogui, bet vasalui arba senjorui. Feodalinės institucijos labai jautriai reaguodavo į kokio nors žmogaus vargus, bet anaiptol ne į žmonijos negandas. Papročiams, moralės principams jos suteikdavo daugiau taurumo negu švelnumo ir, nors įkvėpdavo didelio atsidavimo, nesužadindavo nuoširdžios simpatijos, nes nuoširdi simpatija atsiranda tarp to paties likimo žmonių, o aristokratijos valdymo laikais tik tos pačios kastos nariai galėjo būti tokie žmonės.

Aprašydami tragišką bajoro baigtį, viduramžių metraštininkai, visi tiek kilme, tiek papročiais priklausę aristokratijai, leisdavosi raudoti be galo, be krašto, o apie paprastų žmonių kančias ir žudynes papasakodavo vienu atsikvėpimu ir nė nemirktelėdami.

Tie metraštininkai anaiptol nejautė įprastinės neapykantos ar paniekos liaudžiai. Karas tarp įvairių visuomenės sluoksnių dar nebuvo paskelbtas. Raštininkai vadovavosi veikiau instinktu negu aistra; kadangi jie taip miglotai nuvokė apie vargšų kančias, tad menkai domėjosi jų likimu.

Taip pat elgėsi ir paprasti žmonės, silpstant feodalinei priklausomybei. Tie patys laikai byloja apie didvyrišką vasalų pasiaukojimą senjorams ir apie žemųjų sluoksnių žvėrišką žiaurumą, kartais prasiverždavusį prieš aukštuomenę.

Nereikia manyti, jog to abipusio nejautrumo priežastis — tiktai švietimo ir viešosios tvarkos stoka, nes jo apraiškas matome ir vėlesniais šimtmečiais, kai, vis dar viešpataujant aristokratijai, jau klestėjo švietimas ir viešoji tvarka.

1675 metais Bretanėje prastuomenė ėmė maištauti dėl naujo mokesčio. Tos riaušės buvo malšinamos su neregėtu žiaurumu. Štai kaip ponia de Sévigné, visų tų baisybių liudytoja, apie tai rašo dukrai:

Rochers, 1675 m. spalio 30 d.

„Dieve mano, dukrele, koks šmaikštus jūsų laiškas iš Aixo! Bent jau persiskaitykite savo laiškus prieš išsiųsdama. Pasigėrėkite jų žavumu, ir tas malonumas teatlygina jums už vargą, kurį patyrėte tiek prirašydama. Vadinasi, išbučiavote visą Provansą? Vargu ar šitaip džiaugtumėtės išbučiavusi visą Bretanę, aišku, jeigu jums patiktų vyno kvapas... Norite sužinoti, kas nauja Rennes'e? Čia įvestas šimto tūkstančių ekiu mokestis, ir jeigu žmonės jo nesumoka per dvidešimt keturias valandas, ateina kareiviai ir išreikalauja antra tiek. Jie jau išvarė iš namų visus didžiosios gatvės gyventojus ir, grasindami mirtimi, uždraudė juos priglausti; žodžiu, visi tie nelaimingieji, moterys su kūdikiais ant rankų, seniai, vaikai, verkdami klaidžioja prie miesto vartų, nežinodami kur dėtis, neturėdami nei maisto, nei pastogės. Užvakar kareiviai pririšo prie rato smuikininką, kuris padarė pradžią herbinio popieriaus grobstymui; jis buvo ketvirčiuotas, o jo kūno dalys ištaškytos keturiose miesto dalyse. Jie sučiupo šešiasdešimt miestelėnų ir vakar pradėjo juos karti. Ši provincija — puiki pamoka kitoms, kad išmoktų gerbti gubernatorius ir jų žmonas ir kad nemėtytų akmenų į jų sodą[1].

Ponia de Tarente vakar buvo miške, nes oras nuostabus. Ir miegas, ir valgis jai nerūpi. Ji atjoja ir lygiai taip pat grįžta..."

Kitame laiške ji priduria:

„Jūs labai šmaikščiai rašote apie mūsų vargus; dabar mūsų taip dažnai nebeketvirčiuoja: vieną per savaitę tvarkai palaikyti, ir tiek! Tiesą pasakius, korimas man atrodo kaip kokia pramoga. Dabar, pabuvusi šiame krašte, susidariau visai kitokią nuomonę apie teisingumą. Jūsų katorgininkai man veikiau primena draugiją dorų žmonių, kurie, norėdami ramiai gyventi, pasitraukė iš pasaulio".

[1] Norint suprasti tą pašmaikštavimą, dera prisiminti, jog ponia de Grignan buvo Provanso gubernatoriaus žmona.

Būtų klaidinga manyti, jog ponia de Sévigné, rašiusi tas eilutes, buvo beširdė egoistė. Ji karštai mylėjo savo vaikus ir jautriai atsiliepdavo į draugų nelaimes; skaitant laišką, net galima pajusti, kad ji buvusi labai gera ir atlaidi savo vasalams ir tarnams. Tačiau ponia de Sévigné menkai tenutuokė, jog kentėti gali ne vien bajorai.

Mūsų laikais net akmenširdis žmogus, rašydamas pačiam nejautriausiam žmogui, nedrįstų taip šaltakraujiškai ir žiauriai juokauti, kaip daroma tame laiške, ir net jeigu jo paties moralės principai tam neprieštarautų, tai draustų daryti bendrieji tautos moralės principai.

Kodėl taip yra? Nejaugi mes jautresni už savo tėvus? Nežinau, bet esu tikras, jog mūsų jautrumas aprėpia daugiau dalykų.

Kai kokios nors tautos luomai daugiau ar mažiau lygūs ir visi žmonės maždaug vienodai galvoja ir jaučia, kiekvienas akimoju gali perprasti visų kitų jausmus: jam reikia tik žvilgtelėti į save, ir to pakanka. Nėra tokios nelaimės, kurios jis nesuvoktų ir kurios didumo instinktyviai nepajustų. Nesvarbu, ar tai būtų svetimi žmonės, ar priešai: jis iškart įsivaizduoja save jų vietoje. Vaizduotė lyg suasmenina užuojautą, ir žmogus tarytum patsai jaučia skausmą, kai plėšomas kito kūnas.

Demokratijos laikais žmonės retai aukojasi dėl vienas kito, bet jie pilni užuojautos visai žmonijai. Jie nesukelia kitiems beprasmiškų kančių, ir jei gali patys, sau per daug nepakenkdami, palengvinti kitiems skausmą, mielai tai daro. Jie nėra nesavanaudiški, tačiau yra malonūs.

Nors amerikiečiai egoizmą pavertė tarytum socialine ir filosofine teorija, jiems nėra svetimas gailestis.

Nėra pasaulyje kitos šalies, kur baudžiamoji teisė būtų tokia atlaidi kaip Jungtinėse Valstijose. Sakykim, anglai sąmoningai ir uoliai stengiasi išsaugoti Baudžiamąjį kodeksą su viduramžių kraujo pėdsakais, o amerikiečiai beveik visai atsisakė mirties bausmės.

Šiaurės Amerika, mano nuomone, yra vienintelis pasaulio kraštas, kur per paskutiniuosius penkiasdešimt metų nė vienas pilietis nebuvo nubaustas mirtimi už valstybinius nusikaltimus.

Tai, jog tą nepaprastą amerikiečių atlaidumą iš esmės lemia jų socialinė padėtis, galutinai įrodo jų elgesys su savo vergais.

Apskritai Naujajame Pasaulyje, ko gero, nėra tokios europiečių kolonijos, kur negrų gyvenimo sąlygos būtų lengvesnės negu Jungtinėse

Valstijose. Vis dėlto vergai čia patiria siaubingas kančias ir tolydžio žiauriai baudžiami.

Nesunku pastebėti, jog tų nelaimingųjų likimas jų šeimininkus menkai tejaudina; vergovė jiems naudinga, kita vertus, jiems tai blogybė, su kuria jie neturi nieko bendra. Taigi tas pats žmogus, kuris yra pilnas atjautos sau lygiems žmonėms, staiga pasidaro nebejautrus jų skausmui, kai tos lygybės nėra. Vadinasi, jo būdo švelnumą skatina veikiau ne civilizacija ir išsilavinimas, o toji lygybė.

Tai, ką aš kalbu apie žmones, tam tikru požiūriu pasakytina ir apie tautas.

Turėdama savo pažiūras, įsitikinimus, įstatymus, tradicijas, kiekviena tauta laiko save tarytum vienintele visos žmonijos atstove ir įsijaučia tik į savo sielvartus. Jeigu tarp dviejų šitaip nusiteikusių tautų įsiliepsnoja karas, reikia manyti, jis bus žiaurus ir žvėriškas.

Didžiausio kultūros klestėjimo laikais romėnai žudydavo priešų karvedžius, iškilmingai atvilkę juos pririštus prie karo vežimų, o belaisvius atiduodavo sudraskyti laukiniams žvėrims, — tai buvo pramoga jų tautiečiams. Ciceronas, taip aimanavęs dėl vieno Romos piliečio nukryžiavimo, nė vienu žodžiu neprieštaravo tiems siaubingiems piktnaudžiavimams pergale. Akivaizdu, kad svetimšalis jo akyse yra kitos padermės žmogus negu romėnas.

Tačiau tautoms tolydžio panašėjant, jos reiškia viena kitai vis daugiau užuojautos, ir tarptautinė teisė švelnėja.

II SKYRIUS

KAIP DEMOKRATIJA SUPAPRASTINA IR PALENGVINA KASDIENIUS AMERIKIEČIŲ SANTYKIUS

Demokratija nesusaisto žmonių tvirtesniais ryšiais, bet palengvina kasdienius jų santykius.

Tarkime, jog du anglai netyčia susiduria antipodų krašte; aplink juos vieni svetimšaliai, kurių kalba ir moralės principai jiems menkai težinomi.

Tiedu žmonės iš pradžių labai susidomėję apžiūrinėja vienas kitą, širdyje gniauždami slaptą nerimą; paskui nusisuka ir eina kiekvienas sau, o jeigu užsimezga šneka, stengiasi kalbėti lyg prisiversdami apie visai nereikšmingus dalykus, kurie nė vienam jų nerūpi.

Tačiau tarp jų nėra jokio priešiškumo, nes dar niekada nebuvo susitikę ir vienas kitą laiko labai dorais žmonėmis. Tad kodėl jie šitaip vengia bendrauti?

Norint tai suprasti, reikia grįžti į Angliją.

Kai nepriklausomai nuo turtų, vien iš kilmės sprendžiama apie žmogaus padėtį, kiekvienas gerai žino, kokią socialinę pakopą jis užima. Jis nesistengia nei palypėti aukštyn, nei bijo nusileisti žemyn. Šitaip sutvarkytoje visuomenėje įvairių kastų žmonės mažai bendrauja vieni su kitais, tačiau, atsitiktinai susidūrę, mielai palaiko ryšį, nei vildamiesi, nei baimindamiesi, jog pasikeis jų padėtis. Jų santykiai nėra pagrįsti lygybe, bet nėra ir priverstiniai.

Kai kilminės aristokratijos vietą užima turtinė aristokratija, būna visiškai kitaip.

Kai kas dar naudojasi didelėmis privilegijomis, tačiau jų įsigyti gali visi. Iš to plaukia išvada, jog privilegijuotieji amžinai susirūpinę ir bijo tų privilegijų neteksią arba susilauksią varžovų. O tie, kurie dar neturi privilegijų, trokšta jų žūtbūt turėti ar bent jau dėtis privilegijuotais, jeigu nėra kitos išeities, o tai įmanoma. Kadangi socialinė žmogaus vertė nėra aiškiai ir visam laikui kilmės apibrėžta ir nuolat kinta pri-

klausomai nuo turtinės padėties, rangai visada išlieka, tik iš pirmo žvilgsnio nematyti, kas juos užima.

Tarp visų piliečių tuoj įsiliepsnoja nepaskelbtas karas. Vieni, griebdamiesi tūkstančių gudrybių, stengiasi iš tikrųjų ar bent tariamai įsismelkti tarp tų, kurie yra aukščiau už juos. Kiti be paliovos stengiasi nustumti tuos, kurie kėsinasi į jų teises. Arba veikiau tas pats žmogus atlieka abu vaidmenis: stengiasi įsiskverbti į aukštesniuosius sluoksnius ir drauge be paliovos grumiasi su tais, kurie veržiasi aukštyn iš žemesniųjų.

Tokia padėtis šiuo metu yra Anglijoje, ir, man regis, būtent todėl vyksta tai, ką esu minėjęs.

Kadangi aristokratijos puikybė tebėra labai didelė, o šio luomo ribos nebelabai aiškios, kiekvienas jos atstovas baiminasi atsitiktinių pažinčių, kad jų palankumu nebūtų pasinaudota. Negalėdamas iš pirmo žvilgsnio nuspręsti, kokią padėtį užima sutikti žmonės, jis apdairiai vengia užmegzti ryšį. Darydamas nedideles paslaugas, žmogus bijo nejučia užmegzti netikusią draugystę. Tad saugomasi menkiausių paslaugų ir stengiamasi išvengti nepažįstamo žmogaus nekuklaus dėkingumo taip pat apdairiai, kaip ir jo neapykantos.

Daugelis tą ypatingą anglų nekomunikabilumą, uždarumą bei nekalbumą aiškina tautos psichologinėmis savybėmis. Aš sutinku, jog kraujas tam turi šiokios tokios įtakos, bet manau, jog dar didesnę įtaką turi socialinė padėtis. Tai įrodo amerikiečių pavyzdys.

Amerikoje, kur kilmės privilegijų niekas neturi ir kur turtas jo savininkams nesuteikia jokių ypatingų teisių, nepažįstami žmonės mielai renkasi toje pačioje vietoje ir nelaiko nei naudinga, nei pavojinga reikšti savo mintis. Jie nei ieško, nei vengia vienas kito. Susidūrę netyčia, bendrauja atvirai ir nuoširdžiai. Aiškiai matyti, kad jie nei ko nors tikisi vieni iš kitų, nei ko nors baiminasi ir visai nesistengia nei gintis savo padėtimi, nei ją nuslėpti. Dažniausiai jie santūrūs ir orūs, bet niekad nebūna pasipūtę, o jeigu nesako nė žodžio, — vadinasi, nėra nusiteikę kalbėti, bet tyli anaiptol ne todėl, kad mano esant naudinga tylėti.

Svetur du amerikiečiai beregint susidraugauja tik todėl, kad juodu amerikiečiai. Jie neturi kokių nors prietarų, kurie skatintų juos vengti vienas kito; juos traukia vieną prie kito bendros tėvynės jausmas.

Dviem anglams nepakanka tos pačios kilmės; norėdami suartėti, jie turi būti dar ir to paties rango.

Amerikiečiai ne ką blogiau už mus pastebi tą anglų nekomunikabilumą ir stebisi juo nę ką mažiau negu mes. Šiaip ar taip, amerikiečius su anglais sieja bendra kilmė, religija, kalba ir iš dalies papročiai; jie skiriasi vieni nuo kitų tik socialine padėtimi. Taigi būtų teisinga pasakyti, jog anglų santūrumą lemia veikiau šalies santvarka negu piliečių padėtis.

III SKYRIUS

Kodėl amerikiečiai taip sunkiai įsižeidžia savo šalyje ir tokie opūs mūsų krašte

Amerikiečiai, kaip apskritai visos rimtos ir racionalios tautos, yra kerštingo būdo. Jie beveik niekad nepamiršta įžeidimo, tačiau įžeisti juos nelengva, jų pyktis pamažu įsižiebia, pamažu ir užgęsta.

Aristokratinėse visuomenėse, kur viską valdo saujelė žmonių, tarpusavio santykius reguliuoja daugiau ar mažiau nusistovėjusios bendravimo taisyklės. Taigi kiekvienas mano žinąs, kokiais ženklais ir būdais dera reikšti pagarbą arba rodyti palankumą, — etiketas yra visiems privalomas mokslas, kurio nevalia ignoruoti.

Aukštuomenės papročiai imami pavyzdžiu visų kitų visuomenės sluoksnių papročiams; be kita ko, kiekvienas sluoksnis susidaro tam tikrą kodeksą, kurio privalu laikytis visiems jo nariams.

Mandagumo taisyklės yra sudėtingas sąvadas, kurį nelengva ištisai įsisąmoninti ir nuo kurio, šiaip ar taip, rizikinga nukrypti, tad žmonėms kasdien gresia pavojus norom nenorom būti įžeistam arba pačiam ką nors mirtinai įžeisti.

Tačiau, rangams nykstant ir įvairiems skirtingo išsilavinimo ir skirtingos kilmės žmonėms susiduriant ir maišantis tose pačiose vietose, darosi beveik nebeįmanoma susitarti dėl gero tono taisyklių. Nenusistovėjus etiketui, netgi tiems, kurie jį išmano, jam nusižengti atrodo nebe nusikaltimas. Tad daugiau dėmesio kreipiama į elgesio esmę negu į formą, ir žmonės darosi nebe tokie manieringi, bet sykiu ir nebe tokie priekabūs.

Yra gausybė smulkmenų, kurių amerikiečiai nepaiso; jie mano, kad jos nevertos dėmesio arba kad kiti nežino, kaip reikia elgtis. Todėl jie arba kitų elgesio nelaiko jiems rodoma nepagarba, arba dedasi to nepastebį; jų manieros darosi nebe tokios galantiškos, o papročiai paprastesni ir šiurkštesni.

Tas amerikiečių tarpusavio atlaidumas ir vyriškas pasitikėjimas vienas kitu turi dar bendresnę ir svarbesnę priežastį.

Apie tai jau esu kalbėjęs ankstesniame skyriuje.

Jungtinių Valstijų piliečiai menkai skiriasi vienas nuo kito savo visuomenine padėtimi, o politinėje veikloje tie skirtumai visiškai nesvarbūs. Taigi amerikietis nejaučia pareigos reikšti ypatingą pagarbą kokiam kitam žmogui ir nė neketina jos reikalauti iš kitų. Pats nesiveržmas megzti ryšių su savo bendrapiliečiais, jis sunkiai įsivaizduoja, kad jo draugija galėtų kam nors būti nepageidautina. Jis neniekina kitų žmonių, užimančių žemesnę padėtį, todėl nemano, kad ir jį galėtų kas nors niekinti dėl tos pačios priežasties, ir tol netiki, jog kas nors stengiasi jį įžeisti, kol aiškiai nesuvokia esąs įžeistas.

Pačios socialinės sąlygos nuteikia amerikiečius lengvai neįsižeisti dėl menkniekių. Kita vertus, demokratinė laisvė, kuria jie naudojasi, tą geraširdiškumą pavertė vienu iš nacionalinės moralės principų.

Jungtinių Valstijų valstybinės institucijos tolydžio suveda į daiktą visų sluoksnių piliečius ir skatina juos bendromis jėgomis daryti didelio masto darbus. Šitaip užsiėmę žmonės neturi laiko galvoti apie etiketo smulkmenas, be to, bendri interesai skatina juos gerai sutarti. Tad, susitikdami su žmonėmis, jie lengvai pripranta kreipti dėmesį veikiau į jausmus ir mintis negu į manieras, o visokių niekų neima į galvą.

Ne kartą esu pastebėjęs, jog Jungtinėse Valstijose nelengva parodyti žmogui, kad jis nepageidautinas. Aplinkiniais keliais to padaryti niekad nepavyksta.

Aš prieštarauju kone kiekvienam amerikiečio žodžiui, kad jis susiprastų, jog man neįdomios jo kalbos, bet jis vis tiek neatstoja; aš atkakliai tyliu, o jis mano, kad apmąstau jo išklotas tiesas; ir kai pagaliau staiga nutraukiu kalbą ir sprunku, jam atrodo, jog turiu kokį neatidėliotiną reikalą ir todėl taip skubu. Tas žmogus tol nesupras, kad man įgriso, kol pats jam to neišrėšiu į akis, ir galėsiu juo nusikratyti, tik tapdamas jo mirtinu priešu.

Iš pradžių net stebina tai, jog tas pats žmogus, nuvykęs į Europą, staiga pasidaro toks smulkmeniškas ir opus, kad dažnai čia taip pat lengva jį įžeisti, kaip Jungtinėse Valstijose buvo sunku jam nepatikti. Tuos du skirtingus rezultatus lemia ta pati priežastis.

Demokratinės institucijos paprastai įkvepia žmonėms pasididžiavimą savo tėvyne ir pačiais savimi.

Amerikietis išvyksta iš savo šalies pasididžiavimo sklidina širdimi. Jis atsiduria Europoje ir pirmiausia pastebi, jog ten Jungtinėmis Valstijomis ir jų didžia tauta toli gražu ne taip domimasi, kaip jis vaizdavosi. Tai ima jį dirginti.

Jis yra girdėjęs, jog mūsų pusrutulyje ne visur viešpatauja lygybė. Ir iš tikrųjų pastebi, kad Europos valstybėse tebėra luomų pėdsakai, kad turtai ir kilmė dar teikia žmonėms šiokių tokių privilegijų, sunkiai nusakomų, bet gana nesunkiai matomų. Tokie dalykai amerikietį stebina ir trikdo, nes jam tai visiškai neregėta. Jis nesugeba to suvokti, nes nieko panašaus nėra matęs savo šalyje. Taigi jis visai nesusigaudo, kokią vietą jam dera užimti toje pusiau panaikintoje hierarchijoje, tuose visuomenės sluoksniuose, kurie tokie skirtingi, jog niekina ir neapkenčia vieni kitų, ir podraug tokie panašūs, jog labai lengva juos supainioti. Jis bijo pernelyg aukštai iškilti, o dar labiau — atsidurti ant žemiausios pakopos. Tas dvigubas pavojus nuolat kausto jo protą ir neleidžia jam laisvai elgtis ir kalbėti.

Jis susipažinęs su europiečių tradicijomis, žino ir tai, jog ten ceremonialą sudaro begalė formalumų, kurie skiriasi priklausomai nuo rango; tas praeities šešėlis jam kelia nerimą, ir jis itin baiminasi, jog nesusilauks deramos pagarbos, nes gerai nežino, kaip toji pagarba turi būti reiškiama, todėl visą laiką jaučiasi kaip ant žarijų: bendravimas jam ne pramoga, bet sunkus darbas. Jis stebi menkiausią jūsų judesį, mostą, kiekvieną jūsų žvilgsnį ir įdėmiai įsiklauso į jūsų žodžius, būgštaudamas, kad juose slypi kokių nors užgaulių užuominų. Nežinau, ar gali pasitaikyti kaimo bajorų, taip smulkmeniškai kaip jis tyrinėjančių kiekvieną etiketo detalę. Jis pats stengiasi laikytis menkiausių etiketo reikalavimų ir nepakenčia, kai kas nors jų nepaiso jo atžvilgiu. Jis nepaprastai skrupulingas ir reiklus; nori padaryti kaip dera, bet bijo išsišokti ir, gerai nežinodamas ribų, laikosi santūriai, nesmagiai ir podraug išdidžiai.

Tai dar ne viskas; štai dar vienas žmogaus jausmingumo bruožas.

Amerikietis kasdien kalba apie nuostabią lygybę Jungtinėse Valstijose. Jis visu balsu didžiuojasi savo šalimi, bet slapčia gėdisi tos lygybės ir stengiasi parodyti, jog jis — lyg ir išimtis iš tos nuolat kartojamos taisyklės.

Beveik nepasitaiko tokių amerikiečių, kurie nenorėtų, kad kuris nors jų protėvis nebūtų vienas pirmųjų kolonizatorių, na o Anglijos

kilmingųjų giminių palikuonių, man regis, Amerikoje knibždėte knibžda.

Atsidūręs Europoje, turtingas amerikietis pirmiausia stengiasi apsisiausti prabanga, ir jis taip bijo, kad jūs nepalaikytumėte jo pilkiausiu demokratinės šalies piliečiu, jog neriasi iš kailio, kasdien trokšdamas vis kitaip parodyti savo turtus. Jis apsistoja prašmatniausiame miesto kvartale ir turi gausybę tarnų, kurie nuolat zuja aplink.

Esu girdėjęs vieną amerikietį skundžiantis, jog geriausiuose Paryžiaus salonuose renkasi labai mišri publika. Juose viešpataująs, jo manymu, nelabai rafinuotas skonis, ir gana subtiliai pridūrė, kad, jo akimis, tai publikai ten trūksta gerų manierų. Mat jis nebuvo pratęs, jog vulgarumu galima dangstyti subtilų protą.

Tokie kontrastai neturėtų stebinti.

Jeigu Jungtinėse Valstijose nebūtų visiškai išnykę pėdsakai gražių aristokratinių manierų, amerikiečiai neatrodytų tokie paprasti bei pakantūs savo krašte ir tokie reiklūs bei nenatūralūs Europoje.

IV SKYRIUS

KOKIAS IŠVADAS GALIMA PADARYTI APŽVELGUS TRIS ANKSTESNIUS SKYRIUS

Kai žmonės savaime atjaučia vieni kitų vargus, kai juos kasdien vis glaudžiau sieja malonūs santykiai ir neskiria įtarumas, nesunku suprasti, jog prireikus jie vieni kitiems padės. Kai amerikietis prašo kitų žmonių paramos, tie labai retai atsisako jam padėti, ir esu ne kartą pastebėjęs, kad jie tuojau pat ir mielai šoka jam į pagalbą.

Kelyje atsitikus nelaimei, žmonės iš visų pusių subėga padėti nukentėjusiajam; kokiai didelei bėdai ištikus šeimą, tūkstančiai nepažįstamų žmonių nesvarstydami pakrato kišenes, ir į tos šeimos kasą suplaukia gausybė nedidelių aukų.

Labiausiai civilizuotuose kraštuose nelaimingas žmogus kartais jaučiasi toks pat vienišas minioje kaip laukinis giriose; to beveik niekad nepasitaiko Jungtinėse Valstijose. Amerikiečiai, šiaip jau šalti ir šiurkštoki, beveik niekad nebūna nejautrūs ir, nors neskuba siūlyti savo paslaugų, neatsisako jų suteikti.

Visa tai anaiptol neprieštarauja tam, ką esu kalbėjęs apie individualizmą. Net, man regis, tiedu dalykai puikiai derinasi ir jokiu būdu nesipjauna.

Leisdama pajusti žmonėms nepriklausomybę, lygybė drauge atskleidžia jų silpnybes. Jie yra laisvi, bet nėra apsaugoti nuo tūkstančių nelaimių, ir gyvenimo patirtis netrukus jiems parodo, kad nors jiems ir nereikia kitų pagalbos kasdien, tačiau būna valandėlių, kai be jos neįmanoma išsiversti.

Europoje nuolat matome, kaip tos pačios profesijos žmonės mielai padeda vieni kitiems; visi jie nėra apsaugoti nuo tų pačių nesėkmių, todėl, kad ir kokie kietaširdžiai ir savanaudžiai būdami, jie stengiasi vieni kitiems padėti. Tad, kai vienam jų gresia pavojus, nuo kurio kiti gali jį apsaugoti, arba bent kiek pasiaukodami, arba ūmai suteikdami pagalbą, jie negaili pastangų ir puola padėti. Ir ne todėl, jog labai rū-

pintųsi to nelaimėlio likimu; o jeigu visos jų pastangos nueina perniek, jie beregint viską pamiršta ir vėl pasineria į savo reikalus, tačiau juos tarytum sieja tylus ir beveik nesąmoningas susitarimas, jog kiekvienas privalo tuojau pat padėti kitiems, idant savo ruožtu pats galėtų tikėtis jų pagalbos.

Tai, ką sakau, turėdamas galvoje vieną visuomenės sluoksnį, pritaikykite visai tautai, ir jums bus aiški mano mintis.

Ir iš tikrųjų demokratinės šalies piliečius saisto savotiška sutartis, panaši į ką tik minėtąją. Visi puikiai žino, kad jiems būdingos tos pačios silpnybės ir gresia tie patys pavojai, todėl ir jų pačių interesai, ir simpatijos skatina prireikus vieni kitiems suteikti pagalbą.

Kuo didesnė lygybė yra visuomenėje, tuo labiau žmonės linkę vieni kitiems padėti. Demokratinėse šalyse retai pasitaiko didelių geradarysčių, bet žmonės mielai daro paslaugas. Pasiaukojimas — retas dalykas, užtat paslaugumas — visuotinis.

V SKYRIUS

Kaip demokratija pakeičia šeimininko ir tarno santykius

Vienas amerikietis, ilgokai važinėjęs po Europą, kartą man pasakė: „Mus stebina anglų pasipūtimas ir griežtumas tarnams, tačiau, kita vertus, prancūzai kartais bendrauja su tarnais taip familiariai ir taip mandagiai, jog toks elgesys mums sunkiai paaiškinamas. Atrodo, lyg jie bijotų įsakinėti. Atstumas tarp aukštesniojo ir žemesniojo čia labai blogai išlaikomas“.

Tie žodžiai teisingi, ir aš pats esu tai ne kartą pastebėjęs.

Angliją visada laikiau tokia pasaulio šalimi, kur šeimininko valdžia yra kiečiausia, o Prancūziją — kraštu, kur toji valdžia silpniausia. Niekur kitur šeimininkas man nepasirodė arba taip aukštai iškilęs, arba taip žemai nusmukęs kaip tose dviejose šalyse.

Amerikiečiai tarsi įsiterpia tarp tų dviejų kraštutinumų.

Taip atrodo iš pažiūros, per daug nesigilinant į šį reiškinį. Norint atskleisti jo priežastis, reikia pažvelgti gerokai atgal į praeitį.

Dar niekas nėra regėjęs visuomenės, kur viešpatautų tokia lygybė, kad visiškai nebūtų nei turtuolių, nei vargšų, vadinasi, nei šeimininkų, nei tarnų.

Demokratija jokiu būdu neužkerta kelio tų dviejų sluoksnių egzistavimui, bet veikia jų sąmonę ir ilgainiui pakeičia jų santykius.

Viešpataujant aristokratijai, tarnai sudaro sluoksnį, kuris keičiasi ne ką daugiau negu šeimininkų sluoksnis. Netrukus nusistovi tam tikra tvarka, abiejuose sluoksniuose veikiai atsiranda hierarchija, gausybė klasifikacijų ir apibrėžtų rangų; kartos vis keičiasi, o padėtis nesikeičia. Tai dviejų lygmenų — aukštesnio ir žemesnio — visuomenė; tie lygmenys visada skirtingi, bet valdomi tų pačių principų.

Tokia aristokratinė sandara turi įtakos tiek tarnų, tiek šeimininkų pažiūroms, papročiams ir moralei, ir, nors rezultatas skirtingas, nesunku pastebėti, jog priežastis ta pati.

Abu sluoksniai — tarytum nedidelės valstybėlės, sudarančios vieną didelę, ir ilgainiui jose susiformuoja tam tikri nekintami teiginiai, apibrėžiantys tai, kas teisinga ir kas neteisinga. Remiantis jais, žmogaus gyvenimo reiškiniai vertinami iš skirtingų, bet nesikeičiančių pozicijų. Ir tarnų, ir šeimininkų visuomenėje žmonės turi didelę įtaką vieni kitiems. Jie pripažįsta griežtas taisykles ir, neturėdami įstatymų, vadovaujasi viešąja nuomone; jie nuosekliai laikosi tradicinių įpročių, privalomų visiems be išimties.

Tie žmonės, kuriems lemta klausyti, garbę, taurumą, dorą ir sąžiningumą, be abejo, supranta kitaip negu šeimininkai. Tačiau jie turi susidarę tarnams deramą garbės, doros ir sąžiningumo sampratą ir stengiasi išsaugoti, jei galima taip pasakyti, tarno garbės vardą[1].

Nors tarnai priklauso žemesniajam sluoksniui, nereikia manyti, kad jie žemos moralės. Tai būtų didelė klaida. Nors tas sluoksnis būtų ir žemiausio lygmens, tasai, kuris jame yra pirmasis ir neketina jo palikti, užima aristokrato padėtį, žadinančią jam taurius jausmus, išdidumą ir savigarbą, skatinančią doriems darbams ir nepaprastiems poelgiams.

Aristokratinėse visuomenėse tarp didikų tarnų dažnai pasitaikydavo kilnios sielos ir tvirto būdo žmonių, kurie tarnaudavo nejausdami pareigų naštos ir klausydavo šeimininko valios, nebijodami jo rūstybės.

Tačiau žemiausiuose tarnų sluoksniuose tokių žmonių beveik niekada nepasitaikydavo. Kiekvienam aišku, jog tas, kuris užima žemiausią hierarchijos pakopą, tikriausiai yra ir menkos dvasios.

Prancūzai net sugalvojo žodį, įvardijantį aristokratijos žemiausio rango tarną. Jie pavadino jį liokajumi.

Žodis „liokajus" būdavo vartojamas tada, kai pritrūkdavo kitų žodžių, nusakančių žmogaus menkystę. Valdant senajai monarchijai, kai būdavo norima trumpai drūtai apibūdinti kokį niekšą ir išgamą, būda-

[1] Atidžiau ir nuodugniau išnagrinėjus pagrindines nuostatas, kuriomis vadovaujasi tie žmonės, dar labiau išryškėja stulbinanti analogija. Ima nuostaba, tiek tarp jų, tiek tarp kilmingiausių feodalinės hierarchijos atstovų įžvelgus panašias savybes: didžiavimąsi savo kilme, pagarba protėviams ir palikuonims, panieka žemesnės padėties žmonėms, baimė su jais bendrauti, polinkis į etiketą, tradicijas ir praeitį.

vo sakoma, jog jis turįs *liokajaus sielą*. To ir pakakdavo. Prasmė būdavo aiški.

Nuolatinė nelygybė ne tik neįdiegia tarnams nepaprastų dorybių ir ydų, bet ir pastato juos į ypatingą padėtį šeimininkų atžvilgiu.

Aristokratinėje visuomenėje vargšas nuo mažens įpratintas prie minties, kad jam turi būti įsakinėjama. Jo žvilgsnis visur atsiduria į hierarchiją ir paklusnumą.

Tose šalyse, kur viešpatauja nuolatinė gyvenimo sąlygų nelygybė, šeimininkui nesunku priversti tarnus greitai, visiškai, pagarbiai ir be atodairos vykdyti įsakymus, nes tie gerbia jį ne tik kaip savo šeimininką, bet ir kaip šeimininkų klasės atstovą. Jis įtaigiai juos valdo, kaip dera tikram aristokratui.

Jis vadovauja jų darbams, o kai kada — ir mintims. Viešpataujant aristokratijai, šeimininkas dažnai ir netgi nesąmoningai turi nepaprastos galios tų, kurie vykdo jo valią, pažiūroms, įpročiams, moralės principams, papročiams, ir jo įtaka kur kas didesnė už jo valdžią.

Aristokratinėje visuomenėje tarnai, kaip ir šeimininkai, ne tik iš kartos į kartą paveldi savo padėtį, tos pačios tarnų giminės kartų kartos gyvena tos pačios šeimininkų giminės namuose (jos tartum lygiagretės linijos, kurios niekad nesusikerta ir niekad neišsiskiria), ir tai daro nepaprastą poveikį tų dviejų grupių žmonių tarpusavio santykiams.

Tad nors, aristokratijai viešpataujant, šeimininko ir tarno nesieja joks prigimtinis panašumas, nors turtu, išsilavinimu, pažiūromis, teisėmis jie stovi ant visiškai skirtingų ir labai nutolusių visuomenės socialinių pakopų, juos galop sujungia draugėn laikas. Jie tarsi sukaustyti ilgos bendrų prisiminimų grandinės, ir, kad ir kokie būdami skirtingi, ima panašėti. O demokratinėje visuomenėje, kur jie yra beveik lygūs, lieka visada svetimi vieni kitiems.

Aristokratinėje visuomenėje šeimininkas laiko tarnus tarytum žemesne, antrine savo esybės dalimi ir dažnai, tik skatinamas egoizmo, rūpinasi jų likimu.

Ir patys tarnai linkę beveik panašiai į save žiūrėti; kartais taip sutampa su šeimininko asmeniu, jog ilgainiui pasidaro lyg jo priedas tiek savo pačių, tiek šeimininko akyse.

Aristokratinėje visuomenėje tarno padėtis priklausoma, jos tarnas negali pakeisti; greta jo yra kitas žmogus, aukštesnio rango, kurio jis

negali prarasti. Iš vienos pusės — amžinas tamsumas, vargas ir paklusnumas, iš kitos — amžina garbė, prabanga ir galia. Jų likimai visada skirtingi ir visada artimi, ir ryšys, siejantis juos, nutrūksta tik drauge su gyvenimu.

Būdamas tokioje padėtyje, tarnas galop nustoja domėtis savimi; jis atitrūksta, tarsi pabėga nuo savęs ar veikiau visai persikūnija į šeimininką, kuris tampa jo susikurtos asmenybės vaizdiniu. Jis puikuoja šeimininkų turtais, savinasi jų šlovę, puošiasi jų kilmingumu ir tolydžio svaiginasi svetima didybe, dažniausiai teikdamas jai daugiau svarbos negu tie, kurie ja visiškai ir teisėtai naudojasi.

Tas dviejų būčių susiliejimas daro graudų ir podraug juokingą įspūdį.

Šeimininkų aistros, užvaldžiusios tarnų dvasią, prisiderina prie naujos esybės; jos pasidaro menkesnės ir žemesnės. Šeimininko išdidumas, tarno perimtas, virsta vaikiška tuštybe ir niekingomis pretenzijomis. Didiko tarnai paprastai labai smulkmeniškai paiso, kad šeiminkui būtų rodomas deramas dėmesys, ir rūpinasi jo menkiausiomis privilegijomis labiau negu jis pats.

Mūsų laikais Europoje dar pasitaiko vienas kitas tų senųjų aristokratijos tarnų; išnykus tarnų padermei, jie išliko, bet netrukus nueis į nebūtį drauge su aristokratija.

Jungtinėse Valstijose nesu sutikęs tokių žmonių. Amerikiečiai ne tik nėra susidūrę su tokiu žmogaus tipu, bet ir nesuvokia, jog jis galėtų būti. Jiems beveik taip pat sunku tai suprasti, kaip mums įsivaizduoti romėnų vergą arba viduramžių baudžiauninką. Visi tie žmonės, nors ir skirtingi, iš tikrųjų yra tos pačios priežasties padarinys. Jie traukiasi tolyn nuo mūsų žvilgsnių ir drauge su juos pagimdžiusia santvarka kasdien vis giliau grimzta į praeities tamsybes.

Lygybė tarną ir šeimininką paverčia visiškai naujais žmonėmis, ir tarp jų užsimezga kitokie santykiai.

Vis labiau įsitvirtinant lygybei, žmonių padėtis tolydžio keičiasi. Dar tebėra dvi klasės — tarnai ir šeimininkai, bet jas sudaro jau nebe visada tie patys žmonės ir, svarbiausia, nebepriklausantys tai pačiai giminei ar šeimai. Tie patys žmonės negali amžinai įsakinėti, tie patys žmonės negali amžinai vykdyti įsakymų.

Kadangi tarnai nebesudaro atskiro sluoksnio, jie nebeturi tik jiems būdingų įpročių, prietarų, moralės principų; jie nebeišsiskiria savita

mąstysena nei savita jausena; jie nebeturi savo luomui įgimtų dorybių ar ydų; jų išsilavinimas, pažiūros ir polinkiai, dorybės ir ydos tokios pat kaip kitų jų amžininkų; tarp jų, kaip ir tarp jų šeimininkų, yra ir dorų žmonių, ir niekšų.

Lygybė įsigali tiek tarp tarnų, tiek tarp šeimininkų.

Kadangi tarnų sluoksnyje nebelieka ypatingesnių rangų nė griežtos hierarchijos, iš jų nėra ko tikėtis nei niekšybės, nei taurumo, būdingų tiek tarnų, tiek visų kitų sluoksnių aristokratijai.

Jungtinėse Valstijose nesu matęs nieko panašaus į elitinį tarną, kuris dar prisimenamas Europoje, bet nesu čia susidūręs ir su liokajaus sąvoka. Ir viena, ir kita yra dingę be pėdsakų.

Demokratinėse šalyse tarnai ne tik lygūs tarpusavyje; tam tikra prasme jie lygūs ir šeimininkams.

Kad būtų suprantamiau, šitai reikia plačiau paaiškinti.

Tarnas kiekvienu momentu gali tapti šeimininku ir to siekia. Taigi tarnas yra toks pat žmogus, kaip ir šeimininkas.

Kodėl vienas turi teisę įsakinėti ir kas verčia kitą klausyti? Laikinas ir laisvas sutarimas — abipusiu pageidavimu. Iš prigimties nė vienas jų nėra žemesnis už kitą, ir juodu susisaisto laikinai, įsigaliojus sutarčiai. Kol galioja ta sutartis, vienas yra tarnas, o kitas — šeimininkas; ten, kur ta sutartis negalioja, juodu yra piliečiai, žmonės.

Prašau skaitytoją gerai įsidėmėti, jog tai anaiptol ne vien tarnų susidaryta nuomonė apie savo padėtį. Šeimininkai lygiai taip žiūri į tarnavimą, ir tiek vieni, tiek kiti puikiai įsisąmoninę griežtai apibrėžtas vadovavimo ir paklusnumo ribas.

Kai diduma piliečių jau seniai gyvena maždaug vienodose sąlygose ir kai lygybė yra įsisenėjęs bei pripažintas dalykas, visuomenės nuomonė, kuriai niekad neturi įtakos išimtys, apskritai pripažįsta tam tikras žmogaus vertės ribas, ir kiekvienam žmogui yra sunku ilgiau išsilaikyti aukščiau arba žemiau nustatyto lygmens.

Kad ir kokį didelį skirtumą tarp dviejų žmonių laikinai nubrėžtų turtas ar skurdas, galia ar paklusnumas, viešoji nuomonė, pagrįsta įprastine visa ko tvarka, priartina juos prie bendro lygmens ir tariamai sulygina, nepaisant tikrosios jų padėties nelygybės.

Ta visagalė nuomonė ilgainiui priverčia paklusti netgi tuos, kuriems būtų naudinga jai priešintis; ji daro įtaką jų sąmonei ir drauge pajungia jų valią.

Širdies gilumoje nei šeimininkas, nei tarnas nebemato, kas galėtų juodu skirti, ir nei tikisi, nei bijo kada nors tą skirtumą pamatyti. Tad jie nejaučia nei paniekos, nei pagiežos ir, žiūrėdami vienas į kitą, nėra nei nusižeminę, nei išdidūs.

Šeimininkas laiko sutartį vieninteliu savo galios šaltiniu, o tarnas vieninteliu paklusnumo pagrindu. Juodu nesiginčija dėl to, kokią padėtį užima vienas kito atžvilgiu, bet kiekvienas puikiai žino savo vietą ir atlieka savo pareigas.

Į mūsų kariuomenę kareivis ateina iš maždaug to paties sluoksnio, kaip ir karininkas, ir abu galėtų eiti tas pačias pareigas. Civiliniame gyvenime kareivis laiko save visiškai lygiu savo vadams ir toks yra iš tikrųjų, bet tarnyboje nedvejodamas klauso įsakymų, ir jo sąmoningas, apibrėžtas klusnumas dėl to yra ne mažiau nuovokus, greitas ir kryptingas.

Tas pavyzdys leidžia įsivaizduoti tarno ir šeimininko santykius demokratinėje visuomenėje.

Būtų neprotinga manyti, jog tarp tų žmonių kada nors gali užsimegzti kokie nors stiprūs, nuoširdūs jausmai, kurie kartais sušildydavo senosios aristokratijos ir šeimynykščių santykius, arba tikėtis stulbinančio pasiaukojimo pavyzdžių.

Aristokratinėje visuomenėje tarnas ir šeimininkas mato vienas kitą tik iš tolo ir dažniausiai bendrauja per tarpininką. Ir vis dėlto juodu tvirtai laikosi vienas kito.

Demokratinėje visuomenėje tarnas ir šeimininkas bendrauja labai artimai; jie nuolat susiduria vienas su kitu, bet dvasiškai yra svetimi; jie turi bendrų darbų, rūpesčių, bet beveik niekada neturi bendrų interesų.

Tose šalyse tarnas visada jaučiasi esąs laikinas šeimininko namuose. Jis nepažino jo protėvių ir nematys jo palikuonių; jis nesitiki ilgai čia būti. Tad kodėl gi turėtų gyventi savo šeimininko gyvenimu ir kas galėtų jam įkvėpti tą nepaprastą atsidavimą šeimininkui? Jųdviejų padėtis pasikeitė; santykiai taip pat turi pasikeisti.

Tai, kas pasakyta, norėčiau paremti amerikiečių pavyzdžiu, bet negalėčiau to padaryti, griežtai nediferencijuodamas žmonių ir jų gyvenamosios vietos.

Pietų valstijose tebėra vergovė, tad visa, ką sakiau, joms negalima taikyti.

Šiaurėje diduma tarnų yra arba paleistiniai vergai, arba tų vergų vaikai. Tų žmonių padėtis visuomenėje dvilypė: įstatymas priartina juos prie šeimininko, bet moralės principai ir papročiai atkakliai juos atstumia. Jie patys aiškiai nesuvokia savo padėties ir beveik visada yra arba įžūlūs, atžarūs, arba pataikūnai.

Tačiau tose pačiose Šiaurės valstijose, ypač Naujojoje Anglijoje, esama gana daug baltųjų, kurie už tam tikrą atlyginimą sutinka laikinai vykdyti kitų žmonių valią. Esu girdėjęs, jog tokie tarnai uoliai ir sąžiningai atlieka priedermes ir, nelaikydami savęs iš prigimties žemesniais už tuos, kurie jiems įsakinėja, beatodairiškai jų klauso.

Man pasirodė, jog tie žmonės įdiegia į tarnavimą pagirtinų papročių, atsiradusių drauge su nepriklausomybe ir lygybe. Pasirinkę sunkią dalią, jie nesistengia įvairiais būdais jos vengti ir įkvepia sau pagarbą, neatsisakydami laisva valia prisiimto paklusnumo šeimininkams.

Šeimininkai savo ruožtu reikalauja tik tiek, kad tarnai ištikimai ir griežtai laikytųsi sutarties sąlygų; jie nelaukia iš jų nei pagarbos, nei meilės ar atsidavimo; jiems pakanka to, kad tarnai būtų stropūs ir sąžiningi.

Todėl negalėčiau tvirtinti, jog demokratinėje visuomenėje tarno ir šeimininko santykiai esą pakrikę; tiesiog jie pagrįsti kitoniškais principais; taisyklės kitokios, bet jų laikomasi.

Aš neketinu čia nagrinėti, ar šis naujas būvis, kurį ką tik aptariau, yra blogesnis už ankstesnįjį, ar tik visai kitoks. Man gana ir to, kad jis apibrėžiamas ir nusistovėjęs, nes juk svarbiausia ne tai, kad visuomenėje būtų tam tikra tvarka, o tai, kad būtų tvarka apskritai.

Tačiau ką galima pasakyti apie tuos liūdnus ir neramius laikus, kai lygybė įsitvirtina revoliucijos sumaištyje ir kai demokratija, jau įsigalėjusi socialinėje sanklodoje, vis dar sunkiai tebesigrumia su prietarais ir moralės principais?

Įstatymas ir iš dalies visuomenės nuomonė jau skelbia, jog nebėra prigimtinės ir nuolatinės nelygybės tarp tarno ir šeimininko. Tačiau su tuo nauju įstatymu dar nesusitaikė pastarojo protas ar veikiau to įstatymo nepriima jo širdis. Sielos gilumoje šeimininkas vis dar tariasi esąs aukštesnės, ypatingos padermės, bet nedrįsta to sakyti ir priešinasi, nenorėdamas nusileisti iki bendro lygmens. Jo įsakymai darosi nedrąsūs ir podraug griežti; jo širdyje nebėra tarnams tų globėjiškų,

geranoriškų jausmų, kurie gimsta tik esant ilgai neginčijamai valdžiai, ir, keisdamasis pats, stebisi, kad keičiasi jo tarnai; jis trokšta, kad žmogus, tik laikinai eidamas tarno pareigas, susidarytų tvirtus ir pastovius įpročius, kad būtų patenkintas ir didžiuotųsi tarno padėtimi, kurios anksčiau ar vėliau turės atsikratyti, kad aukotųsi žmogui, negalinčiam jo nei apginti, nei pražudyti, ir kad pagaliau amžinais ryšiais susisietų su panašiais į save žmonėmis — tokiais pat svečiais šioje žemėje.

Aristokratinėje visuomenėje dažnai būna taip, kad žmonės, pasiskyrę tarnystei, nesijaučia likimo nuskriausti, nes kitokios padėties neįsivaizduoja ir mano, jog begalinė nelygybė tarp jų ir šeimininko yra neišvengiama, nulemta kokio nors nežinomo Apvaizdos įstatymo. Demokratinėje visuomenėje tarno padėtis nežemina žmogaus, nes ji pasirinkta laikinai ir laisva valia, visuomenės akyse nekenkia jo geram vardui ir neįteisina amžinos nelygybės tarp tarno ir šeimininko.

Tačiau, pereinant iš vienos socialinės sanklodos į kitą, beveik visada būna toks metas, kai žmonių nuomonės ima svyruoti dėl aristokratinės priklausomumo ir demokratinės paklusnumo sąvokų.

Tuomet įsakymų vykdytojo požiūriu paklusnumas netenka moralinio pagrindo; jis jau nebelaiko paklusnumo Dievo skirta priederme ir dar nepripažįsta jo grynai žmogišku aspektu; jam atrodo, jog paklusnumas nėra nei šventas, nei teisėtas, ir jis taikstosi su juo kaip su žeminančiu ir podraug pravarčiu dalyku.

Kaip tik tuo metu tarnų sąmonėje susidaro miglotas lygybės vaizdinys; iš pradžių jie visiškai nesuvokia, ar ta lygybė, į kurią jie turi teisę, galioja tarnystės ribose, ar už šeimininko namų sienų, tad širdies gilumoje maištauja prieš žemesnę padėtį, nors ją patys pasirinko ir turi iš jos naudos. Jie sutinka tarnauti ir drauge gėdisi klausyti įsakymų; jiems patinka tarnystės teikiama nauda, bet anaiptol ne pats šeimininkas, ar, tiesą pasakius, jie beveik įsitikinę, kad patys turi būti šeimininkai, ir todėl žmogų, duodantį jiems įsakymus, yra linkę laikyti neteisingu jų teisių uzurpatoriumi.

Kaip tik tuo metu kiekvieno piliečio namuose galima išvysti kažką panašaus į tą liūdną reginį politinėje valstybės scenoje. Ten be atvangos vyksta slaptas karas tarp dviejų amžinai įtarių tarpusavy besivaržančių jėgų; šeimininkas yra priešiškai nusiteikęs ir malonus, tarnas — priešiškai nusiteikęs ir nesukalbamas; vienas nori nesąžiningomis išlygomis išvengti priedermės globoti kitą ir atsilyginti už darbą, kitas

stengiasi išsisukti priedermės paklusti. Tarp jų stirkso laisvas namų valdžios vairas, kurį kiekvienas kėsinasi sugriebti. Ribos, skiriančios valdžią ir tironiją, laisvę ir palaidumą, teisę ir galią, atrodo jiems tokios painios ir surizgusios, jog nė vienas gerai nežino, nei kas jis toks, nei ką gali, nei kas jam priklauso.

Tokia padėtis yra ne demokratinė, bet revoliucinė.

VI SKYRIUS

Kaip demokratinės institucijos ir moralės principai skatina kelti nuomos mokestį ir riboti jos terminus

Tai, ką esu kalbėjęs apie tarnus ir šeimininkus, iš dalies tinka žemių savininkams ir nuomininkams. Šią temą verta panagrinėti skyrium.

Amerikoje, galima sakyti, nėra tokių žemės nuomotojų; žemė priklauso tam, kas ją dirba.

Reikia pripažinti, jog demokratiniams įstatymams būdinga gausinti žemės savininkus ir mažinti nuomininkus. Vis dėlto tai, kas dedasi Jungtinėse Valstijose, daugiau sąlygoja pats kraštas negu krašto institucijos. Amerikoje žemė pigi, ir kiekvienas lengvai tampa savininku. Ji duoda nedaug, ir savininkas bei nuomininkas ne kažin ką laimėtų, padalijus pelną.

Tad ir šiuo požiūriu Amerika yra unikalus kraštas; būtų klaidinga imti ją pavyzdžiu.

Manau, jog ir demokratinėse, ir aristokratijos valdomose šalyse visada bus ir savininkų, ir nuomininkų, tik jų tarpusavio santykiai bus skirtingi.

Aristokratijos valdomose šalyse už nuomą atsiteisiama ne tik pinigais, bet ir pagarba, prieraišumu, paslaugomis. Demokratinėse šalyse mokama tik pinigais. Kai žemės valdos perdalijamos ir eina per rankas, kai nebelieka pastovaus, tvirto ryšio, gimines ir šeimas siejusio su žeme, tik atsitiktinumas suveda savininką su nuomininku. Jie trumpai susitinka aptarti sutarties sąlygų ir tuoj dingsta vienas kitam iš akių. Tai naudos sumetimais suartėję du žmonės, griežtai aptariantys sandėrį, kurio esmė — tik pinigai.

Nuosavybei einant per daugelį rankų ir turtams išsisklaidant šen bei ten po visą kraštą, atsiranda gausybė žmonių, kurių vieni naudojasi paskutiniais buvusios prabangos likučiais, o kiti, neseniai praturtė-

ję, neišgali patenkinti tolydžio augančių poreikių. Visiems tiems žmonėms praverčia menkiausi pasipelnymo šaltiniai, ir kiekvienas jų stengiasi nepražiopsoti jokios progos, juo labiau — neprarasti bent dalelės pajamų.

Kai, maišantis luomams, vis rečiau pasitaiko tiek be galo didelių, tiek be galo mažų turtų, kasdien vis labiau mažėja atstumas tarp savininko ir nuomininko socialinės padėties; pirmasis neturi neginčijamo pranašumo prieš antrąjį. Tad koks gali būti nuomos sutarties pagrindas tarp dviejų lygių žmonių, netikrų savo padėtimi, jei ne pinigai?

Žmogus, kuriam priklauso visa apygarda ir šimtas ūkių, supranta, kad jis būtinai turi palenkti į savo pusę kelių tūkstančių žmonių širdis; dėl to atrodo verta stengtis. Siekdamas tokio didelio tikslo, jis nebijo aukotis.

Tam, kuris turi šimtą hektarų, nerūpi tokie dalykai; jam visai nesvarbu pelnyti ypatingą nuomininko simpatiją.

Aristokratija nemiršta iškart kaip žmogus. Jos egzistavimo principai pamažu nyksta iš žmonių širdžių, kol galiausiai juos panaikina įstatymai. Tad, prieš prasidedant karui prieš juos, pamažėle silpnėja ryšiai, sieję aukštesniuosius visuomenės sluoksnius su žemesniaisiais. Iš vienos pusės ima reikštis abejingumas ir panieka, iš kitos — pavydas ir neapykanta; vargšo ir turtuolio santykiai nebe tokie glaudūs ir nebe tokie draugiški; didėja nuomos mokestis. Tai anaiptol ne revoliucijos rezultatas, bet tam tikras požymis. Mat aristokratija, galutinai netekusi žmonių simpatijos, yra tarytum medis nudžiūvusiomis šaknimis, kurį vėjas tuo greičiau išverčia, kuo jis aukštesnis.

Per penkiasdešimt paskutiniųjų metų nuomos mokestis nepaprastai išaugo ne tik Prancūzijoje, bet ir didžiojoje Europos dalyje. Tą reiškinį, mano nuomone, vargu ar galima paaiškinti dideliu žemdirbystės ir pramonės klestėjimu pastaruoju laikotarpiu. Reikia ieškoti kitos, kur kas svarbesnės ir mažiau pastebimos priežasties. Manau, kad toji priežastis glūdi demokratinėse institucijose, jau įsitvirtinusiose kai kuriose Europos šalyse, ir demokratinėse tendencijose, stipriau ar silpniau pasireiškiančiose visose kitose šalyse.

Esu daug kartų girdėjęs, kaip Anglijos stambieji žemvaldžiai džiūgauja, jog šiais laikais dvarai jiems duoda daugiau pelno negu jų tėvams.

Gal ir esama pagrindo džiaugtis, bet tikriausiai jie visiškai nesuvokia, ko taip džiaugiasi. Jie tariasi gauną gryną pelną, o iš tikrųjų tik daro mainus: parduoda savo įtaką už grynus pinigus, ir už tai, ką pelno grynais, neilgai trukus turės atmokėti savo valdžia.

Yra dar vienas požymis, kuris aiškiai rodo, jog bręsta ar jau vyksta didelė demokratinė revoliucija.

Viduramžiais beveik visos žemės būdavo išnuomojamos iki gyvos galvos arba bent jau labai ilgam laikui. Studijuojant to meto ekonomiką, galima pastebėti, jog anuo metu devyniasdešimt devynerių metų nuoma pasitaikydavo kur kas dažniau negu šiais laikais dvylikos metų terminas.

Tuomet buvo tikima giminės nemirtingumu; sąlygos būdavo numatomos neribotam laikui, ir visuomenė atrodė tokia pastovi ir patvari, kad niekam nė nedingtelėdavo mintis, jog kas nors galėtų bent kiek pasikeisti.

Lygybės laikais žmogus ima kitaip mąstyti. Jis lengvai patiki, jog nieko nėra tvaraus. Jį užvaldo mintis, jog viskas nepastovu.

Esant tokiai nuostatai, žemvaldys ir pats nuomininkas instinktyviai vengia ilgalaikių įsipareigojimų; jie bijo, kad vieną gražią dieną pasijus suvaržyti to sutarimo, kuris dabar jiems naudingas. Jie intuityviai jaučia, jog jų padėtis gali staigiai ir netikėtai pasikeisti. Jie nepasitiki patys savimi; būgštauja, jog, pasikeitus jų siekiams, ims apgailestauti, kad nebegalės atsisakyti to, ko dabar trokšta. Ir jų baimė visiškai pagrįsta, nes demokratijos laikais nėra nieko pastovaus, o esant tokiai sumaiščiai, visų nepastoviausia yra žmogaus širdis.

VII SKYRIUS

Demokratijos įtaka atlyginimams

Daugelį minčių, kurias išsakiau apie tarnus ir šeimininkus, galima taikyti ir kalbant apie šeimininkus bei darbininkus.

Vis menkiau paisant socialinės hierarchijos taisyklių, didiesiems žlungant, o mažiesiems iškylant, ir skurdui, ir turtui netenkant paveldėjimo teisių, kasdien ir faktiškai, ir viešosios nuomonės požiūriu vis labiau mažėja atstumas tarp darbininko ir šeimininko.

Darbininkas geriau įsivaizduoja savo teises, savo ateitį, savo padėtį; jis pilnas naujų siekių, naujų troškimų; jam neduoda ramybės nauji poreikiai. Godžiomis akimis jis tolydžio žvelgia į savo samdytojo pelną ir, trokšdamas jį pasidalyti, stengiasi vis brangiau įkainoti savo darbą, ir paprastai jam tai pavyksta.

Demokratinėse šalyse, kaip ir kitur, didumą įmonių valdo žmonės, tiek turtu, tiek išsilavinimu nelabai pranokstantys tuos, kuriuos samdosi. Tokių verslininkų labai daug, jie skirtingų interesų, tad jiems būtų nelengva sutarti vieniems su kitais ir suvienyti savo jėgas.

Kita vertus, beveik visi darbininkai turi tam tikrų išteklių, tad prireikus gali atsisakyti darbo, kai negauna tokio atlyginimo, kokį laiko teisėtu ir pelnytu.

Vykstant nuolatinei tų dviejų sluoksnių kovai dėl atlyginimo už darbą, jėgos būna nelygios, ir sėkmė lydi tai vienus, tai kitus.

Net susidaro įspūdis, jog ilgainiui darbininkų interesai turėtų paimti viršų, nes, išsikovodami vis didesnį užmokestį, jie darosi kasdien vis mažiau priklausomi nuo šeimininkų, o kuo jie labiau nepriklausomi, tuo didesnį užmokestį gauna.

Pavyzdžiu imsiu verslą, kuriuo mūsų laikais plačiausiai manomasi tiek Prancūzijoje, tiek beveik visose kitose pasaulio šalyse, tai yra žemdirbystę.

Prancūzijoje daugelis samdinių patys turi nedidelį sklypelį, iš kurio galima prasimaitinti ir nedirbant kitų labui. Pasisiūlę dirbti kokiam

stambiam žemvaldžiui arba artimiausiam kaimynui ir nesulygę dėl norimo atlyginimo, jie grįžta į savo ūkelį ir laukia tinkamesnės progos.

Apibendrinant šiuos dalykus, manau, galima tvirtinti, jog lėtas, bet nesustabdomas užmokesčio didėjimas yra vienas bendriausių demokratinės visuomenės dėsnių. Panašėjant socialinėms sąlygoms, didėjant lygybei, didėja uždarbiai, o didėjant uždarbiams, didėja ir lygybė.

Tačiau mūsų laikais yra viena svarbi ir, deja, nelemta išimtis.

Ankstesniame skyriuje jau pasakojau, kaip aristokratija, išguita iš valstybės valdymo sferos, pasitraukė į kai kurias ūkio šakas ir kitokia forma įtvirtino ten savo viešpatavimą.

Tai turi didelę įtaką atlyginimų lygiui.

Kaip minėjau, didelio masto verslininkystės gali imtis tik labai turtingi žmonės, tokių pasitaiko labai nedaug. Kadangi jų tik saujelė, jie gali lengvai susivienyti ir nustatyti pageidaujamą atlyginimą už darbą.

Darbininkų, priešingai, yra labai daug, ir jų tolydžio gausėja, nes kartais būna nepaprasto gerovės kilimo laikotarpių, kai be saiko padidėja atlyginimai ir pritraukia į manufaktūras aplinkinių vietovių gyventojų. Tačiau, ėmęsi to amato, žmonės, kaip matėme, nebegali jo atsisakyti, nes gana greit įgyja reikiamų fizinių ir protinių įgūdžių ir nebesugeba dirbti kito darbo. Tokie žmonės paprastai yra menko išsilavinimo, nelabai sumanūs ir neturi išteklių, tad pakliūva į kone visišką šeimininko priklausomybę. Kai dėl konkurencijos ar kokių kitokių aplinkybių sumažėja šeimininko pelnas, jis gali savo nuožiūra sumažinti atlyginimus ir taip pasidengti tuos nelemtus savo nuostolius.

Jeigu darbininkai susitarę atsisako dirbti, šeimininkas, būdamas turtingas žmogus, gali be baimės, kad bus sužlugdytas, palaukti, kol skurdas parvarys juos atgal. Šie savo ruožtu turi kasdien dirbti, kad nemirtų badu, nes vienintelė jų nuosavybė tėra rankos. Išnaudojami jie jau seniai nuskurdo, o tolydžio skurdinamus, juos dar lengviau išnaudoti. Tai užburtas ratas, iš kurio jie negali ištrūkti.

Tad nereikia stebėtis, jeigu atlyginimai kartais šioje šakoje staiga padidėja, nors iš tiesų nuolat mažėja, tuo tarpu kai kitur darbo užmokestis labai pamažu, bet vis dėlto po truputį didėja.

Toji priklausomybės ir skurdo būklė, šiais laikais būdinga daliai dirbančiųjų, yra išimtinis reiškinys, prieštaraujantis toje aplinkoje susiklosčiusioms sąlygoms, bet kaip tik dėl to jis labai svarbus ir vertas ypatingo įstatymų leidėjo dėmesio. Mat, visuomenei einant į priekį, nedera laikyti sukaustčius vieno jos sluoksnio ir versti vienus taikiai tramdyti savo poreikius ir troškimus, didumai žmonių be paliovos skinantis naujus kelius į laimę.

VIII SKYRIUS

Demokratijos įtaka šeimai

Ką tik nagrinėjau, kaip demokratinėse šalyse ir ypač Jungtinėse Valstijose lygybė keičia piliečių tarpusavio santykius.

Aš noriu pasistūmėti toliau ir panagrinėti, kas darosi šeimoje. Mano tikslas ne ieškoti naujų tiesų, bet parodyti, kaip jau žinomi dalykai siejasi su mano gvildenama tema.

Visi yra pastebėję, jog šiais laikais įsigaliojo nauji santykiai tarp įvairių šeimos narių, jog sumažėjo atstumas tarp tėvo ir sūnaus ir jog tėvo valdžia, nors ir ne visiškai sunyko, bent jau pasikeitė.

Panašių dalykų, bet nepalyginamai ryškesnių, pastebima ir Jungtinėse Valstijose.

Amerikoje nėra šeimos, vartojant tą žodį romėnų ir aristokratų įprastine reikšme. Išliko tik kai kurie jos požymiai, kurie pastebimi pirmuosius kelerius metus gimus vaikams. Tuomet tėvas, niekam nesipriešinant, tampa šeimos diktatoriumi, o kadangi vaikai yra silpni, toji diktatūra reikalinga ir pateisinama, turint galvoje jų interesus ir tėvo neginčijamą pranašumą.

Tačiau, jaunajam amerikiečiui bręstant, sūnaus paklusnumo saitai kasdien silpnėja. Pradėjęs savarankiškai mąstyti, neilgai trukus jis tampa atsakingas už savo elgesį. Amerikoje, tiesą sakant, nėra paauglystės amžiaus. Vos atsisveikinęs su vaikyste, jis pasijunta suaugusiu žmogum ir pradeda pats skintis kelią.

Būtų klaidinga manyti, jog tai atsitinka po šeimoje įsiliepsnojusios kovos, kurios metu sūnus, griebdamasis moralinio smurto, išsikovoja tėvo draudžiamą laisvę. Tie patys įpročiai ir principai, kuriais vadovaudamasis sūnus laimi nepriklausomybę, skatina tėvą pripažinti ją kaip neginčijamą sūnaus teisę.

Tad sūnaus neužvaldo ta keršttinga ir nežabota aistra, kuri dar ilgai drasko žmones, nusikračiusius primesto jungo. Tėvo nekamuoja kartėlio ir pagiežos kupina širdgėla, kuri paprastai graužia netekus val-

džios; jis jau seniai yra numatęs, kada turi baigtis jo laikas, kuriam atėjus, lengva širdimi jos atsižada. Sūnus iš anksto gerai žino, kada galės vadovautis savo valia, ir neskubėdamas, be jokių pastangų ima naudotis laisve kaip jam priklausančia nuosavybe, kurios niekas nesikėsins iš jo paveržti [1].

Ko gero, būtų pravartu paminėti, kaip šeimoje vykstančios permainos yra glaudžiai susijusios su socialine ir politine revoliucija, besibaigiančia mūsų akyse.

Yra tam tikri esminiai principai, kuriuos valstybė stengiasi įdiegti visur arba apskritai jų nepripažįsta.

Aristokratinės hierarchijos pagrindu tvarkomose šalyse valdžia niekad tiesiogiai nesikreipia į valdinių visumą. Kadangi žmonės susaistyti vieni su kitais, valdomi tie, kurie yra pirmosiose gretose. Visi kiti seka iš paskos. Šitai taikytina šeimai, kaip ir kiekvienai kitai sąjungai, turinčiai vadovą. Tiesą pasakius, aristokratijos valdomose šalyse visuomenė pripažįsta tik tėvą. Ji prilaiko sūnų tėvo rankomis: ji valdo tėvą, o tėvas valdo sūnų. Tad tėvas turi ne tik prigimtinę teisę. Jam suteikta valstybinė teisė valdyti vaikus. Tėvas — šeimos kūrėjas ir išlaikytojas; jis taip pat yra pareigūnas, kurio priedermė tvarkyti šeimą.

---

[1] Amerikiečiams dar niekad nėra atėję į galvą, kaip mes kad esame padarę Prancūzijoje, atimti iš tėvų vieną svarbiausių jų galios elementų — teisę tvarkyti turtą, liekantį po jų mirties. Jungtinėse Valstijose testatoriaus valia neapribojama.

Šiuo atveju, kaip beveik ir visais kitais, nesunku pastebėti, jog Amerikos valstybinė teisė yra daug demokratiškesnė už mūsų, o mūsų civilinė teisė yra nepalyginamai demokratiškesnė už amerikiečių. Tai savaime suprantama.

Mūsų civilinį kodeksą parašė žmogus, kuris laikė savo priederme patenkinti amžininkų demokratinius siekimus visame kame, kas tiesiogiai ar netiesiogiai nekenkia jo valdžiai. Jis mielai sutiko, kad turtiniai ir gimininiai santykiai būtų tvarkomi remiantis tam tikrais populiariais principais, kurie jokiu būdu negali būti taikomi valstybės valdymui. Leisdamas demokratijai įsiviešpatauti civilinės teisės srityje, jis tikėjosi jaustis saugus, atsitvėręs valstybinės teisės įstatymais. Šiuo požiūriu jis pasielgė labai išmintingai ir drauge egoistiškai, tačiau toks kompromisas negalėjo būti ilgalaikis. Mat valstybė negalėjo visiškai atsilikti nuo pilietinės visuomenės raidos. Tad šiuo požiūriu galima tvirtinti, jog nė vienoje šalyje nėra kitos tokios srities, taip glaudžiai susijusios su valstybės likimu, kaip civilinė teisė.

Demokratinėse šalyse, kur ilga valdžios ranka pasiekia kiekvieną žmogų vidury minios ir kiekvieną skyrium priverčia laikytis bendrų įstatymų, toks tarpininkas nereikalingas. Įstatymo požiūriu tėvas yra paprasčiausias pilietis, tik vyresnis ir turtingesnis už vaikus.

Kai viešpatauja didelė nelygybė ir kai ta nelygybė — nuolatinis būvis, žmonių vaizduotę užvaldo pranašumo, viršenybės idėja. Netgi tada, kai įstatymas nenumato viršesniajam jokių privilegijų, jas suteikia papročiai ir viešoji nuomonė. Priešingai, kai žmonės menkai skiriasi vieni nuo kitų ir tie skirtumai nėra pastovūs, visuotinai puoselėjamas viršenybės vaizdinys išblanksta, darosi miglotas. Kad ir kaip įstatymų leidėjas stengtųsi įsakymus duodančiam žmogui suteikti aukštesnę padėtį nei įsakymus vykdančiajam, papročiai, moralės principai gretina tuodu žmones ir kasdien artina juos prie to paties lygmens.

Tad, nors aristokratinės visuomenės įstatymai lyg ir nesuteikia šeimos galvai jokių ypatingų privilegijų, vis dėlto aš laikysiuos nuomonės, kad jo valdžia ten labai vertinama ir kur kas didesnė negu demokratinėje šalyje, nes žinau: kad ir kokie būtų įstatymai, aristokratinėje visuomenėje, priešingai negu demokratinėje, viršesnis asmuo visada užims aukštesnę padėtį, o jam pavaldus — žemesnę.

Kai žmonės gyvena daugiau prisiminimais, mažiau rūpindamiesi šia diena, ir kai labiau gilinasi į tai, ką galvojo protėviai, užuot pradėję galvoti patys, tėvas yra natūralus ir būtinas praeities ir dabarties ryšys, tų dviejų grandžių jungtis, pradžia ir pabaiga. Tad aristokratinėje visuomenėje tėvas — ne tik valstybės įteisintas šeimos galva, bet ir tradicijų sergėtojas, papročių aiškintojas, dorovingumo arbitras. Visi jo pagarbiai klausosi, labai mandagiai į jį kreipiasi ir myli jį visada baimės gniaužiama širdimi.

Kai visuomenė tampa demokratinė ir žmonės ima vadovautis bendru principu, jog kiekvienas turi teisę apie viską spręsti savo nuožiūra, o senuosius įsitikinimus laiko tam tikra informacija, bet ne taisyklėmis, tėvo pažiūros ir jo teisėta valdžia turi sūnums mažiau įtakos.

Demokratijos sukeltas paveldimos nuosavybės skaidymasis, ko gero, daugiau nei visa kita nulemia tėvo ir vaikų santykių pasikeitimą.

Kai šeimos tėvas nelabai turtingas, sūnus visada gyvena su juo toje pačioje vietoje ir drauge dirba tuos pačius darbus. Įpročiai ir vargas juodu suartina ir verčia tolydžio bendrauti; tad ilgainiui tarp jų už-

simezga artimi santykiai, sušvelninantys absoliučią valdžią ir nelabai atitinkantys išorines pagarbos reiškimo formas.

Todėl demokratinėse šalyse kaip tik smulkieji savininkai ir duoda toną, diegdami visuomenėje savo sluoksniui būdingas pažiūras ir moralės principus. Jie stengiasi, kad visur viršų imtų jų pažiūros ir valia, ir netgi tie, kurie iš pradžių yra linkę priešintis tų žmonių valiai, vėliau patys seka jų pavyzdžiu. Esu matęs karštų demokratijos priešininkų, kurie leido vaikams kreiptis į save „tu".

Tad, aristokratijai netenkant valdžios, tėvo galia praranda visa, kas buvo griežta, sąlygiška, teisiška, ir šeimoje įsigali savotiška lygybė.

Nežinau, ar visuomenė apskritai pralaimi vykstant toms permainoms, bet, man regis, jog atskiri žmonės laimi. Demokratėjant įstatymams ir papročiams, tėvo ir sūnaus santykiai darosi artimesni, švelnesni; atsiranda daugiau pasitikėjimo ir meilės, mažiau griežtumo ir įsakymų, taigi atrodo, jog, socialiniam ryšiui silpnėjant, stiprėja prigimtinis ryšys.

Demokratinėje šeimoje tėvas turi tik tiek valdžios, kiek jos atlaidžiai suteikiama mielam patyrusiam seneliui. Jo įsakymų dažniausiai nepaisoma, bet jo patarimų visados klausoma. Nors jam ir nereiškiama oficiali pagarba, tačiau vaikai kreipiasi į jį bent jau su pasitikėjimu. Nėra nustatyta, kaip derėtų kreiptis, tačiau su juo nuolat šnekama ir kasdien tariamasi. Nebėra šeimininko ir pareigūno; yra tik tėvas.

Norint įsitikinti, kaip viena socialinė sankloda skiriasi nuo kitos, pakanka pasklaidyti aristokratijos laikų šeimyninius laiškus. Jų stilius visada taisyklingas, ceremoningas, griežtas ir toks šaltas, jog žodžiuose sunku pajusti tikrą širdies šilumą.

Demokratinėse šalyse, priešingai, sūnaus žodžiai tėvui visada dvelkia laisve, artumu ir podraug švelnumu; iškart jauti, jog šeimoje įsigalėję nauji santykiai.

Įvykus panašiai revoliucijai, pasikeičia vaikų tarpusavio santykiai.

Aristokratinėje šeimoje, kaip ir aristokratinėje visuomenėje, kiekviena vieta tarsi apibrėžta. Ne tik tėvas užima ypatingą padėtį ir naudojasi neribotomis privilegijomis; vaikai, ir tie nėra lygūs; pagal amžių ir lytį kiekvienas užima tik jam vienam skirtą vietą ir gauna tam tikrų privilegijų. Demokratija didumą tų apribojimų arba visai panaikina, arba sumažina.

Aristokratinėje šeimoje vyriausias sūnus paveldi didžiausiąją dalį turto ir beveik visas teises, todėl pasidaro savo brolių galva, taigi šeimininkas. Jis atstovauja šeimos didybei ir galiai, o jiems tenka nereikšminga, priklausoma padėtis. Tačiau būtų klaidinga manyti, jog aristokratinėje visuomenėje privilegijos suteikia pranašumą tik vyriausiajam sūnui ir aplink jį sukelia vien pavydą ir neapykantą.

Vyriausias sūnus paprastai stengiasi broliams užtikrinti kuo daugiau turto ir valdžios, nes už visos šeimos reputaciją atsako tas, kas jai atstovauja. Jaunesnieji broliai taip pat stengiasi vyriausiajam visur kur padėti, nes didybė ir galia jam, pagrindiniam šeimos atstovui, teikia dideles galimybes paremti visas šeimos atšakas.

Tad aristokratinės šeimos nariai nepaprastai glaudžiai susiję vieni su kitais; jų interesai bendri, požiūriai sutampa, tik širdys retai linksta viena prie kitos.

Demokratija taip pat susieja brolius, tik kitoniškai.

Pagal demokratinius įstatymus vaikai visiškai lygūs, vadinasi, nepriklausomi; niekas prievarta jų nesaisto, bet niekas ir neskiria. Būdami vienos šeimos nariai, auklėjami po vienu stogu, vienodai aprūpinami ir neturėdami jokių išskirtinių privilegijų, jie nuo pat mažumės jaučia vieni kitiems nuoširdžią, vaikams būdingą meilę. Gyvenimo pradžioje užsimezgę ryšiai niekad nenutrūksta, nes brolybės jausmas jų nevaržo, priešingai, kasdien vis labiau suartina.

Taigi demokratijos dėka anaiptol ne interesai, o bendri prisiminimai ir savaime atsiradusi pažiūrų bei polinkių vienybė susieja brolius. Kiekvienas gauna jam priklausančią turto dalį, bet niekas netrukdo jų širdims plakti išvien.

Tie demokratiniai papročiai tokie malonūs, jog net atkakliausi aristokratijos šalininkai jais susivilioja ir, kurį laiką patyrę jų įtaką, anaiptol nebenori grįžti prie aristokratinei šeimai būdingų pagarbių ir oficialių bendravimo formų. Jie mielai išsiugdytų demokratinės šeimos įpročius, jeigu tik galėtų nesilaikyti įstatymų, apibrėžiančių socialinę jų padėtį. Tačiau tiedu dalykai yra neatskiriami, ir, naudojantis vienu dalyku, nevalia atsisakyti kito.

Tai, ką kalbėjau apie vaikų meilę tėvams ir brolių tarpusavio meilę, pasakytina ir apie visus kitus jausmus, gimstančius spontaniškai.

Kai tam tikrą mąstyseną ar jauseną suformuoja tam tikros gyvenimo sąlygos ir aplinkybės, joms pasikeitus, nieko nebelieka. Juk ir įsta-

tymas gali labai glaudžiai susieti du piliečius, bet, panaikinus įstatymą, juodu išsiskiria. Nebuvo tvirtesnių ryšių už tuos, kurie feodalizmo laikotarpiu jungė senjorą ir vasalą. Dabar tuodu žmonės nebenori pažinti vienas kito. Nebeliko kitados juos jungusių jausmų: baimės, dėkingumo, meilės. Net pėdsakų nebėra.

Tačiau būna visiškai kitaip, kai jausmai yra įgimti žmogui. Įstatymui retai pavyksta juos susilpninti, kad ir kaip jis bandytų juos pakreipti savaip; mėgindamas ką nors pakeisti, jis negali nieko iš jų atimti, ir, palikti ramybėje, jie pasidaro dar stipresni.

Sugriaudama beveik visas bendravimo taisykles arba išdildydama jų prasmę, neleisdama žmonėms laisvai kurtis naujas, demokratija visiškai sunaikina daugumą jausmų, atsiradusių tų taisyklių dėka. Tačiau kai kuriuos iš jų tik paskatina keistis ir dažnai suteikia jiems tokios galios ir tokio švelnumo, kokių jie niekad nebuvo turėję.

Man regis, būtų įmanoma vienu sakiniu išreikšti visas mintis, pasakytas šiame ir ankstesniuose skyriuose: demokratija susilpnina socialinius ryšius, bet sustiprina prigimtinius. Išskirdama piliečius, ji drauge suartina gimines.

IX SKYRIUS

Merginų auklėjimas Jungtinėse Valstijose

Nėra buvę laisvų visuomenių, nepripažįstančių moralės, ir, kaip jau esu sakęs šios knygos pirmoje dalyje, moralės principus kuria moteris. Tad visa, kas turi įtakos moters padėčiai, įpročiams ir pažiūroms, man regis, yra didelės politinės reikšmės dalykas.

Beveik visose protestantiškose šalyse merginos turi nepalyginamai daugiau laisvės negu katalikiškose.

Ta nepriklausomybė dar didesnė protestantiškose valstybėse, kurios, kaip Anglija, išsaugojo arba išsikovojo teisę pačios tvarkytis. Taigi laisvė smelkiasi į šeimą ir religijos, ir politikos dėka.

Jungtinėse Valstijose protestantizmo dogmos puikiai derinasi su labai laisva konstitucija ir labai demokratine santvarka, ir jokioje kitoje šalyje mergina neturi tokios ankstyvos ir visiškos laisvės.

Dar gerokai prieš tai, kol jaunoji amerikietė subręsta santuokai, ji pamažu vaduojasi iš motinos globos. Dar galutinai neatsisveikinusi su vaikyste, ji jau savarankiškai mąsto, laisvai kalba ir elgiasi, kaip išmano. Prieš ją tolydžio veriasi plati gyvenimo panorama; užuot dangsčius jai akis, ji kasdien supažindinama su vis daugiau naujų dalykų ir mokoma žiūrėti į juos ramiai ir drąsiai. Šitaip netrukus jai atsiskleidžia visuomenės ydos ir gresiantys pavojai; aiškiai viską matydama, ji nepuoselėja jokių iliuzijų ir nieko nebijo, nes pasitiki savo jėgomis, o visi, esantys aplinkui, pasitiki ja.

Tad vargu ar įtikėtina, kad, bundant geismams, jaunoji amerikietė galėtų būti tokia naivi ir neišmani kaip europietės, iš vaikystės pereidamos į jaunystę. Retai pasitaiko, jog amerikietė, kad ir kokio amžiaus ji būtų, pasirodytų vaikiškai drovi, nenuovoki. Kaip ir europietė, ji nori patikti, bet gerai žino, kokią kainą turės sumokėti. Ji vengia blogio, tačiau bent jau išmano, kas tai yra; jos moraliniai principai tvirti, o mintys tyros.

Aš dažnai stebėdavausi ir beveik baimindavausi matydamas, kaip nepaprastai lanksčiai ir drąsiai jaunos amerikietės sugeba dėstyti savo mintis, šmaikščiam pokalbiui pakrypus pavojinga linkme; filosofas, ir tas būtų šimtąsyk suklupęs, eidamas tuo siauru takeliu, kuriuo jos nubėgdavo lengvai, pasitikėdamos savimi.

Ir tikrai nesunku pastebėti, jog, netgi naudodamasi nepriklausomybe ankstyvosios jaunystės metais, amerikietė niekada nepraranda galvos; ji mėgaujasi visais leistinais malonumais, bet jiems neatsiduoda visa širdimi ir visada išsaugo blaivų protą, nors dažnai atrodo lyg apsvaigusi.

Prancūzijoje, kur vis dar taip keistai suplakame įvairių šimtmečių pažiūras ir mintis, dažnai, kaip aristokratijos valdymo laikais, mokome merginas kuklumo, santūrumo, kone vienuoliško elgesio, o paskui staiga paliekame jas vienui vienas demokratinės visuomenės sumaištyje, be paramos, be vadovo.

Amerikiečiai yra išmintingesni ir nuoseklesni.

Jie suvokė, jog demokratinėje visuomenėje asmens nepriklausomybė turi būti labai didelė, jog jaunimas nekantrus, jo potraukius sunku suvaržyti, jog papročiai permainingi, viešoji nuomonė dažniausiai netvirta arba bejėgė, tėvų autoritetas silpnas, o vyro teisės ginčytinos.

Atsižvelgdami į visas tas aplinkybes, jie nusprendė, jog beveik neįmanoma moteriai padėti sutramdyti jos širdyje siautėjančias tironiškiausias aistras ir jog geriausia išeitis — išmokyti ją pačią grumtis su jomis. Negalėdami apsaugoti jos dorumo nuo nuolatinių pavojų, jie panoro, kad ji pati išmoktų apsiginti, ir labiau remtųsi savo pačios laisva valia negu draudimais ir barjerais, kuriuos galima sugriauti arba apeiti. Tad, užuot mokę ją nepasikliauti savimi, jie stengiasi įkvėpti jai pasitikėjimą savo pačios jėgomis. Neturėdami nei galimybės, nei noro amžinai laikyti merginą visiškoje nežinioje, jie skuba kuo anksčiau ją su viskuo supažindinti. Užuot slėpę nuo jos pasaulio sugedimą, jie nori, kad ji viską pamatytų savo akimis ir pati išmoktų vengti blogio; jiems rūpi verčiau įskiepyti jai sąžiningumą, užuot stropiai ir griežtai saugojus jos nekaltybę.

Nors amerikiečiai — labai religingi žmonės, vis dėlto, gindami moters dorą, jie rėmėsi ne vien religija; jie stengėsi apginkluoti jos protą. Šiuo atveju, kaip ir daugeliu kitų, jie naudojosi tuo pačiu metodu. Pirmiausia dėjo visas pastangas, kad nepriklausoma būtybė pati suge-

bėtų deramai naudotis savo laisve, ir tik tada, kai buvo išnaudotos visos žmogui duotos galimybės, kreipėsi pagalbos į religiją.

Aš žinau, jog toks auklėjimas nėra nepavojingas; taip pat žinau, jog šitaip sąmonė tobulinama vaizduotės kaina ir vietoj švelnių ir malonių žmonų išugdomos padorios ir šaltos moterys. Visuomenė pasidaro ramesnė ir tvarkingesnė, užtat asmeninis gyvenimas dažnai netenka žavesio. Tačiau tai ne pačios svarbiausios blogybės, kai siekiama didesnio gėrio. Priėję šį gyvenimo tarpsnį, mes jau nebeturime išeities: mums reikia demokratinio auklėjimo, kad apsaugotume moteris nuo pavojų, kuriuos kelia demokratinės moralės principai, papročiai ir demokratinės institucijos.

X SKYRIUS

KAIP MERGINA TAMPA IŠTEKĖJUSIA MOTERIMI

Amerikoje moteris nesugrąžinamai praranda savo nepriklausomybę, kai tik susaistoma santuokos ryšiais. Mergina šioje šaly varžoma mažiau negu kur nors kitur, užtat žmona privalo kuo griežčiausiai vykdyti savo priedermes. Mergina tėvo namuose gyvena mėgaudamasi malonumais ir visiška laisve, žmona vyro namuose jaučiasi kaip vienuolyne.

Šie du būviai gal nėra tokie skirtingi, kaip gali atrodyti, ir pereiti iš vieno į kitą amerikietėms yra visai natūralus dalykas.

Religingose šalyse ir pramoniniuose kraštuose į vedybas žvelgiama itin rimtai. Moters gyvenimo tvarkingumą vieni laiko jos moralės principų tyrumo geriausia garantija ir tikriausiu požymiu. Kitų nuomone, tai patikimiausias namų gerovės ir tvarkos laidas.

Amerikiečiai — puritonų ir podraug verslo žmonių tauta. Tad jų religiniai įsitikinimai ir verslo išugdyti įpročiai skatina juos reikalauti, kad moteris aukotųsi šeimos labui ir, atsižadėdama malonumų, nuolat rūpintųsi namais. Europoje to retai reikalaujama. Taigi Jungtinėse Valstijose viešpatauja nepermaldaujama viešoji nuomonė, kuri uždaro moterį ankštame namų rūpesčių ir priedermių kiaute ir draudžia iš jo ištrūkti.

Vos gimusi amerikietė randa tas pažiūras jau tvirtai nusistovėjusias; ji suvokia, kokiomis taisyklėmis turės vadovautis, ir veikiai įsitikina, jog jeigu ji nesilaikys savo amžininkų papročių, iškils grėsmė jos ramybei, garbei ir net socialinei padėčiai, ir susitaikyti su tuo jėgų jai teikia auklėjimo įdiegtas sąmoningumas ir vyriškas tvirtumas.

Galima numanyti, jog nepriklausomybė įkvėpė jai drąsos prireikus aukotis nesipriešinant ir nedejuojant.

Beje, amerikietei santuoka niekada nėra lyg spąstai, į kuriuos pastūmėja naivumas ir neišmanymas. Ji iš anksto žino, ko iš jos laukia-

ma, ir pati laisva valia užsideda tą jungą. Ji narsiai susitaiko su savo nauja padėtimi, nes pati ją pasirenka.

Kadangi Amerikoje drausmė tėvų namuose yra labai silpna, o santuokos ryšys labai stiprus, mergina teka labai apdairiai ir baimingai. Ankstyvų vedybų ten beveik nebūna. Tad amerikietės teka tik tada, kai subręsta protas ir kai jos sukaupia pakankamai patyrimo, o juk kitose šalyse diduma moterų tik ištekėjusios pradeda mankštinti savo protą ir semtis patirties.

Beje, aš toli gražu netikiu, jog tik viešosios nuomonės dėka moterys, vos ištekėjusios, iš esmės pakeičia visus savo įpročius. Dažnai jos pačios valios pastangomis užsikrauna naujas priedermes.

Atėjus laikui pasirinkti vyrą, blaivus ir griežtas protas, laisvos savivokos subrandintas, pamoko amerikietę, jog lengvabūdiški santuokos ryšiai bus ne džiaugsmo ir malonumų, o amžino nerimo šaltinis; jog žmonai netinka mėgautis merginos pramogomis ir jog moteriai laimės šaltinis yra namai. Iš anksto aiškiai matydama vienintelį kelią, vedantį į šeimyninę laimę, ji išsyk pasuka tuo keliu ir eina iki galo, nė nemanydama grįžti atgal.

Stipri valia, kurią parodo jaunos ištekėjusios amerikietės, staiga ir be jokių nusiskundimų prisiimdamos griežtas savo naujos padėties priedermes, atsiskleidžia visą gyvenimą didelių išbandymų valandėlėmis.

Nėra tokios šalies pasaulyje, kur turtas būtų toks nepastovus dalykas kaip Jungtinėse Valstijose. Dažnai atsitinka, jog per savo gyvenimą tas pats žmogus užlipa ir nusileidžia laiptais, vedančiais iš skurdo į turtą.

Amerikietės ištveria tuos sukrėtimus, kupinos ramybės ir nepalaužiamo gyvastingumo. Jų troškimai tarytum susitraukia mažėjant ištekliams ir išsiskleidžia jiems didėjant.

Daugybė nuotykių ieškotojų, kasmet užplūstančių negyvenamas Vakarų žemes, kaip jau esu minėjęs kitoje savo knygoje, priklauso senajai Amerikos anglų padermei, įsikūrusiai Šiaurėje. Daugelis tų žmonių, kurie nutrūktgalviškai skuba ieškoti turtų, pasiturimai ir nerūpestingai gyveno savo gimtinėje. Jie vedasi drauge žmonas, kurios kartu turės kęsti visus nepriteklius ir pavojus, visada iškylančius tokių žygių pradžioje. Atokiausiose negyvenamose žemėse esu ne kartą sutikęs jaunų moterų, kurios, išauklėtos Naujosios Anglijos did-

miesčių įštaigoje, iš turtingų tėvų namų kaip niekur nieko pateko į vėjų kiaurai perpučiamą lūšnelę girių glūdumoje. Karštligė, vienatvė, ilgesys nepalaužė jų drąsos. Jų veidai atrodė pasikeitę, apvytę, tačiau žvilgsniai buvo atkaklūs. Jos atrodė ir nusiminusios, ir drauge ryžtingos (žr. *Paaiškinimai*, *B*).

Nė kiek neabejoju, jog tiktai vaikystės auklėjimo dėka tos jaunosios amerikietės sukaupė tiek vidinių jėgų, kurių vėliau joms taip prireikė.

Tad Jungtinėse Valstijose žmona tebėra tokia pati, kokia buvo mergaudama; vaidmuo pasikeitė, atsirado kitų įpročių, bet dvasia liko ta pati.

XI SKYRIUS

Kaip lygybė padeda išsaugoti Amerikoje dorovingumą ir papročius (C)

Kai kurie istorikai ir filosofai yra sakę arba užsiminę, jog moterų moralės principų griežtumas priklauso nuo to, kiek arti ar toli nuo pusiaujo jos gyvena. Tad būtų galima labai lengvai išsisukti iš keblios padėties: norint išspręsti vieną sudėtingiausių žmonijos problemų, pakaktų turėti gaublį ir skriestuvą.

Tačiau aš nemanau, kad ši materialistinė teorija būtų pagrįsta faktais.

Tos pačios tautos įvairiais istorijos laikotarpiais būdavo ir dorovingos, ir ištvirkusios. Tad jų moralės principų tvirtumas arba pakrikimas priklausė nuo kai kurių kintančių priežasčių, bet anaiptol ne nuo krašto klimato, kuris nesikeitė.

Be abejonės, veikiant tam tikram klimatui, aistros, gimstančios iš abipusės lyčių traukos, itin karštos, bet, man regis, tą įgimtą aistrą gali sukurstyti arba sutramdyti socialinės sąlygos ir valstybinės institucijos.

Nors keliautojų, aplankiusių Šiaurės Ameriką, požiūriai skiriasi daugeliu klausimų, visi jie yra vieningos nuomonės, jog tenykščiai papročiai nepalyginamai griežtesni negu visur kitur.

Savaime aišku, šiuo atžvilgiu amerikiečiai nepaprastai pranoksta savo pirmtakus anglus. Tai galima įrodyti net paviršutiniškai aptarus šias tautas.

Anglijoje, kaip visose kitose Europos šalyse, pikti liežuviai tolydžio plaka moterų lengvabūdiškumą. Filosofai ir valstybės veikėjai dažnai skundžiasi, jog moralė ir papročiai gerokai pakrikę, o literatūra svarsto tai kasdien.

Amerikoje visose knygose, neišskiriant nė romanų, moteris vaizduojama dora, ir niekas nepasakoja jos meilės nuotykių.

Tokį didelį moralės ir papročių tvirtumą, be abejo, iš dalies lemia pati šalis, rasė, religija. Tačiau tų dalykų, esančių ir visur kitur, negana tam reiškiniui paaiškinti. Reikia atskleisti ypatingą priežastį.

Toji priežastis, mano nuomone, — tai lygybė ir jos dėka atsiradusios institucijos.

Lygybė pati viena negarantuoja moralės tvirtumo, tačiau, be abejonės, prisideda prie jos ugdymo ir diegimo.

Aristokratinėje visuomenėje kilmė ir turtas daro vyrą ir moterį tokius skirtingus, kad jie niekada negalėtų susijungti. Juodu suartina aistra, tačiau socialinė padėtis ir jos suformuotos pažiūros nuosekliai ir atkakliai neleidžia jiedviem susijungti. Taip neišvengiamai užsimezga gausybė laikinų ir slaptų ryšių. Gamta vogčia atsiima tai, ką paveržė įstatymai.

Tokių dalykų nebepasitaiko, kai lygybė sugriauna visas įsivaizduojamas ir tikras sienas, skyrusias vyrą ir moterį. Nėra tokios merginos, kuri nesitiki galinti tapti ją pamilusio vyro žmona, ir todėl moralės principų pakrikimas darosi beveik neįmanomas. Kad ir kokia patikli būtų širdis, nėra jokių argumentų moteriai įtikinti, jog ji mylima, jeigu vyriškis puikiausiai gali ją vesti ir neveda.

Ta pati priežastis, nors ir netiesiogiai, turi įtakos santuokiniam gyvenimui.

Niekas geriau nepateisina neteisėtos meilės pačių įsimylėjėlių arba minios akyse kaip mintis, kad santuoka buvo priverstinė arba atsitiktinė [1].

---

[1] Tuo galima lengvai įsitikinti pasigilinus į Europos šalių literatūrą.

Norėdamas savo kūrinyje pavaizduoti vieną tų didžiųjų katastrofų, taip dažnai pasitaikančių santuokiniame gyvenime, europietis pasistengia iš pradžių sugraudinti skaitytoją, parodydamas vienas kitam netinkančius arba prievarta sujungtus vyrą ir žmoną. Nors seniai išugdytas pakantumas jau dievaižin kada išklibino mūsų moralės normas, jam vargu ar pavyks mus sudominti tų veikėjų nelaimingu likimu, jeigu jis iš pat pradžių nepateisins jų nusižengimo. Šitokiu būdu beveik visada pasiekiamas tikslas. Mes iš anksto esame atlaidžiai nusiteikę, nes kasdien savo akimis matome tokias scenas.

Jei tokius pateisinimus bandytų regzti amerikiečių rašytojas, skaitytojai jo nesuprastų; tam prieštarauja jų papročiai, įstatymai, ir, nesitikėdami nuopuolį perteikti patraukliai, apskritai verčiau jį nutyli. Iš dalies kaip tik dėl to Jungtinėse Valstijose išleidžiama mažai romanų.

Šalyje, kur moteris visada laisvai gali pasirinkti vyrą ir kur auklėjimo dėka jos pasirinkimas yra teisingas, viešoji nuomonė niekada neatleidžia jai klaidų.

Tuo iš dalies galima paaiškinti amerikiečių rigorizmą. Vedybas jie laiko savotišku sandėriu, įpareigojančiu vykdyti visas jo sąlygas, nes jos žinomos iš anksto ir žmogus turi valią nieko neįsipareigoti.

Tai, kas įpareigoja laikytis ištikimybės, drauge sudaro galimybes jai nenusižengti.

Aristokratinėje visuomenėje vedybų tikslas — sujungti ne du žmones, o veikiau — dviejų asmenų turtą, todėl kartais atsitinka taip, jog vyras tuo metu dar lanko mokyklą, o būsimoji žmona dar maitinama krūtimi. Nenuostabu, jog vedybiniai ryšiai, susiedami turtus, duoda visišką laisvę santuokinių širdims. Tai savaime lemia sutarties dvasia.

Tačiau kai kiekvienas pasirenka gyvenimo draugą niekieno nevaržomas ir nevadovaujamas, vyrą ir moterį paprastai suartina polinkių ir pažiūrų bendrumas, kuris traukia ir laiko juodu vieną greta kito.

Mūsų protėviai buvo susidarę savitą požiūrį į vedybas.

Pastebėję, jog kai kurios vedybos iš meilės jų laikais beveik visada susiklosto pragaištingai, jie tvirtai nusprendė, kad tokiu atveju labai pavojinga atsiklausti savo širdies. Atsitiktinumas jiems atrodė kur kas svarbesnis už pasirinkimą.

Tačiau buvo nesunku pastebėti, jog akivaizdūs pavyzdžiai nieko neįrodo.

Pirmiausia norėčiau pasakyti, kad, suteikdamos moterims teisę laisvai rinktis vyrą, demokratinės tautos iš pradžių lavina jų protą ir stiprina valią, — žodžiu, duoda tai, ko reikia tokiam pasirinkimui įkūnyti, o aristokratinėje visuomenėje išauklėtos merginos, slapčia išsprūdusios iš tėvo valdžios ir puolusios į glėbį to, kurio nespėjo netgi pažinti, neturi tokių garantijų. Nieko nuostabaus, kad jos netinkamai pasinaudoja laisva valia jau patį pirmąjį sykį ir pridaro baisių klaidų, kai, negavusios demokratinio išsiauklėjimo, tekėdamos nori laikytis demokratinių papročių.

Tačiau tai dar ne viskas.

Kai vyras ir moteris nori būti drauge nepaisydami aristokratinėje visuomenėje viešpataujančios socialinės nelygybės, jiems tenka grumtis su neįveikiamomis kliūtimis. Atsižadėję paklusti tėvų valiai, jie turi sukaupti visas jėgas, kad įveiktų papročių galią ir viešosios nuomo-

nės tironiją; ir kai pagaliau pavyksta tas kliūtis įveikti, jie pasijunta lyg svetimi tarp savo draugų ir artimųjų: prietarai, kuriuos jie peržengė, atskiria juos nuo visų. Tokia padėtis netrukus išsekina jų jėgas ir apkartina širdis.

Tad, jeigu atsitinka taip, jog susituokę tokie žmonės iš pradžių yra nelaimingi ir, be kita ko, laikomi ir patys jaučiasi nusikaltėliais, dera kaltinti ne juos, laisvai pasirinkusius vienas kitą, bet veikiau visuomenę, nepripažįstančią tokio pasirinkimo.

Be to, nevalia pamiršti, jog tos pačios paskatos, dėl kurių žmogus ryžtasi nusikratyti klaidingos visuotinės nuostatos, beveik visada pastūmėja jį peržengti sveiko proto ribas; jog paskelbti — netgi teisėtai — tokį karą savo krašto ir amžiaus pažiūroms išdrįsta tik tas, kuris linkęs į smurtą ir avantiūras, tokio būdo žmonės, kad ir kokių tikslų siekdami, retai pasiekia laimę ir dorai gyvena. Tai šit kodėl, vykstant neišvengiamoms ir švenčiausių tikslų siekiančioms revoliucijoms, pasitaiko taip nedaug saikingų ir sąžiningų revoliucionierių.

Tad nėra ko stebėtis, kai aristokratinėje visuomenėje, rinkdamasis žmoną, žmogus paiso ne bendravimo taisyklių, bet savo paties polinkių ir norų, ir vėliau jo šeimoje netrukus ima keroti nedora ir vargas. Tačiau, kai šitaip elgiamasi atsižvelgiant į įprastą prigimtinę tvarką, kai tokį elgesį skatina socialinė sistema, remia tėvo valdžia ir pripažįsta viešoji nuomonė, nėra ko abejoti, jog padidės šeimos vidinė ramybė ir bus tvirčiau laikomasi santuokinės ištikimybės.

Demokratinėse šalyse beveik visi žmonės arba turi valstybinę tarnybą, arba verčiasi kokiu amatu, todėl dėl ribotų pajamų žmona turi būti namie ir pati labai stropiai ir taupiai rūpintis menkiausiu namų ūkio reikalu.

Visi tie skirtingi ir būtini darbai yra tarytum natūrali siena, kuriai atskyrus lytis, vienų prašymai pasidaro ne tokie dažni ir primygtiniai, o kitų priešinimuisi reikia mažiau pastangų.

Lygybės dėka žmogus niekada nepavirs skaistuoliu, bet moralės pakrikimas bus ne toks pavojingas. Kadangi niekas neturi laiko nei progos atakuoti dorybes, kurios nori gintis, tuo pat metu matome esant ir daugybę kurtizanių, ir dar daugiau dorų moterų.

Esant tokiai padėčiai, pasitaiko apgailėtinų individualių nesėkmių, bet visuomenė yra sveika ir tvirta, šeimos ryšiai nenutrūksta, o tautos moralė išlieka nepažeista. Visuomenei gresia pavojus ne tada, kai

pakrinka kai kurių jos narių moralė, bet kai jos principų ima nepaisyti visi. Įstatymų leidėjo požiūriu, reikia bijoti ne tiek prostitucijos, kiek meilės nuotykių.

Tas audringas, rūpesčių pilnas gyvenimas, kurį žmonėms primeta lygybė, ne tik nukreipia jų dėmesį nuo meilės nuotykių, atimdamas visą laisvalaikį, bet ir atitolina nuo jų kitokiu būdu, daug slaptingesniu ir podraug patikimesniu.

Demokratiniais laikais žmonės išsiugdo daugiau ar mažiau intelektinių įgūdžių, būdingų pramonininkų ir prekybininkų sluoksniams; jie viską rimtai apskaičiuoja ir įvertina, remdamiesi faktais; nusigręžę nuo idealo, jie užsimoja siekti kokio nors regimo ir artimo tikslo, kuris tampa svarbiu troškimo objektu. Lygybė šitaip neužgniaužia vaizduotės, bet ją apriboja ir neleidžia jai atsiplėšti nuo žemės.

Niekur kitur nebūna taip mažai svajotojų kaip demokratinėje šalyje; ir tarp jų vargu ar įmanoma rasti tokių, kurie leistų sau vienatvėje atsiduoti tuštiems apmąstymams, sužadinantiems pragaištingas aistras. Tiesa, jie labai brangina ramius, stiprius, pastovius jausmus, užtikrinančius gyvenimo žavesį ir saugumą, bet jokiu būdu nesivaiko audringų ir užgaidžių aistrų, drumsčiančių ir trumpinančių gyvenimą.

Žinau, jog visa, ką čia dėstau, labiausiai tinka tik Amerikai ir bent jau dabar negali būti bendru mastu taikoma Europai.

Jau pusė šimtmečio, kai įstatymai ir papročiai su neregėta jėga stumia kai kurias Europos šalis demokratijos link, ir vis dėlto nematyti jokių požymių, kad tose šalyse vyro ir moters santykiai būtų pasidarę bent kiek tvirtesni ir tyresni. Kur ne kur viskas klostosi priešingai. Kai kurie sluoksniai daugiau ar mažiau laikosi moralės principų, bet apskritai dora atrodo pašlijusi. Nebijau to tvirtinti, nes nenoriu nei meilikauti savo amžininkams, nei jų smerkti.

Daugiau pagrindo yra apgailestauti, negu stebėtis.

Demokratinės santvarkos įtaka papročių gerėjimui — vienas tų reiškinių, kurie pastebimi tik ilgesniam laikui praėjus. Lygybė padeda diegti tvirtus moralės principus, o socialinė veikla, susijusi su lygybės įtvirtinimu, jiems labai pragaištinga.

Per tuos penkiasdešimt metų, pakeitusių Prancūziją, retai tematydavome laisvę, užtat nuolatos viešpatavo netvarka. Toje visuotinėje idėjų grumtyje, amžinoje pažiūrų kaitoje, toje suirutėje, kai išvien

maišėsi teisė ir beteisiškumas, tiesa ir netiesa, įstatymas ir faktas, visuomenės moralė neteko pagrindo, žmonių dora pašlijo.

Tačiau visos revoliucijos, kad ir kažin kokie būtų jų tikslai bei priemonės, iš pradžių visada sukelia tokią situaciją. Netgi tos, kurios galop nustatė griežtus moralės principus, iš pradžių buvo juos sugriovusios.

Tad moralinė suirutė, kurią dažnai matome, mano įsivaizdavimu, nėra ilgalaikė. Apie tai jau byloja kai kurie dėmesio verti požymiai.

Nėra kito tokio niekingai sugedusio visuomenės sluoksnio kaip aristokratija, kuri, netekdama valdžios, išsaugo savo turtus ir, turėdama aibę laisvo laiko, skiria jį daugiausia banaliems malonumams. Nyksta taurios idėjos ir stiprūs jausmai, kitados ją įkvėpdavę didiems darbams, ir nebelieka nieko kito, išskyrus gausybę menkų sekinančių ydų, kurios apninka ją nelyginant kirminai lavoną.

Niekas neneigia, jog XVIII amžiaus prancūzų aristokratija buvo labai ištvirkusi, tačiau kiti visuomenės sluoksniai senųjų papročių ir religinių įsitikinimų dėka dar buvo išlaikę pagarbą dorumui.

Kita vertus, būtų sunku nesutikti, jog mūsų laikais tos pačios aristokratijos likučiai gana griežtai laikėsi moralės principų tuo metu, kai palaidumas pamažu apėmė viduriniuosius ir žemuosius visuomenės sluoksnius. Tad tos pačios šeimos, kurios prieš penkiasdešimt metų atrodė labiausiai pakrikusios, dabar atrodo pavyzdingiausios, taigi gali pasirodyti, jog demokratija įdiegė moralės principus tik vienai aristokratijai.

Suskaidydama kilmingųjų turtus, priversdama juos rūpintis savo finansiniais reikalais ir šeimomis, gyventi drauge su vaikais po vienu stogu ir pagaliau nukreipdama jų mintis į racionalesnius ir rimtesnius dalykus, nejučia įkvėpė jiems pagarbą religijai, tvarkos, ramių pramogų pomėgį, namų jaukumo ir gerovės ilgesį, na o kita visuomenės dalis, turinti tuos pačius įgimtus polinkius, buvo įtraukta į anarchiją to paties šuoro, kurio reikėjo įstatymams ir valstybės papročiams sugriauti.

Senoji prancūzų aristokratija patyrė revoliucijos padarinius, bet nesusiviliojo revoliucinėmis aistromis nei užsikrėtė anarchistinėmis nuotaikomis. Nesunku suvokti, kaip išganingai ta revoliucija paveikė jos moralę, gal netgi labiau negu tų, kurie sukėlė ir vykdė revoliuciją.

Tad galima daryti išvadą, nors iš pirmo žvilgsnio ji atrodo neįprasta, jog mūsų laikais antidemokratiškiausi visuomenės sluoksniai duoda geriausią moralės principų pavyzdį, kurio derėtų tikėtis iš demokratijos.

Negaliu atsikratyti minties, jog, galutinai ištrūkę iš demokratinės revoliucijos sumaišties ir patyrę visus jos padarinius, pamatysime, jog tai, kas šiandien yra tiesa tik kai kuriems, ilgainiui taps visų tiesa.

XII SKYRIUS

KAIP AMERIKIEČIAI SUPRANTA VYRO IR MOTERS LYGYBĘ

Jau atskleidžiau, kaip demokratija naikina arba pakeičia įvairių rūšių nelygybę, atsirandančią visuomenėje. Tačiau argi tai viskas? Ar ji negali pagaliau įveikti tos, kaip ligi šiol atrodė, amžinos vyro ir moters nelygybės, kurios priežastys glūdi pačioje gamtoje?

Man regis, tas pats socialinis vyksmas, kuris suartina tėvą ir sūnų, tarną ir šeimininką, apskritai žemesnio ir aukštesnio rango žmogų, suteikia ir moteriai aukštesnę padėtį, vis labiau sulygina ją su vyru.

Bet kaip tik šį klausimą aptardamas noriu, kad visi mane teisingai suprastų, nes nėra kitos tokios temos, kuria mūsų laikais būtų tiek prifantazavusi nežabota vaizduotė.

Europoje esama žmonių, kurie, painiodami skirtingas lyčių savybes, skelbia vyrą ir moterį esant ne tik lygiomis, bet ir tapačiomis būtybėmis. Tiek vyrui, tiek moteriai jie priskiria tas pačias funkcijas, primeta tas pačias priedermes ir suteikia tas pačias teises; jie suplaka į krūvą viską: darbą, pramogas, reikalus. Nesunku suvokti, jog tokia lyčių lygybė pažemina jas abi ir jog, šitaip nemokšiškai sutapatinus gamtos kūrinius, vyrai atrodo silpni, o moterys — nedoros.

Amerikiečiai visiškai kitaip suprato demokratinę vyro ir moters lygybę. Kadangi, jų nuomone, gamta sukūrė vyrą ir moterį tokius fiziškai ir dvasiškai skirtingus, jau iš anksto buvo aiškiai numatyta, jog jie atliks ir skirtingas funkcijas; tad jie nutarė, kad visuomenės pažangos labui reikia ne sudaryti sąlygas skirtingiems žmonėms daryti daugmaž tą patį, bet pasistengti, kad kiekvienas jų kuo geriau atliktų savo darbą. Amerikiečiai pritaikė abiems lytims pagrindinį politinės ekonomijos principą, mūsų laikais galiojantį pramonėje. Jie atskyrė vyro ir moters funkcijas, kad didysis visuomenės darbas būtų kuo vaisingesnis.

Amerikoje, kaip niekur kitur, nuolat stengiamasi griežtai atskirti abiejų lyčių veiklos sritis ir norima, kad kiekviena jų tolygiai eitų į

priekį, tik visada skirtingu keliu. Jūs niekad nepamatysite amerikietės tvarkant išorinius savo šeimos reikalus, sudarinėjant prekybinius sandėrius arba užsiimant politine veikla, bet taip pat neišvysite jos, priverstos dirbti sunkius žemės ūkio darbus ar griebtis kokios kitos veiklos, kuriai reikia fizinių jėgų. Nė viena šeima, kad ir neturtingiausia, nėra šios taisyklės išimtis.

Nors amerikietei neleidžiama visai atitrūkti nuo ramaus šeimos rūpesčių židinio, kita vertus, ji niekada neverčiama tą židinį palikti.

Todėl amerikietės, dažnai turinčios skvarbų protą, energija, išmintimi ir dvasios stiprybe neretai prilygstančios vyrams, iš pažiūros yra labai švelnios ir moteriškos.

Amerikiečiai anaiptol nemano, jog demokratijos principų taikymas šeimoje sugriaus vyro autoritetą ir įteisins dvivaldystę. Jų požiūriu, kiekviena sąjunga gali deramai atlikti savo paskirtį tik turėdama vadovą, o jungtuvėmis pagrįstos sąjungos natūralus vadovas yra vyras. Tad jie jokiu būdu neginčija vyro teisės valdyti žmoną ir yra įsitikinę, jog nedidelėje bendruomenėje, kurią sudaro vyras ir žmona, taip pat didelėje valstybės masto visuomenėje pagrindinis demokratijos uždavinys yra pasirinkti ir įteisinti deramą valdžią, bet ne griauti valdžią apskritai.

Tas požiūris nėra būdingas vienai kuriai lyčiai ir nepripažįstamas kitos.

Nesu pastebėjęs, kad amerikietės šeimos valdžią laikytų apgalvotu savo teisių uzurpavimu arba pažeminimu, jeigu jai paklūsta. Man pasirodė, jog, priešingai, jos net didžiuojasi savanoriškai atsižadėjusios savo valios ir laiko garbe, jog pačios užsidėjo tą jungą, užuot jo vengusios. Bent jau tokio požiūrio laikosi pačios dorybingiausios, o kitos tyli; Jungtinėse Valstijose niekada nepasitaiko, kad, pamynusi savo šventčiausias priedermes, ištikimybei nusižengusi žmona triukšmingai reikalautų moters teisių.

Europoje dažnai galima pastebėti, jog vyrai, netgi labiausiai meilikaudami moterims, jaučia joms panieką; nors europietis dažnai skelbiasi esąs moters vergas, aišku kaip dieną, jog jis niekada nuoširdžiai nelaiko jos sau lygia.

Jungtinėse Valstijose moterų negarbstoma, užtat joms kasdien rodoma pagarba.

Amerikiečiai niekad neslepia, jog visiškai pasikliauja žmonos protu, ir tikrai gerbia jos laisvę. Jie mano, kad jos protas, kaip ir vyro, sugeba atskleisti tiesą tokią, kokia ji yra, o jos dvasia pakankamai tvirta, kad drąsiai tos tiesos siektų. Jie niekad nesistengė nei savo, nei jos dorumo apsaugoti prietarais, neišmanymu arba baime.

Atrodo, kad Europoje, kur vyrai taip lengvai pasiduoda despotiškai moters valdžiai, nepripažįstama jas turint svarbiausias žmogui būdingas savybes; jos laikomos tik labai patraukliomis, gundančiomis, bet netobulomis būtybėmis. Ir keisčiausia, jog moterys pačios galop ima taip į save žiūrėti ir net yra linkusios manyti, kad joms priskiriami bruožai — tuštybė, silpnumas ir baikštumas — yra tartum jų privilegija. Amerikietės visai netrokšta tokių privalumų.

Be to, būtų galima tvirtinti, jog mūsų papročiai ir moralės principai suteikė vyrui ypatingą lengvatą, todėl padorumo samprata taikoma visai skirtingai vyrui ir žmonai, ir tas pats poelgis viešosios nuomonės požiūriu vienu atveju laikytinas nusikaltimu, o kitu — tik klaida.

Amerikiečiai nepripažįsta tokio nelygaus priedermių ir teisių paskirstymo. Jungtinėse Valstijose suvedžiotojas smerkiamas taip pat, kaip ir jo auka.

Tiesa, amerikiečiai retai taip asistuoja moterims, kaip šitai mėgstama daryti Europoje, bet savo elgesiu visada pabrėžia laiką jas doromis ir subtiliomis; jie taip gerbia jų moralinę laisvę, jog, joms girdint, kiekvienas stengiasi neužgauti jų orumo kokiu nederamu žodžiu. Amerikoje mergina pati viena nesibaimindama leidžiasi į tolimą kelionę.

Jungtinių Valstijų įstatymų leidėjai, sušvelninę beveik visus baudžiamojo kodekso straipsnius, už išžaginimą reikalauja mirties bausmės; jokio kito nusikaltimo taip žiauriai nepasmerkia viešoji nuomonė. Tai savaime suprantama: kadangi amerikiečiai labiausiai brangina moters garbę ir nieko kito taip negerbia kaip jos nepriklausomybę, todėl jokia bausmė, skiriama tiems, kurie į ją kėsinasi, neatrodo per griežta.

Prancūzijoje, kur už tą patį nusikaltimą baudžiama nepalyginamai švelniau, dažnai sunku surasti teismą, kuris paskelbtų nuosprendį. Ar tai panieka skaistybei, ar nepagarba moteriai? Nesiryžtu neigti, jog ir viena, ir kita.

Tad amerikiečiai netiki, jog vyras ir moteris turi teisę ir pareigą daryti tą patį, bet vienodai gerbia kiekvieno vaidmenį ir laiko abu lygiaverčiais, nors ir turinčiais skirtingą paskirtį. Jie nereikalauja iš moters, kad ji būtų tokia pat drąsi kaip vyras ir kad tą drąsą demonstruotų tokiais pat būdais kaip jis, bet niekad neabejoja jos ryžtu. Jie nemano, jog vyrui ir žmonai visada privalu vienodai vadovautis savo protu ir išmanymu, tačiau pripažįsta, kad moteris išmanymu nenusileidžia vyrui ir kad jos protas toks pat įžvalgus, kaip ir jo.

Tad amerikiečiai, nors ir pripažinę moters žemesnę padėtį visuomenėje, padarė viską, ką galėjo, kad sulygintų ją su vyru intelekto ir moralės sferoje, ir šitai, mano nuomone, rodo, jog jie puikiai suvokia tikrąją demokratinės pažangos esmę.

Savo ruožtu galiu drąsiai tvirtinti, jog, nors Jungtinėse Valstijose moters gyvenimas apsiriboja namais ir nors ji tam tikru požiūriu labai priklausoma, niekur kitur pasaulyje jos padėtis nėra tokia garbinga. Ir dabar, baigdamas tą knygą, kurioje atskleidžiau, kokių didelių laimėjimų yra pasiekę amerikiečiai, paklaustas, kokia yra pagrindinė to nepaprasto tautos klestėjimo ir tolydžio didėjančios galios priežastis, atsakyčiau, jog didžiausios įtakos tam turėjo moters išaukštinimas.

XIII SKYRIUS

KAIP LYGYBĖ SAVAIME SUSKIRSTO AMERIKIEČIUS Į GAUSYBĘ SMULKIŲ PRIVAČIŲ DRAUGIJŲ

Būtų galima susidaryti nuomonę, jog demokratinių institucijų galutinis ir neišvengiamas uždavinys — suburti draugėn piliečius tiek privačiame, tiek viešajame gyvenime ir priversti juos visus gyventi bendrai.

Tai būtų labai nemokšiškas ir tironiškas požiūris į demokratijos dėka gimusią lygybę.

Nėra tokios santvarkos nei įstatymų, kurie sugebėtų padaryti žmones tokius panašius vienas į kitą, jog jie negalėtų bent kiek skirtis išsilavinimu, turtingumu ir polinkiais, ir, nors skirtingiems žmonėms kartais gali būti naudinga bendrai imtis kokio darbo, reikia manyti, kad tai niekad nesuteiktų jiems malonumo. Tad kiekviena proga jie visada stengtųsi išsprūsti iš įstatymų leidėjo rankos ir, vienaip ar kitaip ištrūkdami iš nubrėžtų ribų, greta valstybės masto visuomenės steigtų smulkias privačias draugijas, kuriose juos vienytų panašios socialinės sąlygos, papročiai ir moralės principai.

Jungtinėse Valstijose piliečiai neturi jokio pranašumo vienas prieš kitą; jie neprivalo nei klausyti, nei gerbti vienas kito; jie visi drauge prisideda prie teisingumo vykdymo ir valstybės valdymo ir paprastai renkasi draugėn tik svarstyti reikalų, turinčių įtakos bendram likimui, bet niekada nesu girdėjęs, kad būtų raginami vienodai linksmintis ar dideliu būriu pramogauti toje pačioje vietoje.

Amerikiečiai, lengvai bendraujantys, noriai dalyvaujantys dideliuose politiniuose sambūriuose, valstybės valdymo organų ir teismų darbe, priešingai, susiskirsto į nedideles, uždaras, labai apgalvotai suburtas draugijas, kai nori pasimėgauti privataus gyvenimo malonumais. Kiekvienas amerikietis mielai pripažįsta visus bendrapiliečius sau lygiais, bet kviečiasi į svečius tik nedaugelį draugų ir pažįstamų.

43.-802

Man tai atrodo savaime suprantama. Kuo labiau plečiasi visuomeninės veiklos sfera, tuo labiau siaurėja privataus bendravimo sritis. Aš anaiptol nemanau, kad naujų visuomenių piliečiai galų gale ims gyventi bendrai, — priešingai, mane ima baimė, jog galop jie susiskaldys į labai mažas grupeles.

Valdant aristokratijai, įvairūs sluoksniai sudaro tarytum dideles uždaras bendruomenes, kur nieko neįsileidžiama ir iš kur nieko neišleidžiama. Tarp tų sluoksnių nėra jokių ryšių, tačiau kiekvieno sluoksnio viduje žmonės kasdien bendrauja. Netgi tada, kai nedera jų charakteriai, juos suartina tam sluoksniui būdingos elgesio taisyklės.

Tačiau, kai nei įstatymai, nei papročiai nepadeda užmegzti dažnų ir įprastų santykių tarp žmonių, lemia atsitiktinis nuomonių ir polinkių sutapimas, — taip atsiranda begalė privačių draugijų.

Demokratinėse šalyse, kur piliečiai niekada labai nesiskiria vieni nuo kitų ir savaime yra tokie artimi, jog akimoju gali susilieti į bendrą masę, susidaro daugybė dirbtinių ir savavališkų, neteisėtų grupelių, — šitokiu būdu kiekvienas stengiasi pasitraukti į nuošalę ir kaip nors išsilaikyti, būgštaudamas, kad jo nenusineštų minia.

Kitaip ir negali būti, nes įmanoma pakeisti žmonių įkurtas institucijas, bet ne patį žmogų. Kad ir kaip stengtųsi visuomenė visus piliečius paversti lygiais ir panašiais, kiekvienas žmogus, norėdamas išlikti orus, visada stengsis atitrūkti nuo bendro lygmens ir kur nors susikurti sau naudingą nelygybę.

Aristokratinėje visuomenėje žmones atitveria aukštos neišgriaunamos sienos; demokratinėje visuomenėje juos skiria gausybė beveik neregimų gijų, tolydžio trūkinėjančių ir nusidriekiančių įvairiomis linkmėmis.

Taigi, kad ir kaip būtų įsigalėjusi lygybė demokratinėse šalyse, kad ir kokia didelė būtų valstybės vienybė, joje vis tiek visada kursis gausybė smulkių privačių draugijų. Tačiau nė viena jų savo elgsena neprimena aukštuomenės, aristokratijos, valdžiusios valstybę.

XIV SKYRIUS

Kai kurios pastabos apie amerikiečių elgseną

Iš pirmo žvilgsnio tarsi nėra nieko nereikšmingesnio už žmogaus elgsenos išorines formas, ir vis dėlto joms žmonės skiria didžiausią dėmesį. Jie pripranta prie visko, bet niekaip negali priprasti gyventi bendruomenėje, kur prigijusios kitokios manieros. Tad verta rimtai pagvildenti, kokią įtaką žmonių elgsenai daro socialinė ir politinė visuomenės sankloda.

Apskritai elgseną sąlygoja papročiai; be to, jos normas kartais nusistato susitarę žmonės. Žodžiu, jos yra ir įgimtos, ir įgytos.

Kai žmonės suvokia, kad jų pranašumas visuomenėje pripažįstamas be jokių pastangų ir prieštaravimų, kai kasdien turi prieš akis didelius tikslus ir jų siekia smulkmenas palikdami kitiems, ir kai gyvena apsupti turtų, kurių patys neįsigijo ir nebijo netekti, savaime suprantama, jie iš aukšto, net su panieka žiūri į menkaverčius dalykus ir materialinius gyvenimo rūpesčius, jų mintims būdingas natūralus didingumas, kuris atsispindi žodžiuose ir elgesyje.

Demokratinėse šalyse žmonių elgesys ir manieros nelabai pasižymi didingumu, nes labai menkas ir ribotas yra kasdienis gyvenimas. Dažniausiai jis būna pernelyg paprastas, nes mintis retai kada atsiplėšia nuo namų rūpesčių.

Tikrasis elgsenos ir manierų didingumas visada pasireiškia mokėjimu būti ten, kur pridera, nei aukščiau, nei žemiau; jis prieinamas tiek valstiečiui, tiek valdovui. Demokratinėse šalyse, kur kiekviena padėtis atrodo abejotina, žmonės dažniausiai išpuikę, pasipūtę, jų elgesys labai retai būna didingas. Be to, jų etiketas niekad nebūna nei gerai apgalvotas, nei išpuoselėtas.

Demokratinėse šalyse žmonės pernelyg kilnojasi iš vienos vietos į kitą, kad kokia nors asmenų grupė galėtų nustatyti elgesio normas ir reikalauti, kad jų būtų laikomasi. Kiekvienas tenai elgiasi, kaip išmano, ir užtat krinta į akis daug nenuoseklumų, nes elgesį sąlygoja vei-

kiau kiekvieno žmogaus jausmai ir pažiūros negu idealus pavyzdys, iš anksto teikiamas visiems sekti.

Tai visados labiau pastebima ką tik sužlugus aristokratijos valdžiai, negu tada, kai ji jau seniai yra nuversta.

Naujos valstybinės institucijos ir nauji moralės principai suvienija ir dažnai priverčia bendrai gyventi visiškai skirtingo išsilavinimo ir papročių žmones, todėl čia ir tokia didelė manierų įvairovė. Žmonės dar prisimena, jog kitados būta griežtų mandagumo taisyklių, bet niekas jau nebežino, nei kokių jų būta, nei kur dabar jų ieškoti. Žmonės nebeturi bendrų elgesio normų, bet dar nėra apsisprendę be jų išsiversti, tad kiekvienas stengiasi iš senų papročių liekanų sudurstyti šiokias tokias taisykles, kurios taip kaitaliojamos, jog žmonių elgsena pasidaro visai nereglamentuota, jų manieros nėra nei didingos kaip aristokratinėje visuomenėje, nei juo labiau paprastos ir laisvos, kaip kartais pastebime demokratinėse šalyse; jos ir suvaržytos, ir drauge visai nevaržomos.

Tai nėra normalu.

Kai lygybė galutinai įsiviešpatauja ir įsisenėja, būdami daugmaž tų pačių pažiūrų ir darydami maždaug tą patį, visi žmonės pradeda ir vienodžiau mąstyti, todėl jiems nereikia susitarti ar mėgdžioti vienas kito, kad panašiai elgtųsi ir kalbėtų; jų manierose esama šiokių tokių nukrypimų, bet nematyti didelio skirtumo. Savo elgsena šie žmonės niekad nebūna idealiai panašūs, nes neseka tuo pačiu pavyzdžiu; jie pernelyg nesiskiria vienas nuo kito, nes jų socialinė padėtis beveik vienoda. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, jog visi amerikiečiai elgiasi tapačiai, ir, tik įdėmiau pasižiūrėjus, įmanoma įžvelgti individualių bruožų, kuriais kiekvienas skiriasi nuo visų kitų.

Anglai labai šaiposi iš amerikiečių elgsenos bei manierų, bet įdomiausia, jog daugelis tų pašaipūnų priklauso Anglijos viduriniajam sluoksniui, kuriam taip pat šie juokeliai taikytini. Negailestingieji kritikai patys gana nuosekliai laikosi tų normų, kurias pliekia Amerikoje; jie nepastebi, jog tyčiojasi patys iš savęs, tuo džiugindami savo krašto aristokratiją.

Niekas taip nekenkia demokratijai, kaip jos papročiai ir etiketai. Daugelis žmonių mielai susitaikytų su jos blogybėmis ir ydomis, bet negali pakęsti jai būdingų manierų.

Bet aš negalėčiau pasakyti, jog demokratinių tautų elgesys neturi nieko pagirtina.

Aristokratinėje visuomenėje visi tie, kurie gretinasi prie valdančiųjų, paprastai stengiasi į juos panėšėti ir labai juokingai, tiesiog banaliai juos mėgdžioja. O demokratinės tautos, nors ir neturėdamos gero tono taisyklių pavyzdžio, bent jau apsaugotos nuo kasdieninių susidūrimų su to pavyzdingo elgesio karikatūromis.

Demokratinėse šalyse žmonių elgesys nėra toks rafinuotas kaip aristokratinėje visuomenėje, bet nėra ir storžieviškas. Čia neišgirsi nei prastuomenės blevyzgų ar keiksmų, nei aukštuomenės taurių ir subtilių pokalbių. Tų šalių papročiai dažnai būna vulgarūs, bet nei šiurkštūs, nei niekingi.

Jau sakiau, jog demokratinėje šalyje būtų neįmanoma sudaryti gero elgesio taisyklių vadovo. Tai ir nepatogumas, ir privalumas. Aristokratinėje visuomenėje gero tono taisyklės visus tarsi paženklina tuo pačiu antspaudu, todėl, nors ir turėdami savitų bruožų ir polinkių, tos pačios klasės atstovai pasidaro panašūs; taisyklės dabina ir slepia prigimtį. Demokratinėse šalyse žmonių elgesys nebūna toks apgalvotas ir manieringas, užtat dažniausiai nuoširdus. Čia manieros yra tarytum retas, prastai nuaustas šydas, pro kurį kuo gražiausiai matyti kiekvieno tikrieji jausmai ir mintys. Tad elgesio forma puikiai atitinka jo turinį: kuo žmonijos paveikslas mažiau išdabintas, tuo jis tikresnis. Galima padaryti išvadą, jog demokratija ne tik neskiepija žmonėms elgesio normų, bet, priešingai, tam tikra prasme net trukdo jas susikurti.

Kartais demokratinė visuomenė gali pasižymėti ir aristokratijai būdingais jausmais, aistromis, dorybėmis bei ydomis, bet čia niekada neišvysime jai būdingų manierų. Įvykus demokratinei revoliucijai, jos pražūva ir nesugrąžinamai dingsta.

Atrodo, jog aristokratinės manieros turėtų būti ilgaamžiškiausios, nes, netekusi savo turtų ir valdžios, aristokratija dar kurį laiką jas išsaugo, tačiau ir netvariausios, nes, vos tik joms išnykus, jų nebelieka nė pėdsako; ir tuo metu, kai jų nebėra, sunku nusakyti, kokios jos buvo. Tas stebuklas įvyksta, vos pasikeitus visuomenės socialinei sanklodai, ir pakanka kelių kartų, kad jos būtų visai užmirštos.

Žlugus aristokratijai, pagrindiniai jos bruožai lieka įamžinti istorijos puslapiuose, tačiau subtilios ir grakščios jos manieros dingsta iš žmonių atminties vos tik jai sužlugus. Nebematydamas savo akimis, niekas nebegali jų net įsivaizduoti. Niekas nei pastebi, nei pajunta,

kaip jos pranyksta. Mat, norint patirti rafinuotą malonumą, kurį teikia gražios taurios manieros, reikia turėti subtilų papročių ir auklėjimo išugdytą skonį; nykstant manieroms, dingsta ir žavėjimasis jomis.

Taigi demokratinė visuomenė ne tik negali turėti aristokratinių manierų, bet apie jas nei nutuokia, nei jų trokšta. Ji net jų neįsivaizduoja; atrodo, jog tokių normų niekada nėra buvę.

Neverta dėl jų per daug graužtis, tik galima apgailestauti, kad jų nebėra.

Aš žinau, jog labai rafinuotų manierų žmonės neretai būdavo itin šiurkštūs ir niekingi; rūmuose buvo įprasta didingomis manieromis dangstyti žemus polinkius. Tačiau nors aristokratijos elgesys neskatindavo dorybių, kartais bent suteikdavo žavesio pačiai dorybei. Šiaip ar taip, būdavo įspūdinga matyti labai stiprų ir gausų sluoksnį, savo elgesiu tarytum atskleidžiantį įgimtą jausmų ir minčių taurumą, polinkių grožį ir rafinuotą mandagumą.

Aristokratijos manieros žmogaus prigimtį papuošė gražiomis iliuzijomis, ir nors tas vaizdinys dažniausiai būdavo apgaulingas, jis teikdavo kilnaus pasitenkinimo.

XV SKYRIUS

APIE AMERIKIEČIŲ ORUMĄ IR APIE TAI, KODĖL JIE VIS TIEK DAŽNAI NEAPGALVOTAI ELGIASI

Demokratinių kraštų gyventojų visiškai netraukia tos naivios, triukšmingos ir šiurkščios pramogos, kurias taip mėgsta aristokratijos valdomų šalių prastuomenė. Jie laiko jas vaikiškomis ir kvailomis. Bet jie nelabai linkę ir į aristokratijos mėgstamus rafinuotus intelektinius malonumus. Iš malonumų jie tikisi ko nors apčiuopiama ir vertinga, norėdami ne tik patirti džiaugsmą, bet ir gauti kokios nors naudos.

Aristokratijos valdomų kraštų žmonės visa širdimi atsiduoda triukšmingai, pakrikai linksmybei, trokšdami ūmai pamiršti gyvenimo negandas. Demokratinių šalių gyventojai jokiu būdu nenori atitrūkti nuo savo kasdienybės ir visada apgailestauja nuo jos atsiplėšę. Vietoj tų lengvapėdiškų linksmybės protrūkių jie verčiau renkasi orias ramias pramogas, kurios labiau primena jų kasdienius reikalus ir neleidžia jų visiškai pamiršti.

Užuot laisvalaikiu nuėjęs smagiai pasišokti į kokią viešą vietą, kaip tai daro jo amato žmonės Europoje, amerikietis sėdi namuose ir geria. Jis turi išsyk du malonumus: apgalvoja savo reikalus ir drauge padoriai svaiginasi namie.

Man atrodė, jog anglai — pati rimčiausia pasaulio tauta, bet, pamatęs amerikiečius, pakeičiau savo nuomonę.

Nesakau, kad temperamentas neturi įtakos Jungtinių Valstijų gyventojams, bet, šiaip ar taip, manau, jog valstybinės institucijos jam daro didesnį poveikį.

Mano nuomone, amerikiečių orumą ir nuosaikumą iš dalies sąlygoja išdidumas. Demokratinėse šalyse netgi vargšas pats sau atrodo esąs labai reikšmingas. Jam malonu galvoti apie save, jis yra įsitikinęs, jog kiti taip pat jį stebi, todėl kruopščiai apsvarsto kiekvieną žodį bei poelgį ir nepasiduoda jausmams, bijodamas atskleisti savo trūkumus. Jis įsivaizduoja, kad, norėdamas atrodyti orus, turi būti rimtas.

Bet aš pastebiu kitą, kur kas intymesnę ir didesnę priežastį, dėl kurios amerikietis instinktyviai įsiteigia šitaip mane stebinantį rimtumą. Despotizmo laikais žmonės retkarčiais pasiduoda beprotiškai linksmybei, bet šiaip yra niūrūs ir baimės sukaustyti.

Viešpataujant absoliutinei monarchijai, švelninančiai papročius ir moralės principus, žmonės dažniausiai smagūs, gerai nusiteikę, nes, naudodamiesi tam tikra laisve ir būdami gana saugūs, neturi didelių rūpesčių, o laisvų kraštų žmonės, priešingai, būna labai rimti ir susirūpinę, nes nuolat brandina kokį nors pavojingą arba sunkiai įgyvendinamą sumanymą.

Ypač tai būdinga laisvoms tautoms, sukūrusioms demokratinę santvarką. Tuomet visuose visuomenės sluoksniuose yra daugybė žmonių, nuolat įsigilinusių į svarbius valstybės reikalus, bet esama ir tokių, kurie, nė neketindami rūpintis šalies likimu, visomis išgalėmis stengiasi susikurti savo gerovę. Tokioje visuomenėje rimtumas būdingas ne tik kai kuriems žmonėms, bet tampa nacionalinio charakterio bruožu.

Turiu galvoje nedideles Antikos laikų demokratines respublikas, kurių piliečiai rinkdavęsi aikštėse su rožių vainikais, kone ištisai šokdavę ir rengdavę spektaklius. Tikiu buvus tokias respublikas ne ką daugiau, negu tikiu Platono respublika, o jeigu viskas būdavo taip, kaip pasakojama, galiu drąsiai tvirtinti, jog tos respublikos iš esmės skyrėsi nuo mūsų laikų demokratinių šalių, o jas sieja nebent pavadinimas.

Beje, nereikia manyti, jog, apsikrovę darbais, demokratinių šalių gyventojai prašosi užuojautos. Priešingai, jie labai brangina savo padėtį. Gyvenimas jiems atrodytų niekam tikęs, jeigu kas nors juos išvaduotų nuo amžinų rūpesčių. Jie labiau prisirišę prie savo kasdieniškų reikalų negu aristokratai prie pramogų.

Tačiau kodėl, būdami tokie rimti, demokratinių šalių žmonės kartais labai neapgalvotai elgiasi?

Amerikiečiai, iš pažiūros beveik visada tokie orūs ir šaltakraujiški, vis dėlto dažnai pasiduoda kokiai ūmiai aistrai arba skubotai nuomonei ir peržengia sveiko proto ribas. Ir tuomet labai rimtai pridaro keisčiausių kvailysčių.

Tai neturėtų stebinti.

Besaikis viešumas sudaro prielaidas neišmanymui. Despotizmo laikais žmonės nežino, kaip elgtis, nes niekas jiems to nenurodo. Demokratinėse šalyse jie dažnai elgiasi, kaip šauna į galvą, nes juos moko

visi. Pirmieji nieko nežino, antrieji viską pamiršta. Jie nesuvokia esmės, nes jų dėmesį blaško gausybė detalių.

Ima nuostaba, kai kartais kokios nors laisvos, demokratinės šalies valstybės veikėjas prišneka nesąmonių ir nesusikompromituoja, o absoliutinės monarchijos laikais keli netyčia išsprūdę žodžiai amžinai ir negrąžinamai pražudo tokio žmogaus reputaciją.

Tai paaiškėja prisiminus, ką jau esu anksčiau sakęs. Kai žmogus kreipiasi į didelę minią, daugelio žodžių neišgirstama, jie tuoj išdyla iš atminties, tačiau, kalbant nebyliai ir sustingusiai miniai, puikiai girdėti menkiausias kuždesys.

Demokratinių šalių žmonės nenustygsta vienoje vietoje; vis kitaip klostantis aplinkybėms, jie amžinai kilnojasi iš vienos vietos į kitą, ir jų gyvenime beveik visada atsitinka kas nors netikėta, nenumatyta. Tad jie dažnai priversti daryti tai, ko nelabai moka, kalbėti tai, ko nelabai supranta, ir imtis tokių darbų, kuriems neturi ilgainiui susidariusių įgūdžių.

Aristokratinėje visuomenėje kiekvienas turi užsibrėžęs vienintelį tikslą ir tolydžio jo siekia, o demokratinėse šalyse žmogaus gyvenimas sudėtingesnis; retas žmogus nesiekia išsyk kelių tikslų, ir dažniausiai jie labai skiriasi vienas nuo kito. Kadangi žmogus negali visko gerai išmanyti, jis puikiausiai tenkinasi paviršutiniškomis žiniomis.

Demokratinės šalies gyventoją spiria ne vargas, bet norai, nes visos gėrybės, kurias mato aplinkui, jam atrodo pasiekiamos. Tad jis viską daro paskubom, tenkinasi tuo, kas maždaug atitinka poreikius, ir sustoja tik trumpą akimirką žvilgtelėti, ką nuveikęs.

Jo domėjimasis viskuo yra nepasotinamas ir drauge pasotinamas kuo mažiausiomis sąnaudomis, nes jis trokšta veikiau greit ir daug sužinoti, negu gerai ko nors išmokti.

Jam visad trūksta laiko, ir jis veikiai netenka noro į ką nors gilintis, nes skuba griebtis vis ko nors kito.

Tad demokratinių šalių žmonės yra rimti, nes socialinės ir politinės sąlygos juos skatina tolydžio rūpintis svarbiais dalykais, ir jie veikia neapgalvotai todėl, kad nė vienam tų dalykų neskiria pakankamai laiko ir dėmesio.

Nedėmesingumą reikia laikyti didžiausia demokratijos yda.

XVI SKYRIUS

Kodėl amerikiečių tautinis išdidumas nepasotinamesnis ir karingesnis negu anglų

Visos laisvos tautos didžiuojasi savimi, tačiau kiekvienos jų tautinis išdidumas pasireiškia kitoniškai (žr. *Paaiškinimai*, *D*).

Bendraudami su užsieniečiais, amerikiečiai nepakenčia menkiausios kritikos ir nepasotinamai trokšta pagyrimų. Jiems patinka kad ir menkutė pagyra, bet juos retai patenkina net įteikliausia liaupsė. Jie neduoda jums ramybės, stengdamiesi išpešti kuo daugiau pagyrimų, o jeigu jūs nepasiduodate, patys ima girtis. Būtų galima manyti, jog, abejodami savo nuopelnais, jie trokšta kas akimirką grožėtis savimi. Jų išdidumas ne tik nepasotinamas, bet ir nekantrus bei pavydus. Tolydžio reikalaudami pamaloninimo, jie nieko neduoda mainais, tik tarytum prašo išmaldos ir drauge karingai ieško kliaučių.

Aš sakau amerikiečiui, kad jis gyvena gražioje šalyje, o jis atkerta: „Jūsų tiesa. Kitos tokios nėra pasaulyje!“ Aš žaviuosi laisve, kuria naudojasi Jungtinių Valstijų gyventojai, o jis atšauna: „Laisvė — tai brangenybė, bet nedaugelis tautų jos verti!“ Aš pagiriu tvirtus moralės principus, viešpataujančius Jungtinėse Valstijose, o jis atrėžia: „Aš manau, jog užsienietį, pripratusį prie visur kitur klestinčio ištvirkimo, turėtų sukrėsti tai, ką jis čia regi!“ Pagaliau leidžiu jam vienam pamąstyti, bet jis vėl nerimsta ir tol neatstoja nuo manęs, kol galiausiai priverčia pakartoti viską, ką jau esu jam sakęs. Sunku įsivaizduoti įkyresnį ir plepesnį patriotizmą. Jis nukamuoja netgi tuos, kurie juo žavisi.

Anglai visiškai kitokie. Anglas ramiai mėgaujasi tikrais arba tariamais pranašumais, pasak jo, būdingais jo šaliai. Jis negiria kitų šalių, bet ir nereikalauja pagyrimų savajai. Jo nejaudina nei svetimšalių kritinis požiūris, nei jų pagyrimai. Jis ironiškai ir drauge santūriai stebi pasaulį, juo nesidomėdamas. Jo išdidumui nereikia peno; jis tenkinasi pačiu savimi.

Stebėtina tai, kad abi tautos, dar neseniai sudariusios vieną, tokios skirtingos savo kalbėsena ir jausena.

Aristokratinėse šalyse didikai turi labai didelių privilegijų, kuriomis remiasi jų išdidumas, ir nesistengia naudotis jų teikiamais privalumais. Paveldėję tas privilegijas, jie laiko jas tarytum dalimi savęs ar bent jau jiems priklausančia prigimtine teise. Tad nepuikuoja savo pranašumu ir nė neketina girtis tomis privilegijomis, kurios kiekvienam akivaizdžios ir kurių niekas neginčija. Jų padėtis jiems nekelia nuostabos nei noro apie tai kalbėti. Jie ramiai, santūriai gyvena, apsupti vienatviškos didybės, įsitikinę, jog ir be jokių pastangų yra visų matomi ir jog niekas nedrįs į jų būvį kėsintis.

Kai valstybės reikalus tvarko aristokratai, jų tautinis išdidumas savaime santūrus, jie atrodo viskam abejingi ir pasipūtę; kiti visuomenės sluoksniai stengiasi juos mėgdžioti.

Tačiau kai socialinės sąlygos menkai tesiskiria, svarbūs net mažiausi pranašumai. Kadangi kiekvienas mato aplinkui milijoną žmonių, turinčių tolygių ar panašių pranašumų, išdidumas pasidaro reiklus ir pavydus; jis laikosi įsikibęs menkniekių ir atkakliai juos gina.

Demokratinėse šalyse, kur socialinė padėtis labai nepastovi, žmonės beveik visada naudojasi ką tik įgytais pranašumais, todėl jiems be galo malonu jais didžiuotis, girtis kitiems ir patiems mėgautis, o kadangi kiekvieną akimirką gali jų netekti, nuolat nerimastauja ir stengiasi parodyti, jog vis dar jais naudojasi. Demokratinių šalių gyventojai myli savo kraštą taip, kaip myli save, tad didžiavimasis savimi paprastai sutampa su nacionaliniu pasididžiavimu.

Baimingą ir nepasotinamą demokratinių tautų išdidumą skatina lygybė ir gyvenimo sąlygų kaita; jį patiria net kilmingiausi aristokratai tais trumpučiais gyvenimo tarpsniais, kai jų padėtis kiek susvyruoja ar darosi bent kiek ginčytina.

Aristokratija visada iš esmės skiriasi nuo visų kitų klasių didelėmis, iš kartos į kartą perduodamomis privilegijomis. Retkarčiais pasitaiko, jog kai kurie jos nariai skiriasi vienas nuo kito nedideliais laikinais pranašumais, kurių jie gali kasdien netekti ir vėl įsigyti.

Yra pasitaikę, kad galingos aristokratijos atstovai, susirinkę sostinėje arba karaliaus dvare, įnirtingai grumdavosi dėl tuščių privilegijų, priklausančių nuo mados užgaidų arba šeimininko valios. Tuomet jie užsidegdavo vienas kitam tokiu pat vaikišku pavydu, kuriuo dega de-

mokratinių šalių žmonės, tokiu pat karštu geismu pasiglemžti menkiausius kitų, jiems lygių, ginčytinus privalumus ir tokiu pat nenumaldomu noru parodyti visiems pranašumus, kuriais naudojasi.

Jei karaliaus dvariškiai kada nors yra jautę tautinį išdidumą, neabejoju, kad jis buvo panašus į tą, kuris būdingas demokratinių šalių piliečiams.

XVII SKYRIUS

Kodėl Jungtinių Valstijų visuomenė atrodo ir tokia judri, permaininga, ir tokia vienoda

Atrodo, niekas negalėtų sukurstyti ir patenkinti tokio didelio susidomėjimo kaip Jungtinių Valstijų visuomenė. Joje be atvangos kinta turtai, idėjos, įstatymai. Net pati gamta čia darosi permaininga — šitaip ją kasdien keičia žmogaus ranka.

Tačiau ilgainiui ši judri, veikli visuomenė ima atrodyti vienoda, ir žiūrovas, kurį laiką stebėjęs tą permainingą reginį, pradeda nuobodžiauti.

Aristokratinėje visuomenėje kiekvienas žmogus tarytum pririštas prie savo vietos, tačiau žmonės čia visiškai nepanašūs; jų aistros, pažiūros, įpročiai ir polinkiai iš esmės skiriasi. Jokių permainų, bet viskas skirtinga.

Demokratinėse šalyse, priešingai, visi žmonės panašūs ir daro maždaug tą patį. Tiesa, visi jie veikiami žiauraus ir nuolatinio atsitiktinumų žaismo, bet, kadangi tolydžio kartojasi tos pačios sėkmės ir tos pačios nesėkmės, skiriasi nebent veikėjų vardai, o spektaklis vis toks pat. Amerikiečių visuomenė iš pažiūros atrodo judri, nes nuolat keičiasi žmonės ir reiškiniai, ir drauge monotoniška, nes visos permainos panašios.

Demokratijos laikais gyvenantys žmonės apsėsti aistrų, tačiau daugelis jų susijusios su turto geismu arba jo sužadintos. Ir anaiptol ne dėl to, kad jų sielos menkesnės, o dėl to, kad tokiais laikais viską lemia pinigai.

Kai visi piliečiai yra nepriklausomi ir abejingi vieni kitiems, kito žmogaus pagalbos galima sulaukti tik mokant grynais, o tai be galo padidina turto panaudojimo galimybes ir jo vertę.

Seniesiems kriterijams netekus galios, žmogus nebeišsiskiria iš kitų nei kilme, nei padėtimi, nei profesija, o jeigu ir skiriasi, tai labai menkai; be pinigų, neliko beveik nieko, kas galėtų suteikti žmogui re-

gimą pranašumą ir iškelti virš bendro lygmens. Turtinis skirtumas didėja nykstant arba mažėjant visiems kitiems skirtumams.

Aristokratinėje visuomenėje pinigai patenkina tik vieną kitą iš nesuskaitomos gausybės troškimų; demokratinėje šalyje, atrodo, jie gali patenkinti visus.

Tad Jungtinėse Valstijose turto geismas paprastai yra pagrindinė arba papildoma žmonių veiklos ir elgesio paskata. Tai susieja visas jų aistras tarytum giminystės ryšiais ir netrukus paverčia jų gyvenimą varginančiu reginiu.

Amžinas tos pačios aistros kartojimasis ilgainiui pasidaro monotoniškas, kaip ir visos priemonės tai aistrai patenkinti.

Tokioje taikioje ir teisėtai tvarkomoje demokratinėje šalyje kaip Jungtinės Valstijos, kur nei karas, nei valstybinė tarnyba, nei nusavinimas valstybės naudai negali praturtinti žmogaus, turto geismas skatina visus imtis verslų ir pramonės. Tačiau pramonė, dažnai sukelianti didelių suiručių ir didelių nelaimių, gali klestėti tik esant nusistovėjusiems įgūdžiams ir tolydinei, ilgai labai vienodų smulkių veiksmų sekai. Kuo stipresnės žmogaus aistros, tuo labiau nusistovėję jo įpročiai ir tuo vienodesni jo poelgiai ir veiksmai. Galima sakyti, jog amerikiečiai yra tokie griežtai nuoseklūs kaip tik dėl savo stiprių geismų. Tie geismai drumsčia jiems protus, bet užtat sudrausmina gyvenimą.

Tai, ką sakau apie amerikiečius, tinka beveik visiems šių dienų žmonėms. Žmonija nebežino, kas yra įvairovė: visuose žemės kampeliuose matome žmones taip pat elgiantis, kalbant, panašiai mąstant ir jaučiant. Tai atsitinka ne tik todėl, kad visos tautos artimiau bendrauja ir stengiasi mėgdžioti viena kitą, bet ir dėl to, kad kiekvienos šalies žmonės, vis labiau atsisakydami kokiai kastai, profesijai, giminei būdingų jausmų ir pažiūrų, drauge priartėja prie to, kas esminga žmogui ir kas visur vienoda. Taip jie darosi panašūs, net ir nemėgdžiodami vieni kitų. Jie tarytum keliauninkai, pasklidę po didžiulę girią, kur visi keliai veda į vieną vietą. Jeigu jie visi drauge pastebės, kur yra toji vieta, ir pasuks į tą pusę, nejučia susitiks neieškodami, nematydami ir nepažindami vieni kitų, ir galiausiai nustebs pamatę visus susirinkusius toje pačioje vietoje. Visos tautos, kurios savo studijų ir mėgdžiojimo objektu renkasi ne paskirą žmogų, bet žmogų apskritai, galų gale susitiks, tų pačių papročių jungiamos, kaip tie keliauninkai susitiko girios vidury.

XVIII SKYRIUS

Apie garbę[1] Jungtinėse Valstijose ir demokratinėse visuomenėse

Atrodo, jog žmonės, formuodami viešąją nuomonę apie kitų, į save panašių darbus, naudojasi dviem skirtingais metodais: vienu atveju griebiasi visame pasaulyje paplitusių sąvokų „teisinga" ir „neteisinga", kitu — remiasi ypatingais kriterijais, būdingais tik tam tikram kraštui ir laikotarpiui. Dažnai atsitinka taip, jog tiedu metodai skiriasi; kartais jie prieštarauja vienas kitam, bet niekad ištisai nesutampa ir vienas kito nepaneigia.

Garbė savo didžiausios viešpatystės laikais turėjo daugiau įtakos žmogaus valiai negu religiniai įsitikinimai, ir nors žmonės nesvyruodami ir nesipriešindami paklūsta jos reikalavimams, dar instinktyviai, bet stipriai jaučia, jog yra visuotinis, daug senesnis ir šventesnis įstatymas, kurio jie kartais nesilaiko, bet gerai žino jį esant. Būta veiksmų, kurie laikyti garbingais ir podraug negarbingais, — kaip antai atsisakymas stoti į dvikovą.

Man regis, tuos dalykus galima paaiškinti ne vien kaip tam tikrų žmonių ar tautų užgaidą, kaip buvo aiškinama ligi šiol.

Žmonija turi ypatingų ir visuotinių poreikių, kuriais pagrįsti moralės principai; jų nepaisymą visur ir visada žmonės siejo su pasmerkimo ir gėdos sąvokomis. Tų principų nesilaikydamas, žmogus *blogai daro,* o jeigu jų laikosi, — *daro gerai.*

---

[1] Žodis „garbė" (*honneur*) prancūziškai ne visada vartojamas ta pačia reikšme.

1) Pirmoji jo reikšmė yra *šlovė, geras vardas, pagarba,* visuomenės pripažįstama už nuopelnus; šia reikšme sakoma: *pelnyti garbę.*

2) *Garbė* reiškia ir visumą taisyklių, kuriomis vadovaujantis pelnoma šita garbė, šlovė, pagarba. Todėl sakoma: *tas žmogus visada nuosekliai laikėsi garbės taisyklių,* arba: *jis nusižengė garbei (padorumui).*

Rašydamas šitą skyrių, žodį „garbė" vartojau kaip tik paskutiniąja reikšme.

Didelėje žmonijos bendruomenėje susidaro mažesnės bendruomenės, vadinamos tautomis, o jose — dar mažesnės, vadinamos sluoksniais, klasėmis arba kastomis.

Kiekviena tų bendruomenių — nelyginant ypatinga žmonijos rūšis ir, nors ji iš esmės nesiskiria nuo žmonių visumos, vis dėlto laikosi skyrium ir turi jai būdingų poreikių. Atsižvelgiant į tuos ypatingus poreikius, tam tikrose šalyse susiformuoja vienoks ar kitoks moralinis požiūris į žmonių elgesį ir veiksmus.

Visuotinis ir nuolatinis žmonijos rūpestis — kad žmonės nežudytų vieni kitų, tačiau tam tikru metu kokia nors tauta arba klasė gali turėti ypatingų laikinų interesų, kai kada pateisinančių ir netgi šlovinančių žmogžudystę.

Garbė yra ne kas kita, kaip toji ypatinga, visuomenės ypatingąja padėtimi pagrįsta taisyklė, kuria remdamasi tauta arba klasė smerkia arba šlovina kokį veiksmą.

Abstrakti idėja pati neveiksmingiausia žmogaus protui. Tad skubu remtis faktais. Pavyzdys man padės paaiškinti tai, ką turiu galvoje.

Aš pasirinksiu labiausiai neįprastą pasaulyje garbės rūšį, kuri mums geriausiai žinoma: aristokrato garbę, gimusią feodalinėje visuomenėje. Aš apibūdinsiu ją, remdamasis tuo, kas pasakyta, ir šitaip paaiškės, ką turėjau galvoje.

Aš nenagrinėsiu, kada ir kaip viduramžiais gimė aristokratija, kodėl ji atsiribojo nuo visos tautos, kas padėjo jai paimti valdžią ir įsitvirtinti. Aš remiuosi ja kaip žinomu reiškiniu ir bandau išsiaiškinti, kodėl ji taip savitai vertino didumą žmonių veiksmų.

Pirmiausia mane stebina tai, jog feodalinėje visuomenėje žmonių veiksmai ir poelgiai ne visada būdavo gerbiami arba smerkiami atsižvelgiant į jų vidinį turinį, jog kartais jie būdavo vertinami remiantis vien tuo, kas yra veikiantysis ir kas yra objektas, o tai juk nepriimtina visuotinei žmonijos sąmonei. Tad kai kurie poelgiai būdavo atleistini prastuomenės žmogui, bet negarbingi kilmingajam; dar kitų poelgių vertinimas priklausė nuo to, ar jų auka yra aristokratijos atstovas, ar žmogus, jai nepriklausantis.

Tie skirtingi požiūriai atsirado kilmingųjų luomui sudarant sluoksnį, atskilusį nuo liaudies, kurią jie valdė pasikėlę į nepasiekiamas aukštybes. Norint išlaikyti tą ypatingą padėtį, taigi ir savo galią, tam

sluoksniui reikėjo ne tik politinių privilegijų, bet ir parankių gėrio ir blogio principų.

Tai, kad kokia nors dorybė arba yda buvo priskiriama labiau aristokratijai negu prastuomenei, kad į poelgį, nuo kurio nukentėdavo prasčiokas, nekreipta dėmesio, o kilmingasis už tokį pat poelgį buvo smerkiamas, galima laikyti savivale, tačiau tai, kad žmogaus poelgiai laikomi gėdingais arba garbingais atsižvelgiant tik į jo socialinę padėtį, teįmanoma aristokratinėje visuomenėje, kurios pati sandara sąlygoja tokius vertinimus. Taip iš tikrųjų būta kiekvienoje šalyje, kur viešpatavo aristokratija. Tol, kol yra bent menkiausias jos pėdsakas, tokių reiškinių vis pasitaiko: vargu ar nukentės amerikiečio reputacija, jeigu jis išžagins negrę, bet, vesdamas ją, jis neteks garbės.

Tam tikrais atvejais feodalo garbė reikalaudavo keršto — atleisti įžeidėjui būtų buvusi didžiulė gėda; kitais — įsakmiai liepdavo žmogui tramdyti aistras ir užgniaužti savimeilę. Ji nepripažindavo nuoširdumo ir švelnumo, bet keldavo į aukštybes kilniadvasiškumą; dosnumą ji vertindavo labiau už labdarybę; leistinu praturtėjimo šaltiniu buvo laikomas lošimas ir karas, bet jokiu būdu ne darbas; buvo teikiama pirmenybė ne smulkioms suktybėms, bet dideliems nusikaltimams. Godumas piktindavo labiau negu šykštumas, dažnai buvo pritariama smurtui, tačiau klasta ir išdavystė visada buvo laikomos niekingais dalykais.

Tos fantastiškos nuostatos įsigaliojo ne vien jas prasimaniusiems įsigeidus.

Sluoksnis, sugebėjęs iškilti į valdžią, atsidurti aukščiau už visus kitus, be to, dedąs visas pastangas išlaikyti dominuojančią padėtį, privalo ypač šlovinti tas dorybes, kurios turi didingumo ir spindesio ir puikiai dera su išdidumu ir valdžios geismu. Šios klasės atstovai negailestingai griovė įgimtą vertybių sampratą, kad tik galėtų išaukštinti savo mėgstamas dorybes. Savaime suprantama, jog kai kurios spalvingos ir viliojančios ydos juos traukė labiau negu taikios kuklios dorybės. Taip elgtis juos skatino visuomeninė padėtis.

Didžiausia vertybe, kai kada net pranokstančia visas kitas, viduramžių kilmingieji laikė karinę šlovę.

Tai dar vienas ypatingas požiūris, kurį neišvengiamai sąlygojo ypatinga visuomenės socialinė sankloda.

Feodalinė aristokratija gimė kare ir karui; ji paėmė valdžią ginklu ir stengėsi ją ginklu išlaikyti. Jai nebuvo nieko svarbesnio už karinę šlovę, todėl savaime aišku, jog drąsa ir narsumas buvo garbinama labiau už visa kita. Kiekvienas tos drąsos pasireiškimas, kad ir sveiko proto ar žmoniškumo kaina, atitiko laiko dvasią ir dažnai net buvo jos skatinamas. Žmogaus vaizduotė galėjo papildyti tą sistemą tik viena kita smulkmena.

Tai, kad žmogus antausį laikė baisiu įžeidimu, už kurį jis turėjo dvikovoje nukauti įžeidėją, vos plekštelėjusį jam per skruostą, buvo jo paties nusistatymas, tačiau taisyklė, kuri neleido kilmingajam taikiai iškęsti įžeidimo ir pasak kurios jis netekdavo garbės, jei, gavęs antausį, nesikaudavo, siejasi su karinės aristokratijos pagrindiniais principais ir poreikiais.

Tam tikra prasme galima tvirtinti, kad garbės įstatymai buvo labai užgaidūs, grindžiami savivale, tačiau jų savavališkumas visada buvo gana griežtai apribotas. Tad šitos ypatingos taisyklės, mūsų protėvių vadinamos garbės kodeksu, man atrodo toli gražu ne koks atsitiktinumas, ir tas net keisčiausias ir nenuosekliausias nuostatas aš neabejodamas palaikyčiau keleto nekintamų feodalinės visuomenės poreikių rezultatu.

Toliau nagrinėdamas feodalų garbės kodeksą politiniu požiūriu, galėčiau nesunkiai pagrįsti jo būtinybę.

Viduramžių socialinės sąlygos ir politinės institucijos buvo tokios, jog centrinė valdžia niekada tiesiogiai nevaldė piliečių. Kitaip sakant, patys piliečiai jos nejautė; kiekvienas žinojo, kad turi klausyti tam tikro žmogaus. O per tą žmogų jis buvo susijęs su visais kitais žmonėmis. Tad feodalinės visuomenės sankloda laikėsi paklusnumu senjoro asmeniui. Žlugus tai tvarkai, įsigalėjo anarchija.

Beje, kiekvienas aristokratijos atstovas kasdien galėjo įsitikinti ištikimybės valstybės galvai verte, nes kiekvienas buvo senjoras ir podraug vasalas ir turėjo tiek įsakinėti, tiek vykdyti įsakymus.

Būti ištikimam savo senjorui, prireikus paaukoti dėl jo gyvybę, drauge su juo mėgautis sėkme ir kęsti vargus, padėti jam visuose žygiuose, kad ir kokie jie būtų, — tokios buvo feodalo garbės pagrindinės nuostatos politikos srityje. Vasalo išdavystė buvo viešosios nuomonės nepaprastai rūsčiai smerkiama. Jai net buvo sugalvotas itin gėdingas pavadinimas — *felonija* (*félonie*).

Kita vertus, viduramžiais beveik nebūta nė pėdsakų to jausmo, kuris įkvėpdavo gyvybę Antikos laikų tautoms. Turiu galvoje patriotizmą. Pats žodis „patriotizmas" ne per seniausiai įėjo į mūsų kalbą[2].

Feodalinės institucijos vengė tėvynės sąvokos ir neskiepijo tėvynės meilės. Jos skatino pamiršti tautą, žadindamos atsidavimą ir ištikimybę konkrečiam asmeniui. Todėl feodalo garbės įstatymas nenumatė ištikimybės savo kraštui.

Tai nereiškia, kad mūsų protėvių širdyse nebūta tėvynės meilės, ją veikiau buvo galima laikyti silpnu, miglotu instinktu, kuris sustiprėjo ir atsiskleidė tik griūvant luomų sistemai ir prasidėjus valdžios centralizacijai.

Tai aiškiai matyti iš prieštaringų nuomonių, kurias Europos tautos reiškia apie įvairius savo istorijos faktus, nelygu kuri karta to imasi. Pasak amžininkų, Burbono konetablis užsitraukė nešlovę, keldamas ginklą prieš savo karalių; mūsų požiūriu, jis užsitraukė dar didesnę nešlovę, skelbdamas karą savo kraštui. Mes smerkiame jį ne mažiau kaip mūsų protėviai, tik dėl kitos priežasties.

Pavyzdžiu savo minčiai paaiškinti aš pasirinkau feodalo garbę, nes ji turi itin ryškių savybių ir mes geriau apie ją nutuokiame negu apie kitus dalykus, tačiau būčiau galėjęs paimti kitą pavyzdį ir kitaip pasiekti savo tikslą.

Romėnus mes pažįstame menkiau negu savo protėvius, tačiau žinome, kad šlovės ir nešlovės požiūriu jie taip pat turėjo ypatingų nuostatų, pagrįstų ne vien bendromis gėrio ir blogio sąvokomis. Daugelis žmonių veiksmų buvo vertinama skirtingu požiūriu, nelygu, ar kalbėta apie pilietį, ar apie svetimšalį, laisvą žmogų ar vergą; tenai taip pat šlovinamos kai kurios ydos ir kai kurios dorybės aukštinamos labiau už visas kitas.

„Tais laikais narsa Romoje buvo gerbiama ir vertinama labiau už visus kitus privalumus, — sako Plutarchas, rašydamas apie Koriolano gyvenimą. — Tai rodo tas faktas, kad ji buvo vadinama *virtus*, taip pat kaip dorybė (*vertu*), bendriniu vardu pažymint ypatingą savybę. Toks tat jai buvo skiriamas dėmesys, kad dorybė (*virtus*) lotynų kalboje įgi-

[2] Netgi žodis „tėvynė" (*patrie*) prancūzų rašytojų pradėtas vartoti tik XVI a. pradžioje.

jo drąsos reikšmę". Ir čia nesunku įžiūrėti ypatingą būtinumą sudaryti unikalų politinį sandėrį pasauliui užkariauti!

Panašių dalykų galima aptikti kiekvienoje tautoje, nes, kaip jau esu minėjęs, kiekvienąsyk, kai žmonės sudaro atskirą bendruomenę, tuoj pat joje atsiranda garbės samprata, tai yra jai būdinga visuma požiūrių ir nuomonių apie tai, kas smerktina ir kas girtina; tas ypatingas taisykles visada lemia saviti bendruomenės papročiai ir interesai yra tų žmonių elgesio, moralės šaltinis.

Visa tai tam tikra prasme tinka ir visoms kitoms demokratinėms visuomenėms. Grįžę prie amerikiečių[3], pamatysime, kad ir jų šalyje pasitvirtina šitas dėsnis.

Tarp amerikiečiams būdingų požiūrių dar pasitaiko vienas kitas, atklydęs iš senosios europinės aristokratijos garbės kodekso, bet jų labai nedaug, jos neturi šaknų ir kokios nors įtakos. Tai nelyginant kokia religija, kuriai leista išsaugoti vieną kitą šventyklą, nors jos niekas neišpažįsta.

Tarp tų pusiau išnykusių egzotiškų garbės sąvokų atsiranda naujų pažiūrų, atspindinčių šiuolaikinį amerikiečių garbės supratimą.

Aš jau pasakojau, kaip amerikiečiai tolydžio stumiami į prekybą ir pramonę. Ta linkme juos traukia viskas: kilmė, socialinės sąlygos, valstybinės institucijos, net kraštas, kuriame jie gyvena. Tad šiuo metu amerikiečiai yra išimtinai prekybininkų ir pramonininkų bendruomenė, kurios pagrindinis tikslas — naudotis visomis galimybėmis, kurias tik teikia neseniai apgyvendinta bekraštė šalis. Tai svarbiausias amerikiečių bruožas, skiriantis juos dabar nuo visų kitų tautų.

Ši tauta turėtų itin vertinti visas ramias dorybes, stabilizuojančias visuomenę ir skatinančias prekybą, ir tie, kurie jų nepaiso, turėtų užsitraukti visuomenės panieką.

Nerimą skleidžiančios dorybės, dažnai puošiančios visuomenę, bet dar dažniau drumsčiančios jos ramybę, viešosios nuomonės požiūriu užima žemesnę vietą. Jų galima nepaisyti, neprarandant bendrapiliečių pagarbos, ir, ko gero, jas puoselėjant, grėstų didesnis pavojus jos netekti.

Amerikiečiai taip pat nepagrįstai rūšiuoja ir ydas.

[3] Turiu galvoje amerikiečius, gyvenančius ten, kur nėra vergovės. Tik jie vieni galėtų visiškai atitikti demokratinės visuomenės įvaizdį.

Esama tam tikrų polinkių, kurie smerktini žmonijos sveiko proto ir visuotiniu dorovės požiūriu, bet puikiausiai atitinka laikinus ir ypatingus amerikiečių bendruomenės poreikius. Bendruomenė nepritaria jiems, bet ne kategoriškai, o kartais juos net giria. Iš jų norėčiau paminėti turto geismą ir vieną kitą antraeilį polinkį, susijusį su tuo geismu. Norėdamas išplėšti dirvonus, įdirbti, pakeisti tą neapžvelgiamą, negyvenamą, jam priklausantį žemyną, amerikietis turi degti kokia nors aistra, kuri kasdien jį skatintų; tokia aistra gali būti tiktai turto geismas. Taigi turto geismas Amerikoje nėra niekinamas ir tikriausiai dar ilgai bus toleruojamas, — tol, kol peržengs visuomenės užbrėžtas ribas. Tai, ką mūsų protėviai viduramžiais vadindavo niekingu godumu, amerikietis vadina tauriu ir gerbtinu siekimu. Lygiai taip pat aklu ir barbarišku įniršiu vadina jis karingumą ir nukariavimų geismą, kuris skatino mūsų protėvius kasdien pulti vis į naujas kautynes.

Jungtinėse Valstijose turtai greitai pelnomi ir greit prarandami. Šalis yra bekraštė, pilna neišsenkamų turtų. Tautai būdingi tokie pat poreikiai ir norai kaip ir augančiai būtybei, kuri tiki, jog aplink ją visada bus apstu ranka pasiekiamų gėrybių, kad ir ką ji darytų. Tokiai tautai reikia baimintis ne vieno kito žmogaus sužlugimo, kuris yra veikiai pataisomas, bet visų neveiklumo ir tingumo. Pramoninių užmojų drąsumas — tai krašto pažangos, stiprybės ir didybės priežastis. Verslas, amerikiečio akimis, — nelyginant didelė loterija, kurioje nedaugelis žmonių kasdien pralaimi, užtat nuolatos laimi valstybė. Tad tokiai tautai privalu skatinti ir gerbti verslininko iniciatyvą. Kiekvienas drąsus sumanymas kelia pavojų iniciatoriaus ir visų jo rėmėjų turtui. Amerikiečiai, beatodairišką verslininko drąsą pavertę savotiška dorybe, jokiu būdu negali smerkti beatodairiškų narsuolių.

Kaip tik todėl Jungtinėse Valstijose taip neįprastai atlaidžiai žiūrima į bankrutavusį prekybininką; įvykus tokiai nelaimei, jo reputacija nė kiek nenukenčia. Šiuo požiūriu amerikiečiai skiriasi ne tik nuo europiečių, bet ir nuo visų šiuolaikinių prekybinių tautų; jie skiriasi nuo visų kitų ir savo padėtimi, ir poreikiais.

Amerikoje labai griežtai, kaip niekur kitur pasaulyje, smerkiamos visos ydos, susijusios su papročių, moralės principų ir santuokos tvirtumu. Iš pirmo žvilgsnio tai tarytum labai nesiderina su pakantumu kitose srityse. Atrodo keista, kad ta pati tauta yra tokios atlaidžios ir sykiu tokios griežtos moralės.

Tačiau ta priešingybė nėra tokia nepagrįsta, kaip iš pažiūros atrodo. Viešoji nuomonė Jungtinėse Valstijose labai silpnai tramdo turto geismą, nes jis naudingas ir šalies ūkiui, ir tautos gerovei. Tačiau ypač griežtai ji smerkia moralės pakrikimą, kuris nukreipia žmogaus dėmesį, kai siekiama gerovės, ir drumsčia šeimos darną, be kurios neįmanoma sėkmingai tvarkyti reikalus. Tad, norėdami pelnyti kitų žmonių pagarbą, amerikiečiai priversti nuosekliai laikytis įprastų elgesio normų. Šia prasme galima tvirtinti, kad jie laiko garbe saugoti dvasios tyrumą.

Amerikos ir viduramžių Europos garbės samprata sutampa vienu požiūriu: svarbiausia dorybe laikoma drąsa — kaip pagrindinis ir būtiniausias moralės principas. Tačiau ir vienur, ir kitur drąsa vertinama skirtingai.

Karinė šlovė Jungtinėse Valstijose menkai tebranginama, o labiausiai žavimasi tokia drąsa, kurios įkvėptas žmogus nepaiso vandenyno šėlsmo ir skuba kuo greičiau pasiekti uostą, nesiskųsdamas ištveria tyrų negandus ir vienatvę, baisiausią iš visų negandų. Tai drąsa, kuri neleidžia žmogui nusiminti, netekus sunkiai įgyto turto, ir suteikia jam jėgų naujam turtui pelnyti. Tokia drąsa yra būtina amerikiečių bendruomenės išsaugojimui ir gerovei, ji susilaukia ypatingos pagarbos ir šlovę. Žmogus, neturintis tokios drąsos, užsitraukia negarbę.

Pridėsiu dar vieną, paskutinį dalyką, kad galutinai išryškėtų šio skyriaus pagrindinė mintis.

Tokioje demokratinėje šalyje kaip Jungtinės Valstijos, kur žmonės nėra labai turtingi ir tikri savo padėtimi, visi dirba, ir darbas atveria visus kelius. Esant tokioms aplinkybėms, iš esmės pasikeitė garbės sampratos poliai, o kartu ir požiūris į dykinėjimą.

Amerikoje esu susidūręs su turtingais jaunuoliais, iš prigimties niekinančiais sunkų darbą ir vis dėlto priverstais rinktis kokią nors profesiją. Prigimtis ir turtinė padėtis skatino juos dykinėti, tačiau viešoji nuomonė įsakmiai reikalavo imtis darbo, ir jie turėjo paklusti. Europos šalyse, kur aristokratija vis dar priešinasi audringam srautui, priešingai, dažnai esu matęs žmonių, kurie, poreikių ir norų raginami griebtis kokios veiklos, dykinėjo bijodami netekti savo sluoksnio žmonių pagarbos ir verčiau taikstėsi su nuoboduliu bei stygium, užuot stoję prie darbo.

Argi neaišku, jog tiedvi tokios prieštaringos tendencijos — tai garbės sampratos sąlygojamų skirtingų elgesio normų rezultatas?

Tai, ką mūsų protėviai vadino garbe tikrąja žodžio prasme, iš tiesų buvo tik viena jos formų. Bendriniu vardu jie vadino tai, kas buvo tik rūšis. Tad garbė atlieka savo vaidmenį ir aristokratijos, ir demokratijos laikais, bet nesunku įrodyti, jog kiekvienu atveju ji kitaip atrodo. Skiriasi ne tik jos nuostatos, bet, kaip netrukus pamatysime, jų esama mažiau ir ne tokių apibrėžtų, kur kas vangiau paisomų.

Kasta visada užima kitokią, ypatingesnę padėtį negu tauta. Nėra pasaulyje išimčių, didesnių už mažytę visuomenę, kuri, paprastai sudaryta iš tų pačių šeimų, kaip, pavyzdžiui, viduramžių aristokratija, turi tikslą sukaupti ir išlaikyti savo rankose paveldėtą išsilavinimą, turtus ir galią.

Tad kuo išskirtinesnė visuomenės padėtis, tuo daugiau ji turi ypatingų poreikių ir tuo platesnė jos garbės samprata, atitinkanti tuos poreikius.

Todėl tauta, nesusiskirsčiusi į kastas, visada turės mažiau garbės nuostatų nei kuri kita. Jeigu atsiras tokių tautų, kurių klasiniai skirtumai bus vos pastebimi, garbės samprata ten ribosis keliomis taisyklėmis, kurios vis mažiau skirsis nuo visos žmonijos priimtų moralės principų.

Tad demokratinė tauta turės mažiau ir ne tokių neįprastų garbės nuostatų negu aristokratinė visuomenė.

Tos nuostatos taip pat bus mažiau apibrėžtos; tai neišvengiamai sąlygoja anksčiau išdėstytos mintys.

Kai garbei būdingų bruožų sumažėja ir kai jie pasidaro ne tokie ypatingi, dažnai būna sunku juos įžvelgti.

Tai lemia ir kitos priežastys.

Viduramžių aristokratinėje visuomenėje kartos nesikeisdamos seka viena paskui kitą; kiekviena giminė yra tarytum nemirtingas ir nekintantis žmogus; idėjos keičiasi ne ką daugiau negu socialinės sąlygos.

Tad kiekvienas žmogus matė visada tuos pačius daiktus ir vertino juos tuo pačiu požiūriu; jo akis ilgainiui įžvelgdavo menkiausias smulkmenas, o suvokimas pasidarydavo aiškus ir tobulas. Todėl feodalizmo laikais žmonės ne tik labai neįprastai suvokdavo, kas yra garbė, bet ir kiekviena kita sąvoka aiškiai ir apibrėžtai atsispindėdavo jų sąmonėje.

Panašūs dalykai visai neįmanomi tokioje šalyje kaip Amerika, kur piliečiai nuolat juda ir kur, kasdien kintant visuomenei, drauge kinta pažiūros ir poreikiai. Tokioje šalyje žmonės nespėja nė supaisyti garbės taisyklių, nes retai turi laiko atidžiau jas pasvarstyti.

Net jei visuomenė būtų sustingusi, ne ką lengviau būtų sutelkti dėmesį į reikšmę, priskiriamą žodžiui „garbė".

Viduramžiais kiekvienas luomas turėjo savą garbės sampratą, todėl tik nedaugelis žmonių dėl jos sutardavo ir labai aiškiai ją apibrėždavo. Kita vertus, visi tie, kurie pripažindavo garbės sąvoką, užimdavo visuomenėje vienodą ir tik jam skirtą padėtį, todėl buvo savaime linkę sutarti tarpusavyje dėl jiems vieniems sukurto įstatymo nuostatų.

Tad garbės kodeksas buvo visapusiškai ir detaliai aptartas, viskas buvo numatyta ir nustatyta iš anksto, ir žmonės kiekvienu atveju galėjo vadovautis apibrėžtomis ir visada aiškiomis taisyklėmis. Tokioje demokratinėje šalyje kaip Jungtinės Valstijos, kur visi luomai susimaišę ir visuomenė yra vientisa visuma, sudaryta iš analogiškų, nors ir ne visai panašių elementų, niekada neįmanoma iš anksto susitarti, ką garbės kodeksas leidžia, o ką draudžia.

Toji šalis turi bendratautinių poreikių, sąlygojančių bendrą požiūrį į garbę, tačiau toks požiūris negali tuo pat metu, tokiu pat būdu ir taip pat stipriai įsirėžti visų piliečių sąmonėje; yra garbės įstatymas, bet dažniausiai jam trūksta aiškintojų.

Dar didesnė painiava yra tokioje demokratinėje šalyje kaip mūsų Prancūzija, kur įvairūs sluoksniai, sudarę buvusią visuomenę, neseniai susimaišę, bet dar nespėję susilieti, nuolat perša vieni kitiems įvairias ir dažnai prieštaringas garbės sampratas, kur kiekvienas žmogus įsigeidęs atsižada dalies protėvių pažiūrų, o dalį išsaugo, todėl, esant gausybei niekuo nemotyvuotų pažiūrų, niekada neįmanoma nustatyti bendrų taisyklių. Tokiomis aplinkybėmis labai sunku iš anksto numatyti, koks elgesys bus gerbiamas, o koks — smerkiamas. Tai bjaurūs laikai, bet jie neilgai tęsiasi.

Demokratinėje visuomenėje garbės kodeksas ne visai tikslus, todėl, savaime aišku, turi mažiau galios, nes sunku tvirtai ir ryžtingai vykdyti netobulai suprantamą įstatymą. Viešoji nuomonė, būdama aukščiausioji garbės įstatymo vykdytoja, aiškiai nesupaiso, koks elgesys girtinas, o koks — smerktinas, ir abejodama skelbia savo sprendimą. Kartais ji prieštarauja pati sau, bet dažniausiai negali apsispręsti ir nesikiša į tai, kas vyksta.

Santykinį garbės sampratos silpnumą demokratinėje visuomenėje lemia ir kai kurios kitos priežastys.

Aristokratinėje visuomenėje tą pačią garbės sampratą pripažįsta tik tam tikra grupė žmonių, dažniausiai labai negausi ir paprastai atsiskyrusi nuo visų kitų. Tad garbės samprata tų žmonių sąmonėje labai lengvai asocijuojasi ir sutampa su tuo, kas skiria juos nuo visų kitų. Garbės samprata jiems — tai lyg išskirtinis jų bruožas; jie patys suinteresuoti su įkarščiu kurti tam tikras garbės kodekso taisykles ir, jeigu galima taip pasakyti, visa širdimi jų laikosi.

Ši tiesa labai aiškiai atsiskleidžia skaitant viduramžių prigimtinės teisės aiškinimus, ypač straipsnį apie dvikovas. Kaip ten rašoma, dvikovose bajorai privalėdavo naudotis ietimi arba špaga, o prasčiokai — vėzdais, „nes prasčiokams svetimas garbės supratimas“, paaiškinama tekste. Tačiau tie žmonės nebūtinai buvo niekinami, kaip galima įsivaizduoti mūsų dienomis, tiesiog jų elgesys buvo vertinamas pagal kitokias taisykles negu aristokratų.

Iš pirmo žvilgsnio stebina tai, jog kaip tik tuo metu, kai viešpatauja garbės įstatymai, tos taisyklės atrodo tokios keistos, ir susidaro įspūdis, kad laikytis jų — tai lyg nepaisyti sveiko proto. Todėl kartais buvo galima pamanyti, jog garbės buvo itin paisoma kaip tik dėl to neįprastumo.

Tiedu dalykai iš tikrųjų yra tos pačios kilmės, tačiau nepriklauso vienas nuo kito.

Garbės samprata atrodo savotiška dėl to, kad atspindi ypatingus labai nedidelės grupelės žmonių poreikius, ir kaip tik todėl ji yra tvirta, jog tuos poreikius atspindi. Tad garbės samprata nėra tvirta dėl to, kad ji savotiška, bet ji savotiška ir drauge tvirta kaip tik dėl tos pačios priežasties.

Pridursiu dar vieną pastabą.

Aristokratinėje visuomenėje visi luomai skiriasi vienas nuo kito, bet visų padėtis yra griežtai apibrėžta; kiekvienas užima tam tikrą vietą, iš kurios nevalia pasitraukti ir kurioje gyvena tarp kitų žmonių, taip pat prikaustytų prie tos vietos. Tokioje visuomenėje niekas negali tikėtis nei bijoti, kad nebus pastebėtas; nėra tokio žmogaus, kad ir žemiausios padėties, kuris nesijaustų lyg scenoje ir galėtų kaip niekam nežinomas išvengti pasmerkimo ar pagyrimo.

Demokratinėse šalyse, kur visi piliečiai susilieję į tolydžio judančią minią, viešoji nuomonė neturi jokios galios; rūpimas objektas kas mirksnis dingsta jai iš akių. Tokiomis aplinkybėmis garbės samprata

visada ne tokia svarbi, nes ji atsiskleidžia tik visuomenėje, tuo skirdamasi nuo paprastos dorybės, kuri tenkinasi pati savimi ir kuriai nereikia jokių liudytojų.

Skaitytojas, nuosekliai sekęs mano mintį, tikriausiai suprato, jog lygybę ir tai, ką mes vadiname garbės samprata, sieja glaudus ir neišvengiamas ryšys, apie kurį, jei neklystu, dar nebuvo kalbėta. Tad tarsiu dar kelis žodžius, kad skaitytojas jį geriau įsivaizduotų.

Tauta laikosi skyrium nuo visos žmonijos. Be tam tikrų poreikių, bendrų visai žmonijai, ji turi ir savo ypatingų poreikių bei interesų. Atsižvelgdama į tai, kas smerktina ir kas girtina, ji greit susidaro tam tikrą, jai svarbią nuomonę, piliečių vadinamą garbės samprata.

Toje pačioje tautoje susiformuoja kasta, kuri, atsiskirdama nuo visų kitų visuomenės sluoksnių, išsiugdo jai būdingų poreikių, o tie savo ruožtu duoda pagrindą atsirasti savitoms pažiūroms. Šitos kastos samprata, ypatingų tautos pažiūrų ir dar ypatingesnių kastos pažiūrų kratinys, kiek tik įmanoma įsivaizduoti, skirsis nuo paprastų bendro pobūdžio pažiūrų. Mes priėjome ribą, tad grįžkime atgal.

Luomai susimaišė, privilegijos panaikintos. Visi tautos atstovai supanašėjo ir pasidarė lygūs, jų interesai ir poreikiai tapo vienodi, ir visos ypatingos pažiūros, kastų vadinamos garbės samprata, dingo viena po kitų; dabar garbės sampratą lemia tik pačios tautos ypatingieji poreikiai, ir toji samprata individualizuoja tautą, išskirdama ją iš visų kitų pasaulio tautų.

Jeigu būtų galima padaryti prielaidą, jog susimaišys visos rasės ir jog visos pasaulio tautos prieis tokį metą, kai turės tuos pačius interesus, tuos pačius poreikius ir jokiu ypatingu bruožu nesiskirs viena nuo kitos, tai kada nors nebereikėtų sąlygiškai vertinti žmonių poelgių; kiekvienas vertintų juos tuo pačiu požiūriu; visuotiniai žmonijos poreikiai, kuriuos kiekvienam žmogui iškelia sąžinė, būtų matuojami tuo pačiu matu. Todėl pasaulyje gyvuotų tik paprasčiausios bendro pobūdžio gėrio ir blogio sąvokos, su kuriomis natūraliai ir neišvengiamai sietųsi samprata to, kas girtina ir kas smerktina.

Tad, apibendrindamas pagrindines mintis, norėčiau glaustai pasakyti, jog garbės sampratai atsirasti prielaidas sudarė žmonių skirtumai ir nelygybė; tiems skirtumams mažėjant, ji pamažu nyksta ir galutinai dingsta drauge su jais.

XIX SKYRIUS

Kodėl Jungtinėse Valstijose tiek daug žmonių, siekiančių savo tikslų, ir tiek nedaug didžių siekių

Jungtinėse Valstijose pirmiausia nustebina tai, kad nesuskaitoma gausybė žmonių stengiasi ištrūkti iš savo pirmykštės socialinės padėties; kita vertus, tame visuotiniame sambrūzdyje pastebima labai nedaug iš tikrųjų didelių užmojų. Kiekvienas amerikietis dega noru prasisiekti, tačiau beveik nėra tokių, kurie puoselėtų dideles viltis arba siektų didesnių tikslų. Visi tolydžio trokšta gėrybių, reputacijos, valdžios, bet tik vienas kitas užsimoja plačiau. Ir tai iš pradžių stebina, nes Amerikoje nėra nei papročių, nei įstatymų, apribojančių norus ar trukdančių juos nukreipti kokia nors linkme.

Sunku tokią keistą padėtį sieti su lygybe, nes toji pat lygybė, vos atsiradusi, Prancūzijoje tučtuojau paskatino daugybę kone beribių siekių. Tačiau pagrindinė priežastis, nuo kurios priklauso tai, kas aukščiau pasakyta, mano manymu, yra amerikiečių demokratiniai papročiai ir socialinės sąlygos.

Kiekviena revoliucija išugdo plačių užmojų žmonių. Tai ypač matyti po revoliucijos, kuri nuverčia aristokratinę valdžią.

Staiga griūva sienos, anksčiau skyrusios minią nuo šlovės ir valdžios, ir ji veržliai siūbteli prie tų seniai geidžiamų gėrybių, kuriomis naudotis pagaliau nebedraudžiama. Nuo pergalės apsvaigusiems žmonėms viskas atrodo įmanoma. Ne tik troškimai neturi ribų, bet ir galimybė juos patenkinti atrodo beveik neribota. Toje maišatyje, kai iš pagrindų keičiasi papročiai ir įstatymai, kai niekas nebepaiso jokių taisyklių, kai piliečiai vienas po kito neregėtai greit iškyla ir vėl smunka žemyn, o valdžia taip pat sparčiai eina iš rankų į rankas, kiekvienas turi vilčių ją paimti savo ruožtu.

Beje, nevalia pamiršti, jog piliečiai, griaunantys aristokratijos pamatus, gyveno jai viešpataujant, matė jos didybę ir nejučia perėmė jos

emocijas ir idėjas. Tuo metu, kai aristokratija žlunga, jos dvasia tebeturi įtakos masėms, o ją nugalėjus, dar ilgai išsaugomi jos instinktai. Didžiausi užmojai pabunda vykstant demokratinei revoliucijai, jie dar kurį laiką neužgęsta jai pasibaigus.

Nepaprastų įvykių prisiminimas neišdyla per vieną dieną iš jų liudytojų atminties. Revoliucijos sužadintos aistros neišblėsta, vos tik jai įvykus. Įsiviešpatavus tvarkai, dar ilgai išlieka nestabilumo įspūdis. Viltis greitai patirti sėkmę tebegyvuoja po keistų, ją pagimdžiusių likimo permainų. Troškimai tebėra tokie pat dideli, nors galimybių juos patenkinti kasdien mažėja. Tebegeidžiama didelių turtų, nors retai kas jų turi, ir daugelio širdyse slapčia ir beviltiškai dega nežaboti neįgyvendinami siekiai.

Tačiau pamažu dingsta paskutiniai kovos pėdsakai ir galop išnyksta aristokratijos likučiai. Visi pamiršta didžiuosius įvykius, nutikusius jai žlungant. Po karo ateina ramybė; naujajame pasaulyje viršų vėl ima tvarka. Troškimai pradeda atitikti galimybes, poreikiai, idėjos, jausmai — sietis vieni su kitais; žmonės pasidaro daugmaž lygūs, ir pagaliau nusistovi demokratinė visuomenė.

Pažvelgę į demokratinę šalį, pasiekusią savo normalią būseną, pamatysime visiškai kitokį vaizdą ir galėsime lengvai padaryti išvadą, kad, panašėjant gyvenimo sąlygoms, sukyla žmonių ambicijos, o kai tos sąlygos visai suvienodėja ir tarp žmonių įsigali lygybė, jų užmojai ir ambicijos sumažėja.

Kai dideli turtai pasiskirsto po visą šalį ir kiekvienas pilietis gali šviestis, niekam nedraudžiama siekti turto ar mokslo; kai panaikintos luominės privilegijos ir visiems suteiktos vienodos galimybės, kai žmonės visam laikui išsivaduoja iš juos kausčiusių varžtų, kai pažangos idėja peršasi kiekvieno protui, visų širdyse drauge gimsta noras siekti aukštumų, kiekvienas žmogus trokšta išsiveržti iš savo kiauto. Siekimas ko nors tampa visuotiniu polėkiu.

Tačiau nors lygybė visiems piliečiams suteikia šiokių tokių galimybių, nė vienam ji neleidžia per daug užsiplėšti; šitai labai apriboja žmonių norus. Taigi demokratinėse šalyse troškimai niekada neatlėgsta, bet žmonės neužsimoja per aukštai ir visą savo gyvenimą karštai siekia nedidelių, lengvai prieinamų dalykų.

Tad anaiptol ne išteklių menkumas demokratinių šalių žmonėms neleidžia siekti didelių tikslų, o nuolatinės pastangos pagerinti esamą

padėtį. Visas savo dvasines jėgas jie išnaudoja vaikydamiesi apgailėtinų dalykų; tai neišvengiamai ir gana greit susiaurina jų akiratį, nualina jų sielą. Turėdami kur kas mažiau gėrybių, jie gal net būtų didžiadvasiškesni.

Saujelė turtingų demokratinės visuomenės piliečių nesudaro išimties. Žmogus, pamažu kruopščiai ir atkakliai siekiantis turto ir valdžios, ilgainiui išsiugdo atsargumo ir nuosaikumo įpročius, kurių vėliau negali nusikratyti. Dvasia — ne pastatas, jos neįmanoma prireikus praplėsti.

Tas pat pasakytina ir apie tokio žmogaus vaikus. Tiesa, jie gimė būdami aukštesnės padėties, bet jų tėvai buvo paprasti žmonės; jie įskiepijo vaikams jausmus ir pažiūras, kurių vėliau sunku nusikratyti. Be abejonės, drauge su turtais jie paveldės ir tėvų polinkius, instinktus.

Kita vertus, gali pasitaikyti, jog kokio visiškai nuskurdusio kadaise galingos aristokratijos palikuonio galvoje gims dideli sumanymai, naujos idėjos, nes jo giminės tradicinės pažiūros ir kastai įgimta dvasia kurį laiką neleidžia jam nusmukti iki esamos turtinės padėties.

Dar vienas dalykas tramdo demokratinės visuomenės žmonių polėkius, — jie tariasi, jog turi praeiti tam tikras laiko tarpas, kol susidarys galimybės imtis didžių darbų. „Aukšta padėtis — tai didelis pranašumas, — sako Pascalis. — Ji suteikia aštuoniolikos ar dvidešimties metų žmogui galimybę padaryti tai, ką kitas padaro sulaukęs penkiasdešimties; taip lengvai laimima trisdešimt metų". Tų trisdešimties metų kaip tik ir trūksta demokratinės visuomenės žmogui, kad jis įstengtų įgyvendinti didelius užmojus. Lygybė, suteikianti kiekvienam galimybę pasiekti aukštumas, neleidžia jam greit kilti.

Demokratinėje visuomenėje, kaip ir kiekvienoje kitoje, tik nedaugelis gali susikrauti didelius turtus. Kadangi keliai į juos atviri visiems be išimties, kiekvieno žmogaus kilimas neišvengiamai sulėtėja. O kadangi visi kandidatai maždaug panašūs ir sunku vienam jų duoti pirmenybę, nenusižengiant lygybės principui, demokratinių visuomenių aukščiausiam įstatymui, pirmiausia kyla mintis sudaryti sąlygas, kad jie visi žengtų koja kojon ir patirtų tuos pačius išbandymus.

Tad, vis labiau panašėjant žmonėms ir lygybės principui taikiai suleidžiant šaknis į krašto institucijas ir moralės principus, kilimo socialinėmis pakopomis taisyklės darosi tolydžio griežtesnės, o pats kilimas — lėtesnis; vis sunkiau pasiekti trokštamą aukštesnę padėtį.

Kai privilegijos pasiekiamos ir niekam nedaroma išimties, visi žmonės, kad ir kokie būtų jų sugebėjimai, priverstinai perkošiami per tą patį sietą ir visi kaip vienas turi išlaikyti galybę įvairiausių egzaminų, pražudančių jaunystę ir nuslopinančių vaizduotę, todėl dažnas netenka vilties kada nors visapusiškai naudotis jiems siūlomomis gėrybėmis ir, kai pagaliau gali imtis didelių dalykų, jau nebeturi jokio noro.

Kinijoje, kur nuo seno klesti nepaprastai didelė lygybė, žmogus negali iš aukštesnių pareigų pereiti į dar aukštesnes, neišlaikęs tam tikro egzamino. Tokie išbandymai kas žingsnis lydi valstybės pareigūną, ir tas paprotys taip giliai įsišaknijęs kinų sąmonėje, jog, menu, netgi vienas kinų romano veikėjas, tik išlaikęs sunkų egzaminą, vargais negalais pelno mylimosios širdį. Tokia atmosfera slopina didelius siekius.

Visa tai, ką kalbėjau apie valstybės reikalus, taikytina ir kitoms sritims. Visur ryškėja tie patys lygybės padariniai. Ten, kur žmogaus polėkių nereguliuoja ir nestabdo įstatymas, viešpatauja konkurencija.

Tad nusistovėjusioje demokratinėje visuomenėje retas žmogus iškyla greitai ir aukštai; tai veikiau išimtys, neatitinkančios bendros taisyklės. Tokie neįprasti atvejai greitai pamirštami.

Demokratinės visuomenės žmonės galop visa tai įsisąmonina. Ilgainiui jie suvokia, jog įstatymai duoda jiems neribotų galimybių lengvai žengti vieną kitą žingsnį tikslo link, bet nė vienam neleidžia tos kelionės paspartinti. Žvelgdami į tolimą trokštamą tikslą, jie mato daugybę neišvengiamų kliūčių, kurias reikia iš lėto įveikti; tas reginys iš anksto sutramdo jų norus ir atima drąsą. Tad jie atsižada tolimų ir abejotinų siekių, tenkindamiesi artimesniais ir kur kas menkesniais. Įstatymas neapriboja jiems akiračio, jie patys jį susisiaurina.

Jau esu sakęs, jog dideli siekiai demokratijos laikais retesni, negu valdant aristokratijai. Galiu dar pridurti, kad jei, nepaisant savaime suprantamų kliūčių, žmogus vis dėlto turi didesnių užmojų, jie čia visiškai kitokie.

Aristokratinėje visuomenėje siekiantiems karjeros atsiveria platus kelias, bet jo ribos griežtai paženklintos. Demokratinėse šalyse tie, kurie svajoja apie karjerą, turi žengti gana siauru taku, tačiau, kai jį įveikia, niekas jų nebetramdo. Kadangi žmonės ten yra silpni, nesusiję vienas su kitu ir judrūs, kadangi precedentai beveik neturi galios, o įstatymai dažnai keičiasi, priešinimasis naujovėms būna menkas, o vi-

suomenės sandara atrodo nei griežta, nei patvari. Todėl, gavę valdžią, didelių užmojų žmonės tariasi, kad jiems viskas įmanoma, o kai valdžia išsprūsta iš rankų, jie tuoj svajoja padaryti valstybės perversmą ir vėl ją susigrąžinti.

Politiniams siekiams tai suteikia smurtingą revoliucinį pobūdį, kuris tokio masto retai pasiekia aristokratinėje visuomenėje.

Gausybė menkų seklių troškimų, kuriuos retkarčiais nustelbia prasiveržiantys nežaboti geismai, — štai tokį vaizdą paprastai matome demokratinėje visuomenėje. Čia beveik nepasitaiko gerai apgalvotų, saikingų ir drauge didelių siekių.

Jau esu minėjęs, kokiomis neregimomis priemonėmis lygybė sukursto žmogaus širdyje materialinių gėrybių aistrą ir ypatingą polinkį jomis naudotis tučtuojau, neatidėliojant. Tie visai skirtingo pobūdžio jausmai susipina su dvasiniais siekiais ir savaip juos nuspalvina.

Man regis, didžių siekių žmonės demokratinėje visuomenėje mažiau nei kurioje kitoje rūpinasi tuo, kaip ateityje bus vertinami jų darbai ir sprendimai. Juos domina tik dabartis. Jie greitai įgyvendina daug sumanymų, užuot statę amžinus paminklus. Sėkmę jie vertina labiau už šlovę. Iš žmonių ypač reikalauja paklusnumo. Labiausiai geidžia valdžios. Jų moralės principai beveik niekada neprašoka jų socialinės padėties, todėl, įgiję neregėtus turtus, jie turi labai prastą skonį, ir atrodo, kad, skindamiesi kelią į aukščiausią valdžią, jie turėjo vienintelį tikslą — nevaržomai mėgautis vulgariais malonumais.

Man regis, šiais laikais būtina sutaurinti, suvaldyti ir sudrausminti siekimus, bet, kita vertus, būtų labai pavojinga juos nuskurdinti ir be saiko apriboti. Reikia iš anksto nubrėžti jiems tam tikras kraštutines ribas, kurių nevalia peržengti, bet nedera per daug jų varžyti.

Turiu pripažinti, kad demokratinei visuomenei gresia ne tiek beatodairiškumas, kiek siekių menkumas; ir man užvis baisiausia atrodo tai, jog, nuolat slopinami menkų kasdienių rūpesčių, žmonių siekimai neprarastų polėkio ir masto, kad sykiu nenurimtų ir nesumenkėtų aistros, — žodžiu, kad visuomenės gyvenimas nesidarytų kasdien vis ramesnis ir seklesnis.

Tad, man regis, tų naujų visuomenių vadovams nederėtų užliūliuoti piliečių pernelyg vienoda ir romia laime, nes šiems kartais pravartu susidurti su sunkiais ir pavojingais uždaviniais, idant nenusloptų jų dvasios polėkiai ir atsivertų perspektyvos tauresnei veiklai.

Moralistai nuolat skundžiasi, jog labiausiai paplitusi mūsų laikų yda — puikybė.

Tam tikra prasme tai tiesa: iš tikrųjų kiekvienas tariasi esąs geresnis už kaimyną, ir niekas nenori klausyti vyresniojo. Tačiau, kita vertus, tai nėra teisinga, nes tas pats žmogus, nepakenčiantis nei paklusnumo, nei lygybės, pats savęs nepažįsta ir mano esąs gimęs mėgautis lėkštais malonumais. Jis mielai pasitenkina menkais troškimais, nedrįsdamas imtis didžių darbų; beje, nelabai juos ir įsivaizduoja.

Taigi aš nė nemanau savo amžininkams piršti nuolankumo, bet norėčiau, kad jie imtų plačiai mąstyti apie save ir žmoniją; nusižeminimas jiems kenksmingas; mano nuomone, labiausiai jiems trūksta puikybės. Už tą ydą aš mielai atiduočiau keletą mūsų mažų dorybių.

XX SKYRIUS

APIE TARNYBŲ MEDŽIOKLĘ KAI KURIOSE DEMOKRATINĖSE ŠALYSE

Turėdamas šiokį tokį išsimokslinimą ir šiokių tokių išteklių, Jungtinių Valstijų pilietis stengiasi pralobti prekybos arba pramonės srityje arba nusiperka miškingą valdą ir tampa pionierium. Jis nieko neprašo iš valstybės: svarbu, kad ji jam netrukdytų dirbti ir naudotis savo darbo vaisiais.

O daugumoje Europos šalių žmogus, jausdamasis turįs pakankamai jėgų ir nepatenkintų troškimų, pirmiausia pradeda ieškoti valstybinės tarnybos. Tie skirtingi rezultatai, tos pačios priežasties nulemti, verti didesnio dėmesio.

Kai valstybinių tarnybų nedaug, jos nepastovios ir menkai apmokamos, be to, kai verslų srityje begalė pelningo darbo, kaip tik į verslus, o ne į administracinį darbą krypsta nauji, lygybės kasdien kurstomi nekantrūs norai.

Tačiau jeigu tuo metu, kai pamažu įsigali lygybė, išsilavinimas yra menkas, protai nedrąsūs arba jeigu prekyba ir pramonė, dar neišsivadavusios iš varžtų, leidžia tik iš lėto, sunkiai skintis kelią į materialinę gerovę, piliečiai, netekę vilties bent kiek praturtėti, urmu puola valstybės vadovą prašyti pagalbos. Pagerinti savo padėtį valstybės iždo sąskaita jiems atrodo jeigu ne vienintelė, tai bent lengviausia ir patogiausia priemonė, prieinama visiems, kurių netenkina gyvenimo sąlygos. Valdiškų tarnybų medžioklė patraukia nepalyginamai daugiau žmonių negu kokia nors verslų sritis.

Taip ir turi būti, ypač didelėse centralizuotos monarchijos šalyse, kur yra begalė gerai apmokamų tarnybų ir valdininkų gyvenimas pakankamai aprūpintas. Esant tokioms aplinkybėms, kiekvienas turi vilčių gauti tarnybą ir ramiai ja naudotis lyg kokia paveldėta nuosavybe.

Nėra ko sakyti, jog tas besaikis visuotinis valdiškos tarnybos troškimas — didelė socialinė blogybė, jog tai slopina piliečio nepriklau-

somybę, savarankiškumą ir visuomenėje skleidžia parsidavėliškas, vergiškas nuotaikas, jog jis užgniaužia vyriškas dorybes; nėra ko nė sakyti, jog tokio pobūdžio tarnyba skatina negamybinę veiklą ir audrina kraštą, neduodama jam jokių vaisių. Tai savaime suprantama.

Tačiau noriu pridurti, jog vyriausybė, skatinanti tokią tendenciją, rizikuoja savo ramybe ir netgi stato save į didelį pavojų.

Žinau, jog tokiais laikais kaip dabar, kai pamažu blėsta kadaise valdžiai puoselėta meilė ir pagarba, valdžios žmonėms gali pasirodyti reikalinga naudos sumetimais tvirčiau susaistyti kiekvieną žmogų ir paranku, pasinaudojant jo aistromis, jį užčiaupti ir priversti laikytis tvarkos, bet šitaip ilgai tęstis negali, ir tai, kas tam tikru laikotarpiu atrodo jėgos šaltinis, ilgainiui neišvengiamai tampa sumaišties ir silpnumo priežastimi.

Demokratinėse, kaip ir visose kitose, šalyse valstybinių tarnybų nėra gausu, tačiau žmonių, kurie turi tokių siekių, yra labai daug, ir jų tolydžio daugėja, daugėja pamažu ir drauge nesulaikomai, didėjant lygybei. Tokių žmonių nustoja daugėti, jų skaičiui susilyginus su gyventojų skaičiumi.

Tad, kai visi siekiai krypsta tik į administracinį darbą, vyriausybė galiausiai susiduria su nuolatine opozicija, nes jos uždavinys — turint ribotas galimybes, patenkinti be saiko didėjančius norus. Reikia aiškiai suvokti, jog iš visų pasaulio tautų sunkiausia tramdyti ir valdyti valdiškų tarnybų medžiotojų tautą. Nors ir kažin ką darytų tautos vadai, niekada nesugebėtų jos patenkinti, ir visada gresia pavojus, jog ji galop padarys perversmą ir pakeis santvarką, kad tik atsirastų laisvų valdiškų tarnybų.

Tad ir mūsų laikų valdovai, kurie stengiasi patys vieni tenkinti lygybės žadinamus naujus troškimus, galų gale, jei neapsirinku, turės gailėtis užsikrovę tokią atsakomybę; kada nors jie susivoks, jog pastatė į pavojų savo valdžią, paversdami ją tokia būtina, ir jog būtų buvę sąžiningiau ir saugiau išmokyti kiekvieną valdinį pačiam savimi rūpintis.

XXI SKYRIUS

KODĖL VIS REČIAU VYKSTA DIDELĖS REVOLIUCIJOS

Tauta, ilgus šimtmečius gyvenusi valdoma kastų ir klasių, susikuria demokratinę santvarką tik po daugybės daugiau ar mažiau skausmingų pervartų bei permainų, kurioms reikia didelių pastangų; visokeriopoje maišatyje, kai turtai ir valdžia vis eina iš rankų į rankas, tolydžio keičiasi žmonių pažiūros ir padėtis.

Netgi tada, kai didžioji revoliucija jau pasibaigusi, dar ilgai visuomenę audrina revoliucijos suformuoti įpročiai ir jos sukelti padariniai.

Kadangi visa tai dedasi tuo metu, kai žmonių gyvenimo sąlygos ima vienodėti, peršasi išvada, jog esama neregimo, slapto ryšio, glaudžiai siejančio lygybę ir revoliuciją: lygybė gali atsirasti tik vykstant revoliucijai.

Šiuo atžvilgiu gyvenimo patyrimas, regis, patvirtina žmogaus proto teorines prielaidas.

Visuomenėje, kur viešpatauja didesnė ar mažesnė luomų lygybė, jokie saitai nejungia žmonių ir neprikausto prie vienos vietos. Niekas neturi nuolatinės teisės nei galios valdyti, ir niekas jų nėra įpareigotas klausyti, bet kiekvienas, įgijęs šiokį tokį išsilavinimą ir sukaupęs šiokių tokių išteklių, gali pasirinkti sau kelią ir eiti juo vienas, skyrium nuo kitų žmonių.

Tos pačios priežastys, kurios daro piliečius nepriklausomus vienus nuo kitų, kasdien kursto jų širdyse vis naujus norus ir nerimą.

Tad atrodo savaime suprantama, jog demokratinėje visuomenėje idėjos, daiktai ir žmonės turi amžinai keisti savo formą, pavidalus ir vietą ir jog demokratijos laikai — greitų, begalinių permainų laikai.

Ar iš tikrųjų taip yra? Ar iš tikrųjų sąlygų lygybė skatina žmones nuolat kelti revoliucijas? Ar tai ji drumsčia visuomenės ramybę, trukdo jai sustiprėti, skatina piliečius tolydžio keisti savo įstatymus, teiginius ir papročius? Aš tuo nė kiek netikiu. Tai svarbi tema, todėl prašyčiau skaitytoją labai atidžiai sekti kiekvieną mano mintį.

Beveik visos revoliucijos, pakeitusios tautų gyvenimą, kilo arba norint įtvirtinti nelygybę, arba norint ją panaikinti. Nukreipkite dėmesį nuo antraeilių priežasčių, sukėlusių didelių neramumų visuomenėje, ir beveik visada pastebėsite, jog lemiamą vaidmenį atliko nelygybė. Arba vargšai kėsinosi į turtuolių gėrybes, arba turtuoliai stengėsi surakinti vargšus grandinėmis. Tad jeigu galite sukurti tokią santvarką, kad kiekvienas turėtų ką saugoti ir neturėtų ko pasisavinti, būsite padaręs didelį indėlį į pasaulio sandorą.

Man aišku, jog didelėje demokratinėje šalyje visada esama ir labai neturtingų, ir labai turtingų piliečių, tačiau neturtingieji sudaro ne absoliučią daugumą, kaip aristokratinėje visuomenėje, bet mažumą, ir įstatymai nesaisto jų vieno su kitu neišbrendamo ir paveldimo skurdo ryšiais.

Kita vertus, turtingųjų labai nedaug ir jie nėra galingi. Jie neturi krintančių į akis privilegijų; netgi jų turtai, jau nebesusieti su žemės nuosavybe, yra neapčiuopiami ir tarytum neregimi. Tad nebėra nei skurdžių, nei turčių padermės: turtuoliai kasdien išneria iš minios ir vėl sugrįžta atgal. Taigi jie nesudaro sluoksnio, kurį galima laisvai atskirti ir apiplėšti; beje, jie tūkstančiais neregimų gijų yra susiję su bendrapiliečiais, todėl valstybė negalėtų jiems smogti, pati sau nepakenkdama. Tarp tų dviejų demokratinės visuomenės polių yra nesuskaitoma gausybė vienas į kitą beveik panašių žmonių, kurie, nebūdami nei turtuoliai, nei vargšai, turi pakankamai turto, kad pageidautų tvarkos, ir neturi jo tiek daug, kad keltų pavydą.

Tie žmonės, savaime suprantama, yra griežtai nusistatę prieš smurtingus neramumus; jų sustingimas laiduoja visų kitų visuomenės lygmenų ramybę ir garantuoja visuomenės stabilumą.

Aš netvirtinu, jog tie žmonės patenkinti esama padėtimi ar jaučia instinktyvų pasibaisėjimą revoliucija, nes mielai pasidalytų grobiu, jeigu tik nereikėtų kęsti jos baisumų; priešingai, tie žmonės kaip reta trokšta pralobti, tik nežino, ką galėtų apiplėšti. Socialinė padėtis, tolydžio kurstanti jų geismus, nubrėžia ir jiems leistinas ribas. Ji suteikia žmonėms daugiau laisvės viską keisti ir mažiau noro ką nors keisti.

Demokratinių šalių žmonės ne tik iš prigimties netrokšta revoliucijų, bet stačiai jų bijo.

Kiekviena revoliucija kelia didesnę ar mažesnę grėsmę nuosavybei. Diduma demokratinių kraštų gyventojų yra savininkai. Jie ne tik turi

nuosavybę; jie gyvena tokioje šalyje, kur nuosavybė užvis labiausiai branginama.

Atidžiai įsižiūrėjus į kiekvieną visuomenės sluoksnį, lengvai galima pastebėti, jog nuosavybės aistra plačiausiai ir giliausiai įsišaknijusi viduriniajame sluoksnyje.

Vargšai dažnai nesirūpina savo nuosavybe, nes daugiau kenčia nuo stygiaus, negu naudojasi išteklium. Turtuoliai turi daug kitokių aistrų, ne tik turtų godulį; be kita ko, ilgai ir sunkiai tvarkomas didelis turtas kartais tarytum netenka žavesio.

Tačiau žmonės, kurių ištaigus gyvenimas nesulyginamas nei su prabanga, nei su skurdu, nepaprastai brangina savo nuosavybę. Kadangi skurdas yra jų nuolatinis kaimynas, jie puikiai suvokia visus nepriteklius ir jų baisisi; nuo skurdo juos skiria tik menkutis turtelis, dėl kurio jie nuolat baiminasi ir į kurį deda visas viltis. Jie rūpinasi juo be paliovos ir kasdien visomis išgalėmis stengiasi jį padidinti. Jiems nepakenčiama mintis atiduoti bent menkiausią jo dalelytę, o visiškas jo netekimas jiems atrodo kaip didžiausia nelaimė. Tad, viešpataujant lygybei, tolydžio gausėja tokių drebančių ir godžių savininkėlių.

Dauguma demokratinės visuomenės piliečių visiškai nesupranta, ką galėtų laimėti iš revoliucijos, užtat kas akimirką jaučia, ko galėtų netekti.

Šioje knygoje jau esu minėjęs, jog lygybė savaime skatina žmones imtis prekybos arba gamybos, be to, plėsti ir skaldyti žemės valdas; esu parodęs, kaip ji kiekvienam žmogui įkvepia neblėstantį troškimą tolydžio rūpintis savo gerove. Revoliucinėms aistroms šie polinkiai patys priešiškiausi.

Galutinis revoliucijos rezultatas, galimas daiktas, pasitarnaus gamybos ir prekybos plėtotei, bet revoliucija beveik visada pirmiausia sužlugdo gamybininkus ir prekybininkus, nes iškart apverčia aukštyn kojomis bendrus vartojimo principus ir akimoju sudarko gamybos ir poreikių proporciją.

Beje, man regis, patys didžiausi prieštaravimai ir yra tarp revoliucinės ir prekybinės moralės principų. Prekyba iš prigimties priešiška smurtingoms aistroms. Jai patinka nuosaikumas, kompromisai, ji kruopščiai vengia pykčio. Ji kantri, lanksti, įtaigi ir griebiasi griežčiausių priemonių tik visiškos būtinybės prispirta. Prekybos dėka žmonės pasidaro nepriklausomi vieni nuo kitų; ji įkvepia jiems orumo, skatina

juos pačius rūpintis savo reikalais ir išmoko visada pasiekti pergalę. Tad įskiepija jiems potraukį į laisvę, bet atgraso nuo revoliucijų.

Kilus revoliucijai, kilnojamojo turto savininkus ima didesnė baimė nei visus kitus, nes, viena vertus, jų turtą dažnai lengviausia nusavinti, kita vertus, jų nuosavybė gali akimoju dingti be pėdsakų. To turėtų mažiausiai bijoti žemvaldžiai, kurie, netekę nuomos mokesčio už išnuomotus sklypus, nepaisydami likimo permainų, bent tikisi išlaikyti pačią žemę. Todėl, vos prasidėjus revoliuciniams bruzdėjimams, pirmieji labiau išsigąsta nei pastarieji.

Tad žmonės tuo mažiau linkę į revoliucijas, kuo didesnė būna kilnojamojo turto įvairovė ir kuo daugiau būna tokio turto savininkų.

Beje, kad ir kokios profesijos būtų žmonės, kad ir kokį turtą jie valdytų, jiems visiems būdingas vienas bruožas.

Niekas nėra visiškai patenkintas turimu turtu, ir visi kasdien kaip įmanydami stengiasi jį didinti. Pažiūrėkite į kiekvieną jų bet kuriuo gyvenimo laikotarpiu ir pamatysite, kad visi brandina kokius nors naujus sumanymus, trokšdami pagerinti savo padėtį. Nekalbėkite jiems apie žmonijos teises ir interesus, nes jie pasinėrę savo reikaluose ir tegalvoja, kaip visuomeninius reikalus tuo tarpu atidėti kuo vėlesniam laikui.

Tai ne tik atgraso juos nuo revoliucijų, bet ir nuslopina norą jose dalyvauti. Smurtingos politinės aistros turi menką įtaką žmonėms, visa širdimi atsidavusiems turto kaupimui. Iššvaistę visą įkarštį smulkiems dalykams, jie ramiai žiūri į didelius.

Tiesa, retkarčiais demokratinėse visuomenėse atsiranda sumanių, ambicingų piliečių, kurie negali įgyvendinti savo begalinių troškimų, eidami pramintu taku. Juos žavi revoliucijos, ir jie stengiasi jas sukelti; bet jiems sunku tai padaryti, jei neprisideda kokie nors nepaprasti įvykiai.

Neįmanoma būti pranašiam kovojant su savo šimtmečio ir savo krašto dvasia; kad ir koks stiprus būtų žmogus, jis sunkiai įteigia savo amžininkams mintis ir jausmus, kurie prieštarauja jų troškimų ir jausmų visumai. Tad būtų klaidinga manyti, jog, lygybei tapus įteisintu ir neginčijamu faktu ir papročiams uždėjus savo antspaudą, žmonės galvotrūkčiais puola į pavojus, vedami kokio neįžvalgaus vadovo arba pramuštgalvio novatoriaus.

Nesakau, kad jie atvirai jam priešinasi arba slapčia rezga kokias išmoningas pinkles, arba yra iš anksto nusiteikę jam priešintis. Jie ne-

kovoja prieš jį aktyviai, kartais jam netgi paploja, bet juo neseka. Prieš jo įkarštį jie slapčia pasitelkia savo abejingumą, prieš jo revoliucinius instinktus — savo konservatoriškus interesus, prieš jo avantiūristines aistras — savo namisėdų polinkius ir pomėgius, prieš jo genialius polėkius — sveiką savo protą, prieš jo poeziją — savo prozą. Sukaupęs nežmoniškas pastangas, vadas pakelia juos akimirkai, bet jie netrukus išsprūsta iš jo rankų ir smunka žemyn, tarytum savo svorio traukiami. Jis iššvaisto visas jėgas, stengdamasis įkvėpti tą abejingą, išsiblaškiusią minią ir pagaliau susivokia esąs bejėgis, ir ne todėl, kad būtų nugalėtas, bet todėl, kad yra vienišas.

Aš anaiptol neteigiu, jog demokratinių visuomenių žmonės iš prigimties nepaslankūs; priešingai, mano manymu, tokioje visuomenėje vyksta amžinas judėjimas, ir nė vienas žmogus neturi ten atvangos; bet, man regis, judėdami žmonės mato tam tikras ribas, kurių nesiryžta peržengti. Jie kasdien vis kaitalioja, atnaujina antraeilius dalykus, bet stengiasi jokiu būdu nepaliesti svarbiausių. Jiems patinka permainos, bet jie bijo revoliucijų.

Nors amerikiečiai nuolat keičia arba panaikina kai kuriuos įstatymus, jie toli gražu nepasiduoda revoliucinėms aistroms. Nesunku pastebėti, kaip ūmai jie sustoja ir nurimsta kaip tik tuo metu, kai visuomenės bruzdėjimas darosi grėsmingas ir aistros labiausiai įsisiautėja, nes bijo revoliucijos kaip didžiausios nelaimės, ir kiekvienas širdyje yra tvirtai pasiryžęs bet kokioms aukoms, kad tik būtų įmanoma jos išvengti. Nėra pasaulyje kito krašto, kur nuosavybės pojūtis būtų toks gyvas ir stiprus kaip Jungtinėse Valstijose ir kur dauguma būtų mažiau linkusi į teorijas, vienaip ar kitaip apribojančias turto valdymą.

Esu ne kartą pastebėjęs, jog iš esmės revoliucinės teorijos, įgyvendinamos tik visišku ir kartais staigiu nuosavybės teisių bei fizinių asmenų padėties pakeitimu, Jungtinėse Valstijose turi gerokai nepalankesnę dirvą nei kurioje kitoje monarchijos valdomoje didelėje Europos šalyje. Nors šias teorijas kai kas bando įteigti, diduma gyventojų jas atmeta su instinktyviu pasibaisėjimu.

Galiu drąsiai tvirtinti, jog dauguma Prancūzijoje vadinamų demokratinių teiginių Jungtinių Valstijų demokratijos būtų uždrausta. Tai suprantama. Amerikoje viešpatauja demokratinės idėjos ir aistros; Europoje jos tebėra revoliucinės.

Jeigu Amerikoje kada nors kiltų didelė revoliucija, ji įsiliepsnotų tik todėl, kad ten esama negrų; tai yra jas sukeltų ne lygybė, bet, priešingai, — nelygybė.

Kai socialinė padėtis maždaug vienoda, kiekvienas stengiasi gyventi skyrium, apsiriboja savo interesais ir pamiršta visuomenę. Jeigu demokratinių šalių įstatymų leidėjai nesistengtų reguliuoti tos pragaištingos tendencijos arba duotų jai valią, manydami, kad ji padeda nukreipti piliečių dėmesį nuo politinių aistrų ir išvengti revoliucijų, galop jie patys, ko gero, sudarytų sąlygas atsirasti blogybei, kurios nori išvengti, ir kada nors kelių žmonių nežabotos aistros, remiamos daugumos neprotingo savanaudiškumo ir bailumo, sukeltų visuomenėje nepaprastų permainų.

Demokratinėse visuomenėse tik nedidelės mažumos trokšta revoliucijos, tačiau jos lengvai gali tą revoliuciją sukurstyti.

Netvirtinu, jog demokratinėms tautoms negresia perversmai, tik sakau, kad jų visuomeninė santvarka, užuot skatinusi perversmus, veikiau sudaro sąlygas jų išvengti. Demokratinės šalys, susirūpinusios savo likimu, nesileidžia į dideles avantiūras ir nebent prieš savo valią būna įtraukiamos į sumaištį; kartais jos patiria perversmus, bet pačios jų nekelia. Ir dar pridėsiu, jog, įgijusios patyrimo ir apsišvietusios, energingai priešinasi suirutėms.

Puikiai suprantu, jog šiuo požiūriu didelę įtaką turi pačios valstybinės institucijos; jos skatina arba tramdo instinktus, kuriuos žadina socialinė padėtis. Taigi aš anaiptol netvirtinu, kad tauta yra apsaugota nuo revoliucijų vien dėl to, jog joje įsigalėjusi lygybė. Bet, man regis, kad ir kokios būtų institucijos toje šalyje, didelės revoliucijos čia vyksta nepalyginamai rečiau ir švelniau, nei galima įsivaizduoti. Nors ir miglotai, bet nesunkiai įsivaizduoju tokią santvarką, kuri, pagrįsta lygybe, galėtų visuomenę padaryti stabilesnę, negu visos Vakarų Europoje kada nors buvusios visuomenės.

Tai, ką kalbėjau remdamasis faktais, iš dalies tinka ir idėjoms.

Jungtinėse Valstijose stebina du dalykai: didelis daugumos žmonių veiklos judrumas ir nepaprastas tam tikrų principų pastovumas. Žmonės be perstojo juda, o jų dvasia atrodo sustingusi.

Kokiai nors pažiūrai plačiai pasklidus Jungtinėse Valstijose ir čia giliai įsišaknijus, atrodo, jokia galia neįstengtų jos išrauti. Bendro pobūdžio religiniai, filosofiniai, moraliniai ir net politiniai teiginiai be-

maž nekinta ar bent jau keičiasi tik vykstant lėtam, nepastebimam ir dažniausiai nesąmoningam procesui. Net patys tamsiausi prietarai nyksta sunkiai suvokiamu vangumu, nors jie nuolat sukelia nesutaikomus prieštaravimus ir trintį tarp žmonių.

Girdžiu sakant, jog demokratijos prigimčiai ir papročiams būdinga nuolatinė jausmų, idėjų ir minčių kaita. Gal tai ir teisybė, turint galvoje nedideles Antikos demokratines tautas, — tuos laikus, kai visi piliečiai susirinkdavo turgaus aikštėje ir visi drauge paklusdavo oratoriaus įtaigai. Nieko panašaus nesu matęs didelėje demokratinėje šalyje kitapus vandenyno. Labiausiai mane nustebino Jungtinėse Valstijose tai, kaip sunku atgrėsti daugumą nuo vienąsyk įsikaltos minties ir atpratinti nuo kokio nors autoriteto garbstymo. To beveik neįmanoma pasiekti nei raštu, nei žodžiu; tik gyvenimas gali tai padaryti, ir tai kartais ne iš pirmo sykio.

Iš pradžių tai stebina, bet, atidžiau panagrinėjus, viskas paaiškėja. Nemanau, jog būtų taip lengva, kaip įsivaizduojama, išrauti demokratinės tautos prietarus, pakeisti įsitikinimus, įpiršti naujus religinius, filosofinius, politinius ir dorovinius principus vietoj įsigalėjusių; žodžiu, dažnai kelti didelius perversmus žmonių sąmonėje. Ir ne todėl, kad toji sąmonė būtų nepaslanki, tiesiog, užuot ieškojusi naujų principų, ji stengiasi veikiau be galo naudotis žinomų principų variantais ir atskleisti naujus. Užuot sparčiai ir tiesiai žengusi į priekį, ji sukasi vietoje, skubotais nedideliais judesiais pamažu plečia savo sritį, bet niekados nekeičia padėties staiga.

Žmonės, turintys lygias teises, vienodą išsilavinimą, tokį pat turtą, žodžiu, esantys tos pačios socialinės padėties, neišvengiamai turi ir labai panašių poreikių, įpročių ir polinkių. Kadangi jų požiūris į viską panašus, jų protas savaime linksta prie panašių minčių, ir, nors kiekvienas skyrium nuo savo amžininkų gali susidaryti tik jam būdingus įsitikinimus, galų gale, to nenorėdami ir nejausdami, visi jie įgyja nemažai bendrų pažiūrų.

Kuo atidžiau stebiu lygybės įtaką sąmonei, tuo tvirčiau įsitikinu, jog intelektinė anarchija, kurią matome aplinkui, nėra, kaip kai kurie mano, demokratinių tautų esminė būklė. Man regis, ji laikytina veikiau atsitiktinumu, būdingu jaunam jų amžiui, ir išryškėja tik tuo pereinamuoju laikotarpiu, kai žmonės jau yra nutraukę senuosius ryšius, juos

kadaise siejusius, tačiau dar nepaprastai skiriasi vieni nuo kitų kilme, išsilavinimu ir papročiais; todėl, išlaikius labai įvairius požiūrius, instinktus ir polinkius, niekas nebetrukdo jų viešai skelbti. Panašėjant gyvenimo sąlygoms, drauge panašėja ir pagrindinės žmonių pažiūros. Tai, mano nuomone, visuotinis ir nuolatinis reiškinys; visa kita yra atsitiktina ir laikina.

Demokratinėje visuomenėje turbūt retai atsitinka, kad žmogus staiga sugalvotų idėjų sistemą, visiškai skirtingą nuo tos, kurios laikosi jo amžininkai, ir jei novatorius pagaliau atsirastų, man rodos, iš pradžių jam būtų labai sunku surasti tokių, kurie jo klausytų, o dar sunkiau tokių, kurie juo tikėtų.

Kai gyvenimo sąlygos beveik panašios, žmonės nesileidžia lengvai kieno nors įtikinami. Visi vienas kitą mato iš arti, visi drauge išmokę tų pačių dalykų ir taip pat gyvena, todėl, savaime suprantama, jie nėra nusiteikę vieną kurį pasirinkti vadovu ir aklai sekti jo pėdomis; sunku tikėti sau lygaus ar tokią pat padėtį užimančio žmogaus žodžiu.

Demokratinėje visuomenėje silpsta ne tik pasitikėjimas tam tikro asmens protu; kaip jau esu minėjęs, gana greitai suabejojama bendro pobūdžio idėja, jog koks nors žmogus intelektu gali pranokti visus kitus.

Žmonėms vis labiau panašėjant, pamažu į jų sąmonę įsismelkia protinės lygybės teiginys, ir novatoriui, kad ir kažin kas jis būtų, darosi vis sunkiau įgyti įtakos tautos protams. Tokioje visuomenėje labai retai gali įvykti staigus intelektinis perversmas, nes, peržvelgus pasaulio istoriją, galima įsitikinti, jog didelius ir staigius pokyčius žmonių sąmonėje lemia ne tiek argumentų svarumas, kiek kokio vardo autoritetas.

Beje, įsidėmėtina tai, jog kadangi demokratinės visuomenės žmonės vieni su kitais nėra susiję jokiais ryšiais, reikia įtikinėti kiekvieną skyrium. O aristokratinėje visuomenėje pakanka paveikti tik kai kurių žmonių sąmonę, ir visi kiti seka jiems iš paskos. Jei Lutheris būtų gyvenęs lygybės laikais ir jo klausytojai nebūtų buvę didikai ir valdovai, ko gero, jam būtų buvę sunkiau pakeisti Europą.

Taip yra ne dėl to, kad demokratinės visuomenės žmonės būtų iš prigimties tvirtai įsitikinę savo pažiūrų teisingumu; juos dažnai kankina abejonės, kurių, jų nuomone, niekas negali išsklaidyti. Kartais to-

kiu metu atrodo, jog žmogaus sąmonėje ims ir įvyks staigūs pokyčiai, bet nėra jėgos, kuri ją išjudintų, tad ji lieka sustingusi, sustabarėjusi [1].

Laimėjus demokratinės tautos pasitikėjimą, lieka dar vienas sunkus uždavinys: patraukti jos dėmesį. Labai sunku sudominti demokratinių šalių žmones, jei kalbama ne apie juos pačius. Jie nesiklauso to, kas sakoma, nes visada yra labai susirūpinę tuo, ką patys daro.

Iš tiesų demokratinėje visuomenėje pasitaiko labai nedaug žmonių, neturinčių ko veikti. Gyvenimas čia judrus triukšmingas, ir žmonės taip įsitraukę į darbą, kad jiems beveik nebelieka laiko galvoti. Ypač norėčiau pabrėžti tai, jog jie ne tik labai dirba, bet ir nepaprastai domisi savo darbu. Jie amžinai ką nors veikia ir tai veiklai nuoširdžiai atsideda; visą įkarštį ir jėgas išeikvoję reikalams, jie nebegali užsidegti kokiomis idėjomis.

Man regis, labai nelengva demokratinę visuomenę sudominti kokia nors teorija, tiesiogiai, pastebimai ir aiškiai nesusijusia su jos kasdiene veikla. Tokia visuomenė lengvai neatsižada ankstesnių įsitikinimų. Mat tiktai entuziazmas stumia žmogaus dvasią iš jau pramintų takų ir sužadina dideles revoliucijas, tiek intelektines, tiek politines.

O demokratinė visuomenė neturi nei laiko, nei noro galvoti apie naujas pažiūras. Netgi abejodama savo įsitikinimais, vis dėlto jų laikosi, nes jiems pakeisti reikėtų per daug laiko ir pastangų. Ji išsau-

---

[1] Palankiausios sąlygos intelektiniam perversmui, man regis, gali susiklostyti tokioje visuomenėje, kuri iš absoliučios klasių izoliacijos žengia į visišką piliečių lygybę.

Esant kastų sistemai, keičiasi kartos, bet žmonės nesikeičia: vieni nieko nebelaukia, kiti nesitiki nieko geresnio. Vaizduotė miega toje visuotinėje tyloje, sukaustyta sąstingio, ir žmogui net nedingteli mintis apie judėjimą.

Kai klasės panaikinamos ir gyvenimo sąlygos pasidaro beveik vienodos, visi žmonės nuolat bruzda, bet kiekvienas yra atskirtas, nepriklausomas, silpnas. Ši padėtis nepaprastai skiriasi nuo ankstesnės, tačiau vienu požiūriu jos panašios: ir vienu, ir kitu atveju didžiosios revoliucijos, vykstančios žmonių sąmonėje, labai retos.

Tačiau tarp tų dviejų istorijos kraštutinumų yra pereinamasis laikotarpis, šlovinga ir nerami epocha, kai socialinė padėtis nėra pakankamai pastovi, kad protas snaustų, ir kai nelygybė dar per didelė, kad žmonės galėtų turėti vieni kitiems dvasinės įtakos ir kad atskiri individai sugebėtų pakeisti visų kitų įsitikinimus. Štai tuomet atsiranda didžių reformatorių, ir naujos idėjos staiga pakeičia pasaulį.

go tuos įsitikinimus ne dėl to, kad jais pasikliauja, bet todėl, kad jie įprasti.

Esama ir kitokių, kur kas didesnių dalykų, trukdančių vykti dideliems pokyčiams demokratinės visuomenės sąmonėje. Apie tai jau esu kalbėjęs šios knygos pradžioje.

Kai asmenybės įtaka yra silpna, beveik lygi nuliui, masių galia kiekvieno žmogaus sąmonei tokioje visuomenėje nepaprastai didelė. Beje, jau esu minėjęs — kodėl. Dabar tik noriu pabrėžti, jog darytume klaidą manydami, kad tai priklauso tik nuo valdymo formos ir kad, netekdama politinės valdžios, dauguma drauge netenka įtaigos protams.

Aristokratinėje visuomenėje žmonės pasižymi dvasios didingumu ir jėga. Kai jų pažiūros kertasi su daugumos nuomone, jie užsisklendžia savyje, čia randa paramą ir paguodą. Demokratinėje visuomenėje yra visiškai kitaip. Čia visuomenės palankumas atrodo toks reikalingas kaip oras, o gyvenimas, atskilus nuo masių, — suvis ne gyvenimas. Masėms nereikia naudotis įstatymais kitaminčiams palaužti. Joms pakanka juos pasmerkti. Pasijutę vieniši ir bejėgiai, kitaminčiai tuoj sugniūžta ir puola į neviltį.

Esant lygybei, viešoji nuomonė užkrauna milžinišką naštą kiekvienam žmogui; ji gaubia jį, slegia, jam vadovauja; tai sąlygoja veikiau pačios visuomenės struktūra negu valstybės įstatymai. Žmonėms vis labiau panašėjant, kiekvienas jaučiasi vis silpnesnis palyginti su kitais. Nematydamas, kas galėtų jį iškelti ir išskirti iš visų, jis netenka pasitikėjimo savimi, kai tik susiduria su dauguma. Jis ne tik nepasitiki savo jėgomis, bet netgi ima abejoti savo teisėmis ir išmanymu ir prisipažįsta klystąs, kai dauguma primeta jam savo nuomonę. Tad daugumai nereikia jo priversti; ji paprasčiausiai jį įtikina.

Kad ir kaip būtų apgalvota ir gerai organizuota demokratinės visuomenės valdžia, žmogui visada labai sunku tikėti tuo, ko nepripažįsta masės, ir skelbti tai, ką jos smerkia.

Tai sudaro nepaprastai palankias sąlygas įsitikinimų pastovumui.

Įsišaknijęs demokratinėje visuomenėje ir įsigalėjęs daugumos sąmonėje, koks požiūris ar teiginys gyvuoja pats savaime ir prigyja be jokių pastangų, nes niekas jo nekritikuoja. Tie, kurie iš pradžių jį neigė kaip klaidingą, galiausiai pripažįsta visuotiniu, o tie, kurie širdies gilumoje jam prieštarauja, neišsiduoda ir stengiasi iš paskutiniųjų neįsivelti į pavojingą ir bevaisę kovą.

Tiesa, kai demokratinės visuomenės dauguma keičia savo pažiūras, idėjų pasaulyje gali staiga įvykti keistų revoliucijų, bet pakeisti pažiūras labai sunku, ir nė kiek ne mažiau sunku konstatuoti, jog tos pažiūros jau pakitusios.

Nors kartais atrodo, jog niekas nėra pasikeitę, bet laikas, aplinkybės ar kiekvieno žmogaus proto pastangos pamažu sukelia abejonių kokiu įsitikinimu arba visiškai jį sugriauna. Atvirai su juo nekovojama. Nesivienijama kovai prieš jį. Buvę šalininkai tyliai atsižada jo vienas po kito; kasdien jų mažėja ir mažėja, kol pagaliau lieka tik saujelė.

Susiklosčius tokioms aplinkybėms, jis vis dar viešpatauja.

Kadangi jo priešininkai viešai neatsiskleidžia ir tik paslapčia dalijasi mintimis, jie patys ilgai negali būti tikri, jog įvyko didžiulis perversmas, ir, graužiami abejonių, nesiima jokių veiksmų. Jie stebi ir tyli. Dauguma jau nebetiki, bet apsimeta dar tebetikį, ir tos viešosios nuomonės, tapusios tuščia iliuzija, pakanka novatoriams atvėsinti ir juos užčiaupti.

Mes gyvename tokiais laikais, kai žmonių sąmonėje vyksta spartūs pokyčiai. Tačiau, visai galimas daiktas, netrukus esminės žmonijos pažiūros pasidarys pastovesnės, negu buvo ankstesniais mūsų istorijos šimtmečiais. Tas laikas dar neatėjo, bet, ko gero, artėja.

Nuosekliai nagrinėdamas demokratinių tautų poreikius ir instinktus, vis tvirčiau įsitikinu, jog, jei kada nors lygybė tvirtai ir galutinai įsigalės visame pasaulyje, didžiosios intelektinės ir politinės revoliucijos vyks sunkiau ir rečiau, negu manoma.

Mat, kadangi demokratinių šalių žmonės visad atrodo sujudę, pilni abejonių ir nerimo, amžinai pasirengę keisti nuomonę ir padėtį, susidaro įspūdis, jog jie trokšta staiga panaikinti savo įstatymus, persimesti prie kitų įsitikinimų ir susikurti naujus moralės principus. O juk, skatindama žmones viską keisti, lygybė įteigia jiems interesus ir polinkius, kuriems patenkinti reikia stabilumo; ji akstina juos ir drauge stabdo, suteikia jiems sparnus ir drauge priploja prie žemės, įkvepia jiems troškimų ir drauge sutramdo jų polėkius.

Tai atsiskleidžia ne iš karto: aistros, atskiriančios demokratinių šalių piliečius vieną nuo kito, labai akivaizdžios, o toji slapta jėga, kuri juos sulaiko ir sutelkia, iš pirmo žvilgsnio nepastebima.

Ar galiu tai sakyti atsidūręs vidury griuvėsių, supančių mane iš visų pusių? Mano galva, didžiausią grėsmę būsimoms kartoms kelia anaiptol ne revoliucijos.

Jeigu piliečiai ir toliau stengsis vis labiau užsisklęsti smulkių kasdienių rūpesčių kiaute ir be atilsio darbuotis, esama pavojaus, kad galų gale jiems pasidarys svetimi visi tie taurūs ir stiprūs visuomenės jausmai, kurie sukrečia tautas ir drauge ragina jas tobulėti ir atsinaujinti. Matydamas nuosavybę einant iš rankų į rankas ir vis karščiau ir nerimastingiau įsiplieskiant turto aistrą, nejučia imu būgštauti, jog žmonės gali pasiekti tokį metą, kai kiekvieną naują teoriją laikys pavojumi, kiekvieną naujovę — apmaudžiu kliuviniu, socialinę pažangą — pirmu žingsniu revoliucijos link ir griežtai atsisakys pajudėti iš vietos, bijodami netekti pagrindo po kojomis. Prisipažįstu, man baisu, jog jie taip pasiduos niekingiems akimirksnio malonumams, kad nustos domėtis savo ir palikuonių ateitimi ir mieliau leisis vangiai plaukti pasroviui, užuot staiga energingai sutelkę jėgas ir ryžęsi pakeisti savo likimą.

Manoma, jog naujos visuomenės kasdien keičiasi, bet aš negaliu nusikratyti baimės, kad jos galop ims pernelyg nuosekliai laikytis tų pačių institucijų, tų pačių prietarų, tų pačių papročių ir kad žmonijos raida dėl to gali sulėtėti arba sustoti. Net baugu, jog protas suksis tuščia eiga, nepažadindamas naujų minčių, jog žmogus, bergždžiai bruzdėdamas pats vienas, iššvaistys visas jėgas, jog žmonija, nors ir judėdama be atvangos, nebežengs į priekį.

XXII SKYRIUS

Kodėl demokratinės tautos labiau trokšta taikos, o demokratinių šalių armijos — karo

Tie patys interesai, tie patys būgštavimai, tos pačios aistros, kurios demokratines tautas atgraso nuo revoliucijų, atitolina jas ir nuo karo. Militaristinė ir revoliucinė dvasia blėsta tuo pat metu ir dėl tų pačių priežasčių.

Pasiturinčių taikos šalininkų nuolatinis gausėjimas, karo sparčiai naikinamo kilnojamojo turto augimas, nuosaikūs papročiai, geraširdiškumas, lygybės įkvepiamas gailestingumas nelaimingiesiems, šaltas, blaivus protas, slopinantis poetines emocijas ir aistras, įsiliepsnojančias ginklams žvangant — visos šios priežastys drauge tramdo militaristinę dvasią.

Man regis, jog čia galima įžvelgti bendro pobūdžio taisyklę: kuo labiau civilizuotuose kraštuose panašėja gyvenimo sąlygos, tai yra įsigali lygybė, tuo labiau karingos nuotaikos blėsta ir silpsta.

Šiaip ar taip, karas yra neganda, kuri gali ištikti visas tautas, taigi ir demokratines. Kad ir kaip taikiai būtų linkusios gyventi tos šalys, jos turi būti pasirengusios atremti užpuolikus, kitaip sakant, privalo turėti kariuomenę.

Laimė, visą laiką buvusi tokia palanki Jungtinių Valstijų gyventojams, apgyvendino juos tyruose, kur jie, galima sakyti, neturi kaimynų. Jiems pakanka kelių tūkstančių kareivių, bet tai būdinga Amerikai, o ne apskritai demokratinei visuomenei.

Lygybė, su ja susiję papročiai ir institucijos neišgelbsti demokratinės šalies nuo būtinumo turėti kariuomenę, o kariuomenės įtaka krašto likimui visada labai didelė. Taigi itin svarbu žinoti, kokie instinktai yra būdingi tiems, kurie tą kariuomenę sudaro.

Aristokratinių šalių, ypač tų, kur rangą lemia kilmė, kariuomenėje, kaip ir visuomenėje, viešpatauja nelygybė; karininkai yra kilmin-

gieji, kareiviai — baudžiauninkai; vieniems skirta vadovauti, kitiems — vykdyti įsakymus. Tad aristokratinės visuomenės kariuomenėje kareivių siekiai yra labai griežtai apriboti.

Karininkams taip pat nevalia peržengti tam tikrų ribų.

Aristokratija ne tik sudaro dalį hierarchijos, bet turi ir savo hierarchiją. Jos atstovai užima aukštesnę arba žemesnę padėtį, kuri niekad nesikeičia. Vienam iš prigimties skirta vadovauti pulkui, o kitas tegali būti kuopos vadas. Pasiekę savo lūkesčių viršūnę, jie patys nurimsta ir jaučiasi patenkinti likimu.

Be kita ko, dar vienas dalykas atima karininkui norą siekti aukštesnio laipsnio.

Valdant aristokratijai, karininkas ne tik kariuomenėje, bet ir visuomenėje užima aukštą padėtį. Karinis laipsnis jam tėra antraeilis dalykas, nesulyginamas su padėtimi aukštuomenėje. Eidamas tarnauti į kariuomenę, aristokratas ne tiek paklūsta savo norui, kiek vykdo kilmės uždėtą priedermę. Jis eina į kariuomenę, trokšdamas garbingai praleisti dykus jaunystės metus ir vėliau savo šeimai bei draugams papasakoti prisiminimų apie garbingą kario gyvenimą. Tačiau pagrindinis jo tikslas — anaiptol ne pelnyti turtus, pagarbą ar valdžią, nes visais tais privalumais naudojasi savaime, net neišeidamas iš namų.

Demokratinės šalies kariuomenėje visi kareiviai gali tapti karininkais, ir tai įkvepia jiems norą prasisiekti ir atveria neribotas galimybes užsitarnauti aukštesnį laipsnį.

Karininkas savo ruožtu nemato nieko, kas galėtų natūraliai ar prievarta drausti jam siekti aukštesnio laipsnio, ir kiekvienas laipsnis jam turi neįkainojamą vertę, nes jo paties padėtis visuomenėje beveik visada priklauso nuo karinio rango.

Demokratinėse šalyse dažnai atsitinka taip, kad karininko visas turtas yra tik jo alga ir įvertinimo jis gali tikėtis tik už karinius nuopelnus. Kiekvieną sykį, pakildamas karinės hierarchijos laiptais, jis tarytum pakeičia savo likimą ir tampa lyg kitu žmogum. Tai, kas aristokratinėje kariuomenėje laikoma antraeiliu dalyku, čia tampa pagrindiniu, vieninteliu dalyku — pačiu gyvenimu.

Senosios prancūzų monarchijos laikais karininkams buvo svarbus jų kilmės titulas. Mūsų dienomis — karinis laipsnis. Tas, rodos, nedidelis kalbinės formos pasikeitimas liudija, jog ir visuomenės, ir kariuomenės struktūroje įvyko didelis perversmas.

Demokratinių šalių kariuomenei būdingas karštas, atkaklus ir pastovus troškimas kilti karjeros laiptais yra kone visuotinis. Jis įsižiebia drauge su kitais norais ir užgęsta kartu su gyvybe. Tad aišku, jog iš visų pasaulio kariuomenių lėčiausiai kylama karinės hierarchijos laiptais taikos metu demokratinėse šalyse. Kadangi karininkų skaičius, savaime suprantama, ribotas, varžovų be galo daug, bet visuotinės lygybės įstatymas nepalenkiamas, tad niekam nepavyksta greitai gauti paaukštinimo, ir daugelis visai nepajuda iš vietos. Taigi troškimas kilti čia yra didžiausias, o galimybė — mažesnė negu kur nors kitur.

Todėl visi demokratinės šalies karininkai, turintys didelių užmojų, labai trokšta karo, nes jis atlaisvina vietų ir, be to, nedraudžia nusižengti senaties taisyklei, vienintelei privilegijai, kuri būdinga demokratijai.

Taip mes prieiname keistą išvadą, jog karo karščiausiai trokšta demokratinių šalių kariuomenės ir jog iš visų tautų labiausiai nori taikiai gyventi demokratinės tautos; keisčiausia, kad tuos du priešingus norus skatina lygybė.

Piliečiai, būdami lygūs, kasdien patiria norą ir gauna galimybę pakeisti savo padėtį ir pagerinti būvį; todėl jie trokšta taikos, kurios dėka klesti verslai bei ūkis ir kiekvienas gali kuo ramiausiai tvarkyti kasdienius reikalus. Kita vertus, tiems, kurie eina tarnauti į kariuomenę, ta pati lygybė įteigia mintį apie karinių nuopelnų vertę ir, darydama tuos nuopelnus visiems prieinamus, kareiviams žadina svajones apie kautynių lauką. Abiem atvejais širdies nerimas yra tas pats, toks pat nepasotinamas yra malonumų pomėgis, tokie pat dideli siekiai, tik priemonės tikslui siekti visiškai kitos.

Tos dvi priešingos nuotaikos, būdingos tautai ir kariuomenei, demokratinėms visuomenėms kelia didelį pavojų.

Vos tik išblėsta militaristinė tautos dvasia, karo tarnyba nustojama gerbti, ir kariai tampa trečiaeiliais valstybės pareigūnais. Jų menkai paisoma ir neįsiklausoma į jų žodžius. Atsitinka priešingas dalykas negu aristokratijos viešpatavimo laikais. Kariuomenėje tarnauja jau nebe pagrindiniai, bet antraeiliai piliečiai. Karinę karjerą tikimasi padaryti tik tada, kai nebėra jokių vilčių iškilti kitoje srityje. Tai uždaras ratas, iš kurio sunku ištrūkti. Tautos žiedas vengia karo tarnybos, nes ji nėra gerbiama, o nėra gerbiama todėl, kad jos vengia tautos žiedas.

Tad nedera stebėtis, jei demokratinių šalių kariuomenė dažnai bruzda, šiaušiasi, nepatenkinta savo likimu, nors jos padėtis nepalyginamai

geresnė, o drausmė — švelnesnė negu kitur. Kareivis jaučiasi pažemintas, įžeisto orumo kurstomas, nuolat svajoja apie karą, kuriam kilus jis vėl būtų reikalingas, trokšta revoliucijos, perversmų, nes gal nors ginklu išsikovotų kitaip neįmanomą politinę įtaką ir pagarbą savo asmeniui.

Esant tokiai demokratinių kariuomenių struktūrai, didžiausią grėsmę kelia paskutinis pavojus.

Demokratinėje šalyje beveik visi piliečiai nori išsaugoti nuosavybę, tačiau demokratinėms kariuomenėms paprastai vadovauja proletarai. Diduma jų, kilus pilietiniam karui, neturi ko prarasti. Tautos masės, savaime suprantama, bijo perversmų labiau negu aristokratijos valdymo laikais, tačiau kariuomenės vadai jų bijo kuo mažiausiai.

Be to, demokratinėje šalyje, kaip jau minėjau, turtingiausi, labiausiai išprusę, gabiausi piliečiai beveik neina į kariuomenę, todėl ji paprastai tampa nedidele atskira valstybe valstybėje, kur protas ribotesnis, o papročiai šiurkštesni negu didžiojoje. Tačiau mažoji necivilizuotoji valstybė yra ginkluota ir vienintelė moka naudotis ginklais.

Dar labiau padidina maištingai demokratinės šalies atžvilgiu nusiteikusios kariuomenės pavojų piliečių taikingumas. Nėra nieko pavojingesnio už kariuomenę taikioje šalyje. Visų piliečių noras turėti ramybę atiduoda šalies santvarką kareivių malonei.

Tad apibendrinant galima pasakyti, jog nors demokratinės šalys, paisydamas savo interesų ir instinktų, trokšta taikos, jų kariuomenės tolydžio stumia jas į karą ir revoliucijas.

Kariniai perversmai, kurie neįsivaizduojami aristokratinėje visuomenėje, yra labai grėsmingi demokratinėms šalims. Tų pavojų reikėtų saugotis ypač ateityje; valstybės veikėjai turėtų sutelkti visas pastangas ir rasti išeitį iš grėsmingos padėties.

Kai tautą be paliovos drumsčia ir kamuoja kariuomenės užmačios, pirmiausia ateina mintis apie karą, kuris ir tegalėtų tas įkyrias užmačias patenkinti.

Aš neketinu koneveikti karo; karas beveik visada praplečia tautos minties horizontą ir įkvepia naujų jėgų. Kai kada jis gali nuslopinti besaikius polinkius, savaime skatinamus lygybės, ir išgydyti nuo kai kurių ligų, paprastai apninkančių demokratines visuomenes.

Karas turi didelių privalumų, bet nereikia manyti, kad jis sumažina ką tik minėtą grėsmę. Jis laikinai ją atitolina, bet vėliau ji at-

slenka dar baisesnė, nes, pajutusi karo skonį, kariuomenė dar labiau nebepakenčia taikos. Karas galėtų būti išeitis tik tautai, kuri amžinai trokštų šlovės.

Aš numatau, jog visi karingi vadovai, iškilę didžiosiose demokratinėse valstybėse, susivoks, kad jiems kur kas lengviau su savo kariuomene skinti pergales, negu priversti ją ramiai gyventi po visų pergalių. Du dalykus bus sunkiausia padaryti demokratinėms šalims: pradėti karą ir jį baigti.

Beje, demokratinei šaliai karas teikia tam tikrų privalumų, kita vertus, jai gresia pavojai, kurių lygiai taip nėra ko bijoti aristokratijos valdomai valstybei. Aš paminėsiu tik du.

Nors karas patenkina kariuomenę, jis varžo ir dažnai varo į neviltį gausybę piliečių, kuriems reikia taikos kasdieniams nedideliems norams tenkinti. Tad esama pavojaus, kad jis gali sukelti kitokio pobūdžio netvarką, kuriai turėtų užkirsti kelią.

Ilgi karai kelia grėsmę demokratinės šalies laisvei. Aišku, jai nėra ko baimintis, jog nugalėtojai generolai po kiekvienos pergalės jėga užgrobs aukščiausiąją valdžią — kaip Sulla arba Cezaris. Ne mažiau baisus ir kitoks pavojus. Kilus karui, demokratinėje šalyje ne visada viršų paima karinė valdžia, tačiau kartais nepaprastai padidėja civilinės valdžios įgaliojimai; mat tokiu atveju civilinė valdžia neišvengiamai telkia savo rankose visų žmonių valdymą ir visos veiklos kontrolę. Nors ji smurtu staiga neįveda despotizmo, bet pamažu eina ta kryptimi, naudodamasi susiklosčiusiais santykiais.

Visiems tiems, kurie trokšta užsmaugti laisvę demokratinėje šalyje, žinotina, jog veiksmingiausiai ir greičiausiai įmanoma tai padaryti karo sąlygomis. Tai pirmoji aksioma.

Kai karininkų ir kareivių siekimai darosi grėsmingi, savaime peršasi paprasčiausia išeitis — padidinti kariuomenę ir šitaip drauge padidinti pareigybių skaičių. Tai laikinai išgelbsti padėtį, atitolina pavojų, kuris vėl gali kilti ateityje.

Didinant kariuomenę aristokratijos valdomoje valstybėje, laimima daugiau laiko, nes tokioje valstybėje karinės ambicijos yra tik vieno luomo privilegija ir turi griežtai nustatytas ribas, todėl galima patenkinti beveik visų apie paaukštinimą svajojančių savimeilę.

Tačiau, didinant kariuomenę demokratinėje šalyje, nelaimima nieko, nes paaukštinimo trokštančių karių padidėja tokiu pat santy-

kiu, kokiu padidėja kariuomenė. Vietoj tų, kurių norai patenkinami, steigiant naujas pareigybes, tuojau atsiranda daugybė kitų, kurių jūs negalėsite išklausyti, be to, ir pirmieji neilgai trukus vėl ims niurzgėti. Mat nerami dvasia, būdinga demokratinės šalies civiliams gyventojams, sklando ir kariuomenėje: norima ne tiek gauti tam tikrą laipsnį, bet nuolatos kilti karinės hierarchijos laiptais. Tegu ir nebūdami labai dideli, tie norai tolydžio atgimsta. Demokratinė valstybė, didindama kariuomenę, tik laikinai apmalšina kariškių siekimus, tačiau netrukus jie darosi dar grėsmingesni, nes puoselėjančių tokius norus be paliovos daugėja.

Man regis, tasai nerimas, audringai pratrūkstantis nepasitenkinimas esama padėtimi yra blogybė, itin būdinga demokratinių šalių kariuomenei, ir jos pašalinti neįmanoma. Demokratinių šalių įstatymų leidėjams nederėtų džiaugtis, kad jiems pavyko sugalvoti tokią karinę struktūrą, kuri pati savaime gali tramdyti ir tenkinti karius. Kad ir kaip jie stengtųsi, visos jų pastangos būtų bergždžios.

Pačioje šalyje, o ne kariuomenėje, reikia ieškoti išeities, kaip atsikratyti jai kenkiančių ydų.

Demokratinės šalys instinktyviai bijo neramumų ir despotizmo. Tačiau reikia tuos instinktus paversti apgalvotais, racionaliais ir pastoviais polinkiais. Pagaliau išmokę taikiai ir vaisingai naudotis laisve ir patyrę jos gėrį, išsiugdę vyrišką tvarkos potroškį ir laisva valia susitaikę su drausme, tų šalių piliečiai, tarnaudami kariuomenėje, nesąmoningai skiepija ten tuos pačius įpročius ir moralės principus. Tautos dvasia, susiliedama su kariuomenės dvasia, sušvelnina karinės padėties suformuotas nuomones ir sutramdo užmačias arba, remiama visagalės visuomenės nuomonės, jas visiškai nuslopina. Kai piliečiai bus išprusę, tvarkingi, drausmingi, tvirtos dvasios ir laisvi, ir kariai bus disciplinuoti, paklusnūs.

Įstatymas, kuris, slopindamas maištingą kariuomenės dvasią, bandys tautoje pakirsti pilietinės laisvės dvasią ir iškreipti įstatymų bei teisių sampratą, prieštaraus savo paskirčiai. Jis labiau skatins, negu trukdys karinės tironijos įsigalėjimą.

Šiaip ar taip, didelė kariuomenė demokratinei valstybei visada kels didelį pavojų, ir vienintelė veiksminga priemonė tam pavojui sumažinti — sumažinti kariuomenę. Tačiau ne kiekviena valstybė gali ta priemone pasinaudoti.

XXIII SKYRIUS

KURI DEMOKRATINIŲ VALSTYBIŲ KARIUOMENĖS DALIS YRA KARINGIAUSIA IR REVOLIUCINGIAUSIA

Demokratinių valstybių kariuomenė, santykinai lyginant su ją išlaikančių gyventojų skaičiumi, būna labai gausi — tai esminis jos bruožas; vėliau paaiškinsiu, kodėl taip yra.

Kita vertus, demokratinių laikų žmonės nelabai linkę pasirinkti karinę karjerą.

Tad demokratinės šalys labai greit atsisako savanoriškos karinės tarnybos ir pereina prie karinės prievolės. Gyvenimo būtinybė verčia jas imtis tos paskutinės priemonės, ir galima lengvai numatyti, jog ateityje ja naudosis visos demokratinės valstybės.

Esant karinės prievolės įstatymui, kariuomenėje turi tarnauti visi piliečiai be išimties. Tai neišvengiamas tokių valstybių gyvenimo ir santvarkos rezultatas. Vyriausybė gali padaryti beveik viską, ko nori, tik privalo kreiptis išsyk į visus; juk pasipriešinimą sukelia ne pati prievolė, bet jos paskirstymo nelygybė.

Kai karinė prievolė yra visuotinai privaloma, kiekvienas pilietis neilgai tarnauja kariuomenėje.

Taigi, savaime aišku, jog kareivis tik laikinai eina tarnybą, o daugumoje aristokratijos valdomų valstybių karinė tarnyba yra amatas, kuriuo kareivis verčiasi arba būna įpareigotas verstis visą gyvenimą.

Tai sukelia sunkių padarinių. Kai kurie demokratinių valstybių kareiviai pamėgsta karinę tarnybą, bet dauguma, atliekančių prievolę, nelaiko jos nuolatiniu amatu ir tik svajoja kuo greičiau ištrūkti namo. Pastarieji niekada nepripranta prie šios tarnybos ir anaiptol neišsiugdo visų kariui būtinų savybių. Jie atlieka kario priedermę, bet jų mintys ir troškimai susiję su civiliniu gyvenimu bei jo interesais. Taigi jie neužsikrečia karine dvasia, bet išsaugo į kariuomenę atsineštus civilinio gyvenimo įgūdžius. Demokratinėse valstybėse piliečiais labiausiai

išlieka eiliniai kareiviai; jiems daugiausia įtakos turi tautiniai papročiai ir didžiausią galią — viešoji nuomonė. Tik per eilinius kareivius galima tikėtis įskiepyti demokratinės valstybės kariuomenei laisvės meilę ir pagarbą įstatymams, įdiegtą pačiai tautai. Priešingai būna aristokratijos valdomose valstybėse, kur kariškiai galop nutraukia visus ryšius su savo krašto piliečiais ir gyvena tarp jų kaip svetimi, dažnai netgi kaip priešai.

Aristokratinėse armijose civilinę visuomenę sergstintis elementas yra karininkai, kurie nuosekliausiai palaiko su ja ryšius, nes niekada nepraranda vilties anksčiau ar vėliau vėl užimti joje savo vietą. Demokratinės šalies kariuomenėje tokį pat vaidmenį atlieka kareiviai, ir dėl tų pačių priežasčių.

Demokratinių šalių kariuomenėje, priešingai, karininkai dažnai išsiugdo polinkius ir norus, iš esmės skirtingus nuo visuomenės norų. Tai savaime suprantama.

Demokratinėje šalyje žmogus, tapęs karininku, nutraukia ryšius su civiliniu gyvenimu, visam laikui su juo atsisveikina ir neturi jokio pagrindo į jį grįžti. Jo tikroji tėvynė yra kariuomenė, nes, neturėdamas užimamo posto, jis yra niekas. Tad jis susieja savo likimą su kariuomene, drauge su ja pergyvena šlovės arba nešlovės laikus ir tik į ją deda visas viltis. Turėdamas visiškai kitokius poreikius negu civiliniai gyventojai, karininkas gali karštai trokšti karo arba kurstyti revoliuciją tokiu metu, kai visa tauta siekia stabilumo ir taikos.

Tačiau yra veiksnių, slopinančių karingą ir beatodairišką jo dvasią. Nors siekimai yra būdingi visoms demokratinėms tautoms, bet, kaip jau esame matę, jie retai būna dideli. Žmogui, kilusiam iš žemiausio visuomenės sluoksnio ir tarnybą pradėjusiam eiliniu, karininko laipsnis — didžiulė sėkmė. Jis įsitvirtina nepalyginamai aukštesniuose sluoksniuose, nei gyvendamas civilinėje visuomenėje, ir įgyja teises, kurios daugumoje demokratinių valstybių laikomos neatimamomis [1]. Padėjęs tiek pastangų, jis nurimsta ir nori džiaugtis savo pergale. Bijodamas rizikuoti tuo, ką jau turi, jis užgniaužia širdyje troškimą siekti

[1] Karininko padėtis demokratinėse šalyse iš tiesų yra labiau užtikrinta negu kur kitur. Kuo menkesnis jaučiasi karininkas kaip žmogus, tuo labiau jis brangina savo laipsnį ir tuo labiau įstatymų leidėjas laiko teisėta ir būtina užtikrinti jo teises.

to, ko neturi. Įveikęs pirmą ir sunkiausią kliūtį, užtveriančią kelią į paaukštinimą, jis lengvai susitaiko su lėtu tolesniu kilimu hierarchijos pakopomis. Jo siekimai silpnėja tuo labiau, kuo aukštesnį laipsnį jis turi ir kuo daugiau gali prarasti, nepalankiai susiklosčius aplinkybėms. Jei neklystu, mažiausiai karinga, kaip ir mažiausiai revoliucinga, visada būna kariuomenės vadovybė.

Tai, ką dabar pasakiau apie karininkus ir eilinius kareivius, iš esmės netinka gausiai klasei, visose armijose užimančiai tarpinę padėtį; turiu galvoje puskarininkius.

Puskarininkiams, pasirodžiusiems tik šio šimtmečio pradžioje, mano nuomone, lemta atlikti tam tikrą vaidmenį.

Puskarininkis, kaip ir karininkas, mintyse nutraukė visus ryšius, siejusius jį su civiline visuomene; lygiai kaip ir anas, o gal net labiau, jis nukreipė visą dėmesį viena linkme, bet nepasiekė kaip karininkas aukštos ir tvirtos padėties, kur būtų galėjęs atsikvėpti ir lengva širdimi laukti eilinio paaukštinimo.

Iš esmės nesikeičiančios pareigos puskarininkį pasmerkia tamsiam, skurdžiam, sunkiam ir nepatikimam gyvenimui. Karinė tarnyba jam žada tik pavojus. Jis kenčia nepriteklius ir turi klusniai vykdyti įsakymus, o tai ištverti dar sunkiau negu pavojus. Dar labiau kenčia dėl savo dabartinės varganos padėties, nes žino, jog ir visuomenės sankloda, ir kariuomenės sistema duoda galimybę jos nusikratyti; anksčiau arba vėliau jis iš tiesų gali tapti karininku. Tuomet jisai įsakinės, bus apdovanojamas už nuopelnus, naudosis nepriklausomybe, teisėmis, malonumais. Tačiau tas karštai geidžiamas tikslas dabar dar toks tolimas, jog jis niekada negali būti tikras, kad tos viltys išsipildys. Jo laipsnis nėra nepanaikinamas, o jis pats kasdien pasmerktas savo vadų savivalei, beje, įteisintai ir griežtos karinės drausmės. Menkiausias nusižengimas, užgaidas, — ir jis gali akimoju prarasti tai, ko visomis išgalėmis siekta kelerius metus. Todėl iki to laiko, kol užsitarnaus geidžiamą laipsnį, lyg ir nieko nenuveikęs, tarytum tik dabar pradėjęs tarnybą. Kai žmogui šitaip nuolat neduoda ramybės jaunystė, poreikiai, aistros, laiko dvasia, viltys ir būgštavimai, norom nenorom jo širdyje įsidega beviltiškas troškimas kopti karjeros laiptais.

Tad puskarininkis trokšta karo, visad jo trokšta, žūtbūtine kaina. O kai nesulaukia karo, jis nori revoliucijų, kur jokios taisyklės nebegalioja ir duoda viltį, jog, kilus sumaiščiai ir politinėms aistroms, galės

nustumti šalin savo karininką ir užimti jo vietą. Sukelti revoliuciją jam nėra neįmanoma, nes, būdamas tos pačios kilmės ir tų pačių papročių kaip kareiviai, jis turi jiems didelės įtakos, nors jų viltys ir norai labai skiriasi.

Būtų klaidinga manyti, jog karininko, puskarininkio ir kareivio polinkių skirtumus sąlygoja laikas arba kraštas. Jie reiškiasi bet kuriuo metu visose demokratinėse valstybėse.

Kiekvienoje demokratinės valstybės kariuomenėje taikiai krašto dvasiai blogiausiai atstovauja puskarininkis, o geriausiai — kareivis. Eilinis kareivis, eidamas tarnauti į kariuomenę, drauge atsineša stiprius arba silpnus tautinius papročius ir dorovės principus; jis — tikras savo tautos atspindys. Jeigu tauta silpna ir tamsi, nesąmoningai arba prieš savo valią jis leisis vadų įveliamas į neramumus. Jeigu tauta apsišvietusi ir veikli, pats privers savo vadus laikytis drausmės.

XXIV SKYRIUS

Kodėl demokratinių valstybių kariuomenės būna silpnesnės, karui prasidėjus, ir grėsmingesnės, karui užsitęsus

Kiekvienai kariuomenei, po ilgos taikos stojančiai į karą, gresia pralaimėjimas; kiekviena kariuomenė, ilgai kariavusi, turi daugiau galimybių nugalėti: ta tiesa ypač tinka demokratinių valstybių kariuomenėms.

Aristokratijos valdomose valstybėse kario profesija, būdama privilegijuota tarnyba, yra gerbiama netgi taikos metais. Kariuomenėje tarnauja apsišvietę, talentingi, didžių siekimų žmonės; kariuomenė visais atžvilgiais nenusileidžia tautai, o dažnai net ją pranoksta.

Mes jau matėme, kaip demokratinėse valstybėse, priešingai, tautos žiedas pamažu ima vengti karinės tarnybos, trokšdamas kitaip pelnyti pagarbą, valdžią ir ypač turtą. Ilgai viešpatavus taikai, — o demokratijos laikais ji iš tiesų ilgai viešpatauja, — kariuomenė visa kuo nusileidžia tautai. Tokią užklumpa ją karas, ir kol kariaudama ji nepasikeičia, gresia pavojus ir kraštui, ir kariuomenei.

Aš jau minėjau, jog demokratinių valstybių kariuomenėje taikos metais šventas ir nenukrypstamas paaukštinimo įstatymas remiasi senaties teise. Tai sąlygoja, kaip jau esu minėjęs, ne tik tų kariuomenių, bet ir visuomenės sandara; ir taip bus visada.

Be to, kadangi tose valstybėse karininkas vertinamas tik pagal karinį laipsnį, lemiantį tai, kiek jam priklauso pagarbos ir algos, jis pasitraukia iš tarnybos arba yra išleidžiamas į atsargą tik gyvenimo pabaigoje.

Vadinasi, kaip tik dėl to, demokratinei šaliai po ilgo taikos meto stojant į karą, visi kariuomenės vadai būna pasenę. Turiu galvoje ne tik generolus, bet ir žemesnio rango karininkus, kurių dauguma arba negalėjo gauti jokio paaukštinimo, arba labai lėtai kopė karjeros laiptais. Demokratinės valstybės kariuomenę išvydus po ilgai trukusios

taikos, ima nuostaba, jog visi kareiviai — beveik vaikai, o visi vadai — labai garbaus amžiaus, todėl pirmiesiems trūksta patyrimo, o antriesiems — energijos.

Tai pirmas žingsnis į pralaimėjimą, nes karo metu sėkmingai vadovauti kariuomenei gali tik jaunimas; nedrįsčiau to tvirtinti, jei to nebūtų pasakęs vienas didžiausių šiuolaikinių karvedžių.

Tos priežastys negali turėti tokios pat įtakos aristokratijos valdomos šalies kariuomenei.

Kadangi paaukštinimą ten lemia veikiau kilmė negu senaties teisė, tarp visų laipsnių karininkų pasitaiko beveik tiek pat jaunuolių, kurie paaukoja karui ir fizines, ir protines galias.

Be to, kadangi žmonės, siekiantys karinės šlovės, aristokratinėje visuomenėje turi tvirtą socialinę padėtį, retai pasitaiko, kad senatvė užkluptų juos karinėje tarnyboje. Atidavę jai geriausius jaunystės metus, jie atsistatydina patys ir brandų amžių praleidžia šeimoje.

Ilgai užsitęsus taikai, demokratinių kariuomenių karininkai ne tik susensta, bet drauge įgyja fizinių ir protinių įgūdžių, visiškai netinkamų karo atvejui. Žmogus, ilgai gyvenęs taikioje, jaukioje ir dorovingoje demokratinėje aplinkoje, iš pradžių nenoriai imasi karo užkraunamų sunkių darbų ir rūsčių priedermių. Tiesa, jis nėra visiškai atpratęs naudoti ginklą, bet turi išsiugdęs tokių gyvenimo įpročių, kurie neleidžia jam būti nugalėtoju.

Aristokratinėje visuomenėje civilinio gyvenimo vangumas turi mažiau įtakos kario įgūdžiams, nes tokiose valstybėse kariuomenei vadovauja aristokratija. Tad aristokratija, kad ir kaip įjunkusi mėgautis malonumais, be gerovės pomėgio, turi dar kitokių aistrų ir mielu noru laikinai atsisako gerovės, kad galėtų patenkinti kitas aistras.

Jau esu minėjęs, kaip nepaprastai lėtai demokratinėse šalyse kopiama karinės hierarchijos laiptais taikos metu. Iš pradžių karininkai labai piktinasi tokia tvarka; jie blaškosi, nekantrauja, puola į neviltį, tačiau ilgainiui dauguma jų su tuo susitaiko. Tie, kurie turi didesnių užmojų ir šiokių tokių išteklių, palieka kariuomenę, kiti, savo polinkius ir norus palyginę su nepavydėtina jiems tekusia dalia, karinę tarnybą galop ima vertinti civilinio žmogaus požiūriu. Labiausiai jie brangina šios tarnybos garantijas ir pastovumą; savo ateities viziją jie sieja su tos kuklios likimo dovanos patikimumu ir nieko daugiau nenori, tik teisės ramiai ta dovana naudotis.

Taigi ilga taika ne tik užtvindo demokratinių valstybių kariuomenes senais karininkais, bet ir dažnai įskiepija seniams būdingus jausmus tiems, kurie dar yra paties brandžiausio amžiaus.

Aš jau esu minėjęs, jog taikos metais karinė tarnyba demokratinėse šalyse nelabai gerbiama ir mažai ką tevilioja.

Toks visuomenės požiūris yra nelyginant sunki našta, slegianti ir krikdanti kariuomenės dvasią, ir kai pagaliau prasideda karas, ji negali akimoju atgauti savo galios ir ištvermės.

Aristokratijos valdomų kraštų kariuomenės dvasia niekada nepalūžta dėl tokios priežasties. Karininkai niekada nesijaučia pažeminti nei kitų, nei savo akyse, nes, užimdami aukštą postą kariuomenėje, jie savaime užima aukštą padėtį visuomenėje.

Taika daro tokią pat įtaką abiem kariuomenėms, tačiau jos padariniai yra skirtingi.

Praradę karingumą ir troškimą kilti karinės hierarchijos laiptais, aristokratinės kariuomenės karininkai bent išsaugo pagarbą savo luomui ir seną įprotį būti pirmiesiems, rodyti pavyzdį. Tačiau kai demokratinės kariuomenės karininkai ima bodėtis karu ir praranda norą kopti karjeros laiptais, nebelieka nieko.

Man regis, demokratinė valstybė, pradėdama karą po ilgo taikos laikotarpio, labiau nei kuri kita rizikuoja pralaimėti, tačiau nevalia po pirmųjų pralaimėjimų greit netekti atsparos, nes kuo karas ilgesnis, tuo jos kariuomenė turi daugiau galimybių laimėti pergalę.

Kai užsitęsęs karas pagaliau atplėšia visus piliečius nuo taikaus darbo ir sugriauna visus jų sumanymus, tos pačios aistros, anksčiau skatinusios juos branginti taiką, dabar pastūmėja į karą. Sunaikinęs ir suniokojęs visus verslus, karas pats tampa svarbiausiu ir vieninteliu verslu, ir dabar į jį krypsta visi lygybės pažadinti karšti ir atkaklūs siekimai. Šit kodėl tos pačios demokratinės tautos, kurias buvo taip sunku įvilioti į mūšio lauką, kartais padaro ten stebuklų, kai tik jos priverčiamos griebtis ginklų.

Kai karas vis labiau ima traukti visų žvilgsnius, kai per palyginti trumpą laiką vieni pelno didžią šlovę, kiti — didelius turtus, karine tarnyba susidomi tautos žiedas; į karą patraukia visi iš prigimties sumanūs, išdidūs ir karingi žmonės, ir ne tik aristokratijos, bet visos tautos atstovai.

Karinės šlovės siekiančių varžovų yra daugybė, ir karas šiurkščiai nurodo kiekvienam jo vietą, tad galų gale visada atsiranda didžių karvedžių. Užsitęsęs karas demokratinei kariuomenei daro tokią pat įtaką, kokią revoliucija daro tautai. Jis panaikina visas taisykles ir iškelia visus nepaprastus žmones. Karininkai, fiziškai ir dvasiškai susenę taikos metais, nustumiami, patys pasitraukia arba numiršta. Į jų vietą plūsta gausybė jau užgrūdintų jaunuolių, kuriems karas sukurstė nežabotus troškimus. Jie nori žūtbūt kilti karjeros laiptais, gauti laipsnį po laipsnio. Įkandin žengia kiti, kurstomi tų pačių aistrų ir tų pačių troškimų, o po jų — dar kiti, ir visiems pakanka vietos kariuomenėje. Lygybė suteikia visiems teisę į paaukštinimą, o mirtis įsipareigoja patenkinti visų troškimus. Ji tolydžio praplečia gretas, kuria naujas vietas, iš vienų atima, kitiems atveria perspektyvą kopti aukštyn.

Beje, karas atskleidžia ir neregimą ryšį, kuris sieja karą ir demokratinės šalies papročius.

Demokratijos laikų žmonės užvaldyti karšto troškimo greit įsigyti geidžiamų turtų ir jais nevaržomai naudotis. Daugelis jų mėgsta riziką ir sunkumų bijo labiau negu mirties. Tokio nusiteikimo pagauti, jie manosi prekyba ir verslais, tokio pat nusiteikimo įkvėpti, ir mūšio lauke ryžtasi rizikuoti gyvybe, kad staigiai pelnytų pergalės vaisius. Nėra kito tokio viliojančio dalyko, kuris labiau užvaldytų demokratinės tautos vaizduotę kaip didi karinė šlovė, pelnoma staigiai, be jokio vargo, tik rizikuojant gyvybe.

Taigi, nors savo polinkiais ir interesais demokratinės šalies piliečiai priešingi karui, įpročiais ir dvasiniu nusiteikimu jie yra pasirengę sėkmingai kariauti. Reikia tik atplėšti juos nuo reikalų ir turto, ir tuomet jie tampa puikiais kariais.

Taika itin pražūtinga demokratinių šalių kariuomenei, užtat karas suteikia jai tokių pranašumų, kurių niekada neturi kitų šalių kariuomenės, ir tie pranašumai, nors iš pradžių ir menkai pastebimi, ilgainiui užtikrina jai pergalę.

Jeigu aristokratijos valdoma valstybė, stojusi į karą prieš demokratinę šalį, neįstengia karo veiksmų pradžioje jos įveikti, jai visada gresia didelis pralaimėjimo pavojus (žr. *Paaiškinimai, E*).

XXV SKYRIUS

Apie drausmę demokratinėje kariuomenėje

Labai plačiai, ypač aristokratijos valdomose šalyse, yra paplitusi nuomonė, jog didelė socialinė lygybė, viešpataujanti demokratinėse valstybėse, ilgainiui daro kareivį nepriklausomą nuo karininko ir šitaip sutrauko karinės drausmės saitus.

Tai netiesa. Iš tikrųjų drausmė būna dviejų rūšių, kurių nevalia suplakti.

Kai karininkas yra bajoras, o kareivis baudžiauninkas, kai vienas yra turtingas, o kitas vargšas, kai pirmas išsilavinęs ir galingas, o antrasis tamsus ir silpnas, labai paprasta susieti tuodu žmones griežto paklusnumo saitu. Kareivis pripratintas prie karinės drausmės, galima sakyti, dar prieš jam einant į kariuomenę, ir karinė drausmė veikiau yra tik tobulesnė socialinės vergystės forma. Aristokratijos valdomos valstybės kariuomenėje kareivis greitai tampa nejautrus viskam, klauso tik vadų įsakymų. Jis veikia negalvodamas, laimi pergales be entuziazmo ir miršta nesiskųsdamas. Šiuo atveju jis yra nebe žmogus, bet karui išdresuotas grėsmingas žvėris.

Demokratinėse šalyse nereikia iš kareivio tikėtis to aklo, smulkmeniško, nuolankaus ir visada vienodo paklusnumo, kurį aristokratinė valstybė įdiegia jam be jokio vargo. Visuomeninė santvarka piliečių tokiam paklusnumui neparengia: demokratija rizikuotų netekti savo natūralių privalumų, jeigu piliečiams dirbtinai skiepytų tokias savybes. Demokratinėje šalyje karinė drausmė turi ne slopinti savarankiškumą, bet, priešingai, jį ugdyti ir kreipti derama linkme; ji skiepija paklusnumą, kuris būtų ne toks besąlygiškas, bet daug valingesnis ir racionalesnis. Jis glaudžiai siejasi su įsakymus vykdančiojo valia; remiasi ne tik instinktu, bet ir protu, todėl dažnai pats savaime padidėja, kai to prireikia kilus pavojui. Aristokratinės kariuomenės drausmė neišvengiamai pašlyja karo metu, nes ji remiasi papročiais, o karas juos

sugriauna. Demokratinės kariuomenės drausmė, priešingai, sustiprėja priešo akivaizdoje, nes kiekvienas kareivis tuomet aiškiai mato, jog, norėdamas nugalėti, jis turi tylėti ir klausyti vadų.

Tautos, karo metu atlikusios didžių žygdarbių, pripažįsta tik šitokią drausmę. Senovėje į karo tarnybą būdavo imami laisvi žmonės ir piliečiai, kurie menkai skirdavosi vieni nuo kitų ir laikė vieni kitus lygiais. Taigi galima sakyti, jog senovėje kariuomenės, nors ir aristokratijos telkiamos, būdavo demokratinės, — jose vyraudavo savotiška brolybė, artimai siedavusi karininką ir kareivį. Tuo galima įsitikinti skaitant Plutarcho *Didžiųjų karvedžių gyvenimus*. Ten kareiviai nuolat ir nesivaržydami kalbasi su karo vadais, o tie mielai klausosi savo kareivių šnekų ir jiems atsakinėja. Veikiau žodžiu ir pavyzdžiu negu prievarta ir bausmėmis jie vesdavo karius į mūšį. Jie būdavo savo kariams daugiau bendražygiai negu vadai.

Nežinau, ar graikai ir romėnai buvo iki menkiausių smulkmenų ištobulinę karinę drausmę kaip rusai, bet tai Aleksandrui nesutrukdė nukariauti Azijos, o Romai — pasaulio.

XXVI SKYRIUS

Kai kurios pastabos apie karą demokratinėse šalyse

Kai lygybės principas prigyja ne vienoje šalyje, bet iškart keliose kaimyninėse, kaip šiais laikais Europoje, tų įvairių kraštų gyventojai, nors ir kalbėdami įvairiomis kalbomis, laikydamiesi skirtingų papročių ir įstatymų, šiaip ar taip, yra panašūs vienu požiūriu: visi jie vienodai bijo karo ir myli taiką[1]. Nors didūs siekiai ar pyktis valdovams įspraudžia kardą į rankas, norom nenorom jie nusiramina, nes juos nuginkluoja savotiška apatija ir visuotinis palankumas, viešpataujantys tose šalyse. Karai darosi vis retesni.

Įsigalėdama išsyk keliose šalyse, lygybė tuo pat metu skatina visus tų šalių gyventojus imtis verslų ir prekybos, tad ne tik supanašėja jų polinkiai, bet susipina ir susilieja jų interesai, ir galop kiekviena valstybė, darydama bloga kitoms, kenkia sau pačiai, todėl ilgainiui visos ima laikyti karą baisia nelaime, beveik tokia pat pragaištinga nugalėtojai, kaip ir nugalėtajai.

Demokratijos laikais užvis sunkiausia sukiršinti tautas, bet, kita vertus, beveik neįmanoma dviem valstybėms kariauti skyrium. Visų valstybių interesai yra taip susipynę, jų pažiūros ir poreikiai tokie panašūs, jog, sujudus vienoms, kitos negalėtų ramiai laikytis. Taigi karų pasitaiko vis rečiau, bet įsiliepsnoję jie apima kur kas daugiau kraštų.

Kaimyninės demokratinės šalys supanašėja ne tik vienu kitu požiūriu, kaip ką tik minėjau; ilgainiui jos pasidaro visiškai panašios[2].

---

[1] Man regis, neverta nė priminti skaitytojui, jog Europos tautos bijo karo ne vien todėl, kad jose pamažu įsigali lygybė. Be šios esminės ir nuolatinės priežasties, esama atsitiktinių, bet labai svarbių. Pirmiausia paminėčiau tai, jog nepaprastai išvargino tautas revoliucijos ir imperijos karai.

[2] Taip vyksta ne tik todėl, jog šalyse yra ta pati santvarka, bet kad pati santvarkos esmė skatina žmones mėgdžioti vieni kitus ir tarpusavy maišytis. Būdami susiskirstę į kastas ir sluoksnius, piliečiai ne tik skiriasi vieni nuo

Tas tautų panašumas karo atveju gali sukelti labai sunkių padarinių.

Mąstydamas, kodėl XV a. Šveicarijos Konfederacija drebino didžiausias ir galingiausias Europos valstybes, o mūsų dienomis jos galybė yra tiesiogiai proporcinga gyventojų skaičiui, suprantu, jog šveicarai pasidarė panašūs į savo kaimynus, o tie — į šveicarus; taigi dabar, kai jie skiriasi tik žmonių skaičiumi, pergalę neišvengiamai laimi didžiausi batalionai. Tad Europoje vykstančios demokratinės revoliucijos vienas rezultatų — kiekybinės persvaros pirmenybė visuose mūšių laukuose, todėl visos nedidelės tautos buvo priverstos prisijungti prie didžiųjų ar bent jau laikytis jų politikos.

Kadangi pergalę lemia kariuomenės gausumas, kiekviena valstybė turi visomis išgalėmis stengtis į mūšio lauką atvesti kuo daugiau vyrų.

Kai būdavo įmanoma pasamdyti karius, prilygstančius, sakykim, šveicarų pėstininkams arba XVI a. prancūzų raitininkams, nebuvo reikalo telkti labai didelių kariuomenių, tačiau dabar, kai visi kareiviai yra verti vienas kito, padėtis pasikeitė.

Ta pati priežastis, pagimdžiusi naują poreikį, sudarė galimybes ir jam patenkinti. Mat, kaip jau esu minėjęs, būdami visi kaip vienas pa-

---

kitų, bet ir neturi nei polinkio, nei noro būti panašūs; kiekvienas, priešingai, stengiasi kuo labiau išsaugoti savo pažiūras ir įpročius, išlikti pačiu savimi. Asmenybės dvasia labai gyvybinga.

Kai šalyje įsigali demokratinė santvarka, tai yra kai nebėra kastų nei sluoksnių ir kai visi piliečiai maždaug vienodai išsilavinę ir turtingi, žmogaus protas veikia priešinga kryptimi. Žmonės darosi panašūs ir, negana to, savaip kankinasi nebūdami panašūs. Užuot stengęsi išlaikyti skiriamuosius bruožus, jie nori jų nusikratyti, kad galėtų susilieti su masėmis, kurios vienintelės, anot jų, atstovauja teisei ir jėgai. Asmenybės dvasia beveik visiškai sunaikinta.

Aristokratinėje visuomenėje netgi tie, kurie iš prigimties yra panašūs, bando susikurti įsivaizduojamų skirtumų. Demokratinėje visuomenėje tie, kurie iš prigimties nepanašūs, stengiasi supanašėti ir mėgdžioja vienas kitą, — taip stipriai kiekvieno žmogaus protą veikia žmonijos visuotinės tendencijos.

Kai ką panašaus galima pastebėti, lyginant tautas. Dvi aristokratijos valdomos šalys gali labai skirtis viena nuo kitos, nes aristokratijos dvasia skatina individualumą. Tačiau dvi kaimyninės demokratinės šalys labai greit ima laikytis panašių pažiūrų ir papročių, nes demokratijos dvasia skatina žmones asimiliuotis.

našūs, žmonės yra silpni. Aukščiausioji valstybės valdžia, savaime aišku, daug stipresnė demokratinėse šalyse. Taigi tos šalys, kurios nori visus krašto vyrus pašaukti prie ginklo, turi galimybę tai padaryti, todėl lygybės laikais, vis labiau silpnėjant militaristinei dvasiai, kariuomenės, atrodo, vis didėja.

Tais laikais dėl tos pačios priežasties demokratinėse šalyse keičiasi ir kariavimo būdas.

Machiavellis savo knygoje *Valdovas* rašė: „Daug sunkiau pavergti valstybę, kuriai vadovauja valdovas su savo baronais, negu tautą, kuriai vadovauja valdovas su vergais". Nenorėdami nieko įžeisti, tarkime, jog vergai — tai valstybės pareigūnai ir valdininkai, ir šią tiesą puikiausiai pritaikysime mūsų temai.

Aristokratijos valdomai didelei valstybei labai sunku nugalėti savo kaimynus arba būti jų nugalėtai. Ji neįstengtų jų nukariauti, nes niekada negalėtų sutelkti visų savo pajėgų ir ilgai laikyti jas vienoje vietoje; ji negalėtų būti ir nukariauta, nes priešą visur pasitiktų ir sustabdytų nedideli pasipriešinimo židiniai. Karą aristokratijos valdomoje šalyje noriu palyginti su karu kalnuose: nugalėtieji vis susitelkia naujose pozicijose ir vėl duoda atkirtį.

Demokratinėje šalyje viskas klostosi priešingai.

Demokratinė šalis meta visas pajėgas į mūšio lauką, ir jei toji šalis turtinga ir turi daug gyventojų, ji lengvai laimi, tačiau jeigu priešas ją nugali ir įsiveržia į jos teritoriją, jai lieka nedaug galimybių išvyti įsibrovėlius, o jeigu ji netenka dar ir sostinės, jokios vilties išsigelbėti nebėra. Tai savaime suprantama; kadangi kiekvienas pilietis labai izoliuotas ir labai silpnas, niekas nesugeba nei gintis pats, nei suteikti pagalbos kitiems. Demokratinėje šalyje yra stipri tik valstybė; kai valstybės karinė galia, sutriuškinus kariuomenę, susilpnėja, o civilinė valdžia, užėmus sostinę, paralyžiuojama, pakrikusi bejėgė minia negali atremti organizuotos puolančios jėgos; aš tikiu, kad galima sumažinti pavojų, suteikiant teisių ir laisvių atskiroms provincijoms, taigi, steigiant jose vykdomosios valdžios organus, tačiau to niekada nepakanka.

Tokiu atveju gyventojai ne tik nebeįstengs toliau kariauti, bet, galimas daiktas, netgi nebandys priešintis.

Remiantis civilizuotų tautų priimta valstybės teise, karo tikslas yra ne užgrobti privačių asmenų nuosavybę, bet paimti valdžią šaly-

je. Privati nuosavybė sunaikinama nebent atsitiktinai, siekiant tolesnių tikslų.

Kai priešas, sutriuškinęs aristokratinės valstybės kariuomenę, įsiveržia į šalies teritoriją, kilmingieji, kartu būdami ir turtuoliai, verčiau ginasi individualiai, bet jokiu būdu nepasiduoda, nes, tapęs krašto valdovu, nukariautojas iš jų tučtuojau atimtų politinę valdžią, kurią jie brangina labiau negu savo turtus; tad, užuot susitaikę su tuo pralaimėjimu, jie nepaliauja grumtis, nes pralaimėjimas jiems atrodo pati didžiausia nelaimė. Jie lengvai sutelkia tautą, kuri per ilgą laiką įprato jų klausyti ir eiti paskui juos, ir, be to, kare ji nebeturi ko prarasti.

Tačiau ten, kur viešpatauja lygybė, kiekvienas pilietis tik iš dalies dalyvauja valstybės valdyme, o dažniausiai išvis nedalyvauja; kita vertus, visi yra nepriklausomi ir gali netekti nuosavybės; todėl tokioje šalyje, priešingai negu aristokratijos valdomoje valstybėje, mažiau bijoma nukariavimo ir daugiau paties karo. Labai sunku įtikinti demokratinės šalies gyventojus imtis ginklo, kai karas persikelia į jų teritoriją. Todėl tokiai tautai būtina suteikti visas teises ir įkvėpti pilietiškumo dvasią, kad kiekvienas pilietis jaustų šiokį tokį suinteresuotumą, kuris aristokratinėje visuomenėje skatina kilminguosius.

Valdovams ir demokratinių valstybių vadovams privalu įsidėmėti, jog tiktai meilė laisvei, kuria nevaržomai naudojamasi, gali užtikrinti pergalę, kovojant su įpročiu mėgautis gerove. Kai demokratinė tauta neturi laisvų institucijų, pralaimėjimo atveju ji tampa patikimiausia nukariautojo talkininke.

Kitados buvo kariaujama sutelkus negausią kariuomenę; vykdavo nedideli mūšiai ir ilgai tęsdavosi apsiaustis. Dabar vyksta dideli mūšiai, ir, vos tik prasiskynęs kelią, priešas skuba užimti sostinę, norėdamas staigiai baigti karą.

Sakoma, Napoleonas sugalvojo šią naują sistemą. Šiaip ar taip, vienam žmogui, kad ir kažin kas jis būtų, neįmanoma to padaryti. Napoleonas naudojosi taktika, išplaukusia iš visos to meto socialinės-politinės situacijos, ir jam labai sekėsi, nes naujovė nepaprastai tiko tai epochai, be to, jis pirmas šią taktiką panaudojo. Napoleonas buvo pirmas karvedys, kariuomenės priešaky žygiavęs iš vienos sostinės į kitą, tačiau šį kelią jam atvėrė feodalinės santvarkos žlugimas. Reikia

manyti, jog jeigu tas nepaprastas žmogus būtų gimęs prieš tris šimtus metų, jis nebūtų taip vaisingai pasinaudojęs savo metodu arba veikiau būtų sugalvojęs kokį kitą.

Nenorėdamas per daug bandyti skaitytojo kantrybės, tik vienu kitu žodžiu užsiminsiu apie pilietinius karus.

Daugybė dalykų, mano sakytų apie karus tarp valstybių, visiškai tinka ir pilietiniams karams. Demokratinių šalių žmonės iš prigimties nėra karingai nusiteikę; tiesa, kartais užsikrečia ta dvasia, kai norom nenorom turi stoti į mūšį, tačiau jie niekada nesiryžtų vieningai pakilti ir savanoriškai užsitraukti visas karo, o ypač pilietinio, negandas. Tik didžiausi nutrūktgalviai sutiktų taip rizikuoti; gyventojų dauguma liktų nepajudinama.

Netgi tuomet, kai gyventojai būtų linkę kariauti, jiems būtų nelengva, nes nebūtų tokių autoritetingų, seniai pripažįstamų žmonių, kurių jie sutiktų klausyti, nebūtų pagarsėjusių vadų, kurie įstengtų sutelkti nepatenkintus, sudrausmintų juos ir vestų į mūšį, nebūtų centrinei vyriausybei pavaldžių valdymo organų, kurie galėtų veiksmingai ją paremti.

Demokratiniuose kraštuose daugumos moralinė galia yra beribė, ir jos jėgai anaiptol neprilygsta visos kitos jėgos, kurias įmanoma prieš ją sutelkti. Tad partija, atstovaujanti daugumai, kalbanti jos vardu ir besiremianti jos autoritetu, lengvai ir greitai įveikia visus pasipriešinimo židinius. Ji netgi neleidžia tiems židiniams atsirasti ir nuslopina juos, vos bepradedančius reikštis.

Tie, kurie tuose kraštuose nori sukelti ginkluotą revoliuciją, turi vienintelę galimybę netikėtai užgrobti visą veikiantį valdžios mechanizmą, ir tai įmanoma tik surengus perversmą; pradėti karą beprasmiška, nes, kilus įprastam karui, valstybei atstovaujanti partija beveik visada nugali.

Pilietinis karas gali kilti tik tada, kai kariuomenė suskyla: viena dalis iškelia maišto vėliavą, o kita lieka ištikima vyriausybei. Kariuomenė sudaro nedidelę, labai drausmingą ir gyvybingą visuomenę, galinčią tam tikrą laiką egzistuoti savarankiškai. Pilietinis karas gali būti žiaurus, bet negali ilgai trukti: arba sukilusiai kariuomenei pademonstravus savo galią ar laimėjus pirmąją pergalę, karas baigtųsi ir vyriausybė pasiduotų nugalėtojos valiai, arba įsiliepsnotų ginkluota kova, ir

dalis kariuomenės, kurios neremia organizuota valstybės valdžia, netrukus pati išsisklaidytų arba būtų sutriuškinta.

Tad galima padaryti bendro pobūdžio prielaidą, jog, viešpataujant lygybei, pilietiniai karai bus trumpesni ir kils daug rečiau [3].

[3] Savaime suprantama, turiu galvoje vientisas (*uniques, unitary*) demokratines valstybes, bet ne konfederacijas. Konfederacijoje, nepaisant bendro pobūdžio teiginių, dažniausiai neatitinkančių tikrovės, realią valdžią turi ne federalinė vyriausybė, bet valstijų (arba federaciją sudariusių valstybių) vyriausybės, tad pilietiniai karai iš tikrųjų yra tarpvalstybiniai.

KETVIRTA DALIS

APIE DEMOKRATINIŲ IDĖJŲ IR JAUSMŲ ĮTAKĄ POLITINEI VISUOMENEI

Blogai atlikčiau savo užsibrėžtą užduotį, jei, atskleidęs idėjas ir jausmus, kuriuos sužadina lygybė, šios knygos pabaigoje neaptarčiau, kokią įtaką tos idėjos ir tie jausmai gali turėti valstybės valdymui.

Siekdamas to tikslo, būsiu priverstas dažnai grįžti prie minėtų dalykų. Tačiau tikiuosi, jog skaitytojas neatsisakys sekti mano minčių, kai išmintais takais vesiu prie kokios nors dar neatskleistos tiesos.

I SKYRIUS

Lygybė sužadina žmonėms laisvų institucijų poreikį

Lygybė, daranti žmones nepriklausomus vienus nuo kitų, skiepija jiems polinkį ir įprotį asmeniniame gyvenime vadovautis tiktai savo valia. Ta visiška nepriklausomybė, kuria jie nuolat naudojasi kasdieninėje veikloje, jausdamiesi esą lygūs tarp lygių, skatina juos įtariai žiūrėti į kiekvieną valdžią ir netrukus įdiegia jiems politinės laisvės sampratą ir tos laisvės troškimą. Todėl tų laikų žmonės savaime linksta į laisvas institucijas. Pasirinkite bet kurį žmogų, pasistenkite, kiek įmanoma, atskleisti jo instinktyvius jausmus ir pamatysite, jog labiausiai jis pripažįsta ir gerbia tą vyriausybę, kurios vadovą pats išsirinko ir kurios veiklą kontroliuoja.

Iš visų politinių padarinių, kuriuos sukelia socialinė lygybė, į akis pirmiausia krinta tas nepriklausomybės potroškis, nedrąsiems žmonėms keliantis baimę, ir negalima nuneigti, jog tam visiškai nėra pagrindo, nes demokratinėse šalyse anarchija pasireiškia daug baisiau negu kur kitur. Kadangi piliečiai neturi vienas kitam jokios įtakos, tuo metu, kai nusilpsta juos tramdanti, ramybę palaikanti centrinė vyriausybė, atrodo, jog suirutė tuoj pasieks viršūnę ir, kiekvienam piliečiui užsisklendžiant savo kiaute, socialinė sankloda beregint subyrės.

Šiaip ar taip, aš esu įsitikinęs, jog anarchija — ne didžiausia, bet mažiausia blogybė, kurios reikia bijoti demokratijos laikais.

Lygybė išryškina dvi tendencijas: viena veda žmones tiesiai į nepriklausomybę ir gali staiga juos pastūmėti į anarchiją; kita — ilgesniu, slaptesniu, bet drauge tiesesniu keliu veda į vergovę.

Žmonės greitai įžvelgia pirmąją blogybę ir jai priešinasi, bet antruoju keliu leidžiasi vedami, nematydami, koks jis pavojingas. Tad itin svarbu tai parodyti.

Aš nepeikiu lygybės už tai, kad ji įkvepia neklusnumą; priešingai, kaip tik dėl to ją giriu. Aš žaviuosi matydamas, kaip į kiekvieno žmogaus protą ir širdį ji diegia tą miglotą politinės nepriklausomybės sampratą ir instinktyvų veržimąsi į ją, šitaip įduodama jam ginklą prieš savo pačios sukeltą blogybę. Todėl ją ir branginu.

II SKYRIUS

Kodėl demokratinės tautos tokios palankios valdžios centralizacijai

Viduriniosios pakopos valdymo organų, valdinius siejančių su aukščiausiąja valdžia, idėja buvo suprantama aristokratinei visuomenei, nes juose galėjo užimti vietą tiktai kilme, išsilavinimu, turtais iš kitų išsiskiriantys asmenys arba giminės, kuriems tarytum likimo lemta vadovauti. Ta pati idėja, savaime aišku, buvo nepriimtina lygybės laikų žmonėms dėl skirtingų priežasčių; ją galima įteigti nebent dirbtinai ir stengtis kaip nors palaikyti, tačiau visus piliečius valdančios vieningos centralizuotos valdžios idėja jiems yra savaime suprantama ir nesvarstytina.

Politikos, beje, kaip filosofijos ir religijos, srityje demokratinės tautos mielai priima paprastas ir bendro pobūdžio idėjas. Žmonių protas atmeta painias sistemas, bet žmonės nesunkiai įsivaizduoja, jog jie sudaro didelę valstybę, kurios visi piliečiai seka vienu pavyzdžiu ir klauso vienos valdžios.

Drauge su vieningos centrinės valdžios idėja lygybės laikų žmonėms taip pat spontaniškai ateina mintis apie vieningą įstatymų sistemą. Kadangi kiekvienam žmogui atrodo, jog jis menkai tesiskiria nuo kaimyno, jis nelabai supranta, kodėl taisyklė, taikoma panašiam į jį, negali būti lygiai taip pat taikoma visiems kitiems. Jo protui nepriimtinos net menkiausios privilegijos. Jį žeidžia mažiausi valstybės institucijų neatitikimai, todėl vienodas įstatymų taikymas visiems be išimties jam atrodo svarbiausioji gero valdymo sąlyga.

Tačiau, man rodos, aristokratijos laikų žmogaus protui svetima mintis, jog ta pati taisyklė ar įstatymas turi būti vienodai taikoma visiems visuomenės nariams. Jis arba to nesuvokia, arba visai tokią mintį atmeta.

Abiem atvejais tie priešingi požiūriai galų gale tampa tokiais aklais instinktais ir tokiais nenugalimais įpročiais, jog, išskyrus retas išimtis, jie ima sąlygoti žmogaus elgesį. Nors viduramžiais buvo nepaprasta įvairovė, ir tada retkarčiais pasitaikydavo visiškai panašių individų, tačiau, to nepaisydami, įstatymų leidėjai kiekvienam jų numatydavo kitokias priedermes ir teises. Mūsų laikais, priešingai, valdžia neriasi iš kailio, stengdamasi primesti tuos pačius papročius ir įstatymus niekuo vienas į kitą nepanašiems gyventojams.

Įsigalint šalyje lygybei, atskiri žmonės tarytum nustoja reikšmės, o visuomenė, priešingai, įgyja, ar veikiau kiekvienas pilietis, pasidaręs panašus į kitus, susilieja su minia, ir prieš akis atsiveria vien įspūdingas ir didingas tautos reginys.

Tai demokratijos laikų žmonėms savaime įteigia labai gerą nuomonę apie visuomenės privilegijas ir labai kuklią — apie žmogaus teises. Jie lengvai susitaiko su mintimi, jog visuomenės interesai — tai viskas, o atskiro žmogaus interesai — niekas. Jie mielai pritaria nuomonei, jog visuomenei atstovaujanti valdžia nepalyginamai daugiau išprususi ir išmintingesnė už kiekvieną jos narį skyrium ir jog ji turi tiek priedermę, tiek teisę paimti kiekvieną pilietį už rankos ir jį vesti.

Geriau panagrinėję mūsų amžininkų politines pažiūras, rastumėte ne vieną mano pasakytą mintį, ir tikriausiai nustebtumėte išvydę, kiek daug bendro turi tautos, taip dažnai kariavusios tarpusavyje.

Amerikiečiai yra įsitikinę, jog kiekvienoje valstijoje aukščiausiąją valdžią turi tiesiogiai rinkti žmonės, tačiau, kai valdžia sudaryta, jie menkai nutuokia, kokias ribas būtų galima jai nustatyti, ir mielai pritaria, kad ji turi teisę daryti viską.

Jie nė neįsivaizduoja, kad būtų galima suteikti ypatingų privilegijų miestams, šeimoms ar atskiriems žmonėms. Jiems niekad neateina į galvą mintis, jog nevalia visoms valstijos sritims ir visiems jos gyventojams vienodai taikyti tų pačių įstatymų.

Tos pačios pažiūros pamažu plinta Europoje. Jos prasismelkia net į tas valstybes, kurios atkakliai atmeta tautos suverenumo idėją. Tose valstybėse į valdžios ištakas žiūrima visiškai kitaip negu Amerikoje, bet valdžia įsivaizduojama panašiai. Ten darosi vis miglotesnė ir galutinai išnyksta tarpinės valdžios samprata. Iš žmonių sąmonės greit išdyla mintis apie tam tikriems žmonėms būdingas teises, jos vietą už-

ima visuomenei priklausančios visagalės ir, galima sakyti, vienintelės teisės idėja. Vis labiau įsigalint lygybei ir panašėjant žmonėms, tos idėjos vis giliau įsišaknija ir sklinda. Jos atsiranda drauge su lygybe ir savo ruožtu skatina jos įsigalėjimą (žr. *Paaiškinimai, F*).

Prancūzijoje, kur mano minima revoliucija yra pažengusi gerokai toliau negu kurioje kitoje Europos valstybėje, tos idėjos visiškai užvaldė visuomenę. Atidžiau įsiklausius į įvairių partijų balsus Prancūzijoje, galima įsitikinti, kad jos visur prigijusios. Daugumai žmonių atrodo, jog vyriausybė elgiasi blogai, tačiau visi mano, kad ji turi veikti be perstojo ir visur kištis. Netgi tos partijos, kurios įnirtingai kariauja tarpusavyje, šiuo požiūriu puikiai sutaria. Valstybės valdžios vienybė, buvimas visur tuo pačiu metu, visagalybė, jos taisyklių vienodumas — štai pagrindiniai bruožai, būdingi visoms mūsų laikais atsiradusioms politinėms sistemoms. Jų rasime netgi neįprasčiausiose utopijose. Svajonių apsėstas žmonijos protas vis dar pilnas tų vaizdinių.

Savaime kildamos paprastų žmonių mintyse, tos idėjos juo labiau gimsta valdovų vaizduotėje.

Keičiantis ir griūvant senajai Europos visuomenės sistemai, valdovai naujai persvarsto savo galimybes ir priedermes. Pirmąsyk jie suvokia, jog centrinė valdžia, kuriai jie atstovauja, gali ir turi pati savaime pagal vieningą planą tvarkyti visus reikalus ir valdyti visus žmones. Nebijau tvirtinti, jog šita nuomonė, anksčiau buvusi svetima visiems Europos karaliams, dabar vis labiau užvaldo valdovų protus ir įsigali visuotinėje idėjų sumaištyje.

Mūsų laikų žmonės yra kur kas mažiau susiskaldę, nei būtų galima manyti. Jie be paliovos ginčijasi nesutardami dėl to, kam turėtų atitekti aukščiausioji valdžia, bet gražiai sutaria dėl tos valdžios teisių ir priedermių. Visi sutinka, jog valdžia turi būti viena, paprasta, įžvalgi ir kūrybinga.

Visos kitos valstybės valdymo idėjos yra nepastovios, tik šita lieka tvirta, nekintama, savaime aiški. Jai pritaria publicistai ir valstybės veikėjai, ja godžiai persiima minia; tiek valdiniai, tiek valdytojai sutinka vienodai karštai jos siekti; ji atėjo pirmoji; ji atrodo įgimta.

Tad ji ne užgaida, netikėtai užvaldžiusi žmogaus protą, bet šiuolaikinio žmonijos egzistavimo natūrali sąlyga.

III SKYRIUS

Kodėl demokratinių tautų jausmai atliepia valdžios centralizacijos idėją

Kadangi lygybės laikais žmonės puikiai suvokia tvirtos centrinės valdžios būtinumą, nekyla jokių abejonių, kad visais įpročiais ir jausmais jie yra iš anksto nusiteikę pripažinti tokią valdžią ir ją remti. Tai įrodyti galima keliais žodžiais, nes diduma argumentų jau buvo pateikta anksčiau.

Neturėdami sau nei viršesnių, nei žemesnių, nei įprastų ar neišvengiamų partnerių, demokratinių kraštų žmonės mielai užsisklendžia savyje ir galvoja kiekvienas apie save skyrium. Apie tai jau esu kalbėjęs aptardamas individualizmo problemą.

Todėl tie žmonės tik valios pastangomis sugeba atsiplėšti nuo savo reikalų ir domėtis tuo, kas rūpi visiems; jie yra linkę įpareigoti vieną regimą ir nuolatinį atstovą tvarkyti bendrus reikalus, kitaip sakant, valdyti valstybę.

Jie ne tik iš prigimties nesidomi valstybės reikalais, bet dažniausiai neturi tam laiko. Demokratijos laikais asmeninis gyvenimas toks neramus, judrus, perpildytas troškimų ir darbų, jog kiekvienam žmogui beveik nebelieka jėgų nei laisvo laiko atsidėti politiniam gyvenimui.

Aš nesiimu ginčyti, jog tokie polinkiai nėra neįveikiami, nes, rašydamas šią knygą, turėjau tikslą juos sukritikuoti. Tvirtinu tik tai, kad šiais laikais slapta galia juos tolydžio ugdo žmonių širdyse ir kad neslopinami jie gali nustelbti visus kitus jausmus.

Taip pat turėjau progos parodyti, kaip vis didėjantis gerovės troškimas ir nepastovi nuosavybės prigimtis demokratinėms tautoms kelia materialinės netvarkos baimę. Vienintelė politinė aistra, kurią dar išsaugojo tos tautos, — viešosios tvarkos pomėgis, ir jis tolydžio stiprėja, didėja, kitiems jausmams blėstant ir gęstant. Tai savaime skatina piliečius nuolat duoti ar leisti pasiimti vis daugiau teisių centrinei val-

džiai, kuri vienintelė, pasak jų, suinteresuota ir turi priemonių apginti juos nuo anarchijos, gindamasi pati.

Kadangi lygybės laikais niekas neįpareigotas suteikti pagalbos kitam ir niekas negali tikėtis iš kitų didesnės paramos, kiekvienas žmogus yra nepriklausomas ir drauge silpnas. Tiedu dalykai, kurių nevalia nagrinėti skyrium nei suplakti į krūvą, demokratinės šalies piliečiui sužadina labai prieštaringus instinktus. Nepriklausomybė įkvepia jam pasitikėjimo ir pasididžiavimo savimi tarp jam lygių, tačiau, būdamas silpnas, jis retkarčiais jaučia, kad jam reikia kitų pagalbos, kurios negali tikėtis, nes visi aplinkui yra tokie pat silpni ir abejingi kitiems. Apimtas nevilties, jis nejučia kreipia akis į didžiąją esybę, kuri vienintelė yra iškilusi virš visuotinio nuopuolio. Tik jai patiki savo rūpesčius ir ypač troškimus, ir galop ji tampa vienintele paguoda ir atspirtimi bejėgiškumo akimirkomis[1].

Visa tai padeda galutinai suprasti gana dažną reiškinį demokratinėse šalyse, kur žmonės, paprastai tokie nepakantūs kitų viršenybei, kuo gražiausiai pakenčia šeimininką ir, būdami vergiškai paklusnūs, drauge išlieka išdidūs ir orūs.

---

[1] Demokratinėje valstybėje tik centrinė valdžia turi tvirtą padėtį ir nuosekliai vykdo savo sumanymus. Visi piliečiai nuolat juda iš vienos vietos į kitą ir keičiasi. Taigi kiekvienai valdžiai būdingas noras tolydžio plėsti savo veiklos sferą. Todėl galų gale jai pavyksta pasiekti savo tikslą, nes ji nuosekliai ir ryžtingai daro įtaką žmonėms, kurių padėtis, pažiūros ir norai keičiasi kasdien.

Dažnai patys piliečiai nenorom jai padeda.

Demokratijos laikai — tai eksperimentų, naujovių, avantiūrų metas. Visada atsiranda daugybė žmonių, kurie, nesivaržydami kitų, skyrium atsideda kokiam sunkiam arba naujam darbui. Tie žmonės laikosi pagrindinio principo, kad valstybės valdžia neturi kištis į asmeninius reikalus, tačiau būna išimčių, kai kiekvienas jų trokšta, kad valstybė padėtų įgyvendinti kokį jam rūpimą sumanymą, ir stengiasi vyriausybės veiklą pakreipti norima linkme, o drauge atriboti ją nuo visų kitų sričių.

Kadangi gausybė žmonių tuo pat metu kreipia ypatingą dėmesį į aibę įvairiausių dalykų, centrinės valdžios veiklos sritis nejučia plečiasi į visas puses, nors kiekvienas stengiasi ją apriboti. Todėl, turint galvoje demokratinės valdžios pastovumą, jos funkcijų tolydžio daugėja. Laikas jai palankus, jai naudingas kiekvienas atsitiktinumas; atskirų žmonių aistros nejučia prisideda prie valdymo sutelkimo vienoje vietoje, ir galima tvirtinti, jog kuo senesnė yra demokratinė visuomenė, tuo didesnė valdžios centralizacija.

Žmonių neapykanta privilegijoms tuo labiau didėja, kuo rečiau jų pasitaiko ir kuo menkesnės jos darosi, tad, galima sakyti, demokratinės aistros labiau įsiplieskia tada, kai tam yra mažiausiai pagrindo. Aš jau esu nagrinėjęs tą reiškinį. Kai žmonių gyvenimo sąlygos labai skirtingos, netgi didžiausia nelygybė nerėžia akių, tačiau visuotinio vienodumo aplinkoje žeidžia menkiausias skirtumas, kuris tuo labiau nepakenčiamas, kuo didesnis yra vienodumas. Tad savaime suprantama, jog lygybės troškimas tolydžio didėja drauge su pačia lygybe; tenkinamas jis didėja.

Ta amžina ir vis kaitriau įsiliepsnojanti demokratinių kraštų žmonių neapykanta menkiausioms privilegijoms nepaprastai palanki visos valdžios nepastebimai koncentracijai vieno valstybės atstovo rankose. Suverenas, būdamas neišvengiamai ir neginčijamai pranašesnis už visus piliečius, nekursto jiems pavydo, ir kiekvienas tariasi atimąs iš sau lygių žmonių visas tas privilegijas, kurias perleidžia valstybei.

Demokratijos laikais žmogui labai atgrasu klausyti kaimyno, kurį jis laiko sau lygiu; jis nenori pripažinti, jog anas jį pranoksta išsilavinimu; jis nepasitiki ano teisingumu ir pavydžiai šnairuoja į ano valdžią; jis bijo kaimyno ir jį niekina; jam malonu kas akimirką priminti, kad juodu abu priklauso nuo to paties šeimininko.

Kiekviena centralizuota valdžia, tenkinanti sau būdingus instinktus, mėgsta ir skatina lygybę, nes lygybės dėka didėja, plečiasi ir tvirtėja jos įtaka.

Galima taip pat tvirtinti, jog kiekvienai centrinei vyriausybei paranki vienodybė; tada jai nereikia gilintis į begalę smulkmenų, kurias ji turėtų nagrinėti, jeigu tvarka būtų nustatoma derinantis prie pavienių žmonių, užuot visiems nustačius tą pačią tvarką. Taigi valdžiai malonu tai, kas malonu piliečiams, ir ji savaime neapkenčia to, ko neapkenčia jie. Tas jausmų bendrumas, kurio dėka demokratinėse šalyse tos pačios mintys nuolat sieja kiekvieną žmogų ir suvereną, žadina jiems slaptą ir tvarią abipusę simpatiją. Įvertinant vyriausybės polinkius, jai atleidžiamos klaidos; visuomenė tik tada pareiškia nepasitikėjimą vyriausybe, kai ji viršija saiką savivaliaudama ir nuolat nusižengdama, bet vos tik toji vyriausybė atsigręžia į tautą, vėl imama ja pasitikėti. Demokratinės tautos dažnai neapkenčia centrinės valdžios atstovų, bet pačią valdžią visada myli.

Taigi pasiekiau tą patį tikslą dviem skirtingais keliais. Aš parodžiau, jog lygybė skatina žmones turėti vieningą, nuolatinę ir stiprią valdžią, ir ką tik išdėsčiau, kaip ji diegia jiems tokius polinkius; tad šiuolaikinės tautos nori tokios vyriausybės. Ta kryptimi jas veda įgimta mąstysena ir jausena; joms reikia tik nesustoti — tokia vyriausybė laukia jų kelio gale.

Man regis, artimiausiais demokratijos viešpatavimo laikais asmens nepriklausomybė ir vietinės laisvės visad bus stačiai meno kūrinys. Centralizmas bus savaime suprantamas dalykas (žr. *Paaiškinimai, G*).

IV SKYRIUS

Apie kai kurias ypatingas ir atsitiktines priežastis, kurios pastūmėja demokratines tautas centralizuoti valdžią arba tam trukdo

Nors visos demokratinės tautos yra instinktyviai linkusios į valdžios centralizaciją, tačiau ši tendencija reiškiasi nevienodai. Tai priklauso nuo ypatingų aplinkybių, galinčių pagreitinti arba sulėtinti natūralų socialinės-politinės padėties keitimąsi. Tų aplinkybių esama labai daug; aš paminėsiu tik kai kurias.

Kai žmonės, prieš tapdami lygūs, yra ilgai gyvenę laisvi, laisvės įdiegti instinktai iš dalies tramdo lygybės skiepijamus polinkius, ir, nors tuo atveju centrinė valdžia tolydžio didina savo privilegijas, piliečiai niekada visiškai nepraranda nepriklausomybės.

Tačiau, lygybei įsitvirtinant tautoje, niekada neturėjusioje arba seniai nebeturinčioje laisvės, kaip Europos žemyne, senieji tautos įpročiai staiga, veikiami savotiškos traukos, ima pintis su naujai visuomeninei santvarkai būdingais įpročiais ir principais, ir visa valdymo sistema tarytum savaime pradeda trauktis į centrą. Ji telkiasi labai greitai, ir valstybė staiga pasiekia savo didžiausios galios viršūnę, o žmonės akimoju patys nusmunka į giliausią bejėgiškumo bedugnę.

Anglai, prieš tris šimtmečius atvykę Naujojo Pasaulio tyruose steigti demokratinės visuomenės, tėvynėje visi aktyviai dalyvaudavo valstybės valdyme; jiems buvo įprasta prisiekusiųjų teisėjų teismų sistema; jie turėjo žodžio ir spaudos laisvę, asmens laisvę, išmanė teisę ir mokėjo ja naudotis. Jie perkėlė į Ameriką tas laisvąsias institucijas, tvirtus principus ir rėmėsi jais, nesileisdami valstybės pavergiami.

Tad Amerikoje laisvė gyvuoja nuo seno, tik lygybė yra gana naujas reiškinys. Priešingai yra Europoje, kur lygybė, įvesta absoliutinės karalių valdžios ir, jiems prižiūrint, įsitvirtino tautų gyvenime kur kas anksčiau, nei atsirado laisvės samprata.

Jau esu minėjęs, jog demokratinėse šalyse žmonės įsivaizdavo valdymo sistemą, pagrįstą tik vienintelės centrinės valdžios forma, ir neturėjo jokio supratimo apie tarpinius valdžios organus. Tai labiausiai būdinga demokratinėms tautoms, kuriose lygybės principas įsigalėjo tik įvykus audringai revoliucijai. Visuomenės sluoksniai, tvarkę vietinius reikalus, staiga dingo toje sumaištyje, o palaida minia dar tebebuvo neorganizuota ir neturėjo įpročio pati imtis tvarkyti tuos reikalus, tad atrodė, jog valstybė vienintelė gali prisiimti atsakomybę už visas valdymo detales. Centralizacija tapo faktu, savotiška būtinybe.

Nereikia nei girti, nei smerkti Napoleono už tai, kad jis sutelkė savo rankose beveik visus valdymo svertus, nes, ūmai išnykus aristokratijai ir aukštiesiems buržuazijos sluoksniams, visa valdymo sistema jam atiteko pati savaime; jam buvo beveik taip pat sunku jos atsisakyti, kaip ir ją perimti. Su tokia būtinybe niekada nesusidūrė amerikiečiai, kurie, nepatyrę revoliucijos ir pripratę iš prigimties patys tvarkytis, neturėjo progos net laikinai suteikti valstybei globėjos funkcijų.

Tad demokratinėje šalyje centralizacija vyksta ne tik įsitvirtinant lygybei, bet ir priklausomai nuo to, kaip ta lygybė buvo įteisinta.

Demokratinės revoliucijos pradžioje, kai tik prasideda įvairių visuomenės sluoksnių kova, valstybės valdymą stengiamasi sutelkti vyriausybės rankose, kad būtų galima iš aristokratijos išplėšti vietinių reikalų tvarkymą. O revoliucijai baigiantis, priešingai, nugalėtoji aristokratija stengiasi įpareigoti valstybę tvarkyti visus reikalus, nes bijo, kad paprasti žmonės, pasidarę jai lygūs, o neretai — tapę jos šeimininkais, neprimestų jai savo kasdienės tironijos.

Taigi anaiptol ne visada tas pats piliečių sluoksnis stengiasi didinti valdžios prerogatyvas. Tačiau, vykstant demokratinei revoliucijai, visada yra tam tikras, gana gausingas ir turtais galingas visuomenės sluoksnis, jam būdingų aistrų ir asmeninių interesų skatinamas centralizuoti valstybės valdymą; čia neminiu dar vieno demokratinėms tautoms būdingo bruožo — nenoro patekti į kaimyninės valstybės valdžią. Verta priminti, jog mūsų laikais Anglijoje žemieji visuomenės sluoksniai visomis išgalėmis stengiasi sugriauti vietinę nepriklausomybę ir vietinį valdymą atiduoti centrui, o aukštieji sluoksniai deda pastangas norėdami išsaugoti ankstesnę tvarką. Galiu drąsiai tvirtinti, jog kada nors jie susikeis vaidmenimis.

Iš to, kas pasakyta, darosi aišku, kodėl toje demokratinėje šalyje, kur lygybė įsigali po ilgos ir skausmingos visuomeninės kovos, valstybės valdžia visada stipresnė, o eilinis žmogus — silpnesnis negu demokratinėje visuomenėje, kur piliečiai iš prigimties visada buvo lygūs. Amerikiečių pavyzdys tai geriausiai įrodo.

Jungtinių Valstijų gyventojų niekada neskaldė jokios privilegijos; jiems niekada neteko patirti, kas yra tarno ir šeimininko tarpusavio santykiai, o kadangi jie vienas kito nebijojo ir vienas kitam nejautė neapykantos, todėl niekada nesišaukė valdovo, kuris tvarkytų smulkiausius jų reikalus. Amerikiečių atvejis yra neįprastas: iš anglų aristokratijos jie perėmė asmens teisių sampratą ir polinkį į vietines laisves ir sugebėjo išsaugoti tiek viena, tiek kita, nes jiems nereikėjo kovoti su aristokratija.

Išsilavinimas visais laikais padeda žmonėms ginti savo nepriklausomybę, bet tai ypač būdinga demokratijos laikams. Kai visi žmonės panašūs, labai lengva sukurti vienintelę ir visagalę valdžią; pakanka vien instinktų. Tačiau žmonėms reikia būti labai išsilavinusiems, išmanantiems ir patyrusiems, kai tokiomis pat aplinkybėmis jie nori sudaryti ir išlaikyti tarpinius valdymo organus ir, piliečiams esant nepriklausomiems ir drauge silpniems pavieniui, sukurti laisvas asociacijas, kurios, negriaudamos viešosios tvarkos, įmanytų kovoti prieš tironiją.

Demokratinėse šalyse valdymo sistemos centralizacija ir asmens priklausomybė didės ne tik augant lygybei, bet ir toleruojant tamsumą.

Tiesą pasakius, tais laikais, kai švietimo lygis žemas, valdžiai dažnai trūksta išmanymo tobulinti despotizmą, kaip ir piliečiams dėl tos pačios priežasties — nuo jo gintis. Tačiau padariniai iš abiejų pusių būna anaiptol nevienodi.

Kad ir kokia neišprususi būtų demokratinė tauta, ją valdanti centrinė valdžia niekada nebūna visiškai tamsi, nes visada lengvai prisivilioja šviesiausius savo šalies protus, o prireikus susiranda jų svetur. Todėl demokratinėje ir drauge neišprususioje šalyje gana greit ima reikštis nepaprastai didelis valdžios atstovų ir valdinių intelekto skirtumas. Taigi visa valdžia lengvai sutelkiama vienose rankose. Valstybės valdomoji galia tolydžio didėja, nes sugebėjimų valdyti turi tik centrinė valdžia.

To niekad nepasitaiko aristokratijos valdomose šalyse, kad ir kokio menko išsilavinimo būtų laikoma visuomenė, nes tiek valdovas,

tiek pagrindinius postus užimantys piliečiai būna daugiau ar mažiau vienodo išprusimo.

Paša, dabartinis Egipto valdovas, išvydęs, kokie tamsūs, nors ir lygiateisiai, jo šalies gyventojai, norėdamas juos valdyti pirmiausia pasisėmė žinių ir patyrimo Europoje. Labai išprususiam valdovui pavyko pasinaudoti valdinių tamsumu ir demokratiniu bejėgiškumu. Jis nesunkiai pasiekė didžiausią valdžios centralizaciją, kraštą pavertė savo manufaktūra, o gyventojus — savo darbininkais.

Man regis, per didelė politinės valdžios centralizacija galų gale išsekina visuomenę ir ilgainiui susilpnina pačią valdžią. Bet aš neginčiju, jog šitaip centralizuota socialinė jėga tam tikru metu ir tam tikroje vietoje gali lengvai nuveikti didelius darbus. Tai ypač pasitvirtina karo metu, kai tautoms kyla noras ir dažnai poreikis padidinti centrinės valdžios teises ir įgaliojimus. Visi karo genijai yra linkę į centralizmą, didinantį jų jėgą, o visus genialius valstybės vadovus, linkusius į centralizmą, traukia karas, kuris priverčia tautas atiduoti visą valdžią į valstybės rankas.

Todėl demokratinė tendencija tolydžio didinti valstybės privilegijas ir riboti eilinių piliečių teises daug greičiau ir nuosekliau pasireiškia demokratinėse šalyse, kurių būklė sudaro sąlygas kilti dažniems ir dideliems karams ir kurių egzistavimui gresia pavojus dažniau negu kitoms.

Jau esu minėjęs, jog netvarkos baimė ir gerovės troškimas nejučia skatina demokratines tautas suteikti daugiau funkcijų centrinei valdžiai, kuri jiems atrodo esanti savaime pakankamai stipri, išmintinga ir stabili, kad galėtų juos apginti nuo anarchijos. Tad vargu ar verta pridurti, jog visos tos ypatingos aplinkybės, keliančios grėsmę demokratinės visuomenės ramybei ir stabilumui, stiprina tą visuotinį instinktą ir vis labiau skatina piliečius ramybės dėlei atsižadėti savo teisių.

Taigi tauta yra linkusi suteikti centrinei valdžiai kuo daugiau funkcijų tik patyrusi ilgą ir kruviną revoliuciją, kuri, išplėšusi nuosavybę iš buvusių savininkų rankų, sugriovė visus įsitikinimus, sukurstė tūžmingą neapykantą, supriešino interesus ir atskiras žmonių grupes. Tuomet viešosios tvarkos potroškis tampa akla aistra, ir piliečius apima nenumaldomas noras sutramdyti įsisiautėjusius gaivalus ir grąžinti tvarką.

Aš išnagrinėjau įvairius atvejus, prisidedančius prie valdžios centralizacijos, bet dar nepaminėjau svarbiausio.

Pagrindinis visų atsitiktinių dalykų, demokratinėse šalyse galinčių sąlygoti visų reikalų tvarkymo perdavimą aukščiausiajai valdžiai, — tai tos valdžios kilmė ir polinkiai.

Žmonės, gyvenantys lygybės laikais, savaime linkę į centralizmą ir mielai suteikia valdžiai kuo daugiau privilegijų, tačiau jei toji valdžia nuosekliai atstovauja jų interesams ir paklūsta tiems patiems instinktams, pasitikėjimas valdžia neturi ribų, ir žmonės mano, jog visa, ką jai atiduoda, gauna patys.

Karaliai, vienaip ar kitaip susiję su senąja aristokratijos laikų tvarka, visada daug sunkiau ir lėčiau sutelkia valdymą vienoje vietoje negu naujieji valdovai, atėję į valdžią savo pastangomis, kilme, įsitikinimais, instinktais ir įpročiais tarytum neatsiejami nuo lygybės iškovojimo. Anaiptol nenoriu tvirtinti, jog demokratijos laikais gyvenantys aristokratinės kilmės valdovai netrokšta centralizmo. Man regis, jie to siekia taip pat uoliai, kaip ir visi kiti. Lygybės pranašumai yra jų pusėje, bet galimybių jie turi mažiau, nes piliečiai ne tik nelinkę savaime tenkinti jų norų, bet dažniausiai su jais susitaiko tik aplinkybių verčiami. Demokratinėje visuomenėje centralizacija tuo didesnė, kuo mažiau valdovas kilme susijęs su aristokratija; tokia yra taisyklė.

Kai aristokratiją valdo senoji karalių dinastija, valdovo įsitikinimai kuo puikiausiai derinasi su kilmingųjų įsitikinimais, ir aristokratinei visuomenei būdingos blogybės laisvai, nevaržomai klesti. Viskas vyksta priešingai, kai demokratinę šalį ima valdyti feodalų giminės palikuonis. Išsilavinimas, įpročiai, prisiminimai kasdien žadina valdovui nelygybės laikų jausmus, o socialinė padėtis piliečius skatina siekti lygybe pagrįstų principų. Tuomet dažnai atsitinka taip, jog piliečiai stengiasi apriboti centrinę valdžią ne tiek dėl to, kad ji tironiška, kiek dėl to, kad ji aristokratinė, ir jie ryžtingai gina savo nepriklausomybę ne vien todėl, kad nori būti laisvi, bet, svarbiausia, jog yra apsisprendę būti lygūs.

Revoliucija, nuvertusi senąją karalių dinastiją ir vietoj jos į demokratinę šalies valdžią iškėlusi naujus žmones, gali laikinai susilpninti centrinę valdžią, tačiau, kad ir kokia anarchistinė ji atrodo iš pradžių,

galima neabejoti, jog galutinis ir neišvengiamas rezultatas bus tos pačios valdžios prerogatyvų plėtimas ir tvirtinimas.

Pagrindinė ir tam tikra prasme vienintelė neišvengiama demokratinės valdžios centralizacijos sąlyga reikalauja branginti lygybę ar bent įtikinti piliečius, kad ji branginama. Todėl despotizmo taktika, kitados buvusi tokia paini, dabar pasidaro labai paprasta ir, galima sakyti, remiasi vieninteliu principu.

V SKYRIUS

KODĖL ŠIUOLAIKINĖSE EUROPOS VALSTYBĖSE AUKŠČIAUSIOJI VALDŽIA STIPRĖJA, NORS VALDOVŲ PADĖTIS ATRODO NE TOKIA TVIRTA

Apmąsčius visa tai, kas pasakyta, galima nustebti ir sunerimti pamačius, jog Europoje, atrodo, be galo didėja centrinės valdžios prerogatyvos, o kiekvieno žmogaus padėtis kasdien darosi vis blogesnė, labiau priklausoma ir nepatikima.

Europos demokratinėms šalims būdingos visuotinės tendencijos, skatinančios amerikiečius centralizuoti valdymą, be to, joms turi įtakos gausybė amerikiečiams nežinomų atsitiktinių ir antraeilių dalykų. Eidamos lygybės įtvirtinimo keliu, sulig kiekvienu žingsniu jos tarytum artėja prie despotizmo.

Norint tuo įsitikinti, pakanka apsižvalgyti aplink ir pasižiūrėti į save.

Anksčiau, aristokratijos valdymo laikais, Europos valdovai buvo priversti atsisakyti arba patys atsižadėjo daugelio teisių, neatsiejamų nuo jų valdžios. Mažiau nei prieš šimtą metų daugelyje Europos valstybių būta privačių asmenų arba beveik nepriklausomų organų, kurie tvarkė teisingumą, šaukė į karo tarnybą ir išlaikė kareivius, ėmė mokesčius ir dažnai netgi leido arba aiškino įstatymus. Valstybė visur atsiėmė tas funkcijas, būdingas aukščiausiajai valdžiai; visose valdymo srityse ji nepripažįsta jokių tarpininkų tarp savęs ir piliečių ir pati juos valdo, tvarkydama pagrindinius reikalus. Aš anaiptol nesu linkęs smerkti tokio valdžios sutelkimo vienoje vietoje, tik noriu iškelti jį aikštėn.

Tais pačiais laikais Europoje būta daugybės antraeilių valdžios struktūrų, atstovavusių vietiniams interesams ir tvarkiusių vietinius reikalus. Diduma tų vietinių valdymo struktūrų išnyko, visos kitos veikiai visiškai nunyks arba pateks į visišką priklausomybę. Visoje Europoje didikų privilegijos, miestų laisvės, provincijų valdymo organai arba jau panaikinti, arba netrukus bus panaikinti.

Per penkiasdešimt metų Europa patyrė daug revoliucijų ir kontrrevoliucijų, turėjusių priešingos įtakos. Tačiau visi tie judėjimai yra panašūs vienu požiūriu: jie suardė arba visiškai sugriovė antraeiles valdymo struktūras. Vietinės privilegijos, kurių prancūzų tauta nebuvo panaikinusi nukariautose provincijose, viena po kitos panaikintos ją nugalėjusių valdovų pastangomis. Tie valdovai atsisakė visų revoliucijos įdiegtų naujovių, išskyrus centralizaciją; tai buvo vienintelis dalykas, kurį jie sutiko perimti.

Noriu pabrėžti, jog visos tos įvairios teisės, mūsų laikais viena po kitos atimtos iš visuomenės sluoksnių, korporacijų, atskirų žmonių, nebuvo panaudotos demokratiškesniu pagrindu sukurti naujoms antraeilėms valdymo struktūroms, bet buvo neišvengiamai sutelktos aukščiausiosios valdžios rankose. Valstybė visur imasi pati tvarkyti netgi kukliausios padėties piliečių gyvenimą ir kiekvieno jų menkiausius kasdieninius reikalus [1].

Senais laikais beveik visos labdaros įstaigos Europoje priklausė privatiems asmenims arba korporacijoms; dabar jos pateko į daugiau ar mažiau tiesioginę valdovo priklausomybę, o kai kuriose šalyse yra netgi valdžios tvarkomos. Valstybė beveik pati viena apsiėmė duoti duonos alkstantiems, suteikti paramą ir prieglobstį ligoniams, parūpinti darbą bedarbiams; ji pasidarė beveik vienintelė gelbėtoja nuo visų vargų ir nelaimių.

Švietimas, kaip ir labdara, mūsų dienomis daugelyje valstybių tapo valdžios rūpesčiu. Valstybė paima, o dažnai net atima vaiką iš motinos glėbio ir patiki jį savo pareigūnams; ji apsiima kiekvienai kartai

[1] Tas lėtas asmenybės nureikšminimas vyksta tūkstančiais būdų. Aš paminėsiu tik vieną pavyzdį, susijusį su testamentais.

Aristokratinėje visuomenėje paprastai rodoma didelė pagarba paskutinei žmogaus valiai. Senovės Europos kraštuose tas valios gerbimas kartais būdavo net perdėtas: užuot varžiusi mirštančiojo užgaidas, valdžia netgi menkiausioms jų suteikdavo įstatymo galią ir užtikrindavo jų nepažeidžiamumą.

Kai visi gyvieji yra bejėgiai, mažiau gerbiama ir mirštančiųjų valia. Ji labai griežtai apribojama, ir jeigu ribos peržengiamos, įstatymas ją panaikina arba pataiso. Viduramžiais testatoriaus valia buvo, galima sakyti, neribota. Šių dienų Prancūzijoje neįmanoma paskirstyti palikimo vaikams, neatsiklausus valstybės. Valdžiusi žmogų visą gyvenimą, ji netgi neleidžia jam laisvai išreikšti paskutinės valios.

skiepyti idėjas ir ugdyti jausmus. Mokymo įstaigose, kaip ir visur kitur, viešpatauja vienodumas; įvairovė, kaip ir laisvė, iš ten kasdien gujama.

Drįstu tvirtinti ir tai, jog beveik visose šių laikų krikščioniškose valstybėse, tiek katalikiškose, tiek protestantiškose, religijai gresia pavojus patekti į valdžios rankas. Tai nereiškia, kad aukščiausioji valdžia kėsinasi pati skelbti Kristaus mokymą, tačiau ji vis labiau stengiasi pajungti sau Dievo žodžio skelbėjo valią: iš dvasininkijos atima nuosavybę, skiria jai algas, kreipia reikiama linkme ir naudoja savo tikslams dvasininko įtaką, stengiasi kunigus paversti savo valdininkais ir dažnai netgi tarnautojais ir, jais naudodamasi, sužinoti, kas dedasi kiekvieno žmogaus širdies gilumoje[2].

Tačiau tai tik viena medalio pusė.

Aukščiausioji valdžia, kaip ką tik matėme, ne tik aprėpė buvusių valdymo struktūrų sritį, bet, ja nesitenkindama, plečiasi į visas puses ir smelkiasi ten, kur ligi šiol buvo pripažįstama tik asmens nepriklausomybė. Daugybė veiksmų, anksčiau neįėjusių į valstybės reguliavimo sferą, mūsų laikais jai priklauso, ir jų tolydžio didėja.

Aristokratinėse šalyse valdžia paprastai tvarkė ir prižiūrėjo tik tuos piliečių reikalus, kurie tiesiogiai siejosi su valstybės interesais, visi kiti buvo paliekami pačių piliečių nuožiūrai. Tuomet valdžia dažnai tarytum pamiršdavo, jog atskirų žmonių klaidos ir nelaimės kenkia visuotinei gerovei ir jog kartais žmogaus išgelbėjimas kone prilygsta valstybės masto reikalui.

Mūsų laikų demokratinės šalys linksta į kitą kraštutinumą.

Visiems aišku, jog didumai mūsų valdovų nepakanka vien valdyti visą tautą; atrodo, kad jie tariasi esą atsakingi už kiekvieno valdinio veiksmus ir likimą, kad jie apsiėmė šviesti, mokyti ir vadovauti kiekvienu gyvenimo atveju, o prireikus — padaryti kiekvieną laimingą prieš jo paties valią.

---

[2] Tolydžio didėjant centrinės valdžios funkcijoms, jai atstovaujančių valdininkų gausėja. Jie sudaro lyg valstybę valstybėje ir, valdžiai užtikrinant jiems stabilumą, tolydžio vis tvirčiau užima joje aristokratijos vietą.

Beveik visur Europoje aukščiausioji valdžia tvirtai laikosi dėl dviejų priežasčių: dalis piliečių klauso, bijodami jos pareigūnų, kita dalis klauso, tikėdamiesi kada nors tapti jos pareigūnais.

Savo ruožtu piliečiai vis labiau įpranta taip pat žiūrėti į savo valdžią; esant reikalui kreipiasi į ją pagalbos ir, kur buvę nebuvę, tolydžio kreipia į ją akis lyg į kokį mokytoją ar vedlį.

Tvirtinu, jog visoje Europoje nėra tokios šalies, kur valdymas būtų ne tik centralizuotas, bet ir pernelyg smalsus bei smulkmeniškas. Visur valdžia skverbiasi labiau nei kada nors anksčiau į privačius reikalus; ji savaip kontroliuoja vis daugiau veiksmų, ir vis nuodugniau, ir kasdien įsitaiso vis arčiau kiekvieno žmogaus, ir vis aukščiau, patardama, padėdama ir versdama ką nors daryti.

Kitados valdovas gyvendavo iš savo žemių arba iš mokesčių. Tačiau šiandien, kai jo poreikiai išaugo drauge su valdžia, to nebepakanka. Tomis pat aplinkybėmis anksčiau valdovas įvesdavo naujus mokesčius, o šiandien ima paskolą. Ilgainiui valstybė darosi daugumos turtuolių skolininkė ir savo rankose sutelkia didžiausius kapitalus.

Mažesnius kapitalus ji prisitraukia kitokiais būdais.

Žmonėms maišantis ir jų gyvenimo sąlygoms vis labiau panašėjant, vargšas turi daugiau išteklių, išmanymo, troškimų. Jis puoselėja norą pagerinti savo likimą ir stengiasi tai padaryti taupydamas. Tad, kasdien taupant, atsiranda begalė nedidelių kapitalų, lėtai bręstančių kantraus darbo vaisių. Jų tolydžio daugėja, bet, jeigu jie liktų išskaidyti, didžioji jų dalis būtų neproduktyvūs. Tai paskatino įsteigti filantropinę instituciją, kuri, jei neklystu, netrukus taps viena didžiausių mūsų valstybinių institucijų. Labdaringiems žmonėms dingtelėjo mintis sukaupti vargšų santaupas ir pelningai jas panaudoti. Kai kuriose šalyse labdaros asociacijos apskritai laikosi atstu nuo valstybinių institucijų, tačiau beveik visur aiškiai linksta su jomis susijungti; kai kuriais atvejais jų funkcijas perėmė valdžia, užsikraudama sunkų uždavinį: centralizuoti vienoje vietoje daugelio tūkstančių dirbančiųjų kasdienes santaupas ir savo atsakomybe padaryti taip, kad jos duotų pelno.

Tad valstybė skolindamasi prisitraukia turtuolių kapitalus ir savo nuožiūra naudojasi vargšų skatikais taupomosiose kasose. Visame krašte be paliovos cirkuliuoja turtai, kurie nuolat plaukia į valdžios rankas; kuo labiau įsigali lygybė, tuo daugiau turtų susikaupia, nes demokratinėje šalyje tik valstybė įkvepia pasitikėjimą žmonėms, — jų

požiūriu, tik ji viena turi šiokios tokios galios ir galimybių ilgiau išsilaikyti[3].

Tad aukščiausioji valdžia neapsiriboja vien valstybės iždu; ji imasi tvarkyti ir privačių asmenų turtą; būdama kiekvieno piliečio vadovu ir dažnai šeimininku, ji, be kita ko, tampa jo tiekėju ir bankininku.

Centrinė valdžia ne tik pati viena užima ankstesniųjų valdymo struktūrų vietą, jas atstoja ir atlieka dar daugiau funkcijų, bet ji daug paslankesnė, stipresnė ir nepriklausomesnė nei ankstesnioji.

Visos Europos valstybės mūsų laikais nepaprastai ištobulino valdymo sistemas; jos daro daugiau, ir daro viską greičiau, tvarkingiau, pigiau; ilgainiui jos išsunkia visas žinias iš privačių asmenų ir diegia jas savo atstovams. Europos valdovai kasdien laiko savo įgaliotinius kuo griežčiausioje priklausomybėje ir prasimano naujų būdų, kad galėtų juos dar kiečiau laikyti ir lengviau prižiūrėti. Jiems dar negana, kad visus reikalus tvarko jų pareigūnai, jie žiūri, kaip būtų galima tikrinti pareigūnus, kurie tvarko visus reikalus. Todėl valstybės valdymas ne tik priklauso nuo vienos valdžios, bet tikrinamas iš vieno centro ir sutelkiamas vienose rankose. Valdžia centralizuoja savo veiklą ir drauge didina savo prerogatyvas; tai dvilypis galios augimas.

Panagrinėjus daugumos Europos valstybių ankstesniųjų teismų sistemą, į akis krinta du dalykai: teisminės valdžios nepriklausomybė ir jos funkcijų gausumas.

Teismai ne tik nagrinėdavo beveik visas privačių asmenų bylas, bet ir būdavo arbitru kilus ginčui tarp atskiro žmogaus ir valstybės.

Aš turiu galvoje ne valstybines ir administracines funkcijas, kurias kai kuriose šalyse pasisavino teismai, bet visur jiems būdingas teismų funkcijas. Visose Europos valstybėse būta ir tebėra daug asmens teisių, didžia dalimi susijusių su visuotine nuosavybės teise, patikėtų teisėjo priežiūrai; ir be jo leidimo net valstybė negali jų pažeisti.

Šia kone valstybės masto galia Europos teismai iš esmės skirdavosi iš visų kitų, nes teismų esama visose valstybėse, tik ne visur teisėjams suteikiamos tokios pat privilegijos.

---

[3] Tolydžio didėjant gerovės pomėgiui, valdžia aprėpia vis daugiau gerovės šaltinių.

Tad žmonės eina į vergovę dviem skirtingais keliais. Gerovės pomėgis nukreipia juos nuo valdymo struktūrų, o gerovės troškulys stumia juos į visišką priklausomybę nuo valdžios.

Panagrinėjus, kas dabar dedasi vadinamosiose laisvose Europos demokratinėse šalyse, taip pat ir visose kitose, galima pamatyti, jog visur greta tų teismų yra sukurta kitokių, daugiau priklausomų, kurių jurisdikcijai išimtinai priklauso ginčai, kilę tarp valstybės valdymo struktūrų ir piliečių. Seniesiems teismams paliekama buvusioji nepriklausomybė, bet susiaurinama jų jurisdikcija: dabar jiems skirta nagrinėti tiktai atskirų piliečių ginčus.

Tų teismų tolydžio gausėja, daugėja ir jų funkcijų. Tad aukščiausioji valdžia kasdien vis labiau šalinasi priedermės — pateikti kitai valdžiai tvirtinti savo teises ir valią. Negalėdama išsiversti be teisėjų, ji nori bent jau pati juos išsirinkti ir kietai laikyti savo rankose, kitaip sakant, tarp savęs ir piliečių ji įtvirtina ne patį teisingumą, o veikiau teisingumo vaizdinį.

Tad valstybė ne tik aprėpia visus reikalus pati viena, bet ir vis labiau stengiasi juos spręsti be jokios priežiūros ir apeliacijos[4].

Šiuolaikinėse Europos valstybėse yra labai svarbus veiksnys, be visų minėtų, prisidedantis prie tolydinio aukščiausiosios valdžios veiklos plėtimo ir jos prerogatyvų didinimo. Į jį nebuvo kreipiama reikiamo dėmesio. Tas veiksnys — tai pramonės augimas, kuriam lemiamą įtaką turi lygybės įsigalėjimas.

Pramonė paprastai sutelkia vienoje vietoje gausybę žmonių ir susieja juos naujais, sudėtingais ryšiais. Tie žmonės gali netikėtai prarasti išteklius ir patekti į juodžiausią skurdą arba, iš jo išbridę, praturtėti; tokie staigūs pokyčiai kelia grėsmę visuomenės ramybei. Tie, kurie pelnosi iš to darbo, ir tie, kurie jį dirba, kartais netenka sveikatos ir net gyvybės. Todėl pramonės darbuotojų gyvenimas reikalauja daugiau dėmesio, įstatymų, priežiūros nei kiti visuomenės sluoksniai, ir savaime suprantama, jog, augant pramonei, daugėja ir valdžios funkcijų.

Tai yra bendra taisyklė. Bet štai dar keli dalykai, tiesiogiai susiję su Europos valstybėmis.

[4] Šia tema Prancūzijoje paplitęs keistas sofizmas. Kilus ginčui tarp valdymo struktūrų ir piliečio, to ginčo neleidžiama nagrinėti paprastam teisėjui, kad, kaip sakoma, nesimaišytų vykdomoji ir teismo valdžios. Lyg jos dar nebūtų buvusios sumaišytos, ir sumaišytos taip grėsmingai ir tironiškai, valdžiai suteikiant teisę sykiu ir teisti, ir valdyti.

Ankstesniais laikais aristokratija valdė žemę ir sugebėjo ją ginti. Tad žemės nuosavybė buvo garantuota, ir žemvaldžiai naudojosi didele nepriklausomybe. Iš tų laikų išliko daug įstatymų ir papročių, nors žemės buvo išdalytos, o aristokratija žlugo. Mūsų laikais žemvaldžiai ir žemdirbiai lengviau už kitus piliečius išvengia valstybės priežiūros.

Tais pačiais aristokratijos viešpatavimo laikais, kuriuose glūdi mūsų istorijos ištakos, nekilnojamasis turtas nebuvo vertinamas, o jo savininkai buvo silpni ir niekinami. Verslininkai sudarė ypatingą sluoksnį aristokratinėje visuomenėje. Kadangi jie neturėjo jokių garantijų, niekas jų negynė ir dažnai patys negalėjo apsiginti.

Tad nuo seno buvo įprasta verslininko nuosavybę laikyti ypatingos rūšies turtu, kuriam nedera skirti tokio pat dėmesio ir tokių garantijų kaip nuosavybei apskritai, o verslininkus — išskirtiniu visuomenės sluoksniu, kurio nepriklausomybė esanti nereikšminga ir kurio gyvenimo nuostatas dera palikti valdovo nuožiūrai. Ir iš tiesų, sklaidant viduramžių kodeksus, kyla nuostaba, kaip tais asmens nepriklausomybės laikais karaliai nuolat nustatydavo manufaktūrų veiklos taisykles, gilindamiesi į menkiausias smulkmenas. Šiuo požiūriu centralizacija buvo nepaprastai aktyvi ir nuosekli.

Tais laikais pasaulyje įvyko didelė revoliucija. Pramonė, vos užsimezgusi, staiga pradėjo augti, vystytis, apėmė visą Europą; senosios visuomenės griuvėsiuose išaugo, susikrovė turtus pramonininkų sluoksnis; jis tolydžio auga skaičiumi, svarba, turtais; jis be perstojo didėja. Beveik visi, kurie tam sluoksniui nepriklauso, turi su juo ką nors bendra. Buvęs išskirtine klase, jis gali tapti pagrindine ir, galima sakyti, vienintele klase. Šiaip ar taip, valstybės požiūris ir vertinimai liko tie patys, jie nė kiek nepasikeitė, nes per ilgą laiką įsigalėjo ir, beje, kuo gražiausiai derinasi su šiuolaikiniais požiūriais ir vertinimais, paplitusiais mūsų laikų visuomenėje.

Tad, nors pramoninės nuosavybės svarba didėja, ji negauna daugiau teisių. Gausėjant verslo sluoksnio žmonių, pats sluoksnis neįgyja didesnės nepriklausomybės. Priešingai, atrodytų, jog jame pačiame bręsta despotizmas, kuris tuo labiau didėja, kuo labiau plėtojasi pramonė [5].

---

[5] Šį teiginį paremsiu keliais faktais. Pramonės turto gamtiniai ištekliai yra sukaupti kasyklose. Plėtojantis pramonei Europoje, kilus visuotiniam susidomėjimui kasyklų produkcija, o jų sėkmingai eksploatacijai pasunkėjus

Kuo labiau valstybė tampa pramoninė, tuo jai daugiau reikia kelių, kanalų, uostų ir kitokių pusiau viešųjų darbų, skatinančių turto kaupimą, ir kuo demokratiškesnė darosi šalis, tuo eiliniams piliečiams sunkiau vykdyti tokius darbus, o valstybei — lengviau. Galiu drąsiai tvirtinti: mūsų laikais ryškėja tendencija, jog kiekviena aukščiausioji valdžia imasi atsakomybės pati viena vykdyti tokius darbus. Šitaip šalies gyventojai patenka į vis didesnę valdžios priklausomybę.

Kita vertus, didėjant valstybės galiai ir augant jos poreikiams, ji pati sunaudoja didžiausią kiekį pramonės gaminių, gaminamų jos fabrikuose ir manufaktūrose. Taip kiekvienoje karalystėje aukščiausioji valdžia tampa stambiausiu pramonininku, samdosi ir išlaiko gausybę inžinierių, architektų, technikų ir amatininkų.

Ji ne tik tampa stambiausiu pramonininku, bet, be kita ko, stengiasi pasidaryti visų kitų pramonininkų vadovė ar veikiau šeimininkė.

Kadangi piliečiai, tapdami vis labiau lygūs, darosi tolydžio silpnesni, pramonėje jie nieko neišgali padaryti nesiburdami į sąjungas, tačiau valstybės valdžia, savaime suprantama, nori tas sąjungas kontroliuoti.

Reikia pripažinti, jog tie savotiški kolektyviniai asmenys, vadinami sąjungomis, yra nepalyginamai stipresni ir grėsmingesni už paprastus asmenis ir turi mažesnę atsakomybę už savo veiksmus nei pastarieji, todėl atrodo tikslinga kiekvienai jų suteikti daug mažesnę nepriklausomybę nuo valstybės valdžios negu privačiam asmeniui.

---

dėl lygybe pagrįsto turtų pasidalijimo, daugumos šalių aukščiausioji valdžia pareiškė savo teises į gamtos išteklių nuosavybę ir vykdomų darbų priežiūrą, nors į kitokio pobūdžio nuosavybę nereikšdavo jokių pretenzijų. Šitaip kasyklos, būdamos privati nuosavybė, turinti tas pačias priedermes ir garantijas kaip ir kitoks nekilnojamasis turtas, pateko valstybės žinion. Valstybė pati jas eksploatuoja arba sudaro sutartis su privačiais asmenimis arba bendrovėmis dėl jų eksploatavimo tam tikromis sąlygomis. Taip savininkai tampa naudotojais, gaudami tam teises iš valstybės, ir valstybė, be kita ko, beveik visur dar išsaugo vadovavimo teisę; ji nustato jiems taisykles, primeta tam tikrus metodus ir nuolat tikrina, o tuos, kurie priešinasi, atiduoda valstybės teismui, kuris nutraukia sutartį ir visas teises naudotis kasyklomis perduoda kitiems. Tad valdžia ne tik laiko kasyklas savo nuosavybe, bet ir valdo pačius kasyklininkus.

Vystantis pramonei, vis labiau plečiamos senosios kasyklos, atidaromos naujos. Kalnakasių gausėja, aukščiausioji valdžia plečia jų valdas po mūsų kojomis ir turi vis daugiau tarnų.

Valstybių vadovai juo labiau linksta taip veikti, nes tai atitinka jų pomėgius. Demokratinėse šalyse piliečiai gali priešintis centrinei valdžiai tik burdamiesi į sąjungas, todėl valdžia visad būna nepalankiai nusiteikusi jai nepavaldiems sambūriams. Be to, įsidėmėtina ir tai, jog demokratinėse šalyse patys piliečiai dažnai su slepiama baime ir nepasitikėjimu žiūri į jiems taip reikalingas sąjungas, todėl nesugeba deramai jų ginti. Tų nedidelių privačių bendrijų galia ir tvarumas, esant visuotiniam silpnumui ir nestabilumui, kelia jiems nuostabą ir nerimą, ir sąjungų teisę laisvai naudotis savo neginčijamomis galiomis jie yra beveik linkę laikyti pavojingomis privilegijomis.

Beje, visos tos mūsų dienomis atsirandančios sąjungos yra nauji juridiniai asmenys, dar nespėję įtvirtinti savo teisių; jos ima reikštis tokiu metu, kai asmens teisės yra silpnos, o valstybės valdžia — neribota. Tad nenuostabu, kad jos netenka laisvės vos užsimegzdamos.

Visose Europos šalyse esama tam tikrų sąjungų, kurios gali įsiteisinti tik tada, kai valstybė išnagrinėja ir patvirtina jų nuostatus. Daugelyje šalių stengiamasi primesti tą taisyklę visoms sąjungoms. Galima aiškiai numanyti, kas atsitiks, įsigaliojus tokiai nuostatai.

Turėdama neribotą teisę leisti sąjungoms kurtis tik tam tikromis sąlygomis, aukščiausioji valdžia netrukus pareikalaus teisės jas prižiūrėti ir tikrinti, kad jos nenukryptų nuo valstybės primestų nuostatų. Taigi valstybei paėmus savo žinion visus norinčius burtis į sąjungas, nuo jos priklausomi pasidarys visi tie, kurie jau yra į sąjungas įstoję, vadinasi, beveik visi žmonės, gyvenantys mūsų laikais.

Šitaip valstybės valdžia vis labiau savinasi ir nevaržomai naudojasi didžiąja dalimi tos naujos galios, kurią mūsų laikais sukūrė pramonė. Mus valdo pramonė, o pramonę valdo valstybė.

Aš teikiu tiek reikšmės tam, kas pasakyta, jog mane ima baimė, kad, stengdamasis kuo aiškiau išreikšti savo mintį, tik dar labiau ją supainiojau.

Tad jeigu skaitytojui pasirodys, jog mano pateikti pavyzdžiai, kuriais stengiausi paremti savo teiginius, yra ginčytini arba blogai parinkti, jeigu, jo nuomone, kai kur pervertinau valstybės valdžios didėjimą arba, priešingai, pernelyg sumenkinau asmens nepriklausomybės sritį, prašau atidėti valandėlei knygą ir pačiam apmąstyti visus tuos dalykus, kuriuos bandžiau čia išaiškinti. Tegul jis gerai pasvarsto, kas de-

dasi kasdien pas mus ir svetur, tegul pasitaria su kaimynais, pagaliau tegul pagalvoja apie save. Būsiu labai suklydęs, jeigu jis be vadovo ar kaip nors kitaip neprieis prie tokios pat išvados kaip aš.

Jis pastebės, jog paskutinius penkiasdešimt metų centralizacija visur padidėjo tūkstančiais įvairiausių būdų. Jai stiprėti padėjo karai, revoliucijos, nukariavimai; prie to prisidėjo visa žmonija. Tuo laikotarpiu, kai žmonės vieni paskui kitus galvotrūkčiais veržėsi į valdžią, nepaprastai keitėsi jų pažiūros, interesai, jausmai, tačiau visi vienaip ar kitaip troško centralizacijos. Centralizacijos instinktas buvo vienintelis nekintamas dalykas, neįprastai keičiantis jų gyvenimams ir mintims.

Ir tada, kai, išnagrinėjęs tą menką žmonių veiklos sritį, skaitytojas panūs aprėpti visą panoramą, jį apims nuostaba.

Pirmiausia žlugo arba buvo sužlugdytos stipriausios dinastijos; visur tautos stengėsi jėga nusikratyti jų įstatymų varžtų; jos panaikino arba apribojo savo didikų arba valdovų valdžią; visos tautos, netgi tos, kurioms negresia revoliucija, atrodo apimtos nerimo ir sumaišties; visas jas užvaldžiusi ta pati maištinga dvasia. Kita vertus, tais pačiais anarchijos laikais, toms tautoms esant tokioms nepaklusnioms, valstybės valdžia tolydžio didina savo privilegijas, darosi vis labiau centralizuota, ryžtingesnė, absoliuti, aprėpianti visas gyvenimo sritis. Piliečiai kas akimirką patenka į valdymo struktūrų reguliavimo sritį; kasdien nejučiomis, netgi prieš savo norą, jie atiduoda valdžiai po dalelę savo asmens nepriklausomybės, ir tie patys žmonės, kurie kartais verčia sostus ir trypia karalius, nesipriešindami vis labiau pasiduoda kokio menko valdininkėlio valiai.

Taigi atrodo, lyg mūsų laikais vyktų dvi priešingos revoliucijos: viena tolydžio silpnina aukščiausiąją valdžią, o kita be perstojo ją tvirtina; jokiu kitu mūsų istorijos laikotarpiu ji neatrodė nei tokia silpna, nei tokia tvirta.

Tačiau, įdėmiau panagrinėjus, kas dedasi pasaulyje, darosi akivaizdu, jog tos dvi revoliucijos glaudžiai susijusios viena su kita; jos turi tas pačias ištakas ir, nuėjusios skirtingais keliais, galiausiai atvedė žmoniją prie to paties tikslo.

Nepabijosiu paskutinįsyk pakartoti tai, ką esu jau sakęs ar pabrėžęs kai kuriuose šios knygos skyriuose: paties lygybės fakto nevalia

sutapatinti su revoliucija, galutinai įteisinusia lygybę politine santvarka ir įstatymais. Štai čia glūdi visų tų mus stebinančių reiškinių esmė.

Ankstesniais laikais Europoje nebūta tokios valstybės valdžios, kuri, stipri ar silpna, nebūtų buvusi įkurta aristokratijai viešpataujant, kiekviena jų atstovavo nelygybės ir privilegijų principui ir daugiau ar mažiau stengėsi jį apginti. Tad, norėdami, kad valdžioje viršų imtų nauji poreikiai ir interesai, kurių reikalavo vis labiau įsigalinti lygybė, žmonės turėjo nuversti senąją valdžią arba priversti ją prisitaikyti. Tai skatino juos kelti revoliucijas ir daugeliui jų įskiepijo tą barbarišką polinkį į netvarką ir nepriklausomybę, į kurią atveda kiekviena revoliucija, kad ir kokį tikslą ji turėtų.

Nemanau, jog Europoje būtų bent viena šalis, kur, prieš įsigalint lygybei, nebūtų smurtingai pasikeitusi nuosavybės ir žmonių padėtis; visi tie staigūs pokyčiai vyko siautėjant anarchijai, nepaisant moralės principų, nes jų varomoji jėga buvo nedrausmingiausia tautos dalis, paskelbusi karą drausmingiausiajai.

Tai ir lėmė dvi priešingas mano minėtąsias tendencijas. Demokratinės revoliucijos įkarštyje žmonės, užsimoję sunaikinti su jais kovojančias senąsias aristokratijos valdžios struktūras, buvo įkvėpti didžios nepriklausomybės dvasios, tačiau, galutinai įsigalint lygybei, pamažu pasidavė instinktams, kuriuos pažadino naujai susidariusios sąlygos, ir ėmėsi tvirtinti bei centralizuoti valstybės valdžią. Jie svajojo būti laisvi, kad galėtų tapti lygūs, tačiau įsigalėjusi lygybė suvaržė laisvę, kurios dėka jie pasiekė pergalę.

Tos dvi tendencijos kai kada išryškėja tuo pat metu. Mūsų tėvų pavyzdys rodo, kaip šalyje galima įkurti nežabotą tironiją tuo metu, kai tauta nusikrato kilmingųjų valdžios ir nepaiso visų karalių galybės; tai puiki pamoka pasauliui, atskleidžianti, kaip iškovojama laisvė ir drauge jos netenkama.

Mūsų laikų žmonės mato, kaip visur žlunga senieji režimai; jie pastebi, kaip pasidaro nebesvarbu tai, kas anksčiau žadino pagarbą, kaip griūva visos ankstesnės neįveikiamos sienos. Patys išmintingiausieji, ir tie sutrinka. Jie mato vien begalinę revoliuciją, vykstančią jų akyse, ir tiki, jog žmonija visiems laikams grimzta į anarchiją. Jeigu jie pagalvotų apie tos revoliucijos galutinius padarinius, gal imtų dar ko nors kito bijoti.

Prisipažįstu, jog nededu vilčių į laisvės dvasią, kuri, atrodo, teikia įkvėpimo mano amžininkams. Aš puikiai matau, jog mūsų laikų tautos kunkuliuoja, bet man neaišku, ar jos tikrai trokšta laisvės. Ir mane ima baimė, jog, pasibaigus visiems tiems neramumams, ardantiems sostų pamatus, aukščiausioji valdžia gali įgyti tokią galią, kurios dar niekad nėra turėjusi.

VI SKYRIUS

Kokio despotizmo turėtų baimintis demokratinės šalys

Lankydamasis Jungtinėse Valstijose, esu pastebėjęs, jog tokia demokratinė santvarka kaip Amerikoje yra labai palanki despotizmo įsigalėjimui, ir, grįžęs į Europą, pamačiau, kad, plėsdami savo valdžią, daugelis mūsų valdovų jau spėjo pasinaudoti tomis pažiūromis, jausmais ir poreikiais, kuriuos sužadina ta santvarka.

Tai man pakišo mintį, jog krikščioniškosios tautos, ko gero, galų gale pateks į maždaug tokią pat priespaudą, kuri kadaise slėgė kai kurias senovės tautas.

Tolesni tyrinėjimai ir penkeri metai apmąstymų nė kiek nesusilpnino mano būgštavimų, tik paskatino nukreipti dėmesį kita linkme.

Praeityje nebuvo tokio absoliutaus ir galingo valdovo, kuris būtų ryžęsis pats vienas, nepasitelkdamas antrosios pakopos valdymo struktūrų, valdyti kiekvieną didelės imperijos kampelį. Nebuvo nė vieno, kuris būtų bandęs versti visus be išimties valdinius laikytis vieningų taisyklių raidės ar pats kiekvienam įsakinėjęs ir nurodinėjęs. Mintis imtis tokio darbo niekad nebuvo kilusi nė vienam žmogui, o jeigu ir būtų kilusi, veikiai jis būtų atsisakęs tokio grandiozinio sumanymo, nes jį būtų sutramdę žinių stoka, administracinio mechanizmo netobulumas ir ypač savaime kylančios kliūtys, neišvengiamos esant nelygybei.

Netgi cezarių didžiausios galybės laikais įvairios tautos, priklausančios Romos imperijai, vis dar laikėsi savų papročių ir moralės principų. Daugelis provincijų, nors ir būdamos pavaldžios tam pačiam monarchui, turėjo savo valdžią. Jose buvo gausybė stiprių ir veiklių municipalitetų, ir, nors visos imperijos valdymas buvo sutelktas imperatoriaus rankose ir jis prireikus galėjo spręsti viską, tiek valstybės, tiek kiekvieno žmogaus gyvenimo smulkmenos jam nerūpėdavo.

Tiesa, imperatoriai turėjo neribotą, nevaržomą valdžią, tad jie galėjo visą imperijos galią panaudoti kiekvienai savo užgaidai patenkinti.

Dažnai jie piktnaudžiaudavo valdžia, savavališkai atimdami kokiam piliečiui gyvybę arba turtą; kai ką nepaprastai slėgė jų tironijos jungas, bet tokių būta nedaug. Tironija buvo nukreipta prieš keletą pagrindinių dalykų, o visa kita palikdavo ramybėje. Ji buvo žiauri ir aprėžta.

Tačiau, jei tironija įsigalėtų šiuolaikinėse demokratinėse šalyse, atrodo, ji turėtų būti kitokia: būtų didelio masto bet švelnesnė; veikiau slėgtų žmones, negu kamuotų.

Abejoju, ar tokiais švietimo ir lygybės laikais, kaip mūsų amžius, valdovai sugebėtų lengviau sutelkti savo rankose visą valstybės valdžią ir labiau bei dažniau kištis į privačius interesus negu senovėje. Tačiau ta pati lygybė skatina despotizmą ir drauge jį varžo. Mes jau esame matę, kaip, vis labiau įsigalint žmonių panašumui ir lygybei, dorovės principai darosi žmoniškesni ir švelnesni. Kai nė vienas pilietis neturi nei didelės galios, nei didelių turtų, tironijai reikštis tam tikra prasme pritrūksta progų ir erdvės. Kai visų piliečių turtinė padėtis vidutinė, aistros būna nuramdytos, vaizduotė skurdi, malonumai paprasti. Tas visuotinis nuosaikumas tramdo aukščiausiąją valdžią ir nustato tam tikras ribas nežabotam jos troškimų polėkiui.

Be šitų dalykų, pagrįstų pačia santvarkos esme, galėčiau pridėti daugelį kitų, išeinančių už mano temos ribų, tačiau aš nenoriu jų peržengti.

Demokratinė valdžia gali tapti nežabota ir žiauri didelių pavojų ir sukrėtimų metu, tačiau tokios krizės būna laikinos ir palyginti retos (žr. *Paaiškinimai, H*).

Turėdamas galvoje menkas šių dienų žmonių aistras, jų papročių pakrikimą, išsilavinimą, religingumą, padorumą, polinkį į darbštumą ir tvarką, tiek ydų, tiek dorybių nuosaikumą, tikiuosi, kad jų vadovai gali tapti ne tironais, bet veikiau globėjais.

Tad, mano galva, ta priespauda, kuri gresia demokratinėms tautoms, niekuo nepanėšės į tai, kas anksčiau yra buvę pasaulyje. Mūsų amžininkai negalėtų prisiminti jokio savo valdovų prototipo. Veltui stengiuosi rasti žodį, kuris tiksliai išreikštų mano suformuluotą priespaudos idėją; tokie anų laikų žodžiai kaip „despotizmas“ ir „tironija“ netiktų. Tai naujas reiškinys, tad, neįstengdamas įvardyti, turiu jį apibrėžti.

Stengiuosi įsivaizduoti, kokiais naujais bruožais despotizmas galėtų pasireikšti pasaulyje. Pirmiausia matau akimis neaprėpiamą mi-

nią lygių ir panašių vienas į kitą žmonių, kurie be atvangos sukasi vienoje vietoje, trokšdami prasimanyti menkų, lėkštų malonumų, tenkinančių jų dvasios polėkius. Kiekvienas jų, užsidaręs savo kiaute, yra sakytum svetimas visų kitų likimui; visą žmoniją, kaip jam regis, sudaro jo vaikai ir artimi draugai; visi kiti bendrapiliečiai yra šalia, bet jis jų nepastebi; jis susiliečia su jais, bet to nejaučia; jis gyvena tik savyje ir pačiam sau, ir nors turi šeimą, bet, jau galima sakyti, nebeturi tėvynės.

Virš visų tų žmonių iškilusi beribė globėjiška valdžia, kuri vienintelė prisiima atsakomybę užtikrinti kasdienį jų gyvenimą ir sergėti jų likimus. Tai absoliutinė, smulkmeniška, tvarkinga, įžvalgi ir švelni valdžia. Ji būtų panaši į tėvo valdžią, jeigu jos, kaip ir anos, tikslas būtų subrandinti ir išugdyti žmones savarankiškam gyvenimui, bet ji, priešingai, turi uždavinį amžinai įkalinti juos vaikystėje. Jai patinka, jog piliečiai mėgaujasi malonumais; jai svarbu, kad jie apie nieką kita ir negalvotų, tik apie malonumus. Ji mielai padeda jiems siekti laimės, bet nori būti vienintelė jų laimės lėmėja ir sergėtoja. Ji rūpinasi jų saugumu, numato ir tenkina jų poreikius, padeda lengviau prasimanyti malonumų, tvarko pagrindinius jų reikalus, valdo pramonę ir visą ūkį, nustato paveldėjimo taisykles, dalija palikimus. Kodėl gi ji negalėtų visiškai išvaduoti juos nuo minčių, kvaršinančių galvą, ir gyvenimo, kurį taip sunku nugyventi?

Šitaip kasdien ji sudaro sąlygas, kad jiems reikėtų kuo rečiau naudotis laisva valia, vis labiau susiaurina valios reiškimosi sritį ir pamažu atima iš kiekvieno piliečio galimybę naudotis savo sugebėjimais. Lygybė paruošė dirvą žmonėms viso to atsižadėti, nuteikė juos atlaidžiai į tai žiūrėti ir netgi dažnai laikyti tai gėriu.

Šitaip vieną po kito suėmusi piliečius į savo galingus gniaužtus ir savo nuožiūra juos suformavusi, aukščiausioji valdžia siekia apglėbti visą visuomenę. Ji apraizgo visuomenės gyvenimą painių, smulkmeniškų ir vienodų taisyklių tinklu, kuriame, norėdami prasisiekti, iškilti virš minios, įsinarplioja savičiausi protai ir ugningiausi temperamentai. Ji nepalaužia žmonių valios, bet atbukina ją, palenkia ir valdo; ji retai skatina veikti, bet tolydžio tramdo veiklą; ji nieko nenaikina, bet trukdo gimti vaisiui; ji netironizuoja, bet gniuždo, sekina, varžo, slopina, bukina ir galiausiai kiekvieną tau-

tą paverčia paprasčiausia bailių darbinių gyvulių banda, kurią gano vyriausybė.

Man visada atrodė, jog tokia švelni, taiki, taisyklėmis suvaržyta vergovė, kurią ką tik nupiešiau, gali daug lengviau, negu manoma, derintis su kai kuriomis išorinėmis laisvės formomis ir jog jai būtų įmanoma susirasti vietos tautos suverenumo prieglobstyje.

Mūsų amžininkus be paliovos kamuoja prieštaravimai: jie negali apsieiti be vadovo ir drauge nori būti laisvi. Negalėdami nuslopinti nei vieno iš tų priešingų instinktų, jie stengiasi patenkinti išsyk abu drauge. Jie įsivaizduoja vienintelę, globėjišką, visagalę valdžią, bet renkamą visų piliečių. Jie nori suderinti centralizaciją su tautos suverenumu. Tai teikia jiems šiokį tokį palengvėjimą. Jie guodžiasi mintimi, kad yra globojami pačių pasirinktų globėjų. Kiekvienas žmogus leidžiasi supančiojamas, nes mato, jog ne koks asmuo, ne koks visuomenės sluoksnis, bet pati valstybė laiko virvės galą.

Esant tokiai sistemai, piliečiai nusikrato priklausomybės tik trumpą akimirką, kai renkasi šeimininką, ir tuoj iš naujo užsideda jungą.

Šiais laikais daugelis žmonių lengvai prisitaiko prie valdžios despotizmo ir tautos suverenumo kompromiso ir tiki, jog yra pakankamai tvirtai užsitikrinę asmens laisvę, nors iš tikrųjų atiduoda ją valstybės valdžiai. To dar negana. Pats paklusnumo faktas man atrodo nepalyginamai svarbesnis už tai, kas yra šeimininkas.

Aš pripažįstu, jog tokia santvarka daug pranašesnė už tą, kuri, sutelkusi vienoje vietoje visą valdžią, atiduoda ją į rankas niekam neatskaitingam žmogui ar žmonių grupei. Iš visų formų, kuriomis galėtų reikštis demokratinis despotizmas, pastaroji būtų pati blogiausia.

Kai aukščiausioji valdžia yra renkama arba prižiūrima renkamo ir tikrai nepriklausomo įstatymų leidybos organo, kiekvieno piliečio priespauda kartais būna daug didesnė, bet nėra tokia žeminanti, nes kiekvienas pilietis, kad ir kažin kaip varžomas ir paverstas bejėgiu, dar gali manyti, jog klausydamas jis tik vykdo savo valią ir dėl vieno savo noro atsižada visų kitų.

Taip pat suprantu, jog kai aukščiausioji valdžia atstovauja tautai ir nuo jos priklauso, galiomis ir teisėmis, atimtomis iš kiekvieno piliečio, naudojasi ne tik valstybės vadovas, bet ir pati valstybė ir jog atskiri asmenys gauna tam tikros naudos iš nepriklausomybės, kurios atsižadėjo visuomenės labui.

Sukuriant tautos atstovavimą labai centralizuotoje valstybėje, blogis, kurį gali padaryti per didelė centralizacija, sumažinamas, bet jokiu būdu nesunaikinamas.

Aš puikiai matau, jog šitaip išsaugomas asmens kišimasis į svarbiausius reikalus, tačiau kartu nedraudžiama kištis į menkesnius ir privačius reikalus. Dažnai pamirštama, kad pavojingiausia pavergti žmones toje srityje, kuri aprėpia tik detales. Aš būčiau linkęs manyti, jog laisvė mažiau reikalinga sprendžiant didelius dalykus negu mažus, jei būčiau įsitikinęs, kad įmanoma užtikrinti naudojimąsi laisve vienoje srityje, nesinaudojant ja kitoje.

Vergystė, sprendžiant neesminius dalykus, atsiskleidžia kasdien ir slegia be išimties visus piliečius. Ji nevaro jų į neviltį, bet nuolat erzina ir skatina atsižadėti laisvos valios. Ilgainiui ji nuslopina jų sąmoningumą ir išsekina dvasios galias, o paklusnumas, kurio reikalaujama retomis ir itin svarbiomis aplinkybėmis, tik kartkartėmis leidžia pajusti vergovę, beje, slegiančią kai kuriuos žmones. Vargu ar bus kokios naudos, jei tuos pačius piliečius, kuriuos pavertėte tokiais priklausomais nuo centrinės valdžios, kada ne kada įpareigosite rinkti tos valdžios atstovus; kad ir koks būtų svarbus tas trumpas ir atsitiktinis naudojimasis laisva valia, jis nieko nepadės: jie pamažu neteks sugebėjimo patys galvoti, jausti ir veikti ir ilgainiui nusmuks žemiau bendro žmonijos lygmens.

Noriu pridurti, jog veikiai jie nebesugebės naudotis ta vienintele jiems išlikusia didele privilegija. Demokratinės šalys, laisvę įtraukusios į valstybės valdžios sritį, didindamos despotizmą valdymo struktūrose, patiria keisčiausių paradoksų. Mat, tvarkydama menkiausius reikalus, kur visiškai pakanka vien sveikos nuovokos, ji tariasi, jog piliečiai nesugeba su jais susidoroti patys vieni; tačiau suteikia piliečiams neribotų prerogatyvų, kai sprendžiami valstybės valdymo klausimai; ji paverčia juos tai aukščiausios valdžios žaislais, tai šeimininkais, darydama juos didesnius už karalius ir menkesnius už eilinius žmones. Išbandžiusi visas rinkimų sistemas ir neradusi nė vienos sau tinkamos, ji nustemba ir vėl įninka ieškoti dar kitos, lyg tas aplinkui esantis blogis priklausytų tik nuo šalies santvarkos, o ne nuo pačių rinkėjų valios.

Iš tikrųjų sunku suvokti, kaip žmonės, visiškai atsisakę patys tvarkyti savo reikalus, galėtų sėkmingai išrinkti tuos, kuriems dera juos

valdyti. Neįmanoma tikėtis, kad tarnų tauta kada nors galėtų išrinkti veiklią, išmintingą, laisvę gerbiančią valdžią.

Santvarka, demokratinė iš paviršiaus ir ultramonarchistinė savo esme, man visados atrodė kaip vienadienis monstras. Ją greitai sužlugdo valdžios ydos ir valdinių tamsumas. Tauta, pasibodėjusi savo atstovais ir pačia savimi, netrukus sukuria laisvas institucijas arba vėl sukniumba po vienintelio šeimininko kojomis (žr. *Paaiškinimai, I*)

VII SKYRIUS

Ankstesniųjų skyrių tęsinys

Man regis, sukurti absoliutinę ir despotišką valdžią tokioje šalyje, kur viešpatauja lygybė, daug lengviau negu kurioje nors kitoje. Esu įsitikinęs, kad, įsigalėjusi tokioje šalyje, toji valdžia ne tik engtų žmones, bet ilgainiui išdildytų kai kuriuos esminius jiems būdingus bruožus.

Taigi, man regis, despotizmo itin reikia saugotis demokratijos laikais.

Laisvė man atrodo brangi visada, bet mūsų laikais esu linkęs ją dievinti.

Kita vertus, esu įsitikinęs, jog visi tie, kurie naujaisiais laikais bandys valdžią pagrįsti privilegijomis ir aristokratizmu, neišvengiamai sužlugs... Žlugs visi tie, kurie norės sutelkti ir išlaikyti valdžią vieno visuomenės sluoksnio rankose. Šiais laikais nėra tokio pakankamai sumanaus ir stipraus suvereno, kuris įmanytų atgaivinti despotizmą ir iš naujo įtvirtinti nuolatinę piliečių nelygybę. Nėra ir tokio išmintingo, galingo įstatymų leidėjo, kuris sugebėtų išsaugoti laisvas institucijas, nesivadovaudamas lygybe kaip esminiu principu ir lozungu. Taigi visi tie mūsų amžininkai, kurie nori įteisinti arba užtikrinti piliečių nepriklausomybę ir orumą, turi patys gerbti lygybę, ir vienintelis būdas tokiems pasirodyti — tokiais būti; nuo to priklauso jų švento žygio sėkmė.

Todėl reikia ne atkurti aristokratinę visuomenę, bet išugdyti laisvę toje demokratinėje visuomenėje, kuri mums duota Dievo.

Šitos dvi esminės tiesos man atrodo paprastos, aiškios ir vaisingos, jos savaime perša mintį, kokia turėtų būti laisva valdžia šalyje, kur viešpatauja lygybė.

Demokratinių šalių santvarka reikalauja, kad aukščiausioji valdžia būtų vieningesnė, labiau centralizuota, veiksmingesnė, aprėpianti platesnę sritį negu kitur. Savaime suprantama, tokios šalies visuomenė yra

veiklesnė ir stipresnė, o individas — labiau pavaldus ir silpnesnis: visuomenė daro daugiau, individas — mažiau. Tai neišvengiama.

Nereikia tikėtis, kad demokratinėse šalyse asmens nepriklausomybės sritis kada nors gali būti tokia pat plati kaip aristokratinėje visuomenėje. Tačiau to ir nedera norėti, nes, aristokratijai valdant, visuomenė dažnai aukojama individo labui, o daugumos gerovė — kelių žmonių didybės vardan.

Būtina ir drauge pageidautina, kad centrinė vyriausybė, valdanti demokratinę šalį, būtų veikli ir stipri. Reikia stengtis ne tiek paversti ją silpna ir vangia, kiek jai neleisti piktnaudžiauti savo paslankumu ir jėga.

Aristokratijos viešpatavimo laikais asmens nepriklausomybę labiausiai užtikrindavo tai, kad suverenas nesiimdavo atsakomybės pats vienas valdyti piliečius ir tvarkyti jų reikalus. Jis būdavo įpareigotas dalį tos užduoties patikėti aristokratijos atstovams, todėl valstybės valdžia, visados būdama padalyta, visu savo svoriu vienodai neslėgdavo kiekvieno žmogaus.

Ne tik suverenas pats vienas nedarydavo visko, bet ir diduma valdininkų, veikiančių jo vardu ir turinčių galią savo kilmės, bet ne valdovo dėka, ne visada būdavo jo valioje. Jis negalėdavo savo nuožiūra bet kuriuo metu jų skirti ar atleisti ir visų vienodai versti vykdyti jo valią. Tai irgi laiduodavo privačių asmenų nepriklausomybę.

Aš puikiai suprantu, jog šiais laikais būtų neįmanoma naudotis tuo pačiu metodu, bet demokratinėse šalyse, kaip matau, vietoj jo griebiamasi kitokių priemonių.

Užuot atėmus iš korporacijų ir kilmingųjų visą valdymą ir perdavus jį vienam suverenui, galima jo dalį patikėti antraeiliams valdymo organams, laikinai sudarytiems iš paprastų piliečių; šitaip asmens laisvė bus labiau garantuota, o lygybė dėl to nenukentės.

Amerikiečiai, žodžiams teikiantys mažiau reikšmės negu mes, didžiausius administracinius vienetus pavadino grafystėmis, tačiau dalį grafystės valdymo funkcijų perdavė provincijos asamblėjai (*assemblée provinciale*).

Sutinku, kad tokiais lygybės laikais, kaip dabartiniai, būtų neteisinga ir neprotinga steigti paveldimas pareigybes, bet galima bent iš dalies jas pakeisti renkamomis. Rinkimai — demokratinė priemonė,

užtikrinanti pareigūno nepriklausomybę nuo centrinės valdžios, ir net veiksmingiau negu paveldimumas aristokratinėje visuomenėje.

Aristokratinėje visuomenėje gausu turtingų ir įtakingų žmonių, kurie moka išsaugoti savo vertę ir nesileidžia engiami jokiais būdais; kaip tik jų dėka valdžia būna nuosaikesnė ir atsargesnė.

Puikiai žinau, jog demokratinėse šalyse apskritai negali būti tokių žmonių, bet įmanoma dirbtinai sukurti ką nors panašaus.

Esu tvirtai įsitikinęs, jog pasaulyje nebeįmanoma atgaivinti aristokratijos, bet, man regis, burdamiesi į sąjungas, paprasti piliečiai gali sukurti labai turtingus, labai įtakingus, labai stiprius juridinius asmenis, kitaip sakant, aristokratijos pakaitalus.

Šitaip galima laimėti daugelį aristokratijos laikais buvusių valstybės valdymo privalumų, išvengiant to meto neteisybės ir pavojų. Politinė, pramoninė, prekybinė ar netgi mokslinė ir literatūrinė sąjunga — tai stiprus apsišvietusių piliečių visetas, kuris nesileidžia palenkiamas kokio žmogaus valiai ar engiamas ir kuris, gindamas asmens teises nuo valdžios reikalavimų, išsaugo visuomenės laisves.

Valdant aristokratijai, kiekvienas žmogus yra visada taip glaudžiai susijęs su daugeliu bendrapiliečių, jog puolamas visada susilaukia kitų pagalbos. Lygybės laikais kiekvienas individas savaime izoliuotas; jis neturi paveldimų draugų, kurių paramos galėtų reikalauti, nepriklauso tokiam visuomenės sluoksniui, kurio palankumo turėtų tikėtis. Jis lengvai atskiriamas nuo visuomenės ir nebaudžiamai trypiamas. Dabartiniais laikais engiamas pilietis turi vienintelį gynimosi būdą: jis gali kreiptis į visą tautą, o jeigu ji kurčia, — į žmoniją. Tai padaryti jis gali tik per spaudą. Taigi spaudos laisvė labiausiai brangintina demokratinėje šalyje; ji vienintelė gali apsaugoti nuo daugelio blogybių, atsirandančių lygybės laikais. Lygybė išskiria ir susilpnina žmones, tačiau spauda duoda kiekvienam nepaprastai galingą ginklą, kuris prieinamas silpniausiam ir labiausiai izoliuotam žmogui. Lygybė iš kiekvieno atima artimiausių žmonių paramą, tačiau spaudos dėka jis gali šauktis visų bendrapiliečių ir visos žmonijos pagalbos. Spauda paspartino lygybės įsigalėjimą, bet drauge ji veiksmingiausiai padeda taisyti jos klaidas.

Man regis, žmonės, gyvenantys aristokratijos valdymo laikais, blogiausiu atveju gali apsieiti be spaudos laisvės, bet demokratinėse šalyse tai neįmanoma. Aš visai netikiu, kad didžiosios valstybių asamb-

lėjos, parlamentų prerogatyvos, tautos suverenumo paskelbimas gali garantuoti asmens nepriklausomybę.

Visi tie dalykai iki tam tikros ribos taikstosi su asmens pavergimu, bet tas pavergimas negali būti absoliutus, jei yra laisvė. Spauda tikrąja žodžio prasme yra demokratinis laisvės ginklas.

Kai ką panašaus pasakyčiau ir apie teismus.

Teismų esmę sudaro tai, kad jie rūpinasi privačiais reikalais ir visada pasirengę atkreipti dėmesį į menkiausius jiems pateiktus dalykus; jų esmę sudaro ir tai, kad jie patys niekada neateina į pagalbą engiamiesiems, bet visada yra pasiruošę išklausyti net paprasčiausius žmones, kai tik šie į juos kreipiasi. Kad ir koks bejėgis atrodo pilietis, jis visada gali priversti teisėją išklausyti skundą ir susilaukti atsako. Tai sudaro pačią teismų esmę.

Taigi tokia valdžia itin tinkama laisvės poreikiams tokiais laikais, kai suvereno akis ir ranka tolydžio sergsti intymiausius žmonių reikalus ir kai privatūs asmenys yra per silpni, kad patys apsigintų, ir pernelyg atskirti vienas nuo kito, kad galėtų tikėtis žmonių pagalbos. Teismų valdžia visais laikais buvo tvirčiausia asmens nepriklausomybės garantija, bet ypač tai pasitvirtina demokratijos laikais. Privačių asmenų teisėms ir interesams visada gresia pavojus, jei, įsigalint lygybei, atitinkamai nedidėja ir nestiprėja teismų valdžia.

Lygybė skiepija žmonėms įvairius polinkius, itin pražūtingus laisvei, ir įstatymų leidėjui visada privalu kreipti į juos dėmesį. Aš paminėsiu tik pačius svarbiausius.

Demokratijos laikų žmonės aiškiai nesuvokia formalumų naudos ir instinktyviai juos niekina. Jau esu aiškinęs priežastis. Formalumai kelia panieką ir dažnai netgi neapykantą. Paprastai trokšdami naudotis tuo, kas lengvai ir greit pasiekiama, žmonės galvotrūkčiais puola prie geidžiamų dalykų, užtat juos erzina menkiausios kliūtys. Tas temperamentas, būdingas jiems ir valstybės valdymo srityje, daro juos nepakančius formalumams, kasdien trukdantiems arba draudžiantiems įgyvendinti kai kuriuos sumanymus.

Tačiau dėl to nepatogumo, itin nemėgstamo demokratijos laikais, formalumai nepaprastai pravartūs laisvei, nes svarbiausias jų privalumas yra tai, kad jie skiria stiprųjį nuo silpnojo, valdantįjį nuo valdomojo, stabdo pirmąjį ir duoda laiko susivokti antrajam. Formalumai tuo reikalingesni, kuo veiklesnis ir pajėgesnis yra suverenas ir kuo

silpnesni ir bejėgiškesni tampa privatūs asmenys. Todėl demokratinėms tautoms labiau nei kitoms pravartūs formalumai ir jos savaime menkiau juos vertina. Tam reikia itin didelio dėmesio.

Nėra nieko labiau apgailėtino už daugumos mūsų amžininkų arogantišką panieką formalumams, nes patys menkiausi formalumai mūsų laikais kaip niekada labai reikšmingi. Nuo jų priklauso daugelis svarbiausių žmonijos interesų.

Jei valstybės vadovai aristokratijos viešpatavimo laikais kartais galėdavo nebaudžiami niekinti formalumus ir dažnai jų nepaisyti, tie, kurie valdo šiuolaikines tautas, man regis, turi gerbti pačius menkiausius formalumus ir gali nekreipti į juos dėmesio tik ypatingomis aplinkybėmis. Aristokratijos viešpatavimo laikais formalumai būdavo prietaringai gerbiami; mes turime šventai jų laikytis, kaip ir dera apsišvietusiems sveikos nuovokos žmonėms.

Demokratinės tautos turi dar vieną, labai pavojingą instinktą, skatinantį niekinti asmens teises ir su jomis nesiskaityti.

Žmonės apskritai brangina kiekvieną teisę ir ją gerbia, turėdami galvoje jos svarbą ir įsisenėjimą. Asmens teisės demokratinėse šalyse paprastai nereikšmingos, neseniai įsigaliojusios ir labai nepastovios; kaip tik todėl dažnai jų lengvai atsisakoma ir beveik negraužia sąžinė, jas pažeidžiant.

Pasitaiko, kad tokiais laikais ir tokiose šalyse, kur žmonės jaučia instinktyvią panieką asmens teisėms, visuomenės teisės savaime plečiasi ir įsigali; tai reiškia, jog žmonės mažiau vertina asmens teises kaip tik tada, kai būtinybė labiausiai verčia išsaugoti ir apginti bent jau išlikusias.

Tad ypač demokratijos laikais, kuriais dabar gyvename, tikrieji laisvės ir žmogaus didybės šalininkai turi tolydžio budėti ir būti pasirengę sutrukdyti valstybės valdžiai lengva širdimi paaukoti kai kurių žmonių asmens teises, kai ji įgyvendina didelius sumanymus. Tokiais laikais labai pavojinga leisti nebaudžiamai engti pilietį, kad ir koks nereikšmingas jis būtų, ar savavališkai slopinti asmens laisves, kad ir kokios menkos jos atrodytų. Priežastis labai paprasta: kai pažeidžiamos kokio asmens teisės tokiais laikais, kai žmonija nuoširdžiai tiki tų teisių svarba ir šventumu, nuskriaudžiamas tik žmogus, kurio asmens teisių nepaisoma, bet pažeisti tokias teises mūsų laikais — tai nusikalstamai žlugdyti tautos moralės principus ir kelti

pavojų visuomenei, nes pati tokių teisių idėja tolydžio keičiasi ir blėsta mūsų sąmonėje.

Yra tam tikrų įpročių, pažiūrų ir ydų, būdingų revoliucijos laikotarpiui, o revoliucijai užsitęsus, daugelis jų atsiranda ir prigyja, kad ir koks būtų tos revoliucijos pobūdis, tikslas ir veiksmo vieta.

Kuriai nors tautai ar valstybei per palyginti trumpą laiką keliskart pakeitus savo vadovus, pažiūras ir įstatymus, tos šalies žmonės galop pamėgsta permainas ir pripranta prie to, kad jos vyksta labai greit ir pasitelkiant jėgą. Tuomet jie savaime ima niekinti formalumus, nes kasdien mato jų neveiksnumą, ir pasidaro nepakantūs taisyklėms, kurios tiek kartų buvo laužomos jų akivaizdoje.

Kadangi įprastų teisingumo ir moralės sampratų nebepakanka aiškinant ir pateisinant visas naujoves, kurias kasdien diegia revoliucija, imama remtis valstybės naudos teiginiu, ir žmonės pripranta prie naujo gyvenimo, kai be jokių skrupulų lengva širdimi aukojami privačių asmenų interesai ir trypiamos asmens teisės, stengiantis kuo greičiau pasiekti užsibrėžtą bendrą tikslą.

Tie įpročiai ir pažiūros, kuriuos pavadinčiau revoliuciniais, nes jie atsiranda kiekvienos revoliucijos metu, išryškėja tiek aristokratinėje, tiek demokratinėje visuomenėse, bet pirmuoju atveju dažniausiai neturi pakankamai galios ir greičiau išnyksta, nes susiduria su priešingomis pažiūromis, įpročiais, nusižengimais ir kraštutinumais. Taigi išblėsta savaime, pasibaigus revoliucijai, ir tautos gyvenimas vėl grįžta į seną vagą. Šitaip niekad nebūna demokratinėse šalyse, kur visada esama pavojaus, jog revoliuciniai instinktai pasidarys švelnesni ir nuosaikesni, tačiau jokiu būdu neišnyks, priešingai, ilgainiui pavirs valstybės valdžios principais ir valdymo įpročiais.

Taigi nežinau, ar esama tokios šalies, kur revoliucijos būtų pavojingesnės negu demokratiniuose kraštuose, nes, be atsitiktinių ir laikinų blogybių, neišvengiamai atsirandančių jų metu, visada gresia pavojus, kad gali atsirasti nuolatinio ir net, galima sakyti, amžino blogio.

Man regis, priešinimasis kartais būna pateisinamas, o maištas — teisėtas. Taigi aš kategoriškai netvirtinu, jog demokratinių laikų žmonėms nevalia kelti revoliucijų, bet, mano nuomone, jie turi pagrindo labiau nei visi kiti abejoti jų būtinumu: gal geriau ištverti esamus nepatogumus, negu griebtis tokios pavojingos priemonės.

Aš užbaigsiu savo samprotavimus bendra išvada, aprėpiančia ne tik šiame skyriuje gvildentas mintis, bet ir didumą tų, kurias buvau užsibrėžęs panagrinėti savo knygoje.

Truputį anksčiau, valdant aristokratijai, būta labai įtakingų žmonių, o valstybės valdžia buvo labai silpna. Netgi pačios valstybės samprata buvo gana miglota ir tolydžio suplakama su įvairiomis piliečių valdymo formomis. Tų laikų žmonės turėjo tikslą visomis išgalėmis plėsti ir stiprinti valstybės valdžią, didinti ir garantuoti jos prerogatyvas ir, kita vertus, kuo labiau apriboti asmens nepriklausomybę ir privačius interesus pajungti valstybės naudai.

Mūsų laikais žmonėms gresia kitokie pavojai, jų laukia kitokie rūpesčiai.

Daugelyje šiuolaikinių valstybių aukščiausioji valdžia, kad ir kokia būtų jos kilmė ir sandara, kad ir kaip ji būtų vadinama, pasidarė beveik visagalė; eiliniai žmonės patenka į vis didesnę priklausomybę, tampa vis silpnesni.

Visiškai kitaip būta anų laikų valstybėse. Niekur nebuvo vienovės ir vienodumo. Mūsų laikais esama pavojaus, jog viskas taip supanašės, kad kiekvieno asmens individualūs bruožai visiškai išnyks susiliedami į bendrą visuomenės vaizdą. Mūsų tėvai visada piktnaudžiavo mintimi, jog turi būti gerbiamos asmens teisės, o mes savaime linkstame išpūsti priešingą požiūrį, tvirtindami, jog asmens interesai visados turi nusileisti daugumos interesams.

Politinis gyvenimas keičiasi; dabar reikia ieškoti naujų būdų, kaip gelbėtis nuo naujų blogybių.

Reikia nubrėžti plačias, bet aiškias ir nekintamas ribas valstybės valdžiai, piliečiams suteikti tam tikras teises ir užtikrinti neginčijamą naudojimąsi jomis, išsaugoti individui bent tą išlikusį truputį nepriklausomybės, galios ir savitumo, padidinti asmens svarbą visuomenėje ir neleisti jos menkinti, — toks, mano nuomone, pagrindinis įstatymų leidėjo uždavinys naujaisiais laikais.

Atrodytų, jog šiuolaikinei aukščiausiajai valdžiai labiausiai rūpi, sutelkus žmones, nuveikti didelius darbus. Aš norėčiau, kad ji daugiau galvotų, kaip žmones padaryti didžius, kad mažiau aukštintų darbą, o labiau — darbininką, ir kad niekad nepamirštų, jog valstybė negali ilgai būti stipri, kai kiekvienas žmogus, kaip individas, yra silpnas, ir kad ligi šiol dar nėra buvę tokios santvarkos nei valdymo formos, ku-

ri sugebėtų sukurti veiklią šalį, kai jos piliečiai paversti neryžtingais ir vangiais.

Mūsų amžininkams būdingi du priešingi požiūriai, ir jie abu vienodai pragaištingi.

Vieniems atrodo, jog lygybė sužadina anarchistines tendencijas. Jiems nedrąsu vadovautis savo laisva valia; jie bijo patys savęs.

Kiti, labiau apsišvietę, nors jų mažiau, laikosi kitos nuomonės. Greta kelio, iš lygybės vedančio į anarchiją, jie galop pastebėjo taką, tarytum neišvengiamai vedantį žmones į vergovę. Jie iš anksto susitaiko su ta neišvengiama vergove ir, praradę viltį būti laisvi, širdies gilumoje jau meldžiasi netrukus ateisiančiam šeimininkui.

Pirmieji atsižada laisvės, nes laiko ją pavojinga; antrieji taip pat jos atsižada, nes tariasi, kad ji neįmanoma.

Jei būčiau pritaręs tokiems įsitikinimams, nebūčiau rašęs štai šitos knygos; būčiau slapčia raudojęs dėl žmonijos likimo.

Aš norėjau iškelti aikštėn, kokie pavojai gresia žmogaus nepriklausomybei, esant lygybei, nes esu tvirtai įsitikinęs, jog tie pavojai yra patys grėsmingiausi ir netikėčiausi iš visų tų, kurie mūsų laukia ateityje. Bet aš netikiu, kad jie neįveikiami.

Žmonėms, gyvenantiems demokratijos laikais, į kuriuos mes žengiame, būdinga veržtis į nepriklausomybę. Iš prigimties jie nepakenčia taisyklių ir net ima bodėtis pačių pasirinktos padėties pastovumu. Jiems patinka valdžia, bet jie linkę niekinti ir neapkęsti tuos, kurie ją vykdo, ir, būdami nereikšmingi ir paslankūs, lengvai išslysta tiems vykdytojams iš rankų.

Tie instinktai prasiverš visada, nes juos sąlygoja santvarka, kuri nežada keistis. Dar ilgai jie priešinsis bet kokio despotizmo įsigalėjimui ir aprūpins naujais ginklais kiekvieną naują kartą, kuri norės kovoti dėl žmonių laisvės.

Tad žiūrėkime į ateitį su tuo išganingu nuogąsčiu, kuris skatina budėti ir kovoti, ir guikime šalin gličią ir vangią baimę, gniuždančią ir sekinančią dvasios jėgas.

VIII SKYRIUS

Temos apžvalga

Užbaigdamas gvildenamą temą, norėčiau paskutinįsyk apžvelgti visą tą Naujojo Pasaulio bruožų įvairovę ir padaryti išvadą, kokią įtaką lygybė turi žmonijos likimui apskritai, tačiau nesiryžtu imtis tokio sunkaus uždavinio. Užsibrėžęs tokį didelį tikslą, jaučiu nepasitikėjimą savo įžvalgumu ir abejoju proto galiomis.

Ta naujoji visuomenė, kurią bandžiau nupiešti ir kurią norėčiau apibūdinti, susidarė visai neseniai. Ji dar nespėjo galutinai susiformuoti. Vis dar nesibaigia didžioji revoliucija, prikėlusi ją iš nebūties, ir remiantis tuo, kas dedasi mūsų laikais, beveik neįmanoma spręsti, kas dings nuo scenos drauge su pačia revoliucija ir kas išliks.

Gimstantis pasaulis vis dar pusiau palaidotas po žlungančio pasaulio griuvėsiais, ir toje suirutėje, apėmusioje žmoniją, niekas negalėtų pasakyti, kas iš senųjų institucijų ir papročių išliks ir kas galutinai išnyks.

Nors revoliucija, verčianti aukštyn kojomis santvarkas, įstatymus, žmonių pažiūras ir jausmus, dar toli gražu nepasibaigusi, jau galima numatyti jos padarinius, kurie visai nepanašūs į tai, kas anksčiau yra buvę pasaulyje. Šimtmetis po šimtmečio žengiu atgal į giliausią senovę ir nematau nieko, ką galėčiau palyginti su tuo, kas dabar atsiveria prieš mano akis. Kai praeities šviesa nebesiekia ateities, žmogaus protas klaidžioja patamsiais.

Ir vis dėlto atsivėrusioje perspektyvoje, tokioje neįsivaizduojamoje ir pilnoje sumaišties, jau įžvelgiu kai kuriuos ryškėjančius svarbiausius bruožus ir bandau juos nusakyti.

Matau, jog blogis ir gėris gana vienodai pasiskirstę pasaulyje. Nyksta didelių turtų sankaupos ir gausėja žmonių, turinčių nedidelį turtą; daugėja norų ir malonumų, nebėra stulbinančios prabangos ir neišbrendamo skurdo. Kiekvienas žmogus turi siekimų, bet didelių užmojų nebedaug. Žmonės atskirti vienas nuo kito ir silpni, bet visuomenė

veikli, įžvalgi ir tvirta; pavieniai žmonės užsiėmę nereikšmingais dalykais, užtat valstybė verčia kalnus.

Dvasios išgalės nėra didelės, moralės principai ne tokie griežti, o įstatymai — humaniški. Retai pasitaiko tikro pasiaukojimo, nepaprasto taurumo, žygdarbių, bet žmonės pasidarė ramesni, padoresni, beveik išnyko smurtas ir žiaurumas. Jie gyvena ilgiau, jų nuosavybė saugesnė. Gyvenimas nelabai ištaigingas, bet jaukus ir ramus. Sumažėjo ir itin subtilių, ir itin šiurkščių pramogų, mažiau paisoma manierų, bet mandagiau bendraujama. Genijų pasitaiko retai, bet švietimas beveik visiems prieinamas. Dvasingumas didėja sutelktomis visų žmonių pastangomis, o ne vieno kito individo galingo postūmio dėka. Žmonių darbai ne tokie tobuli, bet vaisingesni. Silpnėja visi ryšiai, siejantys tos pačios rasės, to paties visuomenės sluoksnio, to paties krašto žmones, bet glaudesnis ryšys jungia visą žmoniją.

Tarp visų tų įvairių bruožų ieškodamas, mano požiūriu, bendriausio ir ryškiausio, pastebiu, jog tai, kas buvo pasakyta apie turtą, tūkstančiais įvairiausių formų pasikartoja kitose srityse. Beveik visi kraštutinumai švelnėja ir nyksta, beveik visi ryškūs bruožai blanksta, užleisdami vietą tam, kas nekrinta į akis, kas atrodo ne taip didinga ir drauge ne taip menka, ne taip vaizdinga ir drauge ne taip blyšku, negu anksčiau būta pasaulyje.

Kai žvilgsniu klaidžioju po tą milžinišką panašių būtybių minią, kur niekas neatrodo nei didesnis, nei menkesnis už kitus, man darosi liūdna ir šiurpu, regint tą visuotinio vienodumo vaizdą, ir ima pagunda ilgėtis į praeitį nuėjusios visuomenės.

Kai pasaulyje buvo pilna itin reikšmingų ir itin nereikšmingų žmonių, didelių turtuolių ir didelių vargšų, nepaprastų išminčių ir neregėtų nemokšų, aš nukreipdavau žvilgsnį nuo antrųjų ir žvelgdavau tik į pirmuosius, ir jais žavėdavausi. Tačiau man aišku, jog tą malonumą sąlygodavo mano paties menkumas. Mat aš negaliu matyti išsyk visko, kas mane supa, man leistina padaryti atranką ir iš visų dalykų išskirti tuos, kuriuos man patinka stebėti. Juk aš nesu visagalė ir amžina valstybė, vienu žvilgsniu neišvengiamai aprėpianti visumą ir aiškiai tuo pat metu reginti visą žmoniją ir skyrium kiekvieną žmogų.

Savaime suprantama, kad Visatos Kūrėjui ir Sergėtojui labiausiai patinka ne pavienių žmonių ypatingas klestėjimas, bet didžiausia visų žmonių gerovė; tai, kas man atrodo nuosmukis, jam yra pažanga; tai,

kas mane žeidžia, jį džiugina. Lygybė gal nėra pats kilniausias dalykas, bet ji teisingesnė, ir tas teisingumas teikia jai didybės ir žavesio.

Aš stengiuosi suvokti tą Dievo požiūrį ir, juo remdamasis, apgalvoti ir įvertinti žmonijos darbus.

Niekas pasaulyje dar negali tvirtai ir neginčijamai pareikšti, jog naujoji visuomenės tvarka pranašesnė už senąją, bet jau nesunku pastebėti, kad ji kitokia.

Kai kurios ydos ir kai kurios dorybės buvo tokios būdingos aristokratijos valdomų šalių tvarkai ir yra tokios priešingos naujų valstybių dvasiai, kad niekas nesugebėtų čia jų įskiepyti. Būta gerų poslinkių ir negerų instinktų, svetimų pirmosioms ir būdingų antrosioms. Kai kurios idėjos savaime kyla pirmosioms, bet yra nepriimtinos antrosioms. Tai lyg dvi žmonijos rūšys, kurių kiekviena turi savų pranašumų ir trūkumų, tik jai vienai būdingų gerųjų ir blogųjų pusių.

Taigi reikia labai apdairiai vertinti naujas visuomenes ir santvarkas, pagrįstas pažiūromis, pasiskolintomis iš jau nebesančių visuomenių. Tai būtų neteisinga, nes tos santvarkos, nepaprastai skirdamosi viena nuo kitos, yra nelyginamos.

Būtų neprotinga reikalauti, kad šiuolaikiniai žmonės turėtų dorybių, atsiradusių mūsų protėvių visuomeninėje sanklodoje, nes toji sanklodа jau seniai žlugo, drauge į nebūtį nusinešdama visa, kas ten buvo gera ir bloga.

Tačiau mūsų laikais tie dalykai dar sunkiai suvokiami.

Daugelis mano amžininkų nori atsirinkti kai kurias institucijas, pažiūras, idėjas, atsiradusias senosios aristokratinės santvarkos sąlygomis; jie mielai atsisako vienų, bet norėtų išsaugoti kitas ir perkelti jas į naują pasaulį.

Man regis, tie žmonės bergždžiai švaisto laiką ir jėgas, sąžiningai dirbdami bevaisį darbą.

Reikia ne išsaugoti nelygybės teikiamus žmonėms ypatingus privalumus, bet sudaryti sąlygas naujoms gėrybėms, kurių gali duoti lygybė. Mums nevalia stengtis panėšėti į savo tėvus, priešingai, reikia visomis išgalėmis patiems siekti mums būdingo didingumo ir laimės.

Dabar, priėjęs užsibrėžtą tikslą, žvelgiu į visumą tų įvairių dalykų, kuriuos stebėjau skyrium, lankydamasis Jungtinėse Valstijose, ir mano širdis pilna baimės ir vilčių. Matau didelius pavojus, kurių galima išvengti; matau dideles blogybes, kurias galima apeiti arba sumažinti,

ir vis tvirčiau įsitikinu, jog demokratinės šalys gali būti garbingos ir klestinčios, bet turi pačios to norėti.

Žinau, jog, pasak kai kurių mano amžininkų, tautos šioje žemėje niekad negali būti savo likimo šeimininkės, jos būtinai turi paklusti dievaižin kokiai nenugalimai ir neracionaliai galiai, kurią lemia ankstesni įvykiai, rasė, dirva arba klimatas.

Tai klaidingi ir niekšiški teiginiai, kuriais remiantis tautos turėtų būti sudarytos iš silpnų ir bailių žmonių. Apvaizda sukūrė žmones nei visiškai nepriklausomus, nei pasmerktus amžinai vergovei. Tiesa, aplink kiekvieną žmogų ji nubrėžia lemties ratą, kurio nevalia peržengti, tačiau tame rate žmogus yra laisvas ir stiprus, tokios pat yra ir tautos.

Šiuolaikinėms tautoms nevalia priešintis lygybės įsigalėjimui savo kraštuose, tačiau tik nuo jų priklauso, kur juos nuves lygybė: į laisvę ar vergovę, į švietimo ar barbarybės amžių, į klestėjimą ar skurdą.

PAAIŠKINIMAI

A, p. 612

Vis dėlto esama aristokratijos, kur karštai imasi prekybos ir sėkmingai vysto pramonę. Pasaulio istorija pateikia daugybę ryškiausių pavyzdžių. Bet apskritai reikia pasakyti, jog aristokratija anaiptol nėra palanki ūkio ir prekybos plėtojimui. Išimtį sudaro tik aristokratija, susikūrusi turtiniu pagrindu.

Visiems pastarosios norams patenkinti reikia turto, pinigų. Turto geismas, galima sakyti, tampa žmonių aistrų vieškeliu. Kiti keliai į jį įsilieja arba jį kerta.

Pinigų pomėgis, pagarbos ir valdžios troškimas taip stipriai susipina širdyse, jog kartais sunku atskirti, ar žmonės tokie gobšūs iš savimeilės, ar tokie savimylos iš gobšumo. Taip darosi ir Anglijoje, kur žmonės nori būti turtingi, trokšdami šlovės, ir trokšta šlovės, norėdami pasirodyti esą turtingi. Troškimai tuomet apsėda žmogaus protą ir traukia į prekybą bei verslus, tai yra pačiu trumpiausiu keliu į turtą ir prabangą.

Beje, tai, mano nuomone, išskirtinis ir laikinas reiškinys. Kai turtas pasidaro vieninteliu aristokratijos požymiu, turtuoliams be niekieno pagalbos labai sunku vieniems išsilaikyti valdžioje.

Kilmingoji aristokratija ir tikroji demokratija — tai du kraštutinumai, būdingi įvairių šalių socialinei-politinei visuomenės sanklodai; tarp jų yra aristokratija, atsiradusi turtiniu pagrindu: ji artima kilmingajai aristokratijai tuo, jog tik nedaugeliui piliečių suteikia dideles privilegijas, o demokratijai — tuo, jog tas privilegijas gali paeiliui turėti visi piliečiai. Dažniausiai ji yra tartum jungiamoji dviejų polių grandis, ir sunku pasakyti, ar ji atstovauja aristokratinių institucijų viešpatavimo pabaigai, ar demokratijos laikų pradžiai.

B, p. 661

Savo kelionės dienoraštyje aptinku įrašą, bylojantį apie vargus, kuriuos gauna kęsti moterys, pasiryžusios drauge su vyrais keliauti į negyvenamas žemes. Šitas aprašymas tik iliustruoja minėtą tiesą.

„...Tai šen, tai ten matome išplėštus dirvonus. Visos sodybos panašios viena į kitą. Aš aprašysiu tą, kurioje buvome apsistoję nakvynės: ji tokia pat kaip visos kitos.

Išgirdę skambant varpelį, kurį pionieriai paprastai pariša gyvuliams po kaklu, kad miške lengviau galėtų juos surasti, iš tolo supratome, jog artėjame prie sodybos. O netrukus išgirdome ir kertant medžius. Kuo artyn tos vietos, tuo daugyn buvo matyti niokojimo pėdsakų, rodančių netoliese gyvenant civilizuotą žmogų. Kelias nuklotas šakomis; pakelėje stirkso apanglėję arba kirviu apkapoti medžių kamienai. Netrukus pasiekėme mišką, kur visi medžiai, atrodė, staigios žūties ištikti; vidurvasary išvydome tarsi žiemos peizažą. Iš arčiau apžiūrėję, pamatėme giliai ratu išpjautą žievę, kad, sustojus syvų apytakai, medis nudžiūtų, ir sužinojome, jog paprastai pionieriai taip pradeda naują gyvenimą. Pirmaisiais metais savo valdose negalėdami iškirsti visų medžių, jų paunksnėje sėja kukurūzus, o kad medžiai nenustelbtų pasėlių, visus juos nudžiovina. Gale to lauko, dar tik pradėto įdirbti, sakytum pirmojo civilizacijos žingsnio negyvenamuose tyruose, staiga išvystame savininko trobelę; ji kūpso vidury sklypo, geriau įdirbto nei kita jo žemė, tačiau ir ten žmogus dar nėra baigęs nelygios kovos su mišku. Medžiai jau iškirsti, bet kelmai dar neišrauti, visur pilna nuverstų medžių, kitados teikusių ūksmę. Aplink tuos nudžiūvusius stuobrius nenugalėtoje, puslaukinėje dirvoje sumišai auga javai, ąžuolų atvašos, visokiausi augalai ir žolės. Vidury tos vešlios įvairios augmenijos kūpso pionieriaus namas, arba, kaip jis čia vadinamas, *log house*. Toji troba, kaip ir laukas aplink, tarytum bylojo, jog čia sparčiai prasideda kūrimosi darbai. Trobos ilgis gal trisdešimt, aukštis — penkiolika pėdų; sienos ir stogas suręsti iš netašytų kamienų, plyšiai užkamšyti samanomis ir moliu, kad į vidų nesismelktų šaltis ir lietus.

Leidosi naktis, ir mes ryžomės šeimininką paprašyti prieglobsčio.

Išgirdę mūsų žingsnius, vaikai, žaidžiantys tame nusiaubtame miške, skubiai leidosi bėgti trobos link, lyg išsigandę žmonių, o iš būdos išpuolė du dideli puslaukiniai šunys ilgais snukiais, stačiomis ausimis ir urgzdami pastojo mums kelią, tarytum gindami savo jaunuosius šeimininkus. Trobos tarpdury pasirodė pats pionierius, nužvelgė mus skvarbiu žvilgsniu, liepė šunims lįsti atgal į būdą, savo elgsena įtikindamas juos, kad mes nesukėlėm jam nei susidomėjimo, nei nerimo.

Įeiname į tą trobą; jos viduje visiškai kitaip negu Europos valstiečių pirkiose; čia daugiau nereikalingų daiktų, bet mažiau to, kas būtina.

Vienintelis langas užtrauktas muslino užuolaida; moliniame židinyje pleška ugnis, nušviečianti visą vidų; virš židinio kabo puikus graižtvinis karabinas, elnio oda, erelio plunksnos; po dešinei nuo židinio išpleiktas Jungtinių

Valstijų žemėlapis, kurį judina vėjas, pučiantis pro sienų plyšius; greta — neobliuotų lentų lentyna, kurioje guli kelios knygos; matau Bibliją, pirmąsias šešias Miltono giesmes, dvi Shakespeare'o dramas; pasieniais vietoj spintų stovi skrynios; vidury trobos — grubiai tašytas stalas, kurio kojos, padirbdintos iš plonų net nenužievintų kamienų, atrodo lyg įaugusios į žemę; ant stalo matau angliško porceliano arbatinį, sidabrinius šaukštelius, keletą puodelių nuskilusiais kraštais ir krūvelę laikraščių.

Iš prakaulaus veido ir ilgų kojų bei rankų sprendžiu, jog būsto šeimininkas — Naujosios Anglijos gyventojas. Iš karto matyti, kad žmogus gimęs anaiptol ne šiuose tyruose, kur mes jį susitikome; vien pažiūrėjus į jo stotą, aišku, kad jaunystę jis praleido inteligentiškoje aplinkoje ir priklauso tai neramiai, racionaliai ir avantiūristinių polinkių turinčiai padermei, kurios atstovai šaltakraujiškai daro tai, ką sumano aistrų paskatinti, ir, užsimoję nugalėti ir civilizuoti negyvenamą kraštą, kurį laiką taikstosi su laukinio gyvenimu.

Mums įėjus į vidų, šeimininkas žengia artyn ir, kaip įprasta, spaudžia mums rankas, bet nė vienas raumenėlis nekrusteli jo veide; jis prabyla pirmas, klausinėja, kas dedasi pasaulyje, o patenkinęs savo smalsumą, nutyla, tarytum bodėtųsi nekviestais svečiais ir triukšmu. Mes jį klausinėjame savo ruožtu, jis atsako į kiekvieną klausimą. Paskui neskubėdamas, bet uoliai triūsia mūsų labui. Tad kodėl gi, taip palankiai sutikti, mes vis dėlto neskubėjome jam reikšti savo dėkingumo? Matyt, todėl, kad jo svetingumas tarytum buvo tik susitaikymas su užgriuvusia būtinybe, tik sunki pareiga, kurią atlikdamas jis nejautė jokio malonumo.

Kitapus židinio sėdėjo moteris, ant kelių sūpuodama mažą vaiką. Ji linktelėjo mums nesikeldama iš vietos. Kaip ir šeimininkas, moteris buvo žydinčio amžiaus; jos išorė nesiderino su vargana padėtimi, o drabužiai rodė vis dar neišnykusį pomėgį dailiai rengtis; tačiau švelnios rankos buvo sugrubusios, veidas nuovargio apiblaustas, žvilgsnis malonus, bet drauge griežtas; visa išvaizda dvelkė religiniu nuolankumu, bylojo apie sutramdytus jausmus ir romią įgimtą tvirtybę, leidžiančią atkakliai, be baimės grumtis su gyvenimo sunkumais.

Vaikai glaudėsi prie motinos; buvo jie sveiki, žvitrūs, gyvybingi, — tikri tyrų vaikai. Motina kartais meiliai ir džiugiai juos nužvelgdavo. Palyginus jų energiją ir jos romumą, buvo numanu, kad ji atidavė jiems visas jėgas, bet to nesigaili.

Ateivių troboje nebuvo jokių pertvarų nei sandėliuko. Visa šeima vakarais burdavosi vienintelėje patalpoje. Tasai būstas buvo lyg nedidelis pasaulėlis, civilizacijos arka lapijos jūroje. Už šimto žingsnių prasideda neįžengiama giria ir dykynės".

C, p. 662

Anaiptol ne lygybė skatina žmones atsižadėti moralės principų ir religijos. Tačiau, kai jie, būdami lygūs, drauge yra amoralūs ir netikintys, to moralinio pakrikimo padariniai greitai ima ryškėti, nes žmonės beveik neturi vienas kitam įtakos ir nėra tokio visuomenės sluoksnio, kuris imtųsi palaikyti tvarką. Lygybė negriauna moralės bei papročių, bet kartais atskleidžia jų pakrikimą.

D, p. 682

Atmetus tuos, kurie visai negalvoja, ir tuos, kurie nedrįsta pasakyti, ką galvoja, vis dėlto paaiškės, jog didžioji dauguma amerikiečių atrodo patenkinti savo politinėmis institucijomis, kurios valdo juos, ir, man regis, iš tikrųjų taip yra. Tokią viešosios nuomonės padėtį laikau rodikliu, bet anaiptol ne įrodymu, jog amerikiečių įstatymai yra absoliučiai geri. Nacionalinis pasididžiavimas, įstatymų sistema, apmalšinanti didžiąsias aistras, atsitiktiniai įvykiai, nepastebėtos blogybės ir, svarbiausia, opozicijai burnas užčiaupiančios daugumos interesai gali ilgainiui suklaidinti ne tik atskirą žmogų, bet ir visą tautą.

Pažiūrėkime į XVIII a. Angliją. Nė viena valstybė nėra taip kėlusi savęs į padanges; nė viena tauta taip nesididžiavo savimi, savo konstitucija, kur viskas atrodė nepriekaištinga, net akivaizdžiausios ydos. Šiandien daugybė anglų tarytum nieko kita ir nedaro, tik stengiasi įrodyti, jog ta konstitucija perdėm buvusi ydinga. Kieno teisybė: ano šimtmečio anglų tautos ar šiuolaikinės anglų tautos?

Tas pats atsitiko Prancūzijoje. Neginčytina, jog, valdant Liudvikui XIV, didžioji tautos dalis džiaugėsi tuometine valstybės valdymo forma. Didžiai klysta tie, kurie mano, jog tas laikotarpis buvo palaužęs prancūzų charakterį ir dvasią. Tuometinėje Prancūzijoje gal ir būta tam tikros vergystės, bet prancūzų dvasiai anaiptol nebūdingas vergiškumas. Tų laikų rašytojai nuoširdžiai ir karštai liaupsino karaliaus galybę ir valdžią, laikydami ją pranašesne už visas kitas, ir netgi tamsiausi kaimiečiai šiaudinėse pastogėse didžiavosi valdovo šlove ir ėjo mirti, džiaugsmingai šaukdami: „Tegyvuoja karalius!“ Tos pačios valdymo formos mums dabar atrodo pasibaisėtinos. Kas klydo: Liudviko XIV ar šių dienų prancūzai?

Tad, sprendžiant apie valstybės įstatymus, reikia remtis ne vien žmonių požiūriu į juos, nes tas požiūris kas šimtmetis keičiasi, o kur kas svarbesniais principais ir visuotinesniu patyrimu.

Tautos pagarba įstatymams rodo tik tai, jog nevalia skubėti jų keisti.

E, p. 732

Skyriuje, kuriam priklauso šis paaiškinimas, kalbu apie vieną pavojų; noriu nurodyti dar vieną, rečiau pasitaikantį, bet nepalyginamai grėsmingesnį, kai jis jau akivaizdus.

Jei materialinių gėrybių geismas, kurį lygybė savaime žadina žmonėms, taip užvaldys demokratinę tautą ir tautos moralės principai pasidarys tokie priešiški kovos dvasiai, net kariuomenė galiausiai pamėgs taiką, nors ji visada turi trokšti karo. Gyvendami tokioje romioje visuomenėje, kariai greitai susivoks, jog daug verčiau pamažu, užtat patogiai ir be jokių pastangų kilti karinės hierarchijos laiptais taikos metu, užuot greitai laimėjus paaukštinimą mūšio lauke kančių ir nepriteklių kaina. Įsigalėjus tokioms nuotaikoms, kariuomenė imsis ginklų be jokio įkarščio ir šaudys jais nenorom. Tuo atveju ji veikiau leisis vedama, negu pati veršis į mūšį.

Nereikia manyti, jog toks kariuomenės taikingumas gali atitolinti revoliucijų pavojų, o juk revoliucijos ir ypač ginkluoti perversmai, kurie paprastai įvyksta labai greit, sukelia didelius pavojus, bet jų nevainikuoja dideli darbai. Garbėtrošką jos patenkina mažesne kaina negu karai; jose rizikuojama tik gyvybe, o demokratinių laikų žmonės ją brangina mažiau negu gyvenimo patogumus.

Tautos laisvei ir ramybei nėra nieko pavojingesnio už kariuomenę, bijančią karo, nes, nenorėdama pelnyti šlovės ir įtakos mūšio lauke, ji ieško kitokių būdų. Tad gali atsitikti taip, jog žmonės, sudarantys demokratinės šalies kariuomenę, neišsiugdę kario dorybių, ilgainiui neteks piliečio interesų, o kariuomenė praras kovinę dvasią, bet nesiliaus bruzdėjusi.

Noriu pakartoti tai, ką jau esu sakęs anksčiau. Išvengti tokių pavojų įmanoma, bet išeities reikia ieškoti ne kariuomenėje, o tik šalyje. Demokratinė šalis, išsaugojusi kovingą dvasią, prireikus visada sugebės ją įskiepyti kariams.

F, p. 747

Vienybės idėjos didybę žmonės sieja su priemonėmis, kuriomis jos siekiama, o Dievas — su tikslu, todėl, tos idėjos įkvėpti, mes išsklaidome savo dėmesį į tūkstančius menkų dalykų. Priversti visus žmones vieningai siekti to paties tikslo — tai žmogui būdinga idėja. Sudaryti sąlygas begalinei įvairovei, tačiau visus veiksmus suderinti taip, kad jie visi tūkstančiais įvairiausių būdų vestų į vienintelį didį tikslą, — tai Dievo idėja.

Žmogui būdinga vienybės idėja kone visada bevaisė, o Dievo idėja — nepaprastai vaisinga. Žmonės nori įrodyti savo didingumą supaprastindami priemones. Dievo užbrėžtas tikslas yra paprastas, bet jo priemonių įvairovė — begalinė.

G, p. 751

Centralizuoti valdžią demokratinę tautą skatina ne vien jos pačios polinkiai, bet ir aistros tų, kurie ją valdo.

Nesunku numatyti, jog beveik visi gabūs ir užmojų turintys demokratinės šalies žmonės be perstojo stengsis plėsti valstybės valdžios funkcijas, nes visi jie tikisi kada nors prasimušti į valdžią. Tuščiai gaištume laiką jiems įrodinėdami, jog per didelė centralizacija gali būti kenksminga valstybei, nes jos siekiama tik savo labui.

Demokratinėse šalyse tarp valstybės veikėjų pasitaiko arba visiškai nesuinteresuotų, arba labai riboto proto žmonių, kurie norėtų decentralizuoti valdymą. Pirmųjų yra nedaug, o antrieji neturi jokios galios.

H, p. 771

Dažnai save klausiu, kas būtų, jeigu šiandien, kai demokratiniai moralės principai tokie negriežti, o armijos karinė dvasia tokia nerimstanti, kurioje nors šiuolaikinėje valstybėje įsigalėtų karinė valdžia.

Man regis, pati valdžia menkai skirtųsi nuo to vaizdo, kurį nupiešiau skyriuje, kuriam priklauso šis paaiškinimas, ir neturėtų karinei oligarchijai būdingų barbariškų savybių.

Esu įsitikinęs, jog tuo atveju savotiškai sutaptų valdininko ir kareivio įgūdžiai. Vyriausybė iš dalies perimtų karinę dvasią, o armijos vadovybė — kai kuriuos civilinės administracijos metodus. Rezultatas būtų toks: valdymo sistema pasidarytų griežtai nuosekli, apibrėžta, tiksli, absoliuti; tauta taptų kariuomene, o valstybė — kareivinėmis.

I, p. 775

Vargu ar įmanoma daryti griežtą visuotinio pobūdžio išvadą, jog didžiausią pavojų šiais laikais keltų pakrikimas arba tironija, anarchija arba despotizmas. Vienodai baimintis reikia visų tų dalykų; juos gali sąlygoti ta pati priežastis, tai yra visuotinė apatija — individualizmo padarinys. Kaip tik dėl tos apatijos vykdomoji valdžia kada nors gali sutelkti nedideles karines pajėgas ir imtis prievartos veiksmų, o rytojaus dieną kokia nors partija pašaukti prie ginklo trisdešimt vyrų ir taip pat imtis prievartos. Nei viena, nei kita negali sukurti ko nors pastovaus; tai, kas lemia jų lengvą pergalę, sąlygoja ir jų greitą žūtį. Jos ima viršų todėl, kad niekas joms nesipriešina, ir žlunga, nes niekas jų neremia.

Tad mums būtina telkti jėgas ne tiek prieš anarchiją ar despotizmą, kiek prieš apatiją, kuri sudaro sąlygas beveik taip pat lengvai rastis ir anarchijai, ir despotizmui.

RODYKLĖ

APIE AUTORIŲ

Alexis-Charles-Henri-Maurice Clérel de Tocqueville (1805—1859) — prancūzų politikas, sociologas, istorikas, publicistas, liberalas demokratas. 1827 m. buvo teisėjas auditorius Versalio (Versailles) teisme. 1831 m., pasiųstas į JAV tyrinėti kalėjimų sistemos, savo darbo rezultatus apibendrino veikale *Du système pénitentiaire aux États-Unis* (1833). 1839 m. buvo Parlamento, 1848 m. — Steigiamojo seimo narys. 1841 m. išrinktas Prancūzų Akademijos nariu. 1849 m. — užsienio reikalų ministras; vienas konservatyvios Tvarkos partijos vadovų. Jis buvo centralizuoto biurokratinio valstybės valdymo priešininkas, todėl nepritarė Napoleono III įvykdytam perversmui; buvo įkalintas, paskui pasitraukė iš politikos.

Svarbiausias jo veikalas *De la Démocratie en Amérique* (2 t.; 1835—1840), liberalinės demokratijos laikomas klasikiniu kūriniu.

Kiti darbai:

Histoire philosophie du règne de Louis XV (1846).

L'Ancien régime et la Révolution (1856).

Souvenirs (1893; 2-as leid. 1942).

Œuvres complètes (1860—1865; 2-as leid. 1951).

Serija „Atviros Lietuvos knyga“

Alexis de Tocqueville
APIE DEMOKRATIJĄ AMERIKOJE

Iš prancūzų kalbos vertė *Valdas Petrauskas*
Redaktorė *Donata Linčiuvienė*
Serijos dailininkė *Ksenija Jaroševaitė*
Dailininkas *Algimantas Dapšys*
Maketavo *Zita Pikturnienė*
Korektorė *Aušrinė Matulevičiūtė*

S L 1131. 1996 06 25. Tiražas 3000. Užsakymas 802
Išleido UAB „Amžius“ leidykla, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius
Spausdino AB „Vilspa“, Viršuliškių skg. 80, 2056 Vilnius

Tocqueville A. de

To-12 Apie demokratiją Amerikoje. — V.: Amžius, 1996. — 793 p. (Atviros Lietuvos knyga: ALK).

R-klė: p: 794–809

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-430-45-3

A. de Tocqueville (1805–1859) — Prancūzijos politikas, sociologas ir istorikas. „Apie demokratiją Amerikoje" (1 t. — 1835, 2 t. — 1840) — svarbiausias jo veikalas, pagrįstas įžvalgiais keliautojo pastebėjimais ir toliaregiško mąstytojo bei tyrinėtojo apibendrinimais. Tai filosofinis-publicistinis traktatas apie demokratijos ištakas ir raidą, demokratinės valstybės tapsmą, aprėpiantį visas socialinio, visuomeninio, politinio gyvenimo sferas, esmę ir reiškinius.

UDK 321. 7(73)

KLASIKOS SERIJA. Leidžiami svarbiausi humanitarinių ir socialinių mokslų veikalai (iki XX a.).

Išleista trylika knygų:

ANZELMAS KENTERBERIETIS. Proslogionas. —Aidai, 1996. Iš lotynų k. vertė V. Stalioraitytė. Dvikalbis leidinys.

AURELIJUS AUGUSTINAS. Pokalbiai su savimi (Soliloquia). —Aidai, 1994. Iš lotynų k. vertė V. Stalioraitytė. Įvadą parašė D. Alekna. Dvikalbis leidinys.

HĖRAKLEITAS. Fragmentai. —Aidai, 1995. Iš graikų k. vertė, komentarus ir įvadą parašė M. Adomėnas. Dvikalbis leidinys.

DAVID HUME. Žmogaus proto tyrinėjimas (An Inquiry Concerning Human Understanding). — Pradai, 1995. Iš anglų k. vertė ir įvadą parašė K. Rastenis.

IMMANUEL KANT. Politiniai traktatai. —Aidai, 1996. Sudarė ir įvadą parašė A. Jokubaitis. Iš vokiečių k. vertė A. Gailius ir G. Žukas.

SOREN KIERKEGAARD. Baimė ir drebėjimas. (Frygt og Baeven). — Aidai, 1995. Iš danų k. vertė J. Adomėnienė. Įvadą parašė T. Sodeika.

JOHN STUART MILL. Apie laisvę (On Liberty). — Pradai, 1995. Iš anglų k. vertė V. Radžvilas.

FRIEDRICH NIETZSCHE. Linksmasis mokslas (Fröhliche Wissenschaft). — Pradai, 1995. Iš vokiečių k. vertė A. Tekorius. Įvadą parašė A. Mickevičius.

PLATONAS. Sokrato apologija. Kritonas. — Aidai, 1995. Iš graikų k. vertė A. Smetona (1936 metų fotografuotinis leidimas). Paaiškinimus parašė V. Ališauskas. Dvikalbis leidinys.

PLATONAS. Timajas. Kritijas. — Aidai, 1995. Iš graikų k. vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė N. Kardelis.

FRIEDRICH WILHELM JOSEPH SCHELLING. Žmogaus laisvės filosofija (Philosophische Untersuchungen über das Wesen der Menschlichen Freiheit). — Pradai, 1995. Iš vokiečių k. vertė A. Tekorius. Įvadą parašė A. Šliogeris.

ARTHUR SCHOPENHAUER. Pasaulis kaip valia ir vaizdinys (Die Welt als Wille und Vorstellung). — Pradai, 1995. Iš vokiečių k. vertė ir įvadą parašė A. Šliogeris.

ALEXIS DE TOCQUEVILLE. Apie demokratiją Amerikoje (De la démocratie en Amérique). — Amžius, 1996. Iš prancūzų k. vertė Valdas Petrauskas.

Rengiama spaudai:

TOMAS AKVINIETIS. De ente et essentia.

ARISTOTELIS. Politika.

AUGUSTINAS. Išpažinimai (Confessiones).

G. W. F. HEGEL. Dvasios fenomenologija (Phänomenologie des Geistes).

THOMAS HOBBES. Leviatanas (Leviathan).

IMMANUEL KANT. Religija grynojo proto ribose (Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft).

JOHN LOCKE. Esė apie žmogaus protą (An Essay Concerning Human Understanding).

FRIEDRICH NIETZSCHE. Moralės genealogija (Zur Genealogie der Moral).

FRIEDRICH NIETZSCHE. Tragedijos gimimas (Die Geburt der Tragödie).

PLATONAS. Kratilas.

PLATONAS. Faidras.

SENEKA. Diatribės.

ADAM SMITH. Tautų turtas (Wealth of Nations).

„Kreipdami savo žvilgsnius į Ameriką, vis dėlto nepradėsime aklai kopijuoti jos susikurtų institucijų, verčiau pasistengsime suvokti tai, kas tinka mums, ne tiek remdamiesi pavyzdžiais, kiek pasisemdami proto; o jeigu norėsime ką nors perimti, tai pirmiausia ne atskiras įstatymų detales, bet pačius principus, kuriais ten grindžiama įstatymų leidyba, visuomenės tvarka, valdžios padalijimas ir pusiausvyra, tikroji laisvė, nuoširdi sąmoninga pagarba įstatymui, – be šių principų negali egzistuoti jokia valstybė-respublika".

Alexis de Tocqueville, 1848

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

KLASIKA

Atviros Lietuvos fondo remiamos serijos tikslas – pateikti klasikinius filosofijos ir politinės minties tekstus nuo antikos iki XIX a. Šios knygos leidimą ALF remia kartu su Vidurio Europos universiteto leidykla Budapešte ir JAV Informacijos tarnyba Vilniuje.

CEU PRESS

ISBN 9986-430-45-3